

ADY ENDRE
ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

XI

1987 JUN 2 21

21001000364633

Miskolci Egyetem

ADY ENDRE

ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI XI.

ADY ENDRE ÖSSZES MŰVEI

FŐSZERKESZTŐ

FÖLDESSY GYULA

ÉS

KIRÁLY ISTVÁN

1982

ADY ENDRE

ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

ÚJSÁGCIKKEK, TANULMÁNYOK

XI.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

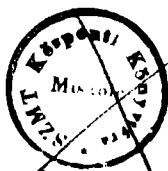
LÁNG JÓZSEF

1982

KÉSZÜLT A PÉTFŐI IRODALMI MŰZEUM TUDOMÁNYOS MUNKATERVÉNEK KERETÉBEN

Lektorálta
SCHWEITZER PÁL

Összkiadás ISBN 963 05 2458 9
XI. kötet ISBN 963 05 2431 7

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1982

Printed in Hungary

CIKKEK, TANULMÁNYOK, FELJEGYZÉSEK

1913. január—1918. december

I. A PROTESTÁNS TÉVEDÉS

Protestáns bolondulást szerettem volna inkább és először írni, de félttem, hogy a régi hitvitázók finnyás unokái elfelejtették az egykori szótárt. Ám szeretnék összeakaszkodni néhány olyan emberrel, akik ma néma, beavatott bölcsek gyanánt titkolják a titkot, melyről a veréb is csiripel. „Tehát — súgja a kerületi kurátor-gróf vagy a szuperintendens a nagytiszteletű úrnak — most kell a magyar protestánsoknak elővigyázóbbaknak lenniök, mint valaha. Nem trializmus, hanem centralizmus készül a Monarchiában, s a Habsburgok hadseregén kívül ehhez okvetlenül szükséges egy magas, sőt legmagasabb morális egység. A jövőendő Hatalom az adott bábeli viszonyok közt, de lelke szerint is a katolikusságot választotta nagy egyesítőnek. Ezt, a katolikusságot, akarja annak idején mindenfelé s legerősebben hangsúlyozni a szélső ultramontánságig a Monarchia. Mi azonban, magyar protestánsok, ezáltal bölcsek s szent hitünk érdekében ravaszok is tudunk lenni. Sietünk a nekiindult centralizmus szolgálatjára, hogy az álmétkodva, visszadöbbenve vegye észre: a protestantizmus megbízható, jó gyermek.” Így sugdosódnak a protestantizmus egyházi és világi nagyfejű bölcsei, akik Tisza Istvánban ma csupán és egyedül a protestantizmus fölálló bajnokát s megváltó vezérért látják. Ide vitte a magyar protestantizmust a Bertalan-éjek, a gályarabságok, vértörvényszékek s pátensek együgyű félelme, és az, hogy már régen nem tud protestáns és haladó lenni. Hiszen tiszteletreméltó az Antal Gáborok hitvédő, ravaszkodó, naiv buzgósa, ha helyes látással járna együtt. De Székesfehérvár katolikus püspöke ugyanekkor vétót kiált az abszolutizmusnak, s Tiszát, a kálvinista pápát, a legveszedelmesebb kriptoklerikális sajtó vette szárnyai alá. Tisza István naiv protestánsai katolikusabbak akarnak lenni a katolikusoknál, s a centralizmus mégis meglesz, ha nem jöhet más, mint centralizmus. Ez a protestáns tévedés, illetve bolondulás, mely ha nem tévedés, bolondulás volna: már ma katolizálniok kellene az összes magyar protestánsoknak és zsidóknak. A román és szerb görögkeletieknek nem, mert azoknak nincs Tisza Istvánjuk, s azokkal ezután is, és főleg ezért úgy fognak bánni, mint hímes tojással. Napjaink egyik legbúsabb

személyisége az nullkus, népellenes, ultramontán protestantizmus, mely elmaradt, gyáva tudatlanságában elfelejti, hogy minden ravaszkodásnál többet ér éppen a centralizmus hadsereg-példája: az öklöt mutató, szívós és kész erő. Tisza talán tudja, mit csinál, a protestánsok kevés kivétellel nem, és ha megint csakugyan rajtukötne a veszedelem, megint a magyar katolikusoknak kellene megvédeni[*] őket.

Ny 1913. január 1.

Ady Endre

2. RUDNYÁNSZKY GYULA KÖNYVE

(Napszállat felé. Új versek)

Gyönyörködéssel, meg-megráttan s össze-összeborzongva teszem le s veszem kezembe újból-újból Rudnyánszky Gyula verses-könyvét. Poétáét, kit diákkoromban már kiválóan tanítottak, s azóta talán még kiválóbb, s az emberét, kit már akkor szerencsétlennék hallottam, s azóta sokkal szerencsétlenebb. 1904 és 1912 között írta e legújabb verseit Rundnyánszky, a könyv följegyezi a stációkat: Budapest, Debrecen, Fiume, New York, Cleveland, Chicago. De ezek a stációk bakterházak lehetnek csak a nagy, belső, rejtett stációk s a fénytelen, szörnyű nagy állomás, a megvakulás mellett. Soha személyes életünk vigasztalan és megtörhetetlen zsarnokságát álmainkon, jobbik felünkön, művészetünkön dühítőbben, kegyetlenebbül nem éreztem, mint Rudnyánszkyknál. Ez a zsarnokság nemcsak azt gátolta meg, hogy robusztus, nagy-szerű talentuma valami önmagát föltülmúlót, tehát új művészetet adjon, de még azt is, hogy ami nagyszerűféléét adott, lelkünkkel jól, becsületesen meglássuk.

Rudnyánszky különb volt az összes korabeli Arany- s Petőfi-epigonoknál, kik hírré, polcra vergődtek, s több talán még Komjáthy-nál, Reviczky-nél is.

„A jó világ eltemetett elégszer:
A sírom éjjelén, ha meghalok,
Ragyogjanak, mint tisztafényű ékszer
Lelkemre csillagkoszorús dalok!
Azt akarom: mit ferdén cselekedtem,
Porladjon el nyom nélkül feledetten,
De oszlop álljon a magas hegyen,
Költészetem sugárzó tett legyen!

Alkotni vágytam, mégse boldogultam,
Szerettem a jót, szépet és nemest,
De szellememre békót vert a múltam,
Munkám delén nyomott le a kereszt.
Akik híven szeretnek, mégis árvák,
Az ember-sorfalon szenvedve járnak
Végig a méltatlan vesszőfutást:
Dalom legyen fölöttük a palást!”

Igen, a régi Rudnyánszky, de még később, tökéletesebb, az abszolút versíró, egy rímes, formás, pompás áradat. Rímeitől, formáitól, példáitól s számító esztétől, mely csak személyes életében nem volt mindig kormányzó társa, azonban máig sem tudott megszabadulni. Ha sebeit kitarja, ha jajgat, haját tépi, őrzöng s mármár átugrik a legmesésebb térbe a poézisa: készsége, számítása, hidegsége, szabályossága visszarántja, s visszaránt minket. Ez a régi, magyarázhatatlan nagy titok: szabállyal és szabálytalanul, egyformán, lehet valaki igazi és nemcsak kiváló költő. Be nagyrahívott poéta, be emberien szomorú, küzdelmes, tragikus életű ember, s be kár, hogy csak kiváló költő s megvakult, szerencsétlen, megöregedett ember lett belőle.

Ny 1913. január 16.

Ady Endre

3. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

[I.]

Így szólítom talán: Nagyságos Asszonyom, de mégis inkább: Madame Prétérite, szent Szimbólumságodhoz, íme, el kell indulniok régen halogatott leveleimnek. Csak értené meg szívvel azt, Játszóságod, mit jelent, sőt sír föl mélységes könnytárnákból, mikor már szégyenli és titkolja valaki, hogy érdeklik a földi és az égi dolgok. S akkor megüzenné, hogy jó és váró helyre érkezett az első levelem, s akkor erős, drága emlőjén gyönyörűséggel érezne egy szomjas, vigasztalan, vén kisdedajkat, Madame Prétérite. És szeretné is tán mosolyogva azt, akit Magához félelem, ragaszkodás, rontás egyformán és ostobául kötni kezdenek, s ír Kegyelmedhez önmaga és mások híján.

Válogassa ki jól magát, Asszonyságod, az asszonyok közül, hogy büszke lehessen, midőn Madame Prétérite-höz megelindul a valló sereges levelek féktelen raja. Csak azokból váljon ki s válogasson, akikkel dolgom volt, Madame, dolgom avagy kínom, álmom avagy tréfám, borzongásom avagy távoli, megutált imáda-

Lehet drága derekát ezek sorából élém, s adja ide térdei-
nek tömésen váukosát, hadd sírhattak, hadd káromkodhattak
rajtuk, úgy, ahogy kedvük s átkuk napjainknak, ez utálatos idő-
nek, telik.

Voltam garabonciása Tegnapoknak s Holnapoknak, kiknek
története összefutott, kik elvették a Jelent, hogy én most kívül
repegsek az Időn, s e tébolyult helytelenségben s időtlen nincsében
az alaknak: Képzeltégedet keressem babonásan. Körülbelül szánt-
szándékkal kihullattam magamat a most-idők rostáján, s bár
majdnem izgat ma s az is még, hogy Miló Vénusza hányas számú
kesztyűt hordana, leveleim a pusztult, a már nem élőknek levelei
lesznek. Hadd maradjak ott és úgy, Madame, ahogyan béna, de
édes képzelemmel elképzelem: drága mivoltán, alakatlan kívána-
tosságán elgyötrött, valóságos bölcsességgel. Bölcsességgel, fájd-
dalommal avagy Halállal, mert bölcseségtől fájdalomhoz, fájd-
alomtól a Halálhoz érkezik el a túlságosságra rendelt igaz ember.
S amit olykor elsírok Gyönyörűséged előtt, Madame, ezek: az
Élettel fölhagyott bölcsesség, hétfő-keddi fájdalom s az a Halál,
akivel valamikor csak-csak kacérokodtunk.

Így lesznek szépek ők, s így juttatják eszembe tegnapi, fél-
halott magamat, s így lesznek a leveleimből túlvilági naptár és
napló, mely az elhagyott, onnansó világ legkisebb ostobaságain
is dülva-fúlva megáll. Kisujjait, melyeket megint a milói Vénusz
csonka, isteni gyarlósága miatt sohase láthattam, de a kisujjait,
csak a kisujjait csókolom, s kérem: legyen türelemmel hozzám,
Madame Prétérite.

II.

Valami szoborról beszélgettem egykoron Múltságoddal, Ma-
dame, ha nem álmodtam az egész dolgot, s e szobor szegény,
lármas, ostoba és az enyém lett lenne akkor, mert bizó-bolond
voltam akkor és vidám. Akkor még úgy mertünk beszélni a meg-
kapandó szoborról, mint a gyermekről, kit csókjaink köteleznek
eljövésre, s mert vagy fiatalnak, vagy túl-egészségesnek, vagy
gazdagnak muszáj lennünk, és mi: minden voltunk. Azóta már
századszor újból nem hiszem már azt sem, természetesen, amit
hiszek, s ha a régi, kinoliteratúrát nem ismerő harctéren áttör
a szemem: mennyi új ember és programos gyomor. Ha olyan
bizonyos volna a szobrom, mint amilyen bizonyos, hogy holnapra
még előkerül esetleg a mindig szükséges húsz forint, ezt a szobrot
már előre becsúfítanám. Embereim, kik tudják, mit csináltam,
maguk csomócskáit bogozgatják, s akik általam s jelenésemből

lettek valakik vagy lenni indultak, fiatalok, felejtkezők, éhesek és tudatlanok. Emlékszik-e, Zavartságod, Madame, hogy ezt a piaci szituációt előre és jól meg tudtam jósolni a próféta-ság zöld köpenyege s lelkemnek elszíntelenedése nélkül? S az ember nem hiheti magát büntetlenül sokáig fajtája géniuszának: ma utálok a szajkóimat, s mert az új, rajtam-bátorult sereg nálam nélkül akar Magyarországot csinálni, már kezdek félni, hogy a jó Magyarország nem is olyan fontos. Szeretném, mint halott ember, a kezemben hitt Sorsot átadni valakinek, persze nem egy tébolyodott Cézárnak s persze a magyarság sorsát. Szeretném, ha valaki egy piciny kegyeléssel volna hozzám, s reménykedve megvárná a hálátlanságomat, a szabálytalan rosszaságomat s még szabálytalanabb jószágomat. Szeretném, ha valaki meglátná, hogy legtöbb s igaz krédókkal e nyomorék s csak gazoknak s Jókai-palántáknak nyitott országocskában én tudtam megmutatni legbátrabban a kíméletlenség útját. Nem érdekem ezek, ugye, Madame Prétérite, mert az ember olykor kénytelen, hogy nemesebb, több legyen, mint amilyen, vagy sokkal gonoszabbnak látszó.

Ha óhajtja, Óhajtottságod, fordítsuk el szívüinktől a keserű belüktetést, s beszéljünk talán megint a szoborról, melynél hazugabb, butábban furcsa kitalálás nincsen. Tetszeném magamnak, ha hihetném, hogy valakije voltam egy vagy-vagyos náció sorsfordulásának, de ma nekem borzasztó elgondolnom, hogy az ember, ha végez, szobrot kap, mint Irányi Dániel. Igen, igen, ez a halott név az, melyet az aktuális nevek közül kiválasztottam, s merek e gyáva, nevektől féltő írás soraiba léptetni. S azután mindegy, hogy okosabb kortársaim [*] nálamnál szebben alkusz-nak meg az okossággal, a korral s legfőbbképpen a társulással.

Hát most már kezdek unalmas és buta lenni: Elnézőséged lássa meg az én kripta alatti magasságomat, s legyen hozzám, habár nő, jó. Úgy [**] csókolom, ahogyan akarja, és úgy csókolom, hogy a csókunk híre átszaladván minden vámhatáron, azt a téves hitet kelthetné, hogy szerelmes vagyok Magába, de Maga tudja legjobban, hogy: nem: csók és kézcsók.

III.

Emlékszik-e még ifjúságának tegnapi szakára, Szépséged, s azok közül a gyermekleányok közül való volt-e, akik bolondultak a nőmúltas, öregedő, de valahogyan mutatós férfiak után? Engem is megcsalt volt volna abban a tájban valaki ilyeskivel, avagy csak ma szeretném, ha fájna is az én sír alatti, de erős

gögömnec, hogy így történt? Mondja, Madame, mit akarunk a nagyon fogható és rendes kapnivalókon kívül, mi, viharos negyven év körüliek, ezektől az éretlen asszonyoktól? Persze, rémlik már, Magát nem ismertem oktalan süldőségében, s csak a csúfondáros kacajára emlékszem, ha látni- és bántanivalót kapott abban, amikor én minden megszületett asszonyban a Nőt mertem látni. Nőt látni a Nőben a Nő kiindulásánál: búcsúzás ez vagy elkésett kezdés, szép szerelem-e vagy szebb szerelem, jog-e vagy emberi tilalom, mert államaink büntető paragrafusait nem óhajtánám e téren tisztelni. Mais, non, Madame, nem tartok még itt, csak szeretném ad absurdum láttatni azt a nagyszerű, támadott vágyat, mely talán kevésbé gimnáziumi, mint a pro patria mori, de bennem, sőt bennünk van. Megígértem magamnak és magamban Magának, hogy semmi eleven név nem lesz e kegyes fogadkozású levelekben, s nem fogom utólag se bántani ezt az ostoba kötést. Sohse fogok beszélgetni a szláv és tót arcú díváról, ki éhes, ékes, okos, diadalmas és izzadó, de akiben tíz évvel ezelőtt, amikor ő már kész asszony lehetett, én valaki bimbószűzet láttam. Csak egy érett, sőt kissé csömörlött asszonnal szeretném visszalátatni a saját, csak talán-tán volt lány-kamasz-énjét: jó volt-e? Jó volt-e, jó-e, ha az ősz hajjal, [***] ritkultsággal, kopaszsággal vagy nimbuszsal koronázott, nem fiatal férfiú reszkető, gyámoltalan, fejletlen, de drága térdekre esik? Engem, Madame Prétérite, csúfolnak, kínoznak, de el nem bocsátanak ezek a kis bestiák, [s] hányszor gondolok arra: óh, bár Madame Prétérite tanított volna először, legelőször e kínokra, e fájdalokra is.

Ha Pompásságod halvány és passzív jósága engedni fogja, egyszer, talán még többször is, írok még én erről, de most lábainak küldök csókot, s kérem, vigyázzon a kis leányára, hiszen én még tíz évig életben maradhatok. Add, Uramisten, a Móricz Zsigmondé, hogy legalább Madame Prétérite megmaradjon, s add, Uramisten, hogy csókokat jelezzünk egymásnak. Amott szalad egy friss, nagyon fiatal leány, de a bokáját nagyon mutogatja: gyönyörű lábak, s az egész nő nincs több tizenhét évesnél. Kissé koros, de, jó Istenem, nem lehet minden nő tizenhárom éves, és, édes Prétérite, most már bevallhatom: Idősségemben is a magam múltját, történetét szeretem.

Ny 1913. február 1.

Ady Endre

4. NE TESSÉK BÁNTANI

Hadd kezdjem mindjárt magyarázattal a dolgot: mi irodalmilag, művészetileg nagyszerűen elpolgáriasodtunk, holott feudális, ostoba és koldus provincia vagyunk. Mindez megtörtént, nem itt kell és nem most kell kutatni az okokat, de van egy seregnyi revünk s ezek között a Tisza—Herczegé. E nyomtatványnak csak a legelső számába néztem bele, s most a legutolsó számát voltam kénytelen észrevenni, mert az ürge is kártékony állat, s a lyukát nem szállítja helyünkbe. Tisza—Herczeg revüje (legyenek a névösszekapcsolással ízlésük szerint kielégítve) megvédi Beöthy Zsoltot tisztelt kollégám, a „magánhivatalnok” Fenyő Miksa ellen. Fenyő kibírja ezt, tudom, ha Beöthy Zsolt kissé lódörög is e védelemtől, melyet joggal várhatott volna el azon gyógyintézettől, mely okos orvost tart a szomorúan elaggultak rokonságának terhére. Dr. Fenyő Miksa maga is van olyan legény, hogy megfeleljen Beöthy Zsolt fogadatlan prókátorának, akinek különben ez a néhány sor elindul. Kedves Herczeg Ferenc úr, ha akarja, én Önt átadom, átadhatom azok szeretetének, akik az Ön írásait kedvelik. Azonban Ön egy lovagias, sőt párbajos ember, tehát (bár kitérni betegem sem kívánnék az Ön sváb bátorsága elől) megérti, hogy lázadozom. Tanítsa Ön Tiszát, milyen ruhájában nem illik az utcán járni s Farkas Pálomat, hogy nem muszáj írni. De abban a pillanatban, amikor Ön egy revühatalmú Rákosi Jenő akar lenni, s pláne egy kis kereszties hadjáratot próbál indítani, figyelmebe ajánlom azt, ahonnan jött: Versec vidékén az ember vagy hivatalnok lesz, vagy pánsváb, de ha Herczeg Ferenc lesz, legalább jó Herczeg Ferenc lesz, mert, uram, az Ön neve a Gyurkovics nénik óta fogalom. Pár héttel ezelőtt a Rákosi Jenő Sebestyénjét akartam orron verni, mikor nem kóser kezével a Babits Mihály gyönyörű és nemes Dante-fordításához olyan, de olyan világosan célzatos ostobasággal nyúlt. Ez Sebestyén úr öröme, aki igazán most már több szót nem érdemel, elmaradt, s most egyenesen Herczeg úrhoz lehet beszélni. Hát képviselő úr, úgy is mint a magyar Mikszáth, nyilván méltóztatik újság-lapokat is olvasni. Hal[1]hatott a Bonnot-ügyről is talán, mely nekem kivételesen kedves, ha Franciaországból szépen s okosan ültetjük át. Úgy valahogyan, ahogyan az Ön hírhedt vagy híres vezére kívánja[1] gesztiesen a haladást. Én irodalmi Bonnot-kat kívánok magunknak, s nem a magam és kartársaim érdekében, kikkel szemben Önök az ifjabbak és tehetségtelenebbek szerelmét vállalták. De naivan, gyermekesen: az Irodalom nevében kívánom, hogy az Önök zsebrákhadja a levegőbe repüljön, de dinamittal, tehát

igazán. Nem hiszem, hogy eljöjjenek e megjelesült Bonnot-k, de azt tudom, hogy Herczeg Ferencet ma már csak az szereti, aki nem tudja, miről van szó, vagy aki szégyenkezve hallgat. Örüljenek az urak, hogy mandátumuk, katedrájuk, mindenük van, örüljenek, hogy kissé szennyesek, kissé piszkosak, boldogak. Örüljene[k] az urak, hogy Magyarországon élnek, ahol még a betítudó gróf is hagyományból írődeákot tart, de bántani, piszkolódni, hencegni ne tessék.

[1913. február 16. és március 1. között]

Ady Endre

5. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITI-HÖZ

Azóta tavaszodik is már, Madame, mióta öreg, beteg, számár, kifelejtett barátja megírta utolsó levelét, mely a Nyugatba sem és sehova sem került. Valahogyan talán így beszélne most jó Heinrich Heine: íme az infernálisan szép és szomorú ostobaság: minden tavaszkor újrakezdek, holott tudhatnék az őszi sorsot. Valóban, fák, füvek, virágok, állatok, művészetek, sőt krisztusságok, kultúrák, vágyak és haragok sem ismerhetik olyan jól az életet, mint egy csalárd bukásra fölkészült kereskedő. Mi sem ismertük, Madame, pedig milyen nagy, ragaszkodó akarással, mennyi forróságot pazarolva álltunk be jeges zivatarába, melyet tüzes vérzápornak érez az ifjúság. Mit csináljak az idei tavasszal, melyet utálok, s mit csináljak az emlékekkel, melyek majdnem úgy tudnak kísérteni, mint a vágyak? Mit csináljak magammal, aki nem akarok, mert nem tudok akarni magamtól már semmit, s akinek olyan súlyos fölöslege van, mint: önmaga? Üzenje meg, drága volt-barátnóm, aki folyton váltakozik alakjával bennem, hogy már néha az a veszedelem is fenyeget: ismerem polgári nevét és postacímét is. Üzenje meg, Madame, hogyan viselhetem el magamat és az induló, a zendülő, az idei, de örök, a kegyetlen és egyetlen, nagyszerű Tavaszt?

*

Van nekem egy csodálatos erejű, arató delek tikkádt fénypompájában játszó, nagyon magyar, nagyon kedves íróbarátom. Ha nem felejtette el még, Édes, sokat beszélgettünk róla, mikor irodalmi utcánkba súlyos, legényes, fenyegető lépésekkel, váratlanul befordult. Ez a legjózanabb magyar a földön, holott ez neki fáj, valaki, akit a saját írósa, talán becsvágya, a Józanság paroxizmusába sodort, de aki kibírja ezt is. Százszor sírok irigy-

kedvén és naponként, Madame, ha arra a viszonyra gondolok, melyet ez az én barátom az Élettel folytat és magunkra. Mi azt hittük, hogy az Életet élni kell, s az Élet olyan kikerülhetetlen, mint a Halál: át kell adnunk Neki erőnket, hogy a Halál készeknek találjon. De ez az én barátom életeket, történeteket lát és mond, s lelkének méhe egy mesebeli hirtelenségű és gyakoriságú terhesség. Nem fogyasztja magát mással, mint az írással, s ha vágyai fojtogatják, sírva vigad az íróasztalnál az ő kiképzelt magamagáival. Én, hiszen tudja, Édes, kinek pompázóbb címeit ezután kihagyom, hogy a boromat mindig szomjasan és magam iszom ki: úton vagy csárdában. Személyesen szoktam szoknyák után rohanni, s a csókot olyan házardul kapom-veszem, ahogy adják, és ahogy csókolják nekem. Politikát is úgy írok, érzek, hogy teljesen meztelen a mellem, kit nagy-nagy urak, hatalmasok, kicsinyesek, bosszúállóak elé dülleszttek. Fogom a percet, s kiélem könyvvel, újsághírrrel, szeszéllyel, bármivel, de izgalommal mindig és nem ingyen. Ez íróbarátom pedig ül és ír: itatja fenéig a poharat, csókkal iszapoztatja a nőket, vétókat mondat a mai rend ellen, de mindig csak regény- vagy novellahősei által. Boldog ember, mely fajtájának itt, Magyarországon, szaporodnia kellene, mint a tengeri nyúlnek, s boldog élet, mely: így Élet. Csókolni kívánom e percben a szemeit, Madame, s végtelen bánat tölt el, mert irodalom helyett rettenetesen komoly és kacagtató életet éltünk mi ketten.

*

Tudja, Drágám, megírtam már, hogy most ifjú, női teremtések prédája vagyok, akik közül egyet különösen méltónak véltem féltitokban vallott Fölségemhez. Hát a harminchat éves ember, miként sokszor beszéltük együtt, egyszerűen együgyű, amikor éveinek méltóságos polcáról lerokkan egy libácskához. De beszéltem arról is Magának, Édes, hogy a Partium, Magyarország és Erdély századokon-vitás kiegyenlítője, e túlhaladt szerepében nem bírhatja sokáig. Hogy a tatár bennünket pusztított elejétől végig, hagyján, de ott maradtunk lerongyoltan néhány ezeréves, szép familia egészen a mai napig. Német, persze hogy német, tudós állapította meg: egy család még az inasok s lovászok közbelépésével sem érhet meg kilencszáz évet. Rólunk hétszáz éves krónikák úgy szólnak, hogy hatujjúak vagyunk, én is hatujjú voltam, s az ilyesmit nem tudják a kakukkok szállítani. De nem erről akarok most írni Magának, Gyöngyöm, hanem arról, hogy mi Partiumbeli nemesek, szerintem a legszebb magyar fajta, kipusztulunk. Már nem úgy öleljük az asszonyt, mint dédapáink, s valahogyan

Wilde-nál igazabban mondhatjuk el: szimbólumos viszonyban álltunk korunkkal. Mi, az igaz magyarság reprezentálói, kiknek prédikátor őseik a magyar—zsidó rokonságot is szívesen hitték a német ellen, ma belepusztulunk a rokonalanságba s abba, hogy nincs is itt már magyar. És nincs is itt már magyar, ahol az oláh vagy rác származású, de okos családú örült, kit megnevezni, a parlamenti elnökök finom nyelvén szólva s elvem szerint nem akarok, magyarmentésbe fog. Tudom, drága Prétérite, hogy untatják is ez ügyek, s hogy inkább várna izzó leveleket egy szép, tolakodó ifjútól, de lássa: ezek is fontosak. Annyira fontosak, mint a fák, füvek, virágok, satöbbik s mint mi ketten, két szegény, csodálkozó, didergő és ijedt részvényese az Életnek.

Ny 1913. március 1.

Ady Endre

6. FIATAL KÖLTŐK VERSEI

Halvány, szomorú, kedves öcsémnek, Tóth Árpádnak a verseiről akartam írni sokat és szeretőt, de nem írok: írjanak önzetlenebb mások. „Magam vagyok. Nagyon. Kicsordul a könnyem. Hagyom.” S én a fájdalomnak e finom, ifjú lantosát nem tudnám elszakítani fájdalomaitól kritikás szavakkal. Kötetének egyik példányán befrom a margókat, össze akarom sírni öreg könnyeimet az ő fiatal, forró könnyeivel, s ezt a kötetet majd elküldöm egy Asszonynak. Ez az Asszony most az én szomorúságom és örömem együtt, és Tóth Árpád versei a kölcsön-könnyek, mert a magaméival már nem bírom. „Úrnóm_[1] alázatos már s szenvedő e nemrég gögös és izgága szerelem. Én szánom őt, beteg királyt_[1] s megfojtom még e hajnalon . . .” Nem, nem fojtom meg, de itatom a könnyeimmel, s mikor az enyém nem elég, szemembe folyatom^(*) a Tóth Árpád verseit, hátha Úrnóm szíve megindul hozzám, de a Tóth Árpád verseiről nem írok.

*

De hogy visszatérít a hetyke fiatalság szerelméhez azonban ifjabb Bókay János verseskönyve_[1] a Bohóc-sapka. Büszke, gyöngye érzések fognak el, mint pénzszerző, darabos apát, kinek a fia szalonok kegyeltje, s úgy szórja a pénzt, mint szívtelen, szerző apjára szórják a szitkot. Már azért is érdemes volt sírni, élni, hogy a fájdalomainkat, durva sebeinket fehér, finom nőnyakakon lássuk gyöngyfűzérben. Kedves, finom és elegáns poémák a Bókay-

versek, írójuk szeretnivaló ifjú, s én boldogan nézem, hogy dalosan, jókedvűen susogja el francia parkban azokat a fájdalokat, amelyekért az én időmben a magyar pokolba kellett járniuk.

*

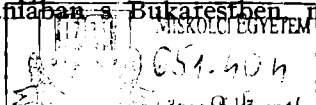
Szegő Ferenc, a Szárnybontás költője,¹ aranyosan, egészen fiatal lehet, ki „tizenhét évével így érzi, hogy férfi”. De a könyvön van azért az ajánlás volt tanárjához^{**1}, a jeles dr. Pintér Jenőhöz, és sejthetjük, hogy öcséink és fiaink tanárjaikban is szerencsésebbek, mint mi voltunk. Talán nemsokára szabad lehet nem csak kedveseket írniunk ez ifjú poétáról, aki irigyli a „Nyugat felé repülőket”. „S bár küzdve, úzve szárnyalok felétek, de utólérek”, s ha mosolygás gyanúja nélkül írhatom le, idefőm: ámen.

Ny 1913. május 1.

Ady Endre

7. GOGA OCTAVIAN VÁDJAI

Ismeretes, majdnem fanatikus románbarát vagyok, s ezt tudja, s talán elhiszi nekem híres-neves román kollegám és jó barátom, Goga Octavian is. Habzsoló, nagy öröme a nemes magyarság és teljes emberség s így a románság ellenségeinek, a magyar impotens sovínisztáknak s a klerikális mezei hadnak, ő nekitámadt valaminek, amit talán rövidség okából magyar Géniusznak címezhessek. Meghalt Vas Gereben, nem iázik Petőfi juhászának kedves számara, nem csodázik Berend Iván de genere Jókai: a zsidó Jónás bosszút állott, elnyelte a cethalat. Szóval magyar lélek nincs már, magyar irodalom, minden kigondolásunk karaktertelen és szerfőlött ügyes zsidósság, s csuhaj, de könnyen elbánhat ilyen ellenféllel a cincinnatusokba oltott román lelki előkelőség. Szántszándékkal halasztgattam a Goga Octavian túlságos lármát keltett, önbátorító vádjaira a választ, mert e vádat nem akartam komolyan venni, s mert majdnem csak tegnap volt, amikor is baráti asztalhoz kerítettem össze Gogát Ignotusékkal, reprezentáló román ugyanilyen magyar magunkkal. Bizony isten még cigányoztunk is, a Gacsaj Pista románcát is elbúsultuk, csak úgy, lelkünk önkénytelen kedvére, szóval borzasztóan búsmagyarok s természetfiak valánk. A Goga írásos vádjairól még nem tudtunk akkor, s nekem is csak óvatos szavakkal aggódta el magát a magyar irodalmat megszállott némely zsidók miatt. Hát először is tudni kell, hogy Romániában s Bukarestben melyek

mégiscsak minden románok eddig teljesült vágya, valami olyasféle világ van, mint nálunk Mokány Berciék aranykorában. Az arisztokrata leköpi a dzsentrit, a dzsentri a polgárt, a polgár a parasztot, a paraszt a kutyát s a kutya a zsidót. Nincs kedvem itt a románok legszebben fejlett antiszemitaságához magyarázatokkal szolgálni, talán majd máskor, de a román zsidógyűlölet majdnem bizáncian szép. Viszont az én hitem a szükséges és helyes adagnyi antiszemitaság mellett, melyet sok árja ellen is szeretettel táplállok, az, hogy az Isten csak egyet teremtett a magyarság javára, a zsidót. Zagyva, álmos vérségünk s sötét keletiségünk ellen adatott ellenméreg ez, antiveronál. Nagyszerű, zsidó eredetű magyar fróink is vannak, mert annyira még nem vagyunk Romániában Magyarországon sem, hogy a dinamika törvényei is csödöt mondjanak. De isten ments, hogy például az én Goga-kidicsérte szittyaságos voltom legyen határ, sőt példa, mert ebből elég az enyém, sőt sok is. Ez is jó, ez is kell, ilyen szilágyságbeli, ősi kurta-nemesi, megbőszült finomulás, de kell minden, ami magyarul lelkekhez szól, és lelkeket szólaltat meg. És itt hamarosan megérkeztem a Goga-vádak titkos, bujkáló, majdnem félt és félig-tudattalan okához: az irigységhez. Bizony ez a furcsa Magyarország egy kicsit mindig Európával élte az életét, a kereszties hadjáratokon, protestantizmuson, franciás forradalmon keresztül egészen a szocializmus testes, izmos való valóságáig. Szerencsénk vagy átkunk: nemcsak keresztül-kasul hatott, de át- és áthasogatott bennünket a legnagyobb civilizációk minden kilüktetése. Nem mondom, hogy elképzelhetetlen, de egyelőre szédítően nagy, színesen gazdag a mai románságnak a mi intellektuális kultúránk, főképpen pedig vakító, tehát bosszantó is. Ám helyünk, a geográfia igazi értelme, ezt így rendelte és döntötte el, sok hasznunk nincsen belőle, csak dísz ez, életjog és remény. Hogy üzleti szindarabokat írnak külföldi exportra, ez a mi afférunkra annyira nem tartozik, mint ahogy nem érdekel, hogy a romániai petróleumkutakat hegyes avagy tompa fúrókkal fúrják. Itt is például Biró Lajos és Molnár Ferenc — a mi nagyszerűen magyar Bródynkról nem is szólván — annyira frók és magyarok tudnak maradni, hogy e kvantitásról még a magyar—román béke érdekében sem mondhatunk le. Svihákok, ügyeskedők, ügynökök s boltosok mindenütt vannak, s ott persze többen, ahol az élet és az élet forgalma kedvezőbb és több. Nem esküszöm meg, hogy a romániai katonaság nem veheti el valahogyan, egyszer, tőlünk Erdélyt, de magyarságunkat s ennek termő lélek-ligetét le nem bocszorolhatja soha. Gyönyörű lehet az a hivatásérvés, amely Romániáé és a románságé lehet, de a mienk se kutya, s szép, nagy emberi passzió

valószínűleg, mert idegenektől tud elhódítani magának fanatikusokat. Egyelőre pedig az igazibb román kultúra Magyarországé, s Goga is a mienk malgré lui, és ezt se szabad elfelejteni. Baráti összejövetelünkkor dicsértük volt magunkat: ez se történhetett volna meg tíz évvel ezelőtt — mondogattuk. Szóval nemesen meg kellene becsülnünk egymást, szomszédoknak a Földön s lelkeink útirányában, de ehhez megértés is kell s amaz ócska, kompromittált, bizonyos szeretet. Ez a szeretet most csak az igazság kedvéért látszik kitérülni Goga és a románság elől, de bennem például megvan, s nemcsak megmarad, de Ignotusunk buzdítása szerint s nagy tanulással csak nőni fog.

Ny 1913. május 16.

Ady Endre

8. THALY KÁLMÁN REGÉNYE

Riedl és azok, kik Thaly Kálmánban találták meg sok híres kuruc korbelinek vélt ének apját, nevezetes külföldi példákkal védik a Rákóczi-kor e késői Mikes Kelemenjének fehér karakterét. Bár ez hitem szerint fölösleges, úgy gondolom, hogy én is ezt cselekszem egy sejtésnél jóval több adalékkal, e pár soros valamivel, mely emberi dokumentum. Az ifjú Thaly költő akart lenni, s mert költő, természetesen a legelső, s mert szent naivságú teremtése volt a Jóistennek, bele akarta írni magát az úgynevezett örökkévalóságba. Ám akkor az abszolút császárság korát élte a magyar vers: Arany János volt a kalifa, s még gondolatnak is bűn volt azt hinni, hogy volt és lehet más poeta még. Szegény Thaly, sokan emlékeznek még, s még többen tudják, mikor verseskönyvére barátjai, „patri”-ai, választói tán majdnem ötezer előfizetőt gyűjtöttek, holott Arany akkori új könyvéből ezerhétszáz exemplár fogyott csak, bizalmas körben így biztatta magát erőszakos dicsekvéssel:

— Most már lármázhatnak az atyafi és pajtás kritikusok, a közönség ítélte, hogy ki a nagyobb költő.

Mit érti azt egy mai magyar poeta-titán, micsoda önérzetet, hírszomjúságot s micsoda halálos vakmerőséget jelentett ez a mondás annak idején? Arany már akkor minden tanárok és diákok költője, főhercegek észrevettje, szobrászok lesbevett áldozata és minden semmi volt, ami csak költő lehet. De Thaly Kálmánnak az fájt tán legjobban, hogy Arany miatt ő nem lehet már második osztályú „klasszikus” sem, s nem bukhat vizsgázó diák soha a verseiből. És most már hamarosan érthető, ami történt evvel

a ha nem is nagy, de igaz poétával, evvel a féktelen ambícióval, evvel a peches Arany-kortárssal. Egyszerre akarta önmagában megölni a fantasztá hitet, hogy csak a kiválasztott költőé lehet a halhatatlanság, s ugyanakkor ezt a kicsúfolt halhatatlanságot Arany-ütően akarta önmagának megszerezni, ha szent dolussal s ha egyelőre titokban is. A kuruc kor, ez a mindent bearanyozó, talán azért volt neki haláláig a legszentebb, mert elfogadtatta, igazolta őt olyannak, amilyennek hitte magát, nagy költőnek. Thaly Kálmánról regényt kellene írni, jókaiast, flaubert-it s Móríc Zsigmond-osat együtt, valami nagyon szépet.

Ny 1913. június 16.

Ady Endre

9. LEVELEK A HAZÁTLANSÁGBÓL

Graz, június közepén.

Graz, a hírhedt Pensio[no]polis mellett élek hónapok óta, s jögom volna talán saját becses nyavalyáimról is most zenge-deznem. De nem tudok szanatóriumi kiváltságaimmal élni, kiűt belőlem a rossz gyerek, az újságíró, s miután hidegek futnak végig rajtam, belőlük a leghidegbbet fogom el. Egy szerencsés cégről írok₁, egy magasságos, félelmetes, nagy cégről, olyan hidegről, hogy már éget, s melynek boltját dunai monarchiának keresztelte a nyugati zszurnalisztika. Olyan törvényes ez, hogy én most és Grazban tanultam meg példának okáért azt, amit Nagy György barátomnak egy éve még nem tudtam megmagyarázni. Azt, hogy én nem vagyok egy közönséges magyar polgár, osztrák-magyar sem, hanem igenis vagyok étellel elkötelezett, hűséges kis hűbéres[e] az ausztriai Háznak. Biztos, hogy Nagy Györgynek több igaza van, mikor republikát akar, de én kezdek minden hájjal megkenődni, s a több igaznál többre becsülni a kevés és kényelmes és kényszerű igazat. Ha a Lánczy Leó bankjában bankoznék gyakornoki minőségben, nyilván lázadozó vagyok, de ha önkopaszodom meg, s létraközépig föl húznak legalább, hűségre szokom. A Habsburg-cégnél nincs állásom más, mint hogy élek, és főképpen fogyasztási adók révén erőmön jóval felül adózok, de éveim és életem, sajnos, rámparancsolják a koros bölcsességet. És én Grazban, e szolid és régi városban, gyönyörűen tanultam meg a jobbagi[on]um tudományát és milliókkal közös gyávaságomat.

Graz komoly város, s nem valami kiváló németsege vete-kedik gögben a junkeréekkel, s ami nagyszerű: Graz őrszemnek

hiszi magát. Hiszen a balti németség, a szebeni szász s a teheráni német vigéhad is ilyennek hiszi, de Graz komolyan, joggal s olykor — hihetetlen — forradalmaskodással. Igaz, hogy furcsa ez a szlávtság s a távolibb magyarság ellen gyermekesen riadt és készült öreg város, de még furcsább, ha forradalmaskodik. Direkt tenyészt egy kis Los von Rom-mozgalmat, becézi ősi, szabad, igazán szabad egyetemét, s ha a bécsi Burgot gyávanak ítéli, a Wacht am Rheinra [*] is vannak dalosai. De nincs baj, ne tessék megijedni, a leglázázóbb, a legnagyobb-németebb diákok is II. József néhai nagy császárnak szobrához vonulnak, s ott panaszolják s haragudják ki magukat.

A grazi német és az elégedetlen magyar egyben rokonok: szidják a fajtájukat, de jaj az idegennek, ha ugyanezt meri tenni. És ha a Habsburg-céget, ami lehetetlen ma és lesz sokáig, veszedelem fenyegetné, Tirolnál s Bécsnél hevesebben sokszorozná meg bankbetétjeit ez a szép és csúnya, de szép ostobaságú Stíria. És itt jelentkezik dermesztő magasságában, hódoltatásában, példátlanul bitoros szerencséjében a világ legfölségesebb cégje, mely a régi Svájcban kezdte, a ma legantifeudálisabb s legbosszantóbban szennyes polgári demokráciában, s tudjuk, hogy hol végezte. Azaz, pardon, dehogyis végezte: Ausztria, vagy ha úgy tetszik jobban, Ausztria—Magyarország ma ott tart, hogy tíz év múlva esetleg azért csap össze Oroszországgal, mert ez akkorra ősi formáknak rombolója lehet. És mégis, és például én is, legalább itt, Grazban, hogy szeretjük a bécsi császárt, s hogy fogjuk szeretni az utódját is, ki, ha már nem jöhetett hamarabb, hadd késsék, ameddig csak lehet.

Ez a gyönyörű család, mely Napóleonnak egy szépséges leányát áldozta föl, s olyik népének jogokat is ad, csodálatosan következetes akkor, amikor Magyarországot ipari, kereskedelmi és igazi kultúréletre méltatlannak tartja. Jól és helyesen látja, hogy mi nem értünk a szilárd, sok időre szóló, vagyonos bázisú üzlethez: mi, magyarok, zsidók és többiek, Bécs segítségével nélkül két generációra sem tudunk dolgozni. És ha Rothschildék imponálnak, hogyne imponálnának, még zavaros birodalmuknak is, a föl-kentebb, misztikus és mitikus nagyurak a Lotharingia jóvoltából kihalhatatlanok, szaporák, lenézők, okosak és gazdagok? Hogy elvész a magyarság, ez nagyon félős lehetőség, hogy az osztrák németség lecsúszik, ez már majdnem bizonyos, de mi itt Grazban [**] nevetünk a jósokon, akik Habsburg-bukást mernek szimatolni.

A nyugalmazott tábornokok és én a Stadtparkban nézzük az első bécsi nagy kiállítás groteszk szökőkútját, és azt üzenjük

haza: tudja Tisza, hogy mit csinál. Nem Haas — Deutsch-cég él és úr itt, nem iparbank, de komoly, nagy cég, és én Grazcal együtt boldog vagyok, hogy Európának ez a legszolidabb vegyeskereskedése rendelkezik velünk.

PT 1913. június 19.

Ady Endre

10. LEVELÉK A HAZÁTLANSÁGBÓL

A hűres Bolondok Tornya

Graz, június 23.

Szeretném a jó stájereknek megmagyarázni, hogy ez a kies hely a Mura mellett, melyet ők Bolondok Tornyának csúfolnak, jobban megérdemelné például a Kis-Magyarország nevet. Negyedik hónapja élnék már itt, s várnám az életet, ha jönne, de ide csak magyarok jönnek, egy hónap óta egyre többen, s már olyan sokan, hogy aggodalmas. Néha úgy képezem, hogy színházasdit játszunk — haza, Budapestre s Nagy-Magyarországra, éles, bolondos, szociális komédiát, s kár, hogy az összes közönség három orvos, néhány közénk tévedt nem magyar társunk és mink [!], játékos magunk.

Több futóbolond aránylag nincs itt, mint odahaza, de mániás nem bolond sincs sokkal kevesebb, a személyek változnak, mint otthon a miniszterek, de komoly változás éppúgy nincs, mint otthon, Nagy-Magyarországon. Egyébként pedig tessék elgondolni egy divatos osztrák szanatóriumot, hova majdnem csak magyarok járnak, s ahova minden magyar társadalmi nyavalya elküldte a maga demonstrálóját.

Nem mondhatnám, hogy ezt a doktoraink így látják, holott egyébként igen kiváló emberek, akik más jövőű emberanyagot gyökeresen vizsgálnának és gyógyítanának, de mi (az egyik orvosunk szerint) csak amolyan mosolyognivaló Árpádsohnok és Jakobsohnok vagyunk. Kissé csodálkoznak ugyan olykor, hogy mi, Izraelek és Bendeguzok magunk között is annyi ellenséges törzsre tudunk szakadni, de elnéznek fölöttünk, félművelt, lajtántúli gyermekek fölött.

Szóval itt a Mura mellett szentnek tartják a bolondot, legalábbis ha magyar, ki szaporán s gavallérosan bolondul meg és fizet, de azonfelül természetes[*] is, hogy a magyar — bolond. Aztán érdeklődnek, vagy mutatják, hogy érdeklődnek: hogyan is hatnak ránk a honi hírek, mivel honi hír sok volt négy hónap

óta, s meglátszott a hatás minden frakción. Mert itt valamennyi jelentősebb magyar kaszinó népe egy kisebb vagy nagyobb csoporttal képviselődik, csak éppen hogy az asszonyok dominálnak, de hiszen otthon is az asszonyosság, sőt anyámasszonyosság az úr.

Lapozgatok a szanatórium büszke annaleseiben, s kiderül, hogy 1885 óta majdnem minden valamelyes nevezetességű vagy jelentőségű magyar megfordult itten. S akik nem kerültek ide, mondja mosoly[o]g[v]a a három doktor legfilozófusabbja, azokat bizonyosan szigorúbb intézetekbe kellett vagy kellene becipelni.

Szemeim kitágulnak, s visszamerednek azon időbe, mikor húszt fajtájú népből kellett annak a valaminek összetevődnie, mely ma magyarság névre hallgat. Ilyen Bábel, ilyen Bolondok Tornya volt mindig a mi sorsunk és helyünk, ilyen egészséges és ilyen egységes, mint itt Kis- és otthon Nagy-Magyarországon.

Egyébként pedig aránylag vidáman élünk, ha utáljuk is egymást, eljuttatjuk egymáshoz a hazulról kapott híreket s finom, víg és szomorú pletykákat. Vigyázzon Budapesten mindenki, aki él, mert mi itt Graz mellett, a Bolondok Tornyában mindent, de mindent megtudunk, sőt sokkal többet a mindennél, éppen úgy, mint Budapesten.

PT 1913. július 1.

Ady Endre

II. LEVELEK A HAZÁTLANISÁGBÓL

Az idegen regimentek

Graz, július elején.

Wien és a Burg szeretnek császári és királyi kamarásokat csinálni a hűségesebb fajtájú magyarokból, ha valamiképpen ősi nemesek, s a vagyonukat így-úgy megőrizték: ezt mindenki tudja. De azt ma már kevesen tudják, mivel Szabolcska Mihály tiszteletes úr is csak a kétségbeesett kivándorlóban látja a honi veszedelmet, hogy a „külföld magyarjai” ma is élnek s a régi fajtában.

Miként Zápolya óta minden erdélyi lázadáson át, úgy éltek s élnek ma is némely magyarok Bécsben s Bécs táján valami őrült dühű és tagadású Coriolanusokként. Csak az a magyar-tagadó úristen tudná megmondani, mit vártak ezek a különös magyar állatok Mária Terézia nagy császárnőnk idejében, II. József alatt, a bécsi kongresszuskor, Világos előtt és után és — ma is még?

Tudok egy magyar úrról, aki már eleve készült, hogy amikor jóságos, mai császáruknak megköszöni a császári és királyi kamarásság méltóságát, kijelenti, hogy nem érzi magát magyarnak. Az a szerencséje volt nemzetünknek, hogy az új kamarásnak eszébe ötlött egy hiányzó anyai ős, akit csak a magyar kamarásoknak szokás megbocsátani — a Burgban.

Bécsben tudniillik a magyar kamarássághoz demokrácia csatolódik, s kevesebb ős kell, mint amennyi az igazi római szent birodalmi nemességnél követeltetik.

De, törődjünk bele, ezt a félszből hallgató, kényszerű, magyar méltóságos urat éppen úgy nem mondhatjuk magunkénak, mint a Rhédey-vérű angol királynét vagy Koháry Fülöp koburgi öfenségét.

Ez a magyar, gőgös önhazátlanítás azonnal kultúrbélyeget kapna, ha mindig trón, trónközelség, szebb, nemesebb, hódítóban új tartalmú élet járna vele. De ismerek megint valakit, aki Rákóczi egyik brigadérosát vallhatná őseit, hazulról, szegény, zsíros honi ezerholdjainkból él, s akit csak úgy lehet[ne] megsérteni, ha erre emlékeztetnék.

Itt semmi sincs a Batthyány Ervin gyönyörű, kultúremberi örületéből, sem a leghazafiasabb szocialisták hazátlanságából: ez práteri növénycsoda magyar humuszból plántálva. Hiszen Eötvös József azért írt egykor olyan naivul szerelmes verseket magyar hazájához, mert előkelősége titokban régen elvonta tőle, de ez új hazátlanok még az ilyen szép penitenciázásnak álmához sem képesek eljutni.

Talán pedig mindezt azért írtam és írhatnám sokáig és példákkal tovább, hogy a saját hazátlanságomat magyarazzam meg a magam fájdalmas, Eötvös-szerű haza-óhajomnak. Egyébként pedig — néha így gondolom — a Habsburg-monarchia reprezentálónak furcsa el-nem-helyezkedése talán onnan ered, hogy minden Habsburg-országban idegen regimentek feküdtek.

PT 1913. július 6.

Ady Endre

12. LEVELEK A HAZÁTLANISÁGBÓL

Bécs és Graz között

Graz, június végén.

Bécsből a minap visszatérőben kedves és maig is hű szállásomra, Grazba, jó futású gyorsvonatomból kicsábított a Semmering, holott az idő szomorkodott. Mégis kedves órák emlékével,

megbánás nélkül, sőt vígan vettem a híradást az állomáson később, hogy cammogó vonatra kell ülnöm, ha Grazot az estének polgári szakában óhajtom látni.

Jó vonat a csöndes vonat, miként jó élet lehet a csöndes élet: ilyen és hasonló, késői bölcselkedések között tétováztunk be a Mura mellett szereplő Bruckba. Egy órát és még valamit várokotunk el itt békésen, és én jobb szórakozások híján a vonatomat kezdtem vizsgálni, kocsim türelmes kocsitársait.

Igazán nem közérdekű, bár ritka dolog, hogy egy osztrák személyvonaton négy-öt kívánatos nőt fedezhet föl az ember, de ennél egyébként is szebb, szomorúbb és váratlanabb multság várt rám. Négy harmadik osztályú kocsi: kettőben csúnya, de virgonc, kiránduló, kamasz, vidám, osztrák diák[ok], kettőben pedig egy kis darab észak-keleti Magyarország. Rákóczi állítólagos hűségű népe, két zsúfolt kocsinyi rutén retteg, utazik, éhezik, őrült kerülőt tesz, hogy Triesztbe s onnan Amerikába jusson.

Van a diákok között szlovén is, s van a rutének között két obsitos vagy obsittalan katona, ki „hadseregünk”-ben tíz szót megtanult németül: beszélgetnek a diákok és a rutének. Bolondosan, különösen, kacagósan, hangosan, olyan az egész, mint egy bizarr álom, de a diákokat megértem, mert a rutének között van egy tehénien fejedelmi menyecske s két finom ifjú leány, mint szent szűzek arcukkal a rutén fatemplomcskák festett képein.

Mielőtt a rutén férfiak haragra gerjedhetnének, megérkeznek a sörözésből a kíséző professzorok, elcsöndesednek, s szaladnak kocsi[j]ukba a másképpen gerjedt fiúk: ennek a jelenetnek vége. Most már rajtam volna a sor: megkérdezni e mosdatlan, de szép, mert elszánt és kedves honfitársakat, nem csak ama három nőt, tudnak-e valamit a Désy—Lukács-pörről, s megtáviratozzák-e nekik, mint nekem, az aradi választás sorsát? Kell-e nekik most már vagy kellett-e a választói jog, s ha egyiküket-másikukat visszaküldik a szabad Amerika látása előtt, könnyebben mennek ismét haza, mint én fogok? Kiéhezetten is erős, tetszetős emberek, mert eltávozni tudni is csak a jobbik fajta tud, s az asszonyaik kacérai, de ez nem jelentős vagy kivételes.

Elindult a vonat: a német diákok harsogják az ő iskolás nótáikat, s a másik két kocsi is elsírja az emberi szomorúságot primitíven, szlávul, s a két kórus fölött a vonat dörömbje a daloló úr. S az osztrák diákokból iparosok, kereskedők, doktorok, ügyvédek, keresztényszocialista és más képviselők, családapák, hazafiak és urak lesznek, és elfelejtik a magyar ruténokat. Ők is el fogják felejtetni hamar magukat, és én is talán csak nagyon kevés

évig emlékezhetem arra, hogy a Mura mellett hazátlan honfitársakkal találkoztam, s bár jobb lett volna, nem utaztam el velük.

PT 1913. július 13.

Ady Endre

13. „SZÉP A VÁROS . . .”

A zilahi árvíz

Budapest, augusztus 7.

Zilah, melyet tessék Zilajnak mondani, ősi városka, régibb, mint ő maga hiszi. Tuhutum vezér korában is régi lehetett már, szláv, sőt már magyar is, mert bizony a magyarok nem a magyarok bejövetelkor jöttek ebbe az országba. Nagyszerű múltú, büszke fészek az egyesített Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék, a mai Szilágy vármegye székhelye, még saját külön nemzeti himnusza is van, így kezdődik: „Szép a város a Meszes aljában . . .”. Valóban szép a város, szép és szegény, büszke és szegény, ahogy illik a nagyon régi nemességhez, az Idő-féltreolta, fényes címerű és kopott ruhájú arisztokráciához. Kikerülnek az utak e régi „Hadak-útját”, nem őrzi Erdélyt, s régi nagy erejű iparosságát előlték a gyárak s a más városokat nőttető új viszonyok. Már a tímárok-nak s csizmadiáknak is befellegzett, mert még bocskor se kell annyi, mint régen: kevesebb bocskort nyú el ma a környéki oláh is. Pompás szőlőhegyei se hoznak sok hasznot, csak arra jók, hogy tüzes boraikkal a zilahi szőlősgazdák szívéből mosogassák a bánatot és a gondot. Voltaképpen ma már csak a Wesselényi Kollégium városa Zilah, az ősi „nagyiskoláé”, nekem is imádott alma materemé, hív sáfárjáé egy ősi, de mindig haladó kultúrának.

Folyója sincs Zilahnak, csak egy ágas patakja, a Zilah-patak, mely a Meszes vizét szállítja le s a szőlődombokét, de mindig illedelmesen, nagy bajok nélkül, csupán hébe-hóba némi diákos megvadulással. De árvizet nem ismer Zilah: a Tiszára és a szegedi árvízre gondol, ha el akarja képzelni az árvíz mivoltát, de hát erre az elképzelésre sincs szüksége. S egy júliusi hajnalon azután arra ébred Zilah, hogy vége a világnak, Ég és Föld megbolondult, s a Duna és a Tisza jöttek el hozzá duhaj látogatásra. Kik meredélyes utcákon laknak, leszaladnak a kertjeik aljára, hol a Zilah-patak kanyarog: egy kicsörtetett tenger röpi háztetőket, bútorokat, kisodort fákat s fuldokló, szédült állatokat. Jajgató emberek az utcán, vész hírek a lentesebb utcákról és terekről: egy halálra riadt helyi városka, mely nem szokta meg, s nem is szereti a vizet,

s most a feje fölött csapkod a pokolból jöhetett, piszkos ár. Néhány óra a megzavart nyugalom, megsebzett álmom, méltatlan csoda s érdemtelen pusztulás minden hirtelen rémületével. A völgyes vidékről korán kelt emberek jönnek kocsin és gyalog a város felé, s az úton elébük nyargal az áradat, s menekülni alig-alig lehet. Délelőtt úgy-ahogy leszaladnak a vizek, s az iszapos utcákon, a nagyobb romlások tájékán seregül a kicsi város népe valami olyan egykedvűséggel, mintha Sztambulban volnánk, ahol csak a város fele része égett le. Ez a kicsi, a világból kimaradt város, mely utódokról utódokra örökíti a nagy szenzációt, hogy XII. Károly svéd király menekülőben Zilahon hált egy éjszakán, egy bőrére menő, rémes szenzációt már nem tud elfogadni. Váratlan és sok neki, csak jóval később jelentkezik valami különös derű az arcokon, valami szomorú büszkeségféle, hogy íme, mi tud Zilahon történni. De ezt a világgal is kéne tudatni, villan meg még később, ám a két vicinális vasutacsakát elsöpörte a víz, a hírvívó drótok póznái a földön hevernek, s Csucsá felé sincs út a postaautomobiloknak: elhordott hidak előtt vesztegelnek ámuldozva. Estefelé mehet végre kerülő drótokon Budapestre a hír, s már estefelé jön a még szomorúbb hír: a zilahi hegyek megindultak, s a pincék és szüretelőházak szőlőstül, fástul helyükbe akarnak jönni a zilahiaknak. És holttesteket találnak fában fönnakadva itt és ott, és este hét órakor megfeketedik a világ, s jön a második özönvíz. Szerencsére az első áradás majdnem mindent elvitt már, amit elvihetett, de a tornyokban harangoznak, a lakásukból kiöntött emberekön kívül azok se tudnak aludni, akiknek még van lakásuk.

Három-négy nap múlva eszmél csak föl Zilah, a szép város a Meszes aljában, s koldusságában nagyszerű áldozatokkal siet segíteni a bajokon. Van panaszkodás, de olyan más, mint minden máshol volna: igen, ez a „Hadak útjának” volt a városa, a valamikori tatárdúlásoké, s egy kicsit török város ez a kálvinista város. És aki megközelítheti közeledő pincéit, bort hozat haza, s az emberek csöndesen koccintgatnak, nem éneklük ugyan a zilahi himnuszt, de halk, vontatott beszélgetésükből, mint zsoltár énekel ki, hogy az élet a csodáké, a sorsé, s megrendülni nem szabad sem az életen, sem a csodákon, sem a sorson. Hiszen mikor Ételközben voltunk, s ki-kicsaptunk prédára, hányszor jöttünk arra haza, hogy se feleségünk, se sátrunk, se gyermekünk, s lám, még mindig élünk.

V 1913. augusztus 8.

Ady Endre

14. DIE TRAGISCHE GEBÄRDE

Heinrich Nowak verseskönyve

Az ifjú Wien nagyon szeretne romlottnak látszani. Babilonnak, a császársági Rómának, a túlcivilizáltság művészi székvárosának, s ez az ambíciója már néhány érdekes bátorságot szabadított föl. Ilyen a Heinrich Nowak kis verseskönyve is, hajnali, részeg hangulatok, kedves blaszfémiák, groteszk művészkedések gyűjteménye nem jelentéktelen poétaságban. E bátorságán fölül talán még nagyobb bátorsága a könyvnek a nyelvbeli bátorság, mely rendesen az idegen származású íróké, kik, ha művészek egy kicsit, sok szépet mernek nagy tiszteletlenségükkel a nyelvi hagyományok iránt. Szóval Heinrich Nowak olvasnivaló, tehetséges, érdekes, bizonyosan fiatal poéta, s a verseskönyvet, melyet a Saturn-Verlag, Hermann Meister jelentetett meg Heidelbergben, Herbert Grossberger öt metszete nagyon beleillően díszesebbíti.

Ny 1913. augusztus 16.

Ady Endre

15. EGY PROBLÉMA: KETTŐ

Én is írtam arról már párszor s egy alkalommal a Nyugatban is, amit Szabó Dezső barátom „a magyar protestantizmus problémájának” nevez. Ez a probléma való, eleven és fájó, mint egy nyitott seb, s azt az egyházi életben forgolódo jobb fajta protestánsok is érzik, de tagadják. De Szabó Dezső, akivel még konklúzióinkban is, mely bizony nagyon kálomista prédikátoros, egyezünk, két súlyos dologban hallgatott és tévedett. Az egyik az, hogy a magyar protestantizmus problémája ma is, mint kezdete óta, voltaképpen a magyarság problémája — lévén a legvérbelibb magyar katolikusság is alapjában kriptoprotesztantizmus.

Szabó Dezső a magyar protestantizmus gyökérbetegségének első szimptomáját abban látja, hogy minden akciója negatív csak azért is tett a katolicizmus ellen. Hát ez az a híres passzív rezisztencia más formában, s a magyarság Bécs ellen csak azt teszi, amit Debrecen tesz vagy akarna tenni Róma ellen. És fájhat kultúremberi, kozmopolita voltunknak ez a harci mód, de e nélkül nem volna már valószínűleg se magyarság, se protestantizmus. Mikor II. József a demokráciáért halálra szánta az akkori magyarságot, a magyar nemességet, s küldözgette nyakára az aufklérizmus jegyében írott írásokat, a magyar urak jó ösztönükkel eltalálták,

mit kell tenni: olvasatlanul máglyára minden frással. Ez barbár, aljas védekezés volt, de életet véd[e]ni mindenhogyan szabad, s hogy a magyarság élete fontos-e vagy sem, más kérdés, de a magyarság akkor is az életét védte.

A Habsburg-monarchia mai egyesítő lehetősége nem a német-ség s a hadsereg kizárólagosan többé, hanem a klerikális katolicizmus. A katolikus Duna-monarchiának, mely ortodoxok és eretnekek ellen úgy vágya megteremtődni, útjában először is a protestáns magyarság áll, tehát a magyarság. A protestáns negáció megint a régi fegyver, ósdi, de kipróbált, s a magyarság szolgálatában áll még a Tisza István pápistáskodó, Bécs és Róma eszén túljárni akaró protestantizmusa is, mely kezességével és alkuvásával az egész magyarságot szeretné egy táborba babonázni. És a „műveletlen és szellemileg alacsony nivójú” protestáns papok talán okosabb harcosai hitüknek és fajuknak Tisza István-nál, mert a Prohászka Ottokár-féle egyeníségek luxusát sem a magyarság, sem a kálvinizmus nem bírják el. Mi, valahányan, akik mások vagy csak magunk hite szerint kinőttünk a fajunkból, akaratlanul is fajunk ellenségei vagyunk, mihelyst az erőnk több, mint vis inertiae. Csak ha egy nagy világrobbanás teszi majd a magyarság sorsát a magyarság kezébe, jöhet el a sora annak s természettudományos törvények szerint, hogy a magyarságnak ne a maga akármilyen életben maradása legyen az egyedül fontos valami. Ezért nagy fátyum a magyar fátyum, ezért lett protestáns-sá a legszorongatóbb időkben a magyarság, s ugyanilyen törvények szerint nem lett a románság sem protestáns, sem óriási zömében unitus.

Most még csak a másik tévedés[é]ről és elhallgatás[á]ról szóljak röviden Szabó Dezsőnek, akivel pedig olyan nagyon egyet-értek. A protestantizmus azért antidemokratizálódott, s anti-demokratizálódik folyton, mert a magyarságnak is ez az élet-ösztöne, de ez a folyamat nem tart örökké. A magyar protestan-tizmusnak volt, van, s mindig lesz néhány vezére, aki csak paran-csoló néhány órára, muszájból felejt el, hogy mit is jelent a protes-tantizmus. Örökös tiltakozást és lázadást tudniillik minden bilin-csek ellen, és mindazoknak összetartozását, akik nem akarnak tartozni sehova, ahol nem a nyáj, de a karám a fontos. A protes-tantizmusnak ez a lelke éppen úgy föl fog szabadulni, mint a magyarság igazi, röpülő lelke, mihelyst ezért nem kell az életével fizetnie.

Vagy pedig a régi, kipróbált fegyver sem lesz erős, s a magyar protestantizmusnak éppen úgy nem lesz mondani- és teljesítenivaló-ja, mint a magyarságnak. Nem hinném, de lehet, s akkor a probléma

meg fog oldódni megsemmisítően és könnyen, mintha soha probléma se lett volna. Egyelőre érdekes, és német vagy szláv tudósok igen okos dolgokat fognak majd kiolvasni abból, hogy milyen sokféleképpen megkínzott, mostoha magyaroknak és protestánsoknak fáj különösebben és legmegértőbben az a probléma, mely miatt nekik volt legkevesebb nyugalma és honjuk!*) e hazában.

Ny 1913. augusztus 16.

Ady Endre

16. EGY BÚNÖS VERS

„Rohanunk a forradalomba”

Érmindszent, augusztus 21.

Lázár György, kedves bátyámuram, Szeged város neves posztája, a legszeretnivalóbb literary gentleman, nagy kárörvendéssel lehetne most hozzám. A Dugonics Társaság nevében tudniillik sok szeretettel invitált Szegedre verseket olvasni pár évvel ezelőtt egypárszor. Bizony isten vágytam erre a kirándulásra, mert voltam már a Dugonics Társaságnak, Lázár Györgynek s az irodalmi felolvasások legkedvesebb vidéki publikumának vendége. Nem is emlékszem biztosan, restség, nyavalya, külföldi kóborlás vagy mi volt az oka, hogy költői mineműségemben másodszer is szabad elhatározásomból Szegedre el nem juthattam. Most Lázár György bátyám, ha nem volna olyan nobilis úr, mint amilyen, kicsúfolhatna, hogy bezzeg el fogok menni Szegedre, ha a kir. ügyész hívat.

Mert hívat Szegedre a kir. ügyész, amit nem akartam elhinni az első újsághírek után, de ma már szinte bizonyosra kellennem. Hatunkat fogat egyszerre pörbe a Nagy György eltörölt Köztársaságából!*) melybe különben én úgy kerültem, mint Pilátus a credóba. Nagy György átvette egy politizáló versemet a maga kis republikánus lapjába, s most itt állok az alkotmányos államforma megtámadásának vagy talán még nagyobb valaminek bűnével terhelt.

Furcsa az én dolgom ezekkel a politikás versekkel, melyeket sok dühvel-kedvvel írogatok néha, s melyekért mindig lehordanak esztéta barátaim. Ők azt tartják, hogy az ilyen versekkel lefokozom magamat, és meggyöngítem egyéb poézisomnak emberibb és súlyosabb dokumentumait. Nem tehetek róla, hogy érdekel, izgat, foglalkoztat a saját magyarságom s a magyarság együttes kínja, problémája, sorsa. Nem tudom a történőket előkelően, finoman

a múltba vagy a jövőbe transzponálni, és mert talán a vers leginkább az erőm, verssel üvöltök bele a politika kakofóniájába. Az effajta részvevést a ma politikai harcaiban legjobb erőnkkel s mindig a fölszabadulni vágyók mellett olyan nobiles, de muszáj adónak tartom, mint a milliomosok jótékonyágát.

Hogy bűnös versemmel izgatni szerettem volna, ez több mint valószínű, ez természetes, de köztársaságot, istenemre, nem akartam csinálni. Nagy Gyurkának én megírtam, és meg is mondtam, hogy csinálják meg nélkülem szépen, mert én egyelőre sok-sok harcot látok sürgetőbbnek. Azt nem tagadom, hogy ha Nagy Gyurkáék jól megcsinálták volna az ő vágyott államformájukat, ezt éppen úgy nem támadtam volna meg, mint a mait. Egyelőre én inkább anti-republikánus vagyok, esküdt ellensége például annak a hatvan vagy hány undok, kis, nemesi köztársaságnak, mely vármegyének hívatik. Különben pedig a hatalomnál semmit sem respektálok jobban, s az én forradalmárságom az, hogy Bécs az ő hatalmát ne egy kis zsványhaddal, de Magyarország népével ossza meg idehaza.

Biztosan lesznek ott Szegeden jó esküdtek, lesz lelkes védő-ügyvédem, a versem sem egészen rossz, nekem is lesz mondani-valóm, nem írok hát elő-védbeszédet. Csak elbúslakodom sorsomon, mely a vénülő primadonnáéhoz kezd hasonlítani: öt évvel ezelőtt még nem kellett ügyészi reklám verseimnek. Most íme ez a bűnös vers, melynek „Rohanunk a forradalomba” a címe, több mint egy éve jelent meg napilapokban s a télen a legújabb verskötetemben. S azon pár száz emberen kívül, aki még meg szokta venni minden újabb kötetemet, senki se tudna erről a versről, ha Nagy György és a szegedi kir. ügyész nincsenek.

Mindegy, készülök a második szegedi fölolvásomra, ahol azonban már nem is én olvasok föl, hanem, ha jól tudom, az esküdt-bíróság jegyzője. Előre kérem a jegyző urat, olvassa jól föl majd a versemet, mert ennek a nyomorult poétafajzatnak nincs nagyobb büntetés, mintha a verseit rosszul olvassák fel.

V 1913. augusztus 23.

Ady Endre

17. A MILOTAI ISTEN-VÁLSÁG

Érmindszent_{1,1} augusztus 28.

Csakugyan megtörtént volna itt a szomszédunkban, Szatmár vármegyében, hogy egy falu kálvinista népe nagy elégedetlenségében el akarta csapni az Úristent? Nagyon hiszem, mert itt

nálunk is hamar megtenné ezt akármelyik kálvinista magyar, s szintén azt mondja, hogy amit az Ég csinál, legalábbis nem gílt. Templomot, papot, kántort, orgonát, harangot tartunk, adót fizetünk, imádkozunk, odafent pedig mégse vigyáznak reánk.

Az is Szatmár vármegyében történt valamikor, ha jól tudom, Szentmiklós községben, hogy az új, díszes templomba belecsapott az istennyila, s a templom lángba borult.

— Mi lesz most már — jajgatott a parókia tornácán a tiszteletes úr —, miből építünk megint az Úrnak új hajlékot?

— Nem építnék én neki — ordította be az utcáról egy haragos magyar, tekintélyes presbiter — még istállót sem, nem érdemli meg, aki a saját házát fölgyújtja.

Ez a kálvinista magyarság — Móricz Zsigmond magyarjai — hamar dühbe jön a méltatlanságon, s hamar kidörgi az „eb ura fakó”-t. Valamikor a császár, sokszor két erdélyi fejedelem s három török pasa között lehetett választania, hozzászokott.

Itt nem volt ritkaság, hogy egy-egy haragos község átpártolt nem is a pápista, de az oláh vagy orosz istenhez, ahogy a görög katolikust hívta. Egy ilyen római katolikussá vált református gyülekezetet a plébánosa addig nógatott, míg elindult Mária-pócsra is, búcsúra. Persze szégyenkezve kullogtak, zászlót nem vittek, nem énekeltek, s így nem tértek ki, mint a búcsúsok elől szokás, a szembejövő szekerek.

— Hát kendtek is búcsúsok — mentegette magát egy kérdőre vont szekeres —, hiszen kendteknek még feszületjük sincsen.

— Hát ez mi az Isten nyavalyája[?] — rántotta ki a vezető kurátor a szűr alól, ahol rejtegette, a szent feszületet.

Ezek nem anekdoták, ezek való történetek, száz hasonlót és igazat tudok e vidékről, s ezek legjobb jellemzői a kálvinista magyarnak. A francia paraszt — Jaurès beszélte — hamar válik istentagadóvá, a papját is elkergeti, de a templomot és harangot megőrzi, hogy boszorkányok arra ne jöjjenek, s a jégesőt is el lehessen harangozni.

Mostanában egy kis vitánk folyik a magyar protestantizmus problémájáról, s úgy gondolom, hogy a problémát a kálvinista paraszti lélek ilyensége is súlyosítja. De mindenekelőtt pedig súlyosítja a legújabb protestáns papi nemzedék elképzelhetetlen silánysága. Vannak, persze, hogy vannak ma is jeles, tanult és holtig tanuló papok, de a nagy többség egyszerűen szánalmas. Egy-egy kálvinista egyházkerületben a papok imádkoznak az esperesük életéért, mert nem tudnak maguk között senkit, ki e tisztre méltó legyen. És ami meglepőbb és csodálatosabb, még önmagukról sem hiszik_[1] talán titokban sem, hogy a többenél

különbek volnának. S ennek éppen most kell így lennie, mikor az iszonyú klerikális megpróbáltatások idején éppen a kálvinizmus kerül természetszerűen az első tűzveszedelembe.

Soha, sehol még nép olyan kivételesen preparált egy racionális erkölcs-vallásra nem volt, mint a kálvinista magyarság. Csak éppen gondolkozó, tanult, nemes szellemű, népbarát papok kellett volna ehhez, s meglett volna. Most azután kérdés, hogy ez az elhanyagolt, elkoldusodott s elkeseredett nép állni fogja-e, mint régen, a nyomorgatást. Kérdés az is, hogy mikor dacossága elpártoltatja az Úristentől, ha azután nyilván a földi hatalmaságok következnek, előrelát[ható] eltiprásukból lesz-e valami haszna is a haladásnak?

Mert ami Milotában történt, gondolom Milotában, ahol az Istent el akarták mozdítani, nagyon rokonságos az Esze Tamásék lázadásával. Ha Milota elégedetlen a saját Úristenével, hogy bírja el sokáig nézni a grófi százezer holdakat s a váradi és szatmári püspökök dúsgazdagságát. Be kár, hogy ez a szép forradalmi néperő híjával van a vezetésnek, a kemény, együttes, kultúra- és szabadságcsináló fölhasználásnak.

A milotai Isten-válság ilyen nagyon komoly, ilyen nagyon szomorú eset: menekülő forradalom lesz ebből is, Amerika. Mert a főszoigabíró és a csendőr bizonyosan nem engedik szabad prédának egy Milotán sem és egyik Úristent sem, mert sejtik, hogy azután mi jön. A nép pedig miután Rákóczi elébe nem mehet, mint Esze Tamás idején, elmegy szépen oda, ahol az Úristen jobban vigyáz reá a munkájáért, a vér- és pénzádjáért.

V 1913. augusztus 30.

Ady Endre

18. KRÚDY GYULA KÖNYVE

A vörös postakocsi

Nem, ez még mindig nem Budapest regénye, ez a könnyes, drága, gyönyörű könyv sem az. A vörös postakocsi, a Krúdy Gyuláé. De én nem tudom, csakugyan, okvetlenül meg kell-e írni azt a bizonyos pesti regényt úgy, hogy egész, mai Budapest aljaskodjék benne? Bródy Sándorék biztatgatásainak nem lesz jó végük: jelentkezni fog Budapest áhított regényével váratlanul valamelyik ügyes, ravasz, második minőségű költő. A Bródyak, a Krúdyak írásai éppen hiányosságaikban nagyszerűen oktatók,

és olyan gazdag anyagúak és olyan ösztönzők, hogy ez bizony megtörténhetik.

En Krúdy helyén nem Anyeginből vettem volna mottót a könyvembe, vagy odateszem mindenesetre Anyegin mellé a Tündér-álom, Petőfi négy sorát. „Egy hattyú száll fölöttem magasan, Az zengi ezt az édes éneket — Óh, lassan szállj és hosszan énekelj, Haldokló hattyúm, szép emlékezet”. Mert Krúdy, édes szerencsénkre, nem azt írta, amit regénye bejelentőjébe felsorolva ígért, hanem eldalolta tegnapi ifjúságának boszorkányos muzsikájú dalát.

Mai ifjúsággal dalolni a tegnapi ifjúságról csak igaz költőnek adatik, a legnagyobbakhoz hasonlóan, akinek nem egyetlen ifjúsága van, de váltogatja az ifjúságokat. Ez a tegnapi ifjúság Budapesten virágzott el, mert nem is lehetett predesztináltabb helyen[*], mint Budapesten, s szinte csak ennyi a Krúdy könyvében Budapest szerepe. Mert például az író vidéki emlékekkel terhessége, mely olyan szép és csodás e könyvben, mint a Krisztus-anyaság, Budapestet majdnem lefokozza, sőt érdektelenné teszi itt-ott.

A vörös [posta]kocsi nemcsak a tegnapnak, a pestbudai bizarrságnak s az emlékezésnek szimbóluma, de a Krúdy-regény — ha ugyan regény — nagy társadalomtalanságáé. Azokról és úgy, akikről és ahogy Krúdy ír, csak az írhat, akinek társadalmi rangja tisztázhatatlan, s állandóan a napidíjas és az Úristen között libegő. Csak ez látja meg és kedveli a társadalom leghívebb reprezentálóit, azokat tudniillik, akik a társadalmon — kívül bitangolnak.

Ezek az emberek adnák a regénynek a hivatalos regényszerűséget, ha mindnél nem volna több, főbb, megindítóbb maga Krúdy vagy_[,] mondjuk_[,] Rezeda, az író. Itt hát megint egy pompás kihágás történt a műfajszabályok ellen, íródott egy regény, mely sehogy sem regény. Egy prózaizált és krúdysított, de mégis annyira belső versű Byron-hősköltemény, amilyszerút úgy akartam volna tavály egy verses regény kísérlettemmel. De ugyane miatt érheti szemrehányás is sok Krúdyt: naplónak nem napló, memoárnak pedig gyáva egy kicsit ez a könyv. Sok megnevezett, polgári nevén fölcsípett élő személye, egy-egy éles fotográfiája majdnem pasquille-alacsonyra süllyesztik néhol a könyvet. Egyenletlenségei azonban mégsem hibák, de több valószínűtlenséget szomjúhozunk gyakran, pláne, mert Krúdy megígérte azt a sok olyan nem-valószínűséget, amely a művész legmélyebb élet- és magalátása.

De könnyes, drága, gyönyörű könyv ez mégis, úgy, ahogy írta, aki írta, fölséges versvallomás arról, miként teszik az álmok passzívvá a mai Casanovát. S ha nem regény, hát nem regény, de

briliáns lelki röntgene a fiatalság nevezetű betegség egyik leg-
ékesebb stádiumának. A művészspsziché diagnózisa s egy kicsit
édes szívfájdalmú emléke tíz év előtti budapesti sorsunknak,
ellágyulásainknak s az éjszakáknak, melyekben akkori ifjúságunkat
meghurcoltuk. Szerelmetes, mindenkitől nemesen különböző, erős
poéta írása, s ez magában biztosítja sokáig az életét azokban, akik
a tegnapi ifjúságukat akarják megtalálni. „Bár még borúsnak
látszik a szem, De könnyét rég elsírta már”? — nem. „Óh, lassan
szállj és hosszán énekelj, Haldokló hattyúm, szép emlékezet”.

Ny 1913. szeptember 1.

Ady Endre

19. ÜZENET ALEF(?) ÚRÉKNAK

Úgy hallom, hogy Szabó Dezső protestáns problémája nem
egy egyházi lapot szólaltatott meg, de én hű, félig-erdélyi ember
csupán a kolozsvári kálvinista lapot olvastam. E hivatalos refor-
mátus közlöny cikke mögött (alatta különben, ha jól emlékszem,
Alef jegy állott) csak Kenessey püspököt, Nagy Károlyt vagy
Ravasz Lászlót szabad keresnem. Furcsa, hogy nekem, ki Szabó
Dezsővel szeretetes, kis vitába[n] álltam, most kénytelen vagyok
úgy föl pattanni, mintha a Szabó Dezső okos és majdnem helyes
írása az enyém volna. Kenessey őfőtiszteletűsége és méltósága
békés, sőt nyámnyám és rangossá vált ember, s alig hiszem, hogy
szóba álljon legalábbis nem méltóságos valakivel. Nagy Károly
volt s esetleg leendő püspökjelölt, ravasz úr, az erdélyi kerület
generális nótáriusa, ő se lehet Alef(?). Marad egy nagy R-ű,
Ravasz László, kit ifjú és érdeklődő embernek mondanak, szintén
püspökjelölt lehetne, ha pár év múlva idősebbé válván, aggulván
a harmincoló években alkalmat nyerne erre. De ha Ravasz Lászlót
alap nélkül gyanúsítanám, ezerszer kérek bocsánatot, mert a
Szabó Dezsőnek válaszoló cikkecske legalábbis nem magyar tem-
pós. Persze, hogy nem is intelligens, mert a fő fütyköse valami
nagyon kalandos, gyanúsítgatónak tetsző, igen személyes, állító-
lagos eset, mely ha igaz is volna, Kenessey püspök úr szégyellhetné
s nem Szabó. Egyébként a „részeg” és „bolond” szavak egyenesen
a polgári korlátoltság (mely papi paláttal súlyosbítható) számára
lettenek kitalálva. S ha azt írja a kolozsvári cikkező, hogy
a magyar kálvinizmus bűne az, hogy Szabó Dezsőket nevel, ez
gorombaságnak is szegényes, de ötletnek pláne az. No, azután
a híres, olcsó és ma már, sajnos, híg és hiú dicsekvés, hogy a protes-
tantizmus egyéniségeket teremt, szabad és szabaduló embereket

Erről talán ne is csevegjünk, mert ennek csak így kellene lenni, s véletlenül úgy áll a dolog, hogy a protestantizmus individualista hajlandóságú csoportokat fogott meg egykor, s hagy cserben máma. De viszont kérdez egy igen frappánsnak szántat Alef úr: havajon Hatvany Lajost vagy Baksay Sándort tartja-e Szabó Dezső a mai magyar lélek igazabb és teljesebb reprezentálójának? Ebben az ügyben sem várhatok a Szabó Dezső barátom egyébként majdnem bizonyos felelésére, hanem sietek hozzájuttatni Alef urat, hogy adhassa az ártatlan megrökönyödöttet. Valóban, mint titokban föl is tehetné, én — óh, kálvinista konvent, de jó, hogy a tridentí zsinatnál kevesebb a hatalmad — csakugyan Hatvany Lajost tartom az igazibbnak. Baksay író úr Gyalogösvénye s Szederindái majdnem helyesírással írott, kedves, együgyű valamik, s Homérosz-fordításairól sok szó eshetik némely kisfaludysta és akadémikus között. De a jámbor úgy áldozott az úgynevezett műzának, hogy — gondolta — Kis János is szuperintendens volt, habár csak lutheránus, tehát nem lesz nagy baj ebből. Nem is lett, de Baksay óméltóságának, sajnos, fogalma sem lehet, hogy [Hatvany] mit írt és tett (kedves gyanúsítóim számára ez a „tett” nem jelent most okvetlenül pénzt, amiből állítólag Hatvanynak bőven van) a magyar lelki kultúráért, mondjuk irodalomért. Most kissé talán elkedvetlenedve, szíve ellenére németül ír (bosszantóul talentumos németül és magyarul is), de hogy az irodalom ma egy kicsit az élethez tartozik e toprongyos, kis országban is, ebben Hatvanynak sok része van. Ezt persze nem tartozik tudni sem Alef, se Baksay óméltósága, aki még úgy nőtt föl, hogy az írók a földesurak túrik és tartják el.

Kezdek nagyon igazat adni Szabó Dezsőnek, mert butácskaságokat, dühöket vált ki az emberekből, kiket az ő problémája (igazi probléma — már megírtam) cipón és zseben talál. Nem, urak, kiknek tenorjához íme alkalmazkodni próbáltam, nem, urak: így nem lehet megoldani ezt a problémát, mely nem is az önké.

Ny 1913. szeptember 16.

Ady Endre

20. A REJTŐZKÖDŐK HAZÁJA

Már szeretem Budapestet, akit[!] olyan sokáig gyűlöltem, már szeretem, s rettegek e növekvő, nagy szerelmem miatt. Visszameneküljek én régi Párizsomhoz, vagy Rómához szegődjek: a szépek e két szépéhez — ez ma már aligha gyógyíthatna meg.

Én a Bródy Sándor szerelmes gyöngé emberei közül való vagyok, kik legalábbis közel akarnak élni az ő szeretettjükhöz. Hát haza kellene mennem, az én kis Érmindszentemre, vagy elbújni kegyes hívást várva valami kis erdélyi másik faluban.

De nem tudom, miket kell még nekem bevárnom, miért nem lehetek még mindig igazán megbékült s bújva csöndességben elvesző. Arra, a mi vidékünkön, tegnapi legendák élnek különös, rejtőző emberekről, úzött s megállott kalandokról és különös bánatos emberekről, akik kétszer hálnak meg. Mintha csak Jókait olvasná az ember, holott tegnap éltek s a mi vidékünkön, mely úgy látszik, kedves temetkező helye az eleveneknek.

És így jut eszembe kettő-három e tegnapi legendák közül, száműzött és magukat száműző emberekről, mik szólnak.

Még nem volt vasút sem a Szilágyságban, amikor gróf St.-nak, egy nyalka dragonyostisztnek, le kellett Bécsben oldania a kardját. Kis oláh faluba dugta el a császári házzal is rokon hatalmas családja, kapott némi kegydíjat, de a vármegyéből moccannia se volt szabad. A pálinkához menekült a gróf, kis kocsmárosok hiteléből élt, néha cigány putrikban hált, s árokból szedték össze részegen. Neki megadatott a föltámadás, a St.-családba beleütött a dög, s a szilágysági száműzött sok-sok milliós hitbizományban ült, mikor egyszer kijózanodott, s jó ruha volt rajta.

B. Erzsébetnek Polónyi Géza volt a védője, s néhai öreg N. grófnak sok pénzébe került ez az Erzsébet asszony, aki különben egy francia gróftól s földbirtokot vásárolt, s itt halt meg nálunk ő is. De itt élt, és kalandosan, a Vásonkeőy-pör híres fátyolos hölgye is, akinek dolgairól ma is csodákat mesélnek.

Különös familia lappangott pár évig egy másik szomszédos faluban is, hol kastélyt, birtokot vettek, s nagyon nagyúrián éltek. Gyorsan párologtak el a vidékről, hol ezer gyanú támadt rájuk, s komoly urak hiszik, állítják, hogy a családfő a mayerlingi tragédia egyik valamilyen szerepe volt.

Még különösebb valaki volt az a francia úr, aki Bikszádtól nem messze vásárolt egy darab erdőt, s építtetett bele magának kastélyt. Óriási kőfalakkal zárta körül, cselédsége is francia volt, s [a] kastélyból csak egy idegen, hűséges oláh cseléd járt ki a világba. Erre se volt még akkor vasút, s mikor a vasút épült, az úgyis komikusan magas falakat még magasabbra emelték. A várurak soha senki se látta, s mikor meghalt, a cselédség is eltűnt, s a vármegye talán ma is hasztalan keresi, honnan jött valóban ez a remete francia, s élnek-e valahol övéi.

Ezek és mások még, sokan, milyen különös, mind oda jöttek mifelénk, mindenfajta fáradtak és rejtőzködők. Mintha egyenes

parancs volna ez₁ hazamenni, kiszakadni mindenféle szerelmekből, rejtőzködve várni úgy, hogy már nem várunk semmit.

És mégis még nem tudok, nem lehet, most már Budapestet szeretem, őt is viszonzás nélkül, s őt is úgy, hogy elhagyni nem tudom. Valamikor elhagytam a szerelmeimet, s most azok a szerelmek sokasodnak, melyek elhagynak, mielőtt visszaszerettek volna. Talán holnap-holnapután bele fogok mégis fáradni, talán megérkeznek a titkos bevárnivalók vagy a nyílt reménytelenségek, s akkor én is mehetek haza, a rejtőzködők hazájába.

V 1913. szeptember 23.

Ady Endre

21. A MI KIS „KÚRIÁNK”

(Levél a szerkesztőhöz)

Kedves, jó szerkesztő uram, ha Te valamire azt mondod, hogy érdekes és a publikum elé való, akkor bizonyosan az, és még a köteles, rendszerint csinált szerénykedéshez sincs jogom, ha Te megtiltod. Te úgy hiszed, hogy Ady Endre élete és gubója és mentsvára: családja, háza, szülőfaluja érdekli az embereket, érdekli még, vagy érdekli már. Legyen neked a Te hited szerint, hiszen ugyancsak Te voltál az, aki mikor is nyolc-kilenc év előtt elnémitó erővel röhögték ki a verseimet, reám parancsoltál, hogy írjak, és ne féljek. Mai, feltörekvő ember minden pályán eléri azt₁, hogy ha nem is családot, de úgynevezett tűzhelyet alapít a pénzéből, a véreből, ami okos dolog. Nekem kijutott a vérből, ha pénz nem is sok adatott, de ha mind a kettő együtt lett volna tán: a civilizálódásnak ezt a legszebb polgári állomását nem érem el.

A kálvinista predesztinációnak szédítő paradoxonából s a török fatalizmusból csináltam magamnak egy különleges vallást: szóval agglegény vagyok, hazátlan, otthontalan, kóborló. Azaz mégsem: íme Érmindszenten vagyok megint, drága, nagyon oláhosodó, nemes kis érmelléki falumban, az édesanyám, az édesapám hajlékában. Négy-öt évvel ezelőtt megpróbáltam, s gyöngyösen ment volna a falu, a falusi élet, az elparasztosodás, az anti-Budapest, de már ennek a képzelésnek is vége. Nem bírom ma már a falut, nem tűröm, nincs számára mentsegem, nem viselem, akár egy magyar vidéki várost, mely az ő budapesti, sőt wieni ambícióival még tűrhetetlenebb és elviselhetetlenebb. Hiszen Budapest is falu, s lakosai többnyire falusi emberek, s amit szeretünk

benne, az az ő különös falusága, hiába az aszfaltja, a magisztrátusa, Bárczyja, Vázsonyija, álmai, korcsmái, világítása és fölséges női.

Legbecézettebb álmom a biztosítós remeteség, ami azt jelenti, hogy ha az Úristen további étellel ver meg, Budán fogok lakni, de csak azért, hogy közel legyek Pesthez. Tudniillik Pestet utálok, de tőle, belőle élek, képzelt avagy igazi barátaim ott találhatóak, s az asszonyok is Pesten vannak, de tán csupán azért, hogy az ember átvigye őket Budára.

Nini, mennyi mindent kezdek összehordani, holott Te, kedves szerkesztő uram, Érmindszentről parancsoltál szólnom, saját külön tuszkulánomomról s a mi kis kúriánkról.

Hát Érmindszent nekem legeslegelőször is az édesanyámat jelenti, aki sóhajtani se mer, ha én netalán alszom és álmodom és az édesapámat, aki pontosan hajnali öt órakor káromkodja el magát az alsó udvarban, holott ma már nem is engedjük gazdálkodni, kicsi földjét bérbe adattuk, s két olyan szükségtelen vén cselédje van, akikért nem is érdemes a tüdőt szaggatni.

Érmindszent Szilágy vármegyei falu (sokszor könyörögtem, édes szerkesztő uram, gyere le egy unalmas nyári napodon, hadd kedveljünk és vendégljünk a mi otthonunkban), s utána Mandzsúria következik. Ugyanis: húsz év óta ígérik nekünk, hogy köves utat csinálnak mifelénk, azonban ma is még tengerszemek járnak ki-kirándulóba pocsolyás utainkra.

Gyakran vagyok Érmindszenten, ha nem is sokáig, talán a világtól elmaradt, konzervatív szívem lehet ennek a magyarázója: nagyon szeretem és félttem azt a két öreg embert, akik az anyám és az apám. Az anyámat különösen, a valamikor hét vármegyére szóló szépséget és jóságot, aki talán miattam öregedett meg hamarabb, mintsem szabad lett volna, de az apámat is, aki ma még nekem és Lajos testvéremnek öccsül tetszhető, komikusan fiatal, de bizony mégis öregúr.

Nagyszerű úr ám az apám: családjának egyetlen tagja, aki elrúgta volt magától a latin iskolákat, ennek folytán zabolázhatatlan, igaz és természetes, ősi és zsarnok magyar maradt. Késő és lehetetlen volt és volna az öreg urat megszelídíteni, hiábavaló is: édesapám már csak maradjon meg olyanosnak, amilyen voltával rontotta vagy igazította az életünket.

A házikó, ahol lakunk, újabb ház, a régit, ahol születtem, az alsó udvaron, nem mertem megmutatni, mert még mindig túlelegen bántanak és nem szeretnek engem, s rögtön meggyanúsítanak, hogy saját magamnak sietve ajándékozom a csak halott és nagy költőknek kijáró megtiszteltetést.

De nem rossz hely ez a mi kis kúriánk, egy majdnem három hektáros telek közepén és fásan, délnek nézően és virágosan, ami megint az anyám akarata, aki pedig a maga nagy, passzív lelkével csak úgy akarhatott mindig valamit: nemakarást kellett tettetnie.

Érminszenre én akkor megyek, amikor az anyám kívánja, avagy unom a szanatóriumokat és hoteleket, vagy pedig nagyon üldözött, letört avagy megalázott vagyok. Kacérkodom, talán ma még csak kacérkodom az öregséggel, de ez az öregség bizony csak a nyakamon van, s félek, maholnap megint összebarátkozom a faluval, Érminszenrel, s ha egy tébolyodott percben meg nem házasodom, s ha a városi remeteségem fikció lesz, hazajövök Érminszenre.

Egyelőre s különösen nyáron, gyakran vagyok itthon, ez már törvény, meg azután az öcsém, egyetlen testvérem, tanár, aki — oh, boldog ember! — úgy vakációzhat, mint egy diák, s szülő öregeim együtt kívánnak bennünket látni és táplálni.

Édes szerkesztő uram, a többit csak akkor tudnám neked elmondani, ha végre eljőnnél ebbe az én kis falumba, ahova anynyiszor hívtunk, csábítottunk. Akkor majd meglátnád, hogy nekem csak innen lehetett jönnöm, ahol nyaranként a lugasban olvasok és írok, és a szobámban szúnyogokkal viaskodok, mint egykor Pesten és az országban másféle szúnyogokkal. És látnál egy kicsi fiút, aki harmincöt, sőt majdnem harminchat éves korában nem fél még Tisza Istvántól sem, de alázatosan meghallgatja az apját, mikor házasodásra buzdítja s a költőség haszontalanságáról beszél. Az öregúrnak nagy fájdalma, hogy nincsenek unokái, s hiába magyaráznám neki, hogy ezer vers, olvasó és hívő se kutya — ezt se hiszi el nekem.

Fene rossz sorsa van nálunk a poétáknak (és most hengegek), a poétának, de mégse lehetetlen, hogy én hamarosan le fogok csendesedni, élni és írni megszünök, s hazamegyek a mi kis „kúriánk”-ra. Az apám egyébként a ház mögött szép helyet szemelt ki, ahol az Érminszenre származott diósadi Adyak fognak szerényen és csöndesen temetkezni. Öllelek, kedves jó szerkesztő uram, s az Isten tartsa tőled távol az ilyen gondolatokat.

Az Érdekes Újság 1913. szeptember 28.

Ady Endre

22. [ÖNÉLETRAJZ]

Arra gondoltam először, hogy úgynevezett életrajzomat szigorú logikával kezdem ennek az írásnak a napján, s végzem megszületésemnek, ez igazán nem fontos eseménynek, dátumával. De

az én életkoromban már meggyávul egy kicsit az ember, s nem mer már könnyen az öreg szabályok ellen lázadni, tehát kezdjük csak avval, hogy születtem. Születtem pedig, hajh, 1877. november hó 22. napján Szilágyság megye Érmindszent községében, a régi Közép-Szolnok vármegyének Szatmárral határos érmelléki kis falujában. Az apám Ady Lőrinc, a belső Szilágyságból, Lompértről került ide, mikor édesanyámat, az egykori érmindszenti református papnak korán elárvult leányát, akit egy falusi kisbirtokos nagybácsi fogadott föl, feleségül vette. Az anyám családja ősi protestáns papi család, miként erdélyi kálvinista papleány, Visky-leány volt apai nagyanyám — nagyapám, Ady Dániel pedig a Wesselényiek számtartója s lompéрти földbirtokos. Az Ady-család egyébként — bár ez se fontos — a Szilágyság egyik legrégibb családja, ősi fészke Od, Ad, később Diósd, s a terjedelmes Gut-Keled nemzetségből való. Régi, vagyonos és rangos helyzetéből hamarosan lecsúszott a család, s már a XVI. századtól kezdve a jobbféle birtokos nemes úr kevés közöttük, de annál több a majdnem jobbágyosorú, bocsoros nemes. De erős és büszke hagyományok éltek a famíliában, s az apám, aki testvérei közül egyedül nem tudott megbarátkozni a kollégiumokkal, amelyekből mindig megszökött, gyerekeit bármi módon taníttatni akarta. Okvetlenül az izgatta titokban, hogy a család újabb fölemelését, amint illik, a vármegyén és vármegyei karrierek által csinálják meg — a fiai. Engem 1888-ban a nagykárolyi piarista gimnáziumba vittek, ahol az alsó négy osztályt végeztették el velem a kedves emlékű, nagyon derék, kegyes atyák. Talán — s ha igen, alaptalanul — katolikus hatásoktól féltettek otthon, mikor az ötödik gimnáziumi osztályra elvittek a vármegyei ősi, kálvinista zilahi „nagyiskolába”, a mai Wesselényi Kollégiumba. Nagykárolyban s Zilahon is eminens diák voltam, habár a szorgalom akkor se volt sajátságom s magamviselete pedig fogcsikorgató, de gyakran megvaduló szelídség. Jogásznak kellett mennem Debrecenbe, mert így leendett volna belőlem apám kedve szerint valamikor főszolgabíró, alispán, sőt mit tudom én, mi, ám igen gyöngé jogászocska voltam. Budapesten, újra Debrecenben, később még Nagyváradon is megújítottam kényszerű jogászképzésemet, de már rontóan közbenyúlt szép, kegyes terveimbe a hírlapírás. A hírlapíráshoz — természetesen a magyar viszonyok között — régen ápolts s titkolt írói, költői ambíciók juttattak el. Hétéves koromban verset írtam, második vagy harmadik gimnázista koromban írott újságlapot csináltam, Zilahon ötödik gimnázista koromban már verseltem az önképzőkörben, s mint zilahi diáknak jelentek meg költeményeim a helyi lapban. Debreceni félig jogász, félig újságíró, kissé csokonaiaskodó életem-

ből sikerült kiszabadulnom, s 1900. január elsején Nagyváradon kezdtem dolgozni egyik napilap szerkesztőségében és már véglegesen és hivatásosan hírlapíróként. Nemsokára a Nagyváradai Napló szerkesztője lettem, sokat írtam, de kevés verset, dacból, öntemetésből, mert hát költőnek lenni hóbortos és komikus dolog. Azonban, bár Budapestet sok affektálással lenéztem, a vidék sértett, nyomott, s a legfantasztikusabb terveim voltak: London vagy talán Szentpétervár, Moszkva, de nem, mégis Párizs. Sors, furcsa és nem is kellemetlen véletlenek 1904-ben Párizshoz és Párizsba segítettek, s így gyerekes, nagy elégtételemmre kikerülhettem Budapestet. Párizsból a régi, Vészi József és Kabos Ede csinálta Budapesti Naplóval sikerült észrevétnem magam és jobban, mint Nagyváradról, ahonnan pedig már e laphoz fölkinált utam volt. Úgy kellett történnie, hogy írói bátorságom igazolását megkapjam előbb Párizsban — s egy-két tragikus franciától —, mert a mester-ségemhez még mást nem taníttatott el velem Párizs. Azután hazajöttem, újságba írtam, mindent, politikát, kritikát, riportot, novellákat, verset. Próbáltam rengeteget élni, azaz jobban ráfigyelni arra, amit mindig erősen érezve és szenvedve éltem. Írásaim, különösen a versek, egyszerűen főlháborodást keltettek: voltam bolond, komédiás, értelmetlen, magyartalan, hazaáruló, szóval elértem mindent, amit Magyarországon új poétának el lehetett érni, de nem haltam meg. A verseim s az üldözések harcias, jó híveket*1 is szereztek, s négy-öt év Budapesten és Párizsban gyönyörű viaskodással és lázasan siető munkával telt el. Holott talán illendőbb lett volna félreértett lírikusként s jó korán megboldogulnom, de belém ütött az elhivatás mániája s az a babona, hogy egyelőre még mindig írnom kell. És talán nem is volt ez rossz, mert mikor én szabálytalanul túlléptem a magyar lírikus valakiknek kiszabott, legszélső, 33 évet, egyszerre csak jönni kezdtek hozzám a folyton serdülők, a fiatalok és fiatalabbak. Minden év, túlélő év, új seregét hozza hozzám az iskolás fiataloknak, leányoknak, fiúknak, s már ezért is érdemes a törvényes magyar költői korhatárt túl- és lefőzni s megmaradni a lehetőségek között, sőt fölött fiatalnak. Termékeny zseninek sok jóakarattal se lehetne nevezni, de aktív költő és író vagyok, verseket, novelláskákat, politikai és egyéb cikkeket írok, mert újságrás-szerelmemmel véglegesen szakítani nem tudtam. Ma már kevesebbet utazom régibb kóborlásaim területén: 4Bécs, Párizs és Róma háromszögében, de sajnos gyakrabban kell egy-egy szanatóriumba be-bevonulmon egészséget foltozni. Terveim vannak egy nagy regényre, színpadi írásokra, de nem tudom, ez erős tervek nem maradnak-e csak erős terveknek. Harminchat éves leszek, agglegény, kilenc év óta minden évben írok egy kötet

verset, többnyire Budapesten és a falumban élek, s természetes, hár kiss szomorú, hogy igazában otthonom, lakásom nincs is.
1913. szeptember

Az Érdekes Újság Dekameronja I. [1913.]

23. AZ UTOLSÓ NAP

(Balázs Béla könyve)

Fiatalság, Szerelem, Művészet és Halál, az Élet legéletemesebb teljességének drámája a Balázs Béláé: Az utolsó nap. Olvashattam és szerethettem volna már évekkal ezelőtt hozzám küldött kézírásban, de renaissance-ruhája akkor visszariasztott. És bevallom: az íróval is furcsán voltam, akkor még egyszerűen l'ltalentumgyanús"-nak hittem, s nem bocsátottam meg olyan emberbéli bűneit sem, amelyeket magamnak játszva és mindig megbocsátok. Szeretném, ha ember- és költőtársaim kivételesen követnék az én példámat: mihelyst talentumnak kellett megismernem Balázs Bélát, vállaltam őt barátsággal és penitenciázással.

Mi sorsa lesz e könyvnek, azaz e drámának a színpadon? — hamar eldől, alig is érdekel, nem is az én dolgom. Az én istenem megengedte, hogy hálálkodni tudjak a jőbi sorsért is: én nem haragudnék még egy rivális, új lírikusért sem.

Valószínű, hogy a színpadon hibák fognak kisülni, miket csak sejtek, de én a könyvet olvastam, s ez a dráma, így könyvben — érték.

Bizony érték, ha még a könyv finomabb hibáit is érzem: a fiatal túlzás szép, a komolykodás illik a fiatalsághoz, s ami az affektálást illeti, ezt egy kicsit mindnyájan cselekedjük. Végül is olyan líra csendül ki egy-két dialógusából, amely mindünké, s végre is úgy érzem, hogy ez az ember a színpadra és színpadért jön, de ha affektál is, a poétát nem affektálja.

Valószínűleg nem fogom látni színpadon Balázs Béla darabját, nagyon kivételesen megyek teátrumot nézni, de a könyvét, ezt a sok hibájú és szépségű könyvet, köszönöm.

Ny 1913. október 1.

Ady Endre

24. VALLOMÁS A PATRIOTIZMUSRÓL

Valló lelkű ember vagyok, izgat a magam lelkének boncolása, örülök, ha a kés valami rejtegetettet vághat ki belőlem. A babonát-lanság nekem olyan kedves lapjában írván, tetszik nekem az, hogy kiválasszak egyet restellt babonáim közül. Azt már kevesen hiszik el, hogy nem volnék kissé túlságosan is magyar, s hogy hivatásnak érezném a magyarpusztítást. Szóval hát bizony én erősen magyar vagyok, persze evoltomat is kegyetlen kritikával kísérve. De most jön az igazi vallomás: nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságosan önérettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is. Olyanféle és romantikus is egy kissé, mint az olasz hazafiaké s a jobbféle magyar és lengyel emigránsoké, de ez a patriotizmus ma még szunnyad bennem. Amilyen szinte bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, elannyira, hogy Jászi Oszkárón kívül kevesen lehetnek még nálam gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet, és alkalomadtán felébredne bennem.

Félek, nem lehetetlen, hogy ez a keserves helyzet és alkalom hirtelenebbül, mint hinnők és várnók, elénk borul. S itt foghat jutni minden mai különös, speciálisan magyar problémájánál kínosabbra a magyar progresszívek különben is sokszínű tábora.

Én a jöhető veszedelemkor arra gondolnék, hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára. Hibáit, melyek óh nagyon-nagyon hibáim is, akkor félretolnám egy kicsit feledni, s csak az jutna az eszembe, hogy bármi áron meg kell védeni egy pláne katonai és ultramontán gyilkossággal fenyegetett fajtát.

De itt már azt is muszáj feltennem, hogy egy aulikus ósú magyar gróf, ki tavaly még minden nyugtalan magyart leöletett volna, véletlenül nem a maga kiskirályságát védi, hanem a magyarságot. Valószínű, hogy nem sok akadna ilyen, de akadna, s harcolhatok-e én akkor ezekkel, akik a veszedelem múltán megint azok lennének, akik voltak?

Ma úgy képzelem, hogy még ilyen katasztrófa esetén is külön harcolnék és védekeznék, de ki tudja, nem mást parancsol-e felébredt, romantikus patriótaságom.

Íme a patriotizmus, vagy ha úgy tetszik, az én patriotizmusom problémája, s íme itt az én vallomásom a patriotizmusról.

Leírtam, mert lehető, emberi, magyar és érdekes s biztató arra, hogy ki-ki keresse meg a maga magyar patriotizmusát, vizsgálja meg, s hasonlóképpen cselekedjék minden benne rejtőzhető,

de minden tudománynál erősebb babonával vagy mondjuk egyszerűen érzéssel.

Szabadgondolat 1913. október

Ady Endre

25. A PROTESTANTIZMUS ÜNNEPÉN

Most^[1] hogy a protestantizmus betanult zsoltárként megint elénekelte, hogy él, és hogy erős várunk nekünk az Isten, hadd kuvikoljak és istentelenkedjek egy parányit. Már én sohse tértem volna vissza e hasztalan tárgyhöz, melynek a minap annyian adtuk a lelkünket, ha nem éppen most van a protestantizmus emlékünnepe. Gondolkoznak-e vajon e napon az ünnepi orátorok végre, s megkérdik-e vajon önmaguktól, hogy jól van-e ez így? Magyarország bécsi helytartója ma egy szín- és szöveg kálvinista ember, holnap jöhet a kimondott centralizmus, s a jelszó: klerikális-katolikus monarchia. Csak ütésekre mozdul-e a magyar protestantizmus, s nem gondolja meg, hogy vérenek és vivacitásának veszte után már az ütés is későn jön? Ha talán még most össze tudná szedni ernyedésnek indult erejét, s fölkelne Európa nevében, de örök magyar tiltakozásként is, sok minden helyre jöhetne. Ha nem, akkor nincs is ereje, s erős vára csupán az Isten, aki pedig, akármit prédikáljon a pap, csak a bátrakat és erőseket szereti. Emlékező ünnepünk alkalmából figyelmeztetem protestáns társaimat és felebarátaimat, hogy a Bocskai kötése abszolúte nem védi ma már őket, és hogy a legbelebb-misszió sem oltalmazza meg őket, ha úgy látszik, hogy már nincs missziójuk. Nyerjük vissza tiltakozó lelkünket, mert a lélek az, amely megelevenít, s ha nem sikerül, vár reánk a hajdudorogi püspökség kegyelme.

Ny 1913. november 1.

Ady Endre

26. AZ UTOLSÓ NAP

Balázs Béla darabja talán nem kapta meg az utolsó napot, de elintéződött — ha jól tudom — három nappal vagy estével a Nemzeti Színház és közönsége jóvoltából. Ez rendben volna, de önmagamnak s talán a Nyugat olvasóinak is tartozom egy-két icipici megállapítással. Akárhogy fogadkoztam, ott voltam mégis a bemutató előadáson, s elhültem annak a láttára, mennyire nincs nálunk egy igazán magasabb irodalmi színpad számára közönség.

De nyomban átalakultam kegyelmi bírósággá, hiszen látnom kellett, hogy itt nem a közönség a bűnös, hanem a színház színészei. Ez[ek]en bizony nem látszik meg, hogy például jó Hevesi Sándor is sokáig rágta a fülüket, ezek bizony a hetvenes évek színészeinek rab epigonjai. Kár, mert lassanként a Nemzeti Színház jobb közönsége is át fog fordulni Reinhardthoz s pesti provinciális főatyáihoz. És kár, mert az irodalom még jobban fog borzadni a magyar Comédie-től, mint eddig tette.

Ny 1913. november 1.

Ady Endre

27. MÓRICZ ÉS A NEMZETI SZÍNHÁZ

Kedves és tisztelt szerkesztő uram, sietek Önnel egy-két szót váltani, mielőtt Móricz Zsigmonddal találkoznék. Nem akarnám, hogy az én nagyszerű barátomnak egyetlen szava is másra hangoljon, mint aki nézek[!] és vagyok. Móricz Zsigmond tűzbe dobhat egy megírott darabot, és, sajnos, ezt nekünk majdnem lehetetlen megakadályoznunk. De Móricz Zsigmond ma már nem írhat olyasmit, amire minden igaz, literátus ember akármilyenképpen ne lehessen bolondul kíváncsi. De az a publikum is kíváncsi, melynek átváltozását Tóth Imre nem vette s talán nem is vehette észre. Fatális naivság nyiladozik ez ügyben, s oly kedves elégtétel, hogy éppen Móriczot érte az ostobaság nyila. Csokonai kibírja, de Móricz is kibírja ám az ilyes megpróbáltatásokat. De nem azt jelenti-e ez az eset is, hogy immár végleg a reakció és az ostobaság jegyében vagyunk? Közölje még az új sajtótörvény előtt e pár soromat, kedves szerkesztő uram, kit is üdvözlök tisztelő barátsággal:

V 1913. november 9.

Ady Endre.

28. LEVÉL TEUTSCH BARÁTOMHOZ

(Megírnám, ha megérném)

Kedves Teutsch barátom, nem merem a postára bízni ezt a leveletem, hiszen tudja, hogy a nem emigrált gyanúsak közé tartozom, ki bajt okozhat némely barátjának az ő barátságával. Közös, derék barátunk, dr. Kormos Ignác professzor, Kronstadtba utazik, mely még pár év előtt Brassónak is nevezetett, valami

gazdag kereskedőnek a vakbelével lesz ott dolga. Gyorsvonaton megy, s úgy gondolom, hogy ez az írás így még hamarabb kerül az ön keze közé, mint a postán, amelyet a rendőrfőnök emberei túlságosan gyámolítanak, figyelnek.

Ne higgye, kedves barátom, mintha haragudnék azért, mert kényelmi és átmeneti nevét, a Német nevet, most ismét visszaszászosította. Ön csakugyan szász és Teutsch volt, irigylendő vérség, kegyeletes multság kapcsolja s vezeti, íme, vissza egy kiváltságos, messzire szakadt, de büszke és ma is jól óvott nációcskához.

Hallom, hogy a régi Brassó román nevet is kénytelen tűrni,[*] s ez fájhat önnek, az újból magára ébredt szásznak, aki magyar és Német-név-korában Kolozsvárott türelmetlen magyar haraggal viaskodott a román hódítások ellen.

Nincs oka aggódnia, kedves barátom: önökre egy dús família, egy nagyszerű, józan és erős birodalom vigyáz, s önökkel még akkor sem fog baj történni, ha a mostani felemás állapot a Föld ábrázatját sebekkel-beszoró elvégeztetéssé robban.

Beszélgettem egy román poétával valamikor, aki azt mondta: mondjuk, hogy a magyar statisztika tízmillió magyarja igaz, de mihelyst nem érdek vagy muszáj a magyarnak-jelentkezés, nem marad itt hatmillió magyar sem. Már akkor tudtam, hogy az én román barátomnak igaza van, s mivel a nemzeti romantika Európában, a Balkánon dalolta el késett és utolsó dalát, s mivel a mai magyarság még csak hasonlítni[!] se tud a régibb maradékokhoz, azt is tudtam, hogy ez lesz, ami lett, és ami lesz.

Emlékszik, kedves barátom, Albániára, ahol ifjú forradalmi erők hatalomra jutása és zsarnoksága rontott el mindent, s egy széttépett birodalom ajándéka egy csonka és torz Albánia lett?

Irigylem Önt, kedves barátom, akit hatalmas családjá a magyarosdi játék után megbocsátó, meleg karokkal fogadott és ölelt a keblére. Be jó volna, ha én is tékozló fiúként térhetnék meg valahova, gazdag udvarba, honnan elbolyongtam, de én csak magyar vagyok, s nem is lehetek más. Egy Albánia-szerű kis Magyarország, emlékektől, emberektől, földektől, városoktól, szívektől megfosztva még angol protektorátus alatt is rettenetes volna.

És bár sokat változott a magyarság, ha izmatlanabb, de bátrabb és forradalmibb is, remélni mit lehet, ha a holnap leszámolás jön?

Arra gondolok, milyen szép volna, ha a magyarság nem törődne bele gyalázatos, bár urai s vezetői miatt megérdemelt csonkulásába. Ha zsidóvá válnék, s fölszabadult szellemmel, fürge

lábbal, nem földhözköttöten szét-elszóródnék a világon. Vagy mint a görög, Kisázsziától a legészakibb amerikai partokig otthon tudna lenni, vagy mint az örmény aranya[.] dinasztikiákat alapítana minden ez földi metropolisban? Szép lenne, s nem hiszem: mégcsak cigánysors se várna rá, még ma is félszeg a magyar maradék, s Kol[.]onich ismert híres mondásán kívül mondott szörnyebbet is rólunk: se uralmat nem tudunk túrni, se szabadok lenni.

A régi Brassóban, a Románia által hiába fenyegetett, a Germánia szíve és kardja által örökre védett Királyföldön, legyen boldog, munkás, szerencsés és hívó, kedves Teutsch barátom. Kár, hogy nekünk senkink sincs, de végre is maga a legteljesebb művészet vár reánk kárpótlásul: a Halál, amely mindig nagyszerű.

Ny 1913. november 16.

Ady Endre

29. A GALILEI KÖR ÜNNEPÉN

Barátaim, szívemnek ifjú testvérei, de semmiképpen se jöttem én azért tihozzátok, hogy rekedt és sírós hangommal kiabáló, harsány szózatot mondjak. Csak egyszerűen eljöttem, eljöttem, itt vagyok azért, mert már régen itt vagyok, s ha eddig betegségekkel tértem ki hívásaitok elől, mára azt gondoltam, hogy talán ezután már csak betegebbs lehetek, s mi nem foghatjuk soha ilyen közelről egymást látni. Pedig, talán, egymást és így látni inkább szerelemrontó, mint frigy-erősítő, hiszen a mi heves, nem közönséges, lelki és harci összetartozásunknak csak árthat a szemek olcsó nézés-akciója.

Igaz, hogy ünnepekre senkinek és nekem sincs jogom még a legvalóbb és legfájóbb betegség muszáj-ürügyét sem előrángatni: ti vagytok, és csak ti tartoztok lenni az Egészség. Mégis, engesztelt szívvel gondolnotok kell arra, hogy hozhat valaki faji múltjából s még a tieteknél is vigasztalanabb generációból olyan akaratlan törekenységet s ön-törő hajlamot, mely a vissza-visszatérő betegségnek is magyarázatot adhat.

De miért jöttem bárhogyan és mégis el, miért küzdöttem úgy-ahogy le irtózásomat a cégéres szerepléstől? — erről, csak erről és csak nagyon röviden fogok szólni.

Szívemnek ifjú testvérei, elhoztam hozzátok a szívemet, melyet megöregedéstől félték, s melynek ma kiváltképpen nem szabad megöregednie, s melynek az eltaplósodás ellen szinte tartozó orvosai csak ti lehettek.

Szörnyű idők ezek, de szép idők, s bánataimnak legbánatosabbja az, hogy nem most és veletek vagyok olyan ifjú, amilyenek ma lenni illik, s amilyenek, hiszem, hogy vagytok.

Magyar reménységeim fogynak, de elegek még mindig arra, hogy a megváltó fiatalság csodatetteiben Herkules elvénhedt, elfinomodott, harmadrendű bajtársaként bízzak.^{1*}

A Galilei Kör, bocsánat, alakulásakor talán nem is sejtette, hogy olyan grandiózus föladatot vállalt, amelyhez képest talán még az orosz diákifjúságé is vigalom vagy beteg kétségbeesés. Egy megváltás lehetséges még csak e különös, szomorú Magyarország számára: az úgynevezett vezető intelligenciának üdvös és frissítő kicserélődése. Tudom, hogy ma ezt a félt és vágyott titkot a legnagyobb vakmerőség kimondani, de én nem vagyok gyakorlati politikus, s az a hitem, hogy az életnek varázsírja a vakmerőség. (Közben engedtessek meg nekem, hogy azt a politikát, mely a ti szátokban és tollatokban tagadja a politikát, megtagadjam: igenis politikát csinálunk mindnyájan, kik termettünk valamire, még szabad tudománnyal, filantrópiával és művészettel is, sőt ezekkel talán leginkább.) De azt mondtam az előbb, vakmerőség: nem állítom, hogy teljes száz percentjében vált használhatatlanná, bűnössé és rosszá a történelmi, vezető magyarság. De a java mégis olyan kevés, s ez ország ezerszínű társadalmát annyira milliónyi baj és veszély fenyegeti, hogy talpra kell állniok azoknak, akik kinézetten és letagadottan is az igazi, kultúrás, magyar gondolatot reprezentálják: friss energiájú polgárnak és parasztnak. Az orosz diák válhat pogromistává vagy nihilistává, az olasz készülhet hódításra vagy korrupt érvényesülésre, a francia minden lehet, a német sörözhet és hódíthat, az angol gőgösködhetik és sportolhat, a román harcolhat a minden-románok egyesüléséért: — nem folytatom. Az új magyar diáknak, az új magyar ifjúságnak, a Galilei Körnek száz letiport szabadság s száz szép életlehetőség szabja meg mennyeién útját és célját. De érezzék ám azt is, ha érdemesnek tartják — mert érdemes —, hogy nem sötét, hencegő, ösködő, magyarkodó ellenfeleink Magyarországon és a magyarság, nem ők, hanem mi vagyunk.

És most, szívemnek ifjú testvérei, bocsássátok meg régi és örökös embereteknek, hogy ma nem tud többet szólni — hiszen a több se volna szeretőbb és több —, s bocsássátok el öt békével. Ifjú szívetek öreg testvére most fiatalon dobog, s azt akarja, hogy ne szakadjon el soha töletek, a fiatalságtól, az igazságtól, a forradalomtól.

Szabadgondolat 1913. november

Ady Endre

30. KISS JÓZSEF ÜNNEPÉN

Oh, csak hadd tudna örülni Kiss József annak, hogy ma azok ünneplik leglármásabban, akik húsz évvel ezelőtt még mindig a hepp-heppet kiáltozták volna felé. Mi, Kiss József műzsájának régi és régiebb szerelmesei, tüntetés nélkül küldjük el hozzá meghatott szíveinket: hetvenéves, öreg dalnok, feledj és örülj. Sok és nagy idők tanúja volt igazán Kiss József, s nem állhatom meg, hogy le ne írjam azt a titkos érzésemet, mely életét szerintem profétaivá, sőt egy kissé messiásivá teszi. Benne fejeződött ki s vetődött előre az a jelentős és jósorszerű szerep, melyet a sors később ez elmaradt országocskában a magyar magyar-zsidóságnak juttatott. Semmi vulkanikus nem volt e kiváló poétában, sőt sok hajthatóság, s például talán elveszítettük volna költői, nevelő és agitáló munkásságának lángját, életmunkásságának koszorúját. ha Arany János után kinevezik Arany Jánosnak. Nem történt meg, tehát kesereghetett, zsörtölődhetett, s lapjával, a Héttel fölnevelhetett bennünket, új írókat és új olvasókat. Büszke volt balladáinak sikerére a kicsi és nagy nebulók között, de a líra volt nála az istenesség hangja, s megható volt, mikor a maga nem nagy természetességét még a lírikus Goethe példájával is védte. Lírája szemérmes líra, új muzsikájú, s ő maga egy kietlen, sötét irodalmi korszaknak majdnem egyetlen, hűséges lámpahordozója volt, hírnöklélek, versfaragó, de a legművészebbek közül való, aki már költő, sőt nagy költő. Büszke és még mindig forradalmi zászlót hajtunk meg előtte, atyamesterünk előtt, s higgye el, hogy igazabb kegyelettel, szeretettel, becsüléssel vagyunk hozzá, mint a tarka s többnyire lelketlen. késői hozzászegődöttek.

Ny 1913. december 1.

Ady Endre

31. KARL KRAUS BUDAPESTEN

Úgy látom, hogy Karl Kraus és Thomas Mann ugyanazon estén, december 6-án akarnak és fognak fölolvastatni Budapestén. Nagy megbecsülése ez a mi fővárosunknak, de ha egészségem engedné, én Karl Kraust mennék meghallgatni. Amiket Ignotus a minap a Világban írt róla, azért volt még fokozottabb előkelőségű Ignotus-írás, mert így írna egy másik Karl Krausról Karl Kraus. Túl szerények vagy túl keserűek vagyunk, ha azt hisszük, hogy ez a harcos, gazdag életű író nem miérettünk is viaskodik már. Bátorsága, nagyszerű stílusművészete, akár neveket

is tudnék fölsorolni, erősen hatott, tanított és biztatott nálunk. Úgy sejtem, hogy itt Budapesten különösen elemében és kedvében lesz Karl Kraus, aki mint fölolvasó is nagyon egyéni, izgató és érdekes. Bárcsak sokat tudna éppen rólunk mondani, ami valószínű, mert olyan érdeklődésű ember, mint ő, rólunk sok mindent tudhat. Ha a múltkor „elzüllött”-nek nevezett császári Bécset az ő záp kultúrájával lehet ostorozni, a mi saját gigászi parvenüségünk is méltó Karl Kraus-i dühökrel*1. Aki pedig talán mégis Thomas Mannt fogja választani egyazon este két fölolvasója közül, annak is igaza lehet.

Ny 1913. december 1.

Ady Endre

32. EGY IFJÚ ÍRÓ

Lehet, hogy a korrall jár a fölfedező hajlandóság, s lehet, hogy most, mikor egy ifjú íróról írok néhány jó szót, nem leszek szerencsésebb fölfedező Rákosi Jenőnél. De mégse hinném, hogy nagyon csalódjak, amikor másokkal is meg akarom jegyeztetni a Szász Menyhért nevét. Két könyvét olvastam most s egy kéziratot, hosszú verses elbeszélésféléjét. Legtöbbet ér a verseskönyve, Az emeletünkön, a másik könyve gyermekes, naiv, de forró vallomás, úgynevezett regény, az örökké élő ifjú Werther keservei. Az elbeszélő költemény ehhez hasonló, bús, furcsa perditatörténet, de itt-ott sok-sok és meglepő poétasággal írva. A verseskönyvben a Józsefvárosi énekek s a Budai dalok mutatnak hangulataikkal olyan erős legényt Szász Menyhértben, akiről talán nem fog kelleni valaha megbánnom, hogy érdeklődést és szeretetet kértem a számára.

Ny 1913. december 1.

Ady Endre

33. HATVANY LAJOS PROBLÉMÁJA

(Nem a színdarabjáié)

Nem tudom holt bizonyossággal, hogy Hatvany Lajos hány pillanatig tudott örülni (egyébként nagyon ritka és becses izgalmak között és után) színdarabja budapesti sikerének. Talán csak annyi bizonyos, hogy ő azért hozta haza ezt a színdarabot, hogy győzesse

(ha győzni tudott Németországban) itthon is, az ő megtagadott itthonában. Már okvetlenül kész lehet az új darabja, már megint valamelyik nyugati metropolisban gondolhat gúnyos mosolygással reánk Hatvany Lajos. Én pedig eltűnődöm ismét a különös ember fölött, ki nekem majdnem annyi problémát, bajt, gondot, érdeklődést hozott, mint egy asszony.

Mivel az első igazságom fogja legjobban bántani, ezzel sietek előre: a Hatvany Lajos sorsa, ha új vágásúnak tetszik is, ősi és tipikus magyar sors. Valamikor, barátságunk tavaszán, olyan nagy életnek sorsát, szerepét jósltam neki egy levelemben (históriai magyar életét), hogy ezt a leveletem később majdnem komolyan kértem tőle vissza. És mégis és ma is bizonyos, hogy senki a mi generációnkból áldottabban, dúsabban, szerencsésebben, szebben, mert kényelmesebben nem kelt útra, mint ő.

Valaki beleszületik egy nagy vagyonba, melynek már nem hirtelen jött szeszélye a minden kultúra és a szép élet, de parancsa és szenvedelme. Valaki, aki ifjan foghat hozzá a maga egyéniségének maga-építéséhez, lehet bátor és saját utú a befolyásokkal és kényszerekkel szemben. Övé az érdekesek érdeklődése, beérkezettek tanácsa, tudósok tanítása, messzevivő vasutak és hajók kényelme, múzeumok és könyvtárak bármelyike. Ő magamagáért is elég legény, érezheti, hogy e nagy kiváltságok nélkül is megállná a sarat az életben, saját személyéért szeretik sokat érő nők, sok értékes barátjának szinte fájdalmas, hogy a világ gyanúsítása nélkül nem demonstrálhatja szabadon hozzá való teljes és nagy barátságát.

Ha szűk neki Macedónia, vagy csak az bántotta volna, hogy szűk neki, rendben van: itthonról is elérhet mindent, idegen nagyok szeretettel fogadták, s németül is tökéletesen író. Itthon azonban egyenes és egyengetett út nyílt volna számára egy egyetemi professzorság felé is, s milyen erőt és díszet adott volna ez állásnak s támogatást minden új, igaz, kulturális magyar törekvésnek az ő modern, nagy kultúrája s írástudása. De ezt se követelhattük tőle, azt se, hogy ízlése ellen politikára adja magát, vagy segítse a magyar társadalom megújítására törekvő propagáló, mindenféle progresszívek munkáját, holott az ő propagáló talentuma is a legfáradhatatlanabbul nagyszerű. Egy kicsit-kicsit megértem Coriolanus-érzéseit is, de semmi a világon nem érteti meg velem azt az önkéntes száműzetést, melyet vehemensen, csúfolódva tagad, s mely neki állandó s talán gyógyíthatatlan sebe.

Micsoda lehet a titka ennek az egyéniségnek, ennek az életnek, hogy kártékonyan darabolja, emészti magát, amely még újabb s legegyszerűsebbnek látszó útján, a színpadon sem tud hatá-

rozott lenni? Félénk tirannizmus-e a karaktere, egy titkolózó, magát és önmagát megbosszulni akaró költő-e vagy csakugyan, ahogyan én hiszem, egy szemita-magyar, új Bolyaié, akinek átkát még fokozza a pénz, amely megvan?

Pár évvel ezelőtt a mi irodalmi harcainknak ő volt a legtörhetlenebb, leg[b]ocskaisabb, szabad vezére, s hiába mond bármit, előbb vagy utóbb úgyis megúnt volna bennünket s e harcokat is. De akkor tűz-elemében volt, s együtt-barátságunk is, mely azelőtt s azután többnyire rejtege[te]tt és komikusan egyoldalú volt, akkor virágzott. Ma már nem is hálával, de többel, gyönyörűséggel emlékezem vissza az értem viaskodó, akkor vitéz Hatványra. Az én barátságom egy-két emberhez trónoltató mániájú, ilyen volt, s ilyen ma is őhöz az én barátságom, mely ma már még tudomásulvételre sem reflektál. Benne akartam volna látni mindannak a beváltását, amiket a keresztekkel és súlyokkal indított többiekől várni nincs jogom. Biztosságot, stílust, szédítő magas célt, formát, lelket, bátorságot, szépséget követeltem az életétől, mintha ez a legjogosabb és legtermészetesebb volna.

És itt van egy valaki, kiváló s ma is, mint régen, izgató egyéniség, aki nem akar, vagy nem tud sem bizakodó szerelmeseihez, sem önmagához méltó lenni. Kiéli — mondja ő — az embereket, művészeteket, könyveket és tájakat, és megy tovább, de hova és miért? Ez a mostani darabja a poétáié is, de folytonos vacogás érzik rajta, hogy jaj, ha itt vagy ott nem minden zuga a színháznak rángatózik tapsra. Itt sem, most sem tudom, mit akar: fölemelt és fölemelő színpadot avagy bernsteini vagy brioux-i sikert, s hogy ez neki igazán érdemes cél? Érdemes volt érte elhagyni filológiát, kritikát, poézist, professzorkodást talán tanszék nélkül, számára itthon önként kínálkozó vezéri és bírói állásokat? Vagy esszé-sikereivel vigasztalja magát, s gondolja expiáltaknak azokat a vétkeket, miket dacból vagy hiúságból önmaga és hívői ellen elkövet?

Tagadja és fájlalja egyszerre, hogy a gyökere magyar földű, német író akar lenni, hogy azután megmutassa itthon, hogy fölér némely magyarral. Nem igazi kozmopolita: miért libegteti tehát magát Ég és Föld között, s mikorra tartja azt a bátorságot, mely valamikor az övé volt s hozzá illett?

Csábít itt most kórházi szobámban betegen, egyedül még többet hogy beszéljek róla, hogy valamiképpen még jobban provokáljam őt, de azok hatalmas seregét inkább, kik ez írásból mást fognak kiolvasni, mint ami benne van. Mert hát a mi régibb barátságunk megengedte hébe-hóba azt is, hogy ne féljünk attól, ha pénzzel segít az egyik a szorongatott másikon. Erről — hallom — gyönyörű

legendák fonódnak az irodalmi kávéházakban, s én nem szégyell-
nék beszélni róla, de itt és most nem. Talán máskor, most csak
annyit még: hiszen Hatvany jóval fiatalabb nálam, s előtte a meg-
fordulhatások, új célvevések s megtalálások ezer boldog lehetősége.
Erre nem az én hisztérikus ragaszkodásom hozzá, s nem száz
tanács, erre önmaga fogja bírni önmagát, önmaga és sorsa. Aggo-
dalommal, megint viszonzatlan, de a viszonzatlanságba régen
beletörődött, baráti szerelemmel nézek utána: mi lesz vele s élete
problémáját erőszakosan hatványozó életével?

Ny 1913. december 16.

Ady Endre

34. HADD JÖJJÖN A SAJTÓRABSÁG

Ha igazi szabadságért eddig még sohasem tudott harcolni
ez a szegény Magyarország, esküdni mernék, hogy végre meg fogja
tanulni. Oroszosítása az állapotoknak és hangulatoknak — aho-
gyan talán Ignotus mondaná — Nagy Péter óta gondolt tervvel
és munkával nem ért el annyi sikert, mint amennyi most nálunk
érik. Sokszor csüggedek el, de nem okvetlenül csak az idegrend-
szeremben van ennek a nyitja, és de mindig újra hiteim éppen azt
jelentik titkosan, hogy itt forradalom lesz. Semmiféle nagy kor-
eszme, talán a protestantizmus kivételével, nem rögtön, sokára
és gyengén szívódott el hozzánk, hiszen valóságos katolicizmus
még Kapisztránék idejében sem élt ez országban. Természetes,
hogy ma mi is mások vagyunk, az Idő gőzösebb és futósabb, és
végre befuthat a mi kis stációnkra is az eddig csak stafétákat
küldő, szent francia forradalom.

Nem gyávaság, mert ma pláne nem szabad gyávanak lenni,
de az ízlés és a szükséges, hadjáratí óvatosság tart vissza, hogy
nevén nevezsem a gyermeket. Mert rögtön elmondanám, hogy
micsoda bécsi és belső okok és tébolyok sietnek a Jövendő ellen
kicsavarni kezünkől különben is csak olyasféle szabadságfegyve-
reinket, amelyeneket elhasználtak és túlhaladottan a főhadserg
juttat a honvédség vagy a népfelkelők kezébe.

Igen, a sajtó az, mely az ellenforradalomnak s a nagy bűnökre
felkészüléseknek leggyűlöletesebb és kezünkől legalaposabban ki-
csavarandó. De nemrégén néhai Henri Rochefort III. Napóleon
idejében Lanterne címmel csinált újságot, s ha százszor elkobozták,
a francia népnek ezer cikknél többet jelentett, hogy lámpavas is
van még a világon, s arra feldühödt rabszolgák mákvirágokat tűz-
hetnek.

Polgárságunk zöme korrupt s különben is gyenge: a sajtó bakóinak szörnyű szándékát csak az intellektuelek s a munkásság érzik szinte testi fájdalomként. Valóban, siessenek a sajtótörvényükkel a bűnös szándékok kiküldött pribékjei, hadd verődjék össze az a nagy tábor, mely a félig néma sajtó egy messzi szavából megérti, hogy van világosság, lámpa és lámpavas.

Szabadgondolat 1913. december

Ady Endre

35. [ELŐSZÓ]

Kedves öcsémuram, lelkes, fiatal barátom, gyönyörűségem telt az Ön írásaiban, nagy hitében és fiatalságában. Ezt a könyvet szeretettel kell fogadnia mindenkinek, s én az egykori, félig-eltemetett, vidéki hírlapíró-íróságom szép-szomorú emlékezetével adom rá áldásomat. Bízék, mert joga van hozzá, a tehetségében, keresse, ahogy csak tudja, az Életet, melynél olykor a színpad valódibb és igazabb. Önnek talentumával jussa van az elolvasást-követe[lés]hez s a várakozáshoz, hogy kapunk majd Öntől még egészségesebb írásokat is. Ez az úgynevezett l'"előszó"' csupán üdvözllet mindazoknak (remélem, hogy sokan lesznek), akik az Ön könyvét meleg szívvel olvassák. Erőt, egészséget, minden jót kíván öregen, betegen az Ön vén pályatársa,

Budapest, karácsony hava

Ady Endre.

36. ÉLETRAJZOM

Kedves szerkesztő uram, ma már tudom: öt vagy hat esztendő óta attól koldulok, hogy az évek életrajzképes alakot formáltak belőlem. Csak egy év óta látom világosan, hogy a megöregedés irtózata hajszol szerelemből szerelembé, dachból dacba, szanatóriumból szanatóriumba. De kezdek már megbocsátani az életnek, igyekszem megbocsátani a magam életét, s kezeimet megmosván, küldöm azt a rövid életrajzot, amelyet kívántál. Már úgyse tagadhatom, tehát 1877. november 22-én születtem a Szilágyságban, az Érmelléken, Érmindszent községben. A gyermekkoromról nem tudok nevezetesebbet mondani, mint hogy koraérett, makacs, rossz kölyök voltam, de úgynevezett iskola-szemefénye. Nagykárolyba vittek gimnáziumba, a derék piaristákhoz⁽¹⁾, a szüleim, családjuk múltjára büszke, kisbirtokos emberek. Ötödik gimnazista

koromban Zilahra kerültem, az ősi kálvinista Wesselényi Kollégiumba, melyet ma is igazi alma materemnek tartok. De a szerető alma mater nyolcadikos koromban, pedig első eminens voltam, majdnem elbánt velem, consilium abeundival fenyegetett némely kiderült lumpolások miatt. Nagyon méltatlankodtam. Kalocsára írtam azonnal, hogy én katolikus és jezsuita akarok lenni, s ha a dolog el nem igazodik, talán ma együtt hódítunk Bús Jakab páterrel. Nem így történt, jogásznak mentem Debrecenbe, készülni az apám nagy álmának, a familia újrafölemelésének beváltására, a főszolgabíróságra, sőt talán alispánságra Debrecenben. Pesten, még Nagyváradon is neki-nekirugaszkodtam a jog tudományának, a vége az lett, hogy fölcaptam újságírónak. Nagyváradon már lapot szerkesztettem, de a versírásról akaratosan kezdtem leszokni, s nagy kár, hogy ez mégsem sikerült. Hétéves koromban írtam az első versemet, súlyos ifjúkori bűnöm volt a poézis, lakolnom kellett érette. Nagyváradról egyenesen Párizsba vitt a sorsom, s majdnem kilenc évig éltem éveimet megosztva a pesti redakcióms a külföldi kóborlás között. De ez már a versekbe — és versekben — élés infernális és mégis szent korszaka volt, a behunytt szemű, gyilkos verekedésé. Kezdetben a Vészi József Budapesti Naplója, azután a Figyelő, a Nyugat s még egy-két lap kölcsönzött pajzsot ehhez a keserves harchoz, mely annyi eredménnyel végződött, hogy kiverekedtem egy nevet. Egy nevet, semmi mást, de ott maradt a porondon minden drága, cifra, pótolhatatlan díszrongya az életemnek. Én pedig vándorlok szanatóriumból szanatóriumba, s most véletlenül egy nagy kórház csöndes, virágos szobájában vagyok betegen, honnan is sok egészséget kíván Neked, szerkesztő uram, régi híved,

PF 1913. december 25.

Ady Endre.

37. LIPÓTMEZEI VIGASZTALÓ SÉTA

Két hónappal ezelőtt ijedtebb és szomorúbb voltam, mint ma, s jó barátok törtek rám öreg, kedves hotelemben, a Magyar Királyban, megfogtak s elvittek. Joguk volt hozzá: hónapokon át panaszoltam nekik Budapestet, sikerült és nemsikerült szerelmeimet, pusztító kormánytalanságomat, szaporuló bűneimet.

— Ne vigyetek messze — könyörögtem az autóban — ettől a nyomorult Budapesttől —, s másnap várúrként ébredtem fel az én legkedvesebb Hűvösvölgyemben.

Csakugyan: egy várkastélyszerű, tornyos, bástyás hotel, melynek én voltam az egyetlen lakója, csönd, száz színi, szép Ősz és telefon.

Három remetés, furcsán boldog nap, távol Budapesttől s közel Budapesthez, biztató telefonüzenetek, fölséges[*] séták. Negyedik napon megtorpanok, fennakadnak a szemeim, dobol a szívem: a Lipótmező Paradicsomán új bejáró ajtót láttam.

Babonás vagyok kétféleképpen, babonás vagyok a kálvinista predestináció kissé egyéni, mindenben jeleket s titokzatos összefüggéseket és elkerülhetlenségeket látó magyarázatával, s babonás vagyok csak úgy egyszerűen is. Madame Thèbes valamikor Párizsban azt jósolta nekem, hogy harmincéves koromban vagy hódító irodalmi siker, vagy bolondokháza vár reám, s emlékszem a már nem tegnapi kritikus napra. Sehoggy sem láttam, vagy nem láttam hódítónak a sikert, s a lelkemet aznapon s a körül úgy vettem körül figyeléseimmel, mint egy megfigyelő intézet orvosa.

Nem féltém a vagyos, a kettős jóslás egyikétől sem, ha jól beválik, elviselhető akármelyik is, sőt nehezebben a nekem jutható siker. De a jelekre, titkos intésekre ma is hallgatok, s a várúrnak az jutott eszébe, hogy miért kellett éppen a Lipótmező tószomszédságába kerülnie, s milyen közel van ez a még nem látott mellékajtó, egy vékony, lejtős utcányira. A várúr — bevallom — elkezdett szűkölni, mivel olyan tervei s reményei voltak, melyek egyelőre nem értek össze a hivatalos pecsétű megbolondulással. De a várúrnak eszébe jutott egy Kolozsvárott szerzett tapasztalata, amikor az ő orvos barátjánál, Lukács Hugónál lakott bolondok közelében, a híres zöldfedelű házban. Akkor is ijedős volt a várúr és szomorú, de mihelyst beszélt hitelesebb bolondokkal, szeretettel és naponként, megvidámodott, sőt gögössé lett.

*

Be kell látogatnom az én ellenségemhez — gondoltam —, s a szerencse úgy hozta és akarta, hogy a Lipótmező Paradicsomából szinte hívtak látni. S azóta, igen, hát azóta megint megvidámodtam, megint meggögösödtem, de nem a régi vidámodással és gögösödéssel, jóval különbbel: meggögösödtem, megvidámodtam, mert a szép megbolondulás beállott annak a sornak a legkívánatosabb helyére, melyet a Sors nekünk rejteget és tartogat. A szép megbolondulás (ugye így mondtam?) a legboldogabb menekülés az életből az életbe, s jaj, hogy a megbolondulás olyan nagyon emberi, mert nem mindig szép és boldog. Olykori eszmélések, gonosz rögeszmék, fizikai kínok rontják vajmi sokszor a legembe-

rebb embereket is, a bolondokat, akik néha alig szerencsésebbek a gyermekeknél, a boldogsághoz legtöbb jussú s mégis mártírizált életkezdőknél.

Am boldog a Világ-Szellem, boldog ez a kedves öreg bácsi, akiről Pónori Thewrewk István, Lipótmező bölcs írődeákja, annyi különöset és szépet írt már, és ki Világ-Szellemnek egyébként gráciáját elnyertem. Boldogak a főhercegnők, kik Bergernék, Szabónék és Neumannék, de akik itt elismertetnek, s boldogak a Lipótmezőn a költők, mert ott szabad boldogagnak lenniök. És a kisleányok, Budapest leányai, akik majdnem teljesen hasonlóak az én nem lipótmezei kisleányaimhoz, de be- és megérkezettek. Hallottam, hogy esténként nyugtalanok, de dél körül Wilde-ot szavalják zongoraszó mellett, a lelkeség nagyszerű pírjával arcukon, s hogy éppen Adyt látják, szívesen mondanak el könyv nélkül akárhány Ady-verset. És boldogak a nagy szerelmesek, kik negyvenen rohannak felénk kitárt karjaikkal, s kiknek körmeiket gondosan le kell vágatni, mert férfiszemeket keresnek, amiben igazuk van. És boldogak a néző semmitlátók, ezeké már igazán a mennyeknek országa, s ha beszélnek, igazságot szólnak, mert értelmetlen az ő beszédjük, de mosolyognak, mosolyognak mindig.

*

Most változatosság okáért s talán azért, mert nem hiszek abban, hogy a boldogság már nékem is elérkezett legyen, kórházba hozattam be magam. Innen epekedek Lipótmezőért, a még meg nem érdemelt boldogságért, innen, ahol ezer kínlódónak boldogtalan nyögéseit hallom. Gyűlölöm az elhasznált vagy lesújtott emberi testet, a rossz szerveket, a csúnya, tudott s személyileg ellenőrzött és szenvedett fájdalmakat. Ezek, ha hamar nem gyógyulhatnak, haljanak meg, halassanak meg, mert ezeknek az agyuk sohase fogja már megengedni a boldogság percnyi illúzióját sem. Az emberi szenvedést szeretjük nyújtani, mert magunk is szenvedünk, de Lipótmezőn Lipótmező nagyszerű doktorai talán bevalatlanul érzik, hogy az ő Jóbjaik nem afféle közönséges Jóbok, s a nagy karbolszagú kórházak mesterei csak ápolt humanitással törődhetnek bele, hogy nekik boldogtalanokat illik megmenteni a boldogtalanság számára.

Az erő, az élet, a boldogságérzés pedig ott van, ahol semmi más baj nincs, csupán az, hogy nem érezzük a szenvedéseinket. A mindenre elszánt és elkészült exvárúr pedig ma már nem babonás, s talán hamarosan visszasétál minapi várkastélyába. Már csak a közelség is egy gyönyörű lehetőséghez meleggél önti el

a testét, s szeretné valahogyan úgy oldani meg ezt a problémát, hogy szép bolond lehessen, ha akarja s szenvedő bölcs, amikor unja a boldogságot. Mert a várúr annyi mindenfélét próbált és élt már, hogy nem kívánja a gyarló szenvedést, de egyelőre még a szent boldogságot sem.

V 1913. december 25.

Ady Endre

38. HARC ÉS GYŰLŐLET

(Válasz a B. H.-nak)

Budapest, december 29.

Kérem a Világot és olvasóit, bocsássanak meg nekem, hogy itt vagyok abban a muszájban, melybe és hasonlóba csak gonosz szándékú emberek szokták az embert kényszeríteni. A Népszavába nagy ünnepek alkalmával néha verseket küldök sok esztendő óta, nem mert szocialista volnék, de mert olykor, e reménytelen országban, csak a szocialisták táborában látom nemcsak természetes fegyvertársainkat, de a magunk ellenére bennünket föl-szabadítókat is, ha ugyan mi, polgárok s intellektuelek valaha is föl-szabadíthatók lehetünk.

A Budapesti Hírlap a Népszava most karácsonyi számában megjelent ünnepi versemet egy álnevű szolgájával utálatosan és együgyűen eltorzítja, s beárulja nem tudom, kinek. A Népszavát sokan, akik akarnák talán olvasni, kormányterror miatt nem olvashatják, tehát a Világ nyilvánosságához kell fordulnom válszóló néhány soraimmal. Bizony isten nem azért, mintha Rákosi Jenő és lapja megérdemelnék, de azért, hogy a farizeus gasság és korrupsztág egy kormányhatalommal nevelt érdekes példáját meg-
legessem.

A versem, melyet egy „Dunántúli” álarcos cikkezett meg a B. H.-ban, azt mondja, hogy a hitvány rabszolgatartók, feudális nagyurak Jézusának s karácsonyának nem örülünk. Jézust ők a maguk formájára csinálták át és meg, de mi gyűlölettel és harccal várjuk azt az időt, mikor a jó, új Jézus eljön, s mikor szabad lesz szeretnünk is. A B. H. 1. megcsontítja a verset, 2. értelmetlennek jelenti ki, rossz versekben folytatva az egész Ady-poézist, melyet, egy alantas prózai toldalékkal, ha hitványkodva is, nagyon vilá-gosnak ismer el akaratlanul.

Nem haragszom: legszebb éveim voltak azon évek, melyekben Rákosiék rémülten és mindig bántani akartak, s az utolsó

időkben rettegtem magamért, mert a B. H. belémtörődött, s olykor majdnem dicsért is. De csak szízmáriás oldalukon értem őket akaratlanul, már íme a tíz év előtti lettem s megint vörös posztó, köszönöm. Viszont ők is megköszönhetik, a B. H.-ék, hogy megtiszteltem őket, s nem is új, de ma már mosolygató és szálnalmas mozgólódásukat észreveszem.

A B. H. tudta, hogy én — már csak mint kálvinista is — nem[*] lehetek kongregációs birka. Azt is tudhatta s tudja, hogy ma már, éppen az ő nyomorult bizonyítványaik alapján, nem is vagyok olyan „érthet[et]len és homályos”, mint ők szeretnék. Rákosi Jenő, ha még szokott olvasni, azt is tudja, hogy az ő együgyű, de gyűlöletes és hazug, kompromittált!**) nacionalizmusát mennyi kínna iparkodtunk én és barátaim emberséges, demokrata patriotizmussá változtatni, mert Rákosiék negyven év alatt lejárattak itt minden hitet és becsületet e most majdnem halálos betegsége, züllött országban.

Azzal vádol a B. H. cikkecskeírója, hogy Máriát, Jézust, a szabadságot és a szegény nagyurakat bántom.

Nem válaszolok rá csak ennyit: fiatalabb koromban írtam egy vezércikk-nekrológót, mely tüzesebb, magyarabb, szebb volt a B. H. akármelyik cikkénél. Rákosi Jenőnek szántam, de a cikket, egy szerencsés ötlettel, tűzbe dobtam: éljen Rákosi harminc esztendeig még, éljen engem jóval túl, hiszen elég bűnhődés az neki, hogy testében élvén, éreznie kell már régi halottságát. Utolsó eset, hogy a B. H.-val szóba állok, s tőlem akár a feje tetejére állhat: a fejének már nem árt meg.

V 1913. december 30.

Ady Endre

39. GYŰLÖLET ÉS HARC

Levél a szerkesztőhöz

Tisztelt szerkesztő úr, olvasta-e, kérem, a vén, bűnös Rákosi Jenő lapjában azt a „ronda” levelet, amely a Népszava karácsonyi számában megjelent versembe akar belekötni? Jó, jó, megértem én Önt, tisztelt szerkesztő úr, hogy a végre levitézlett B. H.-t úgy kell néznünk, illetve észre sem vennünk, mint a zsigorás kutyát. De én ezt az írást (furcsa szatiszfakció-érzésből először s a perfídiának példátlan példájánál fogva másodsor) nem nyelhetem könnyen le. A „Dunántúli” név alá rejtőzött értelmetlen Nulla megértette az én „homályos”, sőt „értelmetlen” versemet. Hülye

strófaival próbál az én önkényesen megrövidített versemre válaszolni, s még hülyébb prózával magyarázza tovább, hogy mi, az „6- és újtestamentum fölforgatói”, milyen becstelen zsarnokok vagyunk. Ismeretes, hogy én nem vagyok szocialista szervezetten és teljesen, de hosszú évek óta szeretettel s munkával mutatom meg kifelé is, hogy az új és igaz Messiás-hit, a szocializmus, mennyire az enyém is. „Dunántúli” azt írja, hogy a Szűz Máriát „legalábbis” nagyságos asszonymnak tartom s nem proletárnőnek; hát jelentkezzék „Dunántúli”, s én négy szemközt megmondom, minek tartom azt a derék asszonyt, akit különben én tartok „legalábbis” nagyságos asszonymnak, de akit ő okvetlenül s „legalábbis” Isten anyjának tart.

Hogy engem idegen, más vers is inspirált volna akkor, amikor az új krisztust és krisztusokat (valóban kis *h*-ával) a proletáranyák méhétől várom, ez már még a B. H. részéről is becsület-rablás. Ezt az új, igaz, jó és fölséges hitet évek óta négy vagy öt versben vallottam a Népszavában, s mert ez széles, nagy és kicsorduló hit, bizonyosan sok-sok szabad lantos vallotta régen, s vallja ma is. A versem pedig röviden azt jelentette, hogy az urak, papok, farizeusok, rabszolgatartók Jézusához s ünnepléséhez nekünk nincs közünk, nincs közöm magamnak se, akinek pedig — van! — egészen saját Isten-hitem és vallásom is. Csak arra volnék kíváncsi, hogy kinek akar engem beárulni a B. H., amely tudhatná, hogy nem tartozom a megfélemlíthető emberek közé, s aki már azzal is többször pórul járt, amikor engem Rákosi Jenő alacsony nívójára lerántani akarva, utánzó, harmadrendű firkálónak próbált kvalifikálni és mindig értelmetlennek kiabálva ki rettegően és hazugan, holott mindig megértett és bántott.

Ez a Rákosi Jenő, ez az öreg, sokbűnű kriptaeMBER sajnál-nivaló, s én már megbocsátanám az ő korszakos bűneit is, de ha az ő cégére alatt ütnek, készüljön ennél jóval mordabb visszaütésekre. Szeretettel üdvözli a tisztelt szerkesztő urat régi, hűséges híve,

Népszava 1913. december 30.

Ady Endre.

40. KÖNYVEK ÉS JÓSLÁSOK

Csak ide akarom lejegyezni, amik a köveket is megindították volna, s amik engem is kihoztak fáradt, szomorú sodromból, s én majdnem föltámadtam értük. Bizonyos, mert nagy volt a karácsonyi termés, sok hasonló jó kerülhetett volna még hozzám, de bizok a magam predesztinációs, kvalitásos sorsomban, voltomban.

Mégiscsak az került s kerül elébem mindig, ami nekem, számomra a legérdekesebb, legfontosabb és legszükségesebb, ezek közül pár szót egypárról.

*

Szép Ernőért, akinek a mesedramája könyv alakban is megjelent, kórházi ágyamból lázaskodtam ki, én_[,] aki nyolc év óta körülbelül hatszor-hétszer néztem pesti színpadot, szóval rest és válogató vagyok, de alighanem igazam van. Az én kedves Szép Ernőm (unom mindenkinek már azt az ötletét, magyarázatát, hogy ő megmaradt gyermeknek, holott mindenki megmarad titokban) egy túlon-túl-buzgó, becsületes, magyar s egyben rafinált poéta. Az ő gyönyörű, színpadi mesepoémája, ha hiányos, azért hiányos, mert bőséges, s a meséjében és a mégis lehető színpadi hatásban kettévágott, mohó, de igaz poéta halmozva sietett elmondani mindent, ami magyar, szép s — no, mondjuk mi is — népi és gyermekí. De még talán idejében érkezett a nyelvetlenül nyelvés, magyarul nem sejtő, színházi, tehát felében lelketlen és bábeli, magyarul nem tudó pesti publikumnak ez a szép, kissé erőltetett és halmozott poétai lecke. Én zsidóságát lebíró füllel s könnyes szemmel hallgattam s néztem végig ezt a darabot, s meghatottan makogtam magamban a bibliai mondást, melyet egyszer Ignotus kedvessége vágott virágként hozzám: „ez az én szerelmes fiam, kibem nekem nagy kedvem telik”.

*

De már Lesznai Annától még csak a csak azért is kedvéért sem tudom a szívbeli, az örök, az abszolút és művészi gyermekséget elvitatni. Fogynom, tartóztatnom kell a ceruzámat, hogy össze ne zavarjam Lesznai Annát, a kivételes embert és barátot a nagy-szerű poétával, mesemondóval, rajzoló- és díszítőművésszel s a leg-szerényebb, de legpéldáulvalóbb, magyar intellektuellel. Drága kék pillangó az ő első meséskönyve_[,] az ő gyönyörös és ríkató, szép és fájdtító rajzaival_[,] az első ékes könyvbe került mese, mely prelú-dium, sok szépnek sok szépségű bejelentője. Oh, jaj, miért nem kaphattam a kezembe kilencéves koromban ezt a szép mesét, ilyen mesét: már akkor elért volna és üdén az életnek és bölcsesség-nek az az áldása, mely most későn és haszontalan fáradtságból hullott reám.

*

Nem csodálom, hogy az én nagyon kitűnő barátom, Schöpflin Aladár észrevette, hogy Heltai Jenő és Krúdy Gyula nagyon

olvastatnak ma, s hogy szinte egészen igaz van az olvasóközön-
ségnek. Két kedves író, akik közül, nem tudom miért, én Krúdy
Gyulát taksálom többre, mely ítéletemben nyilván tévedhetek is.
Kabos Ede egyszer, pár év előtt azt írta nekem Párizsba: maradj
és írj, most írj sokat, most tart a te világod, Magyarországon
kiújult a Petőfi-korszak, csak líra, líra, vers kell itt most. Azóta
sok minden változott látszólag írókban, ízlésekben s olvasókban
(csak jófajta literáris, finom olvasókról beszélek persze), de az én
fogadott apámnak, Kabos Edének igazsága nem múlt el. Líra
bizony a Heltai Jenő újságíró-detektív, csúfondároskodó, szép,
mulatságos, érdekes regénye is például, s minden novellája is egy
kicsit, de Krúdy szemérmetlenül és egészen lírikus, szemérmet-
lenül s Heltaival együtt pompásan. Néhány komoly színpadi
bukás, lelki válság s miegymás, s a mai regény-dilettánsok és nagy,
regénybe és novellába kényszerült,] tehát még nem tökéletes
regényíró lírikusok helyébe, talán az ő személyükben is, jönnek
majd az igazi regényírók. Igaz, hogy egy francia megállapítás
szerint a regény a középszerűség búvóhelye, de éppen francia
példák szemléltetik, hogy a teljes, igaz és megszenvedett regényből
dalol és sikolt ki a legfőlségesebb líra.

Ny 1914. január 1.

Ady Endre

41. MAGYAR ÉS ROMÁN

(Levél Goga Octaviánhoz)

Budapest, január 24.

Magyar szól a románhoz, rét az erdőhöz, de patrióta a patrió-
tához, ember az emberhez és poéta a poétához, tisztelt barátom,
Goga Octavian. Vörös a Nap e téli nappalokon, s fekete-gyászosak
a legemberebb, legégőbb, legbecsületesebb magyar szívek. Most
eldobom én is a kobzomat, miként te tetted a te népedért, de nem
sírok, hanem hangosan kiabálok jóvendöléseket, s mikor meg-
unom, átkokat fú a szám. Ott leszel-e te is a görög hűségű, fényes,
nagy áldomásnál, vagy elutazol előle abba a kis erdélyi faluba,
ahol földet túró nagyapád vörösebb Napot is látott, mint a mos-
tani? Vagy szívednek-lelkednek teljes nyugalomával indultál el
vezértársaiddal, hogy gyilkos szövetséget kössetek a te néped és
az én népem ellen? Lant és parittyá illik költőnek és királynak,
szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz,
de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok
közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, patriarkák, császárok és

kiskirályok, Machiavellik és zsoldos kis-gonoszak. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál, s ha ki poéta s csillogó beteg buborékvarában nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött öljje.

Lehetetlen, hogy te, Goga Octavian, arra gondoltál volna: íme, a magyarság veszendő, leromlott, ütlegelt, és nem érez már: most ássunk alá vermet. Lehetetlen, hogy a te népből váltott s előre-küldött szived barbár, vad, fegyveres beduinok erkölcsé után igazodjék. Lehetetlen, hogy te sakál ravaszsággal, politikus ravaszok agyafurtságával és véért-bérért csattogó fogával még néped szerelméért is népet árulj.

Körülnéztél-e, meg-megrémültél-e olykor a Klotild-kávéház szeparéjában, hol világerők s nem szabályozható, eljövendő nemzetkataklizmák elé kipuffesztett mellel s csak a holnapi holnap nyereségéig érő gondolkozással szavaltak spekuláló, némely kicsi emberek?

Nincs egy leheletnyi mentő magyarázata annak, hogy ti most ugyanazt csináljátok, amivel nagyapáitok már olyan kétségbeejtően porul jártak. Ti, véres-keserű lázadók alig-föltápaszkodott utódjai, összeállotok, persze megint Bécs biztatásával, hogy a küszködő magyar radikalizmusnak, nemzetvédelemnek, demokráciának és szabadságharcnak gáncsot vessetek.

Kihagyátok a népet, a népeinket, s úri hidas-magas egyeséetekkel elkövetkezik, hogy „marad a városban csak pusztaság, és a kapu pusztaság miatt leromol”. Ti siettetek, s vagy gondoltatok, vagy társaid akaratával nem akartatok gondolni arra, hogy *itt immár több mint egy évtized óta népetekért s egész Magyarország népéért forradalmi tusát kezdett egy tábor. Ez a kis tábor megnőtt, és a magyar történelmi nevek legszebbjeit zavarta, sőt bővölte bele a népszabadítás legnagyobb akarássába.*

És nem tudok, és ha lehet, nem is akarok, az undorral, kétségbeesett szitkozódással szólni azokról, akikkel ti alkusztok, vagy talán meg is alkudtatok. Gyülevész, utálatos had, vezető fáklyája egy agy, melynek az örületben rendszere van, egy borzalmas rendszer, amely körül az örület kóvályog. Egyezkedtek valakivel, aki most éli a német rablólovagvárak s a Németújváriak, Csák Máték életét, a régi, erdélyi urakét, kik úgy vadásztak a román és mindenféle jobbágyra, mint ma a rókára. Egyezkedtek valakivel, akinek idegrendszerbeli minősége és kora ezer év előtti, s összebonyolódván az elkerülhetetlen időekkel, valósággal komikus degenerálódást mutat. És a hada — van néhány szomorú és szomorú-kodó kivétel —: milyen éhes, milyen siserahad, milyen elszánt, csak a régi kalózhajókon volt ilyen vagy ehhez hasonló. A piszok, a sár még a vörös, hideg téli Nap alatt is[*] naponként bekeni,

rájuk olvad, bemázolja őket, de ezeknek csak a falás minden moccantó révedésük.

Nem izgat (téged izgat-e?), hogy Bécstől^[**] Kelet felé legalább húsz évre ostromállapotot terveznek, s ezért kell Szent István országában kevesebb szabadság, mint Koreában van. De azt tudom, hogy fájunk, hogy vérzünk, s ez alatt nemcsak a te magyarországi román testvéreid, de a romániaiak is a beleszakadásig nyögnek és lihegnek. Megéri-e egy távoli kiméra, hogy kiszolgáltatások népeteket és a demokráciát a legalacsonyabb és legbrutálisabb úri uralomnak?

Beszélik, hogy a kitűnő Maniut, kit, sajnós, nem ismerek személyesen, a minap így köszöntötted:

— No, pajtás, hát eladjuk a paraszt gúnyját?

A paraszt, a magyar is, a román is, nem várta be a te társaidnak szép politikáját: elhal, mielőtt megszületne, vagy halálra pislantó, édes, éhes szemmel fölno és kivándorol. Mindehhez, ami csak rabság, emberhez nem méltó, éhséges, gyötrelmes és halálos, intézményesen segíti hozzá az a kormányzat, mellyel ti most (akármi okból) békültök. Jöjjenek, jöhet már ide akármi, ha csoda nem esik, ha ez az ellenforradalom nem csupán az igazi forradalomnak ördögi, de buta fűtője, jöhetnek segítségükre a magyar kalandor feudalizmusnak a feudalizmus étkétől a történelemben elesett, fölcseperedett, új román urak. Jöjjenek, segítsenek a mai, Bécsnek, de önmagukért szolgáló pribékeknek népet ölni, hiszen így lesz szabadság, jómód és kultúra, főképpen rengeteg katonaság egy kissé rettegő dinasztia számára.

Nem tudom, nem akarom elhinni, tisztelt barátom, Goga Octavian, hogy meg ne értsd az én riongó beszédemet, te, ki tudod, hogy szeretek minden népeket, s utálni csak az aljasságot tudom. Ezt is Éσαιás próféta mondja: „mindenestül megromol a föld, mindenestül megpusztul a föld, mindenestül meghanyatlik a föld”. Te biztosan úgy hajtod le patrióta fejed most, olyan búsan, mint én, Goga Octavian, s szeretnéd, ha a dolgotat nem kellene megoldani, mert ez nem poétának dolga.

Hidd el, hogy szeretlek, szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét, s még valamit hadd írjak ide. Iancut, ezt a ragyogó, poétás, forró, nemes tribunt, élete vége felé tébolyította meg élete zátonya, szörnyű csalódása. Vigyázzatok: hátha most olyan valakivel köttök kötést, ki soha még nem rajongott, s akinek a pszichopátia törvénye szerint sem lehet már soha módja se csalódnai, se vezekelni s pláne megörülni?

V 1914. január 25.

Ady Endre

42. AZ ÉRDEKES ÚJSÁG DEKAMERONJA

"Száz magyar író száz legjobb novellája", olvastuk mehökkenten az első és parádés, szép kötet borítékján. Azután gondolkozunk, s ha a politika akkor éppen nem búsít bennünket, elálmélkodunk a magunk gazdagságán. Ez a nagy és hirtelen hódító illusztrált lap valóban nem vetette el a súlykot, mikor száz magyar író ígért érdekesnek. Majd meglátják a kételkedők, hogy valóban van száz olyan írónk, aki joggal kérhet elolvastatást. Nem lehet kevesebbnek, mint — banálisan — tettek nevezni az Érdekes Újság vállalkozását: ez eredmény és haszon mindenkinek, s ez a tett jutalma: a siker. Az első kötet íróinak ábécés rendje: Ady Endre, Biró Lajos, Csáth Géza, Heltai Jenő, Ignótus, Krúdy, Lengyel Menyhért, Móricz Zsigmond, Miklós Jenő, Molnár Ferenc, Szini Gyula, Szomory Dezső. A rendszer ez: az írók fényképet adnak a fotográfustól, azután saját tolluktól, s azután a legjobb novellájukat adják. Ez az utolsó pont a rendszerben, ha érdekes és dokumentumos is, aligha a legigazabb, és persze tudatosan nem objektív. Az írók rendszerint igen keveset értenek a maguk írásaihoz, viszont az Érdekes Újság jól teszi, ha inkább az íróra bízta a ráhibázást, mintha, teszem, egy komor s még megbízhatatlanabb kritikusra. Szóval Kabos Ede, a kiváló novellista kiváló szerkesztő és zsurnaliszta is, amikor ezt így kifundálta. Mindenesetre abban nem tévedhet az író, hogy miféle akarna lenni, s milyennek akarná magát látni — a tökéletesség majdnem reménytelen útján. Az első, bemutató kötetnek nagy volt a sikere, s különösen érdekes lejegyezniem nekem, hogy klerikális, konzervatív körökben égetik ezt a könyvet. Tehát ez a könyv valóban az, s hisszük, hogy a többi is az lesz: akárhogy forduljon szegény magyarság sorsa, igazolni fogja ez a Dekameron is, hogy nem volt haszontalan fajta, s tud avagy tudhatott volna intellektuális nagy értékeket vinni a világkultúra — hadimúzeumába. Olvassa el, aki nem hiszi, ezt az első kötetet (én, bocsánat, kiveszem magamat a bokrétából, sőt már emitti novellámnál tíz jobbat is tudok), s hinni fog nekem. Örvedetes könyv, örvedetes tett, díszes, szinte páratlanul tiszta kiállítás a Dekameron első kötete, s valami vigasztalást is ad: nini, miket merünk és tudunk.

Ny 1914. február 1.

Ady Endre

43. DISPUTA

Nem éri[k] meg, tudom, hogy én most olyan privilégiumot követelek, ami talán csak egy Tisza-csinálta főrendes[*] grófnak járhat. De nem is követelek privilégiumot, csupán az egészen gyöngék miatt szólok, akik olykor nekem erős valakik lehetnek, mint már voltak is. Lengyel Menyhért jó barátom valami esztendőre szóló lírikus naplóból közölt a lapunkban mutatót a múltkor, s nekem ötesztendősem tervem egy esztendőről verses naplót írni. Hatvany Lajos barátom biztatott e terv fölöttlésekor legjobban írni: megírni minden nap életét, tehát líráját s az napokét is, amelyekben üreseknek véljük magunkat. E forma nem az enyém, de mindenkié, a Lengyelé is, de hátha mégis belekezdenék az én lírikus naplómba? Persze saját naptári évem szerint: egyik kötetemtől a másik újig, szóval szépen és naivan. Ha netán megkezdem az én esztendősem, verses naplómat, ne gyanúsítson majd senki avval, hogy példát kaptam. Viszont Lengyel Menyhért írja tovább, mert érdekes, komoly és értékes, amit napjairól sok körültekintéssel, de szépen megír.

Ny 1914. február 1.

Ady Endre

44. AZ IFJÚSÁG KORA

Kedves Szerkesztő Uram, a zilahi Az Ifjúság című diáklap tegnapi leleplezése nem esett nekem rosszul, ha akárki is ezt várná. Nyögdécselő versemet is nagy örömmel vállaltam el fiatalágom és diákvérem gyermekének. De egy kis igazítással mégis tartozom, ha már a leleplezés megtörtént, e kedves rovat olvasóinak s önmagamnak.

Lapot először Nagykarolyban csináltam Bogcha Pál barátommal a piaristák gimnáziumának második osztályában. E lappal pórul jártunk, holott modern, kitűnő revü volt, mert Bogcha is, én is prédikátumosan írtuk írásaink alá a nevünket. Egy demokrata, derék, kegyes tanár kezébe került a lap, s a mi prédikátumos hengegésünk miatt meg is halt: requiescat in pace. Negyedik gimnazista koromban megint lapunk volt, de én itt már az új Juvenalis szerepét akartam kiosztani magamnak. Csúffá tett, bosszúálló kortársaim erősebbek voltak, s ez az igazán ma is hézagpótló újság szintén fiatalon elhunyt.

Zilahon pedig ötödik vagy hatodik gimnazista koromban írtam azt a bizonyos tegnapi verset. Reménytelenül szerettem

akkor is, és az önképzőkör, melynek az ötödik és hatodik klasszis diákja csak rendkívüli költője lehet, csupán gyalázó kritikák után, heccből bontatta fel az én úgynevezett jelíges levélkémet. Ekkor adtam vénülő fejemet megint a lapcsinálásra, s fájdalommat, hogy úgy mondjam, házi kezelésben közöltem a világgal. Azt is, hogy Zsóka mást szeret, azt is, hogy az önképzőkör hetedikesei és nyolcadikosai nyomorult irigyek, s hogy az egész élet nem ér semmit, mert mi is jöhet már Zilah után.

Ellenben elevenen és nagyon tiltakozom, hogy ama tegnapi verset hetedikes koromban írtam volna, mert akkor még Erdélyben egy kicsit az elsőéves filozófust jelentette a hetedik osztály. De ezenfelül én hetedik gimnazista koromban főképpen kritikus és balladaíró voltam. Mint kritikus gyilkoltam mindenkit, aki a tollam ügyébe esett, és mint balladaírót a Balkán Markó-királyai lelkesítettek. Ez évben a líra elvált tőlem, zárdába vonult, és nagy, epikus időkbe indultam.

Így történt, kedves Szerkesztő Uram, és csak annak örülök, hogy tegnap ezt a bizonyos versemet leplezték le. Jobban fájna, ha a tegnapelőttiek közül érte volna ez a sors valamelyiket, avagy ha a huszonkét éves koromban és Fedák Saroltához írottak és szerel-metesek valamelyikét. Mert a poéta fizetése, hogy szabad furcsá-nak lennie, még különbb jussa, hogy védekezzék e furcsaság[*] jussa ellen.

V 1914. február 5.

Ady Endre

45. FEHÉR DEZSŐ JUBILEUMA

Bihar és Nagyvárad nemcsak ma és keserű viccből Magyar-ország, mert Biharban és Nagyváradban valóban és mindig benne volt és benne vagyon ez ország. Ők ketten már jobban is össze-barátkoztak, mint a teljes ország az ő Budapestjével, holott még tegnap kiáltozták mulató bihari urak a várad fogadóiban: „coki város, ha a vármegye mulat”. Kibékültek, s ez nekünk is ígértes öröm, Beöthy Pali utódjai megszéldültek, s ha Bihar és Nagyvárad együtt ünnepelnek, ennek okvetlenül, már csak Nagyvárad miatt is, Pestig érő hírt kell kapnia. De most Bihar és Nagyvárad egy zsidó újságirót ünnepel, egy lapszerkesztőt, Fehér Dezsőt, a Nagyvárad Napló alapítóját és ma főszerkesztőjét. Huszonöt év óta újságíró, a vidéki zszurnalisztika daliás kőkorszakát még ismerte, mikor is Iványi Ödön írósa és emberi kedvessége adott a többi skriblernek ilyen-amolyan menlevelet. De Fehér Dezső

átnötte a rohamosan zúdult korokat, mindig benne maradván a forgatagos fejlődésben, együtt fejlődött a nagyvárosiasodó „Pecseparti Athén”-nal, sőt mindig előtte haladt. Az immár legendás Iványi óta nem volt vérbelibb, munkásabb, városibb, érdeklődőbb és váradibb újságírója Nagyváradnak nála. Nekem különösen háládatos emlékezéssel kell tömjéneimet parázsra szörnöm, hogy most őt jubilálják. Író ad az isten többet, mint kéne, de Fehér Dezső jóval több lett egy írónál, mihelyst a keserű Élet ráfogta a kiadó-szerkesztői robotra. Tudta, talán ma is legjobban ő tudja, hogy kicsoda és micsoda a jó újságíró, de adorálásig térdelt, ha az újságíróban író érzett meg. Talán ma érzem legfájóbban, micsoda ritka fajtát reprezentál ez a jubilált vidéki szerkesztő, aki az író-talentumot úgy tudta és tudja ma is imádni. „Szálljatok, fiúk — ez érzik egy-egy kedves-szomorú pillantásán, ha a szerkesztőség ifjai szép írásokkal rukkolnak elő —, mert miért is maradnátok Biharnak és Nagyváradnak?” Ez az önzetlenség tette Nagyváradot egy időben s ma is egy kicsit zseni-híressé, holott csak Fehér Dezső látta meg s küldte tovább az embereit. Irodalomban, újságírásban, politikában s a fórum sok más ágálásában Budapesten s szerte az országban bevált nevek és sikerek hirdetik a nagyváradi jubiláns érdemeit. Amit Bihar és Nagyvárad köszönhet neki, köszönje meg külön, meg is köszöni, de ennyi a Nyugatra is tartozott, s ennyit elmondani róla nekem, a kivételesen és különösképpen háládatosnak, igen-igen jólesett.

Ny 1914. március 1.

Ady Endre

46. [ÜDVÖZLŐ SOROK FEHÉR DEZSŐ JUBILEUMÁRA]

Valóban lelkeimmel, tiszteletemmel, hálámmal ott leszek a Fehér Dezsőt ünneplők gyülekezetében. Betegen fekszem, de ha csak valamennyire erőhöz jutok, ott leszek. Az emlékezés és ünnepi alkalom szárnyakon visznek az én régi, nagyszerű, biztató, nevelő mesteremhez. Ritka kiváló ember, talentumok rajongója, művészi formálója, önzetlen „vir publicus”. Lelkemből kívánom, hogy nagyon sokáig büszkélkedhessen vele Nagyvárad és egész magyar művelt társadalmunk.

NN 1914. március 1.

Ady Endre

47. SZEGÉNY MAGYAROK (REGÉNY)

(*Szegény Oláh Gábor*)

Ignotusszal sírtunk egyszer össze Debrecenben a Kollégium kriptás könyvtárában, hol is Oláh Gábor volt a mutogató vezetőnk:

— Nem az a baj — valahogyan ezt mondta Ignotus —, hogy Debrecen talán kulturátlan hely. Sajnos, van múltas kultúrája (Csokonai-ereklyéket néztünk éppen akkor), s e kultúra reménytelen az igazi kultúra számára.

Oláh Gábor Debrecené, s most már bizonyosan tudom, elolvasván vastag kétkötetes(*) regényét, hogy vigasztalanul Debrecené marad. Ez az „izmos féltalentum”, mint valaki egyszer nevezte, izmait most beledolgozta ebbe a siratnivaló dolgozatba. Pamflet, mondjuk lírai pamflet, s ami olyan szörnyűséges, Oláh Gábor ebben mindent el akart mondani, s el is mondott mindent, amit tud. Ahol járt, amiket tanult, amiket éhezett, akiket irigyelt, akiket látni vélt, amiket óhajtott, mindent és megrázóan semmit. Én is benne vagyok (bizony isten ez a legkisebb baj), te is benne vagy, mindnyájan benne vagyunk e titánkodó műben. Mi kiheverhetjük ezt a szerepeltetést valamennyien, de Oláh Gábor, akit szeretek és sajnálok, bajosan. Így beszél álmában s árulja el magát a gyermek[.] avagy, hogy ellenem szívesen szegzett Oláh-hasonlattal éljek, így beszél a borból az igazság. Csődös vagy csak képzelt s már képzeletben meghalt szerelem, halál-játék babra, magyar sorsról szóló nóta, melyet Gabriel Oláh még együgyűbben énekel el mívelt füleknél, mint Gabriel, ille Hungarus, ha jól emlékszem a magyar krónikás névre. Sírni szeretnék, ha elgondolom, hogy az irodalom, mely csak igaziaknál élet és igazság, sőt több, mennyire megvadíthat egy derék s még neuraszténiához is jogtalanul, igazságtalanul jutott debrecenit. Egyszer azt írtam Oláh Gáborról, hogy közibevág az egy lónak, és úgy robot: szegény ló, most már bőrön fölül viseli nyugtalan bordáit. Mióta magamat nem sajnálok, szeretek idegen sorsokon sajnálkozni, de alig sajnáltam még embert emberebben, jobban, mint a Szegény magyarok íróját.

Ny 1914. április 1.

Ady Endre

48. SZÉP ERNŐ KÖNYVE

(*Sok minden — Athenaeum*)

Szép Ernő új könyvét olvastam, hogy megint hadd lássam, csakugyan olyan szomorú ember-e az én szomorú Szép Ernőm? Szomorú ember vagyok, akinek a szomorúság a vagyona, az ereje, s aki a szomorúsággal inzultálni szeret másokat. Fájna, talán irigységből is fájna, nálamnál szomorúbb és szomorítóbb embert látni, de íme, vidám vagyok. Ha „az isten birodalmában odafenn a jóság az egyetlen udvarképesség”, mint Szép Ernő hiszi, most ez órában sietnem kellene föl — mert udvarképes vagyok. Szép Ernőt olvastam, szép jóság érintett meg, jó vagyok, aki örül, hogy egy drága emberének a szomorúsága ilyen boldog szomorúság.

„Mennél kevesebbet figyelsz meg, annál jobban mulatsz ebben az egyetlen életben” — tanácsolja panaszosan Szép Ernő. Végigbizseregtetem magamon még egyszer a könyv finom, apró írásainak, újszerű, érzékeny poémáinak egybeáramló hangulatát. Mulattam, jóféle könnyek a szememben, édes-fanyar íz a számban, béke velem, s végre egy kis megnyugvás, szóval nincs talán igaza Szép Ernőnek. Őt figyelik, a boldog szenzibilis ifjút, a figurák és a dolgok, ő engedi magát figyeltetni, s eközben önmagát figyeli ő is. Mindenki és minden szép, érdemes, mélységes, haszontalan, de mulatságos és múlik és múlik. A Guignolban nézeti egy helyütt a Halált a gyermekekkel Szép Ernő: hát nagy gyermekként nevet ő is a Halálon. Minden a Halál felé siet, de minden élet, és én is élek, és az élet minden pici villanása megragyogtatja az arcom — így ujjonghat Szép Ernő az ő szomorúságában. Ezek a kis himmi-hummik, a Szép Ernőéi, ékes, kecses, finom, meleg, azt mondanám, szabad versek, ha egy kicsit a vergődő madárra nem emlékeztetnének. Készületek a várt sokra és nagyra, amit Szép Ernőnek adnia kell, ha szomorúsága kevésbé lesz vidám vagy még vidámabb, és olykor, sokszor ha kell, s ha érdemes, ha nem, revoltni fog merni.

Ny 1914. május 1.

Ady Endre

49. A POÉTA ÉLETE

Ez a pár sor írás egy nagy haragból, egy hosszú, veszekedő cikk tervéből maradt meg, s dokumentumnak jegyződik ide. Mert még a nagy harag is el szokott múlni, a veszekedés cigány dolog,

s hosszú cikket csak akkor ír az ember, ha soronként fizetik. Hát húzzuk csak ki a méregfogakat és neveket, de hogy azért reánk ismerhessenek: a legelőkelőbb, leeurópaibb magyar kritikus, költő és gondolkozó írt egy új poémás könyvről. Sorsosa, társa, barátja[*] könyvéről írt ünnepiesen, megbecsülően fényes szempontok közé emelve a poétát s isten tudja hányadik kötetét. Sok mindent nem kellett már megírnia, mert megírta régebben, de csodálatosan tetszett ezúttal neki egy-egy jelzőig, mondatocskáig elcsúsztatnia a ceruzáját a poéta emberi és polgári személyiségére. Vén csont már e poéta, s van egy olcsó szellemességű, de nem rossz axiómája: élete nyitott könyv, csak éppen tán nem fiatal leányok kezébe való, pláne mikor ezeket kezdi érdekelni legjobban. Ám e költő aktív költő, élete, egzisztenciája még mindig a vers, s egyben még jelent valamit annak a lapnak, melynek a kritikus fővezérsége mellett ő is egyik vezére. S azóta se tudom elhinni, hogy egy élő, író és küzdő poéta emberi remeksei s még inkább gyarlandóságai éppen egy nagyszerű barát útján fussanak szét a megismertségbe. Éppen eléggé joggalan, tolakodó és ostoba módon kíséri a szegény „neves” költő ember-életét a sznobok és rajongók érdeklődése s legendagyártó kedve. Meg nem nevezett poéta azt szokta mondani, hogy egy társadalomnak, egy publikumnak legalább hússzor jobban kell ellátnia egy ilyen emberét, hogy jussa legyen elvárnia tőle magánéletében is a mindig grandiózust, őrzötten stílusost és megcsodálnivalót. Hát ezt és ennyit most csak ideírtam, de bizony isten fog kelleni írnom, s írok is hamarosan arról, hogy Hatvany Lajos hírhedt irodalompolitikája mennyire bölcs és előrelátó volt. Most éppen csak egy kis grimász akart ez lenni az író privát életébe szentelenül bekukucskálók felé ama régiebb s — ma már bevallom — oktalan harag emlékéből. Mert aki ama poétáról írt, mindezt jobban tudja, hiszen előkelő, a legelőkelőbb, s ama poétának s nekem, az embernek is legkedvesebb. De nem kell látszatra sem rászabadítani az irodalmiaskodó plebszt a poétának úgyis kínok és kínok között egyensúlyozott életére.

Ny 1914. május 1.

Ady Endre

50. A SZENTPÉTERVÁRI ÚT

Nem tudunk arról, hogy Szentpétervár valaha is ráparancsolt volna Bulgáriára, Szerbiára, Montenegróra: ne legyenek demokrata államok. Pedig egyszer-másszor, ha Oroszország éppen nagyon kívánja, e friss, paraszt országok dinasztiai meghajolnak, s most a Balkánon csupa apró Oroszország él. Holott pedig ez a balkáni

dinasztiáknak is nagyon szájuk íze szerint történt volna, és erre mindenfajta katonaság hamaros segítőeszköz. De Oroszország valósággal becézte a Balkán-országocskák merész, szép demokráciáit, mert fejlődtetni akarta őket az ottomán és osztrák feudalizmusok közepette. Bulgáriában csak kétszer vagy háromszor kísérte meg legalább a spanyol etikett árnyékát a Koburg-hagyomány, de el is ment a kedve tőle. Oroszország a maga abszolutizmusát, úr-úrságát, papi nyomását, neki nagyon megfelelő, történelmi és gyilkos karakterét csak olyan népeknél erőszakolta, akiket[!] el akart veszejteni. Orosz cézárizmus, színóduus, militarizmus, bürokrácia olyan kezesek, népszabadítók, ha kell, hogy egy új francia forradalom hozzájuk járhatna iskolába.

Ez elrontott és elromlott Magyarország még nincs annyira dögvővason, hogy bele ne nézzen a jövőbe, amely elkövetkezhetik. Ha van lerágnivaló a testéről, mindenképp le fogják rágni a História kérlelhetetlen dühű vérebei. Azt az átkot, amit rossz helyütt kiállapodása, sok zagyva fajból összerakottsága, fölényes germán szomszédsága, speciális és máig tartó törzsrendszere rakott rá, csak egy nagy merészség törhetné meg. Egy bizonyos, hogy még ezt a szétomlani látszó magyarságot sem, sőt éppen ezt nem falhatja föl semmi okos vagy oktalan falánkság. És még bizonyosabb, hogy megmentésünkért legkevesebbet mívelne az a németiség, mely minket századok óta sanyargat, s mely még ma is úgy tartja az erdélyi szászszágot, balti németiséget s minden szélső német kolóniát, mint leendő határainak kitolt oszlopait.

Mi szeretjük a civilizáló Nyugatot, de a germán Nyugatot nem szeretjük, nem akarjuk, s igazán — még ma is — jobbat tudunk gondolni Bécsnél is, a junkereknél is, Pomerániánál is. Ha a magyar történelmi pártok legradikálisabbjának legradikálisabb szárnya Szentpétervár felé néz, nézzen, és igaza van. Ha egy Károlyi látja legjobban, hogy az egyensúly, a mi szegény egyensúlyunk kedvéért kell Szentpétervárra menni, annál szebb. Ha Oroszországnak módjában volna bennünket úgy[*] demokráciához s kultúrához juttatni, mint a Balkán-országokat, öröm volna, s biztos volna. Károlyi Mihály kivételes, sorsos embernek látszik, aki nem a lengyel urak módján tervel és dolgozik, s Oroszországnak sincs nagyobb érdeke, mint egy szép, gazdag, demokratikus Magyarország a többfajta germán rivalitás előtt.

Kár volna, ha Károlyi Mihály akármi okból visszamaradna a szentpétervári úttól, mivel ez az út már sok ezrünk szívében kész és egyetlen út.

51. HAJH, MENNYI KÖLTŐ

Versek, új verseskönyvek, és én nem fogok komoly ítélkezéssel írni róluk, mert a baj megvan, és nekem csak szomorkásan mosolyognom szabad. Voltaképpen minden valamirevaló ember egy kötetkényi lírával hajítja ki magát az életbe, s ez csupán a műfajnak derogálhat. Eme költők Franciaországban például a köztársaság elnöki székébe kerülhetnek, s mindig büszkék arra, hogy verssel kezdtek. Ha nálunk is csupán a kedélyek tömeges nemesedéséről s egy irodalmibb kultúráról volna szó, rendben van, sőt jól van. De nálunk ez is, ez a sok költő is, a szegénység és ötlettelenség sirattató bizonyosága és az embrionalizmusé, ha tetszik ez a szó. Valaki kitalál vagy elles valamit, ami így-úgy sikerül, már százan rohannak utána ugyanazzal lelicitálva vagy rálicitálva. Egy új kávéház sikerül Budapest valamelyik régióján, húsz kávéház köszönti nemsokára. A kabarékra emlékezzünk, a műgyűjtőkre, a mozikra, a német színészekre, a szociológiára, a feminizmusra. Olyan komikusan keverhetném, sorolhatnám a dolgokat, hogy a hitelszövetkezetek is közéjük kerülnének, s ekkor már meg is írtam minden írnivalómat ez ügyről.

Tíz évvel ezelőtt — et quorum pars . . . fui — egy pompás és törvényes irodalmi reakció döbbenetesen divatba hozta a verset. Ifjaink nem látják ma, hogy az a régi versepoka lezajlott, már-már majdnem csak az irodalomé, s csak egy-két rostából kihullott valaki számára az olvasóké is, kiket tagadhatatlanul megszámosított az a pár év, de ízlésben finnyásabbá is tett.

Nos, és a baj az, hogy a mi ifjú poétáink valamennyien a szent elhivatottságnak majdnem kótyagos hitével, életüket föl-szánva indulnak útnak. Csak egyszer járnak be az országot, no meg igazándiban Pestet, mely mégiscsak az ország — elrémül-nének. Ilyen hitvány agrikultúra, ilyen lélekszegénység, ilyen koldus majmosság: vagy legyen minden magyar ember költő, vagy ne tessék itt minden századik embernek Victor Hugónak vagy Verlaine-nek lennie. Sőt különösen ne tessék, amikor Papp Zoltán jubileuma alig zajlott le, kevesellni a futurizmust, s formákat keresni az egész világnak. Akiket most megemlítek, nem e[*] költők közé tartoznak, talán kettő kivételével, sőt köszönöm nekik, hogy eszembe juttatták ezek elmondását. Farkas Antal például (Templomtűzek, vörös zsoltárok) proletárköltő, talán a legkülönb, de egyben nagyon előkelő poéta is. Kötik a kipróbált formák, ha biztos, és törli őket, de a zseni, a géniusz illata csap meg, mint májusi virágos ág, egyik-másik versében. Nagyon szimpatikus nekem Kacsovich Tibor Béla (Szomorú mostan minden erre . . .),

aki forr, de a maga borát forrja, s önmagát keresi. Ligeti Ernőről szépen és mégis szigorúan írt a múltkor Tóth Árpád: Ligeti erős legény, ma még sokat kell elképzelnie és affektálnia az át nem éltek helyett. Roppant érdekes Lovag Ádám könyve (Első versei), mely kissé zöldes líra, de igen ügyesen és bizarr fegyverzettel harcol a lírával. Balácsi Podluzsányi Zsigmond (Antikrisztus versei), ki kedvesen nekem ajánlotta a kötetet, pár év múlva nevetni fog, hogy ennyi tehetséggel ennyire kereste a föltűnést. És megható ember Gutman Endre (Hulló csillagok), aki a poétaságba már annyira belezavarodott, hogy mindent megír, vagy meg akar írni, ami Homérosz óta versbe kívánkozott. Újabb verseit is olvastam, ezek már eligazodóbbak, de, sajnos, többnyire idegen ösvényekre. Sietek, hogy a falusi postás el ne késsen e levéllel, de van még egy sereg új költőm (Farkas Antal nem az, és külön áll), a legtöbb közülök azt hiszi, hogy, ha nem több, legalábbis Ady lesz. Szegények (nem a most idejegyzettek), ha tudnák, hogy ez se nem mulatságos, se nem szükséges.

Ny 1914. június 1.

Ady Endre

52. A CLEMATISOS UDVAR

(Tabéry Géza könyve)

Értékes, érdekes fiatalember, aki már regényt is írt, nem is rosszat, jelentkezik, tehát bejelentjük. A clematisos udvar serdülő és nem sok számú novellák összefoglaló könyve, mely nevét a leg-hosszabb írásról kapta. Kár, mert ez a mindenféle, de kiváltképpen az új skandináv „nyugatosok” hatása alatt írott írás ezt a tisztességet nem érdemelte meg. Nagyon sivár életmásolását alig-alig tudja elfeledtetni írójának abbéli írótalentuma, hogy együtt fázik és delirál minden alakjával és helyzetével. Úgy látszik, hogy az ifjúság még a művészi átidomításhoz sem érthet, holott ez csak az első stáció volna a művészi megcsinálás felé. Az ifjúság, mely kinél-kinél évektől függetlenül kitart és marad, mindenben magát látja és kínálja, adja. Tabéry apróbb dolgai (pl. egy lausanne-i leánypenzió két növendékének éjszakai diskurzusa, a Szkok nevű kutya-társuk!*) révén elmondott hirtelen történetcske) majdnem teljeseek és kiválóak.

Mindenképpen: Tabéry Géza figyelnivaló valaki, s ha család-nánk benne, nem az ő nemes írói ambícióján, de olyan hiányosságán mulhatik, melyről ő nem tehet.

Ny 1914. június 16.

Ady Endre

53. AZ ÉLHETETLEN HALHATATLANSÁG

Az történt, hogy az Irodalomtörténet című folyóirat, előkelő társaság folyóirata, ismertetett egy Ady Endre lírájáról szóló könyvet. Szó sincs róla, nagy megtiszteltetés, ha szomorító is, midőn az emberről könyveket írnak, melyeket elolvashat, mivel még él és lát. De elevenekkel szemben majdnem lehetetlen az igaz kritika, s ezt a kérdést szerény személyem kapcsán szeretném néhány kompetens ember érdeklődésévé tenni. Érdeemes, komoly tanárember írta a legutóbbi Ady-tanulmányt, de talán ő maga se hiszi, hogy kimondta ez ügyben az utolsó szót. Általában, hogy mernek az emberek elébe kerülni a Halálnak s kimondani olyakat, amiket csak a Halál után volna szabad, ha fölemelőt, ha lesújtót? A magyar lírikusok ugyan tradíció szerint kötelesek fiatalon meghalni, de talán a tradíciók ma már nem olyan parancsolók, mint tegnap. Íme, Lévy Józsefnek, Kiss Józsefnek is szabad volt élniük addig, sőt tovább, mint Herediának vagy Coppée-nak. Nagyon fájna, ha az embereket nem érdekelné s foglalkoztatná az én poézisom, de jobban fáj, hogy harminchat éves vagyok, s száz irodalomtanár hegyezi rám a ceruzáját, s szeretné, ha nem élnék. Igazán kénytelen vagyok kijelenteni, hogy elfogult bíróra, magamra fogom bízni, meddig élek, és meddig fogok írni. Az Irodalomtörténettel s annak kiváló és kedves szerkesztőjével, akit nagyon szeretek, elintéztem az afféromat. De most szeretnék a nagy, teljes, babonás „Irodalomtörténet”-tel beszélni, melyet a pesti írók úgy csúfolnak. Várjon reám türelemmel, ne adja nekem az élhetetlen halhatatlanságot, de majd a rendes időben döntsön rólam: igazán nem bánom, miként.

Ny 1914. június 16.

Ady Endre

54. [BESZÉD AZ ORSZÁGOS POLGÁRI RADIKÁLIS PÁRT NAGYVÁRADI SZERVEZETÉNEK ALAKULÓ ÜLÉSÉN]

Hölgyeim és uraim,
nem jöttem én Nagyváradra azért, hogy beszédet mondjak, és rosszul csináljam azt meg, amit kiváló barátaim nagyszerűen, jól, értően és meggyőzően tudtak és tudnak megcsinálni. Nagyváradra nehezen és bármiképpen el kellett jönnöm pártunk zászlóbontásakor, nem régi és mégis olyan régi idők tanújaként mementőembernek. Nagyvárad bizonyosságot akarok tenni a tegnapi Nagyvárad haladó polgársága, nemesebb intellektusa, a Társadalom-

tudományi Társaság, a Huszadik Század, e fölséges példájú, fanatikusan hitű és buzgalmú folyóirat régi, állandó hatása s mindenekfölött legnemesebb ébresztőnk, elnökünk, vezérem, Jászi Oszkár mellett. És ha szabad, az én nem gyáva, bár szerény pennám vagy ceruzám mellett, mely Nagyváradon majdnem másfél évtized előtt már a mi most formált pártunkhoz szólhatott, mielőtt ez a párt lett volna. Voltak gyöngék, alkuvók vagy hitetlenek, akik a mi most összesereglett, megnövekedett táborunktól talán elmaradtak, de önök itt igazolói annak, aminek én is tanújaként jelentem meg, hogy ebben a művelt nagyvárosban élt a kultúra és igazság-áhitat, a radikalizmus már régen, s most, íme, gyönyörű, lelkes tábora van. Engedjenek meg nekem egy kis lírát: üldözésekre, sőt börtönökre is emlékezhetem, de gyönyörű, nemes küzdelmekre is, melyet majdnem másfél évtized előtt itt folytattunk. Köszönöm Nagyváradnak, Nagyvárad intellektuálisainak, független polgárságának, hogy most az eredmény boldog büszkeségével nézhetek vissza a régi harcokra s bizakodva a jövőbe.

[1914. június 28.]

55. AZ ÚJ GYÜLEKEZET

A Nyugat matinéjén állottam utolszor szemben az én nagyváradai publikumommal. Aggodalmas idők jártak akkor: mindenki szerette az irodalmat Nagyváradon is. Gondolom azonban, hogy Nagyváradon is javult azóta a helyzet, s a mitläuferek elmaradtak. Az irodalmat azok szeretik csak, akiket az irodalom is pirulás nélkül szerethet. Szóval a Nyugat matinéjén hatalmas, lázas, kíváncsi publikumot láttam. De nem láttam még soha Nagyváradon azt a publikumot, amelyet ma látnom lehetett.

Ma Nagyvárad, az a Nagyvárad mutatta meg magát, akiről valaha csak magunkat ámitó álmaink voltak. Azok, akik ma a mi zászlóbontásunkra eljöttek, nem jöttek divatból, sem unaloműzés okából. Gőzfürdős levegőjű volt a zsúfolt nagyterem, és fáznia kellett volna mégis minden megjelenőnek. Terror korszakában, a legkicsinyesebb, legmegalázóbb terror korszakában Nagyvárad bátor, hívő lelkét mutatta meg a mai gyülekezet.

Büszke és boldog voltam, hogy tizenkét évvel ezelőtt merészeltem már hinni, ami ma beteljesülésnek indult.

Új Nagyvárad 1914. június 30.

Ady Endre

56. KISBÁN MIKLÓS KÖNYVE

(A haldokló oroszlán)

Kisbán Miklós Naplegendájáról én írhattam annak idején majdnem legelsőnek, s nem bántam meg azóta, hogy megdicsértem akkor e Kisbánt. Tudtam, hogy e Kisbán — gróf Bánffy Miklós, s fájdalmas örömmel írhattam meg azt is, mennyivel különb, fogékonyabb, kultúrásabb a jó magyar mágnás a pökhendi szolgabíró-fajnál. Azóta Bánffy-Kisbán valahogyan finomabban, művészibben éli azt az életet, amely miatt Bölöny intendáns öreg édesapja komédiásnak csúfolta a fiát. De e novella könyve azt mutatja, hogy az íráság megmaradt szerelmének, örök, tehát szent bolondságának, s hogy szeretne komolyak által is komolyan vétetni. Bűn volna Kisbánra azt mondani, hogy dilettáns, mert nem az, hanem a legszebb értelmű és úriságú amatőr-író. Megható e szép magyarságú novellák követelése, naivsága, mely diadalmasan bukkan rá elintézett elevenésekre_[.] s önképzőkori gondossága. Egy kivételes intelligenciájú asszony-barátom figyelmeztet reá, hogy néhol-néhol Kemény Zsigmondot juttatja eszünkbe ez a könyv. Való, hogy az erdélyi mágnásírók emlékeztető mécsé egy kicsit, s fájdalmas, hogy nem lehetett az ő tovább, magasabbra lobogásuk. De nem lehet biztosra venni semmit, hátha a mai amatőr megunja a komédiát, s egyre-kettőre egy új könyvvel az lesz, amiknek bizonyosan álmodni szokta magát. Kisbán Miklós könyve így is kuriózus és jeles írás-esemény, s talán Bánffy Miklóssal egyezkedve kapunk hamarosan valamit, előkelőt, művészt s Kemény Zsigmondhoz méltó Kisbán-könyvet.

Ny 1914. július 16.

Ady Endre

57. KOZÁRI GYULA KÖNYVE

(Pascal. Az Emberi okmányok második kötete)

Katona-pap írta ezt a könyvet, óvatosan persze, mert kellett a cenzor „nihil obstat”-ja s a váradi püspök, akinek a könyvet írója ajánlotta, „imprimatur”-ja. Kozári nyugtalan katolikus (hadapródiskolai tanár), ki egy kicsit hasonlít a zabolátlan és zseniális Czirbusz Géza egyetemi professzorhoz. Első ilyen könyve a mi irodalmi forrongásunkról szólt, s nagy és szép dolog, hogy sok évvel ezelőtt ez a katolikus pap mellénk, újakhoz, állott. Ez a

könyve természetesen csak a pietista, elvallásosodott Pascalt írja le, de rengeteg olvasottsággal, adattal, újsággal.

A francia XVII. századnak alig volt kiválóbb, példázóbb képviselője Pascalnál, s mintha a mi szegény korunk hajlandósággal bírna a XVII. századba visszavágyáshoz. „Pascal lelke győzhetlenné vált Istenével” — írja a filozófus és filozófiaíró Kozári egy szerencsétlen összevetésében Széchenyi Istvánunknak Pascallal. Mégis, bármilyen keresztény és megengedett írás a Kozári könyve, kilázad belőle minden lapon a kutatás, a látás. Szép, ha megkötött könyv is, elmélyesztő, s különösen ajánlatos a mai embernek Pascalról tudni, mikor tudásai talán mindenről olyan hiányosak és kétségekbe kergetők.

Ny 1914. augusztus 16. -- szeptember 1.

Ady Endre

58. VIGASZTALÓ ANATOLE FRANCE

Anatole France, az ember, engem valami tíz évvel ezelőtt majdnem megsértett, de ez nem baj. Azóta már tudom, hogy a nagy embereket nem kell személyükben megismernünk, s szerény magam is utálom azokat, akik verseim után testi magamra is kíváncsiak. Azután nem vagyok én pártos a háború ellen, hiszen minden a világon eleve elrendeltetett, s ha a Földön háború dúl, kell a háború, ha engem szomorít is. Ellenben elolvastam France legutolsóbb könyvét, s tele van a szívem hála-riadalommal. Értem én a Párizst-temető Ignost, magam is régen megírtam, hogy a francia ember a legkedvesebb, de egyben a legkomiszabb is. Mégis testvéreimet az Úrban, Párizsban és a latinságban félve intem, hogy ne legyenek túlosan dühösek és igazságtalanok, Franciaország nem a mai kormányzat, nem a mob, hanem az örök francia génusz. Jaj volna nekünk, magyaroknak is, ha egy hirtelen és tudatlan helyzetből mondanának ítéletet rólunk. A francia: Anatole France, a szkeptikus, a nihilista s mégis a világ legkülönb optimistája, az Ember. Nem is elég, ha azt mondom, hogy Ember, mert ő a könyvében az angyalok országában jár. S bár nekünk fontos saját ember-voltunk, Anatole France a lázadó angyalok szeretetét s küzdelmét ráruházza az egész Földre s minden teremtményére, ha netalán az Ember eljártssa az érdemesség jogát. És az egész Mindenségre is, mert ne tessék hinni, hogy a Föld minden és nagyon fontos. Franciaország ma csúnya, kicsinyes, ostoba, dühös, de tessék elolvasni France könyvét: a francia génusz él.

Ny 1914. augusztus 16. -- szeptember 1.

Ady Endre

59. HŐSÖK A KÖLTETŐGÉPBE

A fiú huszonegy éves, erős, éhes, budapesti, nekem titkárom is, fogadott fiam is. Bizonyos, hogy harcba fog menni, viszik, s bár a fiú okos, kellően, pestiesen cinikus, ezúttal csupa hit, és csodákat vár. Bánt ez a kifordultsága, ez a síró és bízó elcsecsemősödése, s válogatott rémítésekkel kínozom. Hihetetlenül kínlódik, remeg, szenved, dadogva próbálja összeszedni az ellesett mentő frázisokat. S azt mondják, hogy ezekből ott a harctéren hősök lesznek egyszerre, s amint nézem verejtékező, erős, sápadt homlokát, valóban mintha látnám rajta azt a bizonyos hősi koszorút. Abban a percben, amikor ott lesz a többiek között, igaz lesz, történnék csodák, ha minkmagunk tudunk csinálni. ¹

Ny 1914. szeptember 16. — október 1.

Ady Endre

60. AZ EGYETLENEK SORSA

Mégis, mi fog történni az igazi egyetlenekkel, a dölyfös individuuumokkal avagy egotistákkal, mint a svihák Barrès csúfolja őket? Mi lesz azokkal, akik nem a maguk kis cirkulusaik megzavarása miatt remegnek és dühöngnek, nem is a bőrük miatt? Azokkal, akiknek a világ fölfordulása, a megvetett és mégis pótolhatatlan, zagyva, egész világé, azért sérelmes, mert agyonnyomja a külön világot, őket, az övékét? Az ő katasztrófáik még a világgatasztrófában is megrendítők, s az ő világaik nem túrik el a térkép-kiigazításokat, mint a Föld világáé. Boldogak azok, akik most megriadtan, egyszerűen eldobják a különbözőségi maszkját, melyet rájuk hiúság, divat erőltetett, s szaladhatnak nyájaik felé, melyektől kissé elkalandoztak. Sohse volt nagyobb szerencse mindenkire tartozni, mint ma, és sohse roppanhat össze szörnyűebben[!], mint [ma,] aki egyetlen. Ők most az árammutatók, erőmérők, s ha holnap még találkozunk velük, ez azt fogja jelenteni, hogy a világ mégsem fog a tegnapiból egészen mássá zuhanni vagy fölcsapódni.

Ny 1914. szeptember 16. — október 1.

Ady Endre

61. AZ ÚJ MILITARIZMUS

Lehet, igazuk van azoknak, akik azt remélik, hogy az embereket különbekké fogja uniform[iz]álni az Idők jelen tanfolyama. Sohse volt szükségesebb, szabadabb, sőt jogosabb az optimizmus,

mint most, s katonás korhoz katonás virtus illik. Az azonban valószínűtlen, hogy civilizációnk még jó darabig más utat vehessen, vagy pláne a tegnapi, mondjuk eddigi, magasságokat túlhágja. Nevelni azonban okvetlenül nevel, szervezni azonban okvetlenül szervezni fog, tömegeket szervezni, ez a háború. S ha akadnának netán még költők és gondolkozók e földön, s ami még lehetlenebb, ezek között arisztokratáskodók, ezeknek pont megérkeznék a második problémájuk. Az első a szocializmus volt, melynek tömegeitől úgy irtóztak, mintha a renaissance előtti kereszténységet hozták volna vissza. A szocializmus — tudjuk — jó gyermeknek bizonyult, engedelmesnek és tanulékonynak, talán a háborúhoz sem értenők [!] nála nélkül úgy, ahogy értünk. Az új militarizmus, mely természetesen korát és ennek civilizációját nem tagadhatja meg, íme, újabb tömegeket, új kemény diót ígér. Éppenséggel nem tartjuk lehetetlennek, hogy ez új tömegek a szükséges moratóriumok lejártával fizetni fognak elődeiknek, a szocializmusban szervezett tömegeknek. A szocializmus segítette az új tömegeket formáló háborút, s az új militarizmus tömegeiről nincs jogunk föltenni hálátlanságot. Legalábbis annyi történni fog, hogy egymást súrolva is sok simítást fog elvégezni két ilyen hatalmas felület. A nagy intellektuális kultúra féltői pedig temperamentumuk szerint vagy megint aggódjanak, vagy megalkudva reménykedjenek. Nálunk, nekünk, már tí. akiknek ilyen gondjaik volnának, külön vigasztalás, hogy a mi burzsoáziá[á]nk még jóformán meg sincs, s akik megérik (ez ellen két világháború se tehet semmit), majd gyönyörködhetnek mindama gyönyörőségekben, melyeket a burzsoázia kifejlődése, virágzása és rothadása adni tud és szokott.

Ny 1914. november 1.

Ady Endre

62. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Úgy szaporodnak a tegnapok, mint a tengeri nyulak, s én nem is tudom már, mely és milyen tegnapon írtam Bölcsességednek utoljára, Madame Prétérite. Íme, Madame, Hanyagoltságod pénztárába akkor fizetem be a szív bánatpénzének örömét, amidőn, ha tetszik, rám se pillant. Kár elhagyniuk egymást a találkozottaknak, mert a találkozások mindig szentek, s újra élni talán lehet, de újra találkozni soha. Hiszen azért szaporodnak olyan gyorsasággal a tegnapok is, mert ma minden és mindenki minutánként meghal, hogy élhessen. Mi nagyon elhagytuk egymást, s mivel folyton-

folyton élünk, nagyon össze kellene kerülnünk ismét, mert Élet voltunk volt[!], és Élet szeretnőnk[!] lenni. Tehát valószínűleg meg is szépültünk mostanában, mert a művész, az asszony és az Élet meg szoktak szépülni, ha szeretik őket. S minden más hazugság, tűnődő fejek fájása: sohse volt szeretetesebb az asszonyiság, a művészet és az Élet, mint ma. S ez evangéliumos fölfedezés örömét kinél róhatom le kedvem szerint valóbban, mint Minden-ségednél, Madame Prétérite? Be jó, hogy én vagyogatok még, be jó ez Félreértettségednek, mert eljött amaz idő, amikor a Múltat leginkább fosztogatják s éktelenítik. Jó az ilyen agyonszántott föld, mint én vagyok, az ilyen mag-őrzésében kiszámíthatatlan szántó-föld, melyben még a Bizalom is megterem. Valószínűtlen[*] és talán valótlan csókjainkra kérem Ragaszkodóságodat, Madame: segítsen most nekem az igaz Múlt megvédésében. Olyan különös parvenüség lett úrrá e megkötyagosodott világon, mint már néhányszor, mikor a nagy tömegek szerephez jutottak. Bolond hisztéria csattog szerteszt, abban az örömben élvén, hogy most már egy nem is új, de más világ jön. Hiszen igen, hiszen mindig új és más a világ, mert mindig mások és másként szürcsölgetik. És mindig ugyanaz mégis, mert az ember szürcsölő képessége alig-alig nőtt valamit, s még az irtózáttal is úgy van, mint a nagyon hideggel vagy a nagyon meleggel. A sok öröm és a sok kín csak fantáziálás, az új nem új, a Múlt nem Múlt, de azért mégiscsak védjük meg a Múltat.

*

Jártunk-e mi együtt, vagy együtt jártunk-e mi Párizsban, Párizsunkban, mely kínokban vonaglik most, mint egy makrójától fojtogatott szabados delnő? Ha együtt kóborogtuk volna be a Várost, kinek meg kell bocsátanunk, miként Magdalénának Krisztus megbocsátott, ne feledjük el egymást. És ne feledjük el, hogy Párizs rabló volt, mint a szerelem, de a szerelemnél szebb ajándékot nem kapott az Ember, és Párizs csakugyan az új Athén volt. Be rejtett engem, be mámorosított, be rossz volt, és be vidámitó: kicsiny zugainak, groteszk embereinek árnyai[**] most megszentelődnek. Óh, Istenem, mi van a Hótel de l'Europe-pal, a Hótel des Balcons-nal, a hajnali Maximmal, a Rabelais-val, Madame Hubert-rel és Carmen kisasszonnyal? És mi van a többiekkel, kikhez napjaim kötődtek, más nőekkel, más zugokkal, lármákkal és szédülésekkel? És Jaurèsnak nem fáj-e [a] halál, él-e még Allemane, milyen most a Millerand ravasz, dölyfös mosolya, és a Párizs—Lyon—Méditerrané[e]-n jár-e a Côte d'Azur Rapide?

Anatole France megkapta-e magát, s mi van az én belga-francia íróbarátommal, aki George[s] Eekhoudra esküdött? Óh, évek, szépségek, búsongások, bujdosások, legénykedések, olvasások, nézések és suttogások és készülések. Hogyan nem gondoltam én soha arra, ott, akkor, a Városban, még [a] japán—oroszháború idején sem, hogy egyszerre csak megőrülhet az egész világ? Éppen úgy jártam volna, mint a repülés kezdő gépeivel, melyeknek gyermekes próbáira ott közelemben nem mentem el, s amelyek egyszer csak, bár én nem vettem észre céljukat, mégiscsak fölrepültek? Hihetem-e még vátesznek magamat, mondja, Madame Prétérite, azután, hogy jósolni a legkínálkozóbb konstellációk között sem tudtam? Hiszen jósoltam is nemegyszer és beváltakat, például ama tréfámmal, hogy Franciaország kikészülődik Európából, talán Afrikába. De, jaj, elégedetlen vagyok mégis magammal, bár érzésem izgatottabb és izgatóbb, igazítottabb és igazodóbb mivoltában nem szabad kételkednem. Meglátja, Madame Prétérite, hogy nekünk nem lesz semmi örömünk, ha akármi is fog történni, pedig még sok akármi történhetik.

*

Azt írtam volt, hogy sok akármi történhetik még, Madame Prétérite, s hallom Örökössegédnek hideg kacajú válaszát. Igaz, no, persze, hogy igaz: nem történik semmi, nem történhetik semmi, mert csak *egy* ember tud történetni. Most nagyon sokan csordállottunk össze, irtóztatjuk* és reméltetjük egymást, aludjon, s álmodjék szépeket, Madame Prétérite.

Ny 1914. november 16.

Ady Endre

63. HÁBORÚ ÉS HÁBORÚ

Tisza István bizonyosan bátrabb ember, mintsem akárhogyan azért mondjon *most* valamit, mert *neki* lehet mondanía. Számolnia kellett s okvetlenül számolt is avval (örömmel olvasom Jászi Oszkár cikkét a Világban), hogy vétókat kap. Vétókat éppen azoktól, akik a nemzetiségi, legelsősorban [a] román kérdésben látók és bátrak voltak világháború nélkül is. Azoktól, akiket golyónál jobban elnémitott, kiformált az államok, a népek, a világok háborúja. A Nyugatban ujjongva én írtam volt Jászi Oszkár legnemesebb könyvéről, mely a nemzetiségi kérdést majd-

nem újra fölfedezte. Mely nem számolt ugyan egy világháborúval, de a demokráciát minden zúrós-lázás világháborún túlható panacea-nak mutatta ki. Kötelességnél több hittel hiszem én is, hogy nem a medve bőrére iszunk, bár én még a Tisza István helyén hallgattam volna. Úgy sejtem: ha a magyar nép a háborúval, a román értelmiség pedig népe ügyének ügyes adminisztrálásával nem volna elfoglalva, szintén nyepozvolimoznának. Vétőznának éppen úgy, mint a nacionalista magyar ellenzéki politikusok avagy mi, a nemzetiségi kérdésnek és demokráciának legnotóriusabb, de legliberálisabb egybekapcsolói. Tisza István megint csak arra gondolt, hogy a fajtájabelieknek ne csináljon bajt egy fránya népszabadítással. A románok kapnak szebb, jobb, több választójogot (tudjuk, hogy ez sem sok, még nem is elég), a többiek nem. Esetleg belehal e parciális demokráciába a román értelmiség, de úgy kell neki, mivel konkurrenciát csinált a mi úri eltartóságunk magyarjainak. A háború sorsa valóban katonáink, de egy kicsit (Tisza István is hiszi ezt) Isten kezében is van. Utána nem következhet olyan fizetés, melynél mi szegény, cégéradó nagylelkűek vagyunk. Nekünk megvult s meglesz a saját nemzetiségi orvosságunk, de ez nem engedi meg, hogy a magyar nép tovább is a magyar uraké legyen. Átkozott, szép fajta ez az enyém, ez a mienk, mely élete eldobása után is azt üzeni, hogy az ő sorsa a legrosszabb, és segítsünk rajta. Talán elmegyünk katonának, orosz golyó elé, de (figyelni tessék) igazságaink itt maradnak.

Ny 1914. november 16.

•
Ady Endre

64. DE VERSEK ÍRÓDNAK

Köszönöm, fiúk, hogy fiatalok vagytok, s olyan verseket küldtök hozzám, mintha a világon minden rendben volna. Köztekek van ugyan egy furcsa, kedves pécsi (Fünfkirchen) gyerek, akinek a háború is fáj. Valahogyan szeretné tudniülk fiatalságát mindenbe beháborogni, s majdnem jól is csinálja. De az én nagy örömöm mégis az, hogy a fiúk éppen olyan fiúk, mint mink valánk, s hogy nem is igaz az, mintha: inter arma etc. Nincs semmi baj ma a világon, csak némi gyorsított halálozás, s a költők, a költeni akarók úgy írnak, mint Belgrád fénykorában. Azt kell hinnem, hogy minden egy nagy tévedés csupán, azután bután és megbékülten mosolyoghatunk. Köszönöm a *most* érkező verseket, egyikkel-másikkal talán el is bánhatok, de legjobban azt köszönöm, hogy

vannak még költők, kik összes teendőiket nem a sáncárookban végzik el. Szép, babonás fajta a magyar, már alig is van belőle, de idilljeit egy Isten is megirigyelhetné.

Ny 1914. december 1.

Ady Endre

65. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Szerencse, Madame Prétérite, hogy az Emberiség, a maga egészében, okvetlenül feminin nemű és természetű. Már, drága Barátnőm, én éppen négy hónap óta nem volnék, ha nem tudnám, hogy a nők megbocsátanak önmaguknak. Önagysága, az Emberiség, alig várja már, hogy megbocsáthasson önmagának, s talán legelső okból éppen ezért fogott szörnyű vétkeibe. Mit adhatna körül-sáncolt, gyarló mivoltában önmagának vigasztalóbbat az Emberiség, mint a bűnököt? E bűnökből, éppen úgy, mint az asszonyokéiból, erényt csinál megfontoltan s évszázadokon keresztül. De erényét el tudja dobni, mihelyst a bűn és erény ez összezagyválása (hiszen ezek nincsenek külön) nyugtalanítani kezdi. Drága Asszonyom, Madame Prétérite, higgye el nekem, hogy amaz „örök női” nem bók! Valóban csak a női az örök, s már régen kellett volna az okosabbaknak, a férfiaknak, kezdeni a kikerülhetlent, az elasszonyosodást.

*

Szeretné persze, Kíváncsiságod, ítéletemet hallani a férfiúi bátorságról, melyet maguk szintén meguntak. Hát: a férfiúi bátorság éppen olyan bátorság, mint az asszony féltékenysége: gyáva védekezés. Védekezés a semmi ellen, a következendő ellen, minden ellen, önmagunk ellen, az Ellen ellen. Szemünkre vetik, mai embe-
reknek, hogy folytonos kérdésünk ez: mi nincs jól, avagy mi nem tetszik nekem? Az ember arra teremtődött, nőtt, hogy vágyjon a boldogságra, mely el nem érhető, s hogy minden lépésével mégis gáncsot vessen neki. Ha valaki olyan kívánatos, szép, mint Szépséged, neveshet e professzoros bogarászáson. De mondja meg nekem, Szépséged, mit mivelhet ennyi szépséggel, ha nekünk ez csak percnyi illúzió, s ha az egész egy szép, asszonyos hazugság?

Szeretem azokat az embereket, akik gondolkozva nem gondolkoznak, s ezért szeretem a kiváló nőket.

*

Miket nem beszélnek a tarkónütöttek, a tegnapi bajtársak, óh, Madame Prétérite! Szeretnék magukat beleigazítani egy ma még nem is sejthető világ-eligazodásba, hát ezért. Kezdek még erősebben barátkozni a Múlttal: a Múltnak regulái vannak, s a Múlt nem kacérokodik. Nézzé csak meg a háborút, kitől undorodok, mennyire kacérság nélkül csinálja új lehetőségeit! Pedig a háború nem egy jólnevelt, túlfinomult gyermeke az Emberiségnek, ha viszont nem is az az idegen, akire a „széplelkek” remegő ujjal mutatnak. Mindenesetre mostanában, itt, Erdély [s]zélén, sokat foglalkozom a kutyákkal, lévén itt sok kutya. No hát, ezek annyival szebben élnek az embereknél, amennyi kivonandó[*] intellektusukból az embertől eltanult.

*

Csókolom Csókolandóságod kezeit s mindent, mit kezei befedhetnek, Madame. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánok egészséggel, ezt is töltsé el békességgel.

Ny 1914. december 16.

Ady Endre

66. LEVÉL HELYETT GOGÁNAK

Üzenet román barátomnak

Goga Octavian nevezetű barátommal aligha szoríthatok már és még az életben kezét, holott ez nekem fáj. De, istenem, annyi fájás között, amennyi az ilyen fajtajú, furcsa embert mostanában éri, ez alig számít. Ma minden, ami jön, fájás, szomorúság és seb, ezt bizonyosan Goga, a derék román költő is érzi. Ha nem hívnak s visznek a Halál elé, ez az ármádiának a haszna vagy kára, de rajtam mit se segít. Azt látom, ahogy látom, érzem, hogy ezt az undok játékot se játékosként, se kibicként nem bírom.

Megértem én Goga Octaviánt, akit egy kicsit mindig a teltett, kótyagos, román Kisfaludy Károlynak vélek. Megértem esetleg azt is, hogy nációja egy rettenetes nagy kérdést kapott, s erre a megfejtést az óromantikus Goga Octaviánok adják. Mindent megérték, s franciául magyarul beszélvén: meg is tudok bocsátani, ha valaki érdemes reá. De Goga barátom semmiképpen sem érdemes, s ezért nem lehetséges, hogy a kezét, tulajdon kezét valaha is megint megszorítsam.

Lehet, hogy kezdő népeknek sok joguk van, de én is és Goga is kikérnök, ha valaki a románt kezdő népnek mondaná.

Idegeim nekem is vannak, Victor Hugo rajtam is rontott, ráadásul Jókai, de garibaldiskodni ma már magyar kultúrember nem tud.

En változó hangulattal, újra és újra változó hangulattal, nézem ezt a nagy földi komédiát. De nekem fáj a szerb komitácsi szíve is, melybe a Skoda vagy Weiss Manfréd golyója beletalált.

Főképpen pedig fáj nekem annyi fájás mellett, hogy Goga Octavian román Déroulède akar lenni. És legfőbbképpen az fáj, hogy e nekem szimpatikus fajtán elhatalmasodtak a lehetetlenül piemontikus célú emberek.

Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan e levethetetlen magyarságtól azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki[!] súlyos shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi, hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfőlségesebb internacio[na]lizmusban, nem lehetetlen jövő[jű] nemzet. Amelyik nemzet *ma* internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.

V 1915. január 24.

Ady Endre

67. A GYÚRÓI PAP

Isten és a háború

Nagy Lajosnak hívják a gyúrói papot, mennyivel közönsége-sebb név ez például a Prohászka Ottokárénál. És Gyúró, ez a dunántúli falu, mennyire nem Székesfehérvár, melytől a legmagasabb pódium is csak egy lépcsőfok. És szenvedéseimben talán a legelső és legerősebb vigasztalást mégis a gyúrói lutheránus pap küldte most. Vékony, tizennyolc oldalas füzetecskét írt a gyúrói pap, Isten és a háború a címe. Jeligéje: „mert nem tanácsos, hogy az ember lelkiismerete ellen cselekedjék, itt állok, másként nem tehetek”.

„A véráztatta földről főlelem szememet az egy, örök Vátozhatatlant keresve, s fürkészve kutatom annak e sorsos időkkel való viszonyát, anélkül, hogy rossz lennék magyarnak, s rossz lennék embernek, elmondom hitvallásomat Istenről is s a háborúról is.” És elmondja alázatos tanítványaként a názáreti Mesternek, az

isteni csodarabbinak, elmondja prófétai bátorsággal, de jámbor bölcsességgel. „A lavina már megindult — sóhajt szomorúan, meghatottan írása végén —, azt így, erőszakkal megállítani nem volna célszerű.” Azután — sóhajtja tovább — a magyarság harca jogos, „ha isteni törvény szerint nem is, de emberi értelemmel gondolva igen”. *Ma már, ma már* igenis arról van szó, „éljen-e magyar nemzet továbbra is itt a Tisza táján”.

De, de — óh, bátor, kedves, jó papom ott Gyúron — az Istent és a háborút ne írjuk ki egy cégérre. Ma divat az imádság, s mindegyik nemzet szeretné a maga hadvezérévé lerántani a fölséges Változhatatlant. „Vajon” a mai imádság, „amit milliók és milliók naponta elmondanak, nem durva istenkáromlás-e, s nem hull-e átokként vissza a népmilliók fejére?” Isten, ő „megmarad a maga szomorú pártatlanságában, azzal mintegy azt fejezve ki: amint kezdtétek, fejezzétek is be”. „Háborút is folytatni, de meg evangéliumot is hirdetni — abszurdum, akkor sokkal tisztább és becsületesebb dolog elfogadni Haeckel monista világnézetét.” Haeckelét, aki Hérak[e]jtossal vallja: küzdelem a dolgok őstyja, s ahol ellenséges energiák törnek egymás ellen, gondviselésről, erkölcsi világrendrőről szó sem lehet. Ám a gyúrói pap, ahogy a Szeretet nevében tiltakozik, Jézus nevében, hogy „az Istennek oksági^[*] köze volna a háborúhoz”, az „élő Isten” nevében tiltakozik a monista háború-igazolás ellen is.

Írni szerettem volna a gyúrói papról, kit sohse láttam, s kivel megírni-kellett levelek mégis-mégis barátságba vittek. (Csodálatos az, hogy Magyarországon milyen fanatikusan, babonásan ismernek egymásra s keresik egymást a jobb szándékú emberek.) Tehát írni szerettem volna a gyúrói papról és kis füzetéről, ha nálam többet nem tudnának mondani az írásból innen-onnan kikapott mondatok. Néhai jó Böhm professzort juttatja eszembe ez az írás: óvatos, szabályos gondolatok során egyszerre kibuggyan valami forró emberség, merészség, originalitás.

Nem *ecce sacerdos*, csak *ecce pastor*, *ecce homo*,^[**] fájó, igaz ember, ki fájdalmában azokat vigasztalja, akik ma a legszerencsétlenebbek. Akik nem tudják magukat átadni a kívánatos, jó tömegszuggerciónak, s jobban a Halál előtt vannak, mint a sáncárkok lakói. (Szegény, nagyszerű Jászi Viktor, most e percben érkezett a halálhíre, még nedves a szemem, ő nem bírta már.)

Kedves papom, Nagy Lajos, he szeretném, ha az írásod megadta volna lelked nyugodalmát, melyet úgy óhajtunk, s úgy megérdemelnénk — a Ma legszenvedőbb szenvedői.

V 1915. február 28.

Ady Endre

68. LEVELEK MADAME PRÉTÉRITE-HÖZ

Szememre ne hányja, Madame, hogy leveleim szinte halottasan kezdenek ki-kimaradozni, mert igaza van, és ez fáj. Messze írom én az én leveleimet, ha írom, s olyan sokszor nem írom, és küldeni valamit, annyi, mint várni valamit. Komoly öngyilkosak[!] is szoktak néha levelet írni, de ezek szintén várnak valamit, sőt kapnak is: fontosságuk hitét s erejét. Ez szükségesen jó lehet a halál előtt, de én komolyan meghalni sem szeretnék, várni meg most nem várok semmit. Óh, Madame, minden nőimnek még tegnap legvalószínűlenebbje[!], ma már Képzeltséged[*] az egyetlen, kit meg tud test[es]íteni menekülő lelkem. Talán nincs is más számára írásom. Egyetlenséged az én irgalmas Éjszakám, kibe bele lehet sírni halkán. Megérem-e, hogy midőn is hangosan lehet sírni, tetemre hívni, átkozódni, ha vajon megérem-e? Addig, Madame, mert hátha nem érném meg, tán még halottasabb ki-kimaradásokkal is írhattak olykor az én Serájámnak. Igen, Serájának, a Biblia Shakespeare-je, a szörnyűséges szépségű költő, a hatalmas Jeremiás Serájának. „És mondá Jeremiás Serájának: mikor Babilonba jutsz, és látod és elolvasod mind e szókat... Mikor a könyvnek olvasását elvégezed, köss reá egy követ, és hajtsd be az Eufrátesz közepibe.” Boldog könyv, boldog levél, mely súlyos volt a reákött kő nélkül is, mert megírható „és megírja Jeremiás egy könyvbe[n] mind a háborúságot, mely következendő vala.” Madame, az én leveleim, az én könyvem a szomorú fojtottságnak hörgő, szakadozott szavú, gyáva levelei és könyve.

*

Jött hozzám az én barátaim közül az erős, akinek az ereje szép és magyar, s ugyancsak tegnap vigasztaló erő is volt. Szeretett, nagy, mondókás emberem, akiről ilyesmit írtam valaha, nem emlékszem pontosan: Nyugat csapatjának keleti zászlója. Szomorúan, hallgatagon ültünk egymással szemben, lecsüggedtek a legmagasabb, legbüszkébb zászlók is, s azután hirtelen egyszerre mosolyogtunk. Szavakkal nem tudtuk vigasztalni egymást, kigyötörtünk szeretettel egymás számára egy vigasztalni akaró, hazug mosolyt. Megdöbentünk, s visszakeresedett az arcunk, bizonyosan mind a ketten arra gondoltunk, be jó lett volna többet megtartani ama Kálvin hitéből, kinek vallásához számítanak bennünket. De írni, lehetne-e írni, ha a hatalmas Jeremiás akarna újra-élni bennünk, akkor is, lehetne-e írni? Kinizsi Pál ölt ellenség hulláival agyargain táncolta a táncát, mint ifjaink okulására minden tanul-

ságos könyvben megolvasható. Hát tudnánk-e ma mi olyan prófé-
ták vagy szörnyceték lenni, hogy testvéreink hullájával táncol-
junk hullatestvéreink testvérei előtt, akik nekünk is testvéreink?
Até, vagy hogy is nevezte a görög-római mitológia, a kéjgyilkos
Harag, szabadon bocsátotta minden seregeit. Most ő az Úr, s
boldog lehet az ember, ha őt szolgálhatja, s mi is békültebbek,
bölcsebbek s talán már holnap halottak is lehetnők, ha őt szol-
gálni tudók. Dehogyan sért engem a pompás cinikusok, illeszkedők
nagy fordulása, szinte lendületes kürtölése, hazudozása, melytől
önmagukat sem tudják egészen megkímélni? Hát van-e terem-
tenivalóbb, szükségesebb emberfajta az övékénél, mikor túl kell
harsogni minden kétséget, mert most már a kétség bűn volna?
Olyan kellők ők, amilyen kelletlenek mi néhányan, megátkozottak
és némák, aludt, nehéz vérfagy-darabok a vígan csörgedező vér-
folyóban.

*

Madame, szép lett volna meghalni tavaly tavasszal, avagy
szép volna élni száz év múlva. De jaj, hiszen ez gyalázatos hedonista
vallomás, és talán nincs is benne egy fikarcnyi jó és igaz. Tehát:
szép élni akkor, amikorra élni elhivattunk, s ki tudja azt, hogy
mi szép, mi jó, mi célos és mi érdemes? Mégis talán Jeremiással:
„téríts meg, Uram, minket tehozzád, és megtérünk, újítsd meg
a mi napjainkat, mint vala a régi időben”.

Ny 1915. március 1.

Ady Endre

69. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

Szegény Zuboly emlékének

Egy német katonai blankettán írta meg nekem utolsó levelét
testvéremnél is több emberem, Zuboly.

„Kedves Adym, Csucsán áthaladva ma d. e. 9-kor, véletlenül
értesültem, hogy ott tartózkodol. Nem állhattam meg, mert nem
egyedül vagyok, 250-ed magammal mint a VII/3 menetszázad
parancsnoka, aki most indul a harctérre. Hogy melyikre, még
mindig nem tudom, pedig tegnap este óta vonaton vagyunk. De
majd csak a sok közül egyiket biztosan megtaláljuk. Szeretettel
ölel Zuboly.”

Majdnem egyszerre indultunk el, én házasodni Pestre, ő az uzsoki halálba, s egyetlen mentő körülményem, hogy április 28-án engem is besorozhatnak katonának. Nekem ma Zuboly kiszáradt szemekkel is jobban hiányzó, nem, jaj, nem látható, nélkülözhetetlenebb, mint bárkinek. Életem kicsi eredménye a legjobbak, legfinomabbak, legigazabbak szerelme, s ezt úgy megcsorbította ez a rossz Zuboly. Néha egy évig minden napon kellett látnunk egymást, *kellett*, s azután — hogy is mondta ő egyszer egy szanatóriumban, sőt egyszer egy kórházban is? —:

— Uram, én mindig hallok rólad, s ha jó dolgod van, ha ficándozol, a hatodik határban járok, messze tőled. De csak az orrod vére induljon meg, azt is tudom, és akkor elmegyek, megverekedni is érted, akárhová.

Valóban, az én jóságos verekedő embereim közül való volt, ki nagy-nagy válságaim idején egy-egy kötet versemmel hadonászott utcákon és kávéházakban. Boldog vagyok, hogy magyarságunk új és a legrégebb volt, egyforma, a „Négy-öt magyar összehajol” versemet neki írtam. (Ma véletlenül, mert beküldték, olvastam egy klerikális revüben valami Kiss Menyhért vagy Mihály nevű fűzfaköltő s nyárfakritikus cikkét, hogy én milyen kozmopolita vagyok.) Nem szorultam rá, de olyan szent halott, mint te, Zubolyom — megengedem —, tanúskodsz, és tanúskodj mellettem.

Sohse maradt ki, ha nomád életem bármerre sodort is, szívemből és emlékezetemből. Egy kóbor versem mindig adódott neki a köteteimben s egy zokogás sokféle fájdalomaimban. Hadd adassék még egy morzsányi gyászoló valómból a legnemesebb Zubolynak, egy-két verssor az én átkozott s általa mindig áldott poézisemből:

Ha elmentél,
Okod volt rá s minden tettnél
Mondottál egy jó-nagyobbat,
A Halált.

*

Csak hadd fájjon
Szívem e bolond hiányon,
Hogy nem látom bölcs-hunyorgó
Szemedet.

*

Százegy éjnek
Virrasztója, éber Lélek,
Most is bizton és neked van
Igazad.

Élj tovább a szívemnél, élj tovább nagyszerű testetlenségben,
Lélekben, drága Zuboly.

V 1915. április 18.

Ady Endre

70. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A finom Péter

Azért finom, mert román falujából városba került, s ott*¹ kikelt benne az ősi rejtőzködő finomság. Nem vágták le a lábát, tehát vissza kellene mennie a harctérre, s a nálánál még finomabb emberek vallatták a búcsúzásnál.

— És embert öltél-e, Péter, a háborúban? — merthogy ez borzasztó.

— Húszig csak számláltam — mondotta Péter —, s azután már nem, mert azután már mindegy.

Azután már mindegy: egészen leányos, szép arca van Péternek. ha még megvan, s belepirult e vallomásba.

V 1915. április 25.

Ady Endre

71. KIS PÁRIZSI EMLÉKEZÉS

(Levél Szép Ernőnek)

Éppen dominóztunk akkor is, édes Ernőm, amikor te közénk toppantál a Hôtel Európa alá, a kicsi bárba. Emlékszel-e az öregedő asszonyra, a bár tulajdonosnőjére, s legfőbbképpen emlékszel-e Carmenra? Ez a spanyolos, dél-francia, talán zsidó nő milyen aggályosan teljesítette a teljesítendőket. Általában hogy sajnáltak és egyszerre utáltak is bennünket a társaságban. A Madame-on, a tulajdonosnőn kívül ugyanis voltak itt még mások nemkülönben. Itt volt egy vasúti főkalauz a jeles rivierai vasúttól, a híres P. L. M.-tól. Azután itt volt a Carmen barátnője is, az a furcsa és buda-

pesties barna, aki rosszul beszél franciául. Azután ott volt a belga biciklista is, akinek több érme volt, mint mi valaha is szerezhettünk annyit az irodalomban. A többiek nem voltak jelesek, holott szintén jelentősek voltak, s te eltűntél Carmennel. Sejtéd-e most egészen, hogy milyen szegények, áldozati bárányok, nevetségések voltunk akkor? Carmenéknak pénzeket adtunk ágyúszögre, s drágán fizettük meg a magunk lenézetését. Talán ma már, nekünk, nem is volna szabad effélére gondolnunk sem. De jó, hogy gondolunk, gondolhatunk, s legalább annyit kérdezhetünk egymástól: és ha élünk? És ha élünk, és ha lehet, megint ott leszünk valahol Párizsban, a viszontlátásra, édes Ernőm.

Ny 1915. május 1.

Ady Endre

72. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Ágoston úr esete

Heinrich Gusztávról, miután saját Akadémiája (mert nem a Széchenyié, ugye, de minden senkié?) elintézte, kár is beszélni. Kár néha némi haszonnal jár, s én még a Heinrich Gusztáv (aki merészelt Arany János utódja lenni) személyét se tartom kicsinynek,) egy nagy világháborúban sem. Főképpen pedig emlékezetes, irodalmaskodó gimnazista korunkban néhányan már ezt az Ágostont lebecsültük, kellemetlen természetűnek tartottuk. A minap régi tanáraitam emlékeztettem erre: tizennyolc-húsz évvel ezelőtt már derengett. Mégis kár, hogy Magyarországon Heinrich Gusztáv nem kapta meg az Akadémia nagydíját is. Én azt szerettem volna, hogy ezenkívül még v. b. t. t. is lehessen. Itt nálunk minden csak úgy igazodhatik el, ha Tisza István nagy államférfiú, Heinrich Gusztáv legkoszorúsabb akadémikus, ad abszurdum minden. Akkor talán ébrednek az emberek: nem szeretem az apró javításokat egy gépezeten, melynek egy srófja sem jó.

III.

És most üzlet

Az apám kicsi földjén még mindig van negyven hold bevetni-való. Jó föld pedig, kár érte, kár főképpen a nagyhangú szó lezuhanásáért: termeljünk. Lovainkat elvitték, sőt már nemsokára

a teheneinket is elviszik Bécsbe, hogy ott jól egyenek. Kár, kár, és az ember a világháború legfürgetegesebb stádiumában is savanyú mosollyal csak ennyit mondhat: magyar glóbus, magyar ugar.

V 1915. május 9.

Ady Endre

73. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Az értelmetlen versek

„Venit summa dies”, és álmélkodva nézem ceruzával rótt szavaimat: mire való ez? De figyelmeztető embereim jutnak eszembe, barátaim Budapesten és a vidéken. Hogy szóljak már valamit, mert még ebben az istenítélet-időben is szigorúan ráér reám haragudni néhány ember. S mivel arra is figyelmeztetnek, hogy objektív maradjak, s régi tapasztalataim szerint én ilyen csak szubjektív módon lehetek: — így teszek.

Tavaly s meg a régibb karácsony óta két verskötetnyi versem gyülemlett össze. A közelebbi múlt karácsonykor egy kötetemnek máris illett volna megjelennie, ezért külön biztató pénzt is kaptam. S még ezt a kötetemet is csak bajosan válogatom össze aratás végére, mivel sok benne a háború előtt élt és érzett élet. S itt nem az a baj, hogy kiestem az Időből, de hogy e verseknek szörnyű nagy az aktualitásuk. A Háború előtt tehát még írhattam háborús verseket, a Háború óta, nem kell magyaráznom, hogy mit tehettem. Leglebírhatatlanabb jajaimat a közlés szenvedélyének isteni átkával megverten el kellett mégis olykor jajgatnom. Persze, hogy most lettem azután az igazi értelmetlen Ady azoknak, akik ilyennek szerettek mindig deklarálni. Én a Borsszem Jankó című lapot évek óta nem vettem a kezembe, de hallom, hogy e kedves s nem mindig új ötletű papiros megint foglalkozó kegyébe fogadott. Néhány jó évvel ezelőtt, amikor szegény boldogult Lipcsey Ádám bátyám keze alatt a „Jankó” tovább ment a csúfolódás határánál, Párizsban éltem, s onnan táviratban s levélben jelenttem be a kutyakorbácsot. Ma világháború vagy mi a csoda van, Párizs nincs, s a fiatal dühök is ellobogtak. Meg szégyenlem is, hogy szegény Ádámmal gorbáskodnom kellett, de hát őt nagyon tiszteltem és szerettem, s valóban fájt a bántása. Aki ma Lipcsey Ádám helyén bánt, s aki valamikor boldogan dadogott, hogy szóba álltam vele, most arra ad módot, hogy valamit röviden kijelentsek. Kínoz a Föld mai szörnyűsége, és kínoz hazám földjének sorsa.

Próbálja valakivel kijáratni, hogy szabadjon, s akkor én a legértelmesebb versekkel, jó, derék háborús versekkel fogom helyrehozni, ami kissé nehezen érthetőt világeletemben versben vagy prózában elkövettem.

Különben de boldog emberek élnek még mindig a Földön: idegük s idejük van el nem feledni azt, aki csak annyit vétett, hogy nem hozzájuk hasonlatos, ejh, ha már ennyit írtam, írjam le, nem egyszabású és nem egyrangú — így.

V 1915. június 27.

Ady Endre

74. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Rodin a pápánál

Szép dolog bizony az, hogy Rodin *most* jutott egy élő pápához, s az előkelő Benedek *most* mintáztatta magát Rodinnal. Kellett, hogy *most* találkozhassanak a keresztyén pogányság s a pogány keresztyénség, *most, most*. Ha Őszentsége képet írni vagy szobrot faragni tudna, okvetlenül kontramodellként veszi Rodint. Okvetlenül gyönyörűeket, fájdalmasan magasztosakat gondolhatott el együtt a két ember. Például: mennyivel szebb lett volna találkozásuk a renaissance idején, idejében. Azután: mennyire nem Szent Péter-i avagy pheidiaszi az ő életük *most*, ebben a világban. De legalább lehetne olyan, mint a Sixtusi kápolna erős megcsinálásának idején. Benedek pápa és Rodin, ha beszélgettek^{*1}, szörnyű undorral beszélgethettek arról, ami *most* van. De belsejükben fekete-pirosan kelt az emlék vagy sejtés elődeikre, akik talán talán valaha, valamikor ezt az iszonyú *most*-at sok évszázados szántással elvetették.

III.

Az öreg vatesz

Vidéki újságíróskodásom emléke ő is: a volt katona, magas, kemény, félorozslán arcú, városi hivatalnok. Dörgő hangú volt, de beszédben keveset dörgött, hanem írni sokat írt. Súlyos kötetjeit minden félévben fölhozta szépen, büszkén (mennyibe kerülhetett neki a nyomda) a redakcióba. Egyik munkájára nagyon emlékszem, furcsa című volt, valami ilyen[:] Oroszország mint

a világháború örök réme. Hogyan tudunk nevetni az akkori fiatal intellektuálisok hamarkodásával és fölényes göggyével az öregem. Ő pedig egy év óta két katona fiát gyászolta el, talán még két fia harcol ma is, egyik egyenesen kieroszakolta a katonáskodást, hogy bosszút állhasson testvéreiért. S az öreg is, hatvanon fölül van jóval, beállt katonának és bosszúállónak. És mi, kik váteszeknek hittük magunkat, ki mertük akkor régen kacagni ezt az öreg váteszt.

V 1915. július 11.

Ady Endre

75. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A Hauser ősembere

Szegény Hausert, ki svájci tudós, s a francia Dordogne-ban az ősember nyomában járt, éppen húszesztendő munka után kiütvén a kedves háború, majdnem meglincselték. Legalábbis gyűjtött kincseit, nagyszerű kutatások tudós-eredményeit megsemmisítették, s szegénynek elülről kell kezdenie az ősember nyomozását. Azaz elülről kellene kezdenie, de hát e[z] az Otto Hauser, német svájci tudós lévén, okvetlenül ismeri Kantot, s Kantnak hospitalitási elvét. S azt is tudja, hogy az államok, dinasztikiák a hospitalitást úgy értik régen s ma is, hogy az országhatárokat ne barátsággal lépják át. Írtam már egyszer, s úgy lesz: csak ezután fog még igazán beérkezni, majd a háború után, az egotizmus (gondolom, Barrès kitalált igéje) korszaka. A kiválóknak az lesz a dolguk, hogy szeparálják magukat a mindenbe belevihető tömegektől s az állami parancsoktól. Fáj nekem, ki mást áhítottam és szerettem volna, hogy Shaw szerint kell vallanom a kiválóbb elméjű emberek kiváló kasztját. Mindegy: vallom, hogy az ősember: ma-ember, s hogy nincsen oka Otto Hausernek búslakodnia: az ősember megvan, s csak az új-ember föl kutatása nehéz, holott ez is megvan már régen, de kétségbeejtően oda tudja adni magát őseinek, akik kortársai.

III.

Egy kicsi kérdés

Ha Zrínyit a vadkan ledöfte, nem lehetett volna-e a vadkanokra egy póri vadászatot rendezni? A másik kérdés, de ugyan-

egy: mi lesz velünk, istenem, ha Lebedia helyett Amerikába kell elküldenünk, hogy itthoni néhai magyarok helyett magyarokat találjunk?

V 1915. július 18.

Ady Endre

76. TÁVOL, A CSATATÉRTŐL

I.

Lenn, Erdély földjén

Brassó, július 22.

Erdélyben, régi rajongója, én, kapcsolt részeiből támadott hű fia, sohse jártam Kolozsváron még túl. S most lázzal, betegen meg kellett indulnom, rejtelmes parancsból levezekelni e bűnömet. Szép és drága föld, Magyarországnak éber rejtegetője, hatalmas birodalmaknak egykor keresett frigyese, be szégyenlem, hogy csak most ismerkedünk. Óh, jaj, hiszen a népek is most ismerkednek egy végeláthatatlan, piros és szörnyű majális-ünnepen. „Támada pedig a Sátán az Izrael ellen, és felindítaná Dávidot, hogy megszámlálja az Izraelt.” Az Úrnak persze nem tetszett ez, s az Úr Angyala a Biblia szerint ellenségek fegyverével és döghalállal állott bosszút. Furcsa, hogy ez a bibliás Erdély mint rohamítja bennem a Biblia nagy ígéit és sejtetéseit. S le kell gyűrnöm minden porokkal lázamat és magamat, hogy lássam: gyönyörűek és örökök a hegyek, völgyek, folyók, erdők_{1,1} voltak s leendők és a nők és minden, ami történik. A Halál is, ki a leguralkodóbb, mióta él, s ki mellé most már ne is merjünk sorolni mást. Halleluja, Halál, kinek szépségét csak a fél-Halálok, betegségek és bénaságok kísérő serege rontja. Erdélyt kedvelted, sokat üdültél benne, s mert újra és újra vágytál visszatérni, hagytál magad után mindig életcsírát. Magyarság és emberiség zamatja, hite, lelke, Erdély_{1,1} nem uraid szerint büntet téged az Úr. Mert a hatalmasabb, a Halál, szeret téged, s mindig hagy benned annyit, hogy fölségesen kinőhesd magad a Halál minden új látogatására. Erdély, te Magyarország vagy, s ha Magyarországra van még szüksége a Földnek, te megmaradsz nekünk.

V 1915. július 25.

Ady Endre

77. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A nagy szolidaritás

Az emberek ennyi kín árán még meg nem jobbultak, holott annyit elvárhattunk volna. A híres, nagy[*] szolidaritás dajkamese, s ha szép és ritka történik, az mindig az egyéniség fokozott diadala. Igen — lenyűgöz, elnémít vagy elsodor a kényszerű áradat, de az igaziak kissé jajgatva s kétségeskedve úsznak az árral. Az emberek bizony nem lesznek szociálisabb állatok, mint eddig voltak, s következni fog újra s erősebben, mint valaha — a külön-
bek, az egyéniségek kultusza.

[III.]

Miért nem lehet?

Okvetlenül folytatódni fog az Élet, s miért nem lehet halál nélkül, egyszerű alvással megvárni a mostani dolgok végét?

V 1915. augusztus 1.

Ady Endre

78. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Jött éve csodáknak

Most az Eget nézi mindenki, még én is, az Eget, mely a leg-
őbb viaskodások óta az Ember néznievalója. Csillagraj, üstökös,
égi ábrázatok, különös fények és tüzek, látnivalók, magyarázni-
valók, ezeket nézzük. Én pontosan fölírom, mint kötelességem:
láttam Csucsán (Kolozs vármegye), augusztus hatodik napján,
este 8 óra 31 perckor. Északkeleten egy csodálatosan óriási ökör-
fejet játszott a felhő, késői, különös nappirítással segítődvén.
Tulok volt, nagyszerű, magyar ökör ezerszeressé növe, s nem is
volt nagyon bús, de sebzett homlokú s kónya szarvú. Megbámul-
tam, de vegyék ki belőle az égi jel értelmét mások, mert nekem
csak öt percig mutatkozott, s azután felhő-testével láppá változott.

III.

A magyar Svájc

Milyen szép lett volna és lehetett volna a magyar Svájc, ha nálunk nem a bolondok voltak volna bölcsek. Hiszen a magyarnak se kellett volna öldöklésben igazolnia az életét, mint ahogy a svájci se gyáva himpellér. Lett volna s volt ezer módja életünk, valóságunk megmutatásának, ha — urak nincsenek. Svájcban a paraszt legalábbis annyit jelent: mágnás. Vezető uraink mindig azt mondták, hogy a magyarságnak vért kell hullatnia — hivatásból. Hivatásból, jól van, de a svájciak is hivatásból — svájciak, s a svájci paraszt Tisza István a hatványon. A geográfia, történelem és egyéb szármarságok táltosai beszéljenek: mi Svájcnak indultunk, s — landsknechtek lettünk.

V 1915. augusztus 8.

Ady Endre

79. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Madarak és pogányok

Valamikor és sokszor arról akartam verset írni, hogy a Napot úgy kell szeretni, mint a madarak és pogányok szokták. Aki a Napot (s vele az Életet) szereti, szeresse madárként, ha feljön, s ha lemegy. A madarakat megcsúfolták a repülőgépek, s némely pogányokat pedig kolonizáló s harcbavivő kultúrállamok. De az igazi pogány ma is csak a Napot imádja, ha gránátok rettenetei közé jut is, s az igazi madár gögösen és hibátlanul röpül a Nap alatt. Szegény megaggult s renegát Anatole France fantáziáját kövessük: ha az ember nem alkalmas a jóságra, jöjjenek a madarak. De félek, hogy a madarak előtt még egy kísérlet esik: a pogányok fogják megjavítani a mi kompromittált kereszténységünket. Gaz volna az a képességes ember, aki az emberben, bármennyire lealacsonyítható, ma is, mint két évvel ezelőtt, ne ugyanazt lássa. A küzdelmekkel megjavíthatót, a kitalált Isten irányában fejlődőt, kik[!] a Napot, az Életet, a Boldogságot fogják[!] szeretni, mint a madarak és a pogányok.

III. *Désy Zoltán példája*

Ha egyszer megint . . . de hagyjuk, mert hagynunk kell, elaltatott, de sok százados igazságok újra kelnek . . . Szomorú mártírium a Désy Zoltáné, s én, aki őt úgy szerettem, ma jobban sajnálom egy halottnál. Tévedett, mikor elment, s megtéveszteni fog még sokáig a Halál mindig elmélyesztő hatalmával és értelmével sokakat. Valamikor talán egyenesen e dicső és nemes ember emléke ellen lesz muszáj harcolni, mert ez a halott emlék útjában fog állhatni az ő eleven szándékainak. Így hal meg, akárhogy élesztgetik az érdekeltek, a hősi romantika s jön világosságra az, hogy minden nagy eszméért a kötelesség: élni. Meghalni a meg nem született is tud, de ennek legalább nincs neve, s rossz sírban dicsőült név csak új akadály a megdicsőült bajtársainak.

V 1915. augusztus 15.

Ady Endre

80. A MAGYARSÁG HÁZA

Egy fontos erdélyi város egy különösen nagyszerű ember jóvoltából kultúrpalotát csinált, különöset és nagyszerűt.

– Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús és takaró. Itt fogjuk őrizni magunkat mi, magyarok, kik egymás ellen annyit vétettünk. Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel összevonulni, ha baj lesz. S minden képességes szeretetemmel néztem föl reá, ez úrra, mert hogy nagyon és dacos magyar vagyok, s ő az én rokonom.

Ny 1915. augusztus 16.

Ady Endre

81. AZ OLÁH MUMUS

Az oláh mumus elszenvedhető, lebíráható, s Romániának nem kívánhatnék rosszabbat Erdélynél. Csak Kolozsvárra, Brassóra, Marosvásárhelyre s még néhány városra intek. Belepusztul az oláh, ha ilyen kultúrás helyeken el tudna helyezkedni. Szerencsére nem tud, mert Erdélyt akarjuk, tartjuk, s meg is fogjuk őrizni. Az oláh mumus nem mumus, s eszembe jut egy román fiskális, aki azt mondta: Isten ments, hogy Budapest helyett Bukarestbe kelljen mennem főtárgyalásra.

Ny 1915. augusztus 16.

Ady Endre

82. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

A Romlás hősei

Nem tudhatják azt az új Hannibálok népei, hogy mennyivel könnyebb harci tűzben meghalni, mint megmaradni s nézni harci tűzben. Ők véres szájjal ordíthatnak ki, bátorításul, egy vélt vagy igaz győzelmet, de mit csináljanak azok a kevesek, kiknek szívét egyformán rontja győzelem vagy vereség? Szebb a szomorúnál, pedig ma az a legszebb, ahogy ezek a néhányak mutatott bizakodással százképpen biztatják egymást. Testvérek, meg nem bolondult s be nem rántott atyámfiai, ha már élünk, hazudjunk tovább egymásnak, biztassuk egymást, mi vagyunk a mai Romlás igazi hősei.

III.

Napóleon kissé haragos

Napóleon nem ott van, ahova hazahozták, hanem sok-sok ezernyi, mindenféle nemzetbeli, bolond rajongójában. Ez a Napóleon most kissé és méltán haragos: hát ő csak annyit tanított nagyonkéső utódoknak, amennyit most produkálnak? Valóban pedig az az igazság, hogy Napóleonnak sincs igaza: ő elvégezte a maga típusának befejezőjét. De hát éppen az az emberiség baja, hogy még vezetői sem tudják, hol végződött és hol kezdődik valami.

V 1915. augusztus 22.

Ady Endre

83. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Igen tsinos Európa

Ma kedves, örökké legény és eleven Csokonaimmal próbáltam vigasztalódni, mert minden napra kell most találnom valamit. Legjobb volna persze (nem nem-élni, dehogyis) elfelejtkezni, elengedni a régi horizonokat s nem keresgélni az újakat. De hát én, én legalább, ezt nem tudom. Ezért járok úgy, hogy vigasztalódni szándékolván, sötét szomorúságom kelyhének itala még jobban megsötétedik. Így ötlik például szemembe Csokonai egyik könyvének előszavából: „a mai felette igen tsinos Európa”. Szegény, nagy,

gyermeki s néhai kultúrmagyar, kit népe főgarabonciásként őriz, s jósoltat vele mindenfélet. Szörnyűségeket, világháborút, sőt világvéget is, amit csak elfajzott népfantázia teremthet. Szegény Csokonaim, „Árkádiában éltem én is” helyett ez a mondásod volna mindennél illőbb költő- és embersorsodhoz: „a mai felette gen tsinos Európa”.

V 1915. augusztus 29.

Ady Endre

84. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

II.

Írók, kik védekeznek

Nagyon sajnálom magamat, tehát sajnálom azokat is, kiknek az írás szomorú, buta mestersége adódott. S mert magamat nézem és sajnálom, különösen sajnálnom kell őket, azokat, kiknek írniok muszáj. Ez a védekező Én és Kenyér szomorúbb mindennél, s ha én még erről sem volnék köteles írni, volnék a legszabadabb és leggazdagabb. Minden írónak küldöm testvéri részvéteimet, s kívánom, hogy jobb dolguk legyen, mint nekem, ami nem nagy dolog. Csak ne kellene az igaziaknak most is írniok, mikor az igaziak írhatják le legbajosabban az igazat.

V 1915. szeptember 5.

Ady Endre

85. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Esztéta és poéta

Kedvesebb barátom, Ignotus, ne csodálkozz, hogy a koalíció-bába Méray-Horváth arra kényszerít, hogy a mi Nyugatunk helyett a mi Világunkban üzenjek neked. No, te bizony megjártad, amikor új esztétikumelméletteddel Méray-Horváth úrral össze kellett barátkoznod. Én egy gyöngé, de igaz versben védtem már Ignotust Ignotus ellen, de félek, hogy nem tudjuk megvédeni[!] egymást. Valami zugrevüt küldtek el ma nekem, mely az én hanyatlásomat is a te fajod rovására ejti. Nem tudom, hogyan és miért hanyatlok, holott, ha szabad volna, ma tudnék legtöbbet és legszélesebbet mondani a magyarnak és az embernek. Hanyatlok,

ha te Méray-Horváthtal barátkozol, s ha csak érdekességein[!] által fogod meg a cikktémáidat. (Méray-Horváth úr „szenzációs” regényéről egyébként ugyanaz a Kacziány Géza informált nagyszerűen, aki megerősített régi hitemben, hogy Görgey Artúr gyalázatos áruló volt.) Te tudhatod, mert sokszor írtad ellenem, hogy én igenis nem vagyok esztéta, de poéta, teljesen élő poéta. És most jössz te, jön a nacionalista-klerikális esztétikum, jön, ah, Méray-Horváth is. Hiszen a háború még a derekakat is megtévesztette, s lehet, hogy száz évre meghal minden intellektuális élet, s csak a politikának s az új háborúnak szállíthat az ember. De ez nem annyira bizonyos, hogy szélső-intellektuálisok és (bocsánat!) szélső-zsidók már így rendezkedjenek. Az ember megbocsátja, hogy bakáink bőréből nemesi levelet váltsanak a reakcionáriusok, a nem Rakovszky-féle „nélkülözhetetlenek”. De ne járjon a szájuk túl hangosan, míg ki nem derül, hogy a magyarság nem Báthori Zsigmondnak a számságát követte el. Méray-Horváth úrnak sok oka van, hogy hallgasson, s kedves Ignotus barátom, maradj te csak velünk. Hidd el, hogy nincsenek régi, mai s leendő esztétikumok, csupán igazak vannak, s én legalább tartom magam legalábbis annyinak, mint egy itt-ott[. . .]

[1915. szeptember 10 – 15.]

86. RIPPL-RÓNAI ÉS CSEKÉLYSÉGEM

Büszke és irigy vagyok egy szép és nagyszerű úrra, akit Rippl-Rónai Józsefnek hívnak az emberek ideleln s az angyalok odafenn. Első találkozásom vele Párizsban történt, a Grand Palaisban, a Szalonban, kiállításon, régen. De volt hála istennek guszusom hozzá, hogy haza megírhasam: ez a magyar piktor, akinek lépcsőfalra dugták a képét, vagy a legnagyobb, vagy majdnem a legnagyobb.

Igy voltam vele sokáig, amíg egyszer Kaposvárott fölolvast nem tartottam, s Jóska a nyakamba nem borult, s másnapi ebédre meg nem hívott. Bocsásson meg Bródy Sándor bátyám, de Rippl-Rónai Jóska szebb, magyarul szebb, férfiasabb még nálánál is. Ebéd előtt este kellett kimennünk a hegyi villába, s Rippl-Rónai Jóska — rossz házigazda — elkésett. Egész Kaposvárt fölkutatta, hogy abszintet szerezzen a vendégének, aki Párizsban nyolc-kilenc évig járt. Kapott is egy fél üveg ilyes méreg-italt, s ő, aki ezt szintén nem issza, elbámult, hogy én is csak Zilahon és Debrecenben élveztem ilyesmit. Párizsban talán, én, abszint-költő, aligha ittam

három poharat, inkább Pesten. Másnap ismertem meg szépen és jól Rippl-Rónai nagyszerű asszonyát, Lazarine-t s kis fogadott leányát, Anellát, aki már nagy leány lehet azóta, s a szemei pedig szebbek.

Ez az öreg, szép fiú bizonyosan zseni, nagyon nagy ember s felséges életű. Még dekoráló hajlandósága is amellettt szól, hogy szépíteni kívánja a világot, amelyre ez ráfér.

Nem akarta, de az egész világ ismeri, s elismeri minden valaki a világon. Hogy ilyen embert s éppen drága Franciaországunkban összeverdesett a háború? —: sors. Bár úgy tudnék hinni és produkálni: élni, mint ez a majdnem svihákosan gyönyörű, de mindenestre legelőkelőbb férfiú.

V 1915. szeptember 19.

Ady Endre

87. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Hervadnak az asszonyaink

Hervadnak, csúnyulnak az asszonyaink és leányaink széles, nagy vidékeken, híres községekben. Nem, ez nem csupán képzelődés, én ezt figyelem, látom, erősítgetik is ezt velem mások is, és elvégre ez nem csoda. Írva vagyok, hogy a tatárdúlás után szegény Magyarországot Lengyelország segítette ki sok-sok ezer asszony-nyal. Most marad-e ország, hogy aki elfogyott férfiainkért pótoljon bennünket, s ország, mely nőimportra fog szorulni. Hervadnak, csúnyulnak az asszonyaink, leányaink, gazdag vidékek nemrégén kackiás, vidám szépei. Nincs annyi hadisegély, amennyivel szegényeket kárpótolni tudnánk, s őket aligha vigasztalja meg, hogy kis húgaik¹ leánykáik számára növeszt a Természet és Idő új férfiakat.

V 1915. szeptember 28.

Ady Endre

88. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

„Az Elit kálváriája”

Íme, Jászi Oszkárnak megint egy feledhetetlen célzása, mikor a szó talál, s visszaintünk neki, hogy „talált”. Irigylem, hogy ő poéta Tell Vilmos maradhatott, a Zuboly sírjánál is, holott

nálam ez versben is milyen nehéz és kínzó. Hányszor céloztam ugyanebbe a célba, s hányszor kellett az íjat akarattal félrebb rántani. Óh, Oroszországban mennyi mindent meg lehet mondani, s nálunk az aljas árralúszók milyen könnyen mondhatnak meg mindent — nekünk. Ha mi nem maradhatunk meg, följegyzések, levelek, beszélgetések emléke marad utánunk. Szinte jó lesz meghalni azzal a kárörömmel, hogy mennyi szégyent fognak ezek a suttyomdolgok hozni a mai henccegőkre, rokonaikra s utódaikra.

III.

„A senki Dunája”

A németek szokott alaposágukkal és elkésettségükkel figyelemzetnek bennünket, hogy milyen nagy kincsünk nekünk, magyaroknak, a Duna. Régen tudjuk, és mégse kincsünk, de furcsa, hogy évekkel ezelőtt az én nagyszerű Leopold Lajosom, a gazdaember, költő és gondolkozó elsírt a egy kis tanulmányban a Duna nagy árvaságát. A németek valóban nagyszerű emberek, átvesznek, kidolgoznak, sőt meg is csinálnak, de tudja Isten, megint csak azt látom, hogy géniuszra — elég szégyen — mi mégiscsak arra az utálatos franciára hasonlítunk.

IV.

Javitani kell rajta

Ignotus ragyogó írásához, mely a vallásról szólt, csupán egy megjegyzést kell tennem. Az Isten kell nekünk valóban, de ezerszer jobban a rend, fegyelem és hatalom embereinek. Prohászka Ottokárék próbálták javítani rajta, de nehezen, sőt rosszul sikerült. Nem kívánok én egy előkelő Istent, de olyast, amilyen régen volt: köztetszésre találót. Szóval tényleg „át kell dolgozni” az Istent, aki kegyelmes és kell nekünk. De ne papírból egészítsék ki hiányait, s főképpen ne — szavakból. Mivel a háború után nagy mamlaszság lesz lelkünk sorsa, gondoskodjanak nekünk egy ösztönző, jó, derék, imádandó közös Istenről. De ez az Isten némi tudással legyen arról is ám, hogy kik éltek s szenvedve gondolkoztak az emberről, *minden* emberről. Mostanában nem vagyok humanista, de ezt az egyet, ezt a princípiumot, magam ellen is megőriztem.

V 1915. október 3.

Ady Endre

89. TÁVOL, A CSATATÉRTŐL

I.

Csináljunk hasznos jegyzeteket

A Háború most, végre, meg akarja ölni magát, s minden azt mutatja, hogy meg is fogja ölni. De ez öngyilkosság révén néhány tízezer ember készül megvagyonosodva az életben maradók nyakára ülni. Kérek valamit ezennel a jóhitű háborúsoktól, a közönyösöktől (ha vannak ilyenek) s kevés hitosztályosomtól. Jegyezzük, gyűjtsük össze azok neveit, akik a világtéboly alatt rendesnél és elnézhetőnél jobban gyapjasodtak. Ha sokan csináljuk ezeket a feljegyzéseket, reményünk lehet, hogy egy-kettő életben marad közülünk. És mert az élet vissza szokott térni az ő rendes kerékvágásába, lesz majd megint pozíció, rang, cím stb. Hát akkor majd álljon elő, aki él, s akármilyen szemérmetlen rendszer jönne, kiáltsa ki a hiénák neveit. Mert ez nem a krimi háború, nem is gyarmati incidens, de a legfelsőbb, legemberibb, legkultúrásabb javak pusztulása. Akik ebből nagyítottabb életre fognak kelni, össze nem tévesztendő a fénixmadarakkal, mert csak lebunkózni való hiénák.

III.

A névtelen levél

Hát engem is elért a névtelen levél, két szuronyos csendőr jött el hozzám a falu kisbírójával. Derék, uras, finom csendőrök, mert a magyar csendőrök jó része, bizony isten, előkelőbb a párizsi rendőrnél. Nos hát, „egy apa, akinek két veje s három fia küzd az imádott hazáért”, engem följelentett Budapest főkapitányának. Nem akarom hinni, hogy Boda főkapitány vagy valamely okosabb főrendőr olvasta volna e zavaros, bús, névtelen levelet, melyet esetleg hazafias „apa” helyett némi némber is írhatott. A vád az, hogy én csak es[e]tenként jelenek meg a Világ szerkesztőségében, de egyébként, mint gyáva dalia, bujkálok a katonaság elől. Nem, igazán régen túl vagyok az ismert nevéek kikerülhetetlen rövid primadonnakorszakán. De mégis illenek talán valamit rólam tudni vagy megtudni a különben nagyon kedves csendőrök nélkül is. E felfordult időkben undoromat hamar elfogyasztottam, tehát csak szánakozásomat küldhetem, az emberi gonoszság és butaság újabb megsiratását, a névtelen följelentőnek.

IV.

Levél Móricz Zsigmondhoz

Drága, jó barátom, köszönöm, hogy a szíved megint előbb s az én szívem helyett szólott. Ha én sejtem, hogy Rákosiék már privát leveleim vadászatára vetemednek, be sokat írtam volna bele abba a bizonyos levélbe. Mindegy, hiszen ma nincs igaz írás ideje, de a B. H. és társai akaratlanul mégis ki fognak dacolni belőlünk valamit. Most már azért is egész magyarságunkkal s erőnkkel meg fogjuk s életben fogjuk magunkat tartani. Amit a Rákosiak elrontottak, megpróbáljuk majd megjavítani s még ő rossz emlékeiket is elásni. Rákosi Jenő nagy fantáziájú ember volt, s e nagy fantáziából — látom — maradt még valami. Annyi szép tollharc után kérem őt, képzelje el mindazt, amit én joggal hiszek és vallok őfelőle. Őllek, drága jó Zsigám, s érzem, hogy a jobbakat a Sors a hitványok miatt is, megtizedelve, de mégis megtartja.

V 1915. október 17.

Ady Endre

90. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Az Állam siratása

Az Állam sokszor ríkatott meg szegény bennünket, és mégis fáj, hogy most az Államot nekem és most kell elsiratnom. Valóban úgy van, ahogy egy jeles barátom írja: az Állam (nehogy baj történjék a cenzúrával — általában az állam) megbukott a Háborúban. Senkinek se lehet fogalma, mi jön helyette, de valószínűen megtartja a nevét, és — más lesz. Óh állam, Állam, be szép kigondolás valál, s mennyire csak szép lehettél, hogy most jóságod híján fogsz tönkremenni.

V 1915. október 24.

Ady Endre

91. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Tűnődés más költőkön

Mondják s hiszem, hogy ez a háború népek háborúja, sőt egyenesen népháború, demokrata szörnyiség. De vajon miért hiányzik belőle olyan nagyon az André Chénier-k, Lamartine-ok,

Petőfiek fejedelmi ágálása? Szóval, hogyan nem tudott ez a legnagyobb háború a lelkekbe valamit átlopní a boldogult szabadságharcok hangulatából sehól? D'Annunzio elérte avval az álmát, hogy királya karon fogta, s Verhaeren egy könyve külön fejezetében hódol urának, a belgák nemes királyának. Nekem egyéni fájdalom például, hogy Ignótus, aki bölcs, megértő gondolkozó és költő volt egész életében, miért bölcsőbb és megértőbb ma, mint valaha? Miért kell megérteni minden fejedelmet, diplomatát, államférfiút és hadvezért, hacsak ha*¹ véletlenül nem porosz költő az ember? Valahogyan mégsem olyan demokrata ez a háború, amilyenek látszik, s nekem fáj (de igazán nem magamért), hogy a költők nem titánkodnak. Úgy látszik, hogy e nemzedék költői józanságuk nagyszerűségével avagy toporzékolásuk lojalításával nem ütöttek a szabadságharcokat élt költő-ősökre. Lehet, hogy ki is maradnak, bár az se biztos, egy olyan „alkalom” költői közül, melyben majd pojácásan, de halálos-komolyan napjaik királyainak tudják hinni magukat a költők. Annyit írtak mostanában a háború és költők viszonyáról, hogy a bölcs írások között talán elcsúszhatik e csöppnyi tűnődés is.

V 1915. október 31.

Ady Endre

92. A BEPANASZOLT ÉLET

Egy kedves, jó, úri és finom poétagyermekem, fiatal és persze katona, nagyon messziről küldött levélben bepanaszolta nekem az Életet. Olyan szép levélben, olyan öreges intelligenciával s mégis olyan csodálatosan gyermekül, hogy három napja mosolyog már a szívem rajta. Istenem, hiszen Ignótus, Jászi, Hatvany, Biró Lajos, Lengyel Menyhért s valamennyien, kik még a háború előtt voltak, az embert csak meggyötörni tudják. Éppen úgy, ahogy én is csak ezt tudhatom mívelni velük, ha olykor írok, s pláne hogyha írhatnék. Nagyobb rangú katonának a fia ez az én poétafiam, szenzibilis, gyöngé testű gyerek, akit talán sehól se fogadtak volna el katonának, ha nem egy büszke katonaaapa akarja. Arról ír a többek között, hogy mennyire fáj neki a „drága civil gondolkodás szabad és kényelmes lendületének” a megszakadása. „S mert bármennyire szívesen veti magát alá az ember kötelező becsületességgel mindennek, ami muszáj, nem kis megnyugtatóásával bizonyos öntudatos meggyőződésnek₍₁₎ a katonai szervezet minden egyoldalúsága mellett is zseniális s az emberi észhez [. . .] struktúrájáról, mégis igen fáj megbecsült és finom életünknek és gondolkodásunknak

e hirtelen félredobása" . . . „Talán ebben az életformában is van tartalom és anyag, talán ebből is kipattannak a szavaim ezen verssorokban, s új tartalmak megtalálásának az öröme fog kielégíteni. De egyelőre nagyon fájnak a veszteségek s igen-igen nagy elmúlásuk régi és finom időknék és az én némaságom. Lehet, hogy a tehetségem mondott föl, de én azt hiszem, hogy az Élet, s az is csak egyelőre" . . . Alig olvastam a nagy Hecc kezdete óta e szomorú szavaknál üdítőbb és vigasztalóbb szavakat. Az én kis barátom bepanaszolta az Életet[*], de azonnal föl is mentette az[t] a katonás, kedves, alig húszéves költőszívében. Be irigyelhetnék csöppnyi múltját, nevelését, fiatalságát, ha egyszeribe nem állna elénk a mi régi, bepaskolt, de mindig élő ifjúságunk. Üzenem hát az én poétagyermekemnek: nagy csúfság esett ugyan most az emberfajtaival, de mégis éljen az Élet. Kik[*] meghalunk, kik megmaradunk, de az Élet, ez a soha még kedvesebben be nem panasztolt Élet, szent, igaz és csalhatatlan. Az én katonafiam igaz művész, hogy a Halál mellett ilyen gyöngéd szerelemmel játszik haragosdit a nagyszerű, víg és komoly, egyetlen Élettel.

Ny 1915. november 1.

Ady Endre

93. TÁVOL A CSATATÉRTŐL

I.

Néhai Ujházi Ede

Majdnem utálatos és bántó, hogy Ujházi Ede szerb harc-terekkel és inneni hírekkel agonizált, noha felesége kezét kellett és illet megcsókolnia, mert halott, öreg barátom s valamikor mento-rom, szerette az asszonyokat, még ha leányok voltak is. Egyszer, mikor már rossz hírek kerengtek felőle, s azt írták nekem Párizsba, hogy öreg barátom elevenen elrothadt, Velencében egyszer csak észrevettem. A Flórián legkiljebb tolt asztalánál aludt, s mellette egy unatkozó 17–18 éves leány etette a galambokat. Kővér galamb volt a lyány (mi lett belőle?), s látszott, hogy neki kötelessége óvatosan kacérkodnia s emellett vigyáznia a Mesterre. Késő és nagyon napos nyár volt, sok magyar a Márkus téren, végre is fölébresztettem az öreget. Én akkor Marseille-ből, hajón jöttem, s az én fölébredt s paralitikusnak hirdetett Ujházim ugyancsak rám ismert és rivallt:

— No, te marha, hát eljöttél a te híres Párizsodból, ahova én sohase mennék, Bangvikám (ezt Bródy Sándortól hallotta)?

Nemes, nagyszerű ember, költő-komédiás, megint valaki ritka, akire a francia ezt szokta mondani: homme de qualité. Egy tréncáplár, ha akarja, ma többet keres egy hónap alatt, mint [amenynyit] az ő kényszerű és lefoglalt nyugdíja számított egy év alatt. Szégyellje magát a ravasz minisztérium s minden filiszter okvetlenség, amelyek még egy Jókait is úgy le tudtak paskolni annak az erkölcsnek nevében, melytől évi tízezrekkel lakatnak jól gaz fezőröket.

IV.

A magyar nyelv

Mindenki tudhatja, hogy magyar vagyok és magyarul és emberül a legbecsületesebb internacionalista. Ezek után, mivel a cenzúra ellen itthon nem hallottunk olyan beszédet, mint például az új francia premieré, Briand-é, csak egy pár szót írok. A Magyar Nyelvőrben, Szarvas Gábor folyóiratában, Szarvas Gábor halálának huszadik évfordulóján emlékező cikket írt valaki. A cikkhez hozzáírom, hogy nincs az a világhatásztrófa s utána a vízözön, amely ezt a drága magyar nyelvet félreszorítsa. Szégyen és gyalázat, hogy sokan komolyan félnek ettől és gyalázkodnak, holott még Jankovich miniszter sem utálja a magyar nyelvet, s lesz még a kutyára dér.

V 1915. november 7.

Ady Endre

94. [NYILATKOZAT]

Tisztelt szerkesztő úr, kérem, közölje e sorokat: A B. H.-ban egy úgynevezett „irodalmi” vita folyik néhány hét óta, s a vitának Dunántúli a vezére. E vita rendjén először azt állapították meg rólam, hogy egy gazdag mecénás pénzéből élek. A következő alkalommal egy nem hozzá szóló levelemet publikálta Dunántúli. Végül most legutóbb azt írta meg, hogy: jól házasodván, kényelmes otthonhoz és jól főző szakácsnéhoz jutottam. Kérdezem önt, szerkesztő úr — s lapjának minden jóhiszemű olvasóját —, lehet-e nekem ezek után Dunántúlival irodalmi (vagy akár politikai) vitatkozást kezdeni? De öntől, szerkesztő úr, azt is megkérdezem még: magyarnak, úrinnak és tisztességesnek tartja-e az ilyen *irodalmi* vagy politikai vitát?

Budapest, 1915. november 13.

BH 1915. november 14.

Ady Endre

Istenem, ha meggondolom, hogy e miatt a vén, szánalmas, de még mindig elég kártékony Rákosi Jenő miatt ma majdnem a „Nyílt tér”-ben akartam szólni. Mert már ott tart ez a jóféle, múltas ember, hogy ravasz bomlottságával szinte a „Nyílt tér” hajdani mérges nyilatkozóin is tútesz. Azt hiszi, hogy az élet olyan, mint a régi Népszínházban volt, s ezenfölül már családi legszemélyesebb dolgokba is beleavatkozik. Most, ha, első tervem szerint, „Nyílt tér”-ben adnám ezt a választ, ki tudja, hogyan magyarozná ez a lendületesen bomlott ember.

Hibás vagyok egy kicsit: miért nem tudtam hú maradni valamikori fogadalmamhoz, hogy Rákosi Jenővel nem állok szóba. Csak akkor, mikor haldoklása előtt utolszor olvas (mert hírlapokat akkor is olvasni fog), írom meg bűnlajstromát. Hogy majd akkor írom meg, mit vétkezett ez a fellátású, sanda, sváb mészáros a magyarság ellen, melyre rászabadították a primitív magyar állami és társadalmi élet balságai.

Csak az menthet engem, hogy a feudális-klerikális Magyarországnak e majdnem tehetséges írónakja és ügynöke már előttünk és előttem is sokakat kényszerített foglalkozni vele.

Bárcsak — ha már hibába estem — legutóbbi piszkolódo ciklusának legeslegesű cikkére küldött választomat a túlzott és neki ki nem járó, meg nem érdemelt ízlés, úriság és gavalléria ne hagyatta volna ki a Nyugatból. Ha akkor e cikkel fejbe kólintom — gyanús hajlamai kedvére —, ahogy én őt ismerem, talán megállítom veszett elszilajodásában, s környezetének örökűdű figyelműt szükséges időben hívom föl. Most már azt kezdi hinni, hogy olyan kártékony, mint valaha volt, s hogy háborodott szavainak súlya a régi. Holott ő csak régebben volt igazán kártékony, s huszonöt év óta Magyarországon minden tiszta, új, szép, haladó és magyar nemzedékajtás azzal érkezett: purifikálni kell, s Rákosi Jenő félrerűgásával kell kezdeni a purifikációt. Szomorú, hogy huszonöt év után ez a levitézlett, ez a magát meghazudtolt újkuruc még mindig támogatott valaki, s hogy a hazafiság és erkölcs fehér tógájával takart korrupció nem kaphatta meg a leszámoló, gyilkos leleplezést.

No, most ez a vénember a legrettenetesebb világháború idején azt hiszi, hogy minden progresszívek kiirtása által helyet kap a mennyországban. Ti. azt képzei, hogy a háború az ő számára s kedveltjeinek kedvéért üvölt, dúl és pusztít el bennünket, s hogy az ő olvasói még a régiek: naivak és hívők. Pedig a Budapesti Hírlap előfizetői általában, a hívők meg pláne megritkultak, s akik

ma Rákosit megértéssel és kedvvel olvassák, azok már csak camorrai bajtársisággal csinálják ezt.

És most Rákosi úrnak s kik általa örülnek, kijelentem, hogy vége az aggságenyhítő harcoknak: én ezzel az úrral, akiről olyan sokat tudok, többé szóba nem állok. Irodalmiakról már régen nem óhajtottam vele diskurálni, de hogy az én magyar patriotizmusomat ez a vén sváb korrigálja, kritizálja: szörnyűség. Figyelmeztetem Rákosi Jenő környezetét, hogy az elvénhült gyermek kezében hagyni, feledni igen nagy kár volt — a nem gyermekeknek való kést.

Én utoljára még két valamit írok ide: 1. Minden Rákosiak fölött érzem magamat, mert több és fölöttük vagyok. — 2. Rákosi Jenő különféle laptartó-gazdái vigyázzanak e vénemberre, mert mostani polémiáiban veszedelmesen sűrűen, babonásan, mániákusan — jóslóan! — kerül elő ez a szó: Lipótmező.

[1915. november 16. vagy 17.]

Ady Endre

96. [NYILATKOZAT]

A Budapesti Hírlapnak *ma* csak nagyon rövid a mondani-valóm, mert talán ő is érzi, hogy Dunántúlija gödörbe csalta. Hatvany Lajos barátom egy cikket írt volt a Nyugatban, s ezt a cikket nekem ajánlotta. Én szívesen fogadtam az írást, mert ebben viszonzását láttam annak a barátságnak, mellyel én neki sok versemet és kötetemet ajánlottam. A Budapesti Hírlap erre sértő módon inszинуálta, hogy Hatvany Lajos az én mecénásom. Ugyanaz a Hatvany Lajos, aki — ezt a Budapesti Hírlap jól tudja — egy irodalmi megújhódás hivatott vezérlője volt. A Budapesti Hírlapnak azonban úgy látszott jónak, hogy Hatvany Lajosban csak a mecénást s bennem a kitarítottat gyaníttassa. Mikor ezt kissé ingerülten kellett megtagadnom, leckét ad nekem, hogy mint kell egy gutgesinnt magyar költőnek a mecénásokkal szemben viselkednie. A leckét éppen olyan energikusan utasítom vissza, mint a kettőnk irodalmi bajtársiságán ejtett sérelmet. További vitákba — éppen a Budapesti Hírlapban jelentettem ki — nem mehetek, mert ellenfelünk rosszhiszeműsége kétségtelen. Hatvany Lajossal pedig addig maradok barátságban, amíg közös igazságokat, ideákat, célokat szolgálunk, amíg élünk adatik. Budapest, 1915. november 20.

V 1915. november 21.

Ady Endre

97. CSOKONAI — A BÉKEKÖTÉSRE

Illőnek nem, de alkalmasnak gondolom, hogy ezúttal ne a magam versét nyomtassa le a Nyugat. Beszéljen most helyettem ősi testvérem egyik versével a sok hasonló közül: Csokonai Vitéz Mihály.

Tölts pohárt, gyermek! nesze, tölts fejér bort,
Mert fejér borral fogom innepelni
Boldog esztendőnk ideérkezését,
Tölts bele, gyermek!

Most örüljünk már, mivel, ah! az elmúlt
Gyászos esztendő sok ezer magányos
És közönséges bajokat hozott rám
S árva hazámra.

Visszatért immár olajággal a frigy,
A kemény hadnak kialudt kanóca,
Múlik a jajszó, s örömmünket áldott
Béke tetézi.

Béke! frigy! oh, két nevezet! mi hányszor,
Értetek hányszor s be heven sóhajtánk!
Négy betű: négy-négy poharat csapok fel
Értetek én is.

Éljen a szent frigy szomorú hazánkban,
Fel ne lázadjon soha békességünk,
Hogy sok esztendő elérje jussunk
Ilyen örömmel!

Boldog ország az, s az aranyvilágnak
Látszik ott némely fogyatéka, melynek
Tiszta csendesség kebelébe nyugszik,
S nincs hada kinn is.

Boldog ország az, hol az árva s özvegy
Nem bocsát sírván az egekre átkot,
Szántogat minden, s kiki szőlejében
Kényire munkál.

Semmi mesterség nem enyészik ottan,
Gazdag a kalmár s az egész közönség,
Ott tanít a bölcs, danol a poéta,
Él az igazság.

Ah, ti felperzselt legelők parázsa!
Összedült várak s faluk omladéki!
Vérbe tajtékzó patakok: s dögöktől
Búzletes ég, föld!

Ah, ti borzasztó fene látomások! . . .
Félek ily gyászszínt ecsetemre venni —
Átkozott volt az, ki előbb örök hírt
Hadba vadászott!

Durva Herosok! noha száz babértok
Lenne a bérem, vagy ez a világ is,
Még se kívánnék veletek cserélni:
Míg Lili kedvel.

Csakhogy e kedves haza békességben
Álljon, és legyen pecsenyém, kenyérm, —
S jó magyar nektárt igyam arra: eb lesz
Néktek irigytek.

Csak közel hozzám ne dörögjön ágyú,
Hogy barátimnak fecsegését értsem,
Csak piciny lantom cicorázzon: adieu
Trombita-dobszó!

Oh, dicső két név: Szeretet! Barátság!
Ah, becses két név: Puky, hív barátom!
És te, óhajtott Lili, életemnek
Édes aránya!

Négy betűből áll neve mindeniknek,
Akiket szívből szeretek: te gyermek,
Hozz elő négy-négy poharat! Ma inni
Kell ezekért is.

Boldog esztendő legyen ez tinéktek,
Érjetek még több s gyönyörűbb időket:
Véletek legyen nekem is sok ilyen
Jánusi víg nap!

Volna nekem versem írni való elég, de, hakik várnák is, gyönyörködjenek ezúttal a régi váteszben, Csokonai Vitéz Mihályban.

Ny 1915. december 1.

Ady Endre

98. [ELŐSZÓ SZÉKELY ALADÁR FÉNYKÉPEIHEZ]

Székely Aladár, ez a nekem kedves, nagy intelligenciájú ember s pompás fotográfus, ahogyan én ismerem, bizonyosan tudja jól, hogy ő most az irodalom munkáját pótolja. Egy könyv, mely ennek a talán nagyon is buja természetű magyar korszaknak érdekes, akármiképpen jelentős, sőt tipikus művészeit, íróit fotográfiákban gyűjti össze, hiányzik.

Különös: évek óta beszélgettem erről barátaimmal is, de beszélgettem az éppen olyan éles szemű és tollú íróismerősökkel, akik szinte születvék erre a feladatra. Ma már van publikumunk, mely érdeklődik művészeinek személyisége iránt is, s talán még nagyobb olyan publikumunk, melynek érdeklődése csupán ennyi. Franciaéknál, németeknél ezt az érdeklődést, ezt a kíváncsiságot, a kegyetlen levetköztetést, ügyes, szemes, jó, bátor írók szolgálják ki és végzik, s mert a napok legendáit is jólesik az embereknek megölve látniok, többnyire nagy sikerrel.

Ám nálunk az irodalom, mely túlnépesedve kilesi a legidegenebb területek réseit is, hogy beosonhasson, jövedelmet csempelesen él magának, egy ilyen okos és természetes munkával adós maradt. Kicsiny ország vagyunk, és sokan élünk Árkádiában: tartunk, sőt félünk egymástól, egyszóval meg lehet érteni az írói gyávaságot, mely nem akar a maga fajtájából provokálni senkit. Itt minden író-művészfélének megvan a saját keserves és szomorú gyülekezetű kis maffiája és aláaknázott kis területe.

Az én Székely Aladár barátom tehát szerencsés, jó gondolattal s nagyobb veszedelmek fenyegetése nélkül állt az irodalom helyére. Kell, hogy nagyjában együtt lássa a közönség a mai író és művész hírességeket, kikről őszinte, írott fotográfiákat nem kaphat, de íme, kap hűségese, erős fotókép- (sőt, nem helytelen szójátékkal), gépírásokat.

A Székely Aladár gépje pedig nem afféle mulatságos és kevés lelkű gép: egy nagyon kifejlett művészerzésű ember dirigálja kedve-művésze szerint. Persze-persze — mint Ignotus mondja — „ez a realista . . . naturalista fotográfia . . . nem mindenkinek kedvére való”, de éppen itt van az irodalmisága is: igaz, kérlelhetetlen és művészi.

Szeretem, hogy ez az album megjelenik, s örülök, hogy a Székely Aladáré, aki íme elmondja innen esetleges és hiábavaló pózainkon keresztül is — hogy kik vagyunk.

[1915. karácsony]

Ady Endre

99. JEREMIÁS SIRALMAI — MINDIG

Karácsonyi öröm helyett

Csucsá, december

Nekem a kedves Bánffy-Hunyadon végre eligazították a dolgomat: egy kedves, nyugalmazott, de most előbújt ezredorvos (I) besorozott katonának. Isten éltesse, kedves, granicsár arcú féldoktor uram, ki nem is sejtette, hogy milyen szívességet alkalmaz nálam. Így: teljes germanizmussal vallom ezt be, mivel, hála istennek, már debreceni jogász koromban alaposan elfelejtettem a német miegymást és derdidászt. Ezek a szavak úgy hangoznának, mintha én gyáva ember volnék, s gyáva katona lenne majd belőlem. Tévedés: sohse voltam gyáva, s a gallérját vagy blúzát le tudtam rántani annak, aki kezem ügyébe joggal került. Mindenesetre boldog vagyok, hogy boldogok egyelőre azok a méltóságos ökrök, akik annyit zabáltak és zabáltattak az én szénámból. Már eleve kijelentem, hogy Gyóniék és Kiss Józsefiek nem alterálnak: így kell viselkedniök a — talán — tehetséggel hiányzóknak. Énekeljék a háborút azok, akiknek ez könnyű, távol, szimpatikus vagy üzlet.

*

Jeremiás, az én legkedvesebb prófétám és költőm ezt írja: „Tekints meg, óh, Uram, mert gyötrelemben vagyok, az én belső részeim elepedtek, elfordult az én szívem énbennem: mert ellened rugódoztam — ott kinn fegyver pusztít, otthon halál vagyok.”

Hát hogyan képzelték a rossz hitű fantaszták, hogy ennek a háborúnak komoly Petőfije legyen? Megmagyarázom majd egyszer, ha életben maradok, s jogom lesz hozzá, hogy az igazi magyar, a gondolkozó, tűnődő, vívódó magyar milyen szerencsétlen.

*

Azt írják, hogy a Doberdón rossz, s én úgy érzem, hogy jobb a Doberdón, mint itthon. Gyönyörűen „tisztított” a háború, majdnem mindenki piszkos, s ha akad tiszta, rárohan a piszkosság. Nem kívánok egyelőre neveket emlegetni, de letagadhatlanul[1] fáj, hogy fronton belül életemre törtek. S nemcsak engem, akit nem lehet, de minden hozzám tartozót, rokont és barátot le akartak ölni. Még nem mondom ki az utolsó szót, de kérdem egyelőre, mit akarnak tőlem elvenni? A pozícióimat, a stallumomat, az összeköttetéseimet, a börzeinformációimat? Elvehetik, mert én csak a fiatalokért tartom meg az életemet, s ezeket senki sem veheti el tőlem, pláne kapnak egyszerre két Ady-kötetet februárra.

*

Köszönöm a Pesti Naplónak, hogy helyet adott nekem: egyelőre csak ígérek: meg fogom érdemelni, azaz meg akarom ezt érdemelni. Mióta katona vagyok, nyugodtabb és vidámabb is vagyok, ami természetes dolog. Itt szegény Zubolynak, Bányai Elemérnek volt igaza: együttmenni s együttthalni a többiekkel. De ez csak féligazság: életben is szabad maradni — a többiekért, és ha van ötszáz ezer halottunk a csatatereken, én legalábbis ennyiszor meghaltam. Egyébként innen, a vidékről, csak jó híreket írhatok: mindenki katona és hazafi, s mivel úgysem tehetek mást, én is valószínűleg az leszek.

PN 1915. december 25.

Ady Endre

100. [KOLOZSVÁRI KRITIKUSAIRÓL]

[*Levél a szerkesztőhöz*]

Tisztelt Szerkesztő Úr, én e levelemmel hetek óta adós vagyok, de nem volt nap, hogy ez az adósságom halálosan ne kínozzon. Talán elhiszik nekem, hogy ez a világkatasztrófa sokaknál jobban szenvedtet, s hét év óta szanatóriumokban reparált idegeimen és beteg szívemen nem javított. De még levelet sem igen tudtam írni hónapok óta, s mostanában pláne ágyamból és betegem fölkelve temetnem kellett. Majdnem egy időben, hirtelen halt meg volt tanárom, atyai barátom, nagyon nagy ember, Kincs Gyula, a zilahi Wesselényi Kollégium igazgatója s egy aranyos, drága nagynéném. Rossz idegeim miatt jobban bántottak Rákosi Jenő és társai mániákus hajszái is (pár év előtt, mikor költőprimadon-

nának voltam kénytelen lenni, öröm volt minden bántás). Többet is mondhatnék, de talán elüljáróban, mentségnek, ugye ezt is elfogadják.

*

Et nunc: Rákosi Jenőt soha jelentéktelen embernek nem tartottam, sőt, ható, kormányzó valakinek — habár kártékonyságát ifjú diákkoromban is úgy vallottam, mint ma. (Sajnálom, hogy kivételesen írok róla, mert megfogadtam volt, hogy az ő szenilis perfidiáját nem veszem észre már többé. Pedig-pedig ő folytatja a maga kis paralitikus írás-játékait, s mert világháborús zavar van, minden tanuló senkijét fölszabadítja. Például az engem aposztrofáló cikkből kiderült, hogy Kovács Dezső úr nemcsak nem olvasta az Ady-verseket, de olvasni sem tud jobban egy nyolcéves gyermeknél. Olyat mer rólam idézve föltenni, hogy megdöbbenek milliomodsor az emberi korlátoltságon. Az én édes, drága, jó anyámhoz írtam egy verset, három kiadásban nem volt sajtóhiba sem, de Kovács úr rámfog egy piszkos frázist. Csengeri úrról nem szólok: ő halhatatlan abban a korlátoltságban, melyet róla hallgatói megőriztek, s átadnak utódaikban, s ráadásul a fordító Csengeri nem tud magyarul, s úgy fordít, mint egy rossz varga. Jékey Aladár mindig^{*1} ifjú, érzékeny poéta, akit pár versében már mint gimnázista fiú megszerettem, s akit nemcsak azért szeretek, mert ő engem szeret.

Dózsa Endre kettős nyilatkozata a legsúlyosabb s — nem tagadom — a legkedvesebb is. Ez a magyar író-költő a Rádayak, Vörösmartyak és a többiek fajtájából eredt, aki magyar úri intellektuel, de ősi nobilitását íróságában is magyarként, úrként, művészként egyformán nagyszerűen őrzi.

Köszönöm Desbordes Séphine írását, egészen bizonyos (naponként sok levél nyugtathatna meg), az ifjúság az enyém.

*

Különben szegény és rossz Rákosi Jenő, aki szintén nem olvasta a verseimet, s egy-egy régi-régi, agitációra szánt szocialista versemből szokott idézni, mindig szerencsétlen kezű ember volt. Neki Jókai, Bródy, Mikszáth, Petelei s a minden valakik terhére voltak, még egy Herczeg Ferenc is sok és elbírhatalan író volt neki. Igaz, hogy Herczeg éppen olyan okos sváb volt, mint Kremser Jenő úr, akit munkatársra, Alexander Bernát úr, az Athenaeumban egy francia könyv ismertetése által régen kitaníthatott volna: mi a patriotizmus, s hogy az antipatriotizmus — lehetetlenség.

*

Egy emberrel azonban szelíden, történeti stílusban le kell számolnom: ez valami Gyalui Farkas. Mindig tudtam, hogy a Budapesti Hírlapék, illetve Rákosi úrék nem tudnak[**] születettni frót, mint a Kupa Árpádok, Gyóni Gézák stb. igazolják. Ellenben a B. H. tudott halottakat föltámasztani: ilyen halott volt Gyalui Farkas nevezett — a többek között. Hát úgy történt, hogy első-éves debreceni jogász koromban pályáztam a Főiskolai Irodalmi Kör Kossuth-émlékvers[é]nek a jutalmára. Akkor a hivatalos poéta Kun Béla volt (ma hódmezővásárhelyi függetlenségi képviselő), s igen jó jambusai voltak. Az én versem se volt rossz, tehát azt mondták akkor nekem: írjak egy humoreszket. Van még mindig humorom, de nem el- és megírnivaló, ellenben s közben (többek között néhai ellenségem, Tóth Béla révén is) kiderült egy plágium. „Uraságod idegen” vagy más volt a címe, nem emlékszem, de én Gyalui Farkas ügyéről írtam első és utolsó humoreszketet. Tele[***] volt Debrecen város díszterme, és soha talán nagyobb sikerem nem volt, mint akkor. Ezt az embert(?), aki sohse írt le eredeti sort, amit más már meg nem írt volna, nem lett volna szabad (bocsánat) rám — bocsátani.

Egyébként végeztem vele, s most csak arról beszélek, hogy én Petőfinél több magyar verset írtam. Internacionális voltom mellett büszkén mutatok köteteimre: énnálam magyarabb, fajibb és természetesen magyarabb poéta — hiszem — nem volt. De Eötvös József, Mocsáry, Justh Gyula és Jászi Oszkár örököse vagyok. Mint régi románbarátot megtagadtak legjobb, legrégebb román barátaim is, mert azt írtam: Erdély nélkül nincs Magyarország, hiszen Erdély volt mindig az igazi Hungária.

*

A régi Partiumból (furcsa, de igaz) jobb erdélyiek kerültek ki, mint a valódi Erdélyből. Magamon láttam a nyáron, amikor túlmentem Kolozsváron, s amikor a kezes román lapok ellenem fordultak, és én — hallgattam. Pedig én a régi vagyok, nemzetiségi kérdésben, demokráciában, mindenben. Most jut eszembe, katonának vonultam be Kolozsvárra, de ha katona leszek, akkor is egyszerre két kötet verset adok ki. Arra pedig figyelmeztetek minden gonosz érzésű embert, hogy talán szükség lesz még a magyarság védelmére, s akkor én halálos ágyamról is föl tudok kelni, mert — sajnos — többet érzek és sejtek, mint a mai szerencsés vagy szerencsétlen hősök.

Újság [Kolozsvár] 1916. január 20.

Ady Endre

Rövid nyilatkozni valóm volna, tekintetes Szerkesztő úr, a Budapesti Hírlap Dunántúlijának legfrissebb nyilatkozata miatt. Okos, jó barátaim eleve figyelmeztettek, hogy olyan senkibe, mint Gyalui Farkas, még rúgni sem szabad. Ez a senki fölszaladt Rákosihoz (Dunántúlihoz) panaszkodni, s ebből a B. H. megint alkalmat fogott egy új ostoba, gonosz, jezsuita cikk megírásához. Én már látom, hogy Rákosi helyett (mert Rákosit ma már igazán nem illik komolyan vennem) embereivel kell, ha így folytatják, nagyon leszámolni. Itt, Kolozsvárt, egyelőre csak annyit annak a kedves hírlapnak jóvoltából, mely inkriminált írásomat közölte: többet és keményebbet kellett volna írni. Hiszen a kolozsvári senkik még történelmi joggal sem élvezhetnek több kiváltságot, mint a budapesti buták. Rákosi ellen nincs semmi szándékom (más természetű vagyok, mint ő), ellenben, ha már nem főrendiháziságotól jövő, de közte komolyabb méltóságomból (amikor vele s bandájával szóba álltam) lealkudtam, lesz még itt-ott egy kis mondanivalóm. Együtt és méltatlanul sértődtünk meg.

Tekintetes Szerkesztő úr, nem nagy dolog persze, de ezt a kis hirtelen választ küldjük el... (no, nem mondom ki a nevüket) ... — *nekik*. Köszönettel és tisztelettel.

Kolozsvárt, 1916. jan. 26.

Újság [Kolozsvár] 1916. január 27.

Ady Endre

102. AZ ÉN KÁLVINISTASÁGOM

Egyik ősöm, Adi (Ódi) István (megolvasható sok helyütt, többek között Szilágy vármegye monográfiájában is), a tizenhatodik század közepe táján végrendeletében megemlékezett a kálvinista rektor-lévitáról is. Diósadon, ahonnan származásunk s egyik prédikátumunk is van, Adi (akkor még az ipszilon nem volt mai fontosságú), Adi (Ódi) István(?) egy bornyút hagyott a rektor-lévitának. Jól tette, s [*] jól tette az én legnagyobb, legbüszkébben vallott ősöm, anyai nagyapám apja, aki Aranyos-Meggyesen az új M. T. Akadémia első folyóiratára hetediknek vagy nyolcadiknak prenumerált. Előtte főurak, püspökök, akiket talán egy lelkes honfiú kapacitált, de az öreg Pásztornak (a tiszaezlári előnevet használták, s még nem nézhettem utána, hogy joggal?) *kellett* a magyar nyelvű tudomány, habár még a fia, a kálvinista pap-nagyapám is szívesebben verselt latinul. Szóval, igazoltam magamat: ősi, legősibb kálvinista vagyok, s ha vallásos nem is lehettem,

de életemben, munkámban benne volt a protestantizmus: — s bár internacionalista vagyok — a legteljesebb magyarság. Hogy nagyobb liberalizmusomban elhagyott a zsidóság? — ez az ő dolguk. De a protestánsoknak érezniük kellett volna, hogy az én megjelenéssel a protestáns s a protestantizmus jelenik meg. „Hejh, Debrecen”: nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főoskoláját s vagyontól fölázdotta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mihelyt egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a — Nándor a debreceni egyetem rektora.

No mindegy: a stréber (nincs jobb magyar szóm) Baltázár püspök elküldte a teológus diákokat a frontra, ezeket is: akiket csak lehetett. Nem olvastam, hogy a pápista szemináriumok kispapjait küldték volna, holott ezek többnyire nem magyarok, svábok, mások, s legfeljebb annyira hazafiak, mint Rákosi-Kremser Eugén.

No: most jutottam el a mondandóhoz: Rákosit a *mai* debreceni egyetemi kör ifjúsága üdvözölte a Nyugat ellen s — ellenem. Rákosi elment fölolvadni Pesten kálvinista diákok előtt, s habókoltak előtte gyöngé emlékeztető professzorok, papok és világi előkelők. Mindenkinek tudnia illik, hogy Rákosi Jenő jezsuita, kálvinista-gyűlölő volt egész életében, és most csak — politizál. Politizál először is — ellenünk, másodsor (ki tudja? Rákosi még sokáig élhet, vagy a családját el akarja helyezni megint?), másodsor a protestáns Németország se kutya. Debrecen megérdemli, amit kapott, de, óh, félek, hogy a magyar kálvinistaság is, melynek irodalmi lapjában a legszilajabb antiszemitizmust űzi egy Ravasz László nevű s jobb sorsra érdemes volt ember. Az én kálvinizmusom megmarad, mert adott energia a halálig, de undorral vagyok mindenkire, kik kaphatók, gyávák, bölcsek vagy hallgatók a felekezetemben.

Ny 1916. március 16.

Ady Endre

103. EGY IFJÚ KÖLTŐ

Nevét muszáj (korát nem szabad) elárulnom: Jékey Aladárnak hívják, s Kolozsváron él. Ezüstfehér, dús sörényű, szép oroszlánfej, meleg gyermekszív gyermeki rosszasság nélkül. Annyit

mégis (hiszen lexikonok, antológiák úgyszólván kifecseggik), hogy nekünk_[,] vénülő, harcoló, még le nem nyakazott forradalmároknak, de kik már útjában vagyunk ifjú vadságoknak, atyánk lehetne — évei számával. Egyébként azonban várt bennünket, s mikor megjöttünk, örült nekünk, mint Simeon az ő énekében örült. Nem sokat írt, de negyven évvel ezelőtt írott verseivel is közelebb van hozzánk, mint kortársai avagy az egyenesen Beöthy Zsolt számára író öreg-szüle[te]ttek, akik gyűlölnék s szidnak bennünket, holott minden kieső impulzust az íráshoz, szegény_[,] szikkadt emberek, tőlünk kaptak_[,] bátorságot, hangot s új formákat is. Nem bukott meg a Kisfaludy Társaság tagpályázatán soha, s nem engedte magát jelöltetni a Petőfi Társaságban. Nem volt nagy költő, de költő volt, s költő ma is_[,] igazán és egészen. Szép, ifjú költő Jékey Aladár, aki talán harmadik, de lehet, hogy csak a második könyvét fogja nemsokára kiadatni. Ő is ama meg nem tévesztők közül való, akik nekünk örömünk és elégtételünk: megéreztek, bejelentettek, szeretnek bennünket, harcolnak értünk. Azok közül való, akiknek a művészi örök ifjúság igazán sajátjuk, s nem erőlködés vagy szemérmetlen csalás. Talán most vagy mostanában közlünk vagy közöltünk egy friss Jékey-verset a Nyugatban. Szerencsések vagyunk, hogy a mi közönségünknek ilyen nemes és ifjú költőt mutathatunk be.

Ny 1916. május 1.

Ady Endre

104. A PROTESTÁNS SZEMLÉNEK

Májusi öröm: hosszú elhallgatás után a B. H. Dunántúlija újra megkísérli, hogy lapjának népszerűségét az én megtámadásommal foldozgassa. Halottnak hallgatni illenék, s én valóban síromból és rezerváltásomból nem lépnék ki Dunántúli kedvéért. Ám szólok mégis, szólanom kell másért, más okból, más és új alkalomból, melyet Dunántúli támadásához a Protestáns Szemle adott_[,] ki egy Nyugat-beli, egyébként megcsonkult cikkekém miatt egyházi átok alá vetett, de legalábbis megfenyeget s fenyít azzal, hogy az én kálvinistaságomat csak — a borjú hiheti el. (Apropos: borjú, Istenem, a virágos, véres, merész kapu, amelyet megnyitottam, nem is olyan új már, s mégis még mennyien horkannak föl előtte!*) riadt báméskodásukból.) Tehát a borjú: kénytelen vagyok a borjúról (mert előre látom, hogy az ellenem megint nekilendült *irodalmi* offenzívában ez a borjú is szerepet kap) egyet-mást elmondani. A múltkoriban egy félkegyelmű könyv

jelent meg: „Rákosi és Ady”: mulatságos kis könyv. Ez a könyv egyéb bohókás dolgai között azt is állítja, hogy én (óh, szörnyűség) vagy paraszt, vagy zsidó származású vagyok. Egyik ellen sem volna okom védekezni, de hogy bebizonyítsam: *még ebben sincs* igaz a túlsó oldalnak, hivatkoztam egy régi oklevélre, mely szerint évszázadokkal előbb egyik őszámom borjút hagyományozott a lévitának. Tehát (egyik sem különösebb áldás és érdem ugyan): régi nemes magyar és kálvinista vagyok. A Protestáns Szemle „felsőbb-séges szellemű” szerkesztőjének pedig még csak azt akarom üzeni: az Úristennel való viszonyomnak hagyjon békét. Régibb, szebb, igazabb és bensőségesebb, sőt protestánsabb is a korreláció, mint némely előkelő, egyházi dignitárius pietistáké. Magamat az egyházi átok ellenére kálvinistának tudom, a kálvinistaságnak négyszáz év óta élt és bevált értelmében. Ha azonban a kálvinista nevezetet köldöknézésre, szemforgató kvekkerségre, „szentgyakorlat”-ot űzők számára foglalják le *hivatalosan*: akkor — hát *akkor*, de *csakis akkor*, nem vagyok kálvinista. De protestáns vagyok, és protestáns maradok akkor is, s e gyönyörű szónak igaz mivoltában protestálok, hogy liberális, szabad magyar hitvallásból sors-sújtotta, téboly felé támoalgó emberek a klerikalizmusnak, a reakciónak segédcapatokat szervezzenek.

V 1916. május 5.

Ady Endre

105. A FÖLTÁMADT JÓKAI

Most olvasni Jókait, minden könyvét kilencszer, tizedszer: ennél több és gyönyörűsegebb kuriózum kevés van. Most látjuk csak, hogy milyen naiv a vátesz, s a naiv költő mégis hányszor és sokszor lát jobban a komoly írástudóknál. Ha a nagy francia forradalomról s az első Napóleonnól s koráról ír, vadromantikus, de látó és biztos, különb az öreg Dumas-nál. A mi szabadságharcunkról írott történetei pedig már majdnem együgyűek, az újságíróé, a politikusé, a pénzgondokkal sújtott emberé. Az orosz viszonyokat jobban ismeri, mint a magyarokat, s a krimi hadjáratot tisztábban tudja és meri látni, mint Bosznia okkupációját. III. Napóleon udvara is ismerős neki, a francia — porosz háború mivoltát jól sejtí, de A jövő század regényének megálmodója alapján századrészét se álmodta meg a ma történőknek. Húszezer maradt a véres csatatéren — mondja —, s mikor leírja a Mahatius-ágyút, elárulja, hogy ennél szörnyűbbet már nem találhat ki az ember öldöklő szelleme. Sokat tanulhat s okulhat az ember Jókaiából, s én még csak egyet

ajánlok figyelembe, azokat a könyveket, melyekben Nagy Frigyesről s koráról írt. Olyan bizonytalan a Jövő, hogy ezennel reakciósan a Múlthoz utasítom a látni kívánókat.

Ny 1916. május 16.

Ady Endre

106. „HADAK ÚTJÁN”: VERSEK

(Halmágyi Samu kötetje)

Halmágyi Samunak a világháború kezdete óta ez már a második verseskönyve, s már csak azért is becsültnivaló poéta, mert megkönnyíti a kritikusa dolgát. Erdélyi ember, tanár ember, ki bizonyosan verselt volt már diákkorában, de most a természet-tudományoktól a világháború csábította vissza a poézishoz. Kivételesen kritikus fej, látó, szigorú önmagához, s nem hiszem, hogy a legnagyobb siker is megengedtetné vele, hogy például Gyóni Gézává tétesse magát. „A tollat — írja — Erdélyünk adta a kezünkbe sokunknak, a mi izgalmunk ebben a nagy időben nagyobb volt, mint az ország bármely más részében lakó magyaroké.” Sajnos, levelének csak néhány passzusát idézhetem most, de ez a kevés idézhető passzus is kritika az én kritikám helyett, jó, sőt teljesen az enyém is. „Nem a háború dicsőítése volt célom, hanem a magyarság tetteinek magasztalása és jogainak hangoztatása, . . . nem szeretném, ha vérszag érezne dalaimon.” „Egy vágy felé fordul minden versem, a Béke felé . . ., s azokat is, melyekből harciasabb hang csendül, a Halál arcára szántam rózsás takarónak.” S azután ama kettős veszedelemről is ír, amely annyiunk magyarságát és emberségét nyugtalanítja, de hinni és hitetni akar mindig. Van a kötetben öt-hat teljes, szabad, szép vers, rossz nincs is benne, s különösen kedves s erdélyi, hogy Tinódi Sebestyént juttatja eszünkbe Halmágyi Samu. Ez, ilyen a mai Tinódi, ódonságos, de nyugtalan krónikás, érdemes tudni a kötetéről, ő adta ki Dicsőszentmártonban, ahol tanár, s bizonyosan rá kell fizetnie arra, hogy kultúrás ember, féltő, jó magyar.

Ny 1916. május 16.

Ady Endre

107. ELLENSÉGEKKEL EGY SZÁNDÉKON

Csoda és szomorú sors (de csodák és szomorú sorsok idejét éljük), hogy olykor majdnem egyet s ugyanazt kell mondanom — Rákosiékkal. Talán az a különbség egyezőségünk között, hogy

Rákosiék a labancság kötelezettsége mellett némi, olykoros kurucságra is kaptak — engedelmet. Hiába, az előfizető ember kitartó és makacs, meg kell tartani őket s látszatát a régi sovén dühnek. Szerény magam sohasem voltam sovén, de nagyon predesztináltnak vallottam mindig magyaroknak Közép-Európába kerültét, s vallom, hogy ezer év tanulságait s törvényeit még egy világháború sem radírozhatja ki. Szóval: én néha nagyon ellenük vagyok szívemhez nőtt s minden forró szeretetemmel megtartani akart barátaimnak, s „ulula cum lupis . . .”, ízlésem, ösztönöm ellenére ellenségekkel vagyok egy szándékon. Él Kossuth Lajos még mindig, s Nyugattól tanulva én mégiscsak Bizánc felé kedvezlek fordulni. Esze Tamásék ügyét úgy rontották el valamikor, hogy a hatalmasak, a császár bárói, Esze Tamásék mellé álltak. Esze Tamás utódjai legyenek ügyesebbek, s ne csináljanak egy megfordított ostobaságot. Én szeretem a szellemes írókat, de jobban szeretem az adott valóságot, melyet igazság híján is igazságnak nevezek. Pénzesek és ötletesek hagyjanak föl már evvel a százfajtájú Közép-Európa-tervezgetéssel. Ne féltsek magukat, ők mindig megkapják a maguk áhitott Közép-Európájukat, a magyarságot pláne ne féltsek: ez a magyarság azért élt eddig, mert tovább kell élnie.

Ny 1916. május 16.

Ady Endre

108. VALLÁS ÉS DEMOKRÁCIA

Üzenet a protestáns vitázóknak

Üzenem Debrecenbe s mindenhová, hol magyar protestánsok igazán élnek és beszélnek, üzenem pedig Pál apostollal: „senkinek semmivel se tartozzatok, hanem hogy egymást szeressétek”. Üzenhetnék viszont az ótestamentumi Jeremiással emígyen is a rossz értelműeknek, hogy csináljatok csak magatoknak köteleket és jármot, s vegyétek csak azokat a nyakatokba. Fájdó is, jó is, hogy szólhatok a borzalmak mosti idejében a Biblia igéivel, szólhatok Jeremiással és Pállal, s kimenekülhetek az órák érkező, véres híreiből.

A Világ megengedi bizonyára nékem, szomorú, néma s vajmi sokszor kétségbeesett hetek után, hogy újbóli megszólalásomban megint egy kicsit saját ügyem védőjének láttassak. Csak látszani fogok ilyennek, mert hiszen csak(?) arról van szó, amit a magyar radikális publicisták félve s ritkán mernek szóba hozni: milyen lábon is állnak egymással magyar demokrácia és magyar protes-

tantizmus? És még arról is szó van: tudják-e a magyar protestánsok, hogy Pázmány előtt a magyarság kilenctized része protestáns volt, s ma Magyarország kilenctized része lehetne magyar?

*

S most jön a vallomás, amivel betegségem és bánataim miatt eddig adós maradtam: ellenségeim gyöngé és rossz értelmű protestánsokkal is próbáltak ellenem szövetkezni. Nem ellenem, de igazam ellen, ám megismertek, s igazam mellé állottak az igazi magyarok és protestánsok, s ezért élni és halni egyformán érdemes. A ref. lelkipásztorok lapja, a Lelkészegetesület, egy Haypál Benő, egy evang. Nagy Lajos és sokan-sokan észrevették riadva bennem a riadt és ártatlan üldözöttet. Mert a Világ híveinek nem szabad elfeledniük, hogy az igazi magyar protestantizmus: demokrata, haladó, bátor és emberies. Ha csak véletlenül is sikerül szétválasztanunk a jókat és rosszakat közülük, már ez is majdnem dicsőség, amikor az élet fölöttünk, magyarok fölött borult be legterhesebben. Amikor Prohászka és Zselénszky látszólag ellenségesen, valójában jó szerepkiosztással a magyar nép, helyesebben a magyar nép magva, a protestánság ellen jelentenek be harcot.

*

Nem felekezeteskedek [!], mások kezdték és csinálják ezt, sőt mások azok, akiknek erre kész a programjuk, mikor az emberi civilizációból eltemetetlen temető lesz. De vallom, hogy bennem az én ellenségeim, akikkel ma már némely protestánsok is szövetkeztek, nem az új poétát (hiszen nem akarok az Akadémia elnöke lenni: az mindig Berzeviczy lesz), de az új emberségeket s nyugtalanságokat szító radikális magyart és kálvinistát félik s üldözik, akit régi lenézésükkel ártalmatlanná tenni nem tudnak. Igaz, hogy ma mindenki gyógyítanivaló, a fronton és a fronton innen [—] nem csoda —, de azt üzenem a magyar protestánsoknak, hogy Magyarország sorsa, sőt a magyarságé, szívünk és lelkünk adóslevelén van. Semmi buta nacionalizmus, a magyarság dolga nagyobb dolog: ne tessék odaadni magukat némelyeknek együgyűségből vagy számításból a legmélyebbről fölmunkáló poklok számára. És mindenki, aki ért, ha nem is helyesel, gondolja ezekhez mindazt, miket én most velük, persze nyomott betűkben, nem közölhetek. Csodálatos és megdöbbenő: Erdély⁽¹⁾ „a vallási liberalizmus klasszikus hona”, ma olyan reakciós protestáns részről is, hogy gyászos jóslatot kell néha önmagunkban jósolnunk.

*

A Lelkészegyesület felelős szerkesztője, dr. Lencz Géza, igaz ember igaztalan időkben, s e közlőnynek kiváló vezetői a vallás-talanság vádja ellen védenek engem. Megint azt mondom igaz kálvinistasággal: az én Istenem az én lelkemé, s az én lelkem az én Istenemé. Apai s anyai ágon kálvinista papi ősök szép árnyé-
kai védenének meg bár, de magamat különben is megvédem én magam. Sors, rendeltetés, bizonyára isteni törvény olyannak teremtett, amilyen vagyok, még ma is emberben-hívőnek, emberi boldogságok lehetőségéért küzdő valakinek, ha csekélynek is. Hiszem, hogy az emberiség kiheveri e legszörnyűbb átkát, hiszek az észben és belátásban, mely isteni eredetű, hiszek a fajtámban, bár annyiszor nem érdemelte meg az ilyen hitet. És üzenek magyar protestáns testvéreimnek: most legyenek protestánsok, emberek és magyarok, mert nagy-nagy viharban széled szét a nyáj, de nagy viharban tud jobban együtt maradni.

V 1916. június 29.

Ady Endre

109. ERDÉLYI EMBER BÁNATA

I.

Az öreg saskeselyű

Az öreg saskeselyű, aki vénebb, több a bolygó zsidónál, Faustnál, Ádámnál, mindenkinél, nagy alvása után fölébredt. Tud persze a Napba nézni, mint mindig, de a Napnál jobban szereti a Földet, kit már sokszor végignézett, s látta róla, hogy a legneki-valóbb. Ilyen halhatatlan saskeselyűt kell gondolnunk és látnunk, mert különben megáll a szívünk. Sokaknak megállt a szívük már, de vannak még élő szívek is. S az élő szívek az ő szemekkel ma már nem tudnak mást látni, mint az örök saskeselyűt. Az örök saskeselyűt, ki hamarabb volt persze, mint az ember, s aki föl-ségesen mulat, mihelyst fölébred valami ember-szamárságra. Óh, öreg saskeselyű, ne nézz, te, aki a Nappal is szembenézel, egy-formáknak bennünket, kik látszatra egyformán emberek vagyunk avagy lennénk.

III.

Új keresztes hadjárat

Egészen, ugyanúgy: a keresztes had-dúlások korát sikerült vissza-élnünk, szegény mai élőknek, nekünk. Megint a Gondolatra gondolkodok, kit egy nagyobb *Gondolat* az emberre bízott. Nem mondom, hogy az ember a hibás, de kár volt a Gondolatnak az emberre bízni rá a Gondolatot . . . Effélékről szegény Anatole France is sokat gondolkozott . . . Az Ember (szabadjon régi megállapításokat megállapítani) utolsóbb a legutolsó hullónél, de úgy kell nekünk.

V 1916. augusztus 15.

Ady Endre

110. REGÉNY: VISZONTLÁTÁSRA, DRÁGA . . .

(Tersánszky Józsi Jenő)

Tersánszky Józsi Jenő a Háború folytán formát változtatott, s „élmény”-ei mintha szentimentálissá tették volna ezt a régibb, ifjú kíméletlent. Irre gondolhat mindenki, aki új regényét olvassa, s aki pláne még, miként én, többre nem gondol ennél is. Én például e regény első, sőt második elolvasása után is szimbólumot, allegóriát s ilyenfélétet véltem találni vagy fölfedezni a legújabb, az író-katona Tersánszkyban. De Tersánszkyt figyelem és ismerem, s azt is tudom jól, hogy ez a Háború, akármilyen nagy H-val is muszáj írunk, ilyen átformáló csodákat képtelen megcsinálni. Ez a regény bizony sem a Háborút, sem a lengyelség sorsát nem akarja, de semmit sem is akar szimbolizálni. Csak nagy érdeme, az egészen megcsinált írás-dolog érdeme, hogy elismerésünk fejében az írás mögött babonás, túl esztétás hatóokokért is kutatunk.

Voltaképpen Tersánszky Józsi Jenő háborús regénye az én mostani háborús olvasmányaim közül talán az első igazi háborús regény. Titkos mottója mintha ez volna: hiszen igaz, háború, sőt Háború van, de ember is van, embersors is van, s a gépfegyver sem pattoghat ember nélkül, s ha nincs ember: kire?

Mi a megejtő ebben a regényben? —: a keresett formája bizonyára nem, s megint az író epilógusa sem olyan stílusos, amilyennek ő eleve kigondolta. Egy elszegényedett, érett, lengyel úri szűz ottreked Galíciában a Háború elején, s beteljesedik vele az a végzet, amelyik egy normális hadgyakorlaton is elérte volna. Még csak hadgyakorlat se kellett volna, ez már régi dal, s a rokon

sorsú irodakisasszonyok nem ülnek le utána a zongorához szonátákat játszani avagy naplót írni.

De hogy a háború mégis el tud férni e regényben —: ez a legnagyobb virtus, ezt csinálta meg Tersánszky úgy, hogy: a Háború nem fontos. Egy élet fontos, egy sors, egy logikus vagy logikátlan vég, egy történet vagy történetté mállott líra a fontos. S Tersánszkyt nem is igen érdekli más, mint hősnője, holott ügyes kezű, ravasz szemű ember ő, de itt, most csak egy nőnek kellett jellemét és rendeltetését világitania. Különös, hogy háborússá igazán csak az teteti a regényt, hogy valami ideges, kapkodó előre-menés-fajta érzik rajta. Mint amikor a tartalék hirtelen, váratlanul kap parancsot, s mégis úgy akar a frontra kerülni, mintha örökéig erre készül. Tersánszky nem így szokta ezt máskor csinálni, ő: az ő „élmény”-ei (így hívja őket) a kegyetlenség leggondosabb rendjében követik egymást. Néha annyira fáj a brutalitása, hogy hajlandók volnánk vállat vonogatva novelláját vagy kisregényét szabad riportoknak hinni. Nem azok: író van mögöttük, bennük —: minden szavában író Tersánszky Jenő, s annyira író, hogy néha önmagát tréfálja, kínozza érte.

Egy kicsit útmutatás e regényke a Háborúban tallózóknak, nem a remek, nem a teljes írás, de tudatos íróé, aki talpra esik, s akinek egy kis Háború nem a világ. Engem fölháborított, pedig nyilván más az én lelkem útja, sorsa s a mondanivalóm^[*] nemkülönben. Mégis: ez a „fől a fejjel”, ha gránát vagy téboly fogja mindjárt leszedni — ez szép, és a Tersánszky regénye is.

Ny 1916. december 1.

Ady Endre

III. IGNOTUS HÁBORÚS KÖNYVE

(Egy év történelem. Jegyzetek 1914 tavaszától 1915 nyaráig)

Mert olyan csodálatos dolgok történnek most, hogy az emberek, kik még megmaradtak, még ezek sem hisznek a csodákban, kezdjük kis írásunkat egy többszörös, paradox csoda-vallással. Csoda az, hogy Ignotus könyve ma talán aktuálisabb, mint megcsinálása heteiben, s csoda az, hogy e könyvről méltósága szerint alig-alig írtak. Ez a könyv, bizony, félelmetes könyv, nem színes, hangos, könnyű háborús tudósítások egybegyűjtése, és még egy csoda: ezer baj és betegség közepette s eleitől kezdve fáj, hogy én nem siettem kimondani róla a kimondani dukáltat. Hát elkésett embernek több szabadván: sietek mindent eleve megmondani: Ignotus

háborús könyve a legkülönb a megközelíthető minden háborús és semleges nációk háborús publicisztikájában.

Kegyetlen könyv, mert két ember, sőt három ember írta: 1. a sokat tudó, 2. a vátesz, 3. a magyar. Ignotus gondolkozó-némúsége soha erősebben fején nem sújtott gondolkozó embereket, mint ebben a könyvében.

Mégis úgy kell lenni: ma a Háború valóban (nem hittük) mindennél fontosabb, hiszen Ignotus háborús írásai elfeledték a poéta Ignotust. Ignotust, a literátus vezért, a minden szépért és jóért (bocsánat: ezek nem Ignotushoz méltó szavak, banálisak lévén) hevülő Ignotust, a szinte mindentudó és mindenértő Ignotust.

Utálok majdnem minden háborús írást, de gőg, de öröm, de a lelkem gyászának akaratlan, váratlan megtisztelése volt ez a könyv, mikor megkaptam. Pedig ezt a könyvet még az Ignotus talentumával se írtam volna meg, pedig fáj nekem az Ignotus nagy tisztánlátása, e könyvből borzasztóan kisugárzó.

Ilyen időkbén talán jöjjenek és éljenek inkább az uszítók, a cinikusok, a bizakodók, mindenféle elfogultak, de a szigorú bölcstől — mondom megint — félni kell.

Ignotus szigorú bölcs, s ő, aki költő és gondolkozó, inkább gondolkozni s megállapítani akar, mintsem fantáziájának idétlenül megadni magát. De ez majdnem számár ítélet volna így: Ignotusnak gyönyörű fantáziája bizony (megint bizony) benne van e könyvben, mert olvastam azótai háborús írásait is, s nem kellett zseninek lennem megismerni Ignotusban e borzasztó korszak és mindenvalóság legerősebb sejtőjét és sokszor jóását.

Persze, hogy súlyos megállapításai, kegyetlen és nagyszerű összefoglalásai mellett se lehet, ő se lehet az a kritikus, aki tudna lenni. De többet és bátrabban nem írtak még magyarul máig olvasni jól tudók számára, mint Ignotus írt. Értem azt, hogy Sienkiewicz halálakor nem írta meg, hogy Sienkiewicz könyve_[1] a Bartek Slovik_[1] a többek között, a hősi mivoltnak is a legmaróbb szatírja. De már Anatole France-ról írván az ő helyén okvetlenül megemlíttem, hogy France a Galliába betört rómaiakat barbárok-nak deklarálta, mint most a poroszokat szegény France teszi egy fényes géniusz-nak megríkató elhanyaglásával.

Általában írótak, poétákat még jobban fölhasználtam volna a világörület s készülődésének demonstrálására. D'Annunzio írta régen: „gyakran megesik, hogy becsvágyam fölperzseli a gondolataimat”. Ugyancsak D'Annunzio írta ezt, szintén régen: „más időben talán én is meghódítottam volna egy sziget-tengert”. És Goga Octaviánunk néhány év előtt mondta nekem, s én nem

érttettem: „nagy földindulás jön hamarosan, vagy elbúcsúznak egy ilyen sekély világtól és élettől”. És Maeterlinck és a többiek? —: Miként mi is Ignotusban^[1] az íróban, a kivételes gondolkozóban s a poétában kaptuk meg a mai pokolnak Vergiliuást. Csak éppen (s ez a legnagyobb csoda) szeme, értelme, szíve lebírta mindenkinél jobban az eseményeket, a szörnyű káprázatokat. Ignotus nem heccelt, s ha mindent nem is írhatott meg, nem ámitott, de fölemelt minket. Könyve végén írja: az ember leszokik arról, hogy akár magától, akár mástól csodát várjon. De azzal a csodával, hogy egy évig benne tudtunk élni ebben a háborúban, s meg akarunk maradni, megváltottuk minden csodának adóját, mit magunkra mérhetünk. „Egy éve^[1] hogy a halál itt lakik közöttünk, s mi az életre gondolunk, az életnek dolgozunk, s az életnek élünk.” „Hiszünk az életben, s e hitünket öngyilkossággal sem tudjuk magunkban megrendíteni.”

Igy végzi Ignotus a könyvét, s Istenem, harmadik éve tart már a csoda, s nem tudtunk lemondani az életről. Jöjjenek Ignotus újabb háborús írásai, a második s immár a harmadik hadi esztendő termése: a kegyetlen csodák, de hős csodái az ember hinni-akárás^[á]nak s hirdetői, hogy Ignotus a még nem halott szemeknek kegyetlenségében milyen jószágosa s helyettes látója.

Nemcsak élet-hívésünknek, de elszánt, bús megállásunknak, magyar sorsunk véres szépségének krónikás bölcse, vátesz vezetője: Ignotus, akiről sohse hitte volna valaki is, legrajongóbbja, hogy ha összeomlik is a világ, ő marad, gondolkozik, szenved, gyötör, de vigasztal is.

Ny 1917. február 1.

Ady Endre

II2. [EMLÉKSOROK AZ ISONZÓNÁL HARCOLÓ V/4-ES NAGYVÁRADAI HONVÉDZÁSZLÓALJ HADIÚJSÁGJÁBA]

Megpróbáltam, nincs, nem lehet hozzájuk méltó ódal^[*], magyar honvédekhez, lélek, test és végzet *héroszaihoz*. *Magyarul* megállni a messze pokolban: ezt csak a honvéd tudja széles e világon^[**], mert ez másabb minden másnál. *Magyarul* megáll, *magyarul* rohan, *magyarul* töpreng, *magyarul* kételkedik, s néha egy kicsit kétségbe is esik — *magyarul*.

S mert ilyen *magyarul* áll mindenütt, hova rendelteté^[***], mert megszokta már, hol a Sors legjobban veri, nincs emberebb a magyarnál. A honvéd hősisége az az elszánt akarat, mellyel,

kivel a magyar meg akar maradni a Nap alatt, sőt a Nap fölött. Minden fájdalmaimhoz szeretném még a honvédbakák fájdalmait, szenvedéseit hozzálopni. Minden szeretetemet, csodálataimat s utolsónak bénult, de mégis jó szívemet küldöm az Isonzó menti testvéreknek.

Magyarul állják s megállják a frontot, jöhessenek vissza mindnyájan minél hamarább, mert itthon sok a dolog[.]

Isonzómenti Tárogató 1917. március 31.

Ady Endre

113. RÉVÉSZ BÉLA KÖNYVE

(Beethoven — Miniature)

A Csöndnek egy különös dinasztija jön felénk megint pompásan és álombeli lármájával az ő birodalmának: Révész Béla új könyvet jelentetett meg. Sokan és sokáig hitték Révészt a szomorúságok nehéz nyelvű avagy a fájdalmak szaggatott hangú poétájának. Mindebből csak poétaságának bizonyossága került ki bizonyosan és az, hogy Révész más, mint más, és hogy nehezen és nehéz anyagból dolgozik.

Mégis van jó tábora e súlyos poétának, kit Babits Mihály tisztelt barátom alighanem unalmasnak tart, s akinek írásain magam is érzem a meggyötörtség kínjait. De nem hiszem mégsem, hogy szenzációsabb történetei lehetnének valakinek, mint Révész Bélának, aki minden *szavát* megéli és megszenved. Aki az élet piszkos, széles, gyors sodrát kerüli, okvetlenül úgy jár, mint Révész: néhány régi s egy-két új történésről tud, s ezekben: ő a hős, s ezekben: az élet muzsika lesz, a legtöbbel több az életnél. Nagyon kell a művészi szépséget és becsületet szeretni, hogy Révész Bélát annak a külön járó igaz poétának lássuk meg, akicsoda.

Szocialista, de nem harsány, szenvedő, de nem dicsekszik a szenvedésével, érzéki, de mintha csak írásban könnyítene magán, s amit leír, a legvakmerőbb is, gyémánt, ami űveget vág, de olvasója vérét nem tüzei, csak csillogtatja.

Nem vallom a legjobb könyvének ezt a könyvét, de egy szemernyivel se kisebb és súlytalanabb az előzőknél. Minden, amit Révész ír, eksztázis, az életnek fokozott fogyasztása, bús gondú és szép, tehát művészet.

Van némi jogom az itt-ott túlzottaknak látszó jelzőkre: Révész Béla bajtársam volt budapesti, velencei, párizsi éjszakákon. Álltunk éjfélben a hídon, mely alatt Zola híres pályaudvarának vonatjai

futottak ki és be, néha tíz is egyszerre. Beszélgettünk, s akkor láttam, hogy ez a Révész Béla mindent meg tudna csinálni, ami divat, kiabálás és populáris. Értem, s meg tudom bocsátani neki, neki, aki a világi lármát csak *nézni* tudja jól, hogy csak a saját muzsikáját vallja és dalolja. De tisztábban s áhítatosabban senki még a pennájával nem dolgozott nála, s hogyha hallani úgy tudna, mint nézni és látni, gyémánt-szavai életmeleget kapnának, s jó tábora megnövekednék, mert vidám tarkaság díszitené az ő komor, kissé monomániás poézisát. Meggyónom azt is, hetykeség így beszélni egy majdnem mindig magáról író valakinek, mint én, de, istenem: a kurta sorú lírikusnak valami különös privilégiuma van, mint a császároknak avagy a birodalmi grófoknak.

Tökéletes és tökéletesített magyar nyelv, zúgó muzsikájú, nagyszerű emlékezni tudás (ha kevésre is) s az érzés, hogy Révész érzi mindennek egymástól függését: ez az író.

Mi lesz a világnak mostani fölborulása után? — ki tudja? —, de Révész megmarad érdekes, igaz, külön egyéniségnek újabb emberöltőnk irodalmában. Talán csak nem pusztul el a fehér faj minden kultúrája, s ha mi magyarok meghalnánk, még mindig akad talán egzotikumokat kereső, idegen irodalmár, aki utánunk néz.

Szegény Zuboly, akiről Révész olyan szépen ír, ha élne, meg is vizagszalna bennünket, valahogy ígyen:

— Amit az embernek fájdalmas muszájjal ki kellett mondania s leírnia, megmarad az utolsó emberig, aki még el tud tűnődni azon, hogy miért is ember ő, s miért is kell gondolkozni, jókat kieszelni s tönkremenni az embernek.

Ny 1917. április 1.

Ady Endre

II.4. TÖMÖRKÉNY ISTVÁN

Petrovics-Petőfi, Steingaszner-Tömörkény: értem a jó németeket, hogy ők messziről a próza Petőfijének látják Tömörkény Istvánt. Persze nem jól látják, de nagyon érdekes, hogy ők, germánék, a magyar tősgyökerességet majdnem mindig idegen vérű magyarokban kapják.

Tömörkény István több volt a művészfotográfusnál, sőt nagyon komoly és jó író volt, ám még anekdotázni se tudott remekül. Mikszáthnak nem eredeti témája például a kaszavásárló paraszt, de megcsinálta, viszont Tömörkény a klasszikus előrajz után is alig tudta a subát megvásároltatni a *parasztjával*. Nohát

igen: a megkomponálás művészete nem adatott meg neki, s minden filozófiája mellett az egészen nagy író felsőségessége.

Holott írónak igazán író volt néhai jó Tömörkény István, nagyon magyar s annyira szegedi, hogy az már szinte bosszantotta az embert. Ezt az irodalmi regionalizmust vetettem valamikor a szemére, amikor régen, mint vidéki szerkesztők, hajba kaptunk. Szeged sajtója akkor találta ki, hogy Budapest kozmopolisszal szemben Szeged a magyar Moszkva, s Nagyváradot pláne lekicsinyelte.

Én ifjúi igazságtalansággal ütöttem Szegedet, Tömörkényt, s Tömörkénynek egyenesen szemére hánytam, hogy ő miért nem olyan nagy, mint Csehov vagy pláne Gorkij. Hát Szeged nem magyar Moszkva, de igazán nemes, kultúrás törekvésű város, ha naivul tőkét is akar kovácsolni abból, hogy egypár valódi írónak kurtább-hosszabb stációja volt. A szegedi magyart pedig, gondolom, érzem, s mondják, senki úgy nem látta és rajzolta, mint Tömörkény István. Ebben szinte kártékonyan nagy az ő művészete, mert a külföldi, sőt a tájékozatlan városi magyar generális magyar típusnak fogadja a Tömörkény szögedi emborét. Pedig a bretagne-i vagy normandiai és a délfraancia franciák között van csak olyan temperamentumi különbség, mint különböző vidéki magyarok között.

Hanem tárcaírónak alig tudok elképzelni magyarban különbet, az aprólékosságnak ilyen kivételes művészet. Néha-néha úgy fölmelegszik, mint egy igazi nagy költő, egy lírikus, s az embereket pedig mindig szereti. Olyan valaki, akihez el fognak jární iskolába, tanulni, sokat tanulni, esetleg nála tökéletesebbre menendő nagyobbak is. Nem magyar Csehov, Gorkij vagy más volt, de ő maga, a szegediek s minden magyarok értékes Tömörkényje. Hírlapi heccünk után nem kíséreltük meg a személyes barátkozást, de nem volt Tömörkénynek kíváncsibb, szeretőbb olvasója, mint én, senki.

Ny 1917. május 1.

Ady Endre

115. [MIKSZÁTH KASZÁT VÁSÁRLÓ PARASZTJA]

[Válasz Alföldy Mihály levelére]

Kedves és érdekes ez a levél, s én mégis kénytelen vagyok megismételni, hogy a kaszát vásárolt paraszt nem eredeti témája Mikszáthnak. Unalmamban, betegen, pár hónap előtt egy falusi

könyvtár minden olvasható olvasnivalóját előszedtem, s megtaláltam a kaszát vásárló parasztot. Csak úgy művésztlenül, nyers torzrajzként valahol, talán egy régi élclap bekötött évfolyamában. Most már kötelességem lesz utánanézni, mert fontosnak nem tartottam, s ma sem tartom ezt a dolgot. Lehet, hogy Mikszáth már újságcikke előtt ismerte, lehet hogy nem olvasta soha, de meglátta magamagának külön az ő parasztját. Mikszáth művészetén mit sem halványítana, ha visszaemlékezett volna az olvasott egyszerű s nyers megfigyelésre. Ígérem, hogy mégis utánanézek a dolognak, már mint irodalomtörténeti kuriózumként is érdekesnek.

Ny 1917. május 16.

Ady Endre

116. MARIAY ÖDÖN KÖNYVE

(Aranyszájú Zongh)

Mariay Ödön írói értékét nem fogja csökkenteni, ha először is véres, szép, ritka írói úriasságára, tehát írói becsületességére figyelemztetem az olvasót. Nem szaporán költött, nem is egyenlő érdemességű novellák gyűjteménye ez a könyv, de egyenlő hittel és furorral íródott minden sora. Régi magyar írók áldoztak volt igény az írásnak és minden nációból mindig, máig, a legtisztábbak és legpoétábbak. De sietek, hogy félre vagy többre ne magyaráztassak, kijelenteni: Mariay Ödön egyelőre még csak nagy ígéreteket támasztó író, s ez jobb is talán, mintha már nagyon itthon, biztos és egyforma volna.

A Dunántúl (jeles, mély okok és törvények szerint) már végleg a Tiszántúl és Erdély író-születtjeinek javára volt kénytelen lemondani a szellemi majorátusról. Mariay Ödönnek minden helyűi és hangulatú történetén érezzük (ez nem csináltsága, tehát nem bűne) a kálvinista, tiszántúli magyart. Alakjai majdnem mindig élőkre és elevenekre mutatnak, tö[r]téneteinek szimbólumai hamosan le fogják vetkőzni a nagyon rikító szimbólum-ruhát. Magyarsága (ez érdekes) a nyelvben téved meg olykor, holott Mariay gyönyörűen tud magyarul, de most még kísérletezik olykor a kifejezés és mondás-forma finomságaiért átszedett s persze be nem való idegenségekkel.

A hajdú Mariay tollát valahogyan huszárnak érzem: vágatóbb, tüzesebb paripát kellene adnia alá. Egy siker, melyet e könyvvel is már megérdemelt, az önbizalom, bátrabb lélek-,

világ-, ember-, természetnézés írói becsületességének csorbája nélkül megsokszorozná, megsúlyosít[*a*]ná írivalóit.

Mindenesetre szívesen és szeretettel adok számot róla, hogy olyasvalaki jött e könyvvel és e könyvben, akire figyelünk kell.

Ny 1917. június 1.

Ady Endre

117. KORROBORI

A IX., sőt a X. században is még Rómának, az egykori Urbsnak népe jól megértette a latin, a klasszikus latin orációkat. Háromszáz év múlva pedig már készen volt az az új nép, amely már sehogy sem volt a Ciceróé. A Sátán játszik-e vajon velem, amikor egyre biztosabban látom, hogy a Duna—Tisza tája ismét népalakulás nagy, teremtő momentumánál tart? Jeremiás siralmaiból mormogatok mostanában, naponként rettenetes, de gyönyörű verseket magamnak. Az Istennek ó testamentumából, melyet kedves, zsíros, magyaros magyartalansággal Károli Gáspár fordított magyarra. „Örülj és vigadozz, Edomnak leánya, ki lakozol Huczna földében, mert még terajtd is általmegyen a pohár, megrészegülsz és okádol.”

De Jeremiás nemcsak ezt sírja, hanem emezt is: „A mi atyáink vétkeztek és nincsenek, mi pedig az ő álnokságokat hordozzuk.” A jeremiáíró Farkas András csodálatosan látta volt ám Júda és Árpád balsorsának bolondul nagy hasonlatosságát. Vajon nem az együgyű próféta látása beszél-e Erdély ama néhai prédikátorának írásából is: aki a zsidó—magyar rokonságot bizonyítgatta? A mi atyáink, akik talán még így-úgy magyarok lehettek, elfelejtették megcsinálni a magyarságot. Magyarság régen nincs már, ami van, az csak pars negativa, amely avval különbözik a jól megrajzolódott fajtáktól, ami neki nincs. Egyetlenünk, ami a mienk és életjelünk volna, a nyelvünk is dadogó, megrekedt nyelv. Ez a nyelv olyan régóta készülődik, s úgy megkésett, megszedült, megbénult, hogy most már sohse készül el.

Betelni indult napjaim vitustáncában egy hazátlan, kósza, szép, fájdalmas gondolatleánnyal táncolgotok. Azt mondogatja ez a szép, bitang némbor, evvel vigasztalgot: ez a történelem, a História. Én tehát olyankor élek, amikor a História nekidurálta magát, s erősen dolgozik körülöttem. Betelni indult napjaim legszentebb vitustánca is — tudom — alapjában nagyon egyéni, nagyon személyes multság. De szubjektív kínjaim részeg haláltáncában mintha bennem jajveszékelné az egyetlen és utolsó

magyar. Mintha ezt is nekem és miattam sírta volna Jeremiás: „A vének megszűntek a kapuból és az ifjak az ő éneklésüktől.” Így az én életemben, sorsomban, maholnap elnémulásomban az én kihalt fajtámnak a példáját sejtem, érzem. A zoon politikonnak én nemcsak társaslényi, de politikus-magyar igazolása vagyok. Valószínű, hogy a halálos ágyamon is csak egy magyar vezércikk erejéig fogok belélni a nagy Titokba. De a vezércikkemet akkor is meg fogom írni, hacsak meg tudom írni. Úgy látszik, hogy a magyar embernek még az sem adatott, hogy a fájdalmai csupán magáért fájjanak.

*

De az igaz, ugye, hogy közénk, senkik, még egyformákban is százfélék közé, elvegyült egymillió zsidó? Hogy e zsidók megcsinálták nekünk Budapestet s mindazt, ami talán — talán? biztosan — nincs is, de európaias és távolról mutató? Segítségünkre jöttek nekünk, akik már nem vagyunk, azok, akik, mint nép, szintén nincsenek.

Ausztráliában van egy nagy néptörzs, mely a világ első poéta-népe, mert kitalálta a Korroborit. A Korrobori nagy, szerelmes táncorgia, amelyhez — a nők muzsikálnak. Ezek az ausztrálieiak, íme, intézményesen megjelképezték a nagy emberi rejtélyt. Azt, amit a francia finomkodók a nemek halálos gyűlöletének kereszteltek el. A Korroboriba bele is lehet halni, erotikus szerelemgyűlöletben, ott, ott a muzsikáló nők lábai előtt. A zene szól, a nők kacagnak és várnak, s mi kitáncoljuk magunkból az utolsó csöppnyi szerelmet, életet.

Micsoda gyávaság volt még meg nem mondani, hogy a Korroborit úzzuk, járjuk pár évtized óta a Duna—Tisza táján? Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szeretkezik egymással a Korrobori szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zenerszámaival foglalt itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezzük magunkat, gyűlölvé-vágyva ropjuk a szerelmi táncot. Itt, egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz. Az az erdélyi prédikátor nem ezt érezte-e, amikor együgyűen, de lelkesen, a zsidó-magyar atyafiságról írott könyvet?

Ők, a zsidók, mint az ausztráliei asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi, a pusztuló férfimédiumpok, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vággyal — rogyásig. Kár, hogy kevesen vagyunk, sőt sehányan se vagyunk, mi, táncolók: magyarok nincsenek Magyarországon. Az már nagyon is politika volna, kíméletlenül megmagyarázni, mi okból nincsenek, de nincsenek.

Erejüket kiélt uralkodó osztályok, fölszabadulásra későn hozott, nyomorult parasztság, senyedő, mert haszontalan fajtákkal és fajtákból öszvéresedett polgárok. Mi a fenéből, nyavalyából — hogy csúnyábbat ne mondjak — lehetnének itt kultúra-potenciás magyarok? Nemsokára ott tartunk, hogy még a Korroborit se táncolhatjuk, mulathatjuk tovább. Sváb, szepes, rutén s isten tudja, miféle korcs-magyarok rárohannak a magyarság nevében a muzsikálókra, s összetapossák a hangszereket.

*

Pedig, pedig ez a Korrobori az egyetlen világosság, ami még előcsalhatna valami nem szégyellnivaló fotografiát — rólunk. Megkötöten, eltiportan, ami magyarságféle még akad itt, csak egy kormányzott s mégis szabadjára engedett népalakulással bújnék ki s lendülne föl. Cholnoky Viktor a Nyugatban egyszer egy könyvről beszélt, melyet meg kellene írni. Négy esztendővel az ő cikke előtt én ugyanezt próbáltam rajongva bebeszélni egy magyar politikus fejébe Párizsban. Hogy, no most rajtunk van a sor, turáni fajtákon, s ezeknek mi, magyarok, vagyunk a leg-eleje. Ezért vagyunk olyan benn Európában, régóta s közel a hanyatló kultúrákhoz. Azóta — ne adjon erőt az akármilyen isten, hogy elmondjam — megláttam élesen akkori látásom csalárd-ságát. Ex nihilo — nihil: annyira csak magasabbra törő kultúr-emberek is akadnak talán közöttünk, hogy egy lehetetlen számár-ságért az egész emberi kultúra ellen vétkezzünk?

Valamit már látok: ami magyarság van, az semmiképpen sem hasonlít az iskolai olvasókönyvekben föltálat magyarsághoz. A püspök, a mágnás s a nobilis és egregius ősök gyámoltalan utódja csak akkor prosperálnak, ha zsidók. Előtípusát látom egy új nép-nek, a Korrobori kiváltott népének, s óh, bár jól látnék. Ez volna [a] mi minden dilemmánk megoldása s nyilván a História remekbe készült munkája, ha igaz volna. Kultúrárt végre is csak azok csinál-nak, akik olyan nyugtalanok, hogy nekik az egész föld kevés. Az utolsó ilyen magyarokat azonban már Ottó császár — ő volt-e csakugyan? — megcsonkította a Lech mezején. A kultúra és a továbbmenés tehát a Balkán-fajták közé ékelte korcs-magyarság számára: a nem éppen tökéletes, de hasznos zsidóság. Egyébként? Egyébként: „örülj és vigadozz, Edomnak leánya, ki lakozol Hucz-nak földében, mert még terajtdad is általmegyén a pohár, meg-részegülsz és okádol.”

[1917. július]

Ady Endre

(Az *Élet arca*, *elbeszélések*, a *Nyugat folyóirat* kiadása)

Sietek bevallani, hogy Barta Lajos könyve nekem nyolc hét óta nagy kő a szívemen. Azóta fogadtam meg mindennap, hogy holnap azután végre írni fogok Az *Élet* arcáról. Átkozott akarat-zsibbadás, utálatos nyavalya meghervasztja legjobb, legpirosabb óhajtságainkat is.

Az *Élet* arca elég rossz cím, mert az *Élet*nek nincs egy perce is reánk-bámult arca sem. Az *Élet* arca megfoghatatlan, meglát-hatatlan, mindig követhetetlen gyorsasággal cserélődő, sőt arcát-lan, hiszen ezért *Élet*. De Barta Lajos rossz című könyvével nekem olyan örömet hozott, mint Móricz Zsigmond óta Kaffka Margiton kívül talán senki még.

Évek óta számon tartottam, azt is tudtam, hogy ő írta a leg-különb, legirodalmibb hinterlandos, háborús riportot, s ő írt egy csomó nagyon ízes olvasnivalót.

Színpadai sikerei nem érdekeltek, mert a muzájós megalkuvá-sok fájnak nekem, de ha voltak sikerei, annál jobb. A siker: siker, s szívesen mondom a színpadai sikerhez is üdvözlétet, ha hozzá-segít valakit a maga poéta-mivoltához, szóval „tehermentesíti” a legértékesebb frontot.

Ez a könyv pedig, Az *Élet* arca (ismét mondom: Móricz Zsig-mond s a nagyszerű Kaffka Margit óta, akiről végre szintén mégis-csak írok, ha meg nem halok) új poéta könyve. Pompás könyv e pompátlanul szomorú időkben, s minden művészete mellett olyan aktuális (nehogy Barta zokon vegye), mint egy jó vezér-cikk.

A Huszadik Században a magyarországi zsidókérdéshez kellett volna szólnom, de szándékom egy csonka s önmagamnak őrzött cikkecskébe halt. Gondolom, hogy a magyarországi zsidókérdésben szándéktalanul a legráhibázóbb, legérdekesebb válasz a Barta Lajos könyve.

Barta Lajos egy-két novellájában olyan zsidókat mutat meg, akik már végzetesen s örökre magyarok. Barta maga pedig úgy néz és úgy lát zsidót, parasztot, várost, vidéket, kishivatalnokot, vénleányságot, dús nőiséget, sok mindent, ahogyan még eddig nálunk alig láttak. És ez megint azt mondja, hogy a zsidóság egy része már olyan gyökeres magyar, mint én, te vagy bárki, akinek „a nagy világon e kívül” stb., stb. Új lendületű magyarság a Bartáé, új szemű is, de olyan átmagyarzott magyar: rá lehetne bízni a legködösebb magyar előidőkből kiálmodni világosra a magyar életet.

S mindebben az a nagyszerű, hogy könnyű, igaz, magától értetődő fenomenén, s hogy Barta várt, de egyszerű művészreprezentáns. Csak a szindarabjai árán, révén jutna ideje a regényhez, mert bizonyosan kivételes mai magyar dokumentumok volnának az ő regényei. Dokumentumok a Duna—Tisza-táj ős, csodálatos erjedéséről, melyben csak egy a faktum, hogy van még és él a magyarság, melynek (akármelyik német professzor tudományosan bebizonyíthatja) régen meg kellett volna halnia.

Nagyon hitető és a kétségbeesés napjaiban reményeket adó könyv a Barta Lajos könyve, szinte cselekvés, a legderekbabból való.

Ny 1917. augusztus 16.

Ady Endre

119. A MIKSZÁTH PARASZTJA

A múltkoriban szegény Tömörkény István nekrológiával sikerült akaratlanul egy Mikszáth-affért csinálnom. Jelentem, hogy betegségek s bajok miatt nem tudtam még kikeresni hitelesen, honnan kapta Mikszáth a kaszát vásárló parasztot. De egyet bizonyosan tudok: egy Jókai-regényben benne van, s még ezen kívül is olvastam valahol, beszámolok majd, hogy hol. Szinte szégyenlem, hogy újra ki kell hirdetnem: a nagy palócot semmiféle értékében nem csökkentheti ez a kázus. Ám addig is, míg magam jöhetek a magam adataival, hadd beszéljen előttem e levél:

Mélyen tisztelt Uram!

Igaz és őszinte érdeklődéssel olvastam a Nyugat hasábjain Alföldy Mihállyal folytatott rövid lélegzetű vitáját a kaszát vásárló parasztról. Engedje meg, hogy ehhez a tárgyhoz néhány szóval én is hozzászóljak, de idézve és többszörösen aláhúzva az Ön megjegyzését: „Mikszáth művészetén mit sem halványítana, ha visszaemlékezett volna az olvasott egyszerű s nyers megfigyelésre.”

Tehát: A kaszát vásárló paraszt valóban nem eredeti témája Mikszáthnak. A Családi Naptár 1877. évi füzetében egy igen hosszadalmas és igen rossz anekdota keretében látjuk mozogni Mikszáth kaszát vásárló parasztját. Az anekdota szögedi embere száználmas, halvány kontúrokkal van megrajzolva, és első tekintetre hihetetlennek látszik, hogy Mikszáth innen vette volna klaszszikus szépségű művének magyar parasztját. A kész, kiforrott rajz összehasonlíthatatlanul más, mint az anekdota, de ha elolvassuk az

Alföldy Mihály által felemlített Szegedi Napló-beli cikket — amelyben a nagy író még csak szegedi magyarról beszél —, teljes biztonsággal megállapíthatjuk, hogy Mikszáth olvasta ezt az anekdotát, és később, a vásárban meglátva a maga parasztját, visszaemlékezett a Családi Naptár szegedi emberére, s megírta cikkét. Ebből a cikkből formálódott ki azután a pompás, mókás rajz: A kaszát vásárló paraszt.

Tisztelő híve
Cziffra Géza

Hát egyelőre (köszönöm Cziffra Géza úr kedves figyelmét és érdeklődését) így állunk a Mikszáth parasztjával.

Ny 1917. augusztus 16.

Ady Endre

120. [TÖMÖRKÉNY ISTVÁN]

[Bevezető a szegedi Tömörkény-matinén felolvasott verseihez]

Pár verset hoztam le Szegedre, hogy Tömörkény emlékére, ünnepére fölolvassam őket, ha rekedt hangon is és fölolvadni már végleg meg nem tanulva. Ezek a versek, bús, háborús, sötét, tépett galambok (milyenek lehetnének?)_[1] hulljanak áldozásomként Tömörkény sírjára. Nagy fölfogadást szegek meg bús hálával és szívesen, mert én soha többet fölolvadó asztalnál megmutatni nem akartam magamat. De Tömörkénnyel nekem pöröm van, nem-akart pöröm, s hogy most itt vagyok, magamra vállaltam egy expialást, mellyel nem tartoznék, s melyet fáradtan, betegen s bűn nélkül is olyan szívesen adok meg a nagyszerű, szép és eleven halottnak. Egy nekrológomat értették félre a született félreértők, s azt akarom ezennel megint kikiáltani: az a magyar bölcs és művész, aki Tömörkény volt, a szívemé volt. Mindig fájni fog, hogy pompás emberi figurája, személye nem jutott annyira közel hozzám, mint az író, a sajtáságos, nagy alföldi, magyar poéta. Olvasójának hűségesebb senki se volt nálam, s százféle érdeklődése, szinte film-munkája szemének és agyának olykor-olykor majdnem elkábított. Ahogy ő látta, hallgatta_[1] megjelentette és megszólaltatta a tanyai magyart, azt csak diabólikusnak mondhatom vagy, Szegeden lévén: boszorkányosnak. Háborús nézése is egészen tömörkényi, az övé, szánó, de nem csüggedt, majdnem fatalista, de könnyes humorú. Irigylendőbb és hasznosabb_[1] mint egy-kettőnké, kiknek az a büszkeségünk, hogy a háborút leg-

kezdeté óta átkozzuk, s az emberfaját szidjuk és gyalázzuk. De ugye, bölcs és jó Tömörkény István, neked mégsem lesznek idegenek és fájók az én háborús vesszoraim? Hiszen alapjában minden hűségesebb magyar szív fajtája és az emberi közös kultúra féltésével járja a háborús kálváriát. Pár áldozati galambomat hadd áldozzam föl tehát a te ünnepeden[,] Tömörkény István, aki miért is hagyta itt olyan gyorsan és most bennünket, mikor néhányunknak nagyon kell egymás kezét fognunk?

Délmagyarország 1917. október 2.

Ady Endre

121. CHARLES BAUDELAIRE ÉL

Kell írnom Charles Baudelaire-ről, kinek a feje talán olyan, mintha egy előkelő múmia, a Szép Ernő, csekélységem és a Somlay Artúr fejéiből volna összetákolva és macerálva. Írnom illik és kell a nevezetes, jubiláns, halott élőről, a líra egyik legbüszkébb, bújkálóan is legtisztább fejedelméről, mert neki köszönhetem életemnek talán legemlékeztetőbb, legfájdalmasabb és leggyönyörűbb szenzációját.

Nagyszerű, sőt tragikus izgalom: Nizzában kék ég alatt, kék tenger partján, kék padon, a „Palais jeté” lármás népsége mellett görgettem a számban az első Baudelaire-sonett első magyar strófáját. Egy képről volt szó, fölségesen merész költői képről, s három napig tartott bizony, míg — mikorra magyarul visszaadtam valahogyan a Baudelaire-strófát és képet, a legvirtuálisabbat, a legzebbet.

Abba is hagytam a Baudelaire-fordításokat, mert gyöttrően nehéz, sőt majdnem lehetetlen más nyelvre átkábítani, csábítani a csoda-szavak tökéletes és házasságtörésre nem termett hűségét. Pedig Baudelaire-t fordítani, jól fordítani, azután meghalni, pompás program, de nekem nem volt ehhez akkor elég kedvem, s ma sincs. És ma se lehetne, mert Baudelaire igazán és nagyon francia, előkelő burzsoá, aki persze művész-arisztokratává verte föl magát s mindemellett a formáknak (a formáknak is) hódoló művésze.

Megint olvastam Theophile Gautier prologusát a Baudelaire-versekhöz[!], nem tudom hányadikszor, s ma úgy vagyok, hogy minden Baudelaire-munkát ismerek, de Baudelaire-t nem. Mert Baudelaire ma is és úgy rejtelem, mint a Gautier írásában, mint műveiben, mint kortársainak följegyzéseiben, mint erőszakoskodó kitalálási hitünkben.

Mindenesetre szenvedő, gyászos őünk ő, akinek egy Carducci, egy Swinburne, egy Dehmel, egy ezeknél jóval kisebb Brjuszov egyenes és letagadhatatlan származottjai. Engem bátorított, mint én is cselekedtem másokkal, de a gall forma nyűge miatt imádvá is leráztam őt hamar.

Gyönyörű azonban úgy megmaradni, mint Baudelaire megmaradt, s milyen drága, ha szegény is, de szép gesztus[1]a adott nekem Ő módot, hogy emlékének áldozhassak. „Dans les caveaux d'insondable [tristesse,] OÙ le Destin m'a déjà relégué” — ez éppen elég, s Baudelaire eleven valósága ma fölfrissített, s hálára buzdított.

Ny 1917. november 1.

Ady Endre

122. A MIKSZÁTH CSEHEI

S ha már lehet a cseheknek beszélni s a csehekről is beszélni, már miért is aludjanak a Mikszáth csehei Swehla vezérükkel egyetemben. Az igazán nagy Mikszáth Magyarország lovagvárai ciklusában többek között ír egy cseh afférról is, olyan pompásan, olyan drágán: csodálom, hogy ki nem halászták a nap krónikásai.

Hát úgy volt — és most Mikszáthot beszéltetem — „Swehla, a cseh vezér, a Mátyás király seregében szolgált cseh csapatjával jó zsoldért. De a barátság csak addig tartott, míg Mátyás a horvátok ellen nem indult.”

„Swehla vezér ekkor így szólott:”

„— A csehek és horvátok majdnem egy nyelvet beszélnek, egy vérből valók. Vér a vére ellen nem harcolhat. Eressz engem haza, fölséges királyom.”

„A király a fejét csóválta:”

„Ritkaság a csehben ilyen becsületes ember. Majd hangosan mondá:”

„— Hát eredj, nem bánom. A kedvetlenül kihúzott kardnak, jól tudom, úgylis tompa az éle.”

„Ellátta költséggel, s a cseh hazaindult. Amint ment₍₁₎ men-degélt danoló csapatjával Morvaország felé, egyszerre eléjük tárult a reggeli szende napfénytől bearanyozva a gyönyörű völgy Kosz-tolán festői várával.”

„— Ez a paradicsom! — lelkesedének a csehek.”

„— Itt volna jó lakni... Vajat enni, olvasztott zsírt inni (mert ez a jólét non plus ultrája a cseheknel).”

Így Mikszáth, s a többi, a folytatás megolvasható egészen addig, hol Magyar Balázs uram kiéheztette a várat, s fölakasztatta

a várból szökő Swehla vezért, kinek a vár elfoglalása^[*] előtt megjósolta egy cigányasszony, hogy „magas állásban fog meghalni”.

Szegény nagy palóc, vajon ilyen humorosak volnának ma is az ő csehei, mint a Swehla vezéréi voltak?

Ny 1917. november 1.

Ady Endre

123. SZABÓ DEZSŐ KÖNYVE

(*Nincs menekvés — regény*)

Szomorú könyv, s írója is írja: „az örök szomjúság nagy szomorúsága panaszol ki belőle”. Hogy a könyv mindenképpen szomorú, ezt egy-két sorral bizonyítani tudom vagy tudhatom. Szomorú, mert persze szépségeket kínál, szomorú, mert nem volt muszáj megírni. Szomorú, mert nagy ambíciójú ember kielégülhetetlen szomjúságait árulja el, s Szabó Dezsőt mégis kisebbiti.

Én hiszem, hogy ezt a (nem-is-igaz) akaratbetegséget, megspékelten romantikus, családí szörnyűségekkel, Szabó Dezső hitte. De ez az akaratbetegség nem egy századnak az ő betegsége, de valami mindig előforduló s az ő regényében pláne nem is tipikus nyavalya.

Meggyült emlékek, emlékezések, csalódások, dühök helyébe Szabó Dezső hajlandó, sőt követelés: eljegyzett, determinált sorsot helyezni. S amellet Szabó Dezső nem is túlságosan törődik az ő hősével, akit oktalanul halálba visz. De leírja az erdélyi helyeket, kiket[!] ismer, embereket, miket[!] mi már régen jobban ismerünk. Igazán [érdekes] az ő hasztalan regényhőse, de ki érdekes, nem érdemli meg folytonos és unalmas milieu-szerepeltetését. A hős: érdekes, de közönséges lesz azért, mert az író úgy körülrajzolja, s őt magát mégis úgy meg nem tudja vagy nem akarja rajzolni: fölháborító.

Jó: (hiszen kezdek érteni hozzá) lehetséges egy ilyen ember, de tessék ezt, őt elém állítani s nem költő-hangulatokat s hely- és társaság-megfigyeléseket.

A Szabó Dezső könyvében nem is a hős a hős, sőt nem is az író, de valami nagy harag. Úgy gondolom, hogy mindenkinek meg akar fizetni, akik amott, lenn, Erdélyben vagy bárhol, vidéken, ővele igazságtalankodtak, akik nem ismerték föl őt.

Beszéljünk (így szokás a régi kritikai mód szerint) a regény nyelvezetéről: rossz, és nem is úgy, ahogy Szomoró Dezsőnek szokás szemére hányni. Szabó komoly, sőt tanári magyar, s ebben

a regényében mégis magyarul beszél, de egy kellemetlen magyar nyelven.

Lelkét, hőségét, igazán irodalmi akaratát azonban Szabó Dezsőnek kétségbe vonni nem lehet. Ő igazán ki akarta lehelni, hogy túl s többhöz jusson, egész régi, megigázott lelkét, de a regénye nem regény, nem jó, s csak néha hű, s csak néha érdekes, pardon, passziós olvasóknak mindig érdekes, sőt izgató.

[1918 eleje]

Ady Endre

124. LEPEDÁT MILIVOJ VERSEI

(*Bánatprocesszió 1913—1917*)

Fiatal, magyarországi szerb katonatiszt könyve, aki öt-hat esztendővel ezelőtt nem tudott magyarul. S ez a forró, dadogó és rikoltozó ember mégis csak magyarul írhatta meg a verseit. Valóságos iskolás ábrája ez a könyv a szörnyű harcnak, minden becsületes valló ember harcának a szóért. Igen, a szóért, aki helyet tud állani érettünk s azért, amit véres pontossággal akarunk másokkal is tudatni. Lapedát Milivojnak kettős kinszenvedését lehetetlen meghatottság nélkül nézni, mert érzik valahogyan belőle az igazság. És mert olyan forró, olyan dadogó és rikoltozó, és olyan tökéletlen még az ő igazságában.

„... És elmész. Kiszakítod ezüst kövét a mesének,
S a kapun át mákonyos, nehéz szeleken
Tántorogsz te ismét, részeg, hazug életem” . . .

Élet-ékszereket dalol, s „ez ékszer, mely az én tavamba hullt: jeges könnyekből metszett mély tükör, s rezgő ezüstje: a bánat”.

Így énekel Lapedát Milivoj, így és hasonlóan, de sohase érdektelenül, s meg kellett írnom róla ezt a pár sort. Különös, érdekes verseskönyv ez, mely különben Nagyváradon jelent meg, s talán igazi indulást jelent.

Ny 1918. február 16.

Ady Endre

Sienkiewicznek van egy nagyszerű háborús regénye, a Buda-pesti Hírlap közölte volt magyarul, s könyvnek is kiadta. Akkor vezércikként egészen a regényig a pozeni lengyeleket siratta, s a vad poroszokat ostromolta Rákosi Jenő. Valóban: ez a Sienkiewicz-regény talán a legjobb írás az indulatos, nacionalista, háborús írások között. Maupassant, Daudet s a többi aktuális háborús író néha és néhol ad művészbet is, de erőben, dühben senki többet. (Tolsztoj, sőt Schiller és MórícZ Zsigmond és minden valakik persze nem ide számíthatnak, akik nem csináltak politikai kenyeret a háborúból.)

Tehát végre oda akarnék kilyukadni, hogy szabad volna ám haragos, dühös, nemzetes, háborús írásokat is írni. Lehet és szabad, mert például énnekem látnom kellett egy erdélyi dombi lakásról a székelyeknek ő szörnyű menekülésüket. Azóta se tudok ép lenni, dolgos s önmagamban biztos, holott (csak) *talán* van bennem székely vér, de vagyok a régi internacionalista magyar.

Ellenben jön a székely, aki abból él, hogy ő székely, s ennek úgy meg kellene rendülnie, mint az egész emberi civilizáció megrendült.

Elküldte nekem valaki az Alkotmány 1918. jan. 6-i számát egy Kiss Menyhért-novellával, címe: A tanító. Megint úgy gondolom, hogy ez ugyanazon Kiss Menyhért, kit itt-ott olvastam, aki székely, legalábbis székelyeskedik. Mindig a neki kijáró megvetéssel olvastam a nevét, s többször csak a nevét, mint amit írt, cselekedett. Hiszem, hogy ő ugyanazon Kiss Menyhért, aki darabont volt velem együtt, persze ő nem igazságból, s aki volt koalíciós, kongreganista, és minden volt, lesz és lehet.

Kiss Menyhért nem érdemelne meg, hogy ceruzám hegyére vegyem, de rettenetes eset (óh, „e” betűs magyar nyelv) az ő esete. Én legalább két jeremiádot írtam versben székelyekről, Pilisi Lajos egy egész könyvet stb., jót nem írt egyikünk sem. De jön egy székely, s az ember azt várja, hogy legalább a megcsúfolt székelységnek igaz lelke forog rajta.*1

És mit érdemel a székely? Ezt érdemi a székely? Kiss Menyhért elköborol fájdalomért Elzászba, sőt Franciaországba, sőt Alphonse Daudet-hoz.

Sietek a végel: Daudet-nek van egy pompás háborús novellája: az öreg tanító, akit a poroszok elzavarnak, összegyűjtik**1 a falu népét az iskolás gyermekek mellé, s mielőtt meghalna, fölírja a táblára: „Éljen Franciaország”. Nos, ugyanezt műveli a Kiss Menyhért tanítója, ki szintén agg, s a falu népét összehívja,

s a román csapatok zúdulásakor szintén fölírja a táblára krétával: „Éljen Magyarország”, s szintén meghal. Hát a székelyekről sokféleképpen lehet gondolkozni, de megvetni nem szabad őket. Aki pedig a székelyek miatt fájdalomért, témaért Daudet-hoz jár, szegyelje magát, de nem egy kicsit, hanem nagyon. Óh, szegény székelyek, akiknek bánatát, gyászát, tragédiáját az úgynevezett hivatott költő Daudet-ből szedi, még jó, hogy az öreg Jakab Ödön nem írt ilyesmit.

És most már igaz íráscélunkra is rátévedhetünk: a nevezetes Sienkiewicz-regényre. „Bartek Slovik”, magyarul a „Hős”, elvitetik, hogy hős legyen, a porosz – francia háborúba. Annyi köze sincs Moltkéhoz, Napóleonhoz, Bismarckhoz és a többihez, mint ma nekem vagy neked, embertársam. Mégis ő lesz a leghősebb, háború után pedig tönkremegy, meghal, csúnyán, mert lengyel mégis. Ez a Sienkiewicz-történet egyike a legjobb, legmaibb történeteknek, habár hézagos, rosszkedvű. S ez a történet magyarabb a Kiss Menyhérténél, természetesen, de magyarabb akármelyik mai háborús magyar vagy más írásnál. Örülök, hogy, talán egy kicsit a magam mentességére is, beszélhettem a háborús irodalomról, e semmiről, ahol Kiss Menyhért mégis majdnem nulla volna, ha – Daudet nem volna. Egyébként pedig éljen a Háború, de éljen Tolsztoj, Zola, s éljen a kicsi ember is, ha nem – tolvaj.

Ny 1918. február 16.

Ady Endre

126. [AZ ORSZÁGOS KASZINÓ]

Az Országos Kaszinó nekem még ma is több, mint az Akadémia vagy a Kisfaludy Társaság, holott mind a háromba egyformán, tudniillik sohase vágyakoztam. De valahogyan, legharagosabb korszakaimban is, a kitartott, balul járt, szegény magyar úri társadalom kaszinói hivalkodásához titkos, atavisztikus szimpátiák vonzottak. Láttam vagy látni véltem az una eademque nobilitas elvéhez az új, különös, görcsös ragaszkodást, s ez meghatott, mint minden szép-szomorú emberi erőfeszítés. A Nemzeti Kaszinónak, sajnos, még egy darabig nem lesz kutya baja sem, de az Országosé már akkor kutyabaj volt, amikor a kutyabórt sutytyomban elengedték. Már akkor, amidőn Werbőczire rálicitált komikus és logikátlan zárkózottsággal, de kétséges értékű magyarokká vált svábok, cipszerek és egyebek által majorizáltatta magát. Az Országos Kaszinó a Bach-korszak félalkotmányos folytatásával s követő emberivel összebékült s szerényen osztozkodó dzsentri

áltató lovagvára lett. Kár, hogy a hullafoltok csak most kezdődnek látszani rajta, kár, de olyan természetes, törvényes, mint minden e mai törvénytelen Magyarorszában.

[1918 eleje — közepe]

127. KAFFKA MARGIT VERSEI

Ha ez a név: Kaffka Margit, „nom de guerre” lenne, sok jó, igaz olvasó töprengne, tanakodna: ki ez a nyugtalan, nagyon erős író? Asszonyoskodó férfiú, aki játékos komolysággal szeszélyes mintázatú, drága vásznakot sző, vagy férfias erejű asszony, de a nagy örök asszonyhibával: valamit ingathatatlanul fölépíteni nem tud? De a Kaffka Margit neve, személyisége, írósa, rendkívülisége, nagyszerűsége ugye nem vitás? Különben is én most a Kaffka Margit regényeire, novelláira gondoltam, emlékeztem, s a verseiről akarnék írni.*

Bizonyos, hogy Kaffka Margit is verseiben hiszi magát legjobbnak, legelőbbnek, hiszen ez már régi dal. Imádja őket, s érzem a régi versei elé állított első, vallomásos sorokban a nagy szomorúságot. Miért nem láthatja mindahányat együtt, kik tizenöt év óta vettek szárnyaló életet tőle? — de ő „szűzzé sírta szívét”, és boldog.

Igen-igen, az utolsó évek verseiben majdnem ingerítően dicsekszik a boldogságával, de végig a könyv: egy kálváriás emberélet. Jaj, egy asszony, aki ember, s mégis egy túlságos asszonyt kell vagy kellene önmagában lebírnia. Nem is volna szebb gőg, mint a Kaffka Margité, ha volna, egy asszony-emberé, kit úgy lehet, sőt muszáj mérni, mint hasonló sorú férfiú-embert. Avagy megvan az a gőg, s azért, hogy a legcsalogatóbb, szinte bűvészi, leggyönyörűbb szavú Kaffka-verseken se tudtam nagyon megindulni? Megkövült talán a saját intellektusának csodálatában, holott, lám, például Ignotus némely versében milyen szépen megfeledkező, szinte elalélt. Teljes kiömlést, látát Kaffka Margitnál ne keress, ha még olyan boszorkányosan is utánozza mindezt. Éppen a pompás szavak s a pompás illatokat kereső hosszú sorok az ő eltakarói és leleplezői.

Mégis szeresse és írja tovább a verseit Kaffka Margit, mert ezek a versek mégis gyönyörűségek, hiszen nekem is azok voltak,

*„Az élet útján”, válogatott gyűjtemény Kaffka Margit régi és legújabb verseiből, a Nyugat kiadása, 1918.

a kritikusan is olvasónak. Még az is majdnem galádság volna, ha a regényhez, a novellához küldeném vissza ezt a gazdag, ragyogó szavú, ritka magyar költőnőt, azaz költőt. Ő határoz, ő parancsol, mert művész, s ha néhány verssora visszacseng most, éppen most, bennem-belőlem: talán nem is volt egészen igazam.

És megbékélni bizony
Eljön-e az Úr, majd ha hívom?
Ha felhőkben, vizek sodrán, föld hűsén keresek
Két óriás, meritő, lágy, nyitott, örök tenyeret,
Mely kitárul se adva, se kérve,
Lehajthatom-e egyszer fejemet?
Feszült lelkem besimulhat-e végre
Az Isten óriás köd-tenyerébe?

Gyönyörű: nem cáfol meg talán egészen engem, de gyönyörű, s költő tud ilyen sorokat írni, aki bűvös rétor is. És Kaffka Margit könyve nagyon szép könyv, történet, szomorúság, lemondásos hit a boldogságban: művészet.

Örülünk Kaffka Margitnak, mert ő [a] feminizmus már megérkezett magyar diadala, egy asszony-író, akinek nem kell udvarias, hazug bókokat mondani. Erős ember, művész, kinek jó és biztos sorsa van, s minden kritikák se tarthatnák vissza az életében adva adott, kijelölt útjában, mely minden lendületében az övé.

Ny 1918. május 1.

Ady Endre

128. HOLLÓSY SIMON SORSA

Hollósy Simon elmenése a legfurcsább gondolatokra készítet és jogosít, mert hogy ez már megint egy átkozottan magyar és tragikus távozás. Ugye, hogy a magunk gusztusa és rejtett ravaszsága szerint valamikor fölszabadítottuk a jobbágyokat, s a jobbágyság mégis megmaradt? Szegény úri és művész Hollósy Simon egy ilyen magyarul fölszabadult valaki volt, aki nem tudta, mit kezdjen a szabadságával. Egy képére nagyon emlékszem, ahol sokaságos figurával dolgozik gyönyörű színben, de bizony ezek a figurák alig látják s találják meg egymást. Úgy képzelem, hogy Hollósy Simon ilyenféle képekkel akart örülni az ő fölszabadultságának, holott mestere volt a rajznak.

Robusztus, nagy magyar piktor, akire szinte rákényszerít irodalmiságomban a Vajda Jánosra mutató, mert ijesztően hasonló sorsúak.

Egy anekdotát tudok róla, megtörtént, nem történt, mind-egy, de több az igazságnál. Mindenki menekült már azon a vidéken, ahol ő festett: betörtek az oroszok. Már majdnem nyakoncsípte egy kozák, mikor egyetlen félig megcsinált vásznával, fejét csóválva, ő is elballagott. A Rákóczi-induló lehetett ez a megmentett vászondarab vagy valami több?

Magyar és alkotásra hívott zseni volt és nagyszerű pedagógus: ezt is lehetne néhány klasszikus példával magyarázni. Ezt a furcsa, bánatos nagyságát a kiemelkedő magyar géniusznek, ki oltári-szentségétől majdnem megfosztva él mégis, s örül, hogy új életeknek, új művészegyéniségeknek szolgálhat. Nem hiszem egy percig, hogy ne fájlalta volna a legönösebb, legművészibb dicsőséget, de azt se, hogy nem valósággal művészet volt neki a tanítás.

Még öreg sasnak se mondhatom, mert nem volt öreg, csak éppen a nagyon magasat nem tudta beszárnyalni. Élete nem volt terméketlen, s hogy brutálisan végeztek vele, mint az élet: most lesznek csak igazán kelendők a Hollósy-képek.

Ny 1918. május 16.

Ady Endre

129. [VALLOMÁS OLVASMÁNYAIRÓL]

Nagyon korán kezdtem olvasni, nagyon sokat olvastam, sokáig nem válogattam az olvasnivalók között, s néhány év óta megint e nem gazdaságos módszerre tértem. Állandó olvasmányom voltaképpen nincs is más, mint a Biblia, de vissza-visszatérő olvasmányaim szép számúak. Például Jókai regényeit, olyikat talán negyvenedikszer, olvasom, emlékezőssel, néha-néha és néhol-néhol az első olvasás nagy szenzációjával. Külön örömem megtalálni a még gondosabb Mikszáthnál is egy-egy anekdotának, ötletnek, furcsaságnak ismétlődését, elváltozását. Tanulságos olvasmányok ezek annak, aki a mostani Magyarországot szeretné kicserélni egy kevésbé úrival, káprázóval, de frissebb erejével, jobbal. Petőfit igazán, gyakran most néhány év óta olvasom és szeretem, de Arany nagy bűnbánó megtérésem után se lett gyakran óhajtott olvasnivalómmá. Shakespeare-re petőfisen áradozót nem írnék, de szintén kellett s ma is sokszor kell mesés világainak némelyikében el-elbarangolnom.

Különös, hogy ama „mélyebb hatást” reám az olvasmányoknak micsoda vegyes társasága tette hétéves koromtól máig. Hétéves koromban kaptam nem éppen jól választott ajándékképp Kisfaludy Sándor összes verseit; nekem ez a megnyílt menny-

ország volt. (Most jut eszembe, hogy Csokonai Vitéz Mihályt majdnem legsűrűbben forgatom ma is könyveim közül, s ő is nagyon fiatal koromban mámorosított meg.) Sue-regények s hasonlók után Goethe forgatott fel, és a Torquato Tassot diákkoromban majdnem egészen lefordítottam. Ha jól emlékszem, Byron, Baudelaire, Vajda János és Tolnai Lajos voltak nagy, mély szenzációim. Ha még tovább sorolnám őket, még furcsább, vegyesebb s együtt komikusabb volna a névsor. De az olvasnivalóimban is vallom predesztinációs hitemet: mit el kellett olvasnom, kezembe került, akár boltból, akár kölcsön, akár a vasúti kocsiban találtam. Vagy legalábbis evvel vigasztalom magam, ha néha kétségeim vannak: vajon okosan, gourmand módra, jól válogattam össze s fogyasztottam-e el irodalmi fogásaimat?

[1918. május vége]

130. [ÜDVÖZLET AZ ORSZÁGOS POLGÁRI RADIKÁLIS PÁRT
KONGRESSZUSÁHOZ]

Szerető[¹] harcos üdvözlét a kongresszusnak. Betegségem miatt csak néhány nap múlva mehetek haza. Minden elhatározásotok az enyém. A feudális és nacionalista bűnöket próbáljuk expiálni! Mentsük meg a magyar népet — hasonlóan minden magyarországi népet! Népek joga, népek szövetkezése jöjjön! Demokrácia jöjjön, a demokráciában bízom. Hitetek, erőtök, amihez újra és újra felajánlom magam, diadalmaskodni fog. Igaz emberség szálljon vissza a földre!

V 1918. október 16.

Ady Endre

FÜGGELÉK

(nem hiteles szövegek)

131. ADY ENDRE NAGYVÁRADI ÍRÁSAI

[*Ady Endre nyilatkozatával*]

Írta Fehér Dezső

Graz, április 2.

Hogy a stájer fenyőerdők sűrűjében találkoztam Ady Endrével, úgy megörvendeztünk egymásnak, mint mikor régi harcok színteréről elindult zarándokok hosszú sivatagjárás után összekerülnek a pihenés, a feledés oázisán. Ahol új erőt lehet gyűjteni új harcokra, új reményt azok győzelmére, új illúziókat új álmokra és új hitet azok megvalósulására.

A régi útrairdulásról, egykori lelkes, fanatikus csatákról emlékezünk, melynek sebesültjei, csatavesztettjei lettünk mind a ketten, sőt kívülről sokan abból a tollal viaskodó gárdából, amelynek harcosai a világosság, a kultúra, a szabadelvűség és haladás úttörő előőrsei voltak valaha a *vér városában*, ahogy Ady Endre Nagyváradot, az ő országhódító tehetségének szárnybontó levegőjét elnevezte.

A mi erőnk, a mi lelkesedésünk tüze az ifjúságunk nyárvégre fordulásával, a hajunk szürkülésével, a szenvedélyünk lebiggadásával talán lelohadt. De a kisvárosias, girbe-gurba sáros utcájú, alacsony házsorú Nagyvárad olyan fényes, pompázatos kultúrvárosa lett a magyar glóbusnak,^[*] aminőnek mi akartuk, mi álmodtuk 12 év előtt. És hogy még^[**] ma is rajongó lokálpatrióta lelkesedéssel festem Ady Endre előtt a mai Nagyvárad céljai elérésének színes kintúrajait, a mi nyomunkba lépő új, ifjú generációnak új, merészebb eszmékért és álmokért vívott harcait, örvendezve sóhajt fel Ady Endre:

— Látod, mégsem küzdöttünk hiába! A tollat, a kardot, ha kihullana kezünkéből, felragadják lelkesen mások. Az újak, a fiatalok, a jövődő harcok hőse, a Lázna ifjú serege, akiknek nemcsak ez álomhoz, de a győzelemhez is lesz herkulesi erejük.

— Most, hogy a Balkán-uralomért, a nagyhatalmak versengéseért a dolgozó emberiség vérét és pénzét áldozza a pogány idők emberirtásának példájára a világ sorsát intéző Moloch, elhomályosul egy időre a világosság, az igazság napja. Elszibbadnak, megbénulnak a legerősebb karok. De ha véget ér a háború, kezdődik a másik harc, amelynek egyik legerősebb vára a glóbuson Nagyvárad, a maguk erejéből lett embereknek ez az előretörő magyar csodavárosa.

*

— Most a legjobb itt — biztatja és vigasztalja magát Ady Endre —, ahol pihenni és várni lehet, messze a csüggedt, kimerült és a kényszerűség jármában vergődő kultúrvilágtól. Ha írsz Nagyváradra, küldd el üdvözetemül ezt az egyetlen versemet,

aminek megírására a stájer fenyvesek csendje inspirált. A nagyváradiaknak dedikálom, akik útnak indítottak, harcra buzdítottak, s akikhez új Antaeusként vissza fogok térni, ha új harcokhoz új erőre lesz szükségem.

És átadja az ő mélyrelátó, csodás poézisének ezt a legújabb remekét:

.....

NN 1913. április 3.

132. [VÁLASZBESZÉD A NEMZETI TANÁCS
ÉS A KORMÁNY ÜDVÖZLŐ KÜLDÖTTségÉHEZ]

Igen tisztelt hölgyeim és ura[i]m !

Dadogva, gyáván, de mégis némi büszkeséggel mondom köszönetet önöknek, a forradalmi magyar nemzet tanácsának, aki eljött a költőhöz.

Betegen és meghatottan, hálásan szorongatom a felém nyújtott kezeket. Dadogva, mert életemben sokat kiabáltam — dadogva is mondom, milyen jól esik nekem ez a mindennél nagyobb kitüntetés. Úgy érzem, hogy való és bekövetkezett az én forradalmam !

Ékes magyarnak soha szebbet!*)
Száz menny és pokol sem adhatott:**)
Ember az(***) embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,****)
Újból-élő!*****) és makacs halott.

PN 1918. november 19.

133. [MEGNYITÓ BESZÉD
A VÖRÖSMARTY AKADEÉMIA ÜLÉSÉN]

A Forradalommal ránszakadt Szabadságban és Gyászban, íme, megbúvunk itt, azok, akik *hisznek*.

Nemcsak bujkálás lesz ez, hanem állandó és állandó magyar mementó, hogy ennek az elkockázott országnak és szerencsétlen magyarságnak még minden joga megvan az élethez.

Nem dalidózást, nem búsmagyarkodást akarunk, hanem protestációt, fellebbezést és bátor kiáltást a „népek hazája, nagyvilághoz”.

[1918. november 27.]

PÓTLÁS

Milánóban ma Milánó népe a legbájosabb látnivaló. Ahogy nyüzsög, s csinálja a honneuröket az idegenek. „Milánó világváros, bizony isten világváros.” Szinte halljuk a milánói szívek ujjongását. Arcán egy új rang göggyével és hitével néz reád a milánói. Ha üres a Dóm, a milánói betódul — angolnak. Ha gyér népű a kiállítás, kirohan — idegenek. Milánó apraja-nagyja lelkén hordja az ügyet. Hadd ámuljon és hódoljon a világ. Mintha soros, csoportrendszer dívnék közöttük suttymban. Mintha rendezett és vezényelt tömegek járnák az utcákat s a kiállítást. Szorgos, komoly és öntudatos mindenki.

Máskor is kozmopolita arculatú Milánó. Ma minden percben elfelejtjük, hogy Olaszország. Vidám tudóval habzsoljuk az Alpokról ömlő levegőt. Tetszik nekünk, hogy tiszták a házak és [az] emberek. Szélesek az utcák, és szélesek villanásai a napi életnek. Milánó népének érdeme mindez. A megkomolyodott s majdnem elolasztalanodott Észak-Olaszországé. Milánó és Turin: ezek már maguk-csinálta nagyvárosok. Ezek már a szürke, izzadó és gazdagodó Európa városai. Milliomosok, új sütetű vagyonnal s egyszerű névvel. Nyilván haragusznak is e két parvenüre a múltból élő olasz városok, sőt a dekadens Nápoly is. De mikor ma a parvenüké a világ.

*

Tudás és rend van sok a milánói kiállításban. Mese az, hogy ez a kiállítás olaszos és könnyelmű. Sőt: németes és pedáns. Milánó előbb megtanulta az expozíciók leckéjét. Most mintha első eminensként darálná el nekünk. Ez egy kicsit lelketlen, és mihamar unalmas. Karakter, újszerűség, érdekesség és különösség: kevés. Valami grandiózus a kigondolásban: semmi. Olaszország meglep talán egy kissé produkáló képességével vagy maszkiával. A kiállító nációnak azonban mintha csak elegánsak és udvariasak akarnának lenni. Valamivel többek, mint udvariasak: a belgák, franciák, japánok s némileg a magyarok. Jeles dolog, hogy a magyar kiállítást valami furcsa, bizalmatlan érdeklődéssel nézik az emberek. De nézik,

nagyon nézik, és ez a fő. És a kiállítás a nyári katasztrófa után foltozott kiújulásával is elsőrendű. De mintha sejténék az idegenek, hogy túlozunk. Hogy megerőltettük magunkat. Hogy a mi életünkkel s fejlődöttségünkkel nem arányos ez a megjelenés. Pusztai csárdán hatalmas arany griff-cégér, ma mi tudunk legszebben hazudni Európában.

*

Milánó kiállítása nem javította meg a nagy internacionális kiállítások rekordját. Azt is bajos volna Milánóból megjósolni, hogy sokáig marad-e fönt még a világkiállítás mai bábeli módszere. Bizonyos, hogy az internacionális összecsoportulás egyre kívántabb és sűrűbb lesz. A nemzetközi delegációk, a kiállítások, a kongresszusok stb. ezt jelentik. Ám meg kell tisztulnia a nemzetközi összesereglés e sok zavaros, rendszertelen rendszerének. Nagy és csalóka kirakat csak nem maradhat a nemzetközi kiállítás. Valami szabályozásra gondolunk. Valami új tudományra, mely a kiállításokon hitelesen számol be erőkről és képességekről. Talán az interparlamentáris konferencia fogja kapni valamikor ezt a föladatot. Hiszen ma is már sokan embrióját látják e konferenciában az európai Egyesült Államok parlamentjének. Ez a parlament döntene majdan el talán, hogy hol legyen kiállítás. Mít és hogyan hordjanak itt össze. Mi az, ami látnivaló, s mi az, ami csak tanulmányos. Végre is minden tanulmányos úgysem lehet összehordani az egész földgolyóról. Úgy sejtjük, hogy a világkiállítás vásárjellegét a szocializmus fogja megnemesítve kicserélni.

*

Szeretne az ember ditirambbal írni, valahányszor Belgiumról ír. Még a túlzó lelkesedés sem túlzó. Ez a kis egyéniségtelen és nációatlan náció csodálatosan nagy ma. Talán azért, mert egyéniségtelen és nációatlan. Okvetlenül ők az elsők Milánóban is, a belgák. Valamerre, amerre mindannyian megyünk, ők törnek legügyesebben. Íróikban, művészeikben, pénzembereikben s iparosaikban is van egy kicsi valami, ami már a megérkezett Jövő. Amit csinálnak bárhol, nem meglepő. Hanem biztonságos, otthonos, gazdag és elégségs. Szinte célhoz-érés látszik ott is, ahol csak kísérleteznek. Mert már vérükben van cél és ízlés. Az ő iparművészetük az első iparművészet ma Európában és a világon. Egy egyöntetűen előretörő, választékos, pompás kis társadalom tükre. Fölvont esztétika még

a szemétspróbjuk is. Harmonikus meghódolás a művészet, mégpedig az új törekvésű művészet előtt minden kis darabjuk.

*

Este pedig olyan Milánó és kiállítása, mint egy tündérvilág, melyben kiütött a revolúció. A Simplon-kapun még egyre tódul be a nép. És özönlik ki-be. Nappali fénynél hevesebb, villámos fény. Csodálatos zöld pázsitok a kiállítás parki felében. Zene mindenütt. Itt Wagner, ott Bizet, emitt Brahms magyar nótái, amott angol-néger dalok. Berber, szudáni, japán, néger arc jelen meg olykor az áramló tömegben. Mosolygó vagy egykedvű arcok. Elnyeléi őket a fehér, unalmas arcok tízezre vagy egy fa árnyéka. És előttünk, hogy a kiállításról berobogunk, a Dóm, mely belemereszkedik a hideg, kékhomályos magasságba. Ez: szépség. Milánónak kevés köze van hozzá. A kiállításnak még kevesebb. Ez a szent, októberi éjszaka. A derűs és árnyas, enyhe és hűs, békés és nyugtalanító. A vasút felé lázasan és sokan mennek. Furcsa dolog, de Milánóból könnyű szívvel lehet elutazni.

(Milánó, október 12.)

Budapesti Napló 1906. október 18.

Ady Endre

135. UTAZNAK A MAGYAROK

Egyiptom, Dél-Olaszország s az olasz és francia Riviéra tele van magyarral, mert talán sok a pénzünk. Avagy kevés a pénzünk, s ezért — mindegy. Annyi bizonyos, hogy sok az igényünk. Sok mindent megkívánunk, amihez nincs jogunk, sok mindent teszünk, amihez még a kedvünk is hiányzik. Valami francia tréfás írást olvastam a sznobok nagyszerű hivatásáról. A sznoboknak, az utánzó, affektáló senkiknek már sokat köszönhet az emberiség kultúrhistoriája. Ha a magyar ember utazik élvezet nélkül, Nietzsche szavalja megértés nélkül, esetleg propagandát csinál az alkalmasabb és becsületesebb, más magyarok között. Utazni, idegenben látni a magyar embert, pláne nagy élvezet, szinte pokoli. Nincs olyan zugolya a világnak, ahonnan egy kis elégedetlenséget ne vigyen még a legkorlátoltabb magyar is. Biró Lajos, nem az író, hanem a vademberek között utazó, valósággal megrémült, amikor Magyarországra visszaérkezett. Mert *extra Hungariam non est vita*, de ilyen elmaradt élet nincs is sehol. Ha a magyar ember akár-

hová is, de kiteszi a lábát a határon, lázadó magyarként tér haza. Nekünk pedig szükségünk van a lázadókra, sok-sok lázadóra, mindenkire, aki elégedetlen. Szegény néhai Tóth Béla, ha valami kis hasznot mégis mívelt az írásaival, azért mívelte, mert szerette az utazást. Jó dolog az, ha keresztszegi Keresztszeghy és lépmezei Schwartz úr utaznak, akárhova, de mennek, látnak, más ételt esznek, más embert, más rendőrt és sok egyéb mást látnak.

Tíz év óta lett divat Magyarországon az utazás, s ez egyik reméltető jele sok olyannak, ami ma még távolinak látszik. Nemhiába érezte meg Apponyi Albert, hogy Párizsba nem szabad engedni magyar tudósokat és művészeket. De alapjában, ha ő végiggondolja a dolgot, sehova se szabad a magyar embert engedni. Mert mindenünnen, s még a pelyva-emberek is, az elégedetlenséget hozzák haza. Így is legyen, s én szeretettel nézem külföldi bolyongásaimban, ha találkozom velük, a legkönnyebb, legsemmibb magyarokat is. Minden utazó magyar fölé egy tucat agitátorral, s örvendetes dolog az, hogy utaznak a magyarok, sznobok és valakik.

HSz 1909. május

(a - y.)

136. [ÖREGEK ÉS FIATALOK]

[Nyilatkozat Pekár Gyula támadására]

Pekár Gyulának, e nem kellően szimpatikus irodalmi amatőrnek, a provokált „fiatal barátaim” helyett én üzenek valamit, aki Pekár Gyula számára se fiatal, se barát nem lehetek. Pekár Gyula nyolc kompakt „nyugati évvel” dicsekedik el, s eszébe nem jut, hogy Baudelaire-nek olyan inasa is lehetett volna, aki kilenc évig szolgál nála, de ennek az inasnak sohse lett volna bátorsága irodalmi monstrepörökbe[n] magát bíróul fölléptetni. Bibi, La Purée, Verlaine rongyos, ősdíák asztal- és utcatársa szintén nem bátorkodott soha akár Anatole France-ról, akár Rimbaud-ról cézarian nyilatkozni. Pekár Gyulát a Herczeg Ferenc írósága, sikere vadította meg valószínűleg — s így is tudom —, s elhatározta mint erős, daliás ember, hogy ő is nagy író lesz. Aki ilyen jelentéktelen és oktalan ok miatt lett íróvá, s aki azt se tudja, hogy bizonyos defektusokat nem nyolc kompakt „nyugati” év, de öt nemzedék se tud betölteni, az ilyen ember hallgasson. Örüljön, hogy írhat, hogy van hely, ahova írásait lerakják, s hogy vannak emberek, akik őt komolyan írónak vallják, az ilyen ember

örüljön, hogy él. Ami a cikk szó szoros „érdemi” részét illeti, a Pekár Gyula írásánál naivabb, rosszul ravaszkodóbb, informálatlanabb s a logikáról desperáltabban lemondó írást még Magyarországon sem olvastam, ahol pedig, jaj, szörnyűek az állapotok, s az ember kénytelen Herczeg Ferencet írónak elfogadni csak azért, mert Pekár Gyula is van. Pekár Gyula kedvéért már ez is túlságos volna, amit e néhány sorban mondtam, de vannak Tisza Istvánok, Rákosi Jenők, Kiss Józsefek és mások, olyanok, akik megriadtan védekeznek, rugdalóznak minden európaián magyar lehetőség ellen: voltaképpen nem Pekárnak, hanem ezeknek megy ez az üzenet.

FM 1911. január 3.

137. [NYILATKOZAT A PÁLYAKEZDÉSRŐL.]

Én tulajdonképpen nem is Váradról indultam. Várad csak felvilágosító és roppant jelentős állomásom volt. Magamhoz juttató stáció.

Hát bizony én már afféle verselgető diákember voltam. Kis-korom óta írok, s az első írásaimat, verseimet jó görögtanárom helyezte el a helyi, a zilahi lapokban. A zilahi kollégium elvégeztével Debrecenben jogászkodtam, majd laphoz kerültem, újságíró lettem. Debrecenben jelent meg első költeményes könyvem, a Versek. Mint újságíró kerültem Váradra. Mondhatom, többet jelentett a Debrecenből Váradra való kerülésem, mint Váradról — Párizsba.

Váradon jelent meg anno 1902 Még egyszer címmel a második könyvem. Ez már sikert is hozott. Az ezután való utam már ismeretes. A Vér és arany következett, de ekkor már úton voltam.

FM 1911. december 24.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Ady L.	Ady Lajos: Ady Endre. Bp. 1923.
Ady L.-né	Ady Lajosné: Az ismeretlen Ady. Bp. 1942.
Ady-Múzeum	Ady-Múzeum. I—II. Szerk.: Dóczy Jenő és Földessy Gyula. Bp. 1924—1925.
AEÖN	Ady Endre összes novellái. Bp. 1961.
AEÖPM	Ady Endre összes prózai művei. I—X. Bp. 1955—1973.
AEÖV I.	Ady Endre összes versei. I. Versek (1891—1899). Bp. 1969.
AEPI	Ady Endre publicisztikai írásai. 1—3. köt. Bp. 1977.
AEVL	Ady Endre válogatott levelei. Bp. 1956.
Ai	Ady Endre: Az irodalomról. Bp. 1961.
BH	Budapesti Hírlap
BN	Budapesti Napló
Böloni, 1966	Böloni György: Az igazi Ady. Bp. 1966.
EmlAE I—II.	Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről. I—II. Bp. 1961—1974.
F	A forradalmi Ady. Bp. 1945.
Feljegyzések	Feljegyzések és levelek a Nyugatról. Bp. 1975.
FL	Ady Endre: A fekete lobogó. Bp. 1960.
FM	Független Magyarország
HSz	Huszadik Század
Isz	Ady Endre: Ifjú szívekben élek. Bp. 1958.
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
J	Ady Endre: Jósások Magyarországról. Bp. 1936.
KF	Ady Endre: Költészet és forradalom. Bp. 1969.
Ktt	Kézirattár
Mj	Megjelent
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
Na	Ady Endre: A nacionalizmus alkonya. Bp. 1959.
NN	Nagyvárad Napló
Ny	Nyugat
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
PF	Pesti Futár
PH	Pesti Hírlap
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
Pn	Ady Endre: Párisban és Napfényországban. Bp. 1949.
PN	Pesti Napló
Pp	Ady Endre: Poéta és publikum. Bukarest, 1967.
PT	Pesti Tükör
Révész	Révész Béla Ady trilógiája. Bp. 1935.
V	Világ
Vál.	Ady Endre válogatott cikkei és tanulmányai. Bp. 1954.
Vp	Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról. Bukarest, 1959.
VT	Ady Endre: Vallomások és tanulmányok. Bp. 1944.

ELŐSZÓ A JEGYZETEKHEZ

Ady Endre összes prózai műveinek XI., a kritikai kiadás publicisztikai sorozatának zárókötetete Ady 1913. jan. 1-től élete végéig írt cikkeit, ill. cikk jellegű írásait (előszók, nyilatkozatok stb.) tartalmazza. Az írások sorában, ellentétben a korábbi időszakokkal, nem találunk hosszabb, tanulmány méretű munkát, ami a számszerűségeken túlmenően (hat év alatt Ady mindössze 130 cikket írt) szintén jelzi, hogy a publicisztikai tevékenység ekkor Ady munkásságában még a megelőző két-három évhez képest is jelentősen háttérbe szorult a lírai életművel szemben. Ez azonban semmi esetre sem jelenti azt, hogy az 1913-tól írt cikkek gondolati, sőt irodalmi, esztétikai értéke kisebb lenne, mint azoké, amelyek ezt megelőzően kerültek ki Ady tolla alól. Elég ezzel kapcsolatban csak utalni az olyan írásokra, mint a Vallomás a patriotizmusról, A Galilei Kör ünnepén, Magyar és román, Levél helyett Gogának stb., melyek gondolatiságukat s megformáltságukat tekintve egyaránt a magyar publicisztika klasszikus értékű darabjainak számítanak. A publicisztikai írások viszonylag kis számát a szóban forgó években is elsősorban ugyanaz magyarázza, ami már 1908 nyaratól—őszétől kezdve visszafogta Ady cikkírói munkáját, nevezetesen, hogy Ady ekkor sem kötődött belső munkatársként egyetlen laphoz sem. Kedvezőtlenül befolyásolta továbbá Ady cikkírói kedvét a háború kitörésekor bevezetett cenzúra, ill. Adynak a háború alatt egyre romló egészségi és idegállapota.

A kötetünk által átfogott időszakban Ady cikkeinek fő fóruma a Nyugat és a Világ volt, s egy helyett, a Pesti Tükört kivéve csak alkalmanként kerültek írásai más lapokba (Az Érdekes Újság, Szabadgondolat, Pesti Futár, Népszava, Új Magyar Szemle, Új Nagyvárad, Budapesti Hírlap, Pesti Napló, Újság [Kolozsvár], Isonzómenti Tárogató, Délmagyarország). Adynak a Nyugattal való kapcsolata a kérdéses időben lényegében zavartalan volt. A folyóiratban továbbra is főleg irodalmi tárgyú cikkei, könyvkritikái jelentek meg. Jóllehet bizonyos adatok szerint 1918 tavaszán Ady állítólag szakítani kívánt a Nyugattal, s Milotay István Új Nemzedékével kacérkodott (l. Feljegyzések, 115. l. és Ady L., 222. l.; vö. még Bölöni, 1966. 475. l.), de ezeknek az adatoknak aligha adhatunk hitelt. Némileg bonyolultabban alakult Ady s a Világ viszonya. A lapnak Ady több hónapi huzavona után (l. erre AEÖPM X. 219—224. l.) 1910 decemberében vált külső munkatársává, s kapcsolata vele mindvégig ilyen jellegű maradt. Összekötetése a lappal azonban, noha az a korabeli sajtóorgánumok közül világnézetileg a legközelebb állt hozzá, nem volt felhőtlen. Zavaró körülményt Ady számára a tízes évek elején egy időben épp a lap felemás politikai-világnézeti irányvonala jelentett, amiért 1912 nyarán Ady szakított is a lappal. (L. erre AEÖPM X. 224. l. és a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikket és jegyzeteit no. 199., ill. 551. l.) Ady s a Világ kapcsolata kötetünk időszakában, 1913 tavaszán állott ismét helyre, de cikkeket Ady csak az év augusztusától írt újból a lapnak, jó ideig, tulajdonképpen egészen 1915 áprilisáig, azonban csak meglehetősen alkalomszerűen, olykor több hónapos szünettel. 1915 áprilisától az Ady-cikkek ismét rendszeressé válnak

a Világban. Ady ekkor, ápr. 18-án kezdi meg írni a lapban Távól a csatatér-től c. háborús jegyzetsorozatát, melynek darabjai egy kivételével (1915. szept. 28.) a Világ vasárnapi számaiban kaptak helyet. A cikkekért, mint az Ady Bölöninek 1915. aug. 31-én írt leveléből (l. AEVL, 523. l.) kitűnik, a Világ 30 koronát fizetett darabonként (vö. még Bölöni, 1966. 416—417. l.), s a honoráriumot 4—4 cikk megjelenése után 120 koronás tételekben küldte meg Adynak. Távól a csatatér-től címmel 1915 őszéig Ady összesen 19, egyenként 2—3 jegyzetből s közbeekelődő versekből álló írást publikált a Világban. Nov. 7-e után a sorozat váratlanul megszakadt. A jegyzetsorozat félbemaradása a három héttel korábban kibontakozott Ady—Rákosi-vita (l. erre a Távól a csatatér-től. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzetét. 376. l.) eseményeivel függött össze. Közelebbről azzal, hogy a Világ szerkesztője, Purjesz Lajos, nem járult hozzá Adynak a vita során írt, Rákosi Jenőnek c. cikke (l. III. l.) Világ-beli publikálásához, ami párbaj-afférhoz vezetett Ady és Purjesz között. Az affért ugyan sikerült elsimítani, de következtében nemcsak a Távól a csatatér-től-cikkek folytatása szűnt meg, hanem mintegy fél évre Ady s a Világ kapcsolata is. (L. erre még a Rákosi Jenőnek c. cikk jegyzetét. 445. l.)

Ismerünk olyan adatot, mely szerint a Világgal történt újbóli szakítás idején Ady a Pesti Napló munkatársa kívánt volna lenni. (I. Csinszka Fehér Dezsőnének 1915. nov. 17-én írt, a Rákosi Jenőnek c. cikk jegyzeteiben idézett levelét. L. még Ady L., 210. l.) Erre azonban — ellentétben Ady Lajos és Bölöni állításaival (l. Ady L., 210. l. és Bölöni, 1966. 458. l.) — nem került sor. Ehelyett a következő év februárjától Ady megpróbálja helyreállítani kapcsolatát a Világgal. Febr. 22-én írja ezzel kapcsolatban Bölöninek Csucsáról: „Szeretném, ha a »Világ«-gal minden hetye-petye nélkül helyre állana régi viszonyunk. Erről beszélj, ha alkalmad van, Öszkával [Jászi Öszkával] s még avval, akit illet.” (L. AEVL, 530. l.) Ady kísérlete ekkor s még egy darabig nem jár eredménnyel. Három héttel később, Ady márc. 14-én Bölöninek írt újabb levelében (l. AEVL, 532. és Bölöni, 1966. 449—450., ill. 465. l.) a kérdés ismét felbukkan: „Mi van a »Világ«-gal, hova egyelőre valóban jobb nem dolgoznom?” — olvashatjuk a levélben, aminek háttérében feltehetően az áll, hogy Bölöni várakozó álláspontra intette Adyt. Ady s a Világ kapcsolata végül is 1916 májusában újult meg. Ennek első, a nyilvánosság előtt is kifejeződő jele A Protestáns Szemlének c. máj. 5-i cikk (l. 122. l.) volt, mely a Világ hasábjain látott napvilágot.

A Világgal való kapcsolat megújulására Ady alkotókedvének már erősen fogyatkozó szakaszában került sor. Nyilvánvalóan főleg ennek tudható be, hogy a lapban az említett máj. 5-i írást követően mindössze két cikke (Vallás és demokrácia. 1916. jún. 29., Erdélyi ember bánata. 1916. aug. 16.; l. 125., ill. 127. l.) s három verse (Játék a Sorssal, Átkozott a Gondolat és Minden csak volt) jelent meg. 1917 első napjaiban Ady ugyan gondolt még arra, hogy a Világban „szimbolista és . . . pacifista íráscskékat” kezd írni (l. Ady Lajoshoz írt akkori levelét. AEVL, 537—538. l.), ami feltehetően a Távól a csatatér-től c. jegyzetekhez hasonló sorozat terve lehetett, de ennek megvalósításáig már nem jutott el. 1916 után Ady nem publikált többet a Világban. Hogy elmaradt a laptól, abban az előbb említett körülményen, alkotóerejének hanyatlásán túlmenően része volt talán egy másik tényezőnek is, mégpedig, hogy 1917-től, miként 1915 novemberében is, Adyt ísünet foglalkoztatta a gondolat, hogy írásai fórumává a Pesti Naplót tegye meg. E szándékot 1915 őszén inkább csak a pillanatnyi hangulat, mintsem a józan megfontolás táplálhatta. 1917 januárjában azonban, jelentős összeget fektetve bele, Hatvány Lajos vette át a Pesti Naplót, aki az általa szerkesztett első számoktól kezdve arra törekedett, hogy a lapot irodalmi s politikai

részeiben egyaránt a saját felfogásának megfelelően formálja át. S mivel ez a felfogás nem állott távol az Adyétól, természetesen adódott, hogy Ady érteklődéssel fordult a lap felé. Úgyanilyen természetes volt, hogy Hatvany is igyekezett megnyerni Ady írásait a lapja számára. A versekre Hatvany egyik Adyhoz írott levelében (l. PLM A. 117.) már 1917 elején bejelentette az igényét, Adynak a Pesti Napló munkájába való bekapcsolódásáról mégis csak március folyamán kezdődtek meg a tárgyalások. Könyvének egyik helyén Ady Lajos Adynak a Pesti Naplóval kapcsolatos ekkori elgondolásairól úgy ír, mintha Ady a belső munkatársi viszony alternatíváját latolgatta volna (l. Ady L., 110. l.). Ilyenről azonban, legalábbis komoly formában, aligha lehetett szó. Már csak azért sem, mert Ady ekkor még Csucsán élt. A márciusi tárgyalások, miként azt Ady levelezése tanúsítja, csupán külső munkatársi kapcsolatra vonatkoztak. A tárgyalásokon Ady közvetlenül nem vett részt, helyette s megbízásából Ady Lajos egyezkedett Hatvanyval. A tárgyalásokon bizonyos nehézséget Adynak a Nyugattal való viszonya jelentett. Nem egyszerűen az, hogy egy korábbi s lényegében soha be nem tartott egyezség értelmében Adynak valamennyi írását a Nyugattal rendelkezésére kellett volna bocsátania, hanem e mellett nem kevésbé az, hogy katonai fölmentését Ady mint a Nyugat szerkesztője s munkatársa kapta meg. Éppen ezért Ady öccsén keresztül visszatérően arra kérte Hatvanyt, járuljon hozzá, hogy meg egyezésük esetén a Pesti Napló mellett továbbra is írhasson a Nyugatra. (l. Ady Lajoshoz írt 1917. márc. 24-i és 25-i levelét. AEVL. 541. és 543. l.) Hatvany erre már eleve készséget mutatott (l. Ady Lajos 1917. márc. 18-i levelét Adyhoz. MTA Könyvtára. K 11/51.), s ennek megfelelően Ady Pesti Napló-beli szereplésének részletkérdéseiről meglehetősen hamar sikerült megállapodásra jutni. E megállapodás részleteit nem ismerjük pontosan. Az Ady-levelezés alapján azonban annyi mindenesetre megállapítható, hogy Hatvany elsősorban az Ady-versek számára kínálta fel a Pesti Napló hasábjait. De szó volt cikkekről s általában a prózai írásokról is.

„Berukkolni” — mint írta (l. Ady Lajoshoz intézett, fentebb említett márc. 25-i s Hatvany Lajosnak ugyanakkor írt levelét. Az utóbbit l. AEVL 542. l.) — a Hatvany Lajos-féle Pesti Naplóba Ady 1917 húsvétján szeretett volna. A húsvéti szám részére küldött is verset Hatvanynak (l. Ady Lajoshoz írt 1917. ápr. 16-i levelét. AEVL 544. l.), de Hatvany azt valamilyen oknál fogva nem közölte. A Pesti Naplóval való kapcsolat így nem indult szerencsésen. És nem bizonyult termékenynek a folytatás sem. Annak ellenére, hogy 1917. júl. 6-án Ady azt írta Hatvanynak, szeretne „a P. N.-nak sokat írni, mindenfélét” (l. Hatvany Lajos: Ady. Bp. 1959. I. 303. l.), a lapban 1917 és 1918 során Adynak összesen három verse jelent meg (Menekülés az Úrhoz, Szegény jó fiaim, Volt egy Jézus), cikke vagy prózai írása egyetlenegy sem. Mindebből következően a Világgal való kapcsolat megújítása s a Pesti Naplóval kötött egyezség ellenére élete utolsó két évében az előbb említett verseket s két, alkalmi okokból másutt közölt cikket (Tömörkény István. 1917. okt. 2. és [Vallomás olvasmányairól]) leszámítva, Ady írásainak főruhává kizárólagosan a Nyugat vált.

Adynak az egyes lapokhoz és folyóiratokhoz kötetünk időszakában fűződő viszonyát ismertetve szólnunk kell még a rövid életű, mindössze hat és fél hónapig megjelenő Pesti Tükörről, mely 1913-ban Levelek a hazátlan-ságból címmel Ady négy cikkének adott teret hasábjain. Az 1913. márc. 4-én indult politikai napilap Ady egykori gazdag s időközben Pestre költözött váradi jóbarátjának, Kenéz-Kurländer Edének a vállalkozásaként jött létre. Ady már a vállalkozás előkészítésének időszakában felfigyelt a szerveződdő lapra, sőt Gallosvich Károly személyében még munkatársat is ajánlott a leendő szerkesztőség részére (l. 1913. jan. 23-án Kurländer Edéhez írt leve-

lét. EmlAE II. 696. l.), érthető hát, hogy később írásokkal is jelentkezett abban. Annál is inkább, mert a Pesti Tükör szerkesztője Ady másik jóbarátja, Bíró Lajos volt, aki bizonyára fel is kérte Adyt kéziratok küldésére.

A Pesti Tükör kapcsán nem érdektelen megemlíteni, hogy még mielőtt az első írását közölte volna, 1913 márciusának végén — áprilisának elején a Maria-Grünben vele együtt időző Fehér Dezső biztatása nyomán Adyban felöltött a terv, hogy Hatvany Lajos anyagi támogatásával átveszi a lapot, s azt saját szócsovévé teszi meg. Grünből hazatérőben (Ady, ill. Fehér grüni tartózkodására l. az Ady Endre nagyváradai írásai c., kötetünk függelékében közölt írást s annak jegyzeteit. 155., ill. 621. l.), április első napjaiban Fehér Dezső tárgyalt is erről Kurländer Edével, s ennek eredményeiről akkor írt levelében a következőképp számolt be Adynak: „Kurländerrel is beszéltem és örömmel vette a propozíciódat. Remélem azóta írt is már neked. Egyebekben vele és Surányival is tárgyaltam — természetesen a személy megnevezése nélkül — a lapjuk esetleges eladásáról és nagy általánosságban annyit írhatok, hogy a mostani rossz pénzügyi viszonyok folytán igen kedvező feltételek mellett lehetne megvenni és megalapozni az Ady Endre lapját. Nagy ambícióval fogok buzgólkodni ennek a Te gondtalan jövőd és anyagi fellendülésed biztosító tervnek megvalósításán, ha te is egyengtedd egy kicsit az utamat. É rád nézve fontos ügy sikere érdekében nagy elfoglaltságom dacára is kész vagyok a legmesszebb menő áldozatra. Ezért kérek, írd majd meg pontosan, mikor lesz a Hatvany Laci premijérje Münchenben. Akkor odautaznék és diplomatikusan szondíroznám és tetszetőssé tenném a lap-alapítás ügyét.” (L. AEVL 403. l.) Válaszlevelében Ady változatlan lelkesedésének, de ugyanakkor a terv megvalósíthatósága iránti kételkedésének is hangot ad: „A te szép, kigondolt terved, persze, a jövő titkos, nagyszerű, de bizonytalan zenéje. Minden esetre kötelességem lesz megpróbálni a magam érdekében minden finoman és úriasan lehető.” (L. Dénes Zsófia: Akkor a hársak épp szerettek. . . Bp. 1957. 223. l.) A Pesti Tükör átvételének tervéből végül is nem lett semmi. Adynak a tízes években felerősödött vágya, hogy függetlenül más lapoktól és folyóiratoktól, saját, önálló lapra tegyen szert — aminek csak egyik kifejeződése volt a Pesti Tükörrel kapcsolatos terv —, végképp csak vágy maradt.

Kötetünkben az 1913 s Ady halála közti évekből összesen 134 cikket, ill. írást közlünk. Ezek közül 15 most jelenik meg először kötetben. A 134 írásból négy nem tekinthető hiteles Ady-szövegnek, ezért ezeket kötetünk függelékében helyeztük el, ill. egyet, Adynak az Ady—Rákosi-vita során a Pesti Futár részére adott nyilatkozatát (a vita ismertetésének folyamatossága érdekében) a jegyzetek közt tettünk közzé (l. 449. l.). A közölt 134 íráson kívül tudunk azonban még néhány olyan cikkről, mely csupán Ady szándékaiban érlelődött, de leírásukra sohasem került sor, továbbá három olyanról, melyet Ady le is írt, de amely kéziratban maradt, majd ilyen formában elveszett. Az utóbbiak egyikéről a Rákosi Jenőnek c., fentebb már említett, az időrend szerinti következőről pedig a Korrobori c. 1917-ből való cikk jegyzeteiben (599. l.) szólnunk részletesebben. A harmadik elveszett írás Ady 1918. febr. 24-én a Bihar Megyei és Nagyváradai Újságírók Egyesülete által rendezett műsoros estélyen tartott felolvasásának szövege volt, mely a különböző források (Az újságírók estélye. Nagyvárad Frissújság 1918. febr. 25. 2. l., Az újságírók művészestélye. . . Nagyvárad 1918. febr. 26. 5. l., Nádas Sándor: Nagyvárad. Egy felolvasás tanulságai. PF 1918. márc. 1. 3—6. l., Nagy Mihály: Ady-émlékek. Ady-Múzeum. II. 139. l.) egybehangzó tudósítása szerint Ady váradai újságírói emlékeit, azok érdekesebb epizódjait idézte.

A csupán megírni szándékolt cikkek közül fentebb már említettük azo-

kat a „szimbolista és . . . pacifista írócskákat”, melyeket Ady 1917 legelőjén a Világban kívánt volna közzé tenni. Ezekon kívül a következő cikkek tervéről van tudomásunk:

1915 májusának végén Ady a Világban reagálni kívánt arra, hogy a Borsszem Jankó 1915. máj. 23-i száma egy gúnyolódó mondat kíséretében újra közölte Életesenek látom magam és Nyögök s mind terhemmel c., a Nyugat máj. 16-i számában megjelent verseit. Erről Ady Lajoshoz máj. 30-án írt levelében a következőket olvashatjuk: „. . . a Borsszem Jankó heccelődése fáj: hiszen nekem muszáj és — nem lehet írnom. Távirotozz, ha nem látod helyesnek, hogy a »Világ«-ban gorombán válaszoljak.” (L. AEVL 518. l.) A goromba válasz feltehetően Ady Lajos ellenkező véleménye következtében nem született meg. (Valamivel később, a Borsszem Jankó újabb „heccelődését” azonban Ady már nem hagyta felelet nélkül. L. erre a Távol a csatatérről. I. Az értelmetlen versek c. 1915. jún. 27-i cikket és jegyzeteit. 94., ill. 340. l.) Ugyanazon levelében Ady egy másik cikkről is említést tesz: „A »Pesti Napló«-nál lemaradtam a cikkel, de megírom” — olvashatjuk a levélben. A tervezett cikk tartalmáról semmi közelebit nem tudunk. Két nappal később, jún. 1-én ugyancsak öccsének számol be egy cikk tervéről: „Nekem nincs más szenvedésem (még a gyomromé is az), mint a háború s nem lehet írnom, csak akadozott lélegzetvételeket. De ezt muszáj. Valami jó formájú cikkben szeretnék erről írni a vasárnapi »Világ«-ban, lehetőleg cenzúrárt kikerülve s egy és másť magyarázva.” (L. AEVL 519. l.) Noha e cikk sem íródott meg, a benne kifejtteni kívánt gondolatot, ha töredékesen is, megtalálhatjuk Az értelmetlen versek c. előbb említett cikkben. Bölöni Györgyékhez 1915. júl. 1-én írt levelében (l. AEVL 521. l.) Ady ismét olyan cikket említ, amely nem íródott meg: „Holnap vasárnapra érdekes prózák mennek . . .”. Nem kétséges, hogy az „érdekes prózák” a Távol a csatatérről-sorozat egy újabb darabja lett volna. Ady ezt a Világ júl. 4-i száma részére kívánta megírni, de a szám végül is semmilyen írást sem hozott tőle. A következő, megíratlanul maradt cikk tervéről 1916 januárjából értesülünk. Ekkor, jan. 12-én, Fenyő Miksához írott levelében (l. Feljegyzések, 296. l.) a Nyugat részére ígér egy figyelőt „péntek reggelre”. 1916 nyarán Hatvany Lajos ír származású, de német neveltetésű első feleségéről, Winsloe Christa szobrászművészről tervez cikket írni az Érdekes Újság számára. A cikk kapcsán aug. 2-án egyszerre ír Hatvany Lajosnak s a Világ mellett az Érdekes Újságnál is szerkesztősködő Bölöni Györgynek: „Bölöni György beküldött nekem három Erdélyi-fényképet. Két orosz szobor mását s Krisztina bárónét a műtermében. Ez kevés, — kérek gyorsan egy-két háborútlán szobrot is és a feleséged komoly fényképét. De mindez express történekk, mert az Érdekes Újság türelmetlen s magam is szeretném megírni a kis írásmat a képekhez. Üzend meg (szintén express), hogy a báróné angol származásáról írhatok-e? Ugy-e, naturalizált porosz az édesatyja? mert a név skótos vagy íres” — olvasható a Hatvanyinak küldött levélben (l. Hatvany Lajos: Ady. I. 300. l.), s a cikk megírása körüli hasonló egyezkeztről tanúskodik a Bölöninek küldött levél (l. Bölöni, 1966. 427. l.) is: „Jó, drága Gyurkám, Hatvanytól reklamálom az elmaradt képeket. Sietek az üggyel s remélem hamar kapod meg a képeket s írásmat.” Meglepő, hogy Ady szinte lázas igyekezete ellenére a cikk mégsem készült el. 1916. aug. 27-én ismét figyelőt ígér Ady a Nyugatnak, mégpedig többet is: „egy-két figyelőt kapnak holnap” — áll a folyóirat szerkesztőségéhez írt levelében (l. Feljegyzések, 298. l.), de a Nyugat egész dec. 1-ig nem hoz kritikát Adytól. Okt. 13-án érkezett levelében (l. uo. 301. l.) arról tudatja Fenyőt, hogy prózája „lekészt”, mert Csucsáról „csak a határrendőrség olykori pesti küldöncével lehet fölcsempészni levelet”. Szinte biztos, hogy az említett próza alatt cikket kell értenünk, mert novellát Ady

ekkor már csak a legtrikább esetben írt. 1916-ból még egy cikk tervéről van adatunk. Havas Irénnek, a Nyugat titkárnőjének írja Ady nov. 30-án: „Kéziratot a karácsonyi számra készíték . . . Újévre is természetesen küldök kéziratot s e számra — közölje Fenyővel — Balázs Béla verseskönyvéről is írni szeretnék, ha már a prózájáról elmaradtam.” (L. AEVL 535. l.) Balázs Béla verseskönyve A Trisztán hajóján c. kötet volt, de Ady leveléből kitéjük, hogy szívesen írt volna Balázs Béla az évben megjelent másik, Lélek a háborúban c. könyvéről is, melyben Balázs háborús élményeit foglalta össze. Végül egy 1918 februárjában s egy 1918 nyarán tervezett cikket kell megemlítenünk. Az előbbit a Pesti Futár részére s Zerkovitz Béla ellen kívánta megírni Ady (l. erre Nadas Sándornak a Pesti Futár 1918. márc. 1-i számában megjelent, fentebb megjelölt cikkét), az utóbbi Jászi Oszkáról szólt volna. A Jászi-cikk tervéről Ady Hatvanyinak küldött 1918. júl. 27-i táviratából (l. Hatvany Lajos: i. m. 303—304. l.) tudunk: „. . . beteg restségemért verssel és Jászi-cikkkel fogok penitenciázní” — táviratozta Ady. Táviratában Ady egyidejűleg verseket is ígért a Hatvany szerkesztésében megjelent Esztendő számára, Jászi-cikkét azonban valószínűleg nem ide, hanem a Pesti Naplónak szánta.

Ady cikkterveinek ismertetése után megemlítünk még két olyan adatot, melyek állítólag megjelent Ady-nyilatkozatokra utalnak. Az egyik Hegedüs Lóránttól való, aki Ady és Tisza c. könyvének (Bp. 1940.) 5—6. lapján elmondva püspökladányi találkozását Adyval a háború alatt, azt írja, hogy a találkozás után néhány nappal egy erdélyi hírlapot küldtek be neki, „amelyben Ady nyilatkozik: *O nem akart hazajönni Csucsára, Erdélybe, de a püspökladányi állomáson Hegedüs Lóránt úgy megzavarta őt a saját költeményével [ti. Hegedüs a Föl-földobott kő c. verset szavalta túlaradó lelkesedéssel Adynak], hogy rossz vonatra ült, s tévedésből érkezett ide*”. A másik adatot Ady Lajos jegyezte fel azzal kapcsolatban, hogy 1917 őszén újból szóba került Adyinak a Petőfi Társaság tagjául történő megválasztása. A hírt a napilapok is közölték, s Ady ekkor „ugyancsak lapokban nyilatkozott . . . arról, hogy semmiféle irodalmi társaságnak nem óhajt tagja lenni.” (L. Ady L., 128. l.) Ady nyilatkozatainak nem sikerült nyomára bukkannunk. Megemléstésükkel nemcsak Ady 1913-tól írt publicisztikai jellegű írásainak számbavételét kívánjuk teljessé tenni, hanem a további kutatás figyelmét is fel szeretnénk hívni rájuk.

Kötetünk időszakából három olyan napilapokban közzétett politikai dokumentumot ismerünk, amelyet egyebek mellett Ady is aláírt. E dokumentumokat, tekintve hogy nem Adytól való, de tartalmukban Ady által vállalt írások, kiadásunk gyakorlatának megfelelően e helyen közöljük. Az első dokumentum a Népszava 1913. márc. 2-i számában (6. l.) jelent meg, s a választójogi küzdelmekhez kapcsolódik. 1913. jan. 26-án rendkívüli pártgyűlésen a szociáldemokrata párt határozatot hozott arról, hogy a Lukács László kormánya által december folyamán a képviselőház elé terjesztett reakciós választójogi javaslattal szemben (mely az ország akkori 18,5 millió lakosa közül alig több mint másfél milliónak biztosított volna választójogot) s az általános, egyenlő és titkos választójog kivívása érdekében igénybe veszi a tömegsztrájk fegyverét. A határozat nyomán a párt megkezdte az egész országra kiterjedő általános sztrájk erőteljes szervezését, melyhez a haladó polgárság is jelentős támogatást nyújtott. Ellenlépésként a kormány különböző intézkedéseket hozott, s amikor elterjedt a híre, hogy a sztrájk kitérésének várható napján, márc. 5-én (a képviselőházban eredetileg ekkorra tűzték ki a kormány választójogi javaslatának vitáját) a szociáldemokrata párt vezetői mellett letartóztatják a sztrájk szervezésében országnérszt vállaló Népszava egész szerkesztőségét, polgári írók s újságírók egy csoportja nyilat

kozatban jelentette be, hogy a letartóztatások esetére felajánlja szolgálatait a szociáldemokrata párt vezetőségének, azaz magára vállalja a Népszava szerkesztési-összeállítási munkáit s az egyéb intellektuális feladatok elvégzését. A nyilatkozat szövege a következő:

Alulírott, szellemi munkából élő polgárok, kik nem vagyunk a szociáldemokrata párt tagjai, följajánljuk, az ezzel járó felelősség tudatában, szolgálatainkat a szociáldemokrata párt vezetőségének abban az irányban, hogy lia a kormány a pártvezetőség és egyéb intellektuális munkások meg-megújuló elfogatásával akarná a választójogért folyó küzdelmet lehetetlenné tenni: mi a legnagyobb gonddal és lelkiismeretességgel fogunk bárminő szellemi munkát elvégezni, amelyet számunkra a párt kijelöl, és ezt a működést mindaddig folytatjuk, amíg a pártvezetőség szükségesnek fogja tartani.

Ezen tervünk minél eredményesebb keresztülvitele érdekében bizottságot alakítottunk, amelynél már eddig is több százan jelentkeztek e munka vállalására. További jelentkezéseket elfogad a Választójogi Liga titkársága (VI. Andrassy út 27. I.).

Ady Endre, Balázs Béla, dr. Blauner Mór, Bölöni György, Dániel Arnold, Fenyvessy Adolf, dr. Fülöp Zsigmond, Gerő Ödön, dr. Hollós József, dr. Herzog Ede, dr. Jászi Oszkár, Kernstok Károly, dr. Kósa Miklós, dr. Kutasi Elemér, Lengyel Géza, Lovászy Márton, dr. Madzsar József, Méray-Horváth Károly, dr. Maléter István, Márffy Ödön, Miklós Jenő, Nagy Endre, Purjesz Lajos, dr. Rácz Gyula, dr. Rédei József, dr. Ságody Gyula, Szász Zoltán, dr. Szende Pál, Vágó Dezső, dr. Vámos Henrik, dr. Vermes Károly, Zigány Zoltán.

A következő Ady által is aláírt dokumentum az Országos Polgári Radikális Párt megalakítására felszólító felhívás, melyet a párt szervező bizottsága 1914. máj. 28-án adott ki. (A párt megalakulására I. a [Beszéd az Országos Polgári Radikális Párt nagyváradai szervezetének alakuló ülésén] c. 1914. jún. 28-i cikk jegyzeteit. 76. l.) A felhívás a Világ másnapi számában (3—4. l.) jelent meg. Szövegét itt adjuk:

Magyarország dolgozó polgáraihoz

Minden munkás és gondolkozó ember érzi ebben az országban, hogy tovább már nem mehetnek így a közélet és politika dolgai, hogy a burkolt abszolutizmus mai rendszere tarthatatlan, hogy a feudalizmus, a klerikalizmus és az usztoratóke igája elviselhetetlen, hogy az igazságtalan adóteher és a túlhajtott militarizmus gyökerében támadja meg népünk termelő erejét, hogy gazdasági életünk nyomorúsága hazánk szellemi és erkölcsi erőforrásait is felőrli.

Ilyen sötét közéleti viszonyok között nem lehet tovább habozni. Azok, akik az erkölcsi felelősség súlyát érzik úgy a múlt liberális úttörőivel, mint utódaikkal szemben, egy percig sem késlekedhetnek tovább, hanem ki kell bontaniuk a gazdasági haladás, a kultúra és a szabadság zászlaját.

A munkásság már évek óta tűzvonalban áll. A munkásbataillonok már nagyszerű lendülettel ostromolják a középkori maradiság várait. Most a polgári munka emberein a sor, hogy hatalmas hadseregben szerveződve mindazok támogatására siessünk, akik az ország demokratikus átalakulásáért harcolnak. Mert igazán a mi életérdekeinkről van szó. Most kell leraknunk a polgári Magyarország szilárd alapjait.

Tanítók, tanárok, iparosok, kereskedők, mérnökök, ügyvédek, orvosok, munkájukból élő mezőgazdák, köztisztviselők és magánalkalmazottak, írók

és művészek! Nektek kell most erős és öntudatos országos pártba szerveznedetek, hogy megtörjük a mai nemzetsorvasztó privilégiumok hatalmát. A mi utunk egyenes, a céljaink világosak, és az eszközeink biztosak.

Szabad és boldog új Magyarországra törekszünk, melynek művelt és vagyonos népe sem külföldi, sem belföldi igát nem tűr el többé maga felett, mely hadat üzen minden abszolutizmusnak, akár Ausztria gyarmatpolitikája ez, akár a feudalizmus osztályuralma.

E nemzeti és társadalmi felszabadulás felé azonban csak az igazi demokrácia és a valódi kultúra vezethet el!

Első és fő feladatunk, hogy a mai korcs választójog helyett törvénybe iktassuk az *általános, egyenlő és titkos választójogot*, mely a nőkre is kiterjed, és a kisebbségek igazságos képviselését is biztosítja.

Gyökeres agrárreformmal szabadítsuk fel a földet, gyógyítsuk meg a kivándorlást, juttassuk független parasztbirtokokhoz a mai nincstelenek százazreit, s tanítsuk meg okosan gazdálkodni s modern szövetkezetekbe tömörülni a magára hagyott és elgyötört földművelő népet! E cél elérésére a *szekularizáció és a hitbizományok eltörlése* hatalmas erőforrásokat fog az ország rendelkezésére bocsátani.

Ennek a felszabadult és gyarapodó népnek megnövekedett fogyasztó-képessége lesz a leghibtosabb alapja a magyar iparnak és kereskedelemnek, nem pedig a korteskedő szubvenciók és alamizsnák mai rendszere.

Küzdeni fogunk a *gazdasági önállóságért*, amely nemcsak az iparnak és kereskedelemnek, de minden dolgos embernek közös érdeke.

Mozdítsuk elő a *polgári osztályok gazdasági szervezkedését!* A törvény védelmével rendezzük a magánalkalmazottak bizonytalan jogviszonyait!

Követeljük a progresszív adót, a munkának és a fogyasztónak kedvező vámpolitikát, a liberális hivatali pragmatikát, a lakáskérdés gyökeres megoldását a telekspekuláció lehetetlenné tételével.

Reformáljuk meg alapjaiban az *egészségügyet és a közoktatást*, mert csak testben és lélekben egészséges nép lehet a kultúra alapja. Anyagilag és erkölcsileg független orvosi, tanítói és tanári kart kell teremtenünk, mely nem cselédje, hanem egyenrangú tényezője a közigazgatásnak.

Ez a *közigazgatás* legyen pontos, gyors és becsületes. Az önkormányzati élet fejlesztésével meg kell végre döntenünk a vármegyei basauralmat, minden szabadság és műveltség ősi ellenségét.

Szabadítsuk fel az ország lelkiismeretét az *állam és egyház szétválasztásával, az állami népoktatással*, a természet- és társadalomtudományokon alapuló közműveltséggel, a vallás- és gondolatszabadság, az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság biztosításával, az esküdttbíráskodás széleskörű kiterjesztésével!

Vessünk véget a nemzetiégi viszálynak, s Deák Ferenc bölcs törvénye szellemében elégtűsük ki nemzetiégi testvéreink alapvető nyelvi és kulturális szükségleteit! Minden, bármely nyelvű kultúra is Magyarország javára van. Nem a nyelv- és valláskülönbség választja el az embereket, hanem az igazi elválasztóvonal a dolgozó és a dologtalan emberek közt van.

Végül testvéri érzülettel álljunk mindannyiszor a *munkásság oldalán*, valahányszor az ő anyagi, erkölcsi és szellemi megerősítéséről van szó!

Körvonalakban így látjuk mi céljainkat és az azokhoz vezető utakat. De egy lépést sem tehetünk megvalósításuk felé mindaddig, míg a mai erkölcstelen kormányrendszert meg nem buktattuk.

A jogrend helyreállítása a demokratikus népparlament alapján: ez a mi legközelebbi és legegésőbb feladatunk. Ebben a küzdelemben együtt akarunk működni mindazokkal, akik ezt a célt komolyan akarják.

Ehhez a munkához kérjük minden dolgos polgár csatlakozását.

Június hó 6-án, szombaton este nyolc órahaz nagygyűlést tartunk a régi káfpuseldházban (VIII. Főherceg Sándor utca 8.), melyen véglegesen megalapítjuk pártunkat, s részletesen megállapítjuk programunkat.

Aki tisztán lát, és cselekedni mer, velünk lesz!

Éljen az Országos Polgári Radikális Párt!

Éljen a dolgoz polgárok szabad és független Magyarország!

A szervezőbizottság nevében:

Ady Endre író, dr. Auer Pál ügyvéd, dr. Bácskay Béla orvos, Arad, dr. Balassa József tanár, dr. Barta Imre ügyvéd, dr. Beck Salamon ügyvéd, Benedek Elemér cégvezető, dr. Berkovits René főorvos, Nagyvárad, Biró Lajos író, dr. Blauner Mór ügyvéd, Bölöni György szerkesztő, Dániel Arnold író, dr. Dénes Lajos tanár, dr. Detre László egyetemi magántanár, dr. Dezső Hugó ügyvéd, Resicabánya, dr. Doktor Sándor ig. főorvos, Pécs, dr. Dragicevics Miklós főorvos, Pancsova, dr. Emödi Aladár orvos, Ember Jenő tanító, Faragó Lajos faipari tisztviselő, dr. Fehér Miksa ügyvéd, Pozsony, Fejér Gábor cégvezető, Fischer Ödön nagykereskedő, dr. Fülöp Zsigmond tanár, dr. Frank Miksa ügyvéd, Felső-Eőr, dr. Fried Ödön ügyvéd, dr. Friedländer Sámuel bankigazgató, Nagyvárad, Geleji Frigyes szerkesztő, Sopron, Gerő Nándor rt. igazgató, Gerő Ödön író, dr. Gidró Jenő orvos, Vulkán, dr. Gold Simon ügyvéd, Görög László mérnök, dr. Gráber László ügyvéd, Pancsova, dr. György Ernő ügyvéd, Nagyvárad, dr. Halasi Béla titkár, dr. Halasi Sándor kereskedő, Miskolc, Halász Jenő főmérnök, Arad, dr. Halberg József ügyvéd, Beszterce, dr. Hébelt Ede jogakadémiai tanár, Eperjes, dr. Herzog Ede ügyvéd, dr. Hódos Béla ügyvéd, dr. Hollós József főorvos, Szeged, Illés Mór magánkereskedő, dr. Iván Miklós banktisztviselő, dr. Jakab László főorvos, dr. Jamniczky Ottokár ügyvéd, Bazin, dr. Jászi Öszkár egyetemi magántanár, dr. Kadosa Marcell ügyvéd, dr. Kallós Henrik ügyvéd, Győr, Kann Zsigmond nagykereskedő, dr. Kégl János ügyvéd, Monor, Kernstok Károly festőművész, Klaniczay Sándor léceum tanár, Selmecbánya, dr. Kreicsi Rezső kamarai titkár, dr. Kuncz Aladár tanár, dr. Laczkó Géza tanár, Ladányi János földbirtokos, Mezőgyán, dr. Láncki Jenő ügyvéd, dr. Legányi Gyula orvos, Debrecen, Lengyel Géza író, Lengyel Imre nyug. táblabíró, Hajduszoboszló, dr. Leszner Rudolf orvos, Sopron, Lukács Jenő gyáros, dr. Madzsar József könyvtáros, Makoviczky Péter gyáros, Liptó-rózsavölgy, dr. Mandel Zoltán ügyvéd, Márffy Ödön festőművész, Mihálkovicz Tivadar kir. közjegyző, Győr, Militzer Gyula kereskedő, Eger, Mocsányi Ödön kereskedő, dr. Mudrany János ügyvéd, Túrócszentmárton, Nagy Endre író, Nemes Emil főmérnök, dr. Nyári Jenő ügyvéd, dr. Nöbel Sándor ügyvéd, Resicabánya, dr. Perl Gyula ügyvéd, Pártos Jenő banktisztviselő, dr. Perényi Zsigmond ügyvéd, dr. Polányi Károly ügyvéd, Pór Bertalan festőművész, Purjesz Lajos szerkesztő, dr. Rác Gyula statisztikai titkár, dr. Ráskai Dezső orvos, egyetemi magántanár, dr. Rédei József ügyvéd, Reinitz Ernő cégvezető, dr. Reiszmann Simon ügyvéd, Beregszász, dr. Salamon Henrik egyetemi magántanár, Salamon Viktor bizt. tisztviselő, dr. Sarkadi Lajos kamarai titkár, Nagyvárad, Sárkány Ernő mérnök, Schreiner József bányaintéző, Petroszény, Semler Imre nagykereskedő, Steinacker Artúr gyárigazgató, Fiume, dr. Stern Ödön nagyiparos, Nagyvárad, Strohmayer István műszaki tisztviselő, Szablya János társulati igazgató, dr. Szabó Dezső tanár, Sümeg, Szalay Károly tanár, Szász János nagykereskedő, Baja, Szász Zoltán író, dr. Székely Imre ügyvéd, dr. Szende Pál OMKE főtitkár, dr. Soltész Adolf egyetemi titkár, dr. Tanódy Endre ügyvéd, Szatmárnémeti, dr. Torday Gábor ügyvéd, dr. Török Lajos orvos, egyetemi rendkívüli tanár, Úrmösi József unit. lelkész, Homoródszentpál, Vágó Dezső szobrász, Vágó Rezső szénkereskedő, dr. Vámbéry Rusztem egyetemi magántanár, dr. Vámos Béla

ügyvéd, Ipolyság, dr. Vámos Henrik ügyvéd, dr. Vas Béla társulati titkár, Temesvár, dr. Végő Lajos ügyvéd, Nagybecskerek, dr. Venetianer Jakab főorvos, Miskolc, dr. Vermes Károly ügyvéd, Zigány Zoltán tanár, polgári iskolai igazgató.

A harmadik dokumentum, melyen Ady aláírása is szerepel, az őszi-rózsás forradalom napjaiban született meg, s a háború utáni európai átalakulások első óráiban a közép-európai államok föderációja mellett szállt síkra. A Világ 1918. nov. 3-i számában (12. l.) megjelent dokumentum szövege a következő:

A magyar intelligenciához

Hetek óta készült szemünk láttára az alkotó magyar intelligenciának ez a manifesztációja. Nagy felelőssége tudatában nem érte be azzal, hogy egyszerűen hozzákösse saroglyáját a tengerentúlról jövő világjelszavak szekeréhez. A „magyar fölény” gondolatához hozzászólt, hozzászegezett magyar intelligenciának föl kellett szabadítania magát a közszellem terrorja alól. A „kiegyezés” elvétől az autonómián át a szabad államszövetség koncepciójához kellett eljutnia, és a wilsoni erkölcsöt itt a maga portáján kell követelnie, hogy komolytalanság nélkül követelhesse a világszövetséget. Pár nap előtt, tehát akkor, amikor ezek a hitvallások tevődtek, mindez hazaárulás lett volna még. De vajon ma is hányan vannak a magyar intelligencia sorában olyanok, akik bár megajándékozták a mai átalakulást rokonszenvével és esküjükkel, ezt az utat még nem tették meg. Akik ezt a manifesztumot kibocsátják, hiszik, hogy nekik is meg kell tenniük.

Magyarok! Régi óhajításunk valóra vált. A magyarság mint nemzet szervezkedik. A Magyar Nemzeti Tanács kezébe vette a hatalmat. A régi Magyarország összeomlott. A magyarság nem hever többé egy történelmi állam Prokrustes ágyában. Egyedül maradt, minden más nemzettől különválva. A maga ura, maga rendelkezik önmagával. A világháború gyümölcse ránk nézve megérett. Céljaink nem ellenkeznek többé senki céljaival. Nem vagyunk ellenségei senkinek. A háborút ezzel befejeztük. Több harcban résztvenni nem akarunk. Testvérnemzeteinkkel szemben semmiféle igényünk nincsen már. Magyarok! Mi is megújult nemzetnek tekintjük magunkat, most felszabaduló erőnek, mint azok a testvérek, akik boldogan kelnek friss életre a Monarchia romjaiból. Megkönnyebülve ébredünk arra a tudatra, hogy nem vagyunk többé kénytelenek az elnyomás támaszai lenni. Nemzetársaink szabadsága záloga a miénknek. Ki szabad ott, hol a szomszédja nem az? Legyünk szabadok! Éljük egymás mellett békén, mint szabad nemzetek szabad nemzetekkel!

És mégis: ma nincs olyan világ, magyarok, hogy merev különbségben élhessen nemzet nemzet mellett. Egymásra vagyunk utalva mindnyájan. S mennél kisebb valamely nemzet, annál inkább. Földrajz, közlekedés, gazdasági érdek egyformán kiáltják, hogy kész veszedelem minden elzárkózás. Nemzetek születnek szemünk előtt: de a nemzet éppen úgy társas életre születik, mint az egyes ember. Magyarok! Szövetségbe kell tömörülnünk nemzetársainkkal! Ez a mi érdekünk, és ez az övék is. De ez a szövetség ne legyen ellensége a szabadságnak! Még halvány lehetőséget se adhasson ez arra, hogy nemzet a nemzet érdekét korlátozhassa vagy veszélyeztethesse. Biztosítékot kell erről adni minden félnek, és mi ezt a biztosítékot épp oly őszinte szívvel kívánjuk nyújtani azoknak, akik velünk szövetségbe lépnek, mint ahogyan kérjük tőlük mi is. Nincs köztünk nagy állam. A szövetség nemzetek egyike sem haladná meg a 10—12 millió számot népességben.

Nem fogjuk egymást fenyegetni. És szabadon alakuljon a szabad szövetség! Népakurat és [az] önrendelkező jog wilsoni elvei alakítsák! Történeti határok ne legyenek gátjai az önrendelkezésnek! Éppoly kevésbé a nyelvhatárok: egyforma nyelvű állam több is lehet. És vitás esetben népszavazást kívánunk: független és elfogulatlan (nemzetközi) ellenőrzés alatt. A cseh, szlovák, lengyel, erdélyi román, délszláv, osztrák, osztrák-német és ukrán nemzeteket, melyek a régi Osztrák–Magyar Monarchia területén élnek: önmagukkal teljesen szabadon rendelkezőknek tekintjük: és egyenjogúak a magyarral. Szövetségünkhöz ők és mások, akaratuk szerint, csatlakoznak, vagy nem csatlakoznak. És a szövetezés az egyes államok teljes függetlenségének alapján történjék! Független intézzék pénz-, had-, bel-, kül- és kultúrügyeiket, amennyiben egyik-másik ebben szorosabb kapcsolatba önkényt nem lép. De a gazdasági érintkezés legyen közöttük egészen korlátozatlan! S a közlekedési és gazdasági berendezkedés közös érdekek egységes szempontja szerint igazodjon! Idegen nyelvű kisebbséget bármelyik államban bármely más államnak korlátlanul legyen szabad támogatni, szellemileg úgy, mint anyagilag. Hadd tartson iskolát a másik államban, segítse fajrokonait ahogyan akarja! És a nyelvről se lehessen ott vita! Minden hatóság legyen köteles elintézni [az ügyeket] bármely állam nyelvén: ha azon a nyelven fordultak hozzá, akár más államból, akár a saját területéből is. Ily államszövetség a maga kereteiben megvalósítja a nemzetek társadalmát. Társadalmat, melyben az erkölcsi parancsok érvényességét többé egyik fél sem tagadhatja. Az erkölcs éppúgy kötelezi a nemzeteket, mint az egyeseket. S ennek az elvnek a keresztülvitele nem egyebet jelent, mint éppen a szabad államszövetséget. S a morális alapon nyugvó államszövetség a legjobb biztosítéka egyszersmind az egyes államok szabad, demokratikus fejlődésének is. Ahol egyik nemzet sem akar ura lenni a másiknak: az a föld nem lehet a szolgaság talaja!

Magyarok! Kimondtuk, ami a szívünkön feküdt. Kifejeztük a kívánásainkat. Követeljük tehát a Nemzeti Tanácstól, hogy: a testvérnemzeteinket képviselő nemzeti tanácsokkal haladéktalanul lépjen érintkezésbe a szövetség megalakítása végett, a legsürgősebben tegye meg az összes szükséges lépéseket teljes demokratikus berendezésünk érdekében. Ebben a munkában mi a Nemzeti Tanácsot minden erőnkkel és teljes lelkesedéssel támogatni fogjuk, s felhívunk minden magyar embert, hogy szívvel és testtel hozzánk csatlakozzék. Hazafias kötelesség ez, de egyszersmind ennél is több: emberi kötelesség! Mert szent a haza: de még szentebb az emberiség!

Ady Endre író, Babits Mihály író, Balázs Béla író, Bánóczy László író, Bárdos Artúr színiigazgató, Barta Lajos író, Bartók Béla zeneszerző, Beck Fülöp szobrász, Benedek Marcell író, Berend Miklós egyet. magántanár, Biró Lajos író, Bolgár Elek író, Bölöni György szerkesztő, Braun Róbert író, Cserna Andor író, Csók István festő, Czákó Ambró író, Dávid Lajos egyet. magántanár, Detre László egyet. magántanár, Dienes Lajos egyet. magántanár, Dienes László könyvtáros, Dienes Pál egyet. magántanár, Dienes Valéria író, Dohnányi Ernő zeneszerző, Ényvvári Jenő író, Erdős Renée író, Fogarasi Béla író, Földessy Gyula tanár, Fülep Lajos író, Füst Milán író, Gábor Andor író, Gárdos Alfréd, a Franklin Társ. vezérigazgatója, Giesswein Sándor, a Szent István akad. elnöke, Goldzieher Miksa egyet. tanár, Götz Irén vegyész, György János író, Hajó Sándor író, Harsányi Zsolt író, Hebelt Ede jogakadémiai tanár, Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház főrendezője, Jakab Dezső műépítész, Kaffka Margit író, Kassák Lajos író, Kéri-Szántó Andor igazgató, Kéri-Szántó Imre zeneakad. tanár, Kernstok Károly festő, Kodály Zoltán zeneszerző, Kosztolányi Dezső író, Kőhalmi

Béla, König Dénes író, egyet. magántanár, Kőrösi-fői-Kriesch Aladár festő, Kreutzer Lipót író, Kunffy Lajos festő, Láncki Jenő szerkesztő, Lányi Sarolta író, Lányi Viktor író, Lengyel Menyhért író, Lesznai Anna író, Lichtenberg Emil karmester, Liebermann Leó egyet. tanár, Liebermann Pál egyet. magántanár, Lukács György író, Madzsar József könyvtárigazgató, egyet. magántanár, Márffy Ödön festő, Martonffy Marcell egyet. tanár, Miklós Jenő író, Molnár Antal zeneszerző, Nádai Pál író, Nemes Aurél vegyész, Nemes-Lampérth József festő, Obál Béla jogakad. tanár, Ödrys Árpád színművész, Ormos Ede író, Palágyi Lajos író, Péter Jenő, a Franklin Társ. igazgatója, Péterfi Tibor egyet. magántanár, Pogány József író, Pór Bertalan festő, Reichard Piroska író, Rippl-Rónai József festő, Rózsavölgyi Mórné (Ego) festő, Schöpflin Aladár író, Szilágyi Géza író, Szűcs Adolf egyet. magántanár, Telekes Béla író, Török Lajos egyet. tanár, Uitz Béla festő, Újhelyi Nándor író, Vágó József kamarai titkár, Vámbéry Rusztem egyet. tanár, Varga Jenő író, Varjas Sándor író, Vedres Márk szobrász, Horvát Henrik író.

Ady 1913 januárjától írt publicisztikai munkáinak sajtó alá rendezése során természetesen ugyanazokat a textológiai és kiadási elveket érvényesítettük, amelyeket a sorozat III. kötetének jegyzetelőszava fogalmazott meg, figyelembe véve azokat a kiegészítéseket is, melyek a X. kötet jegyzeteihez írt bevezető végén olvashatók (L. AEÖPM X. 230—231 l.). Mindehhez itt csupán annyit kell hozzátennünk, hogy a cikkek jegyzeteiben a leveleket — ellentétben a nyomtatásban megjelent dokumentumokkal — betűhíven közöljük.

Végül megemlíttük, hogy sorozatunk korábbi köteteinek megjelenése óta a kutatás négy olyan Ady-cikkre bukkan, amely kimaradt az előző kötetek anyagából. Közülük egy cikk a nyolcadik, egy a kilencedik, kettő pedig a tizedik kötet időrendjébe tartozik. A szóban forgó cikkeket s a hozzájuk kapcsolódó jegyzeteket az Ady-publicisztika kritikai kiadásának teljessé tétele érdekében kötetünk főszövegének, ill. jegyzeteinek a végén pótlásként tesszük közzé. Ugyancsak a korábbi kötetek megjelenése óta került elő hat 1913 előttről való Ady-cikk kézírata, ill. kéziratának részlete, továbbá egy cikk nyomdai levonata Ady autográf javításaival. Ezek: Magyar ciklus (megjelent: Figyelő 1905. ápr. 1.; l. AEÖPM VI. 146—147. l., kézírata: PIM A. 204/11.), az előbbi cikk nyomdai levonata (l. PIM. A. 126/4.), Ismeretlen Korvin-kódex margójára I—II. rész (I. rész megjelent: Figyelő 1905. okt., kézírata: PIM A. 204/7.; II. rész megjelent: Figyelő 1905. ápr., kézírata: uo. A. 204/1.; mindkét részt l. AEÖPM VII. 16—21. l.), A magyar Pimodán I—II. rész (megjelent: Ny. 1908. jan. 1., l. AEÖPM IX. 157—160. l., kézírata: PIM A. 235. — E két résszel a kézirat teljessé vált!), Az Élet lobo-gója alatt. Oláh Gábor verseskönyve (megjelent: Ny. 1909. jan. 16., l. AEÖPM IX. 294—296. l., kézírata: PIM A. 179/1.), Portus Hercules Monoeci IV—V. rész (megjelent: Ny. 1909. nov. 1., l. AEÖPM X. 12—14. l., kézírata: Nagy László — Budapest — tulajdonában, ill. — fényképmásolatban — PIMA. 215.), Disputa, a cikk hatodik részének valamivel több, mint a fele (megjelent: Ny. 1911. nov. 16., l. AEÖPM X. 158. l., kézírata — az ismeretlen helyen levő eredeti fényképmásolata —: PIM A. 230.). E kéziratok mindegyikében található textológiai szempontból érdekességgel bíró szövegváltozato-kat. A további kutatás figyelmét ezért is hívjuk fel rájuk.

A CIKKEK, TANULMÁNYOK JEGYZETEI

1. *A protestáns tévedés*

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 5 fólió, 170×210 mm.
Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával: *Disputa*. A *Disputa* és a cím között idegen kéztől: *pet. rilk.* A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 49.

Megjelent: Ny 1913. jan. 1. 8o. 1. — *Disputa* — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

[*]Eredetiben: megvédenie

Elterések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Sor	Kézirat:	Nyugat:
12—13.	Ezt, a katolikuságot akarja	Ezt, a katolikuságot, akarja
14—15.	magyar protestánsok ezúttal	magyar protestánsok, ezúttal
17—18.	vegye észre: a protestantizmus	vegye észre: „a protestantizmus
22.	vért-törvényszékek	vértörvényszékek
30.	meglesz	meg lesz
35.	úgy	úgy

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor,

3. *Am* szeretnék (Eredetileg: *De szeretnék*. A *De* törölve, beszúrva: *Am*)
5. csiripel. (A szó és pont után egy betű olvashatatlanul törölve)
6. kurátor-gróf vagy (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *a*)
22. együgyű (A szó első *gy* betűjében az *y* többször áthúzva. Fölé írva: *y*)
22. félelme (A szó után egy betű olvashatatlanul törölve)
40. a protestánsok (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *kevés kivétellel*)
40. kevés kivétellel nem (A kiemelt szövegrész után egy vessző törölve)

A kéziratához képest a következő maiól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

A kéziratban a centralizmus szó egy esetet kivéve (l. 38. sor) mindenkor *centralizmus* alakban, a Monarchia *monarkia*, a katolikus szó, ill. képzett változatai *katholikus* alakban szerepel. E szavakat mind mai helyesírásunknak megfelelően közöljük. További javításaink:

Sor	Kézirat:
Cím: tévedés	tévedés.
5. „Tehát — súgja	„Tehát, — sugja
6—7. úrnak — most	urnak, — most
8—9. trializmus . . . Monarchiában, s a	trializmus . . . monarkiában s a
9. ehhez	ehez
12—13. katolikuságot, akarja . . . idején	katolikuságot akarja . . . idején, mindenfelé
mindenfelé	

Sor		<i>Kézirat:</i>
	13. hangsúlyozni	hangsúlyozni
14—15.	protestánsok, ezúttal	protestánsok ezúttal
	20. protestantizmus	protestantizmus
	21. Ide vitte	Idevitte
22—23.	gályarabságok, vértörvényszé- kek... félelme, és	gálya-rabságok, vér-törvény- székek... félelme és
26—27.	abszolutizmusnak, s Tiszát... kriptoklerikális	abszolutizmusnak s Tiszát... kripto-klerikális
	29. katolikusoknál, s a	katholikusoknál s a
	33. görögkeletieknek	görög keletieknek
	34. Tisza Istvánjuk, s azokkal	Tisza Istvánjuk s azokkal
	35. úgy... legbúsabb	úgy... legbusabb
	36. népellenes... protestantizmus	nép-ellenes... protestantizmus
	39. tudja, mit	tudja mit
	40. kivétellel nem, és	kivétellel nem és

Ady cikke a magyar protestantizmusnak a Ferenc Ferdinánd-féle politikai törekvésekkel szembeni magatartásához kapcsolódik. Az 1896-ban trónörökösé megtegyt Ferenc Ferdinánd a 90-es években kialakított politikai elképzeléseinek megfelelően a világháború előestéjéig tartó ténykedése során mindvégig azon munkálkodott, hogy a Monarchiát dualista felépítettségének felszámolásával centralizált birodalomná alakítsa át. E centralizált birodalmat Ferenc Ferdinánd formálisan a Monarchia területén korábban megvolt, a nemzetiségi határoktól függetlenül kialakult koronatarományok föderációjaként képzelte el, az így megszervezett föderatív államon belül azonban az uralkodó abszolút hatalmat kapott volna. A többek között minden nemzetiségi szempontot mellőző elképzelés a német nyelvűnek a Monarchia államnyelvévé emelésével együtt a német elemet kívánta uralkodó nemzetté tenni a Monarchia egészében, ezen túlmenően pedig csupán az egyes nemzetek feudális arisztokráciájának megerősítését ismerte el fontosnak. A végső soron hódító, gyarmatszerző, a Monarchiát egykori fényébe visszajuttatni akaró szándéktól inspirált koncepció legfőbb támaszát az egységes, jól szervezett és teljes mértékben az uralkodónak alávetett hadseregben látta. A hadsereg mellett az általa célul kitűzött Monarchiában Ferenc Ferdinánd a legnagyobb szerepet a katolikus egyháznak szánta, melynek „az adott bábeli viszonyok közt”, azaz a soknemzetiségű Monarchiában az egységbe fogás elvét kellett volna megadni. Tekintve, hogy a Monarchia centralisztikus átszervezésének Ferenc Ferdinánd-i koncepciója nem kis mértékű ellenkezéssel találkozott az uralkodó osztályok körén belül is, Ferenc Ferdinánd taktikai megfontolásokból felhasználhatónak ítélte minden olyan eszközt, amelyről úgy tűnt számára, hogy végső céljához viszi közelebb. 1903 körül ennek megfelelően lépett fel támogatónak a horvát-szlavón burzsoázianak egy, a Monarchián belüli önálló délszláv állam megteremtésére, ill. a Monarchia dualista államszövetséggé történő átalakítására irányuló törekvése mellett, mivel ez a dualista rend egyik pillérének, Magyarországnak a gyengítését ígerte. Magyarország Monarchián belüli jelentőségének csökkentését céljai szempontjából Ferenc Ferdinánd egyik legfontosabb feladatának érezte. Felfogása szerint ugyanis centralisztikus tervei realizálása útjában legnagyobb akadályként Magyarországnak, a magyar uralkodó osztálynak a dualista szerkezethez való következetes és alapvető jellegű ragaszkodása állott. Természetszerűen következett mindebből az is, hogy Ferenc Ferdinánd politikai programjával szemben a meghatározottabban — leszámítva a felső klérus egy szűk rétegét — a magyar uralkodó osztály

vezető körei léptek fel. Tisza István, aki a Ferenc Ferdinánd-i politika leg-
ádázabb ellenfelei közé tartozott, 1911-ben például nyíltan kijelentette, hogy
a dualista rend védelmében akár a királlyal szemben is fellép.

Jóllehet Ferenc Ferdinánd különböző taktikai fogásokkal, a már emlit-
tett trialista elképzelés igenlésén túl 1905-ben az általános választójogot ígérő
Kristóffy—Fejérváry-politika felkarolásával, a magyarországi munkásmozgalm
felé történt kacsintgatásaival stb. Monarchia-szerte híveket tudott toboz-
rozni magának, a Monarchia politikai ügyeinek intézésére ténylegesen kevés
befolyással bírt, s valódi szerepet tulajdonképpen csak a hadsereg belső
ügyeinek intézésében kapott. Konceptiója éppen ezért csupán a jövőre,
majdani uralkodásának idejére kialakított tervezet volt. A dualista rendszer
bizonyos válságperiódusaiban azonban, így 1906-ban s az azt követő évek-
ben híveinek az aktív politikai élet fórumain való előtérbe kerülésével poli-
tikai hatása is erősen érződött. De az aktuálpolitikai eseményekre gyakorolt
mindenkori befolyásától függetlenül is, személyével minden társadalmi és poli-
tikai tényezőnek állandóan számolnia kellett, annál is inkább, mivel az agg
Ferenc József bármikor bekövetkezhető halála Ferenc Ferdinánd kezébe
tette volna le a Monarchia bel- és külpolitikai életének legfőbb irányítását.

Hogy Adyt a Ferenc Ferdinánd-i politikai törekvések fenyegetése
cikke keletkezésekor s az azt követő időben mennyire foglalkoztatta, azt
jelzi az a tény, hogy e törekvéseket Ady több ekkori írásában is érinti. L. a
Levelek a hazátlanságból c., 1913. jún. 19-i, az Egy probléma: kettő c., 1913.
aug. 16-i, A milotai Isten-válság c., 1913. aug. 30-i, a Vallomás a patriotiz-
musról c., 1913. okt.-i és A protestantizmus ünnepe c., 1913. nov. 1-i cikket
s e cikkek jegyzeteit (20., 28., 31., 44., 45., ill. 216., 221., 235., 244.,
245. l.).

*féltem, hogy a régi hitvitázók finnyás unokái elfelejtették az egykori szó-
tárt: A bolondulás szó eredetileg tévedést jelentett. A szó ilyen jelentéssel
került át valamely közelebről meg nem határozható szláv nyelvből a
magyarba. — szuperintendens: az egyházkerület élén álló lelkész, a protestáns
püspökök korábbi latin elnevezése. — Bertalan-éj: az aug. 23-áról 24-ére,
Szt. Bertalan napjára virradó éjszaka. 1572-ben előre megfontoltan ekkor
mészárolták le a Valois Margit királyi hercegnő és Bourbon Henrik herceg,
a későbbi IV. Henrik esküvőjére Párizsba gyűlt francia protestánsokat, a
hugenottákat, majd másnap vidéken folytatódott a hugenották elleni hajsza,
melynek Párizsban mintegy 2000, a vidéken közel 10 000 áldozata volt. —
pátensek . . . félelme: Utalás az 1859. szept. 1-én, majd 1860. máj. 15-én ki-
bocsátott pátenszerekre, más szóval császári nyílt parancsokra, melyekkel az
osztrák kormány a magyarországi protestáns egyházak belső alkotmányát,
iskolai és tanítási ügyeit, valamint államjogi állását az egyházak hagyomá-
nyaival, addigi gyakorlatával ellentétesen úgy szabályozta, hogy az osztrák
kormány az államtól addig jórészt független protestáns egyházakban is érvé-
nyesíthesse befolyását. Az első pátens, majd a nyomában szept. 2-án meg-
jelent, a mindkét hitvallású evangélikusok egyházi ügyének képviselőiben
és igazgatásában kövendő eljárásokat, ill. intézkedéseket szabályozó vallás-
és közoktatásügyi miniszteri rendelet a protestánsok körében nagy felhábo-
rodást váltott ki, melyet csak az 1860-as pátens mérséklő rendelkezései csilla-
pítottak le. — Antal Gábor: L. a Széld, új jegyzetek. II. Antal Gábor —
elkészt c. 1912. jan. 20-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 505. l.). — Székesfehérvár
katolikus püspöke . . . vétőt kiált az abszolutizmusnak: Prohászka Ottokár
(l. vele kapcsolatban a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. 1906.
márc. 31-i cikk jegyzeteit. AEÖPM VII. 434. l.), aki egyházi s részben világi
jellegű reformgondolatai sorában a demokratikus követelményeknek is*

helyet biztosított, s épp az Ady cikke írása körüli időben több beszédjében is síkra szállt a demokráciáért (l. pl. 1913. nov. 11-én, az az évi katolikus nagygyűlésen elhangzott beszédjét), amivel közvetve szembeszegült mindenféle abszolutizmussal, tehát az új abszolutizmust megteremteni akaró Ferenc Ferdinánd-féle centralizmussal is. — *Tizza talán tudja, mit csinál: Tiszát azonos szavakkal jellemzi Ady Levelek a hazátlanságból c. fentebb említett cikkében.* — *megint a magyar katolikusoknak kellene megvédeni őket:* A fentebb említett pántések ellen katolikus körök is felemelték szavukat.

Mj: AEPI (III. 398.)

2. *Rudnyánszky Gyula könyve.* (Napszállat felé. Új versek)]

Megjelent: Ny 1913. jan. 16. 140. l. — Figyelő — Ady Endre

Rudnyánszky kötete a Franklin Társulat kiadásában Budapest, 1913-as impresszummal 1912 decemberében, a karácsonyi könyvpiacon jelent meg. A cikkben idézett versrészlet a kötetet nyitó Végrendelet c. versből való. A verset Ady némileg pontatlanul idézi.

Az Ady által pontatlanul idézett részek: Helyesen:

Sor

4. csillagkoszorús dalok.
6. feledetten,
9. mégse boldogultam,
10. szépet és nemest,
14. Az ember-sorfalon
16. a palást.

csillagkoszorús dalok!
feledetten;
mégse boldogultam.
szépet és nemest;
Az embersorfalon
a palást!

megvakult, szerencsétlen, megöregedett ember lett: Rudnyánszky 1905 decemberében az itthoni állapotoktól meghasonlottan feleségével együtt Amerikába vándorolt, ahol szemidegsorvadás következtében elvesztette látását. Kiábrándultan, szegényen 1912-ben tért haza.

Mj: VT (196.); Ai (353.)

3. *Levelek Madame Prétéríte-höz*

Megjelent: Ny 1913. febr. 1. 153—155. l. — Ady Endre

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 14 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Alírást: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában a cím előtt idegen kéztől: *garm ritk.* Az OSzK tulajdonában. Jelzete: Quart. Hung. 2160.

A cikk kézírata és Nyugat-beli szövege több ponton is eltér egymástól. Mivel az eltérések, a kézirat szövegéhez képest végrehajtott módosítások kétségtelenül Adytól származnak, közlésünk a Nyugat szövegét követi.

Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege közt:

Rész	Sor	Nyugat:	Kézirat:
		Cím: Preteritehoz	Preteritehöz
I.	16.	megutált	megutált
	19.	úgy	úgy
	26.	számu	számu
	27.	a már nem élnek	a már nem élő
	28.	úgy	úgy

Rész	Sor	<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
	35.	kacérkodtunk	kacérkodunk
	37.	leveleimből túlvilági	leveleimből [!] tulvilági
II.	4.	úgy	úgy
	6.	túl-egészségesnek	túl-egészségesnk [!]
	8.	újból	ujból
	10.	új	uj
	12.	a mindig szükséges húsz	a mindig a [!] szükséges husz
	18.	elszántelenedése	elszántelenédese [!]
	20.	új	uj
	25.	piciny	picziny
	30.	úgy-e, Madame	úgy-e Madame
	32.	amilyen, vagy	amilyen avagy
	33.	Óhajtottságod	Óhajtságod [!]
II.	35.	nincsen.	nincs.
	36.	valakija [!]	valakije
	39—40.	kiválasztottam s merek	kiválasztottan merek
	40—41.	S azután mindegy, hogy	S azután már nekem majdnem teljesen mindegy, hogy
	41.	kortársaim	kortársaim
	43.	Hát most	Hát, most
	44.	kripta alatti	kripta-alatti
	45.	nő, jó, úgy... akarja és úgy	nő, jó. Ugy... akarja s úgy
III.	1—2.	Szépséged, s	Szépséged s
	7—8.	viharos, negyvenév-körül- liek	viharos negyvenév-körüllek
	9—10.	csúfondáros	csufondáros
	10.	emlékszem	emlékezem
	12.	búcsúzás	bucsuzás
	16.	nagyszerű, támadott	nagyszerű támadott
	17.	kevésbé	kevésbbé
	19—20.	eleven név nem lesz e ... fogadkozású	eleven név e [!]. . . fogad- kozású
	21.	arcú	arcu
	27.	férfiú	férfiu
	29.	csúfolnak	csufolnak
	29—30.	bestiák, hányszor	bestiák s hányszor
	31.	e kínokra, e fájdalomra	e kínokra, a [!] fájdalomra
	34.	kérem, vigyázzon	kérem: vigyázzon
	35—36.	Add, Uram-Isten, a Mó- ricz Zsigmondé, hogy	Add, Uram-Isten, hogy
	36—37.	megmaradjon s add, Uram- Isten, hogy csókokat	megmaradjon s add, hogy szé- pen váljunk el egymástól, mire kevés a példa s add, Uram-Isten, hogy csókokat multját
	42.	multját	multját

Törölések, javítások a kéziratban:

Rész	Sor	
I.	1.	szóltom (A szó után beszúrva: <i>talán</i>)
	19.	kedvük (A szó <i>v</i> -je fölött két pont törölve)
	19.	napjaimnak, (A szó és a vessző után egy gondolatjel törölve)

Rész Sor

- 19—20. időknek (A szó után egy gondolatjel és egy vessző törölve)
 22. Jelent (A kezdőbetű először kis *j*, ez átjavítva nagy *J*-re)
 27. a pusztult, (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *a*)
 29. elképzelem: (A kettőspont után egy vessző törölve)
- II. 1—2. Madame, (A vessző után egy gondolatjel törölve)
 2. dolgot (A szó után egy gondolatjel törölve)
 6. fiatalnak (A szó vége eredetileg *ok*; ez törölve, fölé írva: *nak*)
 6. tul-egészségesn[e]k (1. A *túl* után egy gondolatjel beszúrva; 2. A szó vége eredetileg valószínűleg: *ese*k; ebből az *ese* erősen törölve, fölé írva: *esn*)
 9. ha a régi, (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *kino-litteraturát nem ismerő*)
 12. előkerül (A szó után beszúrva: *esetleg a mindig*)
 12. szobrot (A szó után beszúrva: *már*)
 15. valakik (A szó után egy vessző törölve)
 16. Zavartságod (A *Z* felső része erősebben utánahúzva)
 17. próféta-ság (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
 20. rajtam-bátorult (A szó után beszúrva: *sereg*)
 23. hiit (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
 24. sorsát. (A szó a kézirat 6. fóliójának utolsó szava. A fólió aljára oldalszámként Ady eredetileg 7-et írt; ez erősen törölve, mellé írva: — 6 —)
 30. ugy-e (Eredetileg: *ugye*; majd az *e* elé egy kötőjel beszúrva. A szó után egy gondolatjel törölve)
 33. Óhajj[ott]ságod (Eredetileg: *Óhajtságja*) ebből a *ja go*-vá formálva s hozzáírva: *d*)
 34. melynül (A kéziratban a szó elválasztva. A választójel után erős törlés)
 39. melyet az (Az *az* fölé előbb beszúrva: *e*; majd ez *a*-vá formálva s az eredeti *a* is erősebben megvonva)
 46. minden (A szó első felének a helyén egy megkezdett szó — valószínűleg: *vám* — erősen törölve, föléje írva: *min*)
 48. csók (Eredetileg nagy kezdőbetűvel; ez törölve, fölé írva: *cs*)
- III.
 4. megcsalt (A szó után beszúrva: *voll*)
 7. mi (Az *m* egy felesleges szára törölve)
 12. ez (Eredetileg: *az*. Az *a* erősen törölve, fölé írva: *e*)
 14. emberi (A *b* után egy betű olvashatatlanul törölve, fölé írva: *e*)
 14. paragrafusait (Az *f* előtt egy betűnyi olvashatatlan törlés)
 20. bántani (A *t* után valószínűleg egy *a* betű erősen törölve; fölé írva kalligrafikusan: *a*)
 21. szláv és (Az *és* után egy gondolatjel erősen törölve)
 21. éhes, (A vessző után beszúrva: *éhes*)
 31. legelőször (A szó után beszúrva: *e klnokra*)
 32. Pompáságod (A kezdőbetű eredetileg: *p*; ez törölve, fölé írva: *P*)
 32. jósága (A szó után beszúrva: *engedni fogja*)
 35. még (Az *m* után egy *e* betű törölve, fölé írva olvashatóbban: *é*)
 38. bokáját (A szó rosszul sikerült *k* betűje határozottabb vonalakal utánajavítva)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkoztunk:

Rész	Sor	Kézirat:
	Cím: Préterite-höz	Preteritehöz
I.	2. Préterite	Preterite
	4. könnytárnákból	könny-tárnákból
	7. levelem, s	levelem s
	8. kisedajkat ... Préterite	kiseded-ajkat ... Preterite
	10. kezdenek, s	kezdenek s
	13. Préterite-höz	Preteritehöz
	17. elém, s	elém s
	19. úgy	ugy
	23. Időn, s	Időn s
	24—25. szántszándékkal ... rostáján, s	szánt-szándékkal ... rostáján s
	26. számú	számu
	28. úgy	ugy
30—31.	bölcsességgel. Bölcsesség-gel, fájdalommal	bölcseséggel. Bölcseséggel, fájdalommal,
	31. bölcsességtől	bölcseségtől
	34. bölcsesség	bölcseség
	36. Ők, s	ők s
36—37.	félhalott magamat, s ... túlvilági	fél-halott magamat s ... túlvilági
	38. dúlva-fúlva	dulva-fulva
	41. csókolom, s	csókolom s
	42. Préterite	Preterite
II.	2. dolgot, s	dolgot s
	4. úgy	ugy
	6. eljövésre, s ... fiatalnak, vagy túl-egészségesnek, vagy	eljövésre s ... fiatalnak vagy túl-egészségesnk [!] vagy
	7. lennünk, és	lennünk és
	8. újból	ujból
	9. hiszek, s ... kinoliteratúrát	hiszek s ... kino-litteraturát
	10. új ... programos	uj ... programmos
	12. húsz	husz
	13. becsúfitanám	becsufitanám
	14. bogozgatják, s	bogozgatják s
	20. szajkóimat, s ... új	szajkóimat s ... uj
	25. piciny ... hozzám, s	picziny ... hozzám s
	30. útját ... ugye ... Préterite	utját ... ugye ... Preterite
	34. belüktetést, s	belüktetést s
	37. sorsfordulásának	sors-fordulásának
	44. kripta alatti magasságot, s	kripta-alatti magasságotat s
	45. Úgy ... akarja, és úgy	Ugy ... akarja és ugy
III.	46. vámhatáron	vám-határon
	1. ifjúságának	ifjuságának
	2. gyermekleányok	gyermek-leányok
	3. nőmúltas	nő-multas

Rész	Sor	Kézirat:
	5. sír alatti	sír-alatti
III.	7—8. negyven év körüliek	negyvenév-körüliek
	9—10. süldőségében, s... csúf- földáros ... látni	süldőségében s... csuföldáros ... látni
	12. búcsúzás	búcsúzás
	16. ad absurdum	ad absurdum
	17. kevésbé	kevésbé
	19—20. fogadkozású levelekben, s	fogadkozású levelekben s
	21. arcú	arcu
	23. bimbószüzet	bimbó-szüzet
	27. koronázott, nem fiatal fér- fiú	koronázott nem-fiatal férfiú
	28. Prétérite	Preterite
	29—30. csúfolnak... bestiák, s... Prétérite	csúfolnak... bestiák s... Preterite
	34. csókot, s	csókot s
	35. Uramisten	Uram-Isten
	36—37. Prétérite megmaradjon, s add, Uramisten	Preterite megmaradjon s... példa [Vö. a kézirat és a Nyugat szövege közti eltéré- seket!] s add, Uram-Isten
	39. lábak, s	lábak s
	40. éves, és	éves és
	41. Prétérite	Preterite

[*] Eredetiben: kartársaim

[**] Eredetiben: jó, ügy

[***] Eredetiben: jó-e, ha az ősz hajjal, ha az ősz hajjal,

Madame Prétérite: A múlt asszonya, Ady képzeletben alkotott, nem egy tekintetben Lédát idéző (vö. Király István: Az elbocsátó, szép üzenet. *Vigília* 1971. 4. sz. 242. l.) szimbolikus nőalakja, tulajdonképpen saját múltjának, megélt életének szimbóluma, akihez két éven át írja a Nyugatban az önmagáról s a világ dolgairól valló fiktív leveleit. A „levelek” sora e cikkel kezdődik, s az 1915. márc. 1-i írással szakad meg. — *utálok a szajkóimat*: L. erre az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c., 1911. dec. 30-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 171., ill. 456. l.) — *egy tébolyodott Cézárnak*: Az utalás kétségtelenül Tisza Istvánra vonatkozik, amit bizonyít, hogy a cézár szót jelzői alakban Ady pár hónappal korábban két alkalommal is használja Tisza István kapcsán. L. A magyar Macedónia c., 1912. szept. 22-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 203., ill. 559. l.) — *Irányi Dániel*: L. az Eötvös Károly c. 1906. máj. 13-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM VII. 494. l.) — *Mais, non, Madame*: De nem, asszonyom. — *pro patria mori*: a hazáért való halál. — *a szláv és tót arcú díváról... akiben tíz évvel ezelőtt... én valaki bimbószüzet láttam*: Díváról, azaz ünnepelt színésznőről lévén szó, legvalószínűbbnek tarthatjuk, hogy Ady Fedák Sárira utal, akinek művészetét 1902. május elején első nagyváradi vendéjátéka alkalmával ismerte meg, s akiről ekkor és később több áradó hangú cikket, sőt verset is írt. Fedákra illik a „szláv és tót arcú” meghatározás is. L. Fedák Sári 1902-ből való képét: AEÖPM III. 64. l. — *Engem... csúfolnak, klnoznak, de el nem bocsátanak ezek a kis bestiák*: A Lédával történt szakítás (1912 tavasza) után fiatal lányok s asszonyok valóságos serege próbálkozott, hogy elnyerje Ady szerelmét. A posta színté naponta hozta a túlfűtött hangú szerelmes és fölkínál-

kozó leveleket, s nemegyszer fordult elő, hogy a siker reményében alig érett nők, családott asszonyok túllépve gátláson, személyesen keresték fel Adyt pesti szálláshelyein. A „kis női csukák”, ahogy Ady nevezte őket, hamarosan meg is kaparintották maguknak Adyt, aki habzsolva vetette bele magát az „Ifjú karok kikötőjébe”, az érzéki örömök mámorába. (L. ugyanerre még a Levelek Madame Préterite-höz c. 1913. márc. 1-i cikk harmadik részét. 15. l.) Cikke írása idején azonban a futó kalandoknál komolyabb érzelem is foglalkoztatta Adyt, mely 1912 őszétől 1913 első egy-két hónapjáig terjedően az akkor tizenhat éves Böhm Arankához, A magunk szerelme kötet Ifjú karok kikötőjében c. ciklusa csaknem valamennyi versének ihletőjéhez kapcsolódott. Felismerhetően rá utal a cikk megelőző s utolsó előtti mondata.

Mj: VT (120.); AEPI (III. 400.)

4. *Ne tessék bántani.* [1913. febr. 16. és márc. 1. között]

Megjelent: Fenyő Miksa: Följegyzések a „Nyugat” folyóiratról és környekéről. [New York?], 1960. Pátria Könyvkiadó kiadása. 109—110. l.

A cikk kéziratban vagy arról készült másolat formájában Fenyő Miksa tulajdonában maradt fenn. Szövege Fenyő Miksa könyvét megelőzően sohasem látott napvilágot, s azóta is csupán Fenyő munkájának újbóli, a szerző által átdolgozott kiadásában olvasható (l. Feljegyzések, 158—159. l.). Kéziratának sorsáról nem tudunk közelebbit. Amikor 1970 augusztusában Fenyő gazdag kéziratgyűjteménye a Petőfi Irodalmi Múzeumba került, a cikknek abban sem eredeti kézírata, sem másolata nem volt már megtalálható.

A cikk megírásához az indítékot az a polémia adta, amely Fenyő Miksa egy 1913 elején írt cikke nyomán Fenyő és az őt névtelenül támadó Herczeg Ferenc közt alakult ki. Fenyő szóban forgó cikke Beöthy Zsolt — Herczeg Ferenc címmel a Nyugat 1913. jan. 16-i számának Disputa rovatában jelent meg (148—151. l.), s Beöthy Zsolt és Herczeg Ferenc egy-egy, a korabeli magyar irodalommal kapcsolatos nyilatkozatára reagál. Beöthy nyilatkozata az Újság 1912. dec. 25-i számában (291. l.) látott napvilágot, Herczeg Ferencé pedig a Petőfi Társaság 1913. jan. 6-i nagygyűlésén elnöki megnyitó formájában hangzott el. (A beszédről készült részletes tudósítást, melyet Fenyő is idéz, l. BH 1913. jan. 7. 5. l.) A polémia egészenek s Ady cikkének jobb megértése érdekében közöljük Fenyő Miksa említett cikkét, majd Herczeg Ferenc arra adott válaszát. Fenyő írásának szövege a következő:

Az utolsó hetekben kiváló szaktekintélyek nyilatkoztak a magyar irodalom dolgairól. Az Újság karácsonyi számában Beöthy Zsolt egyetemi tanár úr mondotta el véleményét az utolsó tíz esztendő kimagasló irodalmi eseményeiről. A Petőfi Társaság nagygyűlésén Herczeg Ferenc mondott elnöki megnyitót, melyben „kemény, szinte zord hangon szólt a külföldieskedő írők nemzetellenes tobzódásáról”. A két nyilatkozat közül Herczeg Ferencé esett meg szerencsésebb auspiciumok között: jobbról Szabolcska Mihály ült mellette, balról Papp Zoltán, és beszédjére méltó visszhangként Rákosi Jenő szónoklata csendült meg, ha lehetséges, még keményebben, még zordonabban. (A. B. H. tudósítója „csak gyöngé töredékekben” közölte a beszédet.)

Beöthy Zsolt nyilatkozatával azonban egy kis baj történt. Tanári szorakozottságból-e, vagy más okból, Ambrus Zoltán nyilatkozata mellé került, s ez a szomszédság betegé halaványította[!], valósággal leleplezte Beöthy Zsolt vészegény, szempontok és ítélet híján való kijelentéseit. Ambrus Zoltán nyilatkozata méltó az új magyar irodalomnak e legkiválóbb és legnemesebb alakjához. Az irodalomtörténet távolságából szemléli a tegnapi eseményeit,

de minden során megérik, hogy szívbeli ügyéről beszél, egy komoly s minden mozzanatában érdekes fejlődési processzusról, melynek — egy nagyszerű oeuvre révén maga is fontos tényezője volt. Ambrus Zoltán nyilatkozata — úgy látszik — e tárgy iránt való minden komoly érdeklődést és igaz megértést teljesen abszorbeált, mert Beöthy Zsolt számára csak a legszűkebb korlátosság maradt. Szó nélkül haladhatna el mellette minden jó ízlésű olvasó — Beöthy Zsolt egész tudományos munkássága feljogosít bennünket erre —, ha véletlenül ez az ember, aki a maga vakondok látóköréből igen komoly és sokaknak szent dolgokról mondja el kijelentéseit (olyan nyelven, mely irodalmunk vaskorszakára emlékeztet), nem látná el az irodalomtörténet egyetemi katedráját. Ez a szomorú tény kötelez.

Beöthy Zsoltnak a tudományos irodalomról, ez irodalomnak az utolsó tíz esztendőben való fejlődéséről, legkiemelkedőbb és a magyar szellemre legjellegzetesebb mozzanatairól kellene beszámolnia. Az eszmékről, melyek e fejlődésnek motorjai voltak, az eredményekről, melyek a magyar tudományos munkát a nyugat-európai tudományos munkásság komoly tényezőjévé avatják. Tagadhatatlanul szép téma, csak éppen tudni kellene egyet-mást, komoly érdeklődéssel maga körül tekinteni, megértéssel a látottakat összefoglalni . . . egy kissé megemberelni magát. Beöthy Zsolt ellenben előráncigálja a nagyon tiszteletreméltó és bizonyára nem is érdemtelen [1] Herman Ottót, és ennek tudományos működését „mint az igazi magyar tudós grandiózusz képét” állítja elének. A beállításon azonnal megérik, hogy ez a probléma nem sok nyugtalan éjszakát okozott Beöthy Zsoltnak, nem is igen érezte problémának, inkább rébusznak, melyet graciózus könnyedséggel, tanárhoz illő csalhatatlansággal kell megfejtenie. És megfejti. Fejének egyetlen mozdulata nélkül. Aminthogy ugyanilyen könnyedséggel állapítja meg, hogy a regény: Herczeg Ferenc, a dráma és novella: Molnár Ferenc, a költészet Kozma Andor. Ez az, ami az utolsó tíz esztendőben eseményszámba megy.

Semmi értelme nincs, és jó ízlésű ember is lázad az ellene, hogy avégből, hogy Beöthy Zsolt nyilatkozatának ürességét, szempontjainak hitványosságát demonstráljam, egy rövid polémia (vagy inkább: rendreutasítás) keretében próbáljam értékelni Herczeg Ferenc, Kozma Andor és Molnár Ferenc irodalmi munkásságát. Bizonyos általános szempontok megállapítását azonban nem mellőzhetem, elvégre fel kell tennem, hogy ez a három magyar író, kiknek munkásságát magam is irodalmunk nyereségének tartom, némi kényelmetlen érzéssel, benső bosszankodással — a jó ízlés által passzivitásra kárhoyzatva — fogadta ezeket az irodalomtörténeti megállapításokat.

Mit szólunk ahhoz, hogy Beöthy Zsolt a regényirodalomban Herczeg Ferencet nevezi ki költőkirálynak, holott az utolsó tíz esztendő regénytermésében Ambrus Zoltánnak, Bródy Sándornak, Móricz Zsigmondnak (Mikszáthról nem is szólva) néhány olyan munkája jelent meg, mely minden nemzet irodalmának büszkesége lehetne. De végül ez nem is fontos. A fontos az, hogy egyetlen szót sem talál az utolsó tíz esztendő irodalmi evolúciójára, egy árva jelzőt sem a magyar regényre: hogy honnan jött, hova fejlődik, hanem jó magasra emelve lábát, egyszerűen átlép koron, embereken, eseményeken, mert képtelen mindezt tudományos becsületességgel egybefogni. Tehát regény: az Herczeg Ferenc. De már novellát, azt nem tud ily kiválót alkotni: ebben Molnár Ferenc kapja a legjobb osztályzatot. (Bizonyítgassuk, hogy Herczeg novelláiban különb, mint regényeiben?) „Hogy az utolsó tíz év produkciójában az elbeszélő irodalmat illeti meg a szupremácia, nemcsak azért van, mert itt találjuk Jókainak és Mikszáthnak az utolsó munkáit, hanem azért is, mert itt támadt a legtöbb és legerősebb új tehetség, akiknek becsületére válik, hogy (bár Jókai és Mikszáth nem maradhattak hatás nélkül ez írókra sem) nem Jókainak vagy Mikszáthnak az utánzásával igyekeztek el-

érni sikereket, itt találjuk a legtöbb érett alkotást, a legtöbb művészt." Ambrus Zoltánnak e nyilatkozatához nincs mit hozzátennünk. Valóban lehetetlen büszkeség és meghatottság nélkül gondolnunk arra a gazdag névsorra, mely a magyar novellairodalmat jelenti. Akiiket már megneveztünk, és kiknek nevét százszer aláhúzni óhajtjuk és Gárdonyi, Krúdy, Biró, Kaffka, Heltai, Jób, Tóth Wanda, Karinthy, Elek, Révész, Lengyel, Szini, Csáth — és még egy csomó nekem kedves név —, ezeknek természetesen Molnár Ferenc munkája sem a legkülönb, sem a legjellegzetesebb. Amint hogy bármelyik nevet is ragadnók ki és állítanók előtérbe, valójában meghamisítása volna annak a ténynek, hogy „az utolsó tíz esztendő produkciójában az elbeszélő irodalmat illeti meg a szupremácia.”

Ha a szupremácia az elbeszélő irodalmunkat illeti is meg, a legérdeke-
sebb, a legnagyobb szerűbb átalakulás éppen a líra terén történt. Gyönyörű kitel-
jesülése a magyar léleknek, nagyszerű renaissance-a Vörösmarty, Petőfi, Arany tradícióinak. Nem abban az értelemben, ahogy egy csomó kistehet-
ségű, a maga sekély egyéniségéből megélni nem tudó költő — rím- és pró-
zában — a tradíciók tiszteletét értelmezi és világgá ordítja, s ami nálunk a formák lelketlen utánzásában, eszme- és előkép- és utánpótlásában merül ki (ez az, ami nekik saját szemükben és a tömeg előtt létjogosultságot ad, ez az, ami irodalmi társaságokban hajtja őket össze), hanem abban a magasabb értelemben, hogy az egész múlt bennük szunnyad, mint — hogy Péterfy Jenő egy szép hasonlatával éljek — a rubintban a tűz. Ami Arany és Vörösmarty költészetében nagyszerű, ami lényege- és jellege költészetünknek, bizonyonnan inkább nyilvánul meg Babits művészetében, mint teszem Szabolcs-
káéban. Ami a rövidlátókat megtéveszti: hogy Szabolcska költészetében csak éppen ez a „tisztelet”, a magyar faj őseinek és jellemzőinek mondott usance-
tulajdonságai vannak meg, Babits művészetének kohójában minden, ami igazit produkált a múlt: egyénivé, különössé izzik, s az ő csúcsait is ugyanaz a nap aranyozza be, mely sugaraival előnti Arany és Vörösmarty költészeté-
nek orkait. Ha valamely tünemény előtt, úgy a magyar lírában bekövetke-
zett ez átalakulás előtt a tudósnak gondolkozva kellene megállani. Itt több-
ről van szó, mint egy költőnévnek szeszélyes odakanyarításáról. Kozma Andor, ha nem is nagy költő, de szimpatikus, *igazi* költő, azonban mit jelent-
het neve az új magyar lírának ama jelentős megnyilatkozásával szemben, melyben a magyar faj szociális átalakulásának földrengése, a magyar lélek belső kultúrájának krízise revelálódik.

S itt áttérhetünk Herczeg Ferenc kemény, szinte zord elnöki megnyitá-
jára. Ő is a líráról beszélt. „A nemzeti gondolat összefűző ereje meggyöngült a magyar irodalomban”, mondotta. Testvér testvér ellen, mondotta. A fagyos szelek, melyek társadalomunk egységét darabokra tépték, az irodalom ültetvényeiben is pusztítanak, mondotta. Egyszóval — mint mondani szokás — lángszavakkal ostorozta az új magyar költészetet, legkivált Ady Endrére célozva, aki különben is az egész Petőfi Társaság-cécónak (mely társaság „várfalait” egyébként a kutya sem . . .) steinerner Gastja volt. Tessék Herczeg Ferenc kemény, szinte zord nyilatkozatát Ambrus Zoltáné mellé állítani. Ambrus Zoltán fejtegetéseiben is bizonyos konzervativizmus nyilat-
kozik meg, de ez a konzervativizmusnak abból a nemes és termékeny fajtá-
jából való, melyet egy érdekes cikkében Hatvány Lajos Lemaître vagy Barrès konzervativizmusa néven reklamált a magyar irodalmi közélet szá-
mára. Herczeg Ferenc konzervativizmusa ettől száz mérföldre esik, politikai konzervativizmus, magyar képviselőházi konzervativizmus, s amennyiben művészeti, egyszerűen azt jelenti, hogy megállni azoknál az irodalmi elvek-
nél, sőt lehetőleg tehetségnél, melyeknek a magyar irodalom a Gyurkovics fiúkat és Szabolcs házasságát köszönheti. Politikai konzervativizmusa pedig,

melynek uralmával irodalmi pozíciója elválaszthatatlanul összefügg, elhomályosítja judiciumát, s képtelenné teszi annak a fejlődésnek értékelésére, mely az ő munkásságát — művészi formáját, eszmei tartalmát tekintve — ma már messze túlszárnyalta. „Sowie ein Dichter politisch wirken will, muss er sich einer Partei hingeben und sowie er dieses thut, ist er als Poet verloren, er muss seinem freien Geiste, seinem unbefangenen Überblick Lebewohl sagen und dagegen Kappe der Borniertheit und des blinden Hasses über die Ohren ziehen”, mondotta Goethe, mikor Eckermann referált neki Herczeg Ferenc elnöki megnyitójáról.

Ezt a sipkát azután egész a nyakig rántja fejére, amikor a magyar drámairodalom külföldi érvényesüléséről beszél. Ami Ambrus Zoltánnak öröm és dicsőség („Drámairodalmunk fejlődésének a rohamossága szembeszökő. Hogy a színpadi technika dolgában csak a legutóbbi tíz év alatt is mekkorát haladtak drámaíróink, a nagyközönségnek is észre kellett vennie. Vannak, akik azt vitatják, hogy az irodalmi értékekre nézve már távolról sem ekkora az emelkedés. Nem vagyok ezen a véleményen, újabban darabjainkban az irodalmi nivót illetően is folytonos előrehaladást látok, ha ez talán valamivel lassúbb is, mint a technikában való fejlődés. Csak mint el nem hallgatható nagy eseményre utalok, hogy a legutóbbi években drámaíróink a külföldet is meghódították” — mondja nyilatkozatában), tehát ami Ambrus Zoltán szabad, elfogulatlan szellemének öröm és dicsőség, az Herczeg Ferencet az irigység és vak düh elcsukló hangján szólaltatja meg, s abszolút rezignációra készíti. A nemzeti érzés hiányzik a külföldre exportált magyar drámákból: sűjt le drámaíróinkra, s tanút is idéz, Felix Saltent, akit más alkalommal valószínűleg le sem kőpne. Hát hiszen lehet, nagyon lehet, hogy Bródy Sándor, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc meg Bíró Lajos darabjaiban kevesebb a tárogató, mint az Ocskay brigadérosban, de ötlet van bennük és elán és művészi törekvések. Nagyszerű ambíció van bennük: megállni a helyüket ott, ahol az egész világ íróinak versenyen nagyon komoly feladatok elé állítja tudásukat, leleményüket, művészetüket. És ha nem a tiszta irodalmiság érvényesítette ez írók drámáit a külföldön, másrészt nem is az irodalmi fajsúly volt az, mely Herczeg Ferenc színműveit a hazai rőghöz láncolta.

És most szálljunk-e vitába Herczeg Ferencel a „nemzeti érzés” kérdésében? Fejtegessük neki, hogy sehol a világon nem űznek e fogalommal olyan tulipánszédelgést, mint nálunk, s hogy a legnacionalistább kritikus is beéri azzal, hogy teszsem Baudelaire, aki szintén nem hasogatta ki a nemzeti gloire sugarait költészete számára, francia talajból lett, a francia föld körülményei által határozottatott meg — aminthogy ez nem is lehet másképp —, és úgy írt, ahogy nagy tehetsége írnia adta? Vagy ajánljuk figyelmébe azokat a zuverén cikkeket, melyeket négy-öt esztendő előtt Ignotus e tárgyról — a perzekutor esztétikáról írt? (A „Kísérletek” kötetben jelentek meg.) Főlősleges dolog. Herczeg Ferenc hazafias aggodalmai ma már kissé kriptaszzerűen hatnak. Nézzon csak maga körül, akiket a szárnya alá vesz — a nemzeti érzés vámosai, javarészt meghaltak, elfelejtődtek. S akiket támad, ma már beati possidentes. Nem éppen abban az értelemben, hogy jó hivatalokat szereztek, közéleti tekintélyre tettek szert, hanem abban a magasabb, bár szikárabb értelemben, hogy az övék az a három-négyezer ember, aki Magyarországon a nemzeti barbársággal szemben a magyar kultúrát jelenti. S ami Herczeg Ferencet illeti, e sorok írója korántsem látja olyan kétségbeesettnek a helyzetét, mint ahogy azt ő maga képzei. Csak éppen hogy igyekeznie kellene, megfeszítenie minden tehetségét, megemberelnie magát. Eljöhöt még a Mutamur korszaka, s akkor még Herczeg Ferenc is lehet valaki, anélkül, hogy egy atomnyit is leirigykedne a mások dicsőségéből.

A szegény Beöthy Zsoltan már úgysem lehet segíteni.

Herczeg Ferenc válasza a Tisza István irányítása és Herczeg Ferenc felelős szerkesztése mellett megjelent Magyar Figyelő 1913. febr. 16-i számában (328—329. l.) jelent meg:

„*Rendreutasította Beöthy Zsoltot . . .*” Talán mégis jó volna mértéket tartani az analfabétaság ellen való küzdelemben, mert ha mindenkit, aki analfabétának született, megtanítunk írni-olvasni, akkor a betűvetés mestersége a kultúrgyűlölet fegyverévé lesz, és nem szabad csodálkoznunk, ha ilyenféle írásokat van alkalmunk olvasni:

„. . . Beöthy Zsolt számára csak a *legszükelekkübb korlátoltság* (I) maradt . . . Szó nélkül haladhatna el mellette minden jó ízlésű olvasó — B. Zs. egész tudományos munkássága *feljogosított bennünket erre* (I) — ha véletlenül ez az ember, aki a maga *vakondok látóköréből* igen komoly és sokaknak szent dolgokról mondja el kijelentéseit . . . nem látná el az irodalomtörténet katedróját. *Ez a szomorú tény kötelez* (I) . . . Semmi értelme nincs, és *jó ízlésem is lázadoz ellene* (II), hogy avégből, hogy B. Zs. nyilatkozatának *ürességét* (I), szempontjainak *hitványosságát* (I) demonstráljam, egy rövid polemia (vagy inkább: *rendreutasítás*) (III) keretében próbáljam értékelni . . . A szegény B. Zs.-on már úgysem lehet segíteni.”

Ez az ember, akit Beöthy Zsolt „egész tudományos munkássága feljogosít” valamire, és akinek „jó ízlése is lázadoz” valami ellen, a Fenyő Miksa névre hallgat, a bejelentőlap szerint foglalkozására nézve magánhivatalnok, szabad óráiban pedig ágyrajárója valamelyik irodalmi tömegvártélynak. Egyebet senki sem tud róla. De igen, mégis. Az irodalomhoz tényleg in valami köze, amennyiben egy vérbeli író, Tóth Béla, aki egyszer alkalmatlannak találta, Fűzfa Lipótnak nevezte.

Igazán nem szeretnők, ha az a bizonyos jó ízlésű olvasó, akinek azt is meg kellett érnie, hogy egy ilyen Fenyő hivatkozhassék reá, most kínosan föl-sziisszenne, attól félve, hogy valaki meg akarja védelmezni Beöthy Zsoltot. Isten ments! Beöthyhez ezúttal semmi közünk, ő különben is itt lesz száz esztendő múlva is, akkor majd elbánik vele valaki. De ezzel a Fenyővel siet-nünk kell, mert a jó Isten tudja, hol lesz ő már holnap ilyenkor.

Mit kezdjünk vele? Megmagyarázzuk neki szelíden és komolyan, hogy mikor egy Fenyő egy Beöthyről ítéletet mond, *legyen bár magasztaló is az ítélete*, az nem esztétikai, hanem nagyzási hóbort? Hiszen csak ilyenképpen kell formuláznunk Fenyőnek egyik gondolatát: *Rendreutasította, mint Fenyő Miksa Beöthy Zsoltot*, és máris egy humoros szállóige bontogatja a szárnyait. Vagy próbálkozunk meg könnyebben érthető párhuzamokkal? Ez a Fenyő irodalommentes óráiban józan és szorgalmas magánhivatalnok. Nos, ha egyszer észébe ötlene, hogy *igy* beleakassza a mutatóját valamelyik bankdirektorának gomblyukába, és *ilyen* hangon bírálgassa annak üzleti tevékenységét, akkor, nemde, az előadása hirtelen és kellemetlen módon fél-beszakíttatnék. Pedig — ezt maga Fenyő is el fogja ismerni — a maga szak-májához mégiscsak jobban tud [!], mint az irodalomhoz. Miért akasztja bele a mutatóját a mi Beöthy Zsoltunk gomblyukába? Csak azért, mert az irodalom előszobájában nincsenek titkárok és bankszolgák, akik csengettyű-szóra berohannának?

Attól tartunk, hogy a szóbeszéd nem fog már rajta. Hagyni kell a dolgot, hadd hasson a maga rabelais-i humorával. Íme, egy filiszter, aki meg-esküszik rá, hogy ő szereti az irodalmat, és aki ahelyett, hogy autogramokat gyűjtene, úgy ad kifejezést irodalomszeretetének, hogy doronggal esik neki az írónak — majd ő megtanítja, hogyan muszáj írni!

Úgy érezzük, hogy ezt az esetet meg kellene valahogyan örökíteni. Hajdan a halott harcossal együtt eltemették kedves fegyvereit is. Száz esztendeig éljen Fenyő Lipót [1], de ha egyszer megtér őseihez, akkor a sírjába kell tenni irodalmi harcainak fegyvereit: a *korlátolttságot*, a *vakondok látókört*, az *ürességet* és a *hívtápnyságot*, de nem szabad megfeledkezni a *tényről* sem, amely *kötelez* és a *jó ízlésről*, amely *lázadoz*. Ha századok múltán felszínre kerül a lelet, a fegyverek után hadd tudják meg ama késői kor kutatói is, hogy mely törzs nemzette ezt a leventét.

Hogy a névtelen cikket Herczeg Ferenc írta, nyilván már a megjelenését követő első napokban publikussá vált az irodalmi berkekben. A polémia további cikkei aztán filológiailag is ellenőrizhetően igazolták ezt.

Amikor a Magyar Figyelő cikke megjelent, Fenyő Miksa Rómában tartózkodott. Ez adta az okot, hogy a cikkekre más válaszoljon. A válasz megírására — mint Fenyő Miksa mondja könyvében (Feljegyzések, 158. l.) — Ady „tartotta a jussát”. Hogy Ady válasza mégsem jelent meg, elsősorban Osvát Ernőn múlott. A részletekre idézzük Fenyő Miksa könyvének idevágó sorait:

Osvát Ernőnek nem tetszett Ady válasza, s utánam küldte Rómába. Nekem sem tetszett. Már a címe sem: „Ne tessék bántani”. Hogyan! Én támadó cikkeket írok, s azonnal felhívom a megtámadottat, hogy eszébe se jusson engem bántani. Aztán nem tetszett, hogy Ady fontosnak ítélte társadalmi státusom megvédését — ő már a Herczeg Ferenc-i „bankfiú”-ból „magánhivatalnok”-ká léptetett elő. S végül nem volt ínyemre Herczeg lesvábozása, sem pedig a nagypolitikai kicifrázása az ügynek. Ady védelme nem jött. (Feljegyzések, 160. l.)

Ady válasza helyett márc. 1-i számának 397—398. oldalán Herczeg Ferencnek címuvel Fenyő Miksa válaszcikkét hozta a Nyugat. A Magyar Figyelő erre ugyancsak „Rendreutasította Beöthy Zsoltot . . .” címmel márc. 16-án válaszolt (494—495. l.), majd Fenyő Miksa: Válasz Herczeg Ferencnek c. viszontválasza (Ny 1913. ápr. 1. 574. l.) zárta le a polémiaát.

E nyomtatványnak csak a legelső számába néztem bele: A Magyar Figyelő első száma 1911. jan. 1-én jelent meg. — Ön egy lovagias, sőt párbajos ember: A századforduló körüli években, különösen temesvári joggyakornoskodása idején Herczeg Ferencnek számos párbajügye volt. Egyik, halálos végű párbajáért néhány hónapos börtönbüntetést is szenvedett. — kitérni betegem sem kívánnék: Ady ekkor, közvetlenül a maria-grüni gyógykezeltetés (l. erre a Levelek a hazátlanságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.) megkezdése előtti időben valóban súlyosan leromlott egészségi állapotban élt Pesten. — Farkas Pál (1878—1921): Tisza István szűkebb politikai köréhez tartozó, szélsőségesen konzervatív szemléletű író, szociológus és szerkesztő, a haladó társadalmi és irodalmi mozgalmak egyik leghírhedtebb támadója. Az ő pénzen indították meg a Magyar Figyelőt. — Versec: Herczeg Ferenc szülőfaluja. — Gyurkovics-nénik: Célzás Herczeg Gyurkovics lányok és Gyurkovics fiúk c. könnyű fajsúlyú regényeire. — Pár héttel ezelőtt a Rákosi Jenő Sebestyénjét akartam orron verni, amikor . . . Babits Mihály . . . Dante-fordításához olyan . . . célzásostobasággal nyúlt: Ady Sebestyén Károlynak Babits akkor megjelent Purgatórium-fordításáról közölt kritikájára (Az új magyar Dante. BH 1912. dec. 25. 109—110. l.) céloz. Sebestyén kritikájában ugyan sok elismeréssel ír a fordításról, de inkább csak a részletekről. Az összképet illetően elmarasztalja Babitsot. Arról beszél, hogy az olvasó sok helyen „megcsalatkozik” Babitsban, s épp ott, ahol egyébként a legerősebbnek

mutatkozik: „gyakran meginog a ritmus, kapkodóvá, csaknem fuldoklóvá lesz a vers folyamata, és elfogynak a rímek . . . nem egy-egy merész és tökéletlen rímről van itt szó, . . . hanem rossz, gyenge rímről. Éspedig a legtöbbször ott, ahol a ritmus is inkább aritmia, szabálytalanság, de művészet nélkül.” A cikk bevezető részében pedig szemére hányja Babitsnak, hogy „eredeti verseiben itt-ott megtévelyedett ízlése”, meg hogy hagyta magát besorozni azok táborába, akikhez „egyetlen gondolat, érzés, esztétikai elmélet vagy meggyőződés közössége” sem kapcsolja. — *Sebestyén Károly* (1872—1945): irodalomtörténész és publicista. 1904-től a Budapesti Hírlap, majd a Pester Lloyd belső munkatársa. — a *Bonnot-ügy*: L. erre a Szelíd, új jegyzetek. II. A Bonnot-k igazsága c. 1912. máj. 7-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 189., ill. 521. l.). — az *Őn hírhedt vagy híres vezére*: Tisza István.

5. Levelek Madame Prétéríte-höz

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 10 oldalszámozott fólió, 170×210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió bal felső sarkában a cím és a szöveg közti részen Ady írásával: *Cikk*. A cím alatt idegen kéztől ceruzával: *garm*; ez utóbbi törölve, majd ugyancsak a cím alatt ugyanazon kéztől piros ceruzával: *garm. ritk*. Az OSzK tulajdonában. Jelzete: Quart. Hung. 2160.

Megjelent: Ny 1913. márc. 1. 341—342. l. — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Rész	Sor	Kézirat:	Nyugat:
I.	1—2.	számár, kifelejtett	számár kifelejtett
	4.	szomorú	szomorú
	5.	újrakezdik	újrakezdik
	8.	Mi se	Mi sem
	12.	ügy	ügy
II.	15.	súlyos	súlyos
	4.	súlyos	súlyos
	6.	józenság	Józenság
	13.	gyakoriságu	gyakoriságú
III.	18.	úton	úton
	20.	ügy	ügy
	1.	ifju	ifjú
	7.	tulhaladt	túlhaladt
	13.	ügy	ügy
	17.	ügy	ügy
	18.	Wilde-nél	Wildenél
	23.	származásu . . . családú	származású . . . családú
	27.	ifjutól	ifjútól

Törlések, javítások a kéziratban:

Rész	Sor	
I.	2.	„Nyugat”-ba (A szó után beszúrva: <i>sem</i>)
	3.	beszélne (A szó után beszúrva: <i>most</i>)
II.	10.	melyet (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
	1.	Van (A szó után beszúrva: <i>nekem</i>)
	3.	még, (A vessző után beszúrva: <i>Édes</i>)

Rész Sor

4. sulyos, (A vessző után egy szó olvashatatlanul törölve; fölé írva: *legényes*)
 6. akit a (Az *a* után eredetileg: *maga*; ez törölve, a törlés fölé írva: *saját*)
 10. kell s az (Az *az* után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
 15—16. magamagáival (Az *d* fölött egy vessző erősen törölve)
 20. csókolják (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
 22. kicsinyesek (A második *i* után egy betű olvashatatlanul törölve, a törlés fölé írva: *ny*)
 22. bosszuállók (Az *a* beszúrva)
 25. csókkal (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve, a törlés fölé írva: *iszapoztatja*)
 30. éltünk (A szó után apró, olvashatatlan törlés)
 III. 2. véltém (A szó után apró, olvashatatlan törlés)
 14. kakukok (Az utolsó előtti betű helyén erős törlés, a törlés fölé írva: *o*)
 16. kipusztulunk. (A pont előtt egy vessző törölve)
 20. prédikátor-őseik a (Az *a* után beszúrva: *magyar-*)
 24. szólva (A szó után beszúrva: *s elvem szerint*. A beszúrt szöveg-rész utolsó szavának *i*-je után egy betűnyi erős törlés)
 29. részvényese (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Rész	Sor	Kézirat:
	Cím: Préterite-höz	Preteritehöz
I.	2. Nyugatba	„Nyugat”-ba
	4. szomorú	szomorú
	5. újrakezdik	újrakezdik
	6—7. kultúrák	kultúrák
	8. sem	se
10—11.	vérzápornak ... ifjúság	vér-zápornak ... ifjuság
	12. utálok, s ... úgy	utálok s ... ugy
14—15.	semmit, s ... súlyos	semmit s ... súlyos
	18. postacímét	posta-címét
II.	2. íróbarátom	író-barátom
	4. utcánkba súlyos	uccánkba súlyos
	10. kell, s	kell s
	13. mond, s ... gyakoriságú	mond s ... gyakoriságu
	14. írással, s	írással s
	18. úton	uton
	19. rohanni, s	rohanni s
	20. adják, és ... úgy	adják és ... ugy
	22. bosszuállók ... percet, s	bosszuállók ... percet s
	23. újsághírral	ujságghírral
	24. íróbarátom	író-barátom
	26. novellahősei	novella-hősei
	28. nyúlnak, s	nyulnak s
	29. Madame, s	Madame s
III.	1. ifjú	ifju
	7. túlhaladt	tulhaladt
	9. ezeréves	ezer-éves

Rész	Sor	[Kézirat:
III.	13. úgy ... hatujjúak ... hatujjú voltam, s	úgy ... hatujjuak ... hat ujjú voltam s
	14. kakukkok	kakukok
	17. úgy ... dédapáink, s	úgy ... dédapáink s
	18. Wilde-nál	Wilde-nél
	20. prédikátor őseik a ma- gyar—zsidó rokonságot	prédikátor-őseik a magyar—zsi- dó-rokonságot
	23. származású ... családú	származású ... családú
	25. magyarmentésbe ... Prétérite	magyar-mentésbe ... Preterite
	26. ügyek, s	ügyek s
	27. ifjútól	ifjútól

A fenti javításokon túl a II. rész 6. sorában a *józsanság* szó kezdőbetűjét a Nyugat szövege nyomán nagy *J*-re javítottuk.

Madame Prétérite: L. az azonos című 1913. febr. 1-i cikk jegyzeteit (182. l.). — *infernalis*: pokoli. — *Van nekem egy csodálatos erejű ... nagyon kedves íróbarátom*: Móricz Zsigmond. — *paroxizmus*: Itt: örület. — *most ifjú, női teremtések préldája* *gyogyok*: L. a fentebb említett, 1913. febr. 1-i cikket és jegyzeteit (9., ill. 182. l.). — *egyét különösen méltónak véltem fél-titokban vallott Fölségemhez*: a versekben Aranyinak becézett Böhm Arankát. L. vele kapcsolatban ugyancsak a fentebb említett 1913. febr. 1-i cikk jegyzeteit. — *Rólunk hétszáz éves krónikák úgy szólnak, hogy hatujjúak vagyunk, én is hatujjú voltam*: Ady Lajos írja ezzel kapcsolatban: „Az Ady Dániel [Ady apai nagyapja] leszármazottjainál gyakran előforduló jelenség a hat ujjal való születés. Hat ujsa volt az édesapánknak is, s a három másik testvér közül is az egyiknek. A hatodik ujj: nem igazi ujj, hanem a kisujj oldalából lefüggő, csont- és körömméklüli képződmény, amit a tudós asszony minden nagyobb készüllet nélkül levághat. Közülünk Bandi született hat ujjal, s mindkét kezén egy-egy halványodó forradásban viselte nyomát e — mint gyerekesen büszkélkedett vele később — *táltos jelnek*.” (Ady L., 14—15. l.) — *az oláh vagy rác származású, de okos családú örült ... magyarmentésbe fog*: Tisza Istvánról van szó. Nem sikerült azonban egyértelműen tisztázni, hogy Ady vele kapcsolatban mire utal. Talán Tiszának a román nemzetiségi vezetőkkel folytatott, 1912 végén ismét felújított egyezkedő tárgyalásaira kell gondolnunk. L. erre a Magyar és román (Levél Goga Octavianhoz) c. 1914. jan. 25-i cikk jegyzeteit (271. l.).

[Mj: VT (123.); II. r. Ai (354.); KF (294.); AEPI (III. 403.)

6. *Fiatalköltők versei*

Megjelent: Ny 1913. máj. 1. 724. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: folytatom

[**] Eredetiben: De ön van ezért az ajánlás, a könyörű volt tanárjához,

Tóth Árpádnak a verseiről akartam írni: Tóth Árpád Hajnali szerenádj c. kötetéről (Bp. 1913.) van szó. — „*Magam vagyok. Nagyon ...*” idézet a költő Meddő órán c. költeményéből. — *a kötetet majd elküldöm egy asszonynak. Ez az asszony most az én szomorúságom és örömem*: Az asszony, akire Ady utal, Machlup Henrikné Zwack Mici, aki Ady verseiben Mylitta néven vált ismertté. Adyval való kapcsolata ekkor még egészen friss volt. Maria-

Grünben (l. a Levelek a hazátlanságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.) ismerkedtek meg, s Mylitta ápr. 25-i elutazásáig (l. erre Ady L.-né, 221. l.) együtt töltöttek pár hetet. Ady bírálata megjelenésekor Mylitta Budapesten tartózkodott, s már másnap, máj. 2-án levélben sietett válaszolni Ady Tóth Árpád köteté ürügyén küldött vallomására: „Örültem nagyon a két levelének, és a versei szépek — de legszebb a *figyelő* — és várva várom azt, amit benne ígér. Ady, Maga igazi poéta, még kritizálni sem tud annélkül, hogy Magából bele nem vinne valamit.” (Machlup Henrikné levelet l. MTA Könyvtára. K 8/16.) — „*Örönm[.] alázatos már . . .*: idézet Tóth Árpád A rabló, aki király volt c. verséből. A vers két sorát Ady pontatlanul idézi. A []-ben pótoltt vesszőkön túl az első sor utolsó szava (szerelem) után az eredetiben felkiáltójel áll.

*

ifjabb Bókay János verseskönyve, a Bohóc-sapha: Bókay János (1892—1961) verseskönyve 1913-ban jelent meg Budapesten a Pallas Irodalmi és Nyomda R. T. kiadásában. A kötet pontos címe: Bohócsipka.

*

Szegő Ferenc: Személyéről semmi közelebbit nem sikerült megtudni. Szárnýbontás c. köteté Budapesten jelent meg 1913-ban Galantai Gyula kiadásában. — *ki „tizenhét évével így érzi, hogy férfi”*: szabad idézet a kötet Tizenhét éves lettem . . . c. verséből. Az idézett másfél sor az eredetiben: „Tizenhét évet értem. De én úgy érzem, már férfi vagyok.” — *De a könyvön van azért az ajánlás volt tanárjához*: A kötet ajánlása: Dr. Pintér Jenő tanár úrnak hálás megemlékezésül. — *irigylí a „Nyugat” felé repülőket”*. „*S bár küzdve, úzve szárnyalok felétek, de utólerlek”*: Ady Szegő Nyugat felé c., a kötetet záró versét idézi. Az első idézet a vers hetedik sorát aposztrófálja: „Repültök fennen szent Nyugat felé”, a második a vers utolsó másfél sorát. Ez utóbbi pontos szövege: „S bár küzdve, úzve szárnyalok felétek — De utólerlek! . . .”

A cikkre l. még a Számadás csendes könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 555. l.).

Mj: VT (202.); Ai (355.)

7. Goga Octavian vádjai

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 10 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával rovatcím: *Disputa*. Az utóbbival egy sorban a jobb sarokban idegen kéztől: *p. ritka*. Az utolsó fólió hátoldalán idegen kéztől: *Ady Endre*. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 181/1.

Megjelent: Ny 1913. máj. 16. 879—790. l. — *Disputa* — Ady Endre

A cikk írása és megjelenése idején Ady Maria-Grünben gyógykezelte magát. (L. erre a Levelek a hazátlanságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.) Máj. 7. és 13. között egy napra inkognitóban ellátogatott ugyan Pestre (l. AEVL, 439—440. sz. leveleket s az utóbbi levél jegyzetét), de nincs adatunk arra, hogy Ady ekkor javított volna cikkén. Sőt — tudva, hogy Ady írásait általában lapzárta körül s nem ritkán lapzárta után szokta leadni — kérdéses az is, hogy látogatása idején Ady egyáltalán megírta-e már cikkét. Közlésünkben éppen ezért a kézirat szövegét követjük.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Sor	Kézirat:	Nyugat:
	9. bosszut	bosszút
	13. előkelőség.	előkelőség . . .
13—	14. tulságos . . . keltett, önbátorító	tulságos . . . keltett önbátorító
	16. kerítettem össze Gogát	kerítettem Gogát
	18. elbusultuk	elbúsultuk
19—	20. csakugy . . . bus-magyarok	csakúgy . . . bús-magyarok
	27. kutyát s a kutya	kutyát, a kutya
	37. istenments	Isten ments
	38. ebből	abból
39—	40. kurtanemesi	kurtanemes
	42. bujkáló	bújkáló
	47. nem csak	nemcsak
	50. kulturánk	kultúránk
	55. mint ahogy	mintahogy
55—	56. petrólium-kutakat . . . fúrókkal	petróleum-kutakat . . . fúrók-
	fúrják.	kal fúrják.
	65. hivatás érzés	hivatásérvés
	68. kultúra	kultúra
	69. mienk malgré	mienk, malgré
	71. ezelőtt, — mondogattuk	ezelőtt — mondogattuk

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor	
2.	tudja s (Az s után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	nekem (A szó után beszúrva: <i>híves-</i>)
3.	öröme a (Az a után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
9.	Jókai: (A kettőspont után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
17.	románt (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
17.	magunkkal (A g után eredetileg y; ez törölve, fölé írva: u)
20.	valánk (Eredetileg valószínűleg: <i>voltunk</i> ; ez törölve, föléje beszúrva: <i>valánk.</i>)
24.	eddig (Az első betű helyén olvashatatlan törlés; a törlés elé beszúrva: <i>e</i> ; a szó után egy gondolatjel erősen törölve)
33.	vérségünk (Az s előtt erős olvashatatlan törlés; föléje beszúrva: <i>vér</i>)
33.	keletiségünk (A szó elé beszúrva: <i>sőtél</i> ; a szó g-je előtt egy ismételtlen leírt <i>sé</i> szótag törölve; a szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
36.	dinamika (A szó után valószínűleg valamilyen írásjel olvashatatlanul törölve)
41.	szól és (Az és után törölve: <i>az</i>)
42.	félt és (Az és után két-három betűnyi olvashatatlan törlés)
56.	tompá (Az o helyén eredetileg u; ez törölve, fölé írva: o)
66.	szép, (A vessző után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
69.	ezt (A szó után egy-két betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé beszúrva: <i>se</i>)

A kézírathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor	Kézirat:
Cím:	Oktávián
1.	románbarát vagyok, s
2.	tudja, s
	Oktávián
	román-barát vagyok s
	tudja s

Sor		<i>Kézirat:</i>
	3. Octavian	Oktávián
	7. Géniusznak	Geniusznak
	9. bosszút	bosszut
	11. zsidósság, s	zsidósság s
13—14.	Octavian túlságos	Oktávián tulságos
	15. venni, s	venni s
17—18.	Bizony isten . . . elbúsultuk	Bizonyisten . . . elbusultuk
	19. csak úgy	csakugy
19—20.	búsmagyarok s természetfiak	bus-magyarok s természet-fiak
	21. akkor, s	akkor s
	24. mégiscsak	mégis csak
	29. zsidógyűlölet	zsidó-gyűlölet
	30. bizáncian	bizancian.
	37. isten ments	istenments
	41. szól, és	szól és
	45. protestantizmusor	protestántizmuson
	46. szocializmus	szociálizmus
	47. nemcsak . . . át- és	nem csak . . . át és
	50. kultúránk	kulturánk
	53. életjog	élet-jog
	55. mint ahogy	mintahogy
55—56.	petróleumkutakat . . . fúrókkal	petrólium-kutakat . . . furókkal
	fúrják	furják
	65. hivatásérzés	hivatás érzés
	66. kutya, s szép	kutya s szép
68—69.	kultúra Magyarországé, s . . . lui,	kultura Magyarországé s . . .
	és	lui és
	71. ezelőtt — mondogattuk.	ezelőtt, — mondogattuk.
	73. útirányában	utirányában
	76. megvan, s	megvan s

Ady cikke egy kiterjedt polémia utolsó megnyilatkozásaként íródott. A polémiát Goga Octaviannak (l. a Széld, új jegyzetek. I. Goga Octavian rabsága c. 1912. ápr. 17-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 516. l.) alább közlésre kerülő, a Romanul (a magyarországi románosság vezető lapja) 1913. jan. 7-i számában megjelent s a modern magyar irodalommal foglalkozó terjedelmes cikke (l. Romanul 1913. jan. 7. 2—4. l.) váltotta ki, amelynek lényege szerint modern magyar irodalom valójában nem létezik, s ami van, az tulajdonképpen nem magyar, csupán magyar nyelven írott, de nemzeti jellege szerint zsidó irodalom. E tétel megfogalmazásában Gogát, mint az cikke szövegéből is kitűnik, elsősorban nem irodalmi, hanem politikai szempontok vezérelték. A cikk válasz kívánt lenni Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter 1912. dec. 13-án elhangzott (Goga cikkének élén tévesen szerepel dátumként dec. 14.) képviselőházi felszólalására (l. Képviselőházi Napló 1910—1915. évi országgyűlés. 17. köt. Bp. 1913. 459—461. l.), melyben Zichy néhány nemzetiségi — főleg román — képviselő beszédjére reagálva elismerte ugyan a nemzetiségek jogát nyelvük művelésére, a kultúrát illetően azonban kategorikusan kijelentette, hogy az ország határain belül a magyar állam csak egyetlen kultúra létezését engedheti meg, mégpedig a „magyar nemzet élő lelké”-től megszabott, „mindenható, örök és halhatatlan” magyar nemzeti kultúráét. E kultúra mindenkori hivatása pedig — mint azt Zichy megfogalmazta — a magyar szupremácia fenntartása és biztosítása. Zichy sovinszta hangú felszólalásával szemben Goga célja egyrészt az volt, hogy visszaata-

sítsa a magyar kultúra mindenhatóságáról hangoztatott kijelentéseket, másrészt viszont arra törekedett, hogy a hazai románság szemében csökkentse a magyar kultúra beolvastó erejének jelentőségét. Elsősorban ezjutóbbihoz — ami végül is cikkének fő céljává vált — kínálkozott megfelelő érvek az egykorú magyar kultúra, szűkebb értelemben a korabeli magyar irodalom magyarságának a megkérdőjelezése. Ez az érvelés azonban, ha számíthatott is bizonyos sikerre nacionalista román körökben, publicitást nyerve mégsem a magyar faj primátusát, hanem a magyar szupremáciát hirdető körében váltott ki visszahatást, hanem azok oldaláról, akik ellen a cikk — Goga szándékaitól függetlenül — ténylegesen irányult, a modern magyar irodalom művelői s a nemzetiségek jogait elismerő magyar progresszió részéről. Hogy Goga cikke mennyire célt tévesztett, mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a cikk nyomán kibontakozott sajtóvitában, mint azt ennek ismertetése során alább látni fogjuk, Goga a maga véleményével épp a magyar nacionalizmust hirdető, szélsőségesen konzervatív körökkel került egy táborba. Ugyanerre a célttévesztettségre mutat az is, hogy Goga cikkére a magyar progresszió első reagálásáig a konzervatív körök fel sem figyeltek. A cikke az érdeklődést a Huszadik Század 1913. febr.-i száma terelte rá, melyben Braun Róbert Goga Octavian a magyar kultúráról c. írásában (HSz 1913. 199—212. l.) magyar fordításban teljes terjedelmében közölte Goga cikkét. A cikk szövege az eredeti román s magyar nyelven a következő:

Un anachronism: cultura națională maghiară

De Octavian Goga

A magyar kultúrát a magyar nemzet élő lelke szabja meg... amely mindenható, örök és halhatatlan, és mely megszabja a maga irányát éppen úgy, mint ahogy meg van szabva a csillagok fénye.

(Ministrul Zichy, discursul parlamentar din 14 Dec.)

E în deobște cunoscut spiritul iperbolio, exagerarea fără măsură, cu care compatriotul nostru ungar își afișează de obicei calitățile lui de rasă. Publicitatea ungurească, literatura lor, băjbăie de accentele stridente ale unei laudăroșii orientale, care nu găsește decât superlative când vine vorba de te miri ce însușire a neamului lui Arpad. În această lipsă de autocritică, în nota de megalomanie și dispreț a exagerării morbide, s'a îndrumat la ei spiritul public și s'a făcut educația societății. Culmile de gândire ale geniului uman trecute prin retorta aprecierii ungurești devin niște biete mușinoase fără preț, în vreme ce inocentele manifestări de viață ale creierului turanic iau proporții uimitoare.

Nu cred sa fie o țară cu mai mulți oameni inconștienți de valoarea lor, ou gesturi mai largi și cu o mândrie națională mai rău plasată, ca țara ungurească. Nioăiri n'ai să găsești funcționari publici așa de ranounoși, conducători așa de brutali și jandarmi așa gata de bătaie. Pentru un străin occidental lumea asta ciudată, oamenii ăștia viteji și bățoși, atitudinile aceste de grandetă ridicolă, sunt un aspect straniu și store zămbete de compătimire sau glume.

Între număroasele calități, cari socot că le asigură superioritatea de rasă asupra neamurilor învecinate, ei pun la locul întâi: *cultura națională maghiară*. Gazetăria din Budapesta, tribuna parlamentară, încercările literare scot tot mai des la suprafață argumentul, că cel mai puternic stălp al supremației lor politice e cultura națională maghiară, în puterea căreia ei sunt predestinați la dominațiune, având a face cu rase inferioare. Dovadă actuală

a acestei concepții ne-o dau cuvintele recente ale ministrului de instrucție Zichy, în cari, răspunzând unui orator român, nobilul conte răpit de avânt cu adevărat național, confundă drumurile culturii ungurești cu mersul stelelor din cer. Acest argument de altfel e susținut și de aparatul puterii de stat, e propagat la noi prin baionete și lansat în lumea largă de nenumărați retori, cât plătiți cât nep plătiți. Întâlnit atât de des e în stare, firește, să întunece din când în când și judecata clară a multor oameni de-ai noștri, devenind astfel izvorul unei serii de opinii greșite.

Intellectualul nostru ardelean izolat prin forța împrejurărilor de manifestările superioare ale culturii românești, condamnat la o educație străină, rămâne adese orbit de strălucirea de fațadă a ungurismului din jurul lui, care-l buimăcește și-i slăbește încrederea în puterile proprii. Câți oameni de-ai noștri nu întâlnim zilnic, pentru cari contele Apponyi e cea mai înaltă expresie a debatterului parlamentar, gazeta, „Az Újság” cel mai bun organ de publicitate, Ujházi cel mai genial actor, Pikler profesorul cel mai erudit, Molnár Ferenc autorul cel mai de spirit și așa mai departe. Acești surghiuniți pe cari nenorocirea i-a ținut departe de curente de gândire ale apusului și în același timp nu le-a dat nici prilejul să pătrundă în tainele sufletului românesc, duc o viață intelectuală de compătimit, plină de greșuri și de dibuiri. Psihologia lor de hibrizi e cea mai dispusă să atingă în raporturile cu străinii coarde de concialintă vinovată, din ceata lor se recrutează șegheștii politici și literari, ei sunt agenții de licitație minuendă a pretențiilor noastre legale. Ce mare serviciu le-ar face acestor naufragiați fără busolă și câtă orientare ar aduce în societatea noastră un spirit clar, care în lumina unor cercetări științifice ar căuta să ne prezinte aspectele așa zisei culturi maghiare din zilele noastre. Înlăturând contribuția vecinilor, izolând elementele străine atât de covârșitoare, ar fixa rezultatele reale ale creațiunii specific ungurești și ne-ar lămurii astfel colțișorul extrem de modest ce-i revine acestui popor pe arena de luptă a intelectualității universale.

În aceste rânduri aș dori numai să schițez în treacăt, susținându-mi dreptul de a reveni când-va asupra chestiunii, problema destul de interesantă pentru noi, anume anahronismul ce se comite când se vorbește astăzi de-o cultură națională maghiară, în legătură cu faza actuală de dezvoltare a literaturii ungurești.

Pentru un cetitor străin, care cunoaște poporul unguresc și cunoaște operele literare în cari au fost prinse notele lui caracteristice, literatura actuală curentă prezintă un aspect cu totul străin. Din toată producția timpului din urmă nici un gen literar nu mai este expresia sufletului maghiar, nu porcede din fibrele gândirii specific ungurești. Din tot ce se tipărește zilnic, — și comerțul lor de cărți e exorbitant, — nu se desface impulsul organic al unei literaturi naționale. Inzadar vei căuta în cărțile lor oglinda notelor istorice ale psihologiei ungurești: în așazisa literatură ungurească ungerii se întâlnesc tot mai rar. S'au pierdut tipurile romantice ale lui Jókai, mândrii nemeși greoi și îndărătnici ai baronului Kemény, s'au dus cu Mikszáth și simpaticii țărani vioi din țara slovacilor. S'a curmat tradiția de avânt, nota de nobleță, sincera simpatie de subiect a scriitorului, nu mai întârnești în piesele lor de teatru pe țăranul gălăgios, violent, nu mai găsești în poezia lirică suflul de sănătate rustică, dragostea de natură. Nu mai e nici pustă ungurească în cântece, nici chiot de ciarde, nici vitejia romantică a haiducilor din Bakony. Toate notele particulare au fost sacrificate, literatura lor nu mai e o literatură națională.

Valorile estetice au fost modificate, credințele literare s'au shimbat, eroii sa'u înlocuit. Nu mai e literatură militantă, nu mai sunt luptători pe arenă, nu mai vezi tribuni ai revendicărilor naționale. Nu te mai opreso

accentele energice ale violenței turanice, în fața sa se desenează icoane triste, întunecate, clișeuri uzate de artă internațională. Un suflet chinuit, svârcolirile unui individualism exagerat, un cinism brutal și o frivolitate necunoscută cer cuvânt în producția lor actuală. Țăranul a încetat a mai fi subiect literar, nemeșul se mai ivește abia în câte o piesă de teatru ca să facă deliciale spectatorilor cu poza lui ridicolă. Puntea care ar lega pe cei de azi cu trecutul sufletului unguresc s'a frânt, reflexele elementelor sociale cari au făcut istoria acestui popor nu mai au cuvânt în literatură. Vei întâlni în schimb la teatru pe avocatul din Lipótváros, pe burghezul utilitarist, pe orășanul mut pentru frumusețile naturii. Poetul are să-ți prindă în rime frigurile sufletului sbuciumat de toate mizeriile asfaltului, din strofele lui vei alege spleenul sau amărăciunea păgânului modern lipsit de orice credință, în locul imaginilor colorate ale panteismului de odinioară vei găsi întunec rec posomorât. Reconstruind pe urma unei cărți personalitatea autorului, rămâi penibil atins de această cunoștință nouă. Recules odată ai să-ți mărturisești în pripă: domnul acesta n'are nimic a face cu toată frământarea istorică a maghiarismului milenar, dela Árpád până la Arany Iános. Domnul acesta este tipul curent al ahas-verului modern pe care l-am întâlnit și la Ostanda și la Riviera și pe bordul corăbiei în drum spre Singápur, îl chema Meyer, Durand sau Löwy și era totdeauna la fel. Domnul acesta poate să fie astăzi întâmplător redactor la „Pesti Hírlap” și să scrie piese pentru Király színház, dar așa plictisit cum îl văd eu, mizantrop, fricos, plin de probleme și de reumatisme, ar fi cea mai inoportună aparăție în mijlocul cetățenilor dela Salonta- mare, cari i-ar fi deopotrivă de straini sufletește ca și farmerii din Scoția. Izolat de toate tradițiile unei moșteniri milenare, el nu înțelege tainele acestui pământ, nici aer, nici lumini, nici umbre, nici culoare, — și când călătorește în vagonul restaurant dealungul pusteii ungurești, privirea lui e mai plictisită decât a mea. În mine este cel puțin interesul palpitant al vecinului intrigat de-o dumșmănie istorică, pe când din ochii lui privește sila Weltbürgerului, lipsit de orice preocupări de ordin național.

De unde acest aspect straniu al literaturii ungurești de astăzi? Răspunsul e deopotrivă de laconic și lămuritor: *Budapesta*. Sunt ravagiile Budapestei în aceste pagini străine. Acest oraș pripit, cu americanismul lui, cu cabareturile, cu jidanii lui, cu jargonul din Dohány utca, cu obscenitățile nocturne, acest furnicar improvisat și-a impregnat pecetea în literele ungurești. Din amestecul de rase al acestei metropole fără nici o tradiție, din șvabii băștinași, din ovreii covârșitori la număr și din Maghiarii importăți s'a plămădit un amalgam etnic particular, străin și ca viață și ca psihologie de neamul unguresc, alcătuit din țărani, din clasa de nemeși, și din proaspăta burghezie a orașelor provinciale. Acest amalgam e determinat în toate aspectele lui de notele de rasă ale elementului semit, superior și ca facultăți intelectuale și ca putere economică și numerică. Prin acordarea de libertăți politice ca nicăieri altundeva, prin vecinătatea apropiată a Galiției, popoul de ovrei a crescut din an în an, a găsit tot mai puține obstacole în lupta cu autohtonii inferiori, și-a croit un culeuș aci pe malul Dunării, cu cunoscuta-i inteligentă și vitalitate a acaparator comerț, industrie, cultură. Toate ramurile de manifestare ale vieții publice au fost năpădite și cucerite de acest popor neastâmpărat și plin de calitate. O jumătate de veac petrecută în activitate conștientă a fost de-ajuns ca imigrații să desființeze caracterul unui trecut destul de șters și acceptând din toate atribuțiile celor învinșnumai limba ungurească, modificată după urechea lor, să creieze din Budapesta *cel mai puternic emporiu de cultură națională semită*.

Firește ca gimnastica intelectuală a Budapestei n'are nici în clin nici în mânăceă cu aluatul milenar al neamului unguresc, firește că din zidurile

mucegaite ale ghettoului din Király utca nu pot răsuna cântecele sălbătăciei romantice a *betyár*ilor ungurești. E' explicabil că teatrul popular (Népszínház) în care cereau cuvânt păstori de pe pustă, hoți de cai dela Kecskemét cu inima în dinți și ismenele în vânt, a trebuit să deie faliment, ca să facă loc operei cosmopolite, ori comediiilor lui Molnár, din cari alegei umorul rece, cinismul tulburător și artificiile spiritului semit. De sigur că simpaticele tipuri primitive din piesele lor populare erau un anachronism și un prilej de plictiseală îngrozitoare pentru spectatorii de felul lor din suburbiile Varșoviei. Prin infusiunea aceasta străină s'a curmat deci firul de continuitate istorică a sufletului unguresc în literatura maghiară și s'a dat naștere unei literaturi improprii, îndrumată de preceptele producției curente internaționale, în care dacă exista o notă națională, aceasta e semită.

Nu e vorbă aici cântărirea *talentului* scriitorilor dela Budapesta, ci de *caracterul național* al operei lor. Nimeni nu va nega talentul lui Kiss József, care în baladele lui și în poeziile lirice găsește de multe ori expresia fericită a frumosului literar, dar nimănu-i n'are să-i treacă prin minte că acest vizionar înamorat de amintirile cele mai intime ale trecutului de ghetto (Mesék a nagy-apámról) ar fi unghur în literatură. Scrisul lui face și parte din patriotismul sufletes al culturii naționale evreiești ca și poeziile lui Maurice Rosenfeld, ca și Manasse al lui Ronetti Roman. Și ca dânsul sunt astăzi cei mai mulți scriitori cari creiază spiritul curent în așa zisa literatură maghiară. Pentru cetitorul înțelegător se deslușesc cu cea mai mare ușurință notele de răsă ale acestor două popoare, pe cari nenorocirea le-a silit să facă un compromis literar. Din poezia ipermodernă d.e. a lui Ady Endre, cu tot exotismul ei Verlainean, cu egoctrismul morbid al acestui sensibil, deslușești pasiunea nedomesticită și voluntatea intensă a sângelui unguresc, — în vreme ce fraza răsunătoare și calambururile lui Szép Er., tradează pe gaminul din Teréz-város, pur și simplu jidan. Pentru un observator, care cunoaște resorturile ascunse ale sufletului unui neam, limba nu e un element de judecată hotărâtor, cu mult mai lămuritoare sunt adevărurile cari se desfac din spiritul creator al unei opere de artă.

Ar fi, cum spuneam, un lucru folositor și de reală importanța pentru noi o analiză a culturii maghiare din zilele noastre. Intr'un studiu vast s'ar putea urmări pas cu pas notele de răsă și diferențierea lor, s'ar fixa particularitățile sufletului maghiar alături de reflexele tipice ale mentalității evreiești. Nimic mai ușor decât a scoate în evidență din producția lor literară nota organică națională.

Îmi vine în minte în treacăt cunoscuta romanță plină de poezie naivă, a marelui poet Petőfi: Megy a juhász a szamáron. Toată povestea asta simplă e atât de mișcătoare. Păstorul călare pe măgar, grăbește spre casă. Picioarele aproape-i ating pământul, că e mare băetanul, dar jalea lui și mai mare. Cânta din fluier colo în livadă și turma păștea liniștită, cândi-au adus de veste că draga lui trage de moarte. Repede pe magăr și haide către casă, dar a ajuns prea târziu, murise copila. Amărit, ce să fi făcut bietul băiat, a prins măciuca și și-a lovit măgarul în cap . . .

Un crâmpoi de suflet adevărat unguresc palpită în cele patru strofe ale lui Petőfi. Peisajul turmei de pe pustă, ciobanul călare pe măgar, jalea lui naivă și gestul, — mai ales gestul — dela urmă cu măciuca, se poate ceva mai unguresc? Deslântuirea violentă a pasiunii, lovitura aceea de măciucă în capul măgarului e un reflex tipic al sufletului unguresc. Vă închipuiți d. e. că un sas și-ar lovi măgarul în cap, de jale că și-a găsit iubita moartă? Nici decum. Poate îl vindea și pleca la America, sau te miri ce făcea. Dar lovitura la oap, așa e ungurește. Iată un produs al literaturii naționale maghiare, o intrupare organică a sufletului unguresc.

Cât de departe cad de aceste imagini de la țară creațiunile lor de astăzi și toată literatura actuală dela Budapesta. Mi-a rămas în memorie o pagină extrem de caracteristică a unui scriitor de-al lor, care înscălește Ignotus, îl chiamă, mi-se pare, Veigelsberg, și e șef de școală, directorul celei mai apreciate reviste: Nyugat. Serie undeva despre influința naturii asupra omului modern și accentuează cu maută tărie cât de singur se simte el într'o pădure. O solitudine penibilă îi apasă sufletul în mijlocul unui codru de brazi. Natura sălbatică îl enervează, freamățul oopacilor îi trezește fiori. Imi plac parcurile franțuzești, parcurile tunse, îngrijite. Iubesc natura, — cam așa încheie d. Ignotus, — dar numai până unde pot simți urmele mâinii omenești . . .

Vreți o infățișare mai caracteristică în care să fie zugrăvit un sentiment al orășanului deslegat de toate intimitățile naturii? Cum să nu fie penibil impresionat de tăcerea unui codru de brazi, acest creier zămislit în umbra zidurilor, domnul de Veigelsberg, care de zeci de generații și-a întrerupt contactul cu natura, doar plumării lui oboșiți de aerul greu al ghețoului atator incarnațiuni anterioare nu supoartă ozonul, frica tradițională a semitului îl face să tresară la fiecare foșnet. Da, e o pagină tipic ovreiască proza aceasta a dlui Veigelsberg, care în aforismele-i destul de spirituale exclamă undeva: „*A múlttal szemben csak egy kötelességünk van: az, hogy elfelejtünk*”. (Numai o singura datorie avem fața de trecut: să-l uităm.) Cred si eu dle Ignotus, aveți toate motivele . . .

S'ar putea urma coloane multe cu acest paralelism, punând în față creațiunile spiritului maghiar și cele ale spiritului semit, în așa numita literatură ungurească. Aceasta analiză s'ar putea face ușor de orice cunoscător și n'ar trebui să trezească nici o supărare, fiindcă n'ar fi decât constatarea unui adevăr impus de forța împrejurărilor. Concluzia ce se desface dintr'o asemenea paralelă care reoglindește istoria literaturii maghiare, este că *literatura națională ungurească a încetat în poezie cu Petőfi și Arany János, iar în proză cu Mikszáth, făcând loc literaturii naționale ovreiești budapestane, hotărâtoare în zilele noastre.*

Aceasta e adevărul și n'aș avea nici o bucurie, dacă prin aceste constatări făcute fără nici o ură aș provoca amărăciunea scriitorilor de astăzi de pe malul Dunării, a căror activitate, întru cât pot s'o urmăresc, îmi trezește aspectul în măsura talentului literar cu care pășesc pe arenă.

Un învățământ însă aș dori să se desprindă din aceste rânduri și anume faptul, că o astfel de cultură improprie, fără rădăcini, cum e cultura maghiară din zilele noastre, despre care cântă ditirambi dl ministru Zichy, nu poate constitui o primejdie pentru noi, tocmai astăzi când literatura românească e îndrumată în spirit național de-o mulțime de talente superioare.

Maghiariza nu ne poate literatura ungurească prin producția ei actuală, cel mult semitizează ne-ar putea, dar pentru asta suntem prea împrieteniți cu codri de brazi în cari se simte atât de rău dl Leo Veigelsberg.

Egy anakronizmus: magyar nemzeti kultúra

„A magyar kultúrát a magyar nemzet élő lelke szabja meg . . . amely mindenható, örök és halhatatlan, és amely megszabja a maga irányát éppen úgy, mint ahogy meg van szabva a csillagok fénye.”
— Zichy miniszter dec. 14-i parlamenti beszéde.

Különösen ismert az a hiperbolikus szellem, az a mértéktelen túlzás, mellyel magyar honfivársunk szokásos módon hirdeti faji kvalitásait. A magyar publicisztika, irodalmunk, csakúgy visszhangzik ama keleti nyegleség bántó hangjaitól, mely csak szuperlatívuszokat talál, amikor bármiféle

sajátosságáról van szó Árpád nemzetének. Az önbírálat e hiányában, a nagyzási hóbort és a beteges túlzás figyelembe nem vételének jegyében haladt nálunk a közszellem, és folyt a társadalmi nevelés. Az emberi nem által megmászott gondolatcsúcsok a magyar becslés retortáján át nyomorúságos, értéktelen vakondtúrásokká válnak, ellenben a turáni agyvelő ártatlan életnyilvánulásai óriási méreteket öltenek.

Nem hiszem, hogy legyen ország, ahol több ember volna tévedésben saját értékét illetőleg, ahol többen lennének oly széles gesztusokkal és oly rosszul alkalmazott nemzeti büszkeséggel, mint Magyarországon. Sehol sem találni oly rosszindulatú köztisztviselőket, oly brutális kalauzokat és oly harcra kész csendőröket. Egy nyugati idegenre nézve ez a furcsa világ, e vitéz és harcos emberek, ez a neveléses grandezzával való viselkedés idegen-szerű látvány és szánakozó mosolyra vagy gúnyra indító.

Amaz számos kvalitás közé, melyek a szomszédos nemzetek fölötti szuperioritásukat biztosítják, ők első helyre teszik a *magyar nemzeti kultúrát*. A budapesti sajtó, a parlamenti szószék, az irodalmi eszmék egyre sűrűbben hozzák fölszínre ezt az érvet, hogy politikai szupremáciájuk leghatalmasabb oszlopa a magyar nemzeti kultúra, melynek erejénél fogva uralomra hivatván, inferiális fajokkal állván szemben. E fölfogás aktuális bizonyítékát adják a közoktatásügyi miniszternek, Zichynek szavai, melyekkel egy román szónoknak válaszolva, a nemes gróf valódi nemzeti lendületől elragadtatva összetéveszti a magyar kultúra útjait a mennybeli csillagok járásával. Ezt az érvet egyébként az államhatalom szervezete is föntartja közöttünk bajonetekkel, és világgá kürtölik megszámlálhatatlan, részint fizetett, részint nem fizetett szónokok. Annyiszor fordulván elő, képes természetesen arra, hogy néha a mi embereink közül is soknak megzavarja józan ítéletét, és ezáltal téves vélemények sorozatának forrásává lesz.

A mi erdélyi intellektuelünk, ki el van szigetelve környezetétől, a román kultúra szuperioritásának megnyilvánulásától, ki idegen nevelésre van kárhóztatva, gyakran marad megfosztva attól, hogy a magyarizmus tündöklő homlokzatát a maga fényében lássa, mely megszedíti és meggyöngíti saját hatalmába vetett hitét. Hány embert nem találunk naponta, kik előtt Apponyi gróf a parlamenti harc legmagasabb kifejezője, Az Újság a legjobb publicisztikai orgánus, Ujházi a legzseniálisabb szlnész, Pikler a leg tudósabb tanár, Molnár Ferenc a legszellemesebb szerző és így tovább. Ezek a száműzöttek, kiket balsorsuk távol tartott a Nyugat gondolkodásától, és egyidejűleg megtagadta azt az alkalmat is, hogy a román szellem titkait megértsék, sajnálatraméltó szellemi életet folytatnak, telve tévedésekkel és bizonytalanságokkal. Az ő hibrid pszichológiájuk leghajlékonyabb arra, hogy az idegenekkel a bűnös alkuvékonyság húrjait üssék meg, az ő seregükből kerülnek elő a Segheşcu-féle politikusok és irodalmárok, ők törvényes követeléseink leszállításának árverésénél az ügynökök. Mily nagy szolgálatot tenne ez iránytű nélküli hajótörötteknek, és mily tájékozást nyújtana a mi társadalmunkban egy világosan látó elme, mely bizonyos tudományos kutatások világában igyekeznék bemutatni korunk úgynevezett magyar kultúrájának képét. A szomszédok hozzájárulását leszámítva, az oly túlnyomó idegen elemeket kiküszöbölve, megállapítaná a különlegesen magyar alkotások valódi eredményeit, és megmutatná azt a végtelenül szerény sarkocskát, mely e népek az intelligencia egyetemes küzdőterén jut.

E sorokban ezt csak futólag kívánom vázolni, föntartva azt a jogot magamnak, hogy visszatérjek valaha a kérdésre, e reánk nézve eléggé érdekes problémára, ti. arra az anakronizmusra, melyet elkövetünk, amikor ma magyar kultúráról beszélünk a magyar irodalom fejlődésének jelenlegi fázisával kapcsolatban.

Igy idegen olvasóra nézve, ki ismeri a magyar népet, és ismeri azokat az irodalmi műveket, melyekben jellemvonásai meg voltak rögzítve, a jelenlegi irodalom teljesen idegen képet mutat. Az utóbbi kor egész termeléséből egyetlen irodalmi műfaj sem kifejezője a magyar szellemnek, egyik sem ered a különlegesen magyar gondolkodás rostjaiból. Mindabból, amit ma nyomnak — és az ő könyvkereskedelmük óriási —, nem tűnik elő a magyar nemzeti irodalomnak szerves impulzusa. Hasztalan keresed könyveikben a magyar pszichológia történelmi följegyzéseinek tükrét: az úgynevezett magyar irodalomban a magyarok egyre ritkábban találhatók. Elvesztek Jókai romantikus típusai és Kemény báró dolyfös, nehézkes és makacs nemesei. Mikszáthtal eltűntek a szimpatikus, vidám parasztok is a tótok földjéről. Megszűnt a lendület hagyománya, a nemesség bélyege, az írónak tárgya iránti őszinte szeretete, színdarabjaikban nem találkozol a lármás, indulatos paraszttal, a lírai költészetben sem leled a paraszti egészséget, a természet szeretét. A pusztá sincs többé a magyar dalokban, sem a csárdai kurjantás, sem a bakonyi haramiák regényes bátorsága. Minden különleges vonást föláldoztak, irodalmuk többé nem nemzeti irodalom.

Estétikai értékeik módosultak, irodalmi hitük megváltozott, hőseik mások lettek. Többé nem harcoló irodalom, a küzdőtéren nincsenek harcosok, nem látod ott többé a nemzeti küzdelemnek népszónokait. Nem akadsz fel többé a turáni heveségnek erélyes hangjain, szemed láttára rajzolódnak a nemzetközi művészetnek szomorú, sötét képei és elhasznált kliséi. Kínzott szellem, egy túlzó egyéniség hánykódásai, durva cinizmus és hallatlan frivolitás kérnek szót mostani termelésükben. A paraszt megszűnt irodalmi tárgynak lenni, a nemes alig tűnik föl egy-egy színdarabban, hogy neveltséges pózával gyönyörködtesse a nézőket. Az a híd, mely a mai és múlt magyar szellemet összekösse, megszakadt, ama társadalmi elemeknek, melyek e népnek történelmét csinálták, nincs szavuk az irodalomban. Helyettük a színpadon a lipótvárosi ügyvédet, az utilitarista polgárt, a városit találod, aki vak a természet szépségeivel szemben. A költőknek rímbe kell szedni az aszfalt összes nyomorúságaitól nyugtalanított lélek lázait, strófaiból kikeres-heted a minden hittől megfosztott modern pogánynak spleenjét vagy keserűségét, a hajdani panteizmus színes képei helyett komor sötétséget fogsz találni. Egy könyv végére érve, ha rekonstruárod a szerző személyiségét, kínosan fog érinteni új ismeretséged. Magadhoz térve, hamarosan megállapíthatod: ennek az úrnak semmi köze sincs az ezeréves magyarság egész történelmi tépelődéséhez, Árpádtól Arany Jánosig. Ez az úr szokott alakja a modern ahasverizmusnak, kivel Ostende-ban, a Rivierán és a Singapore-ba menő hajó fedélzetén találkozunk. Neve Meyer, Durand vagy Löwy, és mindig ilyen volt. Ez az úr lehet, hogy ma esetleg a Pesti Hírlap szerkesztője, és a Király-színháznak ír darabokat, de amilyennek én látom, unottnak, embergyűlölőnek, féleneknek, tele problémákkal és reumával, a lehető legalkalmatlanabb jelenség volna Nagyszalonta lakói között, kik számára épp oly lelki idegenek volnának, mint Skócia farmerei. Elkülönítve egy évezredes örökség minden hagyományától, nem érti e föld titkait, sem levegőjét, sem világitásait, sem árnyékait, sem színeit — és mikor egy étkezőkocsi-ban a magyar pusztán keresztülutazik, tekintete unottabb az enyémmél. Bennem megvan legalább a történelmi ellenségeskedéstől izgatott szomszéd eleven érdeklődése, holott az ő szemeiből a Weltbürger kényszerűsége néz ki, aki mindenféle nemzeti előítélletlől mentve van.

Honnan ered a mai magyar irodalomnak ez az idegen ábrázata? A válasz rövid és egyszersmind világos: *Budapest*. Budapest pusztításai vannak ezeken az idegen lapokon. Ez a hirtelen város, a maga amerikanizmusával, kabaráival, zsidóival, Dohány utcai zsargonjával, éjszakai obszcenitásával

val, ez a rögtönzött hangyafészek rányomta pecsétjét a magyar irodalomra. Ennek a metropolisnak hagyomány nélküli fajkeverékéből, mely bennszülött svábokból, túlnyomó számú zsidókból és importált magyarokból áll, egy sajátos etnikai keverék támadt, mely a magyar fajra úgy életmód, mint lelki tekintetben idegen, mely parasztokból, a nemesi osztályból és a vidéki városok friss polgárságából támadt. E keveréket minden faji vonás tekintetében a szemita elem determinálja, úgy értelmi képességére nézve, mint gazdasági és számbeli hatalom tekintetében. Másutt sehol meg nem adott politikai szabadsága és Galiciához közelléte folytán ez a zsidó áradat évről évre nőtt, egyre kevesebb akadályra talált az inferiális bennszülöttekben, és itt a Duna partján fészket verve, ismert intelligenciájával és élelmességével megkaparintotta a kereskedelmet, ipart, kultúrát. A közélet megnyilvánulásának minden ágát elárasztotta ez a nyughatatlan nagyképeségű nép. Tudatos munkában töltött félszázad elég volt, hogy mint bevándorolt megsemmisítse egy eléggé halvány múlt jellegét, és a legyőzöttek összes attribútumaiból csupán a magyar nyelvet vette át, a maga füle szerint módosítva, hogy Budapestből megteremtette a *szemita kultúrának leghatalmasabb empóriumát*.

Természetes, hogy Budapest szellemi gimnasztikájának nincs semmi-nemű közössége az ezeréves magyar nemzet kovászával, természetes, hogy a Király utcai gettó penészes falai közül nem visszhangozhatnak a magyar betyárok vadromantikus dalai. Érthető, hogy a Népszínházban, melyben szokimondó pusztai pásztorok és lobogó gatyájú kecskeméti betyárok kértek szót, meg kellett buknia, hogy helyet csináljon kozmopolita operetteknek és Molnár vígjátékainak, melyekből kiérezheted a szemita szellem hideg humorát, fölforgató cinizmusát és mesterkéltégeit. Bizonyos, hogy népies darabjaik szimpatikus, primitív alakjai anakronizmus és borzalmas unatkozásra való alkalmak voltak a varsói külvárosokéhoz hasonló nézők számára. Ez az idegen beáramlás szakította meg a magyar irodalomban a magyar szellem történelmi folytonosságát, és szülte azt a sajátosság nélküli, a szokásos nemzetközi termelés előírásaitól vezetett irodalmat, melyben ha ugyan van nemzeti vonás, az a szemita.

Nincs itt szó a budapesti írók *tehetségéről*, hanem műveik *nemzeti karakteréről*. Senki sem fogja tagadni Kiss József tehetségét, ki balladáiban és lírai költeményeiben gyakran etalálja az irodalmi szépség szerencsés kifejezéseit, de senkinek sem kell hinni, a gettó legintimebb múltja emlékének ez a szerelmes látnoka (Mesék [Helyesen: Legendák] a nagyapámról) magyar lenne az irodalomban. Az ő írásai is részei a zsidó nemzeti kultúra szellemi patriotizmusának, mint Morris Rosenfeld költeményei és Ronetti Roman Manasséje. És hozzá hasonló a legtöbb író, ki a mai úgynevezett magyar irodalom uralkodó szellemét képezi. A megértő olvasóra nézve a legnagyobb könnyűséggel válnak világosakká e két nép faji vonásai, kiket a balsors arra kényszerített, hogy irodalmi kompromisszumot kössenek. Pl. Ady Endre hipermodern költészetéből, minden verlainé-i egzotikusságával, érzékeny, beteg egocentrizmusával, kifejtheted a magyar vér féktelen szenvedélyét és heves akaratosságát, viszont Szép Ernő csengő szólása és szójátékai elárulják a tereźvárosi *gamint*, a *pure et simple* zsidót. A megfigyelőre nézve, aki ismeri egy nemzet szellemének rejtkehelyeit, a nyelv nem döntő jelentőségű elem, sokkal bizonyítóbbak azok az igazságok, melyek egy műalkotás teremtő szellemében nyilvánulnak meg.

Mint mondtam, hasznos és igazán nagy fontosságú munka volna ránk nézve analizálni napjaink magyar kultúráját. Egy nagy tanulmányban lépésről lépésre ki lehetne mutatni faji vonásait és differenciálódását, meg lehetne állapítani a magyar szellem sajátosságait a zsidó mentalitás jellemző

reflexei mellett. Mi sem könnyebb, mint az irodalmi termelésből kimutatni a szerves nemzeti jellemet.

Eszembe jut mellelleg a nagy költőnek, Petőfinek, naiv költészettel telt, ismert románcja: *Megy a juhász a számaron*. Ez az egész egyszerű vers oly megindító. A pásztor számaron nyargal, siet haza. Lábai csaknem a földig érnek, mert a legény nagy, de bánata nagyobb. Furulyázott ott kinn a mezőn, és nyája békésen legelt, mikor hírül hozzák, hogy kedvese haldoklik. Gyorsan föl a számarra, és hajrá, a házhoz, de már későn érkezett, a leány meghalt. Elkeseredve, mit tegyen szegény fiú, fogta furkóját, és főbe csapta a számarat. . . .

Az igazi magyar szellem egy jellegzetes tünete nyilvánul meg Petőfi e négy versszakában. A pusztai nyáj tájképe, a számaron nyargaló juhász, ennek naiv bánata és gesztusa — kivált a gesztus — a végén a furkóval, lehet-e valami magyarabb? A szenvedély heves kitérőse, a számarának főbeütése a furkóval tipikus reflexe a magyar léleknek. Képzelnék pl., hogy egy szász főbeütné számarát, mert szeretőjét holtan találta? Semmiképpen. Lehet, hogy eladja, és Amerikába megy, vagy tudom is én, mit tenne. De a főbeütés, így van ez magyarán. Íme, a magyar nemzeti irodalomnak egy terméke, a magyar szellem eleven megtestesülése.

Mily messze esnek ezektől a mezei képektől mai alkotásaik és Budapest egész jelenlegi irodalma. Emlékezetemben maradt egyik írójuknak egy rendkívül jellemző lapja, ki Ignotus néven ír, neve, ha jól emlékszem, Veigelsberg, és iskolai feje, igazgatója a legbecsületesebb folyóiratnak, a *Nyugat*-nak. Valahol a természetnek a modern emberre gyakorolt befolyásáról ír, és sok határozottsággal hangsúlyozza, hogy mily egyedül érzi magát egy erdőben. Kínos érzés szorongatja egy fenyőerdő közepén. A vad természet enerválja, a fák zúgása borzalommal tölti el. A francia parkok, a nyírtók, gondozott parkok tetszenek nekem. Szeretem a természetet — ilyfélekképg végzi Ignotus úr —, de csak odáig, míg érzem az emberi kéz nyomait. . . .

Akartok-e jellegzetesebb leírást, melyben a természettel való minden belső kapcsolatot megszüntető városinak érzelve megnyilvánulhatna? Hogyne érintené kínosan egy fenyőerdő csöndje ezt a falak árnyában fogant agyvelőt, Veigelsberg urat, ki már oly számos nemzedék óta szakított meg minden érintkezést a természettel, a gettó nehéz levegőjétől ellankadt tüdeje pedig nem viseli el az ózont, és hagyományos szemita félelmét fölriasztja minden lelki emóció. Azonban tipikusan zsidó lap ez a prózája Veigelsberg úrnak, ki eléggé szellemes aforizmáiban valahol így kiált föl: „*A múlttal szemben csak egy kötelezettségünk van: az, hogy elfelejtsük*”. Hiszem én is, Ignotus úr, összes okai megvannak erre. . . .

Sok hasábon lehetne folytatni ezt a párhuzamot, szembehelyezve a magyar szellem alkotásaival a szemita szellemét az úgynevezett magyar irodalomban. Ezt az analízist minden hozzáértő könnyen megtehetné, és nem is kellene haragot keltenie, minthogy ez csupán egy a viszonyok erejétől kikényszerített igazság megállapítása volna. Az a konklúzió, mely hasonló párhuzamból következik, mely a magyar irodalom történetéből visszatüköröződik, az, hogy a magyar nemzeti irodalom véget ért a költészetben *Petőfivel és Arany Jánossal, a prózában pedig Mikszáthtal, helyet csinálva a budapesti zsidó nemzeti irodalomnak, mely napjainkban uralkodik*.

Ez az igazság, és nagyon sajnálnám, ha e gyűlölség nélkül tett megállapítások keserűséget okoznának a mai Duna melletti írónak, kiknek működése amennyire követhetem, fölkelte a visszhangot ama irodalmi tehetség mértékében, mellyel porondra lépnek.

Szeretném azonban, ha egy tanulság levonatnék e sorokból, mégpedig az a tény, hogy egy ily sajátosság nélküli, gyökeretlen kultúra, amilyen a

mai magyar, melyről ditirambuszokat zeng Zichy miniszter úr, nem lehet veszélyes ránk nézve, kivált ma, amikor a román irodalom szuperiőr is irodalmi tehetségek tömege által nemzeti irányban halad.

Megmagyarosítani minket jelenlegi termelésével a magyar irodalom nem képes, legfőjebb semítává tehetne, erre azonban túlságosan összebarátkoztunk a fenyőerdőkkel, melyekben oly rosszul érzi magát Veigelsberg Leó úr. (A Huszadik Század fordítása)

Ez a sovinszta ízű, nacionalizmussal antiszemitizmust szembeállító, a modern magyar irodalmat a magyar irodalmi folytonosságból kiiktatni törekvő cikk érthetően talált visszautasításra a magyar irodalmat megújító írók s a társadalmi haladásért küzdő értelmiségiek körében. Az első választ Goga cikkére említett írásában Braun Róbert adta meg, aki sorra véve Goga cikkének egyes tételeit, részletekbe menő elemzéssel cáfolta meg a cikk állításait, rámutatva egyben Goga felfogásának társadalmi gyökereire is.

Válaszában Braun Róbert két tényezőtől indul ki, egyfelől Goga városellenességéből, másfelől zsidóellenességéből. Az előbbit illetően Braun Róbert azt fejtegeti, hogy Goga a maga ítéletét a hazai és a romániai románság viszonyai, vagyis egy a magyarénál fejletlenebb társadalom felől nézve fogalmazta meg. Ez a társadalom a XX. sz. elejére jutott el oda, ahova a magyar fejlődés a múlt század közepén; domináló elem benne még nem az éppen csak kezdetét vevő városiaság, hanem a falu, a vidék és annak népe, a parasztság. Problémái így természetesen hasonlóak azokhoz a problémákhoz, amelyeket műveikben Petőfi, Arany, Mikszáth, ill. kortársaik fogalmaztak meg. Érthető tehát — írja Braun Róbert —, ha Goga a Petőfivel, Arannyal, Mikszáthtal fémjelezhető s ez utóbbival záruló régebbi magyar irodalmat idealizálja. Goga értékelése mögött azonban — mutat rá Braun Róbert — szűk látókörű, konzervatív szemlélet húzódik meg, amely, szemben pl. Eminescu életművével, nem az iparosodás útjait járó nagy európai fejlődés, a modern társadalmi és filozófiai eszmék felé tekint előre, hanem megrekedt egy mozdulatlan állapotban tartott, elmaradott világ szintjén. Ebből indulva ki, Goga képtelen megérteni a városokhoz kötődő bonyolultabb emberi érzéseket s az azokat megfogalmazó és kifejező modern magyar irodalmat. Gogának azzal az állításával szemben, hogy ez az irodalom nem tükrözi többé a sajátos magyar lelkiületnek és a magyar valóságnak, Braun Róbert rámutat, hogy Goga Petőfi és kortársainak valóságát kéri számon. Az a valóság azonban betyárjaival, csárdáival együtt már nem létezik, átalakult, s ami helyébe lépett, annak — paraszti világával együtt — a modern magyar irodalom épp oly hű kifejezője, mint amilyen híven örököltette meg a Petőfi, Arany s kortársaik által művelt irodalom az akkori valóságot.

Ami pedig a zsidóságnak a magyar irodalomban betöltött szerepét illeti, Braun Róbert határozottan utasítja vissza Gogának azt az antiszemita fogantatású állítását, hogy irodalmunkban a magyar irodalom helyét egy „zsidó nemzeti irodalom” foglalta volna el. Braun Róbert mindenekelőtt azt cáfolja, hogy létezik egy önálló karakterű zsidó nemzeti kultúra, ill. irodalom, mely képes lenne egy más nemzeti jegyeket viselő kultúrát, ill. irodalmat kiszorítva annak helyére lépni. Ilyenféle zsidó nemzeti kultúra — írja Braun Róbert — nem létezik, hiszen a zsidóság mint etnikum annyiféle, ahányféle nemzetben vegyült el. Különállását nem faji, hanem csakis vallási tényezők biztosítják. E tényezőkön túl azonban a zsidóság ugyanazokat a faji tulajdonságokat és különbözőségeket mutatja fel, mint a zsidó elemet befogadó különböző népek. Eppen ezért a zsidó írók által alkotott művek — amelyek bármely más etnikumból beolvadt művészek (pl. Petőfi vagy a román Alexandrescu) alkotásaihoz hasonlóan szerves részét alkotják az egyes

nemzetek kultúrájának — nem zsidó jellegükből érthetők meg, hanem csakis annak a népnek a sajátosságaiból és viszonyaiból, amelyek körén belül létrejöttek.

Braun Róbert e Gogához intézett válasza nemcsak azért kapott jelentőséget a Goga cikke körüli polémikában, mert ráterelte a figyelmet Goga vádjaira, hanem azért is, mert — konzervatív irányban — maga is inspirálójává vált a gyorsan kiszélesedő vitának. E vitában a legfőbb figyelmet érthető módon Goga állításainak legsúlyosabb tétele, a modern magyar irodalom nemzeti jellegének kérdése kapta. Konzervatív oldalról elsősorban ezzel kapcsolatban hangzottak el érvek — mégpedig Goga mellett. Az első ilyen megnyilatkozást a Magyar Kultúra c. szélsőségesen klerikális szemle közölte. A folyóirat 1913. feb. 16-i számában Burján Károly Goga Oktávián és a szociológusok c. írásában (Magyar Kultúra 1913. febr. 16. 251—252. l.), kapva Goga cikkén, alig titkolt ujjongással közölte le a Huszadik Század után a cikknek a modern magyar irodalmat zsidó irodalomként minősítő részeit. A kiragadott szemelvényekhez fűzött rövid kommentárban pedig Burján Károly készségesen ad igazat az általa más irányú politikai megnyilatkozásaiért egyébként ellenszévvel fogadott Gogának, s vitába nem ez utóbbival, hanem a Gogát cáfoló Braun Róberttel száll. Vele szemben érvelve írja Burján Károly, hogy a modern magyar irodalom igenis zsidó irodalom, s ezt azzal igyekszik bizonyítani, hogy a zsidóság — mely Burján felfogásában azonos a szóban forgó irodalom művelőivel — Braun Róbert fejtegetéseivel ellentétben nem asszimilálódott, mivel — mint Burján Károly írja — e faj, eltérően az egyéb fajoktól, vérségi okokból nem asszimilálható.

A Magyar Kultúra e cikke után jelent meg a vita során a vitában legközvetlenebbül érintettek, a modern magyar irodalom alkotói részéről az első reagálás. A vitában való állásfoglalást, mintegy a modern irodalom művelőinek nevében, Ignótus vállalta magára. Alkalmul ehhez a Nyugat fennállásának ötvenes évfordulójára márc. 2-án a Nemzeti Színházban rendezett Nyugat-matiné szolgált, ahol Ignótus a matinét megnyitó bevezetőjében a Nyugattal felnőtt s megújított irodalom magyarságát védve kitért Goga cikkére is. Ignótus, a cikkben foglaltak súlyosságának megfelelően, részletesen foglalkozott Goga állításaival, s határozottan utasítva vissza azokat, kétségbe vonta, hogy csak a Megy a juhász a számaron c. verssel jelölhető irodalom lenne magyar.

Ignótus bevezetőjét a matinéval — melyen a felolvasók sorában helyet foglalt Ady is — egy időben teljes terjedelmében leköszölte a Nyugat (l. Magyarság és irodalom. Ny 1913. márc. 1. 327—331. l.). A beszédnek a közlés nyomán feltűnést keltő visszhangja támadt a Gogával nem azonosuló fiatal román értelmiség soraiból. Alig pár nappal Ignótus bevezetőjének elhangzása után Emil Isac a Világban terjedelmes nyílt levélben (l. Az új magyar irodalom — Levél Ignótushoz — V 1913. márc. 9. 9. l.) hívta fel a figyelmet arra, hogy Goga cikke távolról sem képviseli valamennyi román író álláspontját. Goga s a hozzá hasonló konzervatív-soviniszta írók mellett — írta Isac — létezik egy más eszméket valló, a progresszivitás útjait járó román írói csoport is, s ez a csoport nemcsak hogy elhatárolja magát a minden újjal idegenül szemben álló Gogától, hanem mindenkor készséggel támogatja a vele rokon célokért küzdő modern magyar irodalmat.

Isac levélét elégtétellel nyugtázta a magyar progresszió. A levelet közlő Világ rövid bevezetőjében kiemelte, hogy a levél „a maga értékére devalválja” Goga cikkét, Ignótus pedig a Nyugat soron következő számában viszonzásképpen, ugyancsak nyílt levél formájában, meleg hangú cikkben üdvözölte Isacot s a hozzá hasonló elveket valló haladó román írókat (l. Az új magyar irodalom — Levél Isac Emilhez — Ny 1913. márc. 16. 496—498.

1.). Ugyanakkor azonban a konzervatív román sajtó nyílt leveléért valóságos hajszát indított meg Isac ellen. S ezzel egy időben továbbgyűrűzött a polémia Goga cikke körül a magyar sajtóban is. A Huszadik Században Braun Róbert egy rövid nyilatkozatban (Nyilatkozat. HSz 1913. márc., 408. l.) értékelte az addigi vitát, s ennek kapcsán kemény szavakkal utasította vissza a Magyar Kultúra cikkének egyes, felekezeti korlátoltságtól s fajgyűlölettől meghatarozott állításait. Válaszképpen a Magyar Kultúra márc. 10-i számában Burján Károly lényegében megismételte korábbi állásfoglalását, hozzátéve, hogy Braun Róbert nézeteivel ellentétben a zsidóság szerepét és térhódítását igenis faji s nem vallási szempontból kell megítélni.

Burján Károly viszonyválaszával párhuzamosan bekapcsolódott a vitába a Tisza István által irányított Magyar Figyelő is, s pár nappal később a konzervatív irodalom egyik legexponáltabb képviselője, Szabolcska Mihály. A Magyar Figyelő, mint korábban a Magyar Kultúra is, elsősorban Goga cikke legfontosabb részeinek újraközlésével fejezte ki a maga állásfoglalását, kommentáló sorait pedig, ugyancsak a Magyar Kultúrához hasonlóan, szintén a Gogával vitázó Braun Róbert ellen irányította. (L. Goga Oktávián és a mi „modernjeink”. MF 1913. márc. 16. 489—494. l.) Szabolcska Mihály az Arany János Irodalmi Társaság temesvári ülésén elhangzott elnöki megnyitói beszédjében foglalkozott Goga cikkével, s noha ebben a maga részéről tartózkodott az antiszemita hangvételtől, egészében egyetértését fejezte ki Gogával, mondván, irodalmunk valóban nemzetietlen és erkölcstelen. (Szabolcska beszédjének ismertetését Az új magyar irodalom címmel l. V 1913. márc. 20. 8. l.)

A kiszélesedett vitában, a pro és kontra vélemények, állásfoglalások közepette, természetesen elsősorban a vele szembehelyezkedő megnyilatkozások miatt, nem maradhatott néma a vitát provokáló Goga sem. Megszólalásra mindenekelőtt Braun Róbert írása készítette, amelynek ellenérveivel szemben Goga a Luceafărul márc. 16-i számában egy terjedelmes cikk keretében igyekezett megvédeni a Románulban kifejtett nézeteit. (L. Două suflete: două literaturi — Un răspuns scriitorilor din Budapesta — Luceafărul 1913. márc. 16. 177—183. l. Goga cikkének magyar ismertetését a cikk egy hosszabb részének lefordításával Két lélek: két irodalom. Goga Oktávián új cikke címmel l. V 1913. ápr. 9. 7. l.) A Luceafărulban közreadott cikkben azonban Goga lényegében alig mondott újat. A cikk nagy részében egyszerűen csak megismételte a Románulban elmondottakat, s az ezzel szembeni ellenvetésekkel csupán egy-két ponton szállt érdemi vitába. Így pl. Braun Róbert írásának egyik kitétele kapcsán Goga megpróbálta bizonygatni, hogy a magyar élet változatlanul őrzi régi formáit, s hogy éppen ezért a magyar valóság változásaira hivatkozva nem lehet indokolni a magyar irodalomban gyökeret vert új hangot; ezen túl pedig Goga — Braun Róbert cikkén kívül más megnyilatkozásokra is reflektálva — főként a konzervatívizmus s az antiszemitizmus vádját próbálta elhárítani nézeteivel kapcsolatban.

Goga újabb cikke — amelynek tömörebb megfogalmazását egyébként megtalálhatjuk Goga egy ekkortájt írt, 1913. ápr. 5-én kelt, Rudnyánszky Gyulához intézett levelében is (l. OSzK Kéziratára) — ugyanúgy nem maradt visszhang nélkül, mint Románul-beli első írása. A cikke a magyar progresszió részéről a cikket ismertető Világ válaszolt, a haladó román írók képviselőit pedig ismét Emil Isac. A Világ válasza, amelyet a lap az új Goga-cikk ismertetésének keretébe foglalt, ismételten hangsúlyozta az új magyar irodalom magyarságát, s újból felhívta a figyelmet Goga szemléleti korlátaira. A modern magyar irodalom alkotói — írta a Világ — igenis azon munkálkodnak, hogy irodalmunk magyar legyen, de ezt a magyarságot nem

n már elért eredményeknél való megállással kívánják elérni, hanem új magyar ritmusok formálásával, az új magyar lelkiség, a modern ember s a megváltozott paraszti világ problémáinak kifejezésével. Goga — mutatott rá a Világ — Petőfi vagy Arany ábrázolásmódját, a pusztá, a csárdák megénekelését kérve számon, képtelen eljutni a valóságban bekövetkezett változások megértéséig, s tipikusan magyarnak irodalmunkban csak egy olyan rövid szakaszt ismer el, amelyen még Csokonai is kívül reked.

Isac válaszcikke elsősorban szintén Goga szemléleti korlátaira mutatott rá, majd pedig elutasítva Goga s az Ignotushoz intézett nyílt levél miatt felzúdult konzervatív román lapok nacionalizmusát, a román nép kulturális és társadalmi haladásának szükségessége mellett tett hitet. (Isac cikke eredetileg a Noua Revista Romana c. folyóiratban jelent meg. Magyar fordításban l. Régi és új románok. V 1913. ápr. 11. 5. l.)

Isac válaszával tulajdonképpen elcsendesedtek a Goga cikke körüli polémia hullámai. Ady szándékosan késleltetett írása így több, mint egy hónap után idézte fel még egyszer a polémiaiban vitatott kérdéseket. Ady cikkére a Gogához közelálló Luceafărul jún. 1-i száma válaszolt. A névtelenül megjelent válasz (l. Luceafărul 1913. jún. 1. 366. l.) szövege román és magyar nyelven a következő:

Ady Endre. E numele unui poet ungar neaoș, modernist și — nu te miră d-le Isac — de talent, care a îmbogățit literatura ungurească cu creațiuni artistice de valoare, nu ca d-l Isac pe cea românească. Ady e un suflet democrat, un socialist, care se simte cetățean al pământului întreg, toți oamenii îi sunt frați, afară de cei proști și fără de talent . . . Excepție face numai cu d-l Isac, dacă e adevărată lauda modernistului nostru că e prietin cu Ady. Talentatul scriitor ungar în Nr. 10. din 16. Maiu a. c. al revistei „Nyugat” se angajează la o „dispută” cu d-l Goga, apărând pe Ovreii literaturii ungurești. „Dumnezeu a creat un singur lucru bun pe seama Ungurilor, pe Ovreii” nespune d-l Ady, cari au regenerat rassa și gă[n]olirea ungurească, au europeanizat-o. Și d-l Ady găsește explicația antisemitismului românesc concretizat de d-l Goga, în *invidia* ce o avem față de cultura ungurească superioară, pe care noi nu o vom putea cuceri nici atunci când vor fâlfâi steagurile românești în inima Ardealului și dorobanții regelui Carol vor poposi pe malurile Tisei.

Regretăm că mintea cizelată a d-lui Ady n'a înțeles articolele prietinului său Goga, care a susținut un singur lucru: că prin introducerea elementului ovreiesc în sânul poporului unguresc s'a falsificat caracterul etnic al acestuia și s'a desnaționalizat cultura lui. Nu e vorba despre superioritatea sau inferioritatea acestei culturi, ci de caracterul ei național. D-l Ady nu poate contesta că fiecare popor și are cultura lui proprie, rezultată din ființa lui etnică. Ii recomandăm să citească cartea: *La nationalité française, sa formation de Jules D'Auriac* (Bibliothèque de Philosophie scientifique), unde se accentuează pericolul ce-l prezintă infiltrarea străinilor în sânul unui popor. În Ungaria Ovreimea a pătruns numai în clasa burgheză, nobilimea și poporul nu rămas intacte. Ungurii naivi, împreună cu d-l Ady, cred că i-au asimilat pe Ovrei. Adevărul e tocmai contrarul: Ovreimea asimilează cu pași repezi burghezia ungurească, fiindcă eo rassă mai tare. Celor ce vreau să știe ce însemnează puterea ovreiască de asimilare le recomandăm să citească capitolul v, *Der Eintritt der Juden in die abendländische Geschichte*, din cartea lui Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*.

De încheiere ne exprimăm bucuria că stimații confrăți dela Nyugat n'au hotărît să dea piept cu cunoștința limbii românești. De vor avea răbdarea să învețe „a paraszt oláh nyelvet” (proasta limbă românească)

nädájduim că ne vor putea aprecia în merit și nu ne vor mai acuză că în-
vidiem biata cultură ungurească, despre care chiar un academician ungur
spuneă mai anii trecuți că e o caricatură a celei germane.

Ady Endre. Ez a név egy modern, igaz és — ne csodálkozz, Isac úr! —
tehetséges magyar költő neve, aki a magyar irodalmat értékes alkotásokkal
gazdagította, nem úgy, mint Isac úr a román. Ady demokratikus szellem,
szocialista, aki világpolgárnak érzi magát, és minden embert testvérenek
tart, kivéve a butákat és tehetségteleneket... Kivételt ez alól csupán Isac
úr képez, ha igaz a mi modernistáink dicsekvése, hogy barátja Ady-nak.
A tehetséges magyar író a Nyugat május 16-i, 10. számában „vitába” száll
Goga úrral, védelmébe véve a magyar irodalom zsidóit. „Az Isten csak
egyet teremtett a magyarság javára, a zsidókat” — mondja Ady úr, akik
aztál, hogy európaivá tették, újratereztették a magyar fajt és szellemet.
S a Goga úrnál megnyilatkozó román antiszemizmusra Ady úr abban az
irigységben talál magyarázatot, mely bennünk él a felsőbbrendű magyar
műveltséggel szemben, s melyet mi még akkor sem tudunk elérni, ha Erdély
szívében román zászlók lengenek, és Károly király hadai a Tisza partán
táboroznak.

Sajnáljuk, hogy Ady úr kifinomult értelme nem értette meg barátjá-
nak, Gogának a cikkeit, aki csupán egyetlen tételt állított: azt, hogy a
zsidó elem bebocsátása a magyar nép kebelébe meghamisította e nép jellegét,
és nemzetietlenné tette kultúráját. Nem e kultúra felsőbb- vagy alsóbbrendű-
ségéről van szó, hanem nemzeti jellegéről. Ady úr nem tagadhatja, hogy
minden népek megvan a maga sajátos kultúrája, mely etnikai lényegének
eredménye. Ajánljuk neki, olvassa el Jules D'Auriac *La nationalité française,*
sa formation (Bibliothèque de Philosophie scientifique) c. könyvét, amely
arra a veszedelmre figyelmeztet, melyet idegen elemeknek valamely nép
kebelébe történő beszivárgása jelent. Magyarországon a zsidóság csupán a
polgári osztályba hatolt be, a nemesség és a nép érintetlen maradt. A naiv
magyarok, Ady úrral együtt, úgy hiszik, asszimilálták a zsidókat. Ennek
épp az ellenkezője az igaz: a zsidóság mint erősebb faj gyors léptekkel asszi-
milálja a magyar polgárságot. Azoknak, akik tudni akarják, hogy mit jelent
a zsidóság asszimilációs ereje, ajánljuk, olvassák el Houston Stewart Cham-
berlain: *Die Grundlagen des XIX. Jahrhunderts* c. műve V., *Der Eintritt*
der Juden in die abendländische Geschichte c. fejezetét.

Végül örömlenkedjünk ki, hogy a Nyugat tisztelt kollégái elhatároz-
ták, veszik maguknak a fáradságot, s megtanulnak románul. Reméljük,
hogy ha lesz türelmük „a paraszt oláh nyelv” megtanulásához, képesek
lesznek érdem szerint értékelni bennünket, s többé majd nem vádolnak
minket azzal, hogy irigyei vagyunk a szegényes magyar kultúrának, melyről
pár évvel ezelőtt még egy magyar akadémikus is azt mondta, hogy karika-
túrája a németnek. (Dr. Tóth András fordítása)

Ismeretes, majdnem fanatikus románbarát vagyok: Ady románbarát-
ságára I. a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i cikket és jegyzetét
(AEÖPM X. 206. ill. 563. l.). — *Lucius Quintus Cincinnatus:* római konzul az
i. e. V. században. Az ókori hagyomány szerint az egyszerűség és szerénység
példaképe, egyszersmind a római vitézség hagyományos alakja. — *majdnem*
csak tegnap volt, amikor is barátai asztalhoz kerlitem Gogát Ignotusékkal: A szó-
ban forgó esetre 1913. jan. 20. és 27. között, Goga egyik budapesti időzése al-
kalmával került sor. (Az időpontra vonatkozóan I. Jászi Oszkár 1913. jan.
27-i, Adyhoz írt, az MTA Könyvtárában K 7/97. jelzeten található levelét,
amelyben Jászi kimentti magát, amiért az említett találkozóon egyhetes tátrai

útja miatt nem vehetett részt. Jászi egyébként már e levelében hirt ad Ady-nak Goga támadó cikkéről.) A vacsorával egybekötött találkozó előzménye Ady és Goga háromnegyed évvel korábbi levélváltása volt (l. erre a Szellő, új jegyzetek. I. Goga Octavian rabsága c. 1912. ápr. 17-i cikket és jegyzetét. AEÖPM X. 184., ill. 516. l.), melynek során Goga megígérte, hogy Budapestre jövet keresni fogja Adyval a személyes találkozást. Az alkalmat ehhez a Román Nemzeti Párt vezetőinek 1913 januárjában és februárjában Tisza Istvánnal Budapesten folytatott ún. paktumtárgyalásai (l. erre a Magyar és román. Levél Goga Octavianhoz c. 1914. jan. 25-i cikket és jegyzetét. 63., ill. 271. l.) teremtették meg, amelyeken Goga a román nemzeti bizottság tagjaként vett részt. Magának a két költő személyes megismerkedését hozó találkozóznak a részleteit egyrészt Goga, másrészt Ady Lajos visszaemlékezéseiből meglehetősen jól ismerjük. A találkozó létrejöttét és lefolyását egy 1924-ből való nyilatkozatában Goga a következőképpen mondja el: „Háromhónapos pesti tartózkodásom idején Ady a Császár fürdőben meglátogatott. Egyszerűen, kertelés nélkül kijelentette, hogy meg akar ismerkedni velem. Öszintesége, nyíltsága miatt nagyon megszerettem mint embert is. Ady ekkor arra kért, hogy az ő közvetítésével ismerkedjem meg azokkal a magyar írőkkel is, akik a Nyugat hátsábjain harcoltak a magyarság irodalmi és politikai renezánszáért. Szerencsémnek tartottam, hogy az új magyar irodalom vezéreivel személyesen is találkozhatok.

— Sohasem fogom ezt a találkozást elfelejteni. Egy budai kiskocsmában gyűltünk össze. Ott volt a Nyugat gárdája, közöttük a legjelentősebb vezéralakok: Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Ignotus. Ennek az emlékezetes társasvacsorának kimondott célja az volt, hogy magyar és román írők ismerjék meg egymást, és a sovinizmus kicsinyes szempontjai fölé emelkedve keressük meg a népet összekötő kapcsot az általános kultúrfelfogásban. A vacsora hosszára nyúlt. Hittel és bizalommal teljes, szép programunkból nem lett semmi. Csak az Ady Endréhez fűződő barátság maradt meg...” (l. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiból. Bp. 1962. 585. l.). Ady Lajos a találkozóról a következőket írja: „A Városmajor Szanatóriumában egy vacsora keretében történt meg a találkozás. Ott voltak még Gogán és Bandin kívül: Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Ignotus, Schöpflin Aladár, Fenyő Miksa, Papp Viktor és én. A társaság nehezen melegedett össze, mindenki feszélyezetten érezte eleinte magát. Az első pohár borral Bandi s utána Móricz Zsigmond magyaros szokás szerint te-tu-t koccintottak Gogával; erre egyszerűen felmelegedett a hangulat, megélnéült a beszéd, s a Philadelphia kávéházban (oda ment át a társaság) úgy éjfél után már kertelgetés nélkül és egyenesen azt a kérdést szegezte Bandi és Móricz Zsigmond Goga mellé: az autonóm berendezkedés nem ugródeszka volna-e a nemzeti kisebbségek részére a teljes elszakadás irányába? A Goga felelete, jól emlékszem rá, diplomatikusan megdondott és óvatos, de egyébként kielégítő volt erre a kényes kérdésre.” (L. Ady L., 162—163. l.) — *Goga trásos vádjairól még nem tudtunk akkor*: Ezekre először minden valószínűség szerint Jászi Oszkár hívta fel Ady s a Nyugat íróinak figyelmét fentebb említett levelében, azt kérdezve: „Nem tudom, hogy a Goga Romanul-beli támadó cikkéről tud-e a Nyugat?” — *Mohány Berci*: Kisfaludy Károly Csalódások c. vígjátékának egyik főszereplője. A nyers, parlagias modorú falusi nemes tipikus alakja. — *Az arisztokrata leköpi a dzsentrit* . . . : L. erre a Ficánkol a parlament c. 1911. jan. 19-i cikket (AEÖPM X. 119. l.). — *az én hitem a szükséges és a helyes adagnyi antiszemitaág mellett . . . az, hogy az Isten csak egyet teremtett a magyarság javára, a zsidót . . .* : L. erre még az Ismeretlen Korvin-kódex margójára. Sírás és panaszkodás c. 1905. okt. 15-i (AEÖPM VII. 16. l.), [A Holnap]. (Ady Endre előadása) c.

1908. szept. 29-i (AEÖPM IX. 266. 1.) és a Korrobori c. 1917 júliusából való cikket (136. 1.). Valószínűleg ugyane témához kapcsolódott az a soha meg nem jelent s kéziratban is elveszett, ugyancsak Korrobori c. cikk is, melyről Ady 1908. máj. 7-én Fenyő Miksához írt levelében (l. Feljegyzések, 263. 1.) ejt szót. A gondolat hangot kap a Margita élni akar c. 1912. júl. 1. és dec. 1. között publikált verses regényében is. — *malgré lui*: akarata ellenére. — *Et a szeretet . . . Ignotusunk buzdítása szerint . . . csak nőni fog*: Ady Ignotus fentebb már említett, Az új magyar irodalom — Levél Isac Emilhez — c. márc. 16-i cikkére utal, melyben Ignotus többek között arról írva, hogy a románok jóval messzebb jutottak a magyarság kultúrájának megismerésében, mint fordítva, a román kultúra tanulmányozását szorgalmazza.

Mj: J (297.)

8. *Thaly Kálmán regénye*

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 5 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Alírás: Ady Endre. A cím fölött bal oldalon Ady írásával: *Figyelő*. Ez előtt a bal felső sarokban idegen kéztől ceruzával: *pet v.* Az utolsó fólió hátoldalán ugyanazon kéztől: *Lónyai-utca 18. Nyugat-nyomda T. Olasz úr kezéhez*. Az OSzK tulajdonában. Jelzete: Quart. Hung. 2163.

Megjelent: Ny 1913. jún. 16. 933—934. l. — *Figyelő* — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Bek.	Sor	<i>Kézirat</i> :	<i>Nyugat</i> :
I.	4.	ügy	ügy
I.	6.	ifju	ifjú
I.	7.	naivságu	naivságú
I.	8.	ügynevezett	ügynevezett
I.	13.	„patri”-ai, választói	„patri”-ai választói
I.	14.	uj	új
3.	7.	osztályu	osztályú
3.	12.	kicsufolt	kicsűfölt

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
I.	7.	természetesen (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
I.	8.	bele (Az utolsó betű eredetileg <i>a</i> ; ez áthúzva, az áthúzás fölé írva: <i>e</i>)
I.	9.	abszolut (Az <i>o</i> helyett eredetileg valószínűleg <i>a</i> ; ez törölve, a törlés fölé írva: <i>o</i>)
I.	11.	poéta (A szó után valószínűleg egy vessző erősen törölve)
I.	15.	fogyott (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
3.	4.	főhercegek (A <i>c</i> helyén egy betűnyi olvashatatlan törlés; a törlés fölé írva: <i>c</i>)
3.	15.	neki (A szó után egy <i>a</i> , majd egy gondolatjel törölve)
3.	18.	móricz-zsigmondosát (Az első <i>m</i> eredetileg <i>M</i> ; ez áthúzva, fölé írva: <i>m</i>)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor	Kézirat:
1.	2. kuruc korbelinek	kuruckorbelinek
1.	3. Rákóczi-kor	Rákóczy-kor
1.	4. úgy	ugy
1.	6—7. ifjú . . . lenni, s . . . legelső, s . . . naivságu	ifju . . . lenni s . . . legelső s . . . naivságu
1.	8. úgynevezett	ugynevezett
1.	10. kalifa, s	kalifa s
1.	12. még, s	még s
1.	14. új . . . exemplár	uj . . . exemplar
3.	2. hírszomjúságot	hír-szomjuságot
3.	7. osztályú . . . sem, s	osztályu . . . sem s
3.	28. halhatatlanság, s . . . kicsű- folt	halhatatlanság s . . . kicsufolt
3.	14. kuruc kor	kuruc-kor
3.	17—18. flaubert-it s Móricz Zsigmond- osat	flaubertit s móricz-zsigmondosat

Riedl és azok, kik Thaly Kálmánban találták meg sok híres kuruc korbelinek vélt ének apját . . . : 1913 tavaszán nevezetes filológiai esemény született: kiderült, hogy azok a versek, amelyeket 1872-ben Thaly Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez c. kétkötetes gyűjteményében s két másik, hasonló kiadványában (Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok. Pest, 1864. és Irodalom és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Pest, 1885.) a kuruc kori költészet darabjaként adott közre, részben Thaly saját szerzeményei. E véleménynek hivatalos formában először Tolnai Vilmos adott hangot, a kérdés eldöntése mégis elsősorban Riedl Frigyes nevéhez kapcsolódik. Tolnai Vilmos 1913. ápr. 9-én a Filológiai Társaságban Kuruckori irodalmunk szövegeiről címen tartott felolvasásában (I. Egyetemes Filológiai Közlöny 1913. jún.—júl.-i sz. 408—412. l.) a Thaly által kuruc koriként közölt versek egyikének tüzetes elemzése alapján kérését fejezte ki a Thaly-féle publikációk egészének hitelességét illetően. Tolnai felolvasása végén a Filológiai Társaság elnöke, Heinrich Gusztáv közölte, hogy hosszabb kutatások után Tolnaitól függetlenül Riedl is hasonló eredményekre jutott, melyekről Riedl Tolnai előadása előtt pár nappal rövid feljegyzést küldött be az Akadémia főtitkárságához. Megemlítette még, hogy Riedl kutatásai szerint — miként azt Riedl részben már előző évi egyetemi előadásai során is kifejezte — Thaly a kuruc dalok egy részének nemcsak közlője, hanem szerzője is. A váratlan s a napilapok által is felkapott hír a szenzáció erejével hatott. Riedl két nappal később Az Estnek adott interjújában (I. Az Est 1913. ápr. 12.) Thaly közlésének három legszebb darabjáról állapította meg, hogy azok hitelessége aligha fogadható el, néhány hónappal később megjelent terjedelmes tanulmányában (A kuruc balladák. It 1913. okt., 417—452. l.) pedig tíz balladáról mutatta ki, hogy azok Thaly saját szerzeményei. — *nevezetes külföldi példákkal védik a Rákóczi-kor e késői Mihos Kelemenjének fehér harakterét*: Tolnai és Riedl egyaránt találtak megerősítést Thaly eljárására. Részben a Thaly korában elterjedt, nálunk s külföldön egyaránt elfogadott filológiai elvekre hivatkoztak, melyek megengedhetőnek tartották a régi szövegek átirását, sőt több szöveg egybeolvasztását is, másrészt számos hasonló külföldi példát, mindenekelőtt az Osszian dalokét, említették meg arra, hogy valamely szerző saját műveit népi vagy félig népi művekként adja közre. Thaly érdekében azonban megszólalt egy másfajta védelem is. A konzervatív-nacionalista körök Riedl és Tolnai állításait többé vagy kevésbé a nemzeti múltat ért sérelemként fogták fel, s közvet-

lenül az új kutatási eredmények nyilvánosságra kerülése után, már 1913 májusában, megkísérelték Riedlék felfedezésének cáfolatát. E kísérletek szerteágazó s a közvéleményt is élesen foglalkoztató polémiát eredményeztek, Tolnai és Riedl igazát azonban nem tudták kétségessé tenni. — *verseskönyvére barátjai . . . majdnem ötezer előfizetőt gyűjtöttek*: Thaly Kárpáti kúrt c., 1860-ban rövid idő alatt második kiadást megért verseskötetéről van szó. — „*patri*”-ai: földije. Thaly a Komárom megyei Csépen született. — *választót*: Thaly 1878-tól a Ferencváros, 1881-től Debrecen országyűlési képviselője. Ady tehát téved, amikor az említett verseskötet előfizetőiként Thaly választóit is megemlíti. — *Arany akkori új könyve*: Kisebb költeményei. 1—2. köt. 2. kiad. Pest, 1860. — *dolus*: csel.

Mj: VT (203.); Ai (356.); AEPI (III. 406.)

9. *Levelek a hazátlanságból*

Megjelent: PT 1913. jún. 19. 2. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: Wacht an Rheimra

[**] Eredetiben: in Grazban

Graz, a hírhedt Pensio[no]polis mellett élek hónapok óta: Ady 1913. márc. 7-étől júl. 6-áig a Graz melletti Maria-Grün idegstanatóriumában kezeltette magát. (L. Personalprotokoll. Mariatrost, Sanatorium Maria-Grün. 1906—1935. 42. l. Meldeamt der Bundespolizeidirektion, Graz. A grazi gyógykezelésre általában l. Jánosi András: Ady Endre Grazban. ItK 1980. 691—696. l.) A kúrát megelőzően mintegy két hónapon keresztül súlyosan leromlott idegállapotban, betegten öccse, Ady Lajos budai lakásán élt. Az egyre válságosabb állapotba kerülő Adyt öccse a Városmajor Szanatórium igazgató főorvosa, dr. Kozmitcha Béla, Ady addigi kezelőorvosa társaságában innen vitte az Anton Stichtl által vezetett, Hugo Gugl, Richard Krafft-Ébing és Anton Pichl alapította grüni szanatóriumba. A kúrát még az előző év végén Ferenczi Sándor ajánlotta, aki Ignotus és Hatvany kezdeményezésére megvizsgálta Adyt. A kúra költségeit nagyobb részében Hatvany fedezte (l. ezzel kapcsolatban a Sanatorium „Maria-Grün” Hatvany Lajoshoz 1913. ápr. 3-án írt levelét K 14/165 jelzeten az MTA Kézirattárában), de néhány száz koronával hozzájárult ahhoz az Írói Segélyegylet és 2000 koronával a kultuszminisztérium is. A grüni gyógykezelés valóban használt Adynak: júl. elején lényegében felépült egészséggel, rendbeszedett idegekkel tért vissza Pestre, s ment onnan, rövid megszaktítás után Érmindszentre szüleihez. (Az utóbbira l. Ady Osvát Ernőhöz ekkor írt levelét. L. Feljegyzések, 294. l. 81. sz. levél és a levél jegyzeteit is.) A kúra alatt Ady csak térben került távol a magyar élet, a magyar politika eseményeitől. A hazai híreket kezeltetése alatt is — mint külföldi tartózkodásai idején mindig — élnék figyelemmel kísérte: „Írjatok nekem komolyakat és pletykákat, de sűrűn. Innen nézve még jobban dühít a mai magyar élet, mint valaha, de érdekel” — írja pl. márc. 13-i levelében Bölöninek. (L. AEVL 396. l.) Ennek az állandó érdeklődésének a termékei többek között a Pesti Tükörnek küldött cikkei (l. még az azonos című júl. 1-i, júl. 6-i és júl. 13-i cikkeket: 22., 23., ill. 24. l.) is. A rövid életű, 1913 márciusában indult s októberében megszűnt, délután ötkor megjelenő napilappal Ady régi várdi barátja, a lap kiadótulajdonosa, Kenéz-Kurländer Ede s a lap szerkesztője, Biró Lajos révén került kapcsolatba. Feltehető, hogy Ady velük rendszeres cikkrői munkában egyezett meg. Erre vall a cikkeken azonos, rovatcím jellegű címe, ami a különböző lapoknál mindenkor Ady rendszeres munkatársi viszonyának volt a kifejezője. (Maria-

Grünre s Ady grüni tartózkodására l. még az Egy stájer dombon c. verset.)
Pensio[no]polis: nyugdíjasváros. — *Nagy György*: L. a Szelíd, új jegyzetek. I. A magyar Provence c. 1912. jan. 20-i cikket és jegyzeteit (AEOPM X. 173., ill. 503. l.). — *Lánczy Leó bankjában*: A Pesti Magyar Kereskedelmi Bankban, melynek Lánczy Leó (1852—1921) 1881-től vezérigazgatója, majd elnöke volt. — *a jobb[ag]i[on]um tudományát*: a jobbágyok, a szolgák tudományát. — *Los von Rom-mozgalom*: Politikai jellegű vallási mozgalom Ausztriában a századforduló éveiben. Hívei az osztrák klérus politikai állásfoglalásaival való szembeszegülésként protestáns vallásra tértek át. A mozgalmat Németország erősen támogatta. — *Wacht am Rhein*: A németek nemzeti dala (Max Schneckenburger és Karl Wilhelm szerzeménye), mely különösen az I. világháború éveiben nálunk is nagyon elterjedt. — *a világ legfölségesebb cégje, mely a régi Svájcban kezdte*: A Habsburgok eredeti birtokai Svájcban és részben Elzászban voltak. A dinasztia legrégebb ismert őse 1020 körül Svájcban építette fel Habsburg várát. — *hogy fogjuk szeretni az utódját is*: Célzás Ferenc Ferdinándra. — *ki, ha már nem jöhetett hamarabb, hádd késsék, ameddig csak lehet*: Ady tulajdonképpen a Ferenc Ferdinánd-féle, a dualista Monarchiát centralizált, abszolutisztikus birodalomná átalakítani akaró politikai elképzelés (l. erre A protestáns tévedés c. 1913. jan. 1-i cikket és jegyzeteit. 7., ill. 179. l.) realizálódását kívánja késleltetni szavaival. — *Ez a gyönyörű család . . . csodálatosan következtes akkor, amikor Magyarországot ipari, kereskedelmi és igazi kultúréletre méltatlannak tartja*: Valószínű, hogy e szavak elsősorban Ferenc Ferdinándra vonatkoznak, aki nemcsak Magyarország államiságát tervezte megszüntetni, hanem az országot teljes mértékben a németiség érdekeinek akarta kiszolgáltatni. — *Napóleonnak egy szépséges leányát áldozta föl*: II. Ferenc császár (1768—1835. — 1792 és 1835 között I. Ferenc néven magyar király) 1810-ben politikai megfontolásokból legidősebb leányát, Mária Lujzát (1791—1847) Napóleonhoz adta feleségül. — *olyk népének jogokat is ad*: Utalás arra, hogy a Monarchián belül Ausztriában, ellentétben a Monarchia többi részével, 1906-ban bevezették az általános választójogot. — *a Lotharingia jóvoltából kihalhatatlanok*: Ady arra céloz, hogy a fiúági örökös hiányában trónra került Mária Terézia férje Lotharingiai Ferenc lett, melynek nyomán az uralkodó család a Habsburg—Lotharingiai ház nevet vette fel, így biztosítva a család nevének jogszerű továbbélését. — *az első bécsi nagy kiállítás groteszk szökhökújját*: a ma is meglévő Ferenc József szökhökutat, melyet az 1873. évi bécsi világi kiállítás után Grazban állítottak fel. — *tudja Tisza, hogy mit csinál*: Tisza István, akit Ferenc József pár nappal korábban, jún. 10-én nevezett ki miniszterelnökké. (L. a Levelek a hazátlanságból. Bécs és Graz között c. júl. 13-i cikk jegyzeteit. 218. l.) Személyét Ady csaknem azonos szavakkal jellemzi A protestáns tévedés c. fentebb már említett cikkében. — *Haas—Deutsch-cég*: A Haas-cég osztrák nagyiparos részvénytársaság, mely Magyarországon is kiterjedt tevékenységet fejtett ki. 1907-ben Sopronban több mint másfél millió korona tőkebefektetéssel Magyarország legnagyobb szőnyeggyárát hozta létre. A Deutsch cég Magyarország cukoriparát tartotta kezében.

Mj: AEPI (III. 407.)

10. *Levelek a hazátlanságból*. A híres Bolondok Tornya

Megjelent: PT 1913. júl. 1. 3. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: természetesen

Bolondok Tornya: a tornyos épületű maria-grüni idegszanatórium egykori közkeletű neve. — *Negyedik hónapja élnek már itt*: L. a Levelek a hazát-

lanságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. (216. l.) — *ide csak magyarok jönnek*: A grüni szanatórium betegnyilvántartó könyvének (l. az előbb említett cikk jegyzeteit) tanúsága szerint a szanatórium kezelteinek 50—60%-a magyarországi volt. — *az összes közönség három orvos*: H. Albrecht, Anton Sticlh és Viktor Vinzenz Forenbacher. — *Árpádsóhók és Jakobsóhók*: Árpád és a bibliai Jákob fiai, azaz magyarok és zsidók. — *Bendeguz*: Hun vezér. A magyar mondák szerint Attila, Buda és Keve apja. — *honi hír sok volt négy hónap óta*: Ady elsősorban bizonyára az egész országot lázban tartó Désy—Lukács-pörre és következményeire: Lukács László leköszönésére és Tisza István miniszterelnökké történt kinevezésére céloz. (L. alább a *Levelek* a hazátlanságból. Bécs és Graz között c. 1913. júl. 13-i cikk jegyzeteit.) — *1885 óta*: a grüni szanatórium alapítása óta.

Mj: AEPI (III. 409.)

11. *Levelek a hazátlanságból*. Az idegen regiimentek

Megjelent: PT 1913. júl. 6. 4. l. — Ady Endre

A cikket Ady maria-grüni gyógykezeltetése (l. erre a *Levelek a hazátlanságból* c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.) idején írta.

Szabolcska Mihály . . . csak a kétségbeesett kivándorlásban látja a honi veszedelmet: Nem sikerült kideríteni, Ady Szabolcska Mihálynak milyen megnyilatkozására utal. — *a „külföld magyarjai”*: a pénzüket, jövedelmüket külföldön elköltő magyar urak. A megnevezés egyébként Petőfi a külföld magyarjaihoz c. versére utal. — *Zápolya*: Zápolya János (1487—1540). 1511-től erdélyi vajda, 1526-tól magyar király. — *Coriolanus*: Római hős. Nevét a szájhagyomány őrizte meg. Árisztokratikus magatartása miatt Róma polgárai szembe fordultak vele, majd elfűzték, mire bosszúból Róma ősi ellen-ségei, a volscusok mellé állt, s hazája ellen vonult. — *a bécsi kongresszus*: A Napóleon ellen győztes hatalmaknak a területi és az európai politikai kérdések rendezésére 1814-ben összehívott kongresszusa. — *Tudok egy magyar úrról . . .*: Nem tudjuk, kiről van szó. — *a Rhédey-vérű angol királyné*: V. György angol király (1910—1936) neje, Teck Mary hercegnő (1867—?). Apai nagyanyja Rhédey Claudine grófnő volt. — *Koháry Fülöp*: Koburg-Koháry Fülöp (1844—1921), az 1910-ben trónját veszített portugál királyi család sarja, Koburg-Koháry Ágost és Klementina orléans-i hercegnő fia, a magyar főrendiház tagja. — *ismerek megint valakit, aki Rákóczi egyik brigádosát vallhatná őseül*: Kilétére nincs adatunk. — *Batthyány Ervin*: L. a Magyar figurák Párizsban. III. A báró c. 1906. júl. 23-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM VIII. 406. l.) — *Práter*: Bécs kiterjedt városi parkja.

Mj: AEPI (III. 410.)

12. *Levelek a hazátlanságból*. Bécs és Graz között

Megjelent: PT 1913. júl. 13. 2. l. — Ady Endre

Bécsből a minap visszatérőben . . . Grazba: A cikk írásakor Ady a Graz melletti Maria-Grünben gyógyította magát. (L. a *Levelek a hazátlanságból* c. 1913. jún. 19-i cikket és jegyzeteit. 20., ill. 216. l.) Bécsből, ahol valószínűleg régi barátját, Medve Miklóst látogatta meg, Ady ide utazott vissza. — *Semmering*: A Keleti-Alpok 1396 m magas hegye Stájerország és Alsó-Ausztria határán. A bécsiek egyik legkedveltebb nyaralóhelye. — *két zsúfolt kocsinyi rutén . . . őrült kerülőti tesz, hogy . . . Amerikába jusson*: A tömeges kivándorlás 1913-ban különösen sokat foglalkoztatta Adyt. Hozzájárult

ehhez, hogy ekkoriban Érmindszentről szokatlanul nagy számban vándoroltak ki munkásemberek Amerikába. (L. AEÖN 1375. l.) A kivándorlók sorát Ady egy gondolat erejéig pár nappal később, július elején írott cikkében is érinti (l. Levelek a hazatárlásból. Az idegen regimentek. 1913. júl. 6. 23. l.), majd nem sokkal utóbb Új törvényt, Werbőczy c. versében (V 1913. aug. 24.) figyelmeztet a magyar föld népének kétségbeesett, tragikus menekülésére. Ez inspirálta továbbá két ugyanekkorról való novelláját is (A föltámadt leányság. V. 1913. aug. 10. és Az Esztraiék koporsója. Nagykároly és Vidéke 1913. okt. 1. l. AEÖN 1243., ill. 1253. l.) s az év vége felé Irt Üzenet amerikai véreimhöz c. versét (V 1913. dec. 7.), amely befejező soraiban a jelen cikk utolsó mondatához hasonló gondolatot fogalmaz meg. — *a Désy—Lukács-pör*: Désy Zoltán (1862—1915) ellenzéki politikus, országgyűlési képviselő és Lukács László (1850—1932) akkori miniszterelnök pöre. Désy Zoltán 1912 szeptemberében egy nyílt gyűlésen elmondott beszédében, majd 1913 elején egy terjedelmes vádiratban súlyos panamákkal, közpénzeknek pártcélokra fordításával vádolta meg Lukács Lászlót. Válaszul Lukács rágalmazási pert indított Désy ellen. Az egész országot lázban tartó per 1913. jún. 3-án Désy felmentésével zárult. A per következtében Lukács lemondásra kényszerült. — *az aradi választás*: A Désy-per után lemondó Lukács László helyébe 1913. jún. 10-én a király Tisza Istvánt, akkor Arad országgyűlési képviselőjét nevezte ki miniszterelnökké. Tisza kinevezetése s ennek folytán képviselői mandátumáról való leköszönése miatt Aradon új képviselőválasztásra került sor. Ezen az aradi munkapárt újra Tiszát jelölte, aki a jún. 28-i választáson kilencszáz szavazattöbbséggel ismét elnyerte a képviselőséget.

Mj: AEPI (III. 412.)

13. „Szép a város . . .”. A zilahi árvíz

Megjelent: V 1913. aug. 8. 6. l. — Ady Endre

A zilahi árvíz 1913. júl. 18-án volt. Reggel öt óratól több mint háromórás zápor zúdult a városra. A hirtelen összegyűlt hatalmas víztömeget a városon keresztül folyó kétágú Zilah-patak nem tudta levezetni, s reggel hét órakor már a város számos utcáját, terét elöntötte az ár. A katasztrófia délután öt és hat óra között megismétlődött. A Szilágyság tudósítása szerint a reggeli áradásnak két halálos áldozata volt. Az árvíz következtében összesen 342 ház omlott össze.

Ady volt tanárai és barátai látogatására júl. 17-én este érkezett Zilahra. (L. Szilágyság 1913. aug. 15. 3. l.) Az árvíznek tehát szemtanúja volt. Leírása az események minden részletét híven adja vissza. (Vö. Szilágyság 1913. júl. 18. és 25.)

Zilahon Ady közel egy hetet időzött, majd júl. 23-án este több napos tartózkodásra Nagyváradra utazott. (L. 6d. [Emőd Tamás]: Régi ember régi vére. NN 1913. júl. 25. 4. l.) Váradról hosszabb tárcát küld a Világnak (A föltámadt leányság. V 1913. aug. 10. l. AEÖN 1243. l.), s a tárcához mellékelte, Bölönihez Irt levelében egy cikk küldését is kilátásba helyezi: „Drága jó Gyurkám, itt van a tárcá, úgy gondolom, hogy sikerült és elég hosszú is. Majd holnap már talán egy cikket is küldök nektek.” (AEVL 433. l.) Mivel Adynak a Világnak egész aug. 23-ig a jelen íráson kívül más cikke nem jelent meg, bizonyos, hogy levele írásakor a jelen cikk témájára gondolt. Magának a cikknek a megírására azonban — a cikk fölötti dátumnak megfelelően — valószínűleg csak Pesten került sor, ahová Ady júl. utolsó napjaiban érkezett meg Váradról.

A cikk másodközlésben megjelent a Szilágyság 1913. aug. 15-i számában is. A cikkhez a Szilágyság szerkesztői a következő lábjegyzetet fűzték: „E gondolatokban gazdag, remek kép írója, a Szilágyság kiváló munkatársa, az illusztris költő, Ady Endre, éppen július 17-én este érkezett Zilagra itteni barátainak látogatására.

A cikk témájával rokon Ady Az áradások után c., a Nyugat az évi aug. 1-i számában megjelent verse, amelynek megírásához az akkor ország-szerzte előforduló nagy áradásokon túl a közvetlen inspirációt tán szintén a zilahi árvíz adta.

„Szép a város . . .”: A cím a cikkben említett helyi himnusz kezdősorát idézi. A Zilahon ünnepélyes alkalmakkor rendszeresen énekelt dal Medgyes Lajos (1817—1894) dési református papköltő 1854-ben írt Zilah c. versére készült. (L. Medgyes L.: Költemények. Brassó, 1904. 254—255. l.) — *Zilah . . . ősi városka . . . Tuhutum vezér korában is régi lehetett már: Zilah története a honfoglalás előtti időkbe nyúlik vissza.* A honfoglaláskor Anonymus szerint Tuhutum vezér foglalta el, aki seregével megpihent a városban. Anonymus elbeszélése eleven hagyományként élt Zilahon. Medgyes Lajos előbb említett verse is feldolgozza, s Ady is többször említi írásaiban. (L. pl. Wesse-lényi. NN 1902. szept. 17. AEÖPM III. 141. l., Öreg Szilágyi István. BH 1903. dec. 11. AEÖN 122. l. és Elnémult harangok. A Nemzeti Színház bemutató előadása. BN 1905. jan. 21. VT 342. l.) — *e régi „Hadak-útja”*: Zilah, miként az egész Szilágyság, évszázadokon keresztül különböző hadak (kun, tatár, török, német stb.) átvonulási területe volt. L. erre Ady Lápóssy Ruben megvénülése c. 1914. febr. 15-i novelláját is (AEÖN 1255. l.). — *Már a tímároknak s csizmadiaáknak is befellegzett*: E két mesterség adta Zilah iparának legjelentősebb ágát. 1854-ben 114 tímár és 213 csizmadia dolgozott a városban. (L. Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája. 1901. II. 550. l.) — . . . *nekem is imádozt alma materem*: L. A zilahi internátus c. 1911. nov. 18-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 428. l.). — *a szegedi árvíz*: A Szeged nagy részét elpusztító árvíz 1879. márc. 11-én volt. — *mintha Sztambulban vol-nánk, ahol csak a város fele része égett le*: 532-ben az ún. zöld párt lázadást szervezett Justinianus császár ellen, mely alkalommal Konstantinápoly nagy része leégett. Ady tán erre az esetre céloz, bár Konstantinápolyt később is, így pl. 1714-ben, 1755-ben, 1808-ban, sok tűzvész pusztította a város leg-szebb épületeit semmisítve meg. — *XII. Károly svéd király menekülőben Zilahon hált egy éjszakán*: XII. Károly (1697—1718) török fogságból német-oroszági birtokaira menekülve 1714 novemberében utazott át Erdélyen. Zilahi megszállásáról Petri monográfiája is megemlékezik. (L. i. m. I. 247—249. l.) — *a két vicinális vasút*: A Zilahot érintő szamosvölgyi vasút egyik ága Dés, a másik Nagykaroly felé teremtett összeköttetést. Az árvíz következtében a vasút töltése több mint nyolcszáz méter hosszúságban átszakadt. — . . . *a zilahi hegyek megindultak*: A zilahi szőlőhegyek csuszamlásáról a Szilágyságon kívül a Népszava is beszámolt (l. 1913. júl. 23-i sz. 7. l.).

Mj: AEPI (III. 413.)

14. *Die tragische Gebärde*. Heinrich Nowak verseskönyve

Megjelent: Ny 1913. aug. 16. 285. l. — Figyelő — Ady Endre

Die tragische Gebärde: A tragikus mozdulat. — *Heinrich Nowak*: Életéről, pályájáról közelebbit nem sikerült megtudnunk. Tudjuk viszont, hogy Adyval személyes kapcsolatban állott. Erről tanúskodik egy Adyhoz írott s ránk maradt német nyelvű levele (l. MTA Könyvtára. K

8/55.), melyben egy a bécsi Akadémiai Irodalmi és Zenei Szövetségben (német nevén Akademischer Verband für Literatur und Musik in Wien) tartandó felolvasásra igyekszik rábírní Adyt. A szövetségnek a levélből következtethetően Nowak valamiféle funkcióviselője lehetett. Hogy levélét Nowak Adyhoz mikor írta, sajnos nem tudjuk pontosan. Valószínűnek tarthatjuk azonban, hogy a keltezetlenül elküldött levél ugyancsak 1913-ból való. Ez év elején kereshette fel Nowak levéllel először Adyt, amikor is Ady okkal válaszolhatta — mint ez a ránk maradt levélből kitűnik —, hogy betegsége miatt nem tud vállalkozni a felolvasásra. Később, mariagrüni gyógyítkozása idején (l. erre a Levelek a hazátlanságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.), Ady valamiképp tán személyesen is megismerkedhetett Nowákkal. Azt ugyanis, hogy egyáltalán írt Nowak akkor megjelent verseskötetéről, alighanem csakis ilyen okokkal magyarázhatjuk. S éppen a friss ismeretséggel. Egyébként tudjuk azt is, hogy Nowak fordított is Adytól. Bizonyosság erre, hogy az OSzK Kézirattárában megtalálható A fekete zongora Nowáktól való német fordításának kézírata (l. Irod. anal. 107.). Feltehetően ez a körülmény is ösztönözhette Adyt cikke megírására. — *Herbert Grossberger*: Adatait nem találtuk.

Mj: VT(268.)

15. *Egy probléma: kettő*

Megjelent: Ny 1913. aug. 16. 286—287. l. — Disputa — Ady Endre

[*] Eredetiben: honájuk

A Nyugat 1913. júl. 16-i számának 118—121. oldalán Szabó Dezső A magyar protestantizmus problémája címmel cikket közölt a magyar protestantizmus legfontosabb életkérdéseiről. A cikk széles körű vitát váltott ki részben a Nyugat hasábjain, másrészt a különböző protestáns egyházi lapokban és folyóiratokban. Ady cikke e polemia egyik megnyilatkozása. A cikk jobb megértése kedvéért közöljük Szabó Dezső vitaindító írását:

A magyar protestantizmus problémája*

I.

Néha-néha elem villantak e kérdések: milyen gyökerekkel kapaszkodik ma a protestantizmus a magyar életbe? Mi a létjoga, célja, szerepe, jövő kilátásai? A felelet elől mindig kitértem: mert erős feleletet éreztem magamban. Úgy gyűlt e felelet akarát és organikus elfogultság ellenére tudatom mélyére a gyermek és ifjú évek belém szűrő tapasztalatainak kényszere alatt. E feleletet — most is akaratom és belátásom ellenére — a következő erős impressziók riasztották szavakba.

Magyarország egy valahol levő kis városában hetekkel előre nagy hűhóval hirdették egy kálvinista püspök jövetelét. Hogy fényes kísérettel fog jönni, hogy minden testületnek deputációval kell fogadni, hogy kell négylovas hintó, diadalkapu, fehérruhás szüzek, ötkoronás bankett, szóval olyan nagy legyen a cécó, *mintha katolikus püspök jönne*. És hogy vasárnap maga a püspök fog a templomban ígét harmatozni a hívőknek.

* E cikket egy háromszáz éve keresztül-kasul kálvinista család fia írja. Érdességeiért nem a Nyugatot kell szidni. A Nyugat páratlan elfogulatlanságával szívesen adna teret ellenkező véleménynek is. A protestantizmusról szólva elsősorban a kálvinista felekezet áll szemem előtt, melynek dolgait legjobban ismerem, s mely a magyar életre a legfontosabb.

A sallangos program megvalósult: szóvirágok, sablonos bibliai frázisok, teleszájú puff-puff mondatok.

Vasárnap a zsúfolt templomban 8—900 lélek táogatott lelki tartalom után. Milyen vigasztalást, milyen irányítást kapnak a modern élet sokféle bolyongásában? És megárad a szokott kalvinista frázisok zuhataga. Hogy milyen nagy fene isten az Úristen, hogy milyen nagy a kiterjeszteti erősség, milyen fényes a nap, és milyen sötét a sötétség, hogy a szeráfok sem tudnak isten arcába nézni, hogy a tengerben sok a víz — és a rendes bibliai citátumok: zúgó szélnek zendülésében, nagy vagy, uram, a nagyokban stb., stb. Azután a „haladás” és „világosság” pöffetegei közé beékelve, hogy küzdeni kell a Nyugat romboló áramai ellen.

Ebben az ötszáz méteres moziban tömörítve látom a magyar protestantizmus minden gyökérbetegségét, melyeknek szimptomáit a következőkben összegezhetném:

1. Minden, ami akció, negatív, csak azért is tett a katolicizmus ellen.
2. A leghatártalanabban általános szavak és mondatok abszolút tartalmatlansága. A protestantizmusnak nincs többé pozitív mondanivalója.
3. Valami bántó izléstelenség a külső gesztusokban, hangban, mimikában.
4. A modern gondolatok és a katolicizmus szimmetrikusan egyforma, *sumyi* gyűlölete. ■

II.

A kezdő protestantizmus anarchikus princípiumát — a hitbéli megismerés kritériuma az egyén — az élet, mint sok hasonló esetben, önmaga ellentétévé alakította át. Ez az egyénekre bomlasztó bombaelv egy új szolidaritás egybehajtó erejévé vált mindazoknál a különben igen különböző véleményűeknél, akik újjá kívánták korrigálni a leszerepelt középkort. Érdekes, hogy később, a 18. század végén csírázó, a 19. század közepére teljességében kibomló „liberalizmusnak” protestáns színezete van még oly országokban is, ahol a protestantizmus igen csekély vegyi elem. Mert a protestantizmus elveinél, érzelmeinél, tradícióinál fogva már egy kész organizmus, eleven erő volt a liberális energiák érvényesítésére. Körülbelül ugyanazt a szerepet vitte a nemzeti liberalizmusért küzdő Európában, mint most a szocializmus: minden „haladó”, minden elégedetlen, minden „radikális” tett, legyen bármily ellentétes érzelmű és gondolatú — benne látta egyetlen lehető szövetségését.

És nagyon valószínű, hogy a protestantizmus ebben a liberalizmusban érte el pályája tetőpontját, *raison d'être*-je megteljesedését.

Mihelyt a nemzeti liberalizmus helyébe a szociáldemokrácia elvei lépnek, s közgazdasági, morális és társadalmi téren a mostani úgynevezett radikális irányok jelentkeznek: a protestantizmust a két szék közt pad alá esés szomorú válsága fenyegeti. És csakugyan igen hamar két élő és jövőre képes ellentétes szervezet pofozógépjé lesz.

Az egyik élő szervezet a katolicizmus. Hihetetlen elfogultsággal a protestantizmust szokták az ész vallásának nevezni. Látni fogjuk, hogy mostani felemás, nyomorúságos helyzete éppen onnan ered, hogy alapja fül-és szemsértő illogikum. Az egyetlen keresztény vallás, mely a tiszta ész vallása, a katolicizmus. Ha egyszer a katolicizmus alapelveit elfogadod, ellenállhatatlan logikai kényszerrel testesülsz bele egy nagy szellemi szolidaritásba, mely mindent követelhet tőled, mindent előírhat neked. A katolicizmusnál világtörténelmi szervezet nem érvényesítette jobban a szolidaritás erejét, a societas elvét az egyén felett. A katolicizmus erős igennel és erős

nemmel határozott lelkialkatot ad papjainak és híveinek. Irányt von, célt tűz ki.

A másik nagy élő valóság a szocializmus. Dogmateste ugyan még nem forrott ki egészen, s e tekintetben a szocialista írók előtt ugyanaz a feladat áll, mint hajdan az Egyház atyái és doktorai előtt: megépíteni az új szociális hit logikai konstrukcióját. De e konstrukció már elősejtődik, s ami fő: az új hit hiszekegyje már megdönthetetlen mondatokba forrott a nagy tömegek lelkében. A szocializmus is határozott igent és nemet ad az élet kérdéseire.

Mármost milyen irányítást, milyen feleletet ad a kor kérdéseire a protestantizmus? E kérdésnél tűnik ki a protestantizmus illogikus, negatív, imbolygó volta. Ti. pozitív tartalma a protestantizmusnak tisztán az az időhöz kötött funkció volt, melyet nálunk és máshol is vitt: ellenzéki szolidaritás az egyházi és politikai hatalom túlkapásai ellen, a liberális ideák védelme. De mivel morálja a maga egészében, hittételei legfőbb vonásaikban azonosak a katolicizmus moráljával és hittételeivel, a „haladó” irányok szemében ma megvan mindaz a hátránya és megkötöttsége, mint a katolicizmusnak. Viszont nincs meg az a logikus hatalmi ereje, lelket formáló határozottsága, pozitív igénye és nemje, mint a katolicizmusnak. Elvesztvén pozitív történelmi funkcióját, nem meri a keletkezési princípiumát: a hitbeli megismerés kritériuma az egyén — újra érvényesíteni. Mert valóban, ekkor nem lehetne tagadása az új irányok semmilyen állításával szemben, s éppen ez alapelv értelmében oldódnék szét oly tételek elismerésével (a tud. monizmus, darwinizmus stb.), melyek a keresztény vallás és protestantizmus teljes tagadását jelentik. Ha tovább akar élni mint szolidaritás, mint történelmileg kialakult hatalmi tényező, kénytelen az őt rég meghaladó irányokkal szemben saját raison d'être-jét letagadni, és ha ezt letagadja, megszűnt protestantizmus lenni. Így született meg a mai orrhangú, szemforgató protestantizmus, mely voltaképpen nem más, mint egy abortált, időtlenül fogant, kontároktól mimelt csempész-katolicizmus. Ugyanis a magyar protestánsok abból a folytonos és nagy veszteségből, mely úgy a katolicizmus, mint a szocializmus felé éri őket, észrevették, hogy valamit és gyorsan kell tenniük, ha nem akarnak elpusztulni. Vagy szövetkezniök kell a haladó irányokkal, vagy a katolicizmussal és általában a konzervatívizmussal. Az elsőre is bizonyára sokan akadtak, de a másodikra — fájdalom — elsősorban a hivatalos protestantizmus fanyalodott rá. Ez a mai protestantizmus, mely a katolicizmus minden időtlen nagy hibáit elmímeli, annak világtörténelmet alakító nagy kvalitásai nélkül. Így keletkeztek protestáns köldökbámuló szent egyesületek, így csúszott be egy sunyi antiszemitizmus és demokráciaellenes hajlam a protestánsok soraiba, így hoznak máglyaszagú határozatokat. Kettős hipokrizis, kettős gyűlölet hitványsága teszi undorítóvá ezt a protestantizmust. Igyekeznek összefogni azzal a katolicizmussal, idézgetik azokat a szenteket és főpapokat, amelyet és akiket lelkök mélyén gyűlölnek meggyötört őseik minden korlátolt fanatizmusával. Általános, magtalan frázisokban gargarizálják „a haladás”, „a világosság”, „az ész” jelszavait, midőn azokat az irányokat, melyek e szavak igazi tartalmát jelentik, gyűlölik a megsemmisülés kétségbeesett félelmével. Nincs undorítóbb, mint ezek a kalábrásszagú fekete patkányok, amint szent pózaikkal, ócska gesztusaikkal, vontatott hangon hihetetlenül üres frázisaikat ólmozzák bele a szegény modern Vazulok füleibe. Hallgass végig ezer kálvinista prédikációt: 990 bibliai frázisok, istent puffasztó nagy mondások s háromszáz év óta elvénhedt természeti képek ostoba keveréke, mely lelki tunyaságra és izléstelenségre zülleszt.

Mert a protestáns papság — kevés kivétellel — hihetetlenül műveletlen és szellemileg alacsony nivójú. A megürült protestantizmus nem tud lel-

készeinek pozitív tartalmát, nagy[.] életet kialakító emóciókat adni. Azoktól a teológiai ócskaságoktól, amit magukba kell pilulázniok, undorodnak. Még kiváló közöttük az, ki paraszttá vedlik, s trágyában, földben, marhában éli meg életét. De e papság két égető fenéje, mely nincs szellemi érdeklődésre nevelve, és kora szociális problémáiról fogalma sincs — a kártya és az alkohol. Ha valaha pl. a nyomorult Erdélyt elrothasztó bacilusokat felsorolják, a kálvinista papot kell első helyen megemlíteni.

III.

Az élet szenvedélyével gyűlölők mindent, ami az élet látszatát kendőzi magára, de a halálnak, az elszáradásnak a szerve. A mostani protestantizmus ilyen szervezet. Pedig talán nem közönyös a kérdés: ha már megvan egy szolidaritás, melyet közös múlt és értékes tradíciók kovácsoltak össze, s ha ez a szervezet eredeti funkcióját elvesztette, milyen új funkcióval nyerhet új életet? S talán nem mellékes dolog hozzátenni: hogy e szolidaritásban a magyarság több milliója van.

Igen értékes analógia e kérdés megoldásánál a magyar politikai ellenzék példája. Míg a közvélemény a 48-as tradíciókon, annak Ausztria-ellenes, nemzeti-lazafias jelszavain hevülgetett, a magyar ellenzék virágkorát élte, s vezetői nemzeti hősök voltak. Hogy azután e jelszavak a szocializmus folyton növekvő hatása alatt megkornyadoztak, az ellenzék a konzervatív kormány és a szocializmus székei között éppen úgy pad alá esett, mint a protestantizmus a katolicizmus és a haladó irányok közt. És mi történik? Az ellenzék emberei felismerik a helyzetet, és meggyőződésük, tradícióik, húsuk-vérük ellenére magukra pirosítják a szociáldemokrácia legnépszerűbb jelszavait. Mert belátják, hogy e nélkül csak ártatlan hadonászó Vitéz Jánosok lehetnek. S így, dacára, hogy a mostani ellenzék óriási percentben minden hajlandóságaival hanyatt-homlok ellentétben van a szocializmussal, lassanként az élet kényszerere alatt létrejön egy olyan magyar ellenzék, mely tényleg őszintén és becsületesen: mert organikus érdekeivel fogja szolgálni a magyar demokráciát.

E példa útmutatása világos, szuggeszciója kikerülhetetlen. Egy — már említett — aggály azonban fennmarad. Ha a protestantizmus magává teszi a haladó tanokat, s régi funkciójához híven az előre törekvők harcosszervezetévé lesz, hitbéli tartalma lassanként teljesen szét fog oldódni. Akit az azonban ez az eset riasztgat, nyugodjanak meg az elkerülhetetlenben, annál is inkább: mert ez már napjainkban nagymértékben bekövetkezett. Tényleg: a protestantizmusnak jelenleg pozitív hittartalma nincs, és nem is lehet. Nem lehet, mert azon alapelv értelmében, melytől létjogát nyerte, nem állhat elő pozitív hitbéli követelményekkel semmilyen egynél szemben sem. A protestantizmus lényegileg ellenzéki, harcosszervezet, s csak addig élhet tovább, míg lényegét meg nem tagadja.

Ezt nem látták be azok, kik a katolicizmussal és konzervativizmussal fals szövetséget kötve politikai és társadalmi téren lejáratják a protestantizmust. A protestantizmus csak úgy élhet meg, ha mint a folytonos haladás szerve, tartalmában újra meg újra megújítja magát.

Kiszámíthatatlan az a nyereség, ami egész Magyarország jövőjére várna, ha ez a hatalmas szolidaritás a szociáldemokrácia harcosszervezetévé válna. És nem mindenképp hasznos volna, ha a Nyugat haladó eszméit egy olyan szervezet asszimilálná a magyar élet számára, mely elemeiben túlnyomólag magyar, és mély gyökerei vannak múltunk szerves fejlődésében?

Szabó Dezső cikkére a Nyugatban Adyn kívül még Móricz Zsigmond és Tunkó Béla reflektált. Móricz cikke A magyar protestantizmus problémája címmel Ady írásával egy időben, a Nyugat aug. 16-i számának élén (209–217. l.) jelent meg. Cikkében Móricz az alapvető kérdések tekintetében tulajdonképpen megismétli Szabó Dezső fejtegetéseit. Amit azokhoz hozzáad, az csupán annyi, hogy szélesebb történelmi összefüggésekben vizsgálva a kérdést, sokoldalúbban mutat rá a magyar protestantizmus problémáinak eredetére. E problémák gyökerét Móricz is, Szabó Dezsőhöz hasonlóan, a magyar protestantizmus múltbeli funkciójában, illetve e funkció elvesztésében, feladásában látja. Véleménye szerint a múltban a protestantizmus a magyarság életében elsődlegesen nem vallási, hanem döntően gazdasági és nemzeti feladatot töltött be. A magyar protestantizmus éppen ezért kezdettől fogva — mondja Móricz — „elsősorban magyar politikai, nemzetgazdasági, szociológiai probléma”, amely nem érthető meg teológiai, morális vagy filozófiai megközelítéssel.

A magyar protestantizmus múltbeli funkcióinak részletesebb vizsgálatára térve, Móricz két alapvető tényezőt emel ki. Elsőként ezek közül a magyar protestantizmusnak azt a szerepét említi, amelyet a protestantizmus a magyarság életében a nemzeti feladatok vállalása tekintetében töltött be. Ezt elemezve Móricz abból indul ki, hogy a magyar protestantizmus mindenkor a kálvinizmussal volt egyenlő. Míg a protestantizmus másik nagy ága, a lutherizmus Magyarországon különböző fajú s egymástól elszakítottan élő néprétegeire terjedt ki, a kálvinizmus döntő arányaiban a magyarság vallásává vált. Éppen ezért a kálvinisták a protestantizmus vallási mozgalmától azt kapták nagy eredményül, „hogy egy falkába terelődtek az egyfajúk”, s az akkori Magyarország csodálatosan gazdag néprengetégekben „a tulajdonképpeni nemzetiségi eszme európai kialakulása előtt kétszáz évvel már tisztán nemzetiségi elvre állottak”. A kálvinizmus azután a maga szigorú szerveztségével nemcsak a hitéleti dolgokban fogta össze a magyarság kálvinista részét, hanem az olyan, elsősorban a magyarságot érintő kérdésekben is, mint a török elleni harc, a császári katonaságtól való szabadulás, a bécsi kormány gyarmatosító politikájával szembeni kiállás, amely nélkül — mint Móricz írja — „jóval nehezebb lett volna a sokféle szabdalt magyar fajnak a nehéz századokban való fennmaradása”.

A magyar protestantizmusnak a múltban betöltött másik alapvető funkciójaként Móricz azt jelöli meg, hogy a műveletlen és teljes analfabétaságban sínylődő népet a protestantizmus egyszerre rávezette „az eszmék megértésére, a kultúra felfogásának lehetőségére”. A protestáns papok — olvassuk Móricznál — az addig szervezetlenül élő, kevés pappal s még kevesebb tanítóval ellátott nép lelkébe „olyan tudásokat és ismereti, értelmi kultúrabeli dolgokat vetettek bele . . . , hogy voltaképpen a reformációt kell az igazi keresztény hittérítésnek tekinteni Magyarországon”. A reformáció a maga okos, felvilágosító, népszerű prédikátoraira szervezettel, közös életet adott a községeknek, s szervezetté növelte az egyének tehetetlen tömegét. Mindezt pedig csak látszólag a hitélet művelésével, valójában azzal, hogy megteremtve a szellemnek az igazi életet jelentő „súrlódását és nevelő munkáját”, „az életet hozta, a lehetetlen vegetáció után mégis valami magasabb, emberhez illő, emberre méltó életet”, amit a katolicizmus túlfinomult, agyonművelt s a nép számára megfoghatatlan teológiájával már nem adhatott meg. Az utóbbival szemben a reformáció leereszkedett „a szabad vizsgálódás, az újraelgondolás, az isteni dolgokról való pörújítás alapjára”, s ezzel közel hozta a lelkekhez, s az ember mindennapi társává tette az Istent. Az emberek — folytatja Móricz — felszabadulva így a hajdani lidércnyomás alól, megértették, „hogy emberi módra, nyíltan és bátran éljenek,

mert az isten ott van láthatatlanul, és ezt akarja". Az isten közelébe került ember pedig, „aki . . . bátran mert és tudott belenézni a bibliába, annak már nem imponált a császár generálisa, az a mellére ütött, s nyílt szemmel és feylemezett aggyal állott szembe bárkivel a maga igazának védelmére".

Rátérve ezek után a protestantizmusnak az adott jelenben betöltött szerepére és problémáira, Móricz mindenekelőtt azt állapítja meg, hogy a protestantizmus a korábbi gyakorlattal szemben az idők során ténylegesen hatalmi szervezetté vált. Ennek a szervezetnek — figyelmeztet rá Móricz —, ha biztosítani akarja jövőbeni fennmaradását, számolnia kell az új idők követeléseivel, s bizonyos belső reformokon kell keresztülmennie. E reformoknak Móricz szerint egyrészt teológiaiaknak, másrészt szociológiaiaknak kell lenniök. A teológiai reform szükségességét Móricz a szocialista elméletek és a szocialista mozgalom térhódításával hozza összefüggésbe. Jóllehet, fejtegeti Móricz, a szocialista mozgalom közvetlenül elsősorban a katolicizmus ellen irányul, valójában azonban leginkább a protestantizmus pozícióit gyengíti. Azáltal ugyanis, hogy a szocializmus sorra átveszi a protestantizmus legfontosabb erkölcsi elveit és életigazságait, mégpedig mindenféle teológiai megkötöttség nélkül, a protestantizmus szinte magától omlik össze, míg a katolicizmus a maga élettől idegen, miszticizmusba burkolt teológiai rendszerével erős szervezettsége és anyagi állása folytán még hosszú ideig képes ellensúlyozni a szocialista elméletek és mozgalmak nyomását. A protestantizmus ugyan — mutat rá Móricz — a maga védelmében Európá-szerte több kísérletet tett a teológiai megújulásra, arra, hogy a modern élet új igazságait beépítse hittételei közé, ez a kísérlet azonban a teológia népszerűtlenné válása, a hittételek iránti közömbösség miatt jórészt eredménytelen maradt. Másrészt — fejtegeti tovább Móricz — a protestantizmus pusztán emberi dolgok tekintetében is megpróbál közeledni az idők követeléseibe, de e téren a legnagyobb nehézséget a protestáns lelkészek alacsony kulturális színvonala, a néptől való elidegenedtségük s a rendkívül nivótlan lelkészképzés jelenti. Főleg a lelkészképzés fogyatékoságaira vezethető vissza Móricz szerint, hogy a protestáns lelkészek nem képesek már arra, hogy, mint négyszáz évig, vezetői, támogatói legyenek a népnek a gyakorlati élet különböző területein, a gazdálkodástól a kultúrálódásig.

A protestantizmus belső problémái, a protestáns egyháznak a modern élet viszonyai közt válságossá vált helyzete protestáns körökben — írja a továbbiakban Móricz — mintegy ötven éve vált tudatossá. Azóta az egyház megmentése érdekében indított törekvéseknek három típusa jelent meg. E három típus közül az elsőnek legnagyobb képviselője Tisza István, aki a protestáns egyházat elsősorban az egyház kialakult szervezetének és felépítésének konzerválásával s az egyháznak a modern kor szellemi áramlataival szemben történő megvédésével látja megmenthetőnek. A második típus legismertebb képviselője Baltazár Dezső, aki egyrészt már magáévá tette a reformszellem gondolatait, másrészt pedig felismerve a papság igazi hivatását, a papság anyagi felemelésével törekszik arra, hogy a papságot alkalmassá tegye a nép igazi vezetésére. A harmadik típus jellemző képviselőjeként Móricz Szabó Dezsőt jelöli meg, aki mint a legifjabb generáció tagja „még minden felelősség nélkül ítéli”, „minden igazságot mohó szívvel habzsol fel”, s a nyugati kultúrához hasonló fejlettséget kérve számon, lényegében megtagadja a protestantizmus egész múltját, s a múltból átöröklődött egyház helyén egy gyökeresen új szervezetet kíván felépíteni. E háromféle, a protestáns egyház megmentését célzó törekvéssel szemben Móricz úgy véli, hogy a jövőben a protestáns egyháznak az emberi életben betöltött szerepe, mint az egyházaké általában, nagymértékben csökkenni fog, s jelentőséget az egyház főleg csak az emberi lét végső kérdéseinek, a lét értelmének meg-

fogalmazásában kap majd. Léte éppen ezért addig terjedhet csak, míg e műsztikus igény kielégítését az ember az egyháztól várja. Utána pedig — fejezi be cikkét Móricz — óhatatlanul bekövetkezik, hogy a protestáns egyház a többi egyházzal együtt élő szervezetből „múzeumi csodálatossággá” válik.

Móricz és Ady együtt megjelent cikkére Szabó Dezső a Nyugat következő, szept. 1-i számának Disputa rovatában (397—399. l.) reflektált. A vitaindító írásával azonos címet viselő válaszcikkben Szabó Dezső először Ady, majd Móricz cikkére reagál. Ady írásával kapcsolatban Szabó Dezső a következőket írja:

Ady két kifogást tesz. Az egyik az, hogy én nem láttam, hogy a magyar protestantizmus problémája a magyarság problémája. Erről mindjárt lesz szó. A másik, hogy nem láttam, vagy elhallgattam, hogy a magyar protestantizmus most a magyarság életösztonéből antidemokratizálódik. Ez olyan kérdés, ami mélyebb fejtegetésekre vezetne, s egy pár sorban félreértés nélkül nem lehetne elintézni, ezért erre itt nem térhetek ki . . .

Azt, hogy voltaképpen csak a kálvinizmusról van szó, s hogy a magyar protestantizmus problémája a magyarságé is, cikkemben több helyen világosan megmondtam. Azt az utóbbi megállapítást azonban, melyet más-különbten teljes történelmi háttérrel részletezve nagy bőséggben megtalálunk a protestáns irodalmi és történeti iskolai kézikönyvekben, nagy elfogultságnak tartanám oda túlozni, hogy a magyar protestantizmus problémája = a magyarság problémája. Ha átmegyünk a másik partra, a katolikusra, azt fogjuk látni, hogy a magyar katolicizmus problémája éppen úgy a magyarság problémája. A magyarság problémája volt ez Pázmányban és a költő Zrínyiben, akik éppen egy nagy nemzeti koncepcióból voltak a protestantizmus ellenségei. A protestantizmusban látták annak a lelki egységnek anarchikus széttörését, mely egyedül szorította volna egy védő testté Magyarországot a török ellen, és biztosította a kultúrrokonságot Európa sok százados kultúrájával. Ők úgy látták, hogy abban a percben, midőn már-már kifejlődött egy egységes keresztény magyar psziché, mely eléggé európai volt, hogy onnan felszívja a fejlődés hasznos nedveit, és eléggé magyar, hogy speciális kultúrát teremjen: jött egy *idegen* és *anarchikus* hatás, és szétkalapálta újra a magyar lelket. A gigász Pázmány Bethlenhez intézett csodálatos leveleiből ez a szorongás érzik ki, ezért született a Zrínyász, ez magyarázza meg ennek a két magyar kolosszusnak a tényeit a protestantizmussal szemben. Az a probléma, mely protestánsnak jajgatja magát az öreg Károli Gáspár egy levelében, Magyar, Alvinczi soraiban, a protestáns rímfaragók jeremiádjában, a gályarabok énekelt vádjaiban: katolikus probléma a katolikus nagyok szívében, s gyökerében egyenlően a magyarság problémája mind a kettő. Csak a mi protestáns iskolakönyvekben elfogulttá nevelt szemünk téved arra, hogy a magyar katolikuság e nagyjai első és második sorban katolikusok voltak, és talán — ha igen — csak azután magyarok. Hisz éppen az az érdekes — és erről igen okos dolgokat lehetne írni —, hogyan alakította át a katolicizmust a magyar élet a magyarság életévé, egy egész más pszichéjú katolicizmussá, mint a nyugati. Azt pedig, hogy a jelenben a magyarság elsőrendű életkérdése volna a protestantizmus (nem a protestánsok!) megmaradása, alig állíthatja valaki, hacsak nem olyan értelemben, mint azt én tettem.

Míg Adyval, mint az a fentiekből látható, Szabó Dezső lényegi kérdésekben szállt vitába, addig Móricz cikkéről megállapítja, hogy abban Móricz egyéni színezettel ugyanazokat a gondolatokat fejti ki, amelyeket korábbi

cikkében maga is megírt. Éppen ezért Móriczcal Szabó Dezső nem is polemizál, csupán írása egyetlen kitételéhez fűz megjegyzést, mégpedig ahhoz, mely szerint Szabó Dezső a protestantizmus kérdéseiben „minden felelősség nélkül ítél”. E kitétel Szabó Dezső igaztalannak érzi magára, s válaszában Móriczhoz intézett részében azt bizonygatja, hogy társadalmi kérdésekhez mindenkor felelősséggel szólt hozzá.

Szabó Dezső válaszcikkét követően a Nyugat okt. 1-i számában jelent meg (525—527. l. — Disputa) A magyar protestantizmus kérdéséhez címmel Tankó Béla hozzászólása, amely elsősorban a protestantizmus problémája megvitatásának néhány módszertani kérdésére hívja fel a figyelmet. E cikkkel a Szabó Dezső által kezdeményezett vita a Nyugat hasábjain lezárult, a protestáns egyházi lapokban, folyóiratokban azonban a téma egy ideig még napirenden maradt. Az itt megjelent cikkek nagy részét a felekezeti elfogultság diktálta, s legtöbbszörnek közös törekvése volt, hogy igazolja a protestantizmust s a protestáns egyházat Szabó Dezső írásának vádjaival szemben.

Ady cikke fogadtatásának egy érdekes dokumentuma Szombati Szabó István kisvárdai református lelkész és költő 1914. jan. 6-án kelt Adyhoz írt levele, amelyben Adyt a helyi egyházközség febr. 1-re tervezett, másorral egybekötött bálja alkalmából felolvasásra hívva, Ady cikkével kapcsolatban a következőket írja: „Egyúttal sokunk nevében szeretet szerint való köszönetemet fogadja szívesen azért a sokat érő jóságért és védelmező szeretetért, amellyel a Szabó Dezső bennünket ért keserves rágalmaszásának ízét lelkünkben édesítgette. Sokan szerettük volna — papok — akkoriban védeni magunkat, testületünket, de jobb volt így, hogy azok szóltak mellettünk, akik ellenünk is szólhattak volna. Én akkoriban jöttem haza Angliából, a Nyugatban megjelent Májusi Miatyánkomért épp akkoriban álltam a rám zúdított erkölcsi támadások és fegyelmi vizsgálatok záporozásánál. Ezért is nem kedveltem magunk mellett írni, mert senki se fogadta volna el szívemtől ezt az őszinteséget.” (Szombati Szabó István levelét I. MTA Könyvtára. K 8/115.)

*Én is írtam arról már párszor s egy alkalommal a Nyugatban is, amit Szabó Dezső . . . „a magyar protestantizmus problémájának” nevez: A magyar protestantizmus bírálata végigvonul Ady egész publicisztikai munkásságán. Cikkük sorában támadja a protestantizmusban eluralkodó szűk felekezeti nézőpontot, a szabad gondolkodás, a vélemény szabadság eredeti elvének feladását. A protestantizmus Ady értelmezése szerint a haladást, a magyar megmaradást szolgáló intézmény, ezért támad minden olyan megnyilvánulást, amely a protestantizmusnak dogmákba burkolódzó tételes vallással merevülését s ezzel együtt a reakció előtti behódolását segíti, ill. jelenti. I. pl. a Hétről hétre c. 1901. márc. 10-i (AEÖPM I. 462. l.), az A hétről c. 1902. jún. 22-i (AEÖPM III. 95. l.), a Weingart c. 1902. aug. 28-i (uo. 130. l.), a Jegyzetek a Szajna mellől. II. Le Dieu est l'ennemi c. 1908. júl. 9-i (AEÖPM IX. 239. l.), a Kálvin hívői térdepelnek c. 1911. szept. 3-i (AEÖPM X. 144. l.), a Szelíd, új jegyzetek. II. Kolozsvár református püspöke c. 1911. nov. 24-i (uo. 160. l.), a Szelíd, új jegyzetek. II. Antal Gábor elkésett c. 1912. jan. 20-i (uo. 173. l.) és Az Úristen nevében c. 1912. máj. 1-i (uo. 187. l.) cikket. A Nyugatban megjelent, Ady által említett cikk a protestáns tévedés címmel a Nyugat 1913. jan. 1-i számában látott napvilágot. (L. 7. l.). A témába vágó későbbi írások: A protestantizmus ünnepén. 1913. nov. 1. (l. 45. l.), Az én kálvinistaságom. 1916. márc. 16. (l. 120. l.), A Protestáns Szemlének. 1916. máj. 5. (l. 122. l.), Vallás és demokrácia. Üzenet a protestáns vitázóknak. 1916. jún. 29. (l. 125. l.). — *kriptoprotantizmus*: rejtett, titkos protestantizmus. —*

Mikor II. József a demokráciáért halálra szánta az akkori magyarságot . . .: L. erre még a Petőfi nem alkuszik c. 1910. jún. 10.—aug. 25-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 78., ill. 347. l.) — *aufklérismus*: felvilágosodás. — *A Habsburg-monarchia mai egyesítő lehetősége nem a németiség s a hadsereg kizárólagosan többé, hanem a klerikális katolicizmus*: Utalás a trónörökös Ferenc Ferdinándnak a Monarchiát centralizált állammá átszervezni kívánó tervére (l. erre A protestáns tévedés c. fentebb említett cikket és jegyzeteit — az utóbbiakat kötetünk 179. lapján), melynek megvalósulása esetén a németiségnek a Monarchián belüli uralomra juttatásával egyidőben a Monarchia belső rendjének megőrzésében a legfőbb szerepet a hadsereg és a katolikus egyház kapta volna. — *a magyarság szolgálatában áll még a Tisza István . . . protestantizmusa is*: Célzás arra, hogy Tisza István szembeszegült Ferenc Ferdinánd terveivel, melyek nem kevésbé épp a magyarságot, a magyarság megmaradását fenyegették. L. erre még a Vallomás a patriotizmusról c. 1913. okt.-i cikket és jegyzeteit (44., ill. 244. l.). — *Prohászka Ottokár*: L. a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. 1906. márc. 31-i cikk jegyzeteit (AEÖPM VII. 434. l.). — *vis inertiae*: tehetetlenségi erő, ellenzegülés a változtatással szemben. — *unitus*: görögkatolikus.

A cikkre l. még az Üzenet Alef (?) úrénknak c. 1913. szept. 16-i cikket és jegyzeteit (35., ill. 237. l.).

Mj: AEPI (III. 415.)

16. *Egy bűnös vers*. „Rohanunk a forradalomba”

Megjelent: V 1913. aug. 23. 8. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: köztársaságból

Hat hónappal Ady cikkének megjelenése előtt, aug. 17-én a fővárosi és vidéki lapok, köztük a Világ is, rövid hírcikkben számoltak be arról, hogy a szegedi ügyészség a Nagy György (l. a Szelid, új jegyzetek. I. A magyar Provence c. 1912. jan. 20-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM X. 173., ill. 503. l.) szerkesztésében megjelent Magyar Köztársaság c. folyóirat elleni ügyészi hajsza során aug. 7-i keltezéssel az alkotmányos államforma megtámadásának címén vádindítványt nyújtott be többek között Ady Endre ellen is. Az Ady elleni vádindítvány alapjául Adynak a Magyar Köztársaság 1913. máj. 14-i számában napvilágot látott Rohanunk a forradalomba c. verse szolgált, melyet Nagy György folyóirata mutatványul közölt Ady akkor megjelent A magunk szerelme c. verseskötetéből. A vádindítványról tudósító, különböző lapokban lényegében azonos megfogalmazásban olvasható hírcikk szövege a következő:

Újabb köztársasági sajtóperek. Már megszűnt a Nagy György dr. politikai folyóirata, a Magyar Köztársaság, de a szegedi ügyészség alig győzi megindítani a sajtópereket a Magyar Köztársaság cikkei miatt. Augusztus 7-i kelettel az ügyészség egyszerre hat vádindítványt adott be a Magyar Köztársaság júniusi [1] számában foglalt cikkek miatt. Az inkriminált cikkek a következők: Nagy György dr. cikke: „A köztársasági eszme hódítása”; Ormos Ede dr.: „Királyi agitáció a köztársaságért”; Pataj Sándor: „Névmagyarosítás”; Ady Endre: „Rohanunk a forradalomba” (vers); Engel Lajos: „Köztársasági pártalakulások”; Kalmár Antal dr.: „Andrássy Gyula és a korrumpált monarchia”. — Mind a hat szerzőt az ügyészség az alkotmányos államforma megtámadásának vétségével vádolja. Ady Endrének „Rohanunk a forradalomba” című verse megjelent a *Magunk szerelme* című kötetben, s a budapesti ügyészség nem inkriminálta. A szegedi ügyészség föl-

fogása szerint ezen újabb köztársasági sajtóperек elbírálására a szakbírószág illetékes, mert igaz ugyan, hogy az 1878. évi V. törvénycikk 2. §-a szerint: „Ha a cselekmény elkövetésétől az ítélet hozásáig terjedő időközben egy-mástól különböző törvények léptek hatályba, ezek közül a legenyhébb intéz-kedés alkalmazandó”, de az ügyészség fölfogása szerint ez csak az anyagi büntetőjogra vonatkozik, s a királyság védelméről szóló 1913. évi XXXIV. törvénycikknek az a rendelkezése, hogy az ilyen perekben szakbírószág ítél, a törvény életbelépésétől kezdve gyakorlatba veendő. A vádlottak közül Nagy György dr.-t és Engel Lajost már kihallgatta Nagy Ernő hódmező-vásárhelyi vizsgálóbíró, s vállalták a szerzőséget, de kijelentették, hogy ragaszkodnak a törvényhez, mely a cikk megírásakor érvényben volt, s követelik, hogy *esküdtészek* elé állíttassanak. (L. Délmagyarország 1913. aug. 17. 14. l. — Törvénykezés.)

Ady cikkének megírását közvetlenül kétségtelenül ez a hírcikk inspi-rálta, az Ady elleni ügyészi eljárás azonban, mint ez Ady cikkéből is kiténik, nem ekkor, hanem már jóval korábban, július közepe táján elkezdődött. Az előzményekről a Nagyvárad Napló egyik, ugyancsak aug. 17-én megjelent cikkéből értesülünk, mely részletesen számol be a szegedi ügyészség akció-jával kapcsolatos addigi fejleményekről. A Nagyvárad Napló szóban forgó cikkét teljes terjedelmében közöljük:

„Rohanunk a forradalomba”

Ady Endre lázítási és izgatási pöre

Talán egy hónapja, hogy a fővárosi és vidéki lapok sorra hoztak egy érdekes és feltűnést keltő hírt, hogy Ady Endre, a hírneves író és poeta Rohanunk a forradalomba című versét a szegedi kir. ügyészség *lázítás és osztály elleni izgatás* bűncselekményei címén inkriminálta. A vers a Népszava [helyesen: Világ] hasábjain jelent meg, majd bejárta a vidéki lapok legtöbbjének hasábjait, végül nyilvánosságot ért Nagy György volt országgyűlési képviselő Köztársaság [!] című Hódmezővásárhelyen megjelenő lapjában. A büntetőpör — írták fővárosi lapok — 12451 k. ú. *ügyszám* alatt lett eliktatva, és az eljárás Ady Endre ellen megindult.

A szenzációsnak ígérkező büntetőpör védelmét több fővárosi krimina-lista óhajtotta elnyerni, és Ady Endréhez sűrűn érkeztek a levelek Buda-pestről, amelyekben ügyvédek jelezték, hogy szívesen és kedvvel vál-lálnák a kiváló poeta jogi képviselését az elkövetkező szegedi főtárgyaláson.

Ady Endre, miután a pör megindításáról és létezéséről semminemű hivatalos értesítést nem kapott, várakozó állásonra helyezkedett, mint-hogy azonban a lapok egy része újólag megerősítette a hírt, hogy a lázítási és izgatási pörök folynak ellene, sőt pozitívumként említették, hogy a viz-sgálóbírói idézés már ki lett bocsátva, de Ady Endre folytonos ide-oda utaz-gatása miatt nem tudják számár a hivatalos idézést, végül is megbízást adott a védelemre. A kettős pöranyagban való jogi képviselésével dr. Nagy Mihály nagyvárad Napló ügyvédet és Emőd Tamás ügyvédjelöltet bizta meg. Dr. Nagy Mihály a megbízás vétele után levélben kereste meg dr. Nagy Györgyöt az íránt, hogy a kriminális pör hogy és mint állásáról küldjön értesítést.

Dr. Nagy György tegnap a megkeresésre levélben válaszolt, amely a következőkről referál:

„Országos Kossuth Lajos-párt elnöksége, Hódmezővásárhelyen.
Tisztelt Polgártársam!

Távollétem miatt levélre csak most tudathatom, hogy ez ideig a kir. ügyészségtől nem kaptam értesítést az Ady Endre verse felől. *Az ügyészség ontja a vádindítványokat, a napokban egyszerre 8-at dobott ki ellenünk.* Ha az Ady vers inkriminálásáról tudomást szerzek, értesítem.

Hazafias üdvözlettel, igaz polgártársa:

Nagy György.”

A rejtélyes lázítási és izgatási pörök ügye ezzel most még rejtélyesebbé kuszálódik. Mert, ha vannak ezek a pörök, hol késik a folytatásuk? És ha nincsen eljárás, honnan tudják a fővárosi lapok a pörök kir. ügyészségi iktatószámát? (NN 1913. aug. 17. 4—5. l.)

Noha a Nagyváradai Napló cikkében említett, a különböző lapokban az üggyel kapcsolatban megjelent korábbi híreket több fővárosi és vidéki lap szóba jöhető számainak tüzetes átnézésével sem sikerült megtalálnunk, idevágó egyéb forrásaink kétséget kizáróan bizonyítják a Nagyváradai Napló cikke adatainak hitelességét. E források közül a legnagyobb érdeklődésre Emőd Tamás 1913. júl. 14-én Nagyváradról feladott, Adyhoz Érmindszentre küldött levele tarthat számot, amely egyike azon leveleknek, melyek Ady kilitátsába helyezett sajtóperében az ügyvédi védelemre tettek ajánlatot. Emőd Tamás levelének szövege a következő:

Édes Bandikám! Az ide ./i sajtópör-ügyben nagyon szeretném, ha én láthatnám el a védelmedet, — ugy is, mint öreg és teljes büntetőjogi praxis-sal bíró, „bejegyzett” ügyvéd-jelölt. Nagy gonddal bujnék az ügybe és — legalább is féltöbben, több szeretettel, no meg dühvel — senki se védene. Írj kedves Bandikám, vagy ha jössz Váradra, minél előbb, add itt személyesen a hozzájárulásod. Viszontlátásig egy régi, évek óta tartogatott öleléssel üdvözöl

Emőd Tamásod

(Emőd Tamás levelét l. MTA Kézirattára. K 6/83.)

Emőd levelének időközben elveszett melléklete, mint azt a levél kéz-irattári katalóguskartonja tanúsítja, egy újságkivágat volt. A kézirattári katalógus ugyan nem utal az újságkivágat tartalmára, de nem kétséges, a kivágat aligha lehetett más, mint az Ady ellen indított ügyészi eljárásról közölt sajtótudósítás. Emőd levele így tehát nemcsak az Adynak tett, a Nagyváradai Napló fentebb közölt cikkében említett védőügyvédi ajánlatokra bizonyosság, hanem — mivel a levélhez csatolt újságkivágat minden valószínűség szerint legfeljebb csak egy-két nappal a levél megírása előtt megjelent újságból származhatott — egyben megjelöli a szegedi ügyészség által kezdeményezett akció megindításának közelebbi időpontját is.

Megfelel a valóságnak a Nagyváradai Napló cikkében megadott ügyészi iktatószám is. A szegedi ügyészség az Ady ellen indított eljárás iratait valóban 12451-es számon iktatta. E számon Kalmár-Maron Ferencnek 1941-ben a szegedi törvényszéki irattár anyagában sikerült is megtalálnia az Adyra vonatkozó iratokat, melyeket előbb Ady Endre szegedi bűnpöre. A 12451 számú harminc év előtti aktacsomó — Hogyan indult eljárás egy 1913-as Ady-vers körül címmel a Délmagyarország 1941. máj. 25-i számában (7. l.) majd négy nappal később A 12.451. számú aktacsomó cím alatt a Magyar Nemzet 1941. máj. 29-i számában (9. l.) ismertetett. Kalmár-Maron Ferenc ismertetése szerint az Adyval kapcsolatos iratok egy vastag zsineggel volt átkötve; a fedőlapon névként eredetileg „Ady András” szerepelt, amiből az „András”-t kék ceruzával áthúzták, s tintával „Endré”-t

irtak föléje. A név alatt szélesen elhúzódo betűkkel a következő szöveg állott: „Államfelforgatás és osztály elleni izgatás”. Az iratköteg egy kitöltetlen személyi lapot és több nyomozati iratot tartalmazott. A személyi adatok rovatait keresztben a „Nyomozás alatt” szöveg szántotta végig. Lakhelyként az iratok először Budapestet, majd Párizst, végül Érminszen-tet jelölték meg. Vádirat az iratköteggben nem szerepelt, csupán egy néhány papírlapból összefűzött tényállásvázlat hivatalos pecsétek és aláírások tömle-gével ellátva.

A szóban forgó iratokat ismertető cikkében Kalmár-Maron Ferenc az iratok leírásán kívül röviden néhány más kérdést is érint még. Így pl. meg-említi, hogy a szegedi ügyészség eljárásának megindítása idején Ady Nagy-váradon tartózkodott, s itt érte utól az ügyészségi eljárásra vonatkozó érte-sítés, melyet — mint Kalmár-Maron Ferenc írja — szegedi ismerősei küldtek Adynak, hogy megelőzzék a hivatalos idézést. Ady ekkori tartózkodási helyét illetően hasonló adatot találunk Ady felkért védőügyvédjének és barátjának, Nagy Mihálynak a visszaemlékezésében is. (L. Ady-Múzeum. II. 145. l.) Ennek ellenére tévesnek kell tartanunk mind Kalmár-Maron Ferenc, mind pedig Nagy Mihály állítását. Ady ez időből való levelezése ugyanis amellet tanúskodik, hogy Ady júl. közepe táján, tehát a szegedi ügyészség akciójának kezdetén nem Nagyváradon, hanem Érminszen-ten időzött. Ezt bizonyítja Emőd Tamás fentebb közölt, Érminszen-tre küldött levele is. Nem sokkal később, júl. 23-ának éjjelén azonban Ady valóban Nagyváradra érkezett (l. Ady Endre Nagyváradon. NN 1913. júl. 24. 6. l. — Hírek), ahol mintegy három-négy napot töltött el. Mindennek pontos meghatározása azért lényeges, mert bizonyos, hogy Ady e napok alatt, vagyis júl. vége felé bízta meg ügye védelmével Nagy Mihályt és Emőd Tamást.

A fenti kérdéseken kívül Kalmár-Maron Ferenc Magyar Nemzet-beli cikkében és Nagy Mihály említett visszaemlékezésében egyaránt olvasha-tunk arról a levelezésről is, amelyet az Adytól kapott védői megbízatás vétele után Nagy Mihály Ady ügyében Nagy Györggyel folytatott, s amelyről szintén szó esik a Nagyváradai Napló aug. 17-i cikkében. A levélváltáshoz kapcsolódóan mindkét szerző megemlíti azt is, hogy Nagy György az Adyval kapcsolatos eljárásról értesülve az Ady verse címén készülő vádirat miatt éles hangú cikksorozatban indított támadást a szegedi ügyészség ellen. Mint Kalmár-Maron Ferenc írja, a cikksorozatban Nagy György „személy szerint vette elő . . . az ügyészi kar tagjait, s maró gúnnyal találgatta: melyik lehe-tett a sok közül, aki ráért arra, hogy ebben a versben megtorolnivalót talál-jon . . .”, majd hozzáteszi még, hogy a cikksorozat hangja oly merész volt, hogy egy szegedi gyűlésen felszólalás hangzott el, mely követelte, hogy néhány szegedi ügyész tekintélye érdekében hallgattassák el a cikksorozat íróját. E cikksorozat megjelenési helyeként Nagy Mihály Nagy György „lapját” említi. Ez a lap 1913 júliusának végén — augusztusának elején csak a Vásárhelyi Reggeli Újság, Nagy György pártlapja lehetett. E lapban azon-ban Nagy György kérdéses cikksorozatát nem találtuk, s nem leltük fel azt egyéb vásárhelyi, ill. másutt (Szegeden és Budapesten) megjelent lapokban sem. A cikksorozat létezésére vonatkozó értesítéseket így némi kételkedéssel kell fogadnunk, de ha Nagy György cikksorozata ténylegesen megjelent, benne az Ady elleni sajtópörügy egyik feltétlenül érdekes dokumentumát sejthetjük.

Végül meg kell említeni még, hogy Kalmár-Maron Ferenc cikkében s Nagy Mihály visszaemlékezésében egyformán szó esik arról, hogy Ady maga is készült a várható szegedi tárgyalásra. „Adyt nagyon izgatta a készülő büntetőper. Készült a tárgyaláson való szereplésre, és nekem sokat beszélt arról: mit és hogyan mond majd bírának” — írta erről Nagy Mihály. Kal-

már-Maron Ferenc szerint pedig Ady a perre készülve „oldalakat írt tele argumentumaival”, de ezek a feljegyzések nagyrészt eltűntek. A szegedi ügy(szszg akciójából azonban végül is nem lett per. Nagy Mihály visszaemlékezésében úgy véli, hogy az Ady elleni ügy kifejlését Nagy György cikksorozata akasztotta meg. Valójában a per elmaradásának okát nem ebben, hanem abban a körülményben kell keresnünk, hogy Ady verse a Magyar Köztársaságban nem első kiadásban, hanem utánközlésben jelent meg. A vers először a Világ 1912. jún. 9-i számában látott napvilágot, s mivel akkor a vers ellen a pesti ügyészség nem emelt vádat, a kérdés az érvényben volt sajtótörvények értelmében a vers első megjelenése s az utánközlés között eltelt idő alatt elévült. A szegedi ügyészség éppen ezért, vagyis lényegében formai okokból ejtette az ügy továbbvitelét.

Az Ady ellen indított eljárásnak s Ady cikkének a közvélemény körében meglehetősen visszhangja támadt. E visszhangnak volt egyik kifejeződése a Szabadgondolat alábbi cikke, mely a folyóirat 1913. szept.-i számában (303. l. — Jegyzetek) látott napvilágot:

Ady Endrét perbe fogták

A szegedi ügyészség vádindítványt tett Ady Endre ellen „Rohanunk a forradalomba” című verse miatt, mely a Magyar Köztársaságban jelent meg. Az ügyész az alkotmányos államforma megsértésének vétségével vádolja. Úgy véljük: teljes munkát az ügyészség akkor végezne, ha vádindítványát kiterjesztené a szívek forradalmasításának a büntetvére is. Elkobozná Ady minden versét, összes betűjét, levágná a kezét, hogy többé ne írhasson, kinyomozná, kik tudják betéve is a verseit, e titkos híveket agyonveretné. A siker azonban még így sem bizonyos. A többi költőagítátor verseit és híveit is hasonló sorsra ajánljuk. Különösen Petőfi Sándorra gondolunk. Tanácsunk szerint az ügyész aránylag könnyen kiüríthatná az ország lakosságát, és ezzel megmentené a forradalomba rohanástól az ország többi részét, vagyis az összes fákat, hegyeket, vizeket és barmokat . . .

A siker azonban még így se bizonyos. A fák zúgásában és a szél nyögésében újrakelhet a forradalom, s mikor láncra verné az utolsó holt tetemet, talán az ő megmaradt emberszívéből dobbanna ki a forradalmi átok, mellyel a néhai költő a hiábavaló diadalra egykor ilyképpen biztatta:

Tegye láncra a zsarnok a holt tetemet,
Diadalma legyen temetői menet,
Hol élésnek, a domb neki trónja legyen
S gyakoroljon erőt síri férgeiden.

Ady cikkét „Ady Endre Szegedről. A költő királysértési pöre” cím alatt a Világ után teljes terjedelmében leköszölte a Szegedi Napló 1913. aug. 24-i, 204. száma (4. l.). A cikket a Szegedi Naplóban a következő sorok vezetik be:

Ady Endre ellen a szegedi ügyészség királysértés miatt pört indított a Magyar Köztársaságban megjelent egyik verse miatt. A főtárgyalást még az ősszel megtartják, s most a költő cikket írt a szegedi esküdttáboroság elé tartozó királysértési pőről.

Lázár György (1851—1915): 1904-től Szeged polgármestere, a Dugonics Társaság megalapítója és elnöke. Tevékeny munkásságot fejtett ki Szeged fejlesztése és a város kulturális életének fellendítése körül. — *podesztája*: polgármestere. — *A Dugonics Társaság nevében tudnillik sok szeretettel invitált Szegedre verseket olvasni pár évvel ezelőtt egypárszor*: Az említett invitálá-

sok közül az egyik 1909 decemberében történt. Ezzel kapcsolatban ránk maradt Lázár György Adyhoz írt pár soros meghívó levele is, melynek szövege a következő:

Kedves Öcsém!

Tisztelettel felkérek, hogy a DUGONICS TÁRSASÁG f. hó 19-én d. u. 4-órakor tartandó felolvasó ülésén egy pár új költeményedet *személyesen* felolvasni szíveskedjél.

A szokásos 34 korona utiköltség s a polgármesternél egy elég jó ebéd ezuttal is kidukál. Az utóbbira már most feleségem nevében is szeretettel meghívlak.

Szíves válaszodat kéri

Szegeden, 1909. évi december hó 4-én

híved
Dr. Lázár
elnök

(Lázár György levelét l. MTA Könyvtára. K 7/150.)

Lázár György egyéb meghívásairól konkrét adatot nem ismerünk. Tudjuk azonban, hogy Adyt Szegedre közel egy évvel később, 1910 őszén is hívták felolvasásra, amit Ady betegségére hivatkozva mondott le. A meghívó ezúttal ugyan személy szerint nem Lázár György, hanem Hollós József, a radikális gondolkozású, neves szegedi orvos volt, de nem kizárt, hogy 1910. nov. 5-én Adyhoz intézett levelének alábbi sorait Hollós József szintén a Dugonics Társaság nevében írta:

Szeged 910. nov. 5.

Igen tisztelt Barátom Uram!

nagyon köszönöm kedves levelét s igazán végtelenül sajnáljuk, hogy nem üdvözölhetjük Önt körünkben, különösen távolmaradásának oka miatt. Reméljük azonban, hogy valamennyiünk előtt becses egészsége teljesen helyre fog állni s ha nem is pár hónap múlva, de a jövő ősszel mégis csak lerándul hozzánk . . .

Mindazonáltal az Ady matinét meg fogjuk tartani és pedig olyképpen, hogy felkérem Reinitz urat szíves közreműködésre a mellékelt levelében, (címét u. i. nem tudom s így Önt kérem meg a levél szíves továbbítására), rajta kívül Nyári Antal helybeli színművész fog Ady verseket szavalni s Domokos László Ady forradalmi költészete címmel tart fölolvasást. Ha Reinitz urnak nem lesz ellene kifogása, úgy a matinét nov. 20. (vasárnap) d. e. tartjuk meg . . .

(Hollós József levelét l. OSzK Ktt.) — *voltam már a Dugonics Társaságnak, Lázár Györgynek s az irodalmi felolvasások legkedvesebb vidéki publikumának vendége: 1905. febr. 26-án, amikor Ady többek között Tömörkény Istvánnal együtt vett részt a Dugonics Társaság felolvasó ülésén. Az ülésen Ady Egy párisi hajnalon c. versét olvasta fel, s az ülés alkalmából nevét is bejegyezte a Dugonics Társaság vendégkönyvébe. — melybe . . . én úgy kerültem, mint Pilátus a credoba: Ady inkriminált versét Nagy György Ady tudta nélkül közölte le folyóiratában. — Nagy Gyurkának én megírtam, és meg is mondtam, hogy csinálják meg nélkülem szépen, mert én egyelőre sok-sok harcot látok sűrűgeitobbnek: A levél, amelyre Ady utal, nem maradt ránk, lényegére azonban következtethetünk Nagy György 1911. aug. 28-án Adyhoz írt leveléből (l. OSzK Ady-hagyaték), mely — mint az a levélből kitéjük — válaszul íródott Ady elvesztett levelére: „Kedves Polgártárs! Levele fekete sorai közül is kisugárzik szabadságszerető lelke! — írja Nagy György szóban forgó levele*

idevágó részében. — Egy célért harcolunk, csak az első ostrom, az első támadás helyét választjuk meg különbözőképen. Polgártársam a „kiskirályok”-on át akar a demokratikus, szabad Magyarországra jutni. De figyelmen kívül hagyja, hogy e kiskirályok mögött ott van különválaszthatatlanul a »nagy«! (Világot sem a szónak etikai jelentésével, hanem csupán a hatalmi hatáskör kiterjedésére értve.) Népiesen ugyebár ha a nyúl bokor mögé búvik, hát bokrostól kell löni a nyulat. Ön azt hiszi, hogy a bokrot megkerülve oldalba veheti a nyulat, a kiskirályokat; — én ki akarom tépni a bokrot, hogy így a tapsi füles oltalom nélkül puskacső elé kerüljön. Nem akarom taktikája megváltoztatására rábeszélni. Tudom, hogy magamfajta kemény koponyájú férfi, ki nem hagyja oda az elfoglalt posztot. Pedig szerettem volna a köztársasági eszme harcosai között üdvözölni!” — *én inkább antirepublikánus vagyok, esküdt ellensége például annak a hatvan vagy hány undok, kis, nemesi köztársaságnak, mely vármegyének hívatik: L. erre a Bihar és Sáros c. 1912. szept. 18-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 201., ill. 557. l.) — a télen a legújabb verseskötetemben: A magunk szerelme c. kötet nem „téli”, hanem 1913 márciusának végén jelent meg. (L. Ady-Múzeum. II. 14. l.)*

Mj: VT (63.); F (149.); Vál. (352.); Isz. (277.); Ai (356.); KF (298.); AEPI (III. 417.)

17. A milotai Isten-válság

Megjelent: V 1913. aug. 30. 5. l. — Ady Endre

Ady cikkének forrásul a Világ pár nappal korábbi, 1913. aug. 23-i számában megjelent A milotaiak lázadása c. cikk szolgált. A szóban forgó cikket teljes terjedelmében közöljük:

A milotaiak lázadása Furcsa akták

Budapest, augusztus 22.

(*Saját tudósítónktól*) Milota egy egészen kicsi községe Szatmár megyének. Annaira kicsiny, hogy még a lexikonokban sem szerepel, de úgy is fordulhat a dolog, hogy holnaptól kezdve bevonul a történelembe. Erős dokumentumot szolgáltatnak e héten a milotai vének Magyarország kultúr-történetéhez. Nem tudni, vajon a középkor egy darabja éledt-e fel újra Milotán, vagy a távol jövő napjának egy eltévedt sugara esett rá erre a falura.

E héten nagy napja volt Milotának. Délutáni tanácskozásra ültek össze a község vénei, és a tanácskozás tárgya vallásfelforgató eszmékkel állott kapcsolatban. A falu bírása volt a tanács szónoka, és a többiek élénk helyeslése mellett hosszasan festette a milotaiak sanyarú sorsát.

— Minden megdrágult — úgymond. — Az élet is, a halál is. Mikor már amúgy is alig tudtunk megküzdeni a nyomorral, még a víz is ránk jött. Kiszállt a víz az ágyából, és elöntötte a vetéseinket. Éhen kell halnunk vagy Amerikába mennünk. Hej, nem vigyázott ránk az úristen.

A tanács ezután szép sorjában megállapította, hogy az úristen az idén bizony megfeledezett a milotaiakról, mire az egyik gazda felállt, és a következő javaslatot terjesztette elő.

Válasszunk egy — másikat. Ha ő nem törődik velünk, mi is megfosztjuk a hivatalától.

Ezt azután el is határozták, és másnapra újból ülést hívtak egybe, amelyre meghívták már a református lelkészt és a jegyzőt is. Ezen az ülésen

teljes hivatalos komolysággal előadta a bíró, hogy ők más istent akarnak választani, és felkérte a tiszteletest, hogy ajánljon nekik egyet, elvégre is ő a falu lelki vezetője.

A tiszteletes erre nagyszabású meggyőző dikciót mondott. Végül megmagyarázta, hogy az istent semmi esetre sem lehet csak úgy elcsapni és helyette másikat venni. A jegyző is csatlakozott ehhez a véleményhez, mire az elkeseredett parasztek haragjukban nem hallgattak sem a tiszteletesre, sem a jegyzőre, és megmaradtak a maguk rögeszméje mellett.

A lelkész azonnal bement Szatmárra, ahol az esperesnek jelentette a furcsa dolgot. Az esperes erre feljelentést tett az egész falu lakossága ellen vallásbáborítás címén.

A jegyző meg Pesten járt a minisztériumban, de hogy mit végzett, most kétpeccétes [!] titokként kezeli, és senkinek sem árulja el.

A hivatalos hatóságok majd jó sokáig eltűnődnek ennek az ügynek a furcsa aktáin, ítélkezni is fognak talán, a milotai gazdák pedig — apródonként kimennek Amerikába.

A milotai esetről a Világgal egy időben Új isten Milotán — Harcban az egkek urával címmel egy, a Világ írásánál jóval szűrkébb s kevésbé részletes riport keretében beszámolt a Pesti Napló is (199. sz. 8. l.).

presbiter: a protestáns egyházközségi tanács világi tagja. — *Ez a kálvinista magyarság — Móricz Zsigmond magyarjai — hamar dűhbe jön a méltatlanságon . . .*: L. részletesebben erre a Móricz Zsigmond. (Ez egy kötet elbeszélés. A címe „Hét krajcár”. A „Nyugat” kiadása) c. 1909. aug. 16-i cikket (AEÖPM IX. 351. l.). — *Itt nem volt ritkaság, hogy egy-egy haragos község átpártolt nem is a pápista, de az oldáh vagy orosz istenhez*: Hasonló eseményről tudósít a milotai esettel csaknem egyidejűleg a Szatmárhoz közel eső Bihar megyei Élesd községgel kapcsolatban a Nagyváradai Napló 1913. aug. 17-i száma. — *Máriapócs*: búcsújáráhely Szabolcs-Szatmár megyében. A Szilágy-ságból aug. végén odazarándokló román parasztek Ermindszenten keresztülvonulva évről évre Adyék ablaka előtt haladtak el. Az ehhez kapcsolódó élményekből született Ady Gyóltán Mária c. 1906. ápr. 29-i és Benesán Mária zarándoklásai c. 1910. dec. 10-i novellája (l. AEÖN 488., ill. 1204. l.), valamint A pócsi Mária c. 1910. szept. 16-i verse. — *A francia paraszt — Jaurès beszélt — hamar válik istentagadóvá . . .*: L. erre A nagy ellenség c. 1906. szept. 4-i cikket, ill. jegyzeteit (AEÖPM VIII. 75., ill. 427. l.). — *Mostanában egy kis vitánk folyik a magyar protestantizmus problémájáról*: L. az Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikket és jegyzeteit (28., ill. 221. l.). — *iszonyú klerikális megpróbáltatások idején*: Valószínű, hogy Ady a Ferenc Ferdinánd-féle törekvésekre (l. erre A protestáns tévedés c. 1913. jan. 1-i cikk jegyzeteit. 179. l.) utal, melyek a Monarchia tervbe vett új struktúráján belül a hadsereg mellett a katolikus egyháznak meghatározó szerepet juttattak volna.

Mj: J (103.); FL (57.); Isz (215.); AEPI (III. 419.)

18. *Krúdy Gyula könyve*. A vörös postakocsi

Megjelent: Ny 1913. szept. 1. 393. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: helyén

Krúdy könyve 1913 nyarán a Singer és Wolfner cég kiadásában jelent meg, és ritka sikert aratva nyolc hónap alatt három kiadást ért meg.

*Brúdy Sándorék biztatgatásainak nem lesz jó végük: Nem sikerült tisztázni, miféle biztatgatásokra utal Ady. — Én Krúdy helyén nem Anyeginből vettem volna mottót a könyvembe: Regénye mottójául Krúdy Puskin Anyeginje első részének ötvenkilencedik versszakát választotta (Bérczy Károly fordítása). A versszakból mottóul kiemelt első tíz sor utolsó két sorát idézi Ady cikke végén. — Krúdy . . . nem azt írta, amit regénye bejelentőjébe felsorolva ígért: Krúdy regényét először A Hét közölte folytatásokban 1913. jan. 12-től ápr. 20-ig. Az első rész előtt a jan. 12-i számban Krúdy Levél Kiss Józsefhez címmel bevezetőt írt regényéhez, melyben pesti regényt ígért szerkesztőjének és olvasóinak. A fiktív levél részletesen felsorolja, hogy mi minden is lesz a regény témája: „gondolatok, amelyek egy félig-meddig remetészkedő férfiúnak éji magányában teremnek, . . . látomások, amelyek utcán, bálban, színházban történnek, . . . emberi arcok, alakok és hangok, amelyek mellettünk elsuhannak, ismerősök, ismeretlenek, ostobák és okosak találkája, tolvajok és hamispénzverők gyülekezete, . . . a pesti vásár, amint valaki az ablakon át nézi a dolgokat . . . Szívfájások és gyilkos keserűségek, apró örömök és cinikusan felfogott nagy bánatok, sóhajtások, erdei séták, színésznök, igazi és álkurtizánok, családanyák és iskolásányok, zuhlott férfiak és eladott nők . . .” stb., stb. A Kiss Józsefhez szóló levél a regény könyvkiadásának élén is megjelent. — *Rezeda, az írónő: a regény egyik szereplője. — amilyenyszerűt úgy akartam volna tavaly egy verses regény kísérletemmel: Ady Margita élni akar c. 1912. júl. 1. és dec. 1. közt a Nyugatban megjelent verses regényére céloz. — Giovanni Giacomo Casanova (1725—1798): botrányos szerelmi életéről híres olasz kalandor. Nevét kultúrtörténetileg is értékes emlékiratai őrizték meg.**

Mj: VT (204.); Vál. (354.); Ai (358.); KF (300.); AEPI (III. 421.)

19. *Üzenet Alef(?) úrnéknak*

Megjelent: Ny 1913. szept. 16. 463—464. l. — Disputa — Ady Endre

Szabó Dezső protestáns problémája: L. erre az Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikket és jegyzeteit. (28., ill. 221. l.). — én . . . csupán a kolozsvári kálvinista lapot olvastam: A szóban forgó lap a kolozsvári Református Szemle, az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapja. A lap 1913. aug. 29-i számában Ravasz László Aleph álnévvel durva hangú cikkben reflektált Szabó Dezső problémafelvetésére. Ady írása erre a cikkre reagál. Ravasz László cikkét teljes terjedelmében közöljük:

„A magyar protestantizmus problémája”
(Reflexiók a Nyugat cikkére)

Valahol, egy vidéki városban, több napon át foglalatoskodik hivatalos ügyekkel a református püspök. Egyik este papjával sétálgat, mikor duhaj, recsegő énekszó csapja meg a fülét: valahol egy boros társaság mulat. A püspök láttára egy felséges ötlet csillan fel a vigadó házigazda ködös fejében, s pár perc múlva megzendül a részeg kompánia ajkán a „Mint a szép híves patakra” kezdetű zsoltárunk, vegyítve durva röhögéssel.

A püspök azt a felvilágosítást kapja, hogy a részeg dalárdavezető egy helybeli állami középiskola rendes tanára, ki most diákok társaságában nevenapját üli, és szükségét érezi, hogy világnézetének, hitvallásának ilyen módon adjon kifejezést. A pap feljelentésére az örökzöld tanár úr és magyar író nótáját a járásbíróság húzza el, a miniszter pedig áthelyezi egy másik vidéki városba.

Erre megjelenik a nevezett tanár úrnak egy pamfletje a Nyugatban, amely azt a „problémát” veti fel: milyen gyökérszálakkal kapcsolódik bele a magyar életbe a protestantizmus? A Nyugat pedig azóta sok jóindulattal, de igen kevés hozzáértéssel foglalkozik ezzel a kérdéssel.

Ez egy darab magyar kultúrhistória. Egy magyar probléma története.

*

A Szabó Dezső cikkére nem sok megjegyzni való van. Elvégre mindenki úgy toporzékol, ahogy neki jólesik. Mondhatja, hogy a kálvinista pap buta és sunyi, üresfejű és trágyaszagú, sőt még be is árulhat a Nyugatnak, hogy antiszemita vagyunk: mi csendes részvétellel nézzük ezt a vásott gyereket, aki mindezek mellett is *dicsekszik* vele, hogy ő háromszáz év óta keresztül-kasul kálvinista család sarja! Talán ha elpárolog fejéből az alkohol és a düh, megkérdezhetjük tőle, kit tart a magyar intelligencia tipikusabb képviselőjének: Baksay Sándort-e vagy Hatvány Lajost?

*

Szabó Dezsőnek az adja a létjogosultságot, hogy kálvinista. Elemi csapás volna rá, ha külsőne róla, hogy például izraelita. Mindenáron úgy gondolkozik, ír, tesz-vesz, pózol, mintha új magyar, illetve zsidó kultúr típus volna; s ez szép is tőle, mivelhogy ő kálvinista fiú. Az olyan zsidótípus, amilyen Szabó Dezső, csak addig szép, amíg kálvinista; mihelyt valóban zsidó lenne, egyszerűen félrelöknek, mert zsidóban sokkal eszesebbek, sokkal eredetibbek, sokkal alaposabbnak és kevésbé érzékenyek kellene lennie.

*

Szabó Dezső boldogbimbóval szervirozza azt a régi, okos gondolatot, hogy a protestantizmus nem találja meg a maga helyét a katolicizmus és a szocializmus között, mert egyháznak amaz sokkal különöb, liberalizmusnak pedig emez sokkal igazabb. Ezt a jelenséget már nagyon rég látjuk és figyeljük, sőt sokszor írtunk róla magunk is. Azonban ez csak azt bizonyítja, hogy a protestantizmus nem lehet sem intézmény, sem társadalmi irány, sem politikai párt; a protestantizmus *mint szervezett egység* nem állhat be sem a konzerválók, sem a rombolók seregébe, mert a protestantizmus elsősorban *vallás*, evangéliumi benső erő, amely *jellemeket* nevel, *egyéniségeket* termel *bármely irányzat* számára. Tisza István éppúgy típusa a kálvinizmusnak, mint az a szociáldemokrata bázeli pap, ki a Münzer szószékéről nyíltan, keményen prédikál a háború vagy tőke ellen. Egy egész világ áll a kettő között világnézetük *tartalmára* nézve; de mind a ketten kálvinisták abban, hogy meggyőződésükben az Isten parancsszavát hallják, s magukat e felsőbb akarat eszközéül tekintik. Konzerválók vagy rombolók — áldozatból, etikai kényszer alatt és nem üzletből vagy szórakozásból. A kálvinizmus még ma is élő kincs a magyar néplélekben; bár megfogya, sok helyt megerőtlenedve, de még mindig az erkölcsi fegyelem, az öntudatos, férfias, szellemi aszkézis, a hitbizonyosság és szent elszántság drága javaiban ragyog fel-el-búvó érnek egy-egy aranyzeme. Úgyannyira, hogy a kálvinizmusnak nem az a problémája, hogy miképpen találja meg természetes szövetségét a katolicizmusban vagy a szociális demokráciában, hanem az, hogy *miként találja meg önmagát*. Önmagát mint eleven evangéliumi erőt, önmagát mint komoly, mély, etikailag legtisztább vallásosságot. A kálvinizmusnak nem az a baja, hogy papjainak egy része elernyed, vagy egyik-másik teológián szecskát aprítanak a lelkesjelöltek elé; a kálvinizmusnak egyetlen baja van: *az, hogy Szabó Dezsőket nevel.*

Aleph

Kenessey püspök: Kenessey Béla (1858—1918), az Erdélyi Református Egyházkerület püspöke. — *Nagy Károly* (1868—1926): a Református Szemle felfelől szerkesztője, a kolozsvári református teológia tanára, 1908-tól az Erdélyi Református Egyházkerület főjegyzője, 1918-tól pedig püspöke. — *Ravasz László* (1882—1975): Ady cikke írásának idején a Református Szemle belső munkatársa, a kolozsvári teológia tanára. Közül három évvel később Ady ismét polemizál vele. (L. Az én kálvinistaságom c. 1916. márc. 16-i cikke és jegyzeteit. 120., ill. 542. l.) — *Baksay Sándor* (1832—1915): író, költő és műfordító. 1866-tól 1904-ig Kunszentmiklós lelképásztora, majd 1904-től haláláig a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke. Népi hangvételű, erősen moralizáló és bölcselkedő jellegű műveiben a kálvinista falu világát ábrázolja. Munkái többségében az adott sorsba való belenyugvást s a hitben történő feloldódást hirdeti. Ady vele kapcsolatos kitételeihez Hatvany egy héttel később, 1913. szept. 24-én kelt, Adyhoz írt levelében a következőket fűzi: „Te azt írod a Nyugatban, hogy én magyarabb vagyok Baksaynál. Ezt kár volt írnod. Csak legyen ő a magyarabb! Aminthogy az is — nem vagyok erre a dicsőségre féltékeny.” (Hatvany levelét l. MTA Könyvtára. K 7/53.) — *Szabó Dezső barátom egyébként majdnem bizonyos felesére*: Nincs tudomásunk arról, hogy Szabó Dezső választott volna a Református Szemle cikkére. — *kálvinista konvent*: a magyarországi református egyházat egyetemesen érdeklő ügyek intézésére hivatott, 1882-ben létrehívott testület. — *tridentí sinat*: a római katolikus egyház által a reformáció visszaszorítására Tridentbe összehívott, 1545 és 1563 közt üléselő zsinat. Határozatai az ellenreformáció szervezeti alapjait vetették meg. — *Baksay . . . Gyalogösvénye s Szederindái*: Baksay 1896-ban, ill. 1891-ben megjelent elbeszéléskötete. A korabeli kritika mindkét kötetet irodalmunk jelentős eseményeként üdvözölte. — *Homérosz-fordításairól sok szó eshetik némely kislelkesek és akadémikus között*: Baksay rimes tizenkettősökben készült Homérosz-fordítása, az Iliász hat első éneke 1897-ben jelent meg. A fordítást alexandrinusaiért mind az Akadémia, mind pedig a Kisfaludy Társaság nagy meglepetéssel fogadta. — *Kis János* (1770—1846): Kazinczy Ferenc és köréhez tartozó költő és műfordító. 1812-től haláláig a Dunamelléki Evangélikus Egyházkerület szuperintendense. — *szuperintendens*: az egyházkerület élén álló lelkész, a protestáns püspökök korábbi latin elnevezése. — *Most kissé talán elkedvelenedve, szíve ellenére németül ír*: Hatvany a Nyugat körül 1911 végén és 1912 elején lezajlott affér miatt (l. erre az Irodalompolitika és az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikkeket és jegyzeteiket. AEÖPM X. 170. és 171., ill. 437. és 456. l.) sértett érzésekkel és nem kevés rezignációval elvonult Németországba, s némileg elfordulva a magyar irodalomtól főleg német lapokba és folyóiratokba dolgozott.

Mj: Ai (359.); AEPI (III. 423.)

20. *A rejtezködők hazája*

Megjelent: V 1913. szept. 23. 11. l. — Ady Endre

1913 nyarán, július elejétől augusztus végéig—szeptember elejéig Ady napjai nagy részét otthon töltötte szüleinél Erdmindszenten. Cikkét nyilván ekkori élményei, ekkor felidéződött emlékei alapján írta.

Már szeretem Budapestet: L. erre még a mi kis „kúriánk”. (Levél a szerkesztőhöz) c. 1913. szept. 28-i és a Lipótmezei vigasztaló séta c. 1913. dec. 25-i cikket (38., ill. 56. l.). — *haza kellene mennem, az én kis Erdmindszentemre*: L. erre a mi kis „kúriánk”. (Levél a szerkesztőhöz) c. előbb említett cikket és jegyzeteit. (38., ill. 240. l.) — *gróf St.*: gróf Stadion Ede.

Történetét Ady A méltóságos csizmadia. Stadion gróf nádasháza címmel először a Nagyváradi Napló 1902. szept. 3-i számában írta meg (l. AEÖPM III. 133. l. és a cikk jegyzeteit: uo. 370. l.), majd feldolgozta A gróf visszatér c. 1908. ápr. 5-i novellájában (l. AEÖN 853. l.) is. — A cikkben említett egyéb történetekről s azok szereplőiről nem sikerült közelebbit meg tudnunk. — *Polónyi Géza*: L. a Jegyzetek a napról. III. A Vezúv c. 1906. ápr. 10-i cikk jegyzeteit (AEÖPM VII. 446. l.). — *a mayerlingi tragédia*: Rudolf trónörökös (1858—1889) és Maria Vetschera bárónő 1889. jan. 30-án a Bécs melletti Mayerling vadászkastélyban egyidejűleg elkövetett rejtélyes öngyilkossága. — *Bikszád*: falu Szatmár megye szinyérváraljai járásában gyógyfürdővel.

Mj: AEPI (III. 425.)

21. *A mi kis „kúriánk”*. (Levél a szerkesztőhöz)

Megjelent: Az Érdekes Újság 1913. szept. 28. 1—4. l. — Ady Endre

Ady cikkét Az Érdekes Újság szerkesztője, Kabos Ede az alábbi sorokkal vezette be:

Ady Endrét megkértem, engedje Az Érdekes Újság hasábjain bemutatnom az érmindszenti Ady-kúriát. Úgy képzeltem, hogy a magyar közönség joggal lehet kíváncsi arra a kis fészekre, ahonnan legnyugtalanabb és legnyugtalanítóbb költője, az eleinte még magyarságában is megtámadott, ma azonban éppen erős magyarságáért üldözött Ady Endre kirepült. Ismerem a költő kuruc apját, szelíd, Blaháné-arcú édesanyját, és ismerem a levegőt, melyben az Ady-család él. És úgy érzem, hogy tartozom a közönségnek, kissé talán magának a költőnek is a szép magyar kúria bemutatásával. Aki itt szívta a levegőt, csak erős magyar lehet. Egyik versében céloz a poéta arra a szép csodára, hogy valaki elindul a kis Ér partjáról, és eljut a nagy világoceánba. Éz a valaki: a poéta, már befutott a világoceánba, már ismerik nevét világszerte. Hadd lássuk hát azt a kis kúriát, ott az Ér mellett, ahonnan elindult. Lássuk a poéta szülői házát, otthonát s ebben az otthonban őt magát is. Ezért írtam Ady Endrének, aki a következő levél kíséretében küldte meg a kívánt képeket:

Kabos Ede szóban forgó levele nem maradt ránk. Bölöni könyvének idevágó feljegyzéséből (l. Bölöni, 1966. 369—370 l.) arra következtethetünk, hogy az érmindszenti otthon bemutatásának gondolata még Ady maria-grüni tartózkodása idején (l. erre a Levelek a hazatársaságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.) merült fel. A cikk mellékleteként megjelent Ady-portrét (Székely Aladár felvétele — l. Székely Aladár munkássága. Bp., 1968. 23. sz. kép) Ady még innen küldte el a lapnak.

Az említett arcképfotón kívül, mely Az Érdekes Újság szept. 28-i számának külső címlapján jelent meg, a lap Ady cikkének szövege közt még további öt képet közölt Sorrendben: az első oldalon „Az Ady-család Érmindszenten. Az előtérben Ady Lajos, a hátsó sorban balról jobbra: Ady Endre, az édesanyja, az édesapja és Ady Lajosné” aláírású képet (l. Bölöni, 1966. a 409 l. előtt), a 2. oldalon az „Ady Endre érmindszenti otthonában” aláírású képet (l. Ady L., a 145. l. előtt), a 3. lapon az érmindszenti „kúriának”, az újabban épült családi háznak a képét (l. Ady L., a 40. l. után), továbbá Ady anyjának, ill. apjának a képét (az utóbbiakat l. Bölöni, 1966. a 16. és a 17. l. között). A képek utóéletének egyik érdekes epizódja, hogy először ismertették meg Boncza Bertával, Csinszkával Ady szüleinek alakját s az Adynak otthonát adó érmindszenti házat. (L. erre Boncza Berta 1913. okt. 3-án kelt Adyhoz írt levelét. AEVL 438. l.)

Te voltál az, aki mikoris nyolc-kilenc év előtt elnémitő erővel röhögték ki a verseimet, reám parancsoltál, hogy írjak, és ne féljek: Ady Az Új versek írásának idejére céloz. Ady ekkor a Budapesti Naplónál egy szerkesztőségben dolgozott Kabos Edével, aki ebben az időben a lap tényleges szerkesztője volt. A megindult Ady-ellenes támadások közepette Kabos valóban egyik legbuzgóbb serkentője volt Adynak, s mindent elkövetett annak érdekében, hogy Adyban felszítsa az alkotás lázát. Ady verseinek s írásainak fogadtatására l. még az [Önéletrajz] c. 1913. szept.-i cikket (40. l.). — *Ime Érmindszenten vagyok megint:* Maria-Grün után, júl. elejétől aug. végéig—szept. elejéig Ady ideje nagy részét Érmindszenten töltötte. — *Budapest is falu . . . s amit szeretünk benne, az az ő különös falúsága:* Ady ekkori Budapest iránti nosztalgijára l. még A rejtőzködők hazája c. 1913. szept. 23-i és a Lípótmezei vigasztaló séta c. 1913. dec. 25-i cikket (36., ill. 56. l.). — *Bárczyja:* Bárczy István (1866—1943), liberális polgári politikus, 1900-tól 1918-ig Budapest polgármestere. — *tuszkulánomomról: menedékhelyemről.* — *ma már nem is engedjük gazdálkodni, kicsi földjét bérbe adtuk:* L. erre Ady Maresch Emilnek 1912. dec. 28-án írt levelét (MTA Könyvtára. K. 1911.). — *Nagyszerű úr ám az apám: családjának egyetlen tagja, aki elrúgta volt magától a latin iskolákat:* L. erre még az [Önéletrajz] c., fentebb említett cikket. — *A házikó, ahol lakunk, újabb ház, a régit, ahol születtem, az alsó udvaron, nem mertem megmutatni . . .* Ady cikke kapcsán Ady Lajos erről a következőket írja: „A felvételek során a fényképész az újabbik lakóházon kívül mindenképpen le akarta volna fotografálni az öreg házat is, a Kabay Gábor-félet, ahol Bandi született. Ő azonban ellenezte a dolgot. »A szülőházra csak akkor szokott kerülni a sor, ha már meghalt az ember. Én pedig még egy pár évet élni szeretnék« — mondotta. Nem is lett a szülőház lefényképezéséből semmi.” (Ady L., 170—171. l.). (A szülőház képét több mint kilenc évvel később, 1923. jan. 7-i számában közölte Az Érdekes Újság.) Az 1908 szeptemberének végére elkészült új házról l. Ady Kis, falusi ház c. a Nyugat 1908. dec. 1-i számában megjelent versét. — *félek, maholnap megint összebarátkozom a faluval, Érmindszente!* Ady Lajos szerint cikke írásának nyarán Ady „Terveket szőtt, hogy eddigi kóbor hoteléletét abba fogja hagyni, s otthon terem magának Mindszenten és Pesten. Pesten akként, hogy kétszobás lakást bérel s bútoroz be, Mindszente vonatkozóan pedig édesapámat arra admondeálta: építsen az újabbik lakóházunkhoz még egy szobát s fürdőszobát, hogy így ő télen is otthonosan érezze itt magát. Éffélékre volt is szándék az édesapánkban . . .” (Ady L., 170. l.). Hogy a hazatérés gondolata foglalkoztatta ekkor Adyt, tanúsítja A rejtőzködők hazája c. néhány nappal korábbi, fentebb említett cikke is. Ez a gondolat idővel egyre inkább felerősödött Adyban, s különösen a háború utolsó két évében vált mind gyakrabban ismételt vágyává. — *Az apám . . . a ház mögötti szép helyet szemelt ki, ahol az Érmindszente származott . . . Adyok fognak . . . temetkezni:* L. erre Ady Nagy sirkertet mérünk c., a Nyugat 1910. júl. 16-i számában megjelent versét.

Mj: VT (17.); AEPI (III. 426.)

22. [Önéletrajz]. [1913. szept.]

Megjelent: Az Érdekes Újság Dekameronja. Szerk.: Kabos Ede. Bp. [1913.] Légrády Testvérek kiadása. I. 13—18. l.

[*] Eredetiben: híreket

A Kabos Ede által 1913-ban megindított dekaméronsorozat a szerkesztő szándéka szerint száz magyar író legjobb novelláját kívánta közölni az írók arcképével és önéletrajzával. A cél az volt, hogy a sorozat a kortárs

olvasóknak a magyar novellairódalom reprezentatív keresztmetszetét mutat-
sa be, az utókor előtt pedig dokumentálja a magyar irodalom elért eredmé-
nyeit, jellemző sajátosságait és irányait, megmutatva ugyanakkor ez iro-
dalom művelőinek emberi alakját is. Amint erről Kabos Ede az első kötet
bevezetőjében írta: „azt . . . akartam, hogy a magyar irodalom világszerep-
lésének első korszakából maradjon meg egy halhatatlan tükör, mely ennek
a korszaknak íróit, a magyar elbeszélés mestereit, írásban és képbén és önéle-
trajzokban együtt mutatja. Azt akartam, hogy amikor végre az egész kultúr-
világ figyelme ráterelődött a magyar irodalomra, egy teljes gyűjtemény
mutassa meg nekünk is, a külföldnek is, hogy a magyar novella egészen
sajátos műfaj: a leginkább novella az egész világon, és hogy kik ennek az iro-
dalomnak aktív tényezői, mit vallanak magukról, életükről, művészeti hit-
vallásukról, melyik reprezentatív munkájukkal pályáznak a világ ítéletére,
s hogyan festenek külsejük szerint a valóságban. Hadd lássa őket a közönség
(és az utánunk érkező közönség is) hármass világtításban: ahogyan novellájuk
mutatja őket, ahogyan önéletrajzukban ők maguk látják magukat, s ahogyan
— legtárgyilagosabban — a fotografáló masina kapta le őket. Így lesz ez
a gyűjtemény igaz tükré a mai magyar irodalomnak.”

Az Érdekes Újság Dekameronjából összesen tíz kötet jelent meg, s a
kötetek együttesen a tervezett száz helyett, százkét író mutattak be. A
sorozat tizedik kötete 1916 végén látott napvilágot. Ady az első, 1913 kara-
sonyára megjelent kötet élén arcképével, jelen önéletrajzával és Mihályi
Rozália csókja c., először a Nyugat 1908. márc. 16-i számában megjelent
novellájával szerepel. (Az Érdekes Újság Dekameronjával kapcsolatban I.
még Adynak Az Érdekes Újság Dekameronja c. 1914. febr. 1-i cikkét. 66. l.)

— *akit egy falusi hisbirtohos nagybácsi fogadott föl*: Amikor Ady anyai nagy-
apja, Pásztor Dániel 1864 tavaszán meghalt, Ady édesanyját, aki ekkor
mindössze hatéves volt, Kabay Gábor, Ady édesanyjának anyai nagybátyja
fogadta örökbe. — *apám, aki testvérei közül egyedül nem tudott megbarátkozni
a kollégiumokkal*: L. erre még az A mi kis „kúriánk”. (Levél a szerkesztő-
höz) c. 1913. szept. 28-i cikket (38. l.). — *1888-ban a nagykárolyi piarista
gimnáziumba vettek*: A nagykárolyi gimnáziumnak Ady 1888 szeptemberétől
1892 júniusáig volt a tanulója. — *az ötödik gimnáziumi osztályra elvittek
a . . . zilahi „nagyiskolába”*: L. A zilahi internátus c. 1911. nov. 18-i cikk
jegyzeteit (AEÖPM X. 428. l.). — *Jogásznak kellett mennem Debrecenbe*:
A debreceni jogakadémiára Ady 1896 szeptemberében iratkozott be. —
*Budapestben, újra Debrecenben, később még Nagyváradon is megújítottam kény-
szerű jogászkísérleteimet*: Jogi tanulmányai folytatására Ady 1897 szeptem-
berében a pesti egyetem jogi fakultására iratkozott be. 1898 tavaszán ugyan-
itt vette fel a IV. szemesztert, de vizsgáira már nem ment el. Egy újabb,
az év ősi debreceni próbálkozás után nagyváradi újságíró korában, 1900-
ban tett utolsó kísérletet a joggal. — *Hétéves koromban verset írtam*: Adynak
ez a verse, melyet Ady A „Szilágy” bűne c. 1908. máj. 14-i cikkében (I.
AEÖPM IX. 217. l.) és a Nyugat 1909. jún. 1-i számában megjelent Önéle-
trajzában (I. uo. 343. l.) is említt, nem maradt ránk. — *második vagy harmadik
gimnazista koromban írtam újságlapot csináltam*: L. erre Az Ifjúság kora c.
1914. febr. 5-i cikket és jegyzeteit (67., ill. 287. l.). — *Zilahon ötödik gimna-
zista koromban már verseltem az önképzőkörben*: Ady önképzőköri szereplésé-
nek részletei Kovalovszky Miklós kutatásai nyomán váltak ismertté. (I.
Kovalovszky M.: Ady Endre önképzőköri tag. Bp. 1943.) Ady ekkor már
gyakran verselt, önképzőköri költeményeiből azonban csak egyetlen vers,
az 1894-ben írt Márkó király c. maradt fenn. (L. ezt AEÖV I. 9. l.) — *mint
zilahi diáknak jelentek meg költeményeim a helyi lapban*: Zilahi diák korában

Adyknak csak egy verse jelent meg, a Kossuth halálának évfordulójára írt Március 20 c. költemény. (L. AEÖV I. 15. 1.) A verset a Szilágy közölte 1890. márc. 22-i számában. — 1900. január elsején Nagyváradon kezdtem dolgozni egyik napilap szerkesztőségében: A szóban forgó lap a kormánypárti programú nagyváradai Szabadság. A lapnak Ady 1901. május közepéig volt munkatársa. — *Nemsohára a Nagyváradai Napló szerkesztője lettem*: L. az Ez nem rehabilitáció c. 1911. jan. 2-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 381. 1.). — *A legszantaszékesebb terveim voltak: London vagy talán Szentpétervár, Moszkva: Ady Szentpétervárra készülődéséről* Ady Lajos is ír, s azt is megemlíti, hogy Ady ekkor orosz nyelvtant vásárolt. (L. Ady L., 92. 1.) Az oroszországi út gondolatáról árulkodik Ady egyik ugyanakkorról való novellája is (Lecsky Tóni. BN 1903. nov. 27. AEÖN 118. 1.). — *véletlenek 1904-ben Párizshoz és Párizsba segítették: A „véletlen” Léda megjelenése volt Ady életében, aki egy csapásra eldöntötte Ady utazásának irányát. — Párizsból a... Budapesti Naplóval sikerült észrevétnem magam...: Adyra a Budapesti Naplóban valójában már korábban, 1903 májusában, a híres Somló-ügy (l. Az evolúció. Somló Bódog írása c. 1903. máj. 8-i. A hétről c. 1903. máj. 10-i, a Merénylet a nagyváradai jogakadémián. Somló Bódog ügye c. 1903. máj. 29-i, az Utazás igavonó marhával c. 1903. máj. 30-i, a Szerkesztői üzenet c. 1903. máj. 31-i és a Döntés a Somló-ügyben c. 1903. jún. 4-i cikket és a felsorolt cikkekhez kapcsolódó jegyzeteket. AEÖPM IV. 86., 90., 95., 103., 104., 105., ill. 333., 337., 338., 364., 371. és 373. 1.) idején felfigyeltek. Vészi József, a lap főszerkesztője nemcsak Ady írásainak adott ekkor helyet a Budapesti Naplóban, hanem személyesen is kereste vele a kapcsolatot. Ady 1904. jan. 11-én kelt, tehát közvetlenül első párizsi útja előtt Bíró Lajoshoz írt leveléből (l. AEVL 98. 1.) pedig tudjuk, hogy a Budapesti Napló és Vészi József már ekkor szeretne volna megnyerni Adyt a lap munkatársául. — *egy-két tragikus franciától*: elsősorban Baudelaire-től és Verlaine-től. — *írásaim, különösen a verseim, egyszerűen főlháborodást kellettek*: L. erre még a mi kis „kúriánk”. (Levél a szerkesztőhöz) c. fentebb említett cikket. — *Terveim vannak egy nagy regényre, színpadi írásokra*: L. erre a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 111., ill. 373. 1.).*

A cikke 1. még az [Önéletrajz] c. fentebb említett és az Életrajzom c. 1913. dec. 25-i cikket. (Az utóbbit l. 55. 1.)

Mj; VT (14.); Vál. (7.); Isz (25.); AEPI (III. 429.)

23. Az utolsó nap. (Balázs Béla könyve)

Megjelent: Ny 1913. okt. 1. 524. l. — Figyelő — Ady Endre

Az utolsó nap: Balázs Béla négyfelvonásos drámája a Modern könyvtár sorozatban, az Athenaeum kiadásában jelent meg 1913-ban. — *Olvashattam és szerelhettem volna már évekkkel ezelőtt hozzád küldött kézírásban*: Darabját Balázs Béla több évvel annak megjelenése előtt, 1906—7-es berlini ösztöndíjas korában kezdte el írni. Hogy Adynek a művet kéziratban Balázs mikor küldte el, nem tudjuk. — *renaissance-ruhája akkor visszariadtott*: Balázs drámája, mely Rafaelről szól, a renaissance korában játszódik. — *Mi sorsa lesz... e drámának a színpadon?* — hamar eldőlt. Cikkét Ady a Balázs darabjának nemzeti színházi bemutatója előtti napokban írta. A bemutató okt. 3-án volt. — *Valószínűleg nem fogom látni színpadon Balázs Béla darabját*: Ady végül is elment a mű bemutatójára. Impresszióiról l. Az utolsó nap c. 1913. nov. 1-i cikket (45. 1.). — *nagyon kivételesen megyek tédtrumot nézni*: L. erre még a Könyvek és jóslások c. 1914. jan. 1-i cikket (61. 1.).

Ady cikke meglehetősen felemás hatást tett Balázs Bélára. L. erre az egy hónappal később írt azonos című cikk jegyzeteit (246. l.).

Mj: VT (405.); Ai (361.); AEPI (III. 432.)

24. *Vallomás a patriotizmusról*

Megjelent: Szabadgondolat 1913. okt., 305. l. — Ady Endre

A cikknek 1924-ben Székely Artúr birtokában megvolt még a kézírata is (l. Székely Artúr: Ady-émlékek. Ny 1924. febr. 1. 212—215. l.). Ez azonban nem került be közgyűjteményeinkbe, csupán első oldalának fénymásolatát őrzi a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára. (Jelzete: A. 222.) Az eredeti és teljes kézirat vagy megsemmisült, vagy lappang valahol. Nyugat-beli visszaemlékezésében Székely Artúr közli a cikk szövegét is, de a cikkhez fűzött szavaiból kivehetően nem a kézirat, hanem a Szabadgondolat alapján. Erre enged következtetni a Nyugatban és a Szabadgondolatban megjelent szöveg összevetése is, mely két, minden bizonnyal Székely Artúr javításából származó helyesírási eltérést nem számítva, a két szöveg közt teljes egyezést mutat. Közlésünk minden részében a Szabadgondolat szövegét követi. Alább azonban az első fólió fénymásolata alapján közöljük a Szabadgondolat és a kézirat rendelkezésünkre álló szövegrésze közti eltéréseket, regisztráljuk Ady-nak a kézirat első fólióján végrehajtott törléseit, javításait, valamint a kézirat-töredék szövegében található, a mai helyesírástól eltérő helyesírási sajátosságokat.

Ellérés a Szabadgondolat és a kézirat szövege között:

Bek.	Sor	<i>Szabadgondolat:</i>	<i>Kézirat:</i>
I.	4.	restelt	röstelt

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
I.	7.	evoltomat is (A kiemelt szövegrész után egy szó olvashatatlanná törölve)
I.	8.	vagyok, (A vessző alatt egy másik vessző törölve)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

Bek.	Sor		<i>Kézirat:</i>
I.	4.	restellt	köstelt
I.	5.	túlságosan . . . magyar, s	túlságosan [!] . . . magyar s
I.	6.	magyarpusztítást	magyar-pusztítást

A kézirat-töredék alján egyébként Ady autográf írású oldalszámozása látható, bal felső sarkában pedig idegen kéztől származó nyomdai jelzés: *Cikk garm.*

A babonállanság nekem olyan kedves lapjában írván: A Szabadgondolat a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének és fiókjainak, a Galilei Körnek, a budapesti Harkányi Körnek, a Szabadgondolkodók Aradi Egyesületének, a nagyváradi Darwin Körnek, az eperjesi Martinovics Körnek, a kassai Batsányi Körnek és a szegedi Ferrer Körnek volt a hivatalos lapja, mely egyik elsőrendű feladatának tekintette a tudománytalanság, a vallásos hit elleni harcot. — *Jászi Oszkár*on kívül kevesen lehetnek még nálam gyengé-

debb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez: L. erre a Jászai Oszkár könyve. (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés) c. 1912. máj. 16-i, a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i, a Goga Octavian vádjai c. 1913. máj. 16-i, a Magyar és román. (Levél Goga Octavianhoz) c. 1914. jan. 25-i és a Levél helyett Gogának. Üzenet román barátomnak c. 1915. jan. 25-i cikket (AEÖPM X. 191. és 206. l., ill. kötetünkben a 17., 63. és 86. lapon). — *nem lehetetlen, hogy ez a keserves helyzet és alkalom hirtelenebbül, mint hinnők . . . élénk borul: Ady az agg Ferenc József bármikor bekövetkezhető halálával, ill. ennek nyomán a trónörökös Ferenc Ferdinánd hatalomátvételével várható centralisztikus, a magyar államiság felszámolására s a Monarchia egészené elnémetesítésére törekvő, csupán a hadseregre, a feudális arisztokráciára és a katolicizmusra támaszkodni kívánó politika bevezetésére utal. Ferenc Ferdinánd ilyen irányú politikai törekvéseire l. még A protestáns tévedés c. 1913. jan. 1-i cikket és jegyzeteit (7., ill. 179. l.). — *egy aulikus ősi magyar gróf, ki tavaly még minden nyugtalan magyart leöletett volna, véletlenül nem a maga kiskirályságát védi: Célzás Tisza Istvánra, aki egy évvel korábban a parlamenti ellenzék s a politikájával szemben felépő tömegmegmozdulások letörésére féktelen terrorintézkedésekhez folyamodott (l. ezzel kapcsolatban a Szeld, új jegyzetek c. 1912. jún. 16-i és A magyar Macedónia c. 1912. szept. 22-i cikket és a két cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 197. és 203., ill. 549. és 559. l.), de aki ugyanakkor mindvégig a leghatározottabban szállt szembe Ferenc Ferdinánd elképzeléseivel, a Monarchia belső struktúrájának megváltoztatására irányuló terveivel, s ezzel valóban nemcsak a maga „kiskirályságát”, vagyis az általa képviselt magyar uralkodó osztály érdekeit védte, hanem a legszélesebb értelemben a magyarságot is. Tiszának ugyanilyen összefüggésben a magyarság egészét szolgáló szerepére utal egyébként Ady Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikkében (l. 28. l.) is.**

Mj: Vp (315.); Na (220.); AEPI (III. 432.)

25. A protestantizmus ünnepén

Megjelent: Ny 1913. nov. 1. 664. l. — Disputa — Ady Endre

Már én sohse tértem volna vissza e hasztalan tárgyhoz, melynek a minap annyian adtak a lelkiüket: L. ezzel kapcsolatban az Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikket és jegyzeteit (28., ill. 221. l.). — éppen most van a protestantizmus emlékünnepe: A protestantizmus emlékünnepe (naptárszerűen okt. 31.) 1913-ban okt. 26-án, vasárnap ünnepelték meg. — Magyarország bécsi helytartója ma egy szin- és szavak kálvinista ember: Tisza István, akit a király 1913. jún. 10-én nevezett ki miniszterelnökké. — holnap jöhet a kimondott centralizmus, s a jelszó: klerikális-katolikus monarchia: L. erre A protestáns tévedés c. 1913. jan. 1-i cikket és jegyzeteit (7., ill. 179. l.). — vivacitás: élénkség. — Bocskai kötése: A Habsburgokkal 1606. júl. 4-én kötött bécsi békében Bocskai biztosította a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. — a legbelebb-misszió: Ady a belmissziós mozgalmakra utal, melyek keretében az európai protestáns egyházak, így a magyar kálvinista egyház is, szociális intézmények létesítésével, ill. különböző szociális akciókkal híveik szociális problémáinak enyhítését egyben a vallásos érzület felkeltésére, illetőleg fokozására igyekeztek felhasználni. — ha nem sikerül, várva várunk a hajdudorogi püspökség kegyelme: A magyar kormány vatikáni közbenjárására Hajdudorogon 1912. júl. 8-án pápai engedéllyel a magyarországi magyar nyelvű görögkatolikusok főhatóságaként görögkatolikus magyar püspökséget állítottak fel, melynek összesen 162 plébániát rendeltek alá.

Ady bizonyára arra céloz, hogy a reakcióval szembeni ellenállása föladásának esetén a magyar protestantizmusra is a klerikalizmusnak való alárendelés sorsa várhat.

Mj: AEPI (III. 434.)

26. *Az utolsó nap*

Megjelent: 1913. nov. 1. 664. l. — Disputa — Ady Endre

A cikk előzményeire l. *Az utolsó nap*. (Balázs Béla könyve) c. 1913. okt. 1-i cikket és jegyzeteit (43., ill. 243. l.).

Balázs Béla darabja . . . elintéződött . . . három nappal vagy estével: A darabot összesen négy alkalommal játszották: okt. 3-án, 4-én, 5-én és 8-án. — Akárhogy fogadkoztam, ott voltam mégis a bemutató előadáson: Ezzel, Ady írásával, valamint Adynak a darabról egy hónappal korábban írt cikkével kapcsolatban naplójába Balázs Béla a következőket jegyezte be: „Ady az én páholyomból nézte végig. Írt is egy dicsérőnek szánt kis írást a Nyugatba előtte. De nem mert szolidaritást vállalni. Ehhez ő nem ért és tulajdonképpen nem tart nagy tehetségnek. Írt utána is. Lopva elárult benne. Fájt.” (L. Kritika 1975. szept., 7. l.) — *elhültem annak láttára, mennyire nincs nálunk egy igazán magasabb irodalmi színpad számára közönség: Az utolsó napot Balázs Béla előbb idézett naplója szerint is szinte üres ház előtt játszották. „Nincs publikumom és nincs akinek értésére Gyurin [Lukács György] kívüli igazán számíthatnék”* — írta ezzel kapcsolatban naplójában Balázs Béla. — *Hevesi Sándor: L. A regény romlása c. 1911. nov. 12-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 424. l.). A Nemzeti Színháznak Hevesi 1901—1907 és rövid megszakítás után 1908—1912 között volt a rendezője. — Reinhardt: Adynak róla való véleményére l. Az ősi München c. 1911. szept.-i cikket és a Disputa c. 1911. okt. 1-i cikk második részét (AEÖPM X. 148., ill. 150. l.).*

Mj: VT (406.); AEPI (III. 435.)

27. *Móricz és a Nemzeti Színház*

Megjelent: V 1913. nov. 9. 19. l. — Színház, művészet — Ady Endre

A nyílt levél megrészáshoz Móricz Csokonairól frott új darabjának a Nemzeti Színház részéről történt elutasítása szolgáltatta az alkalmat. Az esettel kapcsolatban közöljük a Világ 1913. nov. 7-i számának (9. l.) a kérdéssel foglalkozó cikkét, amely Ady írásához a közvetlen inspirációt adta:

Csokonai-affér

Tóth Imre és Móricz Zsigmond nyilatkozata

Budapest, november 6.

Ma délután a fővárosban szeltében beszéltek arról, hogy Móricz Zsigmond új darabját, a „Csokonai”-t Tóth Imre, a Nemzeti Színház igazgatója visszautasította. Nagyon meglepőnek, majdnem hihetetlennek tetszett a hír. Móricz Zsigmond írásaival a magyarság új kultuszát teremtette meg, művésze összehangolta a hagyományokat s a mai magyar embert, egymásután négy darabját játszották a Nemzeti Színház színpadján lármás és ben[ső]-séges sikerrel. Még hihetlenebbnek tetszett a hír most, az idei évad küszöbén, mikor azt kell látnunk, hogy a színház az előadandó darabokkal szemben nemigen aggályos, és sok oly drámát hoz színre, amely bizony csak gyengécske, dilettáns buzgalomból fakad. Olyan gazdag a színház, hogy csak

nélkülözni tudja Móricz Zsigmond nevét és őseredeti nagy zsenijét? Olyan sok magyar darabja van, hogy „Csokonai” se kell neki? Olyan hív a programjához, hogy a magyarság történelmi folytatóját, Móricz Zsigmondot is kirekesztheti a munkatársai közül? A vitát nem akarjuk eldönteni. Átadjuk a szót Tóth Imrének, a Nemzeti Színház igazgatójának és Móricz Zsigmondnak.

A Világ munkatársa ma este felkereste lakásán Tóth Imrét, s megkérdezte tőle, vajon igaz-e az, hogy Móricz Zsigmond darabját igazgatói vétőjoggal visszautasította, sőt, hogy ki se adta a drámapíráló bizottságnak véleményezés végett?

— A darabot — szölte Tóth Imre — nem fogadtam el, ez igaz. Móricz Zsigmond felhozta hozzám, kérte, hogy én olvassam el, mert gyors döntést kíván, s nem akarja, hogy hosszú ideig várakozzon a drámapíráló bizottság döntésére. Minden ismert és kiváló író ezzel a kívánsággal nyújtja be a darabját. Móricz Zsigmond is csak hozzám fordult, én intéztem el darabjait, a drámapíráló bizottság megkerülésével. Elolvastam az új darabot, és — bevallom — nekem nem tetszett. Sokféle aggodalmam volt rá vonatkozóan. Ha csak valami reménységem lett volna, hogy csak némi sikerrel is jár a bemutatása, és színpadon meg lehet valósítani azt, amit az író akar, előadatom. Azt is kifogásoltam, hogy a szereplők mind [a] régi nyelvet, Csokonai nyelvét beszélik. És a vita közben csakugyan megjegyeztem, hogy ma már a hatodik-hetedik gimnazista is fejlettebb nyelven beszél és ír, mint Csokonai. Ez a felfogásom. Csokonait nagy költőnek tartom, de azért nem következik, hogy a róla írott darab kitűnő. Mondanom sem kell, hogy Móricz Zsigmondot nagyra becsülöm, és nem kis részem van abban, hogy pompás darabjaival meghódította a közönséget. Ez a visszautasítás nekem fájt annyira, mint Móricz Zsigmondnak. De az a nézetem, hogy a színháznak nemcsak diadalra kell vinni szerzőit, hanem meg kell kímélni a balsikertől is, vigyázni is kell rájuk. Ezért cselekedtem úgy, ahogy cselekedtem. Állom érte a felelősséget.

Ezután fölkerestük Móricz Zsigmondot Üllői úti lakásában. Az író dolgozószobájában ült. A díványon magyar hímezések, a falon egy Kossuth-portré, egy Ady-arckép, az állványkán egy régi szegedi duda, a magyar múlt emlékei, intim magyar kincsek. Ebben a környezetben beszélt Móricz Zsigmond az új Csokonai-afférről.

— Igaz — mondta —, Tóth Imre a darabomat visszautasította. Neki nem tetszett. Az is igaz, hogy a vétője nem volt az utolsó szó, nyitva hagyta előttem az utat, hogy a drámapíráló bizottsághoz forduljak. Úgy döntöttem, hogy ezt az utat választom. Darabomat nem adom ki könyv alakban. Nem, ez a színpadra való. A színénél, a tárgyánál, a magyarságánál fogva külföldre se mehet. Itthon is csak a Nemzeti Színház színpadán játszhatják. A drámapíráló bizottsághoz kell tehát fordulnom, el akarom hártani Tóth Imrétől azt a nagy-nagy felelősséget, hogy a darabomat nem adatta elő. Mindegy, hogy mikor kerül színre. Nem olyan efemer jelentőségű munka, hogy tíz vagy húsz év múlva elveszse [!] az értékét. Remélem, hogy megérem még a bemutatóját . . .

Hogy mik az igazgató úr kifogásai? Istenem, nagyon újnak, nagyon merésznek tartja a drámámat. Azt mondja, Csokonai úgy vall szerelmet „mint egy őrült”. Mindig azt ismétlgeti, hogy olyasmit akarok, amit más még nem akart. Ez igaz. Én pedig az életem legfontosabb munkáját adtam a kezébe. Diákkorom óta foglalkozom vele. Rengeteg tanulmányt tettem. Az íróasztalom tele van könyvvel. Kerek hatvannyolc könyvet olvastam el ehhez a drámához. Színpadra vittem Csokonait úgy, ahogy megismertem az írásaiból és a kortársai írásaiból, az akkori magyarságot, a debreceni alako-

kat, a csizmadiát és a csizmadiánét, aki költőnő és állandóan rigmusokban beszél. Úgy érzem, hogy ez a naiv miliórajz sikerült. Igaz: egy új Csokonai van a darabomban. Nem holmi romantikus szindarabot eszkábáltam össze, de egy új, bátor *Csokonai-életrajzot írtam*. Nem én beszélek: Csokonai beszél. A saját szavaival beszél, melyeket elszórt írásaiból, ismeretlen leveleiből, régi könyvekből szedegtettem össze. Hogy ez a mindennél szebb, tisztább, művészibb magyar nyelv érthetetlen és élvezhetetlen, és éppen a magyar nemzet színpadján az? Tóth Imre mint kitűnő színházi ember tudja, hogy a közönség Shakespeare-t is csak egy negyedrésztében érti, de érzi és szereti, a szuggesztíójával hat . . .

Itt egy új Csokonai-affér történt. Az történt, hogy *Csokonai, aki életében nem tudta megnyerni a tisztességes és okos és becsületes emberek szeretetét, ma se rokonszenves*. Drámámból egy olyan Csokonai lép elő, amelytől Tóth Imre megijed. Én a magyar közállapotokat rajzoltam, amelyek bizony nem nagyon hízelegnek a régi embereknek. Nemcsak én buktam el, de elbukott, újra elbukott a szegény és nagy debreceni poéta, Csokonai Vitéz Mihály . . .

Móricz szóban forgó színműve nem maradt ránk. A darabból csak azt a három jelenetet ismerjük, amely megjelent a Nyugat hasábjain. 1924-ben Móricz a Magyarországon arról nyilatkozott, hogy újra írja művét. A második változat el is készült, de azt, miként az első változat kéziratát is, Móricz elégette. (A színmű fennmaradt részeit l. Móricz Zsigmond összes művei. Színművek 1913—1923. Bp. 1956. 7—30. l. A darab sorsáról mondottakra l. a jelenetekhez fűzött jegyzeteket uo. 475—476. l.)

Kedves és tisztelt szerkesztő uram: A Világ szerkesztője ekkor Purjesz Lajos (1881—1925) volt. — *Tóth Imre* (1857—1928): 1884-től a Nemzeti Színház rendezője, 1908-tól 1917 tavaszáig a színház igazgatója. Jelentős része volt az új magyar drámaírók megszólaltatásában, a Shakespeare-kultusz fellendítésében s a rendezői stílus realiztikus irányú megújításában. — *az új sajtótörvény:* L. erre a Hadd jöjjön a sajtórábság c. 1913. dec.-i cikk jegyzeteit. (260, l.)

Mi: AEPI (III. 435.)

28. *Levél Teutsch barátomhoz.* (Megírnám, ha megírném)

Megjelent: Ny 1913. nov. 16. 679—680. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: túrnice

Nem sikerült kideríteni, hogy fiktív levél formájában megírt cikkét Ady kihez címezte. Gondolhatnánk Teutsch Frigyes (1852—1933) erdélyi szász evangélikus püspökre és történészre, de vele kapcsolatban, aki különben sem Brassóban, hanem Nagyszebenben élt, nincs adat arra, hogy valaha is más nevet viselt volna, márpedig a cikk megírásához, mint az a második bekezdésből kitűnik, a címzett Teutsch nevének „visszaszászosítása” adta az alkalmat. A cikk írásának idejéből tudunk még egy akkor Brassóban élő Teutsch Michael nevű erdélyi szász nyelvkönyvről, ennek életútját azonban nem ismerjük, s így nem tudjuk, hogy folytatott-e más irányú tevékenységet is, amivel magára vonhatta Ady figyelmét.

Kormos Ignác: Adatait nem találtuk. — *Beszélgettem egy román poétával valamikor:* Goga Octaviánnal. Az említett beszélgetésre l. a Goga Octavián vádjai c. 1913. máj. 16-i cikket és jegyzeteit. (17., ill. 196. l.) — *Albá-*

nidra, ahol ifjú forradalmi erők hatalomra jutása és zsarnoksága rontott el mindent: Az 1908 után megélenkült s 1910 tavaszától átfogó fegyveres harcra fejlődött albán felszabadítási mozgalom vezetői s a külföldön működő albán emigráns szervezetek képviselői az első Balkán-háború (1912. okt. — nov.) által előállt kedvező lehetőségeket kihasználva 1912. nov. 28-án Valórában kikiáltották Albánia függetlenségét, s egy héttel később Izmail Kemal vezetésével ideiglenes kormányt alakítottak. A nemzeti felszabadítás vezetői, az albán feudális bégek azonban hatalomra kerülve távolról sem váltak a társadalmi haladásnak is vezetőivé. A nép felé gyakorolt zsarnokságuk tulajdonképpen épp attól az erőtől fosztotta meg őket, amely eséllyel vehette volna fel a harcot Albánia elnyert függetlenségének megvédésében. Albánia így hamarosan ismét a nagyhatalmak játékszerévé vált, melyek 1913 tavaszán Wied német herceget ültették az albán fejedelmi trónra. — *Kollonich ismert híres mondása:* „Magyarországot előbb rabbá, aztán kolodussá, végül katolikussá teszem.” Az idézett szavakat Kollonich Lipót (1631—1707) osztrák államminiszter, esztergomi érsek, az erőszakos ellenreformáció és a németesítő abszolutista törekvések fő képviselője állítólag *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn* c. 1689-ben megjelent munkája összefoglalásaként mondta. — *se uralmat nem tudunk túrni, se szabadok lenni:* Ady felhasználta e Kollonich-féle szavakat pár hónappal korábban írt, a Nyugat 1913. márc. 16-i számában megjelent Sípja régi babonának c. versében is. „Uralkodást magán nem tűr / S szabadságra érdemetlen” — olvashatjuk a vers harmadik szakaszában.

Mj: AEPI (III. 436.)

29. A Galilei Kör ünnepén

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 10 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím előtt bal oldalon idegen kéztől tintával: *Cikk garm.* A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 177.

Megjelent: Szabadgondolat 1913. nov., 337—338. l. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi.

[*] Eredetiben: ne bízzak.

Eltérések a kézirat és a Szabadgondolat szövege között:

Bek.	Sor	Kézirat:	Szabadgondolat:
		Cím: Galilei-kör	Galilei Kör
1.	1.	semmiképpen	semmiképpen
2.	2.	muszály-ürügyét	muszáj-ürügyét
2.	4.	arra, hogy	arra hogy
2.	6.	hajlamot mely	hajlamot, mely
3.	2.	ugyahogy	ugy ahogy
4.	2.	kiváltképpen	kiváltképen
7.	1.	Galilei-kör	Galilei Kör
7.	2.	föladatot	feladatot
7.	12.	tudománnyal	tudománnyal
7.	13.	előbb vakmerőség:	előbb, vakmerőség:
7.	20.	progromistává	pogromistává
7.	24—25.	Galilei-körnek	Galilei Körnek
7.	27.	tartják, — mert	tartják — mert
8.	2.	szólni, — hiszen	szólni — hiszen
8.	3.	több, — s	több — s

Törölések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
1.	7.	egymást (A szó után egy betű vagy írásjel olvashatatlanul törölve)
2.	3.	Egészség (Az E fölött egy ékezet törölve)
7.	3.	diák-ifjúságé (A szó végén egy betű olvashatatlanul törölve)
7.	3.	vigalom (Az i helyén eredetileg a; ez törölve, a törlés fölé írva: i)
7.	4.	Magyarország (Eredetileg: ország; ez elé beszurva: Magyar)
7.	9.	engedtessék (Eredetileg: engedjék; ebből a j törölve, a törlés fölé beszurva: less)
7.	9.	meg (A szó után valószínűleg egy vessző törölve)
7.	12.	tudománnyal, (A vessző idegen kéz tintával történt beírása)
7.	18.	igazi, kulturális (A kiemelt szövegrész a 7. fólió szövegének a vége. A fólió alján lapszámként eredetileg 6 állt. Ez erősen törölve, a törlés mellé írva: — 7 —)
7. 18—19.		gondolatot (A szó után törölve: kép)
7.	19.	reprezentálják: (A szó után beszurva: friss energidju polgárnak és parasztnak)
7.	23.	sörözhet (A szó után beszurva: és hódíthat)
7.	23.	harcolhat (A szó után törölve: az összes; a két törölt szó között beszurva: a)
7.	24.	diáknak, (A vessző után beszurva: az új magyar ifjúságnak)
7.	27.	ösködő (Az r-nek olvasható s fölött a félreérthető olvasat elkerülésére egy kalligrafikusan kiírt s áll.)
7.	28.	nem (Eredetileg: hanem; ebből a ha erősen törölve)
8.	3.	öt (A szó fölött apró olvashatatlan törlés)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor		<i>Kézirat:</i>
		Cím: Galilei Kör ünnepén	Galilei-kör ünnepén.
1.	1.	ifjú	ifju
1.	4.	vagyok, s	vagyok s
1.	6.	lehetek, s	lehetek s
2.	2.	muszáj-ürügyét	muszály-ürügyét
2.	3.	vagytok, és	vagytok és
2.	4—5.	múltjából	multjából
2.	6.	hajlamot, mely	hajlamot mely
3.	2.	úgy-ahogy	ugyahogy
4.	1.	ifjú	ifju
4.	2.	féltek, s	féltek s
4.	3.	megöregednie, s	megöregednie s
5.	1.	idők, s	idők s
5.	2.	ifjú	ifju
5.	3.	illik,	illik s
7.	1.	Galilei Kör	Galilei-kör
7.	3.	diákifjúságé	diák-ifjúságé
7.	4.	szomorú	szomorú
7.	5.	úgynevezett	ugynevezett
7.	8.	politikus, s... varázsírja	politikus s... varázs-írja
7.	12.	filantrópiával	filantropiával
7.	13.	előbb, vakmerőség	előbb vakmerőség
7.	16.	kevés, s	kevés s

Bek.	Sor		<i>Kézirat:</i>
7.	18.	kultúrás	kultúrás
7.	19.	energíájú	energíájú
7.	20.	pogromistává	pogromistává
7.	24.	új... új... ifjúságnak	új... új... ifjúságnak
7.	24—25.	Galilei Körnek	Galilei-körnek
7.	26.	útját	útját
7.	27.	tartják — mert	tartják, — mert
8.	1.	ifjú	ifju
8.	2.	szólni — hiszen	szólni, — hiszen
8.	3.	több —, s	több, — s
8.	4.	Ifjú... dobog, s	Ifju... dobog s
		Aláírás: Endre	Endre.

[Ady írása 1913. okt. 18-án beszédként hangzott el a radikális egyetemi hallgatóságot tömörítő Galilei Kör ifjúsága előtt a pesti Lloyd dísztermében a Kör fennállásának ötödik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen. A beszéd Ady első személyes megnyilatkozása volt a galileista ifjúság körében. Ismeretes, hogy alig néhány hónappal a Galilei Kör megalakulása (1908. nov. 22.) után szoros s mindvégig tartó eszmei-baráti kapcsolat alakult ki a Kör s Ady között, s hogy a megalakulását követő években többször került szóba Adynak a Galilei Körbe való személyes ellátogatása. Az utóbbira vonatkozó első adatunk 1911 tavaszáról való, amikor Polányi Károly, a Kör első elnöke levélben kereste fel Adyt, kétve, hogy a Körnek a 48-as forradalom emlékére rendezendő márciusi ünnepén beszéljen a diáksághoz. (Polányi szóban forgó, 1911. márc. 2-án kelt levelét l. OSzK Ady-hagyaték.) Hasonlóan ehhez került szóba 1913-ban is Ady szereplése a márciusi ünnepségen (l. erre a Világ 1913. márc. 21-i számának 14. oldalán megjelent híradást, mely a márc. 30-án sorra kerülő ünnepség közreműködői közt Ady nevét is felsorolja), de e szereplések, látogatások Ady közbejött betegségei miatt az ötéves évfordulói rendre elmaradtak, s Ady csak hagyományos márciusi verseit küldte el minden évben a Körnek. (1910-ben: A márciusi Naphoz. Mj: Népszava 1910. márc. 27., 1911-ben: A Tűz márciusa. Mj: uo. 1911. ápr. 2., 1912-ben: Új tavaszi sereg-számla. Mj: V 1912. márc. 26. 1913-ban: Véres panorámák tavaszán. Mj: uo. 1913. ápr. 8. s az ötéves évforduló után, 1914-ben: Piros gyász ünnepén. Mj: uo. 1914. márc. 31. A felsoroltakon kívül Ady még egy verset küldött a galileistáknak, 1915-ben, a Kör Jaurèsra emlékező összejövetele alkalmából: Emlékezés nagy halottra. (Mj: V 1915. aug. 15.) A korábban tervezett személyes találkozások elmaradása után az ötéves évfordulón történt megjelenése és beszédje az októberi ünnepség legjelentősebb eseményévé vált. Adynak az ünnepségen való szereplésével kapcsolatban a Világ előzetesen a következő hírt közölte: „A Galilei Kör szombaton, e hó 18-án, a Lloyd termében estélyt rendez, melynek keretében Ady Endre szöveget fog intézni a magyar ifjúsághoz.” (Ady Endre előadása címmel l. V 1913. okt. 15. 14. l.) Magáról az ünnepségről közöljük a Világ másnapi, okt. 19-i számának tudósítását (l. 13. l.), amely nemcsak Ady beszédjéről számol be, hanem dokumentálja azt a ragaszkodást, tüntető kiállást is, amely a Galilei Kör ifjúsága részéről Ady iránt megnyilvánult:

Ünneplő ifjúság
A Galilei Kör öt éve

Budapest, október 18.

A Galilei Kör ma este a pesti Lloyd dísztermében öt éves fennállását ünnepelte. A nagy terem megtelt díszes közönséggel, mert eljött ez a közönség attól a vágytól és ösztönzéstől is hajtva, hogy az ország fiatalságának értelmisége ünnepén kifejezze rokonszenvét, biztassa, bátorítsa és lelkesítse a jövő vezetőársadalmát. Eljött, hogy kifejezze hozzájárulását ahhoz a munkához, amelyet a szebb jövőért kezdett az ifjúság olyan országban, ahol vastag, fekete kéregként nehezedik mindenre a reakció. A lelkes, önzetlen kis csapat öt év előtt csak pásztortűzét gyújtotta meg az előretörekvés pusztájában, ma ötévi lobogása, fénye reflektorként világít be a sötétségek kapuján, és a konzervatív szellem őrei riadozva néznek széjjel, hogyan lehetne eltaposni az ifjú lelkek fényét, mert bántja a szemüket.

Az ünnepséget dr. Ruttkay Béla, a Galilei Kör elnöke nyitotta meg lelkes beszéddel. Hangja, beszéde tartalma keresetlen, őszinte és igaz volt, előadásából kiérettük, hogy a Galilei Kör a kezdet kezdetén is felismerte hivatását, a bátor, meg nem alkuvó előretörekvést, nem törődve gúnnyal vagy kacajjal, rendületlenül követte dr. Pikler Gyula egyetemi tanárt, aki a Kör alakítására, a mai ifjúság szerepére a figyelmet felhívta, ragaszkodással kísérte dr. Jászi Oszkárt, az ifjúság önzetlen segítőjét, és lelkesedést merített a progresszív irodalom ragyogó poétájától: Ady Endrétől.

A három név említésekor zúgó tapsvihar kísérte az ifjú elnök megilletődött hangját, és Ady Endre nevének említésekor olyan tüntető taps lett, hogy a Kör öt éves történetét ismertető elnök alig jutott szóhoz.

A beszámoló után Csécsy Imre lépett a pódiumra, és találó hangfestéssel elszalvalta Ady Endre „Új tavaszi sereg-számla” című lángoló költeményét:

„Ki minket üldöz, szívét vágja ki,
Ki minket nem ért, önmagát gyalazza,
Mert ott vagyunk mi [im]már mindenütt:
Új a világ nálunk is már, hozsánna.

Tűz, vér, láz, újság, boldog változás,
Csupa teremtés lángol a szemekben,
Őrök tavasz, örök forradalom,
Óh, ékeskedjél mindig ékebben.

Robogj föl, Láznak ifjú serege,
Villogj tekintet, világbíró kardunk,
Künn, a mezőkön, harsog a Tavasz:
Harsogó Tavasz, kísérd el a harcunk.”

Mikor a költemény e három utolsó strófáját szavalta, a lelkes ifjúság s az egész közönség mintegy varázsütésre megmozdult, s a költemény befejeztével ismét viharos tapsokban tört ki, és követelte, hogy Adynak még egynéhány versét szavalja el Csécsy.

A szavalás után Ady Endre lépett a dobogóra: aki szólhatott már nagyobb tömeghez, de lelkesebbhez talán nem. A közönség tisztelete kifejezésésképpen fölállott, és lelkesen tapsolta az ünneplést szerényen megköszönő és meghatott költőt.

Ady azzal kezdte, hogy betegem jött el, és nem azért, hogy ott legyen, mert ő régen ott van. Eljött, megöregedéstől félti a szívét, pedig lelke, gon-

dolata a fiatalság tüze. Majd ragyogó stílusával gondolataiba életet lehel, és mondatai megfestésével szólott az ifjúsághoz a magyar fajról, annak rendeltetéséről.

Ady után dr. Polányi Károly emlékezett meg szép és értékesen megszerkesztett beszédben a kör öt éves múltjáról. „Az értelmiségi proletariátus — mondotta többi közt — polgárságtól és munkásságtól egyaránt megtagadott kuckójából, ebből a betlehemi jászolból született meg a magyar megváltás. Mert itt is nem a számokban, és nem a külsőben, hanem az eszmében volt a győzelem. Almélkodva látta mindenki Lázárt, amint kardot ragad. Győzelme volt ez az eszméknek, mert joggal mondhatjuk, vajon milyen érdemeket és milyen sikereket lehetett volna az országos politikában elérni, ha azt felnőtt férfiak hasonló eréllyel, hasonló szilárdsággal vezették és vitták volna meg!

A szép és rendkívül meleg ünnep ezzel a lelkesen megtapsolt beszéddel véget ért.

A Galilei Kör ünnepségéről s Ady beszédjéről A Galilei Kör Ady-estélye [1] címmel beszámolt a Szilágyság következő száma is. (L. 1913. okt. 24. 3. l.)

Az ünnepséget követően Ady néhány Galilei Kör-beli barátját meghívta a Magyar Király szállóba, ahol borozgatás közben hajnalig elbeszélgetett velük. Rubin László, a Kör egyik vezetője feljegyezte ekkorról Ady egyik mondatát, amely jól jellemzi Adynak a galileistákról való véleményét: „Végre lázadók közt ülök már eleget ültem — lázítók közt.” (L. Ady-Múzeum. II. 161. l.)

A galileista fiatalok és Ady Magyar Király-beli együttlétéről részletebben Ady-émlékek c., a Nyugat 1924. febr. 1-i számának 212—215. oldalán megjelent írásában Székely Artúr számol be. „Ady — írja Székely Artúr — jóízűen borozgatott és kedvesen diskurált az ifjú emberekkel. Politikáról, napi eseményekről, irodalomról. Valami kellemetlen egyetemi mozgalomról volt akkor szó. A mai numerus clausus előfutáraképp a klerikális diákok ki akarták verni a zsidó egyetemi hallgatókat az egyetemről. A csetepatéba azután tettelesen beavatkozott a Makkabea zsidó diák-egyesület is. Ady nagyon elítélően nyilatkozott arról, hogy a tanulás szabadságának nagy kérdése ennek a felekezeti jellegű egyesületnek beavatkozásával teljesen vallási kérdéssé degradálódott. Nagyon helytelen politikának tartotta, hogy nem a szabadelvű és haladó egyetemi hallgatók általában, hanem ez a felekezeti egyesület kelt éppen a tanulás szabadságának védelmére. Beszélgetés közben egy messenger boy jelentkezett a Világ szerkesztőségéből — szombat este volt — a vasárnapi versért. Ady papírt és ceruzát vett elő, és ott az asztalon, miközben arra kért bennünket, hogy beszélgetésünkben ne zavartassuk magunkat — és a diskurzus folyt is tovább —, néhány perc alatt kész volt a vers. Nagy lopások bűne volt a címe, és később a Ki látott engem? kötetben jelent meg.”

Ady beszédje megjelent még a Galilei Kör által az öt éves évforduló alkalmából kiadott Három március c. füzetben (Galilei füzetek. 11. sz.) is, továbbá Ady halálakor újra a Szabadgondolat hasábjain. (L. 1919. febr. 1. 49—50. l.)

Egy megváltás lehetséges még csak . . . Magyarország számára: az úgynevezett vezető intelligenciának üdvös és frissítő kicserélődése: Ady e mondata a Galilei Kör törekvéseinek egyik alapgondolatát fejezte ki, amely abból indult ki, hogy a magyar értelmiség döntő része a reakció és a konzervativizmus megbízható támasza, ezért a társadalom megváltoztatásáért folytatott

harcban a progresszív eszmék számára mindenekelőtt a jövő értelmiségét, a diákságot kell megnyerni s ezzel mintegy megváltoztatni, kicserélni a jövő értelmiségének arculatát. — *azt a politikát, mely a ti szátokban és tollatokban tagadja a politikát*: A Galilei Kör tudatosan távol kívánta magát tartani az aktív politikai szerepléstől. A Kör már programnyilatkozatában kijelentette: „Országos ügyekbe nem avatkozunk: nem politizálunk. Tanulunk és tanítunk.” Ezt a politikától elforduló, az elméleti stúdiumok felé tekintő szemléletet igyekezett erősíteni a Körben a Kört támogató polgári radikális értelmiség is, jóllehet e szemlélet, különösen politikailag válságos időkben, mint 1912-ben és 1914-ben, amikor a galileisták legradikálisabb része nyíltan a munkásság harcaihoz közeledett, nemegyszer váltott ki éles vitákat a tagság körében, s utóbb, 1914-ben szakadáshoz is vezetett a Körön belül. — *pogromista*: zsidóüldöző.

Mj: J (235.); F (101.); Isz (213.); Pp (360.); AEPI (III. 438.)

30. Kiss József ünnepén

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az OSZK tulajdonában. Jelzete: Quart. Hung. 2161.

Megjelent: Ny 1913. dec. 1. 797. l. — Figyelő — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Elterések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Sor	Kézirat:	Nyugat:
2.	husz	húsz
16.	új . . . új	új . . . új
20.	új	új

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor	
3.	volna (A szó után beszúrva: <i>felé</i>)
3.	József (A név végéről egy rag olvashatatlanul törölve. A név után beszúrva: <i>muzsájának</i>)
10.	később (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
12.	elvezítettük (A szó után beszúrva: <i>volna</i>)
13.	lángját (A <i>g</i> után olvashatatlan törlés; fölé írva: <i>j</i>)
20.	kietlen, (A vessző után beszúrva: <i>sötét</i>)
24.	atyamesterünk (A <i>ty</i> helyén két betűnyi olvashatatlan törlés; fölé írva: <i>ty</i>)
26.	lelketlen, (A vessző után beszúrva: <i>késői</i>)

A kézirathoz képest a következő mailól eltérő helyestrácsi sajátosságokat javítottuk:

Sor	Kézirat:
2.	húsz
3.	Mi, Kiss . . . muzsájának
4.	szerelmesei, tüntetés
6.	tanúja . . . József, s
9.	jósorszerű
12.	hajthatóság, s
13.	koszorúját

- Sor
 15. zsörtölődhetett, s
 16. bennünket, új... új
 18. hangja, s
 20. új muzsikáját, s
 21–22. hirnöklélek, versfaragó
 24. előtte, atyamesterünk előtt, s
 higgye

Kézirat:
 zsörtölődhetett s
 bennünket új... új
 hangja s
 új muzsikája s
 hirnök-lélek, vers-faragó
 előtte atyamesterünk előtt s
 higgye

Kiss József hetvenedik születésnapját, amire Ady cikkét írta, rendkívül ünnepélyes keretek közt 1913. nov. 30-án ünnepelték. A cikket, amelyben Ady a mesterének vallott költő előtt hódol, a Magyar Figyelő soron következő száma névtelenül egy gúnyos hangú cikkben támadta meg. (L. Magyar Figyelő 1913. dec. 16. 483—484. l.) A cikket teljes terjedelmében közöljük:

A kis gratuláns. Miután elvonult már az üdvözlők serege, durcás arccal előlépett Ady Endre is, és átnyújtotta Kis Józsefnek a következő illatos kis szöbokrétát:

„Óh, csak hadd tudna örülni Kiss József annak, hogy ma azok ünneplik leglármasabban, akik húsz évvel ezelőtt még mindig a hepp-heppet kiáltozták volna felé...”

Első hallomásra zavarosan hangzik ez az ünnepi óda. Mert kik „ünneplik leglármasabban” ma Kiss Józsefet? (A néma ünneplést még nem találták ki, különösen Ady környezetében nem.) Mindenekelőtt a Petőfi Társaság, amely 1876 óta elhalmozta a költőt minden tisztességgel, ami irodalmi társaságtól csak telhetik. Azután — így sorjában: — a kormány, a székesfőváros, a költő szülővárosa, a sajtó, a magyar nők, a tanulóifjúság és a közönség ezrei. Ezek közül vajon melyik az, aki húsz évvel ezelőtt hepp-hepezett volna Kiss József ablakai alatt, akárcsak az Ady-féle óhajtott módon is?

Nem érdemes a kérdést ilyen komolyan fölvetni. A dolog veleje ugyanaz a kis ravaszság, amely benne lappang Adyékknak minden, a magyar zsidósággal valamelyest összefüggésbe hozható nyilatkozatában. Ezek az urak súlyt vetnek arra, hogy a zsidóság bennük bajvivő leventéit tisztelje. Volna csak Magyarországon antiszemizmus, micsoda nagyszerű harcokat vívnának ők a középkori babonák ellen! De ebben a rongy országban már semmi sincs, és a gyémánt fringiók hüvelyükben rozsdásodnak. Ebben az országban már semmi sincs, az öreg zsidó költőt ma csak az a veszedelem fenyegeti a tömeg részéről, hogy agyonnyomja a szeretetével. Csoda-e, ha a foglalkozás nélküli bajvivő egy epés hepp-heppel tiltakozik a tömeges filoszemita-konkurrenciá ellen?

hepp-hepp: antiszemita kiáltás a Hierosolyma est perdita (= Jeruzsálem elpusztult) szólás szavai kezdőbetűinek összevonásából. — *az a jelentős és jósorszerű szerep, melyet a sors később ez elmaradt országocskában a magyar magyar-zsidóságnak juttatott:* A magyar zsidóságnak a magyar társadalmi és kulturális életben betöltött szerepére l. még az Ünneprontás — A Nyugat matinéja körül — c. 1911. nov. 30-i cikket (AEÖPM X. 162. l.). — *megható volt, mikor a maga nem nagy termékenységet még a Virikus Goethe példájával is védte.* Nem sikerült kideríteni, Ady Kiss József milyen megnyilatkozására utal.

Mj: VT (205.); Vál. (356.); Ai (361.); AEPI (III. 439.)

31. *Karl Kraus Budapest*

Megjelent: Ny 1913. dec. 1. 803. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: dülökre

A cikk keletkezése minden bizonnyal összefügg Philipp Bergernek, Kraus titkárának Adyhoz írt alábbi, az OSzK Ady-hagyatékában található levelével:

Wien, 15/XI. 1913.

Sehr verehrter Herr!

Erlaube mir Ihnen mitzuteilen, dass Herr Karl Kraus am 6. Dezember im Saal des Hotel Royal liest.

Auf Grund Ihres freundlichen Schreiben vom März dieses Jahres darf ich wohl, sehr verehrter Herr, um Ihre w. [werte] Unterstützung durch persönliche Propaganda höflichst ersuchen. Herrn Ignotus-Veigelsberg habe ich mit gleicher Post von dem Abend verständigt.

Es würde mich sehr freuen, wenn ich Nachricht bekäme, ob und wie weit ich auf Ihre freundliche Unterstützung rechnen dürfte! Sende Ihnen mit gleicher Post eine Propagandabroschüre „Karl Kraus als Vorleser“.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Ihr sehr ergebener
Dr. Philipp Berger

Bécs, 1913. XI/15.

Igen tisztelt Uram!

Bátorkodom közölni Önnel, hogy Karl Kraus úr december 6-án olvas fel a Royal Szálloda termében.

Ez év márciusában kelt kedves levele alapján bizonyára szabad, tisztelt Uram, személyes propaganda általi értékes támogatását tisztelettel kérem. Ignotus-Veigelsberg urat egyidejűleg értesítettem az estről.

Igen megörvendeztetne, ha hírt kapnék arról, hogy számíthatok-e s milyen mértékben szíves támogatására. Együttal küldök egy propaganda-füzetet, „Karl Kraus, az előadó” címmel.

Kiváló tisztelettel

az Ön odaadó híve
Dr. Philipp Berger

Ady írása bizonyára a Berger-levelében kért „személyes propaganda” jegyében született meg. Karl Kraus budapesti felolvasása körül azonban Adynak ennél valószínűleg több szerepe is volt. Erre következtethetünk Berger egy korábbi, ugyancsak az OSzK Ady-hagyatékában fennmaradt leveléből, mely válaszul íródott Adynak az előbbieken említett márciusi levelére:

Wien am 28/III 1913.

Sehr geehrter Herr!

Verzeihen Sie, dass ich einer Osterreise wegen erst heute dazukomme, Ihren Brief vom 18. d. m. [dieses Monates] zu beantworten. Vor allem danke ich Ihnen herzlichst für Ihre liebenswürdige Bereitwilligkeit mir bei der Veranstaltung einer Vorlesung Karl Kraus behilflich zu sein. Herr Veigelsberg schrieb mir heute einen Brief, in dem er mir ebenfalls in freundlicher Weise seine Unterstützung anbietet.

Nun bin ich aber zu dem Entschluss gekommen, die Vorlesung wegen der schon vorgerückten Saison erst im Herbst zu veranstalten. Ich glaube,

cs kann nur im Interesse der Sache sein, die von langer Hand sorgfältig vorzubereiten um einen möglichst guten Erfolg zu erzielen.

Es wird mich herzlich freuen, wenn Sie mir, sehr geehrter Herr, auch im Herbst dasselbe Entgegenkommen beweisen werden. Übrigens hoffe ich dann persönlich nach Budapest zu kommen und werde mir erlauben, gegebenenfalls bei Ihnen vorzusprechen.

Mit bestem Dank und Gruss

Ihr ergebener
Dr. Philipp Berger

Bécs, 1913. III/28

Igen tisztelt Uram!

Bocsássza meg, hogy húsvéti elutazásom miatt csak ma jutok hozzá, hogy e hó 18-án kelt levelére válaszoljak. Mindenekelőtt szívből köszönöm szíves készségét, hogy segítségemre lesz Karl Kraus felolvasásának megrendezésében. Veigelsberg úr ma egy levelet írt nekem, melyben szíves volt szintén felajánlani támogatását.

En azonban arra az elhatározásra jutottam, hogy a felolvasást a szezon előrehaladott volta miatt csak ősszel rendezem meg. Úgy gondolom, a dolognak csak javára válhat, ha azt a minél nagyobb siker érdekében megfontoltan és gondosan készítjük elő.

Szívből örülnék, ha Ön, igen tisztelt Uram, ősszel is hasonló szívességet tanúsítana irántam. Egyébként remélem, akkor személyesen jutok el Budapestre, amikor is bátorkodom majd Önt alkalomadtán meglátogatni.

Hálás köszönettel és üdvözléssel

az Ön híve
Dr. Philipp Berger

Karl Kraus (1874—1936): bécsi író, publicista és kritikus. Híressé vált lapjában, a *Die Fackel*ban kíméletlenül támadta kora társadalmának és művészetének visszasságait. — *Karl Kraus és Thomas Mann ugyanazon estén, december 6-án akarnak és fognak fölolvastatni Budapesten*: A két író közül dec. 6-án csak Thomas Mann olvasott föl Budapesten. Karl Kraus felolvasását Thomas Mann szereplésére való tekintettel dec. 10-ére halasztották. A felolvasásra a Royal Szállóban került sor. A felolvasásról megjelent kritikák meglehetősen mérsékelt hangon, fanyalgyva írtak Karl Kraus estjéről. Az író egyrészt a felolvasott írások nagyobb hányadának érdektelenségéért, másrészt a felolvasás művésziatlenségéért marasztalták el. — *ha egészségem engedné, én Karl Kraust mennék meghallgatni*: Cikke írása idején Ady egyedüli vendégként a hívősvölgyi Park Penzió lakója. Betegségéről azonban — legalábbis olyanról, amely megakadályozta volna abban, hogy elmenjen Kraus estjére — ebből az időből nem tudunk. — *Amiket Ignotus a minap a Világban írt róla*: Ignotus cikke Olvasás közben. Karl Kraus címmel a Világ 1913. nov. 23-i számában (1—3. l.) jelent meg. — *Ha a múltkor „elzúllott”-nek nevezett császári Bécsset . . .*: Ady feltehetően a *Die tragische Gebärde* c. 1913. aug. 16-i cikkére (l. 28. l.) utal.

Mj: VT (268.); Ai (362.); AEPI (III. 440.)

32. *Egy ifjú író*

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 fólió, 170×210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött idegen kéz írásával rovatjelzés: *Figy.* A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 120/23.

Megjelent: Ny 1913. dec. 1. 803. l. — Figyelő — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Sor	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
Cím:	ifjú író.	ifjú író
1.	hajlandóság	hajlandóság
2.	ifjú	ifjú
5—6.	kéziratos, hosszú	kéziratot, hosszú
7.	„Az emeletünkön	„Az emeletünkön”
8.	ugynevezett	ugynevezett
9.	bus	bús
Aláírás:	Endre.	Endre

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor	
3.	mégse hinném, hogy (A kiemelt szövegrész után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
5.	Szász Menyhért nevét (Az utolsó szó után törölve: „ <i>kinek versét közölte már a „Nyugat” is</i> — A törölt szövegrészben az <i>is</i> beszúrva)
9—10.	perdita-történet, de (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>itt-ott</i>)
10.	poétasággal (Az <i>o</i> fölött egy vessző törölve)
12.	hangulataikkal (A szó ragja eredetileg <i>ban</i> . Ez törölve, a törlés fölé beszúrva: <i>kal</i>)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokát javítottuk:

Sor	<i>Kézirat:</i>
Cím:	ifju író
1.	hajlandóság, s
2.	ifjú
6.	hosszú
7.	Az emeletünkön
8.	ugynevezett... ifjú
9—10.	ehhez... bús... perditatörténet
11.	Józsefvárosi... Budai
Aláírás:	Endre

Szász Menyhért (1893—1939): költő és újságíró. Verseit kezdetben a Vasárnapi Újság, az Új Idők, 1915-től a Nyugat közölte. A Nyugat írói Adyn kívül is elismeréssel fogadták (Kosztolányi, Somlyó Zoltán). Verseiben főleg a főváros, a józsefvárosi bérházak s a kisemberek érzésvilágát szólatatta meg. — *verseskönyve, Az emeletünkön*: Szász Menyhért első verseskötete. Budapesten jelent meg 1913-ban Benkő Gyula cs. és udvari könyvkereskedő kiadásában. — *a másik könyve... regény*: Kár a tavaszért... Kis regény nagy szerelemről. Megjelent a Kultúra kiadásában: Sopron, 1913. — *Az elbeszélő költemény*: Nem sikerült kideríteni, hogy Szász Menyhért melyik művéről van szó. A költő kötetben a költeményt nem találtuk. Hasonlóan nem a különböző kéziratgyűjteményekben. Valószínűnek látszik, hogy a mű sohasem jelent meg, kézírata pedig elveszett vagy megsemmisült. — *a Józsefvárosi énekek s a Budai dalok*: Az előbbi a kötet egyik versének, az utóbbi a kötetet záró versciklusnak a címe.

A cikkre l. még a Számadás csöndes könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 555. l.).

Mj: VT (205.)

33. *Hatvany Lajos problémája.* (Nem a színdarabjáé)

Megjelent: Ny 1913. dec. 16. 931—932. l. — Ady Endre

A cikk megírására az alkalmat Hatvany Lajos A híresek c. színművének magyarországi bemutatója adta. A darab először Münchenben került színpadra 1913 júniusában, majd még ugyanaz évben műsorra tűzték Berlinben is. A magyarországi bemutatóra a Magyar Színházban került sor 1913. dec. 5-én.

A cikk megjelenését követő napon, dec. 17-én cikkére Ady a következő levélben hívta fel Hatvany figyelmét:

Kedves Lacim,

megint elsiöttél s nem láthattalak. A Nyugatban Hatvany Lajos problémája (Nem a színdarabjáé) címen írtam egy becsületes, de gyöngé cikket. Mit csinálsz? Ölel, szeret Adyd.

(Ady levelét l. MTA Könyvtára. K 14/107.)

az ő megtagadott ithonában: L. erre az Üzenet Alef (?) úréknak c. 1913. szept. 16-i cikk jegyzetét (237. l.). — *Már okvetlenül kész lehet az új darabja:* 1913. ápr. végén küldött levelében írja Hatvany Adynak: „Nekem valami nagy, tisztességes munka kellene — új darab jár a fejemben — regény is.” (Hatvany levelét l. MTA Kézirattára. K 7/46.) — *már megint valamelyik nyugati metropolisban gondolhat gúnyos mosolygással reánk:* A tízes évek elején Berlinben élő Hatvany gyakran látogatott el más nyugati nagyvárosokba is, elsősorban Münchenbe és Párizsba. — *Valamikor, barátságunk tavaszán, olyan nagy életnek sorsát, szerepét jósltam neki egy levelemben . . .:* Ady minden bizonnyal az 1909. okt. 17-e utáni napokban írt levelére céloz (L. AEVL 301. l.), melyben egy új Széchenyi szerepét látja megvalósulni Hatvanyban. Érdekes, hogy e levelére Ady cikkével csaknem azonos módon utal vissza egyik 1911. február eleji, Hatvanyhoz írt levelében is. (L. AEVL 354. l.) — *sok értékes barátjának szinte fáj, hogy a világ gyanústása nélkül nem demonstrálhatja szabadon hozzá való teljes és nagy barátságát:* Konzeratív körökben gyakran rágalmazták a Nyugat íróit, hogy Hatvanyhoz csupán anyagi érdekekből közelednek. Hasonló rágalmakra reagál Ady egy kibevetett mondattal Üzenet Alef (?) úréknak c. fentebb említett cikkében is. (L. 38. l.) — *Ha szűk neki Macedónia:* A világháborút megelőző két-három évben Ady Magyarország jellemzésére többször használja szimbólumként Macedónia nevét. L. pl. A magyar Macedónia c. 1912. szept. 22-i cikket (AEÖPM X. 203. l.). — *az ő propagáló talentuma is a legfáradhatatlanabbul nagyszerű:* Utalás Hatvany Lajosnak a modern magyar irodalom s elsősorban Ady költészetének érvényre juttatásáért folytatott szervezői és publicisztikai tevékenységére. L. ezzel kapcsolatban az Irodalompolitika és az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikkeket és jegyzeteiket (AEÖPM X. 170. és 171., ill. 437. és 456. l.). — *Coriolanus:* l. levelek a hazátlanságból. Az idegen regimentek c. 1913. júl. 6-i cikk jegyzeteit (218. l.). — *újabb s legegyszerűbbnek látszó útján, a színpadon:* A híresek Hatvany második darabja volt. Az elsőt (A szűz) Lengyel Menyhérttel közösen nem sokkal korábban írta. — *leg[b]ocskaysabb:* A szó Nyugat-beli változata (legocskaysabb) kétségtelenül sajtóhibás, mely az áruló s árulásiért lefejezett Ocskay László kuruc brigádérosra való utalással Hatvanyt

épp Ady szándékaival ellentétesen minősít. Ady ugyanis Hatvany kapcsán vitathatatlanul csakis Bocskaira gondolhatott. — *Henry Bernstein*: L. a Lucien. (Binet-Valmer regénye) c. 1910. aug. 1-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 332. l.). — *Eugène Brieux*: L. A nagy érzés c. 1905. dec. 3-i cikk jegyzeteit (AEÖPM VII. 352. l.). — *expiál*: jóvátesz, levezelek. — *Csábill itt most kórházi szobámban betegen . . .*: L. erre az Életrajzom c. 1913. dec. 25-i cikk jegyzeteit (263. l.). — *Erről — hallom — gyönyörű legendák fonódnak az irodalmi kávéházakban*: Azokról az elsősorban konzervatív helyeken, de a pesti írói-újságírói körökben általában is talajra talált vélekedésekről van szó, melyek szerint Ady Hatvany kitartottja. E vádak végigkísérték Ady és Hatvany kapcsolatát, s a modern irodalommal szemben állók nemegyszer felhasználták azokat az Ady elleni támadásokban. Az utóbbira l. pl. Ady 1915. nov. 14-i és 21-i nyilatkozatát s a nyilatkozatokhoz kapcsolódó jegyzeteket (110. és 112., ill. 435. és 467. l.). — *Hatvany jóval fiatalabb nálam*: Hatvany valójában mindössze három évvel volt fiatalabb Adynál.

Mj: VT (206.); Vál. (357.); Ai (362.); AEPI (III. 441.)

34. *Hadd jöjjön a sajtóbrabság*

Megjelent: Szabadgondolat 1913. dec., 369. l. — Ady Endre

1913 szeptemberének végén nyilvánosságra került, hogy a kormány tervbe vette az addig érvényben levő sajtótörvény megreformálását, s hogy az ezzel kapcsolatos törvénytervezet előkészítő munkálatai intenzíven folynak. A baloldali sajtókorok s az ellenzéki pártok a kiszivárgott értesülések alapján hamar felismerték, hogy a készülő törvénytervezet célja nem más, mint olyan rendszabályok bevezetése, amelyek a sajtót a háborúra készülő kormány engedelmes eszközévé avatják, s nemcsak a háborúellenes megnyilatkozásoknak vetnek eleve gátat, hanem lehetlenné tesznek minden olyan határozottabb fellépést is, amely a kormány intézkedései vagy a fennálló társadalmi-hatalmi rend ellen irányul. A kormány szándékainak nyilvánosságra kerülése után alig két nappal a Világ szept. 27-i számában Gerő Ödön már vezércikkben hívta fel a figyelmet a sajtó ellen készülő merényletre, rámutatva, hogy a sajtótörvény reformjával a kormány lényegében új abszolutizmus bevezetésére készül. Gerő Ödön cikkét s más baloldali lapok figyelmeztetését mindenben igazolta a kormány egy hónappal később elkészült s a képviselőház elé okt. 25-én terjesztett törvénytervezete. A tervezet elsősorban a lapok terjesztésével kapcsolatos szabályok módosításával kívánta korlátozni a sajtó radikális, ellenzéki hangvételét. Kimondta ugyanis, hogy a lapok terjesztéséhez hatósági engedély szükséges. Az engedélyt országos lapoknál a belügyminiszter, helyi lapoknál az illető törvényhatóság legfőbb tisztviselője adhatja meg. „Nem szabad azonban megadni az engedélyt olyan sajtótermékek terjesztésére — hangsúlyozta a tervezet —, mely a közrendet vagy a közérkölciséget sérti vagy veszélyezteteti, különösen amely valamely nemzetiség, osztály vagy hitfelekezet ellen gyűlölet ébresztésére alkalmas, vagy a családi élet belső ügyeit tárgyalja.” (L. Purjesz Lajos: Az új sajtótörvény. V. 1913. okt. 26. 1—2. l.) A tervezet ezenkívül jogot biztosított a belügyminiszternek arra, hogy a „közrend érdekében” más okokat is megállapíthasson egyes lapok utcai árusításának megtiltására. Kötelezte továbbá a tervezet a lapok kiadóit, hogy az általuk megjelentetett lapok egyes számait terjesztésük megkezdése előtt bemutassák az illetékes hatóság első tisztviselőjének. E nyilvánvalóan tetszés szerinti önkényre alkalmas adó rendelkezéseken túl a tervezet kimondta, hogy a lapok kaucióját hűszerről ötvenezer forintra kell emelni, s a lapok elleni eljárások esetén a kirótt bírság, perköltség stb. ebből az összegből vonandó le.

A beterveztett s félreérthetetlenül az ellenzéki sajtó ellen irányuló ter-
vezetet a képviselőházi ellenzék s az ország haladó közvéleménye részéről
hatalmas felháborodás fogadta. Az ellenzéki pártok és a munkásság gyűlések
és tömegmegmozdulások sorával fejezte ki tiltakozását, a baloldali lapok
pedig nagyarányú sajtókampányt indítottak a rendelettervezet életbelép-
tetése ellen. E sajtókampány jegyében, annak részeként született meg Ady
cikke is.

A cikk megírásának közvetlen előzménye a Szabadgondolat szerkesz-
tőségének az az elhatározása volt, hogy a közvélemény nagyobb aktivizá-
lása érdekében dec. 1-re sajtószámot ad ki, melyet a legkiválóbb ellenzéki
publicisták mozgósításával teljes egészében a kormány törvénytervezetével
szembeni fellépésnek s a sajtószabadság kérdésének szentel. A szám élén a
szerkesztőség Adytól kívánt cikket közölni, melynek megírására a Szabad-
gondolat szerkesztője, Polányi Károly, levélben kérte fel Adyt. A nov. 19-én
kelt levél (l. OSzK Ady-hagyaték) szövege a következő:

1913. nov. 19.

Nagyságos

Ady Endre úrnak,
Budapest.

Kedves Ady,

a „Szabadgondolat” december 1-én Sajtó-számot fog adni, amelyben
részben új és eredeti szempontokból fogjuk megvilágítani a kérdést. Új
témák, régi emberek: Jászi, Rónai, Ágoston, Aradi, Kunfi, Biró és Fényes
László. Azt hiszem szerénytelenség nélkül kérünk fel arra, hogy Te ird ehhez
a bevezető szöveget. Vérlázító közönnnyel nézik az emberek a sajtószabadság
kivégzését. Kérek állj az élükre azoknak, akik a hallgatást ilyen időben
méltatlan dolognak tartják. A dolog sürgős, és ezért nagyon kérünk, hogy
válaszodról mielőbb, (esetleg telefonon d. u. 4—6 119—33) légy szíves
bennünket értesíteni.

Szeretettel üdvözöl
hű tisztelőd
Polányi Károly

Ady, aki ebben az időben a hűvösvölgyi Park Penzió lakója (l. a Lipót-
mezei vígasztaló séta c. 1913. dec. 25-i cikk jegyzeteit. 265. l.), előbb betegségé-
re hivatkozva kitért a cikk megírása elől. A Szabadgondolat szerkesztői
azonban nem akarták a sajtószámot Ady írása nélkül megjelentetni, ezért
elhatározták, hogy megvárják Ady felgyógyulását. Minderről Polányi Ady-
hoz írt következő, dec. 4-én kelt leveléből (l. OSzK Ady-hagyaték) értesülünk:

Budapest, 1913. decz. 4.

Ady Endre urnak,
Budapest.

Kedves Ady!

Nem is hiszed mennyire elszomorít, hogy beteg vagy. Milyen szomorú
dolog az is, hogy nem írhatasz cikket, az is, hogy árván jelenik meg a Sajtó-
szám. Nem tudok belenyugodni. Ha már elseje óta vár a szedés várjon amíg
felgyógyulsz.

Szívvel üdvözöl:
hű barátod
Polányi Károly

Ady cikkének megírására ez után, a Szabadgondolat sajtószámának megjelenési idejéből (dec. 18. körül) következtetve valószínűleg csak december közepe táján került sor. Ady cikkét követően a Szabadgondolat még a következő szerzők írásait közölte: Székely Artúr, Rónai Zoltán, Ágoston Péter, Kőhalmi Béla, Fényes László, Erdélyi Viktor, Biró Lajos, Halasi Béla és Polányi Károly.

A sajtótörvény tervezetét a kormány a széles körű tiltakozások, a heves képviselőházi poléniák ellenére is keresztülerőszakolta. A tervezetet a munkapárti többségű képviselőház 1914. januárjában szavazta meg, s emelte törvényerőre (1914. XIV. t. c.). Az új törvény 1914. áprilisától lépett érvénybe.

Henri Rochefort: L. az „À bas la calotte!” c. 1904. jún. 19-i cikk jegyzeteit (AEÖPM V. 322. l.). — *Polgárságunk zöme korrump s különben is gyenge*: L. ezzel kapcsolatban a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 199., ill. 551. l.).

A cikket 1913. dec. 19-i számában (2. l.) minden forrásmegjelölés nélkül leközölte a Marton Manó által szerkesztett Új Nagyvárad, majd az Új Nagyvárad nyomán dec. 20-i számában (5. l.) a Debreczeni Nagy Újság, végül ugyancsak dec. 20-án a cikk megjelent még a kolozsvári Újság c. lapban is (l. 5. l.).

Mj: J (85.); F (19.); AEPI (III. 449.)

35. [Előszó]

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány. A cím idegen kéz — feltehetően Kuttin Mátyás — tintairása. 1 fólió, 140 × 230 mm. Erősen rongált, szakadozott, két helyen csonka szöveggel. Aláírás: Ady Endre. Az MTA Kézirattárának tulajdonában. Jelzete: K 18/106.

Megjelent: Kuttin Mátyás: Mozaikkockák. Budapest, 1914. Galantai Gyula főbizománya. 3. l.

Közlésünk a kéziratot követi.

Elterések a kézirat és a kötetközlés szövege között:

Sor	Kézirat:	Közetközlés:
6.	olykor, a színpad	olykor a színpad
12.	pályatársa	pályatársa.

Törlések, javítások a kéziratban:

4. vidéki (A szó első két betűjének helyén erős törlés. A törlés fölé írva: *vi*)
 4. hírlapíró-íráságom (A szó vége — *ságom* — utólag beszúrva)
 9. csupán üdvözet (A kéziratban: *üdvözet csupán*, s a két szó közé tett megfordítójellel jelezve, hogy a szavak sorrendje felcserélendő.)
- Dátum: karácsony (A szó idegen kéz tintairásával áthúzva)

A kézirathoz képest a következő mailól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

Sor	Kézirat:
3.	mindenkinek, s
4.	szomorú
6.	olykor a színpad

Sor
9. ügynevezett
12. pályatársa,
Dátum: háva

Kézirat:
ügynevezett
pályatársa
háva.

A fenti javításokon túlmenően a kézirat két csonkult szöveghelyét köz-
lcsünkben [-]ben egészítettük ki.

Kuttn Mátyásról, akinek a könyve elé Ady előszavát írta, semmi köze-
lebbit nem sikerült kideríteni. Mindössze hatvan oldalas, rövid karcolatokat,
novellaszerű írásokat s néhány színházi vonatkozású cikket tartalmazó
könyve alapján leginkább kezdő újságíróra gondolhatunk, aki feltehetően
Ady egyik alkalmi, kávéházi ismerőse lehetett. A fiatal, kezdő írók iránt
ekkoriban fokozottan megnyilvánuló érdeklődése (l. erre a Számadás csö-
des könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 555. l.) alap-
ján Ady szívesen vállalhatta a demokratikus eszméket valló író kötetének
bevezetését.

A kötet 1914-es impresszummal az 1913-as karácsonyi könyvpiacra
jelent meg.

36. *Életrajzom*

Megjelent: PF 1913. dec. 25. 14—15. l. — Ady Endre

1913 karácsonyára a Pesti Futár szerkesztője, Nádas Sándor (1883—
1942), lapja ünnepi számát néhány neves magyar író önéletrajzából, ill. élet-
rajzi jellegű cikkéből állította össze. A cikkek megírására a szám íróit, így
Adyt is, Nádas bizonyára levélben kérte fel. Erre vall, hogy a cikkek közül
nem egy, mint Ady is, válaszevél formájában íródott. Nádas Adyhoz szóló
ilyen tárgyú levele azonban nem maradt fenn. A dec. 24-én reggel meg-
jelent karácsonyi szám (megjelenésére l. Érdeklődő. PF 1913. dec. 20. 297.
sz. 13. l. — Szerkesztői üzenetek) részére Adyn kívül még Ambrus Zoltán,
Bródy Sándor, Heltai Jenő, Ignótus, Jób Dániel, Krúdy Gyula, Lovik
Károly, Lengyel Menyhért, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Szini Gyula
és Szomory Dezső küldött cikket. (Feltűnő, hogy ez a névsor csaknem tel-
jesen megegyezik azoknak az íróknak a névsorával, akik a Pesti Futár 1912.
évi karácsonyi számát írták. L. A pesti arisztokraták c. 1912. dec. 23-i cikk
jegyzeteit. AEÖPM X. 569. l.) Az egyes cikkekhez a Pesti Futár az esetek
többségében képmellékletet is közöl. Ady cikke mellett egy huszonkét évvel
korábbi, Adyt szüleiivel és öccsével ábrázoló kép áll.

koraérett, makacs, rossz kölyök voltam . . .: L. erre Ady Katinkáig c.
1903. ápr. 3-i novelláját és jegyzeteit (AEÖN 151., ill. 1303. l.). — *Nagy-
károlyba vittek gimnáziumba*: L. az [Önéletrajz] c. 1913. szept.-i cikk jegy-
zeteit (241. l.). — *Ötödik gimnazista koromban Zilahra bányültem*: L. A zilahi
internátus c. 1911. nov. 18-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 428. l.). — *A szerető
alma mater nyolcadikos koromban . . . consilium abeundiával fenyegetett . . .
Kalocsára írtam azonnal, hogy én katolikus és jezsuita akarok lenni*: Az Adyt
fenyegető kizárási határozat háttéréről Ady Lajos ír bátyjáról szóló könyvé-
ben. (L. Ady L., 32. l.) Eszerint Ady osztályfőnöke, Both István, miután
ismételt kocsmázáson érte Adyt, komoly formában helyezte kilátásba Ady-
nak a kollégiumból való kicsapatását. Ady Lajos közlésével egybevág Séra
Ferencnek, Ady Lőrinc unokaöccsének visszaemlékezése, annyi különbséggel
csupán, hogy ő osztályfőnökként nem említi Both István nevét, s nem
jelöli meg a történet időpontját sem. (L. EmlAE I. 73. l.) Ady Lajos az eset
kapcsán, feltehetően a jelen életrajzi cikk alapján, lábjegyzetben meg-

emliti Ady Kalocsára írt s a jezsuita rendbe lépés szándékáról szóló levelét is. Azonban mind Ady cikke, mind pedig Ady Lajos feljegyzése egy-két ponton kiigazításra szorul. Mindenekelőtt a tekintetben, hogy Ady szorult helyzetében Kalocsára írt volna. Fennmaradt ugyanis Ady szóban forgó, katolizálási terveit közlő levele, a levél azonban nem Kalocsára, hanem Nagykárolyba, Guba Pálhoz, Ady volt osztályfőnökéhez és magyartanárához, egyben a nagykárolyi gimnázium hittanarához íródott. A levél szövege, amelyet Kunszery Gyula adott közre (I. EmlAE I. 293. l. A levél fakszimiléje uo. 296—297. l.), a következő:

Kedves Tanár úr!

Gyermekkorai álmaim megvalósulás előtt állnak.

Annak a vallásnak a zászlóvivője, amelynek hívévé tett a Nemezis, letörölték zászlójokról a humanitás keresztényi jelszavát s hírnökei, képviselői lettek a barbár-korszak sötét és kegyetlen tudatlóságának . . .

. . . Elvagyok [1] határozva tehát, hogy egy, velem egyforma gondolkodású barátommal együtt róm. katolikussá leszünk és belépünk a Jézus-társaságba.

Nem gyermekies gondolkodás, hirtelen felhevülés iratja ezt velem, hanem komoly szándék, s éppen ezért bizalommal fordulok gyermekkorai kedves professoromhoz erre való nézetét és útbaigazítását kikérni.

Zilah 1895 márcz 9.

keresztényi szeretettel

Ady Endre

A levél háttérében kétségtelenül az Ady cikkében említett esemény áll. Hogy cikkében Ady Nagykároly helyett Kalocsáról beszél, az Ady emlékeztetnek a rovására írható. Semmi esetre sem valószínű, mint Kovalovszky is írja (I. EmlAE I. 296. l.), hogy a fenti levéllel egy időben Ady Kalocsára is küldött volna levelet.

Ady levele alapján korrigálni kell a cikkben szóba hozott esemény Ady által megjelölt időpontját is. A Guba Pálhoz frott levél dátuma ugyanis kétségtelenül teszi, hogy Ady konfliktusa a zilahi kollégiummal nem nyolcadikos korában, az 1895/96-os tanévben, hanem hetedikés korában, 1895 télutóján volt. Az utóbbi egyben kizárja azt is, hogy — mint Ady Lajos írja — Adyt osztályfőniként Both István fenyegette volna kicsapattással, mivel Both a hetedik osztályban még nem, csak a nyolcadikban volt Ady osztályfőnöke. Egyebekben azonban nem kétséges, hogy cikkében Ady ugyanarra az ügyre utal, amit Ady Lajos és Séra Ferenc egyaránt feljegyzett. (A kérdésre részletesen I. EmlAE I. 290—298. l.) A jezsuita rendbe lépés szándékáról Ady cikkével azonos módon ír hat évvel korábban keletkezett, a Budapesti Napló 1906. máj. 6-i számában megjelent Pap vagyok én c. költeményben is.

Bús Jakab páter (1861—1935): A század elején ismert jezsuita hit-szónok, az 1903-ban újjáalakult magyarországi jezsuita rendtartomány első provinciálisa. — *Jogásznak mentem Debrecenbe:* L. az [Önéletrajz] c. fentebb említett cikk jegyzeteit. — *Pesten, még Nagyváradon is neki-nekirugaszkodtam a jogtudományának:* L. az [Önéletrajz] c. fentebb említett cikk jegyzeteit. — *Nagyváradon már lapot szerkesztettem:* L. az Ez nem rehabilitáció c. 1911. jan. 2-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 381). — *Hétéves koromban írtam az első versemet:* L. az [Önéletrajz] c. fentebb említett cikk jegyzeteit. — *most véletlenül egy nagy kórház csöndes, virágos szobájában vagyok:* Ady 1913 végét a hüvösvölgyi Park Penzióban töltötte. (L. még a Lipótmezei vigasztaló séta

c. 1913. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. 56., ill. 265. l.) December második felében egy hirtelen jött ideges gyomorhajjal a János-kórházba kellett szállítani. Cikkét Ady tehát ez utóbbi helyről küldte el a Pesti Futárnak.

A cikkre l. még az [Önéletrajz] c. 1909. jún. 1-i (l. AEÖPM IX. 343. l.) és az azonos című fentebb említett cikket.

Mj: VT (16.); AEPI (III. 444.)

37. *Lipótmezei vigasztaló sétá*

Megjelent: V 1913. dec. 25. 17—18. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: fölösleges

1913 őszén Ady mintegy két hónapig, okt. végétől dec. második feléig a hűvösvölgyi Park Penzió lakója. Előtte aug. utolsó — szept. első napjaitól Érmindszentről visszatérve (l. A rejtőzködők hazája c. 1913. szept. 23-i cikk jegyzeteit. 239. l.) régi hoteljében, a Magyar Királyban szállva meg, élt Pesten. A Pestre érkezéstől a Hűvösvölgybe való kiköltözésig eltelt hetek Ady életének leghajszásabb napjait hozzák. A Léda-szerellem utáni, az Ifjú karok kikötőjében verscímekkel (Ny 1912. okt. 16.) jellemzett életszakasz szélsőségeiben ekkor éri el csúcspontját. Ady a „kis női csukák” valóságos rajától körülvéve hajszolja a szerelmet, mértéktelenül fogyasztja a bort, míg nem megcsömöröltten az érzelmi örömeiktől, hajnalokig tartó kocsmázásoktól, beteg enccsét, Ady Lajost sürgeti, keressen számára „egy Pesttől nem messze fekvő s mégis csendes, magános lakást”. (L. Ady L., 178. l.) Alkalmos helyül öccse választja ki a hűvösvölgyi Park Penziót, amely ősz derekán többnyire vendégek nélkül szokott maradni. Amikor Ady elfoglalja az általa — nyilván a maria-grüni szanatórium közkeletű neve (l. a Levelek a hazátlanságból. A híres Bolondok Tornya c. 1913. júl. 1-i cikket és jegyzeteit. 22., ill. 217. l.) nyomán — „bolondtorony”-nak nevezett szobáját (l. erre Dénes Zsófia: Élet helyett órák. Bp. 1967. 67—68., 79. és 269. l.) a penzióban, az épületben rajta kívül csupán két személy, a felügyelettel megbízott szolgáló és felesége (egyben szakácsnő is) tartózkodott. A „várkastélyszerű, tornyos, bástyás hotel”-ben (a mai Vöröshadsereg útja 118. sz. épület) tehát valóban „várúrként” érezhette magát. A hely különben is kielégítette Ady minden várákozását. Alkalmos volt arra, hogy elrejtőzzön a város elől, ahol az éjszakázásairól keringő s azokat nemegyszer túlzottan kiszínező pletykák már kikezdték a nevét, s alkalmas volt arra is, hogy elvonulva a személyét szinte tolakodóan körülvevő nők köréből, kissé változtatva életmódján, rendbeszedje idegeit. Ady Lajos és Bölöni is feljegyzik Ady nála szokatlan nagy sétáit, bolyongásait az elhagyott erdei utakon, melyek rendszeresen iktatódtak be napi programjába. (L. Ady L., i. h.; Bölöni, 1966. 372. l.) E séták során fedezi fel a cikkének élményanyagát adó szomszédos lipótmezei elmeógyógyintézet is. Dénes Zsófiától, aki e napok idején lett Ady életének szereplője, tudjuk, hogy Ady gyakran ellátogatott az elmeógyógyintézetbe, s nemcsak az intézet orvosaival került közeli kapcsolatba, hanem annak ápolóiával is. (L. Dénes Zs.: i. m. 82—93. l.) E kapcsolat, Ady lipótmezei elmeógyógyintézeti látogatásainak részleteit s Ady ekkori, a cikk gondolataival sokban rokon vallomásait az ápolókról ugyancsak Dénes Zsófia egykori naplójegyzeteire támaszkodó könyve őrzi.

Madame Thèbes valamikor Párizsban azt jósolta nekem . . .: L. erre Ady Madame Thèbes műhelyében c. 1904. márc. 25-i cikkét. (AEÖPM V. 23. l.) Egy mondat erejéig ugyanerre céloz Ady Vörös felhők alatt c. 1906. ápr. 27-i novellájában is: „Harmincéves koromban a halál torkából menekülök.”

(AEÖN 486. l.) — *a várurnak eszébe jutott egy Kolozsvárott szerzett tapasztalata . . .*: Ady 1909. jún. második felétől aug. elejéig a kolozsvári egyetem ideg- és elmekórtani klinikáján gyógyíttatta magát. — *Lukács Hugó* (1875—1939): neves ideggyógyász, a századelőn a kolozsvári egyetemi idegklinikai első tanársegédje. Kolozsvári gyógykezeltetése idején Ady az ő kezelése alatt állott. Adyval mindvégig meleg barátságot tartott fenn. — *a gyermeknél, a boldogsághoz legelőbb jussú s mégis mártírizált életkezdőknél*: Adynak a gyermekekkel kapcsolatos vallomásaira l. a Petőfi nem alkuszik c. 1910. jún. 10.—aug. 25-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 75., ill. 333. l.) — *Ponori Thewrewk István* (1863—1931): író, újságíró. Főleg elbeszéléseket, tárcákat írt. A század utolsó éveitől egyre inkább elhatalmasodott rajta idegbaja. Ady lipótmezei látogatásai idején felbomlott idegzettel már az elme-gyógyintézet lakója. Ady itt került a közelébe. Kezdetben gyakran járogattak el együtt a közeli Balázs Vendéglőbe, majd amikor Ponori Thewrewköt szigorúbb felügyelet alá helyezték, Ady az intézetben belül szövegte vele a cimboraságot. (Részletesen l. Dénes Zs.: i. h. 82—83. és 85—88. l.) — *Boldogak a főhercegnők, kik Bergernék, Szabónék és Neumannék . . .*: A mondat hátterében nyilván annak a női ápoltnak az esete áll, aki az orosz cár leányának képezte magát, s négy év óta várta atyja követeit, hogy elvigyék, s fejére helyezték a szerinte elnyert cári koronát. (L. Dénes Zs.: i. h. 89—91. l.) — *boldogak a Lipótmezőn a költők . . .*: Az intézeti versfaragókra, akik Ady látogatásai során fokozott kedvet kaptak a poézishez s a körükben lábra-kapott Ady-lázra l. Dénes Zs.: i. h. 84. l. — *boldogak a nagy szerelmesek . . .*: L. erre Dénes Zs.: i. h. 92—93. l. — *Most változatosság okáért . . . kórházba hozattam be magam*: L. az Életrajzom c. 1913. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. (55., ill. 263. l.) Cikkét a Világ részére Ady itt írta dec. 23-án a késő esti órákban. (L. AEVL 443. l.)

A cikkel kapcsolatban l. még az Utak és csalódások c. 1911. júl. 23-i cikk első részét (AEÖPM X. 132. l.) és a Legendák nem leányokról c. 1916. máj. 16-i novella első részét. (AEÖN 1259. l.)

Mj: AEPI (III. 445.)

38. *Harc és Gyűlölet.* (Válasz a B. H.-nak)

Megjelent: V 1913. dec. 30. II. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: scm

[**] Eredetiben: comformittált

Ady a jelen s a Népszava ugyanaznapji számában Gyűlölet és Harc. Levél a szerkesztőhöz címmel közreadott cikkét (l. 60. l.) válaszul írta Rákosi Jenőnek a Budapesti Hírlap dec. 28-i számában Dunántúli álnévvel megjelent cikkére (6. l. — Levelek), melyben Rákosi durván megtámadja Adynak a Népszava 1913. dec. 25-i számában napvilágot látott Gyűlölet és harc. Ének karácsony ünnepén c. versét. Rákosi cikkének szövege a következő:

Tisztelt szerkesztő úr,

olvasta-e, kérem, a Népszava karácsonyi számában Ady Endre úr versét, amelynek címe Gyűlölet és Harc, s melyet Ének karácsony ünnepének nevez a szerzője. Ezt a ronda verset alighanem egy másik, némileg hasonló szellemben költő ifjú ember verse inspirálta, amely azt hirdette, hogy az új Messiást immár nem a Szűz Máriák, hanem a — proletárányák fogják szülni. Mert ezek a hőbortos fiúk azt képzelik, hogy a Szűz Mária legalábbis nagyságos

asszony volt, és még azt nem kérték számon, hogy hány proletáranya szüli Szűz Máriához hasonlóan leendő Messiasát — istállóban.

Azt énekli Ady Endre karácsony napján:

Ma a bilincses millióknak
Éhnyavalyás, kínos élete gyászol
S újra megátkoz téged,
Csalárd legenda, betlehemi jászol,
Hazug fölkenetség, álszeretet.

Ma sem hiszünk a pásztoroknak,
Sem a prémbundás vig örvendezőknek,
Sem a vezér-csillagnak,
Csupán mi saját, szomorú erőnknek,
Mely megfeszítettett igazán.

Ma a sírokat bontogatjuk
S minden léptünkénél átok-sírok nyílnak,
Melyekbe, hajh, becsalta
Hazug fénnyel a betlehemi csillag
A Szeretet hiszékenyeit.

Ma hóhéraink Jézusához
Hallelujázní nem vihetnek minket,
Megmutatjuk egymásnak
Gyűlölet-szító, nehéz sebeinket
S bosszúra hívjuk a szíveink.

Kell önnek, tisztelt szerkesztő úr, több is? Tessék, *én folytatom a rigmust a bosszúról:*

És ha bosszúnk egyszer betellik,
A vemhes idő egyszer nekünk is ellik;
Bíbor ruháját a démosz felölti:
A proletár akkor kedvét kitölti
S a prémbundás menten pucérra vedlik.

Mert itt a példánk, a szakszervezettel:
Ki nem fogad szót szóval, tettel,
Nem prenumerál a Népszavára,
Nem sztrájkol a fők parancsára,
S nem engedelmes mint rabszolga:
Vakon születnie jobb lett volna.

Más példánk a betegsegítő:
A segítségi bárha gyérek,
Jó hatalomnak, jó kenyérnek,
És hivatal minden vezérnek.
Kezünkben van mindég a lista,
Kívágjuk, ki nem cucilista,
Forduljon föl a beste lélek.

Gyűlölünk mindent a világon,
A szentírás csak ákombákom,
Gyűlölünk pórt, urat és szolgát,
Csak szeretjük a magunk dolgát;
A Krisztus is nekünk csak blíktri,
Ha nem kis *k*-val tetszik írni.

Új lét a káoszból kikászol,
S ha négykézláb előttünk mászol,
S az özvegyed ha holtig gyászol:
Csalárd legenda a betlehemi jászol,
Mert hogy nekünk az már nem pászol,
Komoly valóság nincsen máshol,
Csak a betegesgítő — jászol.

Tisztelt szerkesztő úr, ha ezt a kiegészítő verset homályosnak találja, mert hiszen az Ady-irodalom egyik fő vonása, hogy homályos, sőt értelmetlen legyen, ideírom az értelmét prózában.

Az ó- és újtestamentum e felforgatói gyűlölnek mindent, ami jobb náluknál, ezzel szeretik a népet. Szabadságot prédikálnak, és uralmuk a munkásnépen rosszabb a rabszolgatartásnál. Zsarnokságuk türelmetlenebb a Cézároknál, mert a szegénységen zsarnokoskodnak. A szabad sajtóért tüntetnek, de sem újságban, sem gyűlésen, sem a pártban, sem a szakszervezetben nem tűrik el a szabad szót, ha nekik ellentmond, s elveszik annak a nyomorultnak, aki az ő osztályuralmuk hatalmával szembezáll, a kenyérét és a becsületét, amihez hozzáférnek. A tisztelt szerkesztő úrnak Budapesten, 1913. december 27-én, alázatos szolgálja

Dunántúli.

Ady válaszcikkére Rákosi Jenő, ugyancsak Dunántúli álnévvel, a Budapesti Hírlap dec. 31-i számában (3—4. l. — Levelek) reagált. Viszontválaszának szövege a következő:

Tisztelt szerkesztő úr, megengedi-e nekem, hogy visszatérjek utolsó levelém dolgára? Mert úgy jártam, mint az egyszerű cigány, aki meggyóna a papnak, hogy megverte az öreganyja — ködmenét. A ködmenét, mondja a pap, hiszen az nem baj. — Igen, mondja a cigány, de benne volt ám az öreganyám is.

En volnék tudniillik most a ködmen. Egy újságban a saját neve alatt, egy másikban betűjel [!] alatt veri ezt a ködment Ady Endre úr, de az ütéseit nem a ködmennek szánta, hanem a Budapesti Hírlapnak és Rákosi Jenőnek és Rákosiéknak általában. És az egyik cikkét úgy végzi, hogy ezentúl már ezekkel szóba sem áll többé, a másikat meg azzal, hogy ezek (Rákosi Jenő, Rákosiék) készüljenek mordabb visszaütésekre, ha az ő cégerük alatt még tovább is csak másod-harmadrendű poétának engedik mondani Adyt, ha verseit értelmetlennek bátorkodnak tartani. Mordabb visszaütés? Hiszen ez valóságos verekedés. Bocsánatot kérek minden ebben érdekelt féltől, hogy levelemmel ilyen helyzetbe juttattam, s Ady fenséges haragját fejekre felidéztem.

Mit is cselekedtem? Megbotránkoztam Ady karácsonyi versén, amely a csalárd betlehemi legendáról szólt. A verset rondának neveztem. Most is azt tartom, hogy az. Azután egy pár igénytelen klapanciával kiegészítettem és kifiguráztam, s prózában hozzátettem, hogy olyanok ők, a betlehemi

legendarombolók, hogy szabadságot prédikálnak, és zsarnokságot isznak, hogy népjogot árulnak, és hatalmat vásárolnak a nép bőréen.

Erre Ady úr, elsőrendű poéta, úgy elveszti a kis fejét, ami még megmaradt elsőrendű verseiből, hogy azt mondja, egy Dunántúli név alá rejtőzött értelmetlen nulla; és azt mondja, hülye stróféimmal és még hülyébb prózámmal magyarázom őt. Igaz, hogy a Budapesti Hírlapot, mondja tovább, úgy kellene venni, mint a zsigorás kutyát, hanem Ady ezt az én írásmat nem nyelheti le könnyen, „furcsa szatizsfakció érzésből először s a perfidiának példátlan példájánál fogva másodszer.” (Itt igazán meg vagyok akadva, tisztelt szerkesztő úr, mégpedig azon, hogy akkor bolondabb-e, akarom mondani, akkor elsőbrendű-e Ady, mikor verset ír, vagy akkor, mikor prózát ír?)

Egyszóval verses apostolunk olyan értelmetlen dühben van, hogy azt az írást nem tudja lenyelni, hogy ebben a stílusban hadonászik szegény fejem ellen két újságban egyszerre. Merthogy a nézetét a Szűz Máriával nem mástól vette, azt mondja. Sőt pár éve visszamenőleg már háromszor megírta. Istenem, Istenem. Én csak azt mertem mondani, hogy egyik kollégája verse inspirálhatta. Most az jut eszembe, hogy mit verhetett Ady annak a kritikusnak a fejéhez, aki azt mondta róla, hogy egész irányát a francia dekadensekből szedte, és hogy jobb versei Verlaine verseinek a magyarosítása.

De hát halandók és feledékenyek vagyunk, még a halhatatlanok is közülünk. No, meg rém hiúk. És iszonyú elbizottak. Rettenetesen fennhéjázók, hozzá némileg üres szívűek és üres fejűek.

A vers pedig — így magyarázza, mert mintha mégis félne attól, hogy értelmetlen marad magyarázat nélkül —, a verse értelme, azt mondja, az, „hogy az urak, papok, farizeusok, rabszolgatartók Jézusához s ünnepléséhez” nekik nincs közük.

Ebben két momentum nevezetes. Az egyik az, hogy úgy tesz, mint az újtestamentombeli farizeus, aki a templomban látta térden állva töredelmes imádságban nyögni a szegény publikánust, aztán kiállt a középbe, és a mellét verve odakiabálta az Úrnak, hadd hallják mindenek: Jehova, hálát adok néked azért, hogy nem vagyok olyan, mint — az a piszok publikánus.

A másik nevezetes momentum az a rideg képmutatás, amely egy Jézusból két Jézust csinál, hogy megállhasson oktan álláspontján.

Mert azt ugyan megértem, ha valaki a maga álláspontjáról azt mondja, hogy Jézusnak nincs köze „az urakhoz, papokhoz, farizeusokhoz és rabszolgatartókhoz”, ámbár ez is ellenkezik magával Jézussal, tanításával és isteni lényével. De egy Jézus Krisztus született, a szegénység vigasztalója, a gyermekek oltalma, a bűnösök reménye és az egész emberiség megváltója. Ennek a születése ünnepe a karácsony. Poétalélek kell-e hozzá, hogy e nap szent estéjén valaki meginduljon, még a züllött bűnös is valamit érezzen a szeretethez, az engesztelődéshez hasonló?

És poéta-e, pláne elsőrendű poéta-e az, aki nem a papok és rabszolgatartók, hanem mindnyájunk Jézusát, akihez millió jámbor és egyszerű szív sóhajtoz, akinek gondolatában millió szenvedő, testi-lelki beteg enyhülést keres, csak azért, mert a papoké is, az uraké is, a rabszolgatartóké is — karácsony szent estéjén gyűlöletből megrugdossa, és versben leköpi?

Bocsánatot kérek, tisztelt szerkesztő úr, szokatlanul hosszú levelemért. Nem fogom zokon venni, ha nem adja ki; de ha kiadja, szépen megköszönöm. Egyébként B. U. É. K. mindeneknek, Ady úrnak is.

Budapesten, 1913. dec. 30.

Dunántúli

olykor, e reménytelen országban, csak a szocialisták táborában látom nemcsak természetes fegyvertársainkat, de a magunk ellenére bennünket fölszabadíthatókat is: L. erre még a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikket és ennek jegyzeteit (AEÖPM X. 199., ill. 551. l.). — *A Népszavát sokan . . . kormányterror miatt nem olvashatják:* Utalás a lap számainak gyakori elkobzásaira, ill. különösen 1912—1913-ban utcai, pályaudvari terjesztési jogának megvonásaira. — *legszebb éveim voltak azon évek, melyekben Rákosiék rémülten és némileg túloz. „Vörös posztó”-vá a konzervatív irodalom előtt és sűrű támadások célpontjává költészete csak az Új versek megjelenése körüli időktől vált.*

Mj: VT (64.); F (164.); Vál. (360.); Isz (280.); Na (222.); Ai (305.); KF (302.); AEPI (III. 448.)

39. Gyűlölet és Harc. Levél a szerkesztőhöz

Megjelent: Népszava 1913. dec. 30. 6. l. — Művészet, irodalom — Ady Endre

[*] Eredetiben: akinek pedig — pedig van

A cikk előzményére l. a Harc és Gyűlölet. (Válasz a B. H.-nak) c. 1913. dec. 30-i cikket és jegyzeteit (59., ill. 266. l.).

Tisztelt szerkesztő úr: A Népszava szerkesztője ekkor Garami Ernő volt — zsigorás: ragályos, pestises. — szatizsfakció: elégtétel. — perfidia: álnokság, galádság. — nem vagyok szocialista szervezeten és teljesen, de hosszú évek óta szeretettel s munkával mutatom meg kifelé is, hogy az új és igaz Messiás-hít, a szocializmus, mennyire az enyém is: L. erre még a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikket és ennek jegyzeteit (AEÖPM X. 199., ill. 551. l.). — *Ezt az új . . . hitet évek óta négy vagy öt versben vallottam a Népszavában:* Ady valószínűleg A papok istene c. 1907. ápr. 24-i, A nagyranőtt Krisztusok c. 1911. dec. 24-i, a Megállt a Sors c. 1912. dec. 25-i és Az izgága Jézusok c. 1913. máj. 1-i versére utal.

40. Könyvek és jóslások

Megjelent: Ny 1914. jan. 1. 71—72. l. — Figyelő — Ady Endre

Mégiscsak az került s kerül elébem mindig, ami nekem, számomra a legérdekesebb, legfontosabb és legszükségesebb: L. erre még a [Vallomás olvasmányairól] c. 1918-ban megjelent cikket (150. l.).

*

Szép Ernő mesedráma: Az egyszeri királyfi. A darabot 1913. dec. 19-én mutatták be a Nemzeti Színházban Ivánfi Jenő rendezésében. A mű 1914-es impresszummal ugyanez időben jelent meg könyv alakban is a Franklin Társulat kiadásában. A darabról a színházi előadás kapcsán jelen cikkéhez hasonlóan ír Ady 1913. dec. 21-én kelt, Dénes Zsófiához küldött levelében: „Voltam a Szép Ernő darabjában . . . A Szép darabja kedves, néha finom, de sok.” (L. Dénes Zs.: Élet helyett órák. Bp. 1967. 145—146. l.) — *kórházi gyamból lázaskodtam ki:* L. erre az Életrajzom c. 1913. dec.

25-i cikk jegyzeteit (263. l.). — *én, aki nyolc év óta körülbelül hatszor-hétszer néstem pesti színpadot*: L. erre még *Az utolsó nap.* (Balázs Béla könyve) c. 1913. okt. 1-i cikket (43. l.). — „*ez az én szerelmes fiam, kiben nekem nagy kedvem telik*”: L. Máté evangéliuma, 17. rész 5. versszak.

*

Drága kék pillangó az ő első meséskönyve: A kis kék pillangó utazása. A kötet Lesznai Anna illusztrációival, magyar és német nyelven Bécsben jelent meg 1913-as impresszummal.

*

Schöpflin Aladár észrevette, hogy Heltai Jenő és Krúdy Gyula nagyon olvastatnak ma: Ady Schöpflin Aladárnak a Vasárnapi Újság 1913. nov. 26-i számában Krúdy Gyula Zoltánka c. színművének Magyar Színházbeli bemutatójáról s Heltai Jenő A tündérlaki lányok c. novelláskötetéről (az utóbbiról névaláírás nélkül) írt kritikájára (l. i. h. 930., ill. 940. l.) utal. Mindkét írás a tárgyalt író népszerűségének, művei kelendőségének ecsetelésével kezdődik. — *Kabos Ede egyszer, pár év előtt azt írta nekem Párizsba . . .*: Kabos 1909. márc. 14-i leveléről van szó. (L. AEVL 251. l.) — *az én fogadott apámnak, Kabos Edének*: Kabosról, aki tizenhárom évvel volt idősebb Adynál, s akivel Ady első párizsi útjáról hazatérve (1905. jan.) a Budapesti Napló szerkesztőségében került szoros és mindvégig tartó baráti kapcsolatba, hasonlóképp szól Ady az Új versek Kabosnak adott példányába írt ajánlásában (l. Érdekes Újság 1919. febr. 20. 7. sz. 17. l.), továbbá A jövő fészke. (Kabos Ede regénye) c. 1908. dec. 16-i cikkében (AEÖPM IX. 284. l.). — *Heltai Jenő újságíró-detektitv, csúfondároskodó, szép . . . regénye*: Heltai Jaguár c. regényéről van szó. — *Krúdy szemérmellenül és egészen lírikus, szemérmellenül s . . . pompásan*: Megállapítását Ady minden bizonnyal elsősorban Krúdynak A vörös postakocsi c., könyv formátumban 1913 nyarán megjelent regényére utalva írja. Ezt valószínűsítik azok a kitételek is, amelyek Adynak a műről 1913. szept. 1-én megjelent írásában (Krúdy Gyula könyve. A vörös postakocsi. L. 33. l.) a könyv műfajáról olvashatók.

Mj: VT (208.); Ai (369.); AEPI (III. 450.)

41. *Magyar és román.* (Levél Goga Octavianhoz)

Megjelent: V 1914. jan. 25. 9—10. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: és

[**] Eredetiben: Bécsből

A cikk az 1913 végén és 1914 elején folytatott magyar—román pak-tumtárgyalásokhoz kapcsolódik. A szóban forgó tárgyalások egyik utolsó aktusát képezték egy több éves közeledési kísérletnek, melynek közvetlen célja bizonyos kompromisszum megteremtése volt a magyarországi román nemzetiség vezető körei és a magyar kormány között. Az erre irányuló akciók még 1910-ben kezdődtek, s megszakításokkal a világháború első hónapjait tartották. Az akciók kezdeményezője Tisza István volt, aki 1910 tavaszán választási programbeszédjeiben a nemzetiségek helyzetét érintve több ízben foglalkozott a románság sérelmeivel s e sérelmek orvos-lásának lehetőségével. Ilyen szempontból különös jelentőséget kapott Tisza

1910. márc. 3-án elhangzott nagyváradi beszéde, melyben Tisza nyíltan felszólította a románság vezetőit, hogy „keressék fel a magyar közélet vezéreit”, s a „békés megoldás ösvényére” lépve, a magyarság képviselőivel együtt „oszlassák el a netán létező bajokat és félreértéseket”. Tisza beszédeinek hamarosan meglett az eredményük. 1910 júliusában Mihú János magyarországi román nagybirtokos Tisza felszólításától inspirálva felkereste a júniusi választások során hatalomra került Munkapárt elnöki tisztségét betöltő Tiszát, majd az ekkor megejtett tájékoztató jellegű megbeszélések alapján, Tisza kérésének megfelelően, 1910. szept. 12-én emlékirat formájában juttatta el Tiszához a románság kívánságait. A tulajdonképpeni tárgyalások megindulására ezt követően került sor. A tárgyalások folyamán Tiszát, aki a tárgyalásoknak magyar részről mindvégig főszereplője volt, csak kis mértékben vezérelték belpolitikai szempontok. Noha befelé Tisza következetesen a román nemzetiséggel való, a kölcsönös érdekeken alapuló béke megteremtésének s következesképp a magyarelles román agitáció megszüntetésének szükségességét hangoztatta, valódi célja a nemzetiségi kérdéshez kapcsolódó feszültségek bizonyos mértékű feloldásával a Monarchia külpolitikai cselekvőképességének fokozása, illetve Romániának a Monarchia hatalmi törekvései szempontjából történő megnyerése volt. Az utóbbi tényező a tárgyalások során Tisza törekvéseiben különösen az első Balkán-háború lezajlása után, 1912 késő ősztől kapott megkülönböztetett fontosságot. A közösen fellépő kis balkáni államok (Szerbia, Bulgária, Montenegró és Görögország) váratlan és gyors győzelme a Monarchiával szövetségben álló Törökország felett s ezzel a Balkánon kialakított korábbi egyensúly felborulása nemcsak hogy jelentős csorbát ejtett a balkáni erőegyensúly fenntartásában érdekelt s arra törekvő Monarchia külpolitikai tekintélyén, hanem közvetlenül is veszélyeztette a Monarchia balkáni pozícióit. Addigi tekintélyét s szilárd pozícióját a Balkánon a Monarchia egyaránt a Romániához fűződő kapcsolatok elmélyítésével kívánta visszaállítani. Később, a világháború küszöbén, az erők polarizálódása közben pedig még inkább fontossá vált Romániának a Monarchia, illetve a központi hatalmak oldalára állítása vagy legalábbis semleges magatartásának biztosítása. Mindennek azonban egyik alapvető feltétele volt a magyarországi románság sérelmeinek orvoslása, ami nélkül Romániával mindenfajta szorosabb szövetség elképzelhetetlennek bizonyult. Tisza a Monarchia s nem kevésbé Németország külpolitikájának irányítóitól ösztönöztette, azok egyenes felkérésére, de saját, a román nemzetiséggel létrehozandó béke szükségességéről régtől fogva vallott meggyőződése szerint is ezért kezdeményezte kitartó buzgalommal újra s újra a tárgyalásokat a hazai románság különböző képviselőivel. Mégis, a magyarországi románok megbékítését diktáló külpolitikai érdekek ellenére, Tisza mindvégig csupán néhány kulturális, egyházi és iskolai jellegű engedmény megadására mutatott hajlandóságot. Úgy vélte ugyanis, hogy a román birtokos osztállyal, mindenekelőtt a román nagybirtokosokkal és a román főpappal való megegyezéshez s ezzel a románság politikai mozgalmának leszereléséhez elegendőnek bizonyulnak majd e mérsékelt engedmények is. Ez az alapállás jellemezte Tisza magatartását nemcsak 1913–14-ben, hanem már a Mihúval megkezdett tárgyalások idején is. A tárgyalások alapjául ekkor Mihú említett szept. 12-i emlékirata szolgált. A román főpapok és földbirtokosok véleményének meghallgatásával készült emlékirat főbb pontjaiban a román nemzetiséggel kötendő béke feltételeként az 1868. évi nemzetiségi törvény rendelkezéseinek betartását, az önálló román politikai párt engedélyezését, az általános, egyenlő és titkos választójogot, ötven román választókerület felállítását, a román területeken a román nyelv közigazgatási használatát s

ugyanítt a román hivatalnokok megfelelő számú alkalmazását, román kulturális és gazdasági egyesületek létesítésének engedélyezését, a román görögkeleti és görög katolikus autonómia biztosítását, a népiskolai anyanyelvi oktatás és hitoktatás bevezetését, a román egyházaknak a többi egyházzal azonos arányú állami támogatását, az állami segélyakciók kiterjesztését a román vidékekre, az érvényben levő s a románságra nézve sérelmes rendelkezések hatálytalanságát, valamint a román személyek ellen folyó politikai perek felfüggesztését jelölte meg. A román kivánságoknak ez a Mihó által megfogalmazott listája jóval többet követelt, mint amennyit Tisza a románság részére megadhatónak tartott. Éppen ezért, noha szeptember második felében és októberben Mihó többször is tárgyalta Tiszával, ez utóbbi Mihó emlékiratát mint tárgyalási alapot végül is egyértelműen elvetette. Tiszához hasonlóan elvetette Mihó emlékiratát Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök is, aki Tiszával egyetértésben október során szintén érintkezésbe lépett Mihóval. Ugyanakkor emlékiratának elvetése nem jelentette egyben a kapcsolatok megszakítását is Mihóval. Tisza a megegyezés érdekében továbbra is tárgyalásokra biztatja Mihó, aki nem sokkal később, 1911 januárjában újabb emlékiratot juttatott el Tiszához. Az ún. második Mihó-féle emlékirat azonban lényegében megismételte az első emlékiratba foglaltakat, ezért az ugyanúgy nem válhatott kiindulópontjává egy megegyezésnek, mint ahogy az első emlékirat sem. Mihó második emlékiratának elutasítása gyakorlatilag megpecsételte a Mihóval megkísérelt egyezkedés sorsát. A szóban forgó emlékiratokba foglalt követeléseken túl ennek egyik okaként tudható be, hogy a hazai románság széles rétegei helyett Mihó mögött csupán a román arisztokrácia maroknyi csoportja állott. Ha ez utóbbi támogatta volna is a további tárgyalásokat, a román nemzetiség egészének egyetértését nehéz lett volna megszerezni ehhez. 1911 elején ugyanis a sajtó révén általánosan publikussá vált Mihó és Tisza, illetőleg Khuen-Héderváry addig titokban tartott tárgyalásainak ténye, valamint Mihó emlékiratainak elutasítása, s ennek nyomán, Tiszáék merev magatartása miatt, a románság körében erős tárgyalásellenes hangulat vált úrrá. Ebben a helyzetben, különösen azután, hogy a román közvélemény jelentős része személyes tevékenységét is elítéléssel kísérte, Mihó már nem fogadhatta el Tiszának a tárgyalások folytatására tett ajánlatát, így röviddel második emlékiratának elutasítása után feladta addig vállalt szerepét, s visszavonult a magánéletbe.

A Mihó-féle tárgyalások megszakadását követően a románságnak a tárgyalások folytatásával szembehelyezkedő közhangulata félreérthetetlenül jelezte, hogy a román nemzetiség megbékítése aligha képzelhető el néhány kisebb jelentőségű engedmény alapján, ugyanakkor nyilvánvalóvá vált az is, hogy a román—magyar ellentétek rendezéséhez nem elég csak a román felső körökkel kapcsolatba lépni. A magyar—román közöledésre felfigyelő s az ezzel összefüggő tárgyalásokat később is figyelemmel kísérő királyi román kormány miniszterelnöke a Monarchia külügyminiszteréhez írt levelében már 1910 őszén kifejtette, hogy a román nagybirtokosság és főpapság helyett célravezetőbb a románsággal való kiegyezés módzatairól az előbbieknél szélesebb rétegeket képviselő Román Nemzeti Párt vezetőivel tárgyalni. Tisza azonban jó ideig nem mutatott hajlandóságot erre. 1912 májusában a miniszterelnöki székben Khuen-Héderváryt követő Lukács László Tisza inspirálására ugyan tapogatózó megbeszélésekbe kezdett Mihályi Tivadár országgyűlési képviselővel, a Román Nemzeti Párt elnökével, de e megbeszélések a kezdeti stádiumon nem jutottak túl, s később tárgyalópartnerként Tisza újra csak a román arisztokráciára, ill. annak képviselőjére, Mihóra gondolt. Mihóval kívánta felvenni az érintkezést Tisza a

paktumtárgyalások következő, 1912 legvégén kezdődő szakaszában is. A tárgyalások felújítását ekkor a balkáni államok említett Törökország elleni sikeres háborúja tette szükségessé. A tárgyalások újrakezdését a német diplomáciával egyetértésben elsősorban Berchtold, a Monarchia külügyminisztere sürgette. Tiszához november és december során írt leveleiben, továbbá Budapestre küldött külügyminisztériumi osztályfőnöke útján Berchtold igyekezett meggyőzni Tiszát s részben rajta keresztül Lukács Lászlót a magyarországi románokkal való gyors megegyezés fontosságáról, jelezve egyben, hogy a román nemzetiséggel történő kiegyezés esetén a török vereséggel s a kis Balkán-államok megerősödésével kialakult új helyzetben a Balkánon ugyancsak érdekeit féltő Románia hajlandó lenne szorosabbra fűzni s megszilárdítani kapcsolatait a Monarchiával. Tisza maga is Berchtoldhoz hasonlóan ítélte meg a külpolitikai helyzetből adódó feladatokat, s kész volt megtenni az ennek megfelelő lépéseket, tárgyalásainak felújítása a románsággal egy ideig mégis késett. Az utóbbi oka éppen abban rejlett, hogy Tisza közel három héten át ragaszkodott ahhoz, hogy a tárgyalások fonalát ismét Mihival vegye fel. Csak Berchtold tartózkodó rábeszélésére s azt követően, hogy Románia egyik Budapesten tartózkodó politikusa tudtára adta Tiszának, miszerint a román miniszterelnök, Brătianu nem éri be a tárgyalásoknak pusztán Mihival való felújításával, volt hajlandó Tisza tárgyalóasztalhoz ülni a Román Nemzeti Párt vezetőivel. A tárgyaló személyek körüli huzavona után Tisza dec. 18-án értesítette Mihali Tivadart, hogy megbeszélésekbe kíván bocsátkozni vele. Mihali s a Román Nemzeti Párt vezetősége, mely előzetesen egyeztetette álláspontját a román miniszterelnökével, felkészülten várta Tisza tárgyalási ajánlatát. A tárgyalások vezetésére a pártvezetőség jan. 12-én Mihali, Maniu és Braniste személyében hármass bizottságot nevezett ki, s ez jan. 21-én 11 pontos jegyzéket adott át Tiszának, amelyben a Román Nemzeti Párt Tisza felkérésére összefoglalta a román nemzetiségnek a magyar kormánnyal szemben támasztott követeléseit. A Tiszához eljuttatott jegyzék több vonatkozásban is megismételte azt, amit korábban emlékirataiban Mihi jelölt meg a román — magyar béke feltételeként. Mihi emlékirataihoz hasonlóan követelte a jegyzék a románság számára az anyanyelvi oktatás és művelődés jogának elismerését s lehetőségeinek megteremtését, a görögkeleti és görög katolikus román egyház autonómiájának szavatolását, a két román egyháznak más egyházakhoz hasonló állami segélyezését, a románlakta vidékeken a közigazgatásban a román nyelv bevezetését s román hivatalnokok alkalmazását, a Román Nemzeti Párt szervezkedési szabadságának biztosítását s a demokratikus választójog megalkotását. Követelte ezen túl a jegyzék még a szabad egyesülési és gyülekezési jogot, a sajtószabadságot, a román sajtótermékek politikai üldözésének megszüntetését stb.

A Román Nemzeti Párt jegyzékére Tisza, ugyancsak jegyzék formájában, febr. 6-án válaszolt, majd személyesen is tanácskozott a párt kiküldött hármass bizottságával, de az 1910—11-es tárgyalásokhoz hasonlóan Tisza ekkor is csak bizonyos egyházi, közigazgatási s hasonló jellegű sérelmek orvoslását, valamint kisebb gazdasági vonatkozású engedmények megtételét helyezte kilátásba. Ez az ajánlat a Román Nemzeti Pártot ugyanúgy nem elégtette ki, mint a maga fellépése idején Mihut, a tárgyalások alig felvett fonala ilyen körülmények közt rövidesen ismét megszakadt. Tiszának az alapvetőbb követelések kielégítésével szemben újból megnyilatkozó hajthatatlansága mellett befolyással volt az utóbbira az is, hogy a tárgyalásokat nemzetiségi részről kezdetben ösztönző Románia időközben a Monarchia felé tett tapogatózó lépéseivel jórészt felhagyva, Oroszország irányába kezdett orientálódni, s ettől fogva fokozódó passzivitással szemlélte Tisza

s a Román Nemzeti Párt tárgyalásainak kimenetelét. De nem kevésbé hatott ki a tárgyalások megszakadására az sem, hogy a magyar uralkodó osztályok különböző csoportjai a román követelések láttán zömmel a tárgyalások továbbvitele ellen foglaltak állást, s ez egy időre korlátot szabott Tisza tárgyalási lehetőségeinek is.

A tárgyalások ismételt felújítására Tisza és a hazai románság közt néhány hónappal később, már Tisza miniszterelnöksége alatt, 1913 őszén került sor. A kezdeményező most is Tisza volt, aki e lépését ekkor már döntően a világháborúra való felkészülés jegyében tette meg. Az újabb eszmecserék okt. 27-én kezdődtek, s 1914. febr. 18-ig tartottak. Az egyezkedést román részről ismét vállaló Román Nemzeti Párt a tárgyalások folytatására ezúttal tízes bizottságot s három főből álló delegációt hozott létre. Az előbbi egyik tagja Goga Octavian volt, az utóbbi a korábbi hármas bizottság tagjaiból került ki. A tízes bizottság s a Tiszával közvetlenül érintkező delegáció a Román Nemzeti Párt megegyezési feltételeit összegezve a követeléseknek jóval bővebb listáját tárta Tisza elé, mint az év januárjában. Az akkori s az új tárgyalások idején változatlanul fenntartott kívánságokat kiegészítő új pontozatok közül a legfontosabbak ötven román többségű választókerület felállítását, román főispánok kinevezését s a minisztériumokban román államtitkárok alkalmazását kérték. S a későbbiekben e pontozatok további újabb követelésekkel egészültek ki. Így a decemberre megszerkesztett s Tiszának ugyanakkor benyújtott memorandum kikötötte a nem állami elemi népiskolák jogviszonyaira, valamint a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságaira vonatkozó 1907. évi XXVII. törvénycikk nemzetiségeket sértő rendelkezéseinek módosítását, a magyar kormányznak tárca nélküli román miniszterrel történő kibővítését, számos, a románság érdekeinek megfelelő, nyelvi, kulturális, vallási életét elősegítő egyházi, iskolai és oktatási rendelkezés bevezetését stb.

Tisza, ha nem is a követelések megskasodásához igazodva, de egy európai méretű háborús erőösszemérés egyre nyilvánvalóbban felsejlő előjeleinek hatására 1913—14 fordulója körül némileg engedékenyebb magatartást tanúsított már a románság kívánalmaival szemben, mint tárgyalásainak korábbi szakaszaiban. Ez az engedékenység azonban továbbra sem terjedt túl a nyelvi, kulturális és egyházi kérdések körén. Az olyan alapvető jellegű román követelések tekintetében, mint az általános választójog, az ötven román választókerület kialakítása, a románok részvétele a központi s megyei kormányzásban, a román nyelvű vidékeken a román nyelv használatának engedélyezése a közigazgatásban stb., Tisza hajthatatlan maradt. Mindezt tetézte, hogy engedményeit Tisza a románság szempontjából meglehetősen súlyos feltételekhez kötötte, amennyiben megkívánta, hogy a románságnak juttatandó kedvezmények ellenében a Román Nemzeti Párt garantálja a román nemzetiségi mozgalom megszűnését, nyilvánítsa ki, hogy a felajánlott megoldást a román nemzetiségi kérdés állandó és végleges elintézéséként fogja fel, programjából pedig iktasson ki minden olyan részt, amely meghaladná a megkötendő egyezség maradéktalan végrehajtásának ellenőrzését. Mindez, de elsősorban a Tisza és román tárgyalófeleinek álláspontja közötti, Tisza említett, engedményekre jobban hajló magatartása ellenére is megmaradó jelentős ellentétek természetszerűen juttatták harmadszor is holtpontra a magyar—román egyezkedés ügyét. Az ellentétek feloldhatatlansága, miután a két fél 1913 decemberében és 1914 első napjaiban többször is megvitatta a román—magyar békére vonatkozó, egymástól eltérő feltételeit, január közepére vált nyilvánvalóvá. Az így kialakult helyzetben Tisza még egy utolsó kísérletet tett tárgyalásai kudarcának elkerülése érdekében. A Monarchia bukaresti követének javas-

latára a Román Nemzeti Párt vezetőitől a tárgyalások sorsával kapcsolatos végső döntés néhány héttel történő elhalasztását kérte. Ugyanerre biztatta a Román Nemzeti Párt vezetőségét a tárgyalások iránt ismét érdeklődő s azokat figyelemmel kísérő román kormány, ill. miniszterelnök is. A Bukarestből érkezett tanácsot figyelembe véve a magyarországi román vezetők nem zárkoztak el Tisza kérésének teljesítése előtt, s így a Tiszával folyó megbeszélésekben mintegy kétheti szünet állott be. A tárgyalási szünetet azonban egyik fél sem töltötte tétlenül. Tisza, hogy a maga elképzelései számára kedvezőbb talajt teremtsen, január második felében, ill. február első napjaiban levelet intézett a román főpapokhoz s a megyék főispánjaihoz, arra ösztönözve őket, hogy a maguk lehetőségei szerint próbálják elősegíteni a tárgyalások sikeres lezárását. Ugyanakkor a Román Nemzeti Párt tizes bizottsága s hármás delegációja a románság nevében elfoglalandó álláspont végleges megformálásán munkálkodott. Mindazonáltal a kéthetes tárgyalási szünet nem váltotta be a főleg Tiszától hozzá fűzött reményeket. A kormány iránt lojális főpapság a világháború küszöbén ténylegesen már csak kevés befolyást gyakorolhatott a Román Nemzeti Párt döntéseire, s hatálatannak bizonyult az a kezdeményezés is, hogy a megyékben a főispánok gondoskodjanak arról, hogy a különböző magyar közművelődési egyesületeknek a magyar—román tárgyalásokkal kapcsolatban sorra megnyilatkozó állásfoglalásai lehetőleg ne bírjanak románellenes éllel. A magyar—román tárgyalások februári folytatása ebben a helyzetben nem hozhatott előrelépést a megegyezés irányába.

A tárgyalások februárban közel két héten át tartottak még. Miután ezeken az álláspontokat úgyszólván semmiben sem sikerült közelebb jutatni egymáshoz, a Román Nemzeti Párt végrehajtó bizottsága, a komité, elhatározta, hogy febr. 17-én teljes ülésre ül össze Budapesten, hogy döntson a Tiszának adandó végérvényes válasz fölött. A válasz szövegét a komité ülése előtti napokban Maniu és Goldis László szerkesztette meg, s azt a febr. 17-i ülésen a komité egyhangúan elfogadta. A válaszban a komité egyértelműen kinyilvánította, hogy a Tisza által a tárgyalások folyamán a románoknak ígért engedményeket a románság részére s a megkötdendő békéhez elégtelennek tartja, s hogy a Román Nemzeti Párt éppen ezért korábbi törekvéseihez híven továbbra is megmarad addigi programja mellett. Mindamelltt válaszában a komité nem zárta ki annak lehetőségét, hogy alkalmas időben a jövő során esetleg új tárgyalások kezdődjenek a magyar kormány s a románság képviselői között.

A komité febr. 17-én jóváhagyott választát a Román Nemzeti Párt hármás delegációja másnap, febr. 18-án adta át Tiszának. Ez a mozzanat az 1913 ősze óta folyó tárgyalások utolsó aktusát jelentette. Újabb tárgyalásokba a románsággal a világháború második hónapjának vége felé bocsátkozott Tisza. De akkorra Románia, amelynek a központi hatalmak melletti felsorakoztatása a tárgyalásoknak változatlanul a végső célját adta, már határozottan az antantszövetség felé lépett. Ennek folytán Tisza utolsó megegyezési kísérlete hamarosan a magyarországi románság képviselőivel kezdeményezett előző tárgyalások sorsára jutott.

Az 1913. október végétől 1914. február második feléig tartó magyar—román megbeszélések lényegében a közvélemény nyilvánossága előtt folytak. A magyar és a román nyelvű sajtó alkalomról alkalomra bő terjedelemben ismertette a tárgyalások különböző eseményeit. A tárgyalások részleteiről ily módon Ady könnyen informálódhatott. Elsősorban ez a sajtóból nyert információ szolgáltathatta az alapot cikke megírásához is.

Ady cikke meglehetősen mély hatást váltott ki a hazai románság körében. Erről tanuskodik az az erősen polemikus élű sajtóvisszhang, amely a

cikket a románság részéről kísérté. A cikke az alábbi, jan. 27-én megjelent rövid jegyzettel elsőnek a Román Nemzeti Párt hivatalos lapja, a Románul reagált:

Poetul Ady către d. Octavian Goga

În Világ de Duminecă, cunoscutul poet decadent maghiar Ady adresează dlui Octavian Goga o scrisoare deschisă, încercând să-l desmânte pe laureatul nostru conducător dela ori ce ingerință în încheierea unui pact cu guvernul contelui Tisza, care pact n'ar putea să fie decât deopotrivă de dezastruos celor două neamuri: unguresc și românesc.

Poetul Ady depreciază în chipul cel mai regretabil rostul atitudinii comitetului nostru și tradează, că tradiționalele prejudecăți ale intelectualismului maghiar și-au imprimat pecetea și asupra gândirii unui om, care se complăce în rolul artistului elevat și imparțial.

Cu această scrisoare ne vom ocupa probabil în numărul nostru viitor, pentrucă ea reflectă viu greșurile mintale ale potrivnicilor noștri.

Ady, a költő, Goga Octavian úrhoz

A vasárnapi Világban Ady, az ismert magyar dekadens költő nyílt levélben fordul Goga Octavian úrhoz, megkísérelvén koszorús vezetőnket minden, a Tisza gróf kormányával kötendő paktumban való közreműködéstől eltántoritani, mely paktum szerinte mindkét nép, a magyar és a román számára egyaránt katasztrofális lenne.

Ady, a költő, a legsajnálatosabb módon félreérti a mi komiténk magartásának lényegét, és elárulja, hogy a magyar értelmiség hagyományos előítéletei egy olyan ember gondolkodására is rányomták bélyegüket, aki pedig a részre nem hajló és kiváló művész szerepében tetszeleg.

Ezzel a levéllel valószínűleg a következő számunkban foglalkozni fogunk, mivel híven tükrözi ellenfeleink felfogásbeli hibáit. (Szász Zoltán fordítása)

A Románul, fenti jegyzetének ígérétehez híven, másnap, jan. 28-án vezércikkében újra visszatért Ady írására. Vezércikkének szövege a következő:

Ady către Goga

Arad, 27 Ianuarie

În corul tratativelor româno-maghiare s'a amestecat pe neașteptate, din parte ungurească, o voce clamantă, impetuoasă, și se adresează unuia din cei mai de seamă membri ai comitetului nostru național: d-lui Octavian Goga, asupra căruia atenția publicului românesc se îndreaptă azi cu mult interes. Vocea e a cunoscutului aied decadent maghiar Ady, care s'a smuls pe neașteptate din brațele nimfelor cu solduri păroase, și-a întrerupt nobila îndeletnicire de a ciuguli prin grădinile exotice ale lui Baudelaire, Mallarmé și Verlaine, și a îmbrăcat cu îndurerare patriotică chiurasa lui Barabás Béla.

O atitudine cât se poate de bizară, aceasta, pentru un vizionar al cavourilor egiptene, al cozilor de pisică și al aburilor de absint. Singura noastră mângâiere e totuș, că acest simpatic anahoret al poeziei maghiare moderne, aduce, chiar în atitudinea-i paradoxală, argumente nebănuite de el, în favoarea potrivnicului, în a cărui combatere se complăce.

Nu voim să-l prevenim pe d. Goga, pentrucă suntem convinși că dsa va ști să potolească cu mângâieri înțeleghătoare febra spirituală a impulsivului

d-sale asaltant. Scrierea poetului Ady a apărut abia acum Duminecă, în Világ — și d. Goga, decumva delicata d-sale situație de răspundere îi va permite, are încă timp să-i răspundă, de sigur cu mai multă competență decât noi.

Dacă întârziem, totuș, și noi, asupra scrisorii d-lui Ady, o facem fiindcă găsim în ea expresia plastică a adâncii răscoliri sufletești de care se resimte azi viața societății maghiare pe urma tratativelor româno-maghiare. Poetul Ady, se pretinde a fi maghiar de rasă, și deși el vine din lumea unor preocupări intelectuale ce ating numai prin tangență ideologia naționalistă, e de un spirit tot atât de incisiv, în versurile sale e de un temperament tot atât de rapsodic și știe să injure tot atât de neaș ca oricare din connaționalii săi de pe cea dintâi treaptă a culturii. În acest sens, Ady e citat chiar ca o ilustrație a spiritului de rasă maghiar — și nu ne mirăm, că tocmai el s'a găsit acum să iniepte cea dintâi săgeată împotriva dlui Goga. Dar, în parte, genul poetic al dlui Goga e coroana înșoaș a ideologiei noastre naționaliste. În consecință situația d-sale e mai ușoară, mai adăpostită de ingerențe atât de puțin pricepute. D. Goga va găsi, probabil, împreună cu noi, că săgețile d-lui Ady sunt cele mai semnificative cu putință și că în cele ce spune, se evidențiază tocmai prejudecățile esențiale ale mentalității maghiare, răstăcirile fatale în ce privește țintele, orezul și educația noastră sufletească în politică.

Dăm aci câteva pasagii, din cele mai caracteristice, ale scrisorii lui Ady. El scrie:

„Ungurul îi vorbește Românelui, câmpul îi vorbește pădurii, dar patriotul către patriot, omul către om și poetul către poet, stimatul meu prieten, Octavian Goga. E ros Soarele în zilele aceste ale iernii și negre-indoliolate sunt astăzi inimile ungurești cele mai umane, cele mai arzătoare, cele mai einstite. Acum îmi arunc și eu cobza, după cum tu ți-ai aruncat'o de dragul poporului tău, dar nu plâng, ci strig cu glas înalt profetii, iar când mi se urăște de ele, blesteme suflă gura mea. Fi-vei și tu acolo, cel de credință greacă, la pomana strălucită, mare, sau călători-vei dinaintea ci acolo în sătulețul ardelean, unde moșu tău cel rămător de pământ a văzut un Soare și mai roș ca cel de acum? Ori prinsu-te-ai deplin liniștit în inima și în sufletul tău, împreună cu tovarășii tăi conducători, să încheiați o alianță ucigașe împotriva poporului tău și împotriva poporului meu? Ghitara și praștia îi se potrivește poetului și regelui, îmi place — doar și eu fac acelaș lucru — că trăiești, doinești și lupti, dar îngăduitu-'mi este să presupun, că poetul ar putea să stea între asasini? Au făcut și mai faci acest lucru papii, patriarhii, împărații și micii regi, cei de pânura lui Macchiaveli și micii mercenari cu duhul rău. Poetul poate să ucidă, dacă-o place, dar nu se ortăcește cu ucigașii, și dacă cineva e poet și nu trăiește în cetatea sa de bășici de săpun cea bolnavă și strălucitoare, el nu se face, nici pentru dragostea neamului său, omorătorul complice al unei alte spețe de națiuni.”

„Voi, urmașii abia reculeși ai răscolităilor săngeroși-amarnici, vă dați mâna, firește iarăș instigați de Viena, ca să puneți piedecă radicalismului maghiar luptător, apărării naționale, democrației și luptei pentru libertate” . . . „n'ați voit să vedeți, că aici, mai bine de o decenie, o tabără a început înclăstari revoluționare pentru neamul vostru și pentru întreg poporul Ungariei” . . . „v'ați pus la târguieți . . . cu un cap torturat de demență . . . care trăiește abia acum viața feudalilor Némethújvári, Csák Máté . . . cari vânau asupra iobagilor români, întocmai ca astăzi asupra vulpilor” . . . „tabăra lui . . . tabăra de lăcuste . . . curajul lor curajul celor de pe corăbiile de pirai” . . .

În acest tenor întins, poetul Ady îi reproşează apoi că n'am fi pre-văzători, că nu suntem decât un mijloc în mâinile Vienei, în scopul asaltului plănuit pe 20 de ani înspre răsărit. Şi după ce trece vijelios pe bietul său Pogus, care s'a îndopat de data asta pe nerăsuflata din lăterna naţionalismului maghiar, o ia mai domol încâtva şi continuă:

„Se vorbeşte, că tu l'ai salutată dăunăzi pe eminentul Maniu — pe care regret a nu-l cunoaşte personal — așa:

— Ei, prietene, vindem acum străiele ţăranului?

Ţăranul, şi Ungurul, şi Românul, n'a aşteptat sfârşitul frumoasei politici a tovarăşilor tăi: se prăpădeşte înainte de ce s'ar fi născut, ori se înciripă cu ochi clipitori a moarte, dulci şi flămânzi, şi emigrează.'"

Scrisoarea se termină apoi astfel:

„Tu, desigur, îţi culci azi capul de patriot tot atât de trist ca mine, Octavian Goga, şi ţi-ar plăcea să nu trebuie licurise delegată, pentru că aceasta nu e treaba poetului. Credă-mă că te iubesc, iubesc poporul tău sentimental şi minunat, îl iubesc întocmai ca pe al meu — şi mai las' să scriu ceva aici. Pe Iancu, pe acest tribun strălucitor, poetic, cald şi nobil, spre sfârşitul vieţii l'a înebunit impasul vieţii lui, grozava lui decepţie. Luaţi seama: poate voi legaţi acum legaţi cu un cineva, care n'a fost fanatic niciodată şi care, în virtutea legilor psihopatice, nu mai poate să aibă niciodată modalitatea să se înşele, nici să ispăsească şi, cu atât mai vărtos, să înnebunească?"

Vedem, că poetul Ady aplică conducătorilor noştri aceleaşi norme de judecată ce se aplică din obicinuinţă politicianilor maghiari reacţionari, reprezentanţilor lumii feudale ungureşti. El n'are de unde să ştie că partidul nostru istoric s'a închiegat în semnul celor mai pure principii democratice, în semnul celei mai adânci solidarităţi cu nevoile poporului nostru. Şi nu poate să înţeleagă, în consecinţă, că noi am fi cei mai fericiţi să putem sta de vorbă cu un guvern democratic al acestei ţeri, care s'ar constitui din elementele cele mai valoroase ale reprezentanţilor democraţiei maghiare. Noi trebuie să ne înţelegem cu cei ce deţin azi puterea, pentru că, — şi aici e esenţialul! — scuturând jugul tendenţelor de desnaţionalizare violentă şi silnică, noi ne vom regăsi într'o situaţie *relativ* mai favorabilă, mai propice evoluţiei democratice a poporului nostru. Intoleranţa, de rasă e ghilful, iar dominaţia de clasă, fie chiar îmbrăcată în zalele absolutismului, e numai lantul, care — cine n'ar putea să spună? — a sfârşit totdeauna prin a se sfărâma în bucăţi . . .

Poetul Ady, care a ştiut să fie în literatură un adevărat Proteu, luând, în îngustul sân de mare al poeziei ungureşti, înfăţişerile cele mai varii ale direcţiilor literare în curs, se împacă atât de anevoie cu lumea aievea — şi crede, că dela înălţimea Olimpului închipuit poate să sfarme cu trăznetul — atât de formidabil, doamne — al unei scrisori, nici literare nici politice, întocmirile mari ale necesităţilor istorice.

Dar e totuşi bine, că reputaţii condeiului îşi aduc tributul în chestiune. Firile mai complexe şi mai adânci ale scriitorilor vor înterezi modalităţi, vor găsi formulări mai conforme cu viaţa. Aceste firi pot chiar să toarne cuprins în scheletul soluţiilor diplomatice, pot să insufle viaţă organicismului contemplat. Numai literatura va sădi în suflete ramura de măsline a unei înţelegeri adevărate. Noi ne-am făcut şi în acest punct mai bine datoria: avem mai multe opere traduse din ungureşte, decât Ungurii din româneşte. Ungurii mai înalţă şi azi ziduri chinezeşti în faţa oricărei pătrunderi a cugătării şi sufletului românesc — ei n'au, prin instinct poate, curajul, bialismul pe care-l dovedim noi, deşi suntem aici un popor mai mic. Şi discuţia nu poate fi deturnată: nu nevoia de a ne îmbogăţi literatura ne-a dictat atitu-

dinea în acest punct — aveam doar atâtea alte izvoare ! Altul e momentul etic — și credem că d. Ady îl va putea înțelege și fără ajutorul nostru . . .
(m.)

Ady Gogához

Arad, január 27.

A magyar—román tárgyalások kórusába magyar részről váratlanul egy heves, féktelen hang avatkozott be, s nemzeti komiténk egyik legjelentősebb tagjához fordult: Goga Octavian úrhoz, akire ma oly nagy érdeklődéssel tekint a román közvélemény. A hang az ismert magyar dekadens jajongóé, Adyé, aki váratlanul kitepte magát a szőrös csipőjű nimfák karjából, félbehagyta nemes foglalatosságát: a csipegetést Baudelaire, Mallarmé és Verlaine egzotikus kertjeiben, és elszomorodva magára öltötte a hazafiú Barabás Béla páncéllőtözetét.

A lehető legbizarrabb magatartás ez, amit csak felvehet az egyiptomi sírboltok, a macskafarkok és az abszintfelhők álmodozója. Egyetlen vigasztalásunk csupán az, hogy a modern magyar költészetnek ez a szimpatikus magányosa akaratán kívül még paradox magatartásával is ellenfele védelmében hoz fel érveket, akinek pedig cáfolójaként tetszeleg.

Nem akarjuk megelőzni Goga urat, mert meggyőződésünk, hogy megértő simogatásokkal le tudja majd csillapítani impulzív támadója szellemi lázát. A költő Ady levele csak most vasárnap jelent meg a Világban — és Goga úrnak, amennyire az ő kényes és felelősségteljes helyzete megengedi, van még ideje a válaszra, s ezt természetesen nagyobb kompetenciával teszi majd, mint mi.

Mi csupán azért időzünk Ady levelénél, mert a román—magyar tárgyalások nyomán a magyar társadalomban érezhető mély lelki felzúdulás plasztikus kifejeződését látjuk benne. A költő Ady fajmagyarnak tartja magát, s bár olyan szellemi foglalatosságok világából jön, amelyek csak éppen hogy érintik a nacionalista ideológiát, ő maga olyan maró szellemű, verseiben olyan temperamentumosan rapszodikus, s olyan tösgyökeresen tud szitkozódni, mint általában a kultúra legelső fokán álló honfitársai. Ebben az értelemben Adyt a magyar faji szellem illusztrálójaként szokás idézni — s így nem csodálkozhatunk azon, hogy most éppen ő lövi az első nyilatkat Goga úr ellen. De Goga úr költészete részben magának nemzeti ideológiánknak a koronája. Következésképpen az ő helyzete könnyebb, védettebb a hozzá nem értő beavatkozásokkal szemben. Minden valószínűség szerint hozzánk hasonlóan Goga úr is fel fogja mérni Ady úr nyilainak igen nagy jelentőségét, hiszen abban, amit mond, épp a magyar mentalitás lényegéhez tartozó előítéletek nyilatkoznak meg, fatális tévedések politikai céljaink, hitvallásunk és szellemi neveltetésünk megítélésében.

Idézünk itt néhány passzust Ady levelének legjellegzetesebb részeiből. Azt írja:

„Magyar szól a románhoz, rét az erdőhöz, de patrióta a patriótához, ember az emberhez és poeta a poétához, tisztelt barátom, Goga Octavian. Vörös a Nap e téli nappalokon, s fekete-gyászosak a legemberebb, legégőbb, legbecsületesebb magyar szívek. Most eldobom én is a kobzomat, miként te tetted a te népedért, de nem sírok, hanem hangosan kiabálok jövődöléseket, s mikor megumom, átkokat fú a szám. Ott leszel-e te is a görög hűségű, fényes, nagy áldomásnál, vagy elutazol előle abba a kis erdélyi faluba, ahol földet túró nagyapád vörösebb Napot is látott, mint a mostani? Vagy szívednek-lelkednek teljes nyugalmával indultál el vezértársaiddal, hogy gyilkos szövetséget kössetek a te néped és az én népem ellen? Lant és parittya illik költőnek és királynak, szeretem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz,

dalolsz és harcolsz, de szabad-e nekem azt gondolnom, hogy költő állhat orvgyilkosok közé? Tették és tegyék ezt meg pápák, patriarkák, császárok és kiskirályok, Machiavellik és zsoldos kis-gonoszak. Poéta gyilkolhat, ha szeret, de gyilkosokkal nem cimborál, s ha ki poéta s csillogó, beteg buborékvárában nem él, még fájának szerelméért sem lesz egy másik nemzetfajtának társaságba szegődött öljője.”

„Ti, véres-keserű lázadók alig-föltápáskodott utódjai, összeállotok, persze megint Bécs biztatásával, hogy a küszködő magyar radikalizmusnak, nemzetvédelemnek, demokráciának és szabadságharcnak gáncsot vessetek” . . . „nem akartatok gondolni arra, hogy itt immár több, mint egy évtized óta népetekért s egész Magyarország népéért forradalmi tusát kezdett egy tábor” . . . „alkusztok . . . valakivel, aki most éli a . . . Németújváriak, Csák Máték életét . . . kik úgy vadásztak a román és mindenféle jobbágyra, mint ma a rókára.” . . . „És a hada . . . siserahad . . . elszánt, csak a régi kalózhajókon volt ilyen . . .”

Ezek után a költő Ady ugyanebben a harsogó tenorban tesz nekünk szemrehányást, hogy nem voltunk előrelátóak, hogy nem vagyunk más, csak eszköz Bécs kezében a húsz éve tervezett keleti támadás céljaihoz. És miután elviharzik szegény Pegazusán, mely ezúttal dagadtra ette magát a magyar nacionalizmus lucernájából, kissé csendesebb hangra vált, és így folytatja:

„Beszélük, hogy a kitűnő Maniut, kit, sajnos, nem ismerek személyesen, a minap így köszöntötted:

— No, pajtás, hát eladjuk a paraszt gúnyját?

A paraszt, a magyar is, a román is, nem várta be a te társaidnak szép politikáját: elhal, mielőtt megszületne, vagy halálra pislantó, édes, éhes szemmel felnő és kivándorol.”

Ezután a levél így fejeződik be:

„Te biztosan úgy hajtod le patrióta fejed most, olyan búsan, mint én, Goga Octavian, s szeretnéd, ha a dolgokat nem kellene megoldani, mert ez nem poétának dolga. Hidd el, hogy szeretlek, szeretem értelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét, s még valamit hadd írjak ide. Iancut, ezt a ragyogó, poétás, forró, nemes tribunt, élete vége felé tébolyította meg élete zátonya, szörnyű csalódása. Vigyázatok: hátha most olyan valakivel köttök kötést, ki soha még nem rajongott, s akinek a pszichopátia törvénye szerint sem lehet már soha módja se csalódnai, se vezetelni s pláne megőrülni?”

Mint látjuk, a költő Ady a mi vezetőinket is ugyanazon szempontok szerint ítéli meg, mint a reakciós magyar politikusokat, a magyar feudális világ reprezentánsait. Ő honnan is tudhatná, hogy a mi történelmi pártunk a legtisztább demokratikus elvek jegyében forrt össze, s a legmélyebben szolidáris népünk igényeivel. És azt sem értheti, hogy mi lennénk a legboldogabbak, ha ebben az országban egy demokratikus kormánnyal állhatnánk szóba, olyannal, amely a magyar demokrácia legértékesebb képviselőiből alakulna. Nekünk azokkal kell megegyeznünk, akik ma a hatalmat birtokolják, mivel — s ez itt a lényeg — az erőszakos és kényszerű elnemzetlenítési törekvések igáját lerázva *viszonylag* kedvezőbb, népünk demokratikus fejlődése tekintetében megfelelőbb helyzetbe kerülünk. A faji türelmetlenség hurok, míg az osztályuralom — öltözzön az akár az abszolutizmus mezébe — csupán lánc, amely — ki ne tudná ezt? — mindenkor annak széttörésével végződik . . .

A költő Ady, aki az irodalomban igazi Proteus tudott lenni, a magyar költészet igazi nagyságaként szűk keblébe fogadva a mai irodalmi irányza-

tok legkülönbélebb megnyilvánulásait, ennyire nehezen békül ki a való világgal, és azt hiszi, hogy képzelt Olümposza magasáról egy csodás, sem nem irodalmi, sem nem politikai villámlással szétzúzhatja a történelmi szükségyszerűség nagy megnyilatkozásait.

De mégis jó, hogy a toll tekintélyei hozzászólnak a kérdéshez. Az írók mélyebb és összetettebb természete az életnek jobban megfelelő módozatokat, megfogalmazásokat fog majd találni. Ez egyenesen tartalmat önthet a diplomáciai megoldások vázába, életet lehelhet az elképzelt organizmusba. Csak az irodalom ültetheti el a lelkekbe az igazi megegyezés olajágát. Mi ezen a ponton is jobban megtettük a kötelességünket: több irodalmi alkotást fordítottunk le magyarból, mint amennyit a magyarok románból. A magyarok még ma is kínai falat emelnek a román szellem és lélek bármiféle behatolása ellen — valószínűleg ösztönszerűen hiányzik bennük az a bátorság és liberalizmus, amelyet mi mutatunk, habár mi itt kisebb nép vagyunk. Ezt a vitát nem lehet elsikkasztani: minket nem irodalmunk gazdagítása vezérelt e kérdésben — hisz annyi más forrás állt rendelkezésünkre! Más volt a kiindulásunk — s azt hisszük, Ady úr ezt a mi segítségünk nélkül is meg tudja érteni . . .

(m.)

(Szász Zoltán fordítása)

A Románul vezércikkét követően — melyet jan. 30-i számában részletesen ismertetett a Világ — jan. 29-én Goga folyóirata, a Luceafărul reflektált Ady cikkére. (L. a görögkeleti naptár szerint datált 1914. jan. 16-i, az évi 2. sz. 61. lapját.) A név nélkül megjelent cikket, amelyre a Románul jan. 28-i írásában már előre utalt, Domokos Sámuel a Luceafărul szerkesztőjének, Tăslăuanunak tulajdonítja (l. D. S.: Octavian Goga, a költő és műfordító. Bukarest, 1971. 236. l.), ennek ellenére nem zárhatjuk ki azt sem, hogy azt maga Goga írta. A cikk szövegét az alábbiakban közöljük:

Poetului Ady. În ziarul Világ (Nr. 22 din 25 Ianuarie 1914) îi scrii poetului Goga și-l întrebi: cum poate să-și vândă neamul de opincari, pactând cu dușmanii democrației și ai libertății, cu urmașii sălbatici ai feudalilor, cari vânau iobagii, cum vânează azi vulpile. Îi scrii frumos, din inimă, cu avânturi de poet și cu dragoste de frate. Șpui adevăruri crude și pentru unii și pentru alții: și pentru noi și pentru ai tăi. Adevăruri, cari sfășie ca specele de Toledo, fiindcă sunt prea adevărate. Atragi atențiunea asupra taberei din care faci parte și care de un deceniu, sporindu-și mereu ostașii, luptă pentru libertatea popoarelor din Ungaria, deci și pentru poporul românesc. Da, e adevărat, că democrații tăi apără drepturile tuturor popoarelor. Le apără poate din convingere și cu bună credință. Le apără fiindcă sunt încă în faza teoriei și poate și a sentimentului. Dar, poate, nu știi că dobândirea puterii schimbă suflete, convingeri, sentimente — tot? Nu știi că puterea e o vrăjitoare, care pe proști îi face cuminti, pe cei cuminti, idoli; pe cei răi, buni, iar pe cei buni netrebnici; și mai face minuni cu mult mai mari: din democrații soate autocrații și despoți. Excepțiunile — sufletele consecvente — sunt foarte rari. În ziarul vostru Világ, de câte ori n'a fost batjocorit poporul nostru și de câte ori n'au fost desființate drepturile lui! Chiar și teoreticianii vostri cei mai distinși ca Iászi Oszkár vreau să ne democratizeze ca să ne maghiarizeze. Vreau să înlocuiască brutalitatea, dar ținta acțiunii lor e aceeaș: desființarea unui popor. Iată, de ce credemcă nu ne vom înțelege noiiodată. Vom simpatiza unii cu alții, ca fii aceleiași civilizații, dar cărările vieții noastre se vor încruciașă mereu în lupte crâncene. Când veți ajunge la

putere veți fi și voi ca ceilalți. Tu, poate, vei rămâne la o parte și vei visa mai departe . . . la libertatea și îmbrățișarea popoarelor. Să nu crezi că târguia la unor oameni ajunși la strămoșe și amorți un popor întreg sau că-l va face să renunțe la idealurile lui. Un om, care se închină ca tine memoriei lui Iancu, trebuie să înțeleagă, că din vulturi nu se fac vrăbii și că „pacea” dintre popoare nu se ticluște prin procese-verbale și prin învoeli redactate la masa verde. Poporul, fărănimea românească nici nu visează la „pace”. El muncește cu sudori de sânge și așteaptă . . . Îți închipui ce așteaptă. Voi croiți-vă singuri soarta. Ne vom croi-o și noi pe-a noastră, fără voi și împotriva voastră a tuturor. „Pace”, „învoială”, „acord”, „compromis” — și cum vrei să le mai zici — se fac și se desfac, fără nici o obligațiune pentru cei ce știu unde merg.

Cât despre Goga, se pare că-l iubești fără să-l cunoști. Altfel nu l-ai bănuși și nu l-ai amestecă în ciorba împăcării, pe care nu știm nici noi câtă vreme va mai tulbură-o. Cei ce-au făcut-o, s'o sare și să o mănânce.

Lor, poftă mare; ție, poete, Salutare !

Adynak, a költőnek. A Világ című lapban (1914. január 25. 22. sz.) Gogának, a költőnek irsz, és azt kérdeked tőle: hogyan adhatja el magát a földműves nép, hogyan paktálhat le a demokrácia és a szabadság ellenségeivel, vad utódaival azoknak a birtokos uraknak, akik úgy vadásztak a jobbágyra, mint manapság a farkasra vadásznak. Szépen, szívből irsz neki, költői lendülettel és testvéri szeretettel. Kegyetlen igazságokat mondasz egyiknek is, másiknak is: nekünk is, magatoknak is. Olyan igazságokat, melyek vágnak, mint a toledói penge, éppen azért, mert nagyon igazak. Felhivod figyelmünket arra a táborra, melynek te is tagja vagy, és amely folyton szaporodó seregével a magyarországi népek, tehát a román nép szabadságért is harcol, innám egy évtizede. Valóban igaz: a te demokráciád minden nép jogaiért küzdenek. Meggyőződéssel és tiszta szívvel harcolnak e jogokért. Küzdenek, mert harcuk még csak elmélet, s talán csak érzelem. Te ne tudnád, hogy a hatalom birtoklása megváltoztatja a lelket, a meggyőződést, az érzelmet — mindent? Te ne tudnád, hogy a hatalom varázslat, mely az ostobákat okossá, az okosakat butává, a rosszakat jóvá, a jókat alávalóvá teszi? Még sokkal nagyobb csodákra is képes: a demokratákat autokratává és despotává varázsolja. A kivételek, a következetes lelkek nagyon ritkák.

A ti Világ című újságotokban, óh hányszor gúnyolták a mi népünket, és hányszor vették semmibe népünk jogait! Sőt még legkitűnőbb teoretikusaitok is — még Jászi Oszkár is — azért akartak demokratizálni minket, hogy azután elmagyarosíthassanak. Véget akartak vetni a brutalitásnak, de az ő tevékenységüknek is az a célja: egy nép eltiprása. Íme, ezért nem fogjuk egymást sohasem megérteni. Rokonszenvezünk majd néhányan egymással, mint ugyanannak a civilizációnak fiai, de életszereink szakadatlan bős harcban akaszknak majd össze. Ha hatalomra juttok, olyanok lesztek, mint a többiek. Te talán megmaradsz az egyik oldalon, de messzebb nézel majd: a szabadságra és a népek testvériségére . . . Ne hidd, hogy néhány inségre jutott ember alkudozása halálra zsiabaszthat egy egész népet, vagy hogy arra kényszeríthet egy népet: mondjon le eszményeiről. S neked, aki hódolni tudsz Iancu emlékének, meg kell értened, hogy a sasból nem lesz veréb, hogy a népek közötti „béke” nem jegyzőkönyvekben és nem zöld asztalnál kötött egyezségeken valósul meg. A nép, a román parasztság sohasem álmodozik „békéről”. A nép véres verejtékkel dolgozik és vár . . . El tudod képzelni, mire vár. Ti csak szövөгessétek a magatok jövőjét. Mi is megszöjük a magunkét, nélkülütek, sőt ellenetek is. „Béke”, „egyezség”,

„szerződés”, „kompromisszum” — sorolhatnánk tovább is, ha akarod — köttetik és oldatik, kötelezettsége nélkül azoknak, akik tudják, hová mennek.

Úgy látszik, Gogát szereted, de aligha ismered. Másképpen nem gyanúsítanád, és nem habarnád őt a békítgetőknek abba a levesébe, melyről mi sem tudjuk, mikor zavarosodik meg. De aki megfőzte, sózza is meg, és egye is meg.

Nekik: jó étvágyat! Neked, költő: üdvözetünk!

(Béla György fordítása. L. A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiából. Bp. 1962. 578—579. l.)

A Románul és a Luceafărul fenti cikkein kívül még egy írás reagált Ady cikkére. Az Adyhoz intézett nyílt levél formájában megírt írás Emil Isac tollából való. De míg a Románul és a Luceafărul cikkei polemikus, sőt — a Románul esetében — támadó hangot ütöttek meg Adyval szemben, ez utóbbi szinte túláradó lelkesedéssel szól Ady cikkéről. Isac nyílt levelét, mely Kolozsvári levél Ady Endrének cím alatt jelent meg, a Világ febr. 17-i száma (9. l.) közölte. Szövege a következő:

Kolozsvár, február 15.

Kedves Ady Endre!

Bocsásson meg, hogy ily későn válaszolok. Érzem szükségét annak, hogy mentsem késedelmemet: a sors úgy akarta, s talán a végzet, hogy heteken keresztül a láz és a betegség szegezzen az ágyhoz.

Ez a mi sorsunk, szegény, hazátlan lelkeknek — vergődünk, akarunk, lázadunk — s fáradtan bukunk a földre, nyomorult hotelszobákban, vagy kórházi termek fehér párnái között pótoljuk azt, amit gyermekkorunk elmulasztott: tudónkbe sűrítjük a napfényt.

Kedves Ady Endre, betegem, lázasan olvastam csodaszép politikai levelét, amelyet az én nagy ellenfelemhez és kitűnő barátomhoz: Goga Octaviánhoz intézett. Meghatott ez a levél. Oly szomorúan kesergő, oly kétségbeesetten patrióta, oly akarva magyar az, aki írja — s bár jól tudom, hogy önnek az ősei a Patalam csendjéből valók, s hogy testvérei inkább a Hotel Pimodán nyugovói, mint a zilahi vasfejű magyar legények — bár jól tudom, hogy önnek a lelke épp oly jogon az emberisége, amely jogon önnek magyarságába annyiszor belemartak a hivatalos magyar irodalmi rozmárok —, jólesik látnom, hogy Tisza István békítő úrhatnámát bitang jószágnak tartja, amelyet mi, románok, sohase vehetünk meg. Jólesik olvasnom, hogy ön is, miként többi magyar előkelő nagyjaink, a román—magyar békét igenis kívánják és akarják, de nem mint azt a nagyföldű, szemüveges, geszti Rodriguez akarja, aki csupán az urainkat, dűshasú főpapjainkat, kalmárkodó parvenüinket csábítja asztalához, a könnyező, kapáló, kopláló havasi „oláh” tömegeket csakúgy nyomorúságban és rab-szolgaságban akarja tartani, mint az ön nagypipájú, kisdohányú szegény magyarjait, akik a Tisza partjától a Szamos partjáig átkozzák, siratják és nyögik az úri magyar igát...

Kedves Ady Endre, nagyon szép, nagyon igaz és nagyon forró volt a levele.

El se tudnám felejteni, még ha akarnám is — mint ahogy sohasem fogom elfelejteni azokat a szegény Tisza-parti halászokat, akik júniusi éjszakán oly csuda szenvedéseket mondtak el nekem egy-egy lüktető dunai ladikon.

De amennyire igaznak és erősnek tartottam az ön levelét — épp oly fájdalmasan kell elismernem, hogy szépséges sorai múlt akkordjai egy nagyon sok jót akaró, nagyon szépet csinálni tudó művész lelkének. Hiába írt

ön oly szépen mirólunk, szegény, üldözött vláhookról, hiába kíván ön tyúkot a mi szegény parasztjaink fazekába és frissülő indulatot a szegény havasi pópának — hiába akarja ön társultatni a mi rabszolgaságunkat az önök rabszolgaságával: Magyarország mai urai, Magyarország magyar nagyjai még mindig a geszti táncmestér palotását járják — amit Tisza István akar, az fog történni, s nem az, amit ön oly szépen elgondol — amit a kemény-öklű magyar peer parancsol, az fog igazulni — s ha lesz „béke”, ez nem lesz a lelkek és szenvedések megtisztulása, ez nem lesz a friss vér győzelmes hozsannája és az új gondolatok megtestesülése — hanem a magyar úri gőg barátkozása a román nagypénzűséggel, a magyar autokraták leereszkedő kézfogása a román dzsentrit majmoló főpapsággal . . .

Nagyon messze — a jövőendő súlyos kódében van még az igazak baráti akarata.

Még csak nagyon kevesen érezzük, új románok és új magyarok — hogy ebben a csillogó, gőgös, tornyos bagolyvárban, amelyet Hunniának neveznek — el fog jönni a becsületes hiték és tudni és akarni vágyó lelkek forradalma. El fog jönni a tisztító, szabadító nagy tűz, amely felperzseli a lovagvárakat s az ezek árnyékában hűsülő kolostorok ezreit, el fog jönni a lelkek forradalma, amely kiséprí a kufárokat a Művészet, Szabadság, Igazság templomaiból — eljövendő a forradalom, amely úrrá teszi a most még könnyező lázadást, a cselédgúnyában gunnyasztó rabszolgaságot — s ezt a forradalmat mindnyájan kívánjuk, ön is, Ady Endre, és sok százezer az ön hitét valló megtestesülői az új magyar akaratnak, amely nem akar urat és léhűtőt nevelni az alázatos románságból, hanem bátran és büszkén vallja testvéreinek azt a szegény havasi vláhot, akit csupán úri társában akar magához csalogatni Tisza István.

Áldja meg a Természet önt, Ady Endre, amiért himnuszba szedte egy új kor álmát — amiért latrok és kalmárok ezrei ellen pálmát nyújt az én szegény, havasi népemnek. Azoknak hálája fogja önt kísérni mindég útjában, akik ma még ökölbe szorított kézzel fulladoznak a sötétben.

Isac Emil

(Isac levele 1914 februárjában megjelent a bukaresti Adevărul c. napilapban is. L. erre Na XXXIV., ill. AEVL 477. l. A levél pontos megjelenési adatait, tekintve, hogy a kérdéses időből a román lap hazai könyvtáiraikban nem található meg, nem tudjuk megadni. Egyébként Isac 1914. jún. 26-án Adyhoz írt levele — l. AEVL 477. l. — szerint Ady cikke kapcsán „az egész román sajtó nagy tisztelettel írt” Adyról. Az Isac említette sajtó-megnyilatkozásokról azonban a megfelelő lapok magyarországi hozzáférhetlensége miatt nem tudunk közelebbit.)

Ott leszel-e te is a görög hűségű, fényes, nagy áldomásnál: a magyar—román tárgyalások sikeres lezárása esetén várható ünnepi banketten. — görög hűség: szolgálai, hízelkedő alázatoskodás (l. Isz 404. l.). — vagy elutazol előle abba a kis erdélyi faluba . . . : Resinárba (Szeben m.), ahol Goga született, s ahol a Goga-család élt. — Klotild-kávéház: A mai Belvárosi Étterem elődje az Erzsébet-híd pesti hídfőjénél. — ti most ugyanazt csináljátok, amivel magyapáitok már olyan kétségbeejtően pörül jártak: Az 1848—49-es szabadságharc idején az erdélyi románság nacionalista vezetői nemzeti követeléseik kielégítését Béctől várva, végső soron saját érdekeik ellenére, alkura léptek az udvari kamarillával, s 1848 őszén a magyar szabadságharcot hátha támadva véres felkelést robbantottak ki, amely csakhamar elborította Erdély nagy részét. A szabadságharc leverése után azonban Bécs semmivel sem honorálta a románoknak ezt a lépését. — „marad a városban csak puszt-

taság, és a kapu pusztaság miatt leromol": Ésaías könyve 24. rész, 12. szakasz. — *Itt immár több mint egy évtized óta népetekért s egész Magyarország népéért forradalmi tusát kezdett egy tábor*: Utalás a magyar polgári radikalizmus politikusaira, publicistáira, íróira. — *Németújváriak*: más néven Kőszegiek. Német eredetű ősi magyar nemesi család, Kőszeg várának és városának alapítói. A XIII—XIV. sz. során független tartományúri és politikai hatalomra törekedve több alkalommal is fellázadtak a király ellen. — *Csák Máté* (1260 körül—1321): Korának leghírhedtebb főúri alakja. Sorozatos rablónáború és erőszakoskodásai rettegésben tartották egész Felső-Magyarországot. 1296 után hatalmas birtokaiból Trencsén központtal független tartományt alakított ki. A következő évtől szembehelyezkedett a királyi hatalommal is, s noha 1312-ben Róbert Károlyval szemben csatát veszített, hatalmát Északnyugat-Magyarország felett lényegében haláláig megtartotta. — *Juliu Maniu* (1873—1951): Az 1910-es években a parasztság érdekeinek hangot adó román nemzetiségi képviselő a magyar parlamentben. Tevékenységét később egyre inkább a nacionalizmus és a sovinizmus jellemezte. — „*mindenestül megromol a föld, mindenestül megpusztul a föld . . .*”: L. Ésaías könyve 24. rész, 19. szakasz. — *szeretem értelmes, gyönyörű népet, szeretem úgy, mint a magamét*: Ady románbarát megnyilatkozásaira I. a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i cikkeit és jegyzeteit. (AEÖPM X. 206., ill. 563. l.) — *Avram Iancu* (1824—1872): az 1848—1849. évi román felkelés népevezére. Azon kevesek közé tartozott, akik hamarosan felismerték, hogy a románság érdekeiért való harcban nem Ausztriával, hanem a magyar néppel kell szövetkezni. A megegyezés érdekében több ízben tárgyalt Kossuth küldötteivel, s ennek eredményeként Abrudbányán kítűzette a magyar zászlót. Csak amikor az egyik magyar tiszt önkényesen mint ellenséggel bánt vele és seregével, fordult ismét a magyarok ellen. A megegyezést azonban továbbra is kereste, s közvetlenül Világos előtt Beinhez kívánt csatlakozni. A szabadságharc leverése után visszautasította a felajánlott osztrák kitérítéseket, s nem jelent meg az 1852-ben Magyarországra látogató Ferenc József császár előtt sem. Élete vége felé a családások és tragédiák sorozata következtében elméje elborult, s furulyázgatva járta be a havasokat. Teljesen elhagyatva halt meg. (L. Isz 437. l.)

Mj: J (300.); F (110.); Isz (218.); Vp (317.); Na (224.); AEPI (III. 452.)

42. Az Érdekes Újság Dekameronja

Megjelent: Ny 1914. febr. 1. 217. l. — Figyelő — Ady Endre

Az Érdekes Újság Dekameronjára I. az [Önéletrajz] c. 1913 szeptemberében írt cikk jegyzeteit. (241. l.) A Dekameron első köteté 1913 végén ajándékkönyvként jelent meg az Érdekes Újság 1914. évi előfizetői számára.

Csáh Géza (1887—1919): novellairó és kritikus. Kosztolányi Dezső unokatestvére. — *Lengyel Menyhért*: L. A regény romlása c. 1911. nov. 12-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM X. 424. l.) — *Miklós Jenő* (1878—1934): író, újságíró. Előbb az Egyetértés, majd a Világ munkatársa. Impressionista stílusú novellái a Nyugat körében is megbecsülést szereztek nevének. A háború után több színművével aratott sikert. — *klerikális, konzervatív körökben égetik ezt a könyvet*: Ady feltehetően előszóban elhangzott bírálatokra gondol. Konzervatív lapokban febr. 1-ig nem találtunk kritikát a Dekameronról.

Ady cikkét az I. kötetről megjelent kritikákból készült összeállításán belül újraközölte Kabos Ede a Dekameron II., ill. III. kötetének a végén (318., ill. 304. l.).

Mj: VT (242.); Ai (370.)

43. *Disputa*

Megjelent: Ny 1914. febr. 1. 224. l. — *Disputa* — Ady Endre

[*] Eredetiben: főrendes

A Nyugat 1914. jan. 16-i számában (81—89. l.) Lengyel Menyhért (l. A regény romlása c. 1911. nov. 12-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 424. l.) Egy esztendő — A naplóból — címmel naplójegyzeteiből adott közre egy csokorralalót. Adyban ez a közlemény egyik régi, Hatvany Lajos-tól sugallt tervét idézte fel. 1908 végén Hatvany arra biztatta Adyt, hogy írjon naplószerű verseket, s írja meg bennük a maga egy évének történetét. Példaként Max Dauthendey (1867—1918) német költő világ körüli útjáról írt verses naplóját említette Adynak, akinek megtetszett a gondolat, s még az év végén dec. 25., 26. és 27. jelzéssel megírt három verses naplójegyzetet (Egy megratlan naplóból címmel l. Ny 1909. jan. 1. 20. l.), majd január során Néhány januári nap cím alatt újabb ötöt. (L. Ny 1909. febr. 16. 187—188. l. Az első négy rész később Megint Páris felé, az ötödik rész Kuruc Ádám testvérem címmel jelent meg a Szeretném, ha szeretnének kötetben.) — A lírai napló gondolatának megszületésére l. Hatvany L.: Ady. Bp. 1959. II. 141—142. l. Vö. még: Ady 1909. jan. 28-án Hatvanyhoz írt levelét. AEVL 247. l. Lengyel Menyhért napló részleteinek megjelenésekor Ady újra komolyan gondolhatott a régi terv megvalósítására. Ezt nemcsak a jelen cikk tanúsítja, hanem ennél sokkal inkább a Nyugatban ugyanakkor közreadott Egy napló kezdete. Mondjuk: január huszonkilencedik napján c. verse. Az újrakezdett naplót azonban nem követték további részek. A folytatás ezúttal már végérvényesen elmaradt.

Lengyel Menyhért írja tovább, mert érdekes . . . amit napjairól . . . megír: Lengyel Menyhért naplójegyzeteinek második, befejező része a Nyugat febr. 16-i számában (251—257. l.) jelent meg.

Mj: VT (62.)

44. *Az Ifjúság kora*

Megjelent: V 1914. febr. 5. 10. l. — *Este ötkor* — Ady Endre

[*] Eredetiben: védekezzék-e a furcsaság

A cikk, „a zilahi Az Ifjúság című diáklap . . . leleplezése”, amely Adynak az alkalmat adta a maga helyesbítő-visszaemlékező cikke megírására, a Világ 1914. febr. 3-i számában (7. l. — *Este ötkor*) jelent meg. A szóban forgó cikk szövege a következő:

Az Ifjúság

„Az Ifjúság”. Ez egy kövön nyomott kis lap címe. Diáklap volt valamikor Zilahon, a mai Wesselényi Kollégiumban. Diákok szerkesztették, diákok írták, diákok nyomták, és ők hordták szét is a városban. Az 1893—94. iskolai évben élt. Az Ifjúság szerkesztője Albisi Elekes Károly volt, aki ma lent Nagybecskereken hivatalnok. Főmunkatársa és házi poétája pedig Ady Endre, s ennél fogva kerül szóba Az Ifjúság mint érdekesség. Ady

Endrének, a hetedik gimnazistának, ez már harmadik lapja volt. Kettőt már kiszolgált hamarosan, még amikor Nagykárolyban járt iskolába a pia-ristáknál. Az Ifjúságnak ő már gyakorlott zurnalisztája volt és kész költője. Ki nem írt, és ki nem szerkesztett diák korában lapot? A zilahi diákság egykori újságja azonban kiemelkedik a diáklapok közül. Olyan verseket őriz, amelyek irodalomtörténeti érdekességek, és mint diákkori dokumentumok, dolgot adnak valaminek egy eljövendő Beöthy Zsoltnak.

Ady Endre buzgó munkatársa volt a lapnak. Írt bele riportot egy kirándulásról, melyet Szilágysomlyóra tett a diákság, ő énekelte meg március 15-ét, és ide írta első világfájdalmas verseit. Mert csodálatos: ha a mai Ady Endrének nyoma sincs azokban a diákversekben, a világfájdalmas alaphang, az megmaradt. Ady Endre akkor is szomorú volt, fájdalmas, menekülni szeretett volna az életből, ki a világból. Az Ifjúságból, melyet kezünk közé juttatott a véletlen, itt közlünk egy kedves és érdekes, régi Ady-verset. Egy szép, finom és igaz költői sora akad a versnek. „Majd örömmel csókolom meg a halál virága kelyhét” — írja Ady, és mintha későbbi komoly lírája csendülne meg ebben a pár szóban. *Megunt élet* a címe Ady diákkori versének, és ez a költemény, melyet bizonyára érdeklődéssel olvasnak el mai tisztelői, a következő:

Nemrég üdén, most fonnyadtan
Áll egy árva kis virág ott:
Ifjú vagyok s már meguntam
Életem s e rossz világot.
Kis szobámban álmodozva
— Mint kit elhagyott a remény —
— Kimerülten kiáltok fel:
Vajjon miért is élek én?!

Más igazi boldogságban
Tölti el szép gyermekkorát,
Én pedig már elviseltem
A fájdalma egész sorát.
Meddig tart még? — sokszor kérdem,
— S mint kinek kő nyugszik szívéen —
— Kimerülten kiáltok fel:
Vajjon miért is élek én?!

Más halandót vigasztalja
Az igazi baráti szó.
Mindenki elhagyott engem.
Még tán te is, Mindenható!
Sehol sincsen igaz nyugtom.
— Mint kinek átok van fején —
— Kimerülten kiáltok fel:
Vajjon miért is élek én?!

Nem sokáig viselem már
Kínos éltem nehéz terhét.
Majd örömmel csókolom meg
A halál virága kelyhét;
Síromnál ha megjelentek,
Megálltok némán, szótalan;
Ne sirjatok, hisz tudjátok:
Itt nyugszik egy boldogtalan!

[A Világ febr. 3-i s Ady ennek nyomán írt helyesbítő cikkének keletkezése szorosan összefügg Ady-nak Az Érdekes Újság Dekameronjában közölt önéletrajzával (l. 40. l.), amelyben Ady egy mondat erejéig szintén megemlékezik egyik diákkori lapszerkesztéséről. Az életrajz ugyanis nem sokkal megjelenése után Elekes Károly kezébe került, aki olvasva a lapszerkesztésre vonatkozó kitévelt („második vagy harmadik gimnazista koromban írott újságlapot csináltam”), azt az Ifjúságra értette, s mivel emlékezete szerint ennek szerkesztése későbbi időre esett, elhatározta, hogy levélben hívja fel Ady figyelmét tévedésére. Levelét Elekes jan. 13-án írta meg, s ebben nemcsak Ady tévesnek vélt adatát korrigálta, hanem megemlítette azt is, hogy a diákkorokban szerkesztett lapból egy teljes évfolyam birtokában van. Elekes levele A. 158/23. jelzeten a PLM gyűjteményében található. Szövege a következő:

Kedves Bandi!

Ne csodálkozz a megszólításon, se az aláíráson, de mint egykori osztály-„író”- és főképp szerkesztőtárs jogosítva érzem magamat a régi bizalmasságra.

Ez a levél pedig azon alkalomból íródik, hogy most olvasom „Az Érdekes Újság” almanachában [!] saját életrajzomban: „... negyedik gimnazista koromban írott lapot szerkesztettem . . .” (tévedés! ötödikben volt!) — s ennek az írott „Ifjúság” című lapnak akkori egész (azaz csonka) évfolyama díszes kötésben, közel kétezer kötetes házikönyvtáram legféltettebb kincse, ott díszleg „Illés szekerén” — „Vér és arany” — „Így is történhetik” s „Szeretném, ha szeretnének” tőszomszédságában; oda is való ezek társaságába: belőle nőtt ki a mai immár eurpai híru Ady. —

Nem nyithatom úgy ki a könyvszekrényemet, hogy kézbe ne vegyem, féltett szerelemmel meg ne simogassam ezt a mi, jobban mondva az én fiatalkori bűnömet — mert bűn: mennyit tanulhattam volna helyette! — aztán kipirul az arcom, mikor olvasni kezdem „Ida”, P. J. (Pozsonyi) „Lima” (szerény jó magam) Czóger Gyula, Szunyoghy Farkas s a már rég elhalt Virágh Károly versét, novelláit stb.-stb.; mosolyogva nézegetem Szimók Alimp rettenetes illusztrációit . . . mind-mind egy-egy visszalopózó emlékdarab s úgy elgyönyörködtetik öregedő lelkemet. — Látom a képet mikor azon a téli, havas délutánon összejöttünk nálad — talán a Kállay kertbeli lakásodon — megtervelni a lapot; mennyi rózsás idea, mennyi illúzió volt még akkor bennem is, micsoda nagyra törő tervek s milyen kegyetlenül tépázta ki fényes szárnytollait az Élet!

Hogy aztán mi lett? — egy hosszú-hosszú kálváriáút tele stációkkal, aztán végül a göröngyök közül bámulni, fel hozzád! . . .

Azóta egyszer láttalak Pesten, többedmagaddal voltál, nem akartalak háborítani, de a nyáron ha visszatérek négy hétre pihenni az éri kis pátriába: Zilahra, — betérek hozzád, lehet, hogy már terhedre leszek, az alatt az 1—2 óra alatt, — lehet, hogy szívesen is látsz, de nekem mindegy, még egyszer látni akarlak, visszaképzelní magamat oda a Kállaykerti [!] kis szobába, ahol olyan komolyan szavaltad:

. . . . Hordozza más az életnek
Hosszú, nehéz kínos terhet
Én örömmel csókolom meg
A halál virága-kelyhét . . .

Azóta folyton csókolod s lelked termi a szebbnél-szebb dolgokat. Termelje is mentől tovább, mert ha vannak ellenségeid, de sokkal többen vagyunk, kik lelkigyönyörrel olvassuk műveidet!

Megbocsáss, ha visszaéltem türelmeddel, de egy percre lelkem tele lett a múlttal újra, azzal a múlttal, mikor szomszéd padban ülve az ötödik osztályban, a fülembé súgtad: talán a Székely Ödön óráján — „Kossuth halála alkalmából az „Ifjúság” gyászkeretben jöjjön.” —

Sok a dolgod, nem kívánom levélben válaszolj, csak egy lapon annyit írj, hogy emlékszel még rám, nagy szívességet teszel.

Nagybecskerek, 1914. I/13.

szereettel ölel régi pajtásod
Elekes Károly
m. kir. posta-távirda ellenőr.

Elekes hírt adó s emlékeket idéző levele, amely a PIM-ben található boríték bélyegzője szerint jan. 17-én érkezett Pestre, érthető módon keltette fel az akkor magát a Park szanatóriumban gyógykezeltető Ady érdeklődését, aki nyomban írt Elekesnek, kérve, hogy küldje el számára az Ifjúság kötetét. Ady Petri Mór publikálása (l. Újság 1930. dec. 25. 43. l.) nyomán ismeretes levélét az alábbiakban közöljük:

Kedves jó barátom, megihatott emlékeztető, kedves leveled. Köszönöm, hogy vissza vittél néhány percre a fájdalmasan szép időkre. Dehogy felejtettek el s az Ifjúság-ot sem. De én valóban már Nagykarolyban II. és IV. gymn. koromban csináltam írott lapot. Lásd, három-négy év óta úgy élek, hogy cserélgetem a szanatóriumokat. Ha helyrejövek, megint elrontok mindent. Nem tudok beletörődni, hogy nem vagyok tizenöt, se huszonöt, sőt már harmincöt éves sem. Ez a vesztem. Pár hét mulva Párisba utazom. Addig csinálj nekem egy nagy örömet. Küldd be a Nyugathoz címezve nekem az Ifjúság kötetét. Biztos lehetsz, hogy ereklyeként őrizem s küldöm egy-két nap alatt vissza neked. Van családod? Gyermekeid? Én agglegény maradtam, s már félek, örökre. Tán jobb így. Ölel régi barátod Ady Endre.

Ady levele január 22-én érkezett meg Elekeshez, aki Ady kérésére még aznap készségesen adta postára az Ifjúság számaait. A küldeményhez Elekes terjedelmes levelet mellékel (l. PIM A. 158/24.), melynek itt csak az első, közvetlenül Ady levelére válaszoló részét adjuk:

Kedves jó barátom!

Ezt a levelet nem a mai, hanem az „akkori” Ady írta nekem s így kétszeresen nagy az én lelkem öröme. Nem tudod te felfogni, milyen öröm, boldogság volt olvasni az én régi jó Bandim levelét, akit én már csak azért is irigyelek, mert olyan sok az ellensége. Köszönöm Bandim, hogy nem feledtél el s igazabb barátokat nem kívánok neked, mint a mily önzetlenül minden háttér nélkül szerettek és szerettelek én mindenkor!

Kérésedet a legnagyobb örömmel sietek teljesíteni; a nagy hűfűvés miatt leveledet ma reggel vettem kézhez, s íme már küldöm is az „Ifjúság” kötetét, nálad maradhat hosszabb ideig is.

Nagybecskerek, 914 I/22.

A Világ febr. 3-i cikke nyilvánvalóan Elekes küldeménye kapcsán s részben annak alapján íródott. Hangsúlyozandó azonban, hogy csak részben annak alapján, hisz a cikk olyan adatokat is tartalmaz, amelyek magából az Ifjúságból semmiképp sem származhattak. Felmerül ezzel kapcsolatban a kérdés, hogy honnan valók ez utóbbi adatok, s ki lehetett az Ifjúságról írt névtelen ismertetés szerzője. A szerzőséget illetően önkéntelenül kínálkozik Elekes neve, ennek azonban több tényező is ellentmond. Mindenekelőtt a cikk egyik kitétele: „Az Ifjúság . . . melyet kezünk közé juttatott a véletlen . . .”, amely aligha származhat Elekes tollából. De ellentmond

Elekes szerzőségének egy másik körülmény is. Ezzel kapcsolatban először is meg kell említeni, hogy Elekes birtokában az Ifjúságnak két példánya is megvolt, egy közönséges tintával írt „szerkesztőségi” példány s egy litografált másolat. Adynak Elekes a kézírásos példányt küldte el (l. Elekes Egerből 1928. okt. 26-án Petri Mórhoz írt levelét. Gépirásos másolata a PIM tulajdonában), amely a betűhívség s a névalíráások tekintetében nem egyezett meg teljesen a litografált változattal (l. AEÖV I. 215. l.). A Világ ismertetésében közölt Ady-vers szövegének tanúsága szerint a verset a Világ cikkírója a kézírásos példányból vette (l. a vers kritikai kiadásának jegyzeteit. AEÖV I. 215—216. l.). E példány azonban a cikk írása idején minden jel szerint még Ady birtokában volt (l. Elekes Petri Mórhoz írt fentebb említett levelét), Elekes tehát nem közölhette abból a vers szövegét, következésképp nem is lehetett a Világ cikkének a szerzője. Mindezt csak alátámasztja, hogy másfél évtizeddel később, amikor Elekes az Ady zilahi éveire vonatkozó adatokat gyűjtő Petri Mórral közölte emlékeit, a Világnak az Ifjúságról szóló 1914-es két cikkét érintve a névtelen írást nem vallotta a magáénak (l. Eger, 1928. máj. 29-én kelt levelét Petri Mórhoz. Gépirásos másolata a PIM tulajdonában.), holott szerzősége esetében minden bizonynal emlékezett volna arra, hogy a cikket ő írta. A cikk szerzőjét illetően nyilvánvalóan ki kell zárni Ady személyét is. Bizonyos azonban, hogy a cikk nem íródhatott sem Elekestől, sem pedig Adytól függetlenül. Szerzőjében minden valószínűség szerint a Világ egyik újságíróját kell keresnünk, aki az ismertetésben közölt adatokat részben Adytól (a nagykárolyi szerkesztésekre vonatkozót), nagyobb részben azonban Elekestől szerezte be. Az utóbbira vall, hogy a cikk legfontosabb adatai (l. pl. az Adynak tulajdonított íráskok) pontosan megegyeznek azokkal az adatokkal, amelyeket Petri Mór is említ az Ifjúságról az Újság 1930. dec. 25-i számában (43—44. l.) közölt cikkében, Petri forrása pedig, mint az cikkéből is kiderül, nem a Világ ismertetése, hanem Elekes levelekben közölt, illetve előszóiban elmondott visszaemlékezése volt. (Megjegyzendő, hogy Petri cikke írása idején a Világ ismertetése már nem volt meg Elekes birtokában, s Elekes nem ismerte annak pontos lelőhelyét sem — l. Petrihez 1928. máj. 29-én írt említett levelét —, továbbá, hogy a cikk írása alapján feltehetően nem ismerte Petri sem, hisz ellenkező esetben adatai miatt mint forrást feltétlenül megemlíttette volna.) Mindez a Világ cikkében közölt adatok hitelessége, megbízhatósága szempontjából fontos, hiszen a cikk egyik elsőrendű forrása az Ifjúságra s Adynak a lap körüli tevékenységére vonatkozó ismereteinknek.

Magának az Ifjúságnak a lapról való első nyilvános híradás óta valószínűs kis irodalma keletkezett. Petri Mór említett s adatokban igen gazdag cikkén kívül Kovalovszky Miklós foglalkozott behatóbban a lappal, először Ady Endre önképzőkori tag (Bp. 1943.) c. könyvében (8—11. l.), majd az EmlAE I. kötetében (452—454., 485—490., ill. 493—498. l.), legújabbban pedig Koczka Sándor az AEÖV I. kötetében (214—217. l.). E keretek közt nem kívánjuk megismételni mindazt, ami a diákkori lapról az elsorolt helyeken olvasható, csupán csak az Ifjúsággal kapcsolatos legfontosabb ismereteink összefoglalására törekszünk.

Az Ifjúság negyed iv nagyságú, váltakozó terjedelemben (12, 16, sőt ennél is több oldal) megjelenő, kézzel írt s litografált sokszorosításban terjesztett, illusztrált, elsősorban irodalmi jellegű hetilap volt. Felelős szerkesztőként Elekes Károly szerepelt a lapon (hol rendes nevén, hol álnévén: Luna), a szerkesztés munkáját Elekes Károly és Ady Endre végezte. A lap „szerkesztősége”, legalábbis az első időben, Ady Kállay-kerti lakásán volt, sokszorosítása a zilahi ügyészség fogházának sokszorosítójában történt. A lapot elsősorban a Wesselényi Kollégiumban terjesztették (előfizetési ára

egy hónapra 24 fillér volt), de számai eljutottak más zilahi iskolákba is. A lapból összesen huszonhárom szám jelent meg, ezekből azonban ma mindössze egyetlen litografált számot ismerünk, a mutatónyiszámként megjelent első számot (két példányban l. MTA Ktt. A példányok az érmdinszenti Ady-hagyatékból valók. A címoldal fakszimiléjét l. EmlAE I. 13. sz. melléklet a 496 és 497. oldalak között), amelyben Adynak a Világ cikkében közölt verse is megjelent. 1913-ban Elekes birtokában bekötötten megvált még a lap valamennyi száma, méghozzá tintával írt és litografált változatban egyaránt. (L. Elekes Petrihez írt, 1928. máj. 29-én kelt említett levelét.) A tintával írt változat a „szerkesztőség” őspéldánya volt, amelyről a litografáláshoz szükséges, annak alapjául szolgáló vegytintás másolat készült. A két változat közti szövegeltérések a másolásból, illetve a másolás során végrehajtott változtatásokból (pl. a rendes név felcserélése álnévvel) adódtak. 1920 májusáig Elekes birtokában a lap mindkét változata megvált. A litografált példány ekkor, Elekesnek Nagybecskerekéről Egerbe történt költözése során kallódott el (l. Elekes előbb említett levelét), a kéziratos példánynak 1943 áprilisa után veszett nyoma (l. EmlAE I. 494—495. l.).

A lappal kapcsolatban eddig a legtöbb problémát a lap megjelenésének pontos datálása adta. A különböző visszaemlékezésekben, az Ifjúsággal foglalkozó irodalomtörténeti írásokban stb. erre vonatkozóan több, egymásnak ellentmondó adat található. A kérdés azonban ma, elsősorban Kovalovszky Miklós kutatásai nyomán (l. EmlAE I. i. h.), lényegében tisztázottnak tekinthető. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy minden valószínűség szerint az Ifjúság az 1893/94-es tanév alatt, Ady hatodikos gimnazista korában jelent meg. Az MTA kéziratárában található litografált számon eredeti litografálással 1893-as évjelzés látható, ami kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a lap már a tanév első félévében, azaz 1893-ban megindult. Az indulás közelebbi időpontját Kovalovszky és Koczás Sándor (i. h. 216—217. l.) különböző filológiai érvek segítségével meggyőzően helyezik 1893 decembérére. A 23. szám datálása a szám Memória c. s Petri által ismertetett (l. i. h.), Adyék egyik osztálytársa halálának évfordulójára emlékező melléklete alapján viszonylag könnyű volt. A lap utolsó száma eszerint 1894. jún. 24-e (az évforduló időpontja) körül jelent meg.

Az Ifjúság írásából Petri Mór, részben Elekesre támaszkodva, több verset és két prózai írást, a Világ febr. 3-i cikkében is említett szilágyosmlyói kirándulásról való beszámolót és egy márc. 15-i tudósítást jelöl meg olyanokként, amelyeknek szerzője Ady Endre. A versekből Petri cikke négyet le is közöl, s közli a szilágyosmlyói kirándulásról készült riportot is. Ez utóbbiról, melyet Petri Elekes emlékeire hivatkozva tulajdonít Adynak, egy másik emlékező, Szunyoghy Farkas (Ady osztálytársa s az Ifjúság munkatársa) is azt vallja, hogy Adytól való (l. EmlAE I. 453. l.). S Petri állításához hasonlólt olvashatunk Szunyoghy visszaemlékezésében a márc. 15-i számmal kapcsolatban is, melybe Szunyoghy szerint Ady egy ünnepi ódát (vö. a Világ febr. 3-i cikkével) és emlékbeszédet írt. Noha az említett versekről és prózai művekről nincsenek is kétséget kizáró érveink Ady szerzősége mellett, bizonyos, hogy Ady az Ifjúságban számos írással szerepelt. Ezek közül azonban vitathatatlanul ez ideig csak egyet mondhatunk Adyénak, a Világ cikkében is közölt Megunt élet c. verset.

Kedves Szerkesztő Uram: A Világ szerkesztője ekkor Purjesz Lajos. — Lapot először Nagyvárolyban csináltam Bogcha Pál barátommal a piaristák gimnáziumának második osztályában: Nagyvárolyi lapszerkesztését, illetve lapszerkesztéseit Ady több helyen említi. Először 1909-ben: „1890—91-ben már Nagyvárolyban, a piaristák gimnáziumában, írott lapot gyártottam néhányadmagammal” (Önéletrajz. 1909. jún. 1., i. AEÖPM IX. 343. l.),

majd Az Érdekes Újság Dekameronjának 1913. évi kötetében közölt, fentebb idézett önéletrajzában és az Elekes Károlyhoz 1914. januárjában írt, ugyan-csak fentebb közölt levelében. Ady ez utóbbi visszaemlékezésében, a jelen cikkel egyezően, határozottan kétszeri lapszerkesztésről beszél. Valószínű-nek látszik, hogy ez felel meg a tényeknek is: a két szerkesztésre a második és a negyedik gimnáziumi osztályban, vagyis az 1889/90-es, illetve az 1891/92-es tanévben kerülhetett sor. Az inspiráló tényezőkre, amelyek nagyban hozzájárulhattak Ady diákkori lapcsinálási-szerkesztési kedvének kibontakozásához I. AEÖV I. 208—210. l. — *Bogcha is, én is prédikátumosan írtuk írásaink alá a nevünket*: Hetey Zoltán, négy éven át Ady nagykarolyi osztálytársa, írja könyvében (Ady Bandi — Ady Endre. Bp. 1942. 65. l.) ezzel kapcsolatban Adyról: „Bandi állandóan hordott zsebében kis papír-szeletkéket. Ezeket nemcsak verseket faragott, hanem névírását is gyakorol-gatta. Ezzel manu-propriájának jellegzetessé tételére törekedett. Gömbölyű betűivel jelenlétében is sokszor leírta a nevét éspedig így: »Díósadi Ady Endre.« Nagyon büszke volt arra, hogy magyar nemessége már tisztá-zódott dolog. Ezt a büszkeséget csak növelték benne otthon is, hétszilvánafás nemes kosztadói is.” — *Egy demokrata, derék, hegyes tandr kezébe került a lap*: Kétségtelenül Rozmanits Timótról, a földrajz és geometria tanáráról, számos későbbi Ady-novella hősről van szó. Részletesebben I. AEÖV I. 209—210. l. — *requiescat in pace*: Nyugodjék békében! A halottért mondott katoli-kus ima utolsó szavai. — *Negyedik gimnazista koromban megínt lapunk volt*: Az egykori lapról, amelynek egyetlen száma sem maradt ránk, Hetey Zoltán könyve őriz közelebbi adatokat: „Többen visszaemlékszünk arra — írja Hetey —, hogy III. vagy IV. gimnazista korunkban időszakonként árulgatott körünkben néhány krajcárért egy negyed iv formátumú, 8 oldal terjedelmű, sajátkezűleg írt, »Zöld Hordó« címmel ellátott lapot. Felelős szerkesztőnek és főmunkatársnak »Yda« (nevének fordítottja) volt megjelölve. A szöveg-ben vers és próza váltakozott. Voltak benne az iskolai életre vonatkozó sza-tirikus megjegyzések is, amelyek, mint az iskolai fegyelem elleni merény-letek, minket leginkább érdekeltek, s éppen ezért a lap kelendőségéhez nagy mértékben hozzá is járultak. Ezekből a lapokból csak néhány szám jelent meg, bizonyára csak akkor, amikor a szerzőnek pénzre különösen nagy szük-sége lehetett. A lapnak nem volt szabott ára. Nem egy esetben hosszú alkudozások után kedvezményesebb áron is lehetett birtokába jutni. Alku-doztunk vele, de mégis úgy éreztük, hogy mecénási szolgálatot teljesítünk.” (I. i. m. 64—65. l.) — *Zsóka*: Friedmann Erzsébet. Személyére, Adyval való kapcsolatára részletesen I. AEÖV I. 217—218. l. — *mint balladairól a Balkán Márkó- királyai lelkesítették*: L. erre a Márkó király. (Ballada) c. ekkorról fennmaradt verset és jegyzeteit. (AEÖV I. 9., ill. 220—227. l.) — *a huszonkét éves koromban és Fedák Saroltához trottak*: Ady mintegy három évet téved itt. Fedák Sárihoz (1879—1955), a századelőn feltűnt híres operettprima-donnához írott versei (Fedák Sári. „Lotti ezredesei”. NN 1902. máj. 6. és Nyári strófák. III. NN 1902. jún. 15.) 1902. tavaszáról valók. Ady ekkor, nagyváradi vendégjátékai (1902. máj. 2—5., ill. jún. 12—14.) alkalmával ismerkedett meg Fedák Sarival, s versei mellett rajongó cikkei sorával (I. az AEÖPM III. kötetében) köszöntötte a művésznőt.

Mj: AEPI (III. 455.)

45. Fehér Dezső jubileuma

Megjelent: Ny 1914. márc. 1. 351. l. — Figyelő — Ady Endre

A cikk Fehér Dezső újságírói pályafutásának negyedszázados évfordu-lójára íródott. Az évfordulót több száz fős bankett keretében, számos fővá-rosi és vidéki író, újságíró és közéleti személyiség részvételével 1914. márc.

1-én ünnepelték meg Nagyváradon. A jubileumnak országos visszhangja volt, melyről február során s a nagyváradai bankett idején úgyszólván valamennyi fővárosi és vidéki lap megemlékezett.

Cikkét Ady közvetlenül a Nyugat márc. 1-i számának lezárása előtt írta. Erről Adynak Havas Irénhez, a Nyugat titkárnőjéhez Budapestről 1914. febr. 26-án írt levele tanúskodik. E levélből az is kiténik, hogy Ady mennyire fontosnak érezte a Fehér Dezső jubileumáról való megemlékezést. Ady szóban forgó, cikke megírásának közvetlen előzményeiről tájékoztató levelét alább teljes terjedelemben közöljük:

Édes kisasszony,

beteg vagyok s ma este csak ezt a verset tudtam leírni. Még holnap csütörtökön okvetlenül küldök még egy verset. Ugy hogy péntek hajnalban ott lesz szedhetésre készen. De még *okvetlenebbül* kérek helyet fönttartani egy „Figyelő” számára. Fehér Dezső nagyváradai lapszerkesztő jubileumáról akarok megemlékezni, mely szombaton lesz. Nekem főszerkesztőm, tanítóm, segítő barátom volt s lapjától egy sereg nagy talentum került ki. Kérem holnap délelőtt telefonon megüzenve megnyugtadni, hogy ez mindenetre befér. Osváttal tudassa, hogy ügyében Zilahra levelet írtam[.] Kézscókkal üdvözlö

Ady Endre

(A levél eredetijét l. PIM A. 155.)

Ady írásával kapcsolatban l. még az [Üdvözlő sorok Fehér Dezső jubileumára] c., ugyancsak 1914. márc. 1-én megjelent cikket (69. l.).

A cikket egyéb írók, újságírók Fehér Dezsőhöz küldött üdvözlétei élén újraközölte a Nagyváradai Napló 1914. márc. 8-i száma (l. 1—2. l.).

Ők ketten már jobban is összebarátkoztak, mint a teljes ország az ő Budapestjével, holott még tegnap kiáltozták mulató bihari urak a váradai fogadóban: „coki város, ha a vármegye mulat”. Kibékültek . . . Beöthy Pali utódjai megszellődültek: I. czele s az idézett úri jelmonddal, valamint Beöthy Pállal kapcsolatban is a Bihar és Sáros. I. (Bihar) c. 1912. szept. 18-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 201., ill. 557. l.) — mikor is Iványi Ödön trószága és emberi kedvessége adott a többi skviblernek ilyen-amolyan menlevelet: Iványi Ödön (1854—1893) 1873-tól haláláig Nagyváradon újságíróskodott. Itt írt s először a nagyváradai lapokban megjelent elbeszélései, tárcái századvégi irodalmunk rangos alakjává avatták. — Nekem különösen háladatos emlékezéssel kell tömjénjeimet parázsra szórnom: Fehér Dezső a Nagyváradai Naplónál teljes szabad kezét adott Adynak, ami döntő módon járult hozzá Ady publicista énjének kibontakozásához. A Nagyváradai Naplónál töltött évekre s azok jelentőségére l. Ady [A Nagyváradai Napló jubileumára. Levél Fehér Dezsőhöz] c. 1912. okt. 3-i cikkét (AEÖMP X. 204. l.). L. még az Ady Endre nagyváradai írásai c. 1913. ápr. 3-i cikket (155. l.). A teljességhez tartozik azonban, hogy Fehér Dezső Adynak a laptól való távozásakor (1903. okt.) megnehezelt Adyra, s barátáguk csak hosszú évek múlva állt ismét helyre. — adorálás: hódolás, imádás. — Irodalomban, újságírásban, politikában s a fórum sok más ágálsában, Budapesten s szerte az országban bevált nevek és sikerek hirdetik a nagyváradai jubiláns érdemeit: Arról, hogy Fehér Dezső lelkesen karolta fel a környezetébe került tehetségeket, több kortárs is tanúskodik (l. pl. Ötvös Béla visszaemlékezését: EmlAE II. 583. l.), Ady szavait mégis némi túlzásként kell értékelnünk. A későbbi éveket figyelmen kívül hagyva, Ady cikke megírásának időpontjáig Adyn, az Adyval egy időben a Nagyváradai Naplóba dolgozó Szűts Dezsőn és a Fehér lapjánál 1906 és 1914 közt belső munkatársi állást betöltött Emőd Tamáson kívül nemigen

tudunk olyan, a korban ismert névre szert tett íróról, újságíróról, akinek pályakezdése a Nagyváradi Naplóhoz kapcsolódott volna.

Mj: VT (209.); Vál. (361.); Ai (371.); AEPI (III. 456.)

46. [Üdvözlő sorok Fehér Dezső jubileumára]

Megjelent: NN 1914. márc. 1. 2. l. — Ady Endre

Fehér Dezső jubileumára l. a Fehér Dezső jubileuma c. 1914. márc. 1-i cikket és jegyzeteit. (68., ill. 293. l.)

A jelen írás eredetileg minden valószínűség szerint levélként íródott a jubileum s a jubileumi bankett szervezőbizottságához. A levél bizonyára még febr. 14., a jubileumi banketten való részvételre jelentkezés záródátuma előtt kelt. A Nagyváradi Napló febr. 28-i számában a rendezők e levél alapján közölhették a jubileumon részt vevők közt Ady nevét is. (L. Fehér Dezső jubileuma címmel a szám 7. oldalán.) A jubileumon Ady végül is nem vett részt. (A megjelentek felsorolását l. NN 1914. márc. 3. 1—2. l.) Ez indíthatta a rendezőket arra, hogy Ady levelét vagy levelének egy részét más írók, újságírók (Kóbor Tamás, Balázs Béla, Bródy Sándor, Kabos Ede, Kosztolányi Dezső stb.) üdvözlő sorai, levelei közt leközzöljék.

Betegem fekszem: 1914. jan. közepétől febr. végéig Ady idegi eredetű erős gyomor- és szívbántalmaktól szenvedve a városligeti Park Szanatóriumban gyógyíttatta magát. — *vir publicus:* közéleti ember.

47. *Szegény magyarok (Regény).* (Szegény Oláh Gábor)

Megjelent: Ny 1914. ápr. 1. 497—498. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: két vastag kötetes

Oláh Gábor (1881—1942): költő és regényíró. Tehetséges lírikusként indult, szertelen becsvágya, erején túlnövő ambíciója és zavaros, mindvégig kialakulatlan egyénisége azonban végül is egy eszmeileg, művészileg egyaránt rendkívül egyenetlen és felemás életmű megalkotására vitte. A század elején lírájában Ady s a modern irodalom követője, de részben Rákosi Jenőtől ösztönözve nemegyszer — pl. 1908-ban, a Duk-duk affér idején (l. erre A duk-duk affér c. 1908. nov. 15-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM IX. 278., ill. 522. l.) Faragott istenképek c. versével — élesen támadta Adyt. *Szegény magyarok* c. regénye, melyet az irodalomtörténet Szabó Dezső Elsodort falujának egyik előfutáraként tart számon (vö. Nagy Péter: Szabó Dezső. Bp., 1964. 210—214. l.), Debrecenben jelent meg 1914-ben. — *Ignotusszal sztrünk egyszer össze Debrecenben...*: 1909-ben, a Nyugat okt. 23—24-i debreceni matinéja alkalmával. A kollégiumi könyvtár megtekintésére okt. 24-én került sor. L. erre többek között Oláh Gábor visszaemlékezését (Ady-Múzeum. I. 118. l.) és Tóth Árpád Nagy Zoltánhoz 1909. okt. 30-án írt levelét (Tóth Árpád összes művei. 5. Tóth Árpád levelei. Bp., 1973. 40—41. l.). — *Én is benne vagyok...*, *te is benne vagy, mindnyájan benne vagyunk e titánkodó műben:* Oláh Gábor regénye 133—135. oldalain a következő jellemzést adja a Nyugat íróiról, elsősorban Adyról (Idakéry), Babitsról és Móriczról:

... Az egész irodalmi forradalomnak Idakéry volt a vezére, ez a barnahajú, barnabőrű, rekedtszavú fiú, aki a mámor és az önbizalom táltosain rohant hadoszlopa előtt; félig gyermek volt, félig lángész, aki soha nem ismert magára. Ő volt a legszilajabb és legcsodálatosabb; aranyat és szemetet, sarat és gyöngyöket bizarr zúrzarvarban ontott és öntött nemzete

fejére. Az ország fele átkozta, másik fele imádta. Egészen új csengésű nvelvet teremtett magának; négy sorából névtelenül rá lehetett ismerni. Élete szakadatlan hajrátempóban zuhogott; betegség és ambíció véreibe marták a sarkát, futnia kellett. Utána egy szláv nevű ember ment halgatagon; szemét bántotta a napfény és fülét az élet zaja, középkori szerzetes módjára szeretett volna élni a Szépségek elefántcsonttornyában, szöve-szövegetve szimbolikus álmának finom és kimért díszítésű szőnyeget, csemetve rüinek tiszta kis arany triangulumát; görög tógák és khitónok klasszikus mezébe lett volna vágya gondolatait öltöztetni és hallgatni: mit zúg-dalol a kapucsengőjén az őszi szél. De sorsa tanári katedrába ültette; élete szürkeségét Dantével fényesítette, akivel leszállott a Pokolba, hogy magyarul szólaltassa meg a középkor elkárhozott olaszait. Ott haladt a kis csapat jobbszárnyán egy zömök, tagbaszakadt magyar; turáni apró szeme élesen vágott bele a dolgok és az emberek lelkébe, s mindent meztelenül látott. Örökkön birkózott tárgyaival, embereivel; minden regénye önmagával vívott csata volt. Óseredeti, szinte parasztos frisseséget és erőt vitt a kor úriás, finomult tónusába; a felszabadult jobbágytábor képviselte a huszadik század magyar szellemi forradalmában. Voltak azután furcsa, sőt groteszk alakok is, akik többet ártottak, mint használtak az ügynek. Egyiknek görbe tükrös volt az agyveleje, mindent torzképnek látott és mutatott; diákos furfanggal nekitámadott mindennek, leleplezett mindent, és a feje tetejére állította jó Magyarországot. Pályáját az ügyességgel való összekoccanása nyitotta meg, mikor Jézusról megírta, hogy onanista volt. Egy másik csak éjjel élt, nappal aludt; fél méter hosszú rímtelen sorokban jajgatta panaszait, hogy milyen szomorú az, mikor az ember holt fogaival a keserű földbe harap. Mások határtalan gyönyörűséget és büszkeséget éreztek, mikor egy-egy kalandon vagy lelkirázkódáson estek át; arra gondoltak: micsoda fáradsággal kutatja majd ezt ki ötven év múlva egy filozopter, hogy szakdolgozatát megírhasa.

A regény 295--298. oldalain pedig a regény főhősének, Tar Lászlónak, azaz Oláh Gábornak a Nyugat szerkesztőségében tett látogatásáról az alábbi leírást olvashatjuk:

Másnap délután bekopogott a Nyugat szerkesztőségébe.

Az egyszerű, füstszagú kis társalgóban egész társaság várta már. A főszerkesztő, egy parányi, szinte filigrán kis zsidó pattant elébe, melegen megrázta a kezét, és bemutatta az uraknak. László egymás után fogott kezét a pápaszemes, hegyes ajkú, szótalan felelős szerkesztővel, a megszántott arcú, csöndes kritikussal, egy igen elegáns bankfiúval, aki a folyóirat porölye volt, malleus Occidentis, az arcát affektáltan rángató, nagy, hal szemű föllirikussal, aki nem lelte sehol helyét, egyre izgett-mozgott, a szerény, de rengeteg tudású második lírikussal, a zömök, hatalmas parasztféjú regényíróval és végül a vastagszájú, gúnyos arcú humoristával, aki mindig motyogott magában.

Körülnézett a szobában. Egyik sarokban az agg Homérosz mellszobra, másikfelől a Rodin Gondolkodójának másolata. A puszta falnak csak egyetlenegy dísz volt: a Nyugat valamelyik száma, keresztkötésben, a kultusz-miniszternek címezve, rajta a katolikus érzelmű kegyelmes úr visszautasító gögje: „Nem fogadom el”. Ez a berámázott, történelmi jelentőségű lapszám volt a szerkesztőség fő büszkesége. Ez mintegy igazolta törekvéseiknek hallatlan vakmerőségét.

László leült, és várt.

Az eleven kis főszerkesztő megszólalt:

— Kedves kollégám, olvastuk a Világ-beli cikkét, és valamennyien gratulálhatunk hozzá. Szép cikk, jó cikk, bátor cikk. Aki így gondolkozik,

az a mi testvérünk. Ha nincs kifogása ellene: lépjen be munkatársaink sorába. Az írásszabadságnak korlátlan tere nyílik itt meg ön előtt. Meguntuk és megutáltuk a hivatalos irodalmat, amely önmagának a koporsója; mi az eleven élet visszhangjai vagyunk. Az álerkölcsök középkori maszkját lomtárba vetettük, és azt írjuk, amire belső kényszerűség sarkall bennünket. Egyetlen törvényünk: a művészi szabadság törvénye; ez másképpen maga: az európaiasság. A gatyaszáros, fokossal és fütőkössel fűszerezett „népies” irodalmárkodás szomorú kifejezője volt eddig a magyarság balkáni kulturátlanságának. Mi szalonkabátot öltünk, cipőt viselünk, és pantallonban járunk; a költészetünk sem lehet örökké csárdaköltészet. Itt van a mi kedves Idakéry barátunk, aki új hangokat mert lopni a szabolcskás—pósás csingilingi, attateremtette-költészetbe. —

A főlírikus rekedten gőgösködött közbe:

— Míg én nem jöttem, még sírni sem tudott szépen ez az Iránszagú pandúrnemzet! Én siratom magamat, a népemet. De ha megunom: átállé-pem.

A kis szerkesztő folytatta:

— Itt van a mi klasszikus álmokat álmodó lírikusunk; csodákat művel azon a nyelven, amelyen eddig csak az Istent lehetett szidni. Itt van a mi kedves regényírónk; magyar, mint az Alföld, mint a Tisza, mégis mennyire más igazságokat lát a mi népünk életében, mint az Akadémián díjat nyert műregények! Vagy modjam-e, milyen más lélekkel veti latba az új magyar irodalmat a régivel szemben: az én tisztelt kritikus kollégám, mint az egyetem állami koszton hizlalt tudósai. És — last but not least — a humornak milyen új területét, mondhatnám Amerikáját fedezte föl a magyarság számára kedves Krajnai barátunk!

— Mark Twain tanítványa vagyok — szólta a humorista. — A legnagyobb butaságot komoly pofával mondom el, és a Lípótváros kétfelé hasad a gyönyörtől.

Nevettek. Csak a főszerkesztő maradt komoly. Ment tovább a maga útján:

— Önnek a stílusa, kedves kollégám, valami sajtósági bájjal fátyolozza a sorok alatt türelmetlenkedő erőt. Azt hiszem, olyanfajta lírikus lappang önben, mint amilyen Rousseau a Vallomásokban. —

— Utánam ötven évig nem jön hozzám hasonló költő — dűnnyögte félhangon a főlírikus. Bántotta, ha más is dicsérné a jelenlétében.

— Azért próbálja meg: írját írni prózában, ez a maga zsánere. Önnek nagy jövőt jósolok. A Nyugat ajtót nyit ön előtt: Isten hozta!

Az urak tust mormogtak reá.

László pár szóval megköszönte a kitüntetést bizalmat, s ígérte, hogy tehetsége szerint együtt harcol a Nyugat gárdájával.

— Minden művelt ember a Nyugatot olvassa, a többi pedig írja — viccelt csöndesen a humorista.

— Én különben már ezelőtt két évvel debütáltam az önök lapjánál — mondotta László. — Legényavatás című versem itt jelent meg a Nyugatban.

Az agyas-fejes regényíró felugrott, már ahogy tömzsi, kis természetével tudott, s odaállt Tar László elébe:

— Mit! Ön a szerzője annak a versnek?

— Én.

— Akkor: szervusz. Kitűnő megfigyelés. Emlékszem rá most is.

Hamarosan pertu barátok lettek. A többi óvakodott a hirtelen össze-melegedéstől. Vigyázat! Ki tudja, mit árul?

A főlírikus feszengett, izgott-mozgott, rángatta a szája bal szélét, és meresztette nagy, hideg szeméit; irigyelte a jövevény dicsőségét, azért egy kis oldalvágást szánt az ifjúnak. Megszólalt rekedt, elzúllott hangján:

— Jó vers, jó vers, csakhogy páros rímekben van írva. Nagyon csatogó, mint a suszterpapucs. Ma már nem írunk páros rímekben.

László nagyot bámult. Hát ez volna az az országháborító lángész, akinél nagyobb hűhóval még nem lépett magyar költő a halhatatlanság ormára? Összeborzongott, maga sem tudta, mitől.

— *hogy ellenem szívesen szegzett Oláh-hasonlattal éljek, így beszél a borból az igazság*: Oláh Gábor Adyról addig írt cikkeiben a kitéeltet nem találtuk. — *Gabriel, ille Hungarus*: Nem tudunk ilyen nevű magyar krónikásról. Nyilvánvalóan Ady ötletnevével állunk szemben. — *Egyszer azt írtam Oláh Gáborról, hogy közibevág az egy lónak, és úgy robog*: L. Az Élet lobogója alatt. (Oláh Gábor verseskönyve) c. 1909. jan. 1-i cikket (AEÖPM IX. 294. l.).

Mj: VT (210.); Ai (272.); AEPI (III. 457.)

48. Szép Ernő könyve. (Sok minden — Athenaeum)

Megjelent: Ny 1914. máj. 1. 650. l. — Figyelő — Ady Endre

A szóban forgó, 1914-ben megjelent kötetben Szép Ernő akkor legfrissebb, újságróli munkája során írt karcolataiból fogott egybe egy csokorra valót. Valószínűleg ugyanerre a kötetre utal Ady egyik ekkortájt kelt, Érmindszentről Hatvany Lajosnak küldött levelében is: „Azok közül, akik bennünket egyformán érdekelnek, csak Szép Ernő került a szemem elé. Kedvelem és sajnálom, mert most kellene a legtöbb további elismerést mutatnia.” (L. AEVL 460. l.)

A Guignolban: a párizsi Grand-Guignol színházban. (Ai 419. l.) — *revoltálni*: lázadni.

Mj: VT (211.); Vál. (364.); Ai (373.); AEPI (III. 458.)

49. A poéta élete

Megjelent: Ny 1914. máj. 1. 656. l. — Disputa — Ady Endre

[*] Eredetiben: barátja, barátja

A Nyugat 1914. febr. 16-i számában (l. 277—279. l.) Ignotus Új kötet Ady címmel cikket közölt Ady Ki látott engem? c. kötetéről. Az egyébként magasztaló hangú cikk második bekezdésének élére két olyan mondat került, amelyek Ady emberi gyengéire utaltak. „Ady Endre — írta Ignotus — a legnagyobb egoista, akit ismerek. Nem úgy, hogy ne tudna jó fiú, jó barát, jó ember lenni, ha sora kerül, mint ahogy tud — ez egy sorba tartozik — kicsinyesen ártó és haragtartó is lenni.” Ignotus cikkének e kitétele bántotta az egyébként is rossz idegállapotban levő Ady érzékenységet, aki nemcsak Ignotus iránt lobbant haragra, hanem a Nyugat egész szerkesztőségére megnehezelt. A megbántódást Ady részéről nem egyszerűen Ignotus szavainak direkt jelentése okozta. Összefüggött az Adynak azzal az épp akkoriban s különösen új kötete megjelenése kapcsán felerősödő kétségével, melyet elsősorban a Nyugat körében lábra kapó vélekedések tápláltak benne, hogy költészete elérte már csúcseit, s a folytonos továbbfejlődés helyett hanyatlóban van. Ilyen körülmények közt Ady úgy vélte, hogy az Ignotus-féle kitételek a dicsérő jelzőkön túl valójában arra hivatottak, hogy az újabb költészetéről kialakult igazi véleményt leplezzék. „Ignotus cikke példája annak, hogy mihelyt ma már rólam kell kifelé vallani, milyen ötletes ostobaságokkal térnek ki a bevallás elől még ilyen előkelő tanúk is” — írta ezzel összefüggésben Ignotus cikkéről Hatvanyinak nem sokkal a cikk megjelenése után. (L. AEVL 447. l.) Az őszinteség vélt leplezésén kívül természetesen bántotta Adyt — éppen mert a Nyugatban történt — emberi nega-

tívumainak kiírása is, mellyel a Nyugat, ha akaratlanul is, Ady olyan jellemvonásaira hívta fel a figyelmet, melyeket az Adyval szemben ellenséges körök és lapok a végtelékig nagyítottak fel és használtak ki a költészete elleni hadjáratban. „Akkor, amikor a Pesti Hírlap-ok még úgy írnak a különcködő Adyról, mint kilenc évvel ezelőtt, engem a Nyugat-nak így látni meg és így mutatni föl nem szabad” — írta Ady egy másik levelében ugyancsak Hatvanyinak közel egy hónappal előbb idézett levele után. (L. AÉVL 453. l.) Mindehhez társult Adynak az a gyanúja is, hogy szereplését a Nyugatnál nem érzik már oly mértékben létkérdésnek, mint ahogy azt a folyóirat táborában korábban mindenki fenntartás nélkül elismerte, s hogy Ignotus cikke a szerkesztőség jóváhagyásával ebből is kifejezni kívánt valamit.

Jóllehet Ady feltételezései Ignotus cikkével kapcsolatban minden alapot nélkülöztek, a cikk megjelenése után Ady elhatározta, hogy néhány hónapig nem ír a Nyugatnak. Távolmaradásával sértődöttsége kifejezése mellett elsősorban a Nyugat szerkesztőit — akikről márc. 10. körül Schöpflin Aladárnak küldött levelében azt írta: „Nagyon azt vélik már, hogy ellehetnek nálam nélkül” (l. AÉVL 449. l.) — kívánta figyelmeztetni, hogy jelentősége a folyóiratnál semmivel sem kisebb, mint régen.

Az Ignotus-cikk nyomán keletkezett affér meglehetősen sokáig húzódtott el. Ady a Nyugat szerkesztésileg soron következő, márc. 16-i száma részére elhatározásának megfelelően valóban nem küldött kéziratot. Március elején aztán a Nyugat szerkesztői kezdeményezték a félreértések tisztázását. Fenyő Miksa megígérte Adynak, hogy sérelmeit megírhatja a Nyugatban, Ignotus pedig levelekben igyekezett megnyugtatni Adyt. Március közepére, második felére Ady végül is megnyugodott. Lehiggadva, nyilván maga is belátta sértődöttsége alaptalanságát, s hogy kifogásra okot Ignotus cikkében legfeljebb a fentebb idézett két mondat adhatott. A Fenyő Miksa ígérete nyomán eredetileg tervezett cikk gondolataiból Ady bizonyára ezért őrzött meg a nyilvános elmondásra csak annyit, amennyit a jelen cikkben olvashatunk. (Az elmondottakra l. az AÉVL 474., 477—479., 481., 483—484. és 485. sz. leveleket. L. még Ady levelét Steinfeld Nándorhoz 1914. márc. 11-éről a PIM kéziratrában. Jelzete: A. 1/26.)

Hatvany Lajos hírhedt irodalompolitikája: L. az Irodalompolitika és az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikkeket és jegyzeteiket (AEÖPM X. 170. és 171., ill. 437. és 456. l.). A kérdésről egyébként Ady a cikkében tett ígérete ellenére nem írt újabb cikket.

Mj: VT (65.); Isz (28.); Ai (373.); AEPI (III. 459.)

50. *A szentpétervári út*

Megjelent: Új Magyar Szemle 1914. máj 4—5. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: uj

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady kézírásával rovatcím: *Levelek*. Az 1. fólió bal felső sarkában idegen kéztől: *garm ritka*. A 4. fólió alján a „jobbát tudunk gondolni Bécsnél is, a junkereknél is, Pomerániánál is.” szövegrész után az új bekezdésre figyelmeztető szerkesztői jelzés. Az utolsó fólió hátoldalán idegen kéztől: *Ezt a kéziratot vissza kérem!* A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 48.

Az Új Magyar Szemle és a kézirat szövege tartalmilag két ponton tér el egymástól. E két szöveg hely közül az egyik (3. bek. 8. sor: Új Magyar

Szemle: *uj*; Kézirat: *ugy*) kétségtelenül a kézirat rossz nyomdai szöveg-olvasatából ered, mivel a szóban forgó helyen a kéziratban található *ugy* szó elnagyolt megformáltságából következően könnyen olvasható *uj*-nak. A másik szöveg hely (4. bek. 1. sor: Új Magyar Szemle: *visszamaradna*; kézirat: *visszariadna*) azonban, tekintve, hogy Ady ápr. végétől—máj. elejétől máj. 24-ig, tehát a cikk megjelenésének napjaiban Pesten tartózkodott, arra vall, hogy Ady a kézirathoz képest utólag módosított cikke szövegén. Ezt a feltételezést látszik alátámasztani a 3. bekezdés 2. sorához kapcsolódó szövegeltérés, a közbeékelte mondatnak vesszők helyett gondolatjelek közé helyezése is. A kétféle szöveg közül éppen ezért alapszövegül az Új Magyar Szemle szövegét vettük.

Eltérések az Új Magyar Szemle és a kézirat szövege között:

Bek.	Sor	Új Magyar Szemle:	Kézirat:
1.	8.	Balkán országocskák	Balkán-országocskák
1.	11—12.	Koburg-hagyomány	Kóburg-hagyomány
2.	3.	mindenkép	mindenképpen
2.	4.	Historia kérelhetetlen . . . vérebei	História kérelhetetlen . . . rebjei
2.	6.	törzsrendszere	törzs-rendszere
2.	8—9.	nem falhatja	nem, falhatja
2.	13.	kolóniát	kolóniát
3.	2.	igazán — még ma is — jobbat	igazán, még ma is, jobbat
3.	3—4.	Pomerániánál is. Ha a magyar [Új bekezdés nélkül!]	Pomerániánál is. Ha a magyar [Új bekezdéssel!]
3.	6.	egyensúlyunk kedvéért	egyensúlyunk, kedvéért
3.	8.	uj	ugy
4.	1.	visszamaradna	visszariadna
4.	2.	úttól . . . út	uttól . . . ut
4.	3.	út	ut

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
1.	2.	Szentpétervár (A szó <i>v</i> betűjének helyén eredetileg egy rosszul sikerült <i>v</i> , ez erősen törölve, fölé írva: <i>v</i>)
1.	2.	legyenek (Eredetileg: <i>legyen</i> , majd a szó végére beszúrva: <i>ek</i>)
1.	3.	ha Oroszország (A kiemelt szövegrész után két-három szó erősen törölve. A törölt szavak közül az első kettő valószínűleg: <i>kívánta volna</i> . A törlés további része olvashatatlan. A törlés fölé írva: <i>éppen nagyon kívánja</i>)
1.	5.	Holott (A szó helyén eredetileg: <i>De</i> . Ez törölve, fölé írva: <i>Holott</i>)
1.	7.	eszköz (A szövégi <i>z</i> fölé a pontos olvasat kedvéért szabályos vonalakkal még egy <i>z</i> írva)
1.	11.	spanyol etikett (A két szó között egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	4.	kérelhetetlen dühű (A két szó között egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	5.	kiállapodása, sok (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>zagyva</i>)
2.	6.	szomszédsága (A szó közepén az <i>sz</i> és <i>é</i> fölött középen apró olvashatatlan törlés)
2.	7—8.	hogy még (A két szó között valószínűleg egy <i>a</i> betű erősen törölve)
2.	8.	éppen (Az <i>é</i> és <i>p</i> fölött középen apró törlés)

- Bek. Sor
2. 10. legkevesebbet (A *g* betű helyett Ady eredetileg más betűt kezdett írni, majd ezt részben törölte, részben *g*-vé formálta)
 2. 10—11. némettség, mely (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *minket századok óta*)
 2. 11. sanyargat (Eredetileg: *sanyargatott*; ebből a szóvégi *ott* erősen törölve)
 2. 11. mely még (A két szó között egy *mely* erősen törölve)
 3. 6. egyensúly (A szó után két betűnyi törlés. Valószínűleg: *am*)
 3. 9—10. Károlyi Mihály kivételes, (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *sorsos*)
 3. 10. lengyel (A szó után egy *s* erősen törölve)
 3. 11. dolgozik s (A kiemelt szövegrész után egy szó olvashatatlanul törölve)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokkal találkozunk:

Bek.	Sor	Cím:	ut.
1.	4.	meghajolnak, s most	meghajolnak s most
1.	6.	volna, és erre	volna és erre
1.	7.	segítőeszköz	segítő eszköz
1.	9—10.	feudalizmusok	feudálizmusok
1.	11—12.	Koburg-hagyomány	Kóburg-hagyomány
1.	13.	úr-úrságát	ur-urságát
1.	15—16.	milítarizmus	milítarizmus
1.	17.	új	uj
2.	6.	törzsrendszere	törzs-rendszere
2.	11.	sanyargat, s mely ... úgy	sanyargat s mely ... úgy
2.	13.	kolóniát	kolóniát
3.	2.	akarjuk, s igazán	akarjuk s igazán
3.	5.	nézzen, és	nézzen és
3.	6.	egyensúly ... egyensúlyunk	egyensuly ... egyensulyunk
3.	8.	úgy ... kultúrához	ugy ... kulturához
3.	9.	volna, s biztos	volna s biztos
3.	11.	dolgozik, s Oroszországnak	dolgozik s Oroszországnak
3.	13.	rivalitás	rivalítás
4.	2.	úttól ... út	uttól ... ut
4.	3.	út	ut

1914 áprilisának elejétől néhány héten át a magyar politikai közvéleményt élesen foglalkoztatta az a hír, hogy az ellenzéki függetlenségi párt képviselőinek egy csoportja politikai céllal látogatást kíván tenni a Monarchiával, ill. a hármas szövetséggel szemben álló Oroszország fővárosában, Szentpéterváron. A hír s a függetlenségi képviselőcsoport szentpétervári utazásának szándéka mögött a függetlenségi párt Justh—Károlyi-csoportjának az a terve állott, amely Magyarország Ausztria érdekeinek alárendelt, hagyományosan németbarát külpolitikai orientációjának megváltoztatását s a Monarchiára, Németországra és Olaszországra épülő hármas szövetség helyett a balkáni szláv államokkal és az Oroszországgal való szövetség megteremtését célozta. A függetlenségi párt említett csoportjának ezt a párt addigi politikájához képest merőben új külpolitikai koncepcióját a pártnak a Monarchia külpolitikai vonalvezetésével elégedetlen politikusainak egyre inkább más irányú külpolitikát sürgető hangulatára építve még 1913 őszén

Károlyi Mihály fogalmazta meg. Az Ausztriától független, önálló magyar külpolitika létrehozására is irányuló elképzelés kimunkálásához az indítékot Károlyi Mihály számára jórészt a Balkánon 1912 őszétől 1913 közepéig lejátszódó események, a Monarchiának a Balkán-háborúk kapcsán elszenvedett külpolitikai vereségei adták. Károlyi és párthívei ugyanis az utóbbiakkal összefüggésben arra a meggyőződésre jutottak, hogy az európai hatalmak két nagy csoportosulása között a nagyobb erő az antant oldalán van, s mivel a két hatalmi tömb nyílt összecsapása mind nyilvánvalóbban vetítette előre árnyékát, Magyarországot nem szívesen látták a gyengébb fél oldalán. Ugyanakkor úgy vélték, hogy Magyarország kiválása a központi hatalmak kötelékéből olyan mértékben bontaná meg az európai erőviszonyokat, hogy ez jelentősen fékezne a központi hatalmak, de mindezekelőtt Ausztria kardcsörtető politikáját, s így az európai béke megőrzésének is egyik biztosítékává válna. Az új orientációjú, a Balkán-államok és Oroszország felé tekintő külpolitikai tervek megfogalmazásában Károlyiék mindamellettt közvetlen pártpolitikai megfontolások is vezérelték. Tekintettel arra, hogy a megelőző időszakban a különböző belpolitikai kérdések körül a kormányzó munkapárttal vívott küzdelmekben a függetlenségi pártot sorozatos vereségek érték, Károlyiék a párt ennek következtében meglehetősen szétzilált sorait a külpolitikai téren elérhetőnek vélt sikerrel, egy széles körűen hatásos külpolitikai program meghirdetésével szeretnék volna megszilárdítani.

Külpolitikai terveik valóra váltásához Károlyiék 1913 novemberében kezdtek. Az ennek érdekében tett első lépés Károlyi ekkori párizsi utazása volt, melynek során Károlyi külön-külön tárgyalt Poincaréval, a francia köztársaság elnökével s Caillaux francia pénzügyminiszterrel. Párizsi útja — amely már önmagában is demonstrációt jelentett a hármás szövetséggel szemben —, ill. ottani tárgyalásai elé Károlyi kettős célt tűzött: egyrészt a függetlenségi pártban kiérlelődött külpolitikai tervekhez igyekezett megnyerni Franciaország politikai és pénzügyi támogatását, másrészt pedig el kívánta érni, hogy a francia köztársasági elnök segítse elő az érintkezések létrejöttét a függetlenségi párt és Oroszország vezető politikusai között. Az utóbbira Károlyit elsősorban a magyarság körében Világos óta élő erős oroszellenes érzelmek késztették, amelyek Károlyi megítélése szerint az orosz pártokkal és politikusokkal történő közvetlen kapcsolatkeresés esetén akkor még megnehezítették volna a függetlenségi párt törekvéseinek a közvéleménnyel való elfogadtatását.

Károlyi párizsi tárgyalásai lényegében sikerrel zárultak. Ennek ellenére az Oroszországgal és a Balkán szláv államaival kapcsolatos külpolitikai terveket Károlyi és párthívei nem hozták nyilvánosságra. E tervek létezését az elkövetkező három-négy hónapban csak a függetlenségi pártkörökből mind gyakrabban kiszivárgó híresztelések jelezték. Jóllehet e híresztelések hitellessége meglehetősen kérdésesnek látszott, a munkapárt körében mégis fokozódó nyugtalanságot keltettek, mígnem 1914 tavaszán Tisza ellenlépésre szánta el magát. Ennek megfelelően márc. 20-án előbb a képviselőházban, majd márc. 28-án és ápr. 11-én az Igazmondóba írt cikkeivel a sajtó hasábjain is fellépett a függetlenségi pártnak a hármás szövetséget bomlasztó, Oroszországgal és a balkáni szláv államokkal szövetséget kereső akciója ellen.

Tisza szóban forgó fellépésével a függetlenségi párt nyíltan addig nem hangoztatott külpolitikai terve egyszerre ismertté vált a szélesebb politikai közvélemény előtt. S ezzel egy időben a kormánypárti Az Újság ápr. 7-i s az ellenzék organumának számító A Nap ápr. 8-i számának cikke nyomán nyilvánosságra került az is, hogy a függetlenségi párti politikuskok egy cso-

portja Károlyi vezetésével Szentpétervárra készül utazni. A függetlenségi párt e kettős szándékának publikussá válása jelentős visszhangot váltott ki a hazai politikai életben, de nem került el a párt új külpolitikai orientációja az osztrák, sőt a német lapok s ennek megfelelően Bécs és Berlin politikai köreinek figyelmét sem. Az érdeklődés középpontjába különösen a szentpétervári útra vonatkozó híradás került. Az Újság és A Nap említett cikkeit követően számos más lap is érintette az út kérdését, hol megerősítve, hol pedig cáfolva az arról elterjedt híreket.

A függetlenségi párt politikusai kezdetben, mintegy másfél héten át, jórészt tartózkodtak az úttal összefüggő megnyilatkozásoktól, sőt néhány nyilatkozatban határozottan tagadták a szentpétervári utazást a párt terveként említő közlések megalapozottságát. Április második felétől azonban nemcsak hogy bevallották Szentpétervárra való készülődésüket, hanem nyílt formában is állást foglaltak Oroszország és Magyarország politikai közeledésének szükségessége mellett. Mindez, a szentpétervári út tervének bevalása s az orosz—magyar közeledés melletti nyílt állásfoglalás egyben fordulatot is jelentett a függetlenségi párti külpolitikai törekvések realizálását célzó lépések jellege tekintetében. Míg ugyanis Károlyi és politikustársai kizárólag a francia politikusokkal s részben a budapesti orosz konzullal folytatott, lényegében titokban tartott megbeszélések útján próbáltak céljaik felé közeledni, április közepétől leplezetlen agitációba kezdtek elsősorban az orosz—magyar szövetség megteremtése érdekében. A függetlenségi párti sajtó ekkortól cikkeik sorában fejtegette e szövetség várható politikai és gazdasági előnyeit. De Károlyi hívei nemcsak a sajtó hasábjait használták fel a külpolitikai céljaik melletti agitációra: ugyanezt a szerepet szánták az ápr. 20-ára Félégyházára összehívott függetlenségi párti népgyűlésnek is. A több ezer fő részvételével lezajlott népgyűlés központi témája az új külpolitikai program, ill. e programnak az egybegyűltekkkel való elfogadtatása volt. A félegyházi gyűlés s a függetlenségi párt lapjaiban (A Nap, Magyarország) kifejtett sajtópropaganda nem maradt hatás nélkül. Különösen az előbbi jelentősen járult hozzá ahhoz, hogy a függetlenségi párt külpolitikai koncepciója s ehhez kapcsolódóan a függetlenségi párti képviselők egy csoportjának tervezett szentpétervári utazása mind nagyobb visszhangra, ill. helyeslésre talált a szélesebb tömegekben is. Ugyanakkor az orosz lapokban rendre olyan híradások jelentek meg, amelyek már előre jelezték a magyar képviselőcsoport kedvező szentpétervári fogadtatását. E híradásokat a függetlenségi párti lapok közlései nyomán fordításokban a magyar olvasók is megismerhették, s ez csak fokozta a függetlenségi párt külpolitikai tervei körül kialakult rokonszenvező hangulatot. Ez utóbbi s a függetlenségi párti politikusok és sajtó nyílt agitációja arra készítette a kormányt, hogy a parlamentben s az őt támogató lapok hasábjain Tisza korábbi akciójánál határozottabban lépjen fel az oroszbarát külpolitikai elképzelésekkel szemben. A függetlenségi párti külpolitikai platform elleni éles, nemegyszer a durvaságig fajuló parlamenti kirohanások és a sajtóban közzétett támadó cikkek sora azonban inkább e platform gondolatainak terjedését és népszerűsödését, mintsem visszaszorítását segítették elő.

Az orosz—magyar szövetség terve s a függetlenségi párti képviselők kilátásba helyezett szentpétervári útja körüli izgalmak hullámai április vége felé, a júliusi politikai körútja előkészítése céljából Amerikában járt Károlyi Mihály hazaérkezése körüli napokban csaptak legmagasabbra. Ápr. 26-án, két nappal Károlyi megérkezése után ugyanis, az előzetes várakozásokat igazolva, A Nap aznapi száma első oldalán jelentette be, hogy a függetlenségi párti képviselők szentpétervári utazására Károlyi Mihály és Justh Gyula vezetésével májusban került sor. A Nap közleménye egyébként

részletek mellett arról is beszámolt, hogy Károlyit és Justh Gyulát mintegy harminc képviselőtársa kíséri el az orosz fővárosba. Ennek ellenére az említett részletek bejelentését mégsem követték gyakorlati lépések. Ilyen lépések helyett az elkövetkező néhány napban meglepő fordulatként épp az ellenkezőjéről értesülhetett a várakozással telí közvélemény. Előbb Károlyi Mihálynak az egyik orosz lap részére még április végén adott, a magyar sajtóban máj. 1-én ismertetett nyilatkozatából, amely az Oroszországhoz való közeledés szükségességének kinyilvánítása mellett tulajdonképpen tagadta, hogy neki s párthívei egy csoportjának szándékában állott volna a szentpétervári utazás, majd Justh Gyulának A Nap máj. 3-i számában megjelent szavaiból, melyek a szentpétervári út bizonytalan időre történt elhalasztását jelentették be. A Napnak Justh szavait kísérő kommentárja az utazással kapcsolatban ugyan azt állította, hogy arra a nyár folyamán vagy az ősz elején kerül sor, s máj. 7-én a függetlenségi párt vezetőségének hivatalos közleménye is még arról beszélt, hogy az út kérdése augusztusban jöhet ismét szóba, de máj. 9-én A Nap már arról írt, hogy a szentpétervári út augusztusban is csak mint terv kerülhet napirendre, mivel a szentpétervári delegáció előbb Párizst keresi fel. E nyilatkozatok s közlemények egyútt félreérthetetlenül jelezték, hogy a függetlenségi párt április végén—május elején lényegében feladta az előző év őszén kimunkált s hónapokon át kitarótán képviselt külpolitikai programját. Noha a programra s ezzel együtt a szentpétervári útra különböző összefüggésekben még júniusban is ráterelődött a szó, május közepétől gyakorlatilag más témák kerültek a magyar politikai élet és érdeklődés előterébe.

A függetlenségi párt átmenetileg magáévá tett külpolitikai programjának feladása számos tényezővel függött össze. Ezek között csak az egyik s kevésbé meghatározó volt a kormány s az uralkodó munkapárt heves ellenakciója. Énnél jóval nagyobb szerepet kapott az a körülmény, hogy bár az oroszbarát külpolitikai törekvők a függetlenségi párti tagság döntő hányada sorakozott fel, s e törekvést széles közvélemény támogatta, a szűkebb pártvezetőség Justh—Károlyi-szárnyán kívüli része (Apponyi Albert, Kossuth Ferenc) következetesen ellenezte Károlyiék német- s hármas szövetség ellenes irányvonalát, és minden eszközzel gátolta e politika érvényre jutását. A program feladásába belejátszottak továbbá a nemzetiségekkel kapcsolatos megfontolások, egyrészt az attól való félelem, hogy egy esetleges orosz—magyar szövetség a mérséklt helyett inkább felerősíti a szláv nemzetiségek elszakadási törekvéseit, másrészt az a tény, hogy a nem szláv nemzetiségek már eleve szembehelyezkedtek e szövetség tervével. Végül figyelembe kellett venni a függetlenségi párthoz nem tartozó ellenzéki erők reakcióját. Míg ugyanis a függetlenségi párton belül a párt többsége magáévá tette Károlyiék külpolitikai programját, a párton kívül álló ellenzéki táborokban csak kis részben fogadták egyetértéssel azt. Az utóbbira jellemző, hogy a program sem a szociáldemokrácia, sem a polgári radikálisok köreiben nem talált támogatásra. Sőt a polgári radikálisok kifejezetten ellenkező álláspontot foglaltak el, s miközben a Népszava csupán szűkszavú kommentárjaival jelezte elzárkózását az orosz szövetség gondolatától, a Világ számos cikkében élesen bírálta Károlyiék koncepcióját. A felsorolt tényezőket Károlyi s a kérdésben őt követő párthívei nem hagyhatták számításon kívül politikai irányvonaluk gyakorlatban várható sikerének mérlegelésekor. A politikai realitások 1914 tavaszán mindenképp a siker ellen szóltak, ezért Károlyiék április legvégén előbb csak a már küszöbön álló szentpétervári utazás megkezdését tolták el bizonytalan időpontra, majd rövidesen nemcsak az útról, de az úthoz kapcsolódó külpolitikai elképzelésekről is lemondtak. (A szentpétervári útra s az úttal összefüggő

kérdésekre részletesen I. Dolmányos István: Károlyi Mihály és a „szentpétervári út”. Az orosz—magyar szövetség gondolata 1914-ben c. tanulmányát: *Történelmi Szemle* 1963. VI. évf. 2. sz. 167—193. l.)

Ady Károlyi külpolitikai törekvéseit támogató cikke minden bizonynyal április második felében, azokban a napokban keletkezett, amikor a szentpétervári útról még mint hamarosan bekövetkező eseményről tárgyaltak a magyar politikai életben. A cikk megjelenése azonban már kétségtelenül az Oroszországgal kapcsolatos külpolitikai szándékok feladásának idejére esett. Valószínűleg ez a körülmény, ill. a cikk megírása és megjelenése közt a függetlenségi párton belül a külpolitikai program tekintetében bekövetkezett fordulat magyarázza a cikk eredeti, kéziratban olvasható szövegének leglényegesebb, jegyzetünk elején már érintett módosulását, a „visszariadna” kitételnek a „visszamaradna” szóval történt felcserélését. Az előbbi kifejezést ugyanis nyilvánvalóan az az aggodalom íratta le Adyval, hogy a kormány s a munkapárt parlamenti támadásai és sajtóakciói, valamint az egyéb politikai erők részben passzív, de nagyobb részben ugyancsak szembehelyezkedő magatartása esetleg meghátrálásra kényszerítette Károlyit és követőit, a „visszamaradna” kitételt, annak a „visszariadna” szó helyére való beírását viszont csakis a szentpétervári út tervét tagadó, ill. elodázó nyilatkozatok megjelenése indokolhatta Ady számára. Károlyi máj. 1-i vagy Justh Gyula két nappal későbbi nyilatkozata után a „visszariadna” kifejezés a cikk adott helyén már mindenképpen elvesztette létjogát, hisz a kérdés ekkortól semmiképp sem a „visszariadás”, hanem egyértelműen már csak Károlyiéék esetleges utazása vagy végleges visszamaradása volt. Mindez neincsak Ady szövegmódosításának indítékait világítja meg, hanem egyben segít meghatározni a szövegmódosítás idejét is, amit a fentieknek megfelelően május első napjaira tehetünk.

Miként az a szentpétervári út tervének a függetlenségi párton kívüli politikai tényezők részéről történt, az előzőekben ismertetett fogadtatásából is kiténik, e politikai erők soraiban Ady meglehetősen egyedül állt Károlyit támogató véleményével. Mi sem mutatja ezt jobban, mint hogy azon politikai irányzatok közül, amelyekkel Ady kapcsolatot tartott fenn, csak Nagy György köztársasági mozgalma (l. erre a Szelid, új jegyzetek. I. A magyar Provence c. 1912. jan. 20-i cikket és jegyzeteit. *AEÖPM* X. 173., ill. 503.) és a polgári radikálisoktól befolyásolt galileista ifjúságnak az a része sorakozott fel Károlyi mellett, amely épp Károlyi nézeteivel való azonosulása miatt kényszerült kiválni a Galilei Körből. Ez a tény nagymértékben meghatározta, hogy Károlyi külpolitikai koncepcióját helyeslő cikkét Ady a Galilei Körből kivált, Csécsy Imre köré csoportosult fiatalok által alapított rövid életű, mindössze két számot megért Új Magyar Szemlében adta közre. Míg ugyanis Ady politikai cikkeinek ekkor szóba jöhető fórumai közül a Világ és a Népszava, mint láttuk, egyaránt visszautasította Károlyi külpolitikai eszméit, Csécsy Imre és korábbi galileista társainak kis létszámú csoportja elsősorban az eszmék propagálására indította meg politikai, irodalmi és kritikai folyóiratát. (A folyóiratra s annak programjára részletebben I. Litván György közleményét: *It* 1974. I. sz. 149—160. l.) Szembetűnően tükröződik ez abban, hogy a folyóirat minden politikai jellegű írása Károlyi gondolatainak ad hangot. Ezek az írások egészükben lényegében teljes mértékben harmonizáltak Ady felfogásával. Különösen áll ez a szerkesztő Csécsy Imrénének a folyóirat áprilisban megjelent első számába írt, a folyóirat külpolitikai programját is kijelölő cikkére, amely az Oroszország és a Balkán felé orientált külpolitika szükségességét fejtegetve egyebek között Ady írásához hasonlóan mutatott rá az új külpolitika és egy demokratikus Magyarország lehetőségének összefüggéseire. Ady cikkének megje-

lenése az Új Magyar Szemlében tehát természetszerűen adódott. S hogy ez utóbbi valóban nem esetlegességek, hanem a folyóirat törekvéseivel való eszmei azonosulás következménye volt, azt mindennél jobban jelzi Adynak a folyóirat első száma élen napvilágot látott Levél ifjú társakhoz c. verse, amelyben Ady lelkesülten üdvözlö az Új Magyar Szemlében az irodalmi, politikai küzdőterre lépő fiatalokat. Ez a vers egyértelmű hitet tevés e fiatalok programja mellett, s hogy nemcsak irodalmi, demokratikus társadalmi, hanem külpolitikai programja mellett is, azt félreérthetetlenül fejezi ki a vers második részének két rövid versszaka. Mindezt kiegészíthetjük azzal, hogy Ady demonstratívan ható versével egy időben, mintegy válaszul a versre, Csécsy Imre — ugyancsak a folyóirat első számában — Ady Ki látott engem? c. új verseskötetéről írt kritikájában nem kevésbé demonstratívan nyilvánította ki, hogy a folyóirat mögött felsorakozott fiatalok Adyt tekintik egyik vezérüknek. Végül Ady cikkének az Új Magyar Szemlében való megjelenése előzményeként meg kell említeni még, hogy az eszmei egyvüvé tartozás szövege forgó látványos kinyilvánításán túl a jelek szerint Ady és a folyóirat között, mindjárt ennek indulásakor, gyakorlati értelemben is szoros kapcsolat jött létre. Erre utal, hogy a folyóirat Levelek c. rovata, amelyen belül előbb Ady említett verse, majd cikke kapott helyet, láthatóan Ady önálló rovataként nyílt meg. Ady és a folyóirat így kialakult kapcsolata, ha a folyóirat meg nem szűnik, feltehetően a későbbiekben is intenzív maradt volna. Károlyiék váratlan programfeladásának azonban nem kedvezett a folyóirat további fennmaradásának. A folyóiratnak júliusban, egy nappal a Monarchia Szerbiának küldött hadüzenete előtt megjelent ugyan még egy száma (vö. V 1946. máj. 26. 3. l.), de ennek példányait Csécsy Imre háborúellenes cikke miatt még a forgalomba kerülés előtt elkobozták. Ennek folytán e szám közönyvtárainkban sem található meg, s így, jóllehet júl. 2-án kelt levelében folyóirata számára Csécsy cikket kért tőle (l. PIM Ktt A 158/3.), nem tudjuk, Adynak jelent-e meg írása benne.

Bulgáriában csak kétszer vagy háromszor kísértette meg legalább a spanyol etikett árnyékát a Koburg-hagyomány: Nem tudni pontosan, hogy Ady konkrétan milyen eseményekre utal. A kitétel kétségtelenül az 1887-től az első világháború végéig a bulgár trónon ülő Szász-Koburg Ferdinándra, ill. uralkodásának idejére utal. Az osztrák — német érdekeket képviselő Ferdinánd, különösen uralkodása első éveiben, kormányain keresztül a terrorisztikus intézkedések sorát honosította meg. A lakosság nagyobb részében meglévő oroszbarát érzelmek ellen is irányuló belső terror kiváltotta elégedetlenség több esetben is arra késztette Ferdinándot, hogy kormányát menessze, s mindinkább mérsékelje az államélet irányításában alkalmazott erőszakos vonásokat, valamint, hogy rendezze kapcsolatait az uralmát kezdetben törvénytelennek tekintő Oroszországgal. — *szinódus:* az orosz s általában a görögkeleti egyházak legfőbb egyházi hatósága, az egyházi ügyekben törvényhozói, igazgatási és bíraskodási hatáskörrel. Az orosz szinódusban a kinevezett főprokuror személyében a cárnak állandó képviselője volt. — *s igazán — még ma is — jobbat tudunk gondolni . . . Pomerániánál is:* A Keleti-tenger partjai mentén elterült, lengyelek által lakott Pomeránia 1181-ben a német császárság fennhatósága alá került, s az ekkortól betelepült német feudális urak erőteljesen germanizálni kezdték lakóit. A XVII. sz. harmincas éveitől, a pomeráni fejedelmi ház kihalása után, területét feldarabolták, s azt részben a brandenburgi fejedelemség, részben Svédország szerezte meg, míg nem 1720-tól fokozatosan csaknem egésze Poroszország birtokává vált. — *Károlyi Mihály . . . nem a lengyel urak módján teruel és dolgozik:* Célzás a lengyel arisztokrácia önző, a Lengyelország felosztásában részt vevő s

Lengyelország jelentős részét uralma alatt tartó Oroszország iránti tradícionálisan lojális, behódoló magatartására, amely nem egy esetben döntően járult hozzá az oroszellenes lengyel nemzeti felkelések elbukásához.

Mj: Vál. (362.); Na (227.); AEPI (III. 461.)

51. *Hajh, mennyi költő*

Megjelent: Ny 1914. jún. 1. 795—796. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: a

Valaki kitalál vagy elles valamit, ami így-úgy sikerül, már százan rohanak utána ugyanazzal, lelicitálva vagy rálicitálva: Ady itt kétségtelenül önmagára, az általa hozott új költői hangra, verselési módra céloz, melynek hamarosan nagyszámú utánzója támadt. Cikke a konkrét bírálaton túl részben ezek fellépésére is reflektál. Az Ady-utánzókra l. még az [Irodalompolitika. Ady Endre nyilatkozata] c. 1911. dec. 30-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 171., ill. 456. l.). — Tíz évvel ezelőtt . . . egy pompás és törvényes irodalmi reakció döbbenetesen divatba hozta a verset. Ifjaink nem látják ma, hogy az a régi versepoka lezajlott, már-már majdnem csak az irodalomé: L. erre még az Irodalompolitika c. 1911. dec. 30-i cikket (AEÖPM X. 170. l.). — et quorum pars . . . fui: melyeknek én is részese voltam (idézet Vergilius Aeneiséből). — Papp Zoltán (1862—1919): a népnemzeti irányzathoz tartozó költő és magyarnótaszerző. Az Ady által említett jubileumról nem sikerült közelebbit megtudni. — Farkas Antal (1875—1940): a szociáldemokrata mozgalomhoz tartozó költő és újságíró. 1905-től 1919-ig a Népszava munkatársa. Verseiben elsősorban a szegényparasztság nyomoráról szólt. Szóban forgó, Budapesten 1914-ben megjelent kötetére Bresztovszky Ede hívta fel Ady figyelmét. 1914. ápr. 15-én kelt levelében írja Bresztovszky Adynak: „Olvasd el a Farkas Tóni verseskönyvét s ha valami szépet gondolnál róla, — írd meg . . . a májusi számban — nem kritikának, hanem valami Adyhóvátartozás dokumentumának. Ha nem tetszik a dolog, ne foglalkozz vele. Ha igen, küldök könyvet.” (Bresztovszky levelét l. OSzK Ktt.) A Bresztovszky által kért cikknek a Népszava máj. 1-i számában kellett volna megjelennie. A Nyugatban közölt elismerő sorokkal Ady részben bizonyára az elmaradt Népszava-cikket is pótolni akarta. — Kacskovich Tibor Béla: Személyéről közelebbit nem sikerült kideríteni. Az OSzK katalógusa is mindössze csak ez egyetlen, 1914-ben Budapesten Galantai Gyula kiadásában és Schöpflin Aladár bevezető soraival megjelent kötetét ismeri. Ady bírálatára válaszoló leveléből azonban arra következtethetünk, hogy közeli kapcsolatban állhatott Adyval. Kacskovich Adyhoz írt levelének szövege a következő:

Pozsony 914. május 31-e

Kedves Bátyám!

Könyvemről való igazán kedves kritikai megemlékezéseted őszintén köszönöm.

Belőle egyszersmind azt is látom, hogy a pünkösdi ünnepeket Érmindszenten töltöd, ezért engeddd meg, hogy megtisztelő kedvességedet ezuton köszönhessem meg.

Legközelebbi alkalommal ezt Pesten személyesen is meg fogom cselekedni.

Vagyok a Te

tisztelő és lelkes, fiatal híved

Kacskovich Tibor Béla

(Kacskovich levelét l. OSzK Kézirattár.)

— *Ligeti Ernő* (1891—1944): író, újságíró és költő. Pályáját a Nagyváradai Naplónál kezdte, majd évtizedeken keresztül több erdélyi lap munkatársa. 1924-ben egyik megalapítója az Erdélyi Szépművészeti Céhnek. 1940-től Budapesten él, s a Magyar Nemzet főmunkatársa. Bírói sorait Ady Magányosan ezer tavasz közt c., Nagyváradon, 1913-ban megjelent kötete kapcsán írta. Tóth Árpád kritikája, amelyre Ady utal, Két verskötetről címmel a Ny 1914. máj. 16-i számában (l. 725. l. — Figyelő) jelent meg. — *Lovag Ádám*: Adatait nem találtuk. Az OSzK katalógusa csak az Ady által említett, 1914-ben Budapesten megjelent kötetét tartja nyilván. A futurizmust utánzó kötetet Karinthy Frigyes vezette be, s Gulácsy Lajos illusztrálta. — *Balácsi Podluzsányi Zsigmond*: Adatait nem találtuk. Antikrisztus versei c. kötete Ungváron jelent meg 1914-ben. A kötet, mint az a címlap után olvasható, a szerző „19—21 éves korában írt” verseit tartalmazza. Az Ady által említett ajánlás: Ady Endrének. Az ajánláson kívül a Prologus utáni, Ady Endrének c. vers fejezi még ki a szerző hódolatát Ady előtt. A kötet hátoldalára nyomott reklám Balácsi Podluzsányitól az évre még három kötet megjelenését ígerte: Kuruc-Király (II. Rákóczi Ferenc) címmel egy tízezer soros eposzt, valamint Újabb versek és Dalok (Hallgatók, csárdások, kuplák). Az első kettő megjelenési helyként Ungvár, az utóbbiaként Budapest áll. — *Gutman Endre*: Személyéről nem tudunk közelebbit kideríteni. Az OSzK katalógusa még a nevét sem említi. — *Sietek, hogy a falusi postás el ne késsen e levéllel*: Cikkét a Nyugat részére Ady Erdmindszentről küldte, ahol máj. 24-től tartózkodott, s ahol a nyár jelentős részét is töltötte.

A cikkekre l. még a Számadás csendes könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit. (AEÖPM X. 555. l.)

Mj: VT (212.); Vál. (365.); Ai (374.); AEPI (III. 462.)

52. *A clematisos udvar.* (Tabéry Géza könyve)

Megjelent: Ny 1914. jún. 16. 864. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: kutya-társunk

Tabéry Géza (1890—1958) kötete Budapesten jelent meg 1914 tavaszán. A könyv fokozottan kelthette fel Ady érdeklődését. Elsősorban nem azért, mert egyik példányát Tabéry elküldte Adynak (l. erre Tabéry Géza: Két kor küszöbén. Önéletírások. Bukarest, 1970. 238. l.), hanem sokkal inkább, mert Csinszkatól Ady tudhatott arról, hogy Csinszka és Tabéry között az előbbi svájci neveltetése idején gyengédebb érzelmek szálai szövődtek. Valószínűnek tarthatjuk azt is, hogy Csinszka, aki 1912-ben hazatérve Svájcban jó barátként továbbra is fenntartotta kapcsolatát Tabérral, szintén figyelmébe ajánlhatta Adynak a kötetet. Mindennek nyomán Adyban már 1914 áprilisában megérett a szándék, hogy írjon Tabéry novelláiról. Ápr. 22-én Nagyváradon járva Ady ottani barátainál érdeklődött Tabéry iránt, megemlítve, hogy irni kíván könyvéről a Nyugatban. Ady érdeklődésére Emőd Tamás máj. 3-án Nagyváradról küldött levelében biztatólag írt Adynak Tabéry kötetéről: „Ami . . . Tabéry könyvét illeti, azt nem »protegálok«. Mert az — ha most nem — egy későbbi másik könyvével csak készíteni fog még az írásra. Tabéry tud irni és látni.” (Emőd levelét l. MTA Könyvtára. K 6/85.) Emőd Tamás ugyanakkor írt Tabérynek is, tájékoztatva őt Ady érdeklődéséről és szándékáról. Emőd értesítését megkapva, Tabéry köszönő levelet írt Adynak. Ez utóbbit itt teljes terjedelmében közöljük:

Igen Tisztelt Uram!

Nem alkalmatlankodnék Önnél e pár sorral, de Emőd Tamás írta, hogy a multkoriban, Váradon jártában érdeklődött irántam. Ezért elsősorban nagyon hálás vagyok Önnek, mert jólesett, hogy könyvemet elolvasta. Nem tudom, mik róla a benyomásai, Váradon egy-két ember megnehezelt érte, leundorodott; azok azt mondják schmarn. Lehet, hogy az, én nem sokat gondolkoztam rajta sem akkor, amikor írtam, sem most. De az magam előtt rehabilitált, hogy Ön érdemesnek tartotta megjegyezni legalább a nevemet. Azt is írta Tamás, hogy a Nyugatban szándékozik Ön róla írni egy-két sort. Ha ír, előre is nagyon köszönöm; végtelen hálára kötelez vele. A Hetet kivéve más lap nem írt róla tudtommal. A Pesti Hírlap még egy pár lesajnáló sort. Ezután a kis bevezető után pedig ne vegye se tolakodásnak, se naivságnak, hogy arra kérem, kedves jó uram, ha egyszer — a június hó kivételével, amikor Szegeден leszek baka egy hónapig — hazamegy Szilágy megyébe, ne sajnáljon errefelé jönni. Nagy Károlyban élek és fogok még élni jó fél esztendeig. Önnek körülbelül mindegy, merre megy. Ha itt kiszáll és eltölt egy napot, talán jól fogja magát érezni. Talán lennének közös témáink. Nagy, meleg örömmel venném. Egy kis békeséges causeriet mindenesetre ígérhetek, mely nem fog unalmára válni. Olyanforma csendes, magyarizáló, esetleg pipafüstös találkozásra szeretek gondolni, mint amilyen csöndes sárga vakolattal a piarista gimnáziumot építették, ahol azt hiszem, töltött egy kis időt.

A címem ez: Nagykároly, Majtényi-u. 24 szám.

Öszinte tisztelettel üdvözlö
Tabéry Géza.

(A levél eredetijét l. MTA Könyvtára. K 9/1.)

Tabéry levelére Ady a június 1-ét követő napokban válaszolt: „a Clematisos udvarról még nem írtam, de írni akarok. Vasárnap jöttem át Nagy-károlyon, de nagyon hajnal volt még. Írja meg, június hányadikán rukkol be? Szeretném önt egyszer Károlyon átutazóban lefoglalni egy kicsit” — olvashatjuk Ady válaszelevelében (l. MTA Ktt K 18/118., pontatlan szöveg-gel közölve l. Tabéry G.: i. m. 238. l.), amely nemcsak a Tabéry könyvé-ről való írás szándékának változatlan továbbéléséről tanúskodik, hanem arról is, hogy kötetén túl Adyt Tabéry személye is érdekelte.

Adynak egy Boncza Bertához, a Tabérynek küldött, előbb idézett választ követően írt leveléből (l. PIM A. 121/5.) tudjuk, hogy kritikáját Ady végül is — mint annyi más esetben — közvetlenül a Nyugat jún. 16-i szá-mának lezárása előtt írta meg, s küldte el Érmindszentről, ahol akkoriban tartózkodott, a Nyugat szerkesztőségébe: „Tegnap már a postánkat lekés-tem, a Nyugat verseit s Tabéry Géza-Bélád kritikáját írtam, persze, a leg-utolsó percekben. Gyors küldőncöt szaladtattam az érszentkirályi pos-tára” — áll idevágóan Ady szóban forgó levelében.

Ady kritikája, ill. a Tabéry könyvével kapcsolatos levélváltás vált alapjává később Ady és Tabéry személyes barátsága kibontakozásának.

édes fialember, aki már regényt is írt: A néma harc címmel. A regény Budapesten jelent meg 1912-ben. — *az új skandináv „nyugatosok”* Strind-berg és követői. — *delirál:* lázas állapotban vagy háborodottságban félre-beszél. — *Tabéry apróbb dolgai* (pl. egy lausanne-i leánypenzio két növendéké-nek éjszakai diskurzusa, a Szokó nevű kutyatársuk révén elmondott hirtelen lőrétegetcske) majdnem teljesek és hiválóak: Nem tarthatjuk véletlennek s még kevésbé szubjektivitástól mentesnek azt, hogy Ady épp a kérdéses, a kötetben Két lány beszélget címmel olvasható novellát értékelte ily pozitív

értelemben. A novella ugyanis Csinszka elbeszélése alapján íródott, s egyik szereplőjét Tabéry Csinszkaról mintázta. Ady értékelésének szubjektív összefüggéseire Tabéry is felfigyelt: „Könyvem meglehetősen gyorsan részessült Ady ismertető bírálatában a Nyugat júniusi számában. Úgyes oldalvágása volt e húsz-harmincsoros kritikájának, hogy simogató elismerésben éppen a Bertukáról írott novellát részesítette a kötet többi novellájával szemben gyakorolt szigora mellett” — írta később Tabéry Ady kritikájával, ill. bírálata kiemelt mondatával kapcsolatban. (L. i. m. 239. l.)

A cikkel összefüggésben l. még a Számadás csönDES könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 555. l.).

Mj: VT (213.)

53. Az élehetetlen halhatatlanság

Megjelent: Ny 1914. jún. 16. 864. l. — Disputa — Ady Endre

az Irodalomtörténet című folyóirat . . . ismertetett egy Ady Endre lírájáról szóló könyvet: A szóban forgó ismertetés Loósz István: Ady Endre lírája tükrében. Szabadka, 1914. 92 l. A szerző kiadása. Ára 2 korona címmel, V. M. aláírással az Irodalomtörténet (az Irodalomtörténeti Társaság folyóirata) 1914. jún.—szept.-i számában, a 437—439. lapon jelent meg. Az ismertetést Ady Ermdindszenten olvasta május utolsó előtti napján, s minden valószínűség szerint ugyanakkor vagy legfeljebb egy-két nappal később írta meg cikkét is. A cikk keletkezéstörténeti érdekessége, hogy noha írásában Ady látszólag Loósz István könyve ellen emeli fel szavát, valójában nem annyira Loósz könyvére, mint inkább az Irodalomtörténet ismertetésére kívánt reagálni. Erre mutat mindenekelőtt az a tény, hogy Loósz István könyvét, annak gondolatmenetét Ady már jó egy hónappal az Irodalomtörténet jún.—szept.-i számának megjelenése előtt ismerte. Ápr. végén ugyanis Loósz István tiszteletpéldányként személyesen küldte el Adynak könyve egyik példányát. Küldeményéhez Loósz a következő levelet csatolta:

Igen tisztelt Uran,
bár nálunk, a hol az emberek az őszinte szótól rettegnek, szokatlan jelenség, hogy élő íróról objektív kritikát mondjanak és azt tisztelet-példány formájában az érdekelt kezeihez juttassák: mégis megteszem, mert érzem, hogy jó szándékból és az irodalom megbecsüléséből tettem. Távol élve minden irodalmi érdekhartól, és menten minden elfogultságtól mint szemlélődő mondtam el dicsérő és gáncsoló véleményemet az ön értékes lírájáról, a mely irodalmunknak új határkövét jelzi, még pedig úgy, mintha félszázad választana el bennünket. Ítéleteiben tanulmányom tévedhetett; de tárgyszeretetenet és elfogulatlanságomat senki sem vonhatja kétségbe, ki érdemesnek tartja könyvecskémet az elolvasásra.

Szabadka, 1914. ápr. 27.

Őszinte tisztelője
Loósz István
főgimn. tanár.

(Loósz levelét l. MTA Könyvtára. K. 7/156.)

E levél s a kézhez kapott könyv már ápr. végén — május elején okot s alkalmat adhatott volna Adynak, hogy a költészetével foglalkozó irodalomtörténeti értékelés ellen felszólaljon. Akkor azonban, legalábbis nyilvánosan, Ady nem reagált Loósz munkájára. Sőt, miként azt Loósz Istvánhoz írt alábbi levele tanúsítja, a munka nem is váltott ki belőle különösebb indulatokat:

Nagyságos Loósz István úrnak, főgimn. tanár, Szabadka
Bocsásson meg, hogy beteg, zavart állapotom, dolgaim miatt csak most
köszönhetem meg Ady-könyvének tisztelet-példányát. Érdeklődése, Igen
Tisztelt Uram, mindenképpen kitüntető. Jóhiszeműsége, buzgósa pedig
lekötelező. Még egyszer köszönöm s tisztelettel üdvözlöm.
Érmeindszent, 1914 VI./4

Ady Endre

(A levelet közölve l. Jelenkor 1977. nov., 1025. l.)

De ha eme udvarias hangú levél ellenére — elolvassa a róla szóló értekezést — Ady talán mégis gondolt mindarra, amit cikkében olvashatunk, nyilván nem érezte szükségét annak, hogy nyilvánosan mondja el fenntartásait. Az Irodalomtörténet ismertetésének megjelenésekor viszont azonnal szót emelt. Hogy ekkor írt cikke elsősorban az Irodalomtörténetnek szánt válasz volt, mutatja az a cikke gondolataival több ponton érintkező kemény hangú, visszautasító levél is, amelyet Ady az Irodalomtörténet ismertetésével kapcsolatban, talán cikke keletkezésével egy napon, május 30-án küldött Pintér Jenőnek, az Irodalomtörténet szerkesztőjének. (L. AÉVI, 468—469. l.) A levél erős indulatokról tanúskodik, s ezek az indulatok maradéktalanul az Irodalomtörténet ellen irányulnak.

Az Irodalomtörténet cikkének ismeretében s az egyéb rendelkezésünkre álló források alapján ma már aligha tudjuk megfejteni, hogy a V. M. jelű ismertetés miért váltott ki indulatokat Adyban, s hogy cikke megírásában mért az Irodalomtörténet közleménye s mért nem Loósz könyvének elolvasása volt az inspiráló. Említett levelében Ady az Irodalomtörténet írását többek között számárnak és rosszindulatúnak nevezi, az Irodalomtörténet ismertetése azonban teljesen deskriptív jellegű, pusztán Loósz könyve legfőbb gondolatainak — ha Adyt valójában nem is értő, de Adyval szemben semmiképp sem ellenséges gondolatának — szolgai elsorolására szorítkozik anélkül, hogy azokhoz bármilyen lényeges kommentárt fűzne. (Loósz könyvének gondolatmenetét ugyanolyan módon, de jóval részletesebben ismertette l. Ady-Múzeum. II. 60—65. l.) Ady felindulását s cikke keletkezésének mélyebb okát illetően tehát inkább csak találgatásokra vagyunk utalva. Gondolhatunk pl. arra, hogy bántotta Adyt, hogy az Irodalomtörténet — amelynek szerkesztőjével meleg barátságot tartott fenn — felhívta a figyelmet egy olyan könyvre, melynek publicitását Ady nem kívánta. De kereshetjük az összefüggést azzal a mozzanattal is, hogy az Irodalomtörténet ismertetése alatti betűjelben Ady szerzőként Horváth Jánost vélte felismerni, akivel szemben ekkor bizalmatlan és gyanakvó volt (l. erre A kis sírhantolók c. 1912. dec. 16-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 566. l.), s aki részéről az Irodalomtörténet ismertetésében rosszhiszeműséget tételezett fel.

Mindezek után közöljük az Irodalomtörténet cikkét, melynek szerzője, Ady feltevésével szemben, Baros Gyula gimnáziumi igazgató, később tanügyi főtanácsos és a MTA levelező tagja, az Irodalomtörténet munkatársa volt:

Loósz István: Ady Endre úrja tükrében. Szabadka, 1914. 92 l. A szerző kiadása. Ára 2 korona.

Szerző, aki eddig főképp Kemény Zsigmondról szóló derék forráskutásaival tett szolgálatot a tudománynak, ezúttal a mai magyar líra legemlegettebb alakjának költészetét tette tanulmánya tárgyává. Ady neve — úgymond — ma már annyira benne él a köztudatban, hogy méltán tarthat

számot a tárgyilagos megítélésre. Ezt pedig úgy véli leginkább megközelíthetőnek, ha költészete gondolatvilágába vezetni az olvasót. Fejtegetéseinek végső eredménye, hogy „Ady költői tehetségének nagyságát és sok tekintetben mutatkozó eredetiségét senki sem vonhatja kétségbe”. A részletek során megtudjuk, hogy maga a költő Vajdát tartja elődjének, de erősebb rokonszenv fűzi Csokonaihoz és Petőfihez is. Zavaros közéletünk mindennél jobban foglalkoztatja. Legújabb verskötetének túlnyomó része politikai költemény, melyekben közállapotainkat oroszozza, vagy a proletárság szószólójaként lép fel. Szívesen fordul múltunk azon alakjai felé, akiket koruk félreismert, vagy nem értett meg. Történelmünknek főképpen azok a mozzanatai érdeklík, melyekből a múltak bűneinek átka tette serkentheti a jövő harcosait. A magyarság eszményét önmagában látja megtestesítve. Hibáink korholása nem szokatlan jelenség irodalmi életünkben. A múlt költői és Ady között azonban e tekintetben nagy a különbség. Amazoknál a javító program és célzat nem kétséges, Adynál a világos cél csak a rombolás útját jelöli meg, de hogy mit kell a romokon építeni, afelől bizonytalanságban hagy. Az ő különleges világfelfogásának gyökere a züllésnek indult birtokos magyar középosztály elégedetlenségének talajából ered. Ady általában a meglepetések költője. Hazafisága, ha osztálygyűlöletet és harcot hirdet is, fajszeretéből fakad. Hisz abban, hogy törekvései megvalósulnak. Költészetének egyik sajátága, hogy szereti magát szembeállítani a régibb költői irány híveivel, akiket lenéz. E magatartását megérteti a francia dekadensek hatása, bár az ilyfajta találkozások a hasonló lelki berendezkedésre is visszavezethetők. A rafináltság és népies egyszerűség együvékerülése ugyanabban a költeményben szintén egyik jellemző vonása. Szerelmi lírája a költő beteges érzékiségének hajtása, bár olykor nemesebb hangokat is hallat. A pénz és gyönyörvágy s a mámor érzései nagy realizmussal szólalnak meg lantján. Szereti a tudattalan ösztönélet lelki folyamatait képekben megörögzíteni. Ady elsősorban szimbolista költő. Megelevenítő szimbolizmusa még a halálnak is életet tud adni. Szinte műzsája a halál. Világfelfogására nézve feltűnő, hogy a keresztény felfogás nála csaknem egészen figyelmen kívül marad. Az ő hitvallása a mindenséget betöltő életakarát. Az újjászületés gondolata nála csak az érzéki létformának a múltba s jövőbe való kitolását jelenti. Az istenfogalom Ady gondolkodásában nem valami metafizikai eszme. Bűnbánata utálattal tölti el lelkét eddigi bűnös élete miatt. Utolsó előtti kötetében újszerű és rokonszenves vonás háborgó lelkének rezignációja és a tisztultabb életörömök keresése. Lelki fejlődésében sok nietzschéi vonás van. A gyönyöröket hajszólo és a maga übermenschvöltától megittasodott Ady telve van Nietzsche-féle reminiscenciákkal. Különösködő egyénisége rányomja bélyegét költői nyelvére is. Egyszer paraszatosan pongyola, máskor éteri finomságaival lep meg. Költői nyelvét a kifejezés módjában bizonyos egyformaság jellemzi. Igazi eredetisége a szóelemek összerakásának újságában van és abban, hogy ő nem fogalmakkal dolgozik, de képekben gondolkodik. Képei tágkörűek; a kultúra majd minden vívmánya szerepel köztük. Legkedvesebb és leggazdagabb nyelvi eszköze: a szóösszetétel. Stílusa muzaiszerűen szakadozott. Verstechnikájában ütemtagozódás helyett csak a meghatározott szótagszám ad a sornak formát, azáltal, hogy a sorok ugyanegy versben egyformán szerkesztett strófákba tömörülnek.

Íme a tanulmány gondolatmenete, melynek megállapításait lehetőleg az eredeti fogalmazásban próbáltuk összefoglalni, s amelynek egyes pontjait szerző megfelelő utalásokkal erősíti és világítja meg. E vázlatos ismertetésből is látni, amiről a könyv elolvasása után mindenki meggyőződhetik, hogy írója kimerítően és komoly elmélyedéssel foglalkozott tárgyával, ismeri a kérdésre vonatkozó irodalmat, s tisztában van a kritikai tárgyilagosság

követelményeivel. Horváth Jánosnak Adyról szóló jeles tanulmánya után (melynek kitűnően megalapozott fejtegetéseit, mint látható, szerző is jól ismeri) természetesen kevés újat mond. Munkája azonban így sem mondható fölöslegesnek, főképp ha népszerűsítő előadására gondolunk, meg arra, hogy Horváth dolgozatának megjelenése óta már több év telt el, melyeknek költői ternését hőseivel kapcsolatban Loósz István szintén figyelembe vette.

V. M.

José-Maria de Heredia (1842—1905): francia parnasszista költő. — *François Coppée* (1842—1908): francia költő és drámaíró. — *Igazán kénytelen vagyok kijelenteni, hogy elfogult bíróra, magamra fogom bízni, meddig élek: Ady hasonló kijelentése olvasható A duk-duk afférhoz* — Válasz A Holnapnak — c. 1908. nov. 26-i cikkében. (L. AEÖPM IX. 281. l.) — *Az Irodalomtörténettel s annak... szerkesztőjével... elintéztem az afféromat: L. Ady Pintér Jenőhöz írt fentebb említett levelét, valamint az ugyancsak Pintérnek küldött, 1914. jún. 3-án kelt levelet.* (L. AEVI, 471. l.)

Érdekes egyébként, hogy cikkében Ady Az Irodalomtörténet értékelését szinte ugyanazzal az indulattal utasítja vissza, mint ami megnyilatkozott Türelmetlen, jó barátaimhoz c. 1910. dec. 25-i versében költeszete utánzóival szemben.

Itt közöljük még Ady cikkének egy ránk maradt, magánlevélben elmondott érdekes visszhangját. Földessy Gyula írta Adynak 1914. jún. 17-én, tehát a cikk megjelenését követő napon:

A Disputában inkább mentél volna neki annak az egy „érdemes, komoly tanárembernek”, mint a száz másnak. Még mindig kiveszem magam közülük, de minél tovább vagyok köztük, annál jobban érzem, hogy az irodalomtanár valóság aggszúze az irodalomnak és az életnek, mind csupa bukott lelki, elferdült torzlélek, minek bántani az illet. Hát kire hegyezzék a ceruzájukat, ha nem Rád, hiszen legnagyobb részét titkos, kielégítetlen bámulód. No de azért nem kell rám megharagudni... , mert én igazán csak azért drukkolok, hogy minél később légy az Irodalomtörténeté s ha együtt leszünk, előre is bejelentem, hogy nagyon szanatóriumosan fogunk élni, nem annyira az Irodalomtörténet, mint inkább becses Magad érdekében. (Földessy levelét l. MTA Könyvtára. K 6/113.)

Mj: VT (66.); Ai (376.); AEPI (III. 464.)

54. [*Beszéd az Országos Polgári Radikális Párt nagyváradi szervezetének alakuló ülésén.*] [1914. jún. 28.]

Megjelent: Nagyváradi Estilap 1924. júl. 23. 3. l.

A beszéd Ady életében nem jelent meg. Szövegét az azóta elveszett kézirat alapján a Nagyváradi Estilap fentebb megjelölt számában Marton Manó tette közzé. A beszéd szövege mellett Marton Manó fakszimilében közreadta a nagyváradi Pannónia szálloda és kávéház levélpapírjára írt eredeti kézirat két oldalát is. E két kéziratoldalon a beszéd szövegének a 17. sor hetedik szavával (nagy) kezdődő s a 23. sor hatodik szavának első szótagjával (néz) végződő része olvasható. Szövegünk e rész tekintetében a kéziratfakszimilét, egyébként pedig Marton Manó nyomtatásos publikációját követi.

A fakszimiléhez képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor		Fakszimile:
18.	kultúra	kultúra
19.	radikalizmus ... régen, s most	radikalizmus ... régen s most
	íme, gyönyörű,	íme gyönyörű [!],
21.	gyönyörű	gyönyörű [!]

A fakszimilében az alábbi törlésekkel, ill. javításokkal találkozunk:

Sor	
19.	íme (A szó után eredetileg: <i>hatalmas</i> ; ez áthúzással törölve, fölé írva: <i>gyönyörű</i> [!], <i>lelkes</i>)
20.	üldözésekre, (A vessző után beszúrva: <i>sőt</i>)
22.	Köszönöm (A szó után egy <i>a</i> törölve)

1914 tavaszán az immár másfél évtizedes múlta visszatekintő magyar polgári radikális mozgalom vezető személyiségei, elsősorban Jászi Oszkár, elérkezettnek látták az időt arra, hogy a magyar polgári radikalizmus híveit egy, a polgári radikalizmus eszméiért és törekvéseiért sikrasszálló politikai pártban egyesítsék. A megalakítandó új párt létrehívását célzó szervezőmunka május közepén kezdődött meg, s nyomban jelentős visszhangot váltott ki a fővárosi és vidéki radikális értelmű értelmiség és polgárság körében. E visszhangot mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a haladó értelmiségnek és polgárságnak a pártba való gyors és nagyszámú jelentkezése nyomán a párt szervezőbizottsága „Magyarország dolgozó polgáraihoz” intézett, az új párt programját is körvonalazó felhívásában már máj. 28-án kitzúzhette a párt hivatalos megalakulásának időpontját. Ezt az időpontot a szervezőbizottság felhívása jún. 6-ában jelölte meg, vagyis a párt megszervezéséhez, szervezeteinek tényleges létrehozásához elegendőnek bizonyult mindössze három hét.

A párt szervezés gyors sikere mindenekelőtt a leendő párt elé kitűzött programmal függött össze, amely egészében a feudalizmus maradványainak teljes felszámolását s az ország polgári és demokratikus átalakítását hirdette meg. Részleteiben a program az általános, egyenlő és titkos választójog kivívását, a szekularizációt, a hitbizományok eltörlését, a közigazgatás reformját, az állam és az egyház szétválasztását, az állami népoktatást, a neimzetiségekkel való béke megteremtését és nem utolsósorban a gyökeres agrárreform keresztülvitelét tette meg a párt legfontosabb céljává. A program megfogalmazhatjuk, a célkitűzések megvalósítását, mint azt a máj. 28-i felhívásban olvashatjuk, a tanítókra, tanárookra, iparosokra, kereskedőkre mérnökökre, ügyvédekre, orvosokra, köztisztviselőkre és magánalkalmazottakra, írókra és művészekre támaszkodva, e rétegek tömörülése és kiállása révén képelték el. A pártot tehát szigorúan közép- és kispolgári, valamint értelmiségi bázison kívánták megszervezni. A pártprogram azonban figyelemmel volt a szélesebb tömegekre is. Agrárkövetelése révén elsősorban az ország lakosságának legnagyobb hányadát kitevő mezőgazdasági népesség érdekeire. Az utóbbinak a latifundiumok uralma miatt már-már reménytelennek tűnő helyzetét a program az egyházi és világi nagybirtok rovására végrehajtandó nagyarányú földreform útján, jól szervezett kisparaszti birtokok létrehozásával akarta megoldani. A modernül gazdálkodó, majd pedig dán minta szerint szövetkező kisgazdaságok megteremtésében jelölte meg a program a magyar mezőgazdasági termelés elmaradottsága felszámolásának módját is.

Ady, jóllehet a polgári radikális párt alakulását némileg megkésettnek érezte, s ezért a pártalakulás hírére meglehetősen mérsékelt lelkesedéssel

fogadta. (L. Hatványhoz 1914. jún. elején Érmindszentről írt levelét. Hatvány I.: Ady. Bp. 1959. I. 281. l. Ugyanerről tanúskodik A tűz ünnepén c., a pártalakulás előtti napokban, május 31-én a Világban publikált s Jászi (Oszkárnak ajánlott verse.) Mégis, a jelek szerint a pártszervezés első napjaitól azonosította magát a létrehívandó új párttal s annak az előbbiekben körvonalazott programjával. Erre utal az a tény, hogy a párt szervezőbizottsága által kibocsátott fentebb említett máj. 28-i felhívás szövege alatt egyebek mellett Ady nevét is ott találjuk. (A felhívás szövegét l. kötetünk jegyzet-előszavának végén.) De nem kevésbé vallanak erre azok az adatok, amelyek Adynak a párt szervezeti megalakulásakor a párton belüli aktív szerepvállalásáról, ill. a megalakulást követő hetek során a párt mellett való kiállásáról tanúskodnak. (Adynak a pártalakuláshoz való viszonyulására l. még Vezér Erzsébet: Ady és a radikálisok. It 1977. 844—847. l.)

A párt szervezeti megalakulására az előzetes terveknek megfelelően jún. 6-án került sor. Az alakuló ülést hatalmas tömeg részvételével este 8 órákor a régi országház épületében nagygyűlés keretében tartották meg. A nagygyűlésen — melynek összehívói közt Jászi, Kernstok Károly, Vámbéry Ruzstem, Szende Pál, Biró Lajos, Szász Zoltán, Goda Géza, Gerő Ödön, Zigány Zoltán, Zigány Dezső, Vágó József nevével találkozunk — vezérszónokként Jászi Oszkár fejtette ki az új párt megalakításának szükségességét, majd részletes elemzés kíséretében ismertette a párt programját. Az új párt elnökévé több más beszéd és felszólalás elhangzása után a nagygyűlés Jászi Oszkárt, ügyvezető alelnökké Szende Pált választotta meg. Az ugyancsak a nagygyűlésen megválasztott elnöki tanácsban pedig Biró Lajos, Gerő Ödön, Goda Géza, Kernstok Károly, Vámbéry Ruzstem s mások mellett helyet kapott Ady Endre is, aki távollétében Érmindszentről Levél a végekről c. versével köszöntötte az új párt megalakulását (l. Ady-Múzeum. II. 186. l.).

A jún. 6-i pártalakulásnak jelentős politikai hatása volt. A már meglévő politikai pártok s azok vezető politikusainak élnék reagálásán túl ez a hatás főleg abban fejeződött ki, hogy a főváros után számos vidéki városban is aktivizálódott a polgári radikalizmus híveinek tevékenysége. A vidéki városok polgári radikálisai üdvözlő táviratok formájában, ill. — mint többek között Nagyvárad radikálisai is — küldöttségek útján már a budapesti pártalakuláson is hallatták szavukat, a fővárosi pártalakulást követően pedig sorra kezdték meg a Polgári Radikális Párt vidéki szervezeteinek létrehozását.

Az országos pártvezetőség a vidék radikálisainak gyorsan megindult szervezkedését látva maga is fokozott érdeklődéssel fordult a vidék felé, arra törekedve, hogy minden lehető módon segítse a vidéki pártszervezetek kiépülését. Ezt célozta a pártvezetőségnek az a határozata is, hogy az országos párt vezetői az ország különböző városaiban körút keretében ismertessék meg a vidékkel a párt programját, s közvetlen fellépésükkel is keltsenek érdeklődést az új párt iránt. Az agitatív jellegű, de egyben a szélesebb polgári tömegek felvilágosítását, öntudatra ébresztését is szolgáló körút megtartására Jászi Oszkár, Vámbéry Ruzstem és Biró Lajos vállalkoztak. Körútjuk első állomása jún. 21-én Szeged volt, majd egy héttel később, jún. 28-án Nagyváradra látogattak el. Miként szegedi szereplésük, váradai fellépésük is egybeesett a Polgári Radikális Párt helyi szervezetének hivatalos megalakulásával.

A nagyvárad-i zászlóbontásról, Jászi, Vámbéry és Biró Lajos leutazásáról először jún. 18-án közölt híradást a polgári radikális szellemű Új Nagyvárad, az utána következő másfél hét során pedig a lapnak majd minden számában szó esik a váradai pártalakulás előkészületeiről, ill. az ezzel kapcsolatos eseményekről. Jún. 26-án a lap arról tudósít, hogy a pártalaku-

lason a párt országos szervezete részéről Jászai, Vámbéry és Biró Lajoson kívül mások is részt vesznek, Ady részvételéről, a pártalakuláson való szerepléséről azonban csak jún. 27-én olvashatunk első ízben.

Ady a váradi zászlóbontást megelőző heteket — a környéken tett kisebb-nagyobb utazásoktól eltekintve — szüleinél töltötte Érmindszenten. A Polgári Radikális Párt köré tömörült barátai, köztük Jászi Oszkár, röviddel 28-a előtt levelek s táviratok útján innen hívták meg a váradi eseményeken való részvételre. (L. Jászaiak Budapestről jún. 24-én Adyhoz és Ady-nak Érmindszentről júl. 6-án Sándor Lászlónéhoz írt levelét. MTA Könyvtára. K 7/102., ill. AEVL 482. 1.) A hívásokra Ady legjobb esetben is csak két-három nappal a pártalakulást megelőzően küldhette el a maga választát, váradi szerepléséről a helyi sajtó nyilvánvalóan ezért tudósíthatta csak 27-én először olvasóit.

A nagyváradi pártalakulás budapesti vendégei (Ady Endre, Biró Lajos, Jakab Lajos, Jászi Oszkár, Polányi Károly, Vámbéry Ruzstem és Vilmos Henrik) részben már 27-én este megérkeztek Váradra. Ekkor érkezett meg Jászi Oszkár és Biró Lajos, akik részt vettek s felszólaltak a Fekete Sas éttermében a váradi radikálisok által rendezett aznap esti társasvacsorán. Ady szintén 27-én érkezett Váradra, de nem Érmindszentről, hanem Csucsáról, ahová Mindszentről átrándulva jún. 24-e óta tartózkodott. (L. Ady L., 193—194. 1. és Bustya Endre: A rehabilitált „előle júniusi nap”. Utunk 1971. jún. 4. 5—7. 1. — Az utóbbi a Nagyváradi Estilap nyomán közli Ady beszédének szövegét is.)

A nagyváradi pártalakulásra, ugyancsak nagygyűlés keretében, 28-án délelőtt fél 11-kor a Kereskedelmi Csarnok dísztermében került sor. A zsűfolásig megtelt teremben a nagygyűlés elnöke, Grósz Menyhért méltatta a váradi pártalakulás jelentőségét. Grósz Menyhért szavai után előbb Biró Lajos, aztán Jászi Oszkár lépett a szónoki emelvényre. Biró Lajos mindenképp a Polgári Radikális Párt országos vezetőségének üdvözlését tolmácsolta, beszéde további részeit pedig főleg az új párt melletti agitációnak szentelte. Jászi Oszkár, aki a váradi alakuló gyűlésen is vezérszónokként lépett fel, mint Budapest és Szegeden, ezúttal is a polgári radikális pártprogram legfontosabb törekvéseit s a törekvések gyakorlati megvalósításának módjait ismertette, ill. elemezte. Jászi Oszkár beszédét követően még Iván Miklós és — a szatmári radikálisok nevében — Tanódy Endre emelkedett szólásra. E két szónoklat elhangzásával György Endre határozati javaslatot terjesztett elő az országos Polgári Radikális Párt nagyváradi szervezetének megalakulásáról, melyet a nagygyűlés egyhangúan elfogadott. A határozati javaslat elfogadása után sorrendben még Schwartz Illés, Kotzó Jenő, Csigas Mihály, Németi Mihály és Réti Jenő szólaltak fel, akik a radikális orvosok, ügyvédek, tanítók, kisiparosok, ill. kereskedők nevében jelentették be csatlakozásukat a határozati javaslatához. E felszólalásokat követően, a nagygyűlés utolsó szereplőjeként Ady lépett az egybegyűltelek elé. Ady előbb jelen beszédjét, végül a Világ aznapi számában megjelent Várnak a táborozók (Emlékezés párisi nyarakra) c., a váradi zászlóbontásra írt versét olvasta fel.

Ady beszéde a nagygyűlés előre kialakított programjának megfelelően hangzott el. A nagygyűlésről előzetesen tudósító helyi lapok, az Új Nagyvárad s a Nagyváradi Napló Adyt egyaránt a nagygyűlés szónokai közt említik. (L. A Radikális Párt nagygyűlése. Új Nagyvárad 1914. jún. 27. 1. 1. és A radikális párt alakuló közgyűlése Nagyváradon. NN 1914. jún. 28. 9. 1.) Ady mégis, minden előre megírt beszéd nélkül érkezett Nagyváradra, s beszédjét csak Váradon, közvetlenül a nagygyűlés előtti órákban vetette papírra. Az utóbbi perdtől bizonyítja, hogy a beszédet Ady — mint az az eredeti kézirat Marton Manó által fakszimilében közreadott két olda-

lának egyikéből kitűnik — a nagyváradai Pannonia szálloda és kávéház levélpapírján fogalmazta meg. A beszéd nagyváradai megrását bizonyítja ezen kívül Marton Manónak a beszéd publikálásakor írt s a Nagyvárad i Estilapban a beszéddel együtt közölt alábbi visszaemlékezése is. A visszaemlékezés szerint Ady a váradai nagygyűlésen beszéd helyett inkább verssel szeretett volna szerepelni (vö. Nagy Mihály idevágó, egyébként zömmel téves adatokat tartalmazó feljegyzéseivel. Ady-Múzeum. II. 138. l.), s beszédjét végül csak Marton Manó, s részben Emőd Tamás biztatására írta meg. Marton Manó a beszéd megírásának történetét visszaemlékezésében részletesen s minden valószínűség szerint hitelesen mondja el. Kevésbé tekinthetők hitelesnek viszont a visszaemlékezésnek azok a részei, melyekben Marton Manó Adynak a nagygyűlésen való szereplését idézi fel. Marton Manó ugyanis azt írja, hogy a nagygyűlésen Ady beszédjéből végül is egyetlen szót sem mondott el, hanem ehelyett „nehány rövid, forró áramlással ömlő szó”-val fejezte ki köszönetét és háláját az őt ünneplő hallgatóság iránt, amiért ünneplésével visszaadta fiatalságának perceit. Hogy Marton Manó visszaemlékezésének e részei aligha felelnek meg a nagygyűlésen törtéteknek, az nyomban kitűnik, ha Marton Manó állításait összevetjük a nagygyűlésről tudósító egykori lapok beszámolóival. E lapok közül legrészletesebben épp a Marton Manó által szerkesztett Új Nagyvárad ír a nagygyűlésről (l. jún. 30-i sz. 4—5. l.), s ennek során nemcsak Ady szerepléséről emlékezik meg, hanem idézi Adynak a nagygyűlésen elhangzott beszédje egy részletét is. E részlet viszont szóról szóra egyezik a jelen beszéd utolsó két mondatával. Feltételezhetnénk ugyan, hogy e két mondat csupán a Marton Manó birtokába jutott beszédkéziratból került be a tudósításba, s így nincs köze Adynak a nagygyűlésen ténylegesen elhangzott szavaihoz, ezt a feltételezést azonban cáfolja a Nagyváradai Napló tudósítása (1914. júl. 1. 9. l.), amely ugyan nem szó szerint idéz Ady beszédjéből, hanem csak összefoglalja annak lényegét, de ez az összefoglalás félreismerhetetlenül a ránk maradt beszéd tartalmának tömör összegezése: „Ady Endre . . . — olvashatjuk a Nagyváradai Naplóban — tüzes beszédben emlékezett azokra a gyönyörű, nemes küzdelmekre, melyeket másfél évtized előtt vívott Nagyváradon, s amelynek szebb jövőt ígérő eredményeit látja most boldog büszkeséggel.” Mivel az ekkor munkapárti Nagyváradai Napló tudósításának írója aligha használhatta Ady beszédjének kéziratát, bizonyosnak látszik, hogy a nagygyűlésen mégis Ady előre elkészített beszédje hangzott el, Marton Manó ennek ellentmondó állítását pedig bizvást írhatjuk Marton emlékezetének rovására. Hogy a szóban forgó kérdésben Marton Manó emlékezésének hitelességét joggal kérdőjelezhetjük meg, azt némileg alátámasztja az a tény is, hogy tíz évvel az események után keletkezett visszaemlékezésének írásakor, miként az a váradai nagygyűlés egészének pontatlan leírásából kétséget kizáróan kitűnik, Marton Manó nem használta egykori lapjának tudósítását, amelyet ha figyelembe vesz, Adynak a nagygyűlésen való szereplését visszaemlékezése során feltehetőleg azzal egyezően mondja el. Marton Manó visszaemlékezését, mely alcímében is az előzőekben cáfolt állítást emeli ki, az alábbiakban közöljük:

Ady Endre nevezetes politikai szereplése Váradon
Egy el nem mondott beszéd története

Vidor, szép váradai vasárnap volt. 1914. Tündöklő nyári nap szórta az aranyát, az ég boldog, gondtalan emberekre nevetett. A korzón aranyszínű atillában csörgették kardjukat a fess honvédtisztek, Podhraczký főhadnagy úr, Somogyi hadnagy úr a Huzella-sarkon tréfálkoztak a káp-

talani intézőkkel, akik kövér rozskalászt tűztek a kalapjuk mellé, s gyönyörű táltosokon repültek be ünnepnapra a tanyáról. A Royal teraszán a szokott délelőtti vendégek, s a huszárok asztalánál a szépséges szőke Szentgyörgyi Márta hófehérben, pipacsos Florentin kalapban vígan beszélgetett Kozári főtisztelendő úrral az éjszakai mulatságról, amikor is Baich főhadnagy konflislovon akart felnyargalni a Rimanóczy-szállodába. Az állomás felől a katonabanda jött, és tele szuflával fújta: Ujjé, de ligetben nagyszerű! . . .

A Stepper táján két kedves vendéget süvegelt az emberek: Ady Endrét és Bíró Lajost. Hazaruccantak egy kicsit Pestről — már mind a ketten ünnepelt, nagy írók —, eljöttek a radikális párt váradi zászlóbontására. Nevezetes politikai ünnep volt, itt volt Jászi Oszkár is szokott szvitjével. A demokrácia táboraának már akkor nehéz harcai voltak Nagyváradon, s az a kis csoport, mely a magyar fejlődést hirdette, a magyar igék új értelmét kereste, hatalmas elánnal kapcsolódott be az országos progresszív mozgalmakba.

Délelőtt Ady eljött hozzám az ő fiatal költőtestvérével, Emőd Tamással, akit mindenkinél jobban szeretett. Hangos, fejlődáló nevetéssel köszöntött be:

— Na gyerünk, gyerünk, vallassuk már azt a vén szilvát, nézze meg az ember . . .

A szilva csakugyan nemsokára töredelmesen beismerte, hogy szegény kurtanemesi gyümölcsből lett égő pálinkává. A költő friss volt és jókedvű. Komikus ijedtséggel említette, hogy a radikális gyűlésre szerepet kapott, fel kell szólalnia:

— Szívesen tenném, nem egyből vagy másból, de nem nekem való. Nem szeretem, a szó nem áll a kezemhez. Nem mondom, valami verset szívesen, de szónokolni . . . én szónokoljak . . . mindent elrontok.

Koncentrált kapacitációnknak volt annyi eredménye, hogy Ady ígértet tett. De az ígértől még száz új veszély, benyomás, befolyás és száz új hangulat választott el bennünket. Majd meglátjuk. Francia írókról beszélgettünk, akkoriban Alphonse Karrt olvasta, akinek a természetlátását halálatlanul csodálta, aztán régi magyar szavakat ástunk elő. A nagy költő pompás kedvében volt, s miután Emőd Tamás két új versét gyönyörűséggel hallgatta, elindultunk.

Utunk a Pannónia-kávéház előtt vitt. No, itt egy csepp abszintre meg kell állni. A nap forrón sütött a teraszra, a takarítóasszony, aki az ablakokat mosta, szomorúan énekelt:

Hulló falevél,
Suttogva beszél . . .

Most újra igyekeztem rábeszélni a magyar végzet prófétáját, hogy mindenképp szólaljon fel a gyűlésen, mert a mozgalomban nagy súlya lehet Ady Endre beszédének. Jó, jó, de miről beszéljen. Kértem, hogy gondolkozzon, és mindenesetre írja meg előre a beszédet az Új Nagyvárad és az Az Est számára. Engedelmeskedett. Papírt kértünk, és nagy cigarettaszó mellett hozzáfogott a munkához. Kétszer-háromszor kezdett bele:

— Mondjam, hogy hölgyeim és uraim?

— Mért ne?

— És ha nem lesznek hölgyek, és én már be találok idegzeni?

Nagyot nevetett, aztán mint szokott, egész mellével ráhajolt a papírra, és gyorsan írt. Hamar el is készült, és átadta a kéziratot.

— No, most mi hasznát veszed? — kérdezte mosolyogva.

— Csak ne okoskodj — mondtam —, még ebből megbukhat a fiam.

— A fiam . . . Mért nem már egyszer az én fiam ?

Mentünk a gyűlésre. A Kereskedelmi Csarnok nagyterme telis-tele. Szinte minden intelligens váradi ott volt. Nagyszerű hangulat. A gyűlést dr. Grósz Menyhért nyitotta meg lelkes szavakkal. Aztán újra meg újra kitörő tapsviharban lépett a közönség elé Biró Lajos, aki megragadó hitvallást tett a demokráciáról. Jászi Oszkár beszélt, aztán dr. Láncki Jenő, majd a váradi radikális ügyvédek nevében dr. Kotzó Jenő mondott tüzes beszédet.

Most mennydörgésszerű taps és forró éljenviadal. Az elnök mellett lassan felemelkedett fekete szakettjében Ady Endre. Krétafehér volt, és a százaszéle finoman remegett. Amíg a taps zúgott, mellére szorította kezét.

— Halljuk ! Halljuk !

A költő elsímította szemébe csapott haját. Pillanatnyi afáziával küzdött. Ideges nyelvzavar nyugította le. De csak egy másodpercig. Aztán kissé rekedtes, de megkapó, közvetlen hangján beszélni kezdett. Hol volt az előre elkészített beszéd? *Egyetlen szót se mondott belőle.* Se megszólítás, se semmi. Néhány rövid, forró áramlással ömlő szó. Köszönet és hála:

— Köszönöm, köszönöm nagyváradiak, kedvesek, köszönöm, hogy drága áldozattal visszaadjátok boldog fiatalságom perceit . . .

Rapszodikus volt és ellágyuló. Hallgatóságát mélységesen meghatotta, a nők szemében könnyek égtek. Maga a költő nagy izgalmat élt át, az arca lángolt, és remegtek a kezei, mikor a pódiumról a taps fergetegében lelépett.

Ady Endre nem találkozott többé a tömeggel.

börtönökre is emlékezhetem: L. erre az Ez nem rehabilitáció c. 1911 jan. 2-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 116., ill. 381. l.).

A cikkel s Ady ekkori váradi szereplésével kapcsolatban l. még Az új Gyülekezet c. 1914. jún. 30-i cikket. (77. l.)

Mj: AEPI (III. 464.)

55. *Az új Gyülekezet*

Megjelent: Új Nagyvárad 1914. jún. 30. 5. l. — Új Hírek — Ady Endre

A cikk, melyet Ady minden bizonnyal az Új Nagyvárad felelős szerkesztőjének, Marton Manónak a felkérésére írt, jún. 28-án keletkezett, s az Országos Polgári Radikális Párt nagyváradi szervezetének aznap alakuló üléséhez kapcsolódik. (Az utóbbira l. a [Beszéd az Országos Polgári Radikális Párt nagyváradi szervezetének alakuló ülésén] c. írás jegyzeteit. 313. l.)

A Nyugat matinéján állottam utolszor szemben az én nagyváradi publikummal: 1909. okt. 3-án, a Nyugat első nagyváradi matinéján, melyen Adyn kívül még Ignó, Kaffka Margit, Juhász Gyula, Hatvany Lajos és Reinitz Béla szerepelt. A Fekete Sas szálló nagytermében megtartott matinén Ady nagy közönségsiker mellett öt új versét olvasta fel. — *milláujerek:* csatlósok, útítársak. — *tizenkét évvel ezelőtt merészelttem már hinni:* Ady nagyváradi újságíróskodásának idejére (1900—1903) utal.

Mj: AEPI (III. 465.)

56. *Kisbán Miklós könyve.* (A haldokló oroszlán)

Megjelent: Ny 1914. júl. 16. 128. l. — Figyelő — Ady Endre

Kisbán Miklós Naplegendá-járól én irhattam annak idején majdnem legelsőnek: L. a Kisbán Miklós c. 1906. ápr. 8-i cikket. (AEÖPM VII. 194. l.)

— *gróf Bánffy Miklós*: L. az előbb említett cikk jegyzeteit. (AEÖPM VII. 444. l.) A haldokló oroszlán c. kötete Kisbán Miklós név alatt Budapesten jelent meg 1914-ben a Singer és Wolfner cég kiadásában. — *Bölony intendáns*: Bölony József (1850—1930) erdélyi földbirtokos és költő. 1887—1892 és 1897—1902 között a kolozsvári Nemzeti Színház intendánsa. — *Egy kivételes intelligenciájú asszony-barátom figyelmeztet rád, hogy néhol-néhol Kemény Zsigmondot juttatja eszünkbe ez a könyv*: A „kivételes intelligenciájú asszony-barát” Dénes Zsófia. Cikkében Ady Dénes egyik levelére utal, melyet az 1914. máj. végén írt az Érminszenen tartózkodó Adynak. Új könyvekről számolva be, Bánffy kötetéről Dénes Zsófia a következőket írja: Bánffy Miklós könyvét „el kell olvasnod azért a két-három novelláért, amik rosszabbak között: kítűnő novellák. Páfrányillat van néhol ezekben, fanyar erdélyiség, hegyek miatt csak görbén beeső napsugár. Ahol legjobb is ez az írás: sosem ügyes; hálistennek végre valami ami nem ügyes. S én megtaláltam néha a Kemény Zsigmond fajtájának nagyvonalúságát. Persze: főúri giccsen azért az erdei tisztásokig keresztül kell bukdácsolni. Te olvasd el.” (L. AEVL 467. l.) E lelkesült sorok azért is figyelemreméltók, mert egyéb indítékok mellett bizonyára nem kevés részük volt Ady cikkének kezdetében. Erre mutat az is, hogy Dénes Zsófia levelének vétele után Ady a bírálatírás szándékával azonnal kérti Bánffy kötetét, s hogy az elküldetés ügyében éppen Dénes Zsófiát kéri meg a közbenjárásra. (L. Dénes Zsófiához írt jún. 1-i válaszlevelét: AEVL 470. l.)

Mj: VT (213.); AEPI (III. 466.)

57. *Kozári Gyula könyve*. (Pascal. Az emberi okmányok második kötete)

Megjelent: Ny 1914. aug. 16. — szept. 1. 266. l. — Figyelő — Ady Endre

Kozári Gyula (1864—1925): katolikus pap, filozófiai író. 1902-től a nagyváradi honvéd hadapródiskola tanára. A katolikus papság haladó gondolkodású rétegéhez tartozott, aki nem zárkózott el a modern természet-tudományos és társadalmi eszmék elől. Az Emberi okmányok 1910-ben kiadott első kötetében (Emberi okmányok a tegnapi, ma és holnap irodalmából) a modern gondolkodás és művészet nagy úttörőiről írott tanulmányai sorában Comte, Spencer, Haeckel, Darwin, Taine, Tolsztoj, Anatole France, Hauptmann, Maeterlinck, Dosztojevszkij, Wilde stb. mellett külön tanulmányban foglalkozik Adyval s a holnaposokkal, nagyra értékelve Adyt s pozitívan foglalva állást a holnaposok s a modern magyar irodalom mellett. Az Emberi okmányok második köteteként írt, Pascalról szóló könyve 1914. április elején jelent meg Budapesten a Szent István Társulat kiadásában. Ady cikke a könyvről részben viszonzásképpen is íródott az Emberi okmányok első kötetének róla s a holnaposokról szóló fejezetéért. A cikk megírására Emőd Tamás máj. 3-án kelt levelében külön is figyelmezteti Adyt: „És még valamire kérek. A jó Páter könyvéről írv — szépen és kegyelmesen — a Nyugatban. Ő nem szólt nekem, de én úgy gondolom, hogy jobb ha nem mi vagyunk neki adósa — az Emberi Dokumentumokért, — hanem legyen kvitt. Meg aztán kisebb emberekről is írtál már Te szívesen és előkelően.” (Emőd levelét l. MTA könyvtára. K 6/85.) Ady nyilván már ekkor elhatározta, hogy a Nyugatban megemlékezik Kozári könyvéről. Cikke megírására azonban május során már nem került sor. Máj. 28-án Érminszenről küldött levelében Ady még öccsét sürgeti, hogy küldje el Kozári könyvét: „Drága Lajoskám, az átvett könyvek közül küld el a Kozáry [!] Pascal-könyvét. Már e számra írni kellett volna róla.” (Ady levelét l. MTA Könyvtára. K 5/103. Közölve: Ady L.-né, 304—305. l.) Ady Lajos feltehetően

postafordultával megküldte a könyvet, Ady cikkének megjelenési idejéből azonban arra kell következtetnünk, hogy annak megírására Ady csak augusztus elején kerített sort. — *nihil obstat*: semmi akadály. A katolikus egyházi cenzúra engedélye valamely egyházi jellegű kiadvány nyomtatására. — *a váradai püspök, akinek a könyvet írója ajánlotta*: gróf Széchenyi Miklós (1868—1923) egyházi író, 1901-től győri, 1911-től nagyváradai püspök. — *imprimatur*: vallásos műveken a katolikus egyházi hatóság nyomtatási engedélye. — *Czirbusz Géza*: L. az Egy szerzetes könyve c. 1902. nov. 9-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM III. 262., ill. 444. l.) — *pietista*: Itt: szenteskedő, jámborkodó.

Mj: VT (214.); Ai (376.); AEPI (III. 467.)

58. Vigasztaló Anatole France

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 4 fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 156.

Megjelent: Ny 1914. aug. 16.—sept. 1. 267—268. l. — Figyelő — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Sor	Kézirat:	Nyugat:
12—13.	igazságtalanok, Franciaország... az	igazságtalanok. Franciaország... egy

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor	
8.	legutolsó (Eredetileg: <i>utolsó</i> . A szó elé beszúrva: <i>leg</i> ; a szó végéhez toldva: <i>bb</i>)
16.	optimistája (Az <i>m</i> után olvashatatlan törlés, a törlés fölé írva: <i>í</i>)
22.	Mindenségre (Eredetileg: <i>mindenségre</i> . A szókezdő <i>m</i> áthúzva s fölé írva: <i>M</i>)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor	Kézirat:
Cím:	France
3.	megismernünk, s
5.	háború
6.	elrendeltetett, s... háború dúl
7.	háború
8.	könyvét, s
9.	Párizst-temető
11.	Urban, Párizsban
12.	túlosan
14.	nekünk, magyaroknak
16.	szkeptikus
23.	csúnya

Anatole France, az ember, engem valami tíz évvel ezelőtt majdnem megsértett: 1906-ban Ady személyesen szerette volna felkeresni France-t, szándékát levélben jelentette be, France azonban nemhogy nem fogadta Adyt, de még levelére sem válaszolt. Később, amikor Bölöniék révén France köze-

lebbi értesüléseket szerzett Ady költészetéről, már szívesen fogadná Adyt, Ady azonban többé nem közeledik. (L. Na 290. l., Ai 419. l. és Bölöni, 1966. 142. l.) — *szerény magam is udlom azokat, akik verseim után testi magamra is kíváncsiak*: L. ezzel kapcsolatban a Poéta élete c. 1914. máj. 1-i cikket (71. l.). — *elolvastam France legutolsó könyvét: A pártütő angyalokat* (La révolte des anges). A könyv 1914 tavaszán jelent meg Párizsban Calman-Lévy kiadásában. Ady francia nyelven, Érmindszenten olvasta a regényt (magyar kiadása csak 1916-ban jelent meg Kunfi Zsigmond fordításában), ahol máj. végétől szept. elejéig tartózkodott, s cikkét is innen küldte el a Nyugatnak. (Vö. AEVL 500., 503. és 507. sz. levél.) — *Értelm én a Párizstemető Ignotust*: Utalás Ignotus Búcsú c., a Világ 1914. aug. 9-i számában (5—8. l.) megjelent, látszólag nosztalgikusan Párizst, a kultúra, a tudás, a szépség városát idéző, ill. Párizstól búcsúzó, valójában azonban a háborúval ellenséges fővárossá lett Párizs s az ellenséggé vált francia nép iránti „köteles gyűlölet”-nek hangot adó cikkére. — *magam is régen megírtam, hogy a francia ember a legkedvesebb, de egyben a legkomiszabb is*: Azonos vagy hasonló értelmű szöveghelyet Ady írásai közt nem sikerült találnunk. Ady szavai egyébként részben ugyancsak Ignotus előbb említett cikkére utalnak, melyben Ignotus Párizs népét „rossz kutya”-nak, elaljasodottnak, kalmárnak, gyilkosan önzőnek, bűnösen számítóknak nevezi. — *mob*: csöcselék, felyelmezetlen tömeg.

Mj: VT (269.); Vál. (366.); Na (229.); Ai (377.); KF (304.); AEPI (III. 468.)

59. Hűsök a költetőgépen

Megjelent: Ny 1914. szept. 16. — okt. 1. 339—340. l. — Figyelő — Ady Endre

A fiú huszonegy éves . . . nekem titkárom is, fogadott fiam is: Steinfeld Nándorról (1894—1945) van szó, akivel Ady 1913 őszén a Magyar Király szállóban ismerkedett meg s kötött meleg baráti kapcsolatot. Ady akkoriban, 1913. aug. utolsó—szept. első napjai és okt. vége között a Magyar Király lakója volt, Steinfeld pedig a szállóbeli vendéglő bérlőjének a fia. A modern magyar irodalom s különösen Ady iránt élenként érdeklődő fiatalembert Ady nem sokkal megismerkedésük után bizalmába fogadta, s élve Steinfeld ajánlatával, rábízta kiterjedt levelezése egy részének, mindenekelőtt az Adyt szerelmükkel, férfiéhségükkel ostromló „kis női csukák”-kal való levelezés bonyolítását s különböző személyes ügyeinek intézését. Steinfeld, aki meglehetősen hűséggel utánozta Ady keze írását, önzetlenül s nagy buzgalommal látta el vállalt szerepkörét, s egy ideig valóban személyes titkáráként szolgált Adyt. Viszonyásként Ady szinte apai szeretettel vette körül Steinfeldet, nevelte, intette, barátai, ismerősei körében pedig mindenkor mint titkárárt s fogadott fiát emlegette, ill. mutatta be. Az apa—fiú kapcsolatra jellemző viszony sűrű levélváltásuk alaphangjában is kifejeződött: Adyhoz írt leveleit Steinfeld rendszeresen „Drága jó Apám”, „Drága jó Bandi Apám” stb. megszólítással kezdte, s „Nándor fiad”, „szerető fiad Nándorod” stb. aláírással végezte, Ady leveleiben viszont a „Drága fiam, Nándorom”, „Drága Nándor fiam” stb., ill. „Szerető öreg apád”, „nagyon szerető apád” stb. formula volt szokásos.

A háború kitorésekor Steinfeld előbb távol tartotta magát a háborús uszítással megszedített tömegek hozsannázásától, sőt aug. 17-én kelt, Adyhoz írt levelében (l. MTA Könyvtára. K 8/100.) még Tisza háborús politikájával szemben foglalt állást, szeptember során, döntően az első

orosz betörések hírére azonban megváltozott véleménye a háborúról, s a hó vége felé már önként jelentkezett katonának, és minden vágya az volt, hogy valamelyik tüzérezrednél kapjon besorozást.

Mj: AEPI (III. 468.)

60. Az egyetlenek sorsa

Megjelent: Ny 1914. szept. 16. — okt. 1. 340. l. — Figyelő — Ady Endre

egotista: saját jelentőségét túlbecsülő, magát előtérbe helyező ember. — *a svihák Barrès*: L. az Arcképek. Maurice Barrès c. 1907. febr. 12-i cikket (AEÖPM VIII. 167. l.) és az A Szajna mellől. I. Mikor Saul megtér c. 1906. aug. 2-i cikk jegyzeteit (uo. 412. l.). Barrès terminusával kapcsolatban l. még a Távol a csatatértől. I. A Hauser ősembere c. 1915. júl. 18-i cikket (96. l.).

Az egyetlenek, a háborútól külön vagy azzal szemben állók, az árral együtt úszni nem tudók problémája e cikktől kezdve Ady több háború alatti írásában megfogalmazódik. L. a Mégsem, mégsem, mégsem c. 1914. nov. 1-i verset, A gyúrói pap. Isten és a háború c. 1915. febr. 28-i, a Távol a csatatértől. I. A Hauser ősembere c. 1915. júl. 18-i, a Távol a csatatértől. I. A nagy szolidaritás c. 1915. aug. 1-i, a Távol a csatatértől. I. A Romlás hősei c. 1915. aug. 22-i, a Távol a csatatértől. I. Az Elit kálváriája c. 1915. okt. 3-i és a Jeremiás siralmi — mindig c. 1915. dec. 25-i cikket (87., 96., 98., 101., 103., ill. 116. l.), valamint a Hatvány Lajoshoz 1914 őszén, továbbá a Jási Oszkárhoz 1914. nov. 4-én és 1914 decemberében írt levelet (AEVL 505. l., ill. ItK 1974. 272. l.).

Mj: Na (230.); AEPI (III. 469.)

61. Az új militarizmus

Megjelent: Ny 1914. nov. 1. 451—452. l. — Figyelő — Ady Endre

ha akadnának netán még költők és gondolkozók e földön, s ami még lehetlenebb, ezek között arisztokratáskodók: Ady a népeket egymás ellen uszító háborúval, a militarista szellemmel szembeszegülő kevesekre gondol. L. ezekre Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16. — okt. 1-i cikket. (80. l.) — *A szocializmus . . . jó gyermeknek bizonyult, engedelmesnek és tanulékonynak*: A világháború kitörésekor a különböző nemzetek szociáldemokrata pártjai nacionalista szempontoktól vezettetve, a kezdeti ingadozások után, sorra a háború mellett foglaltak állást, lapjaik a burzsoá lapokhoz hasonlóan uszítottak a háború megvívására. — *moratórium*: fizetési kötelezettségek halasztása. — *a mi burzsoázi[j]nk még jóformán meg sincs*: L. erre a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 199., ill. 551. l.).

Mj: AEPI (III. 469.)

62. Levelek Madame Prétéríte-höz

Megjelent: Ny 1914. nov. 16. 461—462. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: Valószínűtlen

[**] Eredetiben: árnyain

Madame Prétéríte: L. az azonos című 1913. febr. 1-i cikk jegyzeteit (182. l.). — . . . *az ilyen mag-örzésében kiszámíthatatlan szántóföld*: Vö. ezzel

a Mag hó alatt c. 1914. okt. 16-i verset. — *makró*: Eredeti helyesírással: maquereau. Jelentése: kitartott férfi, selyemfiú. — a *Hôtel de l'Europe*, a *Hôtel des Balcons*: Ady párizsi szállodái. Az előbbi a rue de Constantinople 15. szám alatt „jófajta polgári szálloda, a Monceaux finom tájékhöz közel, szomszédságában a lüktető Gare St.-Lazare-nak” (Révész, 61. l. A szállóra l. még Ady A Normandia-hotel gazdái c. 1911. márc. 9-i novelláját. AEÖN 1159. l.), az utóbbi a Quartier Latinben, az Odéonhoz közel, a rue Casimir Delavigne 9. sz. alatt volt. — a *hajnali Maxim*, a *Rabelais*: éjszakai mulatóhelyek Párizsban. Ady gyakran megfordult bennük. A kettő közül az utóbbi — ahol magyar cigányzenekar játszott — újszólván Ady törzshelyének számított. A szórakozóhelyekkel kapcsolatban l. Révész, 62., 76—78. l. és Bölöni, 1966. 167—168., 220. és 222. l. — *Madame Hubert*: a *Hôtel de l'Europe* szálló alatt levő, Ady által igen sűrűn látogatott kis bár tulajdonosnője. Vele s Ady e cikkének második részével kapcsolatban általában is l. még a Kis párizsi emlékezés. (Levél Szép Ernőnek) c. 1915. máj. 1-i cikket (92. l.). — *Carmen kisasszony*: az előbb említett bár egyik kokottja. Kis párizsi emlékezés. (Levél Szép Ernőnek) c. előbb említett cikkében Ady részletesen ír róla. — *Jaurèsnak nem fájt-e [a] halál*: A világháború kitörésének előestéjén, 1914. aug. 1-én a késői órákban egy diák francia nacionalistáktól felbízta revolverével többször rálőtt a háborúval szemben fellépő Jaurèsra, aki pár órával később belehalt sebeibe. — *Allemane*: L. a Jean Allemane könyve c. 1907. máj. 3-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM VIII. 214., ill. 513. l.). — *Millerand*: L. a Látogatások. Millerand-nál c. 1907. ápr. 6-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM VIII. 202., ill. 504. l.). — *Côte d'Azur Rapide*: L. az Európa leggyorsabb vonata c. 1904. nov. 25-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM V. 151., ill. 354. l.). — *mi van az én belga-francia íróbarátságommal, aki George[s] Eekhoudra esküdött*: Eekhoudra l. a Georges Eekhoud c. 1908 novemberéből való cikket és jegyzeteit (AEÖPM IX. 282., ill. 564. l.). Ady szóban forgó belga-francia íróbarátja minden bizonnyal azonos azzal, akit Ady Eekhoudról írt cikkében Eekhoud „intimus barátja”-ként emleget. Kilétére l. az Eekhoud-cikk jegyzeteit. — *Franciaország kikészülődik Európából, talán Afrikába*: L. a Jóslások és javallások. II. Franciaország Afrikába készül c. 1910. okt. 9-i cikket (AEÖPM X. 98. l.).

Mj: VT (124.); II. r. Ai (377.); AEPI (III. 470.)

63. Háború és háború

Megjelent: Ny 1914. nov. 16. 506. l. — Figyelő — Ady Endre

A több éven át folytatott magyar—román megegyezési kísérletek és paktumtárgyalások (l. erre részletesen a Magyar és román. Kivétel Goga Octaviánhoz c. 1914. jan. 25-i cikk jegyzeteit. 271. l.) 1914 februárjában történt félbeszakadását követően Tisza a világháború első heteiben, 1914 szeptemberében még egy kísérletet tett a magyarországi román nemzetiséggel való megegyezésre. A korábbi tárgyalások eredménytelensége után azonban Tisza ezúttal nem a Román Nemzeti Párt vezetőivel, hanem a román klérussal próbált alkura lépni. Szeptember 22-én terjedelmes levelet intézett Mețianu János nagyszabeni görögkeleti román érsekhez és metropolitához, a görögkeleti román egyház fejéhez, melyben a román nemzetiségnek a háború kezdetén tanúsított lojális, a Monarchia érdekei mellett egységesen kiálló magatartására hivatkozva egy létrejövő megegyezés esetére viszonzásul olyan engedményeket helyezett kilátásba a románság részére, amelyek meghaladtak minden addigi ajánlatot. Ezek az engedmények három tényezőre, az 1907-es népiskolai törvényre, a románlakta területek közigazgatási nyelvére és a románság választójogi helyzetére vonat-

koztak, vagyis pontosan azokra a kérdésekre, amelyek az 1913/14-es tárgyalások során a Román Nemzeti Párt vezetői részéről alapvető követelményekként merültek fel. Míg e kérdések tekintetében Tisza korábban mereven elzárkózott mindenféle engedmény megadása elől, levelében most felajánlotta a népiskolai törvény reformját, a románlakta területek közigazgatásában a román nyelv használatának engedélyezését, végül pedig a választójog egyes intézkedéseinek olyan módosítását, a hazai románság politikai képviseletét méltányosabb alapra helyezte volna. Tisza levelére Mețianu másnap, szept. 23-án válaszolt, s néhány rövid, de lelkesült sorban tudatta Tiszával, hogy kész közreműködni a megegyezés érdekében.

A Tisza—Mețianu levélváltás egy nagyszabású akció kezdetének indult. A Tisza-féle kezdeményezés azonban egyelőre nem került nyilvánosságra, mivel Tisza diplomáciai és katonai okokból egy ideig ragaszkodott a Mețianuval való levélváltás titokban tartásához. Az előbbit illetően elsősorban a román kérdésben rendkívül aktív német kormány szempontjait kívánta figyelembe venni, az utóbbi vonatkozásában pedig olyan időpontra várt, amikor az orosz fronton a katonai helyzet a központi hatalmak javára billen. Véleménye szerint ugyanis kezdeményezése csak ilyen helyzetben érheti el célját, azt, hogy a romániai románságot s mindenekelőtt ennek vezető körreit a központi hatalmak irányában kedvezően befolyásolja. Noha a fronton a várt fordulat nem következett be, ennek ellenére, részben a német diplomácia bizonyos fokú türelmetlenségének engedve, Tisza nov. 8-án, másfél hónappal akciójának megindítása után teljes terjedelmében leközlöztette a lapokban Mețianuhoz írt levelét s az arra kapott választ.

A levélváltás publikálásának Tisza igyekezett a lehető legkedvezőbb visszhangot biztosítani. Éppen ezért a nagyobb hatás érdekében levelezése közzétételével egyidőben Tisza még két rendelkezést jelentett be. Ezek közül az egyik újra engedélyezte a nemzetiségek részére a nemzetiségek népi, etnikai jellegét kifejező s addig tiltott színek és jelvények használatát, a másik pedig általános amnesztiát rendelt el a királysértés s egyéb politikai vétségek, köztük a nemzetiségi izgatás címén elítéltek részére, intézkedve ugyanakkor a folyamatban levő hasonló természetű perek beszüntetéséről is.

Tisza lépése azonban ezzel együtt sem hozta meg a kívánt eredményt. A magyarországi román püspökök ugyan sorra biztosították Tiszát támogatásukról, de a romániai sajtó és közvélemény passzív maradt. És csaknem hasonló passzivitás jellemezte Tisza levelének hazai fogadtatását is. A lapok legtöbbször tartózkodó álláspontra helyezkedve kerülte a nyílt állásfoglalást. Egy-két mondatig elmenő véleménynyilvánításuk inkább bírálatról tanúsított, mintsem Tisza elképzeléseinek támogatásáról. Bíráló hangok szóltak meg az ellenzéki pártok soraiból is. Rokonszenvvel és egyetértéssel Tisza tervei csak két helyen találkoztak, a szociáldemokrata párt és a polgári radikálisok körében. Mindkét helyen — noha jócskán hangzottak el bíráló megjegyzések is — Tisza levelét — némi illúzióval — mint a magyar nemzetiségi politika fordulópontját üdvözlötték. Ilyen értelemben foglalkozott a levellel a Népszava nov. 8-i s a Világ két nappal későbbi vezércikke is.

Az említett két lap közül különösen a Világ szentelt nagy teret Tisza bejelentéseinek. A lap már nov. 8-án is terjedelmes kommentárt fűzött Tisza leveléhez s az ugyanakkor nyilvánosságra hozott két másik rendelkezéshez, majd e kommentár gondolatait részben megismételve, részben új gondolatokkal kiegészítve nov. 10-i vezércikkében foglalta össze a maga s a polgári demokratikus progresszió álláspontját. A Világ vezércikkét, miként a szóban forgó a névtelenül megjelent kommentárt is, Jászi Oszkár írta. Míg azonban a kommentárban inkább az elismerés szavai kaptak hangsúlyt, a nov. 10-i vezércikkben Jászi Tisza nemzetiségpolitikai lépéseinek főleg a

luányosságait és korlátait helyezte előtérbe, ill. vette bírálat alá. Bírálatában Jászi mindenekelőtt a demokratizmus követelményéből indult ki. Ilyen összefüggésben mutatott rá arra, hogy a nemzetiségi kérdés igazában csak a demokratizmussal társítva oldható meg. Mint írta: „bármily fontosak legyenek is a nemzetiségeknek adandó nyelvi, iskolai, hatósági, kulturális és etnikai engedmények, azok mindaddig papirosdízletek fognak maradni, amíg egy életerős politikai és társadalmi demokrácia nem viszi át őket a lelkek és a javak cseréjének reális vérkeringésébe”. Demokráciáról írva Jászi Oszkár elsősorban a választójog széles körű kiterjesztésére gondolt. Ezért egyrészt ugyan helyeselte, hogy Tisza e tekintetben is hajlandó engedményekre, másfelől viszont kétségbe vonta, hogy a választójognak csak egy nemzetiség szempontjából való módosítása összefüggésbe hozható lenne a demokráciával: „az a demokrácia . . . — írta ezzel kapcsolatban Jászi —, mely a jogokat nemzetiségek szerint méri, mely csak bizonyos nyelven beszélő polgárokat enged be az alkotmányos élet teljébe, áldemokrácia”. Majd a továbbiakban rámutatott, hogy a nemzetiségi kérdés nemcsak román kérdés, a problémát tehát minden nemzetiségre kiterjedően s egyenlő elbánás szerint kell megoldani. A választójogot illetően pedig semmiképp sem hagyhatók figyelmen kívül a magyarságnak a románokéhoz hasonlóan jogos követelései. Csak a románság választójogának kiterjesztése sértené a magyarságot — állapította meg Jászi —, s nem kevésbé sértené a többi nemzetiség érületét. Igazi megoldást mindebből következően — vélte Jászi — csak az általános választójog bevezetése eredményezhet. Ugyanakkor Jászi rámutatott arra is, hogy a „szorosan vett nemzetiségi sérelmek nem meritik ki a nemzetiségi kérdés egész tartalmát”, másszóval, hogy a nemzetiségi kérdés nemcsak nyelvi, faji, kulturális, hanem egyben szociális probléma is. A nemzetiségi kérdés orvoslása tehát csak a társadalmi kérdés orvoslásával együtt valósítható meg. Tisza javaslatai viszont — írta Jászi — „csak a nyelvi és faji sérelmeket enyhíténi, de a szociális kérdés nyomaszto terhén vajmi keveset változtatnának”. S miként a választójog esetében, Jászi a nemzetiségek szociális helyzetének javítását követelve is utalt a magyarság hasonló bajaira, hangoztatva, hogy a nemzetiségek felkarolásának „párhuzamosan kell haladnia a magyar nép anyagi, szellemi és erkölcsi megerősítésével”. Végezetül pedig Jászi leszögezte, hogy a magyar progresszió tábora lelkesülten fogadja Tiszának a nemzetiségi béke megvalósítását célzó törekvéseit, „de fegyverbarátsága feltételül . . . az általános, egyenlő és titkos választójogot követeli az ország egész népe számára”.

Jászi Oszkár s a Népszava már említett vezércikke mellett Ady részben Jászi gondolatait ismétlő, de azokat határozottabban megfogalmazó írása volt a legjelentősebb publicisztikai reagálás Tisza levelére. A téma Ady cikkével lényegében le is került a lapok hasábjairól. A kérdéssel kapcsolatban csupán egyetlen említésre méltó írást jegyezhetünk még fel, Emil Isacnak a Nyugat dec. 16-i számában (650—651. l.) megjelent cikkét. Tekintve, hogy ez utóbbi, ha némileg burkolt formában is, tulajdonképpen Ady cikkére adott válaszként íródott, szövegét alább teljes terjedelmében közöljük:

A román—magyar béke

Az idő nem alkalmas arra, hogy lírizáljunk — sem arra nem alkalmas, hogy bosszankodjunk azon, ami rosszul lehet megcsinálva —, most az ágyú beszél, s milliók véreznek a harcmezőn — ilyenkor a szubjektivitás leg-
alábbis merészség.

De azért úgy gondolom, a román—magyar békéről inkább szubjektív vélemények hallszanak[1] — általános értékű ítéletet nem provokálhat a jelen, s hiába — bár banálisán hangzik —, a jövődő fog véglegesen határozni.

Több mint bizonyos, hogy a szívek és elmék itt nálunk máris megtisztultak. Az emberek — románok és magyarok — észreveszik egymást, s ez az, ami biztosít és lelkesít. Eddig a magyarok rólunk, románokról csupán azt hitték, hogy nem szeretjük a hazánkat, hogy nihilisták és Elisée Reclus-isták vagyunk, hogy intranszigensek és türelmetlenek vagyunk aspirációink elérésében. Viszont mi, románok, féltünk a magyar nemzeti eszmétől — féltettük a nyelvünket, a szokásainkat, a kultúránkat tőle —, s íme, a háború megmutatta, hogy nagy akarásban és a történelem lapjai számára készülő tetteinkben eggyé tudunk lenni.

Hogy kinek mi a szubjektív véleménye erről az együvértartozásról — azt nem kutatom. Lesznek olyanok, akik az időt nem gondolják őszintének, szintúgy az embereket, akik ebben az időben cselekedtek. De hittel hiszem, hogy az ország gondolkodó többsége — s ez az, amelynek döntő súlya lehet a fejlődésre nézve — megegyez velem abban, hogy a háborúnak egyik legnagyobb tanítása: a demokrácia szükségessége. Ebben a háborúban nem a rendiség s az osztályozott gőg, nem a születési előny és a gazdagság vezet — hanem a tömeg. Ezt a tömeget, zömöken és adhézió nélkül, az ország lakossága alkotja — s természetesen, ami természetes, legelső sorban magyarok és románok. Ez a két faj, az egyik szubordináltan bár, vesz részt a legnagyobb véráldozatokkal a háborúban — gondolhatunk-e ilyenkor másokra, s szabadna-e előnyben részesítenünk másokat, mint önmagunkat? A feleletre még Ady Endre se mondhatja: nem, akinek egyáltalán nem osztom véleményét abban, hogy a Tisza békeakciójától nem vár sokat. Ez nem alamizsna, amit Tisza ad, s ezt nem „a geszti földesúr” csinálja. *Ez jó szándék*, amelynek fajsúlyát igazán nem ismerhetjük meg. De a jó szándéknál többet az fog nyújtani, aki a leszámolás után — az akciót perfektuálja, s ez — természetesen — a magyar közvélemény.

Nem féltsem én a józanságát a magyar közvéleménynek, hogy a román—magyar békét félreértse — hisz mi, erdélyi románok, megmutattuk, hogy megérdemeljük a jó sorsot. Mi nem lázadtunk fel, nem gyilkoltunk, nem raboltunk — legszebb fiaink ott sápadtak örökre a harcmezőn, bankjaink s főpapjaink megnyitották gazdagságunk malmának zsilipjeit, s nem kényeszerből tettük, s nem is gondolkodás nélkül, hanem őszintén és becsületesen.

Mi is féltünk a szlávoktól, nemcsak a magyarok — ez több mint jogom, hogy szeressük közös hazánkat — de nem érdem, hogy megjutalmaztassunk. A jutalom, amelyet Tisza ad, valójában nem is jutalom — hanem okos és komoly beismerése a tévedéseknek, s így nem is előny számunkra, hanem bölcs magyar megnyilatkozás — hogy papjaink s ügyvédeink s nagyszámú bankjaink lesznek ezáltal boldogabbak, mint parasztjaink — ez igazán már csak ötödik kereke a dolognak. Itt boldogabb lesz mindenki, s középosztályunk boldogulása — amelyet Ady Endre szintén lebecsül, az alsóbb osztályok kultúráját fogja emelni — mert Tiszának békeakciója [inkább] kultúrkérdésekben ad igazat a románságnak, mint politikailag. S hiába tagadjuk, az eddigi románság inkább kultúrájában él, mint aspirációiban — ezt a kultúrát megismerni és megszeretni, átvenni a politika mezejére, már nemcsak Tiszának a kötelessége. Itt expialhatja bűneit minden rossz politikus, mert a legsúlyosabb politikai végzációkat rendszerint a kultúrtörökvések lebecsülése okozták. S nem tudom, jogosan hozom[-e] fel, de mindenesetre felemlítem — hogy minket, románokat, kultúránkban egyáltalán nem ismer a magyarság — s amit belőlünk, kultúránkból a magyarság ismer, az már

inkább a Jászi Oszkár érdeme, mint a Tisza Istváné. Ezt a miniszterelnök — aki lojális ellenfél — el fogja ismerni, mert az invenció épp oly értékes a politikában, mint a konzekvencia.

Emil Isac

A Nyugatban ujjongva én írtam volt Jászi Oszkár legnemesebb könyvéről: L. a Jászi Oszkár könyve. (A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés) c. 1912. máj. 16-i cikket. (AEÖPM X. 191. l.) — *panacea*: csodaszer, varázsszer. — *nyepozvolim*: nem akarjuk, nem egyezünk bele. A régi lengyel országgyűlésben a vétó kifejezése, mely a nemzetiségi képviselők révén a magyar parlamenti életben is ismert volt. — *Átkozott, szép fajta ez az enyém* . . . : Vö. ezzel a De versek íródnak c. 1914. dec. 1-i cikk (84. l.) hasonló kitételét.

Mj: Vp (320.); Na (230.); AEPI (III. 473.)

64. De versek íródnak

Megjelent: Ny 1914. dec. 1. 564. l. — Figyelő — Ady Endre

Köztetek van . . . egy furcsa, kedves pécsi . . . gyerek: Nem sikerült kideríteni, hogy kiről van szó. — *Fünfkirchen*: Pécs német neve. A név alakot Ady feltehetőleg gúnyos szándékkal írta cikkébe az osztrák testvért és német szövetséget oly sokat emlegető háborús propagandával szemben. — *inter arma*: Teljes szöveggel: inter arma silent musae, azaz: háborúban hallgatnak a műzsák. — *Belgrád fénykora*: Nem tudni pontosan, hogy Ady mely időszakra gondol, de valószínű, hogy az 1867-től a világháború kitöréséig, ill. a városnak a Monarchia seregei által 1914 novemberének végén történt elfoglalásáig terjedő évekre, amikor Belgrád megszabadulva a török uralom alól előbb a szerb fejedelem, majd király székhelyeként Szerbia fővárosa, a szerb nemzeti és kulturális mozgalom irányító központja volt. — *Szép, babonás fajta a magyar*: Ady hasonló megnyilatkozását a magyarságról l. a Háború és háború c. 1914. nov. 16-i cikkben (83. l.).

A cikkkel kapcsolatban l. még a Számadás csendes könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 555. l.).

Mj: VT (214.); Na (231.); Ai (378.); KF (305.); AEPI (III. 474.)

65. Levelek Madame Prétérite-höz

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 9 fólió, 167 × 205 mm. Aláírás: Ady Endre. Az első fólió bal felső sarkában, a cím fölött a címre vonatkozóan idegen kéztől: *garmond ritka*. Az egész kézirat keményfedelű zöld kötéssel könyvszerűen bekötve. Az első borítótábla külső, aranyszegélyű oldalán nagy arany betűkkel: *Ady*. A kézirat után Ady kelteztelen, ceruzával írt autográf levele a Nyugat titkárnőjéhez, Havas Irénhez. A levél a cikkkel nem áll összefüggésben. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 29.

Megjelent: Ny 1914. dec. 16. 636. l. — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi.

[*] Eredetiben: kivonandó

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Rész	Sor	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
		Cím: Preterite-höz	Prétérite-höz
I.	1.	Preterite	Prétérite
I.	4—5.	Önagysága, az Emberiség, alig	Önagysága az Emberiség alig
I.	7.	Emberiség	emberiség

Rész	Sor	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
I.	8.	ugy	úgy
I.	12.	Preterite	Prétérite
II.	4—5.	minden ellen, önmagunk ellen	[A Nyugatban ez a szövegrész hiányzik.]
II.	7.	vágyjon	várjon
II.	10.	bogarázáson	bogarázáson
II.	11.	nekünk ez	nekünk egy
III.	2.	Preterite?	Prétérite?
III.	7.	tul-finomult	túlfinomult
III.	9.	zélén	szélén
III.	11.	kivonandó	kivonandó
IV.	1.	mindent mit kezei	mindent, mit kezeit [!]

Törlések, javítások a kéziratban:

Rész	Sor	
I.	2.	feminin (A szó után beszúrva: <i>nemű és</i>)
I.	6.	okból (A szó után beszúrva: <i>éppen</i>)
I.	12.	Preterite (Eredetileg: <i>Preterete</i> . Ebből az utolsó előtti, hibásan odakerült <i>e</i> áthúzva, az áthúzás fölé írva: <i>i</i>)
II.	2.	melyet (Eredetileg: <i>amelyet</i> . Ebből a szókezdő <i>a</i> erősen áthúzva)
II.	4—5.	minden ellen (A második szó utolsó betűje eredetileg: <i>m</i> . A betű harmadik szára áthúzva)
II.	7.	vágyjon (Az <i>o</i> helyén egy rosszul sikerült <i>o</i> törölve, a törlés fölé írva: <i>o</i>)
III.	3.	Kezdek (A <i>z</i> utólag toldva be a szóba)
III.	6.	mennyire (A kéziratban a szó a sor végén elválasztva: <i>meny-nyire</i> . Az elválasztás második tagja eredetileg: <i>nyyire</i> . A kettőzötten írt <i>nyy</i> -ből a második <i>n</i> törölve)
III.	11.	intellektusukból (A szó eredeti ötödik betűje olvashatatlanul törölve, a törlés fölé írva: <i>l</i>)
IV.	3.	töltse (Eredetileg: <i>töltsek</i> . Az utolsó előtti betű ékezetje <i>s</i> a szóvégi <i>k</i> erősen törölve)

A kézírathoz képest a következő maitól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

Rész	Sor	<i>Kézirat:</i>
Cím:		Preterite-höz
I.	1.	Prétérite
I.	5.	önmagának, s
I.	6—7.	körüláncolt
I.	8.	úgy, mint
I.	10.	összezagyválása
I.	12.	Prétérite, higgye
I.	13.	bók! . . . örök, s
II.	1.	férfiúi
II.	2.	férfiúi
II.	6.	nincs jól, avagy
II.	8.	érhető, s
II.	12.	illúzió, s
II.	13—14.	gondolkoznak, s
III.	1.	beszélnek a tarkónütöttek
III.	2.	Prétérite!

Rész	Sor	Kézirat:
III.	4. Múlttal: a Múltnak ... vannak, s	Multtal: a Multnak ... vannak s
III.	5. Múlt ... háborút	Mult ... háborut
III.	6. új lehetőségeit! ... há- ború	uj lehetőségeit. ... háboru
III.	7. jól nevelt, túlfinomult	jól-nevelt, tul-finomul'
III.	8. „széplelkek”	„szép-lelkek”
III.	9. Mindenestre ... [s]zé- lén, sokat	Minden esetre ... zélén sokat
IV.	1. mindent, mit	mindent mit

Madame Prétérite: L. az azonos című 1913. febr. 1-i cikk jegyzeteit (182. l.). — *Már ... én éppen négy hónap óta nem volnék*: a háború kezdete óta. — *Miket nem beszélnek a tarkónüitöttek, a tegnapi bajtársak ... Szeretnék magukat beilegázítani egy ma még nem is sejthető világ-eligazodásba*: Ady azokra a „tegnapi bajtársak”-ra, elsősorban a Nyugat-íróira, publicistáira (Ignotus, Fenyő Miksa, Balázs Béla stb.) utal, akik az általános háborús lelkesedésben írásaikban ugyancsak a háború, a Habsburg-birodalom s a német szövetség iránti hűség mellett tettek hitet. — *mostanában, itt, Erdély [s]zélén, sokat foglalkozom a kutyákkal*: Cikke írása idején, 1914. dec. 4-től 20-ig Ady Csucsán tartózkodott.

Mj: VT (126.); AEPI (III. 474.)

66. *Levél helyett Gogának*. Üzenet román barátomnak

Kézirat: A „Magyar Királyhoz” szálloda (Budapest, V. Dorottya u. 2. Tulajdonos: Szenes Ede) levélpapírján. Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 8 oldalszámozott fólió, 150×237 mm. Alírás: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában idegen kéztől egymás alatt: *Sürgős Gyorsan szedni g. ritk.* A cím fölött ugyanazon kéztől: *Censura*. Az 1., 2., 3. és 4. fólión a szöveg közepe táján, jobb oldalon a fóliók sorszámának megfelelő, bizonyára idegen kéztől származó ceruzairású arab számok. A 4. fólión a 4-esen kívül a fólió alsó harmada táján még egy 5-ös is szerepel. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 17.

Megjelent: V 1915. jan. 24. 13. l. — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Ellérések a kézirat és a Világ szövege között:

Bek.	Sor	Kézirat:	Világ:
1.	2. De, istenem annyi	De, istenem annyi	De, istenem, annyi
1.	6. armádiának	armádiának	ármádiának
1.	7—8. ezt az undok játékot	ezt az undok játékot	ezt a játékot
2.	1. Oktaviánt	Oktaviánt	Oktaviánt
4.	1. vannak, Victor	vannak, Victor	vannak, Victor
5	1—2. hangulattal, nézem	hangulattal nézem	hangulattal nézem
5.	2—3. De nekem fáj a szerb-komi- tácsi szíve is, melybe a Skoda vagy Weiss Manfréd golyója beletalált.	[Ez a mondat a Világ szövegé- ből hiányzik.]	
6.	2. Oktavian	Oktavián	Oktavián
6.	2. legfőbbképpen	legfőbbképpen	legfőbbképpen
7.	2. tébolyító [!]	tébolyító	tébolyító
7.	8. internációlizmusban [!]	internacionalizmusban	internacionalizmusban
7.	9. internacionálista	internacionálista	internacionálista
7.	11. domnul	Domnul	Domnul

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	Alcím:
		Üzenet (A szó előtt egy zárójel két vonással törölve)
1.	6.	armádiának (A szó második betűjének helyén erős törlés; a törlés fölé írva: <i>r</i>)
2.	3.	rettenetes (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	5.	franciául (A szó két utolsó betűje között egy <i>u</i> törölve)
2.	5.	beszélvén (A második <i>é</i> után a szótól külön irtan valószínűleg egy <i>m</i> törölve; a törlés fölé írva: <i>n</i>)
4.	1.	Idegeim (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
4.	1.	Hugo (A szó után egy-két betűnyi olvashatatlan törlés)
5.	3.	Skoda (A szó harmadik betűjének helyén olvashatatlan törlés; a törlés fölé írva: <i>o</i>)
5.	3.	golyója (A <i>j</i> helyett eredetileg <i>ly</i> ; ebből az <i>l</i> törölve, az <i>y</i> <i>j</i> -vé formálva)
6.	1.	Főképpen (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve)
6.	2.	Derouléde (Eredetileg <i>Deruléde</i> ; ebből az <i>u</i> törölve, a törlés fölé írva: <i>ou</i>)
6.	4.	piementikus (A harmadik betű javítva; az utolsó betű helyén olvashatatlan törlés; a törlés fölé írva: <i>s</i>)
7.	2.	helyzetekben (A szó ötödik betűje után két-három betűnyi olvashatatlan törlés; a törlés fölé írva: <i>tekben</i>)
7.	3.	letagadhatatlan (A szó harmadik betűje javítva)
7.	3.	Terhelten és (Az <i>és</i> után egy-két betűnyi olvashatatlan törlés)
7.	6.	legjobbjai (Eredetileg: <i>legjobbjaínak</i> ; ebből a <i>nak</i> erősen törölve)
7.	7.	terhelt, (A vessző után beszúrva: <i>teli</i>)
7.	8.	lehetetlen (Eredetileg: <i>lehellen</i> , majd az ötödik betű után beszúrva: <i>et</i>)
7.	II.	higgye (A <i>gy</i> és a <i>j</i> között egy betűnyi olvashatatlan törlés)
7.	II.	lelkiismeretet (Az első <i>l</i> javítva)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor	Kézirat:
1.	1.	Octavian Oktavián
1.	2.	De, istenem, anyyi De, istenem anyyi
1.	3.	fajtájú fajtāju
1.	4.	szomorúság szomorúság
1.	6.	armádiának armádiának
1.	8.	játékot se játékot, se
2.	1.	Octaviánt Oktaviánt
2.	3.	kapott, s kapott s
2.	4.	óromantikus ... Octaviának ó-romantikus ... Oktaviának
2.	5.	megértek, s megértek s
2.	6-7.	érdemes, s ezért érdemes s ezért
4.	2.	garibaldiskodni ... kultúr-ember garibaldiskodni ... kultur-ember
5.	1.	újra és újra ujra és ujra
5.	2.	szerb komitácsi szerb-komitácsi
5.	3.	beletalált beletalált [!]
5.	2.	Octavian ... Déroulède Oktavian ... Derouléde
6.	4.	piemontikus piementikus
6.	4.	célú célu
7.	2.	tébolyító tébolyító [!]

Bek. Sor

7. 4. magyarságtól azt
7. 5. súlyos shakespeare-i
7. 7. emberben, s
7. 7. legszigorúbb
7. 8. internacio[na]lizmusban
7. 9. Amelyik . . . internacionalista
7. 11. higgye

Kézirat:

magyarságtól, azt
súlyos shakespearei
emberben s
leaszigorubb
internációlizmusban [!]
A melyik . . . internacionálista
higgye

1914 végén Goga Octavián (I. a Szelíd, új jegyzetek. I. Goga Octavian rabsága c. 1912. ápr. 17-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 516. l.) Lucaciu László román nemzetiségi politikussal együtt elhagyta Magyarországot, s Bukarestben csatlakozott a Liga Politică nevű román szervezethez. A szóban forgó szervezet, amely korábban Liga Culturală néven elsősorban a románság kulturális felemelkedésének előmozdítását tekintette feladatának, a háború kitörése után nevet és programot változtatva kifejezetten politikai szerepet vállalt. Törekvéseinek középpontjába ekkortól a romániai s a Románia határain túli románság egyesítését állította, s ennek megfelelően kapott programjában megkülönböztetett hangsúlyt a magyarországi románok felszabadítása és Erdélynek Romániához való csatolása. Ez a program tulajdonképpen ellentétben állott a magyarországi Román Nemzeti Párt elképzeléseivel, amely a hazai román nemzetiség politikai, gazdasági és kulturális érdekeinek érvényesülését a status quo fenntartása mellett kívánta biztosítani. Goga azonban, akinek tevékenységére az 1910-es évek elejétől egyre inkább a nacionalista tendenciák eluralkodása vált jellemzővé, épp e téren került éles ellentétbe saját pártjával. Míg ez utóbbi a háború kitörésekor a hazai románságot a központi hatalmak melletti egységes kiállásra szólította fel, Goga szembehelyezkedve ezzel, a megváltozott körülmények között a románság elszakadásának szükségessége mellett foglalt állást. Ennek megfelelően Goga természetesen találta meg szövetségeseit a Liga Politică keretein belül. A román szervezetnek, amely 1915 januárjában Gogát — miután ez politikai vonala miatt nyíltan is szakított a Román Nemzeti Párttal — vezetőségi tagjává választotta, Goga egyik legaktívabb szereplőjévé vált. Ennek az aktivitásnak legfontosabb részét mindenekelőtt Goga ekkori publicisztikai munkássága képezte, amelyen belül Goga sovinszta hangú cikkek sorában uszított a magyarság ellen. Ady írása elsősorban e cikkekre küldött válasz volt.

Mindent megérték, s franciául magyaron beszélvén: meg is tudok bocsátani: célzás a „tout comprendre c'est tout pardonner” (ha mindent megértünk, mindent meg is bocsátunk) francia szólásra — *garibaldiskodni:* az Itália egységéért és függetlenségéért harcoló Garibaldit utánozni, majmolni. — *komitácsi:* a 19. sz. végén alakult szerb nacionalista szervezet (komita) tagjainak neve. A századfordulón s a 20. sz. elején fegyveresen küzdöttek a török és az osztrák—magyar uralom alatt élő szerbek felszabadításáért, majd az I. világháború éveiben sikeres gerillaharcot folytattak a Szerbiát megszálló osztrák—magyar és német csapatok ellen. — *Paul Déroulède* (1846—1914): Francia nacionalista költő, drámaíró és politikus. A Dreyfus-ügyben demagóg, uszító szerepet vállalt. 1900-ban köztársaságellenes összeesküvés miatt tíz évre száműzték, de öt év után amnesztiát kapott. Versei, színművei szélsőségesen nacionalista és militarista szellemet árasztanak. — *piemontikus célú emberek:* olyan egyének, akik valamely ország politikai berendezkedését — hasonlóan ahhoz a törekvéshez, amelyet az Olaszország egyesítésében döntő szerepet vitt Piemont vagy Szárd Királyság az olasz egység megvalósításakor (1861) érvényesített — csak egy bizonyos nép vagy csoport érdekeinek figyelembevételével akarják kialakítani. — *domnul:* ur.

A cikk internacionalista és a románságot érintő kitételeivel kapcsolatban I. a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i cikket és ennek jegyzeteit (AEÖPM X. 206., ill. 563. l.). A cikk egészére I. Nagy Lajos 1915. febr. 23-án Adyhoz írt levelét. (L. alább A gyúrói pap c. 1915. febr. 28-i cikk jegyzeteiben.)

Mj: J (303.); Isz (221.); Vp (322.); Na (232.); AEPI (III. 476.)

67. *A gyúrói pap*. Isten és a háború

Megjelent: V 1915. febr. 28. 11. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: oksig

[**] Eredetiben: ecce homo

Nagy Lajos (1883—1970): költő, evangélikus lelkész. Előbb Budapesten, majd 1912 és 1953 között a Fejér megyei Gyúró községben teljesített lelkesítő szolgálatot. Nyugdíjba vonulását követően Budapesten élt. Ady költészetének az Új versek darabjainak megjelenése óta lelkes híve és propagátora. (L. erre alább Nagy Lajos 1915. ápr. 20-án Adyhoz írt levelét.) Adyval még a tizedes évek előtt, teológushallgató korában levelezés útján barátságba került, személyesen azonban csak a háború vége felé ismerkedtek meg. (L. Nagy Lajos hangszalagra rögzített visszaemlékezését. PIM Hangtár, 187/1.) Isten és a háború c. röpirata Budapesten jelent meg 1915 elején. A teológiai kiindulású, vallásos frazeológiára épülő háborúellenes röpirat arra keres választ, hogy van-e köze egymáshoz istennek és háborúnak. A feltett kérdésre a röpirat válasza egyértelműen tagadó. Összefüggést isten és a háború közt a röpirat szerint csak azok keresnek, akik a maguk háborúját istennel kívánják igazolni. A háború nem isten, hanem az ember műve, isten parancsa ezzel szemben a béke, az, hogy az emberek szeressék egymást faji, nemzeti és vallási különbségre való tekintet nélkül. A háború, különösen az, melynek célja a hatalmi terjeszkedés, igazságtalan keletkezésében s lefolyásában egyaránt, s mikor benne a népmilliók akaratuk ellenére szállnak szembe egymással, egyik hadsereg oldalán sincs igazság. Igazságos háborúnak a röpirat csak a népek szabadságharcát ismeri el, mely mellé istent is oda lehetne állítani, majd tiltakozik az idealista monista háborúigazolások ellen. Az uralkodókról ennek során kijelenti, hogy főbe lövetnének minden békét prédikáló Jézust. Béke a földön csak akkor lesz, fejtegeti tovább a röpirat, ha ezrével támadnak bátor próféták, akik nyíltan hirdetik, hogy a hatalmasok háborúja bűn, s ha a népeket a béke, a népek barátságának gondolata hatja át. A mindaddig pozitív értelmű röpirat gondolatmenete csupán befejező részében válik ellentmondásossá. Ebben a magyarság harcával kapcsolatban Nagy Lajos arról ír, hogy a magyarság harca, mivel a magyarságot megtámadták, jogos. Éppen ezért, ha óhajtja is az emberiség békéjét, nem kívánja lelohasztani azt a buzgalmat, amely országszerte „ügyünk védelmére” feltámadt.

Hogy a fenti gondolatokat kifejtő röpiratról Ady cikket írt a Világba, az a Nagy Lajossal való levelezőbarátságon s a röpirat pacifista gondolataival való rokonszenvezésen túl nyilván szorosan összefügg Nagy Lajos Adyhoz írt alábbi levelével (I. MTA Könyvtára. K 10/87.), melynek mellékleteként Ady Nagy Lajos röpiratát is megkapta:

Kedves Ady Endre Uram, —
a Világ egyik számában ezeket a sorokat olvastam Goga Oktaviánának küldött üzenetében: „Amelyik nemzet *ma* internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyü.”

Annál nagyobb megértéssel olvastam ezeket, mert a lelkiismeretem megnyugtatására is beszéltek hozzám e sorok.

Pár nappal előbb adtam ugyanis nyomdába mellékelt írásomat — hosszú töprengés után, hogy: szabad-e *ma* az igaz magyarnak a Kárpátokon belül *így* érezni, *így* gondolkozni s szünni nem akaró háborús fölszerelések és mozgolódások láttára *így* beszélni? Akkor került kezembe a Gogához küldött üzenet s én megnyugtatására magamnak újból és újból ismételtettem: egy nemzet, aki súlyos shakespearei helyzetben megengedi legjobbjai valakijének, hogy embert lásson az emberben — nem lehetetlen jövőjű nemzet. E gondolatokkal való konvenálás késztet arra is, hogy írásomat kedves Ady Endre uramnak megküldjem.

Írásom kapcsán bizonytalán támadnak ellentétek is közöttünk, ám méltóztassék akkor is ez írást úgy venni, hogy annak írója ama taláros seregből való, akiknek lelkiismerete nem mozdult meg még a karácsonyi ünnepek alatt sem, amikor a békeség és szeretet leple alatt a verbuváló őrmesterek szerepét töltötték be. Ígyben mellékelek egy másik füzetecskét is. Ha az „Isten és a háború” érdekelni fogja, bizonytalán sor kerül a másikra is.

A küldött meleg levélért köszönet. A tervezett házassághoz feleségemmel együtt sok-sok boldogságot kívánunk. — Tőle is sok meleg üdvözlöt, kedves Ady Endre uramnak igaz baráti híve

Gyúró 1915 febr. 23.

Nagy Lajos

Az Ady cikkét legalábbis részben inspiráló fenti levélen kívül ránk maradt Nagy Lajosnak az a levele is, mely reagálásként íródott Ady cikkére. (L. MTA Könyvtára. K 10/88.) A levél szövege a következő:

Kedves Ady Endrének, —

Úgy megengeded, hogy a Világban rólam adott írásod nyomán *így* nevezzelek. — Hogy ne a gyúrói pap, hanem annak *szíve* beszéljen hozzád. — Egyébként a múlt hetet feleségemmel Pesten töltöttem. Egyik napon föltelefonáltunk a Nyugat szerkesztőségéhez — utánad tudakozódón — s ott azt az értesítést kaptuk, hogy ezidőszent Csucsán vagy. S mert nem sikerült a Pesten remélt találkozás, fölverlek írással csucsai magányodban, recte: nási boldogságodban. —

Írásodért akartam s akarok most is köszönetet mondani. — S bár úgy vagyok, mint Arany Petőfivel: Ady Endrét „barátul dehogyan érdemelem” — mégis a köszönet mellett azt kell mondanom, hogy nem várt írással *adósom* voltál nekem.

Szegény Zuboly emlékének áldoztál a minap meleg glossákban, talán nem is tudva, hogy neked jó Ady Endre, több Zubolyod is van. Nem úgy gondolom, hogy Te volnál velük annyira egy, mint voltál Zubollyal, hanem, hogy azok nőttek a Te lelkedhez, s azok ölelnek Téged lelkükkel ismeretlenül is, úgy mint Zuboly ismerve tette azt.

Bizony mondom Néked, öntudatra ébredésemtől fogva az én életem sem volt más, mint egy nagy öklelés, civódás, tülekedés, érted: Ady Endrért. S csak egy kis híja, hogy végzetessé nem vált rám nézve neved, vagyis érted való öklelésem, mert nagy megbotránkozásra adott okot az, hogy teológus koromban a soproni lapokban rólad cikkezve (egy ostoba, ellened irányuló támadást verve vissza) még erotikádat is szépnek mertem nevezni, s mint teológus, gyönyörködni mertem: „Tüzes, sajtó seb vagyok, égek” kezdetű versedben. Száz évre kompromittáltam a soproni teológiát, „e lelki közösséggel s perverz hajlamaimmal” — mondotta egyik professorom a konferencián, amelyen azonban mégis győzött nagyrabecsült és szeretett igazgatóm jobb fölfogása s én teológus maradtam. De azóta is, meg azelőtt

is sok felé jártam, Ady Endrének pedig mindenütt van ellensége, vagy helyesebben: nem ismerője s így a harc, az öklelés örökös volt. —

Gyóni Gézaról is szerettem volna veled beszélni. — Egy Üzenetet küldött ő Przemyslből Nyugatra. S ezzel a versével nagy félreértésekre adott ő alkalmat s hallottam már véleményt, hogy verse Adyék, illetve Ady ellen irányult.

Sajnálom nagyon, ha Gyóni Gézaról e verssel kapcsolatban ily értelemben hallottál volna Te is. Ép ezért sietek is ideírni, hogy Gyóni Géza nemcsak Zubolyodnak, de öklelő Botondodnak is nevezhető. Nagy, erős mellét sokszor feszítette ki éretted, erős, öblös hangját sokszor zúgatta miattad. — Emlékszem, a Vér és Arany megjelenésekor lejött hozzám Komárom-megyébe. És akkor mi, könyveddel kezünkben fölriogattuk a vármegye csendjét, — járva faluról falura, szavalva, citálva verseidet. — S a tatai brikettet gyártók szénfüstös agyára, részeges falusi kántorok, „ősi, telt szájú” prédikátorok s kopott pennájú nótáriusok, végzett földbirtokosok s bámésképű analfabéták agysejtjeire csak egy nevet irtunk: Ady Endre nevét. Pereltünk a perlőinkkel, civódtunk a civódókkal, tort ültünk a megértőkkel. A könyved szétmállott, elszakadt, de célunk elértük: urambátyámék szájából kiesett a füstös pipaszár és nem dohogva többet, tűz ragyogott föl még egyszer fénytelen szemükben, s Ady Endre nevétől és verseitől visszhangzott akkor az egész vidék. —

Míndezeket pedig csak a helyes distingciók kedvéért mondtam el, hogyha netalán Gyóni Géza verséről más értelemben hallottál volna beszélni, figyelmedet valamiképen ki ne kerülje az, hogy Gyóni Géza is ismeretlen Zubolyod és öklelő Botondod s hogy Gyóni Géza przemysli üzenete a „sok rímpólyás gyöngye gyermek”-nek szólt, akiknek Te dajkája voltál. E rimes kis aprószentekről, tudom, te sem vagy más véleménynyel. —

A lapok pár héttel előbb hírül hozták a házasságodat is. — Ha fölbuggyan egy ima szivemből, amely a szépség, az erő és az igazság jegyét viseli magán, azt értetek mondom majd el; s ha fakad egy áldás ajkamon, amely csodásan megfogamzik, azt reátok küldöm majd. —

A Nagyságos Asszonynak kézcsókom jelentve, feleségemtől meleg üdvözlöteket csatolva, Téged ölel

Gyúró 1915 ápr. 20.

szerető hived
Nagy Lajos

Nagy Lajos és Ady kapcsolatára l. még Nagy Lajosnak az Ady—Rákosi-vita során írt Ady Endre és Gyóni Géza. Dunántúli úr figyelmébe c., Ady mellett kiálló s a Világ 1915. nov. 11-i számában megjelent cikkét (419. l.).

Prohászka Ottokár: I. a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. 1906. márc. 31-i cikk jegyzeteit (AEÖPM VII. 434. l.). — *Ernst Haeckel* (1834—1919): német darwinista biológus és filozófus, a jénai egyetem tanára. A darwinizmus elméletét több vonatkozásban tovább mélyítette. Filozófiai nézeteit elsősorban az 1899-ben megjelent Weltrátsel (Világrejtélyek) c. nevezetes és sokat támadott könyvében fejtette ki, melyben a vallásos és idealista világszemlélettel szemben sikra szállt a materialista természet-felfogás mellett. Filozófiai alapelveiül a materialista monizmust, azaz a világ s minden létező anyagi eredetét vallotta. — *Hérakleitosz* (i. e. kb. 544—483): ókori görög materialista filozófus. A dialektikus szemléletnek, a dolgok örök mozgásának, az ellentétek szakadatlan harcának, egymásba való átcsapásának és egységének első vallója. — *kivel megírti-kellett levelek mégis-mégis barátságba vittek*: Az Ady Nagy Lajoshoz írott levelei nem maradtak ránk, csupán Nagy Lajos Adyhoz intézett négy levelét ismerjük. A fentebb közölt

kettőn kívül l. még MTA Könyvtára. K 8/46. és K 10/86. jelzeten. — *Néhajó Böhöm professzor*: Böhöm Károly (1846—1911), 1896-tól a kolozsvári egyetem filozófia tanszékének tanára, a Magyar Filozófiai Szemle megindítója. Szubjektív idealista filozófiai nézetei nagy hatást gyakoroltak a hazai filozófiai gondolkodásra. — *ecce sacerdos*: íme a pap. — *Jájdálmában azokat vigasztalja, akik ma a legszerencsétlenebbek. Akik nem tudják magukat átadni a kívánatos, jó tömegszuggerciónak, s jobban a Halál előtt vannak, mint a sándárvok lakói*: L. ezzel s a cikk befejező szavaival kapcsolatban Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16.—okt. 1-i cikket és jegyzeteit (80., ill. 323. l.). — *Jászi Viktor* (1868—1915): jogi író, egyetemi tanár, Jászi Oszkár bátyja. 1893-tól a kecskeméti, 1902-től a debreceni jogakadémia tanára. 1912-ben a kolozsvári egyetemen a magyar közjog nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1914-től a debreceni egyetem tanára. A polgári radikális értelmiséghez tartozott. Kapcsolatot tartott fenn a munkásmozgalommal is. 1915. febr. 25-én éjjel halt meg. Haláláról a Világ másnap számában adott hírt. (L. Jászi Viktor meghalt. V 1915. febr. 26. 9. l. E cikk részletesen szól Jászi Viktor pályájáról is.)

Mj: AEPI (III. 477.)

68. Levelek Madame Prétérite-höz

Megjelent: Ny 1915. márc. 1. 261—262. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: képzeltséged

Madame Prétérite: L. az azonos című 1913. febr. 1-i cikk jegyzeteit (182. l.). — *Megérem-e, hogy midőn is hangosan lehet írni . . .*: A háború alatt a szigorú cenzúra miatt Ady legfontosabb politikai mondanivalóit nem írhatta meg. Gyöttrő némaságra kényszerítettségét közvetlenül vagy közvetve számos cikkében, versében és levelében panaszolja ekkor: I. a Távol a csatától. I. Az értelmetlen versek c. 1915. jún. 27-i, a Távol a csatától. II. Írók, kik védekeznek c. 1915. szept. 5-i, a Távol a csatától. I. Esztéta és poeta c. 1915. szept. 10—15 közti, a Távol a csatától. I. „Az Elit kálváriája” c. 1915. okt. 3-i, a Jeremiás siralmi — mindig c. 1915. dec. 25-i, a Vallás és demokrácia c. 1916. jún. 29-i cikkeit (94., 102., 104., 116., 125. l.), Az igazi szó c. 1915. máj. 16-i, A sirató siralma c. 1915. júl. 1-i, A némulás bosszúja c. 1915. júl. 11-i, a Több bizalom vágya c. 1915. júl. 18.—aug. 1-i, a Szegény legény botja c. 1915. aug. 8-i, a Kétkedő magyar lelkem c. 1915. szept. 12-i verseit és a Hatvány Lajoshoz 1914 őszén, valamint 1915. máj. 1-én, ill. Ady Lajoshoz 1915. máj. 30-án és jún. 1-én írt leveleit (AEVI, 505. l., valamint MTA Kézirattára K 14/125., ill. AEVI, 518. és 519. l.). — *Serája*: Jeruzsálem főpapja a városnak a babiloniaiak által történt elfoglalása és elpusztítása (i. e. 586.) idejében. — *Jeremiás*: A háború megpróbáltatásai, a korlátozott szóláslehetőség idején Ady legsúlyosabb gondolatait vissza-visszatérően az őszöveksi Jeremiás próféta szavainak idézésével húzza alá. L. még a Jeremiás siralmi — mindig, valamint a Vallás és demokrácia c. fentebb említett és a Korrobori c., 1917 júliusából való cikkeket. (Az utóbbit l. 136. l.) — *„Ésmondá Jeremiás Serájának: mikor Babilonba jutsz, és látod és elolvasod mind e szókat . . .*: L. Jeremiás könyve 51. rész, 61. szakasz. — *„Mikor e könyvek olvasását elvégezed, köss red egy követ, és hajtsd be az Eufrátesz közepibe”*: L. uo. 51. rész, 63. szakasz. — *„és meglá Jeremiás egy könyvb[e]n] mind a háborúságot, mely következendő vala”*: L. uo. 51. rész, 60. szakasz. — *Jött hozzám az én barátaim közül az erős, akinek az ereje szép és magyar*: Móricz Zsigmond. — *Szeretett, nagy, mondókás emberem, akiről ilyesmit írtam valaha . . . Nyugat csapatjának keleti zászlója*: L. a Levél-féle Móricz Zsigmondhoz c. 1911. dec. 1-

verset. — *Até*: a szellemi elvakultság, téves hit megszemélyesítője az ókori görög költészetben. — „*Íríts meg, Uram, minket tehozzád, és megtérünk, újítsd meg a mi napjainkat, mint vala a régi időben.*„: I. Jeremiás siralmai 5. rész, 21. szakasz.

Mj: VT (127.); II—III. r. Ai (379.); II. r. KF (305.); AEPI (III. 479.)

69. *Távol a csatától.* Szegény Zuboly emlékének

Megjelent: V 1915. ápr. 18. 17. l. — Ady Endre

Zuboly, polgári nevén Bányai Elemér (1875—1915): író, újságíró, a századelő egyik leghaladóbb szemléletű alakja, az új Magyarország megszületésének türelmetlen sürgetője. Pályája elején kolozsvári s más erdélyi lapok szerkesztője, 1905-ben Budapestre jött, s itt hosszabb ideig a Pesti Napló, majd a Magyar Nemzet, végül a Magyarország belső munkatársa. A háború első napjaiban mint a 23. honvéd gyalogezred tartalékos hadnagya Nagyszebenben bevonult katonának, s egy fél évvel később, 1915 márciusában kikerült a harctérre. Ápr. 2-án az Uzsok körüli harcokban esett el. Halálhíret a lapok ápr. 15-én közölték. Hamvait később hazaszállították, s 1915. szept. 19-én a Kerepesi temetőben temették el. — Ady egyik legbensőbb barátja volt, akinek tiszta jelleme, nemes, mély embersége fogalomná vált a kortársak előtt. Bölöni emlékezése szerint a barátok közül Ady szívéhez ő állt a legközelebb. „Nem is láttam Adyt embert jobban szeretni” — írta Bölöni (l. Bölöni, 1966. 305—306. l.), s ez a szeretet egyaránt szólt a példás embernek s a harcostársnak, aki a Budapesti Újságírók Egyesületének 1909. évi, csaknem egészen Aduval foglalkozó almanachjának szerkesztőjeként az első tüntető kiállást szervezte meg Ady mellett. Halála után Ady a jelen cikkén túl még Zuboly emléktáblájára c., 1915 májusában írt, a Centrál Kávéház emléktáblájára szánt versével adózott emlékének. Bányai Elemérről részletesebben l. Király István: A költő barátja. (Arcképvázlat Bányai Elemérről). Kortárs 1967. nov., 1790—1794. l. — *Egy német katonai blankettán írta meg nekem utolsó levelét*: Márc. 9-én. Zuboly ekkor haladt át századával a csucsaí állomáson. (l. Zuboly könyve. Bányai Elemér válogatott munkái. Összeáll.: Mikos Lajos. Bp. 1916. 265. l.) Érdekes, hogy Bányai Elemérről névalírással nélkül közölt, Bölöni által írt nekrológiájában a Világ (Zuboly. V 1915. ápr. 15. 5—6. l. — A nekrológus Bölöni nevének feltüntetésével l. még Zuboly könyve. 32—33. l.) az Adyhoz írt levéllel csaknem szó szerint megegyező levelet idéz Zubolytól: „Századparancsnok vagyok, és embereimet viszem a harctérre . . . Hogy merre? — nem tudom, de a csatát csak megtalálom.” — *Majdnem egyszerre indultunk el, én házasodni Pestre*: Ady 1915. márc. 27-én kötött házasságot Budapesten, ahová Csucsáról márc. 26-án érkezett Boncza Bertával. — *április 28-án engem is besorozhatnak katonának*: Ápr. 28-ára sorozásra volt hivatalos Tasnádra. (l. Ady 1915. ápr. 18-i levelét Bölönihez. AEVL, 516. l.) — *Néha egy évig minden napon kellett látnunk egymást*: Ady az 1908 és 1912 közötti időszakra utal, amikor főleg a Három Holló szeparéjában igen sok estét töltött együtt Zubollyal. — *Ma véletlenül . . . olvastam . . . Kiss Menyhért . . . cikkét*: A háború költészete címmel l. Katholikus Szemle 1915. ápr.-i sz. 402—408. l. A magyar háborús költészet alkotóit és alkotásait számba véve Kiss Menyhért a cikk egyik bekezdésében gúnyos oldalvágást tesz a modern magyar irodalom s — nevének kiírása nélkül — a háborús hisztériakeltéssel szembeesülő Ady felé: „Míg a háború ki nem tört — írja Kiss Menyhért —, a magyar irodalomban Párizsban, a Szajrán csónakáztak, Verlaine-t, demondokat, lila tintát és abszintet fogyasztottak, s gúnyos kacajjal nevelték

ki a »hazaffyas« vagy pláne vallásos (»felekezeti allíra«, b osztály) költészetet. Nyugaton jött fel a nap naponta, s reggel 7 órakor áldozott le a pesti kávéházakban. Keresték a homályt, a füstöt, az általános emberit, a négy-szótagú rímeket, a nemzetközi nyomort s a legrettentőbb budapesti dialektust. A költői iskola látható feje perszifálta a Tisza partját, a szalonmás magyar legényt, az itteni pocsolyát, a durva magyar életet, mert a nyírott fákat szerette Versailles-ból, a bókoló franciát (gyermeket, asszonyokat éheztetett, kínozta a háború elején), s a tiszta falusi leány helyett dal csendült a Moulin Rouge kifestett, mindennel meghasonlott tündé-réről. S ma, mikor minden egyéni baj és öröm megszűnt, s ott dobog mindenek szíve az északi harctéren, a modern költővezér ma se altruista, ma se magyar, ma se *mással*, magával és szerelmével törődik, dalolván így:

»Szerettem volna, hogyha untat
Bolondulása a földnek,
Ez a nagy vérlakodalom,
Cifra szűrőmmel betakarom
Vihar elől magunkat.«

Sem ez az önző hang, sem a gyávaság dicsérete (az ügyész úr kiváló műérzékkel megrövidítette a Világban e különös költeményt) nem nagy öröme a nagy magyar közönségnek. A modern irányzat kezdete óta bukkott volt, de ha valamelyik izületében vonaglott valami élet, hát ez a mai nagy világreggés örök időkre semmiségbe löki." — *Kiss Menyhért* (1880—1934): költő, novellista és újságitró. Költőként először a Petőfi-epigonok szőlamos hazafiságának volt jellegzetes képviselője, a háború után az irredentizmus egyik fő szószólója. Kiss Menyhértra l. még a Daudet és Kiss c. 1918. febr. 16-i cikket (146. l.) — *Egy hőbor versesem mindig adódott neki a kötetekben*: Ady kötetében összesen két verset ajánlott Bányai Elemérnek: A magunk szerelme c. kötetben (1913) a Szent Lehetetlenség zsoltárja, a Ki látott engem? c. kötetben (1914) pedig a Megint sokan néznek címűt. — *Ha elmentél . . .*: A verset Ady Szegény Zuboly emlékére címmel vette fel a halottak élén c. kötete (1918) azonos című ciklusába.

Ady cikkével kapcsolatban Kóppa álnévvel Margitay Ernő tollából az Élet c. katolikus folyóirat 1915. ápr. 25-i számában (415. l. — Glosszák) Szinyei-Merse és Zuboly cím alatt a következő sorokat olvashatjuk: „Szegény Zuboly úgy halt meg, ahogy »az állati östermészet fölébredése« óta ezer meg ezer más magyar hős meghalt. Elmúlásának a híre szomorúsággal töltötte el a lelkemet. Ady pedig elparentálta. Elismerem, igaz érzés adta kezébe a tollat. Csak az a baj, hogy a Zuboly elsratása helyett azt tudtuk meg tőle magától, hogy Ady Endre milyen nagy legény. Ezt idáig is tudtuk. S a gyász fekete komorsága abban se gátolta, hogy egyik kritikusa felé ne rúgjon. Zárjel között rúgott . . . Szerencse, hogy nincs megvasalva a lábára . . . Ezt csak úgy melléltensz mondok. Mert a vers, ami a cikke végén van, éktelenül komisz. Majdnem olyan rossz, mint a prózája.”

A cikk egy évvel később a Világ közlése után másodközlésben megjelent: Zuboly könyve. 22—23. l.

Mj: Ai (379.); KF (307.); AEPI (III. 480.)

70. *Távol a csatatérről*

Megjelent: V 1915. ápr. 25. 15. l. — Ady Endre

I. *A finom Péter*

[*] Eredetiben: ön

Ady e novellaszerű kis jegyzetének hőse minden bizonnyal azonos azzal a személlyel, akiről Ady Búcsú virágos Pétertől c. 1918. okt. 1-i karcolatát (l. AEON 1285. l.) is írta, s akit ez utóbbi helyen Ady „volt legényünk”-ként emleget. A cikk, ill. a karcolat szereplője nevének azonosságán túl e mellett szól a két írás tartalmi elemeinek rokonsága is. Ady felismerhetően ugyanazon — Csucsához kötődő — élmény alapján írta meg mindkét írását.

A cikk kapcsán Emil Isac a cikk megjelenésének napján kelt levelében (l. MTA Ktt K 10/77.) az alábbiakat írta Adynak:

Kedves Bandi,

A te szép írásodat a román bakáról igazán meghatottan olvastam. Úgy látszik, hogy mégis csak őszinte és jó barátja maradsz ennek a havasba főtt latin fajnak.

Csak gyakrabban a megnyilatkozást és csak oly őszintén!

Írásodat különben elküldöttem Romániába, ahol vannak ismerőseid.

A rovat II. és III. részeként Ady Jönnek jobb napok, ill. Így van magyarul c. versei jelentek meg.

Mj: AEPI (III. 482.)

71. Kis párizsi emlékezés. (Levél Szép Ernőnek)

Megjelent: Ny. 1915. máj. 1. 516. l. — Ady Endre

a *Hôtel Európa*: A szállóra, a szálló alatti kis bárba s a cikk egészére l. a levelek Madame Prétéríte-höz c. 1914. nov. 16-i cikknek a jelen írással rokon második részét és a hozzá kapcsolódó jegyzeteket. (82., ill. 323. l.) — az *öregedő asszony, a bár tulajdonosnője*: Madame Hubert. (L. az előbb említett cikket és jegyzeteit.) — a *híres P. L. M.*: a „Páris — Lyon — Méditerranée” vasút, más néven a Côte d’Azur Rapide. (L. az előbb említett cikk jegyzeteit.)

Mj: Pn (310.); AEPI (III. 483.)

72. Távol a csatatévtől

Megjelent: V 1915. máj. 9. 17. l. — Ady Endre

I. Ágoston úr esete

Ady írásának háttérében az Akadémia nagygyűlésének máj. 5-én hozott határozata áll, amely elvetette az I. Osztály által előterjesztett javaslatot, hogy az Akadémia az évi nagydíjával Faust-tanulmányait tartalmazó könyvéért (Faust. Irodalomtörténeti cikkek. Bp. 1914.) Heinrich Gusztávot (1845—1922), az Akadémia főtítkárát tüntessék ki. Az esettel kapcsolatban közöljük a Világ máj. 7-i számának a határozatáról tudósító hírcikkének vonatkozó részét, amely Ady jegyzetének is forrásául szolgált:

Az akadémiai nagyjutalom. Az Akadémián ma délután döntöttek a nagyjutalom ügyében... Az Akadémia I. osztálya a tegnapi nagygyűlés elé azt a javaslatot terjesztette, hogy az akadémiai nagyjutalmat ítéljék oda Heinrich Gusztáv Faust-tanulmányainak. A javaslat előterjesztése után felállott dr. Vargha Gyula, és hangsúlyozta, hogy bár az ő egész írói egyénisége a békét szolgálja, ezúttal mégis lelkiismereti kötelességének tesz

eleget, midőn elveti a háború magvát, és figyelmezteti az Akadémiát arra, hogy van egy magyar költő, Lévay József, aki elsősorban érdemes a díjra. Ő tehát Heinrich Gusztávval szemben Lévay Józsefet kívánja a díjjal megjutalmazni. Az akadémiai tagok az indítványt nagy rokonszenvvel fogadták, és többek felszólalása után úgy határoztak, hogy az Akadémia *visszaadja a javaslatot az I. osztálynak, és újabb sürgős javaslat megtételére szólítja fel*. Az osztály ma délután rendkívüli osztályülést tartott, és az Akadémia elé terjesztett újabb javaslatában Lévay Józsefnek 1909-ben megjelent A múzsa búcsúja című költeményét ajánlja a nagyjutalomra. Az Akadémia az osztály javaslatát elfogadta, a nagyjutulommal Lévay Józsefet, a Marczibányi mellékjutulommal pedig Berczik Árpádot tüntette ki.

aki merészelt Arany János utódja lenni: Arany 1865-től 1877-ig volt az Akadémia titkára. — ezt az Ágostont: Az, hogy Ady itt és cikke címében Heinrich Gusztáv keresztnévét Ágoston névvel helyettesíti be, nyilvánvalóan azzal függ össze, hogy Ady tudatában a Gusztáv és az Ágoston azonos névként élt. Az utóbbira vall, hogy más cikkeiben megfordított behelyettesítésekkel találkozunk. Nevezetesen Pulszky Ágoston kapcsán, akit Tisza Kálmán szobra c. 1902. ápr. 6-i, Kozmopoliták c. 1902. júl. 6-i és A halás utókor c. 1907. okt. 6-i cikkében (I. AEÓPM III. 212., 109., ill. uo. IX. 18. 1.) Ady egyaránt Pulszky Gusztávnak nevez. A Gusztáv és az Ágoston azonosítása azonban téves etimologizáláson alapul, a két névnek ugyanis etimológiailag nincs egymáshoz semmi köze. (Vö. Kálmán Béla: A nevek világa. Bp. 1967. 26., ill. 31. 1.) — A minap régi tanáraitam emlékeztettem erre: Április végét—május elejét Ady Érmindszenten töltötte, ahová fiatal feleségét vitte el bemutató látogatásra szüleihez. Ekkor s hasonló céllal látogatott el Zilahra is Ady egykori tanáraihoz. — v. b. t. t.: valóságos belső titkos tanácsos.

III. És most üzlet

Lovainkat elvitték: Hatvany Lajosnak szóló máj. 1-én kelt levelében írja Ady: „És most ezennel hivatalosan fordulok hozzád. Te meglátod, el lehet-e s kivel lehet kérésemet elintéztetni. Szegény öreg apám a kis földjén egy ló nélkül maradt. Ő úgy tudja, hogy sebesült s kimustrált lovakhoz gazdák könnyen juthatnak. Neki — persze a kincstár által megszabott díjért — két ló kellene. Ugyancsak kettő, ha kissé bénák is, kellene nekem Csucsára. Valamelyik emberrel tudakoltasd meg ezt s légy kegyes tudatni Csucsára.” (L. MTA Könyvtára. K 14/125.)

A rovat II. részeként Ady A véres zavarok c. verse jelent meg.

Mj: AEPI (III. 483.)

73. Távol a csatatértől

I. Az értelmetlen versek

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 8 fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában idegen kéztől: *Garmond*. Ugyanott az 1. sor előtt idegen kéztől kék ceruzaférral az oldalszámmra utaló nagyalakú arab egyes. A megfelelő számmal hasonló jelölés található a kézirat többi fólióján is. Ez utóbbiakon a sorszám részben a sorok közé, részben a fóliók jobb szélére, ill. aljára került. A cikk szövegét a kéziratban még két fólió követi. Ezeket római II-es sorszámmal az élén a Bátor jaj nélkül c. vers olvasható. Ady aláírása a vers szövege után áll. A PÍM tulajdonában. Jelzete: A. 23.

Megjelent: V 1915. jún. 27. 13. 1. — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Elterések a kézirat és a Világ szövege között:

Bek.	Sor	Kézirat:	Világ:
		Főcím: csatatértől.	csatatértől
		Alcím: versek.	versek
1.	1.	rótt	írott
2.	1.	Karácsony	karácsony
2.	2.	Karácsonykor	karácsonykor
2.	7.	aktuálitásuk	aktualitásuk
2.	10.	Persze hogy	Persze, hogy
2.	15.	Néhány	Néhány
2.	26—27.	helyrehozni a mi	helyrehozni, ami
3.	1.	Külömben de	Külömben, de

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
1.	1.	rótt (A szó fölött erős kerek törlés)
2.	4.	aratás (A szó után egy szó olvashatatlanul törölve; a törlés fölé írva: <i>végeve</i>)
2.	6.	kiestem (A harmadik betű helyén egy <i>e</i> törölve; a törlés fölé írva: <i>e</i>)
2.	7.	még (A szó első betűje fölött egy vessző törölve)
2.	11.	lettem (A második <i>t</i> után egy <i>a</i> s az <i>m</i> egy felesleges szára törölve; a törlés fölé írva: <i>e</i>)
2.	12.	Én (A szó után egy betű olvashatatlanul törölve)
2.	15.	szegény (A szó után beszúrva: <i>boldogult</i>)
2.	18.	kutya-korbácsot (A szó utolsó előtti betűjének a helyén egy rosszul írt <i>o</i> törölve; a törlés fölé írva: <i>o</i>)
2.	20.	Ádammal (Az <i>l</i> helyén egy betűnyi olvashatatlan törlés; a törlés fölé írva: <i>l</i>)
2.	24.	Kínoz a (Az <i>a</i> után egy vagy két betű olvashatatlanul törölve)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor	Kézirat:
		Főcím: csatatértől
		Alcím: versek
1.	1.	dies'', és
1.	4.	szigorúan
1.	6.	maradjak, s
2.	1.	karácsony
2.	2.	múlt karácsonykor
2.	3.	máris
2.	5.	háború
2.	7.	aktualitásuk ... Háború ...
		háborús
2.	8.	Háború
2.	10.	Persze, hogy
2.	12.	Borsszem Jankó
2.	14.	új
2.	15.	Néhány

Bek.	Sor	<i>Kézirat:</i>
2.	16. csúfolódás	csufolódás
2.	17. Párizsban éltem, s	Párisban éltem s
2.	18. kutyakorbácsot . . . világ- háború . . . Párizs	kutya-korbácsot . . . világ- háboru . . . Páris
2.	19. nincs, s	nincs s
2.	20. de hát	dehát
2.	21. szerettem, s	szerettem s
2.	22. bánt, s	bánt s
2.	24. szörnyűsége, és	szörnyűsége és
2.	25. szabadjon, s	szabadjon s
2.	26—27. háborús . . . helyrehozni, ami	háborus . . . helyrehozni a mi
3.	1. Különb	Külömben
3.	4. egyszabású . . . egyrangú — igy.	egy szabásu . . . egy rangu, — igy.
	Aláírás: Endre	Endre.

A cikk megírásához a közvetlen indítékot a Borsszem Jankó 1915. jún. 13-i száma adta, amelyben minden bizonnyal Molnár Jenő, a lap egyik szerkesztője, Dr. Tömb Szilárd álnéven Tudományos líra cím alatt izléstelen kommentár kíséretében újraközölte Adynek A rabbiság sorsa c., a Nyugat két héttel korábbi, jún. 1-i számában megjelent versét. A vershez fűzött kommentár célja a vers s rajta keresztül általában Ady költészete érthetlenségének kifigurázása volt, ami annál is inkább érzékenyen érinthette Adyt, mert a Borsszem Jankó rövid három héten belül már másodsor kezdte ki ilyen értelemben verseit. Május 23-i számában ugyanis a lap szintén közölt két verset Adytól (Életesnek látom magamat és Nyögök s mind terhemmel . . .), s noha akkor az „elemző” kommentár elmaradt, magából a verseknek élcslapban történt újraközléséből s az újraközlést indokló egyetlen mondatból (A Borsszem Jankó számos olvasójának kívánságára — hogy minél szélesebb körben váljanak ismertekké — készséggel közöljük Ady Endrének a Nyugat 1915. május 16. számában megjelent két versét.) a gúnyos szándékot aligha lehetett félreérteni. Ady már ekkor, a máj. 23-i közlemény megjelenésekor tervbe vette, hogy válaszol a Borsszem Jankónak: „a Borsszem Jankó heccelődése fáj: hiszen nekem muszáj és — nem lehet ínom. Táviratozz, ha nem látod helyesnek, hogy a Világban gorombán válaszoljak” — írta öccsének máj. 30-án kelt levelében (l. AEVL 518. 1.), a tervezett válasz azonban egyelőre, a Borsszem Jankó újabb „heccelődéséig” elmaradt. Feltűnő viszont, épp az előbbieik ismeretében, hogy amikor a Borsszem Jankó második, alább közlésre kerülő s az elsőnél jóval sértőbb gúnyolódása megjelent, Ady egyéb polémiaihoz képest is szokatlanul, nem azonnal, hanem csak két héttel később s barátai unszolására reagált az őt ért támadásra. Aligha kétséges, hogy ebben nem külső körülmények, hanem elsősorban Ady idegzetének végső megviseltsége, a háború, a hallgatási kényszer miatti örlődése játszott közre, ami a cenzúra szigorán túl ekkor már gyakran hatott vissza bénító módon Ady alkotó kedvére.

A Borsszem Jankó jún. 13-i kommentárjának szövege, amit a lap Ady említett verséhez fűzött, a következő:

Költőnk nyilván a neológ, status quo és orthodox izraeliták egyesülési törekvéseinek hangulata alatt írta meg ezen verset, mely csak a kikeresztelkedetteknek tett concesszió kedvéért kezdődik Szent Péter említésével. A költő ennenmágának Pétere, de lehet, hogy ennenmágának kakasszava is, amely ezerszer szólhat már: e homályt az interpunkció nem deríti fel. Ámde

erről a Péterről, illetve kakasszóról csakhamar kiül, hogy egy közönséges bocher (lásd: Molnár János apát privát galliciai szótárát), helyesebben zsidótan, szegény rabbi, aki valószínűleg nem végezte el az országos rabbi-képző szemináriumot (Budapest, Röck Szilárd utca 26.), amely körülmény tudvalevőleg a Bé-osztályú népfölkelők sorozásánál is figyelembe vétetik. Költő az ő enjét, akit vén Mesternek, korábban Péternek és kakasszónak, későbbben zsidótan szegény rabbinak nevez, nem tagadja meg.

Ebből kifolyólag nem áll rabnak örjögő népek középe. Nagyon helyesen. A rabbiból nem lehet rab, mert a rabbi szó nem a rabból, hanem a röv, ráv, majd rebbe (lásd: Molnár János apát privát galliciai szótárát) szóból származik, s már Horatius Flaccusunk: Berzsenyi Dániel megmondá, miszerint „Róma megdől s rabigába görbed”. Itt — a Magyar Nyelvőr tévelygői szerint — nyoma van ugyan a rabbi szónak, de egy *bé*-vel, tehát költőnk joggal mondhatja magáról mint rabbiról, hogy nem áll be rabnak. Ő még főrabigába sem görbed. Mert tudvalevő, hogy rabnak be lehet állni. Teszem azt, beleütököm a büntetőtörvénykönyvbe, és beállok rabnak.

A költő később kijelenti, hogy meréssel szántja, gondolja el a Bolygót. Ezt a nyilván agrárcsillagászati vonatkozást rendkívül érthetővé teszi azon megállapítása, hogy nem lesz úgy mindig, hogy egy-két ember érdemlődik, kit szerelemmel vesz körül a krisztusi dőre. Íme a merkantilista zománc hirtelen lepattan, a rabbi eltűnik, és eltérbe lép a krisztusi dőre. Oly világos, hogy minden magyarázat csak elhomályosítaná. Tehát: magunkért, rabbi-ságunkért csalatni, csalódni előre. Ez a kompromisszumos megoldás mint a ruggyantagyár Newski prospektje villan át agyunk heves matracának vezérkari jelentésén. Ah igen, rabbi-ságunkért, magunkért, kakasszavunkért, kakasunkért, amelynek párja ma tizennyolc forint hetven krajcár és minden, mndn, mgkrglk...

Adynak e kommentárra válaszoló kemény hangú cikkét a Borsszem Jankó szintén nem hagyta válaszolatlanul. A viszontválaszt a szerkesztők először a Világnak küldték el, de a Világ nem vállalta az Adyt támadó nyilatkozat közlését. Ady — Bölöniékhez írt júl. 1-i levelének (l. AEVL 521. l.) bizonyossága szerint — már ekkor tudomást szerzett a Borsszem Jankó nyilatkozatáról. A szóban forgó levélből tudjuk azt is, hogy a nyilatkozat szerzője Molnár Jenő volt. (Ez utóbbi teszi valószínűvé, hogy a Borsszem Jankónak Ady említett verséhez fűzött, fentebb közölt kommentárját is Molnár Jenő írta, annak ellenére, hogy Gulyás Pál írói álnévlexikona a Dr. Tömb Szilárd nevet csak Ágai Adolf álneveként tartja számon. Ágai Adolf már csak azért sem lehetett a kérdéses írás szerzője, mert ő a cikk megjelenésének idején már közel nyolcvan éves, dolgozni nem tudó beteg ember volt. A Vál. 444. oldalán közvetve Földessy Gyula is Molnár Jenő szerzőségére utal.) Érdekes, hogy Ady, ugyancsak Bölöniékhez írt levele szerint, úgy tudta, hogy a Világ „leadta” Molnár Jenő nyilatkozatát. Adynak ez az értesülése azonban téves volt. A nyilatkozat nem a Világban, hanem — mint szövegéből nyilvánvaló — bizonyos módosításokkal a Borsszem Jankó júl. 4-i számában jelent meg. Szövege a következő:

Pro domo

Ady Endre a Világ című napilap június 27-i számában Az értelmetlen versek címen a Borsszem Jankóval foglalkozik, mert voltunk olyan hallatlanul vakmerők, és tréfásan perszifláltuk egyik-másik versét. A választ nyomban megadtuk — a Világ adta ki Ady Endre írását, de a mi válaszun-

kat a Világ nem közölte. Ő vessen tehát magára, ha az ügyet kénytelenek vagyunk nagyobb nyilvánosság elé, a Borsszem Jankó hasábjaira vinni.

Minthogy a Borsszem Jankó nagyközönsége nem olvasta Ady Endrének a Világban megjelent cikkét, előbb röviden ismertetnünk kell. Azt mondja Ady Endre, hogy barátai figyelmeztették lapunkra, szőljön már valamit; hogy a háború óta érthető okokból nem tud szabadon írni; hogy a Borsszem Jankót évek óta nem vette kezébe; hogy néhány év előtt boldogult Lipcsey Ádámot Párizsban táviratban és levélben kutyakorbáccsal fenyegette meg, mert a lap túlmént a csúfolódás határán; s hogy aki ma öt Lipcsey helyén bántja, az valamikor boldogan dadogott, hogy szóba állt vele.

Ady Endre, íme, esztendőök óta nem veszi kezébe a lapot, és rövid idő alatt már másodízben mérgeskedik azon, hogy kicsit megcsipkedtük. A nyilvánosság előtt, a legkihívóbb kritikáknak kitéve, makrancoskodik, mint a negyvenesztendőös csodagyerek, aki elfelejti, hogy ma már nem illik neki a húszéves póz, s hogy az emberek meghiggadtak, másként látnak körülötte. Azt is elfelejti Ady Endre, hogy bizonyos nevezetű Tompa Mihály — bocsásson meg érte, hogy az Ő nevével együtt említjük — a nemzeti elnyomtatás idején tudta írni legszebb költeményeit, s nem panaszkodott cenzúra miatt, nem menekült a *tilos* köpönyege alá, mondván: mit tehetek én, szegény poéta, mikor nem írhatom azt, amit akarok.

Személyeskedő része is van Ady nyilatkozatának. Az ő magyar ugarából, egyéb híján, kutyakorbácsot szántott ki öt év előtt, s mint emléket suhogtatja meg most fejünk fölött. Először Lipcsey Ádám felelt meg neki így: „uriemberek egymás között nem így érintkeznek”, és hogy „állunk elébe!” Jó lesz ezt a halott tisztessége kedvéért mindjárt odailleszteni az Ady-féle kutyakorbács mellé! Ami pedig annak a boldog dadogását illeti, aki ma öt „Lipcsey helyén bántja”: dicsekedjen vele, higgye, hogy valóban úgy volt, ha már ilyen fantasztikusan koholt tróféákra van szüksége. Az ilyen gyerekesen fellengző önimádat már a szánalom és mosoly végletei közt lebeg.

Végül egy elvi kijelentés. A Borsszem Jankó egy egész ország közönségének ellenőrzése mellett a legtisztességesebb hangon foglalkozik a közélet, az irodalom, a művészet és általában a magyar társadalom minden számbavehető emberével, eseményével, jelenségével. Ady Endrével sem teszünk kivételt. Személyeskedni, durvázkodni nem szoktunk, és hozzá sem nyúltunk személyében. Épp ennyi tisztességet várunk őtől is. Hogy aztán a közönség nevet-e Ady Endrén vagy sem: ez egészen az ő dolga.

(A Borsszem Jankó nyilatkozatának ama kitételével kapcsolatban, miszerint „Ady Endre . . . rövid idő alatt már másodízben mérgesedik azon, hogy kicsit megcsipkedtük”, meg kell jegyezni: nem tudunk arról, hogy Ady a jelen cikken kívül is reagált volna a Borsszem Jankó gúnyolódásaira. Ilyennek nyomát a szóba jöhető lapokban, ill. folyóiratokban nem találtuk.)

„*Veni summa dies*”: Eljön az utolsó nap. — *Tavaly s meg a régebbi karácsony óta két verskötetnyi versem gyűlemlett össze. A közelebbi múlt karácsonykor egy kötetemnek máris illetet volna megjelennie . . .* : 1914 végén Ady a korábbi évekhez hasonlóan szerette volna kötetbe gyűjteni az év során írt verseit. Decemberben Földessy Gyulával közösen el is végezte a versek sajtó alá rendezését, amelyeknek A nagy Hítedő címmel az Athenaeumnál kellett volna megjelenniük. A megjelentetés azonban a cenzúra miatt már eleve nehézségekbe ütközött. A kiadandó kötetben ugyanis — mint Földessy írja — „számos olyan vers volt, amelyek a magyarság pusztulását jajongták, jóval a szarajevói merénylet előtt, pl. Nincs itt ország, Éhes a Föld, A fekete Húsvét, A szétszóródás előtt, Levél ifjú társakhoz”, ami miatt

Ady „tervezett verskötetét az Athenaeum nem tudta megjelentetni”. (L. Vál. 444. l.) 1915. márc. 16-i számának egy hirdetésben a Nyugat ugyan azt ígéri meg, hogy Ady kötete „húsvét előtt könyvpiacra lesz”, de ez csak a kiadással való kísérletezésnek volt a jelzője. Később, 1915 tavaszán Ady a Nyugat RT kiadójánál próbálkozott egy kötet kiadásával, amit az év nyarán, aratás táján szeretett volna megjelentetni. „Salamonnak mondj meg — írta ezzel kapcsolatban máj. 26-án Ady Lajosnak küldött levelében [l. AEVL 518. l.] —, hogy nekem már két kötetnyi versem gyűlt össze. Szóval elég lesz, ha verseim alkudóbb felével kiléphetek — aratásra.” Salamon a Nyugat kiadó igazgatója volt, s mint a neki küldött üzenetből kitűnik, Ady a cenzúrára való tekintettel ezúttal erősebben megrostált kötet kiadására gondolt. De a kötetből még így sem lett semmi. Az Athenaeumhoz hasonlóan ugyanis a Nyugat — mint Ady Lajos írja (Ady L., 206. l.) — végül is nem merete vállalni a kiadással járó „erkölcsi és anyagi kockázatot”. A tervezett kötetre l. még a Jeremiás siralmai — mindig. Karácsonyi öröm helyett c. 1915. dec. 25-i és a [Kolozsvári kritikusaíró]. Levél a szerkesztőhöz] c. 1916. jan. 20-i cikket (116., ill. 117. l.). — *A Háború előtt tehát még irhattam háborús verseket, a Háború óta, nem kell magyarul írnom, hogy mit tehettem*: L. erre a Levelek Madame Prétéríte-höz c. 1915. márc. 1-i cikket és jegyzetét (89., ill. 336. l.). — *Néhány jó évvel ezelőtt, amikor . . . Lipcsey Ádám bátyám keze alatt a „Jankó” tovább ment a csúfolódás határánál, Párizsban éltem, s onnan táviratban s levélben jelentettem be a kutyakorbácsol*: A szóban forgó esetre 1911 elején került sor. 1911 januárjában és februárjában a Borsszem Jankó Ifj. Titán László ultramodern költő a Newyork-kávéházban cím alatt több számon át illusztrált gúnyversorozatot közölt Adyról. Ennek során a jan. 29-i számban Intermezzo címmel olyan vers jelent meg, amely kirívóan izléstelen módon gúnyolódott Adyknak Lédával való kapcsolatán. A verset közlő számot Hatvany Lajos küldte Ady után Párizsba (l. Hatvany Lajos levelét Adyhoz 1911. jan. 28. utánról. Levelek Hatvany Lajoshoz. Bp. 1967. 628—629. l.), s Ady nyomban a vers olvasása után adta fel, ill. írta meg cikkében említett táviratát, ill. levelét. Az utóbbi időpontjáról Ady Hatvanyhoz írt febr. 2-i levele tájékoztat bennünket, melyben Ady beszámolva a verssel kapcsolatos reagálásról, a következőket írja: „A Borsszem Jankónak sértő levelet írtam, mert túlmentek minden határon.” (L. AEVL 356. l.)

II. részként Ady Bátor jaj nélkül c. verse jelent meg.

Mj: Vál. (367.); Ai. (381.); KF (308.); AEPI (III. 484.)

74. *Távol a csatától*

Megjelent: V 1915. júl. 11. 15. l. — Ady Endre

I. *Rodin a pápánál*

[*] Eredetiben: beszélgetnek

1915-ben Rodin hosszabb ideig Olaszországban tartózkodott, s többek között Rómába is ellátogatott. Római időzése alatt lehetősége nyílt arra, hogy megmintázza XV. Benedek pápát, aki három alkalommal ült modellt neki. A pápa megmintázásáról a magyar lapok nem számoltak be. Ady értesülésének forrását nem sikerült kideríteni.

a Sixtusi kápolna . . . megcsinálásának ideje: 1472—1481.

III. Az öreg vátesz

Nem sikerült kideríteni, hogy írását Ady kiről írta. A cikk keletkezése egyébként szorosan kapcsolódik az 1915-ös tavaszi hadjáratok során a keleti fronton elszenvedett nagy vérvesztésekhez, majd a gorlicei áttöréssel (máj. 2-án) kezdődő s augusztus végéig töretlen katonai sikerekhez. Ezek az események, mindenekelőtt az előbbieket, kissé nacionalista irányba befolyásolták Ady gondolkodását is. Cikkének soraiból ez érződik.

II. részként Ady A némulás bosszúja (Egy régi legenda) c. verse jelent meg.

75. Távol a csatától

Megjelent: V 1915. júl. 18. 21. l. — Ady Endre

I. A Hauser ősembere

Otto Hauser (1874—1932): régész. Nevéhez fűződik a mousterien és az aurignaci ősember felfedezése. Az előbbi első maradványaira 1905-ben a dél-franciaországi Le Moustier, az utóbbira 1908-ban Montferraud-Perigord mellett talált rá. Kutatási eredményeinek megsemmisítéséről, amit Ady cikkében említ, nem sikerült közelebbit megtudni. — *Kant hospitalitási elve*: Kant szerint az embernek eredendő, természettől való joga, hogy más ember által lakott területeken megjelenjen. Ez utóbbin az érkező mindaddig nem kezelhető ellenségesen, míg békésen viselkedik. Ez az idegen hospitalitási joga, ami azonban Kant értelmezésében nem foglalja magába a régi lakosok vendéglátási kötelezettségét. Ugyanakkor az idegen jövevények illetékessége nem terjed tovább a régi lakosokhoz való közeledés megkísérlésénél. A hospitalitás ezen elvével — mondja Kant — élesen ellentétben áll Európa előkelő, kereskedő államainak inhospitális magatartása, az a jogtalanság, amit ezek az államok „idegen földek és népek látogatásánál tanúsítanak”. A „látogatást” az említett államok — mint Kant írja — a meghódítással tekintik azonosnak, és semmibe véve a benszülött lakosságot, hadseregeket küldenek a távoli földrészekre „a benszülöttek elnyomását, különböző államainak távolra kiterjedő háborúkra való felbujtását, éhínséget, felkelést, hitszegést és az emberiséget sújtó gaztettek egész litániáját” idézve elő. Mindezt Kant Zum ewigen Frieden c. 1795-ben megjelent filozófiai vázlatában fejti ki, amely Az örök béke címmel magyarul először épp 1915-ben látott napvilágot. Kant szóban forgó elméletét Ady bizonyára e kiadásból ismerte meg. — *Irtam már egyszer, s úgy lesz . . .*: L. Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16.—okt. 1-1 cikket és ennek jegyzeteit (80., ill. 323. l.). — *egotizmus*: az önnön én jelentőségének túlbecsülése, előtérbe helyezése. — *Barrès*: L. Az egyetlenek sorsa c. előbb említett cikk jegyzeteit (323. l.). — *Fáj nekem . . . , hogy Shaw szerint kell vallanom a hiválabb elméjű emberek hiváló kasztyát*: Ady valószínűleg Shaw Anglia ellen és a cár ellen. Okos szó a háborúról c. könyvére utal, amely Mikes Lajos fordításában alig néhány nappal Ady cikke előtt jelent meg magyarul. A könyv harmadik részében Shaw arról ír, hogy a világháború szörnyűségei közepette a civilizáció már csak az „okos emberek” csoportjában bizhat, azokban, akik „azon a problémán törnek a fejüket, hogyan lehetne Európa térképét újra megrajzolni és politikai alkotmányait reformálni úgy, hogy ez a hatalmas bűn és szörnyű csapás — az európai háború — egykönnyen újra meg ne ismétlődhessék”.

III. Egy kicsi kérdés

II. részként Ady Vállalok minden átkot c. verse (a Halottak élen c. kötetben Több bizodalom vágya cím alatt olvasható költemény I. része) jelent meg.

Mj: I. r. J (241.); III. r. Na (234.); AEPI (III. 486.)

76. Távol a csatatérről

Megjelent: V 1915. júl. 25. 17. l. — Ady Endre

I. Lenn, Erdély földjén

1915 júliusában Ady Csucsáról kiindulva Csinszka, Bölöni s ennek felesége, Itóka társaságában Brassó, Marosvásárhely és Szováta érintésével néhány napos körutazást tett Erdélyben. Cikke két másik írásával (A magyarság háza és Az oláh mumus. Mindkettő 1915. aug. 16-án jelent meg. l. 100. l.) együtt ennek az útnak a hatása alatt íródott. Az útról, a szóban forgó cikkek hátterét adó élményekről Bölöni is beszámolt: „Néhány napos csucsai időzés után Adyékkel felkerekedtünk egy rövid erdélyi útra — írja Bölöni. — Ady, aki »erdélyi«-nek hirdette magát, de sohasem járt tovább Kolozsvárnál, és csak olvasmányai, diákkori vágyai és családi hagyományai után sejtett valamit Erdélyből — ezúttal ismerkedett meg vallott hazájával. Brassóig mentünk le egy kora reggel indulva a háborús gyorsvonaton. Brassó hősiösen állta a háborús időket. Ősisége, stílusa, városolta meglepte Adyt. Fent a Cenk, a magas hegy, körül erdők, a sík Barcaság, a város ragyogó, tiszta utcái, öreg házai, művészi érzeket eláruló épületei, háromnyelvű kultúrája kedves svájci városokra emlékeztették. Este érkezünk, és egy napot töltöttünk Brassóban. Ady nem keresett érintkezést senkivel. A nyári színházban véletlenül Faragó Ödön társulata játszott. Vele örömmel újította fel váradi szerkesztő korából régi barátságát. Benéztünk a színházba, és előadás után együtt vacsoráztunk. Mi megerkezve, Itókával ketten turistáskodtunk, Cenket másztunk, míg Bandiék pihentek, és fodrásszal, manikűrrel rendbeszedették magukat. Így váratlanul felvidított vacsoránál a bor, de Bandi érintetlen maradt. Ady, akinek vígadozásaiért annyiszor tartottuk hátunkat, ezúttal értünk aggodalmaskodott: »Hátha meglátnak« — és (később is sokat mulattunk rajta) ugyancsak gondosan terelgetett haza, lakásunk, a »Korona Szálló« felé.

Brassóból a körvasúttal Marosvásárhelyre mentünk át, és a vonat székellyé változott utazóközönségéből izelítőt kaptunk a Székelyföldből. A hegyek, völgyek, élő és letarolt erdők, az itt-ott megmutakozó hegyi vidék, a percekre megjelenő városkák Adyt túlságosan nem érdekelték: ez már inkább természet volt.

Marosvásárhelyen Bernády Györgyöt kereste fel Ady, akinél igen szíves fogadtatásra találtunk. Bernády büszkén mutogatta városát, mely az ő energiájával ekkor volt fejlődése delén, és elmaradottságából ekkor kezdett európaibb arcvá válni. Megnéztük a díszes kultúrpalotát, és Wiegand egyszerűségében is túl pompás berendezését. Ady érkezése hamar szétfútott az eléggé csöndes háborús városban, és jelentkeztek tisztelői. Így ismerkedtünk meg Szász Piroskával, a tragikus végű, tehetséges költőnővel. A vendégeskedésekből nem hiányzott a marosvásárhelyiek különlegessége, a »flekkenezés«, amiben Ady mellett a friss asszonyka, Csinszka is szíves örömet taláta, mert itt látta Adyt, a férjét, először ünnepeelve társaságban és hódolóí tükrében.

Marosvásárhelyről pár nap után Szovátára rándultunk át. A háborús időben a vicinális nem közlekedett, fiáker nem akadt, és így Bernády a város fogatát bocsátotta Ady rendelkezésére. Kocsin tettük meg Szovátáig az öt-hat órás utat. A változatos, gyönyörű vidék Bandit is felrázta természet iránti letargiájából. Tisztán tartott, takaros székely falukon haladtunk át. Faragott székely-kapus porták, csinos öltözetű, öntudatosnak ható bentlakók, növekvő erdők és magasságos hegyek megadták ennek a földnek aromáját. Szováta kihalt volt, alig mutatkozott fürdővendég. De tavát és környékét mindnyájan tüneményes helynek találtuk. Bandi gyermekes jókedvvel fürdött, »lábán járt« a Medve-tó mély, sós vizében, és készült is oda vissza egészséggedni.

Csucsá zárta le aztán a rövid erdélyi út gyűrűjét... Most már valamiképp ismerte [Ady] Erdélyt." (L. Bölöni, 1966. 419—421. l. Ady erdélyi útjára l. még Bölöni György: Ady ismerkedése Erdéllyel. Igaz Szó 1957. nov. 703—707. l.)

Bölöni e visszaemlékezésével teljes mértékben harmonizál Adynak hazatérése után Ady Lajoshoz írt, az útról beszámoló levele: „Tegnapelőtt érkezünk holtfáradtan haza erdélyi utunkból, kevés pénzzel, de tele rajongó csodálattal Erdély iránt. Brassó, Vásárhely, Szováta voltak stációink. Sokszor keltünk 4-kor reggel és megnéztünk minden látnivalón szépet, rohanva fürödtünk Szovátán és Vásárhelyen főispáni bankett stb. volt rendezve értünk” — olvashatjuk Ady levelében. (L. AEVL 522. l.)

De Ady útjának emlékeit nemcsak e levél s Bölöni előbbi visszaemlékezése őrzi, megtaláljuk annak nyomát a korabeli helyi lapokban is. Így a Marosvásárhelyi Székely Napló (a Marostorda vármegyei és a Marosvásárhelyi Nemzeti Munkapárt hivatalos lapja) 1915. júl. 27-i számának 1. oldalán „Ady Endre Marosvásárhelyt” címmel a következő hírcikket közli:

Illusztris vendége volt a székely fővárosnak szombaton és vasárnap a legnagyobb magyar lírikus, Ady Endre személyében, aki székelyföldi körútján Marosvásárhelyre érkezett. A hírneves poeta Bernády főispán, Tóthfalusi József, a Kemény Zsigmond társaság elnöke társaságában töltötte idejének nagy részét, s őszinte elragadtatással nyilatkozott Marosvásárhely fejlődéséről, kultúrintézményeiről, kivált a Közművelődési Házról, melynek könyvtárában jóleső örömmel látta saját műveit a legolvasottabb könyvek között. A kiváló poeta innen Szovátára utazott.

Majd egy nappal később, júl. 28-án az ugyancsak marosvásárhelyi Székely Ellenzék (az ellenzék helyi lapja) Hírek rovatában Adynak Szovátáról Marosvásárhelyre való visszatéréséről tudósít:

Ady Endre városunkban. Ady Endre, a kiváló poeta, felesége társaságában Szováta fürdőről kedden délben városunkba érkeztek [!], s dr. Bernády György főispán vendégei voltak. A költő feleségével kedden délután utazott el Csucsára, hol a háború tartama alatt marad.

Érdekes, hogy az utóbbi hírt közlő Székely Ellenzék Adynak a szovátai kirándulást megelőző marosvásárhelyi tartózkodásáról nem emlékezik meg, holott Ady erdélyi időzése szempontjából mindenképp az volt a jelentősebb időszak.

Az Ady erdélyi útjával kapcsolatban ránk maradt s az előbbieken idézett dokumentumok nemcsak Ady útjának eseményeiről és élményeiről tájékoztatnak híven, hanem alkalmat nyújtanak arra is, hogy segítségükkel meghatározzuk Ady útjának közelebbi idejét. Kiinduló támpontul ehhez a

brassói tartózkodás s Ady jelen, Brassóból küldött cikkének datálása (júl. 22.) szolgálhat. Bölöni idézett visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Ady kora reggel indulva Csucsáról, esti időpontban érkezett Brassóba, ahol aztán mindössze egy napot töltött. Ez a nap pedig minden bizonnyal azonos cikke megírásának napjával, azaz júl. 22-ével. Nem valószínű ugyanis, hogy Ady mindjárt megérkezése estéjén, vagyis júl. 21-én ült volna le, hogy papírra vesse cikke gondolatait. Brassóból Ady júl. 23-án utazhatott tovább, s az erdélyi körvasúttal ugyancsak este érkezhettek meg Marosvásárhelyre. Jóllehet itteni tartózkodása idejéül a Székely Napló fentebb közölt hírcikke a szombatot és a vasárnapot jelöli meg, ami dátum szerint 24-ére és 25-ére esett, de a Székely Napló cikke nyilvánvalóan csak a Marosvásárhelyen töltött teljes napokat említi, s figyelmen kívül hagyja az érkezést és az elutazást. A marosvásárhelyi két napot követhette 26-án reggel a szovátai kirándulás, ahonnan Ady, mint az a Székely Ellenzékből kiderül, „kedden”, más szóval júl. 27-én délből érkezett vissza, hogy aztán pár órával később, még ugyanazon nap délutánján elinduljon haza Csucsára. Az egész erdélyi út tehát júl. 21. és — ha figyelembe vesszük, hogy Csucsára Ady feltehetően csak a hajnali órákban érkezett meg — 28. között zajlott le, valamivel rövidebb idő alatt, mint amit könyvében Ady Lajos említ, aki Ady utazását érintve arról ír, hogy Adyék „tíz napig voltak távol”. (L. Ady L., 203. l.)

„*Támadá pedig a Sátán az Izrael ellen . . .* : L. Krónikák könyve I. 21. rész, 1. versszak. — *Erdély, te Magyarország vagy, s ha Magyarországra van még szüksége a Földnek, te megmaradsz nekünk* : A cikk írása idején a bukaresti román sajtó már nyíltan hangoztatta Románia jogigényét Erdélyre. Ady Erdély jövőjét érintő szavai függenek össze, miként három héttel később, aug. 16-án megjelent, Az oláh mumus c. cikkének (100. l.) Erdély megtartására vonatkozó kitétele — kiélezettebb formában — ugyancsak a romániai lapok követelésére reagált. S ugyanezzel hozható összefüggésbe A magyarság háza c. rövid jegyzet is (l. 100. l.), mely Az oláh mumus c. cikkel egy napon jelent meg.

A cikkel kapcsolatban l. még a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i cikket. (AEÖPM X. 206. l.)

II. részként Ady A szemeim sorsa c. verse jelent meg.

Mj: J (307.)

77. *Távol a csatatérről*

Megjelent: V 1915. aug. 1. 17. l. — Ady Endre

I. *A nagy szolidaritás*

[*] Eredetiben: mely

Ady jegyzetével kapcsolatban l. Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16.—okt. 1-i cikket és ennek jegyzeteit (80., ill. 323. l.).

[III.] *Miért nem lehet?*

miért nem lehet halál nélkül, egyszerű átvással megvárni a mostani dolgok végét: Jászi Oszkárhoz Csucsáról 1914 decemberében írt levelében (közölve ItK 1974. 727. l.) a háborúra utalva Ady csaknem azonos szavakkal írja le ugyanezt a gondolatot: „Örülten, betegen kísért az átválás képtelen rög-eszméje, aludni, majd fölébredni vagy soha.”

II. részként Ady Több bizodalom vágya c. verse (a Halottak élen c. kötetében azonos cím alatt olvasható költemény II. része) jelent meg.

Mj: AEPI (III. 487.)

78. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. aug. 8. 17. l. — Ady Endre

I. *Jött éve csodáknak*

Az írás címe idézet Arany János Buda halála c. műve isten kardjáról szóló kilencedik énekének 35. versszakából. A cím a versszak első sorát idézi. A sor teljes szövege: „Csillag esik, föld reng: jött éve csodáknak!”

Ady cikkéhez az Élet című katolikus hetilap 1915. aug. 22-i száma (l. 823. l. — Glosszák) az alábbiakat fűzte:

Távol a csatatértől. A Nagy Koszorús ezen a címén írt a Világ egyik számába három vértelen apróságot, amelynek elseje a tartalma miatt érdekes. Adyval „Csucsán (Kolozs vármegye), augusztus hatodik napján, este nyolc óra harmincegy perckor” égi tűnemény kacérkodott. „Északkeleten egy csodálatosan óriási ökörfejet játszott a felhő, késői különös nappirítással segítődvén.” Tulok volt, mondja a költő. Helyes . . . És olvasván az írást, amelynek szerzője az egész világot parabolájának megfejtésére szólítja fel, támogatására sietünk megszorult embertársunknak . . . Azon a helyen, amelyről helységnévtári pontossággal beszélt, csak ő volt egyedül. Senki más. És a felhőre tuloknak „nagyon bús, sebzett homlokú s kőnya szarvú” képmása vetítődött . . . Ne menjen Ady Csucsára, s akkor az „égi jel” nem változik „láppá”. Egészen bizonyos, hogy nem is mutatkozik. Sem az ökör, sem a mocsár.

III. *A magyar Svájc*

Landsknecht: zsoldos.

II. részként Ady Szegény legény botja c. verse jelent meg.

Mj: I. r. J (241.), III. r. J (242.); Na (234.); I. r. Pp (368.); I. r. AEPI (III. 487.)

79. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. aug. 15. 15. l. — Ady Endre

I. *Madarak és pogányok*

Szegény megaggult s venegát Anatole France: A háború elején Anatole France sem tudott ellenállni a sovinszta hullámnak, és levelet írt Millerand hadügyminiszternek, hogy sorozzák be őt is katonának. (L. Bajomi Lázár Endre: Anatole France világa. Bp. 1973. 132. l.) A háború kérdésében hasonlóan sovinszta álláspontot foglalt el France egy évvel később, Ady cikkének írása idején is, s csak a háború legvégén ismerte fel, hogy a francia burzsoáziát éppen úgy érdekei vitték bele a háborúba, mint a Franciaországra támadó német imperializmust. Háború alatti magatartásáról vallotta később France: „Nem volt elég bátorságom, és nem ismertem eléggé a helyzetet ahhoz, hogy továbbra is az igazságot hangoztassam, sőt odáig jutottam, hogy »mindenféle« szónoklatot tartottam élő vagy holt katonáknak. Sajnálom,

életem legelhibázottabb cselekedete volt.” (Idézi Bölöni, 1966. 445. l.) France-szal kapcsolatban Ady hasonló megnyilatkozását l. az Ignotus háborús könyve c. 1917. febr. 1-i cikkben (129. l.). — *ha az ember nem alkalmas a jószágra, jöjjenek a madarak*: Ady France Pingvinek szigete c. regényére utal.

III. Désy Zoltán példája

A háború kitörését követően az első orosz betörések hírére Désy Zoltán (l. a Levelek a hazátlanságból. Bécs és Graz között c. 1913. júl. 13-i cikk jegyzeteit. 218. l.), a demokratikus átalakulásért folytatott küzdelem egyik nemes alakja önként jelentkezett katonának, s egy erdélyi népfelkelő század élén a bukovinai frontra került ki. Márc. 24-én Pecarna mellett elesett, de holttestére csak jún. 17-én találtak rá az egyik tömegsírban, ahonnan exhumálták, s helyi temetőbe helyezték el. A Függetlenségi Párt később Budapesten jelképes temetést rendezett tiszteletére.

II. részként Ady Emlékezés nagy halottra c. verse jelent meg.

Mj: I. r. J (242.); Na (235.); Pp (369.); AEPI (III. 488.)

80. *A magyarság háza*

Megjelent: Ny 1915. aug. 16. 925—926. l. — Figyelő — Ady Endre

A cikk Ady 1915. júl. 21. és 28. között tett erdélyi útjának marosvásárhelyi élményeiből született. (L. erre részletesebben a Távol a csatatértől. I. Lenn, Erdély földjén c. 1915. júl. 25-i cikk jegyzeteit. 347. l.) A cikkben említett kultúrpalota a marosvásárhelyi Közművelődési Ház, amely Bernády György akkori főispán erőteljes városfejlesztő politikája eredményeként épült fel. Írása nagy részében Ady Bernády Györgynek a Közművelődési Ház megtekintése alkalmával mondott szavait adja vissza. (Vö. Ady L., 203. l.) Érdekes megemlíteni ezzel kapcsolatban, hogy könyvében Ady Lajos miközben röviden szót ejt Ady vásárhelyi élményeiről, Ady cikkéből vett idézetként leközöl két mondatot mint olyat, melyek ugyanazon alkalmából állítólag szintén Bernády kijelentéseként hangzottak el. A két mondat azonban („Jöhet idő, amikor többé már nem a magyar lesz az úr Erdélyben. Milyen jó lesz akkor a magyar kultúrpalota arra, hogy ott megvonja magát a magyar művelődés ügye . . .” L. Ady L., 203. l.) nem található meg Ady cikkében, jóllehet azok tartalmilag teljesen beleillenek annak szövegébe. Nem tudjuk, hogy az Ady egyéb cikkeiben ugyancsak nem szereplő idézetet Ady Lajos honnan vette, de nem tarthatjuk kizártnak, hogy Ady Lajos esetleg a jelen cikk eredeti kéziratát használta, amelyből csak a szerkesztés során törölték a szóban forgó, leginkább a Bernády szavai nyomán leírt mondatok elejére illő szövegrészt.

Ady cikkével kapcsolatban l. Rákosi Jenőnek az Ady—Rákosi-vita során a cikkhez fűzött megjegyzéseit a Budapesti Hírlap 1915. nov. 12-i számában megjelent Levelek c. írásán belül. (Az írást l. kötetünk 424. oldalán.)

Mj: J (308.)

81. *Az oláh mumus*

Megjelent: Ny 1915. aug. 16. 926. l. — Figyelő — Ady Endre

A cikk előzményeire l. a Távol a csatatértől. I. Lenn, Erdély földjén c. 1915. júl. 25-i cikk jegyzeteit. (347. l.) A rövid írás gondolatai úgyszólván maradéktalanul megtalálhatók Ady három évvel korábbi, 1912 végén meg-

jelent S ha Erdélyt elveszik? c. cikkében. (L. AEÖPM X. 206. l.) A cikk Erdély megtartására vonatkozó kitétele kapcsán l. még a Távolság a csatatér-től. I. Lenn, Erdély földjén c. előbb említett cikket (97. l.) s annak jegyzeteit.

A cikk utóéletének érdekes dokumentuma a magyarországi románság vezető lapjának, a Románulnak a reagálása Ady írására. A lap az alig pár soros jegyzetben a román nép kigúnyolását és sértegetését látva, aug. 27-i számában durva hangú cikkben támadást intézett Ady ellen. A támadásra elsősorban Ady szóhasználata, a románságnak az oláh névvel való megnevezése adta az okot, de túl ezen nem kevés joggal tehetjük fel, hogy a támadás a Románul körül csoportosult román értelmiség részéről egyben visszavágás is kívánt lenni azokra a bírálatokra, amelyekkel Ady a magyarországi románság vezetőinek a magyar uralkodó körökkel való alkudozásait illette. (L. erre a Magyar és román. Levél Goga Octaviánhoz c. 1914. jan. 25-i és a Levél helyett Gogának. Üzenet román barátomnak c. 1915. jan. 24-i cikket és jegyzeteit. 63. és 86., ill. 271. és 330. l.) A Románul szóban forgó cikket eredeti nyelven és magyar fordításban az alábbiakban közöljük:

Arad, 26 August 1915.

Domnul Ady își bate joc de Români

Ungurii au un poet, care n'a putut străbate mai departe de oficienele ziarelor din Budapesta deși ani de zile a supt țâțele culturale francezești. Este d. Andrei Ady. Acest domn „poet”, a devenit de-un timp încoace steril și banal chiar și pentru clienții d-sale. Domnul Ady crede prin urmare să-și salveze naufragiul literar zeflemizând neamul românesc, și o face în recentul număr al revistei maghiare: *Nyugat* din Budapesta. Puțin ne interesează principiile estetice ale unui neputincios de speța dlui Ady, aceste intrând în domeniul psihiatriei. Protestăm însă împotriva celor, ce acum, când am dat probă a supremului nostru patriotism vin să ne numească: „Valahi” și fac pe subțiri, când de fapt sunt de prost gust... Insultă numai înaintea neamul românesc dle Ady, doar așa va avea totuși un viitor, care nu se prepară [!] asemeni versurilor d-tale anoste în ungherele redacțiilor retrograde!... (Románul 1915. aug. 27. 3. l. — Informațiuni).

Arad, 1915. augusztus 26.

Ady úr csúfot úz a románokból

Van a magyaroknak egy költőjük, aki jóllehet nap mint nap a francia kultúra emlőit szopja, mégsem tud igazán bejutni a budapesti lapok szerkesztőségébe. Ady Endre úrnak hívják e költőt. Egy idő óta ez a „költő” úr még őurasága hívei előtt is terméketlenné és banálissá vált. Éppen ezért Ady úr most úgy véli, azzal mentheti meg magát az irodalmi hajótöréstől, ha kigúnyolja a román népet; teszi pedig ezt a *Nyugat* c. budapesti magyar folyóirat legutóbbi számában. Kevésbé érdekelnek bennünket az ilyen Ady-félék beteges esztétikai elvei, mivel ezek már a pszichiátria területére tartoznak. De most, amikor tanújelét adtuk eleven hazafiságunknak, mégis tiltakozunk ellenük. Nevezzenek csak „oláh”-oknak minket, s tegyék ezt finomkodva azok, akik voltaképpen faragatlan izlésűek... Sértegesse csak továbbra is Ady úr a román népet, ennek a népek olyan jövője van, melyet nem uraságod sületlen versei készítenek elő a reakciós szerkesztőségek zugaiban. (Dr. Tóth András fordítása)

Ady cikkére a Románulon kívül — igaz, jóval később — a Magyar Kultúra c. katolikus folyóirat is reagált. A folyóirat 1915. dec. 5-i számának

404—405. oldalán bk. szignóval Burján Károly miután előbb S ha Erdélyt elveszik? c. fentebb említett írásának Erdélyt a románságnak átengedni kész kitételei miatt durván nekitámad Adynak (l. a szóban forgó cikk jegyzeteit uo. 563. l.), a jelen cikk kapcsán az alábbiakat írja:

Most azután, hogy a magyar baka vérével és életével kész Erdély védelmére, előáll a „megfüstölt Píthia”, és a Nyugat egyik legutóbbi számában kinyilatkoztatja, hogy „bizony mégsem adjuk oda Erdélyt, mert nem akarjuk”. Lám, lám, még Ady Endrere is ragadt valami abból az alkalmazkodó képességből, amelynek mutogatásában a Fenyő Miksák világtörténelmi szereplése oly virtuóz műveleteket produkált. S úgy látszik, igaza van a pszichopatológiának is, amikor azt tanítja, hogy a terhelt egyedek lelke mélyén sokszor meglepő ravaszságok húzódnak meg.

Mj: J (308.)

82. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. aug. 22. 13. l. — Ady Endre

I. *A Romlás hősei*

A cikkel kapcsolatban l. még Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16.—okt. 1-i cikket és ennek jegyzeteit (80., ill. 323. l.).

III. *Napóleon kissé haragos*

Napóleon nem ott van, ahova hazahozták: Párizsban, az invalidusok dómjában, ahova 1840-ben Szent Ilona szigetéről történt hazaszállításakor temették.

II. részként Ady Utálni s nem törődni c. verse jelent meg.

Mj: I. r. J (242.); Na (236.); I. r. AEPI (III. 489.)

83. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. aug. 29. 11. l. — Ady Endre

I. *Igen tsinos Európa*

„*a mai felette igen tsinos Európa*”: Az idézet Csokonai Lilla c. Nagyváradon 1805-ben megjelent kötetének előszavából való. — *küi népe főgarabonciásként őriz, s jószollat vele mindenfélét*: Csokonairól mint garabonciásról valóban tud a magyar néphagyomány. Ortutay Gyula Fedics Mihály mesél c. 1940-ben megjelent kiadványának 38. sz. meséje pl. Csokonai garabonciáságáról szól. Vargha Balázs Csokonai-émlékek c. gyűjteményének (Bp. 1960.) 449—451. oldalán pedig Csokonainak tulajdonított jóslatsorozatot tett közzé, s a jegyzetekben (623. l.) további hasonlókat sorolt fel. Megemlíthetjük még, hogy az Ethnographia évfolyamaiban két tanulmányt is találunk idevágóan (Szendrey Zsigmond: Ember- és természetfeletti lények a szalontai néphitben. Ethnographia 1914. 316—326. l. és Gulyás József: Népi és folklorisztikus elemek Csokonai műveiben. Uo. 1923/24. 151—156. l.), melyek közül az első esetleg Ady kezében is megfordult. Nem kizárt, hogy a Csokonai garabonciáságával kapcsolatos népi hagyományokra vonatkozó ismereteit Ady épp ebből merítette. — „*Arkhádiában éltem én is*”: L. „A költoi nyelv és Csokonai” c. 1910. okt. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 356. l.).

II. részként Ady Új marquis-k nyak-tilója c. verse jelent meg.
Mj: AEPI (III. 490.)

84. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V. 1915. szept. 5. 15. l. — Ady Endre

II. *Írók, kik védekeznek*

A cikkel kapcsolatban l. még a Levelek Madame Prétéríte-höz c. 1915. márc. 1-i cikket és jegyzeteit. (89., ill. 336. l.)

I. és III. részként Ady Áldozás Attila sírján (Ádáz magyar sírása), ill. Szép az Élet c. verse jelent meg.

Mj: Ai (382.); KF (310.); AEPI (III. 490.)

85. *Távol a csatatértől*. [1915. szept. 10—15.]

1. *Esztéta és poéta*

Kézirat: Autográf, ceruzával irt fogalmazvány, 5 oldalszámozott fólió, 170×210 mm. Aláírás nélkül. A kézirat vége hiányzik. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 16.

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyestrási sajátosságokat javítottuk:

Sor

Főcím: csatatértől

Alcím: poéta

1. Ignótus

1—2. koalíció-bába Méray-Horváth
arra... Nyugatunk

3. Világunkban... te bizony

4. új esztétikumelméletteddel...
úrral

6. Ignótust Ignótus

7. zugrevüt

11. Méray-Horváthtal barátkozol,
s ha

12. cikktémáidat... úr

14. Artúr

17. nacionalista-klerikális

18—19. háború... megtévesztette, s le-
het

19—20. élet, s csak... új háborúnak

23. reakcionáriusok

25. túl hangosan... Báthori

26. úrnak

27. hallgasson, s

29. vannak, s én

29—30. legalábbis

Kézirat:

csatatértől.

poéta.

Ignótus

koalíció-bába, Méray-Hor-
váth, arra... „Nyugat”-
unk

„Világ”-unkban... te, bizony
új esztétikum-elméletteddel...
úrral

Ignótust Ignótus

zug-revüt

Méray-Horváth-tal barátko-
zol s ha

cikk-themáidat... ur

Artur

nacionalista-klerikális

háboru... megtévesztette s
lehet

élet s csak... új háborúnak

reakcionáriusok

túl hangosan... Báthory

urnak

hallgasson s

vannak s én

legalább is

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor

- 1—2. koalíció-bába (Eredetileg: *koalíciós-bába*; ebből az *s* törlöve)
5. barátokznod (A második betű fölött egy vessző törlöve)
5. védtem (A szó *d* betűje előtt egy *d* törlöve)
11. érdekességein (Eredetileg: *érdekhességeiken*, esetleg *érdekhességeik*. Ebből a szó vége az *i*-ig erősen törlöve; a törlés fölé írva: *n*)
12. cikk-themáidat (Eredetileg: *cikk-temáidat*. Ebből az első *t* két erőteljes vonással törlöve, a törlés fölé írva: *th*)
13. ugyanaz a (Az *a* után még egy *a* törlöve)
13. Kacziány (A harmadik betű helyén eredetileg egy elkezdett *z*, ez törlöve, majd fölé írva: *c*)
15. tudhatod (Eredetileg: *tudhanod*, majd az *a* után egy *t* beszúrva s az *n* erősen törlöve)

Ady cikke Ignotusnak a Világban 1915 augusztásának végén és szeptemberének elején megjelent két terjedelmesebb elméleti jellegű cikkéhez, ill. Méray-Horváth Károlynak e cikkekre való, ugyancsak a Világban közreadott reagálásához kapcsolódik. Írásaiban Ignotus a korszerű műveltség-igény fogalmát s az esztétikai műveltségnek e fogalmon belüli helyét igyekezett meghatározni. Fejtegetéseinek lényege szerint az emberi ismeretek körének rohamos kitágulása s az emberi élet rendkívül sokrétűvé válása következtében nagy mennyiségben halmozódtak fel olyan ismeretelemek, amelyek a modern korban semmiképp sem maradhatnak kívül a műveltség fogalmán. Ezek az elemek a műveltség hagyományos anyagával, az irodalmi és esztétikai ismeretekkel együtt alkotják a műveltség modern fogalmát, amelyen belül az esztétikai műveltség — korábbi kizárólagosságával szemben — a műveltség egészének csupán csak részterületét jelenti. Mindennek megfogalmazásához az indítékot Ignotus számára egy napi politikai esemény, Karl Helfferich (1872—1924) német birodalmi pénzügyminiszternek 1915. aug. 20-án a birodalmi gyűlésben az újabb német hadikölcsön megszavazása mellett tartott nagyszabású, a háborúban való kitartásra s további áldozatvállalásra buzdító beszéde adta. A beszédet másnapi számaikban a magyar lapok, köztük a Világ is, csaknem egész terjedelmében közölték, s a birodalmi gyűlésben is nagy tetszéssel fogadott felszólalást kommentárjaikban ugyanacsak lelkesült hangnemben méltatták. Helfferich szereplésében Ignotus egyenesen művészi megnyilatkozást látott, olyan tettet, amely feltétlenül méltó a műveltségre igényt tartó ember figyelmére, s mely maga is műveltségi elem lehet. Érthető tehát, ha mindez Ignotust nemcsak a korszerű műveltség fogalma feletti elmélkedésre indította, hanem első cikkének címét is megadta. A cikk a Világ aug. 29-i számában (1—3. l.) jelent meg. Szövegét teljes terjedelmében közöljük:

Helfferich

Ennek a háborús évnek legkülönb terméke eddig Helfferich német birodalmi pénzügyminiszter vagy államtitkár, professzor, pénzember, üzletember minapi beszéde. Verhaerennek Kápolna-versével együtt, melyet minap Kosztolányi mentett át ide a Világba, ez a két írásmű vagy miccsoda az, aminek nem kell elbűjnia a tannenbergi csata vagy Breszt-Litovszk megvétele mögött. Őszintén sajnálom, hogy ez is, az is háborús költészet — szavamra, jobb szeretném, ha békés volna, s Bernhard Shaw-t a háború előtt nem túlságosan kedveltem, most akár tőle sem sajnálnám, hogy ő lett legyen legnagyobb költője a legnagyobb háború idejének — csak mert nem

háborús hajlandóságú, hanem békés. De mit tegyek — mégiscsak Helfferich mondta a legkülönbet mindazok között s mindazokból, akik miket ez alatt az év alatt irtak, beszéltek és költöttek. S meg kell mondani, hogy amiket mondott, azok nem voltak úgynevezett költőiségek — azok elmékedések voltak, számvetések voltak, bírálat voltak, de művészet voltak s teljes művészet, mert egész lélegzettel csap ki belőlük egy egész ember s ez egész embernek teljes hite, roppant ereje, lobogó tehetsége. Világos, hogy ez az ember művészember, mert ki tudja magát fejezni, magát, egészen. S ha hozzája hasonlókat keresek: régebb időkben valóban a költők, még régebben a próféták, az egyházatyák, a litvitázók, majd a vallás s a filozófia mezsgyéjén járók között találók ilyet. S erről valami olyan sejtésem támad, amit ma még pontosan szóba foglalni nem tudok, de visszaérzően azt érzem, hogy már sokkal határozottabb, semhogy ma keletkezett volna, hogy már régóta bujkál bennem öntudatlan, s most azért bukkant fel tudásomban, hogy tudatos körülnézéssel erősödjék meg. Mondom: pontosan megmondani nem tudom, mit érzek, de képben már meg tudom érzékeltetni. A kép ez: El lehet gondolni mai embert, érzőt, nagytudásút, ki lelkét szándékosan elzárja a háború előtt, s tudós munkában keres támasztékot s megelégedkezést. Nem lepne meg, például, ha valaki ma kiállana a könyvpiacra például egy új pszichológiával, új fiziológiával, új erőelmélettel, új pénzelmélettel vagy a gyarmatosítás történelmével, melyet már e háborús évben irt. Ellenben nem tudom elképzelni, hogy valaki ma, most irodalomtörténetet vagy művészettörténetet tudna írni. Ma, most — s ha majd elmúlik a háború, nem tudom, ugyanolyan foglalkozás s jelentőség lesz-e: megírni az angol irodalom történetét, mint volt az évtizedek előtt, mikor Taine megírta?

Harmadszor is alá kell húznom, hogy nem tudom szabatosan szóba foglalni, amit érzek, de azt érzem, hogy egyaránt azzal, hogy soha több értés és érzés nem élethetett emberekben költészet s művészet íránt, mint ma: viszont művészet s költészet s általában a szépnek mesterségei és tudományai ma már nem jelenthetik az emberiség számára azt a sokat, azt a mindent, mit még csak egy emberöltővel is ezelőtt. Még az én gyermekkoromban is művelt ember számba az ment, s az már ment, aki ismert három-négy országnak vagy nemzetnek költői irodalmát. Az élet praktikusai, a pénz, az üzlet, a hivatal emberei, bár erejüket érezték, de tudatlannak tudták magukat azokhoz képest, akik kívülről tudták Schillert, Shakespeare-t, Petőfit és Victor Hugót. Tárcaműveltségnek nevezném ezt, Magyarországon bécsi tárcaműveltségnek a régihez képest, melynek típusa a falusi nemes úr volt, ki a méhesben leheveredve, Horatiust olvasgatta. Még ma is a középiskolának műveltségi jegyét a szépirodalom tanítása, a szépirodalmi filológizálás adja. S ez mutatja meg, honnan származik ez a hagyomány, ez az elmaradtság — mert az. Az iskola mindig számos nemzedékkel hátra van az élet mögött, s iskoláink szépirodalmisága s az előttem járt nemzedék műveltségi fogalma olyan időkből származik, mikor magasrendűség, mikor szellemiség valóban alig is volt a világon egyéb, mint a vallás és a költészet. Az ókorban a költészet töltötte be a magasabb lelkeket, a középkorban a vallás — s mikor az újkor pártot ütött a középkor ellen, azzal ütött pártot, hogy a költészet föl merete ütni fejt a vallás mellett. S ami része az újkor pártütő erejében az antik kiásása s az ahhoz való visszatérés volt: az is főképp költői és művészi mozzanat. S mármost: mi volt az állapot még százszázötven évvel ezelőtt is? Gép nem volt, ipar nem volt, a filozófián kívül tudomány alig volt. A kereskedelem körül a pénzgazdaság még lélegzete sem volt a mainak. Technika, közlekedés, nemzetgazdaság: mind csak kezdődött. Vagyis a műveltség számára alig volt több és egyéb a világon, mint a literátusság. S egy darabig eltartott, körülbelül máig, hogy

ez futotta is, az élet, az ő roppant új gazdagságaival, szerény alázattal húzódt meg a régi jogcímű magasrendűség mellett. Külön élhetett a munka, külön a tudás s külön a műveltség. S az idők változása csak abban bujkált előre, mikor az esztéta, a filozófus s irodalomtörténész Taine mindinkább áttért a politikai történelemre, és például a kultúrtörténész Lippert szociológus kultúrtörténetet s pszichológus szociológiát kezdett írni. Mikor Lamprecht, a materialista történeti felfogással egybevágóan, olyan történelmet írt, melyben a gazdasági, a diplomáciai s a művészeti jelenségek együtt teszik egy kornak képét, akkor adódott ebben az egyszerre tudományos és művészi oeuvre-ben szinte először kép a mi korunkról, mert ez csak színre és szemre jelentette a szépnak jelentőségbeli jelentését a politikumhoz, a gazdasághoz s a kultúrtechnikumhoz — valójában leszorítása volt a széngeistereinek addigi egyeduralmáról — megalázása, eszérétérítése s alázatos egy rendbe és egy sorba való beállíttatása és leléketése az emberi műveltség egyéb mozgatói és jelenségei közé.

Ez a mai állapot — s az átmenet idáig szinte szintén legmáig tartott. S ma, mint én, mások is ráeszmélnek a valóságra, mely már elébb, már régen, már nyolcvan-száz éve valóság: hogy az emberi nem manapság már egyéb nagyot, szépet, tehát műveltség tárgyát tehető s művelt elme számára tudomásul veendő is cselekszik és csinál, mint verseket. Konzervatívabb, mert lustább s kényelmesebb lelkek lassankint jönnek csak rá. De rájönnek, rá kell jönniök, mert olyan figyelmeztető támad e körül, melyet lehetetlen tudomásul nem venni. Én legalább azt hiszem, hogy lassankint a vaknak is meg kell látnia: mennyire mindinkább olyan embereket kell elismernünk nagyoknak, mintáknak és mindnyájunk vezérének, kik nem költők, nem írók, nem szépművészek, s munkájukkal nem tartoznak a tárcaműveltség tudomási [!] területébe. Ez az egyik bökkenő és meghökkenő. A másik jelenség, amit évek óta panaszlunk: hogy a mai művészetekből, kivált a költészetből, jobbára hiányzanak a nagy és hatalmas tehetségek s egyéniségek. Nem mindenütt, nem mindenhol — de nagyjába [!] el lehet mondani, hogy Tolsztojjal halt meg nemzedékünk számára az utolsó nagy költő.

Hogy ez mit jelent s mire figyelmeztet, azt nem nehéz megtalálni, ha megtaláljuk, hogy mi az oka. Ezt pedig nem nehéz. A legkevesebb nagy ember, nagy egyéniség s nagy tehetség olyan, hogy csak egy bizonyos lelki és cselekvési fórum volna arra való, hogy magát kifejezze benne. Vannak ilyenek is, főképp a zenészek — de még ezek közt is akárhány megállja helyét mint író, mint költő, s nem egy költőben bujkál festő, nem egy festőben filozófus, nem egy szobrászban építész. S jól megfigyelve a hajdani idők nagy költői és művészi egyéniségeit: nem egyről igen jól el lehet gondolni, hogy ha más időkben él, s más körülmények közé kerül, s nem olyan napokban emelkedik a műveltségbe, mikor a szépműveltség az egyetlen műveltség, az egyetlen lelki és magasrendűség: talán egyéb érdeklődésbe sodródott volna, s abban is mindenestre nagygyá lett s nagyot alkotott volna. Nos: ami így a múlt embereit nézve csak elképzelés és képzelt kísérlet, az a ma embere és tehetsége számára valóság és kísértés. A ma embere előtt az érdekességnek, az emelkedésnek s a boldogulásnak ezer lehetősége áll — s kielésre mind különb a költői munkásságnál. A mai művelt ember, a mai közönség előtt a költészet már csak egy nagy dolog a többi között s a többi mellett. Ami, ugyebár, azt jelenti, hogy tehát nem nagy dolog — nem olyan nagy, mint volt, mikor ez volt az egyetlen nagy dolog. Akinek ma nyílt az esze: ezer szellemi kapualjából ezer izgalom csalogatja. Aki ma nagyra érzi magát hivatottnak: azt ezer különb nagyot lehetőségek, ezer különb nagyot elérésnek lehetősége irányítja. Hír, vagyon, jelentőség — az emberiség könyvébe való nevevése, az emberi nem szívében való megmara-

dása, emberi felebarátai számára nagy jóknak megalkotása számára ezer egyéb igazi érték, terület és bánya csillog érdeklődése és becsvágya előtt. A mai művelt ember számára a költészet ma már nem az, ami apái számára volt, s mert nem az: a mai nagy ember már nem is megy úgy költőnek — s mert nem megy: a mai költészet már nem is ad annyit, annyira mindent, a mai művelt embernek. Ez az, amit circulus vitiosusnak szokás nevezni.

Hogy még egy-két képpel világosítsam, ami szóban nem elég pontos: olyanfajta tehetség és egyéniség, mint például Sombart, még a XVII. vagy XVIII. században okvetlen regényíró lett volna — gáláns vagy agyafúrt regények írója. Ma már olyan abszolút bel esprit nagy génius, mint Voltaire, éppoly lehetetlen volna, mint lett volna a Voltaire napjaiban olyan abszolút vallásos nagy génius, mint Szent Ágoston vagy Pascal. Szent Ágoston a XVIII. században forradalmár lett volna. Pascal pedig enciklopédista. — Voltaire ma: nem tudom, mi volna, de érdekes, hogy a legerdekesebb egyéniség, kit az utóbbi lustrumok élénk vetettek: Lloyd George, hogy ma a legerősebb megragadó Helfferich — s mindkettő finánc ember. Akit ma semmi egyéb nem érdekel, mint irodalom, az éppoly nem e világból való, a világgal össze nem függő, a világból semmit sem látó jelenség volna, mint akit semmi egyéb nem érdekel, mint [a] teológia. Valaha, Szent Ágoston idejében, legnagyobb ember lehetett volna. Ma a legnagyobb emberek állnak legmesszebb ettől a típustól. S ez természetes. A nagy ember szokott előtte jární korának, de utána alig. Sokszor elgondolom, hogy mi a híjuk, mi az önkéntelen érzett hamisságuk az olyan egyébként kedves játékképezeteknek, aminő, teszem, a Mikszáth új Zrínyiasza, melyben — emlékezhetnek rá — gróf Zrínyi Miklóst, a szigeti hőst, állítja bele egy mai részvénytársasági közgyűlésbe. Aki ott úgy nem állná meg helyét, alája kerülne az ágenseknek, s végre rendőrség kezére jutna: az csak másodkaliber lehetne — nem Zrínyi Miklós-i egyéniség, csak kicsiny utód, ki már azzal is kicsiny, hogy egy régi kultúrállapot és lelki hajlandóság regrédiál benne. Egy mai Zrínyi Miklós, mondjuk: mint nagyerejű agrárius állna vagy buknék hősiezen a merkantilissokkal szemben.

A világ sokkal gazdagabb, semhogy egyéb szépség ne találhatnék benne, mint a szépség. Az ember pedig ott kezdődik, ahol tartja a jussát mindenre, ami a világon találhatóik.

Ignotus cikkére pár nappal később Dóczy Jenő (1881—1937) író, kritikus és irodalomtörténész hosszabb magánlevélben válaszolt, erősen kifogásolva az Ignotus cikkében megnyilatkozó szemléletet. E polemikus levél vétele arra készítette Ignotust, hogy a Világ hasábjain még egyszer visszatérjen aug. 29-i cikke főbb gondolataihoz. Ignotus így keletkezett újabb írását Műveltség és esztétikum címmel a Világ szept. 5-i száma (l. 1—4. l.) közölte. Szövege a következő:

Helfferich körül írt minapi elmélkedéseimre következő levelet vettem:

„Igen tisztelt Uram! Bocsásson meg, hogy a társadalmi formákkal szembehelyezkedve, ismeretlen létemre levelet írok Önnek. Mentségemre csak azt hozhatom fel, hogy magyarán szólván: muszáj Önnek írnom. A Világ újság tegnapi számában írt Ön egyet-mást az irodalom és művészet mai jelentőségéről, és többször is megjegyezte, hogy nemigen tudja pontosan szóba foglalni a mondanivalóját, az érzéseit. Nos hát, ha kíváncsi rá, miképpen sikerült mégis kinyilatkoztatnia önmagát, s ez hogy hatott egy szavára régen figyelő harmadikra, úgy szenteljen pár percnyi figyelmet levelem átolvasására. Igérem, rövid leszek.

Az, hogy a kultúra már rég nem irodalomból és művészetből áll, és hogy az emberi munkának még ezen kívül sok oly területe van, amely érdeklődésünkre számot tarthat, igaz. Az is igaz, hogy meglehetősen számmal vannak művelt elmék, kik műveltségük speciális irányánál fogva érdeklődésükkel az emberi tevékenység egyik vagy másik ága felé fordulnak, s csak fél-füllet hallgatnak a költő szavára, vagy egyáltalában süketek és vakok az esztétikummal szemben. Ez mind igaz, s ezzel még nem mondtok Ön újságot. De igenis újság, hogy az az Ignotus, aki egypár évtized óta egész lelkével a magyar esztétikai műveltség elmélyítésén és kiterjesztésén dolgozott, mégpedig olyan buzgósággal, hogy szerepét — meggyőződésem szerint — a jövő történetírója úgy jellemezhetné legegésebben, ha azt a Kazinczyéhoz hasonlítja, ez az Ignotus most otthagyja a régi ideált, s mint egy megtorpedózott hajó kapitánya, hangos szóval adja ki a jelszót: itt az ideje, hogy elhagyjuk a hajót, új vizeket, új utakat keressünk, új vezéreket válasszunk, de azok ám ne legyenek se költők, se szépművészek! Itt az ideje, hogy kimondassék: az esztétikai kultúra csak „schöngesterei”, melyet „le kell szorítani, meg kell alázni, észre kell téríteni”, mert nem érdemli meg az eddig élvezett egyeduralmat! Egyeduralmat? Az esztétikai műveltség? Nálunk?!

Hát méltóztassék megengedni, én ugyan nemigen hiszem, hogy nálunk az irodalom és művészet az érdeklődésnek olyan nagyon homlokerében állott volna eddigéig, hogy ez ellen már valakinek is panaszkodni lehetne (mert a középiskolai oktatás ügye egész más kérdés, s az épp úgy nem nyújt esztétikai műveltséget, mint más milyent sem), azt azonban mélyen érzem, és épp ez az érzésem késztet írásra, hogy ez a hang, ez a riadó nem illik Ignotushoz. Vannak elegen, akik így vélekednek, de annak az embernek, aki irodalmunk renaissance-a körül két kézzel dolgozott, s ha kellett, két kézzel verekedett, bocsásson meg a kálvinista nyíltságért, sehogyse illik ez a szerep. Képzelve el, kérem, hogy hatott volna, ha Kazinczy Ferenc idő múltán az istenfiak helyett a fináncokat dicséri.

És különösen nem méltó Önhöz, Uram, az a ridegen józan utilitarista hang és nyilatkozat, hogy „a ma embere előtt az érdekességnek, az emelkedésnek s a boldogulásnak ezer lehetősége áll, s kiélésre mind különb a költői munkásságnál. (!?) Nem, ez a hang nagyon disszonánsul hangzik az Ön szájából. Nem tudom, melyik szellemi kapualja csalogatja, de az új izgalmak kedvéért kár otthagyni és így lesajnálni a régi szép árkádokat. S még hogyha volna valamelyes igazsága okoskodásában! De nincs. Vagy hogy talán Önnek most is igazsága van, csak a szempontja változott? Mily kár, és mennyire értelmetlen!

Tökéletesen értem, hogy részemről minden argumentáció fölösleges. Minek mondjam, hogy az a beállítása, mintha az igazi művész úgy menne erre a pályára, mint ahogy a jogvégezt ember ügyvédnek megyen, vagy esetleg a bankhoz, közigazgatáshoz kerül, sodorván őt a körülmények vagy mérlegelvén a konstellációkat — teljesen tarthatatlan, s ellenkezik nemcsak az étellel, hanem a kísérleti lélektan megállapításaival is? Miért erősítgessem, hogy az a bizonyos „schöngesterei”, a kultúra legtehetősebb jelenté mindenha, azt jelenti ma is és mindenkor. Persze nem mindenkinek. Sajnos, csak keveseknek. És hogy minél inkább szaporodik azoknak a száma, akik a kultúrát nem a technika fejlődésében és az anyagi termelés fokozásában látják, annál inkább gyarapszik az emberi boldogság totál summája. Persze ezt nem értik, és nem hiszik „az élet praktikusai.” Ők a hegymászást felesleges sportnak tartják, s hogy az elért csúcsok milyen gyönyörtiséget kínálnak az alkotó művésznek és műélvezőnek egyaránt, s hogy a csúcsmászás már magában is milyen nagy dolog, és hogy ehhez fogható nagy dolog nincs,

minderről aligha van képzeletük. Ön ellenben mindezt sokkal jobban tudja nálam. Egész eddigi életmunkája erre a tanúm. Miért hát a felfogásnak e megváltozása?!

Levelemet azzal végzem: őszintén sajnálom, hogy a háború Ignotusnál az eddigi kultúrértékek devalválódását eredményezte. A háború sok meglepetéssel járt, de erre egy olyan izig-vérig esztétánál, mint Ön volt, azt hiszem, sokan nem számíthattunk.

Ismételten kérem, méltóztassék megbocsátani őszinteségemért és alkalmatlankodásomért, és fogadja őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Dr. Dóczy Jenő

Eddig a levél. Abbeli udvariasságát, hogy úgy tesz, mintha formátlan-ság volna, hogy írója ismeretlen létére levélben fordul hozzám, azzal a formátlan-sággal viszonyom, hogy írójának megkérdése nélkül idenyomatom. Kazinczynak is öröme telhetnék ilyen harmadiknak ilyen ellenveletemben, s ő is kiadta volna ilyen ellenfél levelét. Bár én nem hiúságból teszem, mert abban a másik udvariasságban, hogy agitációs munkásságomat a Kazinczyéhoz méri, jól megérezem a maliciát vagy mondjuk: a pedagógus taktikát — mint ahogy a fároszterképek nagyítják a külvárosi utcákhoz képest a fontosabb belvárosi utakat, úgy emel engem irodalomtörténeti magasságba, hogy annál jobban meglássam, mekkorát estem fontosságban, mikor utilitarizmusba estem.

A sok finomra és okosra, amit mond, aránylag kevés az én mondani-valóm. Ha az irodalmi agitációra hivatkozik, melyben, magam is azt hiszem, nagy tisztas munkát végeztem: én is arra hivatkozom. Úgyebár: irodalmi vitáim lényegében akörül folytak: szabad-e művészeknek előírni, hogy mit írjon, s hogy írja meg? Én a politikának s bármi egyébnek az irodalom fölé való fölfolkadása ellen küzdöttem — de e küzdelmem közben állandóan éreznem kellett, hogy amilyen szent igazságért küzdök, annyira bocsánandó gyakran az elfogultság, mellyel meg kell küzdenem. Minthogy az volt a közhit, hogy a művészet, kivált az irodalom a kultúra, a minden: mindent az irodalomtól követeltek, s mindent, amit kerestek, abban akartak megtalálni. Az irodalom olyan helyzetbe jutott, aminőbe Ferenczi Sándornak igazán zseniális megfigyelése szerint a nők jutottak a mai heteroszexuális világban, mikor a férfiak még minimumától is elzárkóznak annak a homo-szexualitásnak, melynek maximumát is természetesen tartották például a régi görögök, s az életünkben így támadt ürességért túlzott nőkultusszal igyekezők magukat kárpótolni, abba az igazságtalanságba esnek, hogy mindent, amire szükségük van, a nőknél keresnek, tehát olyasmit is: például barátságot, például megértést, például tudományos inspirálást, ami inkább a férfiak specialitása. Azt mondja tisztelt ellenfelem, hogy nem mondok veze újat, mikor figyelmeztetek arra, hogy a kultúra már régóta nem áll pusztán irodalomból és művészetből. Hát azzal sem mondtam újat annak idején, hogy a művészet semmi egyéb-re nem való, mint a művész magakifejzésére — mégis vagy hat esztendeig kellett verekednem elismertetéséért. Az erős Widerstand, melyet újabb közhelyes állításom olyan intellektusnál vált ki, mint tisztelt ellenfelem, azt sejteti velem, hogy nyilván megint hat esztendeig lesz mi körül verekednem. Egyelőre csak annyit állapítanék meg, hogy lehet, hogy van ellentmondás vagy hanyatlás az én hajdani esztétásá-gom s mai utilitarizmusom között, de akkori és mai közhelyes tételeim közt nemcsak hogy nincs ellentmondás, hanem a mai logikusan következik az akkori-ból. Röviden: minthogy józanul a költőnél nem kereshetek egyebet, mint ami van nála: a mindent mindenfelé kell keresnem.

Én sosem tartottam magamat esztétának, ha az esztétaság naivitást

vagy érdekeletlenséget [!] jelent minden egyébre vonatkozóan, mint a költői vagy művészi dolgok. De annyira esztétának csakugyan hiszem magamat, hogy semmiféle fejtegetésem ne kelthessen olyan benyomást, hogy én a költészet s a művészet ellen s a szépség fontossága ellen fordulok. Nem: én csak a tudatlanság, a műveletlenség s a felszínesség ellen érvelek. S éppen minálunk, éppen a mi országunkban, hol amily igaz tisztelt ellenfelemnek ebbeli megfigyelése, hogy nem vet fel bennünket az esztéta érdeklődés, annyira tipikus az a kényelemszeretet, mely mikor kultúrkövetlenségeket kénytelen végre érezni: azt a műveltségi formát szerzi meg, úgyahogy, mely előtanulmányai szerint legkevesebb fáradsággal hozzáférhető — s egyúttal megváltottnak érzi magát mindenegybiránt való érdeklődéstől s minden egyébbel való vesződségtől, ha csakugyan elolvasott egypár költőt, s megnézett néhány múzeumot. Ez, irtam én, elég volt, műveltség volt és kultiváltság olyan századokban, szinte a múlt század elejéig, mikor csakugyan alig volt egyéb kultúrterülete az emberi munkának, mint az esztétikum. De abból a tényből, hogy azóta „a kultúra már nem áll pusztán irodalomból és művészetből, s hogy az emberi munkának még ezen kívül sok oly területe van, mely érdeklődésünkre számot tarthat”: abból következnie is kell valaminek annak számára, hogy ma mit nevezhetünk műveltségnek, ahhoz képest, hogy akkor mit nevezhettek annak — de még, bizony, annak számára is, hogy mi jelentősége volt akkor a társtalán esztétikumnak, s mi jelentősége lehet ma, mikor csak egy kultúrterület a többi mellett. Én nem azt mondom, hogy költő vagy művész ma már nem lehet vezére a világnak. De igenis mondom, hogy lehet ma más is vezére a világnak, amennyire egész egyéniségét áthatja ez a tudat — vagy, hogy tisztelt ellenfelem pszichofiziológus figyelmeztetését értéke szerint honoráljam: amennyire egyénisége a priori harmonizál azzal a ténnyel, hogy a világon ma már egyéb szépség is van, mint a szépség. Követelnem ezt a költőtől nem lehet, diktálnom az ő költészetét nem lehet, mert a költő nem határozhatja el, hogy ő milyen legyen, s őt mi érdekelje, s nem tökélheti el, hogy mi találtassék költészetében. De nekem, közönségnek, szintén megvannak az én jogaim. Az egyik: hogy csak vezérnyi egyéniségek hassanak rám, akár költők, akár nem költők. A másik: hogy olyan nevelést követeljek, melyben mindenki, közönség úgy, mint költő, esztéta úgy, mint utilitárius mindeneknek tiszteletében és megértésében nevelkedik, amik ma az emberi munka területei, az emberi kiválóság kiélődési lehetőségei. Való: igazi művész nem megy erre a pályára, mint ahogy az átlagos jogvégzett megy ügyvédnek vagy bankhoz — de igazi ügyvéd vagy bankember sem megy így ügyvédnek vagy bankhoz. S van úgy művészi, mint ügyvédi tehetség olyan, melyet katexochen a művészet vagy az ügyvédség inspirál, de olyan is, melynek általános és sokféle alkalmas lelki képességét a kiélési és érvényesülési lehetőségek inspirálják, melyeket a művészség vagy az ügyvédség nyújt. Egészen bizonyos, hogy olyan egyéniségek közül, amilyenek a középkorban teológiára, a tizenkilencedik század derekáig irodalomra s művészetre adták magukat, ma jó hatvan százalék egyéb, bocsánat az ordenáré szóért: foglalkozásra menne — s talán nem is mind értékelen százalék. S az is bizonyos, hogy a vezérnyi művészek és költők általános és sokféle érdeklődésű egyéniségek voltak, s valósággal megható például, hogy Goethében szinte a természet magparzálásával találni célzásokat, rejtettségeket, érintéseket, sejtelmeket olyasmikről, amik csak sok évtizeddel az ő páratlan élete után csiráztak és terebélyesedtek ki a legkülönbözőbb emberi területeken: iparban, technikumban, természettudományban, kereskedelmi politikában, sőt közigazgatásban. Még egyszer mondom: nem parancsolhatom meg a költőnek, hogy ilyen legyen, de a művelt embernek igen. S ha aztán a művelt ember nem talál

meg mindent, amihez tartja a jussát, a költőknél s a művészeknél, s nem talál meg mindenkit, akinek alája rendelkezhetik, a költők s a művészek között: ez igenis leleketését jelenti az egyoldalú esztétikumnak arról az egyeduralomról, melyre joga volt, mikor valóban egyedül volt kultúrérték — de nem jelenti kisebbitését sem a művészetnek, sem a művészeknek, sem a szépségnek.

Váló, hogy a széöneisterei a kultúra legtetjét jelenté mindenha. De kételkedné benne, hogy az emberi boldogság totális summája aszerint gyarapodnék, mint azoknak a száma szaporodik, kik a kultúrát nem a technika fejlődésben s nem az anyagi termelés fokozódásában látják. Az a materializmus, melyen a szociáldemokrácia épül, s melyet én az emberi elme legeszményibb megtalálásának érzek, azt tanítja, hogy a széöneisterei csak Überbauja a technika fejlődésének s az anyagi termelés fokának. Az emberi boldogság totális summája aszerint növekedik, amint a technika fejlődése s az anyagi termelés foka mind több embernek szerzi meg a lehetőségét, hogy az esztétikumig gyarapodjék és művelődjék. Ennek átlátása olyan Überbaut fog a művelt emberekben megépíteni, melyben viszont egyének is lesz helye, mint az exkluzív esztétikumnak — s ekkor ez a többtermű palota lesz legtetje a kultúrának, nem az az egyetlen esztéta pavillon, mint ezelőtt. Nagyobb gazdagság lent, nagyobb gazdagság fent: ez lesz a jövő képe, egy kicsit ez már a jelené is — nem látom át, miért volna ez elszegényedés?

Mindezekre nem a háború tanított — egyáltalában: énám a háború nem volt olyan hatással, hogy, stratégiai méreteit kivéve, bármibem meglepett vagy megkorrigált volna. Nem hiszem, hogy bármi is, amit a háború alatt és óta írtam, lényegében ellenkeznek régebbi ízgatásaimmal. Csak éppen hogy ez ízgatásaim is úgy járhattak, mint a pacifizmus: a háború nem dezavual belőlük semmit, de a háború során kitűnik, hogy nem volt elég hatásuk. Szeretném, ha a nagy világpróbának és világleckének megvolna az a hatása oly kiváló intellektusokra, mint tisztelt ellenfelem: hogy megerősitené őket érdeklődésük magasrendűségében, de leszoktatná őket érdeklődésükben az exkluzivitásról.

Méray-Horváth Károlyt nyilvánvalóan Ignotusnak e második cikke ösztönözte arra, hogy a korszerű műveltség kérdésében maga is kifejtse véleményét. Cikke, amely a Világ szept. 10-i számában (8. l.) látott napvilágot, hitet tevés Ignotus felfogása mellett. A cikket az alábbiakban közöljük:

Az esztéta

Kedves Barátom, Ignotus! Nem tudom, más is úgy észleli-e: de a háború alatt mintha egyszerre sok-sok rengés menné végig az embereken, amik [az] új élet sarjadzását már lökik, lökik előre, fel, keresztül a vértengeren, amely még áztat. Az emberek lelke mélyén fekvő kultúr- és haladásöztönök erősebb rázkódásokkal dobbannak, néha villámlanak. Ilyen villám világított a te Helfferich-cikkedből is. Te csak a magad villanásának szántad, de amint látod, nemcsak ennyi, hanem fény, ami bevilágít az elmúlt idők és a jövendő határaiba, az elválasztóba a tegnap és holnap között, a tegnap közt, amelyben még az esztéták zseblámpáskái akartak elérendő magaslatok felé világítani, mikor minden útszálen kohókból dől a vakító fény: excelsior!

A kis zseblámpák és a nagy kohók közt, ami tollad alól csattant, mondom, villám. Amely bizonyos recsegéssel száguld az intellektuel mezők fölött, ijedelmet keltve, hogy a régi ideálok csakugyan korhadt törzsek-e, odvas villámhárítók, amik alatt mecsapja az embert a ménkö.

Azok. Korhadt törzsek, középkori gyökerekkel. Meg aszkézisből eredő lemondások az eleven élet nagy, egészséges gyönyöreiről, amik csak a munka, minél intenzívebb és produktívebb munka talajából fakadnak, s amiben győzelem minden új nap, ha több, mint a tegnap. Szenvedő aszkézisből eredő lemondások — Szókratész, Platón, Arisztotelésznek világtól elfordulást hirdető etikájával kezdődtek, amiből egyfolytatólagosságban lett végül a klastromok celláiba lesivárlott, életet megvető aszkézis —, e közép-kori világban gyökeredzik máig minden esztétia, ami más diadalokról álmodlik, mint a dolgozó életéről. Pedig az Élet maga nem lehet csak szép, és ronda csak az ember lehet, aki nem úgy él, mint az Élet diadala, hanem valami szúvat hord magában, az askéta szúból, irtózást, lenézést az iránt, amiből minden „lesz”, a munkából, a teremtő munkából, s inkább megnyugvást keres a csicsergő madaraknál, hogy azok oly szépek, és a csicsergő gondolkozó embereknél, akik tán szebbek, mint akármí dolgozva tülekedő, mert hisz más az esztétikum ideálja, és más az élet, a teremtés alkotta Élet, amely soha el nem érheti azt, amit az esztéta, oh, mily szebben, okosabban tudna elrendezni, ha ő lehetne a teremtő. In ultima analisi ezen nyafog minden esztétikum, ami maradványa még annak a világnak, amely behunyta esztétikai szemét az előtt, hogy „lenni”, realiter lenni, nem lehetünk másutt, mint a reális életben, amiben realiter semmi sem „lesz” másból, csak abból az intellektusból, lélekből, amely munkával vált egy múltó tegnapot jövőendő holnappá, s emberileg teremtő a világon csak ez, mert csak ezzel lesz részesevé a teremtésnek, az effektív isteni munkának, amely örök munkával hoz létre minden fejlődést. A középkor végső hullámai, amidőn még esztétikum nevében emberi fennkölt vonásokat pingálunk, etikát és esztétikát, amik fölibe akarnak helyezni az Életnek bármí egyéb momentumot, mint ami magának a munkával teremtő embernek a momentuma. Végső hullámlásai aszkétaságnak, amely valaha ideál volt, amiből maradt az esztéta orrfintorgatás a tülekedő emberek eleven diadalaítoól.

Hallom, hogy zúdul fel minden esztézis, mikor az Életet nézem szebbnek, mint akármí kigondolását: hallom a csicsergő vihart, hogy mi fennkölt van, csak esztétikum adhatja meg a léleknek. Igen, esztétikum. De csak az, amely csak egyetlen ideált ismer: az Életet, a Teremtését. Igen, van ennek is esztétikája, minden rezdülés az, ami az embert valami munka végzésével egy fokkal feljebb viszi a munka tökéletesedésnek bármely utain. Mert csak az a tökély, amit az Élet tökéletesít. Az Élet gyönyörű munkája, hogy seajtez! Hiába szipákol az esztéta feléje: no lám, hát ez meg ez fennmarad, pedig hát én? . . . Dolgozz, hitványka, és tudj dolgozni, hogy fennmaradj, úgy, hogy ne csak fennmaradj, hanem diadalmaskodj! Még ha hadseregszállító vagy is, a baj csak az, hogy fel nem kötnék, amikor rabolsz, de hát hogy kössenek fel, mikor nem munkaemberek igazgatnak, akik nyakon is tudjanak csipni, hogy: hé, most nem dolgozol, rabolsz! Nem munkaemberek igazgatják a dolgainkat, esztéták, akik mindenhez talán inkább értenek, mint a munkához. Esztéták, tizenöt-tizenhat esztendőtt járt iskolások, akik mindent megtanultak tán, főleg minden klasszikust, csak mi a munka, nem; sőt tőle telhetően tönkre is tett bennük az iskola mindent, ami munkához kedv, s maradt valami szuvas, többé-kevésbé „művelt”-nek figurázó, ugyanahogy esztéta bölcsekedő, aki minden mást szeret, csak munkából élni nem.

Kedves Barátom, Ignótus, a villámód bevilágított oda, ahol a diadalmas Élet munkából sarjadtzott szépségei az esztétaság fölé nőnek, s te, a tetőtől talpig esztétikus, ki mondtad a megrengető igazságát a holnapnak, amikor más esztétika jön, min t azoké, akik ma „műveltek”, akiknek műveltsége klasszikus és irodalmi műveletlenség. Műveletlenség, mert csak egy műveltség van a világon: a munka momentumainak a megértése, kultusza

múltaktól a máig, a mától a holnapig, akármelyik szakaszán, a legkisebben is, elég ha kiki a magáén, de a műveltség csak ez, a többi specialitás — s az a műveltség, amelyet az iskolából hozunk, minden ízében egyenes negációja annak az egyetlenegynek, ami ma műveltség.

Az iskola még a középkor szellemi öltözékét szabja ránk, szabva fogalma nélkül annak, hogy mi egy fejlődő fiziológiai gyermekorganizmus, és mi az, hogy gyermek, psziché, gyermekagyvelő, mi modern tudásunk szerint a testi és lelki épség, a testi, lelki munkaképesség eleven föltétele; — szabva a középkori klastromiskolák szabásában, modernizálva modern gyermekfogház alakra; — szabva egy rettenetes szellemi ruházat, tele zsebekkel, minden zsebben a nehéz bölcsességkövek, elvont specialitások mint a „műveltség” „alapkövei”, amiknek a gyermek kőszülát s emészthetetlen voltát érzi csak, s e szellemi ruházatban — képzelet a szerencsétlen „Tanügy” —, hogy aki legjobban parádézni, e súlyokkal legjobban tornászni tud, azé az élet, a diadal!

Nem a munka iskolája az iskola, nem a munkára éres melegágya, hanem testi-lelki fojtogatója. Napfény, levegő és mozgás az Élet fizikai föltétele? Munka látása, megszeretése, kultusza, idealizálása a pszichikai föltétel az élet megértéséhez, ennek híján: — még a középkor él.

Kedves barátom, Ignotus: villámlottál. Ami a tövibe csap, az a ménkö. Az isten áldjon meg, ne sajnáld! Rengésekre hajlamosak ma a lelkek.

Méray-Horváth Károly e cikkére Ignotus szept. 12-én, ugyancsak a Világban, Jegyzetek c. tárcájának (1. a lap aznapi számának 1—3. oldalán) a végén a következő sorokkal válaszolt:

Méray-Horváth Károlynak: köszönöm — nem, hogy a tárcakultúra dolgában egyetért velem, mert hiszen erről nem tehet, de hogy e hite mellett hitet vall. Őnrólam még feltehetnek ellentmondásokat és tévedéseket, de a szépségnek olyan gyakorló rajongójáról, mint ő, bizonyára nem teszük fel, hogy méltatlan volna rajongójának tárgya iránt. Nem arról van szó, hogy a szépséget száműzzük a világból, hanem hogy indigenátust és társaságot szerezzünk számára minden berkekben és mezőkön, a föld mélyében s a levegőég magasságaiban.

Ady cikke kétségtelenül Méray-Horváth Károly cikkének megjelenése, tehát szept. 10-e után, de legkésőbb a szept. 12-ét követő két-három napon íródott. Figyelembe véve, hogy a Távolság cím alatt Ady rendszeresen közölt együtt prózát és verset is, s hogy 1915. jún. 27. és nov. 7. között verset önállóan, e cím s prózai írások nélkül csak egyetlen alkalommal, szept. 12-én jelentetett meg a Világban (Kétkedő, magyar lelkem), elképzelhető, hogy Ignotushoz szóló írását Ady eredetileg a Kétkedő, magyar lelkem c. verssel együtt a Világ szept. 12-i számába szánta. Ezt a hipotézist látszik megerősíteni az a körülmény is, hogy a cikk szövege csonkán maradt ránk. A cikk szövegének csonkulását ugyanis épp az magyarázhatja, hogy a szóban forgó vers szövegét — mely a cikk befejező szavaival együtt a kézirat hiányzó hatodik főlőjén állhatott — a Világ szerkesztői leválasztva a cikkről nyomdába küldték, ahol a szedés után a cikk záró szavaiból s a vers szövegéből álló kéziratrész bizonyára megsemmisült vagy elkallódott. Feltételezésünket semmiképp sem kérdőjelezi meg az, hogy szept. 10-e s Ady versének megjelenése között mindössze két nap telt el, mivel Ady szept. 5-én Pestre érkezett (1. Balázs Béla naplójának e napról való bejegyzését. Kritika 1975. szept., 8. 1.), és így cikkét, valamint versét a jelek szerint egyaránt itt írta, következésképp kéziratát gyorsan juttathatta el a Világ szerkesztőségébe.

A címében és első szavaiban Méray-Horváth Károly írását idéző és karikírozó cikk megértéséhez a kulcsot az a mély ellentét adja, amely Adyt és Ignotust a háború megítélésének kérdésében, ill. a háborúhoz való viszony tekintetében elválasztotta egymástól. E vonatkozásban kettejük útja a háború első napjaitól s mindvégig tartóan vált külön. Míg Ignotus mint publicista tollát a hadiesemények első napjaitól kezdve a háború szolgálata alá állította, s például 1914. aug. 1-én, a Nyugat akkori számának vezércikkében a háborút minden magyar létezőként üdvözölte, Ady egy pillanatra sem tévedt meg az egymással háborúba bonyolódott erők valódi, kölcsönösen hódító, gazdasági terjeszkedésre törekvő céljait illetően. Ady-nak a háborúval való szembenállását már a Világ 1914. aug. 9-i számában közreadott Ésaías könyvének margójára c. prózaverse jelezte, s különvéleményének később is számos írásában adott hangot. A háborúról vallott felfogásával Ady természetesen került szembe Ignotusszal is, s hogy milyen mértékben, azt mutatja, hogy a háborúval összefüggésben két alkalommal is polémiába keveredett vele. Először, rejtettebb módon, a háború ötödik hónapjának elején, a Nyugat 1914. dec. 1-i számában megjelent A mesebeli János c. versén keresztül, mely, mint azt Róbert Zsófia kimutatta (l. Ady: „A mesebeli János” c. versének keletkezéséhez. ItK 1963. 727—729. l.), válaszul íródott Ignotus fentebb említett Háború c. vezércikkére, majd nyílt formában éppen jelen cikkével. Cikke megírásával ugyanis Ady nyilvánvalóan nem az Ignotus által felvázolt korszerű műveltségemény megkérdőjelezésére törekedett, hanem az Ignotus s ehhez hasonlóan Méray-Horváth Károly írásában megnyilatkozó manipulatív szándék ellen emelte fel szavát. Hiszen a hagyományos műveltségfogalomnak a háborús propaganda olyan kirívó megnyilatkozása kapcsán történő átértékelése, mint amilyen Helfferich beszédje volt, Helfferichnek s Lloyd George-nak, a háború e két exponált politikusának eszményítése, megfontoltan vagy öntudatlanul, de kétségtelenül a háború melletti agitációnak kissé ugyan burkolt, mégis jól kitapintható kifejeződése volt. A háborús manipuláció ilyen indirekt, mondhatni ravasz, megjelenésében ugyanakkor igényesebb formájú művelése Adyból még akkor is ellenszenvet váltott volna ki, ha mögötte nem olyan egyéniséget lát, mint Ignotust, akit más vonatkozásban változatlanul a maga táborához tartozónak érzett. Ady ingerültségét Ignotusszal szemben az adott összefüggésben természetesen csak fokozhatták Ignotus cikkének olyan kitételei, mint hogy „mindinkább olyan embereket kell elismernünk nagyoknak, mintáknak és mindnyájunk vezérének, kik nem költők, nem írók, nem szépművészek”, vagy hogy „a mai művészetekből, kivált a költészetből, jobbra hiányzanak a nagy és hatalmas tehetségek s egyéniségek”, s hogy „Tolsztojjal halt meg nemzedékünk számára az utolsó nagy költő”. E szavakban Ady önmaga jelentőségének leértékelését is érezhette. Cikke ingerültebb hangvételéhez bizonyára ez is hozzájárult.

Bölöni György nyomán tudjuk, hogy a cikk közléséhez a Világ szerkesztője, Purjesz Lajos (1881—1925) nem járult hozzá (l. Bölöni, 1966. 457. l.). Kétségtelen, hogy ebben okként a szerkesztő valószínűleg más elvi álláspontja mellett nem kis mértékben épp a cikk hangvétele, annak bántó kitételei játszottak közre. A kéziratban maradt cikket először első kiadásban 1934-ben megjelent könyvében Bölöni György tette közzé (l. Bölöni, 1966. 458. l.). Mint e közlésből kitűnik, a cikk már 1934-ben is csak csonkán volt meg Bölöni birtokában. Kézirata 1962-ben Bölöni hagyatékával együtt ilyen állapotban került a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményébe.

a koalíció-bába Méray-Horváth: L. erre s Méray-Horváth Károlyra A béke verebei. Apróságok egy banketről c. 1906. ápr. 15-i cikket és jegy-

zeteit (AEÖPM VII. 204., ill. 448. 1.). — *Én egy gyöngye, de igaz versben védtém már Ignótust Ignótus ellen:* Ady feltehetően a Nyugat 1915. szept. 1-i számában megjelent Szép a Szép c. versére utal. Ezt valószínűsíti egyrészt a vers címe alá írott ajánlás (Ignótusnak elfogyhatatlan szeretettel), másrészt, hogy a vers gondolatmenete láthatóan összefügg Ignótus cikkének mondanivalójával. Mindezt csak aláhúzza, hogy a vers sorai szinte szó szerint is összecsengenek Ignótus írásának befejező mondataival. Az a körülmény, hogy Ignótus cikkének és Ady versének megjelenését dátum szerint csupán három nap választja el egymástól, nem mond ellent az előbbieknél. Hiszen Ady a Nyugatban megjelent verseit számos alkalommal küldte el egy-két nappal a folyóirat megjelenése előtt a szerkesztőknek, akik ilyenkor a rendszerint már teljesen kiszedett számban fenntartották a helyet Ady versei számára. S az is elképzelhető, hogy az Ady versét hozó Nyugat-szám nem szept. 1-én, hanem némi késéssel jelent meg. — *Valami zugrevüt küldtek el . . . nekem, mely az én hanyatlásomat is a te fajod rovására ejti:* Az Élet c. erősen nacionalista szellemű katolikus hetilapról van szó. A lap 1915. aug. 29-i számában Andor József Kultúránk válsága c. cikksorozatának második részében a magyar irodalom századeleji, a modern nyugati irodalmak hatását tükröző megújulásával s Adyval e megújulásban játszott szerepével kapcsolatban többek között a következőket írja: „ . . . különös és sok elgondolásra készíthet akárkit, hogy a Nyugat napját a magyar horizontra Ady Endre vetítette. Törzsökös magyar. Senki más — még talán nagyobb talentummal sem — ekkora hatást nem válthatott volna ki. Senki más ily bőséggel nem vehette volna magát a ki- és lelélt hagyományokra, mint ő, a régi nemes család sarjadéka. Bizonyos értelemben korunk Petőfije lehetett volna, de nem volt mellette Vörösmarty. Hatvány Lajos volt csak, aki és a többiek [!] felfelé törését, bódító hatását, tömegtermelését könnyítették meg, de nem adhattak semmi való értéket az anyaföldhöz, amelyből kisarjadt, mert hiszen az anyaföldhöz nem is volt sok közük.

Új és csodamódon szuggéráló hang, új és csodamódon finom, erős, vad, szilaj stílusűkészség, új és csodamódon szokatlan, meglepő ritmus áradt ki ebből az új költészetből. Néhányunkat, öreg halálraitéket is meglepett, és gyönyörködtünk benne, mint gyermekeink aeroplánjátékában, melyet gyerekkorunkban nem ismertünk. Nem is féltünk tőle, mert a hivatalos X. Y.-ok poézisével torkig voltunk. Fülledt, nyári napokat verejtékeze átélőként vártuk a vihart, mely tisztább, üdítőbb levegőt sodor felénk.

És az új illatra, új szépségekre, új revelációkra hirtelen, mielőtt egész teljességében élvezhettük, mielőtt a hazai talajba átplántálhattuk volna, mielőtt maga az az — új, a természetes és szükséges fejlődés követelése magyar szívünk vérévé válhatott volna: a magyarság ősi konzervatív[iviz]musa, becsületes óvatossága, mindig szerénykedő büzgása miatt kész zsákmányként rávetették magukat idegen kezek. Felszörpölték, felhabzsolták, kihasználták, utánozták és bőségesen honorálták. Ady Endre tragikumát látom abban, hogy ott van, oda jutott, ahol van. Kozmopolita legyen közé jutott és köpcös méhek közé, és a kettőt már alig tudja megkülönböztetni. Sziják és táplálják, holott annál kevesebbet szívhatnak belőle, mennél bőségesebb a táplálék. S a neve jelszó: jelszava az új irányzatnak, hamisítatlan magyar cégjelzés bukott tőzsérek és sarlatán vállalkozások számára. Ami válságokban vívódó magyar lelkből tiszta és tisztító izzással kilövellt, az mindenha, már akkor is és most is idegen maradt azokra nézve, akik e jobb sorsra érdemes magyar talentumot már a kezdet kezdetén a legkeletibb szóképek legdúsabb, legbujább dicshimnuszaival árasztották el. Vele egyidejűleg látott napvilágot a legfrissebb kritikai stílus és forma.

(Olyan stílus és forma, mely ellenkezik a kritika örök lényegével. A legsápi-
tozóbb szubjektívizmus lett úrrá a kritikák rovatában, s általánosságban ez
jellemzte: Én, a kritikus, jó vagy rossz kedvemben olvasok egy könyvet,
és analizálom jó vagy rossz kedvemre való hatását, nem feledkezve meg
arról sem, vajon a könyv írója *hozzánk* tartozik-e? Így születtek az úgyne-
vezett „színes kritikák” trópusi tobzódásával a fénynek és árnyéknak, hihe-
tetlen, az értelmetlenségig csiszolt stílustechnikával, olyan „átelési, átérzési
és differenciált értékelésű” végvonaglásokban, hogy az író, akinek könyvé-
ről íródott, beleszédült, és akárhogy bámult is azon, mit nem hozott ki
X. Y. kritikus barátja, teszem azt, a Fekete zongorából, elhitte, hogyne
hitte volna el, hogy ez a Fekete zongora a legcsodálatosabb hangszer, melyet
valaha költő és a késő utókor gyönyörűségére felhangolt. Miért? Mert X. Y.
kritikus, kezdő poéta, a jövő reménye vagy kisorsol[t]ja olyan képzelt,
valódi vagy hazudott milióban olvasta a könyvet, hogy a fekete zongora
fekete-fehér billettűjei közt megzavarodott, s megzavarodását a művészi
élvezet paroxizmusaként adta be olvasóinak.

Példaként írtam ezt, lehet, hogy éppen ennél a versnél meg sem történt,
de megtörtént Ady minden köteténél és minden egyes köteténél mindazok-
nak, kik tentába mártott tollukat égnek emelve Adyra esküdtek. Hamarosan
olyan szolidaritás támadt körülötte, melyhez hasonlóra irodalomtörté-
netünkben alig akadunk. Mondottuk, hogy ernyedt, letargiás korok
nagyra, olthatatlanul égetőre nevelik főként az ifjúság szomjúságát. Az
ifjúság sohasem kritizál mihelyest új, ismeretlen szépségekről van szó.
Az ifjúság kegyetlenül kritikus szemmel néz a múltba, melytől kora szerint
eltávolodott, de tágra nyílt pupilláját sohasem húzza össze tisztább lá-
tásra, ha a jövőbe tekint, amely feléje közeledik. Nem gondol arra, hogy ez
a jövő rá nézve, vele együtt is múlttá válik egykor, és új szemek, új haraggal, új
megítéléssel fognak rá is meredni. Ezt találok szépnek az ifjúságban, ez
mindenkori biztosítéka a fejlődésnek. Ez az öntudatlanság, ez a naiv játék
a végzetszerűséggel, ez a boldog magáról megfeledkezés és gyönyörűséges alá-
merülés a friss hullámokban. Ha így, minden korok történetének megfelelően,
az irodalom fejlődési törvényeinek megfelelően alakult volna ki Ady kez-
deti irodalmi forradalmunk, most nem íródtak volna meg e sorok. Most erős,
modern magyar poézis volna új támasza válságba került kultúránknak.

De hamarosan megjelentek a lesbenállók, a napi sajtó sorsdöntő ha-
talma révén areopagra jutottak azok, kik a forradalom előtt nem voltak
magyarok és tehetségesek, de akik pompás szervezetségük miatt pompá-
san feladminisztrálták magukat a népszerűség trónusára, és az új, tartósabb-
nak ígérkező népszerűséget megszippanntva, tárt karokkal siettek befoga-
dására. Előre bocsátom, hogy senki se gondoljon Ignotusra e sorok olvasásá-
nál, aki igen sok talentumot vitt a küzdelembe, és úgy képelem, jóhiszemű-
ségéhez sem férhet szó. De jöttek a Szomorjak, Heltaiak, a francia wurstli
darabok kikiáltott fordítói és imitálói, beállt a koncertbe Bródy Sándor,
aki egri diákból nagyszerű szökésekkel lendült az erotikus kozmopolitiz-
musba, beállt Molnár Ferenc, aki a siker kedvéért sok engedelményt tett már
kiváltságos talentuma rovására, beálltak a többiek, nagyok és kicsinyek,
hogy körülhúzólgassák és elszédítsék a magyar bálványt, melynek szédülésre
való készségét mindjárt látták.

Így került Ady, a forradalmi újító, olyan környezetbe, a hízelkedés,
a kritikátlanság olyan kátyujába, a dicsőítés olyan káprázatába, melynek
előbb-utóbb el kellett homályosítani tiszta látását, és ami a legszomorúbb,
amely környezetben előbb-utóbb le kellett mondania fajiságának mély
átérzéséről. Mert ez a környezet, egyrészt a legfiatalabb nemzedék őszinte
rajongása, másrészt az öregebb generáció rafinált tudatossága, csak azt

növelte egyéniségében, ami minden forradalmi egyéniségben bántó, vissza-
 riasztó: a hihetetlen gögöt, elbizakodást, a zsarnoki tempókat s ezzel együtt
 a magával, talentumával nem törődést. A lényegyet, amelynek megvalósi-
 tására hivatva volt, feláldozta a formának, amelynek első sikereit köszön-
 hette. Petőfi ilyen környezetben sohasem válhatott volna irodalmunk
 Petőfijévé, és fájjalva fájjaljuk, hogy Ady sem válhatott azzá, akivé indult,
 — ha az Ady Endrévé, aki új és magyar korszakot nyit irodalmunkban.”
 — *az szabad volna, ma tudnék legtöbbet és legszélesebbet mondani a magyarnak
 és az embernek*: L. ezzel kapcsolatban a *Levelek Madame Prétéríte-höz* c.
 1915. márc. 1-i cikket és jegyzeteit (89., ill. 336. l.). — *Méray-Horváth úr*
 „szenzációs” regényéről . . . *Kacziány Géza informált nagyszerűen*: Méray-
 Horváth regénye, amelyre Ady utal, *Amerika caesarja* címmel 1915 nyarán
 jelent meg az Athaneum kiadásában, s meglehetősen feltűnést keltett. A Hu-
 szadik Század kritikusa pl. egy új regénytípus első megjelenését látta benne
 (l. Kutasi Elemér: *Új regénytípus felé*. HSz 1915. nov., 325—328. l.), egyes
 napilapok pedig a kor „legnagyobb szabású regényszenzációja”-ként üdvö-
 zölték a művet. E lelkesítő kritikákkal szemben Kacziány Géza (1856—
 1939) író, irodalomtörténész és publicista Magyarországon 1915. júl. 4-i szá-
 mának 19—20. lapján a regényről megjelent terjedelmes cikkében tárgyi és
 esztétikai értelemben egyaránt igen lesújtó bírálatot adott az Egyesült Államok
 életének ábrázolására törekvő munkáról, azzal fejezve be írását, hogy
 „a magyar irodalom . . . csak nyert volna vele, ha »Amerika caesarja« meg-
 íratlanul marad”. — *Kacziány Géza . . . megerősített régi hitemben, hogy Gör-
 gej Artúr gyalázatos áruló volt*: Kacziány élete során számos cikket írt Gör-
 geyről. E témában foglalt írásai között a legnevezetesebb az a nagyobb tanul-
 mánya, amely 12 folytatásban 1915. júl. 8. és aug. 15. között jelent meg a
 Magyarország hasábjain, majd a lap kiadásában s némileg bővített szöveg-
 gel Görgei. Történelmi tanulmány címmel még ugyanaz év őszén könyv
 alakban is napvilágot látott. Cikkében Ady e tanulmányra céloz. Hogy a
 tanulmány milyen hatással volt Adyra, azt cikke idevágó kitételén túl
 beszédesen dokumentálja Ady 1915. aug. 13-án Kacziány Gézához írt
 levele (l. OSzK Fond 57/188.), melyet itt teljes szövegében közlünk:

Igen tisztelt Uram,
 meg kell Önnek hálásan írnom, hogy Görgei-tanulmánya a kevés
 közül az a sok, ami magamfajta magyarnak ma az életet kibírni segít. Még
 jó barátaim közül is sokan lépre mentek, lépjére annak a karrier-csináló,
 bécs-európai iskolának, mely az igaz kulturás magyar elvévé Görgei nagy-
 ságának vallását tette. Mi talán nem egészen egy úton járunk, de rokonokká
 tesz bennünket emberségünk, magyarságunk, igazságunk szeretete. Nehéz
 időkben még a távoli rokonoknak is meg kell látniok, szeretniök egymást.
 Még egyszer köszönet és hála s régi, becsülő, tisztelő ismeretséggel üdvözlő
 Önt, Uram,

Ady Endre.

Csucsá (Kolos vm.) 1915. aug. 13.

Ady Görgeyvel kapcsolatos véleményére l. még Adyknak Görgey 90.
 születésnapja alkalmából írt, 1908. febr. 1-i Görgey és hódolói c. cikkét
 (AEÖPM IX. 145. l.). — *sokszor írtad ellenem, hogy igenis nem vagyok esz-
 téta, de poéta, teljesen élő poéta*: Nem sikerült tisztázni, Ady Ignótus milyen
 írására vagy írásaira utal. Ignótus gyűjteményes kötetekben olvasható,
 ill. bibliográfiailag számon tartott cikkeiben Ady szavainak megfelelő kité-
 telrel nem találkozunk. — *a nem Rakouszky-féle „nélkülözhetetlenek”*: Nél-
 külözhetetleneknek nevezték az első világháború éveiben azokat, akiket

fontosnak minősített tevékenységük miatt nélkülözhetetlenség címén felmentettek a katonai szolgálat alól (újságírók, bizonyos gazdasági, közgazdasági pozíciót betöltő személyek stb.). Rakovszky István (személyére I. a Találkozás — Rakovszkynál c. 1905. jan. 25-i cikk jegyzeteit. AEÖPM VI. 351. l.) az Ady cikke megírása előtti napokban olyan értelmű nyilatkozatot tett, mely szerint a nélkülözhetetlenek a zsidókkal lennének azonosak. Rakovszky megnyilatkozását a szóba jöhető katolikus, ill. néppárti orgánumban ugyan nem sikerült megtalálnunk, ismerjük viszont a Világnak Rakovszky nyilatkozatára adott válaszát. Tekintve, hogy Ady is feltehetően ebből merítette információját, a Világ reagálásának szövegét (l. 1915. szept. 1-i sz. 11. l. — Hírek) némi rövidítéssel alább közöljük:

Rakovszky István a hadtápvonalon. Rakovszky István néppárti országgyűlési képviselő mint dragonyos főhadnagy bevonult egy hadtáppállomásra. Nem tudjuk, milyen funkciói vannak a hadtáppállomáson Rakovszky főhadnagy úrnak, azt ellenben elég világosan látni, hogy a néppárti funkcióit vitézül ellátja főhadnagyi minőségben is. A katonának ugyan nem szabad politizálnia, sőt a politikusok sem politizálnak a háború alatt, de főhadnagy úr Rakovszkynak a világháború is csak arra jó, hogy megmelegítse mellette a maga néppárti levesecskéjét. Szerinte *a háborúban a katolikusok, protestánsok, görögkeletiek és a — nélkülözhetetlenek vesznek részt, és rábízza mindenkire, hogy érte ahogy akarja azt a bájos és finom meghatározást, hogy „nélkülözhetetlenek”.* Nem nehéz etalálni, hogy főhadnagy úr Rakovszky kiket, milyen felekezetet ért nélkülözhetetlen alatt, a néppárti főhadnagy úr egész világosan céloz a nélkülözhetetlenekre. Igaz, hogy a hadtáppállomáson kellemes vacsora és jó italok közben nem nehéz szellemesnek lenni, a lövészárókban, rohamok közben sokkal nehezebb. A nélkülözhetetlenek mint gyalogosok és mint tartalékos tisztek ott is vannak a lövészárókban, és nap nap után gyarapítják a hősi halált holtak számát, míg Rakovszky úr a hadtápnál vacsorázik, és szellemes vicceket csinál róluk. [...] De miért a nélkülözhetetlenekkel legénykedik Rakovszky úr, akik most az oroszsal és olusszal vannak elfoglalva, és nem érnek rá arra, hogy sületlen, éretlen izetlenkedésekre válaszoljanak?

— *a magyarság nem Báthori Zsigmondnak a számsárgádt követte el: Báthori Zsigmond (1572—1613) Erdély fejedelmeként (1581—1597) 1594-ben szakított Erdély hagyományos törökbarát politikájával, s 1595 januárjában Rudolf császárral kötött szövetséget. 1596 őszén azonban a császári csapatokkal együtt csatát veszített a törökökkel szemben, melynek következtében 1597-ben trónjáról is kénytelen volt lemondani.*

Mj: KF (312.); AEPI (III. 491.)

86. Rippl-Rónai és csekélységem

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 5 oldalszámozott fólió, 172 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött idegen kéz írásával: 98. A Magyar Nemzeti Galéria Adattárának tulajdonában. Jelzete: 9297/57. Megjelent: V 1915. szept. 19. 13. l. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Világ szövege között:

13ck.	Sor	<i>Kézirat:</i>	<i>Világ:</i>
	Cím:	Rippl-Rónai és csekélységem	Rippl-Rónai háborús kiállítása felolvasását
2.	I. fölolvasást		

Bek.	Sor	<i>Világ:</i>
2.	2. másnapi	másnap
2.	6. fölkutatta	felkutatta
2.	8. ilyes	ilyen
2.	13. leányát Anellát	leányát, Anellát

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
2.	4. Jóska szebb (A név és a szó közt egy vessző törölve)	
2.	10. élveztem (A <i>z</i> előtt valószínűleg egy betű törölve)	
3.	2. dekoráló (A szó előtt egy-két betűnyi törlés)	
4.	3. háboru? (A szó előtt egy <i>h</i> vagy <i>b</i> betű törölve)	
4.	4—5. mindenesetre (Az utolsó előtti <i>e</i> beszúrva, az <i>r</i> előtt egy betű törölve)	

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor	<i>Kézirat:</i>
	Cím: csekélységem	csekélységem.
1.	1. úrra	urra
1.	3. Párizsban	Párisban
1.	3—4. Grand Palais-ban	Grand-Palaisban
1.	4. hála istennek	hálaistennek
1.	6. lépcsőfalra	lépcső-falra
2.	2. tartottam, s... borult, s	tartottam s... borult s
2.	5. villába, s	villába s
2.	7. abszintet... Párizsban	abszintet... Párisban
2.	8. fél üveg... méregitalt, s	fél-üveg... méreg-italt s
2.	10. Párizsban... én, abszint-költő, aligha	Párisban... én abszint-költő aligha
2.	13. leányát, Anellát... azóta, s	leányát Anellát... azóta s
3.	1. öreg, szép fiú	öreg szép fiu
4.	1. ismeri, s	ismeri s
4.	3. háború?... úgy	háboru?... ugy
4.	5. férfiú	férfiu
	Aláírás: Endre	Endre.

Rippl-Rónai József 1915 tavaszán hazatérve franciaországi internált-ságából, az Ernst Múzeumban kiállítást rendezett a háború alatt Franciaországban készült képeiből, ceruzarajzaiból és vázlataiból. Ady cikke a kiállításhoz tervezett katalógus előszavaként íródott. (Vö. Dénes Zsófia Rippl-Rónai József... Ady és Bródy a kitüntetett Rippl-Rónai emlékei között c. interjújával: A Reggel 1926. aug. 2. 12. l.) Az előszónak szánt írás azonban késve érkezett meg, s így Rippl-Rónai kiállításának katalógusa végül is Ady sorai nélkül, Lázár Béla előszavával jelent meg. (L. kapcsolatlan még Rippl-Rónai József: Ady adalékok. Közli Móricz Virág. Somogy 1981. márc.—ápr. 51—56. l.) Hogy mivel függött össze Ady írásának elkésztet megérkezése, egész pontosan nem tudjuk, de az ezzel kapcsolatban rendelkezésünkre álló adatokból úgy tűnik, ennek nem kis részben szervezési okai lehettek. Ady ugyanis csak akkor kapott felszólítást előszava megírására, amikor már nyilvánosan elterjedt, hogy a katalógus előszavát ő írja. Erről tanúskodik Ady Bölönihez a kiállítás megnyitása előtti időben írt egyik levelének utószava, melyben ez áll: „Tudass sür-

gős levélben arról is, hogy miért hirdeti a Rippl-Rónai katalógus az én előszavamat? Engem Jóska nem szólított föl máig. Nem értem.” (L. AEVI, 526. l. — A levél itteni datálása — 1915. okt. —, tekintve, hogy Rippl-Rónai kiállítása szept. 19-én nyílt meg, nyilvánvalóan téves. A helyes dátum legfeljebb 1915 szeptembere lehet.) A felszólítást, hogy írjon előszót Rippl-Rónai katalógusához, Ady feltehetően csak e levélbeli érdeklődése nyomán s minden bizonnyal már eleve késve kapta meg. Az ilyen előzínnyek után megírt előszó alig egy-két nappal Rippl-Rónai kiállításának megnyitása előtt érkezhetett Pestre. Erre következtethetünk Rippl-Rónai alább közlésre kerülő, az előszó kapcsán Adyhoz írt levelezőlapjának dátumából, mely nemigen térhet el az előszó kézhezvételének napjától. Hogy mi volt Ady késve érkezett írásának további sorsa, arról ugyancsak Rippl-Rónai lapja tájékoztat. A szóban forgó levelezőlap szövege a következő:

Kedves Bandikám, nagyrabecsüléset nagy dolognak tartom, de nagyon szép is a mit rólunk elmondtól tartalmaz, igazán szépen átérzett soraidban. Kár, még pedig igen nagy kár, hogy valamivel előbb nem jött — elkésett. Felkértem azonban Bölöni Gyurkát — utólagos beleegyezéssel — hogy valahol talán a Világban adja ki. Az ilyen ritkán használt szavakat — gyönyörű gondolatát egy szép és nagy léleknek, mindenkinek ismerni kell. Meleg üdvözlettel
Jóskád

Bpest, 1915 — sept. 18.

[A lap címzési oldalán utószó-szerűen:] Pedig, de szeretném, ha megéznétek kiállított dolgaimat! — Kézcsókom kis feleséged Önagységának!

Rippl-Rónai

(Rippl-Rónai lapját 1. MTA Könyvtára. K 10/90.)

Mint Rippl-Rónai levelezőlapjának soraiból látható, Ady előszónak szánt írása Rippl-Rónai jóvoltából vált a Világ cikkévé. Ez a körülmény, azaz a Világ-beli publikálás magyarázza az írás címének megváltozását is. A Világban olvasható cím, amint az Rippl-Rónai lapja megírásának s Ady írása megjelenésének szoros egybeeséséből következik, semmiképp sem származhat Adytól. Hiszen mire írása közzétételéről az akkor Csucsán élő Ady Rippl-Rónai leveléből értesülhetett, az írás kétségtelenül már meg is jelent. Minden jel arra vall, hogy a cikk új címe Bölönitől való, aki a kiállítás megnyitásának napján, tehát szept. 19-én tette közzé a Világban a kiállításról írt kritikáját. A Rippl-Rónai háborús kiállítása eredetileg Bölöni kritikájának lehetett a címe, a Világ azonban Ady és Bölöni írását együtt, az előbbi cím alatt hozta, Ady írását római egyessel, Bölöni kritikáját pedig római kettessel jelölve. Az eredeti helyett Ady írása így kaphatta a Rippl-Rónai háborús kiállítás címet.

A cikkre vonatkozóan álljon itt még Rippl-Rónainak egy megjegyzése, mely, miként fenti levele, szintén dokumentálja Rippl-Rónai véleményét Ady írásáról. A kérdéses megjegyzést Rippl-Rónai Móricz Zsigmondhoz 1915. szept. 30-án írt levelének egyik mondata őrzi. Ennek szövege a következő: „Bizonyosan tudsz róla, hogy ismét bemutatkoztam — talán olvastad is a V. Ujs. [téves megjelölés a Világ helyett] 19-i számában Bandink szép, meleg emlékezését rólam és rólunk.” (L. Farkas Zoltán: Rippl-Rónai József emlékezései. Bp. 1957. 152. l.)

Elő találkozásom vele Párizsban történt, a Grand Palais-ban, . . . kiállításán . . .: L. erre az Egy szegény szalon. (Párizsi levél) c. 1907. máj. 8-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM VIII. 217., ill. 518. l.). — *Így voltam vele sokáig, amíg egyszer Kaposvárott fölolvasást nem tartottam . . .*: A szóban forgó felolvasásra 1909 novemberében került sor. Ady és az akkor Kaposvárott élő Rippl-Rónai személyesen ekkor ismerkedett meg egymással. A kaposvári felolvasásról s a cikk további részében elmondott történetről Bölöni a következőket írja: „1909 őszén Ady rohamos népszerűségét, a Nyugat-szám sikerét, igyekszik kihasználni a lap és maga Ady is. Vidéki felolvasó körútba kezd, hogy pénzt szerezzen. Lőbből a próbálkozásból a Nyugat vidéki estélyei alakulnak ki. Novemberben Kaposvárott rendez egy Ady-estét a Somogyvármegye Váradról elszármazott szerkesztője, Göndör Ferenc. Ide leki-sérik Adyt az Ady-dalokat interpretáló Reinitz Béla és Mikes Lajos, aki a magyar líráról tart előadást. Itt ismerkedik meg Ady Rippl-Rónaival. Vendége lesz, s a két Párizs-járt ember hamar összebarátkozik. Sokat forgott közöttük az a történet, melynek hőse Rippl-Rónai Józsi bátyánk volt, aki halálra kereste az abszintet Kaposvár kereskedéseiben, hogy ezzel a francia itallal fogadja a csakis ezzel élő poétát. Kiderült aztán a vendégszerető Róma-villában, hogy Ady ugyan nem veti meg a bort s egyéb fajta italokat sem, de abszintet Rippl-Rónai figyelmességéből kóstolt életében először.” (L. Bölöni, 1966. 301—302. l.) Budapestről 1914 márciusának végén Adyhoz írt levelében (l. MTA Kézirattára K 8/73.) Rippl-Rónai is visszaidézi a kaposvári órák emlékét: „Vissza tudnál-e gondolni arra a kis rövid együttlétre — nálam, künn a hegy tetején a Róma villában — emlékszel-e a sárga szobára és a szép Ady nótákra — a fekete zongorára — Ránk? — Szeretünk volna még többet adni csak hogy jó emlékekkel menj el tőlünk, a jó falusiaktól: Lázárintól, a kis Anellánktól és tőlem” — olvashatjuk a levélben. — *Rippl-Rónai . . . asszonya, Lazarine s kis fogadott leánya, Anella*: Rippl-Rónai francia nőt vett feleségül, fogadott leányuk Paris Anella, aki Rippl-Rónai kiállítása katalógusának elején megjelent visszaemlékezésében részletesen írja meg nevelőapja háború alatti franciaországi hányattatásainak és hazakerülésének történetét.

Mj: VT (271.); AEPI (III. 492.)

87. Távol a csatatértől

I. Hervadnak az asszonyaink

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 fólió, 167×213 mm. Aláírás: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában idegen kéztől: G[armond]. A 2. fólió harmadik harmadától a 3. fólió végéig II. alatt Ady Koldus hívésnek átka c. verse. Ady aláírása a vers szövege alatt. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 22.

Megjelent: V 1915. szept. 28. 9. l. — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Világ szövege között:

Sor	Kézirat:	Világ:
1.	Hervadnak csunyulnak	Hervadnak, csunyulnak
7.	ország mely	ország, mely
9.	hadisereg	hadsegély

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor

1. Hervadnak csunyulnak (A cikket Ady először más szóval kezdte. Ez a szó — valószínűleg: *Csunyulnak* — erősen törölve; eléje beszúrva: *Hervadnak csunyulnak*. A második szó kezdőbetűje eredetileg: *Cs*, ez erősen áthúzva, fölé írva: *cs*. Ugyancsak a második szó fölött és az alcím első szava alatt középen egy betűnyi olvashatatlan törlés.)
6. elfogyott (A szó után két-három betűnyi olvashatatlan törlés)
9. hadi (A szó végén két-három betűnyi olvashatatlan törlés)
9. segély, (A vessző után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
10. tudnánk (A szó után egy betű olvashatatlanul törölve)
11. számára (A szó után két-három betűnyi olvashatatlan törlés, fölé írva: *növeszt*)
11. Természet (A szó elején eredetileg: *t*; ez áthúzva, fölé írva: *T*)

A kéziratához képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor

	<i>Kézirat:</i>
1. Hervadnak, csunyulnak	Hervadnak csunyulnak
3. mások is, és	mások is és
4. tatárdulás	tatár-dulás
6. hogy aki	hogy, aki
7. bennünket, s ország, mely nő- importra	bennünket s ország mely nő- importra
8—9. csunyulnak . . . nemrégén . . . hadisegély	csunyulnak . . . nem régen . . . hadi segély
10. tudnánk, s	tudnánk s
11. hűgaik	hugaik
12. új	uj

Írva vagyon, hogy a tatárdulás után szegény Magyarországot Lengyelország segítette ki sok-sok ezer asszonnyal: Nem sikerült tisztázni, az állítás milyen forráson alapul. A történettudomány egyébként nem tud arról, hogy a tatárdulás után asszonyokat telepítettek volna Magyarországra.

II. részként Ady már említett Koldus hívésnek átka c. verse jelent meg.

Mj: AEPI (III. 493.)

88. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. okt. 3. 13. l. — Ady Endre

I. „Az Elit kálváriája”

Íme, Jászi Oszkárnak megint egy feledhetetlen célzása: Ady Jászi Oszkár 1915. szept. 26-án Zuboly, Bányai Elemér (I. a *Távol a csatatértől*. Szegény Zuboly emlékének c. 1915. ápr. 18-i cikket és jegyzeteit. 90., ill. 337. l.) sírjánál a Martinovics-páholy által rendezett koszorúzási ünnepségen elmondott beszédének egyik részletére utal. A beszéd szóban forgó része, amely Ady egyik háború alatti központi gondolatának és érzésének adott kifejezést, a következő:

. . . Zuboly halála szinte szimboluma az elit kálváriájának. Mert igazi kálváriát járók ma mindenekefelett azok, akik magát a háború módszerét

tartják erkölcstelen és anakronisztikus rendszabálynak, és érzik, látják, tudják, hogy fejlettebb megértéssel, finomultabb etikával, jobb szervezettséggel hekatombák rendezése nélkül is előre lehetne vinni — és mennyivel gyorsabban és céltudatosabban! — az emberiséget.

Aránylag milyen könnyű azon primitíveknek sorsa, akik még ma is a vér, az alkohol és a szerencsejátékok hedonikáját épp úgy élvezik, mint a egykori germán vagy gall törzsfőnökök! Aránylag milyen kibékdító és elviselhető azok sorsa, akik a kardcsörtető nacionalizmus etikájában nevelkedtek fel, s akiknek az idegen még mindig ellenség, mint a görög polisz lokálpatriotizmusának! Aránylag milyen megnyugtató és lelkesítő azok helyzete, akik egy vallásos metafizika gerjedelme alatt a háborúban isten büntetését látják, s boldogok, hogy a természetfeletti harag bosszúálló eszközei lehetnek! S aránylag milyen vigasztaló és mánorosító lehet azok elánja, kik e háborút gonosz és nemtelen ellenségek pokoli tervének tartják, akiknek kiirtása és megsemmisítése az ő hazájuk jogos önvédelme.

De kicsoda kálvária és kinszenvedés ezzel szemben azoknak a keveseknek a sorsa, akiknek a vér, az alkohol és a szerencsejátékok hedonikája már visszaretentő és visszataszító; akik a nemzetközi munkamegosztás értékein nőttek fel, s egyformán hálásak minden nagy nemzet szellemi úttörőinek: akik már ismerik a társadalmi fejlődés törvényszerű sodrát, és tudják, hogy *natura enim non nisi parendo vincitur*: a törvényszerűségek felismerése képesekké tesz bennünket magának a világrendnek megmásítására; akik átérzik, hogy ezek a szerencsétlen, egymásra kergetett embertömegek ugyanazon lelki motivációk alatt szenvednek és vérzenek el. Igen! E két ember-típus áldozatai, gyötrelmei és szenvedései között óriási, csaknem minőségi különbség van, mert ami a keresztény mártírnak túlvilági kéj és megdicsőülés forrása, az a szkeptikus rómainak csak pusztá kín és marcangoló összeroskadás.

A mi Zubolyunk talán mindenkinél tisztábban képviselte ezt a nemes kultúrtípust, amelyről egy német társa ugyanebben a mártírumban joggal írta halála előtt: »Mégis azt hiszem, mi vagyunk a nagyobb hősök, mi, kiket nem tűzel harcias lelkesedés, és hűségesen teljesítjük mégis kötelességünket — bár egész lelkünkkel gyűlöljük a háborút.« Valóban az emberi szolidaritás nemes kisebbségének igazi magyar representative manje ő anyyi drága halottunk sorában. (V 1915. szept. 27. 1—2. l.)

Óh, Oroszországban mennyi mindent meg lehet mondani: I. erre a Levelek Madame Prétérite-höz c. 1915. márc. 1-i cikket és jegyzeteit. (89., ill. 336. l.)

A cikkel kapcsolatban I. még Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16.—okt. 1-i cikket és jegyzeteit. (80., ill. 323. l.)

III. „A senki Dunája”

A némelek . . . figyelmeztetnek bennünket, hogy milyen nagy kincsünk nekünk . . . a Duna: A német „figyelmeztetést”, amire Ady utal, nem találjuk. — Leopold Lajos, ifj. (1879—1948): szociológus, a Huszadik Század köré tömörült írók, publicisták egyike. Ady baráti kapcsolatot tartott fenn vele. A cikkben említett tanulmánya, amely a Duna magyar szakaszának kereskedelmi s a dunai árterület mezőgazdasági kihasználtságával foglalkozik, A senki Dunája címmel a Huszadik Században jelent meg. (1910. júl. — dec. XXII. köt. 257—268. l.) Érdekes, hogy a tanulmányra nem sokkal Ady cikke után újra visszatért Balkányi Béla, a Világ közgazdasági rovatának munkatársa is (A „senki Dunája”. V 1915. nov. 21. 8. l.), amiben feltehe-

tően Ady írásának is szerepe lehetett. (Leopold Lajosra, ill. Ady vele való kapcsolatára részletesebben l. Gál István: Ady Szekszárdon és „A senki Dunája”. Dunatáj 1978. 1. sz. 20—27. l.)

IV. Javítani kell rajta

Ignotus ragyogó írása: Vallás címmel l. V 1915. szept. 26.¹r—3. l. A cikk az egyik német szakszervezeti vezető és szocialista képviselő kijelentéséből indul ki, mely szerint „célszerűségi okokból szükség volna egy tudományos és szociális természetű új vallásnak alapítására”. Ehhez kapcsolódva Ignotus a vallás szükségességét, valamint a vallásos érzés lelki-társadalmi alapjait fejtegeti. A német képviselő által igényelt új vallásról pedig Ignotus kijelenti, hogy az lényegében már megteremtődött, s a széles tömegek közé hatolva fellelhető a németeknek abban a fanatikus egységében és elszántságában, amit a háború alatt tanúsítanak. S az új vallások közé sorolja Ignotus a hatalmassá vált szociális, szociáldemokrata mozgalmat is, amely a tüntetésekkor lobogtatott zászlókkal, magasra emelt Marx- és Lassalle-képekkel Ignotus szerint ugyanúgy vallás, mint a német nacionalista-sovinszta egységbe tömörülés. — *Prohászka Ottokár*: l. a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. 1906. márc. 31-i cikk jegyzetét. (AEÖPM VII. 434. l.)

II. részként Ady Két, sír mellett c. verse jelent meg.

Mj: AEPI (III. 493.)

89. Távol a csatatértől

Megjelent: V 1915. okt. 17. 12. l. — Ady Endre

I. Csináljunk hasznos jegyzeteket

A Háború most, végre, meg akarja ölni magát: Ady szavainak háttérben nyilvánvalóan a központi hatalmaknak a gorlicei áttöréssel (1915. máj. 2.) kezdődött nagy katonai sikersorozata állott, melynek nyomán aug. végére a cári Oroszországhoz tartozott lengyel területek egésze a központi hatalmak kezére került, a cári hadsereg pedig teljes defenzívába kényszerült. A keleti fronton elért katonai sikereket követően október elején koncentrált támadás indult Szerbia elfoglalására, s már röviddel ennek megindulása után látszott, hogy Szerbia nem tud majd ellenállni a támadó osztrák—magyar, német és bolgár hadsereg túlerejének. Ugyanakkor a nyugati hatalmak sem voltak képesek jelentős, Oroszországot s Szerbiát tehermentesítő katonai lépésekre. Mindez azt a képzetet keltette, hogy a háború rövidesen a befejezéséhez érkezik. Tulajdonképpen ez a képzet inspirálta Ady cikkének megírását is.

II. Második részként Ady Az Ősz muzsikája c. verse jelent meg.

III. A névtelen levél

A világháború kitörése után nem egy olyan kísérlet történt, amely — nyilvánvalóan Ady fizikai megsemmisülésének reményével — azt célozta, hogy Adyt bevonultassák katonának, s kivigyék a frontra. Ezzel a szándékkal már a háború első napjaiban névtelen s névvel ellátott levelek íródtak részben Ady, részben katonai hatóságok címére. Ilyen jellegű, fenyegetést is tartalmazó levelekre való utalással először Ady Csucsán kelt 1914. aug.

12-i Dénes Zsófiához írt levelében (l. AEVL, 494—495. l.) találkozunk, majd később, nem egészen fél évvel cikke megjelenése után, 1916 február—márciusa táján Budapestről, a Városmajor Szanatóriumából írja Csinszkanak Ady: „Valaki B Hunyadról állítólag [!] névvel följelentett egy tucat járásbeli fölmentettet. Ezen kívül állítólag még ket[!] névtelen följelentés ment katonáékhoz ellenem.” (L. MTA Ktt K 10/40. és Révész, 239. l.) Az Adynak küldött háború alatti névtelen leveleket könyvében Ady Lajos is felemlíti (l. Ady L., 206. l. Vö. még Tamás Ernőnek az Ady—Rákosi-vitában — l. erről alább — 1915. nov. 11-én megjelent cikkével. 417. l.). De az Ady elleni hajszásnak ez a válfaja nemcsak levelekben öltött testet, hanem hangot kapott a sajtóban is: „A pesti lapokban mind türelmetlenebbül firtatták, mit keres idehaza Ady Lőndre, és interpelláltak a költőt, hogy: *Petőfivel másképp történt . . .*” — jegyzi fel erről Révész Béla. (L. i. m. 182. l.) A szóban forgó sajtómegnyilatkozások egyik példájával az Ady—Rákosi-vita kapcsán is találkozunk. (L. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 14-i cikk jegyzeteiben a Herosztratos-irodalom c., Szidor álnévvvel megjelent cikket. 438. l.) Ady ellenségeinek próbálkozásai azonban nem vezettek eredményre. Adyt ugyan többször is behívták sorozásra, de fizikai alkalmatlansága folytán s barátai (főleg Bölöni és Hatvany) közbenjárására mindvégig elkerülte a katonai szolgálatot.

Mindarra, amit a névtelen levelek céloztak, Ady Jeremiás siralmi — mindig c. 1915. dec. 25-i cikkében (116. l.) is utal: „Nem kívánok egyelőre neveket emlegetni, de letagadhatlanul[!] fáj, hogy fronton belül életemre törtek. S nemcsak engem, akit nem lehet, de minden hozzám tartozót, rokont és barátot le akartak ölni” — olvashatjuk a szóban forgó írásban.

két szuronyos csendőr jött el hozzám a falu kisbírójával: Az esetet visszaemlékezésében Csinszka is leírja: „Egy napon a csucsai cs. őrmester, két csendőr és két esküdt szuronyosan felvonulnak hozzánk hogy Adyt előállítsák *mint katonaszökevényt*. Bandi igazolja magát, de kinyomozzuk, hogy ez a képtelen eljárás egy *pesti feljelentés alapján* történt s gyökere a B. H-hoz *nyúlik vissza*.” (L. Vitályos László: Ady—Léda—Csinszka. Bp. 1977. MTA Könyvtára. 62. l.)

IV. Levél Móricz Zsigmondhoz

A nyílt levél Ady első megnyilatkozása volt abban a három nappal korábban kirobbant heves vitában, amely rövid időn belül számos lapra, ill. folyóírra kiterjeszkedve mintegy fél éven át folyt Ady személye és költészete, szélesebb értelemben pedig a modern magyar irodalom körül. Az irodalomtörténetírásunkban Ady—Rákosi-vita néven számon tartott polémiaát Rákosi Jenőnek Dunántúli álnévvvel a Budapesti Hírlap 1915. okt. 14-i számában napvilágot látott egyik cikke indította el, melyben Rákosi durva hangú támadást intézett Ady s az általa képviselt költészet ellen. A támadáshoz Rákosinak a közvetlen indítékot Ady egy magánlevele adta, melyben két — más változat szerint egy — budapesti tanuló kérdésére válaszolva Ady Gyóni Gézaról mondott ítéletet, akit az ostromgyűrűbe zárt Przemyszlben írt, háborús lelkesedésben fogant s ugyanott első kiadásban 1914 decemberében, itthon pedig először 1915 áprilisában megjelent Lengyel mezőkön táborfűz mellett c. verseskötetért, valamint a kötet przemyszl megjelenését követő három hónapban keletkezett verseiért a Budapesti Hírlap s Rákosi Jenő a kor reprezentatív költőjeként ünnepelt. Rákosi ünneplésével szemben Ady véleménye Gyóniról egyértelműen elutasító volt. Rövid levelében kategorikusan tagadta Gyóni költő voltát, s Gyónit pusztán epigonnak minő-

sítve kiemelte, hogy Gyóni „igaz poéták formáit s hangulatait” transzponálva verseibe, elsősorban őt bányászta ki.

Ady tömören ítélkező levele, mint az a Budapesti Hírlap említett okt. 14-i cikkéből kitűnik, „egy baráti kéz” közvetítésével jutott el Rákosihoz. Jóllehet konkrét bizonyíték nincs rá, mégsem tarthatjuk kizártnak, hogy Ady levele, melynek sem címzettjét, illetőleg címzettjeit, sem keletkezésének pontos dátumát nem ismerjük, Rákosi, ill. Rákosi környezetének tudatos provokációja nyomán íródott meg. Az a tény, hogy Ady teljes mértékben magánjellegű sorai legnagyobb irodalmi ellenfelének kezébe kerültek, mégpedig egy olyan „baráti kéz” útján, amely — mint ez ugyancsak a Budapesti Hírlap említett írásában olvasható — azokat Rákosi „föltétlen rendelkezésére bocsátotta”, már önmagában gyanút ébreszt az előbbi lehetőség tekintetében. E gyanút csak fokozza az a sűrű homály, amely Ady levele címzettjeinek s a levél Rákosihoz juttatójának személyét mindmáig körülengi. S a provokációval kapcsolatos gyanúérzetünk még inkább meg erősödik, ha figyelembe vesszük, hogy támadását Rákosi a keletkezett vita egészéből jól láthatóan az Adyval s a modern magyar irodalommal való végső leszámolás megfontolt szándékával indította meg.

Nem kétséges ugyanis, hogy Rákosi támadása távolról sem csupán Ady Gyónira vonatkozó levelének megtorlását célozta. Sőt, bizonyosnak látszik, hogy a támadás indítékai között az utóbbi valójában kevésbé meghatározó szerepet játszott. A Gyóninak adandó elégtétel helyett Rákosi törekvéseiben elsődleges szempont a modern magyar irodalom diszkreditálása, az olvasók előtt történő lejáratása volt egy olyan helyzetben — a világháború, a progresszivitás megnyilatkozási lehetőségeit erősen korlátozó cenzúra viszonyai közt —, amikor ez a törekvés a korábbi időknél fokozottabban kecsegtetett sikerrel. Rákosi valódi céljairól mi sem árulkodik jobban, mint az a tény, hogy egy héttel az Ady ellen intézett támadás után, okt. 20-án, Rákosi Játsoztam a kezével c., csaknem két hónappal korábban (!), a Nyugat 1915. aug. 16-i számában megjelent verse ürügyén lényegében teljesen azonos jellegű támadást indított Babits ellen, amely aztán a Budapesti Hírlap hasábjain — elsősorban Rákosi tollából — újabb s újabb impulzusokat nyerve ugyanolyan tartós és szerteágazó vitává terebélyesedett, mint az Ady körüli polémia. (A Rákosi—Babits-vita részletes ismertetését és elemzését l. Éder Zoltán: Babits a katedrán. Bp. 1966. 159—246. l.) A közel egy időben megindított kettős támadás világosan jelzi, hogy Rákosi tudatos offenzívát készített elő a modern magyar irodalom tekintélyének aláásására. Hogy erre Rákosit mi bírta rá, az félreérthetetlenül tűnik ki a Rákosi támadásai nyomán kibomlott viták dokumentumaiból. A meghatározó elem kétségtelenül a modern magyar irodalomnak a háborúhoz való viszonya volt. Jóllehet a háború kitörése utáni első hónapokban a modern magyar irodalom alkotóit — Adyt kivéve — ugyancsak ott találjuk a háború mellett felsorakozók, a háborús célokkal azonosulók táborában, a háborúért való kezdeti lelkesedést azonban hamarosan felváltja a kételkedés, majd a háború valódi mozgatóinak felismerése nyomán a háborúval való tudatos szembefordulás. Hogy Rákosi támadásai Ady, majd Babits ellen ténylegesen a Nyugat körül tömörülő írók háborúval kapcsolatos magatartásának megtorlását célozták, azt a kortársak, a keletkezett viták résztvevői is észrevették, sőt le is irták. Elég e tekintetben csupán Jászi Oszkár Az elnémult „felekezet” c. 1915. okt. 17-i, Mariay Ödön Tiszántúli levele Dunántúlhoz c. okt. 19-i, valamint Lendvai Istvánnak Csongor álnévvel okt. 24-én közölt Néma magyarok c. cikkére utalni. (A három cikk szövegét l. alább.) Mindennek alapján nyilvánvaló, hogy az Ady s a modern magyar irodalom ellen folytatott vitában Rákosi Gyóni nevét és költészetét csupán eszközként

használta fel említett céljai érdekében. Hogy ezt megtehesse, abban természetesen része volt Gyóni háború alatti szereplésének, mindenekelőtt azonban ekkori költészetének, amelyet elég csupán futólag szemügyre venni, hogy kitűnjék, az szinte magától értetődően kínálkozott útkártyául Rákosi kezében.

Az akkor harmincéves Gyóni, hányatott évekkal és két, egészében még a költői útkeresésről tanuszkodó verseskötettel a háta mögött, a háború kitörésekor a Szabadkán megjelent Bácskai Hírlap segédszerkesztőjeként önként jelentkezett katonának, s Szabadkáról egyenesen a lengyelországi frontra ment, ahol rövidesen a przemysli vár védői közé került. Itt, a „lengyel mezőkön” s az ostromlott várban költészete, amely kezdetben Petőfi-, Vajda-, Reviczky-, majd később Kiss József- és nem utolsósorban Ady-hatásokról árulkodott, új karaktert kapott. Töretlen lendülettel születő verseit kivétel nélkül a háború ihlette, s bennük pontosan az a felfogás nyilatkozott meg, amelyet a háborús propaganda elvárt az irodalom művelőitől. Hogy a magyar békét akart, „De gyilkos fajta s minden fajtalan / Sötét haraggal fente rá vasát, / Míg hüvelyéből kirepült a kard” (Ítélet napjai), hogy a magyarság harca igazságos harc, mely a szabadságért folyik, sőt, hogy e harc egyenes folytatása a korábbi századok szabadságharcának: a közvetlen harci buzdításokon túl e gondolatokat mind ott találhatjuk a verseiben. Mindehhez szervesen társult a Gyóni-versektől korábban sem teljesen idegen, de a háború alatt erősen felfokozódó nacionalista szemlélet, a verssorokban vissza-visszatérően felcsendülő magyarkodás. Érthető hát, hogy Rákosi hamarosan felfigyelt az országosan addig kevésbé ismert Gyónira, s buzgón vállalta Przemyslben tízezer példányban elkel verseskötetének és 1915 márciusáig, Przemysl elestéig, ill. Gyóni fogságba kerüléséig írt további verseinek íthoni kiadását. Hogy néhány hónappal később Gyónit ki is jászhatta Ady s a modern magyar irodalom ellen, abban különös szerepet kapott Gyóni Levél Nyugatra c., 1914 októberében, tehát a Rákosi által kiprovokált vita előtt pontosan egy évvel korábban írt verse, melyet Gyóni a „szent Nyugat előtt rajongva térdepelő kis »intellektüelek«-nek, a „fránya franciások”-nak adresszált. Több jel szól amellett, hogy versét Gyóni nem Ady s nem a modern magyar irodalom vezető írói, hanem az ezek, de különösen az Ady uszályában járó epigonfigurák ellen írta, akik iránt Ady Endre c. versében már 1908-ban kifejezte utálatát. Kortársi vallomásokon túl erre utal Gyóni megjegyzése Gögös Hunniában c. 1916-ból való, az otthon levők bizonyos köreivel perlő versének kéziratán, mellyel épp a modern magyar irodalom líveit határolja el azoktól, akikhez versét intézte, s az előbbire vonatkeztethetünk Gyóni egész háború előtti pályájából, emberi-művészi vonzalmaiból is. Ezt számba véve ugyanis Gyónit semmiképp sem találjuk a modern magyar irodalommal ellentétes oldalon, hanem eszmei-művészi értelemben egyaránt sokkal inkább ez irodalom táborát képezők sorában, aki többek között Adynak volt szinte fanatikus híve s költészetének megszállott propagátora. (L. erre alább Gyúrói Nagy Lajos Ady Endre és Gyóni Géza c. 1915. nov. 11-i cikkét.) Ez a körülmény legalábbis kérdésessé teszi, hogy a Levél Nyugatra c. vers mondanivalója Adyra s a modern magyar irodalom legjelesebb íróira vonatkozzon. Mindennek ellenére Rákosi a vers alapján okkal hihette Gyónit föltétlen hívének, hiszen a vers frazeológiája mindenben megegyezett azzal, amivel Rákosi a modern magyar irodalmat támadni szokta. S hitében csak megerősíthette az a tény, hogy a cím alatti ajánlás szerint a verssel őt köszöntötte Gyóni. E verset, Gyóni egész háború alatti költészetét s Gyóni személyes helytállását, önkéntes hadbavonulását is figyelembe véve, Rákosi akarva sem találhatott volna a Gyóninál alkalmasabb példát, melyet felvonultathatott s

kijátszlatott volna a Gyóni által képviselt magatartásnak mindenben pont az ellenkezőjét reprezentáló Ady s a modern magyar irodalom ellenében. Gyóni így könnyen vált eszközzé Rákosi kezében, olyan eszközzé, amely hasznosnak bizonyult Rákosi vitaprovokáló szándékában s a modern magyar irodalom ellen vezetett csatározásában. (Hogy Gyóni s költészete valóban csak eszköz volt Rákosi számára, azt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a háború előtt, 1908-ban, Rákosi figyelemre sem méltatta a verseivel nála is jelentkező s akkor még bizonytalan egzisztenciájú költőt — l. erre alább a Nagyváradai Napló 1915. okt. 16-i számának Támadás Ady Endre ellen c. s a Kolozsvári Tükör tíz nappal későbbi, Ady és a B. H. c. cikkét, valamint Nil Levél Babits Mihálynak c. 1916. jan. 9-i írását a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzetében —, továbbá hogy pár hónappal a modern magyar irodalom körüli polémia lezárulása után, amikor oroszországi hadifogságában Gyóni — aki egyébként csak jóval azok lezajlása után értesült az itthoni vitákról — felismerve a hadviselő felek igazi céljait, szembefordult a háborúval, sőt forradalmi hangú verseket kezdett írni, Rákosi felhagyott verseinek közlésével és költészetének propagálásával.)

Mint arra a fentebbiek során utaltunk már, Rákosi Gyóni ürügyén megkezdett támadása egy olyan — tudatosan előkészített — offenzíva tervébe illeszkedett, amely az Adyval s a modern magyar irodalom egészével való végső leszámolást célozta. Felmerül a kérdés, esetlegesnek tekinthető-e az offenzíva idejének megválasztása, avagy meghatározott körülmények játszottak közre abban? Szélesebb összefüggésben vizsgálva a Rákosi által indított polémiait, nem nehéz észrevenni, hogy az utóbbiról van szó. Túl azon, hogy 1915 során mind szembetűnőbbé vált a modern magyar irodalom alkotóinak szembefordulása a háborúval, a polémia időzítésében Rákosi számára döntő jelentőségű a Monarchia s általában a központi hatalmak háborús helyzete volt. Ismeretes, hogy a háború kirobantása után a háborús propaganda által kilátásba helyezett gyors katonai sikerek helyett a központi hatalmakat súlyos vereségek sorozata érte. Az ezek nyomán kialakult helyzet különösen a Monarchia szempontjából volt fenyegető, melynek területéből már 1914 őszén jelentős részeket szállt meg a cári hadsereg. A vereségek a következő év elején is folytatódtak, miközben a Monarchia embervesztése 1915. ápr. végéig csak a keleti fronton jóval meghaladta a másfél millió főt. 1915 májusától azonban a hadihelyzetben jelentős fordulat állott be. Máj. 2-án a Monarchia hadserege az odairányított, nagy erőt képviselő német haderőkkel együtt Gorlicénél áttörte a keleti frontot, s ettől kezdve augusztus végéig diadalt diadalra halmozva vonult előre. Júl. 3-án visszafoglalták Przemyslt, közel három héttel később Lemberg-et, aug. 4—5-én bevették Varsót s 25-én Breszt-Litovszkot, megszerezve ezzel az Oroszország által korábban birtokolt lengyel területek egészét. A keleti sikereket követően október elején a központi hatalmak megkezdték az addig szívósan és eredményesen védekező Szerbia elleni újabb hadjáratukat, mely rövidesen megpecsételte annak sorsát. A keleti s a szerb harc-téren aratott győzelmek nyomán egy ideig úgy tűnt, a központi hatalmak végérvényesen biztosították maguknak a háború győzelmes kimenetelét. És Rákosi ezt a körülményt s a nyomában kialakult diadalittas közhangulatot érezte alkalmas pillanatnak a háborúval szemben álló modern magyar irodalommal való leszámolásra. Hogy a vita időzítésének hátterében az említett tényezők állottak, azt bizonyos fokig jelzi az is, hogy Rákosi, aki a háború addigi hónapjai alatt nem emelte fel szavát a modern magyar irodalom ellen, már a keleti fronton elért sorozatos győzelmek után, de még a szerbiai hadjárat előtt sort kerített erre, amikor a Budapesti Hírlap egyik aláírás nélkül megjelent, de kétségtelenül az ő tollából származó szeptem-

beri vezércikkében (Tudósok és a háború. BH 1915. szept. 23. 1—2. l.) megtámadta Hatvany Lajos Harcoló betűk c., a Nyugat aug. 16-i számában napvilágot látott, a háború s a háborús uszítás szolgálatába szegődött írókat és tudósokat bíráló, Adynak ajánlott cikkét. Rákosi vezércikke ugyanis túl-megy Hatvany cikkének gondolatmenetén, s Hatvany fejtegetéseivel vitakozva, azok ürügyén durva oldalvágásokat tesz Ady s a modern magyar irodalom ellen. A cikk e kitételei („Hatvany Lajos . . . körül s . . . költségen egy egész irodalmi irány tengődik és gárda forgolódik”; Ady Endre „mestere és megalapítója lett egy irodalmi irányzatnak, mely a nemzeti irodalom közösségéből kilépett, úgyszólván külön irodalmi köz[os]séget alapított, melynek patrónusa és kincstartója Hatvany Lajos”; „. . . a háború . . . az irodalmi iskolát, mely magát a Holnaposok felekezetének nevezte, mintha immár visszalökte volna a régmúlt tegnapha és tegnapelőttbe. Az ilyen ármjátékokat és kodalakzatokat, a borgőzben és vérpárában tobzódo mámoros bohócokat a háború komor viharja, irtóztató valóság ai szétfűjják, mint a szél a felhőket. Akit pedig a háború rémes valója sem tudott emberi valójára ébreszteni, akit a béke léha szerepeiből a csaták rémségei nem tudtak kivenni, az azoknál a tudósoknál is kevesebb értékűnek és könynyebb tartalmúnak bizonyul, akiket faj- és hazaszeretet szelíd, tudós arcuk elvetésére és harblár kitérésre, hozzájuk méltatlan gyűlöletre, saját múltjuk megtagadására volt képes csábítani.”) mintha csak a három héttel későbbi vita során Rákosi által írt cikkek gondolatait s tónusát előlegeznék. Nem véletlen hát, hogy az októberben kiprovokált vita idején a progresszív táborban a vita nem egy résztvevője, így Ady is, a szeptemberi vezércikket érezte Rákosi „legutóbbi piszkolódo ciklusa legeslegeslő” cikkének. Ha bizonyítani nem tudjuk is, kizártnak sem tarthatjuk, hogy Rákosi már szóban forgó vezércikkét egy nagyobb arányú támadás előkészítésének szándékával írta. S csak kevésen múltott, hogy egy szélesebb körű polémia kibontakoztatására Rákosinak ekkor nem nyílt módja. Ezt a jelek szerint Hatvany gátolta meg azzal, hogy nem engedte kiadni Adynak Rákosi vezércikkére reagáló írását. (L. erre a Rákosi Jenőnek c. 1915. nov. 16-áról vagy 17-éről való cikket és ennek jegyzeteit. III., ill. 445. l.) Rákosinak így a kedvező kül- és belpolitikai helyzet ellenére új alkalomra kellett várnia, vagy új alkalmat kellett keresnie, hogy megindíthassa offenzíváját a modern magyar irodalom ellen. Ezt az alkalmat Ady Gyóniról írott levele teremtette meg, melynek közreadásával és rosszindulatú kommentálásával Rákosinak valóban sikerült vitára s állásfoglalásra bírnia az egykorú sajtó jónéhány orgánumát.

Az Ady s a modern magyar irodalom körül október közepétől gyors ütemben kibomló polémiába összesen huszonnyolc lap, ill. folyóirat kapcsolódott be. Rákosi azonban az általa kezdeményezett sajtóhadjáratot e nagy szám ellenére sem érezhette maradéktalanul sikeresnek. Nemcsak azért, mert a vitában megszólaló sajtóorgánumok közül csaknem annyi kelt Ady s a modern magyar irodalom védelmére, mint amennyi az ő nézeteivel vállalt közösséget, hanem mindenekelőtt mert a vitában különböző okokból épp a kor legtekintélyesebb lapjai maradtak passzívak. Az okok közül a legfontosabb volt, hogy sem a hivatalos állami szervek, sem pedig a politikai pártok nem kívánták megtörni a háború sikeres megvívása érdekében a háború elején mesterségesen kialakított „nemzeti egységet” (ennek féltése még a vitába bekapcsolódott lapok cikkeiben is nemegyszer kapott hangot), éppen ezért az általuk fenntartott vagy szubvencionált lapok (Az Újság, Magyar Hírlap, Alkotmány, Népszava, Budapest stb.) távol tartották magukat a nemzeti egységet szükségképpen megbontó polémiától. De az okok közé sorolható az is, hogy a vita idején meglehetősen véletlenszerűen már a mo-

dern magyar irodalom híveinek, különösen Adynak a tábora, s nem csupán az ifjúság, hanem a legkiválóbb újságírók körében is, akik ezért eleve nem osztoztak Rákosi felfogásában. Az Ady s a modern magyar irodalom körüli vita ennek következtében, bármennyire kavart is országos vihart, a Budapesti Hírlapot, a Világot s egy-két folyóiratot (Nyugat, Magyar Kultúra) leszámítva, jórészt vidéki vagy másodlagos jelentőségű fővárosi lapokra korlátozódott. A vitában ennek ellenére csaknem maradéktalanul rajzolódtak ki az akkori magyar szellemi élet legfőbb áramlatai, irányzatai. Számba véve ezeket, a következő eszmei alapállásokat különíthetjük el egymástól: 1) a Budapesti Hírlap, ill. a Rákosi által képviselt nacionalista-militarista álláspontot, 2) a főleg egyházi lapokban és folyóiratokban (Élet, Magyar Kultúra, Tiszántúl) megnyilatkozó nacionalista-antiszemita felfogást, 3) a faji alapon álló és szociális demagógiával hadakozó, Rákosi konzervatív nacionalizmusát s a progresszió különböző törekvéseit egyaránt mereven elutasító, de Adyt — éppen faji alapon — a maga számára kisajátítani próbáló keresztényszociális irányzatot (Milotay István Új Nemzedéke), másfelől 4) a modern magyar irodalom védelmében megszólaló polgári liberalizmust (Nyugat), ill. 5) a polgári radikalizmust (Világ). A vita különböző cikkei, noha egy-két esetben a felsorolt alapállásokat eszméleg színező megnyilatkozásokkal is találkozunk, kivétel nélkül a szóban forgó irányzatok valamelyikének szellemében íródtak. Jóllehet a cikkeket a fentiekben jelzett eszmei jegyek szerint könnyen rendezhetjük csoportokba, a legfontosabb választóvonalat köztük mégsem az említett jegyek képezik, hanem a modern magyar irodalomhoz s — ami ez esetben ugyanazt jelenti — a progresszióhoz való viszonyuk. Jól látta ezt a vitát megindító Rákosi is, és nemcsak látta, hanem a vita harmadik hetében, nov. 9-én a Budapesti Hírlapban közölt, egyébként a Babits-vitába vágó cikkében világosan meg is fogalmazta, arról írva, hogy a vitában „két világnézet összeütközéséről van szó, amelynek pere ebben a pillanatban keresi az ítéletet a harcban álló európai nemzetek véres csatamezőin”.

A vita dokumentumait, melyekből eddig csak egy 500 példányban kiadott, ma gyakorlatilag hozzáférhetetlen szemelvényes összeállítás jelent meg (Az Ady—Rákosi-vita. Egy irodalmi per aktái 1915—1916-ból. Debrecen, 1940.), alább, ill. Adynak a vita során írt egyéb cikkeinek jegyzetiben a teljesség igényével közöljük.

Ezek után álljon itt Rákosi okt. 14-i, Ady Gyóniról ítélező levele kapcsán megjelentett, az Ady s a modern magyar irodalom körüli több hónapos sajtópolémiaát megnyitó cikke:

Levelek

Budapest, okt. 13.

Tisztelt szerkesztő úr, engedelmével egy levelet szeretnék bemutatni a Budapesti Hírlap közönségének. Két fiatal fővárosi tanuló írt Ady Endre úrnak, s azt a kérdést intézte hozzá, hogy mit tart Gyóni Gézáról. Ady Endre úr a következő levéllel válaszolt a fiataloknak:

Kedves, fiatal barátom, Gyóni (Áchim) Géza solhase volt költő, s nem is lesz. Ezt még egy világháború sem tudta megcsinálni. Fiatal újságírószimattal s kényelmetlenül kényelmes helyzetében transzponálta igaz poéták formáit s hangulatait. *Természetesen* elsősorban engem bányászott ki, de szerencsére nem jó bányász. . . . Csak annyi ő, mint a háborús revük szerzői. *Hadd éljen szegény*, s ha hazakerül, hadd élhessen meg e szörnyű háborúból, *mely annyitunk életét vette el* vagy tette tönkre. Üdvözlí szívesen Ady Endre.

Ez a szörnyű cinikus és pökhendi levél, amelyet, mert mégiscsak magánlevél (noha egy baráti kéz föltétlenül rendelkezésemre bocsájtotta) — nem teszek részletes kritika tárgyává, fényes okirat lesz az irodalomtörténet számára, amely a mi évtizedeink irodalmát fogja vizsgálni. Ebből a vizsgálatból szeretnék tisztelt szerkesztő úr engedelmével e dokumentum kapcsán valamit anticipálni.

Elsőbben, hogy Gyóni Géza nem költő, sőt nem is lesz. Ez utóbbit helyben hagyom így: ha most nem az, akkor már ezután se lesz. Én azonban éppen a napokban olvastam ennek a nevezetes költőnek egy irodalmi folyóiratban beható, elemző kritikáját, amely Ady Endre véleményének éppen az ellenkezőjét hirdette: napjaink legerősebb költői tehetségei közé tartozik Gyóni Géza. Ellenben amit Ady Endréről eddig olvastam, ott annyi volt, hogy Ady egy reveláció, egy próféta, újító, zseni, aki túlszárnyalta és homályba döntötte mindazt, amit eddig és mindazokat, akik eddig strófkában írtak. Ezt persze az ő tanítványai írták, és azt gondolom, komolyan is vették, és el is hitték, amit írtak. Ha nem is mindnyájan, de egyikük-másikuk: az együgyűbbek és naivabbak. Hiszen miért tartózkodtak volna a mesterről efféleket hirdetni, holott a mester maga hirdeti e levelében is, hogy Gyóni csak az *igaz* poétákat transzponálta, „*természetesen elsősorban*” őt, nyilván a legigazabbat.

De olvastam nemcsak amit udvara írt róla, hanem azt is, amit ő maga írt. Igaz, hogy azt a magyar mester csak a Verlain[e]-ekből transzponálta (hogy megmaradjak az ő szava mellett), de Magyarországon új volt a Verlain[e]-ek hangja, affektációja és szemérmertlensége, meg mint reflexmozgás is, és a közönségnek iskolázatlan vagy irodalmilag megzabált gyomrú része kapott rajta. Ady Endre költői iskolája a francia szakácsművészet ama faszához tartozik, amelynek büszkesége, hogy akármit: bocskortalpat, tyúk-szemhulladékot, varangyos békát — mondom, akármit — úgy elkészít pikáns szószókkal, savanyú lével, fűszerezett leöntéssel, fokhagymás páccal és garníringgal, hogy az ingyenc megcsettenti rá a nyelvét, de a természetes és egészséges száj — kiköpi. Az irodalomtörténet el fogja e perverz, bérelhető ágyak izzadságában fogant, klinikaszagtól megihlett költészetet intézni, mondván: igen, ez is beletartozik az irodalomba, valamint, hogy hozzátartozik a Parnasszus flórájához a — bolondgomba is, mely a babér- és olajfák, a magnóliák és a cédrusok tövén és árnyában lerothadt vegetációból fakad és tenyészik.

És most a világháború, tisztelt szerkesztő úr, hogy még az se tudott Gyóniból költőt csinálni. Nos, ez tán sok is lett volna a világháborútól. Nem, ilyen pozitív alkotó ereje (hogy valakiből, aki nem az, költőt csináljon) még a világháborúnak sincsen. Így becsületes és szerény világháborútól elég az a negatív érdem, hogy ha senkiből nem is csinált költőt, legalább elhallgattatta Ady Endre felekezetét. Mert nem csodás-e az, tisztelt szerkesztő úr, hogy addig, amíg e világháború ágyúdörgésén, iszonyú csatazaján és rettenetes gránát- és srappellzivatarán keresztül a Gyóni szava igenis keresztülhatott, mindenüvé elhallatszott, addig a háborút megelőző Ady-áramlat, nyers hús és vérvívó szerelem toladó, öndicsőítő, affektált kultuszának visszataszító lármája elült, meglapult a harcok világrengető zajában.

De ne legyünk igazságtalanok. Ha igaz az, hogy az igazi költő, aki a maga idejének lelki tartalmát, küzdelmét, vágyát, igazságát és érzelmeit dalban meg tudja örökíteni: akkor azt tartom, Ady is igazi költő, meg Gyóni is az. Ady Endre megörökítette nemzedékünk egy részének esztétikai és erkölcsi világát. Azt a részét, amely megcsömörlött attól, amit eddig szépek, egészségesnek, tisztességesnek és kívánatosnak tartottak, és pajzsra

emelte, amibe menekült megterhelt esztétikai gyomrával: a rondát, az egészségtelent, a tisztességtelent és a tilost.

Gyóni pedig, aki a háború előtt e poétai dőzsölők és fetrengők (Sturm und Drang?) kurjongatásától nem jutott szóhoz, megtalálta szavát, mikor a világra szakadt a tragédia, a rémület, a halál, a pusztulás veszedelme, és vigasztalója lett a szenvedőknek, lelkesítője a küszködőknek és gyönyörűsége mindazoknak, akik a háború rémségeiből azt a vigaszt merítették, hogy tán ez irtóztató kataklizmától megújhódik a világ erkölcse, izlése és gondolkozása.

És Gyónit nem az szólaltatta meg, hogy *megéljen* a háborúból. Hiszen ő a háborúnak a haláljelöltje volt: ott feküdt a lövőárkokban, és végigálta egy ostromlott vár minden veszedelmét és kínszenvedését egészen az éhenhalás vagy megadás gyötrelmes problémájáig, és végül elhurcoltatott ezer mérföldekre, idegen rabságba, nyomorúságba, szegénységbe és szenvedésbe. Amit ő énekel hangjának csodás erejével és gondolatainak tüzes fényével és lelkének megragadó őszinteségével és képeinek káprázatos ragyogásával: az mind keresztüljárta az ő testét és lelkét, és mikor versbe foglalva eldalolta, keresztüljárta ezrek és tízezrek és százezrek testét és lelkét, akik vele egy sorban küzdöttek a lövőárkokban, a várbástyákon, a kirohanásokban, és mind oda tartották becsületes magyar mellüket a halál elé. Gyóniból nem csinált a világháború költőt, a világháború csak revelálta Gyónit nemzete számára. Ady Endrét és felekezetét is revelálta a világháború. Kitűnt róluk, hogy sem arra nem jók, hogy a háború veszedelmeit viseljék, sem hogy énekeljék. Róluk kiderítette a háború, hogy jók voltak arra, hogy egy unott és megcsömörlött kornak babérral jutalmazott szórakoztató pojcáit legyenek, de komoly idők, komoly emberek, komoly dolgok számára nem valók. Abból, amiről énekelt, Gyóni alaposan kivette a részét: a háború minden szenvedéséből és veszedelméből. Ha a sors úgy intézkedett, hogy nem kellett belepusztnia a háborúba, akkor tán nem baj, ha valahogy legalább megél abból, amit a háborúban tanult. Ha pedig Ady Endre iskolája is átélte mindazt a vérivó szerelmet, rothadást, piszkot s utálatot, amit verseiben összehordott, akkor — gratulálok nekik. Tisztelt szerkesztő úrnak híve és szolgálja,

Dunántúli

Rákosi Jenő cikkének megjelenésekor Ady nem tartózkodott Budapesten, s valószínűnek látszik, hogy a cikkről éppen ezért csak egy-két nappal annak megjelenése után értesült. Minden bizonnyal ez a magyarázata annak, hogy — miként azt a Nagyváradai Napló alább közlésre kerülő okt. 16-i cikkében is olvashatjuk — Rákosi támadására elsőként nem Ady, hanem egy Adyhoz intézett nyílt levéllel Móricz Zsigmond reagált. Móricz okt. 14-éről kelt nyílt levelét okt. 15-i számának 11. oldalán a Világ adta közre. A nyílt levél szövege a következő:

Levél Ady Endréhez

Budapest, október 14.

Kedves Barátom, a B. H.-t kezembe adták; egy magánleveledet, úgy látszik, jogosításod nélkül, közli, s a „dunántúli sámán” veri a dobot hozzá. Nem restellem ezeket a régimódi énekeseket: ők úgy *tanultak*. Ők voltak a tapogatók és kapkodók (Sturm und Drang), jó szándék a kis kávéforrásnál. Mikor megnöttek, életük szebb és tüzesb érzéseit őrizték lelkük fenekén, s energiájukat be tudták fektetni a megélés üzemébe.

Nálunk az érzés: az élet. A látás, a gondolat, a kimondás: a Lét. *Mi nem azért jöttünk, hogy éljünk, hanem hogy hallassuk az Élet hangjait.*

A legfőbb csapás, mivel halandót sújthat a Sors! Az emberi boldogtalanság legbővebb erű forrása!

Bezárva lenni a test börtönébe, s mindent értve, tudva, ismerve vegetálni, mint a tengert visszhangozó parti szirt.

En már úgy hallgatom a Lélek muzsikáját, mint víz alatt véletlenül megütött harangot. Elsüllyedt varázsharang, fölötted irtóztató vihar dühög: soká fognak utána zengeni a fájó sziklapartok.

Móricz Zsigmond

Móricz levele kapóra jött Rákosinak. Nemcsak azért, mert alkalmat kínált arra, hogy két nappal korábbi támadását tartós polémiává fejlessze, hanem azért is, mert Móricz levele nyomán fokozottan irányíthatta támadását az egész modern magyar irodalom ellen. A levélre Rákosi a Budapesti Hírlap okt. 16-i számában (9. 1.) az alábbi rövid írással reflektált:

Levelek

Budapest, okt. 15.

I.

Tisztelt Szerkesztő úr, szabad-e arra a szívességre kérnem, hogy Móricz Zsigmondnak a Világ mai számában megjelent levelét a Budapesti Hírlapban kiadja?

A levél így szól:

[Rákosi itt teljes terjedelmében közli Móricz okt. 15-i cikkét.]

Tisztelt uraim, az *ézés: élet*, a látás: gondolat, a kimondás: a Lét. Vagy mondjuk: látás: élet, a gondolat: a Lét, a kimondás: ézés. Mi különbség van a két kombináció közt? Ugye semmi?

És hát nem élni jöttetek? Csak kimondani?

Shakespeare athéni bolond komédiásai is: nem jöttünk, azt mondja, sérteni, csak kimutatni. Móricz Zsigmond levele is kapóra jött. Kimutatni Adyék iskolájának mivoltát: a nagy szókba burkolt semmisséget, a pózba rejtett értelmetlenséget és a zsákban árult ürességet.

Az egy harangkongásból lehet valamit sejteni ebben az egész sületlenségben, de az is inkább hordókongás, semmint harangkongás. Tisztelt szerkesztő úrnak híve,

Dundántúli.

Hogy Rákosi támadása milyen széles körű hatást váltott ki, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a támadás a fővárosi sajtó mellett már az első napokban visszhangra talált a vidéki lapokban is. A kirobant polémiába közülük elsőként Gyóni Géza egykori lapja, a Szabadkán megjelent Bácskai Hírlap kapcsolódott be, mely okt. 15-i számának 2. oldalán Támadás Gyóni Géza ellen címmel rövid bevezető kíséretében teljes terjedelmében leköszölte Rákosi okt. 14-i cikkét. A cikk elé írt bevezető szövege a következő:

Megjövendölte a világháború Petőfije, megérezte Gyóni Géza, hogy a könyve, harcok könyve, hazaér. Megmondta, hogy hazaér a könyve, és beszélni fog, és az ő szava már végtelenbe harsog:

— Megnyílnak rája jeltelen sírok,

S halott honvédek újrázzák a marsot.

Jövendölése bevált: tizezer és újra tizezer példányban olvassák, és százazrek hallgatják és lelkesednek az ő gyönyörű írásain, és minden magyar ember őt tartja a világháború egyetlen, igaz, nagy költőjének.

És míg Gyóni Géza ott sínylődik az orosz fogságban, ahová hónapok véres, nagy harcainak megvívása után került, és míg mi és sok százezer magyar vágyva várja haza: megtámadta őt pökhendi módon, lekicsinyelni merészelte őt egy azok közül a kis „intellektuelek” közül, a „Kiket bús század baljós vége ellett!”

A támadó Ady Endre: a nagy Semmiből lett nagy Senki.

Gyóni Gézát nem kell megvédenünk — a választ Ady Endrének a Budapesti Hírlap adta meg az alábbi gyönyörűen igaz és hatalmas cikkben.

Szinte jelképesnek tekinthető, hogy nyomban Gyóni lapja után, a következő napon, bekapcsolódott a polémia az a lap, mely Adyt bocsátotta szárnra, a Nagyváradai Napló. Noha a lap politikai irányvonala időközben megváltozott, irodalmi kérdésekben mindvégig a modern magyar irodalomhoz kötődő orgánum maradt. Érthető hát, hogy a lap itt következő, az okt. 16-i szám 3. oldalán megjelent cikke Rákosival szemben Ady mellett szállt síkra:

Támadás Ady Endre ellen

Ady Endre, az új magyar irodalmi irány apostola és pionírja, aki akadályon, közönyön és klikkeken keresztül a magyar irodalomra vérkeringésébe tudta oltani egyéniségének erejét és világnézetének súlyát, a háború kitörése óta hallgat. A hallgatás annál feltűnőbb, mert Ady Endre a háború előtt politikai küzdelmekben gyakran hangoztatta a maga igazságát, s annál a társadalmi súlynál fogva, amelyet ő mint az ország egyik legnagyobb élő írója képviselt, az ő politikai és társadalmi írásai megfelelő mértékkel estek a mérlegbe.

A háború kitörése óta azonban hallgat Ady Endre, s ez a hallgatás garanciája annak a munkának, amely el fog következni okvetlenül a háború után. A nagy költő nem mámorosodott meg, s kikristályosodott világfel-fogásának a jelenlegi napokban nem tartja időszerűnek anyagot adni.

Mi sem természetesebb, mint [hog]y Ady Endre irodalmi és politikai ellenfelei, akik a néhány évvel ezelőtt lefolyt irodalmi harcok alkalmával oly csúfosan megverettek, és az irodalmi szinterről leszorítottak, most minden momentumot megragadnak, s a hallgató Ady Endre ellen alatto-mosan aknákat helyeznek el.

A Budapesti Hírlap a háború óta nagy buzgalommal igyekszik a nyilvánosság elé tolni Gyóni Géza szabadkai újságrót, aki Przemyslben mint utászkaplár az oroszok hadifogságába került. A B. H., mely a háborút megelőzőleg ki sem adta a szegény szabadkai hírlapíró verseit, most okkal, ok nélkül nagy költőnek tünteti fel Gyónit, aki egy jószándékú, derék ember, de aki sohase gondolta volna, hogy valamikor a viták középpontjába kerül.

Nagyon szerény ember volt ez a Gyóni, s egy világért sem gondolt magáról olyanokat, mint [amiket] a B. H. feltesz róla. Küldte haza a verseket tábori postán, levegőn, vizen s a technika egyéb vívmányain, a versek azonban még így, a háborús hangulat hatása alatt sem voltak mások, mint hangulatos haditudósítások, amiket szívesen elolvas az ember, de egy világért sem vesz halálos komolyan.

A Budapesti Hírlap magasztaló cikkei után egy fiatalember kérdést intézett Ady Endréhez arra vonatkozólag, hogy mi a helye Gyóni Gézának az új magyar irodalomban, és mi az értéke azoknak a verseknek, amiket Przemyslből küldözgetett haza. A kérdésre Ady Endre a következőket válaszolta:

[A Nagyváradi Napló cikke itt a Budapesti Hírlap nyomán teljes terjedelmében közli Ady levelét.]

E magánlevelet, nem tudni hogyan, megszerezte a B. H., amelyért „Dunántúli” álnév alatt elrejtőző cikkírója izléstelenül és fogcsikorgatva ráront Ady Endrére. E támadásra, miután Ady Endre nincs Budapesten, Móricz Zsigmond író, a nagy költő benső barátja, tegnap válaszolt a Világban, s a „Levél Ady Endréhez” című cikkben a következőket írta:

[A Nagyváradi Napló cikkének e helyén teljes terjedelmében olvashatjuk Móricz választát.]

Természetesen az egész ország intelligens és haladó elemei, akik akár a lövészárkokban, akár idehaza küzdenek, erre az álláspontra helyezkednek, s nem tartják fontosnak a támadást, amely nem más, mint mikor a korcs-mából kidobott legény összeszorítja a markát, s a sötét utcáson hangozatosan káromkodik a kivilágított ablak felé.

A Nagyváradi Napló névtelenül megjelent cikkének figyelemreméltó vonása, hogy a cikk, mint fentebb már szó volt róla — ha kissé burkolt formában is — jelzi Rákosi támadásának egyik fő indítékát, az Ady háborúval kapcsolatos hallgatását megtorolni kívánó szándékot. A cikk kapcsán meg kell említeni még, hogy annak szövegét Ady minden bizonnyal Nagyváradon ismerte meg, ahová — a Nagyváradi Napló ugyanazon napi számának egyik hírcikkéből (l. Ady Endre Nagyváradon. NN okt. 16-i sz. 5. l. — Hírek) következtethetők — felesége társaságában a cikk megjelenését megelőző napon érkezett. Valószínűnek tarthatjuk továbbá, hogy váradai barátainak és ismerőseinek információin túlmenően Ady először épp a Nagyváradi Napló cikkéből értesült Rákosi támadásáról s a támadás nyomán kialakult polémiáról. Erre mindenképp Adynak a támadásra való megkésett reagálásából következtethetünk. Ismerve ugyanis Ady újságírói gyakorlatát, gyors reagálókészségét, nehéz elképzelnünk, hogy Rákosi támadásának korábban történő megismerése esetén Ady csak harmadnap reagált volna arra. Mindebből következik, hogy Ady okt. 17-i cikkének megírására leginkább 16-án s Nagyváradon kerülhetett sor.

Ady cikke az addigi polémiának kétségtelenül legfontosabb dokumentuma. Mellette a vita egészén belül is kiemelkedő jelentőségű Jászi Oszkár már említett, Ady cikkével egy napon megjelent s Rákosi támadásindításának valóságos okait felfedő írása, mely a Világ vezércikkékként látott napvilágot. Jászi írásának szövegét itt adjuk:

Az elnémult „felekezet”

Írta: Jászi Oszkár

Azokról a tájakról és azokból a berkekből, ahol a békében a klerikális—feudális reakció szellemi fegyvertára készül, most egy idő óta mérgezett nyilak, gyanús „leleplezések”, kenetteljes rágalmak röpködnek a modern magyar irodalom, a modern magyar politika, szóval mindazok „felekezete” ellen, akik a nagy világhatalmasztrófa előtt azon dolgoztak, hogy a demokrácia, a nemzetköziség és a népkultúra szellemében gyűrjék át az oligarcha, nacionalista és analfabéta Magyarországot.

Eme nagy bűnökért, im most keservesen lakolnak, mert a régi érdekek ideológusai alkalmasnak találják a mai helyzetet arra, hogy az általuk annyiszor hangoztatott Treuga Dei védelme alatt mint gyanús idegent, hazátlan élősdit, egy romlott kor dekadens mocsárvirágát mutassák be a háború által még türelmetlenebbé és gondolatrestebbé tett piacnak a magyar modernekek felekezetét.

Izzúttal ama fiatal szépirodalmon van a sor, mely különösen gyűlöletes előtűnik, mivel megdöntötte annak a pszeudo-nemzeti-népiesnek a varázsát, mely az Arany és Petőfi glóriája alatt tehetetlen epigonok lelki elmaradottságát mint egyedül üdvözítő hazafiságot igyekezett rákényszeríteni az új nemzedékre, egészen úgy, miként a Tiszák és a koalíció „liberalizmusát” mint a Deák—Eötvös örökséget merték előtte kijátszani.

Mily jó alkalom most, a mérhetetlen nemzeti szenvedés óráiban, ezt az új szépirodalmat diszkreditálni a kevésbé gondolkodók előtt, mondván: ime ez a perverz, erkölcstelen, klinikai irányzat ma megbukott, elnémult, összetört a „nagy idők” éles, de tiszta levegőjében, a hazátlanoknak nincs szavuk, nincs lelkük, nincs tettük ezekben a heroikus küzdelmekben.

Mi igaz e vádakból? Mindenekelőtt: a felekezett nem némult el. Így egész csomó dal hangzott fel e tájról a háború felfordulásai által inspirált kedélyhangulatok kifejezéseként, köztük négy-öt olyan is, mely mellett a jövő irodalomtörténetébe meghatott lélekkel fog megállani. Több filozofikus és esztétikai állásfoglalást olvastunk ugyancsak az inkriminált táborból, mely bátorság, eredetiség, erkölcsi épség dolgában örvedetesen különbözik a vezető államok Kriegsletteraturjának émelyítő közhelyeitől és mindent igazoló szervilizmusától.

Am a reakció embereinek éppen ez a bátorság, eredetiség és erkölcsi épség nem tetszik. Nekik fáj, hogy a tudomány, a politika és az irodalom fiatal Magyarországa nem vesztette el sem a fejét, sem a hitét, hanem hiven kitartott amaz eszmék mellett, melyeket jóknak és igazaknak ismert fel. A valódi fiatal magyar értékek sorában alig találkoztak renegátok. A költők nem csaptak fel Tyrtaeusokká. A tudósok nem álltak be egy háborús metafizika szolgálatába. A politikusok e válságos órákban sem uszítottak a nemzetköziség értékei ellen. Amit évtizedek szűkös osztálygöggje, rövidlátó gazdasági és nemzetiségi politikája, népellenes kultúrája az európai emberiségre rázúdított: ezt a rettenetes vérfürdőt nem mint a sors isteni ajándékát fogadták, de mint egy esztelen és lelketlen rendszer eredményét. És jó hazafiak, kötelességeiket hiven teljesítő munkások maradtak a gyilkos káoszban is, anélkül, hogy e rettenetes, de múltó epizód — mert epizód marad ez mégis kultúrfejlődésünk egyetemes sodrában! — erkölcsét és esztétikáját elfogadták volna.

Kötelességeket, szomorú, gyakran rettenetes kötelességeket teljesítettek tehát anélkül, hogy vérben forgó szemekkel szitkozódtak volna. A népgyilkos áradatban is a jobb jövő útjait keresték. A világkultúra egészségügyi csapatának érezték magukat, melynek feladata nem újabb erkölcsi sebek hasítása, hanem a népek megzavart összefükdésének helyreállítása. Bár történelmi, tudományos vagy filozofikus módszerekkel ők is képesek voltak egy lehetséges fejlődés reményteljes tüneteit a népgyilkos anarchiából kihámozni, s a beteg emberiségnek vigaszul odaállítani: de sohasem vállalkoztak arra, hogy a háború módszereit vagy etikáját igazolják, hanem ellenkezőleg, megjelölték ama humánusabb és észszerűbb eszközöket, melyekkel a háború esetleges eredményeit kevesebb áldozattal és tisztább lélekkel lehetne elérni.

Csak természetes, hogy ebben a szellemi és erkölcsi miliőben a mi költőink nem válhattak harci hegedősökké. A modern lélek tudományosan megértheti, politikailag tán igazolhatja a háborút, egy magasabb filozófiai szintézisben ki is egyenlítheti az általa felidézett erkölcsi dilemmát: de nem helyeselheti, nem élvezheti, a spontán gyönyör ölelésében magához nem szoríthatja a vér és az erőszak újra felgalvanizált hedonikáját. Ezért nincs ma már maradandó háborús poézis: legfeljebb múltó alkalmi aktualitások, esztétikai sebtapaszkok vagy narkotikumok. Amit például a német és a francia háborús

lira produkált — mindig a helyeslő, élvező, egyetértő lelki hangulatra gondolva itt —, az nem az örökkévalóságot, de kétevi lehiggadást sem bír ki.

A modern, szolidaritáson és munkamegosztáson alapuló pszichének és a háborúnak ez a belső, lényegi ellentéte már egymaga okát adja az új magyar lira lassúbb és csüggeteg ritmusának ezekben a zivatáros időkben, ha nem is vennők figyelembe az anyagi és a politikai kényszer, a hazafias aggodalmak és az általuk megkövetelt önmérséklet béklyóit.

De tévednek a mi kárörvendő és ezekben a sorsdöntő időkben is acsonyan taktikázó és spekuláló ellenfeleinek, ha azt hiszik, hogy a „felekezet” viszonylagos hallgatása és szárnyszegettsége a felekezet végleges letörését jelenti. Nagyon keserves csalódás fogja érni őket a jövőben. Mert ez a gárda részben elvérzett, részben elalélt ugyan, de nem adta meg magát. A háború tarthat két-három évig, de a munka, a csere, a gondolat, az örök. És a meg-tépázott, vérben, vagyonban megtizedelt emberiség gyilkos verekedése után — ha élni és gyarapodni akar — újra csak a felekezet által kitűzött célok és eszmények irányában haladhat.

S mennyivel inkább ez a mi szegény, beteg Magyarországnak! A szellemi és anyagi erők meghatározott produktivitása nélkül nincs kivezető út a fenyegető összeroskadásból. Márpedig a magyar kultúrenergiaák zsúpjének megnyitása csak ama reformok alapján képzelhető el, melyeket ama gyűlölt felekezet vitt be az ország köztudatába. Parlamenti reform, demokrá-tikus földbirtokpolitika, nemzetiségi egyenjogosítás, az egyháztól emancipált népiskola e háború után nem pusztán szociálpolitikai követelés lesz többé, hanem egyenesen a lét és a nemlét kérdése a magyar államra, a magyar nem-zetre nézve.

Pedig a mi „öreg gémjeink az Olümposz alatt” voltaképpen nem Ver-laine-től, hanem a szekularizációtól félnek; igazában nem a perverz poézistól, hanem az általános választójogtól borzadnak, s csak azért olyan sovinszta költők, mert a nemzetiségi középosztály közigazgatási monopóliumaikat veszélyezteti. Ők nem l'art pour l'art gyűlölik a felekezet költőit, de mint érzelmi hevítőit ama forradalmi erőknél, melyeket ez a háború múltólág visszavetett ugyan, de a közeljövőben annál teljesebben fog kiérlelni a de-mokratikus Magyarország kivívására.

Ezért ez a dühöngő gyanúsítás, ez a hazafias átkozódás. Sőt, a deka-dens Róma voksokért kolduló urait túlszárnyalva, nemcsak állítólagos sebeit ket mutogatják, de ellenjelöltjeik sebeit is kétségbe vonják. Csakis ők har-colnak a hazáért. Erre a gyűlöletes térre mi őket nem követjük. Mi tudjuk, hogy politikai ellenfeleink is ott véreznek a közös tusában. Viszont össze-hasonlításoktól nem félünk. Ellenkezőleg, mi leszünk az elsők, akik a háború befejezte után követelni fogjuk a *csalamezők halálstatisztikájának pragmati-kus feldolgozását* foglalkozási ágak, osztályok és nemzetiségek szerint. A pro-gresszív Magyarország, mely tartózkodik minden nyegle öndicsőltéstől, nem fél ettől a statisztikától, de látni kívánja azt mielőbb. Sőt már ma felajánlja ama hazafiaskodó auguroknak, hogy a politikai jogok eme fekete statisztika tanulságai szerint osztassanak ki a háborúban elesettek atyáflainak. Mert mi egészen bizonyosan tudjuk és ismerjük azt a rettenetes véráldozatot, melyet épp a haladók felekezete hoz a nemzetközi reakció bűneiért. Ez az áldozat oly súlyos és általános, hogy gyakran kétségbeesve kérdezzük, hogy épp a leg-jobbak elvérzése, elnyomorodása után kik fogják még a népjogok zászlaját lobogtatni a Dózsa György földjén? Ez után a rettenetes megfordított ki-választás után kik fognak még dolgozni és gondolkodni?

De nincs oku[n]k a csüggedésre, mert a jövő sorsa nem egyes vezetők, hanem az öntudatra ébredt tömegek kezébe van letéve. Nincs az a gyáva vagy prókátoros rabulisztika, mely képes volna velünk elhíttetni, hogy a

lövészárkok rettenetes kohójából a régi, lomha, szolga szellemi és erkölcsi vegyület fog kikerülni. Ez a hit minden anyagi és erkölcsi törvény kigúnyolása volna. Lúnek a háborúnak igazi mártírjai lesznek a szebb jövő kovászai. Maga a feudális diplomácia és a népellenes politika által előidézett háborús katasztrófa termelte ki legyőzött és sirásóit. Az az ötven korona, melyet a lövészárokból egy szegény néptanító az ellenségeink által eltemetett radikális párt céljaira küldött, diadalmas szimbólum ebben az irányban. A felekezett még sosem volt oly erős, mint aminő ez után a háború után lesz. S a magyar Olümposz gémjei majd akkor fogják csak látni, hogy mit jelentett a mi költőink elnémulása!

Ady s Jászi cikkén kívül okt. 17-én egy újabb vidéki lap, a Szegei Napló megszólalása jelentett még eseményt a vitában. A lap aznapi (hibásan okt. 16-ra datált) számában (11. l.) Írók csatája címmel az alábbi, szövegéből láthatóan Ady írásának megjelenése előtt megfogalmazott cikket olvashatjuk:

Két nagy fővárosi lapban, a Budapesti Hírlapban és a Világban heves irodalmi csata folyik néhány nap óta. Az offenzívát a Budapesti Hírlap Dunántúlija kezdte — a magyar újságírás legérdemesebb vezéralakját, aki a magyar írók galériájában is az elsők közt van, nem is nagyon rejti ez a pszeudonim. A cikkíróhoz eljuttatták Ady Endrének egy barátjához intézett levelét, melyben ez egykor sokat emlegetett költő az ő szokott modorában megállapítja, hogy Gyóni Géza, a przemysli híres katonaversek írója, aki március óta orosz fogságban van, nem költő, és nem is lesz az soha. A Budapesti Hírlap cikke leközi ezt a levelet, és fűz egy-két megjegyzést hozzá, olyan élelt, amilyen fényest.

A cikkre Ady Endre máig se válaszolt, ellenben belepilátuskodott a krédóba Móricz Zsigmond, talán mint Ady fegyvertársa, talán mint praefica, talán csak azért, mert öröme telik neki a saját szavában. A célját tudniillik semmiképp se lehet megérteni abból a „nyílt” levélből, melyet tegnap a Világ hasábjain intézett Ady Endréhez a következőképpen:

[A Szegei Napló itt teljes terjedelemben ugyancsak közli Móricz írását.]

Szemmel látható, hogy ez a *nyílt* levél semmiképpen nem nyílt. Móricz Zsigmond pedig, nem lehet tagadni, tud nagyon világosan és értelmesen is írni. Most, úgy látszik, barátság okából beöltözött az Ady stílusába. A Budapesti Hírlapnak mindenesetre nagyon kapóra jött ez az érdekes levél, amelyben Dunántúli mai válasza szerint benne van az Ady-iskola egész mivolta: a nagy szódba burkolt semmisség, a pózba rejtett értelmetlenség és a zsákban áruult üresség. „Az egy harangkongásból lehet valamit sejteni ebben az egész sületlenségben, de az is inkább hordókongás, semmint harangkongás” — mondja a cikk, mely valószínűleg nem zárja még le ezt az érdekes irodalmi csatát.

Az „irodalmi csata” folytatására a Szegei Napló cikkírójának s vele a kirobant vitára figyelő közvéleménynek nem kellett sokáig várnia. Mindössze két napig, okt. 19-éig, amikor is Mariay Ödön a Világ hasábjain hosszú cikkben (1. a Világ aznapi számának 1—3. oldalán) kelt Ady védelmére. Mariay cikkének szövege a következő:

Tiszántúli levele Dunántúlinak
Írta: Mariay Ödön

A Budapesti Hírlap október 14-i számában „Dunántúli” aláírással egy a nagyközönségnek szóló „Levél” jelent meg. Ez a levél az újabban feltűnt

Gyóni Géza költeményeit akarja Ady Endrével szemben felmagasztalni, és erre a legjobb útnak találja, hogy „Ady Endrét és felekezetét” a legválogatottabb keresetlenséggel a föld poráig gyalázza.

Ha a szívek és lelkek legbensőbb reszketése szavak segítségével nélkül is eljutna más emberek tudatáig, akkor Dunántúli valószínűleg megdöbbenne attól a villámos erővel felzúduló, megbántott érzésáradattól, amelyet ezzel a levelével Tiszáninnen, Tiszántúl, Dunáninnen — de sőt még akárhány magyar szívben Dunántúl is kiváltott! Igazán azt szerették volna már hinni, hogy az Ady Endre körül lezajlott és sok habot vert viták elültével a költő leghvevesebb és legelkeseredettebb ellenfelei is békétűrőssel hagyják, hogy az ifjú magyarság, amelynek legfinomabb lélekhúrjait varázserejű echóval zendítette meg ez az istenáldotta nagy poéta, végre zavartalanul átengedhesse magát annak az édesbús, ezerszínű, csellósan fájó, meleg érzésáradásnak, amely abból a nagy szívből ömlött feléje. Mi, a költő rajongó és rendíthetetlen „felekezete”, csendes és áldott magánosságunk fehér, védő boltozata alá rejtettük lelkünk megzendítőjének igevirágait, el akartuk felejtteni mindazt az átkos rosszindulatot, amellyel ezeket a drága palántákat el akarták fojtani, megbékélt szívvel csak az volt a vágyunk, hogy megmentett virágainkkal foglalkozhassunk, de e gyűlölködő földön a virágoknak is oly vad ellenfelei vannak már, akik a lelkek úri finomsággal elkülönlített, féltett virágházaiba is beléhadonásznak, hogy fokossal verjék le a tövekről az új hajtásokat.

Azoknak a lelkeknek nevében, akik melegágyat kínáltak azoknak az eleintén tán szokatlan, de későbbben annyiunk szemében a szegfűnél szebb, mert színesebb, pompásabb, ragyogóbb, finomabb és mégis magyar virág[ok]nak, ami az Ady Endre egy-egy csodaszép verse, ezeknek a lelkeknek a nevében, amelyeknek kristályüvegházába Dunántúli oly durván belerontott, úgy érzem, ellenállhatatlan kötelességem nekem is kemény vétőt mondani ez ellen a viráglegázolás ellen. Ott születtem én is, ahol Ady Endre: az Érmelléken, a szellő, széles dombok és méla lankák áldott határában, a lelkem testvéreiesen vele tartva akarja kócsagróptét kísérni gyönyörű útján, az Értől az Óceánig, és a kanyargó Ér mellől hozott izzó magyar szívem minden érzésével tiltakozom az igaztalan bántás ellen, amellyel Ady Endrét illették! Magyarországon és izlésben leckét nem várunk sem Dunántúlitól, sem senki-fiatól, és éppen mint izig-vérig magyar érzésű ember vagyok kénytelen szerény szavamat hallatni ebben a dologban.

Ady Endrét a „magyar vallás”, a kálvinistaság adta a magyarságnak, az a kálvinistaság, amely az egy Istenen kívül feltétlenül nem hisz semmiben és senkiben, földi tekintélyeknek nem hódol, s mert mindig saját meggyőződését követi, színvallást tesz arról bármily körülmények között is! Szabad hajdú kálvinista hittel teszek forró színvallást róla, hogy ez a költő az enyém, a mienk, az egész „felekezetét”, mindnyájunké, tekintetek nélkül, akik csak megértő, buzgó lélekkel gyűltünk szava harangkongására, hogy hallgassuk bőven zengő igéit. Mi, akik megértjük őt, akikre nem hiába gondolt, amikor azt írta, hogy szeretném, ha szeretnének, mi örökre áldjuk őt, mert a régi nagy magyar költők virágöröksége után felburjánzott szürke tarló fölött új horizontot teremtett élénkbe, új színt dalolt belé a már-már lefagyó[!] délibábnak, amelyben mi azóta, hogy az ő szava felzengett, új igézetet, a régieknél is szebb álmódások felreszketését látjuk: a jövőt!

A jövőt! . . .

Hejh! milyen jól látta Ady Endre a jövőt, milyen váteszi éleslátással jövődölte meg a sorsát a boldog korszakban, amikor még a csalhatatlan Budapesti Hírlap is valamicske szerény tehetséget vélt felfedezni benne, az Új versek megjelenése idején. Amikor azt írta:

„Verecke híres útján jöttem én,
Fülembe még ős-magyar dal rivall,
Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival?

Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul,
Ne halljam az élet új dalait,
Tiporjatok reám durván, gazul . . .”

Óréa, boldog-szegényre, ugyancsak bevált a jóslat! Rárohantak, megrohanták, gáncsot vetettek neki, mert ezen a gyönyörű földön olyan a szokás, hogyha egy fa ki mer nőni a szürke csalitból, hát egyszeribe vágják a fűrész[1], hogy minél élesebb éllel messék le a többinél magasabbra merészkedett fejet. Ezen a földön mindenkinek jut gyűvelem, csak magyartól a magyarnak nem, ha mer, ha elismerést nyer, ha felfelé tör. Rácsaptak Adyra, mint ahogy a szürke verébhad lecsap az aranytollú dalos madárra. Elkészerítették, sárral bemázolták, útjába követ hengerítették, üldözték, vágták, mert a lelke szállani, szállani akart egyre, szűz, nagy vizekre, messze vidékre, mert nem akart, nem tudott a szürkék hegedőse lenni.

De arra még látnoki lelkével sem gondolhatott, hogy szeretettel rajongó híveinek is külön-külön forró ólmot akarnak majd a fülebe önteni azok, akik nem bírják hát semmiképpen elszenvedni az új idők új dalainak diadalmas zengését?!

S a költő után most sorra kerül az „együgyű”, „naiv”, „iskolázatlan”, „megzabált gyomrú” közönség . . .

Mióta Turgenyev megírta az Apák és fiúkat, nagy irodalmi dokumentumban tárul fel mindenki az addig még ily klasszikusan meg nem formulázott igazság, hogy az öregebbek és fiatalabbak érzésvilága között mindenkor szakadék tátong. Ez természeti, ez emberi törvény, nem lepődünk meg rajta, ha jelenségeit látjuk. De hogy ekkora gyűlölködő elvakultsággal, ily igazságtalanul támadjon az előbbi generáció a helyébe állóra, mint Dunántúli teszi, erre én példát alig tudok. Igazán nem hihettük, hogy az az érzésbeli ellentét, amely bennünket az öregebb nemzedéktől elválaszt, nemcsak a meg nem értés, de az elvakult gyűlölet forrása is lehet. Képzelfel-e —, hogy csak egy pár csodaszép bimbóját hajtsuk megreszkető lelkünk felé az Ady költészetének —, képzelfel-e, hogy az Ős Kaján, Hazamegyek a falumba, Párisban járt az ősz, Négy-öt magyar összehajol, Közel a temetőhöz, Séta bölcsőhelyem körül, A Halál rokona, Ének a Visztulán, A szívárvány halála, Az Értől az Óceánig, Szeretném, ha szeretnének, a Proletár fiú verse, az Álmodik a nyomor, a Bolyongás Azúr-országban, az Én nem vagyok magyar? és annyi más, lelkünk legtitikosabb és legmelegebb rejtekébe fogadott lehetéltfinom és áldott, mély poézisból fakadt könnyharmatos vers szerzőjét gyűlölködés nélkül úgy lehessen aposztrofálni, mint Dunántúli? Felkérek mindenkit, aki bíró akar lenni ebben a kérdésben, hogy olvassa el e gyönyörű verseket, és tiszta szívvel ítélje meg, mit jelent ilyen költemények szerzőjéről szóról-szóra ezt írni: „Ady Endre költői iskolája a francia szakácsművészet ama fajtájához tartozik, amelynek büszkesége, hogy akármit: bocskortalpat, tyúkszemhulladékot, varangyosbékát — mondom, akármit — úgy elkészít pikáns szószokkal, savanyú lével, fűszerezett leöntéssel, fokhagymás páccal és garníringgal, hogy az ügyenc megcsettenti rá a nyelvét, de a természetes és egészséges száj — kiköpi. Az irodalomtörténet el fogja e perverz, bérelhető ágyak izzadságában fogant, klinikaszagtól meghíletett költészetet intézni, mondván: igen, ez is beletartozik az irodalomba, vala-

mint, hogy hozzátartozik a Parnasszus flórájához a — bolondgomba is, mely a babér- és olajfák, magnóliák és cédrusok tövén és árnyában lero[t]hadt vegetációból fakad és tenyészik.”

Ilyen finoman, előkelően ír Dunántúli egy nagy magyar költőről abba a Budapesti Hírlapba, amely a fősorusból és a magyarságból szokott leckéket adni azoknak, akik hajlandók ebbe az iskolába járni ezek után is.

Egy olyan magyar költőről ír így Dunántúli, aki ha eggyel sem írt volna több költeményt, mint a felsoroltak, akkor sem múlhatna már el dicső nyom nélkül a neve. S ha azt felelné erre Dunántúli vagy más, hogy annak a költőnek vannak kevésbé értékes alkotásai, akkor én és mi azt kérdezzük, hogy Petőfinek vagy más költőnek minden verse egyaránt értékes-e? Azt kérdezzük, hogy a rózsakertben egyforma pompával nyíll-e ki minden bimbó? És ha nem, aminthogy nem is, akkor már csakis ronda, dudvás, bojtortjános zugnak kell nevezni a rózsakertet? Ha pár oda nem illő pitypang kerül a díszkertbe (aminthogy minden kertbe kerül), akkor nagy csizmával rá kell rontani a kert legcsodálatosabb virágaira is, végigdübögni a selyembársony finom szirmokon, az ékes virágokon? Dunántúli így akar kertészkedni a magyar virágos kertben, elfelejtve, hogy minden, a művészetet igazán, lelkeből szerető ember minden író, művészt mindenkor a legjobb munkája után ítél csak meg becéző szeretettel. Micsoda gyűlölködő vaktság és süket-ség kell ahhoz, hogy valaki semmit se akarjon látni az Ady Endre virágos-kertjének káprázatos színeiből, hogy valaki semmit ne akarjon hallani abból az édesbús, új magyar muzsikából, amely az Ady szebbnél szebb verseinek skáláján a harangvirág kelyhének lágy susogásától az orgonabúgásig egyforma szépséggel tömjénezik és árad!

Ó, hogy kellett ez az ember, ez az Ady Endre, erre a magyar ugarra magvetőnek! Hogy kellett, hogy akár Verlain[e]-től, akár mástól, bárkitől tanult új dalával elhallgattassa az apró zöngicsélsőket, akik szép szavú nagy madarak szajkóutánzásával akarták kizárólagos szabadalommal telecsiripelni a magyar azúrt. Akárkihez járt Ady iskolába, jó tanulónak mutatkozott! Megtanulta a — mondjuk — francia leckét (hisz végre azoktól is lehet és érdemes talán egyet-német, szegénykéktől, eltanulni a művészetben?), és igaz magyar lelkén átszűrve olyan ékesen, erőteljesen magyarul énekelte itt zengő dalát, hogy belereszketett a szíve, aki meg akarja, és meg tudja érteni a szépet akkor is, ha valaki a keserves unalomig elcsepelt, monoton hangtól ugyancsak eltérőleg revelálja is. Álltam egyszer Párizsban, a Jardin de Luxembourgban a Paul Verlaine szobra mellett . . . A kert bársonyos fűvét pengő kaszával ontották lefelé a kerti munkások. És a kaszapengésre felrévedt lelkemben hajdu hazám, a drága ég, az imádozt magyar róna, és mikor Verlain[e]-ről Adyra szállott a gondolatom, büszke örömmel éreztem meg szirt-erős hittel, hogy nagy ember az, nagy költő az, aki olyan hatást, mint a Paul Verlaine-é nemcsak hogy üdvösen felhasznál, hanem a hatása alól daru-erős szárnycsapással fellebben, szüntiszta magyar szóval még szebben tudott az azúrba beledalolni!

Egy szó, mint száz, Adyról csak az írhat így, aki a Melancholia, a Paysages Tristes, a Nocturne Parisien, a La Bonne Chanson, az Ariettes Oubliées, a Sagesse költőjéről, Paul Verlaine-ről csak annyit akar mondani, hogy: . . . „Magyarországon új volt a Verlaine-ek hangja, affektációja és szemérmelensége . . .”

Ami Dunántúli levelének azt a részét illeti, amelyben Gyóni Gézával vetetegeti össze Ady Endrét, csak annyit hadd jegyezzünk meg, hogy Gyóni egy tehetségesnek tűnő kezdő poéta, akiről még nem tudjuk, mit fog leszüretelni lelke szőlőhegyéről. Pár jó verset, pár kis fűrtöt, billentget[ett], produkált ideig. Dunántúli e pár verse alapján megállapítja róla, hogy nagy

költő. Hogy azonban Ady Endre az ellillant évek aranyos szőlőhegyén bőségesen szűrt olyan mustot, amelyből azóta nagy részben tokaji nektár lett, amelyet minden, az igazi és magas művészetet szerető ember legdrágább kristály poharában visz ajkához — Dunántúli tudni sem akar.

Adja Isten, hogy a Gyóni Géza szürete szép és bő legyen, de azért nem kell más féltett italába olyasmiket beleszórni, amikről Dunántúli oly ékesen megemlékezett. Végül pedig a világháború és Ady . . . ugye? Hát ha abból, amit a háború kapcsán összeírtak Adyról, annyira ki nem kiabálna az ürügy, hogy ebből a szomorú apropóból kifolyólag is lehet egy jót ütni Adyn, érdeemes lenne többet beszélni e dolgról.

Így csak annyit, mi jogon követeli meg Dunántúli, hogy mindegyik, annyi különféle lélekalkatú, csendben elborongó költő beálljon egy-egy hamis pátoszú ál-Tyrtaeusnak? Mi jogon akarja vészharanggá durvítani a harangvirágnak termett lelket is? Nem tudná Dunántúli, hogy a bizonyára általa is elismert Arany János nevű nagy magyar költő, a görbekardú szalontai hajdu, a nagy és szép magyar szabadságharc idején pár, jelentéktelen, alig-alig ismert nemzetördalocskán kívül egyáltalán nem írt harcias dalokat? A lelke nem súgta neki, hát nem írt. Mert költői lelkialkata nem rezdült meg a vértől, a sebtől, a harc és háborútól. Ellenben megírta a Nagyvidai cigányokat, amelyért oly sok szemrehányást szórtak koszorús fejére . . .

E szemrehányásokra emlékezve éneklí az Emlékhangokban a magyarságról:

„Engem esz a lúg, ha a fejed mosom” . . .

Elhíheti Dunántúli, hogy van Ady Endre olyan jó magyar, hogy eszi úgy a lúg a fejét, mint az Arany Jánosét ette, mikor kemény sorokat kellett neki írni a magyarság hibáiról . . .

Csak bízzuk szerényen mindenkor minden költőre, hogy mikor, miről mennyit és hogy énekeljen, mert a költők nem kedvelik, ha útbaigazítják őket. Például a jó magyar, őszinte kálvinista Arany János így nyilatkozik meg az ilyen kéretlen nógatásra:

„De meg mit érne gyöngéd szó nekik,
Midőn a hont ordítva szeretik? —
Midőn legszebb virág a mályva-rúzsa,
Köténybe rejti kis bokrát a múzsa.”

És egy kissé továbbat:

„Ki a hazáról mond nagyot, sokat,
Csak rajta, nem hiába kurjogat.
De bár a hont szeretjük egyaránt,
Van a modorban néha ami bánt.
Mert jóllehet az érzés egyre megy,
A költő s a . . . cipészinas nem egy.”

Ezzel a kis idézettel senkit se akarunk megbántani . . . de kérjük . . . szépen, engedjék meg nekünk, akik csendes emberek vagyunk, hogy kurjongatás nélkül hadd szeressük hazánkat . . .

Dunántúlinak aligha van fogalma arról, hogy Adynak milyen büszke, nagy tábora van ott, bent az ország szívében, a magyar vidéki városokban. Lelkes és nagy jövőre érdemes ifjúság Adyért rajongott, Ady legszebb költeményeire rezonál csak a lelke, amint rezonált a nekünk oly drága Csokonai Vitéz Mihály fájó énekére akkor, amikor a vaskalaposok lenézték alaposan ezt a csupa szív vándor lantost. Délceg ércszobra ma büszkén néz az én tisz-

telt nevelőmre, a debreceni alma materre, mikor az ifjúsági kántus forró szeretettel zengi, büszke alakját körbe fogva, örökszép dalát, a Tihanyi echóhoz . . .

Dunántúli mint valami mumusra hivatkozik az irodalomtörténetre, mondván, hogy az majd amúgy alaposan elintézi Adyt és „felekezetét”.

Büszkén, felemelt homlokkal, sugárzó lélekkel állunk ítélőszéke elé. Dixi et salvavi animam meam! Hadd jöjjön a jövő! Sietünk elébe, nem fél a hajónk, repül a hajónk, Ady és a nagyságában bizó felekezet minden rendű és rangú tagja büszkén nézi a zászlódszes hajó útját, és továbbra is:

„ . . . sírva, kőnban, mit se várva
Mégiscsak száll új szárnyakon a dal
S ha elátkozza százszor Pusztaszer,
Mégis győztes, mégis új és magyar.”

Mariay terjedelmes írása mellett ugyanazon a napon kitért a vitára a Bácskai Hírlap is. Az okt. 19-i szám 4. oldalán Csatározások Gyóni Géza körül címmel közölt tudósítás előbb beszámol az Erdélyi Irodalmi Társaság okt. 17-i, Gyóni Gézának szentelt felolvasó üléséről, majd ismerteti s idézi a Szegedi Napló fentebb közölt okt. 17-i cikkét, végül a következőkkel fejeződik be:

„Előre látható volt, hogy ha a háború veszedelmeitől távol húzódtott is meg a nagy *Én*, Ady, ez az irodalmi piszkálódás, hallatni fogja próféta szavát még a levele után is. Úgy is történt. A Világ mai számában a »Lét« melankólikus kódéval mond köszönetet Móricz Zsigmondnak a nyílt levélért. Ez a levél éppen úgy nem árt Gyóni Gézának, mint az adyisták eddigi összes kesergése, vergődése, borzongása.

*

A Gyóni Géza körüli csatározásban nem érdektelen leszögezni azt, hogy Adyék azt az időt választották a Gyóni Géza elleni harcra, amikor Gyóni orosz fogságban mindezekről semmit sem tud és tudhat, s nem veheti föl velük a bizonyára fényes harcot. Igaz, így kényelmesebb és könnyebb is Ady csatlósainak, de utálatosnak elég utálatos. Sok tekintetben hasonlít hozzájuk. Egyszer azonban majd szólhat hozzájuk Gyóni Géza is.”

Mariay cikkének s a Bácskai Hírlap tudósításának megjelenése után egy nappal ismét Rákosi szólt meg. Rákosi ekkor tette közzé azt a cikkét, melybe már említett Babits elleni, a Babits—Rákosi-vitát provokáló támadását is belefoglalta. A Budapesti Hírlap okt. 20-i számának 4—5. oldalán megjelent cikk első részének javát ez utóbbi foglalja el. A cikk második részében Rákosi Mariay előző napi írására reflektál. Rákosi cikkét az alábbiakban közöljük:

Levelek

I.

Tisztelt Szerkesztő úr, szinte hihetetlennek gondolnám, ha más beszélne, és nem a magam szemével látnám, micsoda mély barázdát vágott a magyar közlekiismeretbe az a két levél, melyet e lapok hasábjain írtam, egyet a magyar középiskola nemzeti jellegének érdekében, a másodikat a magyar parnasszus köztisztasága érdekében az Ady-féle költészetről.

A levelek, sőt cikkek sokaságával árasztanak el a Budapesti Hírlap lelkesebb olvasói. Mintha ünnepet készített volna ez a lap nekik az én pár

cikkenmel. Az igazat megvallva, szinte megrázkódik bennem a lélek, amikor a nyomtatott betűnek e kimondhatatlan hatását látom közvetlenül ebben az esetben. Polyton az jár az eszemben, mily iszonyú felelősség terheli az író-emberek lelkiismeretét! Hiszen az írott betű lisztharmit és peronoszpóra lehet, amely ellepi egy-egy nemzedék rügyező életét, és tönkreteszi a nemzet embertermését egy-egy félszázadra, ha lelkiismeretlen vagy piszkos lelkiismeretű emberek kezébe kerül. És szinte megriadtam, látva, hogy a vett levelek sokaságában minduntalan visszatér az a gondolat és az az aggodalom, hogy az Ady-féle irodalmi irányzat megtalálta útját iskoláinkba is.

Nem rettenetes-e példának okáért az, amit egy hozzám írt levélből veszek ki, íme:

— Méltóztassék csak a Nyugat augusztus 16-i számát nagybecsű figyelmére méltatni, ahol egy Babits Mihály nevű úr versében az olvasható, hogy: Kedvesének kisujjáért szívesebben áldozná föl

..... a lobogó vért,
Mint száz királyért, lobogóért!

Aki ezt írta, magyar állami gimnáziumban, az állam jóvoltából hazafiságra oktatja a gondjaira bízott gyermekeket. Milyen lehet egy olyan ember hazafias érzülete, aki ebben a rettenetes, hekatombák alatt nyögő időben ilyen cinikus kijelentésre hajlandó stb.

Ugyanez a levél fölpanaszolja, hogy iskolai önképzőkörök — az évi értesítők tanúsága szerint — többfelé járatják a Nyugat című folyóiratot. Ezt én nem tartom hibának. Hiszen ha az önképzőkörből kitiltják, a fiú megtalálja másutt. Az önképzőkörben legalább nyilvánosan megy a dolog, s ellenőrzés alatt rontja a laza erkölcsű irány a fiatalságot. A fiúk egymást is ellenőrzik és valamennyit a professzor. Persze, nem a Babits. Az a kérdés, azonos-e ez a Babits azzal az adystával, aki fiatalága első bűneiért Dante Poklának a fordításával vezeklett meg. Ha azonos, akkor, úgy látszik, visszaesett ifjúkori bűnébe, ami elég különös. Mert Dante fordításához tehetség, ügyesség, gond és kimeríthetetlen lelkeség kell. Aki pedig mindezzel rendelkezik, és végigviszi magát becsülettel Dante Poklának iszonyatos tölcserjein — hogy az mint térhet vissza a Cséry-féle telepekre s ott turkálni gyöngy után: az nekem érthetetlen.

De bocsánat, tisztelt Szerkesztő úr, én ezúttal az ön tiszteletre méltó és nagylelkű közönségének akartam megköszönni a leveleim iránt való érdeklődését és azok figyelmét irántam, akik levelükkel megtiszteltek. Van e levelek közt érdekes, cikkszámba menő dolgozat is, melyet esetleg rendelkezésére bocsáthatok tisztelt Szerkesztő úrnak. Kiváló tisztelettel, híve,
Dundántúli.

II.

Utóirat

Tisztelt Szerkesztő úr, e levelem megírása után adják kezembe a Világ mai számát, melyben Mariay Ödön hosszú tárcában, igen virágos, részben szinte bombasztikus nyelven védi Ady Endrét az én inzultusaim ellen. Olybá adja elő a dolgot, hogy én Gyóni Gézát akarom fölmagasztalni, erre legjobb útnak tartom Ady Endre és felekezete lerántását.

Egy nevezetes momentum van Mariay Ödön cikkében. Tudniillik az a rettenetes dicsekvés, hogy igenis, Ady és felekezete revelációi meghihlették a magyar iskolai fiatalságot. Ezt a hozzám írt levelek megméltéyzésnek mondják, találóbban, mint Mariay Ödön.

Mindezt a virágos mesét azonban Mariay úr hamis alapon mondja el. Nekem sohase jut eszembe senkit fölmagasztalni egy más ember rovására vagy ledorongolni valakit egy felebarátja hasznára. Én nem is Ady Endréről írtam. Én Ady Endrének *egy leveléről* írtam, melyben ez a szegény idegbeteg ember, akit udvara, úgy látszik, beletömjéneztet a nagyzás hóbertjába, hozzá fordult fiatalembereket tanít ki arról, hogy Gyóni se nem volt, se nem lesz poéta, amit produkál, azt Adyból, az *igazi* poétából bányászta stb.

Ez a parnasszusi góg és parazsti fennhéjzás indított arra, hogy írjak, nem arról, ami Ady kezdetben volt, hanem arról, amivé lett az iskolában, amelyet alapított. Ez az iskola ma csakugyan nem rózsás kert, aminek Mariay nézi, hanem bolondok háza, tele betegekkel, akik ki istenfianak, ki üvegből valónak, ki Gábor arkangyalnak, ki a római pápának, ki vicispánnak tartja magát.

Mariay Ödön úr azt is hiszi, hogy a Budapesti Hírlapban az *öreg*ek hadakoznak a *fiatalok* ellen, akiket nem akarnak a napsütésbe eresztteni. Ezzel szemben ki lehet mondani, hogy sehonnan nem került az irodalomba annyi fiatal, mint a Budapesti Hírlap kapuján keresztül, és hogy Gyóni Géza maga is az Ady-iskola véneinél jóval fiatalabb, a fiataljainál meg éppen-séggel sokkal — fiatalabb. De bocsánatot kérek, tisztelt Szerkesztő úr, hogy a Budapesti Hírlap nevében beszélek. Ezek a dolgok ízlés, ítélet és kritika dolga. Ha azonban nem vágnának bele erősen a közerkölcs dolgába is, lehetne hagyni: hadd burjánozzon. Ami jót is termel, megmarad, a többi le-rohad. De a baj az, hogy hány fiatalember és leány kótyagosodik meg misztikus értelmetlenségein, és hány egyébként tehetség zavarodik meg és téved el és megy kárba e hóbert félhomályában. Tisztelt Szerkesztő úrnak híve,
Dunántúli.

Rákosi fenti cikkének utóiratát „Utóirat” Adyék felekezetének címmel pár soros, a vita alakulását jelző bevezetővel közölte a Bácskai Hírlap okt. 22-i száma is (2. l.). A cikket követően az Ady és a modern magyar irodalom körüli polémia egyre szélesebb hullámokat vert. A vitába újabb s újabb lapok kapcsolódtak be s zömmel egyértelműen Ady, ill. a modern magyar irodalom védelmében. Az ellentámadás pergőtüzében Rákosi és a Budapesti Hírlap egy időre visszavonult, s hallgatásba burkolódzott. A lapban a vita kapcsán nov. 4-éig csak az alábbi, rövid kommentárral közreadott vers jelent meg (BH okt. 21. 13. l.):

(*Költők*). Az utóbbi verset egy honvédhadapród küldötte, aki részt vett a háború küzdelmeiben, s most megdöbbenve látja, hogy némely „költő” miképpen ír a nemzet élethalálharcáról. „Én láttam — írja kísérő levelében — az emberfölötti munkát, amit katonáink végeznek; én láttam a szenvedést, a vért, a halált legborzalmasabb voltában. Az én kálváriám, amit végig-jártam, nem volt utolsó a sok között. És most ott vagyok, hogy nem tudok mindent megérteni és megbocsátani. Fülemben cseng Gyóni Gézának „Csak egy éjszakára küldjétek el őket” kezdetű, csodálatos igazságokkal telt költeménye”. A vers, amelyet a hadapród beküldött, ez:

Költők
— Gyóni Gézának —

Mi meghalunk. És ők a kávéházban
A szerelemről sírva énekelnek:
Mi meghalunk, s ők teagözös lábban,
Elálmosító, cifra kávéházban,
Rímekkel, szókkal ádáz harcra kelnek.

Mi meghalunk, s ők fájó dalba sírják
Divatos vágyuk harc, halál után;
Mi meghalunk, s ők dalszövegnek írják,
Rongy, lagymatag melódiákba sírják
Száz szenvedésünk — pelyhes ágyba tán.

Mi meghalunk. Ők sírnak, írnak, élnek,
Hadd ontsa vérét bárki más helyettük!
Mi meghalunk. — De ők meghalni félnék;
Kik azt hiszik, hogy Élet az, mit élnek;
— S csak lomha Lét száll, céltalan, felettük.

F. L.

Mint fentebb jeleztük, a Rákosi által kiváltott polémia Rákosi okt. 20-i cikke után vált mind szélesebbé. A polémia ekkortól bekapcsolódó lapok közül elsőnek a Pesti Futár szólalt meg. Nadas Sándor revolvérlapja okt. 22-én egy aláírás nélkül közreadott, tárgyyszerű formában megírt cikk keretében ismertette a vita addigi eseményeit. (L. okt. 22-i sz. 11—13. l.) Noha a Pesti Futár cikke elsősorban a tényyszerűségek felsorolására törekszik, a cikk aligha hagy kétséget a lapnak a vitában egymással szembekeült két tábor közti állásfoglalását illetően. A Pesti Futár szóban forgó cikkének szövege a következő:

Ady Endre és a B. H.

A Budapesti Hírlap felfedezett egy költőt. Gyóni Géának hívják, és a B. H.-nál nagyon tehetséges embernek tartják. Ez az előzménye annak a sajtóháborúnak, amely körülbelül egy hét óta dúl a B. H. és Ady Endre között. A B. H. egy cikkirója — Dunántúli — leközölte Ady Endrének egy privát levelét, amelyben Ady Gyóni tehetségéről nem valami kedvezően nyilatkozik. Hogy hogyan jutott Dunántúli ehhez a privát levélhez, azt nem lehet tudni, de annyi bizonyos, hogy megragadta a kedvező alkalmat, és alapos kirohanást intézett Ady Endre és a modernnek ellen. A támadás nagyon heves volt, és másnap Móríc Zsigmond mindjárt gratulált is Ady-nak a támadáshoz. Ady meg is köszönte Mórícznak a gratulációt egy nagyon kedves és szép kis levélben, amely a Világban jelent meg, és amelyet a B. H. bizonyára nem tett ki a kiadóhivatali kirakatába.

Ezzel azonban a háború még korántsem ért véget, békéről még beszélni sem lehet. A Világ keddi számában Mariay Ödön kelt Ady védelmére egy nagyon érdekes cikkben, amelynek Tiszántúli levele Dunántúlinak volt a címe. A cikkből itt közöljük ezt a részt:

A Budapesti Hírlap október 14-i számában »Dunántúli« aláírással egy a nagyközönségnek szóló „Levél” jelent meg. Ez a levél az újabban feltűnt Gyóni Géza költeményeit akarja Ady Endrével szemben felmagasztalni, és erre a legjobb útnak találja, hogy „Ady Endrét és felekezetét” a legválogatottabb keresetlenséggel a föld poráig alázza.

Felkérek mindenkit, aki bíró akar lenni ebben a kérdésben, hogy olvassa el Ady Endre verseit, és tiszta szívvel ítélje meg, mit jelent ilyen költemények szerzőjéről szóról-szóra ezt írni: „Ady Endre költői iskolája a francia szakácsművészet ama fajtajához tartozik, amelynek büszkesége, hogy akármit: *bocskortalpat, tyúkszemhulladékot, varangyos békát* — mondom, akármit — úgy elkészít pikáns szószoikkal, savanyú lével, fűszerezett leöntéssel, foklagymás pácral és garníringgal, hogy az inycn megcsettenti rá a nyelvért, de a természetes és egészséges száj — kiköpi. Az irodalomtörténet el fogja e per-

verz, bérrelhető ágyak izzadtságában fogant, klinika szagtól megihletett költészetet intézni, mondván: igen, ez is beletartozik az irodalomba, valamint hogy hozzátartozik a parnasszus flórájához a — bolondgomba is, mely a babér- és olajfák, magnóliák és cédrusok tövében és árnyékában lerohadt vegetációból fakad és tenyészik.”

Ilyen finom[an], előkelően ír Dunántúli egy nagy magyar költőről abba a Budapesti Hírlapba, amely a tónusból és a magyarságból szokott leckéket adni azoknak, akik hajlandók ebbe az iskolába járni ezek után is.

Szerdán Dunántúli azonban tovább folytatja a harcot, és további két hasábot szentel a „fiataloknak”. Előbb Babits Mihálynak ront neki, ki-ragadva egy sort valamelyik költeményéből, és kifogásolva azt, hogy a modern Babits tanár mer lenni egy gimnáziumban. Aztán rátér a tárgyra, és védi magát, hogy ő nem Adyt bántotta, hanem

„Ady Endrénék egy *leveléről* írtam, melyben ez a *szegény idegbeteg ember*, akit udvara, úgy látszik, beletömjénezett a nagyzás hőbortjába, hozzá fordult fiatalembereket tanít ki arról, hogy Gyóni se nem volt, se nem lesz poéta, amit produkál, azt Adyból, az *igazi* poétából bányászta stb.

Ez a *parnasszusi góg és paraszti fennhéjázás* indított arra, hogy írjak, nem arról, ami Ady kezdetben vudat, hanem arról, amivé lett az iskolában, amelyet alapított.”

A cikk végén Dunántúli a Budapesti Hírlapnak bókol, amit utóvégre nem is lehet tőle rossz néven venni.

Ez a legújabb háború, amely a háborúban keletkezett.

Az egészről az a legérdekesebb, hogy milyen nagy különbség van a radikális Világ és a finom B. H. tónusa közt. Ha ugyan szabad tónusnak nevezni, ahogy a B. H. ír.

A Pesti Futár cikkének megjelenésével egy napon látott napvilágot a Pesti Hírlap hasábjain Szász Zoltán A költők és a háború c. cikke (l. PH 1915. okt. 22. 3—5. l.), mely ugyan nem az Ady és a modern magyar irodalom körüli vita részeként íródott (a cikk azt a kérdést taglalja, hogy sokak várakozásával ellentétben a kitört világháborúnak miért nincs Tyrtaeusa vagy legalább Petőfije), de amelyet, mert egy rövid bekezdésében szót ejtve Gyóniról tagadta, hogy őt a világháború Tyrtaeusának vagy Petőfijének lehetne tekinteni, sőt ezen kívül még költői nagyságát is kétségbe vonta, többen a vitába való beleszólásként fogtak fel. A cikkel éles hangon ennek megfelelően szállt vitába a Bácskai Hírlap okt. 23-i és a Soproni Napló okt. 27-i száma. (Az előbbit R. jeggyel s Harc Gyóni Géza körül. Megjegyzés Szász Zoltán írásához címmel l. a lap 2—3. oldalán, az utóbbi szövegét időrendi helyén alább közöljük.)

Két nappal a Pesti Futár, ill. Szász Zoltán cikkének megjelenése után, okt. 24-én egyszerre három újabb lap, az előbb említett Soproni Napló, a Milotay István által szerkesztett, faji alapon álló jobboldali ellenzéki Új Nemzedék és az Andor József szerkesztésében kiadott, szélsőségesen nacionalista katolikus Élet kapcsolódott be a vitába. Ezek közül a liberális szellemű Soproni Napló, melynek 1910 őszétől kisebb megszakítással mintegy másfél éven át Gyóni Géza belső munkatársa volt, a vita folyamán négy alkalommal is hallatta szavát. Ennek során a lap mindannyiszor szembehelyezkedett Rákosi törekvéseivel, de utolsó, dec. 12-i írásában (l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzetét között. 492. l.) némileg felemás módon, Ady személyét, ill. költészetét kivéve, elhatárolta magát az ellentáborról is. A Soproni Napló okt. 24-i számának 3. oldalán megjelent s Gál Andor által írt cikkét itt közöljük:

Egy hírlapi vitához

A Budapesti Hírlap múlt heti számainak egyikében „Dunántúli” név alatt egy terjedelmes cikk jelent meg, mely Ady Endrének két középiskolai tanulóhoz intézett levelével kapcsolatban erős támadást intézett Ady és közvetve a modern magyar költészet ellen. E cikke a Világ 16-i számában Móricz Zsigmond reflektál, majd erre válaszul a 17-iben Ady, s végül ugyane számában Jászi Oszkár foglalkozik e tárggyal a vezércikkben.

Elteltekintek most attól, hogy a vád — ti., hogy a háború fényesen kimutatta volna a modern irányú költészet improduktivitását — igaz-e, vagy sem. Csak arra akarok röviden kitérni, ami az egész dologban első pillantásra szembetűnik: maga a hírlapi vita.

Tudvalevő ugyanis, hogy ez az irodalmi műfaj, hála az égnek, jóformán kivészettnek mondható. Hála az égnek, mondom, mert a mi lábrakapó irodalmunknak semmi szüksége arra, hogy az írók egymás személyes dolgaival nyilvánosan foglalkozzanak, márpedig ez a hírlapi vitáknál alig kerülhető el. Annnyival inkább is rossz színezetű a dolog, mert nem holmi rakoncátlan „modern”, hanem a magát igen tekintélyesnek tartó B. H. tette a kezdeményező lépést.

Nem hiszem, hogy akár Ady, akár a modern iránynak valami sokat árthatna ez a kifőrdés. Úgy gondolom, hogy ezt maga a „Dunántúli” név alá rejtőzködő cikkíró sem hiszi. (Apropó, miért dugja ez az úr köpönyeg alá a nevét, mikor valakit támad?) És mivel a cikk hangja kizárta azt a föltevést, hogy itt egy jóhiszemű kritikáról van szó, joggal merül fel a kérdés, miért, milyen céllal íródott a kérdéses cikk?

Alig tehető fel más, mint talán az, hogy a B. H. már igen hosszúnak találta az időt, amióta a moderneket nem támadták, és úgy vélekedett, hogy egy ütéssel több vagy kevesebb, úgyszemint.

S végül ad vocem: háború! Szeretném négyszemközt megkérdezni „Dunántúli” urat, vajon éppen ezt a szerencsétlen világkatasztrófa idejét tartja-e alkalmasnak arra, hogy a nagynehezen létrejött irodalmi szélcsendet és békét megbolygassa?

A magánlevél hírlapban való felhasználásának izléstelenségére nem akarok szót vesztegetni. Vannak urak, akiknek a gyomra beveszi, az enyém nem.

Gál Andor

A Soproni Napló mellett okt. 24-én az Ady, ill. a modern magyar irodalom körüli vitába bekapcsolódott Új Nemzedék a vita eszmeileg legsajátosabb színterét teremtette meg. Az úri középosztály jobboldali radikális elemeinek törekvéseit szolgáló lap éles hangon lépett fel Rákosival, ugyanakkor azonban az Ady mellett legkövetkezetesebben kiálló Világ táborával szemben is, miközben Adyt saját eszméinek hordozójaként igyekezett feltüntetni. Az Új Nemzedék okt. 24-i számának cikkét (1—3. l.) Csongor álnévvel Lendvai István írta. Szövege a következő:

Néma magyarok

A némaság problémáját az utóbbi időkben többször fölvetették, nem klinikai, hanem egészen más értelemben. A magyarságnak egy része — van közte olyan is, aki harcol, vagy messze orosz földön a hadifogság bánatával révedez föl a néma csillagokra, van olyan is, aki itthon szenved a front mögötti fájdalokat — föltűnően, olyan hallhatóan néma, hogy ez már hasonlít Petőfi hatalmas paradoxonjára, az égbekiáltó némaságra. Utóbbi időkben ez a hallgatás — talán nem is éppen ez a hallgatás, de mégis a hall-

gatás — újságvitákra adott alkalmat, újságvitákra és ezzel együtt tévedésekre.

Rákosi Jenő a Budapesti Hírlapban megtámadta Ady Endrét s vele együtt azt az egész „felekezetet”, amely a háború előtt olyan hangos szóvivője volt a modern magyar irodalmi mozgalmaknak, s amely most, a nemzeti megpróbáltatás nagy napjaiban, egészen elnémult, bizonyosságául annak, hogy nem tart semmi érzelmi közösséget a küzdő és vérző nemzettel, s nem méltányolja, és nem ismeri el nagy költőnek Gyóni Gézát, aki, Rákosi Jenő szerint, magyar Tyrtæusa a világháborúnak. Ady Endrét s a vele együtt megvádolt „néma felekezetet” Jászi Oszkár vette védelmébe a Világ hasábján, s kifejtette, hogy mindazok, akik mint költők, írók vagy publicisták az új a modern Magyarorszáért küzdenek, korántsem némultak el végképpen. Most nem beszélhetnek, de majd a háború után elmondják mindazt, amit a háború alatt gondoltak, s újrakezdek a harcot az általános választójogért s a földosztásért. Nyilvánvaló, hogy Jászi Oszkár erőszakosan keverte bele ebbe a vitába az általános választójog és a földosztás kérdését, mert hiszen a háború ellenére is eleget emlegetheti, s emlegeti is a Világban mind a kettőt. Sőt Jászinak és híveinek még az az örömük is megvan, hogy együtt írhatnak, agítálhatnak a Budapesti Hírlappal vagy a Magyar Figyelővel egy harmadik radikális és szociológus programpont: a nagy német gazdasági és politikai egység mellett.

Azoknak tehát, akik a modern Magyarorszáért a Jásziék jelszavai alatt küzdenek, egyáltalában nem kellett elhallgatniok a háború alatt a maguk programjával sem ezekben, sem más kérdésekben. Ady Endrének is bizonynyal nem a választójogról és a földosztásról támadtak olyan lírai mondanivalói a háború alatt, amelyeket a cenzúrára s a Világ kiadóhivatali érdekeire való tekintettel nem mondhatott és nem mondhat el mindaddig, amíg a háború véget nem ér. Itt tehát tévedések és félreértések vannak, s éppen ezek miatt foglalkozni akarunk a magyar némasággal s a hallgató magyarokkal, akiket Rákosi Jenő le akar gyilkolni, s akiket Jászi Oszkár akar megvédeni, s akik ezt a támadást épp oly kevésbé érdemelték meg, mint ezt a védelmet.

A magyar némaság: ez tulajdonképpen az egész magyar probléma Európában, nem máról, hanem régről keletve. A magyar psziché: ez az a nagy Rejtély, amely nemcsak kifelé, a külföldnek fordítva titokzat, hanem befelé, magunk felé fordítva is. Ennek a fajnak tragikus meghasonlottsága, hirtelen és érthetetlen megnémulása azok fülének is, akik e faj nevét akár hányszor joggal viselik, ez a legmélyebben magyar tragédia, amelyhez kevesen sejdítene, ha sokan szólnak is felőle. A faj, mondjuk: az ország, tragikusan kettészakadt már régen a háború előtt is, önmagában, önmagának is — erre nem győzünk rámutatni, erről szomorú jelek hangosan szólnak. Itt magyarság tulajdonképpen kettő él: az egyik bérletbe vette, a nyelv hasonlóságánál fogva reprezentálja a magyarságot, vagy úgy, hogy magyar látzatokkal állandóan behódol egy idegen hatalomnak, vagy úgy, hogy egy nemzetközi ideológiát propagál a magyarság nevében, ez az egyik; a másik szenved, dolgozik, harcol magával, a maga belső idegenjeivel, a külső idegenekkel, a nemzetközi ideológiákkal, és e harcban előbb-utóbb szárnyát törve vagy a korrupció aranyos serlegébe, vagy az elzüllés paraszti poharába hullik.

Ez a nagy magyar némaság, az ázsiai tragikum, amelyről nemcsak mai aktualitások kapcsán kell szólanunk, ez a nemzeti, faji tragédia, és ennek csak egy fejezete a mai, a háború alatt kitört némaság, a mostan való hallgatás, amikor magyarul csak verekedni vagy gúnyolódni lehet, megszólalni nem mindig. Igaz, hogy ezt a hallgatást is vállalták sokan, de abban bíztak,

hogy nem a gúny, nem a kisebbités, nem a tipródás lesz érte a fizetség. Abban bíztak, hogy ezt a hallgatást a másik felekezet hallgatása fogja honorálni, nem díjul, hanem ellenszolgáltatásul, becsületből és megnyugtatásul. Az alkut megszepték. Nem a némák, hanem azok, akik ma beszélhetnek és írhatnak.

*

Egy kategóriába vettük az idegen hatalom s a nemzetközi ideológia hangos szószólóit, és ezt joggal cselekedtük, mert a két felekezet nyílat aközben, hogy úgy látszanak, mintha egymás felé röpülnének, voltaképpen egy irányba vették útjukat. Ha nem volna szomorú látvány, azt mondanók: komikus történet, hogy Rákosi Jenő támadja a hallgatókat, és Jászi Oszkár felel néki. Rákosi Jenő az Ady Endre testen keresztül a magyar némákat gyilkolja, a hirtelen elnémult madarakra vadászik, érezvén, hogy itt tüntetés van az union sacrée-nek ebben a konok megtartásában — egy oldalról. Az Ady és velük sokan más magyarok is hallgatnak, akiknek a felkén pedig egész bizonyosan átvonaglik minden magyar fájdalom, és átreszket minden magyar öröm. És ekkor a némaság vádjára Jászi Oszkár felel, akinek talán lehet köze Babits Mihályhoz és Hatvany Lajoshoz, de nem tudjuk, hogyan lehet köze a hihetőleg magyarul és magyarokért bánkódó Ady Endréhez és a többi hallgatókhoz. Mikor hiszen ők: Rákosi Jenő és Jászi Oszkár együtt vannak abban, hogy most beszélhetnek, s hogy magyar álora alatt a magyarság nevében nekünk idegen gondolatokat is glorifikálhatnak.

Rákosi Jenő ennek a háborúnak tárogatósa, e háború minden veszedelmeivel együtt. Rákosi Jenő, a magyar imperializmus egykori tárogatósa, élébe muzsikál minden ma győzelmes nagyságoknak, és vezérszólama minden, csak nem a magyar öncélúság, még annyira sem, amennyire az ilyenféle öncélúságnak kultuszát mostanában nálunknál kisebb, gyöngébb és bizonybizony tehetségtelenebb fajták is bátran megengedik maguknak. Ez a Rákosi-beszédek hangja.

Jásziéknak fáj, sok fáj e háborún, de nem az, ami ennek a háborúnak magyar fájdalma. Ők nem magyar bánatokat nyelnek szívükbe. Ők a háborút fájlalják nemzetközi, szocialisztikus, radikális — humanisztikus — szabadkőműves szívük fájdalomával. Hallgatásuk nem a magyar gondolatok némasága, mint ahogy beszédük nem a mi vágyaink, nem a mi emelkedésünk, nem a mi jövőnk zenéje. Ha elhallgatnak, nem velünk hallgatnak, és ha megszólalnak, amazokkal szólnak. A látszólagos, a festett ellenfeleikkel. A mi szemünkben útjaik egy pontig együtt futnak: e ponton túl mind a kettőjüké nemzeti halálunk távlatába torkoll.

*

Ők tehát beszélhetnek, és ez mindent elmond róluk. Ők beszélnek, és beszédük elárulja őket. Mi nem, nekünk várunk kell, és ez is mindent elmond rólunk. Lehet, hogy szívünk mégsem bírja a némaságot most, és árva asztalfiókok véres szókingcset gyűjthetnek. Lehet, hogy még megszólalunk, lehet, hogy már meg se szólalhatunk. Lehet, hogy a tragédia nem akkora, amekkorának látjuk, lehet, hogy a végzet szárnya sötétebben suhog benne, mint mi halljuk. De a nyilazókkal szemben meg kellett szólalunk, és elborongunk azon, hogy mikor véreink a harctéren a poklok rapszodiáját játsszák, nekünk itthon sok-sok viszonylatban a programpontunk: magyar hallgató.

Csongor

Lendvai István fenti írásához, ill. az Új Nemzedékhez hasonlóan sajátos színfoltot vittek a vitába a katolikus Életnek a polémia kapcsán megjelent cikkei is, amelyek a vitában sovíniszta-antiszemita alapról foglaltak állást. Ilyen eszmei indíttatású a lap okt. 24-i, glosszaként íródott, Tiszántúli álnévvel szignált cikke is (l. okt. 24-i sz. 1039. l. — Glosszák), mely közvetítő szerepre törekedett Rákosi s a vitában vele szembekerült nem zsidó származású írók között. A cikk szövegét itt adjuk:

Írók viadala

Atyámfiai! Szomorú és szívembe vájó a ti páros viaskodástok. Hejh, magyar véreim, valamennyien, Dunántúli bátyám és Ady öcsém, te is, messze-távol idegenségben snylódó Gyóni Géza és te is, az életet itthon sötét magyar szemmel látó és érző Móricz Zsigmond öcsémuram. Te is, lelkem hívséges megértője, Mariay Ödön, aki református paplaktól kerülve e város babilonjába, kelet fiának minden szépséges szépségét és minden nekünk drága fogyatkozását hoztad magaddal. És most valamennyien, vérbeli magyarok, egymás magyar üstökét tépázva tépázzátok, egymás szárnyait kegyetlen ollókkal nyesegetitek, és kiáltva kiáltjátok szép négy naptájunk felé: Nem vagy író! Nem vagy író, Gyóni Géza — mondja Ady vérünk —, és Dunántúli derék jó bátyánk nekitülekedik. Nem vagy író, Ady — kiáltja rá haragosan, és epébe mártja jó, híres magyar tollát. És Móricz Zsigmond öcsém „sámán”-nak csúfolja, megérettnek az elpenzesedésre, és Mariay testvérem minden tiszta lelkesedését fiatalabb íróársai iránt tüzes haraggal ontja a veterán magyar Dunántúliúra.

Atyámfiai, nem sir-e lelketek, szívetek mindenfajta igazságtalanságok miatt? Ugyan kitől függ író mivoltotok? Gyóni Adytól, Ady Dunántúlitól és Dunántúli Móricztól vagy Mariaytól? Megállapíthatja-e akármelyikötök *ma* annak értékét, ami *ma* vagytok? Ma éltek, éreztek, írtok a holnapért, és mind valamennyieteknek azért kellene élnetek, írnotok, éreznetek, hogy ez a holnap *magyar* legyen. Megvan az irodalomban a helyetek, s ha ki közületek már a *tegnap*, az éretten érett már *holnapra*, és bizony mondom, mindnyájan tanultatok Dunántúlitól zengő, tiszta magyar szóvetést, és soha meg nem botlottatok érzésének és írásának magyarságán. És ha Dunántúli „sámán” öregkora bölcs higgadtságából felrázkodik ifjonti önteltségtek, gőgös kritikátok miatt, miért rárontani vad harci kedvvel Gyóni Géza testvérünk miatt, ki értünk nagy éhséget szenvedett, ki vérző, snylódó, harcoss katonáinknak lelkéből szakadt vitézlő dalokat zengett, és aki szomorú fogságban az orosz pusztákon keresi vágyva-vágyó szemekkel a magyar pusztá déli-bábját? Miért?

Atyámfiai! Mindnyájan tudjátok, mit határoznak Kiss Józsefről hit- és költőtársai a kávéházak irodalmi asztalainál, tudjátok, mi a legbensőbb meggyőződésük Heltairól, Bródyról, Molnárról, hogyan kritizálják Gábor Andort, és mily sokra becsülik Szép Ernőt. Ti jobban ismeritek keleti jelzőjeik [!] veszett élességű metszéseit, de ezek soha irigykedésüket, hiúságukat, vetélkedésüket, soha érvényesülési hajszájukat nem dobják piacra. Ezek mind nagy írók a publikum előtt, és a görcsösen dühös kéz sima hizelgést vet a papírra. Csak ti, magyar véreim, csak ti tiporjátok egymást, és osztjátok pártos két részre azt a kevés magyarságot, amely olvas benneteket, és szeret ki-ki a maga ízlése szerint. Nincs szeretet, megértés írástokban, a testvér vérszer haragja lobog véretekben, és magyar vérű írók csúffátételén örvendő örvendő a nem magyar írók hada. Mind valamennyiötök talentumának tündöklését és árnyékát látó szemmel látja, és bőszer testvérharcotokat búsongva szemléli

Tiszántúli.

Az okt. 24-én megjelent, fentebb közölt három cikket követően, okt. 26-án a Pesti Futár kolozsvári testvérlapja, a Kolozsvári Tükör fűzött kommentárt Rákosi támadásához, ill. az Ady körüli vitához. (L. okt. 26-i sz. 3-4. l.) Ennek szövege a következő:

Ady és a B. H.

Elparázslott harcok lappangó tüze lobbant eleven lánggá Budapesten. Egy „Dunántúli” jelszó alá rejtőzött úr kirántotta rozsdás és csorba fringóját, s vadul, dühtől szikrázó szemekkel nekiszaladt Ady Endrének. Ady-nak nem fájt az ütés, másnak se fájt, de a Budapesti Hírlap szegény feje beletörött az ádáz rohamba, mert hát ide rója betűt Dunántúli úr. Az összeomlott roham után Ady hívei minden intellektuelt meggyőző érvekkel bizonyították be, mennyire nincs igaza a B. H.-nak. Móricz Zsigmond és Mariay Ödön voltak utolsók a lovagi tornán, s most, mikor Dunántúli (gróf vagy báró: mindegy) vérenek biborszőnyegére borult a földön, sikoltozni kezd: — Mintha ünnepet készített volna ez a lap a közönségnek az én pár cikkemmel!

Mert ezt írta a B. H. október 20-i számában. Ezzel védekezik, mintha így kiáltozna: fogjatok meg, mert megölöm. Most már nem harsog, mint a diadalmas csatából hazatérő hős ezred kürtje. Dunántúli úr most a győzelmes hadvezér, aki megnyerte csatáit, csupán hadisarcot kell fizetnie az ellenségnek. Más semmit, máskülönben győzött. Kiáltasuk szívvel-lélekkel: éljen Dunántúli úr!

Most pedig nézzük meg, milyen színű a B. H. italának alja. Zavaros, nagyon zavaros.

Van ugyanis egy költő. Gyóni Géza. Lakik Oroszországban. Hadi-fogoly. A szeme sötét, a haja fekete és hosszú. Hosszú haj, ró . . .

Szóval Gyóni Géza szabadkai újságíró Przemyslben zászlós volt. Przemysl körülvették az oroszok, Gyóni pedig verseket írt a lángoló határról, a fölboruló üstökösökről, a csakegyéjszakáról stb. A versek rosszak voltak, olyanok, amilyenekre a B. H. azt szokta üzenni békés időben: önképzőkori dolgozatok. Gyóninak is ezt üzenté azelőtt. De Przemyslben egyszerre összeszedte összes rossz verseit, és kiadatta könyv alakban. A könyvet pedig Rákosi Jenőnek, a B. H. főszerkesztőjének ajánlotta. Rákosi Jenőnek meg kellett hálálnia a hős zászlós megemlékezését, és Magyarország legnagyobb költőjének kiáltotta ki. Eközben történt, hogy Dunántúli úr nem érezte elég erősnek a pozícióját a B. H.-nál. Ha háború van, gondolta magában, legyen háború. És fringiót rántott Ady Endre ellen, mert szerinte Gyóni nagyobb költő, mint Ady, nagyobb tehát, mint Arany János, Vörösmarty Mihály és Csokonai Vitéz Mihály. Gyóni a legelső magyar költő. Koszorút neki, de koszorút Dunántúli úrnak is, fügefalevélből.

Még néhány szót kell hozzáfűznöm. Dunántúli úr belekeverte a harcba Babits Mihályt is, aki különben az újpesti állami gimnázium tanára. Azon csudálkozik a B. H., miként engedheti meg a kultuszminiszter, hogy magyar állami tanár a Nyugatba írjon? Nem kérdezné meg inkább Rákosi Jenőt, hogyan engedheti meg, hogy a B. H. munkatársai dolgozzanak a Nyugatba? Mert a B. H. munkatársai közt van, aki a Nyugatnak is munkatársa. Csak a két legizmosabb tehetséget említtem meg: Nagy Samut és Kádár Lehel. Van azonban más is.

*

Bocsánat, hogy a Kolozsvári Tükör hasábjain szóba került mindez. De rövid idő óta nagyon szoros kapocs fűzi Kolozsvárt Ady Endréhez házassága révén. Nem közel, csak még *közelebb* hozta Kolozsvár szívéhez Adyt egy Kolozs megyei úrihölgy.

Budapest, október 23.

Juhász Árpád

Egy nappal a Kolozsvári Tükör cikkének megjelenése után, okt. 27-én a vitába vágóan ismét a Soproni Napló közölt cikket. A cikk írója, Richly Rezső, Gyóni Géza egyik soproni barátja volt. Írásának érdekes adaléka a Gyóni Levél nyugatra c. versére vonatkozó kitétel. (Vö. ezt Gyúrói Nagy Lajos nov. 11-i cikkével. L. alább.) Hasonlóan figyelemreméltó a cikkben Ady és Gyóni személy-művészi együvértartozásának hangsúlyozása. Richly Rezső cikkének szövegét alább közöljük:

A lavina

Ady Endre és Gyóni Géza feje fölött idétlen vihar dühöng. Külön, egyéni útját járja mindegyikük, mégis egyazon csodálkozással riadhattak fel, amint a szent liget harmóniáját megzavarta a sok irodalmi úr csaholása. Vajon mit rontanak a sóvénynek, mit ágaskodnak, úgyis csak kiűnn rekednek? Magas a sóvény és sűrű. Olyan búvó alatt sem kínálkozik, amelyen beburakodhatnának, hiába marják a lyukat, joggal csupán Ady Endre és Gyóni Géza király odabenn, s ha ellenségek, úgy az ő külön harcuk, külön gyűlöletük, és e kijelentéssel aligha tévedek, ha kimondom — az ő külön fájdalmuk is.

Mi, itt a vidéken, tisztább és nyugodtabb szemmel nézzük ezt a harcot. Bennünket a pesti élet kiszámíthatatlan érdekszállai nem kuszálhatnak az örvénylő kócba. Nem is tévedhetünk olyan szélsőségesen, mint odafönn, a központ körül. Másrészt jobban ismerjük Gyóni Gézát, a poétát és az embert egyaránt. Mert a harcoló felek mellette is, ellene is elképesztően tájékozatlanok, erőszakosak, és fő törekvésük, hogy ők maradjanak felül, és nem Ady Endre és Gyóni Géza.

A lavinát Gyóni indította meg. A Przemyslből küldött kötet egyik versével „nyugat”-ra üzent. Üzent pedig azoknak a kicsi álpoétáknak és álíróknak, akik mint csúnya legyek, körülzummögik Ady Endre húsosfazekát. Ady ezt a verset félreértette, és egy szertelen, haragos pillanatában szelíd sorok alakjában kijelentette, hogy Gyóni sohasem volt poéta, és nem is lesz. És most lássuk a valóságot. Gyóni Géza poéta volt, és lesz ezután is, ha mindjárt is Ady Endre a féltékeny zsarnokok hirtelenségével az ellenkezőt állítja róla. Poéta marad ezután is, ahogy Wagner megmaradt nagy művésznek, habár Nietzsche az Ady levelénél különb és ragyogóbb könyvében az ellenkezőt vallotta. Gyóni Adyból indult ki. Gyóni mindenképpen Ady híve. A költészetben, a gondolkozásában, az érzéseiben. Ady Endre azonban fenségesen feledékeny, nem emlékezik a „fáradt üstökösnek” szóló versre, amit Gyóni második kötetében neki címzett, sem a többi szépséges poemára, pedig a legtöbben vérbeli rokonára ismerhetne. Csakhogy a rokon kemény legény és egyéniség magában is, neve ma az országban olyan gyakran kerül az ajkakra, mint annak idején Ady Endréé, s így az elmúlt évtized költőkirálya csupán az égig nővő trónkövetelő hatalmas alakját látja maga előtt, és nem azt, hogy honnan és meddig művész Gyóni Géza. A valóságban a Lengyel mezőkön című kötet epizód marad Gyóni költészetében. Belesodródott a világháborúba, szép versek termettek százezrek harcias gyönyörűségére, de ahogy Petőfi költészetében sem jelent deledőt a szabadságharc

lírája, épp oly kevésbé Gyóni felfelé vezető pályáján. Visszatér ő oda, ahol eddig legszebben nyilvánult meg tehetsége, visszatér az Élet szeretője tiszta, mélységes poéziséhez. Ez a kötet szerencsétlenül nem kerülhetett sem az írók, sem a közönség elé, s így, akik ma Gyóniról írnak, tájékozatlanságban botorkálnak.

Adynak önző, emberi szempontból eredő kifakadását meg lehet érteni. Nála feledjük a kellemetlen tulajdonságokat, mert egy ragyogó pálya ragyogó eredményét dobhatja a serpenyőbe. De mit akarnak a többi magyarkodók? „Dunántúli” szenvedélytelen és fölünyes nyugalmával a saját boldog fensőbbségében gyönyörködik. Néhány évvel ezelőtt Szirbik Antalt fedezte fel. Rosszul járt vele, mert lehetetlen verseit minden egyes esetben leközelítette a Fidibusz — kommentár nélkül. Az örökké felfedező úton levő irodalmi sarkutazó az egyszer szerencsésen járt. Gyóni Géza tévedt az útjába. És most ő veri a mellét, s ha Gyónit dicséri, és Adyt szidja, neki mindegy, fő célja, hogy újból harcot szítson, mert már majd elfelejtették a nagy kétségben.

Nálánál kellemetlenebb avatatlan a P. H. főaugurja, Szász Zoltán. Darwinon, Lombroszon, Weiningeren és Freudon alapuló következtető rendszerét sikerült álkövetkeztetési matematikává süllyesztenie. Legklasszikusabb kijelentése egy kilenc hasábos tárcán virult ócska papirosrózsává, amikor Tyrtaeus családi viszonyaiból arra következtetett, hogy nem olvasta Gyóni verseit, és ezen az alapon kisütötte, hogy neki bizony nem poéta. Ebből láthatják, hogy milyen nagyszerű elmével jósolja meg legközelebb önöknek a cserebogarak beleiből, hogy milyen lesz ötven év múlva a lipótvárosi hölgyek szembogara . . .

Gyóni Géza bizonyára ámulva olvassa, hogy mi viharzott el fölötte, ha egyszer hazajöhet. Egyetlen versével megindította a lavinát, és a dagadó áradat magával ragadta a legszélsőségebb lehetetlenségeket. Fájdalommal látja majd, hogy elszakadt attól, akivel egyedül méltóak lettek volna egymáshoz, és Arany Jánoshoz hasonlóan, rezignáltan odajegyzí a mindent tudó „tudta a poéta” bölcsességű levelezők és tárcáirók írásainak margójára: „Tudta a fene!” Éltem, szenvedtem, írtam, nálatoknál mindenképpen szebben és mélyebben, mit akartok tőlem?

Richly Rezső

Alapállását tekintve rokon hangvételű a Soproni Napló fenti cikkével a vita következő dokumentuma, amely a Kolozsvári Szemle. Színházi Újság 1915. okt. 30-i számában jelent meg (4—5. l.). Miként a Soproni Napló előbbi írása, a kolozsvári lap is Adyt védve egyidejűleg elhatárolja Gyónit is Rákosi törekvéseitől. A cikket minden bizonnyal a szerkesztő Sütő-Nagy László írta. Szövegét itt adjuk:

Ady Endre és Gyóni Géza akaraton kívül vitába keveredtek egymással. Az egész dologban az az érdekes, hogy egyikük sem volt aktív faktora a veszekedésnek, ők, illetőleg az ő írásuk, csak az alapmotívumot adták meg. Bizonyos álnevű ember indította meg a harcot. Rossz hadvezér, rossz stratégia, hiába állapítja meg magáról, hogy ünnepeltetésben kellett részesülnie lapja részéről. Kár lett volna az ünnepeltetés! Miért? Azért a pár helytelenül összefaragott, illetéktelen frázisért? Azért még nem érdemelt ünneplést. Szegény Ady és hitfelekezete! Ezt kellett megérni. S szegény Gyóni, fiatal, kádvani, megértő barátom, hát mért akarnak tudatlan emberek ártani neked, bántani téged! Mert ha az illető álnevű úriember vesz téged pártfogása alá, az részedre a legnagyobb rosszakarás. A magunk részéről csak annyit még, hogy jólesett látnunk egyik helybeli heti laptársunknak, a Kolozsvári Tükörnek objektív cikkét az Ady—Gyóni-afférban.

Nov. 1-én, két héttel az Ady—Rákosi- s tíz nappal a Babits—Rákosi-vita kirobbanása után soron következő számában reagált Rákosi támadásaira a Nyugat is. A folyóiratnak a vitában való állásfoglalását Gyóni Lengyel mezőkön táborított mellett c. kötetéről írt bírálata végén Fenyő Miksa fogalmazta meg. (L. Ny 1915. nov. 1. 1234—1236. l. — Figyelő) Fenyő cikke megrásának előzményeiről Fenyő 1915. okt. 15-én Adyhoz intézett levelében (l. PIM Ktt. A. 138/4.) a következőket olvashatjuk: „Kedves Bandikám, nem tudom olvastad-e Rákosi idétlenségét, valakinek levelet küldtél Gyóni Gézáról szerintem teljesen helytálló véleménnyel s ebbe köt bele a derék úr. Már most, ha nem gondolsz más t dolgról, a Nyugat jövő számában én szeretnék erről írni, annál is inkább, mert Gyóni Gézáról már régebben készűlök megemlékezni.” Fenyő Miksa cikkének alább csak befejező, a vitába vágó részét közöljük:

Gyóni Géza verseskötetét találta Rákosi Jenő alkalmasnak arra, hogy Ady Endre költészetét durván és izléstelenül megtámadja. Nehéz erről a kérdésről Rákosi Jenővel vagy bárkivel vitába szállni. Mint ahogy lehetetlen volna vitatkozni azzal, aki azt akarná bizonyítani, hogy Endre és Johanna különb géniusz drámája, mint Macbeth. Ha pusztán esztétikai értékelésről volna szó, egy szót sem vesztegetnénk rá, Rákosi Jenő esztétikai meggyőződésének ma annyira hitele, mint a politikai meggyőződésének, vagy még ennél is kevesebb. De nem erről van szó, Rákosi támadásában újból a perzekutor-esztétika jutott szóhoz — (így nevezte Ignotus idestova egy évtizedje azt az esztétikát, mely a Nyugat írói, irodalmi törekvései ellen a napi politikának szempontjaiból indított hajszát). Semmi kedvünk sincs — aminthogy szükségünk sincs rá — ezt a vitát újra — kezdeni, az a hét kötet vers, mellyel Ady Endre géniusza nemzetét megajándékozta, mind több és több magyar embernek válik a művészi gyönyörűség kiapadhatatlan forrásává. A háború nem szólaltatta meg vagy csak szordínós hírokon Ady líráját, ami érzést e világtragikum a lelkeben felkavart, magába fojtani volt kénytelen (sokan voltak így a mélyebb érzésűek közül, míg a Rákosiak nemigen jöttek zavarba, ha érzéseiket ki akarták fejezni), aminthogy a győzelemre törekvés egy és egységes akaratában az egyéniségnek, a külön életet élőknek nem is lehetett szavuk. De kétségbe kellene esnünk, ha nem volnánk meggyőződve arról, hogy győzelmünkre egy nagy felszabadulásnak, az egyéniség feltétlen uralomra jutásának kell elkövetkeznie. Rákosiék már készltik is számára a tüzes trónt. És eszközeikben nem éppen válogatósak. Nem szólok arról, hogy Ady magánlevélnek szánt írását leközlík — elvégre amit Ady irodalmi dolgokról mond, ahhoz köze van minden kultúremlernek, ámbátor éretlen ifjakat felhasználni agent provocateurnek nem éppen úri dolog —, amit azonban pl. Babitscsal művel, azt röviden úgy nevezik, hogy denunciació. Babits egy igen szép, finom versében azt írja, hogy kedvesének kisujjáért szivesebben áldozná föl a lobogó vért, mint száz királyért, lobogóért. Szebbet, magyarabbat, szinte a népdal tövéről metszettet keresni kell. Ezért a mondatért Rákosi Jenő följelenti a kultuszminiszternél Babits Mihály középiskolai tanárt, akit egyébként Ady stának mond (soha Rákosi Jenő e kiváló költő versét becsülettel el nem olvasta), és a Cséry-féle telepekről, ahol jelenleg költészetét műveli — úgymond —, visszatereli Dante vizei-nek mélységei fölé.

Fenyő Miksa

A Nyugat állásfoglalásával egy időben, nov. 1-én reagált Rákosi támadására Kassák Lajos akkor indult folyóirata, A Tett is. A cikket Franyó Zoltán írta (nov. 1-i sz. 18—19. l. — Krónika). A Tett cikke csonkán jelent meg, mivel a háborús cenzúra Franyó Zoltán írásának elejéről mintegy fél hasábnyi részt töröltetett. A cikk megjelent részének szövege a következő:

Néhány gorombaság az igazság nevében

A B. H. — adja isten, hogy nálam ötletesebb valaki megtalálja azt az epitetont, mely az elfogultságnak, maradiságnak, szellemi szegénységnek, gonoszságnak és rosszhiszeműségnek azt a páratlan egyvelegét, amit ez a két betű eltakar, elég találóan tudja kifejezni — szóval a B. H. című napilapnak saját méltóságos főszerkesztője gyűlölködő támadásaival többszörösen kipróbált hasábjain egy „Dunántúli” álnév mögé rejtőzködő esztétikai szoldos valamelyik önképzőkör stílusversenyéből kiselejtezett förmedvényvel attackíroz Ady Endre és iskolája ellen, hogy a rettenetes cikkely malaclopó köpenyegé alatt a szegény, szánandó Gyóni Gézát játssza ki ellene a háború magyar Tyrtaeusának. „Amit a mester írt — nehezményezi Dunántúli úr —, azt csak a Verlain-ekből (így l) transzponálta, de Magyarországon új volt a Verlain-ek (így) hangja, affektációja és szemérmertlensége, még mint reflex-mozgás is, és a közönségnek iskolázatlan vagy irodalmilag megbabált gyomrú része kapott rajta. Ady Endre költői iskolája a francia szakácsművészet ama fajához tartozik, amelynek büszkesége, hogy akármit: bocskortalpat, tyúk-szemhulladékot, varangyos békát — mondom, akármit — úgy elkészít pikáns szószokkal, savanyú lével, fűszerezett leöntéssel, fokhagymás páccal és garníringgal, hogy az inycnc megcsettenti rá a nyelvet, de a természetes és egészséges szájj — kiköpi. Az irodalomtörténet el fogja e perverz, bérelhető ágyak izzadságában fogant, klinikaszagtól megihlett költészetet intézni, mondván: igen, ez is beletartozik az irodalomba, valamint, hogy hozzátartozik a Parnasszus flórájához a — bolondgomba is, mely a babér- és olajfák, a magnóliák és a cédrusok tövén és árnyában lerothadt vegetációból fakad és tenyészik.”

Óh, korántsem az Ady Endrét ért inzultus miatt rántottunk kardot; Adyt nem kell megvédeni, legfeljebb — mint ahogy már nyolc év előtt írtam — azoktól, akik meg akarják védeni. De igenis még csírájában kell szét-típorni mindenkit és mindent, aki és ami a békében végérvényesen kivégzett, de a háború tohuvabohujában megint csak életre kelt balkáni állapotoknak eszköze. A B. H. cikkírója — aki nemcsak a Dunán, de azon a határon is túl van, amely a műveltséget a vadságtól, a tudást a baromiségtől, az igazságot a svihákságtól elválasztja — úgy tesz, mintha Gyóni Géza számára akarná a babért kiverekedni, tényleg azonban a személyes antipátia klokkájának zsilipjét nyitja meg, hogy a moslék mindenkit megfullasszon, aki a háború alatt mást mer tenni, mint lelkesedni, mást mer írni, mint harci riadót, és mást mer kiabálni, mint „éljen a hazá!”-t. Hittel hiszem, hogy ha minden így történne, ha Ady és „felekezete” is így táncolna Rákosi füttyére, akkor Dunántúli úr nem erőltetné meg magát olyan nagyon, hogy Gyóni Gézának a magyar Parnasszus (ott üssön bele a mennykő, ahol legjobban érz) első-ségét kitolakodja.

Már-már ott tartottunk, hogy a megváltozott (de nem a háborúban megváltozott) világ megváltozott ideológiája nevében revízió alá vegyük Ady Endrét — de most, hogy ez az írás, melyben a százszor agyonvert reakció adott életjelt magáról, megjelent, elállunk tőle. Nem, nem lehet; még, mindig nem jött el az ideje, hogy kis bűnöket és tévedéseket korrigáljunk, amikor a nagy gonosztevők szabadon élnek és gyűjtogatnak, amíg ilyeneket

írnak, és van lap, mely leközli, amíg ilyen írás jelenik meg lapban, és van közönség, mely magáévá teszi e véleményeket, és nincs aki érdemlegesen megbüntesse érte.

Sajnos, ebben a bátor, új revüben nincsen elegendő hely a gonoszságok megtorlására, de annál több van Dunántúli úr és elvtársai arcán. És ha van igazság az égben, hát elküldi azt a sóváran áhított Tyrtaeust, hogy karddal és ököllel, szuronyokkal és kézibombákkal érzékeltesse a háború borzalmait: azok előtt és azok testén, akik sivár, komisz, állati lelkük minden becstelenségével dunántúli kúriájukból lelkesednek érte.

Franyó Zoltán

Franyó Zoltán írását követően, nov. 4-én hosszabb hallgatás után ismét megszólalt a vitában Rákosi Jenő. Rákosi a legutóbbi, okt. 20-i cikke óta az Ady—Rákosi-vita kapcsán megjelent cikkek közül a többit figyelmen kívül hagyva csak Franyó fenti írására reagált, mégpedig úgy, hogy ugyanakkor Kassák folyóirata felé is sújtott. Rákosi cikkének csak az első kétharmada kapcsolódik az Ady körüli polémiához, befejező harmada a Babits—Rákosi-vita része. A cikket itt az utóbbi elhagyásával közöljük:

Levelek

Tisztelt Szerkesztő úr, egy jóakaróm két füzetet küldött meg nekem. Az egyik folyóirat. Most alapították. De akinek a földadata, hogy bejelentse „egyméhány fiatal író e Herkules munkáját”, kétségek fogják el. Azt mondja tudniillik:

„Van-e, aki figyelmes földalatti rázkódásaira a nehéz jövőnek? Vagy a Hőferekre tágul minden szem? Elvesz-e a nagy mézárszék minden figyelmet a *lelkek vívódásától*? Pedig tán *csak ez* a fontos. Ez az egész bűnös, gyalázatos, őrült haláltánc csak annyiban fontos, amennyiben *pszichikum*” és így tovább, bombasztikusan és értelmetlenül.

Most képzelje el, tisztelt Szerkesztő úr, azt az esztétikát és azt a költészetet, amelyet így vezetnek be.

Van a könyvben egy *Novella és egyéb kísérletek* című dolgozat, mely a harctéren a halottak agnoszkálásával foglalkozik. Ez a novella és egyéb így végződik:

Telt és undorodó az ég hangulata.

A szél hörögve, sikongva rázza az erdőt.

Valami tuberkulotikus istentűdő
dühösen fröcsköli vörösre a hajnalt.

Van vers is a füzetben, egy fordított Guillaume Apollinaire ihletett tollából, mely így indul:

Nekem jogom van köszönteni lényeket
kiket nem ismerek

Elöttem mennek el s a távolban össze-
verődnek

Pedig minden mit belőlük látok nekem
ismeretlen

S a reményük sem gyöngébb mint az enyém

Nem e világot éneklek sem más csillagokat

Énem lehetőségét éneklek e világon és e
csillagokon kívül

Éneklek a bolyongás örömét s a belehalás
káját

1913. május 21.

Halottak révése és déli haldoklói
Millió legyeknek a verőfényt legyeztek
Mikor egy szem száz orrméltű ember
Hagyta el Sebastót és a Rue Aubry-le-
Roucher-ra lépett

Ez a kötött sorokban az első értelmesség, hogy egy embernek nem volt se szeme, se szája, se orra. Ami azontúl van még e versben, annak pedig — se füle, se farka. Amellett nem utolsó, de kiválóképpen jellemző dolog, hogy az egész hosszú versben semmi interpunkció nincsen, se vessző, se pont, se egyéb írásjel, amit a mondatok tagolására, elválasztására és összekötésére szoktunk használni, hogy világosabbá tegyük értelmét és tartalmát. Mintha ezek az ifjú Herkulesek, akik nem kitisztítják, hanem inkább megtömik Augiász istállóját, csakugyan attól félnének, hogy valaki valahogy, valahol mégis meg találja őket érteni.

De az ember azt gondolhatná, hogy ez úgynevezett vers értelmetlensége tán a tökéletlen fordításból ered. Tévedés. Az eredeti versek éppoly buták és értelmetlenek. Íme az egyik, aki úgy kezdi, hogy: „Rest árnyéka bennem Jézus ájulót testének: ó Szomorúság . . .”, ezeket éneklí:

Az élet billió lehetőségét csapolom magamból
s a nevetés aranyvillája koppan a fogaimon,
Az öröm és az akarát bitangló híme vagyok
s bolond csikó, tág cimpákkal nyerte az idődbe . . .

Nekem azonban nem azért adták kezembe e füzeteket, hogy bolondgombáiban gyönyörködjem, hanem nyilván azért, mert énrólam is megemlékezik az új Herkules, írván ekképpen:

A B. H. — adja isten, hogy nálam ötletesebb valaki megtalálja azt az epitetont, mely az elfogultságnak, maradiságnak, szellemi szegénységnek, gonoszságnak és rosszhiszeműségnek azt a páratlan egyvelegét, amit ez a két betű eltakar, elég találon tudja kifejezni —, szóval a B. H. című napilapnak saját méltóságos főszerkesztője gyűlölködő támadásaival többszörösen kipróbált hasábjain egy *Dunántúli* álnév mögé *rejtőzködő esztétikai zsoldos* valamelyik önképzőkör stílusversenyéből kiselejtezett fürmedvénnyel attackíroz Ady Endre és iskolája ellen, hogy a rettenetes cikkely malaclopó köpenyegé alatt a szagény, szánandó Gyóni Gézát játssza ki ellene a háború magyar Tyrtaeusának.

Óh, korántsem az Ady Endrét ért inzultus miatt rántottunk kardot; Adyt nem kell megvédeni, legfeljebb — mint ahogy már nyolc év előtt írtam — azoktól, akik meg akarják védeni. De igenis még csírájában kell széttiporni mindenkit és mindent, aki és ami a békében végérvényesen kivégzett, de a háború tohuvabohujában megint csak életre kelt balkáni állapotoknak eszköze. A B. H. cikkírója — aki nemcsak a Dunán, de azon a határon is túl van, amely a műveltséget a vadságtól, a tudást a baromságtól, az igazságot a svihákságtól elválasztja — úgy tesz, mintha Gyóni Géza számára akarná a babért kiverekedni, tényleg azonban a személyes antipátia kloákájának zsilipjét nyitja meg, hogy a moslék mindenkit megfulasszon, aki a háború alatt más mer írni, mint harci riadót, és más mer kiabálni, mint „ éljen a hazá l'”-t. Hittel hiszem, hogy ha minden így történne, ha Ady és „felekezete” is így táncolna Rákosi füttyére, akkor Dunántúli úr nem erőltenté meg magát olyan nagyon, hogy Gyóni Gézának a magyar Parnasszus (ott üssön bele a mennykő, ahol legjobban érzi) elsőségét kitolakodja.

Ezekből a verses és prózai idézetekből meggyőződhetik, tisztelt Szerkesztő úr, hogy az új Herkulesek, ha verset írnak, parnasszusi — zöldség-árusok, ha prózát: olümpiai — kofák, akikkel nem tanácsos szóba állani, elég, ha bemutatja őket az ember. Magán a jelenségen azonban el lehet tündönni. Ha komolyan veszem őket, akkor nyilván (mert a *pszichikum* a fő dolog) azt kell mondanom, hogy örültek, mint a flagellánsok, olyanok, mint a vitustáncosok, járványosak, mint a patkányhírvők és a hamelni gyermek-csalogató, szóval lelki betegek. Ha nem veszem komolyan, akkor futóbolondok vagy nagyképű álarcban ugráló farsangi bohócok.

És még fáj nekik az én álnevem. Vajon, tisztelt Szerkesztő úr, nem mindegy-e, ha akár Dunántúlt, akár Kassák Lajost, akár Franyó Zoltánt vagy Pityi Palkót írunk soraink alá? Egyik név sem jelent semmit. Mindegyik súlytalan. Súlya csak annak lehet, amit mondunk. [...]

Dunántúli

Rákosi fenti írása közvetlen inspirálója volt egy olyan cikk megírásának, amely a Rákosi és a modern magyar irodalom tábora közti vita során ugyan nem jelent meg, de amely e vitának mégis fontos dokumentuma. A cikket az akkor Temesváron élő Kaffka Margit írta, s azt a Világban kívánta közzétenni. A cikket a Világ szerkesztősége ki is szedette, de az előbb terjedelme, később pedig aktualitásának elvesztése miatt kimaradt a lapból. (L. Bölöni, 1966., 455. l.). A cikk Bölöni György hagyatékában korrektúra formájában maradt ránk, s teljes szövege ennek alapján látott napvilágot a Hullámzó élet c. 1959-ben kiadott, Kaffka Margit cikkeit és tanulmányait tartalmazó kötet 204—213. lapján. (L. még Kaffka Margit: Az élet útján. Versek, cikkek, naplójegyzetek. Bp. 1972. 308—315. l.) Hogy a cikk keletkezés-történetileg közvetlenül Rákosi nov. 4-i írásához kapcsolódik, az kétséget kizáróan igazolható. Ezzel összefüggésben mindenekelőtt Kaffka Margit egyik Bölönihez írt levelére kell utalnunk, melyben idevágóan a következőket olvashatjuk: „Most sokat akarok írni, elsősorban *felelni Rákosikék minapji újabb és mindent felülmúló marhasága ellen* [1], mely szegény Babitsot újra támadja. Mit akarnak ezek? Mi mindent lehet és szabad ma.” (L. Bölöni Gy.: Az igazi Ady. Bp. 1947. 343. l. I. sz. jegyzet.) Babits „újra”-támadásának említése Kaffka levelében Babitsnak Rákosi részéről való másodszori támadását jelenti, ami a nov. 4-i cikkben történt meg. Hogy levele írásakor Kaffka valóban Rákosi nov. 4-i cikkére gondolt, arról meggyőzően tanúskodik az a tény, hogy írásában nem egy helyen konkrét formában polemizál Rákosi szóban forgó cikkének különböző helyeivel (l. főleg Kaffka írásának, ill. Rákosi cikkének e jegyzet keretében közlésre nem kerülő részeit), s hogy Kaffka írásában Rákosi semmiféle későbbi cikkére még csak utalás sem történik. Mindebből természetesen következnek az is, hogy Kaffka írása csakis nov. 4-e után keletkezhetett. A keletkezés egészen pontos dátumát ezen túlmenően ugyan nem tudjuk, de valószínűnek tarthatjuk, hogy cikkét Kaffka a nov. 4-ét közvetlenül követő napokban vehette papírra. Írása részben a Babits—Rákosi-vitához kapcsolódik. Jegyzetünkben itt a cikknek csak az Ady—Rákosi-vitába vágó részeit közöljük:

Néhány „levél”-re

Soha kedvetlenebbül nem fogtam tollat — (ki mindig inkább súlyos kötelességnek, mint örömteli megkönnyebbülésnek éreztem az írást) —, mint most, amikor néhány szót kell szólanom olyan ügyben, melyre gondolni sem tudok lehangoltság nélkül. „Irodalmi” pártingerkedések folynak ma, e nehéz napokban, mikor minden egyebet inkább vártunk volna mi, szegény

jólhiszenűek; s régen élültnek s elintézettnek hitt ádázkodások viczorognak újfent, kellemetlenebbül, csúnyábban, gonoszabban, mint valaha. Egészen a szélső személyességig; tiszteletreméltó és derék emberek, kitűnő írók és költők izetlenül baljóslatú megtámadásáig, megfenyegetéséig. Mi ez, az istenért? Mit nem szabad még elkövetni a háború rettenetes örve alatt? . . .

Egy fiatal vidéki újságíró és költő: Gyóni Achim Géza versesfüzetét használták fel most ürügyül és kihívásul. E fiatalember Przemysl várában volt hónapokig, s az ostrom alatt ért rá egy versesfüzetkét összeírni, melyet a várban ki is nyomattak, s melyet a várórség katonái töméntelen példányszámban kapkodtak szét. A nyomtatott írás ritka áru volt Przemyslben; a versek háborúról, katonákról szólanak, s elvégre is épkezláb formájú apróságok, rim és mérték a kellő helyen és mennyiségben lévén meg bennük. Két-három versben érzik az Ady-formák hatása, a többi is ismert és elismert, jól kidolgozott, szinte iskolai, metrumai szerint igazodik régi és újabb, jobb költőknek vagy kurucdaloknak.* A tartalomban nincs két krajcár ára eredetiség, egyéni szín, egy új hang, hacsak egy friss hasonlat vagy eddig nem hallott, el nem kopott szólásmód, sem értékes, sajátos látása, felfogása a dolgoknak. Erre pedig nyílnék alkalom, hiszen a fiatal költő eléggé különös és érdekes körülmények közt „tanálta” verseit. Az életről, illetve a háborúról való felfogása nekem egyénileg nem szimpatikus; ez azonban nem lehet irodalmi kritika tárgya. Egy szó mint száz, Gyóni Géza füzetkéje, a bevezetésként közölt két levéllel, melyekben ismételtlen, sürgetve könyörög, hogy bár csak haditudósító lehetne!* (Az indoklásban nem több őszinteséggel, mint bármely „más felekezettel”).* Az egész kis háborús különlegesség, ahogy végigolvastam, nem is okozott bennem különösebb bosszúságot, igaz, hogy egyéb emóciót sem. Sok ilyen költőcske él s élt vidéki lapok reda kcióiban, buzgón elvégezték ott a dolgukat, s ünnepnapos zongéiknek megvolt a maguk bizonyos nivójú közönsége minden nagyobb veszedelme nélkül az igazi irodalomnak. Amit Gyóni Gézáról, az emberről mondhatok, arra szorítkozik, hogy óvakodjunk őt látatlanban elítélni. Ő most (mint remélni lehet) orosz fogságban van, s nincs módja tiltakozni a nevével s könyvével kapcsolatban vitt csúnyaságok ellen, melyekről nem is tudhat. Várjuk meg, míg szerencsésen visszakerül és állást foglalhat az ügyben; addig hadd várják haza hozzátartozói zavartalan reménnyel és tiszta érzésekkel a szerető fiút, hű vőlegényt, jó katonát; mindnyájan szívesen osztozunk a reményben!

Térjünk azonban a dologra! A Budapesti Hírlap hasábjain valaki Dunántúli álnévvel írt „levelében” közölte Ady Endrének pár sornyi írását, mely tényleg „magánlevél”-ül íródott. Iskolás fiúk kérdést intéztek Ady Endréhez, hogy mit tart a sokat emlegetett Gyóni Géza versei felől, s Ady megfelelt kurtán, magyarosan, őszintén; kicsit tán idegesen és óvatossá enyhítések, udvarias körülírások nélkül; az ilyen beszéd már sajátja; bár néhányan, barátai, az ő érdekében jobb szeretnők másképp. Az iskolás fiúk e sorokat rögtön elvitték vagy elküldték ama Dunántúlihoz, ki tán nincs is nagyon mélyen elrejtve a Bakony vadonában, ha ilyen könnyen meglelhető, s irodalmi „zsúri”-nek vádaskodó, sunyi iskolás gyerekek számára rögtön kéznél kapható. Ami az álnevet illeti, az alatta rejtőző személyre mi csakugyan nem vagyunk kíváncsiak. Igaza van: „A név nem jelent semmit, tisztelt Szerkesztő Úr!” Annyi azonban bizonyos, hogy az oktalannul nagy port vert história kapcsán mindenféle találgatások történtek irodalmi körökben, s ezek olyan személyeket is vettek gyanúba, kiknek (biztosan tudom), ha egyéb nem, a jó ízlése tiltakoznék e ráfogás ellen. Dunántúli tehát saját „felekezete” jó híre érdekében cselekedne a leleplezéssel!

*A mondat szövegforrásainkban is így jelent meg.

Hogy azonban mégis a „tárgynál” legyünk, e Dunántúli híres levelében egyszerre bántalmazta, támadta és kisebbitette: Ady Endrét, a „felekezet”-ét és Babits Mihályt. Volltreffer!

Ami az elsőt illeti, róla már csakugyan fölösleges beszélni, s ha a keszthelyi Helikon földén, Magyarország intelligens, művelt izlésű Nyugatán, még mindig van, aki nem tartotta érdemesnek elolvasni, megtanulni verseit — beleolvasni, beletanulni magát költészetébe, nekem bizony most több a bajom, hogyszem hivatlan guvernántja legyen a magyar irodalmi műveltségben. Felőlem hiheti továbbra is nagy lelki nyugalommal, hogy Ady Endre baudelaire-ista, verlaine-ista; tán mert a legelső (azóta van hét-nyolc) Párizsban írott kötetében két szonettfordítás s néhány nagyon is egyénített impresszionista kép vagy hasonlat található. Én nem kényszeríthetek senkit, hogy olvassa el a későbbi kötetek (jól mondta Tóth Árpád: protestáns prédikátorköltő átokmondó hangjára emlékeztető) erős, sajátos, szenvedélyes lírájú verseit, melyekben éppen vallott és vér szerinti fajához, a magyarsághoz való viszonya fejlődik ki csodálatos erővel, teljességgel és művészettel. Nem harsoghatom fülébe a kurucos formájú, sem A Jövendő fehérei címen összefoglalt versek merész és új szépségeit, Apáti Ferenc egy fenmaradt énekének hangjához hasonlóan kemény, szigorú, keserű feddéseit. — Mindegy — „Basahalmától ős Péterfiáig ájer pezseg, úgy hívják: gondolat! l'ütyül az a kemény tatár fejekre! Civis urak! Haboznak még sokat?” . . . De én Istenem, miért töltöm ezzel az időt! Ady Endre könyvei, hál' Istennek, több kiadásban is mindig elkelték, elkelnek s: hatnak. [. . .]

Térjünk át a „felekezet”-re; nyilván a Nyugat című folyóiratban sűrűn vagy ritkán írogató emberek gyűjtőneve akar ez lenni! Hogy szerény magamról beszéljek (a Nyugat más nevű két elődjét is ideszámítva), keresek tiz esztendeje cselekszem ezt, de csak négy-öt évvel ezelőtt tudtam meg mástól — a Nyugatot támadó újságcikkekből, hogy: ezzel külön felekezet tagja vagyok. Odáig nem tudtam! — Két évvel ezelőtt egy komoly és kedves akadémikus ismeretlenül felkeresett kitüntető levelével, melyben nem kis örömmre megírta, hogy egyik, akkori, negyvennyolcas korból vett tárgyú novellám menüire megnyerte a tetszését, egy-két dolgomról nyilatkozott elismerően, s valahogy a sorok közt kérdezte: hogyan is, miért is kerültem én a Nyugatosok közé. Természetesen örömmel és őszinte tisztelettel válaszoltam levelére, s megírtam többek közt a feleletet is e burkolt kérdésre. Hogy vidéki leány voltam, alig sejtve arról, hogy „író” szeretnék vagy akarnék lenni; a mai Nyugat (akkor egy Magyar Génius című kis újság) szerkesztői megtalálták a szerkesztőség egy fiókjában néhány versemet, melyek közül a lap előbbi szerkesztője (kitől azt átvették) kizárólag a magyaros, parasztos tárgyúakat közölte, mikor iskolatársnőm, a III/a. évfolyam közdicsvágyából titokban beküldték őket, hogy születésnapra ajándékul és meglepetésül nyomtatva olvashassam a nevem, s a III/b-sek „pukkadjanak”. A nem parasztosak (elég rosszacsák bizony azok is) ott maradtak, s a mai Nyugat szerkesztői fejlődőképesnek gondolták belőle a fiatal, kezdő tehetséget, közölték a verseket, írtak nekem a távolból, biztattak, kedvet csináltak és bátorságot, s lapjuk megszűnván, évek múlva új lap alapításakor ismét meghívtak. Azt is megírtam, hogy azóta velük dolgozom, később valamennyire személyesen is megismertem e társakat, minden okom megvan egyénileg is becsülni őket az után a nem sok után, melyet magánéletükről tudok; mint munkatársak szívesek és megértők, s mióta tehetik, rendszeresen fizetik a közleményeket; a Nyugat íróinak irodalmi tevékenységét a legtöbbre értékelem, a ma legjobbjait számítom köztük, s büszke vagyok, hogy velük egy lapban dolgozom. Ennyi az egész! Akinek ez a levelém szólott, nem volt kötelezve e kijelentéseket titokban tartani; tán szóbeszéd közt

valahol elejtette, mint ahogy akármi szót, s én minap a Révai-lexikonban kissé eltorzítva ismertem rá e vallomásokra. Mindegy, azért szívesen állom továbbra is! Itt pedig csak azért meséltem el újra, hogy jellemezzem a módot, az esetleget, amely útján a *Nyugat írói a Nyugathoz* és ott egymás mellé kerültek; mert mindegyik valahogy ilyenformán került oda. Két feltétele volt ennek s van ma is: egyik, hogy az ember kéziratot küldjön be, a másik, hogy e kézirat a lap szerkesztőinek tessenék. És a Nyugat kitűnő társakat adott nekünk, s olyan írőkkel ajándékozta meg a Magyar közönséget, mint Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Halász Gyula — a fiatalabbak közül T. Józsi Jenő (önkéntes káplár az északi harctéren, ha valakit érdekel!), Tóth Árpád, Kertész stb. A Nyugat is átesett néhány enyhe, fiatalkori betegségen, mint újság lehiggadt, megkomolyodott: bár tendenciája (melyet belül szintén nem minden írója helyesel) ma is az, hogy a legeltérőbb, legegényibb stílusnak, felfogásnak, sőt társadalmi vagy művészeti véleménynek is helyet lehet adni egymás mellett, ha mindegyik egyénien, érdekesen van elmondva, szuggesztív, művészi formában vagy csak őszintén és szépen megírva. Ez a Nyugat mint újság! — Ha olyan új író jelentkezik, ki a lap vezetőiben fejlődése iránt reményt tud kelteni, ma is (a szűkös papírviszonyok ellenére) szívesen látják, ahogy minket láttak annak idején, s nem intézik hozzá egyikét sem a következő kérdéseknek:

hány éves, elég fiatal-e?
absztinens-e vagy alkoholizál? — (Erről legfeljebb később, bizalmas, baráti feddés formájában lehet szó!)

milyen vallású, elég zsidó-e?

milyen nemzetiségű, nehogy vadmagyar legyen?

saját vagy más hitveséhez avagy hajadonhoz, özvegyhez, törv. elvált-hoz intézi-e szerelmi költeményeit?

a wolfram-i vagy a tannhäuser-i szerelmet zengi-e, a finom átlekésültet vagy a vér szerintit, közönségesebbet?

a művészi munkát l'art pour l'art-nak, öncélúnak vallja-e, vagy azt tartja róla, hogy a szépségen kívül még morális, felekezeti vagy nemzeti célokat is kell szolgálnia? (Csak jól szolgálja, s ne a szépség rovására!)

olyan verseket ír-e, melyeknek logikai, nyelvtani, szoros értelmük is kibetűzhető, vagy olyanokat, melyek látszólagos homálya erős, eleven érzéseket fejez ki és ébreszt, hatásosan és újszerűen?

s végre, ha háború esetén a sorozóbizottság ítélete fegyverbe szólítaná, s egy szörnyű vérfürdő millió áldozata közt ott kellene haldokolnia, dicsőséges uralkodó királyunkra s közös hadseregünk zászlajára gondolna-e végső percében (mikor épp annyira csak a saját magáé már és szuverén, mint amikor verset költ), avagy kedvesére és annak rózsás kis kormére szállna utolsó gondolata? . . .

Mindezeket a kérdéseket nem intézik a Nyugat folyóirat vezetői senkihez, mikor felavatják a „felekezetbe”, mely nem is felekezet. Sőt nem is „avatnak fel” senkit, hanem egyik írását közlik, a másodikat, mely esetleg nem tetszik meg nekik, nem közlik; egészen addig a határig persze, ahol a jobb nevű, ösmertebb, régibb író már maga felelős úgyszólván írásaiért. Minket nem „hallgattatott el a háború”, tisztelt Dunántúli úr; mindnyájan írunk egyenkint és esetleg egy Nyugat című, már szépen elterjedt s nekünk és még igen sokaknak tetsző folyóiratban. Babits most kezdte második regényét; Ády háború inspirálta versei közt költészetének legszebb, legőszintébb darabjai vannak némely elnagyoltak vagy elszordinóztak mellett, s valamennyi együtt örömmel érezte meg velem például, hogy ez a sokszor nyers, ideges, szarkasztikus modorú fiú, ki néha barátait is megbántja szóval, milyen komolyan, mélyen, igazán becsületes ember komoly dolgokban,

s mennyire független és önmagához hű tudott maradni e mai bizonytalan hetet-havat összehordások, ijedt köpönyegforgatások közepett. Igen, mi mindnyájan megvagyunk, élünk és irunk; még megvannak épségben harc-téren küzdő munkatársaink is (ég óvja őket!), élnek és onnét is írnak. Csak éppen azt nem tudjuk, miért, mi címen és alapon vagyunk mi „felekezet”. Hadd tegyem magam nagyúrnak egy kicsit: talántán hitfelekezetre méltóztatott gondolni? El kell árulnom indiszkrétan, hogy a Nyugat címlapjára írott, ha jól tudom, tizenegy név közül hétnek viselője törzsökös öskeresztény és tiszta magyar, s a másik négy közül csak kettő ír sűrűbben a lapba évek óta már. Talántán az életkor szerepel; zöldek, túl fiatalok vagyunk? Sajnos, nem így van. Az említettek közt mindnyájan túl vagyunk a harmincon, de több közöttünk az olyan, ki már a negyvenen is, fel egészen Nestorunkig, a kedvelt és tisztelt Halász Imréig, ki pirosposzsgás egészségével jó hatvanas; már Deák Ferenc korában ismert publicista és politikai meg közgazdasági író volt. Vagy talán az a szörnyű vád még mindig, hogy a Nyugat írói közül néhányan a testies szerelem (mint művészileg eddig elhanyagolt, kiaknázatlan téma) feldolgozásával (szerintem is kissé túl sokat) foglalkoztak, s ezt realiter vagy szimbolikusan, vagy ahogy tudták, ábrázolni szintén próbálták? Ha sikerrel tették, az irodalom hasznára volt; de ebben sem valamennyien egyek; sokan közülünk békét hagytunk e témának, másokat, hozzánk közelebbieket lelvén. Félreértés kedvéért meg kell jegyezmem, hogy a Nyugat írói többnyire családapák, közpályán működnek, s a fiatalja sem járja külvárosi brettlikent a kánkánt, hanem szorgalmasan tanultak, vizsgáztak, olvastak és írtak, míg élni és halni nem vitték őket. Feketemisét a Nyugat kávéházi délutáni összejövetelein sohasem tartunk. Kérem, tisztelt uram, magyarázná meg sürgősen, ha lehet, mily alapon vagyunk felekezet mi, néhányan, írók, s kiket a háború — nem hallgattatott el! Bizonyos nívközöségén kívül mi hasonlót lel a Nyugat jobb íróinak stílusában, témáiban, fel-fogásában? . . .

Nem lehetetlen, hogy valahol, valamelyik irodalmi bokor ölen most pelyhedzenek a jövő konzervatívjai, akik majd emezeket, az újakat, merészebbeket lesznek hivatva mérsekelni, higgasztani, mint a patakvíz árját a látszatra akadályozó zsilip, a hasznos gát, az egészséges, szükséges, tiszteletreméltó reakció . . . nem a személyes, rosszindulatú denunciació, az alattomos gáncs! Semmi sem lehetetlen! . . . Semmi sem lehetetlen . . .

Csak az, hogy tisztességes emberek közt olyasmi történjen, ami most Babits Mihállyal, e komoly és kitűnő íróval, jeles és kötelességtudó tanárral történik [. . .]

Hasonló jókat azonban (hogy a „levélfórmánál” maradjak én is) senkinek nem kívánok. Leginkább nem pedig mi nehányunknak, kik e szörnyű háborút egyénileg bár legiszonyúbban megszenvedjük, mégis a jövőndő magyar kultúra, magyar élet jobbra fordulását nem ettől várjuk, hanem magunk és ezreink súlyos és becsületes munkájától, jó sokára e mesterséges hátráltató, e szörnyű, véres zsilip elmúlása, nyomai eltörlése után. Akik ezentúl is némi történelmi és kultúrérzékkel nyugatról fogjuk várni azokat a kultürelemeket, melyeket a magyar haladás, még a legnemzetibb is — át-és feldolgozni köteles, ha nem akar hiába és értelmetlen erőpazarlással mindent újra és előlről kezdeni. S akik e háború után sem aszerint fogjuk megválogatni a nyugati műveltség felhasználandó elemeit, hogy melyik nemzet milyen diplomáciai viszonyban áll a másikkal, melyik ellenség békül barátsággra (mint ma orosz és japán) — vagy melyik fegyvertárs válik érdekellenességgé (mint a szerb és a bolgár). Hanem keresni és tanulni fogunk továbbra is elfogulatlanul és politikátlanul, ahogy tudunk adott.

Addig is, tudom, hogy mindenki érzése szerint írom, teljes szolidaritást

vállalunk megtámadott társunkkal, Babits Mihállyal, mindnyájan, becsületes és magyar írók, becsületes magyar tanárok, egyszerűen: becsületes emberek — olyanok, kik megbecsüljük egymásban a talentumot, a tisztességet s a gondolatérzés és költés szabadságát.

A fenti Kaffka-írás keletkezése körüli napokban, nov. 7-én az Élet c. folyóirat az alábbi, a lap okt. 24-i cikkének (402. l.) címére visszautaló szerkesztői üzenetben (l. nov. 7-i sz. 1088. l.) érintette a vitát:

Többeknek: Az „írók viadala” sohasem tekinthető lezártnak. A jövő irodalomtörténetírója fogja lezárni. Ezért nem is szóltunk érdemben a kérdéshez, mert merőben hiábavalónak tartottunk minden vitát annak megállapítása körül, vajon X-e az igazi író vagy Y. Íme, Dunántúli is egy egész garmada levelet kapott, Ady Endre is, Mariay Ödön is, de még oly garmada levél sem jelent egyebet, minthogy mindegyikőjüknek megvan a maga közvéleménye. Ez a sokféle ágazó közvélemény egyszer majd egymásra talál az objektív igazságban, és a címzettek békésen férnek meg egymás mellett az irodalomtörténet gyékényén. Gondoljunk Vörösmartyra és Petőfire! Ugyan ki kisebbíti Petőfi értékét ma, mert egykor ádáz gyűlölettel támadt atyai jötevőjére? Csak az efemer babért tépázhatják a kortársak egymás fején, de a jövőt, a jövő ítéletét nem változtathatják meg.

A modern magyar irodalom körül folytatott polémia következő dokumentuma a Világ nov. 10-i számában (1—2. l.) Ignotus tollából látott napvilágot. Ignotus cikke tulajdonképpen Rákosinak a Budapesti Hírlap nov. 9-i számában közreadott, Babitsot támadó írásának apropójából született, de Ignotus cikke mondanivalójában túllép a Babits—Rákosi-vita keretein, s általában utasítja vissza Rákosinak a modern magyar irodalom elleni fellépését. Ignotus cikke éppen ezért része az Ady körül támadt polémianak is. A cikk szövegét itt adjuk:

Spécik
Írta: Ignotus

Személyes és, elhíhetik látatlanban: tiszteletreméltó okaim voltak, hogy a lehetőségig ne tegyem szóvá én a Dunántúli úr esztétizálását, melynek természete kizárja, hogy megvitatása személytelen maradjon. Hogy ez így áll, arról legkevésbé én tehetek, ki minden szerény erőmmel még óta küzdök, hogy irodalmunknak még politikája is irodalom maradjon. De ugyan-csak én nem hallgathatok tovább kötelességszegés nélkül, mikor Dunántúli úr ma elérkezett addig az állításig, hogy az individualizmus züllésbe vitte az irodalmat a nyugatosokkal, a holnaposokkal s az adyizmussal. Úgy a nyugatosság, mint az adyizmus körül volt egy és más részem — s meg kell mondanom, hogy ha van irodalmunk tájkán valahol züllés: nem a mi tájkunkon van.

Nincs jogom tudni, miután ő meg nem mondja, kicsoda Dunántúli úr. De jogom van megállapítani, micsoda típus. Hangja, módja, túlkiabáló és avatatlan belebeszélése tisztára azok hagyománya, akik a kiegyezés után az érvényesülés erős eltökélésével politikát, irodalmat, tudományt, mindent ez érvényesülés javallatai szerint kezeltek, s e materiák felől már azért sem terhelték magukat értesültséggel, mert mindenkori meggyőződésüknek előre megszabta tartalmát az ellenzékéből, a nyugtalanságból, a szabad portyázásból a tekintélybe, az akadémiázmusba, a hatalomba juttató útnak minden-kori állomása. A Kemény Zsigmond, a Szalay László, a Csengery Antal s a

Gyulai Pál Magyarországon zavart keltő s ezzel utat találó volt az új jelenség, melynek impetust a meggyőződésnél erősebb vágy adott, s fegyvere is erősebb volt a meggyőzésnél, mert a sváda volt, melyet, ha valamivel színesebb a szimpla nagyszájúságnál, még a költőiséggel is össze lehet tévesztetni. Taktikája egyszerű volt, mint minden nagy hódítása. Előbb eltenni láb alól, a tömegöszönt megejtő leterrorizálással, mindenkit, ki a beérkezésnek útjában áll. Aztán ugyanazon eszközökkel tartani meg a hatalmat, melyekkel megszerezték — tehát: a tömegöszönt megejtő terrorizmussal eltenni láb alól mindenkit, ki a feljutottak lába alól kiugorhatna. Ez a típus nem szokatlan sehol, de ily egyszerű formájában egyebütt inkább a politikában szokásos. Irodalom, művészet és tudomány körül mégis valamivel több tartalom, avatottság és rászülettség kell még e taktikához is olyan országokban, hol az efféléket nagyobb általános műveltség közepett komolyabb féltés őrzi. Nálunk több évtizeden keresztül bitang jóság volt az irodalom és művészet — ma már nem az, mert, hála a „nyugatosoknak”, olyan nemzedék kerül most a közéletbe — mégpedig, ezt aláhúzom, a nemzet, a társadalom minden rétegében —, mely szívbeli ügyének érzi a művészet s a műveltség ügyét, s meg tudja különböztetni, például, a holnaposokat a nyugatosoktól, mielőtt ítéletet mond a nyugatosságról s a holnaposságról. Dunántúli úr nem fárad ilyesnível, s még mindig a régi módon dob egy máglyúra homlok-egyenest ellenkező törekvéseket, s villogtatja feje fölött a pecérhurkot, nem is sejtve, hogy azzal ma már Magyarországon a kutyát se lehet megfogni, nem-hogy költőt — még akkor sem, ha a hadiállapotban elkerülhetetlen cenzúra némiképp kutyasorba juttatja a költőket. Arra a Magyarországra, melynek fiai most rend, rang és származás különbsége nélkül hullatják véruket, hogy hazájuk nyugati műveltségét és boldogulását megvédjék Ázsia tolokodása ellen: sohasem térnek vissza azok az idők, mikor kozákkancsukával szabályoztak tudományt és művészetet és lelkiismeretet.

Ezért hagyhatnók is Dunántúli urat írni, amit akar, ha hagyományos értesületlensége, mely csak olyannál maradhat ekkora, kinek lelkében semmi köze a költészethez: nem marasztalná nevetségben, mely egyúttal tanulságos is. Senkinek sem kötelessége ismerni általában a költőket s kívált a mai költőket. Még művelt is lehet ettől az ember, sőt költő is lehet — tanúja Anatole France, ki, bár pályafutását irodalmi kritikával kezdte, később azt állította, hogy számára az irodalom visszamenően háromszáz esztendőn túl kezdődik. Ám ha írnak és ítélnék mai költőkről, akkor kötelesség azokat ismerni, mégpedig teljesen és egyebűnnen is, mint besúgó levelekből. Ha Dunántúli úr állaná ez elemi kötelességet, tudná, teszem, hogy a nyugatos Ady s az ugyancsak nyugatos Babits körülbelül két legszélőbb végletét jelzik a mai magyar versköltészetnek, s a nyugatosságban azért találkoznak, mert a Nyugat semmi egyebet nem követel, s nem akar jelenteni, mint szabadságot és autonómiát minden hivatott művész s minden igaz művész számára — úgy népies, mint akadémikus, mint elzárkózó, mint szociális, mint konzervatív, mint nemzeti, mint forradalmi számára: bárminő külső paranccsal, bárminő külső tolokodással, bárminő felsőbbbségi és diktáló preceptorkodó igényvel szemben. Ha érdekelné Dunántúlit a mi züllésbe vitt irodalmunk, s ha lelkében akadémizmus éppoly mindegy nem volna neki, mint adyzmus és bármilyen művészet: tudnia kellene, hogy Babits az a fajta művész és költő, ki [t] irodalmibb közvéleményű hazánkban sietve reklamálna magának az akadémizmus, a művészi konzervatismus, hogy egy igaz új egyéniség és művészet arányával ragyogtassa fel újra a maga relatív igazát! Csak ahol a Dunántúli uraknak — s ebben az egyben jóhiszeműek — évtizedeken át nem is jut eszébe elgondolkozni azon, hogy van-e szeretetük és hozzáértésük beleszólni irodalmi dolgokba, és ítéletüknek már szempontjai

Is nem illetéktelenek-e: csak ott eshetik meg az a homéri multság, hogy olyan jelenségű költőt, mint Babits Mihály, azzal a tőrrel akar megfogni az irodalmi perzekutor, hogy néki „spécijeit” a szocialisták s a szabadkőművesek. Spécijeit — vallomásos szó: önkénytelen előírja a bécsi iskolát, melyen a Dunántúli úr nacionalizmusa nevelkedett. Petőfinek is így lehettek spécijeit a klerikálisok s az aulikusok.

Persze: a Dunántúli urak nem tudnak elképzelni irányt vagy meggyőződést, mely helyt tudjon állni másért is, mint aki spécije. S itt a multság után a tanulság, amiért mégis érdemes a Dunántúli úr esztétikáját tudomásul venni. A tanulság az, hogy nálunk szocializmusnak, szabadkőművességnek, általában mindenfajta radikális vagy bár csak szabadelvű küzdelmeknek egyéb kötelességeik is vannak, mint önmaguk iránt valók. Egyebütt talán elég politikával vesződniök. Nálunk őrizniök s védeniök kell, s jogba és bátorságba kell belesegíteniök minden tisztos törekvést és szabadságot, még a konzervatívizmusét is. Eddig is megtették ösztönszerűen — ezentül meg kell tenniök tudatosan. Mint ahogy nálunk a radikális és internacionális törekvések kristályosodnak nemzeti politikává a vásári nacionalizmussal szemben: nem utolsó hivatásuk az sem, hogy megsegítsék magukkal szemben a komoly, a művelt, a jóhiszemű konzervatívizmust. Maradhasson a speci-konzervatívizmus, mert el találja érni, hogy spécik lesznek nálunk mindazok, konzervatívól szociáldemokratáig, kik tartanak a magyar közélet méltóságára és emberségére. Vannak, akik azt állítják, hogy ez igazán szent szövetség már meg is van, s a mi igaz oroszaink fekete nacionalizmusával nem érdemes szóba állani, mert meghalt. Nem vagyok benne bizonyos, és különben is: Rochefort azt tartotta, hogy vannak halottak is, akiket agyon kell verni. Ő tudhatta, mert ő is olyan halott, kit nem árt agyonverni nálunk sem.

Ignotus cikkének megjelenését követően nov. 11-én a Függetlenségi Párt Függetlenség c. aradi napilapjában (6. l.) a lap budapesti munkatársa, Tamás Ernő az alábbi cikkel szól hozzá az Adyval kapcsolatos vitához:

Epilógus az Ady-hajszához
(Fővárosi munkatársunktól)

Budapest, nov. 9.

A világháborút követő fejvesztettség alig ült még el, mikor az újra lélegzeni merő napilapok és folyóiratok összezsugorodott hasábjain megindult a jósolgatás. Naivitás volt-e vagy ámtítás, nem tudom, de mindenki megállapította, hogy a nagy háború megváltoztatja az erkölcsöket, és kifejldik az emberebb ember minden tulajdonságával. Mind erre a háborús idők eseményei csakhamar rácsófoltak, a tolvajok, panamisták tömegei minden társadalmi rétegen feketén ütköztek ki. Csakhamar undorodva kellett belátni, hogy a háború egy éve alatt eddig lehetetlennek hitt arányokban mutatkozott meg az emberi aljasság, és a világ megérett rothadásában a második vízözönrre, amely vérhullámok alakjában már fojtogatja is.

A társadalmi élet minden terén felütötte fejét az anarchikus állapot, mindenki igyekezett a zavarosban halászni, és az irodalom mezejét is előntötte a sártenger. Eleinte csak az ágaskodó dilettantizmus alkalmatlankodott, a lapokat teletömtek harci dalokkal, aktuális tárcákkal és alkalmi haditudósításokkal. A kellőképpen megromlott talajon aztán elkezdtek garázdálkodni a tehetségtelen senkik, az irodalom útszéli orgyilkosai, és a háború előtt méltán elismerésre szert tett írókat egzisztenciájukban támadták meg. Ady azon kevés írók közül való, aki könnyen ingó magyar egzisztenciáját kockára téve, a háború kitörése óta a maga őszinte hitvallását, meggyőződését végja

a világ szemébe, s határtalan életszerelmében saját hangján siratja hön szeretett fajtáját, az embert és a magyart. Írásait azok, akik csinált „hazafiságukból” élnek, természetesen arra használták fel, hogy rágalmassák, támadják s — ha lehetne — tönkretégyék.

Az Ady Endre elleni hajsztát — mely a legeklatásabb példák egyike — minden újságolvasó ember ismeri, s miután a Világ, Budapesti Hírlap, Nyugat, Élet — mint áramlatok orgánumai — elmondták véleményüket, most Franyó Zoltán, a Függetlenségnek a háború előtt volt munkatársa szól hozzá még az esethez egy új irodalmi csoport lapjában, kellően megbélyegezvé Ady támadóit és azok hazug háborúimádatát. Franyó kollégánk cikkének azért van súlya, mert nem lehet hazafiatlansággal és gyávasággal vádolni érte, hiszen többszörösen kitüntetve küzdötte végig a kárpáti harcokat, s ezért volt szükség megszólalnia is az igazság érdekében.

Ezeknek hiába dalol a Koldus hívésnek átka költője, de ezer és ezer más visszhangozza a sirámokat, még Dunántúl is, hiszen a jelen sorok írója is zalai magyar. Nemcsak Adyt fenyegeti itt veszély, hanem minden meg nem alkuvó magyar író, aki meggyőződését áruba nem bocsátja. A harcra fel kell tehát készülnünk és minden fegyvert kézbe ragadni, hiszen az Ady Endre elleni hajsza már odáig fajult, hogy névtelen följelentés révén a katonák, csendőrök kutattak az „ittthon legénykedő” költő ellen [!]. Ady Endre azonban ne csodálkozzon ezen, hiszen itthon van, szép Magyarországon, ahol a Nemzetőr 1848. szeptember 10-i számában a Talpra magyar költőjét azzal vádolta meg egy akkori „Dunántúli” úr, hogy Pesten bujkál a harctér elől . . . Petőfit a halálba kergették azok, akiknek útjában volt, Ady azonban ne hagyja magát. . .

Tamás Ernő

Tamás Ernő cikkének felfogását a Függetlenség szerkesztői csak részben tették magukévá. A szerkesztőség ellenvéleményét, ill. fenntartásait (p. ö.) szignóval Goebel Ödön, aki korábban többek között a Budapesti Hírlapnak is munkatársa volt, Tamás Ernő cikke után a következő jegyzetben fogalmazta meg:

Készséggel leadjuk fővárosi munkatársunk cikkét — az ellenvéleményt is tiszteljük! —, ám bár sok mindenben szemben találjuk magunkat vele. Amit általánosságban mond, szívesen aláírjuk, de a levont konklúziókat nem tudjuk helyeselni. A vita elmégesedett, és most már olyan szempontok is merülnek fel, amelyek a higgadtan figyelőket erősen sérthetik. Ady Endre költészetét nálunknál igazabban senki se tudja becsülni, és arra gondolni se mertünk volna, hogy Gyóni Gézával együtt emlegessük. Gyóni Géza költészete kedves és érdekes volt nekünk, mert onnan jött, ahová egy egész nemzet gondolatai szálltak: sóhajunkra feleletet kaptunk az elzárt Przemysl várából. Túlbecsülni, túlértékelni csak egyet jelent: az idők hangulatával úszni; de ez semmi esetre se lehet komoly kritika. Van azonban a kérdésnek egy igen fontos része is: Rákosi Jenőt rosszakarattal megvádolni egyenesen bűn. Rákosi Jenő egyike azon keveseknek, akik kiállották a világháború nehéz próbáját, és nekünk, újságíróknak, megmutatták, hogy mi a mi igazi hivatásunk. Mi, akik eddig mindig csak a dolgok felületét láttuk, és a lényegbe nem tudtunk behatolni, mi elvesztettük a lábunk alatt a talajt abba[n] a pillanatba[n], mikor a régi keretek, a sablonok megdőltek. Az igazi tudás azonban győzött. Akadt egy-két ember — és ezek között tán a legelső volt Rákosi Jenő —, aki nem tévelygett, nem botorkált az igazság és a hazugság között, hanem meg tudták találni a helyes utat. Rákosi Jenő sohase rejtegette varázslatos hatalmának titkát: mindenki tudja, hogy a komoly munka vitte arra a magaslatra, ahol van, és a komoly munka mindenkitől kíváltja az

értéket, ha tényleg nem üres senkivel van dolgunk. Rákosi Jenő és újságja a háború kitérése óta annyi ideával állt elő, annyi eszmével jött a segítségünkre, hogy neki elég hálával nem is adózhatunk. Megtalált bennünket magunknak, és ezt nem szabad elfelejteni.

(p. ö.)

Tamás Ernő cikkének, ill. Goebel Ödön jegyzetének megjelenésével egy napon látott napvilágot Gyóni Géza iskolatársának és barátjának, Gyúrói Nagy Lajosnak alábbi terjedelmes írása (Világ, nov. 11. 8—9. l.), amely a Soproni Napló okt. 27-i cikkéhez hasonlóan egyrészt rámutat Ady és Gyóni eszmei rokonságára, másrészt érzékelteti, hogy Rákosi ténylegesen csak esz-
köznek használta fel Gyónit Ady s a modern magyar irodalom ellenében. A cikk szövege a következő:

Ady Endre és Gyóni Géza
Dunántúli úr figyelmébe

Az Ady Endre és Gyóni Géza körül felmerült irodalmi viták kapcsán a Budapesti Hírlap Dunántúlija igazságot vél leszögezni akkor, amikor a Leveleinek szánt hely jogosságát eme szavakkal védelmezi: „itt két világnézet összeütközéséről van szó, amelynek pere ebben a pillanatban keresi az ítéletet a harcban álló európai nemzetek véres csatamezőin.”

S mikor Dunántúli e két világnézet megszemélyesítője és képviselője gyanánt odaállítja Ady Endrét és Babitsot és ezek felekezetét a Przemyslben nagygyá nőtt Gyóni Gézával szemben, e kiélestitett két világnézettel s azok megtestesített képviselőivel kapcsolatban kedves emlékek, meghitt reminiscenciák ébrednek fel lelkemben:

— Ady Endre a Vér és arany című kötetének megjelenésekor történt, hogy Gyóni Géza, hozzám mint dunántúlihoz, amúgy jó Tinódihoz méltón, dalos jókedvvel, sokszor mégis „szomorú szemekkel” beköszöntött. Furcsa idők voltak azok: a magyar, mintha ébredni kezdett volna, megmozdult még az irodalom iránt is. Lelkesedett, vagy káromkodott: de már valamit mégis-csak tett. Sorompóba álltak apák és fiúk, s egymásnak erős szavakat mondogattak oda a jó ízlésről, értékek értékeléséről, várva várt holnapok, kivánt jövődők kialakulásáról. S mi akkor Gyóni Gézával kezünkbe vettük a Vér és aranyt, s amíg foszlányokba nem rongyolódott, meghurcoltuk azt dunántúli dombos vidékeken, csendes lankákon épült falvakban, s hirdettük a verecek szorosnál betört és létjogot kért igéket, s riogattuk a falvak békés, tunya csendjét, s egy igazságot írtunk a meg-megremegő szívek falára:

Fölszállott a páva a vármegyeházra

Új szelek nyögetik az ős, magyar fákat.

Hétszilvafás magyar nemesek kivették a szájukból a pipát, énekes kántorok letették a cinkotai iccét, bibliás papok felemelték a szemüket. Nehéz levegőjű bányák szurtos alakjai megálltak egy percre, s megállt a szántóvető ember is gondolkozva, amikor Gyóni Géza áradó bűgással s kifeszített mellel szavalta:

Akarom, mert ez bús merészség.
Akarom, mert világ csodája:
Valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Oceánba.
(Ady)

Ebbe az időbe esik az is, hogy Gyóni Géza, az Ady lelkével e konzseniális, erős vénájú poétalélek dallal köszönti Ady Endrét, amelyben benne van az elismerés, a csodálat, de benne lüktet már az öntudat, önmaga megismerésének az ereje is. Az „Ady Endrének” írt vers így hangzik:

Beh sok a bolygód, fáradt Űstökös,
Úgy vonszolod ki őket a homályból
S mind azt hiszi, hogy merész, maga lángol,
Ha fénykévédből kis csóvát kötöz.

Kedvedre volna néked ez a had?
Én nem hiszem. Kérész bolygók falkája
Míg fénycsőrényed tépázza, cibálja,
Tudom, előnt mosolygó, bús harag.

És utálod e tolvaj, kicsi bandát,
Mint én utálok s kinek bátor Ivén
Mágnesszekered hiába rohant át.
Mert büszke utat jár még egynéhány.

S ha téged elnyelt már az Óceán,
S lopott csóvája kihúnyt bolygóidnak:
A magyar égen — mást te sem hihetsz —
A magyar égen akkor is lesz csillag.

(L. Gyóni Géza: Szomorú szemmel. 79. oldal.)

Csak e vers alapján is, amelynek őszinteségében és igazságában nincs okunk kételkedni, könnyen megállapítható az az igazság, hogy Dunántúli téved akkor, amikor Ady Endrével és Gyóni Gézával kapcsolatban két teljesen különböző s egymást letiporni akaró világnézetről beszél, s mikor Gyóni Géza érdemszálaiból korbácsot akar fogni, hogy azzal suhintson szét Adyék felekezetében. Téved Dunántúli, mert nem ismerte fel azt a nyilvánvaló igazságot, hogy maga Gyóni Géza is átértette és elismerte annak az igazát, amit Ady egy nagyon világos s nagyon öntudatos pillanatában mondott, hogy ő a ma élő magyarjának minden kultúrtörékvését magában hordja.

Azóta évek teltek. S míg az annyi kultúrmagyar lélek által körülrajongott, de a nemes vadnál is jobban üldözött Ady Endre futotta a maga felismert és merész ívelésű költői pályáját, addig Gyóni Géza csak kevesek által figyelemmel kísérve dalolta magáról:

Nem boldog révbe érő az én utam.
Ne is, ne jöjjön vélem, kinek van célja, álma,
És asszony, az se jöjjön, kit szelíd anyaság
És csöndes otthon csábít — mert vissza nem találna.

Sebes, sok vágyú szívem, ahol csak megpihen,
Kő lesz, vagy asszony keble: a mindentudó tudja.
De szent lesz, hogyha kő — és örököltű asszony . . .
Utam magyar poéták gyöngyös, göröngyös útja.

Aztán jött a világháború, amely Ady Endrét meghagyta „a ma legszenvédőbb magyarjá-”nak, Gyóni Gézát pedig csatasorba állította, s Przemysl egyik váróréül tette. Itt íródtak azok a versek, amelyekből a háború lelke, riasztó harsonája szól felénk. De leírhatjuk igazságképpen azt is, hogy Gyóni Géza költői értékelésén és intencióján túllő az, aki a háborús köl-

tészet e hatalmas liktetésű produktumait arra akarja fölhasználni, hogy olyan poétánkat, mint Ady — akiről pedig Rákosi Jenő is elmondotta, hogy vannak neki olyan értékes versei, amilyent még nem írtak, s aki költészetünknek oly hatalmas lendületet adott, s aki azt oly gazdag értékekkel és tartalommal telítette — vagy mint Babits Mihály, csak azért, mert ők fájó, finom idegzetű kultúrlélekkel idehaza szenvedik át a világháború borzalmaikat, talán jobban, fájóbban, mint a sáncárkok lakói, s mert az itteni átérzés más vénájú, s nem harci dalokat vált ki belőlük, ezért őket Gyóni Gézával le-durungolni s a nemzet történetéből és irodalmából kitörni akarja. Aki Gyóni Gézát így értékeli, s így állítja be a ma és a holnap alakulásainak történetébe, az vét Gyóni Géza ellen még akkor is, ha az illető arra a Levélre hivatkozik is, melyet Gyóni Géza Nyugatra küldött, amelyben nem poéta, de katona büszkeséggel kérdezi:

Hol vagytok most, kis „intellektüellek”,
Kiket bús század baljós vége ellett?

Mert, hogy e versében nem Adyt, Babitsot, Dutka Ákost vagy Juhász Gyulát keresi a „vihar földjén, hol vasizmú hősök verik a gyehenát”, hanem azok felé kiált, akiket ő Ady Endre „bolygóinak, tolvaj kicsi bandájának” nevez, s akikről, mint szófaló epigonokról, utánczókról maga Ady is így ír erős szarkazmussal s büszke önérzettel:

Dajka vagyok, bő, magyar emlős.
.....
Szívjátok el sokvérű szómat
.....
Így nőnek a kicsik, így nőnek.

Vagy akik zendülésére így kiált föl:

„Kik ezek a dalos senkik?”

azt az előbbiekből kifolyólag már könnyen kitalálhatja minden logikus fő.

Ady Endre és felekezete e könnyes és véres napok alatt a legfinomabb kultúrlélek fájó rezgéseit adja, amely az érző, az emberséges ember képét tünteti föl, Gyóni Géza pedig a fölhalmozott és bekényszerített erőket e véres tusájában „a gránátok földjén, észak véres és hajzás éjszakáin” a pokoli élethalál-harc erős, költői lihegése s „hurrátéstvére, csak most szorítsd még”.

„Mi bennem dal volt, dal marad örökre”

írt a még diákoskodása alatt. Vele született zsenije az ostromlott, a körülzárt várban is dalok bokrárt szülte, de természetesen sok verséhez, a helyzetből kifolyólag, vértócsa van ölelve. De kedvese után vágó forró, meleg lelke el-elbúsul a gondolaton, hogy ott kell neki meghalnia.

„Csak az búsít, ha itt halok meg, kedves.
.....
... itt, jaj itt oly szomorú lesz, édes.
Dérlepte tarlón elhagyva feküdni.
Vén varjú kopog szikkadt koponyámon,
Amelyben akkor az utolsó álom,
Halál-bánatos, végső, drága rím,
Tehozzád küldött búcsú-üzenet lesz. — —
És nem jut hozzád soha, soha, soha, kedves.”

„Száz ezüsthúrú hárfának” nevezte Gyóni Géza egy versében a lelkét, s e hárfán most viharkezek játszottak, s „ezer ágyútorok” adta meg hozzá a hangot, s zúgott föl kebléből s hárfáján az ének. De hogy Dunántúli ne csak azt tartsa költőnek, nagynak, igaznak és értékesnek, aki háborús verseket ír, hogy Babitsnak lírai zengésű versét, amely szerint kedvese kisujjáért nagyobb örömmel ontaná

„a csobogó vért,
Mint száz királyért, lobogóért”,

ne gondolja oly hallatlan felség- és hazasértésnek, idefrok Gyóni Gézának, a przemysli költőnek: Cézár, én nem megyek című verséből néhány kiszakított strófát:

„Vérben úszik vad hegyek orma,
Paskolja vér, paskolja ár.
S engem haláldáridóra
Cézár parancsa vár.

Itt hagyni minden szentet, drágát,
Asszonyt, búzát, bort, dalt, zenét:
Cézár parancsa nem kegyelmez.
Kell a halál-cseléd.

.....
Cézár, lásd, épp a szüret áll már,
Gerezd hátán tömött gerezd.
Vérben úszhat vad hegyek orma,
A földem nem ereszt.

Cézár, énnekem asszonyom van,
Forró ölfű, dalos, szeléd

.....
Bús fűrtnek a halálszüretre,
Cézár, nem mehetek.

Nekem nem házam a te házad.
Nekem nem fáj a bánatod.
Éntőlem véres koronádat
A sárba vágthatod.

Mit bánom én Hispániát,
Ha gyémánthegeket terem.
Minden drágakövednél drágább
A vérem, életem.

Élet, élet, szent gyönyörűség,
Egyetlen, mely nekem ragyog.
Cézár, az életem felett
Én is Cézár vagyok.

Melyik Isten nevében trónolsz,
Mily örület adott jogot:
Hogy Isten-adta életemmel
Játszik a pallosod?! . . .

Soracte ormán zöld az erdő,
Szívem életválytól dagad . . .
Jer, asszonyom . . . A koronádat,
Cézár, védj meg magad.

Vagy küldj hamar pretoriánust!
Ússe szét e dacos fejet,
De bitangul a mézszárszékre,
Cézár, én nem megyek.

E verset Gyóni Géza 1913-ban írta (megjelent a Sopron c. napilapban is)² amikor ugyancsak háborús készülődések voltak. S ha Gyóni Géza przemysli¹ verseskötetét úgy jellemeztük, hogy az a pokoli élethalálharc költői lihegése, úgy e szimbolikus versére azt mondhatjuk, hogy ez: elnyomott, leigázott millió lélek diadalmas ébredése, öntudatra kelése, az élni vágyás s az élni akarás joga, szent öröksége, maga az egészséges, a lüktető, a diadalmas Élet, „e szent gyönyörűség” dala, költői muzsikája.

Annak idején Gyóni Géza e versét fölolvasta egy nagy, vidéki irodalmi körü estélyen. A közönség, az akkori néplélek tombolva fogadta. S őszinte, igaz megnyilatkozása volt ez a népléleknek. Azóta minden nemzetnél utólr érte ez egészséges néplélek a tömegszuggeráció. De átformálta a mozgósítási parancs s az események fátumszerű torlódása Gyóni lelkét is. A gránicon már így énekel:

Fölszállok hozzád, Világ Magvetője,
Ki sziklákat mint pelyheket sodorsz.
Fölszállok hozzád — népem hegedőse —
Idők és népek nagy istene: Sors.

Életemet, e drága pohárt, zengőt,
Csordultig vérrel kezedbe adom:
Öntözd vele a boldogabb jövőndöt —

de a cél adja meg e nemes gesztust neki, hogy:

Jövő virága nyíljék gazdagon.

Jövő magyarját minden ág ne húzza,
Rémlátás réme ne háljon vele.
Csodára keljen áldott magyar búza:
Aki vetette, az arassa le.

S ha életét, vérét kész is följánlani, hogy nyílhasson az ő vére nyomán is a nagy aratáskor: „hazai földön egy áldott kalász” — a háborús elméletet nem vallja, eszménye a béke, s a lengyel dombon mondott imájában shakespeare-i átkot mond arra, „ki a vértengert valaha orvul fölidézte.”

Foganjon meg a forró átok,
Mít fiát vesztett anyja mondhat,
Mít párja vesztett kedves mondhat:
Száradjon el sátáni teste,
Száradjon el az átkozottnak.
Szemét kerülje könnyű álom,
S ha álmodik, varangyok lepjék:
Sebesüljön ki lázban bőre,

S kutyája messze fusson tőle,
Mikor megérzi leheletjét.
.....
Foganj, foganj meg, forró átok,
Amen. Amen.

Ezek a versek adják meg Gyóni Géza háborús költészetének, egyéniségének, világnézetének karakterét. E világnézet tehát távolról sem áll ellentétben azzal a világnézettel, amelynek Ady Endre is egyik fő-fő képviselője, s amely az új Magyarország kialakulását lett volna hivatva szolgálni.

Téved tehát akkor Dunántúli, amikor a saját életfölfogását, világnézetét viszi be Gyóni Géza költészetébe, de viszont tévednek azok is, akik kizárólagosan Adyra esküdve Gyóniban Dunántúli cikkeinek a hatása alatt az értéket nem akarják meglátni, fölismerni, vagy akik Gyóni Gézát a Dunántúli hamis beállításában vizsgálják.

Elmerülve Ady Endre és Gyóni Géza költészetében, s azokat megismerve (ez utóbbinak nemcsak háborús, de egyéb költészetét is), a körülük fölmerült viták kapcsán néhány igazságot, értékelést leszögezhetünk. Nevezetesen:

Ha két világnézetről beszélünk, úgy Gyóni Géza semmiképp sem tartozik ahhoz, amelyhez Dunántúli, s így még kevésbé alkalmas arra, hogy ütőkártya legyen Dunántúli kezében Adyék ellen. Azok az értékek, amiket Adyék kultúrszomjas lelkükből kiemeltek, a nemzetnek már közkincsét képezik, s bizonyval millió léleknek tulajdonai, értékei. Az értékek pedig értékek maradnak még akkor is, ha valaki azokat rövidlátással göröngyöknek is tekinti.

De az értékek értékelésénél le kell szögezni azt is, hogy Gyóni Géza is értéket képvisel nemzeti irodalmunkban, még akkor is, ha az ő értékét Ady tábora fölizgatott kedéllyel nem is akarja meglátni, s ha mindjárt Ady Endre egy magánlevélben maga nyilatkozott is oda, hogy Gyóni Géza sohasem volt igazi költő. Tévedett Ady, mert bizonyval elhamarkodva mondotta ki ez ítéletét, anélkül, hogy Gyónit megismerni akarta volna.

Ha pedig Dunántúli azt vitatná továbbra is, hogy Gyóni Géza Nyugatra küldött levele az Ady Endrére is vonatkozott volna, úgy le kell szögezni még azt az igazságot, hogy ennyire Gyóni Géza semmiképpen nem tévedhetett, mert ekkorát tévedni etikai lehetetlenség, abszurdum.

(Gyúró)

Nagy Lajos
ev. lelkész.

A Gyúrói Nagy Lajos cikkének megjelenését követő napokban a Budapesti Hírlap hasábjain az Ady és a modern magyar irodalom körüli vita kapcsán egymás után három írás is napvilágot látott. Közülük az első Rákosi Jenő írta (l. BH nov. 12. 4—6. l.), s benne Ignótus fentebb közölt nov. 10-i cikkére válaszolt. Majd a nov. 13-i számban (9. l. — Napihírek) „egy anya” levelét közölte a Budapesti Hírlap, végül a 14-i számban (8. l.) Ligeti Jenőnek Rákosi Jenőhöz írt „levelét”. A Budapesti Hírlap szóban forgó három cikkének szövegét azok megjelenésének sorrendjében itt adjuk:

I.

Levelek

Tisztelt Szerkesztő úr, a Világ című újság tegnapelőtt Petrarca mögé bújtt, hogy őt fedezetül használva, háta mögül rám süthesse revolverét. A revolver hátrafelé sült el. Ma ugyanez a lap Ignótus urat lépteti föl, akinek jobb

sorsra érdemes, de ma már sajnálatos módon elzúllott tehetsége van hivatva arra, hogy — mikor már a többiek kifogytak a puskaporból, előlépjen, és megvédelmezze mindazt, amit a Világ kalózzászlaja takar: a közműveséget, a nemzetköziséget, a radikális társadalmi politikát, az ateizmust, a nemzetiségeket, Babitsot, Adyt, a holnaposokat és a nyugatosokat, azt az egész groteszk világot, amely ma a világháború iszonyú hullámaiban, hál' Isten, már mintha fuldokolna s elmerülőben lenne.

Ignotus úr azzal a lovagias tempóval kéméli az én inkognitómat, amely azt a tábornok jellemzi. Azt mondja: nincs joga tudni, ki a Dunántúli, mert Dunántúli se mondja meg. Ellenben joga van, úgy véli, megállapítani a — *típust*. És megállapítja a következőkben, mondván:

Hangja, módja, túlkiabáló és avatatlan belebeszélése tisztára azok hagyománya, kik a kiegyezés után az érvényesülés erős eltökélésével politikát, irodalmat, tudományt, mindent ez érvényesülés javallatai szerint kezeltek. Taktikája egyszerű volt, mint minden nagy hódításé. Előbb eltenni láb alól, a tömegöszönt megejtő leterrorizálással, mindenkit, ki a beérkezésnek útjában áll. Aztán ugyanazon eszközökkel tartani meg a hatalmat, melyekkel megszerezték — tehát: a tömegöszönt megejtő terrorizmussal eltenni láb alól mindenkit, ki a följutottak lába alól kiugorhatna.

Ez vagyok hát én, vagyis az a típus, melyhez tartozom. Egyéniségemnek ily pozitív vonásokból való összealkotásához hadd fűzzek hozzá, tisztelt Szerkesztő úr, hogy a kép teljes legyen, némely negatívumokat: ahhoz, ami Ignotus szerint vagyok (tudatlan stréber, aki úgy jut álláshoz, stallumhoz, dicsőséghez, uralomhoz, hogy a tehetségeket elteszi láb alól): ahhoz, ami e szerint vagyok és voltam, hadd fűzzem hozzá azt, ami *nem* vagyok.

Nemde, hogy az érvényesülés egyik fő eszköze nálunk, tisztelt Szerkesztő úr, a — képviselőség. Semmi pénz, semmi csalás, semmi hazudozás és népámitás nem sok azoknak, akik itt akarnak érvényesülni, hogy vagyukat elérjék. Nos én, tisztelt Szerkesztő úr, nem vagyok, nem voltam, és nem leszek képviselő sohasem. Minden hivogatásnak, csábításnak ellentálltam egy életen keresztül. Még csak jelöltnek se mentem el soha.

Egy másik érvényesülés: a városi bizottsági tagság. Ebben benne voltam egyszer régen, nagyon régen. De már akkor is olyan utálatos dolog volt ez, hogy úgy hagytam ki magamat az új választáson, hogy nem vettem ki választóiigazolványomat: kimarasztottam magam a választási lajstromból.

Érvényesülni lehet még a bankoknál, vállalatoknál igazgatósági, tanácsosi és ilyen minőségben. Sohasem voltam sehol, se bankban, se takarékpénztárban, se vasútalapításban, se semmiféle nyereszkes intézetben vagy vállalkozásban semmi.

Nem élveztem soha se kormányi, se városi megbízást, semmifélet; soha semmi közjavadalmat; nem voltam sohasem a sajtóosztálynak se ben[t]lakó, se bejáró, se titkos, se bevallott tagja. Semmiféle közszolgálatot vagy állást, amellyel fizetés vagy más anyagi haszon járt volna, soha be nem töltöttem. Nem sem az államnak, sem a városnak soha stipendistája, és máig sejtelmem sem volt arról, hogy a székesfővárosnak van egy 6400 korona javadalmazással járó *művészeti szakelődői állása*. De, persze; nem ilyen magamféle stréberék, hanem egy más típus számára, amelyet Ignotus tán jobban ismer, mint én, de amelyről, attól félek, nem fog olyan buzgalommal írni, mint rólam.

Ezzel Dunántúli személyes kérdését — szintén némi diszkrécióval — elvégezvén, áttérhetek arra, hogy Ignotus szerint a terrorizmus ama világa, amellyel az én típusom kötötte gúzsba és ostromozta kancsukával a magyar irodalmat, hála Isten, ma már megszűnt, mert, azt mondja: „hála a nyugatosoknak, a holnaposoknak s az adyzmusnak, olyan nemzedék kerül most a közéletbe, mely szívbéli ügyének érzi a művészet s a műveltség ügyét”.

Én azonban Ignotus szerint oly tudatlan és szívtelen vagyok, hogy nem tudom megkülönböztetni például a holnaposokat a nyugatosoktól, akik a Nyugat című folyóiratban azért találkoznak, mert a Nyugat nem egyéb, mint a szabadság és az autonómia minden igaz művészet és minden hivatott művész számára.

Itt igazán egy kissé hibásnak érzem magam. Csakugyan a finom megkülönböztetés, mely Adyt Babitstól, Babitsot a holnaposoktól, valamennyit a Nyugattól elválasztja, és ami viszont valamennyiüket egy bandába egyesíti: ezt a megkülönböztetést keresni sohase jutott eszembe. Azt tartom, anyai nevelésem hiánya ez. Mert mikor gyerekkoromban künn jártam viharos szélben, s a szél valamit a szemembe vágott, s én sírva mentem anyámhoz, az ő ijedt kérdésére mindig azt feleltem, hogy a szél valami szemetet vágott a szemembe. És édesanyám sohase pirongatott meg, mondván: egy tanult és irodalmilag kellő iskolázottsággal bíró ember sohase mondja csak úgy általánosságban, hogy *szemét* hanem szépen megkülönbözteti, hogy homokszem, korom vagy mi másféle piszok. Én hát csak megmaradtam megkülönböztetés nélkül amellet, hogy *szemét*. Akár politikai, akár társadalmi, akár irodalmi vagy művészeti.

Aki pedig ezt nekem el nem hiszi, az most jöjjön velem egy kis sétára a Nyugat berkeibe. És ne hallgassunk a csipogó kisebb szajkókra, hanem hallgassuk meg magát a nagy fülemülét. Azt mondja róla a Nyugat egy múltkori számában egy — Gyóniról írt — kritikájában [az] egyik nyugati növénydék: az a hét kötet vers, melyel Ady Endre géniusza nemzetét megajándékozta, mind több és több magyar embernek válik a művészi gyönyörűség kiapadhatatlan forrásává.

Nos hát, nesze magyar, gyönyörködjél! Egy oldallal e szép mondat előtt foglaltatik a Nyugatban Ady Endrének következő verse:

A nagy hinta-játék

Nagyot lökött rajta pár csalafinta
S messziről milyen pompás volna bámulni:
Nini, a hintal!
Hogy lóg az az öreg, sötét Föld.
Hinta, palinta.

Talán-talán, nagyon messziről, mintha
Pénztelen gyermekként a vásárbán
Hívna a hinta
S talán, messziről, sóvárognánk:
Hinta, palinta.

De ez csak *egy* vers. Itt van egy másik, a Nyugat legújabb számából:

Intés az őrzőkhöz

Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Csillag-szórók az éjszakák,
Szent-János bogarak a kertben,
Emlékek elmúlt nyarakon,
Flórenc nyarán s összekeverten
Búcsúztató őszi Lidónak
Emlékei a hajnali
Párás, dísz-kócos tánci termen,
Történt szépek, éltek és voltak,

Kik meg nem halhatnak soha,
Őzött elevenek és holtak,
Szívek távoli mosolya,
Reátok néz, aggódva, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.

Őrzők, vigyázzatok a strázsán,
Az Élet él és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvádoljanak most rajta
Véres s ostoba fenéségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős ígék
S a csillag-szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szött hitét
S akik még vagytok, őrzön, árván,
Őrzők: vigyázzatok a strázsán.

Ady Endre

De prózát is találok Ady Endre tollából a Nyugat legújabb számában,
íme:

A magyarság háza

Egy fontos erdélyi város egy különösen nagyszerű ember jóvoltából kultúrpalotát csinált, különöset és nagyszerűt.

— Ez lesz, ha a Sors úgy akarja, a magyar menedék, dús és takaró. Itt fogjuk őrizni magunkat mi, magyarok, kik egymás ellen annyit vétettünk. Ide fogunk verssel, zenével, beszéddel összevonulni, ha baj lesz. S minden képeséges szeretetemmel néztem föl reá, ez úrra, mert hogy nagyon és dacos magyar vagyok, s ő az én rokonom.

Ady Endre

Tisztelt Szerkesztő úr, ez a legújabb magyar líra és a legújabb magyar széppróza. Nem teszem föl a kérdést, hogy érti-e, hogy ez a három idézet mit jelent? Én nem értem. És akiben az igazmondás erősebb az álszégyennél, amellyel az illető az értelmetlenség vádját akarná magáról elhárítani: az is azt fogja mondani, hogy nem érti. Ezt nem fogja természetesen mondani Ignótus, a Nyugat főszerkesztője, s nem fogja mondani egyik-másik szerkesztője sem. Mert rám ez a szerencsétlen Ady Endre már régen a Píthiának, a delfi orákulum Píthiájának a benyomását teszi. Ha valaki oda fordult orákulumért, akkor a papok ezt a félkegyelmű némbert ráültették a földhasadékból feltörő bódító gázok fölé tett háromlábú székre. Az asszony kínjában vagy bódultságában elkezdett értelmetlenül hadarni meg kiabálni, az általa mondott értelmetlen szavakhoz azután a papok megkonstruáltak egy kétértelmű jóslatot.

Ady sem volt mindig így, de előttem egészen világosnak látszik ide való elzülése. Mikor innen külföldre ment, ott megrészegedett a francia és német dekadensek szellemétől. Groteszk és természetellenes volt a rothadásnak az a kultusza, de szentelensége és újszerűsége megkapta az embereket, és amellet értelme is volt. Meg lehetett érteni. Ezekből — franciából és németből egyaránt — leplagizált egypár verset Ady, egypárt tán írt is hozzá, de nem győzte tehetséggel. Atcsapott a misztikumba, onnan az értelmetlenségbe, és most ott ül, mint Píthia, a nyugatosok jósboltjában.

Tehetséges és tehetségtelen tanítványok kaptak a feltűnéscsinálás ez iskoláján, és bolondnál bolondabb esztelenségekre vetemedtek. Némelyik tudatosan, számítással, a másik naiv ostobaságból.

Hiszen boldog isten, olvassa el az ember Móricz Zsigmond népies-nyugatosnak (aki elsőnek sietett Ady védelmére egy értelmetlen nyilatkozattal a vízben szóló harangokról) a következő sorait, amelyekkel Rippl-Rónai festőnket alkotása közben ecseteli egy ilyen féleszű holnapos új folyóiratban, ime:

Állványához ül a festő, szénnel szennyeseket sikárol sárga papirosára. Néz, néz a tarka sarok sötétjébe, hol színek színt váltanak, s krétákat szed elő, apró pasztelleket, százával, a színek kivonva a természet keverékéből aprón skatulyázva, hol ezzel, hol azzal mázoló rá a papírra, lángoló vöröset, világosat, mint a friss vér, ahogy kibuggyan, rá másík kéket a sarkába, az acélkék dívánpárna letompult színe, sárga csücskét nyújtja másík párna, és hegyesen beleszegül függönyszőnyeg meleg tónusába, ordító, jajgató sárga, hogy ráfekszik a szürke testvér, mint fiatal, csikos kismalac egymásra. Új vörössel keni át az iménti vérvöröset, s eldörzsöli ujja bunkósra kopott hegyivel, meg fehéret ken rá vöröstre és újra mély kármint, világot, tüzel és izzik a mély, drága vörösség, szerelmes, férfias, komoly vörös, a férfi az mégis, aki vállán hordja az egész családot.

Szőnyeg apró bogain, szőnyeg csomózott görcsein zizsadságnak sűrű esőzése illatozik, emberi lélek gyászos és mégis boldog vergődése, a munka szent kínja van apró foltokba festve szőnyeg szelíd mezein: gondolat száz tekeredése, gondolat ezer szövevénye kalandozza be távoli partok kaptatóit, pasztellek sűrű foltjai fedik papír fedelét; pasztellek tarka pontjai mind beborítják sárga lapját papiros mezőnek.

Ha Ady Endrének, aki, mint hallok, jól házasodott, és vidéken kedves otthonban s megfelelő környezetben él, a szakácsnéja ételnek oly kotyvalékot találna föl, amilyen irodalomnak és művészetnek mindaz, amit e sorokban citáltam: bizonyos, hogy Ady a szakácsnéja fejéhez vágna a tálát: Mert ilyet egy naiv közönségnek beadni lehet, de maga nem eszi meg az ember.

Ha ez irodalom, ha ez ízlés, ha ez józan ész: akkor csakugyan a városligeti Paprika Jancsi — akadémia, Frimm illemtanár, és a bölcsesség szék-helye a — Lípótmező.

És ennek az irodalomnak a kirendelt esztétikusa és művészeti szakelőadója szegény Ignotus. Tisztelt Szerkesztő úrnak híve,

Dunántúli

2.

Egy anya levele

Tisztelt Szerkesztő úr! Az ismeretlenség szürke köntösében kopogtatok ajtaján. Nincs rajtam semmi érdekes, figyelmet keltő; az egyszerű családanyák jelentéktelen csoportjából ágaskodom, nyújtogatom nyakamat, remélve, hogy majdcsak észrevesz. Sietek kijelenteni, hogy nem föltűnni vágyásból óhajtom becses figyelmét magamra vonni. Korántsem. Ennél komolyabb intenciók sugallták leveletem.

Jogcímem az alkalmatlanságra az, hogy egy, hála Istennek, végre aktuálissá vált itélkezéshez én is hozzájáruljak anyai vétómmal, másodsor pedig, hogy kifejezzem őszinte anyai féltésből eredő valódi (szaharinmentes) hálámat Dunántúli Herkules úrnak, amiért a költészet szentélyében profán kezekkel épített szellemi Augiász-istállót sziveskedett kissé alapjában megíngatni.

Mulier taceat in ecclesia, mondja a biblia, és alkalmazza a férfi. De hogy az anya ne védelmezhesse gyermekeit képessége szerint a veszedelemben, támadások ellen akár nyelvvél, akár körömmel vagy bármily fegyverrel — azt sem isteni, sem emberi törvény nem tiltja. Még a kotlóstyúk is kotkodácsol, ha csirkéit fenyegeti a héja.

Mi, anyák, kik gyermekeink lelki életét és erkölcsi épségét szívünkön viseljük, évek óta figyeljük tehetetlen fölháborodással és tengernyi keserűséggel azt a rombolást, melyet a minden behatásra reagáló, kiforratlan és minden újtáson kapkodó középiskolai tanulóink lelkében okoznak ezekkel a visszás érzésekből és ferde életnézetekből táplálkozó irodalmi termékekkel.

Végre, hála Dunántúli mester röntgenlámpájának, mely az igazság fényével világítja meg a rothadtságát ennek az erkölcstelen költészeti iránynak, tán a mi szavunk sem lesz a pusztában elhangzó szó, s a mi segítségiáltásunk is visszhangra fog találni.

Hallgasson meg, kérem, tehát tisztelt Szerkesztő úr, hadd adjam elő úgy a magam, mint minden hasonérszű anya nevében könyörgésemet.

Esetelhetetlen szenvedés az nekünk, egészséges irodalmi érzésű és romlatlan erkölcsi felfogással bíró asszonyoknak, kik Arany magyaros zamatú remek nyelvezetét élvezni tudtuk már az iskola padjain, kik Tompa virágregéin álmódoztunk mint hajadonok, és Petőfivel lelkesedtünk, mindannyival nagy tettekért és nemes eszmékért hevültünk, egyszóval: egészséges irodalmi emlékkön nevelődtünk — [szenvedés nekünk] látni gyermekeinket a Nyugat szellemétől megfertőzve, e perverz költészet hatása alatt állni. A haladás és felvilágosodottság leple alatt büntetlenül terjesztik erkölcsrontó vetületeiket, s valósággal narkotizálják velök a különlegességeket kereső serdülő ifjúságot. Úgy tesznek velök, mint a mesebeli pajkos szabó, aki hirdette, hogy csodakelméből szabott a királynak köntöst, amelyet az ostoba nem láthat. Azután vitte a *semmit* a királyhoz, felöltöztette abba, és meghordozta az országban, hirdetve, hogy jön a király a csodaruhában, mely a bambák előtt láthatatlan. A nép lelkesülve csodálta a ruhát, maga a király is kevély göggel hordozta a — *semmit*.

A veszedelem azonban nem itt van. Az Ady-iskola termékeiben határozottan a legjobb, illetve ártatlanabb rész az, ami értelmetlen. Mert ami érthető azokban, az éppen alkalmas arra, hogy a fejletlen ifjú lélekből minden nemes hajlamot kiöljön, jobb érzéseit elfojtsa, és hamis, téves világnézeteiket alakítsa ki benne. Arra tanítja őket, hogy az életben ne keressenek felsőbb célt az érzékek kielégítésénél, s az életet ne tartsák másnak a fizikum működésénél. Érzékek játéka, idegek vibrálása nekik az élet, művészetük pedig visszás érzéseik és hagyományos látásuknak megrögzítése.

Mi, anyák, ijedten állapítjuk meg a kórtünetet fiunk egy-egy bombasztikus elismerő nyilatkozatából a modern költészeti irányról s cinikusan odavetett kicsinyléséből mindannak, ami szent, szép és magasztos. És ez ellen, éppen csak ez ellen nincsen védelem. Tűztől, víztől, ellenségtől, rablóktól, gyilkosoktól, sőt, úgy-ahogy az élelmiszer-uzsorásoktól is véd bennünket állam, törvény, hatóság, csak éppen a *legfontosabb büntényt*, a lélekrontást gyakorolhatják szabadon, sőt szomorú, hogy a középiskolák védelme vagy legalább elnézése mellett.

Itt csak egy segítség volna: a közvélemény fölháborodása. (Természetesen értve a jobb érzésű és ízlésű emberek véleményét.) Erre pedig a sajtó gyakorolhat befolyást, hogy fölbredjen apátiájából, és protestáljon a költészet megszenteltségellenítése és az erkölcsök megromlása ellen. Oh, bár rázkódná meg az egész irodalom, és egészséges szerveinek működésbe hozásával izzadná ki testéből ezt a kóros anyagot!

Ez nagyon merész kívánság volna, tudom. Mindenesetre kedvező

szimptoma azonban az is, hogy akadt áldásos toll, mely nem törődve a lesajnálással, meg merete mondani a királyról, hogy: — meztelen. És hogy ezt a jogos kritikát (igaz, hogy csak egy poéta védelmében tette) egy olyan magas szellemi és erkölcsi nivón álló lap hasábjain tehetette, mint amilyen a Budapesti Hírlap. Ez az esemény oly nagy örömmel töltött el, ki tizenhét éves fiamat nyugodtabban látom a harcmezőn srapel- és gránátzápornak, mint a Nyugat fertőzéseinek kitéve, hogy kísértésem volt „tág cimpákkal nyeríteni az időkbé” — már tudniillik, ha az érzelmeknek ilyen izléstelen kifejezésre juttatása ellen nem tiltakoznék az ízlésem. Ha nem következte-tünk is e kedvező tünetből mindjárt valami jótékony revolúcióra, reménykedünk benne, hogy a költészet rehabilitációjához és az irodalmi büntettek bojkottálásához egy lépéssel közelebb jutottunk.

Dunántúli úrban pedig ügyünk előharcosát tiszteljük, s benne látjuk a szépirodalom Pasteurjét, Semmelweisét, s bizalommal várunk tőle valamely hatásos övszérutot az Adykrólák ellen. Bízunk benne, hogy reményünk nem fog csütörtököt mondani e nemes ügy fölkarolását s a tévelygés ostorozását illetőleg. Mert higgye el, mélyen tisztelt szerkesztő úr, amilyen elszánt tud lenni a gyermeke boldogulását védelmező anya, még rávisz bennünket a keserűség, hogyha nem jönnek segítségünkre szellemi tekintélyek szellemi fegyverekkel, magunk fogjuk sodrófáinkkal a költészet berkeibe beszabadult álműzsákat kiverni, és átadni őket altruista rendeltetésüknek megfelelően zsárhány enyhítésére. Sőt még az sincs kizárva, hogy e tisztos célt szolgáló eszközzel egy fáradtsággal nem okozunk-e a tisztelt futurista, utilitarista vagy miféle Miska—Pista modernista uraknak olyan *megérzéseket*, hogy örök időre elmegy a kedvük azt költői formába szedni és világgá „fröcskölni” az emberi nem elaljasítása céljából.

Kiváló tisztelettel

Egy anya.

3.

Tanlevél

Budapest, nov. 13.

Tisztelt Dunántúli uram!

Ön, áperthe megvallom, igen jóra való embernek látszik, de — bocsáson meg őszinte szókimondásomért — a költészet igazi, a költészet mai, pláne holnapi lényegéhez vajmi keveset konylt! . . . Fogadni mernék egy milliárdba, vagyis magyarán: vagyonom romjaiba, hogy ön, óh, naiv férfiú, a maga avatag irodalmi ízlésével színarany költészetnek véleményezi, teszsem azt, néhai jó öreg Berzsenyi Dániel bácsinak ezeket a sokszor elnyafogott sorait:

Isten! kit a bölcs lángesze föl nem ér,
Csak titkon érző lelke óhajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet. . .

Uram, uram, kedves öregem, hát mondja, igazán költészet ez? . . . Ugyan kérem! Legyen belátása! Ez egy semmi, egy nagy banalitás, az effélé akármelyik grájzler is elmondhatná — ha talán nem is kötött beszédben, hogy: Istenem így, istenem úgy, nem tudlak megérteni, nem tudlak felfogni stb., stb.

Az *igazi* költő, a mai *holnapos* vagy *holnaputános*, ha már efféle nimolé, rongy limonádé téma bizsergetné zsenijét, bizonyára imígyen zengene:

ÉN!! ÉNEM!! Ó büszke, nagy, szent ÉNEM!!!
Ki „isten”-nek, „Hadúr”-nak
És más egyébnek nevezgetett
Fő-fő *Humbugnak*
Üres semmi voltál már csecsszopó korodban,
Lángeszeddel átértéd. . .
ÉNEM, ÉN dicső ÉNEM!
— Elméd világt, mint az égő nap. . .
De baromi buta burzsoázsem bele nem tekinthet! . . .

No lássa öregem, ugye, hogy ez már valamicskével különbül hangzik?
Tessék összehasonlítani néhai jó Dani bácsinak kenetteljes együgyűségét a mai holnaposnak effajta égreköpő költői formájával!
Úgy bizony, tessék megkóstolni elébb, azután beszéljen!
Vagy, hogy még egy csattanós példával éljek, itt van taláломra Arany Jánosnak ez a néhány elcsépelet sora (ha ugyan jól citálok):

Hallottad a szót: „Rendületlenül. . .”
Mídön fölzengi miriád ajak
És millió szív egy dalon hevül,
Egy lángviharban összecsapzanak. . .

Önnek, öregem, bizonyára megdobban a szíve, felzajlik a vére ez ócska zöngemény hallatára! De lássa, apám, ez mutatja éppen az ön vedlett, elnyútt, megfakult, özönvizelelti izlésének teljes judíciummentességét!

Há beszélhet így egy igazi költő?

„Hallottad. . .?”

Ez is költészet? . . . „Hallottad. . .”

Egy Mihály gazda állhat [így] szóba az öreg béressel: Hallottad-e, Péter, hogy a Girhesék tinóborja megdőglött?

De költő, igazi, vérbeli költő nem ilyen szürke kóduznyelven beszél. A mai holnapos KÖLTŐ, ha ugyan ráfanyalodnék az efféle szegényes, silány, nemzetiszínű elmecsavargásra, bizony illetéknéppen írná ezt meg, édes öregem:

Fülednek szennyes kagylóján,
Torz agyad, jaj, rejtelmes tekervényén át
Vérkeléses szivedbe lopta-é magát
A szó, a döbbenetes: Rendületlenül?!
Mídön felzúg, felbúg, vadul feldübörög
Embercsordáknak szilaj tömegosztónóktól
Korbácsolt ajkain,
A szívnek csúfolt véres húscafatok
Százazrei
Ettől az akkordtól vergődye zsonganak
S egy tűztarajos szörnyű Óceánban
Sikoltva-hörgve végvonaglanak! . . .

. . . No, most, Dunántúli uram, pedzi-e már, kezdi már érteni ugye, hogy a Berzsenyiek, Aranyok, Petőfiék, Vörösmartyak úgynevezett és úgytanított költészetete a leglaposabb, ügyefogyott, szálnalmas prózai cincogás, a holnapos nyugatosok és a nyugatos holnaposok új, legújabb, legeslegújabb

(tessék besétálni, uraim és hölgyeim!), soha nem látott, merész, noch nie dagewesen poézisének fenséges, fekete zongoraattrakciójaihoz mérten? l. . .

Vagy talán még több tanulságos példával szolgáljak?

Ha kívánja, nagy jó uram, én megcselekszem szíves készséggel, aki egyébiránt maradok, minden harag nélkül, önt, kedves, elmaradt öregem, mindenkor kellően kioktatni kész

jóakaró híve,
Ligeti Jenő.

A Budapesti Hírlap fenti három írása közül Rákosi Jenő cikke, pontosabban a cikk befejező, Ady házasságát érintő sorai közvetlen kiváltói voltak annak, hogy Ady közel egy hónapi hallgatás után, nov. 14-én egy a Budapesti Hírlapban közreadott nyilatkozattal (l. kötetünk 110. oldalán) ismét hallatta szavát a személye és a modern magyar irodalom körül támadt vitában. A vita további eseményeire l. Ady említett nov. 14-i nyilatkozatának jegyzeteit (435. l.).

Mj: I. és III. r. J (244.); IV. r. Vp (324.); Ai (382.); KF (310.); AEPI (III. 495.)

90. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. okt. 24. 19. l. — Ady Endre

I. *Az Állam siratása*

úgy van, ahogy egy jeles barátom írja: az Állam . . . megbukott a Háborúban: Az írást, amire Ady utal, nem találtuk.

II. részként Ady Az igazi messiásodás c. verse jelent meg.

Mj: J (243.); Vál. (368.); AEPI (III. 496.)

91. *Távol a csatatértől*

Megjelent: V 1915. okt. 31. 15. l. — Ady Endre

I. *Tűnődés más költőkön*

[*] Eredetiben: ha csakha

Mondják. . . , hogy ez a háború. . . demokrata szörnyűség: L. erre Az új militarizmus c. 1914. nov. 1-i cikket (80. l.). — *D'Annunzio elérté avval az álmát, hogy királya karon fogta:* D'Annunzio 1915 tavaszán, Olaszország hadbalépésekor, ötvenkét éves korában harctéri szolgálatra jelentkezett, s a háború éveit alatt mindvégig a legszenvédélyesebb háborús uszítók közé tartozott. A királyával, III. Viktor Emánuellel (uralk. 1900—1944) kapcsolatos esetről nem tudtunk közelebbit kideríteni. — *Verhaeren egy könyve külön fejezetben hódol urának:* Verhaeren La Belgique sanglante (A véres Belgium) c., 1915-ben megjelent könyvéről van szó. — *Ignotus, aki bölcs, megértő. . . miért bölcsőbb és megértőbb ma, mint valaha:* A kitétel egyike azoknak a bíráló megnyilatkozásoknak, amelyekkel Ady Ignotus háború alatti, a háborús propaganda szolgálatában álló publicisztikai tevékenységét kísérte. L. még a *Távol a csatatértől*. I. Esztéta és poéta c. 1915. szept. közepéről való és az Ignotus háborús könyve. (Egy év történelem. Jegyzetek 1914 tavaszától 1915 nyaráig) c. 1917. febr. 1-i cikkeket és jegyzeteiket (102. és 129., ill. 354. és 586. l.). — *Annyit írtak mostanában a háború és a költők viszonyáról:* Az

egyik ilyen írás, Kiss Menyhértnek a magyar háborús költészet alkotóit és alkotásait számbavevő tanulmánya a *Katholikus Szemle* 1915. ápr. 1-i számában nem mulasztja el, hogy mellékesen ne intézzon egy gúnyos oldalvágást Ady és a háborúért nem lelkesedő modern magyar irodalom felé. (L. erre a Távól a csatatérről. Szegény Zuboly emlékének c. 1915. ápr. 18-i cikk jegyzeteit. 337. l.)

A cikkre, ill. az írók s a háború viszonyára l. még a Távól a csatatérről. II. Írók, kik védekeznek c. 1915. szept. 5-i és a Jeremiás siralmi — mindig. Karácsonyi öröm helyett c. 1915. dec. 25-i cikket (102., ill. 116. l.).

II. részként Ady Sajnálom szegény fiúkat c. verse jelent meg.

Mj: J (243.); Na (236.); Ai (382.); KF (311.); AEPI (III. 497.)

92. *A bepanaszolt Élet*

Megjelent: Ny 1915. nov. 1. 1241. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: életet

[**] Eredetiben: Életet, kik

A cikk második idézetében — valószínűleg rossz szedésből vagy a kiszedett szöveg egy részének a tördelés alkalmával történt kihullásából eredően — szövegromlást találunk. Mivel az Ady által idézett levél nem maradt ránk, s az eredeti, helyes, ill. teljes szöveg a cikk alapján nem következtethető ki, az idézetet egy értelemszerűen a szövegbe kívánczoló vessző pótlásával s a szövegromlás helyének jelzésével a Nyugat szerint, minden változtatás nélkül közöljük.

Egy kedves, jó, úri és finom poétagyermekem: Nem sikerült tisztázni, hogy kiről van szó. Első pillanatra Békássy Ferencre (1893—1915), az 1910-es évek legelején feltűnt tehetséges s a Nyugat körében sokra becsült fiatal költőre gondolnánk, Békássy azonban Elmerült sziget c. poszthumusz verseskötete (1915) címlapjának tanúsága szerint már 1915. jún. 25-én meghalt. Tekintve, hogy a cikkben három nappal a cikk megírása előtt érkezett levélről olvashatunk, a levél feladójaként Békássy nem vehető számításba. — *pláne hogyha írhatnék*: L. erre a Levelek Madame Prétéríte-höz c. 1915. márc. 1-i cikket és jegyzeteit (89., ill. 336. l.).

Valószínűleg a cikkben idézett levél ihlette Ady Sajnálom szegény fiúkat c. 1915. okt. 31-én megjelent versét is.

Mj: J (233.); Na (237.); Ai (383.); AEPI (III. 498.)

93. *Távól a csatatérről*

Megjelent: V 1915. nov. 7. 9. l. — Ady Endre

I. *Néhai Ujházi Ede*

1915. nov. 5-én közölték a lapok Ujházi Ede (1844—1915) halálának hírért. Cikkét Ady ebből az alkalomból írta.

szerb harcterekkel . . . agonizált: L. erre a Távól a csatatérről. I. Csináljunk hasznos jegyzeteket c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit (375. l.). — *felesége kezét kellett és illett megcsókolnia*: Ujházi halálakor közölt nekrológiában a Világ részletesen leírja Ujházi agonizálását. (Ujházi Ede meghalt címmel l. a nov. 5-i sz. 9. oldalán.) Cikkének e helyéhez az értesülést Ady innen merítette: „Ma délelőtt tizenegy óra tájban még mindig mozdulatlan-nyugodtan feködt

az ágyán — olvasható a Világban. Csak a keze mozdult meg néha: a felesége kezét kereste. Erősen fogta az asszony kezét, és ha egy pillanatra nem érezte, ujjai idegesen keresték a takarón.

Az asszony ráborult, beszélt hozzá:

— Dusikám, itt vagyok melletted, fáj valamid? . . .

És Ujházi szoborarca megrándult. És lassan, borzasztó lassan felemelte a felesége kezét. Az ajkához emelte és megcsókolta. Aztán alétan hullott keze a takaróra." — *valamikori mentorom*: Első párizsi útja előtt, 1903 decemberében Ady a párizsi tartózkodáshoz szükséges pénz előteremtéséhez Ujházi segítségét is igénybe vette, aki Meszlényi Adrienne-nel, a Nemzeti Színház színésznőjével együtt igyekezett rávenni Szemere Miklós dúsgazdag tasnádi képviselőt, hogy anyagilag támogassa Adyt. — *Velencében egyszer csak észre vettem*: A szóban forgó találkozás Ujházival 1906. szeptember végén vagy október elején történt. Szeptember elején Ady Párizsból Lédá társaságában leutazott Marseille-be, majd itt hajóra szállva Lédával előbb Nápolyba, ezt követően pedig Olaszország megkerülésével Velencébe utazott, ahová mintegy két hétre szeptember végén érkezett. (L. Ady L., 117. l. Vö. még az AEVL, 191. sz., 1906 helyett tévesen 1908-ra datált levelével.) — *Flóridán*: Étterem a velencei Szent Márk téren. — *homme de qualité*: minőségis ember. — *trénkáplár*: katonai szállító-ellátó alakulati tizedes. — *az ő kényszerű és lefoglalt nyugdija*: 1913 szeptemberében Ujházi magas kora s rossz egészségi állapota miatt munkaképe teljében arra kényszerült, hogy nyugdíjba menjen. Nyugdíjából azonban adósságai törlesztésére a Nemzeti Színház havonta meghatározott összeget levont. Az utóbbira, a Nemzeti Színház egy november eleji pozitív gesztusát említve meg, a Világ nekrológja is utal: „Elsőjén kedvesen meglepte [Ujházit] az, hogy a Nemzeti Színház is méltányosabb volt hozzá, száz koronával kevesebbet vont le nyugdíjából, mint máskor." — *még egy Jókait is úgy le tudtak paskolni*: Utalás az 1902 áprilisában lezajlott képviselőházi vitára, amikor is a kultuszminiszter indítványát, hogy az 1901 őszén lezárult Az Osztrák—Magyar Monarchia Írásban és Képpben sorozat szerkesztéséért élvezett évi nyolcezer korona díjat Jókai élete végéig járadékként továbbra is kapja meg, a képviselők egy részének, köztük a nyolcvannyalc esztendőös Madarász Józsefnek viharos, Jókait élesen támadó ellenkezése fogadta. — *fezér*: Gyanús üzletekből gyorsan vagyont szerző, nagy lábon élő ember, kalandor, szélhámos.

IV. A magyar nyelv

magyar nyelvek és magyarul és emberül a legbecsületesebb internacionalista: L. erre még a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov. — dec.-i cikket és ennek jegyzeteit (AEÖPM X. 206., ill. 563. l.). — *mivel a cenzúra ellen itthon nem hallottunk olyan beszédet, mint például az új francia premieré, Briand-é*: Aristide Briand (1862—1932), az akkor megválasztott francia miniszterelnök nov. 4-én, kormánya bejelentő ülésén felolvasva az új kormánynyilatkozatot, többek között a cenzúra kérdésére is kitért: „A nép erkölcsi magatartásának ez a tizenöt hónap óta megőrzött emelkedettsége a kormányt arra kényszeríti — mondta kormánynyilatkozatként elhangzott beszédében Briand —, hogy megfontolás tárgyává tegye a cenzúra kérdését. Ezt a kérdést oly módon kell megoldani, ahogyan azt egy idő óta kívánják. A megoldást lehetővé teszi az, hogy a sajtó magára vállalja a honvédelem érdekében azt az ellenőrzést, amelyet ő maga követelt. A kormány a sajtóval közösen meg fogja találni azokat a koncessziókat, amelyeket demokrata országban a szabadság és a tekintély egymásnak kölcsönösen adni tartoznak." Briand beszédét a Világ nov. 5-i számában teljes terjedelmében közölte. — *A Magyar*

*Nyelvőrben. . . Szarvas Gábor halálának huszadik évfordulóján emlékező cikket írt valaki: Az Ady által említett cikk ifj. Székely Károly tollából Szarvas Gábor nyelvhelyességi elvei (Halálának huszadik évfordulójára — 1915. okt. 12.) címmel a Magyar Nyelvőr 1915. okt. 15-i füzetében jelent meg (337—346. l.). A maga írását Ady bizonyára a cikk bevezető bekezdéséhez kapcsolta, melyekben Székely Károly arról ír, hogy Szarvas Gábor felismerte, hogy a magyar nyelvet „a beléje került idegen elemek milyen nagy veszedelembé sodorták”, s hogy Szarvas Gábor „úttját akarta állni a magyar nyelv romlásának, mely akkor már félelmetes arányokban közeledett. . .” — *Janovitch miniszter: Jankovich Béla (1865—1939) akkori kultuszminiszter.**

A cikkel, Ady nyelvészeti, a magyar nyelv problémái iránti érdeklődésével kapcsolatban l. még a Van-e magyar nyelv c. 1910. nov. 16-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 103., ill. 362. l.).

II. és III. részként Ady Vörös tele-Hold emléke, ill. Az öreg ház c. verse jelent meg.

Mj: IV. r. Na (237.); AEPI (III. 499.)

94. [Nyilatkozat]

Megjelent: BH 1915. nov. 14. 13. l. — Napi hírek — Ady Endre

A rövid nyilatkozattal Ady közel egyhónapi hallgatás után szölt bele a nyilvánosság elé a Rákosi Jenő által ellene s rajta keresztül a modern magyar irodalom ellen megindított sajtóhadjáratba. (L. erre a Távol a csatártól. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.) A nyilatkozat megírásához és közzétételéhez a közvetlen indítékot Rákosi két nappal korábbi, nov. 12-i cikke (l. az előbb említett cikk jegyzeteiben), pontosabban a cikknek Ady házasságára és családi körülményeire utaló részei adták. A nyilatkozatot a Budapesti Hírlap Ady Endre nyilatkozata címmel tette közzé, s ahhoz, annak szövege után, kommentárként a következő sorokat fűzte:

Ady Endre úr valamennyi kérdésére megválaszolt már a közönség, mely hetek óta pro és kontra izgalommal vesz részt a vitában. Hogy mindenkifölött magyar, úri és tisztességes dolog volt-e Ady Endre urat és társait a nagy publikum ítélőszéke elé idézni, mutatja az a sok hálálkodó levél, cikk és nyilatkozat, melyeket alig győzünk közölni, és amelyek azt bizonyítják, hogy Dunántúli (akinek jogát fenntartjuk a behatóbb válaszra) valósággal lidércnyomás alól szabadította föl a magyar irodalom felsőbbrendű érdekeit féltő embereket.

A Budapesti Hírlap kommentáló sorait, azok tartalmából és stílusából ítélve, feltehetően maga Rákosi Jenő írta, aki a név nélküli közreadott kommentár zárójelbe tett előrejelzésének megfelelően két nappal később, a Budapesti Hírlap nov. 16-i számban (7—8. l.) az alábbi terjedelmes cikkel reagált Ady nyilatkozatára:

Levelek

Budapest, nov. 15.

Tisztelt Szerkesztő úr, köszönöm, hogy Ady Endre úr nyilatkozatát kiadta, és köszönöm a talpraesett megjegyzést, mellyel kíséerte. Tetézzé meg, kérem, szeretetreméltóságát azzal, hogy megengedje, hogy én itt még egyszer kiadjam ezt a nevezetes nyilatkozatot, amelyben, úgy látszik, benne van min-

den, ami Ady urat ebben az irodalminak mondott vitában érdekelte. Ez a minden nem egyéb, mint Ady Endre úr személye. A többi, amiről e vitában még szó volt: az irodalom maga, a jó ízlés, az erkölcs, a hazafiság, egy anyának diák fiát féltő följajdulása: az mind tiszta, jelentéktelen mellékkörülmeny Ady Endre úr becses személye mellett.

A nyilatkozat ugyanis így szól:

[Rákosi Jenő itt teljes terjedelmében közli Ady Endre nyilatkozatát.]
Ebben az okmányban, amely kisé fennhéjázó és nagyszavú, Ady úr három ügynevezett ténykörülmenyt sorol föl, amely rá nézve lehetetlenné teszi, hogy velem vitába bocsátkozzék, s ezek alapján intézi szerkesztő úrhoz hármas kérdését arról, hogy *magyar-e, úri-e és tisztességes-e* az én irodalmi vagy politikai vitám.

A *vita* szó helyére, nemde, bizvást tehetjük, hogy ez irodalmi vagy politikai — *háború*? Heves harc az irodalom berkeiben. Én, tisztelt szerkesztő úr, a most dúló nagy európai háborúról sok mindenfélét olvastam, de azt sehol, hogy a muszka vagy a francia, vagy akárki, azzal az ürüggyel, hogy egy goromba baka az inába lőtt, vagy egy heves huszár levágta a félfület, azt mondta volna: így nem játszom, ilyen nem magyar, nem úri és nem tisztességes legényekkel folytasson háborút más, aki nem olyan kényes a fülére, vagy akinek kevesebb szüksége van az inára.

Ady Endre egy azték bálvány nyugodalmával nézi az irodalmi háborút mindaddig, amíg az ő irodalmi komitácijai én rám azt kiabálják, hogy oda van irodalmi és politikai hitelem, hogy én irodalmi ellenfeleimet el szoktam tenni láb alól, hogy én irodalmi és politikai meggyőződésemet érdekem szerint csereberélem, hogy én az irodalomban kancsukával dolgozom, és így tovább; de megrendül isteni nyugalma, és leszáll piederstáljáról legpózosabb és legsajjább személyében, és odáig vetemedik szent haragjában, hogy költői és prózai rendes nyelvezetétől eltérően egészen értelmes mondatokban tegyen rám panaszt tisztelt szerkesztő úrnál.

Mert hogy mi, alsórendű lelkek, hogy aprítjuk föl egymást hurkatöltékké, és hogy mi lesz irodalomból, ízlésből, közszellemből s amaz értékekből, melyekért kardot rántottunk: az mellékes. A fődolog, hogy kölcsönösen kiöntött — téntánk egy cseppje is oda ne freccsenjen az ő komoly ábrázatába vagy kivasalt nadrágjára.

De lássuk hát, tisztelt szerkesztő úr, Ady Endre úr ténybeli vádjait. Mert én úgy sejttem, hogy ezek a vádak egy kissé rozoga lábon állanak, és azt tartom, ha valakinek mindössze ennyi mondanivalója van egy öt tárgyaló irodalmi (ha csak ügynevezett is) és politikai vitában, és ahhoz ő olyan súlyosnak látszó kérdéseket csatol: akkor annak a kevésnek is, amit mondani tud, legalábbis igen komolynak, igen alaposnak és föltétlen igaznak kellene lennie.

Azt mondja Ady Endre, hogy e vita rendjén először azt állapították meg róla, hogy egy gazdag mecénás pénzén él, végül pedig most azt írtam meg, hogy jól házasodván, kényelmes otthonhoz és jól főző szakácsnéhoz jutott.

Tisztelt Szerkesztő úr, ez a kettő elsőben is kizárja egymást. Ha én elül azt mondom, hogy Ady Endre egy gazdag mecénás pénzén él, nem mondhatom hátul, hogy a felesége pénzén él, és tart magának jól főző szakácsnét. Vagy az egyiket mondhatom, vagy a másikat, a kettőt együtt nem mondhatom. A mulatságos a dologban az, hogy én az egyiket egyáltalán nem mondtam, a másikat meg nem úgy.

Hogy Hatvány Lajos báró úr e holtapos társaságnak a mecénása, azt hallottam, tudni nem tudom. Nem emlékezem rá, hogy erre valaha tettem-e célzást vagy nem; de ennek a vitának a rendjén nemhogy ezzel kezdtem vol-

na, de én erről egy betűt sem írtam. Ez az állítása vagy vádja Ady Endre úrnak mint semmis, elesik.

Hogy, jól házasodván, kényelmes otthonhoz és jó szakácsnéhoz jutott: ezt sem mondtam a Nyugat koszorús költőjéről. Én azt mondtam, hogyha szakácsnéja ételnek olyan kottyalékot tálalna elejbe, amilyen költészetnek az a két verse, amelyet idéztem: a szakácsnéja fejéhez vágná a tálalt. Ennek a hasonlatnak a bevezetése volt, hogy „hallottam, hogy jól házasodott, és kedves otthonban és kényelemben él a vidéken” — ha mármost ott a szakácsnéja — stb. Ha ezt nem hallottam volna róla, akkor szakácsnéja helyett alkalmasint — pincért írtam volna, ennyi az egész.

Amit tehát én írtam, az más, mint amit ő olvas rám nyilatkozatában; de tegyük föl, hogy ez a nyilatkozat híven idézné azt, amit mondtam a szakácsnéról, és tegyük föl, hogy csakugyan mondtam volna, amit rám fog a mecénásról: hát micsoda nem magyar, nem úri és nem tisztességes dolog volna ebben?

Ezren és ezren vannak tisztességes, munkás, becsületes, minden tekintetben kifogástalan emberek, akik jobb módjukhoz és megfelelő szakácsnéhoz jó házasságuk révén jutottak. S ami a mecénást illeti: az első, akiről tudjuk, hogy pártfogójának köszönte szerencséjét: az jó, öreg Horatius volt; az ő pártfogójának a neve változott át fogalommá, úgy, hogy ma az irodalom és író pártfogóját az ő nevével nevezzük mecénásnak. De nem nevezhetnők annak, ha ő is szőgyellte, titkolta s megalázkodóan tartotta volna a nemes és dúsgazag római úr értékes érdeklődését Horátius művészete iránt, mert akkor nem énekelte volna meg jóakaróját:

Maecenas, atavis edite regibus,
O et praesidium et dulce decus meum!

Édes díszemnek, édes dicsőségemnek nevezte, nemhogy röstellte vagy eltagadta volna. De egy pár esztendővel idebb: Csokonai Vitéz Mihály se volt rest ismételve megnyergelni pegazusát egy-egy mecénása dicsőítésére.

Miért szőgyenli Ady, ha van vagy volt mecénása? És miért haragszik, ha nincs, és nem is volt, és mégis azt mondják róla, hogy van?

Mindez mértéktelen hiúságra, alaptalan önhittsége és nyughatatlan lelkiismeretre mutat. A mecénásság igenis minden időben úri tempó és a művészetnek s tehetségnek való tiszteletreméltó hódolás volt.

A második és középső vádját, amely szerinte az elsőt követte volna, holott voltaképpen ezen másodikon indult meg az egész irodalmi hadakozás, utoljára hagytam. Ez az, hogy Ady Endrének magánlevelét illetéktelenül publikáltam.

Ebben a vádban van valami kis jogosultság. Mikor pedig ezt így nyíltan kimondom, elképzelheti mindenki, hogy azt a végzetes és Ady poétai önhittségét oly cinikusan és megdöbbenően föltárá levelet csak alapos megfontolás után adtam ki.

Hogy közreadtam, annak két oka van: első, hogy Ady Endre úrnak semmi magánügye vagy érdeke benne csak érintve sem volt; második, hogy a közérdek súlyosan volt benne érintve.

Akinek a levél címezve volt, egy fiatal tanuló, nekem a levelet — anélkül hogy én őt ismertem, anélkül, hogy ő engem ismert volna, elküldte egy harmadik személy által azzal, hogy használjam föl tetszésem szerint.

Én pedig azt gondoltam magamban: ha egy fiatal diák hozzám levelet ír, s benne tőlem azt kérdezi, mit tartok én Ady Endréről, a költőről, akkor én neki ezt felelem: Tisztelt fiatal barátom, önnek egyelőre teljeseleg, ha

megtudja, mit tart Adyról az ön irodalomtanára. A többire ráér utóbb, ha majd a gimnáziumot sikerrel és becsülettel elvégezte.

Ady Endre úr pedig a következőket felelte a kíváncsi fiatalembernek Gyóniról: Fiatal barátom, Gyóni sohase volt, sohase lesz költő. Még a háború sem teszi azzá. Ő igazi költőket transzponál, főképpen — engem. De hát hadd éljen meg szegény a háborújából. . .

Mármost, tisztelt szerkesztő úr, megtudtuk a Budapesti Hírlapban egy anyának megjelent leveléből, hogy mily rombolást jelent ifjú nemzedékünk az a szellem, amelyet Ady Endre úr és iskolája képviselnek az irodalomban. De hát az az affektált értelmetlenség, az eleven hús amaz undorító kultusza, a vérivő leányok, az izzadság párája, az áldozatkész és önfeláldozó hazafiság helyén az az ostoba hengegés az új magyarsággal és minden egyéb ingredienciájával s kelléke ennek az idéttlen iskolának végre is az érvényesülésért, a kenyérért és a hirhedtségért való verejtékes küzdelem. Ők talán a veszedelmét nem is látják. Talán már sikerült is egymással és magukkal elhithetni, amit hirdetnek: hogy ez az — *igazi*.

De hogy négy szemközt, levélben, magánérinkezésben, tanuló diákokkal szemben sem dobják el komédiás álruhájukat és szerepükhöz festett álcukat: ezt akartam és tartottam érdemesnek Ady Endre úr levelének közlésével megbélyegezni. Hogy jól számítottam, mutatja a jajgatás és fogcsikorgatás, melytől berkeik hangosak. Nem tudnak e komoly vádakra semmi érdemlegest felelni: csak gorombáskodnak, dühösködnek, ferdtének, sőt hazudnak is. És légió azok száma, akik ezt cselekszik, budapesti és vidéki napilapokban, folyóiratokban — valóságos négyes antant egy kettős szövetséggel szemben. Ez a kettős szövetség mi vagyunk: én és az Igazság. Én, a senki és senmi, a névtelen Dunántúli. De jelentéktelenségemnek döntő súlyt, egyedülvalóságomnak ellenállhatatlan erőt, semmiségemnek tekintélyt, hadakozásomnak diadalt ad szövetségem, az Igazság, amelynek sok tévelygés, vétkezés, kísértés után eljött az ideje. El — Európában is, el Magyarországon is, el irodalmunkban is. Szerkesztő úrnak tisztelettel híve,
Dunántúli.

Rákosi Jenő fenti írásával egy napon a Budapesti Hírlap még egy cikkében érintette a Rákosi által felidézett vitát. Ez utóbbi azonban már nem Ady nyilatkozatához kapcsolódva foglalkozott a vitában felmerült kérdésekkel, hanem tovább szítva a vita tüzét, általában támadta a Nyugat képviselte modern magyar irodalmat, ezen belül is elsősorban Ady és Babits személyét. A Szidor álnévvel közölt cikk szerzője feltehetően az ekkor a Budapesti Hírlap szerkesztőségében dolgozó Pekár Gyula volt, vagy ha nem is, az álnév mögött — miként erre a Világ nov. 23-i, a cikkre Válasz Szidoréknak címmel reflektáló írásának (I. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzetei között 469. l.) „pekározásából” következtethetünk — az egykorú irodalmi közvélemény mindenesetre őt sejtette. A Budapesti Hírlap szóban forgó, a lap 2—3. oldalán megjelent cikkének szövegét itt adjuk:

Hérosztratosz-irodalom

Valamennyien élvezettel olvassuk azt a vitát, amelyet Dunántúli folytat a Budapesti Hírlap hasábjain, s amely egész kis csapatot mozgatott meg odaát — Nyugaton. Babits, Ady, Igunotus, a másik Ady és a dii minorum gentium itt-ott, napi-, heti- és egyéb lapokban támadtak neki Dunántúlinak, aki egymagában állja a (néha egészen sekélyes, személyeskedő) támadásokat. A szellem invalidusainak ez a hadserege nem sok kárt tesz Dunántúliban, aki, mint az öreg Toldi az izetlenkedő udvari kölykek között, nyugodt egy-

kedvűséggel áll e hancurozás közepette. Elég, hogy egyet kanyarodjék Toldi menteujja, s rendre dől az apród, mint a zöld fű nyáron. Csak így, menteujjal ütogeti le Dunántúli maga körül a füvet — amely tényleg zöld —, lassanként belátva, hogy ehhez a küzdelemhez nem az irodalom kardja való a kezébe, hanem elég ide a nádpálca is, és nem pánccél, de csak vizálló köpönyeg. Mert arra a nyálás nyelvöltögetésre, arra a sok szerénytelen, pökhendü quos egora, meg durva személyeskedésre, amivel a művelt és „intellektuel” Nyugaton irodalmi vitákat elintézni szokás, méltóbb választ, mint amit Dunántúli adott, elgondolni sem lehet. Nádpálca kell az iskolásfiúk kérdéző nyelvelésére.

De amikor a megtámadott céhbéli védelmére összeröffen és fölcattan az esprit de corps, ugyanakkor csodálkozva látom, hogy a tanuláson nevelkedett, tudáson izmosodott, elmélyülő, komoly tanulmányokon és etikai alapokon álló izlés és irodalom néma szemlélője marad ennek a viadalnak. Tudom, azt hiszik, hogy hiszen Dunántúli elég ember magáért, nincsen szüksége segítségre. Magától értetődik, hogy nem is segítségről van itt szó. Hanem arról, hogy ha valami holdbéli ember nézné ezt a vitát, azt hinné: Dunántúlié a különvélemény, s Babits, Ady stb. képviselik itt a közizlést és az irodalmi közvélekedést. Pedig — ça va sans dire — ellenkezőleg van.

Nem ok nélkül említettem az esprit de corps-ot. Mert ezek az urak, igenis, testületté tömörültek érdekeik védelmére. Mindnyája egyért, és egy mindnyájáért. Aki figyelemmel nézegeti szellemi termékeik lerakodóhelyét, a Nyugatot, ért engem. Agyba-főbe magasztalják ott egymást, Endre megdicséri Mihályt, aztán Mihály Endrét, az egyik dedikál a másiknak egy nyolcsoros verscskét, a másik meg az egyiknek valami novellát. Csupa név, csupa dicséret a lapjuk a csomórödésig. Tíz-tizenkét név, egy pénzes nyugatos mecénás, sok zagyya értelmetlenség, ha lehet még több izléstelenség, malacság és szemérmertlenség; keverd össze, add föl sületlenül: ez a Nyugat irodalmi szakácskönyve! Kéz a kézben csinálódnak ott a költők és írók is. Emberek, akiknek tegnap még semmi bajuk nem volt, „egy istenverte pillanatban: költő leszek!” kiáltással csakugyan, minden akadály nélkül verset írnak Igotusnak, és addig írnak, amíg szűk baráti kör valóban befogadja őket. Aztán fűjják, fűjják közös igyekezettel az új hólyagot. Egyiket nagyobbra, a másikat kisebbre, ahogy éppen a hólyag bőre állja a sok baráti dicséretet. De többnyire állja ezt valamennyi emberül. A tesztek, hogy tégy így egészül ki náluk: fűjlek, hogy fűjj elvvé.

Nem először foglalkozom én ezzel a társasággal, tudom jól, hogyan lesz ott valaki költővé. Évekkel ezelőtt egy tehetséges fiatal — akkor még kezdő — író kapja magát, kanyarít egy verset, amely így kezdődött valahogy: „Vettem ötért gesztenyét, de nem tudtam megenni.” (Képzeltelhető, milyen volt a folytatás!) Beküldi a Nyugatnak; az, miután a vers furcsa, bolond és minden értelem nélkül való volt, leközli. A fél város nevetett ezen a versen — (a többek között volt egy ilyen sora is: „vajon ez művészetet képez?”) —, a szerző mulatott a legjobban, csak a lap akkori szerkesztője vette komolyan, és irodalmi emberek előtt magyarázta, hogy ez a vers szép, és határozottan — művészetet képez. Ha szükséges lett volna, a Nyugat egész gárdája síkra szállt ezért a versért, és eskü alatt vallja, hogy ennél szebb verset még ők sem tudnak írni. Ebből a kis históriából is megtélheti mindenki, milyen komoly dolog lehet ez a nyugatos nyavalygás.

De miután a mondásnak, hogy nincsen olyan ostoba dolog, amely meg ne találna a maga közönségét, itt is igaza volt, évekkel ezelőtt a 18 éven alóli mindkét nembeli ifjúság körében népszerűek is voltak, és egyáltalában nem ment komoly bankfiúszámba az, aki nem a Nyugatot cipelte a hóna alatt. Most, hogy megnehezült az idők viharos járása fölöttünk, és a tizennyolc

évesek is férfi szívvel, férfias akarral végzik a nagy munkát, bealkonyodott nekik. Prófétájuk, Ady Endre, procul negoti is küldözgeti szemforgató dolgozatait, amelyeknek a poénje mindig az: utállak, háború, s hajh, ha nekem lehetne most szabadon, őszintén írnom! (Szegény ember, mintha nem szabadna! Hiszen minél őszintébb, annál értelmetlenebb. Kinek ártnak az ő „forradalmi” szóhalmazai?) A többiek itthon tengnek-lengnek, senki sem kíváncsi rájuk, közönség nélkül, jó részük munka nélkül. Dunántúli tehát éppen a legjobbakor jött! Érdeklődést támasztott irántuk, és megint beszélnek róluk. Mert az ő költészetük tisztára a qu'en dira-t-on kérdése. Fognak-e beszélni rólunk? Jót vagy rosszat, csak beszéljenek!

Dunántúli mint esztéta kezeli őket. Lehetetlenség. Csak a pszichiátria segítségével sikerül rejtelmekbe hatolni. A föltűnni vágyás abnormissá fokozódott bennük, akik voltaképpen valamennyien Hérosztratosz-kópiák. Nem egy Diana templomot gyűjtanak föl, hogy beszéltesse magukról, ők folgyújtják a haza, az erkölcs, a szemérem, a józan ész és ízlés templomait is. Minden égjen, de beszéljenek róluk!

Van ebben a társaságban egy „költő”, aki például megírta a saját felesége — vetkőződését, egészen addig, míg lepel nélkül állott előttünk, s akkor elkezdte ingerlően magasztalni — mint valami Terentius vigjátékban a leno — nejének részleteit. Egy másik meg végrendelkezik, és koponyáját a kedvesének testálja, hogy arra üljön a kis aranyos, amikor éppen — ülnie kell. (Még körülírva sem lehet úri emberek között reprodukálni ezeket a ternekeket.) Mindig torz, beteg vagy ocsmány témákat kerestek, olyat, ami botrányos, csakhogy beszéljenek róluk. Ők azok, akik megénekelték a szemétdombot, a Lichthofot s több más ilyen igazán hozzájuk méltó témát.

Tehetsége a legtöbbnek nincsen, akinek pedig van valamelyes, az sem olyan földrengető. Alkotásaik révén tehát nem sokat beszélgethetnének magukról. Énnélfogva leleményesen ráhelyezkednek az opportet ut fiant scandala álláspontjára, és csinálnak botrányokat.

Ilyen a Dunántúli által kifogásolt Babits-verssor is. Békében csak banális volna, és senki sem emlegetne olyasmit, hogy a költő úr inkább a babája kisujjáért ontaná véret, mint száz királyért, lobogóért. Ma kell az ilyet elmondani, amikor ezek véreznek a lobogók becsületéért, ma, amikor itthon százezrek aggódnak a lobogók alatt küzdőkért. Ma kelt megbotránkozást az ilyen cinikus gesztus.

De Babits másképpen is tud érdeklődést kelteni. Ő, ha kell, prózaíró is. (Ezek mind univerzális zsenik.) A Nyugat közöl most tollából valami meghatározhatatlan prózai műfajt. A címe: Kártyavár. Ott így ír:

„A szép asszony mosolygott, kimutatta fogát, mintha valami nagyon titkos, delikát, édes rejtékét mutatná testének. Ah, bent, a kis édes szájban, a bájos, éles, piros nyelv körül, belül a fogak vakító várfalán, micsoda meleg, nedves, mézes rejték.”

Ah, tanár úr — delikát, titkos, meleg, édes, nedves, mézes rejték! Milyen érdekes! De tud ő realiztikus, naturalisztikus is lenni. Íme:

„Süllyedjen el az egész város (mondhatja egy úri leánnyal). Úgy képzelte, mintha egy hirtelen mérges kelevényt látna az öreg föld bőréen, egy viszkető, dagadt kelevényt, amelyben ártalmas férgek nyúzsógnak... A gyomra keveredett... Jó volna ezeknek a kolera... A fene essen a palotájukba!... Ennek a taknyos gyereknek...”

Így ön, tanár úr! Szép ez? Irodalom ez? Művészi ez? Furcsa kérdések, ugye — bizony? Mintha ezek az urak törődnének ilyen kérdésekkel.

De Babits még a tehetségesebb. Valaki (nem fogom a nevét a Budapesti Hírlap nagy nyilvánossága révén ismertté tenni) Arminka hős cím alatt káromkodik néhány oldalon keresztül. Ott meg ilyesmik olvashatók:

„Az istenit a fajjának. (Sic.) Micsinált itt, azt a kutyaistenit! No, fene meg is eszi! Az anyád kínját. Ereggy, mert hasba kenlek. Hurrá, a kutyistenit!”

Így ír ott ez a valaki, miután megnyugtatóul kijelenti, hogy „A káromkodás az Isten adománya”.

Ilyen ez a társaság, és ilyen ennek az irodalma. Kíváncsiak vagyunk, milyen lesz majd az az ifjúság, amely Ady Lajos tanár úr, meg Babits Mihály tanár úr tanítása, nevelése után kerül ki a közéletbe.

A Nyugat utolsó oldalán Ady Endrének valami zavaros pár sora olvasható, amiből mindössze annyit tudtam megérteni, hogy ő a most folyó világháborút röviden *nagy Heccnek* nevezi.

Tehát semmi más, mint *nagy Hecc*. Létünk, fajunk, nyelvünk küzdelme, milliók hörgése, elsírt könnyek és elsóhajtott fájdalmak az ő szava szerint csak *nagy Hecc*. Persze, ha a mester ezt heccnek tartja, akkor a tanulékony Babits természetesen inkább a babája kisujjáért ontja a vérért, mint ezért a heccért.

De Dunántúli vitája egészen akadémikus. Mert Babits a babája kisujjáért sem ontja a vérért; egyáltalában semmiért sem ontja.

Ignotus, Babits, Ady Endre, Ady Lajos védelmezői, csinálói ennek az irodalomnak, lenézői a zászlónak, fensőbbeséges megvetői e nagy heccnek — fűtött szobából, jó stallumok mellől, pesti gyalogjárón, vidéki kúriák kényelmes ágyában, de nagy legények az urak! Fiatal ember valamennyi, s itthon van valamennyi! Nélkülözhetetlen vagy alkalmatlan valamennyi.

Fölmentettnek lenni, alkalmatlannak lenni nem szégyen. De aki itthon van, nézzen tisztelettel, becsüléssel azokra, akik érette is küzdenek! Az ne legénykedjék, ne nézze le a zászlót, ne nevezze százazrek vére küzdelmét egyszerűen heccnek! Az húzza össze magát, tanítson, adjon irodalmi tanácsokat az irodalmi fővárosnak, dolgozzon, és igyekezzék valahogyan kiérdemelni azt, hogy itthon van! De itthon is lenni, és gúnyos, kicsinylő ajkbiggyeszteséssel beszélni a háborúról, a zászlóról, nagyon — nem illik. Az urak költők, írók zsenik, lángelmék — de úgy látszik, még mindig nem eléggé szobatiszták. Pedig, higgyék el, ez is valami.

Szidor

Az Ady nyilatkozata után változatlan heveséggel tovább gyűrűző vitában a Budapesti Hírlap előbbi két cikke megjelenésével egy időben a modern magyar irodalom részéről Fenyő Miksa reagált a folytatódó támadásokra. A Nyugat nov. 16-i számában (1302—1303. l. — Figyelő) közreadott írásában Fenyő főleg Rákosi nov. 9-i, Babits ellen intézett, s nov. 12-i Budapesti Hírlap-beli „leveleire” reflektált. (Az utóbbi szövegét l. a már említett okt. 17-i Ady-cikk jegyzeteiben.) Fenyő Miksa szóban forgó írását itt közöljük:

Irodalmi vita

Rákosi Jenő folytatja támadásait Ady, Babits és Móricz ellen meg mindenki ellen, aki a Nyugat körül él és lélegzik. Már a múltkor is nehéz volt, ma már teljesen lehetetlenné vált számunkra ennek a vitának a folytatása. A két utolsó Dunántúli-levelnek viceházmesterei hangja, könnyen hívő és felületes emberek számára beállított érvei, a tömegek legalacsonyabb ösztöneire és elfogultságára spekuláló hamisításai: mindez kizárja, hogy azokkal a fegyverekkel szálljunk szembe vele, amelyekkel eddig a Nyugat a maga irodalmi törekvéseit érvényesítette — mint ellenségeink tehetetlen dühéből is kiteszik: nem minden eredmény nélkül. Vajon mit válaszolhatunk Rákosi-

nak arra az érvére, hogy „a nagy francia forradalom dicső hármas jelszavából fejlődött individualizmus” döntötte veszélybe Franciaországot. Mondhatjuk-e, magyarázhatjuk-e neki, hogy ez az individualista, ez a züllésbe vitt Franciaország, melynek kalózzászlaja sok mindent takar, ami Rákosi Jenő szemében vörös posztó, az egész világot meglepte makacs kitartásával, ellenállásának keménységével és — kimondhatjuk bátran, csak szövetségesünk érdemeit öregbítjük vele — hősiességével. Rákosi Jenőnek, aki nemigen szokott az ország határain túlnézni — sem az érdeklődése, sem a műveltsége nem képesíti erre, s itthon is csak azokat a tüzeket veszi észre, melyeken a maga levesecskéjét melegítheti —, hasztalan magyaráznók, hogy éppen a nacionalizmusa volt az, ami Franciaországot e háborúba vitte — aminthogy a szerb, az orosz, a francia nacionalizmus lelkén szárad az egész háború —, tehát éppen azok a törekvések döntötték veszélybe, melyeket itt, nálunk Rákosi Jenő irt zászhlajára, hála istennek, kevesebb tudással, kevesebb meggyőződéssel és így remélhetőleg kevésbé ártóan. Tudhatná (honnan tudhatná?), hogy ha a nacionalizmus taszította Franciaországot ebbe az örvénybe, a szocializmus kemény fegyelme és szervezkedni tudása az, mely most a lelket tartja benne, és megmenti, ami még menthető a francia nemzet számára. Nehéz volna mindezekről kioktatni, s aztán nem is kívánható, hogy külpolitikai kérdésekben véleményét megváltoztassa, lévén ez az egyetlen terület, ahol a meggyőződés szilárdságának luxusát magának megengedheti.

Vagy hogy szálljunk vitába azzal az érvvel, mellyel Ignotus sújtja le a porba: Ignotus a főváros művészeti szakelőadója évi 6400 korona javadalmazással. Sajnos, a fővárosnak nincs művészeti szakelőadója, de ha volna, akkor ki tölthetné be azt méltóbban — több szeretettel a művészet ügye iránt, több megértéssel és ízléssel —, mint éppen Ignotus. De hát Ignotus (ami egyébként nem tartozik az ügyre) más hivatáskört tölt be a városnál, és valóban betű szerint annyi fizetés ellenében, mint Rákosi Jenő írta, annyi fizetés ellenében, amennyiért Rákosi egy valamirevaló kezdő újságrót nehezen kap lapjához. Az ilyen érvekkel szembeszállni, a nyilvánosság előtt pertraktálni, hogy Ady Endre jól nőszült-e vagy szerelemből, jó szakácsnét tart-e vagy csak minden eszesleányt, irodalmi vitában elhessegetni a háborús konjunktúra kihasználására alapított zuglapok Rákosi igazát alátámasztó nagyképmű kitanításait, egy „anya” Rákosiék konyháján kotyvasztott nyilatkozatát, egy „agylágyult” nyilatkozatát, mindez olyan kellemetlen, jóízlésünket próbára tevő feladat, hogy szívesebben álljunk a passzivitás vádját.

Ady Endrének két versét is leközi Rákosi Jenő egyik levelében (az utolsóban, melyben már-már Toldi Györgyre emlékeztető dühösséggel kezeli az ügyet): A nagy hinta-játék és Intés az őrzőkhöz címűeket, annak a bizonyítására, hogy Ady Endre Rákosi Jenőre a Píthia, „a félkegyelmű néember” benyomását teszi. Hát hiszen ez lehet, ő tudja, hogy mit ért meg és mit értékel. De bizonyosra veszem, hogy mikor Tompa Mihály A madár fiaihoz meg Arany János A rab golya című versüket megírták, akadtak esztétikusok, akik e versekben csak gyöngye ornitológiai fejtegetéseket láttak. Aki azonban komoly és becületes szándékkal, szívét-szemét-fülét kitarva, meleg érdeklődéssel a kor eseményei és magyar fajtája sorsa iránt olvassa Ady versét — éppen a kipellengérezett Intést, de a másikat is —, lehetetlen, hogy a vers zsolozsmás szépsége meg ne ragadja, s ne vibráljon át rajta az érzés, hogy géniusz suhant a mellett, akit nagyszerű magyarságában nem ér a Rákosiék semmi piszkolódása.

Fenyő Miksa

Fenyő Miksa cikkével együtt, a Nyugat ugyanazon számában látott napvilágot Ady-nak az ellene irányuló támadásokra való lírai reagálása, az Ifjú szívekben élek c. vers, melynek alcíme a Nyugatban — Vén csaholók-nak küldöm — félreérthetetlenül jelezte a vers aktuális kötöttségét. Ady versének polemikus súlyát csak fokozta, hogy a Nyugat szerkesztői párral arrébb helyezték el a folyóiratban Babits Vers támadásokra c., ugyancsak Rákosiéknak felelő költeményét. A két vers másnap, nov. 17-én Versek cím alatt együtt jelent meg a Világban (7. l.), tüntető módon fejezve ki a két költő emberi, eszmei együvértartozását a személyüket és költészetüket célba vevő hajszában.

Miközben Ady verssel is fellépett a konzervatív táborral szemben, nyilvánosságra került, hogy a Petőfi Társaság felveendő új tagjal sorába jelölte Gyóni Gézát. E hír nyomán nov. 16-i számában a Bácskai Hírlap, ismét hallatva hangját, vezércikket szentelt az Ady, ill. Gyóni személye körül kiterjedtebben polémianak. A lap főmunkatársa, Havas Emil által írt, (h.) jeggyel jelölt vezércikk szövege a következő:

Gyóni Géza a Petőfi Társaságban

Szabadka, november 16.

(h.) Hetek óta az egész országban izgatott, csaknem személyeskedő vita folyik Gyóni Géza és Ady Endre körül. Értékmegállapításra törekszenek a vitatkozók, arra, hogy az ország literáris közönségével elfogadtassák valamelyiket költőnek. Az igazinak. A hamisítatlannak.

Mi távol maradtunk a zajtól, bár legtöbb zölkünk volna hozzá, az egyik költő a mi családunkból való, itt őrizzük a szerkesztőségi asztalon a könyöke nyomát, itt láttuk legutoljára írni, élni, gyötrődni, költőnek lenni. A gyerekes öröm rejtelmességével fülelünk a vitázókra, a fölény a miénk: ők még arról tanakodnak, költő-e Gyóni Géza — naivak, idegenek, sznobok —, tőlünk kérdezzétek meg, mi tudjuk, hogy az, mi látjuk őt annak, szent isten ugye', a lelke is az, a szelleme is, az élete is. Az írása pedig — hát erről nincs mit beszélni. Fájdalomtól és örömtől szétszaggatott szívéből hullott vércseppek, könnyéből kivált gyöngyök, agyától elszakadt szellemkincsek, ha soha betűvé nem sarjadztak volna, Gyóni akkor is költő lenne, mert az embert nem az írása teszi azzá, hanem az élete. Inkább a belső, mint a külső, inkább az, amit elgondol és érez, mint az, amit kifejezésre is enged.

Gyóni Géza körül most már irodalom támadt, amin maga fog leginkább csodálkozni, ha egyszer hazajön. Nem, ezt nem érdemelte meg. Sohasem volt olyan, hogy szerette volna akár a kimosott fehérneműt is az utcai kötelelen lógva látni, de különösen restelné: hogyan áll oda költészeti vagy irodalmi pártpolitikát csinálni az ország sajtója, és miként vitatkoznak erős, komoly és értelmes fejek szent elvitázhatatlanságokról.

Hogy költő-e valaki vagy sem, igazán nem tehető a homouision és homouision kérdésévé. Asztalos-e, ki magát úgy nevezi, és lakatos-e a közjegyző, ha privátdílenciából lakatot csinál, erről beszélhetnek olyanok, kiknek más dolguk nincs. De talán a verses nyelven íróknak csak egy választható van: fűzfapoéta és költő — más nincs, még rossz költő sincs, mert aki életének fájdalmából, örömeiből, álmaiból csak egy igazi költeményt teremtett is — költő a neve. Gyóni Géza pedig az, mert úgy született, és mert megírta az Alexis levele Alexához meg a Csak egy éjszakára című verseit, s ha mást nem írt volna is, értékmegállapításra nincs szükség, mert e két vers érték.

A Petőfi Társaság siet elhessegetni az álmatlanságot azok feje felől, kik nem tudnak aludni azon bizonyos „i” betű miatt. Gyóni Géza-e vagy

Ady Endre — nekik Gyóni Géza, ami nem is lehet másként, mert ő szinte revelálja Petőfi le nem írt gondolatait, és arról igazán nem lehet gondolkozni, vajon ha Petőfi most élne, úgy írna-e, mint Ady, vagy azt költené-e, amit Gyóni Géza.

A Petőfi Társaság választása nem értékmegállapító — vannak ott Gyóninál kevésbé jó költők is —, de most fontos, mert igazat tesz, mert elégtételt ad, és elviszi — hová sohasem kívánkozott — a piacról Gyóni Gézát a magyar Parnasszusra.

Azért Ady Endre nem kevésbé lesz és marad költő. Ady fölmelegedett a francia dekadenciának otthon már hűlő üstjénél, és idehaza iskolát csinált, új nyelvet hozott, költészetünket új formákkal gazdagította, letagadhatatlanul közelebb vitt friss talentumokat a Nyugathoz. Sajnos, önérzete, elkapotottsága szertelen, túllátó, és ha Caligula kikiálthatta is a lovát császárnak, neki nem lesz ereje a hosszúfűrtű kis titánokkal istenné avatni magát.

Szinyei Merse plántálta hozzánk a plain-air festészetet, és megcsinálta az iskoláját. De ahogy nem állíthatja senki, hogy Csók István nem festő, úgy azt sem mondhatni józan ésszel, hogy csak Szinyei Merse a festő.

A legfontosabb, amit meg kell mondani: Ady Endre költő, de Gyóni Géza magyar költő. Ezért nagyobbra fog emelkedni nemzete szeretetében és megértésében, mint amaz. Ezt az utat egyengeti a Petőfi Társaság elismerése.

A Bácskai Hírlap vezércikkét követően másnap, nov. 17-én egy másik szabadkai lap, a Bácsmezei Napló ugyancsak hírt adott Gyóninak a Petőfi s ezen kívül a Kisfaludy Társaságba történt jelöléséről. Az erről tudósító rövid cikk (Gyóni Géza a Petőfi és Kisfaludy Társaságok tagja. L. a lap említett számának 4. oldalán) arról is beszámolt, hogy „szűnőben az irodalmi vihar, amelynek egyik hullámfogó köve Gyóni Géza”, ugyanakkor a lap úgy vélte, hogy az egymással szembe került két párt kicsinyes kavargásai után a kibékülés pillanatai közelednek. A Bácsmezei Napló híradása és optimizmusa azonban minden alapot nélkülözött. Ugyanis a szabadkai újság derülátó vélekedésével éppen ellenkezőleg, az elkövetkező napokban sűrű egymásutánban jelentek meg a vita újabb s újabb dokumentumai. Ezek soron következő darabjait l. a Rákosi Jenőnek c. 1915. nov. 16-áról vagy 17-éről való, ugyancsak az Ady—Rákosi-vitába vágó cikk (l. III. l.) jegyzeteiben (445. l.).

Tisztelt szerkesztő úr: A Budapesti Hírlapnak Ady nyilatkozata írása idején Rákosi Jenő volt a főszerkesztője s Csajthay Ferenc a felelős szerkesztője. — *E vita rendjén először azt állapították meg rólam, hogy egy gazdag mecénás pénzből élek:* Adynak ez az állítása csak megszorításokkal felel meg a tényeknek. A vita rendjén ugyanis nem íródott le ilyen tartalmú kitétel. Amire Ady utal, az a Budapesti Hírlap 1915. szept. 23-i számának — mint az okt. 17-i cikk jegyzeteiben már írtuk: bizonyos értelemben a vita előzményének számító — névtelenül megjelent, de kétségtelenül Rákosi tollából származó Tudósok és a háború c. vezércikke, amely Hatvany Lajosnak a Nyugat 1915. aug. 15-i számában megjelent Harcoló betűk c. Adynak ajánlott cikkét támadja. De a Budapesti Hírlap szóban forgó cikkében sem esik konkrétan szó arról, hogy Hatvany Ady mecénása, hanem csak arról, hogy Hatvany körül s az ő költségén „egy egész irodalmi irány tengődik és gárda forgódik”, továbbá arról, hogy Hatvany „patrónusa és kincstartója” annak az „irodalmi irányzatnak, amely a nemzeti irodalom közösségéből kilépett”, s amelynek „mestere és megalapítója” Ady Endre. E kitételeket azonban Ady okkal érthette úgy, hogy azok elsősorban órá vonatkoznak. — Hatvany

egyébként elégedetlenkedve s bizonyos sértődöttséggel fogadta azt a módot, ahogy Ady nyilatkozatában a mecénásság vádját kezelte. Erről tanúskodik a nyilatkozat megjelenésével egy napon, 1915. nov. 14-én Adyhoz írt, Ady-nak a Nyugatba szánt, a Budapesti Hírlap fentebb említett 1915. okt. 23-i cikkével szemben Hatvany védelmében íródott cikke (l. erre a Rákosi Jenőnek c., ugyancsak fentebb említett cikket és jegyzeteit) ki nem adásának okairól is tájékoztató levele (l. MTA Ktt. K. 7/59. és Hatvany L.: Ady, Bp. 1959. I. 298—299. l.), amelyet itt teljes szövegében közlünk:

Kedves Barátom!

Egy cikket ajánlok neked. Hogy a megszakadt emberi kapcsolat s baráti viszony helyett — első elárultatásom óta ez már így van — legalább eszmei hozzá tartozóságomat jelezze. Te megvédsz. Ne vedd rossz néven, de a cikk ellenünk fordult volna. Még pedig nem ok nélkül. Mert nem arról szólsz, hogy Hatvany mit írt és hogyan írt, mért van és mért nincs igaza, hanem kissé Dunántúliás piszkolódásba törsz ki. Ezért kértem Ignotust, hogy ne adja ki.

Ma egy privátlevelet írsz a B. H.-nak, melyben nekem is szerep jut. Igazad van, ha akár az Uristen előtt is letagadod csekély anyagi összeköttetéseinket — de Hatvany egy néked ajánlt írásért elsőnek volt megtámadva, — abban az írásban kifejezett néked nem idegen eszmékért — s te azt írod: A vita rendjén először azt állapították meg, hogy egy gazdag maecenás pénzből élek.

Nem látod, nem érzed, hogy ez milyen sérelem és arculcsapás nekem — a köz előtt való megtagadása a *közösségnek*.

Mily igazam volt, mikor leveleidet válasz nélkül hagyom, csak most érzem igazán. Ha tollat veszel kezvedbe, hogy a B. H.-nak írj, tessék megírni azt is, hogy a vita rendjén először mily méltánytalanság érte H-t.

Elmulasztottad, jóvátehetetlen. Bennem pedig csak *undor* marad.

Ezek után pedig üdvözlő — régibb verseid mindig hű bámulója és olvasója

Hatvany Lajos

Ady nyilatkozatára Hatvany hasonló értelemben még egyszer visszatért négy nap múlva, nov. 18-án Adyhoz írt levelében, sőt egy utóirat erejéig még egy későbbi, nov. 21-e utáni, ugyancsak Adyhoz intézett levelében (l. MTA Ktt. K. 7/62) is. Az előbbi levél szövegét l. Ady 1915. nov. 21-i nyilatkozata jegyzeteiben (467. l.), az utóirat szövegének vonatkozó részét itt adjuk:

Ami meg azt illeti — *fájtam* neked. Te, talán — nekem — nem? Te, — bizony, — nekem — igen. Ahova megyek, még tegnap is vasúton, a kassai professzor Oberschall, rámolvasta, hogy Ady Endre elárult és Rákosi védett meg. Avval mentegettelek, hogy nem tudsz jó prózát írni. Köszönd meg. Most komolyan ez az egyetlen mentséged.

A mecénásság kérdésében Hatvany számára kielégítő módon Ady végül is nov. 21-i nyilatkozatával (l. 112. l.) felelt meg Rákosinak.

Mj: VT (67.); AEPI (III. 500.)

95. Rákosi Jenőnek

[1915. nov. 16. vagy 17.]

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 10 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím alatt Ady által írt s erősen törölt alcím: *Nyílt térbe akartam írni*. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 124/2.

A kéziratához képest a következő mailól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor	Kézirat:
	Cím: Jenőnek	Jenőnek.
1.	3. „Nyílt tér”-ben	„Nyíltér”-ben
1.	4. múltas . . . „Nyílt tér”	múltas . . . „Nyíltér”
1.	5. túltesz	tultesz
1.	6. ezen fölül	ezen fölül
1.	7. beleavatkozik. Most, ha	bele avatkozik. Most ha
1.	8. „Nyílt tér”-ben	„Nyíltér”-ben
2.	3. utólszor	utólszor
2.	4. bűnlajstromát	bűn-lajstromát
2.	5. féllátású	fél látású
4.	2. túlzott	tulzott
4.	3. úriság	uriság
4.	4. Nyugatból	„Nyugat”-ból
4.	4—5. kólíntom — gyanús . . . ked- vére —, ahogy	kólíntom, — gyanus . . . ked- vére, — ahogy
4.	6. elszilajodásában, s	elszilajodásában s
4.	8. volt, s . . . súlya	volt s . . . sulya
4.	9. kártékony, s	kártékony s
4.	11. nemzedék-hajtás . . . kell, s	nemzedék-hajtás . . . kell s
4.	12. félrerúgásával . . . Szomorú	félreugrásával . . . Szomorú
4.	13. újkuruc	uj-kuruc
4.	14. valaki, s	valaki s
5.	1. vénember . . . világháború	vén ember . . . világháboru
5.	2. idején azt	idején, azt
5.	3. Ti . . . háború	T. i. . . háboru
5.	4. dúl	dul
5.	5—6. Budapesti Hírlap . . . meg- ritkultak, s	„Budapesti Hírlap” . . . meg- ritkultak s
6.	1. úrnak	urnak
6.	2. aggságennyhító	aggság-enyhító
7.	1. I.	I.)
7.	2. vagyok. — 2.	vagyok, — 2.)
7.	3. vénemberre	vén emberre
7.	4. polémiában	polemiában

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor
1.	3. Mert már (Eredetileg: <i>Már</i> ; ebből az <i>M</i> áthúzva, fölé írva: <i>Mert m</i>)
1.	4. ember, hogy (A kiemelt szövegrész után törölve: <i>róhás</i> ; a törlés fölé beszúrva: <i>ravas</i>)
1.	4. „Nyíltér” (A szó után két betűnyi olvashatatlan törlés)
1.	5. hajdani (A szó után beszúrva: <i>mér</i> ges)
1.	6. fölül (A szó után egy vessző törölve)
1.	7. dolgokba (A szó után beszúrva: <i>is</i> ; e beszúrás után újabb be- szúrás: <i>bele</i> ; ez utóbbi első <i>e</i> -je fölött egy vessző törölve)
1.	9. lendületesen (A szó után törölve: előbb egy vessző, majd: <i>beteg</i> ; az utóbbi törlés fölé beszúrva: <i>bomlott</i>)
2.	2. szóba. (A pont helyén eredetileg valószínűleg felkiáltójel állott, a pont fölött minden bizonnyal ennek a szára erősen törölve)

2. 3. előtt (A szó után törölve: *meg*, a törlés fölé írva: *utólszor*)
 2. 4. bűn-lajstromát (A szó egybe írva, a kötőjel beszúrva)
 2. 5. fél látású, (A vessző után törölve: *kancsal*; a törlés fölé beszúrva: *sanda*)
3. 1. Csak az (A kiemelt szövegrész után egy beszúrt szó olvashatatlanul törölve)
3. 1. menthet (A szó első tagja — *ment* — után két-három betű — *sen?* — olvashatatlanul törölve, a törlés fölé beszúrva: *het*)
3. 3. előttünk (Az *ő* helyén egy *u* vagy *n* törölve, a törlés fölé írva: *ő*)
4. 1. Bárcsak — (A szó két tagja külön írva s $\bar{\cup}$ -jellel összekapcsolva; a gondolatjel után egy vessző törölve)
4. 1. estem — (A gondolatjel után egy gondolatjel s egy ez után álló kettőspont törölve)
4. 2. legeslegelső (A *g* utáni *e* beszúrva)
4. 2. a tulzott és (A kiemelt szövegrész után egy szó olvashatatlanul törölve; a törlés első fele fölé írva: *neki*; a törlés után beszúrva: *ki nem járó, meg*)
4. 4. hagyatta (A szó végéről egy *m* erősen törölve)
4. 4. Ha akkor (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *e* *cikk*el)
4. 5. kedvére, — (A gondolatjel után törölve: *és*)
4. 6. elszilajodásában (A szó *i* utáni része eredetileg más volt, ez erősen törölve, majd föléje beszúrva: *lajodásában*)
4. 7. Most (A szó után beszúrva: *már azt*)
4. 8. valaha (A szó után beszúrva: *volt*)
4. 9. régi. (A pont után a mondat eredeti végén álló három szó olvashatatlanul törölve)
4. 10. minden, (A szó és a vessző közé beszúrva: *tiszta*)
4. 10. szép, (A vessző után beszúrva: *haladó és magyar*)
4. 13. év után (A kiemelt szövegrész után 4—5 szó olvashatatlanul törölve, a törlés fölé beszúrva: *ez a levitézlett, ez a magát meghazudtolt, uj-kuruc*; az *uj-kuruc* előtt apró, olvashatatlan törlés)
4. 16. leleplezést (A *p* után egy *z* törölve, a szó folytatása a törlés fölött kezdve)
5. 1. most (A szó után egy vessző törölve)
5. 1. ember (A szó után beszúrva: *a*; a beszúrás után egy betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés után beszúrva: *leg*)
5. 2. helyet (A második *e* után egy betű olvashatatlanul törölve, a törlés fölé írva: *t*)
5. 3. azt (A szó után törölve: *hiszi*; a törlés fölé írva: *képzeli*)
5. 4. dul (A szó után valószínűleg egy vessző erősen törölve)
5. 4. dul és (Az *és* után törölve: *halaszt meg*; a törlés fölé írva: *pusztít el*)
5. 5. régiek: (A kettőspont helyén eredetileg vessző, a kettőspont a vesszőre írva)
5. 5. hívők (A szó után erősen törölve: *általában*; a törlés elé apró betűvel beírva: *meg*; a törlés fölé pedig beszúrva: *pláne*)
5. 7. azok már csak (A *már* apró betűvel utólag írva a két másik szó közé)
6. 3. tudok, (A vessző után törölve: *soha*; a törlés fölé írva: *többé*)
6. 7. hagyni, (A vessző után törölve: *igen*)
7. 2. magamat, (A második *m* és a vessző közé az *at* — mint azt az írás eltérő jellege mutatja — utólag írva be)

Bek. Sor

7. 3. vigyázzanak e (Az eredetileg *a*-nak is olvasható *e* erős, kalligrafikus vonásokkal javítva)
7. 4. veszedelmesen, (A szó és a vessző közé beszúrva: *sürüen*)
7. 5. — jóslóan! — (A szó előtt és után eredetileg vessző; az első vessző a ráhúzott erős gondolatjellel, a második áthúzással törölve; az utóbbi fölé írva a felkiáltó- és a gondolatjel; a második gondolatjel után törölve: *sürüen*)
7. 5. ez a (A kiemelt szövegrész után három betűnyi olvashatatlan törlés; a törlés fölé írva: *szó*.)
7. 5. Lipótmező. (A pont után két szó olvashatatlanul törölve, a nagyméretű pont valószínűleg egy vesszőt takar.)

A kézirat bizonyos javításai (l. az 1. bek. 3. és 4., a 2. bek. 3., a 4. bek. 8., az 5. bek. 3., 4., 5. és 7., a 6. bek. 3., a 7. bek. 2., 4. és 5. sorának javításait), mint az az utólag beírt szavak, szövegrészek eltérő írásából kétséget kizáróan megállapítható, nem fogalmazás közben keletkeztek, hanem a kézirat befejezése utánról valók. Ady tehát a már bevégzett kéziratot még egyszer átnézte, s bizonyos pontokon javította, módosította azt.

A cikk a Rákosi Jenővel s a konzervatív irodalom híveivel folytatott sajtópolémia (l. ezzel kapcsolatban a Távol a csatatéről. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.) során íródott. A cikket Ady a Világban kívánta közreadni, a Világ főszerkesztője, Purjesz Lajos azonban — mint azt Bölöni s Ady Lajos könyvéből egyaránt tudjuk — nem volt hajlandó közölni Ady kemény sorait. (L. Bölöni, 1966. 453. és Ady L., 210. l.) Bölöni (György könyve nyomán azt is tudjuk, hogy az akkor Pesten tartózkodó s cikkét is itt írta Ady cikke kiadásának megtagadása miatt „sértő üzenettel válaszul” Purjesznek (Révész Béla szerint „telefonon támadta meg a szerkesztőt”. L. Révész, 225. l.), amiből lovagias ügy keletkezett a szerkesztő és Ady között. Purjesz Lajos és Ady afférját végül is sikerült elsimítani, de az affér következtében Ady munkássága mintegy fél évre megszakadt a Világnál. (L. Bölöni, 1966. I. h., Ady L., I. h., Ady és a Világ kapcsolatának megszakadására, valamint a kapcsolat helyreállítására l. még kötetünk jegyzeteinek bevezetőjét.)

Kérdés, mikorra tehető a Purjessel való affér, ill. mikor keletkezett Adynak az affér alapjául szolgáló cikke. Fogódzót ehhez részben az affér következményeiről mondottak adnak. Ugyanis tekintettel arra, hogy nov. 7-én Távol a csatatéről cím alatt a Világ még közli Ady szokásos vasárnapi írásait (l. az ekkor megjelent cikkeket s ezek jegyzeteit kötetünk 109., ill. 433. oldalán), az afférra s ezzel együtt Ady s a Világ kapcsolatának megszakadására csak ez után kerülhetett sor. Nov. 7-ét követően 1916. máj. 5-ig Adynak a Világban mindössze két írását olvashatjuk. A nov. 17-i számban a Nyugat előző napi számából másodközlésként megjelent Ifjú szívekben élek c. versét, a nov. 21-i számban pedig a Rákosival folytatott polémia vágó nyilatkozatát. (Az utóbbit l. kötetünk 112. oldalán.) A két írás közül az utóbbi a Purjessel kapcsolatos affér s Ady cikke megírásának datálása szempontjából aligha vehető figyelembe. Egyrészt mert a nyilatkozat nem Ady szándéka szerint, hanem lényegében Hatvany Lajos nyomására íródott s jelent meg, másrészt pedig azért, mert Csinszka egy nov. 17-én kelt, Fehér Dezsőnéhez intézett leveléből nyilvánvaló, hogy ekkor már megtörtént az összeütközés Ady és Purjesz között, s Ady szakításra határozta el magát a Világgal. „Bandi úgy van, hogy szakít a Világgal s a Pesti Napló munkatársa lesz” — olvashatjuk az említett levélben (l. Dénes Zsófia: Akkor a hársak epp szerettek . . . Bp.

1057. 247. l.), ami, figyelembe véve Csinszka levelének dátumát, azt jelenti, hogy kérdésünk tekintetében csakis a nov. 7. és 17. közti idő jöhet számításba. E két időhatáron belül Ady cikkének keletkezését leginkább nov. 16-ára vagy 17-ére datálhatjuk. E datálás mellett szól az a körülmény, hogy a cikk megírását közvetlenül valószínűleg Rákosi nov. 16-i írása (l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 14-i cikk jegyzeteiben. 435. l.), ennek személyeskedő, bántó hangvétele váltotta ki. Elsősorban e cikkel, Ady családi és magánéletének Rákosi nov. 12-i cikke (közölve l. a Távolság c. csatartétől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteiben) utáni ismételt előrángatásával s nyilvános tárgyalásával magyarázható Ady írásának kétségtelenül szintén sértő hangneme. Mivel, mint már említettük, cikkét Ady Pesten írta, azt közvetlenül annak megfogalmazása után juttathatta el a Világ szerkesztőségébe. Így Ady és Purjesz konfliktusát is nov. 16-ára, ill. 17-ére tehetjük, hisz ezt legfeljebb pár óra választhatta el Ady cikkének megírásától.

Jóllehet Ady kikke nem kerülhetett nyilvánosságra, röviddel a cikk megírása után Ady mégis módot talált arra, hogy visszavágjon Rákosi nov. 16-i bántásaiért. A lehetőséget Adynak ehhez Nádas Sándor szolgáltatta, aki lapja, a Pesti Futár 1915. nov. 19-i számában egy Adyval készült s teljes egészében az Ady—Rákosi-vitához kapcsolódó interjút tett közzé. Az interjú keretében Ady nem kevésbé élesen fogalmazott, mint kiadatlanul maradt cikkében, melynek egy-két kitétele csaknem szó szerint került át az interjú szövegébe. A Pesti Futár említett számának 8—9. oldalán névaláírás nélkül napvilágot látott, de feltehetően az Adyval közelebbi kapcsolatban állott Nádas Sándor által készített interjút az alábbiakban közöljük:

Beszélgetés Ady Endrével

Felkerestük Ady Endrét, a kitűnő költőt, akit a Budapesti Hírlap már hetek óta nap-nap után támad, hogy megkérdezzük álláspontját ezekkel a támadásokkal szemben. Most, hogy vidékről feljött Pestre, a Magyar Király szállodában lakik Ady fiatal feleségével. Idegesnek és fáradtnak találtuk, úgy látszik, a Dunántúlrólérkező támadások bosszantják. Eleinte azt mondta, hogy ebben az ügyben a nyilatkozatháborúnak vége van, ő már az ultima racionál tart. Később azonban mindinkább tűzbe jött, felbőszülten és csaknem magánkívvül mondta tollba nyilatkozatát:

Először is az úgynevezett *irodalmi* vitára tette a következő megjegyzést:

— Ezt a vitát én még vonatkozásaiban sem ismerem el irodalminak, tehát mint író nem nyilatkozom róla.

— Dehát a B. H. nemcsak irodalmi szempontból tárgyalja a dolgokat, hanem politikai, kulturális, hazafiság és magyarság kérdéseit is belekeveri?

— Pokolian mulatságos dolog, hogy az én magyar patriotizmusomat ez a vén sváb lap valaha merje és merte korrigálni és kritizálni. Ez a kísérletezése már olyan közel jár a veszedelmhez, hogy figyelmeztetnem kell Rákosi Jenő környezetét: kár volt ez elvénhedni gyermek kezében feledni a nem gyermekek kezébe való kést. És különféle laptartó gazdái annyival inkább óvakodjanak, mert a mostani polémiában Rákosi Jenő aggasztóan mániákus.

— Mi oka, hogy épp most foglalkozik ezekkel a dolgokkal a B. H.? Hiszen már annyiszor próbálkozott támadásaival, és mindig visszavonult?

— Világháború van. Nem kell magyaráznom, mennyivel alkalmasabb idő ez most Rákosi Jenőnek az embervadászatra.

Úgy gondolkozik, hogy amíg elmúlik e fürgeteg, addig félre kell tennie az útból minden embert, aki Európához és a haladáshoz tartozónak érzi magát. (Persze nem a mai megvadult Európához.) És mivel Treuga Dei van, azt hiszi, hogy az én eléggé exponált személyemen keresztül minden progresszív dolgot agyonüthet. Pedig mást kéne itt radikális operációval a magyar közélet testéből kivágni: ezt a kártékony embert.

— Hogyan gondolná a befejezését ennek a B. H. által mesterségesen táplált vitának?

— Láthatta minden jóhiszemű ember vasárnap a B. H.-ban közölt rövid nyilatkozatomból, hogy Rákosit, vagy mondjuk Dunántúlt — ami egyet jelent —, eszeveszettnek, magamat pedig oly helyzetben levőnek tartom, akiről Rákosi és hitvány segítői írhatnak akármit. De ha ez a beteg, de agilis méltóságos komitácsi ártatlanokat bánt, akiknek az egész dologhoz nem lehet közük, hogyha ilyeneket támad, denuncial, és egzisztenciájukra tör: akkor igenis eldobok minden tekintet, s nem magamért, s nem is azokért az ügyekért, amelyeket rajtam keresztül ócsárol, s amelyek majdnem, mint én, sérthetetlenek — ha, mondom: ezeket az ártatlanokat fogja vagy fogatja üldözőbe, akkor nem tekintem korát, betegségét, állapotát, és olyan pontot ütök a nyilatkozataim végére, amilyenre kényszerítenek.

*

Ady Endre fenti szelíd megjegyzéseihez csak pár szót mellékelünk. Kítűnő ember Ady, tehetséges költő, kínlódik, pusztul, rágja magát és sorvad, hogy új verseket találjon ki, új gondolatokat szüljön, vérzik évek óta egy szent és lelkesítő öröklődésben. S ezért csak szidást kap, csúfolják, bántják, dobálják, szurkálják, a Budapesti Hírlapban magánügyeit mocskolják, becsületében sértegetik. Ide került az irodalom Magyarországon 1915. novemberben. Mit csináljon Ady? Mit feleljen? Vagy mit hallgasson? Itt igazán csak káromkodni lehet. Szitkozódni, bokszolni, verni az asztalt, törni a tárgyokat. Itt nem lehet most érvelni.

Mint az a Pesti Futár interjújából is látható, az Ady—Rákosi-vita Ady Világba szánt cikkének ki nem adása következtében a legkevésbé sem szakadt félbe. A változatlan heveséssel továbbgyűrűző vita dokumentumait számbavéve feltűnő, hogy Ady interjújának konzervatív részről semmiféle visszhangja sem támadt, amit — figyelembe véve Ady szavainak indulatos, nyers hangját is — csak az magyarázhat, hogy az interjú elkerülte Rákosi s a konzervatív tábor figyelmét. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ellenkező esetben Rákosi nem mulasztotta volna el, hogy reagáljon Ady megnyilatkozására.

A Pesti Futár Adyt megszólaltató interjúja az Ady s a modern magyar irodalom körüli vitának nov. 19-éről csak az egyik dokumentuma volt. Ez utóbbi mellett ugyanaznap újra hallatta szavát a vitában a Budapesti Hírlap is. A lap ezúttal vezércikkben támadott, helyeselve Rákosi akcióját. Mielőtt azonban a Budapesti Hírlap szóban forgó írását közölnénk, vissza kell lépniünk egy nappal, egy másik vezércikkhez, mely „Aztánra” címmel Ignótos tollából jelent meg a Világ nov. 18-i számában (1—2. l.). A cikk

ugyan nem említi sem Rákosi, sem Ady nevét, mégsem választható el a Rákosi által felidézett polémiától, annak ellenére, hogy megírását valószínűleg nemcsak ez, hanem minden bizonnyal Pekár Gyulának a Budapesti Hírlap előző napi, nov. 17-i számában olvasható, Az új magyar lélek c. terjedelmes írása is inspirálta, mely ugyancsak „asztánra”, a háború utáni időkre tekint, s attól a magyar lélek újjászületését, az irodalomtól, művészetektől táplált „perverz”, „dekadens”, „individuális” énkultusz megszűnését, sőt megszüntetését várja. Ignotusnak a vitába borkoltan kapcsolódó vezércikke elvi jelentőségű írásnak tekinthető, mivel világosan jelzi Rákosiék szándékát, mely őket a modern magyar irodalom elleni csatározásban vezérelte. A cikk szövege a következő:

„Asztánra”

Ma egy hete az irodalmiak nevezett háború során érintettem, mi egyéb dolga is akadhat nálunk a progressziónak, mint, talán, egyebüttl. Ma szeretném valamire emlékeztetni azokat, kik soraimat figyelmükkel szokták megfigyeltetni. Arra, mit mindjárt a háború elején írtam: hogy mik mostani feladataink *asztánra*.

Azt írtam előbb, hogy a háború elkerülhetetlen szakadt ránk, s minden hadi és polgári erőnkkel kell megvívniunk az orszáért, a dinasztiaért, a Monarchiaért, hogy az elháríthatatlan életpróbából a magyar s az ő országa életben, sőt új életerőben kerüljön ki. S azt írtam tovább, hogy a front mögötti harcban a progressziónak a jótékonyságon, sebenyhítesen s száz magasztos és emberséges kötelességen s földadaton kívül, melyben most a konzervatív társadalom, sőt az állam is hatalmasan, sőt hatalmasabban fáradozik: az is hivatása, sőt főhivatása, hogy olyasmiket segítsen át a háború pusztításán vagy nagybőjtjén, ami javakkal mások nem törődnek, ami fontosaknak az idők nem kedveznek, ami értékek békeidőben is nehezen tengenek a részvétlenség vagy éppen gyűlölet közepett. Irodalom, művészet, tudomány s mindezek érdektelen és prostituátlan szabadsága, e szabadságnak intézményei, menedékei és védelmezői: ezek azok, amikre a háború alatt külön gondja legyen a progressziónak, ha erősségeket akar *asztánra*, háború utánra, mikorra majd a reakció egyfelől felszabadul minden istenbékés tekintet alól, másfelől óhatatlan megerősödött a háborúnak a fegyvelemből s minden ellenzék és elégedetlenség természetes elhallgatásából származó konzervatív visszahatásától.

Sokszor fejtegettem volt ezelőtt éveken keresztül: mennyire közszabadsági s közhaladási életérdek mindenütt, de kivált nálunk az irodalom s a művészet szabadsága, még azé a bizonyos l'art pour l'art, az élettől s a haladástól elzárkózva magának élő művészeté s irodalomé is, mely progresszív politikusainknak gyakran nem kisebb szállka a szemében, mint a reakcionáriusoknak. Most talán meglátnák e barátaim, hogy nem voltam a figyelmeztetésemmel s e küzdelmemmel, mint némelyek hitték: vértelen és pepeselő esztéta. Most, mikor meg kell látnunk, hogy a reakció már igenis gondol *asztánra*, s mikor ügyesen s az orrán túl nézve már most elébe akar vágni a haladó törekvések háború utáni igényeinek: a megelőző szájbefogást, a besugást, az elrémítést ott kezdi, hol a legkevésbé tetszik érdekpoltikainak: az irodalomnál.

Mert hiszen nyilvánvaló, miről van itt szó, miről kezd itt szó lenni. Mialatt a nemzet minden rétegében, rendjében és felekezetében harcolva tölti meg a sáncárkokat, itthon felvetődik a kérdés: milyen lelket hoznak majd magukkal, akik a sáncárokból hazajönnek? Folytatni fogják-e *ugyanúgy* abban a hazában, melyet most ők alapítottak meg másodsor? Akik

közülök szabadságosok vagy rokkantak haza-hazanéznek: minden rang- és rendbeliek tudják, mondják s egyben helyeslik és követelik is, hogy nem folytathatók és ne is folytatódjék *ugyanúgy*. Az itthonmaradtak ezt nem mind érzik át, s abban a tetszets formában, s azzal az ügyes fogással, hogy védik a sáncárok hőseit az itthonmaradtak hálátlansága ellen: előre védekeznek e hősök ellen, ha majd azok, hazatérve a sáncárokból, keresik itthon a hálát. Nem hallottuk-e már a háború alatt is, mikor arról volt szó, hogy a haza életébe való beeszelés terjesztessék ki legalább azokra, kik most életükkel állnak helyt a haza életéért: nem hallottuk-e, hogy a hazafiság nem lehet csereüzlet, a hazáért való helytállás nem járhat külön jutalommal, mert elegendő jutalom a hazafiaknak, ha a haza megmarad? ! Mit jelent ez hadi poézisből békeprózára átfordítva? Azt, hogy: ti hősök, ti félistenek, ti élteteket kockáztató hazafiak: tartsátok meg a hazát — nekünk !

Ezért kell olyan hangulatot teremteni, melyben az anyák féltések gyermekeiket, tiszték közlegényeiket s józan magyarok az eszüket az „erkölcs-telen”, a „hazafiatlan” és „értelmetlen” költészettől — s ezért kell e költészet körül az erkölcselenséggel, a hazafiatlansággal s a magyartalansággal spéciségbe keverni a szabadgondolkodást, a szabadkőművességet, a szociáldemokráciát. Hogy előre be legyen fogva a szája a sáncárokbéli magyarnak, ki hazatérve olyasmit mer majd gondolni vagy kívánni vagy éppen követelni, amit a radikálizmus, a progresszió, a szabadgondolat, a szabadkőművesség, a szociáldemokrácia követel.

S egy szóval sem mondom, hogy e taktika kilátástalan volna. Ravasz, ügyes és biztató és leleménysugalló az emberei számára. Sikertelensége vagy sikere attól függ: van-e, nincs-e szíve, esze és akarata a progresszióknak úgy helytállani intézményei, szervei, emberei és közvetett érdekei mellett is, mint ahogy a reakciónak van ösztöne és szimata, hogy mely területeken, mely dolgokon és mely embereken kezdje a megelőzési ellenforradalmat.

Ignotus írása után álljon itt a Budapesti Hírlap fentebb már említett nov. 19-i vezércikke:

Irodalmi pajtásszövetség
Írta: Herczegh Mihály

Budapest, nov. 18.

Engedtessek meg, hogy én is hozzá szólhassak ahhoz a *közérdekű vitához*, amelyet a derék Dunántúli folytat a Nyugat ellen a Budapesti Hírlap hasábjain — a közerkölcs, köztisztesség és közrend érdekében.

Az a véleményem, hogy a sajtószabadságot semmiféle cenzúra által nem szabad megszorítani. Nem szabad különösen nálunk, Magyarországon, ahol hazánk története azt bizonyítja, hogy a cenzúra mindig együtt járt az abszolutizmussal, a germanizációval, a beolvasztási politikával és a lelkiismereti szabadság elfojtásával.

Azonban a sajtó és szabadsága csak akkor áldás a hazára és emberiségre, míg az államnak *alapvető* intézményeit: a közrendet, a közerkölcsöt, a becsületet és a családi szentélyt tiszteletben tartja.

Erkölcsi alapok nélkül a sajtószabadság a szofisztika, dialektika és rabulisztika fegyvereivé válik; mindent fölforgat, tabula rasát csinál. Olyan lesz, mint a tomboló és romboló vihar, amely Európa egyik végétől a másikig jobban megrendíti, földülta a társadalmat, mint az acél, amely acél ellen küzd, vagy mint az ágyú, amely ágyú ellen dörög, avagy mint az erő, amely erőbe ütközik.

A sajtó bünt követ el, ha nagy emberekké fújja föl a strébereket, kapaszkodókat; ha bölcseknek állítja a pózolókat, üresfejűeket. A sajtó bünt követ el a nemzet és haza ellen, ha minden igaz ok nélkül rája erőszakol egész sereg embert, egész klikket, egész *pajtásszövetséget* azzal a kiáltással, hogy *íme, lássátok, csak ezek a jeles, a kiváló, a kitünő, a nagyszerű írók és hazafiak*. Míg ellenben igazi nagy embereinket becsméri, jeles tulajdonaikat kétségbe vonják, nagy tetteiket, hazafias működésüket háttérbe szorítják, beárnyékolják.

Bünt követ el az a sajtó, azaz *irodalmi pajtásszövetség*, amely ismeretlen nagyságokból politikai szerepvivőket, középszerű tehetségekből vagy üresfejűekből bölcseket, kapaszkodókból hírneves fiatal írókat, megcsodált és irigylésre méltó, lángeszű *óriások* teremt.

Az ilyen sajtó- és irodalmi eljárás nem egyéb, mint a közvélemény félrevezetése, meghamisítása. A sajtó vagy irodalmi társaság, amely ilyen férfiakat ünnepel: dicséret helyett elítélést, megrovást és megvetést érdemel.

Nem szabad megengedni, hogy a lelketlen kalandorok és a mindenre megvásárolható bérencék visszaélhessenek a sajtószabadság kiváltságaival és nemes hivatásával. Nem szabad megengedni, hogy az irodalmat olyanok használhassák föl a *közízsztességgel*, *közerkölcsökkel*, a *szeméremmel*, a *józan ésszel*, a *jó ízléssel* és a *családi szentéllyel* ellentétes céljaikra, akik előtt nem szent sem a haza becsülete, sem a magánbecsület, sem a romlatlan ifjúság édes reménysége. Vagy akik az írótolat is, az eszmeárasztó újságot is csak egyszerű *üzleti eszköznek* tekintik jogtalan állások elnyerésére vagy vagyonszerzésre.

Nagyon ideje volt tehát, hogy a Budapesti Hírlap megnyitotta hasábjait a Nyugat-i pajtásszövetség eme *Hérosztratoszi irodalma* ellen. Az ilyen irodalom nem a kultúra szeretetét plántálja a szívekbe. — Az ilyen metelyekkel teljes irodalom ellen sohasem volt időszerűbb és kívánatosabb fölszólalmi és erőlyesen állást foglalni, mint a jelenlegi materiális korszakban, midőn a társadalom legerősebb oszlopa: a *közrend*, *közerkölcs* és *közízsztesség* varázsa megcsökkent; midőn a *hűség*, *becsület* és *erény* adásvétel tárgya; midőn az erőszak, kényszer, a fenyegetés már-már elnyomja a törvényt, még a *büntető törvényt* is; aláassa ennek erejét, tekintélyét — amelyre pedig úgy az állam, mint a társadalom nyugalmát alapította.

Az az úgynevezett *Hérosztratosz-irodalom* nem üldözi a korrupciót, hanem csinálja, nem védi a becsületet, hanem támadja, nem őrködik a közerkölcsökön, hanem beszennyezi, és botrányossá teszi.

Herczegh Mihály vezércikkével s a Pesti Futár fentebb közölt, Adyva készült interjújával egy időben, nov. 19-én a vitába vágóan még egy harmadik közlemény is megjelent. Ez A Szabad Lyceum irodalmi ülése címmel a Bácskai Hírlap aznapi számának 5. oldalán látott napvilágot, s az előző nap Szabadkán megrendezett irodalmi felolvasó ülésről adott részletes tudósítást. A felolvasó ülés témájának megválasztása közvetlenül függött össze az Ady, ill. Gyóni körüli vitával, s ennek megfelelően az ülés középpontjába egy olyan előadás került, mely a két költő életművének párhuzamba állításával igyekezett a vitára érvényes tanulságokat levonni. Toncs Gusztáv, az előadó, előbb a vita addigi eseményeiről nyújtott összefoglaló áttekintést, majd — miként a Bácskai Hírlapban olvashatjuk — a következő gondolatmenetnek megfelelően folytatta előadását:

Ady egyénisége csupa líra, merész, forrongó, dacos, magában bízó, a maga erejére gőgös szubjektum, szinte korlátlanságra törekvő egyéniség. Újító, merész átalakító költő, akinél az egészen lényegtelen, hogy éppen a

nyugati dekadensektől kapott lángot és mintát. Ady akkora egyéniség, hogy a nyugati minták nélkül is azzá lett volna, ami most. Szakít a múlttal, elhagyja a hagyományt: a magyar közéletet, verselést, irodalmat, költészetet át akarja alakítani. Ady az új eszméhez új nyelvet és verselést is alkot, amelyek éppen oly jellemzően hozzátartoznak költői mivoltához, mint eszméi. Megérlelésének azonban számos akadálya van: csodálatra méltó, buja szimbolizmusa, vakmerő nyelvújításai, elvont eszmeköre, rapszodikus eljárása és kifejtett, minden irányú, sokak előtt nem rokonszenves nacionalizmusa, teljes, tökéletes függetlensége a régi eszméktől és korlátlan individualizmusa, mely a közösségbe nem tud beolvadni, minék folytán szociális költészete keveset ér, háborús költészete pedig nincs. Ő a racionalista individualizmus kitűnő költője.

Csaknem teljes ellentéte Gyóni Géza egyénisége. Ő is lírikus, de nem oly korlátlan értelemben, mint Ady. Neki szelíd, nyugalmas érzelmei vannak, amelyek hajlamokkal párosulnak. Érzelmeit — utolsó kötetéről beszéllek s abban az igazi Gyóniról — szereti mindig hozzáköttni helyzetekhez, alakokhoz s azoknak a nevében beszélni. Az ő alanyiségében már az a mindent elárasztó roham, ami Adyt annyira jellemzi. Világnézete a régi: bibliai, vallásos felfogás, ismert hazafias nézetek, eszményi vélemény a nőkről, ápolása mindennek, ami hála, érdem, elismerés, múlt. A hagyomány erős szövődése az ő szellemi ruhája, amelyben jól érzi magát. Követi az irodalmi hagyományokat nyelvben, verselésben. Leginkább Arany János, a kuruc költészet, Petőfi és a népies költészet nyomai látszanak rajta. Egész költészetén az irodalmi hagyományainkban immár beleszövődött népköltészeti tulajdonságok: az átlátszó tisztaság, a népies egyszerűség, közvetlenség uralkodnak. Neki nincsenek szimbólumai, nincsenek újításai, nincsenek érthetlenségei. Egészben véve s nemesen fogva föl, az ő költészete a nemzeti hagyomány költészete. A fegyelem, a tekintély elve uralkodik benne. Gyóni a hagyományszerűség kiváló poétája.

A kitört s már-már csillapuló irodalmi harc tehát úgy tekintendő, mint az irodalomban az egymást fölváltó két áramlatnak: a hagyománynak (konzervatív elv) és újításnak (radikális elv) küzdelmében egy újabb állomás. Ez a harc irodalmunkban Szent István korától kezdve tart, különösen a 18. század végétől, mióta a nemzeti hagyomány szakadatlan küzdelemben volt a klasszicizmussal, azután a romanticizmussal, a liberalizmussal, a demokratikus világnézet s újabbban a radikalizmus és a szocializmus támadásaival. A támadásoknak beolvadás és a nemzeti irodalom és társadalom nagymérvű gazdagodása a vége.

Nincs hát okunk aggódni Ady és társai törekvésein, amelyek korántsem nemzetellenesek, annál kevésbé, mert következnek utánok a megújított, a gazdagabbá tett hagyomány költői. Ady és Gyóni a két iránynak két kitűnő írója, csak hogy Ady immár hanyatlani látszik, Gyóni pedig csak most emelkedik.

Toncs Gusztáv fejtegetésével kapcsolatban érdemes megemlítenünk még, hogy ahhoz az azt ismertető Bácskai Hírlap a vitában elfoglalt korábbi álláspontjához híven egy-két polemizáló megjegyzést fűzött. Az előadással kapcsolatos kifogásait a lap így foglalta össze: „többet szeretünk volna ezúttal Gyóniról hallani, és nem értünk egészen egyet az [előadó] Adyról vallott nézeteivel, valamint a két költő közötti párhuzamot sem tartjuk feltétlenül elfogadhatónak”. Érdekes egyébként, hogy a Bács megyei Napló két nappal korábbi, nov. 17-i híradásához hasonlóan, előadásában Toncs Gusztáv is az „irodalmi harc” csillapulásáról beszélt. Miként a szóban forgó lap írása kapcsán már jeleztük (l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 14-i cikk

jegyzeteit. 444. l.), az elkövetkező napokban a vitára figyelők ennek épp az ellenkezőjét tapasztalhatták. Mindjárt másnap, nov. 20-án A Cél c. szélsőségesen nacionalista folyóiratban b. ny. szignóval Báró Nyáry Albert, a folyóirat felelős szerkesztője és kiadója szentelt cikket a vitának. A folyóirat 695—697. lapján (Szemle rovat) megjelent cikk szövege a következő:

Bonyodalmak egy levélből

Ady Endre levelét megírta . . . Talán nem is szánta a nagy nyilvánoságnak, talán csak két naiv fiúnak akart szokott módszere szerint imponálni. Hogy belőlük is tanítványt neveljen, mint a többi ifjú, naiv lelkű fiúból. Valami indiszkrécio útján azonban a levelet a B. H. leköszölte. Különbözik ki tudja? Adyról mostanában senki sem beszélt. És ez neki szörnyen rosszul eshetett. Hozzáfüzött hát eddigi babéraihoz egy olyan új levelet, amelyet a mostan tisztuló [1] tűzön keresztülmenő izlés nemigen tesz ki az ablakába. Az Ady csaknem összes idáig való verseivel együtt.

A levélnek a hangja gondolkodóba ejt. „Gyóni (Áchim) Géza soha se volt költő, s nem is lesz. Ezt még egy világháború se tudta megcsinálni. Fiatal újságírószimattal s kényelmetlenül kényelmes helyzetében transzponálta igaz poéták formáit és hangulatait. Természetesen engem bányászott ki elsősorban, de szerencsére nem jó bányász. Csak annyi ő, mint a háborús revük szerzői. Hadd éljen szegény, s ha hazakerül, hadd élhessen meg e szörnyű háborúból, mely annyiunk életét vette el vagy tette tönkre.” Hol is hallottuk már ezeket a szavakat? Emlékezzünk . . . a magyar irodalomtörténet jegyzett fel már ilyen sorokat. Hugó Károly beszélt így magáról, mikor gyors léptekkel sietett a téboly felé. Szegény Hugó! Szegény Ady!

Ebből a levélből egészen váratlanul egy olyan irodalmi vita keletkezett, aminő kevés volt még Magyarországon, s előreláthatóan erősen hozzá fog járulni az eszmék tisztázásához. A hang bizony elfajul[t] a szenvedélyek hevében, de hát így volt ez a Kazinczy, Kriza, Császár, Pyrker s a többi idejében is.

Erős, nagy küzdelem az, amit Dunántúli a Budapesti Hírlapban vív. Olyanok ellen támadt, akik még tegnap nagy holnaposok és nyugatisták voltak, akik egymásról síp-pal-dobbal azt hirdették, hogy nagy írók, s hogy ők emelik fel a magyar irodalmat szédítő magasra. És az olvasóközönség, különösen ennek naiv fiatalsága, amelyik vágyik valami izgatónak, új után, felült ezeknek az amerikai reklámos fogásoknak, s rövid időn keresztül szóhoz engedte ezeket a költőket, sőt még a tenyerét is összeverte, amikor egy-egy olyan verset elolvasott, amelyikből egy szót sem értett.

Dunántúli egy kissé későn szánta rá magát a hadüzenetre. Akkor, amikor már rohamosan hanyatlak alkonyodóra ez új iskola napja. Hál[*a*] Istennek, a magyar józanság hamar kezdte belátni, hogy a hókuszpókuszosok bódéjába került, akik közül a legtöbb nagyokat nevet előadás után a markába, hogy ilyen sikerülten becsapta a publikumot. Bosco mester talán komolyan fogja fel a mesterséget, koturnusban jár, s azt hiszi önmaga is, hogy a levegőből kapdossa el csakugyan az ezüst tallérokat, amelyeket pedig maga csúsztatott a kezelője mögé. A „mester” hiába ölt komoly arcot, a mestersége mégis csak charlataneria. Bár el kell ismernünk, hogy nagy a kéz ügyessége, s a trükkök feltalálása is arra [*a*] nagyobb intelligenciára vall, amellyel maradandóbb dolgokat alkothatott volna. A tanítványok között is akad nemcsak intelligens, hanem tehetséges ember is, akik azonban a könnyebb megélhetésért feláldozták a komolyabb munkát.

Haszna azonban kétségtelenül van a Dunántúli vállalkozásának, s az égháború akkor se felesleges, ha a tikkasztó, poros nyári napok reggelein a bő harmatozás mutatkozik is már. És a B. H. támadásai csakugyan erős égháborút csináltak. Itt is egy villám, ott is egy meggyulladt halom verskötet. A títánok nagy elkeseredéssel ostromolják a támadót, de a harc bármennyire egyenlőtlennek látszik is, az igazság villámait csak nem bírják el. Szólhatnak már a régi nagy hangon a közvéleményhez, dicsérhetik ősi szokásuk szerint egymást az ő külön tolvajnyelvükön, végső elkeseredésükben fakadhat már sirva a „mester”, mondhatja, hogy „Én nem játszom! Mert úri dolog-e az, megtámadni engem?” A lehetetlen magyar paraszt erotika bűnös feltalálója szavával biztosítja társait, hogy együtt hallották kongani a harangokat, a tanári kar fogadatlan prókátora testvérmentésre siet, felhívják sírjából a régen porló nagy olasz poétát is, hogy halála után költjön a Nyugatosok védelmére egy olyan verset, amelyet életében elfeledett megírni. Kétségtelenül nagy apparátussal dolgoznak, de a kezdetben egyedül álló Dunántúli bajtársai is egyre szaporodnak. Pedig ő nem hív rimázkodva véleményadásra boldog-boldogtalant. Az igazság ostora van az ő kezében, s ezzel egyre kijebb veri a szemfényvesztőket, akik már a költészet tempomába is bemerészkedtek.

Voltak az irodalomnak kinövései mindenkor. Édes Gergelyt valamikor nagy poétának tartották, mert csupa i vagy ü magánhangzós sorokból írta meg a verseit, a sallangos költészet ifjú titánjai Petőfi és a Lisznai tanítványainak hirdették magukat. Szegény, jó Lisznai hiába tiltakozik [1] ellene, s szégyenelte magát miattuk. De hát ezek a kelevények hamarosan nyom nélkül eltűntek az egészséges testről. Így lesz ez Ady prófétával és iskolájával is. Iskolájával. Furcsa a viszony a mester és tanítványai között. Egyrészt a mérhetetlenül hiú Adynak hizeleg a körülötte nyüzsögő, dicsérő éretlenség, másrészt időnként maga is megcsömörlik tőle, s itthagyja az egész intellektuel hatad, s azt mondja, hogy semmi köze hozzájuk, s szeretné lerázni őket magáról. Nem lehetetlen azonban az sem, hogy ezek a minden hájjal megkent üzletemberek még érthetlenebb dolgokat tudnak írni már, mint maga a feltaláló, aki elfelejtett Magyarországra nézve patentes váltani ki arra a találmányra, mit idegen országokban a szeméten talált. És most ő maga se tudja kiísmerni magát, hogy melyik verset követte el ő. Ez pedig ugyancsak fájhat a hiúságának. Legyen nyugodt! Az utókor nem fogja a fejét törni rajta, hogy szétválogassa a nyugatosok verseit, prózáit. El fogják feledni őt is, a többit is. Aminthogy az Édes Gergely összes verseiből csak ennyit tudunk ma már: szűz búztül szűkülj!

b. ny.

Báró Nyáry Albert cikkét követően nov. 21-én egyszerre hét írás is foglalkozott a vitával. A Budapesti Hírlap ismét vezércikkkel támogatta Rákosi hadakozását. A lap nov. 21-i számának 1—2. oldalán napvilágot látott, névalírás nélkül közreadott vezércikk szövege az alábbi:

Rend és igazság . . .

Budapest, nov. 20.

Mikor egyszer a Vezúvon jártam, s az oldalán a krátere felé kapaszkodva egyszerre egy helyre értem, ahol egy kis hasadékon keresztül gőz és pára szivárgott ki a napfényre: valóságos izzalom fogott el. Ez a kis ártatlan gőz a szemnek nem több, mint ami egy bögréből száll fölfelé, amelyben forrásnak indult a víz: ez a kis gőzoszlop, így tűnődtem magamban, iszonyú, rejtelmes és rettenetes mélységekből száll föl ide hozzám; egy irtóztató kohóból,

egy pokol katlanából, ahol kő és érc, amit mi szilárd és kemény anyagnak ismerünk, olvadt állapotban forr, dagad, árad, emelkedik bőmbölvé, siste-regve, hogy meg-meg visszahulljon iszonyú dörgéssel borzalmas ágyába. Ha ráfúvok erre a párára, elhajlíthatom oszlopát, s kalapom lengetésével megtáncoltathatom tetszésem szerint. De ha a fészek, melyből földrepedéseken át fölszáll hozzám, ha ez a fészek megmozdul és kitor a kráteren keresztül, akkor halált és pusztulást jelent a vidéknek: tenyészetnek, falvaknak és városoknak. Akkor hamu és láva alá temeti Herkulániumot és Pompeiit mindennel együtt, ami él és mozog benne . . .

Dunántúli úr levelei ilyen kis füst- és gőzoszlopnak, táncoló párazatnak látszottak: vita irodalmi irányokról, polémia a rossz ízléssel és az affektált önimádással.

Csak egyszer csapott ki ez irodalmi vitatkozásból kénszagú láng, amely elárulta, hogy igenis, ez a füst és pára és köd és gőz, melynek játékában gyönyörködni lehet, összefüggésben van egy oly vézes és pokoli tűzfészekkel, minő a Vezúv méhében sistereg; akkor, amikor egyik levelét azzal végezte Dunántúli, hogy ez nem a nyugatosok ellen a jó ízlés nevében és hazafiság nevében folytatott harca egy névtelen írónak; ez két világnézet nagy csatájában egy epizód; itt voltaképpen a nagy francia forradalomnak a modern individualizmusban elzüllött dicső jelszavai kerültek szembe egy új világnézettel, amely a jogok ellenében a kötelességet ülteti trónra, s az egyéni joggal szembeszegi az összesség jogát. És hogy ebben a polémiaiban ugyanazok a kérdések verekesznek, amelyekért a világháború lövőárkaiban folyik a harc.

Olvastam is az ellentábor hírlapjaiban egy-egy nagy följajdulást ezért, de nem tudtak többet mondani, mint hogy Dunántúli tudatlan és tájékozatlan.

Most azonban egy svéd ember kis munkája került a kezembe, amely ezt a kérdést fejtegeti az okoskodás oly klasszikus szépségével, hogy szinte megbűvöli az embert. A svéd embert Kjellén Rudolfnak hívják, könyve címe Háború és Béke közt. A kis munka bevezetésében olvasom ezt:

„A nagy mérkőzés nemcsak népek közt folyik, hanem világnézetek közt, és nemcsak a jelen idő különböző irányai, hanem alapjában különböző korszakok között. *A világháború harc 1789 és 1914 között* amazt képviselvéen Anglia és Franciaország, emezt Németország. Az újabb időben keletkezett *német gondolat* döntő ütközete ez a nagy forradalom[ban] született *francia gondolattal*.

Ebből a szempontból a végtelenségbe tágul a látókör ama nagy látványosság felett, mely szemünk láttára végbemegy.

Nemcsak egy állami rendszer készül előttünk romba dűlni, de egy nemzedék látja ideáljait pusztulásra ítéelve.

Szellemi vagyunk romjain álldogálnak az emberek üres kézzel, kol-dusan, ámulva, ámulva, belső rettegéssel, melyet önkéntelen kitoréseikkel próbálnak elkábitani.

Ha ezt meggondoljuk, jobban megértjük a háborún való szentimentális jajgatást.”

A szerző két részben tárgyalja a kérdést. Az elsőben a régi világ védőinek az érveit veri le, a másodikban a régi jelszavak helyébe keresi az újakat. Mert hiszen mindenha szavakért, jelszók alatt harcolta meg nagy csatáit a világ, mint zászlókért s zászlók alatt a hadseregek. De az ilyen szót nem találja meg az ember, csak ha az idő megérett szenvedésben és tapasztalással.

Nagy szavak — mint az eszmék kifejezői keresztülmentek nem vitatott uralkodásuk idején, és halálos tusájuk ideje mintha elérkezett volna a mai idők forrongásában.

Szabadság, egyenlőség, testvériség az a hármas szó, amely a francia nagy forradalom tusáiban nyerte el uralmát, s mely most uralkodása végéhez ért.

Mi a szabadság, kérdi a svéd író. Logikai és filológiai értelme szerint nem egyéb, mint kötetlenség, a bilincs nélkül valóság. Tiszta tagadás tehát, túlnan a jó és rossz fogalmán. Értéke nem saját formai lényegében van, hanem a bilincs lényegében, amelytől megszabadultunk.

Legfőbb eszméjévé és legfőbb javává ez a pusztá negatívum csak úgy lehetett az emberiségnek, mert bizonyos történeti rabláncok ellen volt fordítva, melyeket az emberiség tűrhetetlen bilincsnak érzett. Mi még ma is csak ebben a vonatkozásban látjuk a szabadságot, szemben az elnyomatással, és ezzel a szabadság *eszközből* önálló *céllá* lesz.

Azt mondja Kjellén:

„Az 1789 konkrét és jogosult szabadságvágyából elvont dogmát csinaltunk. Minekutána a fogalom megtette kötelességét a XVIII. század gonosz hatalmaival szemben, melyek el is tűntek már a föld színéről: mi főnntartjuk pusztá fétis gyanánt a fogalmat. Ennek természetes és szükségképpen következménye, hogy a fogalom folytatja bontó tevékenységét *minden kötelékhel* szemben. Állam, társadalom, egyház, család, törvény, erkölcs és lelkiismeret: áldozata lesz végül mind. Korunk határtalan egyoldalú, formális imádatában szenved a szabadságnak, mely egyenes úton a vesztünkbe visz bennünket, ha meg nem találjuk szellemi ellenmérgét.”

Ez ellenmérge a szabadságnak a szerző szerint a *rend*.

„Rend oltalmazza a csillagok járását az égboltozaton és az időszakok menetét a történelemben. Rend a küzdő hadseregek győzelmi jele és a békében dolgozó társadalomnak szerencsecsillaga, és rend nevében fog a túl sok szabadságban megbomlott társadalom pusztulásba indulni. A rend örökkévalóságtól örökkévalóságig való, éppúgy, mint a szabadság; lehet vele visszaélni éppúgy, mint a szabadsággal, de hozhat ránk gyógyulást egyik is, másik is.

A világ, mely oda jutott a szabadság túlhajtásával, hogy fölbomlott elemei szétszóródjanak a szélrózsa minden irányában, íme, most leküldetett a lövőárkokba, hogy megverekedjen és megjavuljon.

Rend tehát az a nagy szó, az 1914. év nagy eszméje, mely az 1789. fék-telenséggé fajult szabadságát meg fogja semmisíteni.”

Az *egyenlőség* is csak törvényes szülöttje volt a maga korának. A kiváltságos világ kegyetlen idejének édes gyermeke. De mai túlhajtásaiban Prokrusztész-ágya az emberiségnek. A nagyokat kisebbé, a kicsinyeket nagyobbá tenni a jelszava. De az eredménye lenne, hogy a nagyok csakugyan kicsinyekké lennének anélkül, hogy a kicsinyek nagygyá lehetnének. Ez az egyenlőség dekapitációja lenne az emberiségnek.

A testvériséggel szerzünk nem tartja érdemesnek behatóbban foglalkozni. A testvériséget csakugyan nem vitte a világ túlságba. A pajtásságot már jobban.

Az *egyenlőség* helyébe az *igazságosságnak* kell kerülnie.

Ha mármost e rövid idézeteken keresztül nézzük Dunántúli hadakozását a nyugatiakkal szemben: nem világos-e, hogy itt a *rend*, az *igazságosság* embere méri össze fegyverét a francia forradalom megzüllött jelszavának degenerált fétisimádoival? Nem világos-e, miért szövetkezett a nagy forradalom hagyománya az orosz autokrata zsarnoksággal? Mert bensőleg rokonok: a francia szabadság elváltozott a radikalizmus hetvenhét állam és társadalom bontó árnyékává egész az anarchizmusig, s az orosz elnyomás szüli az orosz nihilizmust, amely fölülkerekedvén máról holnapra testvéries ünnepet ülhet a francia anarchizmussal. Ahol rend és igazságosság hatja át a közeletet, ott ilyen nem történhetik.

Nem, sem az államban, sem az egyházban, sem az iskolában, sem az irodalomban, sem a művészetben.

Szerkesztőségünk özönével kapja az üdvözlő leveleket, cikkeket, buzditásokat Dunántúli részére, jelélül annak, hogy a fertőzés, a vérmérgezés irodalomban, társadalomban és iskoláinkban még nem hatalmasodott el. De kikezdett bennünket érzéki patikaszerivel, megtántorította a könnyebb elméket, léhább szíveket és sivárabb lelkeket. A lövőárok éjszakájában vezeklők új lelket, új hitet, tisztább szemet, szerényebb elmét és épebb szívet hoznak majd haza, és a világháború rettentő tüze dezinficiálni fogja irodalmunkat és művészetünket is a Nyugat e rothadást terjesztő bacilusaitól.

A Budapesti Hírlap vezércikke mellett az Élet c. hetilap ugyanaznap megjelent száma a lap okt. 24-i glosszáját (l. az 1915. okt. 17-i cikk jegyzetei közt. 402. l.) követően cikkben s glosszában érintette a vitát. A cikket (l. a lap 1114—1116. oldalán) a lap felelős szerkesztője, Andor József írta, aki Kultúránk válsága címen aug. 22-én megkezdett, a magyar kultúra válságának okát a zsidóság vezető szerephez jutásában megjelölő cikksorozata egyik írásaként fogalmazta meg álláspontját a vitában. (A cikksorozat Ady irodalmi jelentőségét a vitától függetlenül tárgyaló részét l. a Távolság c. csatartétől. I. Esztéta és poéta c. 1915. szept. 10—15. közt írt cikk jegyzeteiben. 366. l.) Andor József írását itt adjuk:

Kultúránk válsága

Legutóbbi cikkem megjelenése óta úgy fordult, hogy akkor tett ígéretet nem válthatom be. Nem mutathatok még rá saját eredendő hibáinkra, mulasztásainkra. Olyan irodalmi háborúság keletkezett, melyhez az Életnek hozzá kell szólnia, ha olvasóival szemben vállalt kötelességéhez hűség akar maradni. Hozzászólt már glosszatémaként, de a háborúság kitört a szerkesztőségek kalamárisából, és kultúrkérdésségyarapodott. Ezt az őszinte és igaz cikksorozatot, melyet írója a magyar kultúra iránt érzett szeretettől áthatva ír, s amelyre, éppen mert igaz, őszinte és talán túlon-túl tárgyilagos, semmiféle hivatalos vagy nem hivatalos fórum nem reagál, mondom, ezt a „kultúránk válsága”-ról írott cikksorozatot szomorú és sötét valósággal igazolja az az izlés- és személybeli ellentétből fakadt viaskodás, mely ma már a Budapesti Hírlap hasábjairól átsapott csaknem valamennyi sajtóorgánumra, írásra késztetett éles és tompa tollakat, közvetlenül érdekelteket és henyé csatlósokat, talentumokat és talentum-imitációkat. Öreg Dunántúli öreg Toldi Miklósként forgatja régi harci bárdját, színmagyar acélján lehet, hogy esett néhány csorba, de mégis színmagyar, sok-sok év küzdelmes, forró tűzben edzett acél, és sok-sok finomabb művű nyugati penge keresi nyugati csalafintassággal a lesi utat öreg gazdája szíve felé.

Mert az egész kérdés rég elterelődött eredeti forrásától. Ki törődik már azzal, milyen költő Gyóni Géza? Álmodja-e Szibéria hideg éjszakáiban hazavágyó lelkének nyugtalan álmai között, hogy magyar szívet nehéz kő gyanánt dobták kultúránk elposványosodó vizébe, és nincs olyan bölcs, aki kihúzza belőle! Álmodja-e, hogy poéta voltának vitatása terhesen szunnyadó, lelkekben erjedő, titkon sokszor suttogott, hangosan soha ki nem mondott válságok vérző felfakadását okozta akkor, amikor magyar vér ömlik ezernyi ezer magyar szívből a magyarság jövődjéért. Nem valószínű, hogy ezt vagy ehhez hasonlót álmodik, talán verseket ír a fogságban is, s ha visszatér, talán lelkesedünk értük, talán — békés biztonságunkban fanyar nagylelkűséggel eltűrjük őket. Nem tudom, csak azt tudom, hogy Dunántúli egymaga küzd a nyugatisták minden fanatikusával, hogy ez a küzdelem irodalmi út-

vesztő lett, hogy jó magyar ifjak és százpróbás magyar öregek kegyetlenül hajbakaptak, és magyar véreink szomorú versengésében az ítélőbíró magas székébe beült Ignótus!

E sorok írója nem tartozik sem egyik, sem másik céhhez. Soha egyetlen céhnek sem volt a tagja, és soha egyetlen céh sem tartotta és vallotta magáénak. Nem tudja, vajon író-e, nincs semmifajta hivatalos pecsétje, de talán leírhatja e lapokra, hogy sohasem írt semmit meggyőződése ellen. Bevallja, hogy mindig végtelenül szerette a szépet az irodalomban, sohasem tartott semmit szépnak, amiből hiányzik az igazság. És sohasem tartott semmit igazságnak, amiből hiányzott a szépnak gerince: a morál. Szükségyszerűnek érzi a fejlődést, és ezért szerette és szereti a rohanást rohanó fiataltságot, de éppoly szükségességnek érzi és szereti a tisztas útmutatókat, hogy a rohanást rohanó ifjúság el ne tévelyedjék. Előre nézve látom a reménylendőket, és hátra tekintve látom a megőrzendőket. Jól tudom, hogy nem válhatok mássá öreg koromban, mint amivé ifjú koromban indultam, és tudom, hogy magyar kultúránk válsága is ezen fordul meg. Azon, hogy ifjaink forró előretörésükben ne tévedjenek idegen ingoványok bódító hínárjába, és ne akarjanak rozsmaringót ültetni az iszapba. Azon, hogy megbecsüljék még fiatal kultúránk öreg úttörőit, és öregségük esetleges gyengeségei miatt ne tiporják sárba azt a sok irodalomtörténetileg félmjelzett értéket, mellyel fiatalkorukban és később is ezt a kultúrát szolgálták.

Megállapítható az a tény, hogy egyetlen Adyt védő és Rákosit támadó cikk sem szól a *mai* Adyról. Azt az Ady Endrét védik, akitől fellépésekor mindenki sokat várt, aki szükséges és hasznos irodalmi forradalmat kezdett, aki a jövő magyarságának új színű, új hangú lírikusaként indult poétai útjára. Akitől — ismételjük a már többször elmondottakat — néhány csodaszép művészi és magyar poéma örökítődik meg a jövő magyar antológiákban. De senki egyetlen szóval nem érinti a *mai* Adyt. Holott Ady ma is fiatal. Harminc s egynéhány éves. S már harminc s egynéhány éves korában hihetetlen gyorsasággal szédült a dekadenciába, az önkritikátlanságba, a „poéta laureatus”-t körülözönlő tömjénfüst kábító illatába. Minden róla író bajtársa tudja, érzi — egymás közt el is mondja —, hogy a költővezér, a zeniforradalmár napja aláhanyatlott, hogy lehetnek ugyan átérzései, de nincsenek szavai, hogy kiírtságát narkózissal hevíti, s hogy nem is oly rég még új magyar fényben tündöklő napja két-három év óta hűnyőféln pislog a kozmopolitizmus sivár kátyujában, ahova szerencsétlen irodalmi állapotaink miatt talán a maga hibáján kívül jutott.

Ez is rendén van. Szeressünk valakit mindig, hanyatlásban is, betegségében is, romlásában is és mindennemű nyavalyájában is úgy, ahogy megszerettük. Úgy délecegen, frissen, fiatalon, szépen, sok boldogságot ígérőn, ahogyan megismertük, biztunk benne, és először öleltük szívünkre. De akkor mérjük egyforma mértékkel. Akkor a húsz és egynéhány éves Ady Endre sokat ígérő fiatalságát ne szegezzük oda gyilkos dardaként a hetven és egynéhány éves Rákosi Jenőnek. Mert Rákosi is volt húsz s egynéhány éves, sőt Rákosi harminc s egynéhány éves korában is volt valaki. Nem vagyok életrajzíró, de visszaemlékezem, hogy Rákosi Jenő hosszú évtizedeken át forradalmár volt. Forradalmi költő, aki Ezopuszával korszakot nyitott és jelentett. Forradalmi esztétikus, aki hagyományainkban ma már vele egygyé forrott ellenfelével, Gyulai Pállal gyönyörű csatákat csatázott végig. Igaz, hogy sohasem abajgatták egymás emberi s e világbeli gyengéit, de elvi kérdésekben a mélyen átértzett igazság kiméletlenségével harcoltak, hogy azután, egyik az öreg kor kezdetén, másik az öreg kor végén, egymásra találjanak abban, amit mindketten olthatatlan lángolással szerettek — a magyarságbán, a magyar kultúrában.

Ma Rákosi Jenő hetven s egynéhány éves, és Ady Endre harminc egynéhány. Ugyan melyik az öregebb kettőjük közt abban, amit mi magyarságnak, kultúrának, irodalomnak hiszünk és vallunk? A lovagiasság szabályai szerint Rákosi Jenő koránál fogva nem párbajképes, s minden tisztesség neki, hogy ősz fejjel és fűre tollal mégis kiáll. De ha Ady jó és nem jóhiszemű fanatikusai „dobpergésszerű” tüzeléssel reárontanak — legyenek igazságosak, őszinték, feddhetetlenek. Ha azt gondolják, hogy ez a hetven s egynéhány éves, de mindig izzig-vérig magyar író már maradi, ókonzervatív, fejlődés- és megértésképtelen, hát bizonyítsanak rá a harminc s egynéhány éves *mai* Ady Endrével; mutassák ki *mostani* írásaiból, sőt az utóbbi évek írásaiból titáni nagyságát. Még így is elfogadjuk, ilyen korkülönbség mellett is a páros viaskodás jogszerűségét. De ha a húsz és egynéhány éves Adyval hozakodnak elő, akkor ne vessék oda gáncsul a *mai* Rákosi Jenő — mondjuk, hogy — öreges szigorának, elfogultságának, mert ez mindenképpen lovagiatlan, nem igazságos és nem magyar valami. Hanem állítsák szembe azzal a Rákosi Jenővel, aki a maga fiatalságában új érzésekre új frazeológiát talált, aki ellaposodó prózáunkat és Petőfit majmoló pántlikás költészetünket a Dunántúl magyar kultúrájából felhozott ősi kinccsel felfrissítette, felgazdagította. Aki modernizálta hírlapirodalmunkat, és akinek azért volt sok és kemény ellensége, mert talentuma volt, sikerei voltak, és akárki akármit mond, mindig következetes maradt ahhoz, amit mi legbecesebb javunknak tartunk: a magyar kultúra alaki és tartalmi szépségeihez és értékéhez.

S ebben az irodalmi viaskodásban, magyar írók által szöges fegyverekkel vívott viaskodásban legbántóbb és megdöbbentőbb Ignotus szerepe. Magyar véreink keresztül-kasul csépezték egymást, rég kiprobált, sok véres, nyílt sebet ejtő magyar cséphadarókkal. Ignotus oldalba támadt, és látszólag udvarias figyelemmel Rákosi Jenő közismert inkognitójára, a Világban mérgezett nyilatkat bocsátott világgá.

De megírtuk, hogy jelen irodalmi forrongásunkban *kultúránk válsága*: java magyar talentumainknak a Világ és Nyugat atmoszférájába való olvadása. Megírtuk, hogy ezek a fajmagyar, fiatal, izmos tehetségek ősi cégéruil szolgálnak a destruktív progresszivistáknak; csalogató nemzetiszíni kiáltók a gyanútlan magyar publikum számára. S a kozmopolita csárda ma már egyre jobban telik. A nemzetiszínből lassan-lassan alig marad a vörösön kívül valami.

Távoli hegyeken, síkságokon piros magyar vér ömlik trikolorunk dicsőségére és dicsőségéért, s itthon a magyar irodalom jövőjét Rákosi Jenőtől a Világ és a Népszava félti, és a fajmagyar írók páros viaskodásában Ignotus a főbíró!

Ha ez nem kultúránk válsága, hát ugyan hol keressem?

Az Élet Andor József cikkével egy számban megjelent említett glosszája szerző megjelölése nélkül, Irodalmi vita címmel a lap 1135. oldalán (Glosszák rovat) található. Szövege a következő:

Előre tudtuk. Ma már mindenkinek saját külön igaza van. S ami a leginkább veszedelmes, felvetődött az a kérdés, hogy ki mikor és miből élt. Baj lesz, urak. Mert tisztelet a kivételnek, nálunk — közéletünk nagyobb dicsőségére — ez a legutálatosabb téma. És alapos a gyanúnk, hogy napok múltán a közönség befogja az orrát, nem bírván el azt a kloákaszagot, ami az „irodalmi” parfüméria egyetlenlétségből nyitva hagyott ajtaján árad.

A fentebb közölt nov. 21-i írásokon túlmenően ugyanazon napról való a Borsszem Jankónak a vitába vágó alábbi két gúnyverse is (nov. 21-i sz. 5—6. l.):

I.

Irodalmi levél

Kedves Szerkesztő Úr!

Engedje meg nékem,
 Bár nem tudományom, nem is mesterségem,
 Hogy kérges kezembe bős pennát ragadva,
 Új hitvitázóként szálljak tintás hadba.
 Nagy földet bejártam, messze útról jöttem,
 Harc és háborúság elmaradt mögöttem;
 Hazatértem hangos világharc zajából,
 Embermódra élni, küzdelemtől távol.
 De, hogy kezdtem volna kissé megpihenni,
 Most látom csak, itthon, hogy *az a harc* — semmi.
 Itt van csak dühöngés, itt van csak vad nyüzsgés.
 Minden bokor szúrós, minden rózsza tüskés;
 Viharzó szél dül-fül irodalmi berken,
 Tizenketten ülnek egy elavult nyergen.
 Fegyverkeznek állig, a riadót fújják,
 Lobogóra tűzik a Kedves kisujját,
 Egy szelíd, jó versről száz bős cikket írnak,
 Van dolga viselni a szegény papírnak!
 Dunántúli, Tiszántúli üstdobokat vernek,
 Hangjukra fölpezsdül kis öreg, nagy gyermek;
 Vérként foly a tinta, puffog a sok frázis,
 Egypárról lepattog még a kultúrmáz is,
 Szotyósak és zöldek üvöltnek, süvöltnek,
 Harci páncélt öltnek, s abban — nyelvet öltnek,
 Nyüzsgő sok kis senki, mint ott fönn a féreg.
 Hát, Szerkesztő uram, ebből én nem kérek.
 Én láttam a harcot, láttam vihart szállni —
 Minek azt most itthon így — parodizálni?
 Hagyjuk a poézist — poézisnak, tisztán,
 Ne pellengérezzünk proskribáló listán;
 A harcot pediglen bízzuk csak azokra,
 Kik ahhoz most igen hozzá vannak szokva.
 Ha itthon ülőben nagy a harci készség,
 Van most tér, hol nagyon elkél a vitézség.
 Ám csak feltűnési viszketegség ha bántja,
 Vakarja, de ottan, hol senki se látja!
 Csak maradjon néma, mert ez most nem téma,
 Az ilyesfélének csitt! *Sit anathema!*
 Ez méltó íróhoz, ez magyar, ez úri.
 Így gondolta ezt el:

egy *Visztulántúli*.

2.

Tintaharc

Harcban áll a föld, az ég,
 Ágyú és tintás-fazék,
 A fronton a hadiak,
 Itthon B. H. s adyak.
 Dunántúli mar Adyt,

Ádý harap maradít,
Minden író haragszik,
Pro és kontra marakszik.
Szörnyű tinta-mámorú
Ez a pennaháború.
Vér és tinta csepegett,
Adnak s kapnak sebeket;
Mindkettő maródi, hát
A valódi háborúról
Írnak torz paródiát.

Végül az előbbi, konzervatív oldalról való megnyilatkozásokon kívül nov. 21-én hallatta szavát a vitában a progresszív tábor is. Csizmadia Sándor tollából a Világ aznapi számában (11—13. l.) a következő cikket olvashatjuk:

A költészetről és a költőkről
Írta: Csizmadia Sándor

Úgy látszik, megint soroznak. Csakhogy most költőket soroznak. Nem azt akarják tudni, ki válik be, hanem hogy ki a legnagyobb. Egy önkéntes sorozóbizottság végzi ezt a munkát, ha talán némelyeknek nagy öröme is, de a haladásnak bizonyosan nem szolgálatára. Még mindig nem tudnánk, milyen kevés értéke van a kortársak ítéletének egymásról (? !). Pedig ezt bizonyítja „a gazdagok ajtaján éneklő” vak Homérosztól egészen Petőfi-ig ezer és ezer eset. Vajon, ha a múzeumban nem lapozgatnánk az egykorú lapokat, megtudnánk-e, hogy Petőfi korában kik voltak a legeslegnagyobb költők? De így tudjuk, hogy voltak többen, és azok között nem volt Petőfi, aki meghalása idején már közgyűlöletnek örvendhetett. Még költőnek sem ismerték el. Mely csodálatos, hogy azokból az időkből mi mégis csak őt ismerjük!

Az irodalomtörténet eseményei régen megtaníthattak volna bennünket arra, hogy ne akarjunk mindenáron ítélni. Hiszen majd ítélni fognak fölöttünk akkor, amikor mi igen csendesesen fogjuk hallgatni. Mert az igazi költő csakugyan a maga korát írja, de a magunk kora tulajdonképpen már utódaink korának kezdete, és így utódaink dolga az ítékezés, nemcsak azért, mert elfogulatlanabbak, hanem mert rólok van szó.

A lapokból azt is olvashatjuk, hogy a harc már rettenetesen elfajult. Annyira, hogy egyik költőt temetni is akarják. Két társaság is tagjai közé igyekeznek választani. Miért? Mit vétett nekik az a szegény költő? A Világban közölt pár strófájából úgy látszik, egyáltalán nem érdemelte meg, hogy már társaságba tessék, mégpedig olyan társaságba, amelynek, ha vannak is kiváló tagjai, csak a maguk kárára vannak ott.

Hanem hát nem is erről van szó, hanem a két világnézetéről és a költészetéről. És még talán nem is így. A nézetet is elhagyhatjuk. Két világról van szó, és nem nézetről. Sokan vagyunk, kik a múltat igen jól megértjük, csak éppen, hogy már nem élünk benne. És nem is akarunk. Viszont mások folyton sírásban lelik örömüket, holott az a saját szükséglet kielégítésére hasznos munka lehet, de az is csak akkor, ha temetünk belé, s nem pedig akkor, ha folyton ki akarjuk onnan emelgetni a békében nyugodó múltat. Mit akarnak mindig azzal a szegény múlttal? Hát hadd nyugodjék! Aki pedig nála nélkül nem tud élni, feküdjön mellé, de ne akarja folyton a lehetetlent!

Am, akik a múltat, a halottat mindenáron talpra akarják állítani, miért szeretnék agyonütni az élőket, holott azokra még az élet földadatai erősen várnak? Hogy nem is költők azok, kik az élő jelent és a csecsemő

jövendőt képviselik? Hogy ez vagy amaz nem a haladás képviselője, hogy állíthatja ezt olyan, aki a haladást nem is ismeri, ahhoz se szeme, se érzéke nincsen? Mi a költészet? Azt mondják: a forma művészete. De nyilván még más is. Mikor csak a formát hallom emlegetni, mindig azon gondolkozom, vajon a kukoricakapáláshoz a kukorica-e a szűkesebb vagy a kapa? Tudniillik a kapa a forma, és a kukorica a tartalom. Ezt a kérdést a mai napig még nem tudtam eldönteni. Hogy a tartalom nélkül mennyire nincsen művészet, tehát költészet sem, azt legegésebben bizonyítják a szerencsétlen utánczó seregei, akik a formát sokszor kitűnően tudják utánozni, de zöldre mégsem vergődhetnek. Nem, mert a kifejezésbeli készségnek nemcsak külsőségek, hanem lényegnek is kell lennie.

Shakespeare munkáiban talán még színdarabjainál is jobban csodáltam mindig szerelmi szonettjeit. Micsoda kifejezések! De azok mögött vagy inkább azok által, micsoda új tartalom! Úgy érzi az ember, hogy mégiscsak az az igazi szerelem, amit ő leír. És azután jön Petőfi. Mennyire másként írja! Talán ugyanaz? Nem. A szerelem sem gyári munka, amely mintegy minta után készül, hanem mindig új. Nemcsak a forma új, amellyel kifejezik, hanem új maga a tartalom is, mint ahogy a lány is mindig más, akibe a költő szerelmes. Nem igaz, hogy a lány, akihez a mai költő írja verseit, ugyanaz volna, akiért a középkori lantos lángolt. Az érzése se az, és a szerelme is más. A feleségem is az, én is az vagyok, akik húszéves korunkban voltunk. De hol van már az a szőke búzatábla, amely között a dűlőitűn kéz a kézben ballagtunk?! Hol van a nap, amely olyan gyönyörűségesen mosolygott ránk? Hol vannak a felhők, amelyek kísérettek bennünket? Hol van az a fiatal pár, amely pedig mi magunk voltunk?! Sehol. Ha ugyanazon emberek egyazon életben annyi változáson mennek keresztül, talán különböző korszakok embereinek érzései, gondolatai, felfogásai, látásai ugyanazok maradhatnak?

De ugyanazok maradhatnak-e az ugyanazon korban élő, különböző egyénekéi? Akiket nemcsak születésük, vérmérsékletük, nevelésük, hanem megélhetési körülményeik is élesen elválasztanak egymástól? Itt vagyunk hát a világnézetnél. Nem is világnézet az, hanem csak az az egyszerű tény, hogy a költő nemcsak költő, hanem véletlenül ember is. És minél nagyobb költő, annál inkább ember is.

Ilyenformán a költészetet egyszerűbben és világosabban is meghatározhatnánk, így: költészet a valóságnak művészi meglátása, elgondolása és megmondása. És nemcsak annak a valóságnak, amelyről mindnyájan tudunk, hanem annak is, amelyet csak a költő által veszünk észre vagy még úgy sem. Mert a költő sobasem hazudik. Még akkor sem, ha mesél. Amit ő mond, az valóság, akkor is, ha eddig nem volt az. Valósággá lett, mikor a költő azzá teremtette.

De ez csak általánosság. Sokkal szilárdabb talajon mozgunk, ha „világnézetekről” van szó. Mi nem vitatjuk, hogy lehetséges hazafias, vallásos, szerelmi, bölcselmi stb. költészet. Lehetséges, mert van haza, van vallás, van szerelem és bölcselkedés is. Miért ne lehessenek hát, kik e valóságokat művészi módon ki is tudják fejezni? Ámde miért tagadják, hogy emberiség is van? Hogy az emberiség még a hazánál, vallásnál is idősebb, és tovább is fog élni? Miért tagadják, hogy ennek a legrégebb, legújabb és legtovább tartó valóságnak szintén lehetnek költői? Az emberiség! Mindent magában foglal, s őt nem foglalja magába semmi a nagy természet mindenségén kívül, és mégis éppen őrola ne lehessen művészi módon és nyelven semmit sem mondani? Csak az állíthatja ezt, ki a fának csak lehulló virágját látja, de a fát magát nem veszi észre.

Éppen úgy tagadják az osztályköltészet jogosultságát. Persze mindig azon az alapon, hogy a kicsi tömeg költészete nem költészet. Arról nem is

kellene talán már beszélnünk, hogy a legtipikusabb osztályköltészet éppen a hazafias költészet. Sem a radikális, sem a szocialista költészet lényegileg nem képvisel annyira egy vagy két osztályt, mint a hazafias költészet. Csak-hogy ezt tagadja. Ebben van a tisztessége. Hazafiasnak mondja magát, és képviseli nemcsak a hazánkat, de még az osztályoknak is csak egy kis részét. Mert hiszen ugyanazon osztály keretei nem záródnak le az ország határán. Bármelyik osztály sokkal nagyobb, mint akármelyik nemzet.

És még sincs osztályköltészet. Nincs, mert mindazok a költők, akik az osztályokról tudnak, sokkal modernebb emberek, semhogy az osztályoktól megvakulva el tudnák felejteni az azok mögött levő egész emberiséget. Mert nem gyűlölik a valóságot, hanem meglátják. Mert nem akarnak, és nem tudnak semmi mások lenni, csak emberek. És éppen ezért emelkednek ki magasan a kis törpék közül, akik mindenkinek akarnak lenni, csak emberek nem.

Azt is állították, állítják ma is, még szocialisták is, hogy szocialista költészet sem lehet. Miért? Mert az csak pártköltészet volna. Elfelejtik, hogy a szocialista párt nemcsak párt, hanem más is. A szocializmus csak eszköz, de a cél az egész emberiség. Hogyan van, hogy a szocialisták nem cserélgetik elveiket, mint a polgári pártok emberei? Ha Péter János a szabadelvű pártból kilép, és átlép a nemtudommiyen pártba, senki sem talál rajta semmi különösét. Ha azonban valaki a szocialista pártból kilép, arra mindenki görbén néz, nem tartják többé olyan tisztességes embernek, amilyen addig volt. Mit bizonyított ez? Csak azt, hogy a szocialista párt nem olyan párt, mint a többi, és nem is egészen csak párt. A szocializmuson keresztül az emberiségről van szó mindig.

És ugyanez áll azokra a radikális irányú bajtársakra is, akik, legalább a maguk személyében, bár más utakon és más eszközökkel, ugyanazon cél felé törekszenek. A cél: az emberiség! Micsoda tisztességtelenség és művészetlenség lehet ebben? Talán csak becsületsértés a butasággal és maradisággal szemben. No, ezért csak pénzbüntetés jár, kiheverjük valahogy.

De ha amazoknak fáj az ügy, miért feszegetik mindig?

Eszembe jut egyik nagynéném. Jó, templombajáró, istenhívő asszony még ma is, a huszadik század elején. Én nem bántottam soha a hitében. De ő, akárhányszor hozzánk mentem, mindig azzal fogadott:

— Nohát, te csak rossz vagy, nem hiszed az istent!

— Ki mondta ezt Sára nénémnek? Én bizony ilyent soha, sohasem mondtam!

— Hát nem vagy cucilista?

— Az vagyok, de ebből még nem következik, hogy istentagadó legyek. Nincs a pártprogramban az istentagadás. Ez a felvilágosodottság dolga csak. Nekem, mint szocialistának semmi közöm hozzá.

Am neki sehogy sem tetszett, hogy én még talán hiszem is az istent. Minduntalan csak azt akarta belőlem kivenni, hogy nem hiszem. Jólesett volna neki, nem tudom miért.

Egyszer aztán gondoltam, megtréfálok. Ott voltam nála. Azt mondja:

— Gyere, nézd meg már a malacokat.

Megnéztem.

— Szépek — mondom.

— Ugye szépek? Ezekből már csak jó hizók lesznek, ha az isten megtartja őket.

És rám nézett kaján szemekkel, hogy mit szólok erre. Én azonban csak annyit szóltam:

— Igen, szépek. És úgy nem is kerülnek majd sokba.

— Hogyhogy?

— Hát az isten eltartja őket!

- No látod, már te megint szurkálódsz! — fakadt ki Sára néném.
- Dehogy szurkálódom! Inkább szentül elhittem, amit néném mondott.
- Nohát veletek nem lehet beszélni.

Ugyanígy vagyok Dunántúliékkal. Miért akarják ezek, hogy mi ne higgyük el, hogy az ő malacaitak az isten eltartja? Miért akarnak ezek bennünket mindenáron hitetlenekké tenni? Mit akarnak a világnézettel meg a költészettel? Mikor egyikhez sincs semmi közük. Ha meghaltak, aludjanak békével.

Az Ady—Rákosi-vita folytatására I. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikket és ennek jegyzeteit (112., ill. 467. l.).

„Nyílt tér”: A lapoknak az a rovata, amelynek közleményeiért nem a szerkesztők, hanem kizárólag a közlemények írói voltak felelősek. — *Azt hiszi, hogy az élet olyan, mint a régi Népszínháznak volt: Az 1875-ben alapított Népszínháznak Rákosi az alapítástól kezdve hat éven át igazgatója volt. — már családi, legszemélyesebb dolgokba is beleavatkozik: Ady Rákosi 1915. nov. 12-i cikkére utal. (L. az 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteiben. 424. l.) A cikk vonatkozó részait Ady szóvá tette nov. 14-i nyilatkozatában (l. 110. l.) is. Vö. még Rákosinak a nyilatkozat jegyzeteiben olvasható nov. 16-i válaszával, melyet fentebb a jelen cikk keletkezéstörténete kapcsán már érintettünk. — miért nem tudtam hű maradni valamikori fogadalmamhoz, hogy Rákosi Jenővel nem állok szóba: L. Ady Harc és Gyűlölet c. 1913. dec. 30-i cikkét (59. l.). Az e cikkében tett fogadalmára Ady [Kolozsvári kritikusaírói] c. 1916. jan. 20-i írásában (117. l.) is utal. — sváb mészáros: Rákosi családja valóban sváb, ill. német származású volt. — Bárcsak... legutóbbi pszichológó ciklusának legeslegesebb cikkére küldött válaszomat a túlzott és neki ki nem járó, meg nem érdemelt tisztség, úriság és gavalléria ne hagyta volna ki a Nyugatból: A Nyugatból kihagyott Rákosinak szóló válaszcikk, amire Ady utal, nem maradt ránk. A cikk a Budapesti Hírlap 1915. szept. 23-i névalírás nélkül megjelent, de kétségtelenül Rákosi által írt vezércikkéhez kapcsolódott. Erre következtetnünk abból, hogy válasza Ady Rákosi „legutóbbi pszichológó ciklusának legeslegesebb cikkével” hozza összefüggésbe. Ez a cikk ugyan lehetne Rákosi okt. 14-i Levelek c. cikke is (l. a fentebb említett okt. 17-i cikk jegyzetében), de az Ady—Rákosi-vita idején a kortársak egy része nem ezt, hanem a szept. 23-i, Hatvanynak a Nyugat 1915. aug. 15-i számában napvilágot látott s Ady-nak ajánlott Harcoló betűk c. cikkével polemizáló vezércikket tekintette a vita nyitó írásának. (L. erre még az 1915. okt. 17-i cikk jegyzetét.) Hogy Ady valóban az utóbbira küldte választát, az világosan kitűnik Hatvany Adyhoz 1915. nov. 14-én és 18-án írt leveleiből (l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 14-i, ill. az azonos című 1915. nov. 21-i cikk jegyzeteit. 435., ill. 467. l.), melyek nemcsak Ady kérdéses válaszának tartalmáról árulkodnak, hanem a válasz ki nem adásának okairól, ill. körülményeiről is tudósítanak. — *gyanús hajlamai*: Ady itt s cikke hatodik bekezdésében, az „én ezzel az úrral, akiről olyan sokat tudok” kitétellet Rákosi homoszexualitására céloz. Földessy Gyula jegyzi fel, hogy Ady „egy ízben, amikor Rákosi nagyon támadta őt, ráüzent, ha tovább folytatja az ő [Ady] »perverz«-váltáról szóló bitangságait, a publicitás elé viszi az ő titkolt, de mindenki által ismert homoszexuális ügyeit”. (L. Földessy: Ady minden titkai. Bp. 1962. 301. l.) Kétségtelen, hogy Földessy feljegyzése az Ady—Rákosi-vita idejére vonatkozik, miként bizonyos, hogy a Pesti Futárban megjelent, fentebb közölt interjú keretében Rákosi „beteg” voltát, „betegségét” emlegetve Ady szintén Rákosi homoszexualitására gondolt, hiszen épp az Ady—Rákosi-vita során esik többször is szó arról, hogy Rákosi korát meghazudtoló frissességnek és egészségnek*

örvend, ami valóban megfelelt a tényeknek, s ami eleve kizárja annak lehetőségét, hogy Ady szomatikus betegségre utalt volna. Földessy Gyula szerint egyébként Ady Köszvény-ország márciusa c. versének „Sodomás bölcs, komisz, vén kasznár” kitételén is Rákosit, ill. ennek homoszexualitását kell érteni. — *camorrai bajjártsággal*: betyárbecsületből (a XVI—XIX. század során tevékenykedett, a maffiához hasonló nápolyi titkos bűnszövetkezet neve után). — *mosiani polémiában veszedelmesen sürűen . . . kerül elő ez a szó*: *Lipótmező*: A fogalmat Rákosi csak 1915. nov. 12-i cikkében használja.

MJ: KF (313.); AEPI (III. 501.)

96. [Nyilatkozat]

Megjelent: V 1915. nov. 21. 19. l. — Hírek — Ady Endre

Az ún. Ady—Rákosi-vita (l. erre a Távol a csatatérről. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 367. l.) során keletkezett cikk a vitán belül Hatvany Lajos mecénássága kérdésében kialakult polémiához kapcsolódik. Ez utóbbira l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 14-i cikket (110. l.) s ennek jegyzeteiben Rákosinak a nyilatkozatra felelő nov. 16-i írását (435. l.), valamint a nyilatkozat tárgyi jegyzeteit (444. l.). Újabb nyilatkozatát Ady — amely a Világban Ady Endre nyilatkozata címmel látott napvilágot — a nov. 14-i nyilatkozattal elégedetlen Hatvany fel-szólítására írta meg, s tette közzé. De a nyilatkozatnak Hatvany nemcsak inspirálója, hanem nagyobb részében megfogalmazója is volt. Ady a Hatvanytól kapott szöveget csupán kisebb szövegrészekkel bővítette ki, s egy-két ponton stilizálta azt. Minderről Hatvany alábbi, 1915. nov. 18-án Adyhoz írt levele (l. MTA Ktt. K. 7/60. és Hatvany L.: Ady. Bp. 1959. I. 299—300. l.) tanúskodik, amely részletekbe menően világítja meg Ady nyilatkozatának keletkezéstörténetét:

Kedves Barátom !

A te leveled oly szép, megható és suggestív. Ilyet már kaptam vagy hét év előtt — azután megint négy év előtt.

A B. H-ba írt nyilatkozatod is szép és suggestív — nem kellett pesti commentátorokra várnom. A kit arcul csapnak megérzi — fölösleges a pofont magyarázni. Nem is kell finom idegűnek lenni, hogy az ember a pofont érezze.

Mért *nem* engedtem annak idején való védelmedet kiadni? — Mert az olyan volt, hogy se hozzád, se hozzám, még Dunántúlihoz se volt méltó. Ezt nem sajnálom.

De egy kicsit sajnálom, (azóta napok múltak s már nem gondolok rá) — hogy a B. H-ban ily *ügyellenül* s *meggondolatlanul*, talán nem jóvátehetőenül nyilatkoztál.

Rákosi kedden felelt neked — gondold meg szépen, hogy mi a felelni valód erre a feleletre, légy jó küldd be nekem s talán a Nyugat a legközelebbi számban kiadja. Ne sokat, kérlek, ne túlzót — pár szót abban az értelemben:

Hatvany egy cikket írt — *nekem* ajánlta. Én szívesen fogadtam az írást, mert ebben viszonzását láttam annak a barátságának, melylyel én néki sok versemet és kötetemet ajánltam. A B. H. erre sértő módon *insinuálta*, hogy H. L. az én maecenásom. Mikor ezt kissé ingerülten megtagadtam, leckét ad nékem hogy mint kell egy gutzsinnt magyar költőnek a maecenásával szemben viselkednie. A leckét ép oly energicusan utasítom vissza, mint a sérelmet. Hatvanyval pedig addig maradok barát, amíg közös czelovak szolgálunk — amíg adatik élnünk.

Na. Tessék. Ezt ird meg. Jobban, a magad módján. Vagy ird alá, amit én itt megfogalmaztam s add ki, akár a Világban, akár a Nyugatban. Adyné kezét csókolom.

Üdvök

HLajosod.

Ady nyilatkozatára Rákosi, ill. a Budapesti Hírlap részéről nem érkezett válasz, s arra nem reagált a konzervatív sajtó más orgánuma sem. Ennek magyarázatát — mint Adynak a Pesti Futár két nappal korábbi, nov. 19-i számában napvilágot látott interjúnyilatkozata (l. a fentebb említett 1915. nov. 14-i nyilatkozat jegyzetei közt. 449. l.) esetében — ismét csak abban kereshetjük, hogy Ady nyilatkozatára konzervatív részről nem figyeltek fel. Ezt nagyban elősegíthette az a körülmény, hogy Ady nyilatkozata — minden bizonyonnal tudatos szerkesztői megfontolás nyomán — a Világban rendkívül eldugott helyen, a vegyes tartalmú rövid napihirek közt, minden figyelemfelkeltő tipográfiai kiemelés nélkül jelent meg. Mindennek következtében Ady nyilatkozata nem volt befolyással az Ady—Rákosi-vita további, még több mint két hónapon át zajló eseményeire.

Maga a vita az Ady nyilatkozatát követő napon a Kolozsvári Tükör hasábjain folytatódott. Nov. 22-én a kolozsvári hetilap — miután okt. 26-án hallatta már szavát a vitában (l. Ady említett okt. 17-i cikkének jegyzeteit) — rövid bevezető sorok kíséretében teljes terjedelmében újraközölte budapesti testvérlapjának, a Pesti Futárnak Adyval készített nov. 19-i interjút. (L. Kolozsvári Tükör nov. 22. 5—6.) A Kolozsvári Tükörnek az interjúhoz fűzött bevezető sorai a következők:

Mi is foglalkoztunk azokkal a hallatlanul brutális és gyalázatos támadásokkal, melyeket a Budapesti Hírlap indított legutóbb Ady Endre ellen. A B.H. hasábjain egy Dunántúli álnév alatt garázdálkodó izléstelenül, dühvel, magyaros tudatlansággal rontott neki Adynak és híveinek, akik több fővárosi lapban méltón feleltek a támadásra. A Pesti Futár legújabb száma beszélgetést közöl Ady Endrétől, melyet itt adunk.

A Pesti Futár interjújának a Kolozsvári Tükörben történt újraközlésekor sem támadt visszhangja, annak ellenére, hogy az Ady és a modern magyar irodalom körüli vita az interjú mindkét közlését követően lankadatlan hevességgel tombolt tovább. A vita következő dokumentumai nov. 23-án a Világban, ill. a Budapesti Hírlapban jelentek meg. A Világ Túlontúl Leszidor álnévvel közölt cikket (7—8. l.), amely nagyobb részében Rákosinak Hatvany Lajos aug. 15-i Nyugat-cikkét támadó szept. 23-i, ill. Hatvany mecénásságát firtató nov. 16-i írására reflektált. Hogy a cikkről jelző álnév kit takar, nem tudjuk. A cikk tartalmi vonatkozásai alapján szerzőként mindenestre csak olyan személy jöhet számításba, aki a Világon kívül a Nyugatban is publikált, kellő tájékozottsággal bírt a Nyugat belső ügyeit illetően, s a cikkben érintett 1911—1912-es Nyugat-válság (l. erre az Irodalompolitika c. 1911. dec. 30-ai cikket és jegyzeteit. AEÖPM X. 170., ill. 437. l.) idején felmerült kérdésekben Osváttal szemben Hatvany pártján állott. Ezek, továbbá a vita rendjén a Világban két nappal később, nov. 25-én azonos álnévvel megjelent Viharmadár-irodalom c. írás (l. alább, 475. l.) tartalmi jegyeinek figyelembevételével talán nem tűnik alaptalannak, ha a cikk szerzőjét, miként az említett nov. 25-i írásét is, Biró Lajosban keressük. A cikk szövegét itt adjuk:

Válasz Szidoréknak
Írta: Túlontúli Leszidor

A Budapesti Hírlap szeptember huszonötödiki [helyesen: 23-i] számában reagált a Nyugat Háborús [helyesen: Harcoló] betűk című tanulmányára, s megtanította annak a szerzőjét, Hatvany Lajost, hogy a háború a dolgok mai állása szerint kegyetlen szükségesség, kikerülhetetlen, törvényszerű végzet, s naiv ideológia, együgyű ábránd a békéért lelkesedni.

Nagy csodálkozással olvastam a támadást. Nem minthogyha a kérdéses cikk nem lett volna sok oldalról megtámadható, magamnak is kedvem lett volna a cikkel polemizálni, mely szinte kétségbeesett szkepszissel elvetette az emberiség nagy konfliktusai számára a józan, kívánatos és békés megoldásoknak még lehetőségét is, s melynek csüggedt, keserű s eleve lemondó hangja méltán fájhatott minden olvasónak, aki inkább hisz Bernben, mint Szentpétervárbán, inkább Hágában, mint a revanstól líhegő Párizsban, s nem lankadó reménnyel néz az emberiség jövője felé. Hatvany tulajdonképpen ugyanazt mondta, mint Rákosi Jenő, s még abban is egyetért vele, hogy utálja a tudósokat, akiket faj- és hazaszeretetük szelíd, tudós arcuk elvetésére és barbár kitérősekre bír. Ennyi az egész. A cikk megakadt ott, ahol tulajdonképpen kezdődnie kellene, mert a szerző nem akarta, vagy nem merte az alap gondolatát végesvégig kifejteni.

Van azonban a B. H. támadásának egy passzusa, mely Hatvanyról lepattanva, a Nyugat minden íróját s így szerény magamat is éri.

Hatvany ugyanis azzal vádol bizonyos angol és francia, sőt talán egy némely más nemzetiségű írókat, akik különösen messze vetik el a nacionalista sulykot, hogy úgy tesznek, mint D'Annunzio, ti.: kihasználják a konjunktúrát, és fölbérelt, pénzen megrendelt munkát visznek véghez. A Budapesti Hírlap — ő tudja miért — viszont úgy védi meg a lelki kűtmergezők rokonsajtját, hogy lovagiatlan eljárásukra és saját múltjuk megtagadására bizonyára csak tiszta önzetlenségből ragadtatják el magukat. Mert a zsoldért való munka pusztá lehetőségének gondolata sem férközik Apponyi egykori és Tisza mai fegyverhordozójának tiszta lelkébe. Az ilyesminék híre se jutott el Pekár Gyula szerkesztőségébe — ezt még az ellenségről se lehet feltételezni —, ez egy olyan csúfság, amit csak Hatvany Lajos híhet el: „aki körül s akinek költségén egy egész irodalmi irány tengődik és gárda forgolódik . . .”

A Nyugat már megvolt mielőtt Hatvany Lajos belépett volna annak szerkesztőségébe, és megmaradt azután is, mikor Hatvany onnét, egy már méltán elfeledett konfliktusa alapján, ismét kilépett. Pedig Hatvany — tudtommal — nem is akart rosszat, csak a kiadói gondjára bízott könyvek jó sáfárja lenni, ügyesebb szerkesztői taktikát követni s a szerkesztőségnek egy utóbb magától is kivált s nagyobb üzem vezetésére némi kezdeményezői érdemei mellett is abszolút tehetetlennek bizonyult férfitűt hatáskörének csökkentésére bírni. Azonban a gárda oly kevésbé forgolódott Hatvany körül, hogy még személyes jó barátai is inkább túrték távozását — ami a Nyugat kiadványsorozatának beszüntetését jelentette —, semmint neki a legkisebb elvi kérdésben engedjenek. A Nyugat írói pedig azóta is megélik, vannak kiadók, a darabjaikat játsszák, verseiket szerzte szavalják (és még Przemyslben is utánozzák), regényeiket olvassák. Hatvanynak tehát mint kiadónak nincs több érdeme, mint hogy néhány tehetséges ember könyvét először adta ki és adta el, csakúgy mint Singer és Wolfner Herczeg Ferencet és Bródy Sándort vagy a Franklin, mely főleg Molnár Ferenc első kiadásával szerzett magának épp annyi üzleti hasznot, mint irodalmi érdemet. Mert akárhány Nyugat-könyv több kiadást ért, s mindegyik kiadvány, legalábbis, kifizette

magát. Mi jupon: kincstartó? Mi jupon: patrónus? — mint a B. H. varjai pekárognák. S mi jupon épp most, amikor Hatvany még kiadóí működését is több év óta beszüntette?

Ezeket a dolgokat szerettem volna megírni már annak idején, amikor a Hábórus [helyesen: Harcoló] betűk ellen intézett írás megjelent, azonban a nagy háborús világfelfordulásban az ember nem akarja s nem meri a remegő közfigyelem órákba nyúló kínos perceit tisztán irodalmi természetű viták számára lefoglalni. A B. H. szerkesztője nem így gondolkodik. Az első támadás sikerén felbuzdulva, hogy legalább valaki által az országban tisztelt szerkesztőnek neveztesse magát, átalakult Dunántúlivá. Ezen a néven az egykori Mondolat parlagi írójánál is alacsonyabb színvonalú irodalmi hadjáratot indított meg, melynek még nincs áldozata, ha ugyan az egész országból s még a lövészárkok mélyeiből is hozzánk érkező bizalmi és üdvözlő szavakra szabad adnunk valamit. Ezeket a naiv és megható nyilatkozatokat, melyek íróink számára csak annyit jelentenek, hogy egy ország fiatalsága érzi, ha jövőjének szellemi letéteményeseit még olyan semmis helyről is a legkisebb bántalom éri, sajnos, egyelőre még nem adhatjuk ki kezünkől, mert se derék katonákat, se hivatalnokokat, sem pedig lelkes tanárokat nem tehetünk ki annak a veszélynek, hogy egy lelketlen picli szavaikat elferdítse. A Hérosztratosz-irodalomnál is veszedelmesebb Sycophanta-irodalom veszedelmét magánemberek nem vállalhatják, és a nyilvánosság előtt szereplő néhány írónak kell vállalnia.

Mert heteken és hónapokon keresztül folyik a következetes — nem is támadás — csak heccelődés, melyben Dunántúli nemcsak Adyt szeretné támadni, ami érthető, hanem Babitsot is, ami érthetetlen. Hiszen az Ady-támadás, mely bizonyos elemek részéről mindig kiújul, valójában inkább rendjén való, mint felháborító esemény. Ady maga is érzi és hirdeti poeta militans voltát, neki eleme, élete a vita, s költészetének esztétikai értékét majd csak egy kései jövő fogja tisztán érezni és méltányolni, mi még a ható, harcoló, erjesztő-gerjesztő, lelkesítő, ezt az egész dúlt országot szózatossan és velőtrázó erővel kifejező ember hatása alatt vagyunk. Épp ez a harcos elem — mely a költőt nem éri — fogja Adyt folytonos támadások biztos célpontjává tenni. S ha Ady méltán kelt is ki, ha jól tudom, épp Hatvany ellen, aki benne eleinte csak az újítót látta, s mutatott rá önmaga arra a nagy és ősi fejlődési vonalra, amely Balassin, a Károli-biblián, a kálvinista prédikátorokon, Csokonain, Berzsenyin, az öregbűlő Vörösmartyn és Vajdán keresztül egészen Adyig vezet, azért én meg tudom érteni, ha ezt még hívei közül a felületesebbek nem mindig veszik észre. (Mint természetesen: Marjay, akit bizonynal csak szeretet és jószándék vezérelt, s ki csak a kifejezésben tévedt, midőn Adyban finom, franciás, harangvirág remegésű lelket ír le, kit Verlaine-hez hasonlított. Pedig Verlaine mélységes, germán Lied-lelkére sem illik e jelzők egyike sem — hát még Adyra!) Szóval én értem azokat a kitűnő és tiszteltreméltó egyéneket, akik akár az esztétikai szent hagyományok felborítóját látják Adyban. De Babits, aki Aranyon nőtt fel, akinek Aranyat lehel a szava kötése, strófája, minden fordulata; de Babits, aki a szó leg-nemesebb értelmében akadémikus költő, a hagyomány fölönt gyermeke, akinek költészetéről, akár a kedves précieux Riedl Frigyes vagy a szavak fűrtjeit gondóritó Beöthy Zsolt tarthatna szemináriumot, akit a Dante-tudós Berzeviczy fogadhatna a Kisfaludy Társaságban — s akit nem lehet úgy csodálni, hogy a föltétlen tisztelet fölül ne múlja a csodálkozást —, hogy mer a Mikádó groteszk fordítója, Shakespeare szójátékának sivár átgúrója a Dante-fordító Babitsról tiszteletlen hangon beszélni? . . .

Hogy mer? Mert derűre-borúra ír szegény, s a vita hevében nem is igen tudja, mit ír. Majd a Magyar Figyelő kritikusanak a Fidibuszba írt ízléstelen

régi tréfájával tör borsot a Nyugat orra alá, majd meg a vita hevében az is megtörténik vele, hogy megfélelkezve magáról, önmaga ellen fordul. Oportet esse memorem, Dunántúli mester, hogy ez egyszer én is latinul idézzék, s az ön kis táblabírói műveltségére bizzam az idézet kiegészítését. A B. H. november 15-i [helyesen: 16-i] számában olvassom:

„Hogy báró Hatvany Lajos a holtapos társaságnak a mecénása, azt hallottam, tudni nem tudom. Nem emlékszem rá, hogy erre valaha tettem-e célzást vagy sem, de ennek a vitának a rendjén nemhogy ezzel kezdtem volna, de erről egy betűt sem írtam.”

Nem csoda, hogy ez a rágalmazásba fáradt, hetet-havat egy személyben összehordó agyvelő néha összezavarodik, s november 15-én [helyesen: 16-án] letagadja, amit szeptember 25-én [helyesen: 23-án] állított. Azonban Dunántúli érveléseit nem szabad túlságosan komolyan venni, mint azt világosan nyilvánvalóvá teszi, hogy gonosz inszINUÁCIÓ után, mellyel annak idején Hatvany állítólagos mecénásságát illette (mert akkor az úgy „passzolt” neki!) — most védelmébe veszi a mecénást, hogy így meg úgy, milyen úri tempó s művészetnek való milyen hódolás ez. (Mert most pedig így passzol zugügyvédi okoskodásába.) „Miért szegyenli Ady, ha van vagy volt mecénása? És miért haragszik, ha nincs, és nem is volt, és mégis azt mondják róla, hogy van . . .”, aztán, hogy Ady mért nem énekli meg a mecénását mint édes díszét és dicsőségét, ahogy azt Horatius tette egykoron . . .

Az ember foga idegében érzi a rángást (mégiscsak szuggesztív író ez a Dunántúli), ha ennek a vásott vénembernek utolsó viccelődéseit olvassa. Mert a dolog velejéről igazán nem lehet vitatkozni. Ki tud elképzelni modern költőt, aki a kiadók és újságok mai világában mecénásokat énekel meg? Ami pedig épp Adyt illeti, ő a Világ vasárnapi számában nyugodt s önérzetes fölényrel intézte el a maga részéről a mecénásság kérdését. Most még csak a tengődő s forgolódo irodalmi gárda nevében kell kijelentem, hogy az álláson, hercegmihályon, hercegprimáson és Pekár Gyulán-belüliek száználmas haragja személy szerint ugyan magukra hagyott, de tehetségük százszoros visszhangjában bizó írókat ér. Senkiről se tudom, hogy mással, mint a szerkesztőjével, kiadójával vagy szinigazgatójával anyagi elszámolási viszonyban volna, aki pedig állásban van, keservesen megszolgálja fizetését. Bár akadna mecénás, aki tehetséges írók számára lehetővé tenné, hogy minden idejüket írói munkában tölthessék. Mert a pénz csak ott válik csúfsággá, ahol véleményvásárlás szőgyenletes eszköze. Ez az, amit nem lehet tűrni, s amit az ember úgy utál, ha a . . . Matint olvassa.

A vita kapcsán a Világ fenti írása mellett ugyanaznap a Budapesti Hírlapba Rákosi Jenő írt cikket. Ennek szövegét az alábbiakban adjuk:

Levelek

Budapest, nov. 22.

Tisztelt Szerkesztő úr, oly garmadája fekszik előttem a hálálkodó, buzdító, lelkes leveleknek, érdekes és tanulságos cikkeknek, melyek Dunántúli címére érkeznek, hogy kitennének már egy vaskos kötetet, a Budapesti Hírlapnak pedig heteken át kellene e rovatot nyitva tartania, ha le akarná ezt az anyagot közölni. Talán nem lesz a tisztelt szerkesztő úrnak kifogása az ellen, ha úgy általánosságban egy kis beszámolót írok e levelekről. Első természetesen a köszönetem mindazok részére, akik megtiszteltek figyelmükkel. Második azon a lelkes szellemem, ép és egészséges érzésem és nemesebb izlésen való nagy örömem, amely e levelekből kiárad. Büszkséggel tölt el

ez a dicső visszhangja fölszólalásomnak. Büszkeséggel az is, hogy a nemzet minden rétege képviselve van benne: tudósok, pedagógusok, katonák, ügyvédek, anyák, fiatal leányok, tanuló fiatalok, költők és írók. A hang a legváltozatosabb benne: a lelkesedés, főlháborodás, az elkeseredett panasz és aggodalom, a humor, a szatíra, esztétikai, irodalomtörténeti, filozófiai kitérésekkel, egyszóval a léleknek, szellemnek és izlésnek oly előkelősége és oly megható kultusza a magyarságnak, irodalmának, hagyományainak és hazaszeretetének, amely teljesen elég arra, hogy az én szerény föllépésem sikerét biztosítsa. A lefolyt évek tespedésében elhatalmasodott hínár és mocsárvirág lehetett igen kellemes irodalmunk berkeiben, de attól, hogy *nagyobb* veszedelem legyen, ma még messze van.

Kár és veszedelem természetesen magában az is, hogy a fiatalság egy részét mákonyával elbódította, s hogy egy-egy tehetséget az irodalom értékesebb művelésétől eltántorított; de attól, hogy a nagyközönséget magával ragadja, még igen messze van; ezt látom a címekre érkezett levelekből.

Kérdem is magamtól nemegyszer: mi segíthette őket csak ennyi sikerre is? És nem tudok magamnak más választ adni, mint azt, hogy a fegyelmeztet izlés hiánya, hiánya az iskolázottabb elmének, az újdonság ingere és a — divat ereje.

Az irány, a szellem, a földolgozásra kímálkozó tárgy, a hang és sok más egyéb is nemde eddig is időnként változott az irodalomban? Ámde a konstitutív része, a lényege a költészetnek nem változott. Minden időben a költészet ideálja volt: az emberi értelem, az emberi érzés és az emberi képzelet harmonikus munkája az élet jelenségeinek tökéletes, szép formában való földolgozására a nemzeti nyelven. Menjünk el a világ bármely sarkába, vegyük elő bármely nemzet mű- vagy népköltészetét, mindenütt ugyanezt találjuk, valamennyi korban, a bibliánktól, a keleti népek vallásos és történeti költészetétől fogva mind a legújabb időkig. Mind, valamennyi szép gondolatokat, szép érzéseket, szép történeteket iparkodik előadni szépen. Mind az emberi éreynyeket dicsőíti, mind az ember gyönyörködtetését, oktatását, abban való megerősítését célozza, amit jónak, nemesnek, szépnek és igazságosnak tart. Ez van a hindu költészetben, ez a törökben, ez a borús skandinávbán, ez a hellénben, a rómaiban, ez a franciában, angolban, németben, valamennyiben és a miénkben is. Voltak különféle irányok: klasszikusak, romantikusak, realisak stb., de céljuk és értelmük nem változott, erre nézve soha ingadozás bennük nem mutatkozott. Olyan a művészet is, mint az ember. Mindenki van lélek, és lélek nélkül egyik sem az, aminek rendelve van. A művészetben a lélek az — igazság. Az ember lélek, a művészet igazság nélkül — hulla.

Ember lélek nélkül tehát nincs. De van — lelketlen ember. Irodalom sincsen igazság nélkül, de van igazságtalan, igazságot nem ismerő író és művész. Ezek a hazugság hitvallói, ezek a bálványimádók. Ezekkel verekszem, tisztelt szerkesztő úr, én. Ezek elvetik mindazt, amit évezrek óta az emberi nem igaz prófétái: a költők és művészek vallottak és hirdettek. Elvetnek Istent, hazát, hitet s mindazt a lelki nagyságot, önfeláldozást, csodás érenyt és szépséget, amire az a háromság és beléjük kapcsolódó fogalmak az idők minden költőit és művészeit inspirálták, és az egész leltárból csak egyet tartanak meg: az *Ént*, saját becses, egyéni kedvtelésüket, szeszélyüket, éhségüket, kényelmüket, mindennemű vágyaikat, és ennek jogaiért kiabálnak versben és prózában a világ fülébe. Istállóvá, korcsmai tivornyává teszik az Isten szép világát. Hadat üzennek mindennek, ami mindenha eszméje volt az emberiségnek, és napfényre hurcolják, amit (mert hiszen szenny, piszok, illetlenség és izléstelenség is van a világon) az emberek mindenha eltakartak, félreeső helyeken vagy zárva tartottak!

Hiszen természetes, hogy az ember gyöngé, és vétkezik. A lélek bár erős, de a test gyöngé. Botlik, bukik, bűnbe esik az ember. De ki az, aki ezzel el is dicsekszik? Aki a piacra megy dalban dicsekedni azzal, amit az éj takaró leple alatt állatias ösztönétől hajtva elkövetett?

Olvastam Ady Endrénéek egy versét, melyben azt mondja, hogy ő az új magyar, aki jön be a vereckei szoroson új honfoglalásra. Mintha itt egy buta, elmaradott nép tanyázna, mert még mindig nagyra tartja a hazát, a régieket, Zrinyit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt. Majd ő megtanítja az új evangéliumra.

És ott lépked az új honfoglaló, a szittyá Hét vezérektől körülvéve, az új Botondokkal, Tuhutumokkal: Babits, Ignótus, Fenyő Miksa, Móricz Zsigmond, Buchinger Jakab, Jászi Oszkár és Kunfi nagyszágos urakkal. Ez az az új Magyarország, amely Nyugatról indul magyar honfoglalásra.

De Tisztelt Szerkesztő úr, bár ilyen nagy kapcsolatban ez a révsor nevetésesnek is látszik, ne tessék e névsort lekicsinyelni. A hátuk mögött egy nem kicsi tényező lappang: a szabadkőművesség. Nem mintha a mi páholyaink elég jól nem viselnék magukat a mai válságos időkben, de a nyugatosok, akiknek a szeretőjük kiskörme drágább száz királynál és lobogónál, és akik értelmetlen madárnyelven gyalázzák le versben a mi nagy önvédelmi háborúnkat: ezek a harckerülő urak a mi szabadkőműveseink által fenn tartott lapnak elszánt védelme alatt állanak. És ki nem tudja, hogy ezt az európai háborút, mely a magyar nemzetre annyi vér-, és egyéb áldozatot ró, a francia és olasz szabadkőművesek készítették elő, provokálták és táplálják mind a mai napig. A mi új honfoglalóink pedig indirekte ezeknek a szolgálatában dolgoznak. Nem egy kis magyar irodalmi betegségről van tehát itt szó, nem Adyról, Babitsról és Dunántúlról, mint sokan hiszik, hanem azokról a törekvésekről és viláगतalakító célokról, amelyekért a világháború irtózatossá tüzéi égnek. Ezek a rövidesűiek engemet mondanak maradinak, konzervatívnak és reakciónáriusnak, mert nem látják, hogy ők egy bensőleg megrothadt politikai iránynak vak eszközei, egy irányéi, amely túlélte magát túlzásaiban, s amely el fog égni a mostani háború rémes katlanában. Az elmúlt évtizedekben tobzódó individualizmus, amely tombolt a politikai, irodalmi, művészi téren saját külön énjének korlátlan érvényesülésében; mely az alkotmányos szabadság helyébe csempészte a radikális korlátlanúságot és szabadosságát; az állam érdekeit játékszerévé tette érdekcsoportoknak és lelkiismeretlen kapaszkodóknak; mely a művészetet az aljasabb hajlamok bátorítójává, a szertelenségek, nyavalyák, piszkok és az egyéni kedvtelés és érvényesülés silány eszközévé alacsonyította; s mely legutóbb a női ruházatkodás dívatját is nem a női alkat szépségeinek emelésére, hanem hibáinak kitüntetésére, mozgásának félszeg korlátozására befolyásolta; az egyéni érdek és az Én kedvtelésének ez a szertelen kultusza, melynek csak dalmokai Ady és felekezete, ez készítette ki a mi közéletünk talaját arra is, hogy akkor, amikor százazrek véreznek a hazáért, százazrek szenvednek rabságot, és százazrek adják oda fiatal életüket, akkor az itthon maradt polgári társadalom egy része élelmiszerral és egyébbel kiuzsorázza a másik részét, és ez utóbbi nem tud védekezni, és tehetetlenül viseli el az előbbinek lelketlen garázdálkodását. Mert egyes uzsorások hiszen mindig voltak. Ma azonban csak uzsorások vannak. A politika belefulladt a pártviszályba és személyes versengésbe; a kereskedést elborítja szennyével a mindenfajta uzsora, a munkásság az amerikázásban, a sztrájkban és dologtalanságban keresi politikai befolyását és hatalmát; a társadalmi egység fölbomlik osztályérdekekre; a városi adminisztráció klikkek és érdekcsoportok prédája lesz; a sajtószabadság sajtózsarnoksággá fajul; a szabadgondolkozás csak türelmetlenség a más véleményű emberrel szemben; minden felsőbbrendű hiva-

tás már csak kenyérkereset és üzlet; a divat a testet nem takarja, hanem leplezi, az irodalom és művészet pedig torz képe annak, amit eddig irodalomnak, művészetnek, erkölcsnek és szépnak tartottunk. És mindez egyazon forrásból ered, ugyanabból, amiből háborúnk tisztító tüze: abból, hogy a XIX. századnak a XVIII. század végétől vett nemes eszméi egyoldalúan a maguk torzképévé fajultak el, odavesztették életerejükét, kivénültek, megromlottak, megérették arra, hogy új irányoknak, új eszméknek, új világnézetnek adjanak helyet, hogy új élet, új fejlődés keletkezhessék új alapokon.

Mindennek, tisztelt Szerkesztő úr, az én irodalmi polémiám csak egy kicsi területe. De a múlt század züllésének egyik legedesebb és legjellemzőbb gyermeke ez. Érzéki kicsapongásai, titokzatosságot affektáló értelmetlenségei, groteszk furcsaságai, nagyképi prepotenciája, orrfacsaró önhittsége és nyelvbéli bakugrásai és az a fáradhatatlanság, mellyel hívei saját becses énjök körül ide-odalóbálják a tömjénes füstölőt, mindenkinek szemet szúr, azért ver oly országos visszhangot az én támadásom ellenük.

Engemet, tisztelt Szerkesztő úr, Adyban, Babitsban és az egész körülöttük nyüzsgő frekvenciában csak az érdekelne, hogy ha verset írnak, jó-e a vers, ha ezek az urak nem egy romboló szövethozzatnak, egy halálra ítélt és méltó életiránynak volnának eszközei. De Babits, Ady és tutti quanti egyenként és együttvéve nem tudnak olyan verset írni, amely a magyar irodalomra nézve följérne azzal a kárral, amit az jelentene, hogy esetleg száz fiú és megannyi leány fejében meg tudták zavarni az erkölcs és izlés fogalmát irodalmi szereplésükkel. Tisztelt Szerkesztő úrnak híve,

Dunántúli.

A Világban és a Budapesti Hírlapban megjelent előbbi cikkek után egy nappal, nov. 24-én Mariay Ödön reagált röviden a Világ előző napi cikkének öt érintő, ill. a vita során korábban, okt. 19-én közölt írásra (l. az okt. 17-i Ady-cikk jegyzeteiben) egyes kitételeit elmarasztaló megjegyzéseire. Mariay Ödön levél formában megírt s a Világ aznapi száma 11. oldalán megjelent reagálásának szövege a következő:

Válasz . . . Felkértek bennünket a következő sorok közlésére: Igen tisztelt szerkesztő úr! Az Ady Endre és az új magyar irodalom körül felújult és már igen sok frontú tollharcban bizonyára nagyon széles körben fog érdeklődést kelteni az a kiváló tollal megírt és nagyon érdekes *Válasz . . .*, amely Túlontúli Leszidor aláírással jelent meg a Világ november 23-i számában. Éppen erre a bizonyosra vett nagy érdeklődésre való tekintettel nem szeretném, ha a cikkek abban a részében, ahol a cikktől szerénységemnek Ady Endréről és költészetéről a Világba írott levelét is érinti futólag, egy rám vonatkozó tévedés helyreigazítatlanul maradna. A kitűnő tollú cikktől azt írja az említett helyen, hogy meg tudja érteni, ha Ady hívei közül a felületesebbek (akik közzé engemet is sorol) nem mindjárt veszik észre, hogy Ady Endre nemcsak újtó, hanem olyan magyar költő is, aki éppen a legmagyarabb költőkön át Balassáig viszi vissza nagy és ősi fejlődési vonalban lelki családfáját. Innen magyarázza a cikktől, hogy én — őszierinte — a kifejezésben tévedve, Adyban franciás lelket írok le, aki Paul Verlaine-hez hasonlít. Erre nézve hadd mondjak el az igen tisztelt Szerkesztő úr szíves engedelmével annyit, hogy Verlain[e]-nel leginkább azért hoztam kapcsolatba Adyt, mert a vitában mint valami nagy bűnt rótták fel neki, hogy ettől a nagylelkű és finomságában is nagyerejű francia költőtől tanult. Erre mondtam, hogy ha Verlain[e]-től tanult (aminthogy szerencsére tanult is), akkor jó helyre járt iskolába, de eszem ágában sem volt, hogy Adyt és

Verlain[e]-t egyforma lelkialkatú költőnek tekintsem, sőt éppen hangsúlyozottan kiemeltem, hogy a Paul Verlaine hatását az Ady színmagyar zsenije tisztá magyar arannyá olvasztotta, és hangja a Verlaine- [é]től eltérő, egyéni és magyar. Én éppen azért vallottam magamat kezdettől fogva az Ady Endre rajongó hívének, mert poéziséből a Csokonai és Balassa hatalmas erőre és tökéletes művészetre teljesedett hangját hallottam ki, és mert sok verséből teljes erővel rezonáló lélekkel éreztem ki a régi magyar kálvínista dicséretnek borongós, komor fenségét már akkor, amikor a csakugyan felületesek „pe-reat”-ot kiáltottak rá képzelt magyartalanságáért. Eppen e legbensőbb érzésemnek kifejezést adandó szólaltam meg annak idején, és most azt szeretném, hogy e sorokkal eloszlassak minden felmerülhető tévedést, amely az én szerény írásommal szemben a most szóvá tett félreértés kapcsán támadhatna valakiben. Kitűnő tisztelettel

Mariay Ödön.

Mariay Ödön levelét követően nov. 25-én a vitába vágóan ismét Túlontúli Leszidor álnévvel jelent meg cikk a Világban. A lap szóban forgó számának 7—9. oldalán napvilágot látott cikk szövegét a következőkben adjuk:

Viharmadár-i[ro]dalom
Írta: Túlontúli Leszidor

Dunántúli ugyan nem nagyon kíváncsi természet, nem szereti az igazságot, nem vitatkozik az érvelővel, nem is igen áll vele szóba, hanem papíron monologizál derűre-borúra, okok és okoskodások meghallgatása nélkül. Ady Endre és íróársai tegnap még csak egy világnézetet képviseltek, ma már a háború kitérésének, a kurtaszoknyás divatnak, a B. H. elavulásának s a drágaságnak lettek okozói. Ezért nem is neki mondjuk el, amit itt elmondunk, nem is annak a néhány beugratott, ártatlan Herczeg Mihálynak, nem is az állítólagos magyar anyáknak, akik gyermekeik vérét féltik a Nyugat-fertőzéstől, hanem pusztá önismeretül, szinte önmagunk elé dadogjuk azokat az igazságokat, melyeknek jövőt ígérő tudatában élünk.

Voltunk itt már néhány ezren ebben az országban, akik réges-régen tudjuk, amit Rákosi csak most tud meg, hogy az individualizmus forradalmának jelszavai a szemünk láttára zülленek el, s veszítik el tartalmukat. Mi láttuk a régi liberalizmus bukását, s láttuk az egykori Budapesti Hírlapban, mely az 1792-es és 1848-as forradalmak eszmei hagyatékának ápolását tűzte ki célul, mint fajul a régi dicsőség kényelmes burzsoá nacionalizmussá.

Mit jelentett ezzel szemben a magára eszmélt írói generáció első szenzációs kirobbanása alig ezelőtt tíz évvel?

Dunántúli jó szimattal érzi, hogy az új írók fellépése nem volt izolált szépirodalmi jelenség, hanem, mint már ezelőtt hat évvel a Nyugatba megírták, a higanyszlop nyugtalan alásüllyedése, mely viharos holnapot jelent[:]" . . . a szó nem maradhat visszahangtalan. Tettek fognak felelni rája. Hol? Mikor? Majd a múltba néző próféta, a XX. század végi történész fogja megmondani. A barométer jelez — a katasztrófális átalakulás nem maradhat el." Ez a tudat töltötte el az írókat, ez a refrén ismétlődik kritikákban, versekben, novellákban egyaránt.

A Rákosi-had s az egész nacionalista sajtó ekkor belekötött a fiatal írók idegességébe: mit nyugtalanokdtok, gyerekek? Miért sírtok? Miért csapkodtok, kis, vijjogó sirályok a vihar előtt? Mért nem ültök veszteg? Mért nem mondjátok úgy, mint mi, hogy minden a legjobban van, a legjobb világok legjobbjában?

Most a háború megfelelt ezekre a kérdésekre — az új írók nyugtalanokdtak, sírtak, csapkodtak, mert először és mindenkinél előbb csapta meg fölérző idegeiket a közelgő világfelfordulás szele.

Volt akkor láрма, felfordulás — felindulás, Rákosi fején több koppanás, s ezt hívtuk azokban a boldog, békés napokban, amikor még senkinek se volt sejtelve az igazi háborúról: irodalmi háborúnak. Ki hitte volna, hogy eljön a nap, amidőn Rákosi fog az új irodalom igazságaival Ady után cammogni?

Ha viszont igazságosak vagyunk, el kell ismerni, hogy Nyugaték csak a múlt század forradalmi eszméinek bukását érezték, csak nyugtalanok voltak, csak lihegve vártak egy katasztrófális holnapot, de sem a háborús megoldást nem várták (igaz, hogy ezt senki sem várta), s még ma sem hiszik, hogy a háború végleges megoldást hozott minden kérdéses problémára. Ma is várók, kérők és kérdők, s nem olyan megállapodottak a jövő felett, mint az a Dunántúli kasznár, aki a B. H.-ban mint philosoph lép föl. Azt hiszem, hogy a győzelmi reménybe és győzelmi büszkeségbe belemerengő tételődés és bele-remegő aggodás inkább fejezi ki a diadalmas háborúban tépett ország hangulatát, mintha Rákosi módjára — ismeretlen svéd röpirók nyomán — el akarnók magunkkal hitetni, hogy a háború utáni jövő Rendje és Igazsága már nem rejtelmes titok többé, hanem minden időkre megfejített rejtély, örökre megállapított kész valóság.

Különben, ha Rákosi nemcsak rosszhiszeműségeiben volna következetes, akkor a régi jelszavak bukását konstatálván ugyanolyan processu[so]n kellene átesnie, mint a Nyugat íróinak, akik nem titkolták el önmaguk és mások előtt, hogy a XIX. század klasszikus magyar irodalmát éppen a francia forradalom és liberalizmus bennünket többé ki nem elégítő eszméi és érzései töltik el. Aki Petőfin, Aranyon, Vörösmartyn nőtt fel, annak füle minden időkre visszhangos marad soraiktól, az sohasem fog lelkében tölük elválni, és megmarad élte végéig szerelmes, áhítatos hívőknek, csodálójuknak, olvasójuknak. Mégis, ha az élet az író új eszmei követelmények elé állítja, szükségképp be kell következnie annak a fájdalmas folyamatnak, mely a szerelmes, áhítatos csodálót és olvasót eszméiben és érzéseiben elválasztja mestereitől. Íszmektől és érzésektől elválni s formákat megtartani lehetetlen lévén, mert az új gondolat megteremti a maga új formáját, beáll az, ami csak látszólagos szakadás, tulajdonképpen pedig a régi eredetiségnek az új eredetiségben való felújulása, a hagyományok egészséges s nem epigonizáló folytatása. (Talán az egyetlen Babits vitte véghez azt a tour de force-ot, hogy a formákat se vetette el, s új bort öntött a régi kehelybe.)

És végül hadd lengetem meg a vörös posztót, magát ezt a szót: Nyugat. Ahányszor Ady Endre versekben sóvárgott utána, annyiszor riadt föl az ijedt kiáltás: Mit akartok ott Nyugaton? Zárjuk el a határokat. Ez a magyar glóbus, ez az otthon. S ugyanazok, akik tegnap még csak annyit tudtak a németről, amennyit a németet a házörző négy lábúhoz hasonlító magyar káromkodásos közmondás tud, most egyszerre csak úgy tesznek, mintha Naumann Közép-Európájába való kapcsolódásunkat régtől fogva előkészítették volna. Való igaz, hogy Ady Párizst énekelte meg. De nem a geográfiai Párizst, hanem az erőnek, az életnek, kultúrának, fénynek, haladásnak szimbólikus városát, szóval Európát, melytől oly nagy volt a magyar irtózás, s melybe most egy véres háború árán mégis beleolvadunk. Minthogy azonban a Nyugat nincs kimerítve Ady Endrével, hanem mint minden igaz életet élő jelenség, sokszoros és sok mindent felölelő komplexum, voltak és vannak Nyugat-írók, akik a felrisszült s a jövő nemzetének érzett és hirdetett germánnal való szellemi szövetséget már rég megkötötték volt, mielőtt a némettel való fegyveres szövetség szorosra kapcsolta volna a két ország két népét.

Talán ez az — néhány egyszerűsítő formulára visszavezetve —, amit a Nyugat temperamentumban, szellemben, tehetségben, izlésben oly különböző írói alakokban, ritmusokban, kitalálásokban elevenített meg. Úgy látszik — s ez az igazság, amely elől nem lehet elzárkózni —, hogy a Nyugat írói voltak legközelebb a mai izgalmas, világot megrázó eseményekhez, s valószínű, hogy ők vannak legközelebb a válságot követő idők misztikus fejleményeihez.

Irodalmi pajtásszövetség, mondja erre szerencsétlen sükettségében és vakságában Herczeg Mihály, anélkül, hogy — s most ne említsük többé Adyt és Babitsot — Tóth Árpád befelé zokogó strófájáról, álmatag, lankadozó, könnyet rejtő verséről fogalma volna, anélkül hogy sejtene valamit a Nyugat-író Szép Ernő Imádságáról, az egyetlen háborús versről, melyet magyar ember káromlás nélkül vehet az ajkára — nem olvasta Móricz Zsigmond Árvalányait, nem tudja, hogy a magyar középosztály regényét Kafka Margit írta meg, sohasé hallott róla, hogy Kosztolányiban Vörösmartynak kései, gyöngéd s nem méltatlan utóda akadt, nem élvezte Szomory Dezső ragyogványos, ékköves prózáját, s nem izgult fel azokon az egymást ficánkoló idegességgel kergető mondatokon, melyekben Karinthy lázas lelkének víziói jelennek meg. Ami pedig éppen Ignotust illeti, ő már békében is a háború kikerülhetetlen voltát bizonyította, s a bekövetkezett katasztrófák mintha csak Ignotus politikai elméleteinek igazolására jöttek volna, Dunántúliakat legföljebb még csak az ingerelheti, hogy Ignotus nem Chesterton és Claudel neoortodox eszméinek svéd plagizálóit plagizálja, hanem a maga fejével mer gondolkozni, ami bizonyos körökben a hazaárulás vétkével egyértelmű.

„A jövő sikere vagy sikertelensége attól függ, van-e szíve, esze és akarat a progressciónak úgy helyt állani intézményei, szervei, emberei és közvetett érdekei mellett, mint ahogy a reakciónak van ösztöne és szimata, hogy mely dolgokon és embereken kezdje a megelézési forradalmat . . .” — írja s kérdi Ignotus, s kérdése örök nyílt kérdés, írott malaszt marad, mely önmagát (mint a legtöbb, amit a Nyugaték írnak) az író papíron levő ötletében már ki is élte.

Mert amit a Nyugat minden írója szolgál, amit a közönség is érez, azt a Nyugat szerkesztői még csak tudomásul se veszik; a szerkesztők csak az „irodalomról” s nem egyszerűsrimind a progresszió irodalmáról tudnak. Ami azt bizonyítja, hogy a Nyugat írói és a Nyugat közönsége túlnőttek a gyermekrajongású szerkesztőségen, melynek, ha esze és szíve volna is, sajnos, sem alkalmazkodási képessége, sem pedig ügyessége bizonyára nincsen. Sőt a szerkesztők (nem a névleges, hanem a tényleges szerkesztőket értem) oly túlzásba viszik a maguk a kutya ugat, a karaván halad bölcsességét, hogy ez már a felelőtlenség határát nemcsak elérte, hanem rég túl is haladta. Így például Fenyő Miksaék csak amúgy félvállról reagálnak a Budapesti Hírlap támadásaira, mert Dunántúli lehet ugyan temperamentumos és erőszakosan ügyes, mint író eddig nem tudta felkölteni sem stílusa eredetiségével, sem gondolkodása mélységével, sem pedig kifejezésbeli ügyességével a Nyugat menthetetlenül és javíthatatlanul esztéta hajlamiságú szerkesztőinek a figyelmét. Ha viszont Dunántúli érdekelné Nyugatékat, akkor meg a tiszta irodalom szent nevében nagy volna a kétségbeesés, hogy ilyen jól megírt magyar cikkek csak azért ne lehessen a Nyugatban közölni, mert történetesen a Nyugat ellen íródtak.

Valóban óriási lehet a Nyugat jó íróinak erkölcsi ereje és cselekvő hatalma, ha saját szerkesztőségüknek szomorúan félárbórcra eresztett vitorlájával ily messzi előre tudtak haladni Dunántúliék klikkes, pajtáskodó és ügyeskedő világában.

Mégis óhajtható volna, hogy a Nyugat derék ügyvezetői ezentúl ne bízzák íróik igazát az igazságos jövőre, hanem igyekezzenek az igaztalan jelenben minél előbb oly ösztönös és szímatos intézménnyé és szervvé átalakulni, melyre a Nyugat írói rábízhatnák a reakció megelőzési forradalmának idejekorán való, hathatós megelőzését. Sajnos, hogy a szerkesztőségnek letargikus élheteretlenségéből legalább némi életrevalóságra ébresztésére több, sokkal több kellene, mint Dunántúli lapos támadásai és harmadkézből való filozófiája. Cervantes kacaját és Swift nekivadult, vesetaposó, bőszi dühét kívánom a Nyugatért a Nyugatnak a — Nyugat ellen.

Túlon túli Leszidor újabb cikke után egy nappal, nov. 26-án] Hermann György tollából a Pesti Futár bírálatot közölt Gyóni Géza verseiről (l. a lap aznapi száma 8—11. 1.), amely Gyóni költészetének s főleg Gyóni Levél Nyugatra c. versének elutasításán túl egyben támadja azokat is, akik Gyónit nemzeti klasszikussá igyekeztek megtenni, s akik Gyóni nevét az új magyar lírával szemben lobogtatták meg. A bírálat így ha formálisan nem íródott is vitacikként, közvetett értelemben kétségtelenül a konzervatív táborral folytatott vita dokumentumának tekinthető.

Két nappal Hermann György cikkének megjelenését követően Peterdi Andor a Kolozsvári Hírlap nov. 28-i számában Háborús jegyzetek c. cikkében érintette az Ady s a modern magyar irodalom körüli polemiciát. A Kolozsvári Hírlap kérdéses száma azonban hazai közönyvtárainkban nem található meg, a cikknek itt éppen ezért csak az Ady—Rákosi-vita c. 1940-ben megjelent dokumentumkötét 54. oldalán közreadott sorait idézhetjük: „... Meddő harc a Dunántúli harca, mert az idő úgyszólván legszigorúbb rostája minden kultúrának ... Ady ... versei ... csak a magyar nyelvvel együtt merülhetnek a feledésbe” — írta cikkében Peterdi Andor.

Ugyanazon a napon, amikor Peterdi Andor idézett cikke megjelent, az Új Nemzedék hasábjain Milotay István, annak az álláspontnak megfelelően, amit a folyóirat a vitában már korábban is képviselt (l. Lendvai István Csongor álnévvél közölt okt. 24-i cikkét az 1915. okt. 17-i Ady-cikk jegyzetei közt), éles hangú támadást intézett Rákosi Jenő fentebb közölt nov. 23-i írása ellen. Milotay támadása az Új Nemzedék szóban forgó számának 9—11. oldalán jelent meg. Szövege a következő:

Harc a lobogókért — Álnacionalizmus —

Az Új Nemzedék egy olvasója kérdőre vont múlt vasárnapi cikkem egy tételért, amely arról szólt, hogy a magyar nacionalizmust Rákosiék kompromittálják a maguk türelmetlen és maradi felfogásával, amely a politikában a magyar nemzeti gondolat, a magyar öncélúság rovására a legcsúnyább megalkuvásból él. Az Új Nemzedék olvasója mármost azt kérdezi, hogy értem én ezt, s mivel bizonyítom. Csalóközi szerencsémre megfelelhetek erre a kérdésre, anélkül, hogy messze kellene kalandoznom, azaz, hogy megfelel magam a Budapesti Hírlap november 23-i számában, írván a következőket:

Babits, Ignóty, Fenyő Miksa, Móricz Szigmond, Buchinger Jakab, Jászi Oszkár és Kunfi nagyságos urakkal: ez az az új Magyarország, amely Nyugatról indul magyar honfoglalásra.

Bár ilyen nagy kapcsolatban ez a névsor nevetségesnek is látszik, ne tessék e névsort lekicsinyelni. A hátuk mögött egy nem kicsi tényező lapang: a szabadkőmivesség. Nem mintha a mi páholyaink elég jól nem viselnék magukat a mai válságos időkben, de e nyugatosok, akiknek a szeretőjük kiskörme drágább száz királynál és lobogónál, és akik értelmetlen madár-

nyelven gyalázzák le versben a mi nagy önvédelmi háborúnkat: ezek a harckerülő urak a mi szabadkőműveseink által fenntartott lapnak elszánt védelme alatt állanak. És ki nem tudja, hogy ezt az európai háborút, mely a magyar nemzetre annyi vér-, élet- és egyéb áldozatot ró, a francia és olasz szabadkőművesek készítették elő, provokálják és táplálják mind a mai napig. A mi új honfoglalóink pedig indirekte ezeknek a szolgálatában dolgoznak. Az elmúlt évtizedekben tobzódó individualizmus, amely tombolt a politikai, irodalmi, művészi téren, saját külön énjének korlátlan érvényesülésében; mely az alkotmányos szabadság helyébe csempészte a radikális korlátlanságot és szabadosságot; az állam érdekeit játékszerévé tette érdekcsoportoknak és lelkiismeretlen kapaszkodóknak; mely a művészetet az aljasabb hajlalom bátorítójává, a szertelenségek, nyavalyák, piszkok és az egyéni kedvtelés és érvényesülés silány eszközévé alacsonyította; az egyéni érdek és az Én kedvtelésének ez a szertelen kultusza, melynek csak dalmokai Ady és felekezete, ez készítette ki a mi közéletünk talaját arra is, hogy akkor, amikor százezrek véreznek a hazáért, százezrek szenvednek rabságot, és százezen adják oda fiatal életüket, akkor az itthon maradt polgári társadalom egy része élelmiszerral és egyébbel kiuzsorázza a másik részét, és ez utóbbi nem tud védekezni, és tehetetlenül viseli el az előbbinek lelketlen garázdálkodását. Mert egyes uzsorások hiszen mindig voltak. Ma azonban csak uzsorások vannak. A politika belefutott a pártviszályba és személyes versengésbe; a kereskedést elborítja szennyjével a mindenfajta uzsora, a munkásság az amerikázásban, sztrájkban és doloztalanságban keresi politikai befolyását és hatalmát, a társadalmi egység fölbomlik osztályérdekekre; a városi adminisztráció klikkek és érdekcsoportok prédája lesz; a sajtószabadság sajtózsarnoksággá fajul; a szabadgondolkodás csak türelmetlenség a más véleményű emberrel szemben; minden felsőbbrendű hivatás már csak kenyérkereset és üzlet; a dívat a testet nem takarja, hanem leleplezi, az irodalom és művészet pedig torzképe annak, amit eddig irodalomnak, művészetnek, erkölcsnek és szépnek tartottunk.

Ezeket írja a Budapesti Hírlapban Dunántúli, s ha mi nem is megyünk odáig, hogy a francia vagy olasz szabadkőművességet tennék felelőssé a világháborúért, sokat aláírunk abból, amit Dunántúli mond. Aláírjuk a Jászi-féle szabadkőművesség társadalmi, politikai és gazdasági pusztító hatását, magyar nemzeti szempontból való veszedelmét és kártékonyágát, aláírjuk a Fenyő—Ignotus-féle irodalom ugyanilyen tendenciáját, de ami Dunántúli cikkében ezenfelül következik, az a sanda mészáros szereplése, aki látja ugyan az ökröt, tudja, hogy azt kellene letaglózni, s mégis csak a kisebb és ártatlanabb borjú fejéhez vág. Dunántúli a Jászi—Buchinger—Ignotus-féle politikai, kulturális és társadalmi irányzatot, az individuális-radikális-szabadkőműves frakciókat teszi felelőssé a magyar közélet olyan elfajulásaiért és sebeiért, amelyekért a döntő felelősség egészen más tényezőket terhel, olyanokat, amelyeknek támogatásában az utolsó öt esztendő folyamán a Budapesti Hírlap nem ismert szemérmét és határt, s amelyekkel együtt neki legalábbis épp olyan része van ezeknek a most hánytorgatott állapotoknak felidézésében, mint, mondjuk, az önző, személyi és felekezeti célokat szolgáló szabadkőművességnek.

Gazság és hazaárulás — mondja Dunántúli úr —, hogy mialatt a nemzet egyik része a harctéren vezrik, a másik a radikális-individuális politikai és irodalmi morál hatása alatt idehaza uzsorát úz, s más osztályok véren erkölcstelenül gazdagszik, hízik, töltekezik [!]. Ez valóban gazság, mondjuk mi is, és mondja minden tisztességes ember, pártkülönbőség nélkül. De engedjen meg Dunántúli úr egy szerény kérdést: ha itt ilyen példátlan és szemérmetlen gazság folyik hónapok óta, ha itt az uzsorák, az üzleti visszaélé-

seknek mindent megfojtó ingoványa így elhatalmasodott, s ha mindenki tudja és látja, kik a bűnösök, kiket kellene börtönnel vagy kötéllel sújtani, s ha ez a börtön és ez a kötél még mindig késik, ha másfél esztendő elmúlhatott anélkül, hogy az állam, a hatalom vasököllel köztévágot volna ennek a csatornahadnak és ezeknek a gazságoknak, akkor itt mások is kell, hogy bűnösök legyenek, nemcsak a csalók, útonállók és fosztogatók, hanem azok is, és elsősorban azok, akiknek kezén a hatalom van, s akik ezeket a visszaéléseket behúnyt szemmel — de mit behúnyt szemmel? —, nyitott szemmel és ölbetett kézzel nézik. Dunántúli úr a szellemi felbujtókat keresi és szítja, ahelyett, hogy azt mondaná: Kormány, hol vagy? Állj elő, és tedd kötelességedet, ha pedig nem teszed, takarodj a helyedről, mert méltatlan vagy rá, mert hiszen nem a közérdeket vigyázod, hanem a mindent kirabló magán- és pártérdeket!

Miért nem kiáltja, üvölti ezt olyan hangon a Budapesti Hírlap, hogy felhasson a mennyek boltozatáig? Mert ezt kell, illetőleg ezt is kell üvölténie annak, aki az igazság mindkét végét látja. Mert rosszhiszeműség, tudatos féltrenézés és álnacionalizmus az, amely a felelősséget a nemzettel szemben elkövetett bűnökért csak az első fokig meri keresni, de ott, ahol már kockázattal járna ez a mesterség, ott megáll, s a vitéziül forgatott taglóval hirtelen másfelé vág.

A Budapesti Hírlap és Dunántúli úr nagyon jól tudja, hogy annak az irányzatnak s annak a politikai felfogásnak, amely az ország kizsákmányolását kormányzati rendszerré tette, fő-főképviseelői, vezérei és organizátorai ott ülnek a mai parlamenti többség élén, ott ülnek a főszabaddkőművesek, a nagy bankárok és a bankpenzen megválasztott politikusok. Mik ezekhez képest Jásziék és Ignotusék? Legfeljebb arra jók, hogy előre elrothasztják, megzavarják, elközömbösítik a társadalom lelkiismeretét és ellenálló képességét azzal a szisztémával és azokkal az elvekkkel szemben, melyet a rendszer urai legfeljebből kezdve aztán a gyakorlatba átvisznek. Azok, akikre a Budapesti Hírlap rá mer mutatni, mind csak ügynökök, alkalmazottak. A főnökök benn ülnek a megtámadhatatlan gazdasági és politikai pozíciókban. A bankári tőke, mely Magyarország mai többségét megteremtette s a radikális internacionalista szabaddkőművesség a végső fokon egy célt szolgál ugyan: az ország kisajátítását, a nemzeti közlelkiismeret elpusztítását és megrontását, de a nagyobb felelősség ezért a munkáért azoké, akiknél a nagyobb hatalom van. Miért nem mer ezek ellen fordulni a Budapesti Hírlap? Mi emlékszünk rá, miért! A Désy—Lukács-pör idején a B. H. nacionalizmusa a pártkassza védelmében csúcsosodott ki. Azzal a ténnyel szemben, hogy egy nagybank milliőkat adott pártpolitikai célokra a mai többségnek és a mai kormánynak, a B. H. arra az álláspontra helyezkedett, s azt bizonyította a magyar értelmiségnek, hogy ez helyes, természetes, egészséges dolog. Majdnem azt mondta, hogy ez magyar nemzeti intézmény, az alkotmány védbástyája, amelyet konzerválni kell és sértetlenül átszarmaztatni az utódokra.

Az elmúlt öt esztendő alatt, de különösen most, a háború másfél esztendeje alatt bebizonyosodott, hogy a nagybankok nem ellenérték nélkül adták ezeket a milliőkat. Bebizonyosodott, azért adták, hogy függővé tegyék maguktól a kormányt és a parlamentet, s hogy az ország kizsákmányolásában ne legyen többé, aki féket tehessen a kezükre. A háború alatt kiderült, hogy az élelmiszerínség és drágaság legfőbb előidőzésében a kormány elnézéséből a nagybankok jártak legelől, s ők tették zsebre annak a haszonnak oroszlánrészét is, melyet ügynökeik az ország szerencsétlen fogyasztóközönségéből kisajtoltak. A Budapesti Hírlap ne tudná ezt? Nevetséges gondolat. Jobban tudja, mint bárki más. Hát nem álnacionalizmus akkor az, amely ezek előtt a tények előtt behúnyja a szemét, s a nemzeti színű zászló alatt,

az ország címerpajzsával a nyakában csak a poloskákra vadászik, ahelyett, hogy a keselyűket, a nemzet szívet és veséjét tépdeső nagy madarakat űzné?

Milotay István

Milotay Istvánhoz hasonlóan Rákosi nov. 23-i cikkét támadta Fenyő Miksa a Nyugat következő, dec. 1-i számában (1313—1317. l.) megjelent alábbi írása is:

Irodalmi vita

Rákosi Jenőnek sikerült utolsó cikkében a vitát „elvi magasságokba” emelnie — ami persze annyit is jelent, hogy jó anekdoták és káromkodások híján levele ezúttal meglehetősen unalmas. Nyugatbeli írásunkban kioktat-tuk arról, hogy ezt a háborút a szerb, az orosz, a francia nacionalisták politikája idézte föl és késznyerítette ránk, s Barrèsre utaltunk (utalhattunk volna D’Annunzióra is), aki Franciaországban — több ízléssel, több tudással és emelkedettebb szempontokból — ugyanazt az elszomorító, mások — egész generációk sorsát hitvány frázisokkal igazító agitációt űzi, mint amelynek lobogóját Rákosi Jenő boltja fölé kiakasztotta. Most Rákosi Jenő — „elvi magasságból” — azzal válaszol erre, hogy „az európai háborút a francia és olasz szabadkőművesek készítették elő, provokálták és táplálják mind a mai napig”. Hát ha Franciaországra nem is áll ez — negyven esztendő elvakult, nacionalista heccelése érlelte ily szörnyűvé Franciaország és a világ katasztrófáját —, Olaszországban valóban döntő szerep jutott az olasz szabadkőműveseknek. De hát mit bizonyít ez? Legfeljebb azt, hogy a szabadkőműveséget nem hatja át egy egységes és emelkedett világnézet, s hogy ami egység benne van, azt a politikai eszmék és áramlatok helyről-helyre annyira szaturálják, hogy, íme, Olaszországban a szabadkőművéség szemben áll az olasz szocialistákkal, az olasz szabadkőművéség nacionalista szervezettel. Úgy van, s ha Rákosi Jenő ma olasz szenátor és újságíró volna, akkor lapjának talpra állítására szabadkőműves pénzen alakult részvénytársaság vállalkozna, szabadkőműves igazgatókkal — afféle Idea Nazionale, mely naponként nyomtatásban jelentené fel a mások lelkiismeretének megdobbanásait, a giolittianusokat, az Avanti olvasóit. De hogy Rákosi Jenő tökéletlen ismereteit a szabadkőművesekről kiegészítem — bár e sorok írója sohasem volt szabadkőműves, s csak annyit tud róluk, amennyit minden elfogulatlan, művelt és érdeklődő embernek illik tudnia —, közlöm vele azt is, hogy viszont Törökország szövetségét a központi hatalmakkal, a török katonai hatalomnak a balkáni vereségek után való megszilárdítását a török szabadkőművesé-
ségnek köszönhetjük, a török szabadkőművesek voltak azok, kik épp olyan mélységesen döböntek meg a szláv viláгурalom gondolatára, mint mi magyarok, s épp olyan elszántsággal és kitartással szálltak szembe vele. Mindezek faktumok, melyekben sem vád nem foglaltatik a szabadkőművéség ellen, sem pedig védelmük, s amelyekkel egyszerűen Rákosi Jenő hamis-pénzverése alól rántjuk ki a talajt. Ami pedig a magyar szabadkőművesé-
séget illeti, ezek ellen — miután jónak látja a mai válságos időkben való viselkedésükért vállukra veregetni — azt veti Rákosi, hogy a „nyugatosok, akiknek a szeretőjük kiskörme drágább száz királynál és lobogónál, és akik értelmetlen madáryelven gyalázzák le versben a mi nagy önvédelmi háborúnkat: ezek a harckerülő urak a mi szabadkőműveseink által fenntartott lapnak elszánt védelme alatt állnak”. Ami vád ebben a magyar szabadkőműveség ellen foglaltatik, arra majd megfelelnek ők, ha jónak látják, a magunk részéről legfeljebb annyit, ezt is csak zárójel között s nem igényelve kijelentésünk számára semmi különösebb jelentőséget, hogy a Nyugat szer-

kesztői és főmunkatársai között vannak szabadkőművesek, s vannak olyanok, kik soha szabadkőműves-páholy tagjai nem voltak, de ami a Nyugat anyagi körülményeit illeti, ami iránt Rákosi olyan meleg és állandó érdeklődést tanúsít, hát megnyugtathatjuk: a Nyugat már az csak maga tartja el magát, előfizetési pénzekből, szerkesztőinek önképzőkori szívóssággal végzett ingyenmunkájából. De hát, mondom, ez mellékes körülmény: a fontos Rákosi állításai között az a vád, hogy mi legalázzuk a magyarság önvédelmi harcát. Azzal üthetnők el a dolgot, hogy honnan tudja ezt Rákosi, mikor hetek óta azt hajtja, most is ismételi, hogy értelmetlen madárnyelven írva az állítólagos gyalázó versek. De hát az ilyen silány vád elveszi az ember kedvét a tréfálkozástól, miért is ezt Rákosihoz nem méltó komolysággal akarjuk visszatrasztítani. Rákosi Jenő nem ismeri, sohasem is olvasta a Nyugatot vagy a Nyugat íróinak írásait. Vagy nyolc esztendő előtt forgatta néhány ígéretes fiatal magyar írónak Holnap című kötetjét — mely akkor Babitsot is vendégül látta —, és e kötetről való emlékei, meg a most folyó vitában a kezére dolgozó esztétikusok beárulta versek, megkékcseruzázott sorok: ez minden, amit a Nyugatnál tud. Mert ha lapozgatótt volna a Nyugatban, akkor — becsületes szándékkal a szívében — tudná, tudnia kellene, hogy féltőbb, igazabb, gyöngédebb szeretettel — a lélek mélyéig megrendülve — senki nemzetünket sorsos útján nem kísérte, mint éppen a Nyugat írói, s ami írás a háborúról a Nyugatban jött, azt nemcsak most, hanem tiz esztendő múlva is bizvást és önézetesen vállalhatjuk. Azt mondták — tessék csak utánaalapozni! —: talán kikerülhetetlen volt, bizonyos kikerülhetetlen volt, összeesküdtek ellenünk, ránk kényszerítették. Csak éppen hogy ezekből az aggodalmaikból soha nem vált vezércikk annak a bizonyítására, hogy a háború esztétikai gyönyör, erkölcsi szükségesség — mint ahogy Rákosi tollából olvashattuk a galíciai harcok idején leírhatatlan megvetéssel —, és a háború eredetét, a háború céljait — bevalljuk — gyakran feledték azok fölött a veszteségek fölött való fájdalomukban, melyek miatt, ki tudja, talán sohasem teljesebb diadalmassá fegyvereink győzelme. Csak éppen, hogy a megdöbbenésük a világra szakadt katasztrófa nagyobb volt, mintsem hogy vitézi énekekre, Derby lord plakátjain alkalmazható toborzó dalokra kerekedett volna kedvük, és ez a mély megdöbbenés — ebben a választó időben — igazibbá, minden embertestvérünk iránt megértőbbé nemesítette költészetüket. Csak éppen hogy jövőbelátók is voltak és a diadaltűzek világánál a magyarság jövőjét kutatók. És költők voltak, és azok maradtak végig, és soha egy percre sem, egy betű erejéig sem tettek koncessziót a politikának, Rákosi politikájának.

Hős emberségem, várakozz,
Szép álmokat aludj, lefénylett
Jós és jó magyarságom,
Hívni fog az Élet
S főtámadások örök Rendje.

Most tél van s szegény mag-magam
Megnémítva és behavazva,
Rendeltetés hitével
Örzöm meg tavaszra,
Igazimnak sarjadásáig.

(Ady⁷ Endre: Mag hó alatt)

És még egy idézet. Flaubert-nek egy 1871 márciusában kelt leveléből:

„Legyünk elkészülve új képmutatásokra: az erényről való szavalásra, a romlottság ellen való szónoklásra, szigorúan egyszerű öltözködésre stb. Teljes vaskalaposságra.”

*

Azért mégiscsak érdemes elgondolkozni azon — mint emberi dokumentumon is, mint kortörténeti adaton —, hogy mire vihetők vissza ezek az időnként konokul s mindig növekvő szenvedélyességgel megújuló támadások. A vádpontok időnként bőrüket vedlik: már nyolc esztendő előtt, amikor az értelem nevében támadott ránk Rákosi Jenő, bejósoltam, hogy majd jön ő még az egészség, a puritanizmus, az erkölcsiség, a magyarság, a hazafiság lobogója alatt is — ahogy éppen a tömegek könnyen dirigálható szenvedélyeire való spekulálás alkalmának láttatja. Jóslatom — nem vagyok büszke rá, és nem örülök neki — bevált, ma már Rákosi hűségesen végigszárguldotta e vádak egész skáláját, sőt meg is tetézte egy abszolút biztos hatásúnak ígérkező kézigránátváddal: az élelmiszeruzsorával. Az élelmiszeruzsorat is a Nyugat csinálta. A divatot is, mely „nem a női alkat szépségeinek emelésére, hanem hibáinak kitüntetésére” szolgál, mely „a testet nem takarja, hanem leleplezi”, mint ahogy Rákosi Jenő a düh logikájával megállapítja. Akkoriban a „filiszter” túlságosan egyszerű formulájával magyaráztuk a dolgot. Akkor azt mondtuk — legyen szabad megismételünk érvelésünket, melynek nem egy igazsága ma is igazság —, azt mondtuk: „Sejtések, remények, talán megállapítások is: néhány értő és igazán érdeklődő embernek inkább csak maga elé suttogott titkai köztudattá izmosodnak, nyugtalanító érzések, nyugtalanító sorsok, nyugtalanító nevek — életek és művek — mind igazabb és igazabb együttérzést váltanak ki, és a filiszterideál: a kellemes érzéseket — a turbékolást, elérzékenyülést, jókedvet, meglevők dicséretét, szeretkezést — bokrétába kötő költészet, a „kerek, mint az alma”-lelkek játszi kedvtelése és elalvás előtti szórakozása veszélyben forog. Mert a művészet szerintük a társas élethez tartozik, mint a klub, mint a színház, és aki a társaséletben vesz részt — mondja Amiel —, annak úgy kell élnie, mintha ambróziával táplálkozna, és csak a legfinomabb foglalkozásokat tűzné, a gond, a szükséglet, a szenvedély, mindez mintha nem is volna. Ezért az a bámuló megütközés minden hevésségen, a természet minden vadabb sikkolyán, minden igazi szenvedésen és a szenvedély minden látható jelen. És ilyenkor megmozdulnak a filiszterek tömegei, ilyenkor rákönyökölnek művészettörténetek lezárt aktáira, s ha zenéről van szó, akkor azt mondják: hajh! Beethoven! — ha festészetről: hajh! Rafael meg Rembrandt — ha irodalomról van szó: akkor: hajh! Shakespeare, Dante, Arany János! — mert ez elfogulatlanságukat bizonyítja, és feloldja őket minden igazi érdeklődés kötelezettsége alól. Kényelemszeretetüket pedig kenetes imperatívusokkal veszik körül: légy erős, légy hívő, légy példakövető, légy nemzedet vigasza . . .

Ma már alig állhatunk meg ennél a magyarázatnál. Ma már azt mondjuk, ha mindazok a vádak, melyeket Dunántúli naponta kieszel, sületlenségek is, ha Rákosi Jenő — kellő tudás, érdeklődés és műveltség híján — nem is tekintheti át a nagy, szabad tengereket, ahol a Nyugat hajója jár, mégis rosszindulatú ösztönének periszkópján meglátja a közeledő veszélyt, s izzul, védekezik. És erre az ösztönre rábízhajtuk magunkat: itt történt és történik valami, amitől Rákosi Jenő annak az egész politikai világnak — a „politika” szóba az ő egész világnézetük befér — az összeomlását félti, mely egy fél évszázadon keresztül ennek az országnak erkölcsi, kulturális és gazdasági törvényeit diktálta. Ha mi akarnánk vádpontokat összeszedni, akkor egész másokat tudnánk mondani, mint „vérivás” meg „bukjelszoknya”

meg „értelmetlen madárnyelv” meg „amerikázás”. Akkor a kivándorlás számadatait iktatnók ide, melynél nagyobb vérvesztéseget a magyar nemzetre csak ez a háború hozott (melyet görögötüzes jelzőkkel felékesíteni nem visz rá a lelkem), akkor arról értekeznenék, hogy miért nincs ennek az országnak művelt és vagyonos középosztálya, az adópolitikánk lázító igazságtevéséről, közigazgatásunk — de szomorúan megbosszulja ez magát ebben a háborúban! — teljes csődjéről. Ennek a politikai világnak az összeomlását sejtí ki Rákosi Jenő a Nyugat betűiből. Amelyeknek veszélyességét annál fenyegetőbbnek érzi, minél kevésbé állanak a betűk valamely politikai irány vagy párt, valamely tendencia szolgálatában, minél inkább a tiszta művészet, a költői egyéniség erejével szólalnak meg.

Sokat lehetne még erről írni. Arról, hogy ha az a „több mint száz elismerő levél”, melyet Rákosi Jenő minden cikkében meglobogtat, nem is egyéb Csillag Anna reklámjánál, azért hiba volna letagadni, hogy sokan gondolkoznak a dologról úgy, mint Rákosi Jenő. Sokan vannak az ő politikai világjának osztályosai, az igazi tehetségek pusztá létezésén megsértődött féltéhségek, sokan a felületesek, jelszavaknak felülők, sokan vannak, és öblös hangúak. Csak így érthető meg, hogy a magyar sajtó — mely elvégre is a közönségnek, a közönség szájalze szerint ír, s irányítására nem gondolhat — sokszor bizonyára jobb meggyőződése ellenére, közönyösséggel kísérté és kíséri még ma is a Nyugat törekvéseit, s csak a példa okáért említjük fel, hogy Móricz Zsigmondnak Magyarok című kötetje — melynek kellergett-friedi jelentősége minden hozzáértő előtt nyilvánvaló — a sajtóban a megértésnek, a méltánylásnak egyetlen barátságos szavával sem találkozott. Csak így érthető meg, hogy az únos-untalan ismételt ostoba vád ellen, hogy a Nyugat detronizálta Petőfit meg Aranyt meg Vörösmartyt (akik ma igazán nem tiltakozhatnak a Rákosi Jenő által rájuk kényszerített szövetség ellen), soha egyetlen hang nem emelte fel szavát — mi magunk erre épp úgy nem felelhettünk, mint az ezüstkanál vádra —, soha egyetlen sor nem mutatott rá arra, hogy különb esszék, különb írások sem folyóiratban, sem napilapban nem jelentek meg, mint amelyekben a Nyugat írói a magyar klasszikusok — Zrínyi, Berzsenyi, Csokonai, Petőfi, Arany, Vörösmarty, Gyulai — megismerésére törekedtek. Csak olvasni kéne ezeket és tanulni belőlük — igaz megértést és tisztességtudást.

És mégis — ez már a Hauser Gáspárok sorsa —, a Nyugat érvényesül. A Nílus a tengerhez ért: mint ahogy Schopenhauer szerette volt mondani. Íróinak kiváló tehetségénél fogva s annál az erkölcsi és kulturális becsületességénél fogva, annál a megfélemlíthetetlen szabad szellemnél fogva (ezt a hitélet vesztett fogalmat a Nyugat csiszolta újból fényesre), mely ezeket a csupa külön elefántcsonttornyú írókat a Nyugat folyóiratban közös munkára egyesítette.

Fenyő Miksa

Fenyő Miksa cikkén kívül a Nyugat dec. 1-i száma még egy írással kapcsolódott a vitához. Ez Névtelen sorok címmel a kérdéses szám 1309—1310. oldalán jelent meg aláírás nélkül. Az aláírást három csillag helyettesítette. A mintegy a Nyugat állásfoglalásaként közölt cikk szerzőjét az Ady-filológia hosszú időn keresztül Adyban látta. Ady művei közé a cikket először az 1959-ben megjelent A nacionalizmus alkonya c. publicisztikai kötet sorolta, majd hasonlóan járt el 1961-ben az Ady Endre az irodalomról és 1967-ben a Poéta és publikum c. válogatás. 1972-ig senki sem vitatta, hogy az írás Ady tollából származik. 1972-ben azonban Kardos Pál Babits Mihályról megjelent monográfiájában (Bp., Gondolat) a cikket elvitatva Adytól, azt egyértelműen Babits írásaként tárgyalja (l. 169—170. l.). Kardos egyéb-

ként kell érvekkel alá nem támasztott felfogásával szemben az Irodalom-történet 1975. évi 3. számában (736—755. l.) Schweitzer Pál terjedelmes filológiai tanulmány keretében tárgyi, stílári s a költői képek széles skálájára épülő érvek seregét vonultatva fel, a cikket visszaperli Adynak, amely ezt követően ismét megjelenik Ady művei közt (l. AÉPI III. 503. l.). Az írás azonban Schweitzer Pál meggyőző hatású érvei ellenére sem tekinthető Adyénak. A legutóbbi időben ugyanis Purcsi Barna Gyula minden lehetséges kétséget kizáróan tisztázta, hogy a cikk szerzője Szép Ernő. (L. Purcsi Barna Gyula: Szép Ernő névtelen sorai az Ady—Rákosi-vitában. It 1980. 4. sz. 1002—1009. l.) A szerzőség kérdésében a perdöntő érv, hogy a cikket Szép Ernő két évvel később felvette Kenyér címmel megjelent gyűjteményes kötetébe (Bp., 1917. Légrády Testvérek. 42—43. l.). Az írás itt Adyt bántják címmel jelent meg, de szövege szóról szóra megegyezik a Nyugat szövegével.

Álljon itt ezek után a kérdéses cikk:

Névtelen sorok

Népszerűnek látszik ezekben az éjjeltől éjjelig fájo napokban a költőt piszkálni, csúfolni, sértegetni. Nem új divat az emberek közt, poétát, verselőt kifigurázni szabad és kedves ipara volt mindig élclapoknak, humoristáknak, komikus színészeknek. Avult és nem is valami gonosz mulatság ez. Fájdalom, az örökkévalóságtól rendelkezésünkre bocsájtott drága, ritka költővel is megeshetik, hogy játszhatnak vele, mint a matrózok az elfogott albatroszmadárral, s kinozhatják és rongálhatják. Oh, különösen most, mikor Európa internálta az emberi szellemet, most édes a költőbe betörni. Milyen potyázás. Milyen luxus. Milyen vakmerőség, mégis, milyen vakmerőség.

Kinek lehet joga a költőt kérdezni és a költőt feleltetni? Kinek lehet igaz a költővel szemben? A költőket bántani! A végtelenség megfigyelőjét helyéről leráncigálni. Megvakítani akarni azt a fényforrást, amely csillagokat szór a ködbe. Lövöldözni az isten repülőjére, aki a tornyok és a felhők között vergődik szelben és hidegben és egyedül. Csodálatos ellenkezése az egyforma embereknek az olyannal, aki egyetlen. Gyógyíthatatlan durcsúsága és rosszasága a földerítetlen úton oly nyomasztó végzetek alatt múlt teremtményeknek azokkal a barátokkal szemben, akik azért jönnek elébük, hogy szépséget nyújtsanak nekik, szépséget, amely olyan jólesik a bajjal, jajjal és halállal fenyegető életnek.

Milyen félreértés. Milyen átkozott csalódás a költőnek az ő boldog szenvedése, ami mindenért van és mindenkiért. Oh, hogy ezt az irtózatot meglepetést csak az elmúlás korrigálja és feledteti.

Istenem, aki bántja, mit gondol, s akik bántják, mit gondolnak? Ők beteszik zsalugátereiket, és azt mondják, éjszaka van. Ők villanyt gyújtanak a sötétben, és azt mondják, süt a nap. Ők azt képzelik, a költőt le lehet bezélni, ők azt hiszik, a költővel világot lehet csereberélni, ők azt remélik, a költőt lehet legyőzni és lefőzni. Ők azt hiszik, bántják vagy csak érintik is a költőt?

A természetből való a költő, s mint vele, úgy bánnak a természettel is. A földet hasgatják, roncsolják, a gyepet leszakítják róla, a bokrokat elfűjják, az erdőt felrúgják. Szegény emberek. Az anyaföld mindebbé meg nem rendül, egykettőre elfelejti. A hold mosolyog.

De szép volna írni. Nem való most. Firkálni szabad csupán és egyetlen sóhajtani. És egy tengert, az egész lelket, fedővel befődni. Csak szeretném, ha találkozna a szemem a világ költőinek szemével, akiket zavarnak,

vagy akik hallgatnak. Mint a csillagok, ha összeragyognak, ha távol vannak is egymástól, és megismerik egymást, hogy összetartoznak.

* * *

Szép Ernő cikkének sem a progresszív, sem a konzervatív sajtó részéről nem támadt visszhangja. Minden megjegyzés nélkül hagyta azt Rákosi Jenő is, aki nemcsak erre nem, de — miként azt az általa felidézett polémia folyamán az írásaival vitába szálló, azokat támadó cikkekkel az esetek többségében tette — a nov. 23-i megnyilatkozása kapcsán őt közvetlenül célba vevő Milotay István és Fenyő Miksa írásaira sem reagált. A vitát néhány nappal később Rákosi más ponton vitte tovább. Dec. 5-én megjelent cikkében (I. a BH aznapi számának 8—9. oldalán) Babits és a Babits védelmére kelt Ady Lajos ellen hadakozva, mellékesen egy könyvomatós középiskolai újság ellen emelte fel szavát, amelynek egyik száma vezércikkben szállt szembe Rákosi Ady-ellenes akcióival, s tett hitet Ady mellett. A Fáklya c. diákújság Rákosi által kifogásolt számának nem sikerült nyomára akadnunk. Az újság, ill. szóban forgó vezércikke kapcsán cikkében Rákosi a következőket írja:

... Ez a diákújság beleelegyedik a mi vitánkba, és 1915. dec. 1. számának vezércikkében ezeket mondja:

„A szabadkőművesség az igaz magyarok, a dicső radikalizmus egyetlen zászlóvivője . . .

Egy a napi szenzáció és a hazafias lelkesedésünk zsírján fölhízott verscsináló, Gyóni Géának reklamírozása közben a »méltóságos« újságíró úr nem mulasztotta el, hogy a legnagyobb és legigazabb magyar poétát ismét kemény szavakkal megtépázza. De a mi forró lelkesedésünk és igaz szeretetünk a toll minden hatalmával és a szlv égető áradatával állt fegyvert a mester körül, és a magyar szimbolikus líra újból napnál fényesebben csillog megértésünk és szeretetünk egén.

... aki a sokatmondó Dunántúli név alatt eregeti ostoba fullánkjait az igazi szépség és literatúra felé.

Ignotus szokott néha ezekre a bányu akarásokra felelni . . .” stb.

És ez a kis szajkó nemcsak elméletben csacsogja az öreg papagájok frazeológiáját, hanem gyakorlatilag is, íme, a verse:

Mignon
Az élet
Tevéled
Kevélyek
S szegények
Gyönyöre volna, oh, Mignon,
Az élet.
Az ajkad
Magsajgat
És ad vad,
Nagy szavakat
Küzdeni érted, oh, Mignon,
Az ajkad.
Imádlak,
Oh, lány nyak
S bár százak
Is vágnak,
Fordulj költődhöz, oh, Mignon,
Imádlak.

Elég, tisztelt tanár urak? Ez az a rothadás, amelyet oly könnyen okozunk, ha a *tanárt* elváltasztjuk az *írótól*. Mert csak erről volt, van és lesz a szó ebben a polémiában. Arról, hogy a költőnek soha sem szabad megfélekednie arról, hogy tanár is; ellenben a tanárnak igen sokszor el kell felejtene azt, hogy költő is. Ezeket a szegény diákgyerekeket természetesen csak sajnálni lehet, mert hiszen a lelki nyomorúságuk nem az ő bűnük, hanem azoké, akiknek a példáját követik. Ezek elé én hiába állanék oda, hogy felolvassam nekik azt a szép és kifogástalan határozatot, amellyel a Tanáregyesület igazgatósága a maga kis Ady-perét befejezte. Ezek a fiúk azt csak lemosolyognak, s azt gondolnák magukban: nekem ugyan beszélhatsz, vén filiszter. Te is csak az iskolákban vagy ilyen nagyképű. Ha felöltöd a poétai szimbolikus kaftánodat, te is másképpen beszélsz a Nyugatban, a Világban, sőt egy kissé burkoltan az Egyesületi Közönyben is.

Gyóni Géza nélkülözésben, küzdelemben töltötte el fiatalsága éveit; aztán elvitték háborúba, ott két ostromot állt ki egy várban, és lantja varázsával vigasztalta és lelkesítette a várháború viszontagságaiban vele osztozkodó katonatársait, és végül vigasztalta orosz fogságba került százezredmagával. De a szegény fiú lelkes versei jövedelmét is nem magának tartotta meg, hanem a háború áldozatainak a javára adta oda. Itthon pedig állami iskolákban nevelkedik egy nemzedék, amely őt „a napi szenzáció és a hazafias lelkesedésünk zsírján felhízott verscsinálónak” hirdeti.

Ha ennek a ronda irodalmi iskolának, az éretlenség, a védtelen fiatal-ság, az ítélet nélkül való felnőttek, a meghibbant erkölcsi érzék e mételyenek egyéb dokumentuma sem maradna ennél a példánál az utókor számára, ez is elég arra, hogy örök időkre megbélyegezze ezt a rút aberrációt az irodalom-történet.

De tisztelt szerkesztő úr, most jön a java. Ma este megjelenik nálam nagy izgalom tüzeiben égve egy fiatalember, az a gimnazista, aki az idézett sorokat írta. Közbe valahogyan tudatára jutott annak, hogy jöteví: tanárai és az iskola jó hírnevére nézve milyen veszedelem rejlik az ő korai irodalmi kísérleteiben, és megvallja, hogy meggondolatlan könnyelműséget követett el; hogy szülei és tanárai tudtán kívül követte el, hogy bocsánatot kér, és hogy se a versét, se a prózáját nem ő találta ki, hanem az elsőt formálta valamelyik holnapos úr verse után, a prózájának frázisait pedig kiírta Fenyő Miksa úrnak a Nyugatban megjelent cikkéből, abból az újságból, ahol Babits úr versei is megjelennek meg a mesteréi meg a szimbolikus líra többi hőbor-tosaiéi. Midőn még idefrom, hogy ama gimnáziumnak, melyről itt szó volt, a vezetése, tanári karának hivatása betöltése minden tekintetben kifogás-talan és tiszteletre méltó, a szelleme korrekt és szeplőtlen — maradtam tisztelt szerkesztő úrnak híve,

Dunántúli.

Rákosi fent idézett cikkének megjelenésével egy napon a Magyar Kultúra hasábjainak szignóval Burján Károly intézett támadást Ady ellen. Ürügyl a támadásra Burján Károly számára Ady S ha Erdélyt elveszik? c., a Huszadik Század 1912. nov.—dec.-i számában megjelent (l. AEÖPM X. 206. l.) s Az oláh mumus c. 1915. aug. 16-i cikke (l. kötetünk 100. lapján) szolgált. Burján Károly támadó írása látszólag nem kapcsolódik a Rákosi részéről megindított polémiához — az írás szövegében a polémiára semmiféle utalás sem található —, de épp a támadás időpontjának megválasztása árul-kodik arról, hogy Burján Károly nagyon is a vita részének szánta a maga megnyilatkozását. Hiszen csakis ezzel meggyarázható, hogy Adynak a po-lémia előtt napvilágot látott cikkei jóval azok megjelenése után tűzte toll-gegyre. S alig félreismérhetően utal az előbbire Burján Károly írásában az

Adyra alkalmazott „megfüstölt Píthia” kitétel is, amely eredetét tekintve Rákosinak a polémia keretén belül megjelent nov. 12-i cikkére (l. Ady 1915. okt. 17-i cikkének jegyzetei közt) vezethető vissza. Burján Károly rövid, mindössze két bekezdésből álló, a Magyar Kultúra dec. 5-i számának 494—495. lapján található írása első részét l. a Sha Erdélyt elveszik? c. cikk jegyzeteiben (AEÖPM X. 563. l.), második részét Az oláh mumus c. cikk jegyzetei (351. l.) között közöljük.

Burján Károly írását követően, dec. 6-án a Világ egyik cikkében párhuzamba állította Rákosi hadakozásait az egykori konzervatív irodalmi erőkhöz Petőfi ellen intézett támadásaival. A Világ dec. 6-i számában (1—2. l.) Tiszántúli álnévvel megjelent cikk szövegét itt adjuk:

Petőfi és az akkori Dunántúliak

Hiába, az öregek és a fiatalok természetes ellenségei egymásnak. Az öregek egy élet hosszú munkájával megteremtik a jelent, a jelen egész rendszerét. Azonban a világ egy pillanatra sem áll meg, halad előre, módosul és tökéletesedik. Az elgyengülő öregek kezéből a fiatalság átveszi a továbbfejlődés munkáját, és az öregek révedező szeme előtt új alakulatok körvonalai kezdenek kibontakozni. Az okos öregek megértik, hogy itt az örök fejlődés törvényei érvényesülnek; a bölcs öregek kellő időben átadják a helyet a fiatalabb erőeknek; a jó öregek örülnek, hogy ıme, az emberiség előrehalad, s munkájukat átvevő és folytató fiatalok állottak elő. De a gyenge öregek nem tudják az új jelenségeket megérteni, és irányítót veszítve, értelmetlenül, összevissza beszélnek; önfegyelmetlenül kapkodnak továbbra is a kezükből kihulló kormányrúd után, holott már nem tudnak előre irányítani, hanem csak a régi dolgok körül körbe-körbe forogni; az irigy öregek pedig rendőrért kiabálnak, hogy az éretlen ifjúság az ő legszebb alkotásaikat lerombolja, s helyükbe új éktelemségeket rak.

A régi és új irodalom között nálunk az első nagy összeütközés Petőfi korában volt, és éppen az ő személye körül történt, mert az új irány őbenne testesült meg legpregnánsabban. A régi nemesi, úri, finomkodó, ünnepélyeskedő, kiváltságos, csak a felső tízezerhez szóló érzelem és gondolatvilágba a demokráciát, az egyszerűséget, keresetlenséget hozta be. Lőn nagy elképedés, megriadás, vészharangok megkondítása az akkori Dunántúli öregek és koravének körében. És szinte meglepő, hogy jóformán teljesen *ugyanazon vádakkal* illetik Petőfit, mint a Budapesti Hírlapék a mai új írókat. Csak éppen, hogy az akkori támadás fő színtere a Honderű volt, amelyet a végig üldözött Petőfi bosszúságában csak két utolsó betűjéről nevezett el.

Mindenekelőtt a legsúlyosabb szavakkal vetik Petőfi szemére, hogy az irodalmat lzéletelenségével teljesen lealjasítja. Kioktatják, hogy versfaragás nem költészet, szabálytalanság nem zsenialitás, vaskosság nem műízlés, s nem egyedül borbán, prófontban, bakancsban és bakakabátban rejlik a költészet. Ajánlják neki, hogy a népiest különböztesse meg a prózától, igyekezzék költő, nem pedig verselő lenni, ne a mennyiségre, de minőségre törekedjék. Tártyait finomabban válassza meg, mert az irodalom ily művekkel éppen nem nyer semmit. A zsíros kifejezéseket kerülje. Émelygést okozónak mondják az ily sorokat: „Hosszan nyúljon (életed), mint a hurkaszál.” (Disznótorban). Durvaságnak: „Hát kenének tán inába szállt a bátorsága?” Ízléstelennek: „Vesztett ebként [ki] szívem megmarád.” „A nagy világ az életiskola, Verítékemből ott sok elfolya.” (Hány itce? — kérdi a bíráló.)

Megróják betyáros modorát, mely szitkozódásban és aljas pizkosságokban keresi a költészetet. Például: adta finnyás közönsége, gazember, teremtguyse, aki fölmarkolta, a katonai pálya fene úr, veszett fenét, a réz-

angyalát, mennykő üssön beléd, ilyen-olyan adta... Ha ez költészet, mondják, akkor az alföldi csikós a legnagyobb művész. Hát az Ebéd után ízléstelenségei és a Deák-pályám kifakadásai?!

Mint súlyos körülményt veti Petőfi szemére egyik bírálója, hogy a „barátságos” kritika szavát nem veszi figyelembe, sőt aljasságában, ha lehet, még csapongóbb.

Különösen a Helység kalapácsa „aljasságait” vetik szemére. E művében ahelyett, hogy a néphez leereszkednék, lealjasul a pórhoz, hogy sületlen vicceivel megkacagtassa. Csak a félig művelt közönség is bosszankodással fogja e munkát magától eldobni. Ne hőskölteménynek nevezze a költő, hanem csapszéki verekedésnek. Különös zagyvaléka ez a legaljasabb póriaságnak.

És ami a legfőbb baj — mondják a kritikusok —, hogy a költő körül egy egész kottéria keletkezett, amely őt felfújja. (Lásd Budapesti Hírlap: Irodalmi pajtáság!) Egy Petőfi nevű borzas legényre — mondják — jó barátjai erőnek erejével ráfogják, hogy ő nagy ember. Szemere Miklós, ugyancsak a Honderűben, így versel Petőfiről:

Verset, prózát, drámát firkálsz egyidőben,
Universalgenie vagy képzeletedben...
Kár, hogy némely ember nyeregbe ültetett,
Mi még a mezőre küldenénk tégedet.

Nagyon emlékeztetnek Dunántúli szavaira az akkori megjegyzések: Ez egymást dicsérlő társaságról már egyszer le kellett rántani a leplet, nehogy még tovább is üzzék csalfa játékukat. Írjon valaki jót vagy rosszat, az nekik mindegy, csak esküdjék az ő zászlójukhoz, csak legyen elég aljas hiúságuknak hízelegni. E prücskök azt hiszik, hogy iszonyút végeztek, ha piszok-golyócskákkal dobálóznak. Petőfi ügyét pártüggyé tevék, s nem volna csoda, ha egy vörössapkás kör alakulna, megfogadva, hogy Petőfi munkáin kívül egyebet nem olvasnak. Petőfit az istenítés magasztaló asztalára emelték.

Mennyire emlékeztet a Dunántúliak feljajdulására, midőn az egyik Petőfi-bíráló kesereg, hogy fájdalommal tapasztalja, hogy egy időtől az irodalomban egy klub, egy kottéria keletkezett, melynek pártfogó szárnyai alatt minden szabad; nincs lapunk, mely eme fényes silányságok s bitorlott tekintélyek ellen határozottan föllépett volna, hanem ahelyett pukerlikkel s bókokkal sietett kicsi, nagy valami ugorkafára kapott írói usurpator elibe. De ez sokáig nem maradhat így, hogy megrovás nélkül oly nagy lármát csapjanak a nepotizmus hősei.

De hiába gyalázkodtak így a kritikusok, Petőfi népszerűsége egyre növekedett, különösen az ifjúság — az új e finom megérzői és az új eszmék e természetes hívei — rajongó lelkesedéssel olvasták Petőfit, s ahol megjelent, fáklyászenével üdvözölték. S amikor erről a lapok referálnak, nem marad el a gúnyolódás. Az ifjú Magyarország, vagy hatvankettő egy ellen. Számtalan üdvözlő verset intéznek Petőfihez. S midőn ezeket a Pesti Divatlap, melynek Petőfi munkatársa volt, szívesen közölte, nagyon helytelenítették a Dunántúliak, hogy ezzel az elbizakodókat csak még elbizakodottabbá teszi.

Többször szinte sértő kifejezéssel illetik Petőfit. Nyilatkozatát durva szájhős kígyósziszegésnek mondják, saját szavával csavargónak nevezik. Eredetiség után való beteges vágyat vetnek a szemére (L. a Budapesti Hírlap hasonló vádját a mai újakra!), holott csak zavartság, egyenetlenség, szag-gatottság az, ami irataiban található. Verselése rossz, néha csámcsogó ref-rént használ. Hát még a prózája (Uti jegyzetei)! Sajnálandó, hogy ily üres írásra vesztegeti idejét. (L. a Budapesti Hírlap véleményét Ady prózájáról!)

Minderre azonban Petőfi ezt mondja: Éktelen dühükben támadóim olyformán néznek le reám, mint a nagy ökör a lábainál szaladó kicsiny pacsirtára. (Mit szól e hasonlathoz a Budapesti Hírlap?) A P. Divatlap pedig ezt írta: nyersnek, durvának, goromba tökfilkónak nevezik Petőfit, akik Nestroy vastag aljasságait, Paul de Kock sikamlós regényeit suttymban a legnagyobb gyönyörrel nyeldesik. (Hát ehhez mi a megjegyzése az erkölcsi csösszé felcsapott Bp. H.-nak?) És nem borzasztó vétke-e Petőfinek, hogy ő a nép nyelvéen szól? Csodálni való, hogy e demokráciai merényletért még eddig híltlenségi perbe nem idézték.

De ennek is megjött az ideje. Az idejétmúlt öregek és a koravének csakhamar felismerték, hogy Petőfi költészete s az ő eszme- és érzelmvilágának győzelme a demokráciának győzelme. Az idők forrongása mind nagyobb lett, s az új világ megszületését Petőfi nemcsak az irodalomban, hanem a törvényhozásban is szolgálni akarta. De mikor képviselőjelöltnek lépett fel, kiáltozták őt forradalmárnak, trónfelforgatónak, a minisztérium és a haza ellenségének, hazaárulónak, muszka spiónnak, s magával a félrevezetett és leitatott néppel akarták őt agyonveretni. (Nem innen vette a szótárát és törekvését a B. H.?)

Aki nem hiszi ezt és mindazt, amit itt leírtam, olvassa el Endrődi Petőfi napjai című hatalmas kötetét, s látni fogja, hogy jól, sőt túlnyomóan szóról szóra idéztem. Fogja látni, hogy az akkori Dunántúliak és az akkori B. H. miképpen vették üldözőbe az új jövendő apostolait, de amiképpen akkor minden kétségbeesésökkel sem tudták megakadályozni a demokrácia térfoglalását s a nemzetfenntartó jobbagység felszabadulását: reméljük, és szabadjon az ő hazafias frázisukat használni: bízunk a magyarok istenében, hogy a mai nemzetfenntartó munkások felszabadulását s a nemzet szociális újjászületését sem fogják semmiféle elavult ideológiával, kegyes szemforgatással megakadályozni a mai Dunántúliak és Budapesti Hírlapok sem. Úgy legyen!

Tiszántúli

A Világ fenti cikke után az Ady s a modern magyar irodalom körül kavargó vita súlypontja mintegy három hétre a vidéki lapokra helyeződött át. December 8-án és 12-én a Soproni Naplóban — lényegében a lap korábbi, okt. 24-i és 27-i állásfoglalásának megfelelően (l. Ady okt. 17-i cikkének jegyzeteit) — Halmi Bódog és Richly Rezső szól hozzá a vitához. Írásaik a Soproni Napló említett számainak 2. oldalán jelentek meg. A cikkek szövege a megjelenés sorrendjében a következő:

I.

Levél „Dunántúli”-hoz

Dunántúlról írodik ez a levél, ősz mester, de nem kapcsolódik ahhoz a üdvözlő irathalmazhoz, mellyel a „közönség minden rétegéből” üdvözlötték azt az irtóhadjáratot, melyet ebben a társadalmi gyűlöletakciókra olyan alkalmas (?) időben egy költőcsoport ellen fiatalos temperamentummal intézett. Nem sorakozik ez a levél a Nyugat vagy a Világ igazát bizonyító okirat-gyűjteménybe sem, mert nem kíván védőírata lenni Ady Endre és iskolája művészeti és költői törekvéseinek, ez az írás elszornyedő csodálkozás hangján beszél arról, hogy a mi polgári társadalmunk széttagoltsága és párt-szellemé még most sem bír a megértés, a szeretet és az egymást megbecsülés harmóniájába olvadni össze, mikor a világháború drámája, kínja, szenvedése, folytonos erőf és anyagot kér a nemzet testéből, értéket merít, és a legteljesebb érzelmi egységet követeli meg a nemzetből.

Ha az Önök polémiája, ősz mester, a művészeti és költői igazságok nemes versenyében merülne ki, ha egy nemzeti dalosverseny zengné tele ezt a bús magyar levegőt, ha a véres árnyékokat a költészet édes zenéjével akar-nók elűzni a gyászba merültek lelkéből, és megcsendülne az ifjak ajkán meg a vének ajkán a dal, és a közönséget hívnák bíról, hogy melyik nóta az igazi, melyik ének markol bele a szívbe jobban, akkor nem venném a kezembe a tolat, hanem áhitatlat figyelnék a műzsák szavára.

Azonban kegyed, ősz mester, ismét a régi módszerhez folyamodik; egy igazán középszerű színvonalú szerelmes versnek kiszakított két sorából hazaárulás és moral insanity vádjait emeli, nemcsak Babits Mihály középiskolai tanár, a kitűnő Dante-fordító, hanem minden szellemi, társadalmi és politikai megnyilatkozás ellen, amely nem Rákosi Jenő művészi, társadalmi, erkölcsi és politikai hitvallást vallja magáénak.

Ezekben a támadó írásokban teljesen kilép az irodalmi kritika kereteiből, igazi gyűlöletpropagandát és osztályharcot hirdet azok ellen, akik szívnek és ízlésének nem tetsző nótát muzsikálnak, akik ilyen muzsikát meghallgatni tudnak, és akik olyan szellemi irányzatok kötött vagy kötetlen sorokban formált megnyilatkozásaiban találnak gyönyörűséget, amelyeket nem a Budapesti Hírlap, hanem a Világ tart gyönyörűnek.

Hogy Ady Endre rossz vagy jó költő-e, azt már régen eldöntötte a közönség ízlése, azok a fiatal sikerek, amelyeket első könyvei a társadalom és az írói nemzedék fiatal rétegeiből kiváltottak, higgye el, mesterem, nem alakítottak és romboltak ennek a nemzedéknek személyi és erkölcsi színvonalán. A forradalmi költészetben kialakult individualizmusnak, amely a művészi jelenségeket az „Én” távlatából szemlélte és értékelte; az impresszionista kritikának, amely a német Kerr Alfréd nyomán tért hódított a magyar műbírálók fiatal gárdájában, semmi köze sincs a társadalmi önzés eltevelyedéseivel és bűnelhez.

Kiáltó igazságtalanság tehát az élelmiszeruzsorát, a szállítási panamákat, egyszóval a nyereménnyvágyból elkövetett és elfajult összes előidézte bűncelekmények szomorú eseteit kapcsolatba hozni azokkal a szellemi irányzatokkal, amelyek individualista törekvések juttatnak kifejezésre.

A kegyed szenvedelmes tollháborúja, amely túlmegy az irodalmi kritika határain, ezekben a napokban nagyon stilszerűtlen. Ezekben az időkben is harcolhatnak egymással a művészi meggyőződéses, de azoknak nem szabad gyűlöletlihegések, nyilvánvaló ártani akarások, haragos szenvedelmek és indulatok erejéig fokozódnai, mert ma véne, énekes, költője, szocialistája, konzervatívje és szabadkőművese csak az intést várja, hogy mindenét odaadja nemzetének.

Ma még „Dunántúli”-nak sem lehet, kora, tekintélye és művészi múltja dacára, minden szordínó nélkül sikoltani tele átkokkal a levegőt és minden társadalmi bűnt annak a szellemi irányzatnak terhére róni, amely nem kedves zenéjú versekre ihlette a költőket. Ma frontban állunk, ma népfölkelő minden életképes magyar, és az a szabadkőműves és nem konzervatív szellemi csoport által lancrozott íróember éppen úgy fel van jegyezve és lajstromozva a nemzetvédők könyvébe, mint a honfoglaló ősök sarjadéka. A „Dunántúli”-levelek harcoss szenvedelme a maga kíméletlenségében pedig már az emberirtás határain mozog, és olyan vádiratokat harsog, amelyek alkalmasak a most annyi vért vesztett és szenvedést átélt magyar társadalom újabb érzelmi és lelki szétáradolására.

Mindezt egy középszerű Babits-költemény két verssoráért!

Még „Dunántúli”-nak sincs ezekben az időkben joga, a magyar vér-és pénzáldozás eme hőskorában, kétségbevonni egész embercsoportok és osztályok hazafiságát és morálját csupán az a címen, hogy művészi ideál-

jaikat idegen fajták szépségszobrai közül választották ki, mert igen sok nevet jegyeztem már könnyes szemekkel az én veszteségglajstromomba, akik ott pihennek a kárpáti bérceken apró sírokban, és akik, míg éltek, a Paul Verlaine és Baudelaire líráját szerették, sőt költőnek mondták Ady Endrét is.

Dunántúli, ősz mester, aki mögött félszázad nemes alkotó munkája és dicsősége ragyog, megritkult sorú magyarok, ne bántsuk egymást! . . .

Halmi Bódog

2.

Mucsai harc Budapesten

Félszeg nép vagyunk itt a vidéken, mondják odafönn, Budapesten, és hála a sorsnak, igazat mondanak. Hibáinkat valósággal erényként szeretném dicsőíteni, amiért sok gyarlóság és ügyefogyottság között itt ki-ki a maga természetszerű fejlődésében egyéniséggé érik. Budapesten a sajtóban, az irodalom sokszor emlegetett és nem mindig kellemes illatú berkeiben és rajta kívül az emberek tehetsége veszedelmesen hasonlít az egyenruhára. Erőlködnek, hogy egymástól eltérően mindenikök lehetőleg szédületes csavarodásban illessze tehetségére az egyéniség paszomántját. Mindössze két táborba tudtak seregleni, és ebben a két táborban, egyenruhájukhoz híven, egységes alapon szidják egymást, és köpködnek egymásra. Soha még elemi iskolák keresztény és óhitű zsidó kölykei ilyen komolytalan, szeszélyes és nevetséges háborúságban nem éltek egymással, mint ma a magyar irodalom fő- és mellékképviselői.

Nevetjük ezt a harcot. Mi itt a vidéken a maradiság mocsarában sínylő-dünk, utcáink sötétek, és a csatornázás üdvös tulajdonságait orvosi szakértekezésekből ismerjük. Mi itt a vidék fejletlenségét mint a golyókat szenvedést hordjuk lelkünkben, és bűnhődünk bűnökért, amiket nem mi követünk el. Mi itt a vidéken komolyan vesszük az irodalmat és minden művészetet, és ezért finoman mosolyognak rajtunk a fővárosiak. Mi itt a vidéken vidékiek vagyunk, és ezt paraszti módon, a mellünket verve, mondjuk, de az ostoba, korlátolt, kicsinyes Mucsá a mai magyar írók művészietlen meggyőződése folytán Budapestre költözött.

Hajba kaptak két, a vidékről elszakadt egyéniség, Ady Endre és Gyóni Géza fölött. Egyikök a Szilágyságból ered, a másik a Duna—Tisza rónáján termett. Nem adnám sem Adyt, sem Gyónit a két csahos, meggyőződéstelen himpellérhadért, amely naponta faluvégről faluszélre összeugat egymásra. Ady és Gyóni egyéniségek az életben és egyéniségek az irodalomban. Vitakoznak felettük politikai, honvédelmi, szociológiai, álszociológiai, jövedelmi, pénzügyi és „népisme” alapon, anélkül, hogy csak egyszer is tudnának arra a magaslatra emelkedni, hogy a művészetükről beszéljenek. A Nyugat hátat fordít Gyóninak, amiért belőle kiindulva megőrizte az egyéniségét, Rákosi Jenő, mint valami ifjúkori bűnt emlegeti nagy szemérmesen, amiből hál’ istennek kigyógyult, amiért Gyóni Géza Ady Endrével úgyszólván egy csapáson kezdte meg a veresrást. Ady mellől, a jövő Magyarországot emlegetve, tüzes öklök emelkednek a magasba, Dunántúli önképzőkori ambicióval hasábokon át óvodás diákokkal vitatkozik, és irodalom helyett állandóan pedagógiát emleget.

Nevetjük őket. Mikor érzik majd meg ezek az országos nevű, széptehetségű urak, hogy az irodalomban csupán a művészi szempont a fontos? Mikor serdülnek majd fel annyira az igazságban, hogy Ady Endre költészetében nem a néhány száz hevenyészett, gyöngé vers, hanem az százsz tökéletes poéma a lényeg, és mikor tudják majd meg, hogy Csokonai óta Kemény Simon és Eötvös Károly mellett ő írta meg a Vallomásokban és emlékezések-

ben [1] a legmagyarabb és a tárogató tömör mélységénél mélyebben zengő magyar prózát? Mikor érik fel ésszel, hogy Gyóni Géza nem máról holnapra termett az olcsó siker csipkebokrán, hanem hosszú, küzdelmes, fájdalmas, de mindenképpen szép művészi pályára tekinthet vissza, és hogy azzá, aki ő ma, a saját tehetsége folytán lett, és sem az egyik irodalmi szakszervezet, sem a másik, sem a pedagógia, sem a politika jóvoltából?

Budapesten azt hiszik, hogy fülüg sülydedtek a művészet atmoszférájába, és nem veszik észre, hogy csupán két külön irodalmi demokrácia jelszaváért viaskodnak. Pedig a művészetnek sohasem volt köze a demokráciához, a művészet lényegében arisztokratikus. És ezt ne úgy értelmezzék, hogy Fityfiritty fűzfapoéta a művészet főarisztokratája, mert saját maga kivételével mindenki más számára értelmetlen verssorokat tákol egymás alá, hanem úgy, hogy a művészetben az az arisztokrata, vagyis egyéniség, aki gondolatait és érzéseit akár milliók számára is érthetően, de minden halott és élő írótól eltérő szépségben tudja kifejezni.

Mi itt, a csatornázatlan és fejletlen vidéken ezt régóta tudjuk, és komolyan vesszük az irodalmat. Nem indulunk riktó jelszavú tábori zászlók után, hanem a magunk egyénisége és ízlése szerint kiválogatjuk Ady és Gyóni, minden magyar és nem magyar művész munkáiból, ami szép. Élvezük gyönyörűséggel, és nem bosszankodunk, amiért győztes órákban tökéletlent is teremtettek.

Mert mivelhogy mi annyira maradiak vagyunk.

Richly Rezső

A Soproni Napló cikkeit követően az Adyt érintő vitában két irodalmi társasági tagválasztó ülés hozott újabb eseményt. Mindkettőn Gyóni Géza mellett született döntés. Gyónit sorrendben előbb a soproni Frankenburg Kör választotta tiszteletbeli tagjává, majd két nappal később, dec. 18-án, a Petőfi Társaság fogadta rendes tagjai sorába. A Bácskai Hírlap mindkét eseményről vezércikkben számolt be olvasóinak, az említett társaságok döntéseit úgy értékelve mint irodalmi ítéletet az Ady és Gyóni, ill. a modern magyar irodalom körül folyó perben. A Frankenburg Kör választása kapcsán a lap dec. 17-i számában ezeket olvashatjuk: „Már szűnnek a viharok a magyar irodalom berkeiben, és elcsendesedtek a haragosok, akik a tüzes vitában el akarták homályosítani a poéta Gyóni Géza tehetségének fényét. A veszekedő tollharc után mégis Gyóni Géza hívei maradtak győztesen. Lekicsinylő kézlegyintésekkel nem lehetett elintézni Gyóni Géza költészetét. Przemysl költője máris magasabb piederstálon áll a nemzet előtt, hogy bántathatná a nyugatos kritika eltorzult vigyorgása. A hivatott irodalmi körök, amelyek a költőknek még az életükben átnyújtják az elismerés koszorúját, koszorút fonnak most Gyóni Géza feje köré is. A Petőfi Társaság szombaton választja tagjai közé Gyóni Gézát, a Bácskai Hírlap munkatársát, aki örök büszkesége lesz újságunknak. A szibériai fogolytáborban szomorú vágyódással hazagondoló Gyóni Géza legszínesebb fantáziával sem sejtí, hogy a hazatérőnek ilyen nagyszerű diadalkaput emelnek.

De nemcsak a Petőfi Társaság adja meg a fogoly Gyóni Gézának a honorációt, hanem a soproni Frankenburg irodalmi kör, az ország egyik legrégibb irodalmi egyesülete is hódol Gyóni Gézának. A soproni Frankenburg Kör tiszteletbeli tagjává választotta Gyóni Gézát, és üdvözlő táviratot küldött a hadifogoly költőnek.”

További részeiben a Bácskai Hírlap vezércikke kitér arra, hogy miután ismeretessé vált, hogy „a Petőfi Társaság is lerója az elismerését Gyóni Gézával szemben, a túlsó partról áthangzik az ünneprontó duruzsolás”, miszerint Gyónit csak a háború s abban elszenvedett sorsa tette nagyvá, sőt

költővé. Cáfolatul a cikk elismerő részleteket közl a különböző lapokban Gyóni Szomorú szemmel c. verseskötete megjelenésekor (1909) napvilágot látott kritikákból, s megjegyzi: „Könnyű Nagyoknak kavicsokat dobálni Szibéria irányába. A kavicsok nem érnek el oda, de a soproni Frankenburg irodalmi kör távirata eljutott a fogolytáborba, és megvigasztalja a költőt.”

A Bácskai Hírlap említett másik, két nappal későbbi, a Petőfi Társaság tagválasztásának lezajlása után, dec. 19-én megjelentetett vezércikkének szövege a két utolsó, az Ady—Rákosi-vita szempontjából kevésbé érdekes bekezdésének elhagyásával a következő:

Irodalmi ítélet

Gyóni Géza a Petőfi Társaság tagja

A Petőfi Társaság ma délután tartotta tagválasztó ülését. Négy megüresedett helyet kellett a magyar Parnasszuson betölteni, és ezt az irodalmi eseményt kivételes érdeklődés előzte meg, mert egyik legelőkelőbb irodalmi társaságunknak kellett ítéletet hoznia egy hetek óta folyó országos literatúra-perben.

A Petőfi Társaság a négy hely elsejére megválasztotta Gyóni Gézát, a többire Malonyai Dezsőt, Móra Ferencet és Balla Ignácot. A választás ezúttal többet jelent az irodalmi zsűri egyszerű értékelésénél, ami abból is nyilvánvaló, hogy a megválasztott tagokkal szemben is igen értékes, számottevő egyéniségek szerepeltek jelölteként — nem utolsósorban Babits Mihály, akinek a sorból kimaradása fokozottabb jelentőségűvé emeli a lefolyt választást. A Petőfi Társaság igazolásául meg kell ugyanis mondani, hogy nem Babits Mihály bukott el ama választáson, hanem a társaság ítélete a tola-kodó, önhitt, önimádó, szertelen irodalmi kalandorok kisemmizése és annak nyilvános dokumentálása, hogy a Petőfi cége alatt működő magyar társaság egy nagy önvédelmi harc közepette a Petőfi szellemében élő és működő, az ő útjait járó magyar poétákat előbbre helyezi a dekadens és ellenséges Nyugat perverz imádóinál. Ez az ítélet mindenekfelett erkölcsi elégtétel az orosz rabságba esett háborús költőnek, a magyar vértől pezsdülő, magyarimádó Gyóni Gézának, szemben a félrevonulók és megbűjők költői szektájával, akik a babájuk kisujját nem adják királyért, hazáért.

Szabadkát ez az egész országos ügy csak Gyóni Géza személye szempontjából érdekli. A két viaskodó világnézet között, melynek Gyóni ütköző-pontja volt, állt a mi barátunk, testvérünk tőlünk féltetten, szeretve, aggodásunk célpontjaként, nehogy elbukjék egy olyan küzdelemben, amihez lelke szerint semmi köze, amit nem keresett, de ami jövő élete szempontjából mégis döntő fontosságú. Mi nagyon szerettük, hogy jóakarói és lelkes barátai ütkőkartjának használták őt, de a viaskodás közepette aggodva figyeltük, nem üti-e meg magát a komoly és akaratán, tudomásán kívül álló játékban. Boldogok és nyugodtak is vagyunk, hogy erősen bizonyult, olyannak, milyennek mi láttuk és hittük, és most egy ország elismerése viszi a szárnyán, szegény, szegény, bús, magyar fogoly költőt, édes magyar földről szibériai puszta dulosává elszakadt poétánkat . . .

A Petőfi Társaság tagválasztó ülését nem csupán a Bácskai Hírlap értekelte irodalmi ítéletként. Az ülésről dec. 19-i számában (13. l.) egy rövid hírcikkben hasonló felfogásban számolt be az Ady s a modern magyar irodalom körüli vitát kiprovokáló Budapesti Hírlap is, azt a „Dunántúli és a holnaposok polémiájának jegyében” lefolyt eseményként tüntetve fel. A hírcikk ugyanakkor, miközben egy oldalvágást tett Ady felé, megelégedetten nyugtázta, hogy Gyóni, akitől Ady „teljesen megtagadta a költői tehetség-

get”, a másik jelölttel, Babitscsal szemben „lobogó zászlókkal vonult be diadalmasan a Petőfiék dicsőségébe”.

Az Ady s a modern magyar irodalom körül folyó, sokak szemében — mint ezt az eddigi dokumentumok közül több is jelzi — lankadónak tetsző vita néhány nappal a Petőfi Társaság tagválasztása után, 1915 karácsonyán új lendületet kapott. A megélenkülő s hamarosan ismét élesebb hangra váltó polémiában ekkor, egy interjú keretében, először Emil Isac fejtette ki véleményét Rákosinak Ady és a modern magyar irodalom ellen indított akciójáról. A Kolozsvári Szemle 1915. dec. 24-i számának 4—5. lapján Isac Emil a háborús magyar és román irodalomról címmel megjelent interjún belül a vita vonatkozásában Isac a következőket mondta:

Progresszív íróember vagyok, mégis csudálkoznom kell a maradiság olyan megnyilatkoztatásán [!], mint ahogy azt Rákosiék tették a közelmúlt napjainkban [!]. Ennek a vitának, melyben Adyékat oly kíméletlen, sokszor durva hangon támadták, nem is annyira irodalmi, mint inkább politikai háttere van. Adyéék, illetve az egész nyugatos csoport ellen intézett brutalitásoknak azonban semmi jelentékeny kihatóerejük nem lesz a jövőre nézve, mert az irodalom, mint egy tiszta folyam, úgy folyik medrében, annak mesterséges gátakat emelni felesleges. Ez a tollharc abszolúte nem fogja akadályozni a nyugatosok fejlődését. A demokratikus irány minden fázisában érvényesülni fog, úgy politikai, faji, felekezeti, mint irodalmi téren is, természetesen a tradíciók tiszteletben tartásával.

Isac nyilatkozata megjelenésének másnapján, dec. 25-én két lap is, a Nagyváradon megjelent Tiszántúl és a Kolozsvári Hírlap, teret adott a vitának. Mindkét lapnak a vitába vágó írása a vita fontos dokumentumának számít. A nagyváradi klérus lapjaként kiadott Tiszántúl hasábjain Tiszántúli álnévvel az Adyval egy időben közeli kapcsolatban állott Szűts Dezső (Adyval való kapcsolatára l. Bölöni, 1966. 235—236. és EmlAE II. 402—454. l.) szolt bele a vitába. (Hogy a Tiszántúli álnév Szűts Dezsőt takarja, arra l. Bölöni, 1966. 541—542. és EmlAE II. 417—420. l.) Szűts Dezső cikke tulajdonképpen egy több írásból álló, elsősorban a magyar művészet és kultúra nemzeti jellegével foglalkozó cikksorozat első darabja. (A sorozat további cikkeit l. a lap 1916. jan. 1-i, 9-i, 16-i, 18-i, 23-i és febr. 13-i számaiban. Ez utóbbi írások közül még az 1916. jan. 1-én megjelent cikk — szövegét l. alább — vág az Ady—Rákosi-vitába, a többi — noha szinte kivétel nélkül mindegyik érinti Ady személyét és költészetét is — nem.) Szűts Dezső írásának szövegét itt adjuk:

A marsolyázók

— Az Adyak —

(Zsidó ünnepeken megjelenik a család körében a marsalik, s magáról kétes szellemességű tréfákat mond, minél nyakatekertebbet, annál büszkébb rá a marsalik. Különben nem sokra becsülik, de ő magát igen. Minden marsalik egy Ady. S mivel minden közkatona — ismert szokásmód szerint — a marsallbotot a tarsolyában hordja, minden marsalik azt hiszi, hogy ő a társaság vezére, holott csak szabott idejű mulattatója. E két tulajdonság olvad össze egy új típusban, ezek a pénzért, hírért, feltűnésért marsolyázók.)

I.

Nemzetünk kettős háborút visel. Egyik karjával határait tisztítja meg a külső ellenségtől, másik karjával a kifelé szaladók kifecamodott agyvelejét

igyekszik rendbehozni. Produktív munkát ezek nem végeznek, a háború előtt a francia selejtes irodalom, a Fleurs du Mal himporától megrészegülve rikoltották tele a világot Magyarország gyalázatával, ma sivár önzésben csak saját kis nyavalyáikat emlegetik. Élethalálharcunkkal szemben ez a közömbösség kirívó, de Petőfi Sándorra gondolunk, s a mai álmodernek nemzetietlen voltára elegendő, ha Ady mostani verseire vagy Lengyel Menyhért színdarabjára vetünk futó pillantást. Ez utóbbi legtípusosabb képviselője a magyartalan írásnak. Ha külföldre visz és ír darabot, Párizsban a japán mutatja be a Tajfunnal, Londonban egy angol akber bemutatni a Prófétaban s most egy sehovasevalót a Táncošnővel. A klasszikusok, a Valakik mindig nemzetiek voltak. Homér görög mindig, és Dante olasz. Rossini, mikor végre bemutathatja a párizsi operában egy operáját, a Szicíliai vecsernyét írja meg, egy olasz operát. A mi házalóink nemzetietlen rongyokkal csinálják kis üzleteiket.

2.

Honnan e nagy éhség a pénz után, az auri fames, amely kiölte a hazai föld levegőjét belőlük, és sivárrá tette agyvelejüket, hogy annak egyetlen paránya sem mozdult meg rettenetes szenvedéseink mindent átható sikongatásaira?

Ez a szeretetnélküliség, vad önzés, mohó éhség és falánkság a pénzzel szemben határozottan visszaesés, elfajulás, s eredete Nagyváradra vezet.

A fertőzés itt történt meg, s a zsidóságnak a haladással szemben makacs és dühös ellenállást tanúsító töredéke s a talentumával nemzeti érzésekben alig fürdött ifjú egymásra találtak. Ez adta meg az alaphangot, a szint és tartalmat Ady Endre későbbi verseinek, egy elmaradt, visszafejlődött, hazátlanul bolygó s hazát nem találó (mert semmihez se alkalmazkodó) korcsfaj átadta átkos örökségét egy már-már nemzeti eszmék termékenyítő hatása alá jutott gyöngé, degenerált fajtának. Ez a Vér és Arany keletkezése, elemei keletiek, semmi közül a Nyugathoz, hiszen nyomtalanul tűntek el ott a nagy szellemi óceánban. Szülője a jiddisch szomorú, pusztuló világa, új, még szomorúbb életre kelve egy magyarban. A nemzetietlenség így jelentkezik időnkint mint a terméketlenség tünete akkor, mikor az egész világon a nemzeti eszme újjászületett. A „bélyeges sereg”-gel megy, vallja be ő maga a Vér és Arany című kötetében, nem, mint a másik, az igazi költő, a magyar: a vitézkel, „aranyos leventék”-kel.

3.

Ennek a vallomásnak, amely elárulja korcs költészete eredetét s a keresztelkedést, súlyát csak akkor érezzük, ha olvassuk, hogyan erőlködött elhitetni, hogy ő Vajda János utóda, majd, hogy Csokonai Vitéz Mihály az ő őse, később Petőfi-be kapaszkodik egy hanyagul megrt Petőfi-könyvben. Igaz, Csokonaival valami rokonvonása van, Csokonai is írt fűhöz-fához verseket, hogy boldogulhasson, kereste a protekciót, de Csokonai nem változtatta meg máról holnapra véleményét pártfogóiról. Ady ma a szocialisták kegyét keresi, a népét, holnap neki „bűdös a paraszt.” Ma Lédának arany-szobrot emel, örvend, hogy Ády és Léda (Adél) betű szerinti rokonságban vannak (akkor már Idát választhatta volna, ez fordítva adi!), holnap azt kiabálja a szeretett nőre, hogy „szakadsz le már rólam? Vagy hurcolod szégyened tovább?”

Ez utóbbi, a Léda-eset, a Vezér költészetének nem fénypontja. Egy nő megtalálja a költőt a végső leromlás előtt, elviszi magával Párizsba, kihámozza a reáragadt mindenféleből, tanítja, okítja. A költő évekig él Párizs-

ban, s nem tanul meg franciául. (Herczeg Ferenc írja egy tábornokról, „hogya én Kínában élnek egy évig, megtanulnék kínaiul már csak azért is, hogy megértsem’’) Léda olvas neki francia lapokat, fordít, szellemi áramlatokat juttat fülebe, amelyek süketek a kultúra szavára, amely „kultúra” szót nyelvén hordja és nem szívében. Léda verseket kap jutalmul s a végén egy rettenetes rúgást, amilyen csakugyan páratlan a magyar irodalomban.

Valóban nem példa költőnk az új nemzedéknek például a hálából. „Addig vagy, míg én látlak”, kiáltja Léda után. Tévedés. Azért lett költőnk, mert Léda meglátja, akinek kedvéért hízelgő verseket írt a zsidósághoz, amelynek „megváltója” kívánt lenni. Szép kis „megváltó[’]”, aki keresztre feszíti a népet, amelynek segítségével valaki lett.

4.

A hála nem alapja költőnk verseinek. Ő szívesen felveszi Szilágy megye kiseddóvó alapjából a neki kérésére megszavazott ösztöndíjat, még szívesebben kér (és kap) pénzt a magyar államtól, az országtól mint ösztöndíjat, mint ifjú költő, 30 éves korában, siet Budapest székesővárosához az irodalmi ösztöndíjért, mint ifjú költő, s mindez Tisza István tudtával, jóváhagyásával történik. Tisza engedi, hogy jól éljen a Vezér. S jól él. De egyszer eszébe jut, hogy ő hálával tartozik ennek a Tiszának, s rögtön verset ír róla, ezzel a jöslattal:

— Fráter, utódaidban bűnhődöl.

Nem, valóban nem követendő érzésekből áll a Vezér.

5.

Helyezzük gazdasági alapra e költészetet. Egy csoport serdült fel, amely nem produktív munka árán akart elhelyezkedni a fejlődő ország vezetésében, hanem a milliók hátán. Ezek közé sodródott Ady is, aki különben dzsentrinek indult. Ismeretes Saárpy Lászlóval folytatott beszélgetése?

— Te költő vagy? — kérdezte a kolozsvári vívóbajnok.

— Igen. Lehettem volna szolgabíró Szilágyban, de költő lettem, nem úgy, hanem így szórok a világ szemébe port!

Érvényesülési alkalom és eszköz volt ez az „irodalmi” forradalom.

— Hova lett a Forradalom? — kérdezte egy hívő Fenyő Míksától, a Nyugat diabolus rotaejétől.

— Hagyjuk, kérem, ezt. A fő az, hogy egy jól menő könyvkereskedést csináltunk, s jó üzleteket eszeltünk ki. Erre való a Forradalom.

Ez volt a célja a nagy lázongásnak, melynek Ady szegődött zászló-tartójává.

E célból, hogy a közfigyelem hozzájuk szegődjék, az üzlet jól menjen, kis rikkancsfiúkat szerződtettek íróknak, s megkezdődött a láрма. A Vezér végi a nagyobb rikkantásokat:

— Hullaszag terjed itt minden virág felett, írja egyik versében.

— Haláltó marad Magyarország, folytatja.

— Párizs az én Bakonyom. Pandúr hada a szájas Dunának vághat utánam, Irán szagú, szittyá sereg.

A kis fiúk pedig mosolyogtak (persze az amerikai Walt Whitmant utánozva).

Az egyik a kezeiről írt, a másik a fogairól, hogy fehérek, a harmadik:

— Az erdőben ibolyaillat leng,

— S egy kis trágyaszag,

a negyediknek a „kalapjának a peremére a holdvilág csurran”, az ötödik egy disznóságot rejt el egy versben. A vers a takarója ennek a rom-

lottságnak. A szent poézis így lett rothadt portékák csomagolópapírosa. Csupa kis termetű, kis méretű ember, mind Ignotus tanítványa, aki elől jár a kínos szennzációk versbe való vájkálásával.

6.

Az ámuló Magyarország figyelme csakugyan e kis csoport felé fordult, s nem volt okuk panaszra. Egy hiú kalapos estélyén elnökük 1000 koronáért működik közre — és végre sikerült a Lipótváros zsidó családjaihoz járni vacsorára, ahol vacsora után szemébe mondhatta az őt körülrajongó zsidó előkelőségeknek véleményeit, amelyekből egyet itt közlök:

— A zsidóság nem bátor. A biblia szerint, mikor legbátrabb volt, Jericho alatt, elment a falakig, nagyot kiáltott, hogy omoljanak le a falak. Akkor is csak kiabált, de nem harcolt. Ez az ő bátorságuk. Esztert küldik el ellenségük megölésére.

7.

A sors nem váratott sokáig. E költészetnek, amilyen erővel viharzott árva fejünk felett, olyan hamar vége is lett. Mikor mindent felfaltak az irodalmi sáskák, megették a Vezért . . . Elsajátították szólásmódjait, kisajátították kifejezéseit, kitűnően utánozták ő „Én”-ségét, s profizálták „én nyeszlett, ványadt úriságom”-at. Soha ilyen látványt. A kukacok megették a sajtot, bár ez védekezett ellene körömszakadtáig. Hiába. Lehetett. Petőfinek is voltak utáncói, egész korszak költői, Petőfit nem tudták megenni. Adyt elfogyasztották szépen. Amit ő csinált, az pusztította el, s helyzete hasonló az igásjóságéhoz, amely az istállóból viszi ki az almot a mezőre, s hátranézve így filozofál:

— Magam okoztam ezt a terhet magamnak.

8.

A költészet hanyatlóban világszerte, s lassan eltűnik. Az emberiséget rettenetes tűz és véreső riasztotta fel álmodozásából, nyugalmából, nem fog tudni magához térni időtlen időnkig. Vége a csöndes kontemplálásoknak, kemény harcra hív a viharzó élet.

Ákinek nincs szava a nagy átalakuláshoz, nem hihetünk többé a költőknek, az újaknak. Az élet más, s ők másról beszélnek, művészietlen hangon, és csálnak minket. Ha hinnénk Rudyard Kiplingnek, hogy van a dzsungelben egy jó párdúc, Baghira s egy kedves medve, Babi, megjárnánk, ha találkoznánk egy medvével, s azt hinnők, hogy az a Kipling emberszerető medvéje, széttépne. Megjárná az is, aki Adynak hinne, s elkezdené ismételni az ő „igaszágait” hangosan:

— Haláltó Magyarország. Hullaszag terjed itt minden virág felett, urak is betyárok, gazemberek.

Még a kis hálalók se mernék ezt tenni, pedig azok, mint Bródy Sándor beszéli, mindent elházalnak, amit egy keresztény kitalál s felfedez. Ez a költészet nem a miénk, idegen tőlünk, magyaroktól. Korcs költészet, amelynek még annyi ereje sincsen, mint a futurizmusnak, amely legalább a technikát, az ipart dicsőíti, s a haladás erejét magasztalja. Antigene „Hontalan”-jainak sorsára jutott ez a csoport.

Ma, mikor idegen áramlatok zúgnak keresztül az országon, vesszük észre, hogy milyen haszon nélküli volt az idő, melyet e költészet igénybe vett. Gyengítette ellenállásunkat, elkábította éberségünket, támadásra kész Nyugat felé akart bennünket hurcolni erővel. Vége a kábulatnak. Gonosz

játékot ízott velünk egy kis csapat nemzetietlen verseivel, vakmerő kellemtelkenkedéseivel. Kis haszonért nagy károkat okozott. A komédiának vége, a költőkirálynak és megiegyébnek öltözött maskarákat elseperte a szél, amelyet igyekeztek fújni. A nóta még recseg, a kintorna még nyaggatja a régi nótát, az új világ azonban int nekik: Va, farceur! Takarodj, komédiás!

Épp ezért helyes és időszerű, hogy az egyik legnagyobb magyar író, Rákosi Jenő, kiséprűzze a költészet templomából a kufárokat. Minden magyar mellette van.

Tiszántúli

A vitának dec. 25-én a Tiszántúl mellett teret adó Kolozsvári Hírlap néhány helyi író, ill. irodalmárt szólaltatott meg, felkérve őket, mondják el véleményüket Adyról és Rákosi Jenőnek ellene folytatott támadásairól. A lap felkérése nyomán megszületett nyilatkozatok, amelyeket a nyilatkozatok összegyűjtője, Kőműves Nagy Lajos látott el bevezető kommentárral (l. erre Kőműves Nagy Lajosnak 1971 tavaszán a Magyar Televízió iskola-televíziója számára elmondott visszaemlékezését. Gépelt szöveg 31—34. l. L. A PIM Hangtárának gyűjteményében), a Kolozsvári Hírlap karácsonyi számának 3—4. oldalán jelentek meg. A nyilatkozatok s a hozzájuk fűzött kommentár szövege a következő:

Ady költészete és magyarsága
Kolozsvári írók és esztétikusok nyilatkozatai

A háború és véraradata sok mindent elsöpört, szennyes hullámai alá temetett, amiket az emberiség a béke nyugodt, szűztiszta levegőjében alkotott. Sok szép eszmény, idea hever romokban, amióta visszatértünk ősi, nyers ösztöneink kielégítéséhez. És csak egy remény a vigasztaló ebben a rettenetes vérözönben. Hogyha az Isten fehér galamb hírnöke eljön az új Ararát hegyén egy szebb jövőndő után sóvárgó, meggyötört emberiséghez, és csőrében a béke olajágát hozza, a vérrel öntözött humuszból még szebb, életerősebb, dúsabb tenyészté fog kisarjadni a kultúrának. A romokból hatalmas paloták épülnek, s egy krisztusibb, szelédobb erkölcsi törvény fogja nemcsak az egyéni, hanem az állami akaratot is kormányozni.

Csak egyetlenegy dolog maradt meg épen a háború ciklonja közepette is, amelyet a legújabb korszak után az emberiség salaktól mentesen, tisztán, hófehéren örököl majd a régi korszak halhatatlanaitól. És ez a szép örökké változatlan kultusza és ennek erős, csak néktek bátor gyermekei: az irodalom és művészet. A rettenetes földrengés e drága kincsekre is hatással volt. A nagy hullámszásban egyes értékek alábbmerültek, elszigetelődtek, de az erőszakosan felkavart áramlatok elültével a valódi értékek, a szépség istenektől felkent valódi fedelmei a jövő emberiség elégtételadása mellett elfoglalják a szellem, a fejlődés s az egész kultúra kormányzó szerepét.

A legutóbbi évtizedben az áldott magyar humuszból az irodalom és művészet terén olyan fölösen dús termés váltotta fel a majdnem félszázados pangást, amilyent csak a művészet — e kényes délszaki disznóvénny — buja természeténél, csak a kultúrfejltség trópusi klímája alatt tételezhettünk fel. Az egész emberiség lelkét csapkodó hullámgűrűk indultak ki ős Hungáriából, hogy versenyre keljenek színekben, márványban, dalban, drámában a művészet nyugati arisztokratáival. Fialat harcok vakmerő tábor indult el az Azov bozótos partjai mellől, a Hortobágy szikkadt pusztaságiról, hogy szomjas lelküket, lángoló zsenijüket megmerítsék a művészet zavartalan kristályvizébe, hogy az önmagáért élő és teremtő művészet hűsítő cseppjeit a mi lázas lelkünkre permetezzék.

És megindult a harc a régi és új Magyarország között. Új, az ifjúság duzzadó harci vágyától és a látnoki erő ihlettségétől erős, harsogó és mégse artikulált volt az új hang. Olyanforma, mint mikor Pán isten belekiáltott a hellén berkek bűvös homályába. A harcosok élén egy szlve gyökeréig magyar vezér állt, ki az Érmellékről indult el, hogy befusson a nagy Óceánba. És itt dúlt közöttünk a harc 10 év óta. A két táborra oszlott harcosok törvényekért mérték össze fegyvereiket. A fegyverek acélos összecsengéséből csak harmónia születhetett meg addig, míg a legszentebb érzéseket nem bántották. A fiatalok mentek előre a maguk útján, s akinek nem volt szeme, hogy lássa, és nem volt füle, hogy hallja, folytatták fanatikus szélmalomharcukat.

Ez a művészet és irodalom nem fakad nemzeti érzésekből. Ez volt a fővád, amellyel Pilátusok elé akarták állítani a magyar költészet új, felkent papjait. A vihar a háború alatt még elemibb erővel tört ki, mert a színpadi viharmenterek azt hitték, hogy ha az égzengéshez hozzáadják a gyűlölet anathémáját, a szinfónia tökéletesebb lesz. Hazafiatlanok, nemzetietlenek, magyartalanok, erkölcselenek az új magyar poézis igricei, akiknek Antikrisztusa Ady Endre. Nincs igazuk, mert a gyűlölet hangján lihegik e vádakat. A művészet csak a minden személyes indulattól ment hangot tűri meg kritikájában.

Mit mondanak a mesterségesen megindított és mesterségesen élesztett vitához a kolozsvári írók és esztétikusok? A legkülönbözőbb árnyalat van itt képviselve. Nagy ellentétek, akiknek meggyőződését csak egy momentum hidalja át, az igazságérzetükben és objektivitásukban gyökeredző hit. Nem akarunk ezzel perdöntő szerepet játszani. De éppen ellentétességüknél fogva érdekesnek és a jövő számára kultúrtörténeti dokumentumnak tartottuk e pregnáns rövidséggel megnyilatkozó véleményeket. Ítéletet csak a jövő kritikája mondhat, amely minden szubjektivitástól, hagyománytól és személyi relációktól független.

Dr. Csengeri János
egyetemi tanár

Hogy mit tartok Ady Endre és társai költészetének hazafias — vagy nem hazafias — voltáról, arra nézve igazán nem tudom, mit mondjak. Hazafiasnak, igazán honi talajból sarjadtnak költészetüket semmiképp sem mondhatom; a magyar érzés- és gondolatvilágtól oly távol van az, mint Makó — Jeruzsálemtől: internacionális poémafélékből áll, melyek véletlenül magyarul íródtak, és magyarságuk is többnyire műmagyarság, melyben diktátori hatalommal és merész önkénnyel iparkodnak legdrágább kincsünket, a magyar nyelvet tőle idegen gondolkodás és érzület tolmácsolására kényszeríteni. És mindamellett nem a hazafiság nevében kárhozatom dekadens irányukat. Hiszen voltak irodalmunknak igen érdemes munkásai, akik idegen irodalmak hatása alatt állottak, idegen eszmék és érzelmek tolmácsai voltak, anélkül azonban, hogy szembehelyezkedtek volna nemzeti hagyományainkkal. Idegen hatások befogadására és asszimilálására minden irodalomban szükség van. Ezért, ha Adyék túlmentek is a kívánatos határokon, ismétlem, nem ebből a szempontból kárhozatom működésüket. Én a költészet szent nevében teszem meg rájuk észrevételemet. Nem tudok ott költészetet látni, ahol az örök szépnak kultusza helyett a költészetnek lényegével merőben ellentétes elemek bacchanáliáját látom, ahol az eszményiséget durva naturalizmus, az erkölcsiséget erkölcsi nihilizmus, a szépet a rút helyettesíti. Oly költői művekkel, melyekben esztézis nincs, nem foglalkozik az esztétika.

Nem tagadom, hogy Ady és társai „költészetében” fel-felcsillan a tehetségnek nem egy jele. Annnyival sajnósabbnak tartom, ha a tehetség —

mindenáron eredetiségre törekedve — elszakad a legszentebb hagyományoktól, sőt azokkal szemben romboló munkára vállalkozik. Nem bánom, nevezzenek elfogult maradinak, de én Arany János és Petőfi után Adyék költészetében nem fejlődést, nem természetes folytatást, hanem dekadenciát, internacionális metelyt látok, s nem csodálnám, ha irányuk egy irodalmi műfajnak, a szatírának felvirágzását vonná maga után. Így aztán beválnék, hogy szellemi életünkben még ennek a káros metelynek is volna valami haszna. Hogy a reakciónak el kell következnie, azt kétségtelennek hiszem.

Dózsa Endre
az erdélyi irodalmi társaság elnöke

A vitát a magam részéről egyáltalában nem tartom időszerűnek, sőt sajnálatosnak tartom azt, hogy a nemzetnek egy olyan nagysága, mint Rákosi Jenő, ilyen elforgácsolódására ad alkalmat. Csodálatos az, hogy Rákosi, aki a legizőbb magyar lélekkel egymásután adta a magyar nemzetnek az írókat vagy írói képességgel bíró dilettánsokat (mint magam is), ezt az egészen tősgyökeres magyar Adyt az ő egyetlen ferde elnevezéséért, a Nyugatért, az ő zsenialitásának megfelelően nem méltatja. Az irodalomban nem szabad, hogy legyen Nyugat és Kelet. Csak az kell, ami jó, ami szép és ami magyar. Szépet, jót, magyart írt Rákosi a nemzetnek eleget, az ő koszorúja hervadhatatlan, az Adyé most készül. Sok levele meg is van. Miért ne járulnánk örömmel hozzá, ha szép, jó és magyar, amit produkált, akármilyen elnevezéssel hívja, és akárhogy elkülöníteni akarja, egy szível, együtt, mindnyájan magyarok.

Kovács Dezső
az erdélyi irodalmi társaság titkára

Az Ady-vezérelte új poétáknak tagadhatatlan érdeme, hogy költői nyelvünket felfrissítették. Pompás ritmusuk mellett egy rakás színes és szép új képet, új szót, új fordulatot köszönhetünk sokszor igenis merész „akarási[ju]k”-nak. Nemegyszer nyakatekert stílusuk zuhatagában új erőt és új fényt nyer poétai nyelvünk.

Azonkívül nagy gondot fordítanak magára a nyelvmuzsikára. Helyesen vették észre, hogy a nyelvbéli zene alkalmas olyan rétegeit mozdítani meg az érzelmi világnak, amelyekhez az értelemnek vajmi kevés köze van. Csak az a baj lett belőle, hogy igenis sokan akadtak a követők közül, akik gondolatokkal és igaz érzésekkel nem rendelkezvén, csupán ezzel a szómuzsikával akarnak mindent helyettesíteni, a tartalmat is, az értelmet is. Újabban maga az atyamester is így csinál.

Ezért aztán józan és egészséges értelemmel nemigen lehet őket utólag. Legfőleg csak sejteni lehet, néha meg-megszésszenteni, hogy voltaképpen mit akarnak kifejezni.

Igaz: ők maguk sem akarnak teljes világosságot.

És ez már baj.

Mert a poézisnek a gerince mégiscsak a gondolat: a kép csak a ruhája, a ritmus csak a sarkantyúpengése a gondolatnak, „léptei csengése”.

Ami a kulturális törekvéseiket illeti, Nyugat felé tekingetvén s arra járván iskolába, a magyarság jelenével szemben érzett őszinte elégedetlenségüket éneklik. Ez divat is náluk. És ebben a tekintetben igazat kell nekik adnunk. Ebben a ragyaverte országban valóban nincs, sohasem is volt minden rendén. Jól tették, hogy maradi voltunkért le-lepocskondiáztak. Csak azt tették, amit Apáczai, Berzsenyi, Csokonai Vitéz, Bessenyei, Gva-

dányi, Arany, Petőfi, Széchenyi cselekedtek. Miközben korholták, előbbre akarták vinni fajunkat.

Igaz: rossz helyt keresték az ideált, amikor valami kis Párizs-félel szerettek volna belőlünk fábrikálni.

No, de a háború kitörése óta ők sem arrafelé keresik eszményeinket.

Hazafiságuk minden kétségen felül áll.

Amellett, hogy az agráriusokra, mint Berzsenyi és Petőfi, nagyon haragszunk, bátor és szókimondó szocialisták, a szegények és szenvedők melegsívű barátai. Esztétikusaik szeretnek tanulni, emellett tudnak és mernek a maguk lábán járni; igazságot szolgáltatnak sok régi, balul lenézett nagy emberünknek. Igaz, hogy túlbuzgóságukban éppoly sok elismert s valódi nagy emberünkkel szemben igazságtalanok is.

Ellenségei a tekintélynek.

Csakhogy vannak megszokásai egy nemzetnek, amelyeket büntetlenül bántani nem lehet, és amelyeket éppen azért bántani sem szándékosan, sem szándéktalanul, sem főképpen, sem mellékesen nem is szabad. Ezeket a nemzet írónak tudniok, a tudáson felül érezniök kutyakötelességük.

Például egyiküknek érdekes versei között nem lett volna szabad az édesanya combjairól énekelnie (Vér és arany), és Babitsnak nem lett volna szabad sem szándékosan, sem szándéktalanul, sem főképpen, sem mellékesen azt írnia, hogy a szeretője kisujját nem adná száz hazáért, száz királyért. Az ilyen dolgok ellen ezer esztendő tiltakozik.

Rákosi Jenő éppen azért csak a nemzet közvéleményének adott hű kifejezést, amikor a különben világos fejű virtuóz poétát, Babitsot, keményen és szenvedélyesen megleckéztette.

Dr. Gyalui Farkas
az egyetemi könyvtár igazgatója

Azt gondolom, hogy ez a kérdés e pillanatban már aligha aktuális. Nagy élvezettel olvastam magam is, mint annyian, a Budapesti Hírlapban Dunántúli gyönyörű cikkeit, melyek nemes hazafiassága, mesteri dialektikája s igazsága teljes diadalt aratott. Hogy írójuk ellen kígyót-békát összehordtak, az legfennebb emeli igaz tiszteletünket iránta. Meg vagyok arról győződve, hogy a harctérről visszatérő százezrek lelkében oly eszmék, oly érzések kerülnek vissza közénk, hogy azok tiszta lángjában porrá ég az irányzat, mely ellen a Budapesti Hírlap oly sikeres hadjáratot indított. Ennél a kérdésnél is siralmas sikerrel próbáltak bizonyos oldalról olyan érvet fegyvernek használni, amit az utóbbi időben egyik-másik ifjú (aki mindenkiben elnyomóját látja) nagyon is emlegetett. Azt, hogy az öregek (talán a 18 éven felül valók?) hallgassanak, álljanak félre, s ne is irjanak ezek a maradiak, hanem „helyet a fiataloknak!” . Ámde csak azért, mert valaki fiatal, még nem okvetlenül következik az, hogy tehetséges, ha mégoly türelmetlen is. Ismerek egy fiatalot, aki egyik anatómiai múzeumban ül egy üveg spirituszban. Hét hónapos, de azért nem lángész.

Tékey Aladár

Hogy mit szólok én a legújabb irodalmi hajszához, és főképpen mit tartok én Ady Endréről mint poétáról és költészetének magyarságáról? Az első kérdésre nézve csak annyit mondhatok, hogy kopogtassanak Önök az enyémmél gunyorosabb koponyákon, többek között, hogy másokat ne említsék, a Cervantes halhatatlan homlokán is.

Adyról magáról pedig egy pár évvel ezelőtt már megírtam, hogy:

Pörös rokon az ős halállal,
Magad is egy ősibb kaszával,
Ady, te vagy.

Halálverő nagy örökélet,
Ki néha-néha idetéved,
Ady, te vagy:

.....
Ősi gyökön új magyar ige,
Harmatital csömörös inyre,
Ady, te vagy.

Bozóton át, szírtén keresztül
Törtető hang, mely dacra csendül,
Ady, te vagy.

.....
Magyar ugarság itthagyjója,
Azúrországok bujdosója,
Ady, te vagy.

Halálra csüggedt visszatérő
S új dacra hívón szertenéző,
Ady, te vagy.

S megint magyar, ki minket üt, ver
Elkeserült nagy szeretettel,
Ady, te vagy.

.....
s ma is csak azt mondhatom, hogy quod scripsi, scripsi.

A magyarságáról pedig egyébként szóljon az alábbi vers is, melyet
ezelőtt nyolc évvel ő maga írt, s amelyet, ha nem is szó szerint, de lényegében
ma már magam is aláírok:

Ős Napkelet olyannak álmodta,
Amilyen én vagyok:
Hősnek, borusnak, büszke szertelennek,
Kegyetlennek, de ki elvérzik
Egy gondolaton.
Ős Napkelet ilyennek álmodta:
Merésznek, újnak.
Nemes, örök-nagy gyermeknek,
Nap-lelkűnek, szomjasnak, búsítóknak,
Nyugtalan vitéznek,
Egy szerencsétlen, igaz isten
Fájdalmas, megpróbált remekének,
Nap fiának, magyarnak.
(S az álmosoknak, piszkosoknak,
Korcsoknak és cifrálkodóknak,
Félig-élőknek, habzó-szájúaknak,
Magyarkodóknak, köd-evőknek
Én nem vagyok magyar?)

(N. L.)

A Kolozsvári Hírlapban megjelent nyilatkozatok jelentős visszhangot váltottak ki. A nyilatkozatokra elsőként reagáló Kolozsvári Tükör 1915. dec. 28-i számában (11—12. l.) a nyilatkozatokhoz — a szerző megjelölése nélkül — az alábbiakat fűzte:

Gyalui Farkas, Csengeri János, Dózsa Endre stb. nyilatkoztak
Ady Endréről

A Kolozsvári Hírlap karácsonyi számában nyilatkozatokat közöl az Ady Endréék és a Budapesti Hírlap Dunántúlija között támadt „vitáról”. Én azt, amit a Budapesti Hírlap Dunántúlija csinált, nem tartom sem irodalminak, sem vitának, hanem, mert szeretem a finom kifejezést, azt mondom rá, hogy egy irigységet okádó ember ocsmány förmedvényei, melyekhez hasonló hangon alig irtak még magyar újságba. Fontosnak sem tartottam Dunántúli tanár cikkeit, nemcsak azért, mert a B. H.-ban jelentek meg, hanem azért is, mert ezekkel a korcsmai nívón álló cikkekkel igazán nem lehetett ártani Ady Endrének és Babits Mihálynak. Egész természetes, ha Adyékot megugatja a Budapesti Hírlap, s csöppet sem baj, ha van még Magyarországon ötezer középiskolai tanár és sóhivatalnok, akikből hasonló hangok szakadnának ki, ha kezükben volna a Budapesti Hírlap.

A Kolozsvári Hírlap kérdést intézett Csengeri János egyetemi tanárhoz, Dózsa Endre alispánhoz, Gyalui Farkas közvetes könyvtárigazgatóhoz, Kovács Dezső főgimnáziumi igazgatóhoz s Jékey Aladár poétához: mit szólnak a Dunántúli cikkein keresztül Ady Endre költészetéhez? A válaszok — azzal kezdjük — *igazán nem fontosak*, s, a megkérdezettek megbocsátják nekünk, nem is valami autentikusak, de ha már megjelentek, nekünk is van rá néhány megjegyzésünk, egész röviden.

Dózsa Endre, azonkívül hogy alispán, írni is tud, s korát és ezzel járó konzervatív[vi]zmusát s az Erdélyi Irodalmi Társaságnál betöltött elnöki állását mintegy megtagadva — nem bántotta Adyt, sőt határozottan elismeréssel nyilatkozott róla. — A legszívesebben láttuk Jékey Aladár nyilatkozatát, kinek igen kedves és nívós verseit ismeri a közönség. A fehérhajú Jékey feltétlen lelkes hlve Adyának, s ezt nagyon kedves formában — egy Adyhoz írt versében — jelenti be. Kovács Dezsőből, aki különben neves újságíró, itt a tanár szólalt meg, s elfogultan, haragosan beszélt Adyról és különösen Babits Mihályról. Csak azt nem mondta, hogy agyon kell csapni őket. — Csengeri Jánostól egy pillanatig sem vártuk, hogy a Dunántúli förmedvényeivel szemben Adyékknak adjon igazat, s így nem lepett meg, hogy költészetük ellen beszélt. Csak az a humoros, hogy nagylelkűen elismeri az Adyékban „fel-felcsillanó tehetséget”.

Ellenben külön bekezdést kell szentelni Gyalui Farkas nyilatkozatának. Erről a Gyaluiról már az E. I. T.-ban véghezvitt legutóbbi szereplése alkalomával megtört a magunkét, de azért ezt a nyilatkozatot mégsem lehet szó nélkül hagyni. Nagy műélvezettel olvasta — nyilatkozott — Dunántúli cikkeit, melyek szerinte *fényes diadalt avattak*. Ha Gyalui Farkas a maga kis véleményét zengi el, az igazán nem érdekel minket, s azt is tudjuk, hogy a Budapesti Hírlapnak Gyalui Farkas tartozik annyival, hogy róla egy reklám-cikket helyezzen el, de az egyenesen felháborító, hogy Gyalui úr édes mindannyiunk nevében beszél, mintha az egész országtól mandátumot kapott volna a megszólalásra. Gyalui Farkas, úgy látszik, az *eredetiséget* nem tudja megbocsátani Adyékknak, s ezért támadta meg őket. De nekünk az eredetiségről más fogalmaink vannak, mint Gyaluinak, aki higgye el nekünk, hogy Adyék sokkal tehetségesebbek, sokkal erősebbek, sokkal ismételjük a kifejezést, eredetibbek, semhogy mindezen kiválóságokkal nem rendelkező

egyetemi m. tanár kritikáját komolyan kellene vegyék. Adyék egyáltalán nem vehetik fel a támadásokat, melyek — eláruljuk az ellenség Achilles-sarkát — azért olyan könnyűek, mert a Gyalui Ordások sorakoztak a hadakozó Dunántúli táborába. Adyék ellen lehet érvelni, lehet vitatkozni, de nem duntól rikácsolva, nem pulykavörösen s nem az irigységtől dadogó hangon. Azaz így is lehet, de nem újságban, hanem valamelyik csapszékben.

Míg a Kolozsvári Hírlapban napvilágot látott nyilatkozatok új lendületet adtak az Ady körüli vitának, a vitát addig hasábjain még csak nem is említő Pesti Napló, nem figyelve fel a vitának a vidéki lapokban elkezdődött új fejezetére, dec. 28-i számában abból indulva ki, hogy a vita befejeződött s egyben védekezve az ellen, mintha Ady Jeremiás siralmai — mindig c., a lap dec. 25-i számában megjelent s némileg a vita dokumentumaként is értelmezhető cikkével (I. kötetünk 116. lapján) teret nyitott volna a vitának, alábbi szerkesztőségi cikkében (PN dec. 28. 7. l.) igyekezett megvonnai a vita mérlegét és kinyilvánítani a maga álláspontját a vitában:

„Pártirodalmi háború”

Karácsonyi számunknak irodalmi szempontból is érdekessége volt Ady Endre cikke. E legérdekesebb fiatal magyar költői tehetségnek minden sora ujjongó izgalmat vált ki az egyik, megsebzett indulatot a másik párton (ereje és érdekessége mellett szól ez is), és egyáltalán nem lep meg egyik olvasónknak az a kérdése, hogy Ady Endre vajon a Pesti Napló hasábjain akarja folytatni a „pártirodalmi” háborút.

Az irodalmi háború, melyre célzás tétetett, legjobb tudomásunk szerint befejeződött. Mindkét fél küzdelme annyi tehetséget és annyi magyar élet-erőt revalált, hogy felpezsdült a vér abban is, aki csak a néző egyszerű szerepére szorítkozott. Nyereség volt ez az irodalmi polgárháború, eszmék és indulatok hadoszlopainak felvonulása, és — mekkora becsülete az immár tizenhetedik hónapja harcban álló nemzetnek, hogy e nagy háború idejében is fontos volt számára a betű, pajzs és címer, melyért meghalni is érdemes, a a logosz, az ige. De ebben a tollháborúban angazsálva nem voltunk, nem vagyunk, és belőle csak azt és csak annyit őrzünk meg, ami végeredményben nyereségévé lett a magyar életnek és a magyar kultúrának.

Végtelen lebecsülése volna Ady Endrének, akinek súlyos jelentőségét ellenfelei sem tagadják (hiszen ha tagadnák, nem vlnának vele), mondjuk, végtelen lebecsülése volna Ady Endrének, azt hinni róla, hogy ő minden mondanivalóját eltékozolta ez irodalmi tornán, mely — úgy érezzük — egyforma jóhiszeműséggel vívatott meg mindkét részről, hiszen akik nem jóhiszeműen hadakoznak, azokban nincs meg a vitéz elszántság, hogy annyira a pőrójüket vigyék piacra, mint azt a harc résztvevői tették. Ady Endre végigküzdötte ezt a harcot, de szívének érzése, vérenek lüktetése, ütőerének forrósága, agyának gondolatja bővében senki sem vállalhatja, hogy cenzora legyen egy talentumnak, amilyen Ady Endre. A szó és a gondolat szabadságát ki respektálná, ha nem a Pesti Napló, viszont, hogy hol kezdődik a gondolat szélsősége, ezt nem mi ítéljük meg, hanem a közönség, amely amúgy sincs egy párton ebben az ügyben, és amely végső ítéletét nem ma, hanem csak a jövő holnapján fogja kimondani. Hiszen — és ez a gyönyörűsége ennek a tusának — itt a holnapért folyik a küzdelem.

A holnap költője a hetvenen túl Kiss József is, aki éppen most helyezte ez inséges-bőséges nemzet karácsonyi asztalára a legszebb verseskönyvet. Kiss József — akit Ady Endre aposztrofált — ma is ifjú bor, fiatal arany, e jelen órában kigyúlt tűz. Az ifjú és a tehetség szemével nézi a világot, mely,

mint minden költőnek, akár Arany Jánosnak, akár Ady Endrének, idegen lesz neki mindig. Fuvolájának torkában nincs zavaró porszem, és a zengő madár, mit keblében hord, hajnali vérről dalol ma is. Ajándékunk és reménységünk nekünk Kiss József ma is. És a holnapért harcol Rákosi Jenő is.

Atyánk lehetne mindannyiunknak, és bevallottan vagy bevallatlanul mint fejedelemre tekintünk rá mind, kik a tollért vagyunk. Elősmerten vagy megtagadottan királynak számít Rákosi Jenő, és akár tudunk róla, akár nem, mindannyiunk stílusába felrakódott az övéből egy szó, egy fény, egy árnyalat, gondolataink tárházában mindannyian őrzünk egy eszmét, melynek apja ő, indulataink viharzsákjában (soha ez izsák el ne laposodjon) okvetlenül van egy jó vagy egy rossz érzés, mely tőle való, hetven esztendő harcos Rákosi Jenőtől. Sokat tanultunk tőle, sokat meggondolkoztatott, és korona számára az is, ha a mai generáció még úgy veszekszik alakja, mint egy fiatalé körül, noha — tartunk tőle — az ő különös jelentőségével még fiaink sem fognak egészen tisztában lenni. Azt mondtuk e cikk elején, hogy az Ady—Rákosi-féle harc már befejeződött. Dehogy is! Fegyverszünet ez csak, de a küzdelmet folytatni fogja az utánunk érkező nemzedék is, folytatni fogja — talán még mindig az ő kettőjük nevében.

Emberi lehetetlenség, hogy e folyton gazdagodó harcnak végét bevárjuk. És míg újabb harcok készülnek, addig ám halljuk egyéb mondanivalóit is a harcosoknak, akik — ezt ne feledjük — azonkívül, hogy két világnézet, két tábor előjárói, költők is, írók is. Minden szavuk fontos, és ha lehet is bírálójuk, de nem lehet kortárs, aki a szót beléjük fojtja. Mindenki közül a legnagyobbbról, Shakespeare-ről is írhat kritikát még a húszesztendős ifjú arslán is, de nem tudunk becsületes író vagy újságíró, aki erőhatalmi alapon lehetne cenzora akár a húszévesnek is. Testvéri érzésünk minden magyar tehetségnek, ám senki a Pesti Naplótól, amely a legszélesebb közönségi rétegeké, ne várja, hogy egy irodalmi és bölcselmi harcban — praesente bello — ő legyen a megkülönböztető bíró. Az életet vagyunk, a fejlődésé, a holnapé, amit nemhogy Ady Endre nélkül, de az Ady Endre szélsőségei nélkül sem tudunk elképzelni. Senkit rosszhiszeműen bántani nem akarunk, és velünk legyen, nem a béke, mely a megállás, de velünk legyen a fiatal tavaszi szél, mely kisasszonyos fodraiban az életet hozza és a jövőt.

Hogy a Pesti Napló cikke mennyire elhamarkodottan beszélt a vita befejezettségéről s készített számvetést a vitáról, arról hamarosan meggyőződhettek mind a Pesti Napló szerkesztői, mind pedig a vita vidéki eseményeire nem figyelő egyéb olvasók. Ugyanis két nappal a Pesti Napló cikkét követően újra a Budapesti Hírlap adott hangot a vitának, mégpedig a Kolozsvári Hírlap dec. 28-i száma után ezúttal a maga részéről kommentálva a Kolozsvári Hírlapban közreadott nyilatkozatokat. A lap dec. 30-i számában (1—3. l.) megjelent terjedelmes kommentárt Rákosi Jenő írta. Szövege a következő:

Levelek

Tisztelt Szerkesztő úr, egy kolozsvári újságíró kollégánk kíváncsi volt arra, hogy mint vélekednek „kolozsvári írók és esztétikusok” arról a világháborúról, amelyet Dunántúli visel az úgynevezett holtnaposok vagy nyugatosok ellen, és megszólaltatja egy odaváló lap hasábjain Csengeri János dr., Dózsa Endre, Kovács Dezső, Gyalui Farkas és Jákey Aladár urakat.

Csengeri János dr., tudjuk, hogy az ógörög klasszikusokon tanult esztétikát, Gyalui Farkas ugyanez örökéletű ízlés növekedése: tőlük nem kell megkérdezní, mit tartanak egy irányról, amelynek három fő jellemvonása:

az állati ösztön, a cinizmus s az önhittség, mindaz lehetőleg beleburkolva az érthetlenség olümposzi felhőibe.

Kovács Dezső, az erdélyi irodalmi társaság titkára, valóságos titkári véleményt ad le, egy irodalmi társaság titkári kényes állásához méltót, amelyben arra ügyel, hogy senkinek, se Berzsenyi Dánielnek, se Petőfinak, se Adyéknek bántódása ne legyen, ellenben kilássék, hogy ami azt illeti, jobbnak se jobb egyik se a Deákné vásznánál, se Ady, se Berzsenyi, se Petőfi.

Meglepő Dózsa Endre véleménye. Azt mondja, a vita nemcsak nem időszzerű, de sajnálatos, hogy elforgácsolódásra ad alkalmat. Csodálatos, hogy R. J., aki a legzőbb magyar lélekkel egymásután adta a magyar nemzetnek az írókat vagy írói képességgel bíró dilettánsokat, ezt az egészen tősgyökeres magyar Adyt *az ő egyetlen ferde elnevezéséért, a Nyugatért, az ő zsenialitásának megfelelően nem méltatja.*

Jékey Aladár úr pedig, mikor azt kérdik tőle, mit szól „az irodalmi hajszához” és Adyhoz, az első kérdésre nézve a magáénál gúnyosabb koponyák megkopogtatására utasítja a kérdezősködőket, tesszem, úgymond, a Cervanteséra. Ami Adyt illeti, azt már megénekelte pár évvel ezelőtt, és ahhoz ma is ragaszkodik. Ennek a versnek egy pár csattogó strófája pedig szól ekképpen:

Pörös rokon az ős halállal,
Magad is egy ősibb kaszával,
Ady, te vagy.

Halálverő nagy örökélet,
Ki néha-néha idetéved,
Ady, te vagy.

Bozóton át, szírtén keresztül
Törtető hang, mely dacra csendül,
Ady, te vagy.

stb. többé-kevésbé csattanó, epigrammatikus strófák, kevés homállal, tömören, jó ércből férfias üllőn kikalapácsolt egy-egy kép vagy gondolat. A hibájok csak egy. A szerzőjük elhítte Adynak fennhéjázó kérdésését, misszióját, magányos lelkét, ősi magyarságát, s megfogant agyvelejében egy imponáló kép, akit Adynak néz, ma is Adynak tart. Mert hiszen Ady megírta receptben, hogy milyennek kívánja magát tartatni a világgal, ime:

Ős Napkelet olyannak álmodta,
Amilyen én vagyok:
Hősnek, borusnak, büszke szertelennek,
Kegyetlennek, de ki elvérzik
Egy gondolaton.
Ős Napkelet ilyennek álmodta:
Merésznek, újnak,
Nemes, örök-nagy gyermeknek,
Nap-lelkűnek, szomjasnak, búsítónak,
Nyugtalan vitéznek,
Egy szerencsétlen, igaz isten
Fájdalmas, megpróbált remekének,
Nap fiának, magyarnak.
(S az álmosaknak, piszkosaknak,
Korcsocknak és cifrálkodóknak,

Félig-élőknek, habzó-szájúaknak,
Magyarkodóknak, köd-evőknek
Én nem vagyok magyar?)

Aki pedig nem látja meg Adyban minden időknek és hegyibe az örökkévalóságnak is az eszményi magyarság prototípusát: az álmos, piszkos, korcs, habzó szájú, ködevő stb. És bizony, hogy Jákey Aladár úr nem is sejti, milyen találóan utasította kérdezősködőit Cervanteshez, a híres és nevezetes Don Quijote lovag szerzőjéhez. Mert hogy Don Quijote szélmalomok ellen folytatott harcot, s Jákey Aladár úr az én hadakozásomat is oda utalásával ennek kívánja bélyegezni, szélmalom elleni harcnak.

És milyen igaz! Mily rettenetesen igaz. Nem egy zseni, nem egy költő, nem egy újtót az, nem kifogástalan hős és lovag, aminek Don Quijote nézi, hanem egy kézzel-lábbal ágáló, önmaga körül körben forgó szélmalom, annak is csak az ormótlan kereke. Ezt eltalálta Jákey úr. Köszönöm az útbaigazítást.

Mindig vissza-visszatér ebben a polémiában ellenem, hogy elvégre Ady-nak kétségtelen tehetsége van, és hogy irt egypár gyönyörű verset. De hát erről érdemes-e beszélni? Hiszen ha tehetsége, tegyük hozzá a közönségesnél külön tehetsége nem volna, lenne-e vajon egyáltalán akkor róla a szó? Ki beszélne akkor róla? Az én vádam nem az, hogy nincsen tehetsége, hanem az, hogy tehetségével visszaél, bomlasztó, szív-, elme- és egészségrontó célokra használja, irodalmi svindlerek és kalózok húzzák meg magokat zászlaja alatt, és spekulálnak az ő segítségével hisztériás nőkre és éretlen, fejletlen diákgyerekek hiúságára és tapasztalatlanságára. Így mentül nagyobb a tehetsége, melyet Istentől vett, annál undokabb a bűne, mellyel az ördögnek kamatoztatja.

És visszatér még egy védelme Ady-nak irodalmi udvaroncai ajakán: hogy Petőfit épp így támadták annak idején a copfosok, az akadémikusok és az — öregek. Ebből persze csak annyi igaz, hogy őt is támadták. De kit nem támadtak? Ellenben nem éppen Vörösmarty, a nagy akadémikus költő volt-e az, aki elsőnek hajolt meg az addig teljesen ismeretlen Petőfi előtt, hogy lépjen a hátára s onnan a Parnasszusra? Attól, hogy Petőfit is támadták, se Ady, se Hazafi Veray János még nem lesz költő, ellenben minden nagyság pályafutásához igenis tartozik az, hogy bírálják, hogy támadják. Csak Ady enervált lelke az, aki a Móricz Zsigmondoknak és Pénycs Miksáknak előtte ide-oda lóbált füstölőjét túltengő önérzetében köteles hódolatnak, a kritikát pedig üldözésnek, személyes hajszának nevezi.

Most karácsonykor Ady Endre úr egyik fővárosi napilapunkban kiadott egy cikket, amelyben jelenti, hogy Bánfi-hunyadon — besorozták. Ez alá a cikk alá igazán odaírhatja Jákey Aladár úr, hogy *Ez Ady*. Nagyszerű fotográfia. A remegés, a hősködés, a hencseregés, az önhittség, a kérkedés és a nagyzás rengeteg skálája van benne, aminő csak megroppant lelkek beteges világában kavaroghat összevissza.

Úgy kezdi cikkét, hogy végül azt mondja:

Ezek a szavak úgy hangoznak, mintha én gyáva ember volnék, s gyáva katona lenne majd belőlem. Tévedés: sohse voltam gyáva, s a gallérlát vagy blúzlát le tudtam rántani annak, aki kezem ügyébe joggal került. Mindenesetre boldog vagyok, hogy boldogok egyelőre azok a méltóságos ökrök, akik annyit zabáltak és zabáltattak az én szénámból. Már eleve kijelentem, hogy Gyóniék és Kiss Józsefiek nem alterálnak: így kell viselkedniök a — talán — tehetséggel hiányzóknak. Énekeljék a háborút azok, akiknek ez könnyű, távol, szimpatikus vagy üzlet.

Hogy férne össze ennyi brutalitás az igaz magyar karakterrel? A magyar paraszt, a pásztor is illedelmes és szerény a maga faji önérzetében. Ő boldog, hogy az ő szénáján megzabált méltóságos ökrök boldogok (persze azért, hogy őt, a méltóságtalant elvitték katonának), de ő nem énekel háborút. Az[.] olyan tehetségtelenekre hagyja, mint Kiss József és Gyóni, akiknek ez könnyű, távol, szimpatikus vagy — üzlet.

Micsoda szatócs fölfogás! Ez volna a költői zseni? Ez volna a *magyar lélek* mintaalakja? Hát öneki most már nehéz és *közel* és antipatikus *üzlet*? Gyónira, aki két ostromot állt meg, költeményeivel ezeket szerzett nem magának, hanem sebesült bajtársainak, és aki ma is Szibériában van orosz fogságban? Ennyi igazságérzet lakik egy poétaszívben? Ennyi tisztesség-érzet egy — magyarban?

Aztán még ezt írja abban a cikkében Ady:

Azt írják, hogy a Doberdón rossz, s én úgy érzem, hogy jobb a Doberdón, mint itthon. Gyönyörűen „tisztított” a háború, majdnem mindenki piszkos, s ha akad tiszta, rárohan a piszkosság. Nem kívánok egyelőre nevéket emlegetni, de letagadhatatlanul fáj, hogy fronton belül életemre törtek. S nemcsak engem, akit nem lehet, de minden hozzám tartozót, rokont és barátot le akartak ölni. Még nem mondom ki az utolsó szót, de kérdem egyelőre, mit akarnak tőlem elvenni? A pozícióimat, a stallumomat, az összeköttetéseimet, a börzeinformációimat? Elvehetik, mert én csak a fiatalokért tartom meg az életemet, s ezeket senki sem veheti el tőlem, pláne kapnak egyszerre két Ady-kötetet februárra.

A Doberdóról akkor beszéljen Ady Endre, ha egyszer ott volt. De hogy miért írta ezt az egész cikket, az ebből az idézetből kiderül: az *üzletért*. Tőle mindent elvehetnek, de nem vehetik el a *fiatalokat*. Azokat már úgy elbolondította, hogy senki őket tőle el nem tántoríthatja. Most februárban „*pláne kapnak két Ady-kötetet*”.

Ez, kérem, a fődolog, a többi csak szóbeszéd és komédia.

Ilyen Dózsa Endrének az a *tősgyökeres* magyar Adyja, akit az ő egyetlen ferde elnevezéséért, a *Nyugatért*, én nem méltatok zsenialitásának megfelelően.

Honnan tud egy olyan okos és művelt ember, mint Dózsa Endre, ekkorát botlani? Egy elnevezésért? A *Nyugatért*? Ennek semmi értelme nincsen. Nevezheti magát Délnek, Északnak, Keletnek vagy — ami elbizottságának teljesen megfelel — a világ mind a négy sarkának, annak semmi köze ahhoz, ami, és én csak arról beszélek, ami, és nem arról vagy azért, aminek az irodalomban nevezik.

Amióta a világ világ, azóta voltak nagy változások, valóságos forradalmak az irodalomban. Évezredek irodalmi hagyatéka fekszik előttünk csodás változásaival, fejlődésével, sokféleségével, ellentétéseivel. De az irodalom fogalma nem változott. Költészet mindig az volt, hogy az igazat, a jót, a szépet írjuk meg szépen és közérzetien [!]. Hogy piszkosságot, a való élet ocsmány oldalait énekeljük meg, múzsánkul az utcai leányokat proklamáljuk, szexuális ingereket hajszoljunk rimes s rímtelen strófiákban, eszmék, gondolatok, érzelmek helyett sejtéseket, hangulatokat produkáljunk, az értelem elől kódbe burkolva azt, amit esetleg gondolunk hozzá (ha csakugyan gondolunk), ezt évezrek óta csak most hirdetik irodalomnak, költészetnek, Ady Endre iskolájában. A magyar irodalomban (beleszámítva azokat a kiadásra nem szánt, csak disznótorok fölvidítására írt kísérleteket is, melyek már csak borközi állapotban kerülnek fölolvasásra, amikor a hölgyek már visszavonultak) annyi piszkos, szenny és nyers érzékiség nem található, amennyi Ady Endrének két kötetében — ez van véletlenül kezem ügyében —, a „Vas” és vérben [!] s A magunk szerelme címűben illatozik.

Ha ez *magyarság*, ha ez *tösgyökeresség*, ha ez *zsenialitás*, akkor Dózsa Endre — nekem különben igen tisztelt barátom — és én e szép, vonzó és tiszteletreméltó fogalmak alatt nem ugyanazt értjük. A *Nyugai* szó csak összefoglalása mindannak a mételtynek, amellyel Ady Endre inficiálta — nem az irodalmat, hanem az ifjúság egy részét és azokat az írókat, akik ez irány kódébe tehetségtelenségüket vagy boldogulásuk ösztönét takarják. Nem a szót üldözöm, nem is Adyt, hanem dezinficiálom a magyarságot a mételtytől.

Engedje meg, tisztelt Szerkesztő úr, hogy (pour la bonne bouche) verssel fejezzem be soraimat. Egyik jeles költőknek egy verses antológiát küldött el egyik barátja. A könyv tele volt a nyugatosok verseivel, de volt benne egypár más vers is, köztük éppen e költőnk egy-egy verse. Költőnk a versgyűjtemény címlapjára, amikor visszaküldte barátjának a könyvet, ezt a verset rögtönözte:

Nap vagyok . . .

Nap vagyok! . . . Megcsap, mely itt nyögve kél
É bolond könyvből a — nyugati szél.
Nap, hogyha mondom! Mí több: deledő!
Kapaszkodom . . . de lomhán, mint a kő.
Mí készit megállni, derekán utamnak?
Nem! . . . Isten ucse, nem megyek — Nyugatnak.
Leteszem inkább fénylő szerepem,
Vagy megfordulok s végzem — Keleten;
Kihülök inkább, veszteg, helyben állva,
Vagy ott-feledten, mint egy égi várta.
De nem nyugszom le itt, e szörnű lébe,
A szárnáságok vörös tengerébe.

Nem gondolja, tisztelt Szerkesztő úr, hogy a *szárnáságok* enyhe kifejezés? Kiváló tisztelettel, híve,

Dunántúli.

A Kolozsvári Hírlap nyilatkozatainak az Ady körül folyó vitán belüli súlyát a Kolozsvári Tükör és a Budapesti Hírlap kommentárjain túl jelzi az is, hogy a nyilatkozatokat Kőműves Nagy Lajos bevezetőjével együtt — bár minden megjegyzés nélkül — teljes terjedelmében átvette a zilahi Szilágyosság 1915. dec. 31-i száma. (L. 2—3. l.) A nyilatkozatokról a sajtóban ezt követően három héten át nem esett szó. Három hét múlva, 1916. jan. 20-án a nyilatkozatokra reagáló cikkével ([Kolozsvári kritikuszairól] címmel I. kötetünk 117. oldalán) Ady terelte ismét rá azokra a figyelmet. Az Adyt, ill. a modern magyar irodalmat érintő vita azonban addig sem szünetelt. A Népművelés — Új Élet — c. folyóirat decemberi számában Zolnai Béla hosszabb cikket szentelt Gyóni Géza költészetének azzal a céllal, hogy Ady állításával szemben bebizonyítsa Gyóni költő voltát. Cikke, amely egyben Gyóni és Ady költészetének párhuzamba állítását, illetőleg összevetését, a két költő közti karakterbeli különbségek rajzát is adja, bevezetésképpen röviden ismerteti az Ady körüli vita addigi főbb mozzanatait és jellemzőit. A cikknek alább csak ezeket a részeit közöljük:

A világháború költője
Írta: Dr. Zolnai Béla

Amitől rég tartani lehetett: irodalmunknak egy már-már behegedő sebét szakítottá föl a világháború. Ady Endre körül újra kitört a harc.

Pedig pár éve már, hogy elültek a szenvedélyek, hogy lezajlott a forradalom. Azóta a közvélemény lehiggadt, s kezdték természetesnek venni az új lírát. Az Ady-rajongók elhallgattak, de számban és komolyságban csöndesen megnövekedtek az olvasók, bár az Ady újabb verseiről maguk a hívők is beismerik, hogy úgy viszonylanak a régi Ady költészetéhez, mint szürke homály a szivárvány színéhez. Maradtak azonban duzzogó ellenségek is, akik a régi kőfalak mellől tovább élesztgették a revans tüzét, és ridegen elzárkóztak a „szittyá” jövevény megértésétől. Bár a józan kritika békülékeny kéznyújtása nem hiányzott. Horváth János klasszikus tanulmánya¹ az irodalmi fejlődés fénye mellett és komoly behatolással állapította meg az új irány jó és rossz tulajdonságait, s a magyar szimbolizmusnak ez a Brunetiére-i kritikája ma is sokaknak szolgál Baedeker gyanánt, akik oda a régi költészet berkeiből utaznak át.

A viszályt egy új költő fölbukkanása hintette el. Valóban, minden ok megvan arra, hogy a konzervatív párt, mely Ady Endre küldetését soha el nem ismerte, a világháború költőjében, Gyóni Gézában ismerje föl a nemzeti líra megváltó Messiását. Végre egy istenadta költő, ki a nép ajkára hullatja mennyei mannáját. Nem kiváltságos esztétáknak ír, hanem a Kárpátoktól az Adriáig mindenki megérti. S ami a legfőbb, ami mindnyájunk csodálatát küldi feleje: egy költő, aki vérével írja a verseket, és maga is fölmagasztosul a világháborúban; Tyrtæusa volt egy ostromlott vár csüggeteg magyar bakáinak, és Petőfije lett a nemzet új szabadságharcának. Fogtságba jutása, hirtelen elnémulása és ismeretlen sorsa csak nőteti köréje az árnyakat. Gyóni alakját már valósággal legenda övezi.

A przemysli cs. és kir. várparancsnokság jóváhagyásával a küzdő katonák karácsonyára jelent meg Gyóni Géza verskötetete: Lengyel mezőkön, tábornok mellett (Przemysl, 1914). Egy példánya repülőgépen kijutott a körülzárt várból, s az Országos Hadsegélyező Bizottság újra kiadta (1915. március), hogy a nemzet közkincsévé legyen. Rákosi Jenő lelkes riadója bocsátotta útjukra e verseket, „csodás emlékét a mai zord és felséges időnek”.

A Budapesti Szemle (1915. július) irodalmi tradícióknak nyomatékával mutatott rá a Gyóni kötetében nyilatkozó erős, férfias tehetségre. Egy új Petőfi, napjaink legkiválóbb költője — hangzott tovább a jelző, mely konzervatív folyóiratainkat (Protestáns Szemle, Sárospataki Református Lapok, Katholikus Szemle, Élet) méltán ragadta magával. A Nyugat egyelőre hallgatott. De megszólalt Ady Endre. Magánlevélben, igaz, csakhogy nyilvánosságra hozták. A Budapesti Hírlap közölte (okt. 14.), mintegy pelengérré állítva szavait. Gyóni Géza sohase volt költő, s nem is lesz, mondja Ady Endre. Ő (Gyóni) csak transzponálta igaz poéták formáit és hangulatait, s természetesen elsősorban Adyt bányászta ki. Így hangzott a vád, mellyel aztán a B. H. névtelen cikkírója — „Dunántúli” — visszacsapott a föl-zisszenő költőre. Ady maga is csak Verlaine-t transzponálta, írja Dunántúli. Ő és társai „jók voltak arra, hogy egy unott és megcsömörlött kornak babérral jutalmazott szórakoztató pojácai legyenek, de komoly idők, komoly emberek, komoly dolgok számára nem valók”. A Világban (okt. 15.) Móricz Zsigmond sietett Ady védelmére. Mit mondott, mit nem mondott? — de Dunántúli az érvek régi nagy ágyúját vonszolta elő: Adyék költészete nem más, mint nagy szókba burkolt semmiség, pózba rejtett értelmetlenség és zsákban árult üresség. Ezzel tehát a Gyóni tiszta magyar beszédje semmiféle rokonságba nem hozható. Mariay Ödön érzelmes cikke (Világ, okt. 19.) megint jóval Ady mögé helyezi Gyónit, a tehetségesnek tűnő poétát. Szász

¹ Ady s a legújabb magyar líra. Bp. Benkő Gyula, 1910.

Zoltán meg egyenesen avval állott elő (Pesti Hírlap, okt. 22.), hogy neki a Gyóni egész költői álláspontja nem tetszik; az az egész színezési és megvilágítási mód, ahogy Gyóni a háborút költeményeiben megérezkíti, neki nem rokonszenves; ő nem keresi a háború dalmokát, elvégzi annak munkáját minden dobos vagy trombitás. Még a legszebb hangnemben van tartva a vitában az a vers, amit egy hadapród küldött be a Budapesti Hírlapnak (okt. 21.): éles kontrasztban állítja eléink azt a fölmérhetetlen szakadékok, mely a nagy haláltánc véres munkásai és az itthonmaradottak csip-csup verselgetése között tátong. Különben teljes a zavar. Költő-e Ady? — erről már neveltséges volna szélmalomharcot vívni. Költő-e Gyóni, hatott-e rá Ady? — ezt tisztázni kell. Annál is inkább, mert az eddigi bírálók — Adyt kivéve — jobbára csak az embert és a tartalmat nézték, a formát, a költői kifejezést nem vizsgálták.

¶ Zolnai Béla cikke az utolsó, amit a vita kapcsán 1915-ből számba vehetünk. De 1915 vége nem jelentett semmiféle cezúrát a polémiában. A vita további, 1916-ban megjelent dokumentumai már az újév első napjaitól napvilágot láttak. Elsőként a Tiszántúl jan. 1-i számának 4—5. oldalán Szűts Dezső fentebb már említett cikksorozatának második darabja, amelyet Szűts a sorozat többi írásához hasonlóan szintén Tiszántúli álnévvel szignált. Szűts Dezső jan. 1-i cikkének szövege a következő:

Jöjjön az igazi költő
— Egy elmúlt betegség és a jövődő —

A magyar irodalomnak egy beteges korszakát zárta le a háború. Szokás ezt a Vezérről is elnevezni, de aligha marad meg a nemzet emlékezetében bármilyen címen is. Elporlott, megszűnt, ami több: elfelejtették.

E korszakot [egy] Ignotus nevű publicista vezette be. Ő maga is verseket írt, gyatrákat. Megénekelte a Nagysádot, a Traviátát s mindent, amit negédesen, keresettséggel meg lehet verselni. A csinált hangulatok, a tükörből elesett mozdulatok, a cukros víz és műszellemesség versírója Veigelsberg Hugó, sehol egy igaz hangulat, csupa verselés, furcsa pózok, apró érzésecskék, kis megfigyelések.

Ő maga tehát nem tudott zöldágra vergődni, de szerette volna újjáalkotni a magyar irodalmat, s ezért keresett ez öreg gombhoz egy költőt. Ignotus volt mindig az a légy, amely az ezópusi meséből kiszállva rátelepedett az ökörszékér rúdjára, s mikor az ökrök megérkeztek rendeltetési helyükre, büszkén szállt fel a legyecské:

— Ezt szépen elhoztam ideig.

Meg lehet állapítani utólag, hogyha annak idején Ignotus káros beavatkozása Ady Eendréné elmarad, nem dicséri agyon, és nem veregeti kékre a vállát a vidéki ifjúnak, ez a beteges korszak elmarad, s a nemzetietlen hangok soha erőre nem kapnak Magyarországon.

A jelszó, amely alatt összetoborozta a nemzet összes elégedetleneit, a Nyugathoz való csatlakozás sokat ígérő frázisa volt. Mivel ő maga sem az Olvasás közben című vegyes szellemeskedéseivel (amelyekben a szocialista vezéreket *savanyú prófétáknak* nevezi), sem egyéb kisméretű dolgaival nem tudott újat és nyugatit produkálni, leült és felfedezte Adyt. Egyszerűen Arany János után a legkülönbnek állította, gondolván, hogy ez ellen senki sem protestál; ha költő, nem teheti jó ízlésből, ha esztéta, nem teheti, mert nem vitázik ilyen állítással, amely a szűnyogot fülemlivé fújja fel. Ezt elvégezvén Ignotus, leült újból, s ő, a szocialisták bálványá, csekély havi 600 koronáért antiszocialista cikkeket eszközölt Andrásy, a fekete gróf lapjánál,

amelynek publicistája. „De vérző szívvel teszi”, mondta róla Bresztovszky Ernő mester, a Népszava széprője, aki erősen jóslgatta, hogy „Ady Endre elérte már a Bródy Sándorokat, s majd el fogja érni a Révész Bélákat és Ignotusokat is”. Képzelték, hogy tetszett ez a Vezérnek. (Az olvasó itt ismeretlen neveket talál. Ezek mind a modernek közül valók, izzadságos, verejtékszagú könyveket írnak, lelki süketek, és hosszú haját viselnek, nagyrészt boltoslegényeknek szánta őket a sors, de írók lettek, borzalmas tapadással és kapaszkodással. Révész Béla például egy népszavai „író”, az utcai leányokról írt novellaciklusokat, a legolcsóbb, legszomorúbb és legművészi-lenebb, felfúj és erőszakolt eseteket. A proletárasszonyok fellázdáltak az ilyen történetek ellen, és Garbai Sándorné tiltakozott az ellen, hogy „Révész úr ilyenekkel traktálja őket”).

Ignotus tehát Vezért tett, s a Vezér körül csakhamar csődület támadt. A Nyugathoz! kiáltották, és szorgalmasan írták és másolták az északi írókat, a dánokat, norvégeket, svédeket, nemkülönbön az oroszokat. Ezeket különösen, de a szerb költőket is szorgalmasan tanulmányozták. A modernek mind, kivéve a Vezért. Ő nem tanult semmit, ő tanított, s állandóan gúnyos célzásokat tett Bródy Sándor tudatlanságára, aki „Zuloaga spanyol festőről mert írni, pedig semmit sem tudott”. Mikor aztán összekerült az antimarxista Palágyi Menyhért dr.-ral, aki Marx értékelméletét szétszedte, a Vezér fölényesen legyintett a nagy magyar filozófus ragyogó dialektikájára. Hebegett, dadogott, míg az istenhívő és hithirdető filozófus a földhöz vágta a szepegő költőt modernségével, panteizmusával. Isteni látvány, a költőkirály kétségbeesett gúnyja és a filozófus érveinek szétzúzó ereje amint összecsapott. A Főkulturáról kiderült, hogy tudása csak addig terjed, ameddig Vörösmarty „Miskának”, Aranyt „szalontai uzsorásnak” nevezheti, ezután üresség, üresség, üresség.

Ez a szűkülődő költészet [e]mellett kaméliáshölgyi allűrökkel ámitotta a világot. „Én meghalok, dalok, dalok . . .” Ez az a költő, aki abból élt, hogy minden versében meghalt. A Költér az ő utánózatlan szellemi bütykével úgy lépett fel a színpadra, mint örökös haldokló, és ő, a kemény legény, a szánakozásra apellált. Nemzete baja, szenvedése, ez a mély, zúgó folyam, amelyből a könny sosem apad ki, és a sóhajtság folyton fodrozza hajjait, nem hallatszott saját formájától elsüketült füleibe. Megmámorosodott a maga kiabálásától, rikkantásaitól, egy erős asszonyi erő fújta a dudát, hajh, Magyarországon ő volt a duhaj úr, mindenki más betyár. Élelmes irodalmi kupeczek piacra vezették a megkótyagosodott költőt, s ettől a perctől kezdve, később, mikor Léda asszony nem fújta a dudát, csak a nyekegés hallatszott tovább.

Ma már csöndes az ország, elült a lárma, s nincs más a placcon, mint sok színes rongy, kópés és szemét. Elhangzottak rég a vakmerő szavak, üres szölamok, kölcsönvett káronkodások, kis nekifeszülések vége. A Vezér költészete megrokkant, elszíntelenedett, unalmassá vált. Az istenek elköltöznek, a hamis istenek kimennek a divatból.

*

Mint forgósél felverte porfelhő tisztult el [a] modernek név alatt szerencsét próbáló csoport az irodalom levegőjéből. Még tört gallyak, ledöntött régi törzsek, összetépett virágok lépik el Magyarországot, de már itt-ott félenken szól meg a inadár dala, s lassan, szemérmesen bontakozik ki a *jövendő*, a drága élet minden szépsége és reménysége.

Néhány évvel ezelőtt a Zászlónk került a kezembe, ez a kitűnően szerkesztett ifjúsági lap. Eleven, pompás, vidám, mulattató lap, amelyből tanulhat a gyermek és felnőtt. Ebben a kedves, közvetlen hangú újságban talál-

tam három verset, mind fiatalok írták. Az egyiknek fantáziája színes, ragyogó, nála a fenyőág tűje a napsugár aranyháját fésüli, s az aranszálak leesnek a fűre. A másik egy jobb költő, magyaros észjárással, gondolkozással és nagy verskészséggel. A harmadik őszinte, keserű hangú: ez hát az aranykor, kérdi, s felel rá, hogy csak nyomorúság, szegénység, küszködés, nélkülözés, és ez az aranykor?

E három közül, úgy érzem, e három bátrabból fejlődik ki az igazi nagy magyar költő, akiben nem tett kárt az elmúlt korszak. Csak egy kicsit késett a tavasz, csúnya, rossz idő volt. Nemsokára valahonnan megszólal az igazi költő. S Mikes Lajosnak, a kiváló esztétikusnak az erőlködése, hogy a moderneket odavarrja nemzeti költőink folytatásául, kudarcot vallott. *Nem folytatásai ők a nemzeti költészetnek, hanem hulladékaik.* Át kell őket hidalni, s kezdődjék a magyar költészet nemzeterősítő, lelkesítő, szent, nagy korszaka.

Tiszántúli

Szűts Dezső cikkét a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapnak a Petőfi Társaság decemberi tagválasztó üléséhez fűzött kommentárja követte, amely szemléletét, sőt befejező mondatában megfogalmazását illetően is nem kevéssé emlékeztet a Budapesti Hírlap dec. 19-i számának ugyanazon eseménnyel kapcsolatos fentebb ismertetett hírcikkére. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap — egyébként a Pesti Napló dec. 28-i cikkéhez hasonlóan szintén a vita befejezettségének vélt tényéből kiinduló — kommentárja név-aláírás nélkül a lap jan. 2-i számában (6—7. l. — Irodalom) található. Szövegét itt adjuk:

Irodalmi vita. A harc már elcsendesedett. Dunántúli tisztes harcában, bármennyire is maga maradt, keményen állta a sarat, minduntalan oda ütött, hol székel az „agy”. Ez irodalmi vita emlegetése nem tartoznék ide, ha egykettőre ki nem bővült volna *világnézeti harcá*. És mert ezt sokan észrevették, pro és kontra sok véleményt váltott ki az újságolvasó közönségből. Az egészben különösen az az érdekes, hogy aki nincs egy véleményen a nyugatosokkal, aki nem tartja Adyt és társait a legnagyobb magyar íróknak, aki nem tudja élvezni az ő — enyhén szólva — nyakatekert írásaikat, az elmaradt analfabéta, reakciós. Bizonyos orákulumok szerint nekünk hozzá kell szoknunk ezekhez az új írókhoz, akik *egyenes leszármazottjai* Csokonainak, Petőfinek. De hát a végén aztán kisült, hogy a nagy irodalmi vita mire volt jó. A beavatottak már ekkor tudták, hogy a Petőfi Társaságban 4 hely van üresedésben, és hogy Gyóni Gézát akarják bejuttatni a tagok. Nosza, kapjunk az alkalmon! Dorongoljuk le ezt a hűtlenné vált nyugatosot! Ráolvasták a „tehetségtelen középszerűség” vádját, és kijátszották vele szemben a legtehetségesebb közülük valót, Babitsot. Az attak rosszul sikerült. Gyóni kibontott lobogókkal, győztesen bejutott, Babits *kettő* voksot kapott.

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap fenti írása után jan. 4-én a vitában újra a Budapesti Hírlap szólalt meg. A lap ezúttal — nov. 21-i vezércikkéhez (l. a Rákosi Jenőnek c. 1915. nov. 16-áról vagy 17-éről való cikk jegyzeteiben. 456. l.) hasonlóan — ismét külföldi tekintély citálásával igyekezett súlyt és tekintélyt adni a maga álláspontjának. A Budapesti Hírlap jan. 4-i, Édy Pál tollából származó cikke a lap szóban forgó számának 2—3. oldalán jelent meg. Szövege a következő:

Valamint a harctéren fényszórókkal világítják meg az ellenséges tábornok s katonákat, akiket messziről nem láthatnak jól az éjszakában, éppen úgy szeretném én is egy fényszóróval keresni az érthetetlen bajokat és terveket a „holnaposok” és „úttörők” táborában. Nem ellenséges, csak kutató a számdék — nem tudom, nem-e [!] találtam máris egy rejtett rugót, mely az ő nagy erőlködéseiket esetleg megmagyarázza, s nem tartván magamat elég erősnek a választásra, rábízom másokra, hogy csak kalandos reflektorbolygásnak tartják-e az itt irándókat vagy felfedezett vezérmotívumnak?

Dilettáns pszichológus lévén, nem diagnózist adok a mondandómban, csak kíváncsian hajlok a kavargó lombikra, hogy a „holnaposok” lelkéből vajon mit mutathat, és föléje hajolva — átadom a szót Lombrosónak.

A nagy antropológus és pszicháter tudós Lángész és örület című tudományos munkájában „a grafománia” fejezetben a következőket mondja:

„E kategóriának, ahol hóbortos elme morális vagy kedélyi zavarokkal társul, egyik ágába tartoznak a grafománok, akikkel bővebben kell foglalkoznunk, egyrészt azért, mert az utóbbi időben sok eset merült fel, melyek az effajta embereknek nemcsak klinikai és irodalmi, hanem politikai és társadalmi érdekességet is kölcsönöztek, s erről az oldalról annyival is inkább, mert sokszor káros munkásságukat eleinte az irodalmi hivatás leple alatt folytatták” stb.

„Grafomániának nevezem a betegségnek azt a fajtát, mely átmenetet alkot a zseniális bolondok, az egészséges emberek és a valóságos örültek között” stb.

Az idézett passzusok a könyvben nem következnek egymás után, de az anyag rendkívül hosszú, számtalan különböző szimptomát ír le és variál, tehát nagyjából csak azokat a definíciókat írom ki, amelyek olvasásakor sok magyar „holnapos” lelke bölintgat körülöttem megleveledett kísértetül.

„A hóbortos grafomániás a leggyakoribb jelenség” stb. — „Az a jellemző tulajdonsága, hogy meg van győződve a saját előnyeiről, a saját fontosságáról, aminek inkább írásban, mint szóval és tettel ad kifejezést” stb.

„Semmi hóbortosat nem látnánk ezekben az emberekben, ha az alaposág s az egy tárgyánál makacs kitartás *látzata* mellett ki nem ütne írásaikkal az abszurdum, az izléstelenség, a folytonos ellentmondás, a dagályos, hóbortos mondatszerkezet, meg egy másik hajlam: a roppant hiúság.”

„Aki írásaikban tisztára hóbortosak (és sokkal inkább azok, mint a klinikák lakói), nem ilyenek az életben, ahol éleleszüek, ravaszok és még rendesek is tudnak lenni: viszont az igazi zsenik — kivált akik még különcök is — annyival ügyesebbek irodalmi téren, minél gyámoltalanabbak a praktikus életben.”

„A tébolyoknak szokatlan, de mindenesetre óriás hatása van némely emberek képzeletvilágára, s az a tévhit, amit bennök kelt, jobban dolgozik bármely meggyőződésnél: így sikerült nekik maguk után vonni a gyöngye tömeget” stb. — „A tudatlan mindig azt imádja, amit meg nem érthet.”

Végül:

„Ezek a példák mutatják, hogy *téboly és ép elme közt minden fokozat vagy átmenet csak hipotétikus*” stb., „sok úgynevezett vétkes vagy örült csak félig felelős tettéért, bár emberi elme sohasem vonhat pontos határt a kettő között”.

A *Proféták és forradalmárok* című fejezetben:

„Az előzőekből megérthetjük, hogy miért játszanak vezérszerepet

bolondok vagy félbolondok a nemzetek politikai vagy vallási fejlődésében.” stb. „Ha ezek az eszmék éppen nem férnek meg vagy nagyon is ellenkeznek a közvéleménnyel, akkor harcosukkal együtt elbúgnak. Ilyen a hóbortos, ilyen kezdetben a reformátor is: csakhogy emez végre visszhangra talál, míg amaz kénytelen kevésszámú követőivel beérni” stb.

„A nép mindennapi benyomásokhoz van szokva: ami új, azt csodálja, ami feltűnő, azt imádja. Azt mondhatnám, ez az imádat természetes visszahatása az új benyomás keltette erős rázkódásnak” stb. — „És hogyan nem keltenének ott rendkívüli jelenségek erős benyomást, ha még hanggá, mozgássá is átváltoznak, s a legfurcsább eszmékkel társulnak, mikor magunk is, a tudomány világánál, csak ügyvel-bajjal nyomozhatjuk okaikat?”

„Némely rohamukban (theomantia, nagyzási hóbort) Isten ihlette lényekként lépnek föl, mint nemzetek urai, főnökei — s ezzel később magukra vonják az előkészített közvéleményt.”

„Savonarola nemcsak közvetlenül terjesztette vallásos tébolyát, midőn a népet fanatizálta, hanem igazi bolondokat is nevelt, akik vagy tudatlanok, vagy féltudósok voltak, s akik hóbortjukban a prédikálásra és írásra adták magukat.”

„A lángész öntudatos, ismeri a maga becsét, és nem alázkodik meg, de a beteg elnök nagyzolása túlmegy nemcsak a valóság, hanem a valószínűség határán is.”

„A téboly és ép elme közt minden fokozat vagy átmenet csak hipotétikus” — írja ritkított betűkkel Lombroso, s így „sok vétkes csak félig felelős tettéért”. S én azt hiszem, e jogosan kipellengérezett „zsenik” is bámulva, bensőleg szenvedő mártírférvéssel látják ijesztő hírhanyatlásukat, egy percig sem hívén, hogy valóban vétkesek ők az általuk széthintett erényapacs métegyekért, s magukat minden új leleplezésnél mártíriumot szenvedő liliom-tiszta Megváltónak hiszik.

Engem voltaképp a közönség érdekel itt. A naiv, kezdet-arcok, melyek lesnek, várnak, kívánnak valamit. Bocsánatot kell kérnem, de én elhiszem, hogy: „az ifjúság Adyé”. Minden lelkünkre ható mű között az kap meg legjobban, amely lelkünk legfőbb vonzását tükrözi. A szenvedőnek a tragikus, a nevetőnek a komikus stb. Az ifjú léleknek legfőbb vonzása pedig, mindenki tudja: mi.

A káosz. Ez uralja kíváncsi lelküket, amelynek kérdésekkel teli szürke fátyolán át-átszillan a hús, a szeméretlenség, a vér. Lelkük fő súlya az értelmetlenség, a homály, a titokkeresés, és Ady úr pozitív formát ad e káosznak, ami bennük szubjektíve él. „Nem tudom, mi az” — így hívják az ifjúság káoszérzéseit. „Nem tudom, mi az” — érzi az ifjú, mikor azt olvassa, amit Ady úr ír, és az analóg hatást „tetszésnek” képzeli.

Sőt tovább boncolgatok, a reflektort másfelé fordítom.

Ady úrban lehet, sőt valószínű, hogy „mozog valami”. De ő ezt a valamit félreismeri. Bizonyos, hogy nem költőtehetség, mert hiszen távról sem érzi, mi a frazirozás, az ütem, a dallam, a rím. Rendkívül sok eset volt reá, hogy egyes hivatásokra született, sőt ebben később hírnévre is jutott emberek évekig kóvályogtak lázongva és nyugtalanul — más hivatás körül. Némelyek elbuktak e tévedésben, mások rájöttek még idején. Lehet, hogy Ady úr zseniális színésztehetség vagy szónok vagy népvezér vagy más egyéb, s most éli a nyugtalan, forrongó talajkeresés éveit. S ha úgy van, akkor e szomorú hajsa még hasznos is lesz neki. Költeménynek keresztelt káoszai-ban határozottan visszatükröződik ez a lázadó rögeszméktől ajzott homályos keresés, sőt kérdőre vonás oly dolgok ellen, ami már megtalálta helyét. Ez a hecegő keresgelés az, melyért őt a korlátoltabb ifjúság saját lelke tükrének érzi, s ez érzetben a tetszés-tévedést hiszi. Ady lelke az értelmetlen

helykereső ifjú lelkét tükrözi, mert Ady vénája maga az értelmetlen helykeresés.

Shakespeare, Petőfi, sőt Goethe is a színpadon tévelyegtek elég sikertelenül, mielőtt lángeszük megtalálta igazi helyét, s őket is fájó igaztalanságként érte a sikertelenség. Emberi dolog lévén, nem szégyen a tévedés. A betegség meg éppen elnézésre int. De nem hiszem, hogy Ady úr — ha szerető józansággal magyaráznák meg neki — ne látná be maga is, hogy sem tisztá eszméje, sem igaz rímje nincs. S elég fiatal még reá, hogy megkeressen valamit, ami hiányzik neki. Sőt, mivel pogánymód szertelenek a felülkerekedő vágyai, ily nyers brutalizmussal nem lesz nehéz egy másik hegy rejtett szerpentinjeit megmásznia, ahol a mai nevetők is talán megbékülve, elismerve, boldog megkönnyebbüléssel tapsolnának neki.

„Fölszedtem sátorfám és világnak mentem,
Homályos sejtések munkálódtak bennem,
Hogyha elindulok, találok *valamit*,
Találok; hanem a sejtés nem mondta: mit?”

Ezt a kis vigaszremiszcenciát a holnapos zseniembriónak a végül istenek hegyére talált Petőfi Sándor üzeni.

A Budapesti Hírlap jan. 4-i cikkét követően jan. 9-én a Világ közölt cikket a vitába vágóan (I. 9. l.), amely — kissé megkésetten — azt igyekezett bizonyítani, hogy Rákosi az ez ellen tenni nem tudó Gyónit ennek tudta nélkül és akarata ellenére használta fel a modern magyar irodalom és Ady ellen indított sajtóhadjáratban. A Világ álnévvel megjelent cikkét, mely a Világ utolsó megnyilatkozása volt a vitában, Dapsy Gizella írta. A cikk szövegét alább közöljük:

Levél Babits Mihálynak. Kedves Babits, ne vegye izléstelen ügynek, hogy a nyilvánosság előtt aposztrofálom, holott intimebben is elmondhatnám magának a mondandómat. Annyi nyílt levél halmozódott azonban már össze abban az *úgynevezett* irodalmi vitában, melynek tengelyébe odaállították Gyóni Gézát (akinek ezt nolens-volens túrnie kell, mert messze van, és nem tud róla), hogy eggyel több már nem számít. Rövidre fogom a szót, sőt azt is átadom Gyóni Gézának, szó szerint idézvéen egy jubiláris leveléből, mely kelt 1909. január 8-án:

(*Magánhasználatra*)

Fagyos estén kályhához ültek,
Kopaszok voltak és idültek,
Köszvényes, csúzos, fájós pára —
És bámultak a villámfényes,
Zsongó, zsi bongó új utcára.

Fiatal pár került el arra,
Lángszemű ember, párja barna,
Kócos kicsit, de illik még a'
S — mit bánják, látja, ki látja —
Ajkon csókolják egymást néha.

Apó csettint. De ránéz anyó,
— Hej, haj, biz' már nem csókra való!
S apó — kopasz s rég nem poéta.
A fonyadt mellre bámul és szól:
„Az ifjúság valóban céda!?”

Igaza van, édes Babits, ez a vers tényleg gyöngé, oly gyöngé, hogy bizvást felolvasható a Petőfi Társaságban (ahová magát be nem választották). De hiszen Gyóni sem szánta ezt nyomdafesték alá. Talán egy kissé bosszantaná is ez az indiszkrécio tőlem, ha tudna róla — de viszont megbocsátaná rögtön, amint olvassná, hogy miért tettem. *Teszem azért, hogy elhárítsam Gyóni Géza fejéről az őt egyénileg nem ismerőknek azt az odíózus vélekedését, hogy Gyóni Géza tudtával vagy kedvére indult volna meg a B. H. hajszája. Gyóni Géza igen jól emlékszik arra, hogy 1908-ban, ugyanazokkal a verseivel, melyeket a B. H. 1915-ben mint „különös érdekességűt” közölt, Rákosi Jenőnél számos alkalommal kopogtatott, anélkül, hogy bár válasza érdemesítette volna az ügyet. Purjesz Lajos, az Egyetértés akkori szerkesztője szintén emlékezni fog még rá, hogy valaki forró meggyőződéssel portálta a Gyóni verseit akkori időkbén; az Egyetértés sok jóindulattal közölte is őket, és Gyóni könyvéről (Szomorú szemmel) a legszebb elismerő kritikát hozta. Ignotusnak is vissza fog talán rémleni emlékezetébe egy levél, mely Gyóni sorsával behatóan foglalkozva kérte akkoriban az ő véleményét; Ignotus komoly, nobilis választát Gyóni Géza, úgy hiszem, ma is őrzi (mert akihez intézve volt, Gyóninak adta). Bizonyíthatnám még élőkkel és halottak megőrzött írásaival, hogy Gyóni Géza poézise felől sok elismerő jó szó esett már akkor, mikor Rákosi Jenő olümposzi magaslatán azt sem akarta észrevenni, hogy — létezik Gyóni Géza. Bizonyíthatom, hogy Gyóni Gézánál föltétlenebb csodálója, rajongója Ady Endrénék kevés van ez országban, s ha megírta is mennydörgő versét a „fránya franciások” ellen (amely, hogy milyen kapóra jött Rákosinak, mutatja a B. H.-beli tartós offenzíva) — soha, távolról sem volt intenciója Ady Endre egyedülálló nagyságát kétségbe vonni vele. Legjobb hitem és meggyőződésem végre, hogy Gyóni Géza ma sem tartja magát nagyobb vagy különb poétának, mint tartotta Rákosi Jenő „fölfedezése” előtt, s hogy a sippal-dobbal, nádihegedűvel lármázó reklámozás, meg a Petőfi Társaság tagsága együttvéve sem okozhatnak neki akkora örömet, mint amekkora lesz a megbotránkozása és ktnos meglepődése, ha megtudja, hogy két legcsodáltabb, legnagyobbra tartott tróját: Adyt és Ignotust — megkéselti Kolumbusa az ő nevéből kiindulva rohanta meg. Ezt vallom. Nem baj, ugye, édes Babits, hogy a maga címére vallottam meg? Köszöntöm a kedvese kisujját. Régi barátja:*

Nil.

Egy héttel Dapsy Gizella cikke után, jan. 16-án a Budapesti Hírlapban (8—9. l.) ismét Rákosi Jenő jelentkezett támadó írással, amelynek Ady s a modern magyar irodalom ellen irányuló fejtegetései közben Rákosi újból hangot adott 1915. szept. 23-i vezércikkében egyszer már kifejezett meggyőződéсэнek, hogy a háború elkerülhetetlen, s hogy az nem más, mint „az ember természetének kényszerű . . . kitörése”. (Vö. ezzel a Világ fentebb közölt, Túlontúli Leszidor álnévvvel megjelent 1915. nov. 23-i cikkét.) Rákosi Jenő cikkének szövegét itt adjuk:

Levelek

Budapest, jan. 15.

Tisztelt Szerkesztő úr, tudom, mostanában nem szívesen közölnek verset. Egy az, hogy a papírosuk kevés, még jó, ha maholnap egészen el nem fogy; más az, hogy a vers nem is igen a napilapokba való. De ehhez a második szabályhoz nem kell nagyon ragaszkodni. Napilapba való minden, ami szép, jó és érdekes. És mi szebb a szép versnél, mi jobb a jó versnél, és mi érdekesebb, mint egy ember, aki szép és jó verset tud írni. Nekem pedig még az is érdekes, aki a szép versről szépen tud beszélni, hát még a vers és költője!

A minap kaptam egy kedves füzetet, amelynek címe: A hazafias költészet fontossága napjainkban. Lakatos Vince dr. premontrei tanár a keszthelyi gimnáziumban egy úgynevezett háborús délutánon olvasta föl e kis munkáját, melyet most külön ki is nyomtatott, s melyben elvasta a többször érintett témával jó ízléssel és szakavatottan foglalkozik. Belekapcsolja a költészet lelkét a harcos katona lelkébe, s az ember érzi e kis könyvecskéből is a költő és a vitéz közti kölcsönhatást, hogy mint termékenyít meg egyik a másikat: a hős a költőt dalra, a költő a vitézt hősi cselekedetre ihletve.

Olvastam az én kedves barátaimtól, a nyugatosoktól, ismételve is versben és prózában, hogy ők bizony nem tyrtaeuskodnak, nem alacsonyítják le műzsájukat a tömeggyilkolás dicsőítésére. Persze, persze. Ők mint „örzök és strázsák” meglapulnak, és vigyáznak, hogy ép bőrrel jussanak át a vérözönön, s békés időkben újra fölvehessék missziójuk fonalát. Missziójuk persze nem az, hogy harci dalokat verjenek ki véres újjal feszült húrú kobozukból, s mámoros lelkesedésbe ejtve a fiatalságot, buzdítsák *pro patria mori*, mint minden korok költői, mikor a nemzet[et] s hazát veszedelem fenyegette. Nem, ez nem az ő missziójuk. Az ő missziójuk a vonagló test, a vérivó lányok, a pezsgős fekete éjszakák, a kéjben reszkető emberhús stb. kultusza, amelyből azután ébredés a — kórházban esik. És az ő missziójuk az önimádás, amely Lakatos Vince dr. elméssége szerint hasonlatos az angol helyesíráshoz, amely csak az *Én-t* (I.) írja nagy betűvel. És missziójuk a kölcsönös dicsőítés, amellyel, ismét Lakatos szerint, a *dicsér* igét a hiányos igék csoportjába sorozták. Mert nekik csak ennyi formájuk van: én dicsérlek téged, te dicsérsz engem, mi dicsérjük egymást. És ezzel vége. Se embert, se hazát, se Istent nem hajlandók dicsérni.

Az egyébaránt[!] még korlátolt fölfogás is, mintha a háborús vers csak a harcra buzdító óda volna. Ahol az emberi szenvedés, a lélek nagysága, a férfias erő, a lemondás, az önfeláldozás, a rajongás, a bajtárság és testvériség oly példái merülnek föl, mint a háborúban, ahol a tragédiák hosszú sorozatának véráztatott képei ragadják meg figyelmünket nap-nap után: ott ne találna az igaz poéta ihletet, impulzust és isteni munkát magának? Ott lehetségesnek tartja valaki, hogy egy valóságos poéta illetlenül mehet el a világerdítő jelenetek és jelenségek mellett, és képes lehet filozófiai morfondérozással lebecsülni a vértől mámoros bestiákat, akik tűzbe borítják a világot, s nekik oly kényelmetlenné teszik kisdéd reformátori életüket? Ez mesebeszéd. Mert hiszen a vértől, öldökléstől, égő városoktól, hullahegyektől a front előtt lehet irtózni: de hogy egy ilyen kataklizma, minő ez a világháború, lehetetlen lenne, ha nem volna az ember természetének kényszerű és el nem hárítható kitérése: annak belátásához nem kell sok ész. Verekszik az iskolagyerek az iskolában, az utcagyerek az utcán, a legény a csárdában, még a családban is ki-kitör a csata; az élet vesződségeit elnevezte egy nagy tudós elme küzdelemnek, harcnak a létért; a választógyűlésen a választó, a parlamentben a választott verekszik össze; a börtén pofokodnak, a kereskedés uzsorává, a spekuláció rablássá fajul; a tolvaj, rabló, útonálló és gyilkos ellen törvényt, börtönt és akasztófát kell állítani, s látjuk, mikor az étellel már végképp kiverekedte magát az ember, anélkül hogy célt tudott volna érni, akkor önmagára támad, és — öngyilkos lesz. Micsoda naiv és együgyű, majdnem beteges gondolat ezzel szemben az örökbéke. Micsoda korlátolt fölfogás, mely a háborúban nem az emberi véges természet logikus folyamányát, hanem az ember természeté ellen való elfajulást lát. És micsoda ostoba fennhézás a háború tüneményeit méltatlannak tartani a költő lantjára.

Emlékszem Ady Endrének egy brutális versére, amely, gondolom, a Népszava valamelyik karácsonyi számában jelent meg. Címe volt: Gyűlölet

és Harc. Otromba, bombasztikus Ének karácsony ünnepén, és azt mondja:

Ma a bilincses milliónknak
Éhnyavalyás, kínos élete gyászol
S újra megátkoz téged,
Csalárd legenda, bethlehemi jászol,
Hazug fölkentség, álszeretet.

Ma sem hiszünk a pásztoroknak,
Sem a prémbundás, vig örvendezőknek,
Sem a vezér-csillagnak,
Csupán mi saját, szomorú erőnknek,
Mely megfeszítettett igazán.

Szeretném tudni, hol vacsorált akkor karácsony este Ady, és mely fogásra akasztotta szép kabátját. De halljuk tovább a békeszerető poeta versét:

Ma hóhéraink Jézusához
Hallelujázni nem vihetnek minket,
Megmutatjuk egymásnak
Gyűlölet-szító, nehéz sebeinket
S bosszúra hívjuk a sziveink.

És így tovább, míg nem a

..... piros bosszú népe
Kél iszonyú rajban
S lép a Krisztus-hydra ezer fejére,
Mégfizetni vad századokért.

Ugye, hogy nagyon szép vers? A kevésből való, mely világos és érthető Ady költészetében. De nemcsak az a meglepő benne, hogy meg lehet érteni, hanem az is, hogy íme, aki lenézi azokat, akik a hazaszeretet, az ország védelme, a nemzeti becsület és a magyar vitézség énekes Tyrtaeusai, mily szilaj Tyrtaeusai tud lenni az istenkáromlásnak, a kegyeletsértésnek, a gyűlöletnek és a részeg bosszúnak!

Mármost elhiszi-e nekem, tisztelt Szerkesztő úr, hogy mindez voltaképpen csak előljáró, amellyel két háborús verset szeretnék becsempészni a Budapesti Hírlapba. Meg fogja lepni szerkesztő urat, ha megvallom, a két vers szerzőjét nem ismerem. Beküldték (beküldőjét sem ismerem személyében), én elolvastam, s bárha azt kell róluk mondanom, hogy valamelyes kezdőség és műkedvelőség érzik rajtok, lényeges részükben oly igazak, oly erősek, oly megkapók, hogy a tehetséget messziről meglátni bennük.

Az egyik így szól:

Tábori posta

Anyuskám, édesem! Holnap itt a május,
Emlékszik e, tavaly milyen vígan voltunk,
Maga zongorázott, mi meg, a „gyerekek”,
Összekapaszkodva dalokat daloltunk.

Most a mi mezőnkön vérrózsák fakadnak
S piros virágot nyit a tiszta hó...
Anyuskám, emlékszik? Tavaly e hónapban
Hagyott itt minket öreg nagyanyó.

Anyuskám, édesem. Ne féljen, vig vagyok,
Tizennyolc évemmel mindent bátran merek,
Azt akarom, hogy ha hazamegyek majdan,
Ne mondják rám többé, *Pubika* vagy *Gyerek*.

Anyuskám, ne sírjon! Én sohasem sírok.
Csak először sírtam, mikor embert öltem . . .
Tizennyolc esztendő, tiszta két kezemet
Egy ártatlan ember vérébe töröltem.

De anyuskám, aztán gödröt ástam neki
És belefektettem virággal kezembe.
Furcsa, ugye furcsa? Hullt a gránátoső
És nekem az anyja jutott az eszembe.

Istenem! A május milyen lesz most otthon? . . .
De sokat gondolok, Anyuskám, magára,
Szelid nézésére, két meleg szemére,
Simogató, édes, áldott ajakára.

. . . Nem írhatok tovább . . . Dörögnek az ágyúk . . .
Holnap befejezem, Anyuskám, ezt a dalt . . .

(*Idégen trással a vers alá írva*):
„Kovács László kadet vitézül harcolva,
Május hó elsején hősi halált halt.”

H. László Ary

Nem egészen új gondolat, de a beállítás és elvezetése a csattanóig
komolyan elmés, szép és megható. A második vers a következő:

Imádság

Isten, bocsáss meg könnyörgő szívemnek,
A szavam imás, koldulni akar.
Isten, vigyázz! Nézd öngyilkos haraggal
Hogy szédül most sirjába a magyar.

Körötte hitvány röhögő suhancok
Lesik a nagy földrengető csudát,
S szembe nézik büszkén, feltett kalappal
A magyar nap utolsó alkonyát.

A magyar Nap! Hajnala világgyújtó,
Országperzselő villám útja volt,
Halálba hervadt nemzetek virága,
Ha emelt fejjel szembeszállt s dacolt.

A magyar nap! Szikrázó égi pálya!
Oh, fényözön! Csodálatos delek!
Szomorú, szent alkonybasiratások!
De új idők! Új fény. Új reggelek.

A magyar nap! Sugarakból imádság.
Az Isten napja! Szép, meleg virág.
Oh, hányszor borzadt meg új hajnalára
S hányszor temette vigan a világ!

A magyar nap! . . . Most új alkonyra készül,
De most jobban sír fel az esti szél,
Sűrűbben hull a sötétség az égről
És jobban ömlik az alkonyi vér.

Ez az alkony szomorúbb, mint a többi,
A csendje, színe, vére, tüze más.
Ezt az alkonyt már senki se köszönti,
Ebből nem lesz többé feltámadás.

A magyar nap utolsó útra készül.
Körötte vígan röhög fel a nép.
A magyar nap most ravatalra szédül,
Szomorú, csendes, mély sírjába lép . . .

Isten! Kinek alkony s hajnal virága
Egy mosolyodra dús szíromba nyit,
Kinek egy rövid halk parancsszavára
Emberek ezre érzi kinjait!

Isten! Kinek teremő, szent kezében
Lágy pásztorbottá lesz a büszke kard,
Isten! Hatalmas Istenünk az égben,
Ne hagyj alkonyba halni a magyart.

H. László Ary

Tisztelt Szerkesztő úr, hogy H. László Ary valódi név-e, nem tudom, de hogy akit jelent, valódi poéta, azt tudom. Ez a vers oly hatalmas kifejezésekkel, oly megrázó erővel fejezi ki azt a rettenetes igazságot, hogy a most folyó világháború — akármilyen is másoknak — nekünk, magyaroknak, élet-haláltusa. Az egész vers az utolsó nyolc sorig félelmetes rajza annak a sorsnak, amely a magyaré, ha meg nem állja a sarat a megpróbáltatásban, melyre vettetett. Az utolsó nyolc sor a maga imádkozó őszinteségével alkalmas arra, hogy betörje az ég boltozatát, és úgy omoljon az Istenség trónja elé, s elborítsa rimánkodása özönvizével lépcszeit. Tisztelt Szerkesztő úrnak híve,

Dunántúli.

Rákosi Jenő cikkével egy napon jelent meg a magyar zsidóság politikai hetilapjának, az Egyenlőségnek alábbi glosszája (l. jan. 16-i sz. 3—4. l.), amely a nagyváradi Tiszántúl karácsonyi számának fentebb közölt írására reagált:

Glosszák a hétről

A Tiszántúl c. lap dec. 25-i számában olvasok egy cikket. Az Adyokról. Abba a harcba avatkozik bele, ami Ady Endre és Rákosi Jenő között hónapok óta dúl. Aki a cikket írja, Tiszántúli álnév alatt teszi ezt, követvén Rákosi Jenőt, aki mint Dunántúli csatáz. Tiszántúlit azonban egyenesen megkérném, hogy ne szégyellje kiírni a nevét, írása, ha tele is van gonosz tendenciákkal, oly becsületesen ismeri a tárgykört, amelyhez hozzászól, hogy valóságos kivétel a mi polémikus irodalmunkban, ahol divat az ellenfél írásait nem ismerni, s úgy véleményt mondani róluk és támadni őket. Tiszántúli mindent tud Ady költészetéről, személyéről, esetleg túl sokat környezetéről, még olyat is, ami nyilván nem igaz, de szép tőle, hogy tudja. Tiszántúli például nyugodtan leírja ezt:

„— Hová lett a forradalom? — kérdezte egy hívő Fenyő Miksától, a Nyugat diabolus rotaejától.

— Hagyjuk, kérem, ezt. A fő az, hogy egy jól menő könyvkereskedést csináltunk, s jó üzleteket eszeltünk ki. Erre való a forradalom.”

Bennünket csak annyiban érdekel ez, hogy Tiszántúli a zsidó üzletszerűséget akarja e sorokkal jellemezni Fenyő Miksában. Ha azt mondta volna, hogy Fenyő Miksa zsidó vagy ilyesmit, esetleg elhittük volna neki. De hogy Fenyő Miksa azt mondta, amit Tiszántúli a szájába ad, nem hisszük el, sőt Tiszántúli sem hiszi el.

Az egész pedig mi csak azért foglalkozunk, mert a cikkben ez a paszszus is foglaltatik:

„A fertőzés itt történt meg, s a zsidóságnak a haladással szemben makacs és dühös ellenállást tanúsító töredéke s a talentumával nemzeti érzésekben alig fürdött ifjú egymásra találtak. Ez adta meg az alaphangot, a színt és tartalmat *Ady Endre későbbi verseinek, egy elmaradt, visszafejlődött, hazátlanul bolygó s hazát nem találó (mert semmihez se alkalmazkodó) korcs faj átadta átkos örökségét egy már-már nemzeti eszmék termékenyítő hatása alá jutott gyöngé, degenerált fajtának. Ez a Vér és Arany keletkezése, elemei keletiek, semmi közül a Nyugathoz, hiszen nyomtalanul tűntek el ott a nagy szellemi óceánban. Szülője a jidáisch szomorú, pusztuló világa, új, még szomorúbb életre kelve egy magyarban. A nemzetietlenség így jelentkezik időnkint mint a terméketlenség tünete, akkor, mikor az egész világon a nemzeti eszme újjászületett. A »bélyeges sereg«-gel megy, vallja be ő maga a Vér és arany című kötetében, nem mint a másik, az igazi költő, a magyar: a vitézekkel, »aranyos leventék«-kel.”*

Ez a néhány sor azt a látszatot kelti, mintha Ady Endre voltaképpen az ortodox zsidóságban gyökerezne. Mi hajlandók vagyunk belemenni abba, hogy Ady el van zsidósodva, de valószínűnek tartjuk, hogy nem az ortodox, hanem a neológ zsidóságba olvadt bele. Persze ez sem egészen biztos. De miután Szász Zoltánnal már megtörtént, hogy beleesett a zsidóságba, megtörténhetik Ady Endrével is. Cserébe kap a kereszténység fölünk egy pár zsidó zsrnalisztát, aki minden karácsonykor úgy ír, mintha meghívott vendégként lett volna jelen Jézus keresztelőjén. Pedig tévedés, ezek az urak ott is mint izraelita riporterek voltak jelen, s csak ezért nem lehetett őket eltávolítani.

Ezek után nem mondhatja rólunk senki, hogy minden zsidót egyformán szeretünk, s hogy ahol egy görbe orrot látunk, oda mindjárt pajzzsal a kezünkben rohanunk.

Az Egyenlőség fenti glosszájához Tiszántúli, azaz Szűts Dezső, a Tiszántúl jan. 23-i számának 3. oldalán megjelent cikke után, mintegy utóiratként, az alábbi reflexiót fűzte:

Az Egyenlőség eléggé elfogulatlanul foglalkozik a Tiszántúl minap megjelent cikkével. Nem mondhatom, hogy felekezeti a nézőpontja, s elismerem, nehéz a helyzete, az önzés homokjába ültetni altruista eszméket, s a futóhomokot megkötni, hogy *magyar* és *termőföld* legyen. Kívánom, legyen a zsidóságnak tüzoszlopa, s ve[ze]sse őket a magyarság földjére. Ami pedig Fenyő Miksa esetét illeti, nem lehet vitás, hogy e derék irodalmi hadseregszállító üzletet csinált a Nyugattal. Mert ha nem akart keresni az irodalmon, mit keresett volna az irodalomban? Lelkünk tiszta forrásának ártói közé tartozik ő is, el kell távolítani onnan, hogy ne szórhasson mindenféle ringyetrongyot a tükörbe, amelyből csak egynek szabad látszani: a magyarságnak.

Az Ady és a modern magyar irodalom körüli polémia folytatására I. Ady fentebb már említett [Kolozsvári kritikusaíró] c. 1916. jan. 20-i cikkét s a cikk jegyzeteit (527. l.).

mellyel én neki sok versemet és kötetemet ajánlottam: Ady pályája során négy verset (Sappho szerelmes éneke. Ny 1909. okt. 16., Hunn, új legenda. Ny 1913. máj. 16., Az ítélet előtt. Ny 1915. júl. 16., A régi Isten. Ny 1916. júl. 16.), két versciklust („Imádság a csalásért”. A magunk szerelme. 1913., „A kényszerűség fája”. Ki látott engem? 1914.) és egy kötetet (A Minden-Titkok versei. 1910.) ajánlott Hatvanyinak. — *inszinudlia:* ráfogta. — *gulguesinnt:* jóra való, jóindulatú. — *éppen a Budapesti Hírlapban jelentettem ki:* L. a jegyzetünk elején említett [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 14-i cikket.

Mj: VT (67.); AEPI (III. 501.)

97. *Csokonai — A békekötésre*

Megjelent: Ny 1915. dec. 1. 1310—1312. l. — Ady Endre

Csokonainak a campofornói békekötés (1797. okt.) alkalmából írt, békét ünneplő versének közlése a háborús uszítással szembeni kiálláson túl a cenzúra megtévesztését is szolgálta, amely lehetetlenné tette Ady legfontosabb politikai mondanivalójának megírását. (Vö. a Levelek Madame Préterite-höz c. 1915. márc. 1-i cikkel és jegyzeteivel. 89., ill. 336. l.).

98. [*Előszó Székely Aladár fényképeihez*]

Megjelent: Székely Aladár fényképei. Írók és művészek. Ady Endre és Ignotus előszavával. Bp. é.n. [1915] Jókai — Lóbl ny. [3.] l. — Ady Endre

Székely Aladárnak (1870—1940), a századelő kiemelkedő fotóművésze-nek, a magyar művészi fényképezés úttörőjének nevezetessé vált albuma, amely a századelő legkitűnőbb íróit, művészeit mutatta be, 1915 karácsonyára jelent meg. (L. a Nyugat 1915. évi karácsonyi száma belső címlapjának verzőján olvasható „Most jelent meg! Székely Aladár fényképei! Írók és művészek . . .” kezdetű reklámot.) Az album megjelenése, azaz forgalomba hozása s tényleges nyomdai elkészülése között azonban két-három hét eltérés is lehetett. Erre következtethetünk az album egy Székely Aladár által Stein-feld Nándornak dedikált példányából (l. PIM Művészeti Tára), melyben az ajánlás alatt „Bpest 1915 nov hó” áll. Az album kiadásának terve 1913 őszén született meg, s az eredeti elgondolás szerint annak még 1913/14. telén kellett volna elhagynia a nyomdát. Az előszó megírására Székely Aladár, akit közeli barátság fűzött a Nyugat vezető íróhoz, 1913 őszén levélben kérte fel Adyt. A szóban forgó levél szövege a következő:

Nagys. Ady Endre Úrnak,

H

Kedves Barátom!

A mit már volt alkalmam veled közölni, a tél folyamán, a magyar írók és művészekről készített felvételeimből, egy könyvet szándékozom kiadni.

Azt hiszem évek múlva egy ily könyvnek bizonyos irodalmi és művészeti történeti értéke is lehet és én minden anyagi érdektől menten szolgálatot vélek teljesíteni a mű kiadásával.

Ne vedd rosznéven [sic!], ha a könyv sikere érdekében, — ismerve az irántam eddig tanusított jóakarodat egy kéréssel bátorokodlak terhelni.

Örök hátlára köteleznél, ha a könyvhöz néhány bevezető sort írnál.
Ne érts félre, és ne tekintsd kérelmemet szerénytelenségnek. A világért sem reklámot kérek, hanem néhány teljesen objectív sort, egy ily képeket tartalmazó gyűjteményről.

Bizok benne és boldog lennék, ha kérésemnek eleget tenni kegyes volnál —

szíves válaszod kérve
vagyok mély tisztelettel
Székely Aladár

Bpest 1913. XI/23.

(Székely Aladár levelét I. OSzK Ady-hagyaték.)

Hogy bevezetőjét Ady mikor írta, nem tudjuk. Elsősorban annak alapján, hogy az írásban semmiféle utalás sincs a háborúra, nem tarthatjuk ki-zártnak, hogy erre még a háború előtt, a Székely Aladár levelének vétele utáni napokban, esetleg hetekben került sor. Egy-két más mozzanat is erre látszik utalni. Pl. a bevezetőnek az a mondata, hogy „Ma már van publiku-munk, mely érdeklődik művészeink személyisége iránt”, vagy az, hogy „Itt minden író-művészfélének megvan a saját keserves és szomorú gyülekezetű kis maffiája és aláaknázott kis területe”. Mindkét mondat inkább a háború előtti időket idézi. Ugyanis a háború alatt a publikum érdeklődése döntően politikaivá vált, s abban ekkor az írói személyiség jóval szerényebb helyet kapott, mint korábban, másrészt a klikkharok, amikre az idézett második mondat céloz, a háború következtében jelentéktelenné váltak. Perdöntő bizonyítékunk azonban nem lévén az írás keletkezési idejét illetően, Ady bevezetőjét, kiadásunk általános gyakorlatának is megfelelően, a megjelenés dátuma szerint helyeztük el kötetünk rendjében.

sokan élünk Arkádiában: a művészetek honában. A kitétel azonban itt áttételesen értendő: sokan élünk a művészetnek vagy a művészetből. — Persze-persze — mint Ignotus mondja — „ez a realista . . . naturalista fotograífia . . . nem mindenkinek kedvére való”: Ady az album Ignotus által írt előszavát idézi.

99. *Jeremiás siralmái — mindig.* Karácsonyi öröm helyett

Megjelent: PN 1915. dec. 25. 13. l. — Ady Endre

Nekem a kedves Bánffy-Hunyadon végre eligazították a dolgomat: 1915. dec. 20-ára Adyt sorozásra rendelték be Bánffy-Hunyadra. A sorozáson, annak ellenére, hogy Ady beteg és csenevész lábszárjai miatt tényleges hadi szolgálatra alkalmatlan volt, katonaságra alkalmasnak nyilvánították. Az eset mögött a szélsőségesen konzervatív körök mesterkedése állott. E körök a háború kitérése után először csak mérsékelt módon, később névtelen levelek és följelentések sorával (I. a Távol a csatatértől. III. A névtelen levél c. 1915. okt. 17-i cikket és jegyzeteit. 106., ill. 375. l.), az Ady—Rákosi-vita (I. a Távol a csatatértől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikket és jegyzeteit. 107., ill. 376. l.) hírlapi polemáiban pedig cikkekben tett nyílt utalásokkal igyekeztek nyomást gyakorolni a hatóságokra a háborúval szemben álló Ady besoroztatása érdekében. — *grancsár arcú: erőszakos arcú. — nem is sejtette, hogy milyen szíveséget alkalmaz nálam:* A háborút, az emberleletek esztelen pusztulását egyéni tragédiaként átélő Ady őrlődései közben nemegyszer jutott el az öngyilkosság gondolataig.

Megoldásként többször merült fel benne a bevonulás lehetősége. Levelei tanúsága szerint különösen a bánffyhungyadi sorozása előtti és utáni hetekben gondolt sokat ilyen értelemben a katonaságra. „Készülök a — sorozásra. Talán egy nagyon radikális megoldást nyer kényszerű életem, ha ezen túlések” — olvashatjuk például Ady Lajosnak szóló, 1915 novemberében írt levelében (l. AEVL, 526. l.). Mint Bölöni ezzel kapcsolatban írta: „kihívóan és dacosan el volt szánva, hogy ronszolt idegeivel, lábán alig álló, félig igazán sírban levő testével bevonul, hogy a végzet annál gyorsabban intézze el sorsát”. (L. Bölöni, 1966. 411. l.) — *már debreceni jogász koromban alaposan elfelejtettem a német meggyűlölet és devűdaszt: Noha Ady cikke e helyén némileg túloz, annyi mindenképpen igaz, hogy iskolai német tanulmányai ellenére — mint Ady Lajos írja — „élete végéig sem jutott el odáig, hogy nehezebb német szöveget megértse, vagy hogy a pincérrel, hotel-portással okvetlenül szükséges beszélgetésnél többre vigye a német diskurzusban”.* (L. Ady L., 31. l.) Ugyanerre vall az is, amit Földessy Gyula jegyzett fel: „Német könyvet alig olvasott, egy-kettőt nagynehezen, amit a kezébe nyomtak.” (L. Földessy Gy.: Újabb Ady-tanulmányok. Bp. 1927. 88. l.) S ide vág még Ady egy három és fél évvel korábban elhangzott felszólalásának egyik részlete is, melyben tréfás formában ugyan, de jelen cikkéhez hasonlóan nyilatkozott német tudásáról, mondván: „Hazát sem tudna árulni, mert nem tud németül.” (L. a [Bevezető Zilahon felolvasott verseihez] c. 1912. máj. 29-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 543. l.) Debreceni jogász egyébként 1896 szeptembere és 1897 júniusa, valamint 1898 szeptembere és decembere közt volt Ady. — *Gyóniék és Kiss Józsefék nem alterdálnak: Nem befolyásolnak.* Ady Gyóni, ill. Kiss József háború alatti szereplésére céloz. Gyóniéra, akinek háború alatti költészete egyik ütköztávjává vált Rákosi-nak s a mellette felsorakozott konzervatív tábornak az Ady és a modern magyar irodalom elleni hajszájában (l. az Ady—Rákosi-vita cikkeit és jegyzeteit), és Kiss Józsefára, akinek nem sokkal korábban, 1915 őszén jelentek meg kötetben háborús versei. — *Jeremiás . . . írja: „Tekints meg, óh, Uram . . . L. Jeremiás siralmi. 1. vers, 20. szakasz. — Hát hogyan képzelték a rossz hitű fantaszták, hogy ennek a háborúnak komoly Petőfije legyen? : L. erre még a Távol a csatatértől. I. Tűnődés más költőkön c. 1915. okt. 31-i cikkel (107. l.). — Megmagyarázom majd egyszer, ha életben maradok, s jogom lesz hozzá, hogy az igazi magyar . . . milyen szerencsétlen: L. erre még Az egyetlenek sorsa c. 1914. szept. 16.—okt. 1-i cikkel és jegyzeteit (80., ill. 60. l.). Adynak a cenzúra miatti némaságra kényszerítettségre l. a Levelek Madame Prétérítéhez c. 1915. márc. 1-i cikkel és jegyzeteit (89., ill. 336. l.). — *nemcsak engem, . . . de minden hozzám tartozót, rokont és barátot le akartak ölni: Utalás arra, hogy az Ady—Rákosi-vita idején Rákosiék hajszájukat Adyn kívül kiterjesztették Ady Lajosra, Babitsra, Fenyő Miksára, Hatvány Lajosra, Ignotusra, Jászi Oszkára stb. is, akik közül az első kettőt az ún. Babits—Rákosi-vita (l. a Távol a csatatértől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. fentebb már említett cikk jegyzeteit) során tanár mivoltukban is igyekeztek diszkreditálni s egzisztenciálisan súlyos helyzetbe hozni. — én csak a fiatalokért tartom meg az életemet: L. ezzel kapcsolatban még az Ady—Rákosi-vita kapcsán keletkezett Ifjú szívekben élek c. 1915. nov. 16-i verset és a [Kolozsvári kritikásairól] c. 1916. jan. 20-i cikkel (az utóbbit l. kötetünk 117. lapján). — *pláne kapnak egyszerre két Ady-kötetet februárra: L. ezzel kapcsolatban a Távol a csatatértől. I. Az értelmetlen versek c. 1915. jún. 27-i cikk jegyzeteit (340. l.). — Köszönöm a Pesti Naplónak, hogy helyet adott nekem: Ady jó egy hónappal korábban, nov. közepén szakított az írásainak addig helyet adó Világgal (a szakításra l. a Rákosi Jenőnek c. 1915. nov. 16-áról vagy 17-éről való cikk jegyzeteit. 445. l.), cikkét ezért kényszerült a***

Pesti Naplóban közreadni. — *Zuboly*: L. a Távol a csatatértől. Szegény Zuboly emlékére c. 1915. ápr. 18-i cikket és jegyzeteit (90., ill. 337. l.).

A cikkel kapcsolatban érdekes adalékot találunk a Pesti Napló egy három nappal későbbi, Párt-irodalmi háború c., Ady írása kapcsán keletkezett szerkesztőségi cikkében. Ez utóbbi szerint a Pesti Napló egyik olvasója úgy értelmezte Ady cikkét, hogy az felelevenítése és folytatása kíván lenni a Pesti Napló által akkor már lezártnak tekintett Ady—Rákosi-vita hírlapi polémiáinak. Jóllehet a Pesti Napló cikke csak egy olvasó értelmezéséről beszél, de az a tény, hogy a lap szerkesztőségi cikkben foglalkozott a kérdéssel, arra mutat, hogy a cikkben említett olvasó szélesebb körű vélekedésnek adott hangot. A Pesti Napló szerkesztői ezért láthatták indokoltnak, hogy olvasóikat biztosítsák egyfelől arról, hogy nem kívánják a vitát felújítani, másrészt pedig, hogy a lezajlott vitában a másikkal szemben nem foglalnak állást egyik fél nézetei mellett sem. (A Pesti Napló szóban forgó cikkének szövegét l. az 505. lapon.)

Ady írására egyébként az Ady—Rákosi-vita keretében dec. 30-án a Budapesti Hírlap hasábjain részletesen kitért Rákosi Jenő is. Ennek cikkét közölve l. kötetünk 506. oldalán.

Mj: VT (68.); Vál. (369.); Isz (29.); Na (240.); Ai (385.); Pp (372.); KF (315.); AEPI (III. 504.)

100. [*Kolozsvári kritikusaírói*]. Levél a szerkesztőhöz]

Megjelent: Újság [Kolozsvár] 1916. jan. 20. 3. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: a mindig

[**] Eredetiben: tudtak

[***] Eredetiben: humoreszketem, tele

A cikk válaszul íródott azokra a nyilatkozatokra, amelyeket az Ady—Rákosi-vita (l. erre a Távol a csatatértől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.) kapcsán néhány kolozsvári író és irodalmár adott a Kolozsvári Hírlap 1915. dec. 25-i számában. (A nyilatkozatok szövegét Kőműves Nagy Lajos bevezetőjével együtt s a nyilatkozatokra vonatkozóan Ady cikkéig megjelent sajtóreagálásokat l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzeteiben. 467. l.) A cikket Ady jan. 18-án vagy 19-én Kolozsváron írta, ahová, miután a bánffyhungyadi sorozáson alkalmasnak találta (l. erre a Jeremiás siralmai — mindig c. 1915. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. 116., ill. 525. l.), felesége társaságában jan. 18-án érkezett (l. erre: Ady Endre Kolozsvárt. Újság [Kolozsvár] 1916. jan. 19. 4. l. — Hírek), hogy katonai szolgálatra bevonuljon ezredéhez, a dési 32. honvédsereghez (l. az Újság előbb említett jan. 19-i hírcikkét), illetőleg, hogy ott várja meg felmentését. A Kolozsvári Hírlap nyilatkozataira való késői reagálást cikke bevezető soraiban Ady zaklatott körülményeivel s főleg rossz egészségi állapotával magyarázza. Valószínűbbnek tarthatjuk azonban, hogy Ady a körülötte folyó vita során tanúsított erősen passzív magatartásának megfelelően eredetileg, mint annyi őt támadó más írásra, nem kívánt reagálni a kolozsvári nyilatkozatokra sem. Hogy csaknem egy hónapi késéssel mégis válaszolt, azt leginkább az magyarázza, hogy kolozsvári hívei közül néhányan rábeszéltek erre. Erről tanúskodik a Kolozsváron kiadott Keleti Újság 1919. jan. 31-i számában (5. l.) Jegyzetek Ady Endréről. A költő Gyóniról, a kolozsvári afférról és egyebekről címmel, (K. J.) jeggyel megjelent visszaemlékezés, valamint Gyalui Farkas Fekete Nagy Bélához, ill. ennek Gyalui Farkashoz írt levele (l. a [Nyilatkozat] c. 1916. jan. 27-i cikk

jegyzeteiben. 533. l.), melyek közül az első idézi a Keleti Újságban napvilágot látott, előbb említett visszaemlékezés vonatkozó részeit.

Cikkét Ady eredetileg a Kolozsvári Hírlapban kívánta közreadni, mégpedig a lap munkatársa, Kőműves Nagy Lajos révén. A Kolozsvári Hírlap azonban a kormánypárt helyi félhivatalos orgánuma volt, s erre való tekintettel Kőműves Nagy nem vállalta a cikk közlését, hanem ehelyett közlésre átadta azt a 48-as függetlenségi párti lapnak, az Újságnak. A Magyar Televízió iskolatelevíziója számára 1971 tavaszán elmondott visszaemlékezésében (gépelte szövegét l. a PIM Hangtárának gyűjteményében) minderről Kőműves Nagy a következőket mondta: „Egy névjegyet kaptam Adytól, hogy azonnal menjek át hozzá. A Kolozsvári Hírlap nem volt messze a New York-étteremtől, ahol Ady tartózkodott. Amikor odamentem, Ady átadott egy írást, hogy azt közöljem le. Ady jelenlétében elolvastam az írást, és azt mondtam, hogy azt saját lapomban, a Kolozsvári Hírlapban, amely hivatalos lap volt, nem közölhetem, mert másnap visszavonják a felmentésemet, s behívnak katonának. Akárhogy, de közöld le, mondta erre Ady, s én elmentem az Újsághoz, és ott közöltem le Ady írását.” (Gredinár Aurélnak az Utunk 1955. jún. 3-i száma 4. lapján olvasható visszaemlékezése szerint Ady cikkének kéziratát Csinszka vitte be az Újság szerkesztőségébe, de tekintve, hogy az események idején mindössze 18—19 éves s Adyval akkor csupán futólagos kapcsolatba került Gredinár visszaemlékezése több vonatkozásban egyébként is pontatlan, hitelesnek inkább Kőműves Nagy Lajos szavait tekinthetjük. Arra vonatkozóan, hogy cikkét Ady eredetileg a Kolozsvári Hírlapnak szánta, s hogy az csak kényszerűségből került az Újságba, l. a Kolozsvári Tükör alább közlésre kerülő 1916. jan. 25-i cikkét is.)

Az Újság hasábjain Ady cikke Ady Endre kolozsvári kritikusaíróiról. Levél a szerkesztőhöz címmel jelent meg. A cikkhez az Újság szerkesztősége a következő bevezető sorokat fűzte:

Abba a heves sajtókampányba, amely Ady Endre személye körül lezajlott, epizódyszerűleg illeszkedett be az Erdélyi Irodalmi Társaság vezető tagjainak Ady költészetéről egy helyi lapban megjelent nyilatkozatsorozata. A nyilatkozók egy része a Budapesti Hírlap stílusában dühösen nekirontott a jelenleg Kolozsvárt tartózkodó Adynak, aki az Újságnak rendelkezésére bocsátott hasábjain az alábbi szubjektív hangú, de rendkívül érdekes írásban válaszol kolozsvári kritikusaíróinak. Ki a Petőfi körül lezajlott irodalmi harcokat ismeri, s tudja, hogy Petőfi sem éppen kesztyűs kézzel bánt el igaztalan bírálóival, meg fogja érteni Adyt és polemikus írásának éles tónusát. Ady Endrét tartjuk olyan nagy írónak, akinek minden megnyilatkozása — legyen az bármennyire szubjektív — a közönség elé tartozik, s az Újság megtisztelve érzi magát, hogy Ady cikkét elsőként közölheti.

Ady cikke a sajtó részéről nem maradt visszhang nélkül. A cikkre előbb az egyik helyi lap, a Kolozsvári Tükör reagált, melynek 1916. jan. 25-i számában (3. l.) az alábbi írás jelent meg:

Ady Endre cikke kolozsvári kritikusaíróiról

Ady Endrének egy nagy cikke jelent meg a héten az Újságban, mely válasz volt három kolozsvári tanárnak, kik a Kolozsvári Hírlap karácsonyi számában nekiestek, s agyba-főbe akarták verni. Mi annak idején többször foglalkoztunk az Ady Endrét ért támadásokkal, s az volt az álláspontunk, hogy a Budapesti Hírlapék elfogultan, határozott rosszakarattal kritizálják, s sajnáltuk Adyékat, hogy Dunántúli úrral és társaival egyáltalán vitába

bocsátkoztak. A kolozsvári Ady-támadás pedig — mint a Budapesti Hírlap itteni ügynökségének ízléstelenkedése — szerintünk annyira jelentéktelen, hogy erről Adynak igazán tudomást sem kellett volna venni. Mi, mikor a Kolozsvári Hírlap karácsonyi számában Ady Endréről a főmedvények megjelentek, az orrára koppintottunk Gyalui Farkas tanár úrnak, aki a főnyilatkozó és a legdühösebb Ady-ellenes volt, mert Gyalui Farkas tanár úr *semminemű nyilvános szereplését nem tartjuk megengedhetőnek*. De Ady Endrének nem volt érdemes négy hét múlva, mostani kolozsvári tartózkodása alatt külön cikket írni a kolozsvári tanár kritikusokról, egyáltalában nem lett volna szabad komolyan vegye őket, mert az ilyesmi mindennél jobban biztatja működésre a Gyalui Farkasokat.

Ady nagyon élesen válaszolt Csengerinek, Kovács Dezsőnek és Gyalui Farkasnak, de melegen emlékezett meg Jékey Aladárról és Dózsa Endréről, akik kedveskedő nyilatkozataikban Ady híveinek vallották magukat. A cikket különben nem tartjuk valami sikerültnek, ha már válaszolt Ady, ami mondanivalója volt, jobban és erősebben kifejthette volna. Csak a kifejezései, a jelzői voltak erősek, melyeket mint szikladarabokat vagdalt a három tanárhoz. Nem volt helyes, Ady és Gyalui Farkas nem lehetnek ellenfelek, Adynak nem szabad háborút csinálni cügöscipős egyetemi magántanárokkal.

Érdekes, hogy Ady a cikkét a Kolozsvári Hírlapnak szánta, ahol a támadások ellene megjelentek. A K. H.-ban akart védekezni, de a kormánypárti félhivatalos — politikai szempontok miatt nem közölte a cikket. Így Ady az Újságnak adta, ahol teljes terjedelmében közölték is.

A Kolozsvári Tükör mellett egy nappal később, jan. 26-án reagált Ady cikkére a Budapesti Hírlap is. Ez utóbbiban Rákosi Jenő kommentálta Ady írását (B. H. jan. 26. 9. l.). Kommentárjának szövege a következő:

Levelek

Budapest, jan. 25.

Tisztelt Szerkesztő úr, egy kolozsvári barátom megküldte nekem az ott megjelenő Újság című újság egy számát, melyben Ady Endre úrnak egy levele jelent meg. Hírheft hazánkfia ebben a levélben *kolozsvári kritikusain* kíván igazságot tenni, akikről nemrégén én a Budapesti Hírlap hasábjain szintén megemlékeztem. Sajnálattal kell konstatálnom, tisztelt Szerkesztő úr, hogy ebben a levélben van vagy harminc név (csak úgy a benyomásom szerint mondom, mert meg nem olvastam), de gondolat nincsen egy sem. Megtudjuk ebből a levélből, hogy hét év óta szanatóriumban reparálta idegeit; hogy két kedves halottját temette mostanában; hogy valamikor költőprimadonna volt; hogy Rákosi Jenőt soha jelentéktelen embernek nem tartotta, sőt, „ható, kormányzó valakinek”, de kártékonyak; hogy megfogadta, hogy az ő szenilis perfidiáját (és paralitikus írásjétekeit) többé nem veszi észre; hogy Kovács Dezső, akinek nem tetszenek az Ady-versek, e verseket sohasem olvasta, sőt olvasni se tud jobban egy nyolcéves gyermeknél; hogy Csengeri, aki szintén nem a tősgyökeres magyar halhatatlant látja Adyban, nem tud magyarul, s úgy fordít, „mint egy rossz varga”; hogy Jékey Aladárt, aki verset írt hozzá, szereti; hogy Dózsa Endre, aki szentiszta ősmagyar zseninek látja őt: „a magyar író-költő, a Rádayak, Vörösmartyak és a többiek fajtájából eredt, aki *magyar intellektuel*, de ősi nobilitását író-ságában is magyarként, úrként, művészként, egyformán nagyszerűen őrzi”; jön aztán Jókai, Bródy, Mikszáth s Petelei „s a minden valakik”, akik „szegény rossz Rákosinak terhére voltak[’]”, meg Herczeg Ferenc és Alexander Bernát.

Aztán jön Gyalui Farkas, akit a Budapesti Hírlap halottaiból föltámasztott és néhai Tóth Béla, aki Adynak szintén ellensége, a debreceni kollégium, egy plágiumra való érthetetlen célzás. Petőfi se maradt ki persze, akinél „ő” (Ady) több *magyar* verset írt. Mert bár internacionalista, nálánál, ezt büszkén mondhatja, „fajjobb és természetesen magyarabb poéta nem volt”. Ő a továbbiak szerint Eötvös József, Mocsáry, Justh Gyula és Jászi Oszkár egyenes örököse.

De elég, tisztelt Szerkesztő úr. Úgyse tudom, hogy miképpen viselik el az ő dicséreteit a megdicsértek és atyafiságát (Jászi Oszkárón kívül) azok, akik örökösének vallja magát.

Bocsánatot kérek Szerkesztő úrtól és t. olvasóitól, hogy mindezzel itt alkalmatlankodom. De a kolozsvári Újság munkatársa, aki közreadta ezt az ostoba és értelmetlen levelet, azzal menti magát, hogy Ady Endrét olyan nagy írónak tartja, akinek minden *megnyilatkozása* a közönség elé tartozik. Gondoltam hát, a Budapesti Hírlap közönségét se fosszuk meg ettől a legújabb megnyilatkozástól. Miért ne tartozzék a magyar közönség elé hitelesen, az illetőnek saját szájából, az a megnyilatkozás, hogy Magyarország tősgyökeres költőprimadonnája, aki több magyar verset írt, mint Petőfi, abban az időben, mikor az új magyar költői nemzedék vezére és csillaga volt, hét esztendő t a szanatóriumban töltött. És miért rejtjük éppen a Budapesti Hírlap olvasói előtt véka alá Rákosi Jenő úr szenilis perfidiáját és paralitikus írásjátékait.

Ad vocem. Ami igaz, igaz: ha valaki hetvennégy esztendő, arra nézve a szenilitás lehetősége, néha valószínűsége is fennforog, és ez az aggkori elméleti elgyengülés olyan, hogy éppen az veszi legkevésbé észre, akit sújt. És bizony megesis, hogy egy ilyen öreg úr, aki nem is sejti, hogy szenilis, úgy jár-kél, mintha semmi baja se volna. Aztán a nyilvánosság előtt, teszem az utcán, összeütközik egy nyavalyás, roncsolt idegű, a szanatóriumból jött neveletlen fráterrel. A fráter elterül a földön, az öreg úr tovább megy, s csak messziről hallja, mint kiáltja utána a spártai ifjú: vén bolond.

Rákosi Jenő csakugyan hetvennegyedik esztendejét járja. Mennyivel gyöngébb elmével, mint 10—20—30 évvel ezelőtt, azt igazán nem tudom; de egészen mégis olyan jó kondícióban, hogy erre való tekintettel általam három dolgot kíván Ady Endrének. Első, hogy Ady Endre is érje meg a hetvennégy esztendőt; második, hogy legalábbis olyan testi és elméleti kondícióban és olyan munkakedvben, mint Rákosi Jenő; s harmadik, hogy ha elérte, ne akadjon egy bárdolatlan legény, aki sértett hiúságában, lelkiismeretében gyötörve s tisztességesebb fegyver híján tehetetlenségében ilyen formában vagdossa hetven esztendejét a fejéhez.

Ez a levél pedig, melyet a kolozsvári Újság kiadott, fönnmarad dokumentumnak. Ebből fogják lelki és elméleti diszpozícióját s erkölcsi arcképét megalkotni az utódok annak, akit tősgyökeres és istenáldotta magyar szeninek mondott Dózsa Endre, vezércsillaguknak a nyugatosok felekezete és költői részvénytársasága és költőprimadonnának és Petőfinél magyarabb költőnek ő maga. Tisztelt Szerkesztő úrnak híve,

Dunántúli.

A Kolozsvári Tükör és a Budapesti Hírlap reagálásán kívül foglalkozott még Ady cikkével Nagy Barnának a Balatonvidék 1916. márc. 19-i és 26-i számában megjelent Tollharcok a Nyugat körül . . . c. cikke is. Ennek szövegét l. Az én kálvinistaságom c. 1916. márc. 16-i cikk jegyzeteiben (542. l.).

Nagy Barna cikke feltehetően sosem jutott el Ady kezeihez. Annál inkább Rákosi jan. 26-i „levele”, mely Adyt — még kolozsvári tartózkodása

idején — újabb nyilatkozatra készítette. [Nyilatkozat] címmel l. ezt kötetünk 120. oldalán. Az Ady—Rákosi-vita további eseményeire l. az utóbbi cikk jegyzeteit (533. l.).

Tisztelt Szerkesztő Úr: Az Újság szerkesztője ekkor Szász Endre volt. — *Majdnem egy időben, hirtelen halt meg volt tanárom, . . . Kincs Gyula . . . s egy aranyos, drága nagynéném:* Kincs Gyula 1915. dec. 31-én halt meg. Ady a halálhíre Csucsáról feleségével beteges is Zilahra sietett, hogy részt vegyen a két nappal későbbi temetésén. Ekkor, Kincs Gyula temetésén értesült Ady arról, hogy előző nap földelték el nagynénjét, édesanyja irodalomkedvelő s művész hajlandóságú, a színészi pályán is megfordult nővérét, Pásztor Idát (l. AEVL 528. l.), aki Ady gyermekkorában sokat tartózkodott Érmindszenten, s aki eleven kedélyével és elmés beszédével nagy hatással volt Ady lelkiéletének s képzeletvilágának alakulására. (L. EmlAE I. 86. és 91—92. l.) — *Et nunc:* És most. — *megfogadtam volt, hogy az ő szenilis perfidiáját nem veszem észre már többé:* L. a Harc és gyűlölet. (Válasz a B. H.-nak) c. 1913. dec. 30-i és a Rákosi Jenőnek c. 1915. nov. közepéről való cikket (59., ill. 111. l.). — *perfidia:* álnokság. — *Az én édes, drága, jó anyámhoz írtam egy verset, három kiadásban nem volt sajtóhiba sem, de Kovács úr rámfog egy pszichos frázist:* Ady Az anyám és én c., eredetileg Anyám címen megjelent (l. BN 1906. jún. 3.) verséről van szó. A verssel kapcsolatban Ady okkal utasítja vissza ingerülten Kovács Dezső állítását, hiszen az anyja szépségét érzékletesen felidéző versben Ady a legkevésbé sem énekel „édesanyja combjairól”. — *Jéhey Aladár:* L. az Egy ifjú költő c. 1916. máj. 1-i cikket s jegyzeteit (121., ill. 561. l.) — *Köszönöm Desbordes Séphine írását:* Nem sikerült kideríteni, hogy Ady milyen írásra utal s azt sem, hogy Desbordes Séphine ki volt. — *egészen bizonyos . . . az ifjúság az anyém:* Hasonlóan ír erről Ady Jeremiás siralmi — mindig c. 1915. dec. 25-i cikkében (116. l.) L. még a cikk jegyzeteit (525. l.). — *egy-egy régi-régi, agitációra szánt szocialista versemből szokott idézni:* Ady elsősorban nyilván Gyűlölet és Harc c. versére utal, amit Rákosi egy 1913. dec. 30-i cikkén kívül (l. a Harc és gyűlölet c. fentebb említett cikk jegyzeteiben. 266. l.) 1916. jan. 16-i írásában (l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzeteit. 518. l.) is idéz és kommentál. — *Kremsner Jenő úr:* Rákosi Jenő, akinek családi neve korábban Kremsner [!] volt. Hasonló módon említi Ady Rákosit Az én kálvinistaságom c. 1916. márc. 16-i cikkében (120. l.). — *akit munkatársa, Alexander Bernát úr, az Athenaeumban egy francia könyv ismertetése által régen kitaníthatott volna: mi a patriotizmus:* Nem tudjuk, Ady milyen könyvre gondol. A Magyar Filozófiai Társaság 1915-től 1919-ig Alexander Bernát által szerkesztett folyóiratának, az Athenaeumnak szövege jöhető számaiban (1915—1916 eleje) nem található olyan könyvismertetés, amely támpontot adna a kérdés megfejtéséhez. Egyébként Alexander Bernát, aki 1893 és 1914 között a Budapesti Hírlap nagyhatású színikritikusaként tevékenykedett, 1916-ban már nem volt Rákosi Jenő munkatársa. — *Kupa Árpád* (1859—1916): kezdetben a munkásmozgalomban tevékenykedő s a Népszavában dolgozó, később, a 90-es években Rákosi Jenő köréhez csatlakozott újságíró és író. Szépirői képességeit Rákosi Jenő fedezte fel, s ugyanő biztosított teret szélsőséges romantizmussal megírt regényeinek a Budapesti Hírlap hasábjain. — *elsőéves debreceni jogász koromban pályáztam a Főiskolai Irodalmi Kör Kossuth-emlékvers[é]nek a jutalmára:* Az 1897 tavaszán kiírt pályázaton Ady Kossuth halálának évfordulóján c. versével vett részt. A verset s a pályázat részletes történetét l. AEÖV I. 24., ill. 256—259. l. — *Kun Béla:* A pályázaton való sikerére s pályájára l. uo. 256. l. — *ellenben s közben (többek között néhai ellenségem, Tóth Béla révén is) kiderült egy plágium. „Uraságod idegen” vagy más volt a címe, nem emlékszem, de én Gyulai Farhas ügyéről*

íriam első és utolsó humoreszkemet. Tele volt Debrecen város díszterme, és soha talán nagyobb sikerem nem volt, mint akkor: A plágiumügy, amire Ady utal, Gyalui Farkasnak valóban Uraságod idegen? c. színművéhez kapcsolódik. Az egyfelvonásos bohózatot 1898. nov. 21-én mutatta be a kolozsvári Nemzeti Színház. A bemutatón jelentős sikert aratott darabról öt nappal később, nov. 26-án két kolozsvári lap, a Magyar Polgár és a Bartha Miklós által szerkesztett Ellenzék leleplező cikkeket hoztak nyilvánosságra, rámutatva arra, hogy a bemutatót bohózat, melynek címe alá a kézirat on az előadás színlapján Gyalui a „Francia tárgy után” megjelölést írta, ill. íratta, nem más, mint Wilhelm Mejo német író Im dritten Stock c., az Universal Bibliothek 2339. számaként Lipcsében 1887-ben megjelent színművének fordítása. A leleplezésről nov. 27-i számában egy rövid hírcikk keretében beszámolt a Magyarország, majd ezt követően több más fővárosi és vidéki lap is. Gyalui Farkas, aki az első leleplező írások megjelenésekor épp útban volt Budapest felé, Debrecenben, a Magyarország tudósításából értesült a darabja kapcsán nyilvánosságra került vádakra, melyekre még aznap, a Magyarország címére küldött nyilatkozatban reagált. Nyilatkozatában Gyalui visszaütötte az ellene emelt vádat, s azt állította, hogy darabját „egy régi francia lap tárcája után” írta, Mejo nevét pedig a Magyarország tudósításának olvasása előtt sohasem hallotta. Gyalui e nyilatkozatát több hasonló követte, s az ügy lényegében ezek nyomán nőtt országos szenzációvá. Elsősorban a két kolozsvári lapban Mejo és Gyalui darabja alapján terjedelmes szöveggösszevetések, párhuzamelemzések jelentek meg, kimutatva a két mű szinte teljes egyezését. Gyalui egymásnak részben ellentmondó újabb s újabb nyilatkozataiban a szövegszembesítésekből, párhuzamelemzésekből kivilágló terhelő tények ellenére is váltig kitarított eredeti állítása mellett, közben Varin és Boyer Rue de la Lune c. 1843-ban írt színművében megnevezte a „francia tárgy”-at is, amelyen művének témája alapszik. Gyalui szerint novellászerű feldolgozásban ezt a munkát ismertette az általa olvasott francia lap, de — mint Gyalui bizonygatta — ő sohasem olvasta az eredeti művet, forrása csupán az ismertetés volt. Az ügyben fordulatot jelentett Diósy Mártonnak 1844-ből való A földszint és lebujsz c. színpadi szöveggönyvének előkerülése a kolozsvári Nemzeti Színház könyvtárából. Mint Diósynak a múlt század közepén számos magyar városban játszott munkájáról kiderült, a lényegét illetően ez is egyezik Gyalui, ill. Mejo művével, és így nyilvánvalóvá vált, hogy Diósy s Mejo egyaránt ugyanazon francia mű fordítását hozták forgalomba saját munkájukként, Gyalui pedig — miként az előbbie is — külsődleges, jelentéktelen változtatásokkal vagy az eredeti francia műnek, vagy Mejo átültetésének fordítását vitte színpadra a maga alkotásaként. Az ily módon leleplezett Gyalui védelmére — úgyszólván az egész magyar sajtó ellenében — csupán egy lap, a Budapesti Hírlap kelt. Ennek dec. 1-i számában -ő. szignóval Rákosi Jenő hosszabb tárcacikkben próbálta a vádak alól tisztára mosni Gyaluit. Rákosi írása azonban, melyben Gyaluit Rákosi feddhetetlen jelleműként állította be, s nyíltan barátjának vallotta, élénk visszautasításban részesült: Gyalui védekezését a közvélemény Rákosi minden igyekezte ellenére sem fogadta el.

Gyalui plágiumügye kerek tíz napon át foglalkoztatta a magyar sajtót. Hogy az ügy leleplezésében Tóth Bélának, Ady „néhai ellenségének” (l. erre a Válasz Tóth Bélának c. 1907. márc. 2-i cikket és jegyzetét. AEÖPM VIII. 179., ill. 494. l.) is szerepe lett volna, annak nyomát nem találtuk. A Pesti Hírlap, ahová Tóth Béla ekkor cikkeket írta, egyáltalán nem foglalkozott Gyalui esetével.

Adynak az ügyet érintő humoreszkje közvetlenül Gyalui plagizálásának leleplezése után íródott. Jóllehet az írást Gyurka mint poéta címmel csak

dec. 24-i számában közölte a Debreceni Hírlap, elkészültéről a Debreceni Reggeli Újságból már dec. 11-én értesülünk. A humoreszk a debreceni főiskola irodalmi körének, pontos nevén Magyar Irodalmi Önképző Társulatának pályázatára készült, s a pályázat díjnyertes írása volt. Művét Ady az önképző társulat dec. 14-én rendezett Csokonai-ünnepségén népes publikum előtt olvasta fel, de nem Debrecen város, hanem a debreceni kollégium dísztermében. Az ünnepségről beszámoló másnapi debreceni lapok egységesen Ady felolvasásának sikerét tanúsítják. A Debreceni Hírlap pl. így ír Ady szerepléséről: „Ady Endre . . . egy finom, rendkívül szellemes, humoros csevegést olvasott fel. A kedves csevegés állandó derűtségben tartotta a díszes közönséget, s a fiatal szerzőt zajos ovációkban részesítették.” Ady írása egész a legutóbbi időkig nem szerepelt Ady műveinek gyűjteményes kiadásaiban. Feledésbe merült szövegét Koczás Sándor tette közzé az Új Írás 1976. márciusi számában, majd ennek nyomán került be Ady összes novelláinak új kiadásába (Bp. 1977. 1175. l.). Az írás Ady állításával ellentétben nem volt Ady „első és utolsó” humoreszkeje. Nem sokkal korábban, nov. 2-án ugyanis Ady ugyancsak egy humoreszket olvasott fel Debrecenben a főiskolai ifjúság felolvasó estjén. A városháza dísztermében megrendezett felolvasás — a debreceni lapok nov. 3-i tudósításaiból ítélve — Ady szempontjából nem kevésbé lehetett sikeres, mint a 14-ei. Bizonyosságul erre ismét a Debreceni Hírlapot idézzük: „A zenekör [!] quintettje után Ady Endre olvasta fel szellemes csevegését állandó derűtségben tartva a hallgatóságát” — olvashatjuk a lap tudósításában. Hogy a nov. 2-án felolvasott írás szintén humoreszk volt, az idézett tudósításból nyilvánvaló, e humoreszk szövegét azonban nem ismerjük. — Gyalui Farkas plágiumügyére Ady egyébként egy tizenhat évvel korábbi, a nagyváradi Szabadság 1900. jan. 17-i számában megjelent cikkében is utal. Nem lesz premier címmel I. AEÖPM I. 227. l. — *Internacionális voltom*: Ady internacionalizmusára I. a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 206., ill. 563. l.). — *Mint régi románbarátot megtagadtak legjobb, legrégebbi román barátaim is, mert azt írtam: Erdély nélkül nincs Magyarország, hiszen Erdély volt mindig az igazi Hungária*: Ady kissé szabad megfogalmazásban Távol a csatatértől. I. Lenn, Erdély földjén c. 1915. júl. 25-i cikkének (I. 97. l.) zárógondolatait idézi. Ady románbarát megnyilatkozásaira I. ugyancsak a S ha Erdélyt elveszik? c. előbb említett cikket és jegyzeteit. — *Partium*: L. szintén a S ha Erdélyt elveszik? c. említett cikk jegyzeteit. — *a nyáron, amikor túlmentem Kolozsváron, s amikor a kezes román lapok ellenem fordultak*: A Távol a csatatértől. I. Lenn, Erdély földjén c. előbb említett s Az oláh mumus c. 1915. aug. 16-i cikk (I. 100. l.) Erdélyvel kapcsolatos kitételei miatt. L. a Lenn, Erdély földjén c. cikk jegyzeteit (347. l.). — *egyszerre két kötet verset adok ki*: L. ezzel kapcsolatban a Távol a csatatértől. I. Az értelmetlen versek c. 1915. jún. 27-i cikk jegyzeteit (340. l.).

Mj: VT (69.)

101. [Nyilatkozat]

Megjelent: Újság [Kolozsvár] 1916. jan. 27. 2. l. — Ady Endre

A nyilatkozat, amely a Rákosi Jenővel s konzervatív táborával 1915 ősze óta folyó heves polémia (I. a Távol a csatatértől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikket és jegyzeteit 107., ill. 376. l.) részeként jelent meg, közvetlenül Rákosinak a Budapesti Hírlap 1916. jan. 26-i számában napvilágot látott, Ady 1916. jan. 20-i, ugyancsak a vita rendjén született [Kolozsvári kritikusaíró] c. írására (I. 117. l.) reagáló cikkéhez

kapcsolódik. (Rákosi cikkének szövegét l. Ady szóban forgó cikkének jegyzeteiben 529. l.)

A „Dunántúli” Kolozsvárhoz beszél — nyilvánvalóan nem Adytól származó — címmel megjelent nyilatkozat egy párbajafférnak lett a következménye. A nyilatkozatban súlyosan érintett Gyalui Farkas ugyanis nyomban a nyilatkozat megjelenése után provokáltatta Adyt. A párbajafférról az Újság 1916. jan. 29-i száma (4. l. — Hírek) Irodalmi affér címmel a következőképpen számolt be: „Az Újság fóruma előtt folyt le az az irodalmi háborúskodás, amelynek szereplői egyrészt Ady Endre, másrészt az Erdélyi Irodalmi Társaság vezető tagjai voltak. Az ügyből lovagias affér is támadt, amennyiben Gyalui Farkas egy. könyvtárigazgató Lovass Andor ny. alispán és Fekete Nagy Béla h. polgármester útján provokáltatta Adyt, aki br. Horváth Emil ügyvédet és dr. Vincze Sándor igazgatót nevezte meg segédeikül. Az ügyet jegyzőkönyvileg békésen elintézték, s ezzel az affér befejeződött.” Az eseményről az Újságon kívül más lapok is hírt adtak. (L. pl. Magyarország 1916. jan. 31. 6. l. — Napihírek.) De a párbajafférról a különböző lapok híradásainál részletesebben számol be Gyalui Farkas hét évvel később Fekete Nagy Bélához írt levele, ill. Fekete Nagy Bélának Gyalui levelére adott válasza (mindkettő Sztojka László tulajdonában). A két levél közül az első részletesen szól az ügy, illetőleg Ady cikke megírásának előzményeiről is. Gyalui Farkas levelét teljes terjedelemben, Fekete Nagy Béla válaszát jelentéktelen kihagyással közöljük:

I.

Kolozsvár 1923. I. 8

Igen tisztelt Polgármester Úr, Nagyrabecsült Uram,

Íde zárva küldöm a nálam eredetiben meglévő s bármikor nálam meg is tekinthető Ady-féle jegyzőkönyv másolatát. Legyen szabad följegyzéseim nyomán a következőkben emlékezetébe hoznom az ügy *előzményeit*: Az *Újság* c. lapban 1915 év karácsonyán talán, egy körkérdésre adott feleletek jelentek meg, az Ady és Rákosi J. közt folyt vitában. Én valami háromszor utasítottam el a kérdezőt, végre *Adyról nem is szólva*, pár soros nyilatkozatomban azt feleltem, hogy ez a kérdés más téren foly, *a vitába nem szólok bele*, de ahhoz az irodalmi irányzathoz tartozom, melyet Rákosi Jenő képvisel. Helytelenítem azt azonban, hogy valakit lekiacsinyljenek csak azért, mert „vén”. Hiszen csak azért, mert valaki fiatal, nem szükségképpen zseni. Ismerek oly fiatalat aki bár nagyon fiatal, mégsem zseni. T. i. *hét* hónapos és az anatómiai múzeumban őrzik. Ez lényege nyilatkozatomnak. Ez a megjegyzésem Ady egy pár olyan hívére vonatkozott, akik R. J.-ről, mint „vén hülyéről” s „méltóságos ökrörről” írtak, a vita kapcsán.

Az *Újság* e közleményére Rákosi Jenő (akinek e cikket néhai *Szöcs* kúriai bíró küldte el, mint Sz. azt nekem akkor mondta) felelt és újból támadta Adyt.

Ady, aki nyilatkozatomért egyáltalán nem neheztelt, akkor Kolozsvárt a New Yorkban *ivott* esténként s vele, boros fővel lévén, elhitették vagy elhitette valaki, hogy R. cikkét én sugalmaztam, mert ugyanakkor e célból Budapestre utaztam. Ezért jött dühbe.

Nekem azonban *Bécsben* volt sürgős családi ügyem, *Bpestet, menet jövet csak érintettem és a vonaton* olvastam visszajövet, nagy meglepetéssel, Rákosi cikkét, melyre Ady még az éjjel, részeg fővel kivált ellenem durva s meg nem érdemelt cikket írt — mert őt felültették.

Erre provokáltattam őt. A tárgyalás során előbb megkérdeztek az urak tőlem, hogy én sugalmaztam-e R. cikkét? Erre elmondtam, hogy ez

mily képtelen föltevés, — az ilyesmiért Rákosi halálosan megharagudott volna, de nem is beszéltem vele már akkor két (— most már 9) éve, mert nem találkozhattam vele azóta. A többit elmondja a jegyzőkönyv. Legyen szabad még fölemlítenem, hogy az *eset után* pár hó múlva *Jékey Aladár* átadta nekem is (— mint a többieknek, kiket Ady akkor szidott cikkében), azt az üzenetet, hogy *őszintén sajnálja a dolgot, de belevitték éjjel, inter pocula*. Erről Dózsa Endre úr is tud, neki Jékey elmondta, bár őt nem bántotta Ady.

Ugyanez ügyben Ady egyik barátja *K. J. jegy* alatt a *Keleti Újság* 1919. jan 31 számában *A költő Gyóniról, a kolozsvári afférről és egyebekről* cím alatt többek közt így ír:

„Még sok minden szóba került, így a kolozsváriak ellen intézett korábbi emlékezetes kirohanása is.

— Csunya dolog volt, mondja (Ady), *reggel felé írtam*, ugrattak süldő legénykék, meg kellett mutatnom, hogy csak azért is” stb. Végül, midőn egyízben szerencsém volt a Polgármester úrral találkozni, említette —, *ha jól emlékezem* — hogy Ady akivel jó viszonyban volt, hasonló értelemben nyilatkozott a M. T. Polgármester Úr előtt is.

Fogadja, kérem, kiváló nagyrabecsülésem kifejezését,
alázatos szolgálja
Gyalui Farkas

2.

Igen tisztelt Igazgató, Tanár Úr!

Bocsásson meg, hogy ily későn teszek eleget megtisztelő felszólításának az Ady-affaire vonatkozó emlékeim közlése iránt. Mentsem ki az, hogy rengeteg sok dolgom van, és vártam egy csöndes, nyugodalmas órát, a mikor a visszaemlékezés agymunkáját nem zavarja a postamunkák sürgetése.

.....
Az ügy előzményeiről nem beszélek, azokra én is úgy emlékszem, a mint hozzám intézett (23. I. 8 keletű) nagybecsű levelében méltóztatik leírni, — a mit ezért idecsatoltan visszajuttatok.

Egyebeket illetően tudom, hogy egy háborús izgalmaktól vészes nap délutánján az igen tisztelt Professor úr felkért, hogy Lovassy Andor barátommal kérjek elégtételt Adytól az Újság-beli nyilatkozatában foglalt durva sértésért. Ady közleményét már előzetesen ismertem. Biz' az meglehetősen nagy — és kínos feltűnést keltett, de a kik ismerték az Ady akkori életmódját, tisztában voltak vele, hogy tollát melyik istenség vezethette: Bachus, Gambrius, vagy valamely halhatatlan társuk. Ennek dacára úgy engem, mint tudtommal Lovassyt is kissé kínosan érintett, hogy Professor Úr megisztló bizalma épen ránk esett, a kik Adyval régebből már baráti jó viszonyban voltunk. Ezt a barátságot én azidétt meglehetősen elhanyagoltam, mert nem tetszett nekem a Bandi társaságának szünös-szüntelen, megszokhatatlan búfejtése, és a vele járó mámor. Úgy emlékszem, hogy felkérésekor tüstént őszintén meg is mondtam a Professor úrnak, hogy csak úgy vállalhatom a megbízást, ha azt békés úton intézhetjük el, és evégből Professor Úr nekünk, megbízottainak kikötés nélkül teljes jogú meghatalmazást ad.

Nekünk ez megadatván, másnap délben 12 órakor felkerestük Adyt New-York szállóbeli lakásán — ha jól emlékszem a 4-es sz. szobában, miután régesemre közös barátunk, dr. Vince Sándor Ady kívánságához képest ezt az időpontot jelölte meg mint legalkalmasabbat.

Épp mikor felérkeztünk az emeletre, nyílt Adyék ajtaja. Felesége jött ki a folyósóra, reggeli pongyolában. Siettünk a Bandi egyedüllétét felhasználni, hogy családtagjai előtt ne kelljen közölnünk vele megbízatásunkat.

Kopogtunk ajtaján, és beléptünk szobájába. A tágas, modern fogadói-
ízlésű helyiség szörnyű rendetlenül nézett ki. A sztét huzogatott székeken
férfi és női öltözet-darabok heverték, az ágyak vetetlenek, az asztalon és
éjjeli szekrényben üres sörös üvegek.

Ady ágyában felülve ismert széles mosolyával — fogadott, felénk nyújt-
va mindkét forró kezét.

— Szervusz! Örvendek, hogy látlak. Nó üljetek le. Kissé gyöngékedem,
meghültem. Hogy vagytok?

Leültünk, és röviden előadtuk, hogy mi járatban vagyunk. Ady elő-
lévén készítve látogatásunkra, nem volt meglepődve. Rögtön megnevezte
segédeit. Mi pár percig még beszélgettünk vele, aztán meleg kézfogás után
távoztunk.

Elmenőben Lovassyval szomorúan állapítottuk meg, hogy mily rosszul
néz ki szegény Bandink, mennyire tönkre tette szervezetét a sok éjjelezés.

Segédeivel még aznap délután találkoztunk a New-Yorkban. Mind-
nyájan jó barátok voltunk, — még is nehezen ment a békés megegyezés.
Végre ez is meg volt. Ha jól emlékszem, br. Horváth Emil kívánságára vettük
be a jegyzőkönyvbe, hogy a „háborúra való tekintettel” a jegyzőkönyv nem
tehető közzé.

Bizony, nem a háborúra, hanem szegény Adynkra való tekintettel
vettük be ezt a szokatlan kikötést.

Ennyi az, a mire emlékszem. Rég volt, fájdalmas volt, — de Professor
Úr kívánságára készségesen és hűen számolok be vele.

Fogadjá ez alkalommal is őszinte tiszteletem,
mellyel vagyok

Kolozsvárt, 1923. Julius 3.

régi újságíró társa
Fekete Nagy Béla

Ady s Gyalui Farkas párbajafférja az Újság közölt hírcikkéből s a fenti
dokumentumok adataiból következően jan. 27-én és 28-án zajlott le. Ady
nyomban ezt követően, még 28-án „este feleségével együtt Csucsára utazott”.
(L. az Újság idézett jan. 29-i hírcikkének befejező sorait.) A párbajafférral
kapcsolatban érdekes megjegyezni még, hogy Csinszka 1916. febr. 9-én
Csucsáról Fehér Dezsőnének írt levelében (l. Dénes Zsófia: Akkor a hársak
épp szerettek . . . Bp., 1957. 248—249. l.) azt négy napig elhúzódó esemény-
nek állítja be: „. . . egy Rákosi-inspirálta interjúért Bandi nagyon idegesen,
bátran belekötött a kolozsvári nagyszájú vezető agyakba. Gyalui (Mendel)
Farkas (Rákosi szülőtte) lovagias affért próbált csinálni az ügyből, s nekem
kijutott megint négy napi diühös izgatottság.” A rendelkezésünkre álló egyéb
adatok figyelembevételével azonban nem tartjuk elképzelhetőnek, hogy
Csinszka állítása felelne meg a valóságnak, annak ellenére, hogy levelét
Csinszka mindössze pár nappal a történetek után írta. Csinszka fantáziájában
nyilván megnőtt kissé az átélt események időtartama, miként szóban forgó
s febr. 6-án Láng Menyhérthez intézett levelében (az utóbbit l. Révész,
334. l.) egyaránt, kolozsvári tartózkodásukat is négy nappal hosszabb idejű-
ként említi, mint az a sajtóhíradásokból következik. (Adyék Kolozsvárra
érkezésére l. a [Kolozsvári kritikusairól] c. cikk jegyzeteit.)

Az Ady és a modern magyar irodalom körül folyó vita, jóllehet nem
a vita kolozsvári fejezetének folytatásaként, Adyék Kolozsvárról történt
elutazásának másnapján folytatódott. A vitában ekkor, ha burkolt formában
is, Prohászka Ottokár hallatta hangját, aki jan. 29-én a Katolikus Írók és
Hírlapírók Országos Pázmány Egyesületének XVIII. közgyűlésén népes
hallgatóság előtt a Szent István Társulat dísztermében elhangzott, a magyar

kultúrával foglalkozó s többek között — bár annak konkrét felemlítése nélkül — Andor Józsefnek az *Élet* hasábjain *Kultúránk válsága* címen írt cikksorozataival (a sorozat 1915. nov. 21-i, Adyról szóló cikkét közölve I. a Rákosi Jenőnek c. 1915. nov. közepéről való cikk jegyzeteiben. 459. l.) polemizáló beszédjében, miután előbb Rákosi Jenő felfogásához hasonló módon utalt Babits inkriminált versére és Gyóni szerepére, az irodalommal kapcsolatban a következőket mondotta:

Lesznek írók, kiknek szemük van hazájuk és népük sajátosságai s életstílusa, kiknek szívük van érdekei s küzdelmei, a néplélek járása s a történelmi psziché alakításai iránt. S lesznek mások, kik már csak unatkozni és ásitózni tudnak magyar földön, s kik ha nevetni akarnak, nem mennek fel a padlásra — mint ahogy azt valaki szigorú emberekről mondotta —, hanem elmennek Párizsba, a Szajna partjára, ott minden szép és aranyos. Ott az éjjel után is nyitott kávéházak párás ablakain pislákoló lámpafények is szebbek, mint a magyar rónák napkelte vagy napnyugta, s ott a kályhalyukakban is szebben nótázik a szél, mint akármilyen népdalban a magyar géniusz. Petőfi és Arany kismiskák, de Baudelaire és Verlaine, azok igazi tehetségek, s a magyar erő s értelmesség és józanság nem ér fel egy frigiai sapka alól kikandikáló huncutkával vagy egy csepp kelta vérrrel egy másik gall babának kisujjából. Hát biz ezek nem meglátások, hanem elvakulások, s ugyancsak nem megértések, hanem félreértések és bolondgombák.

— Ezzel szemben mondom, hogy kell írónkban józan, kell katolikus és nemzeti érzés, mellyel aztán igazán szolgálhatjuk hazánkat s nemzetünket, hitünket és eszményeinket.

— Ha leszünk ilyenek többen, sokan, akkor nem féltjük a hazát, s nem a kereszténységet, aminthogy most sem féltjük, annak dacára, hogy van több megbódult emberünk és írónk — most sem féltjük a magyarságot, és nem beszélünk a kultúra válságáról.

— Egy-két dekadens ember nem jelentheti a magyar kultúra válságát, hanem legföljebb a saját géniuszának, a saját irányzatának a csődjét. A magyar kultúra bizonyára nem megy tönkre néhány eszménytagadó, blazírt ember miatt. Annál kevésbé megy tönkre, minél kevésbé tudnak más kultúrát állítani helyébe.

Más kultúra pedig ez idő szerint nincs, és nem jelentkezik még a látóhatáron sem. Minden kultúrának létfeltétele az az életerő, melyet magával hoz a természet mélyeiből, mellyel ki tud gyújtani új eszményeket, elő tud csalni új értékeket, mely kinyilatkoztatja magát a nemzeti lélek sajátosságáiban, s a maga képeré és hasonlatosságára formál egy darab világot... követ, fát, kapufát, oszlopot, házat, ládát, ruhát, szerszámot, fegyvert, lelket, nyelvet, gondolatot, világot, s aláírja, hogy magyar lélek, magyar világ, keresztény lélek, keresztény világ. E világalkotáshoz gazdagság és lendület kell; azon fordul meg tehát az új kultúra sorsa, hogy adott-e hangot új motívumoknak, ébresztett-e fel új reakciókat, élesztett-e fel új lángokat, új fényeket, végigment-e a húsvéti reggel misztikus erejével sírok, hamvak, porok felett.

— Hol van az az új életerő, az az új teremtő lendület, melytől az új kultúrának kialakítását várjuk? Mik azok az új eszmék, azok az új élet-tartalmak és értékek, melyek az állítólagos új kultúrát jellemzik? Elhiszem, hogy vannak új, sajátos életingerek a modern nagyvárosi és nagyipari életben, ahogy bizonyára más életingerekkel találkozunk a hamburgi kikötőben és másokkal a Velencei tó partjain; elhiszem, hogy vannak új, meglepő fények és világítások a kohók körül, vannak új vonalak a vasutak által szelt, a távíró, távbeszélő és villamosságot vezető drótokkal megdrótozott vidékek

látóképein, vannak új hangok a gépek zakatolásában s új emelkedések a repülés megtapasztalásában, elhiszem azt is, hogy vannak a tömegpszichének is csodálatos megnyilatkozásai, s hogy az öntudatra ébredt és szervezett munkásmilliók az összetartás oly csodálatos példáját adják, amilyent még nem látott a történelem; de ez az új hit, új remény és szeretet csak történeti kategóriákon, új gazdasági és társadalmi elhelyezkedéssel dolgozik, s a mélységeket és magasságokat nem érinti; ha pedig azokkal végezni akarja, saját föladatait és jogosultságát ismerné félre. Van-e ebben a keresztény kultúrát „válságba” hozni akaró kultúrtörékvésben valami, ami Krisztust és a krisztusi missziót pótolhatná? Vajon az osztályöntudat, a szervezkedési szenvedély, a tudásvágy és művelődési szomj fölöslegessé teszi-e a transzcendentális vágyak és várankozások kultuszát? A városok elváltozott és kormosabb arculatából szétfoszlik-e a természet és a lét szfinkszének alakja, és kimeríti-e a szociális ember az Isten gyermekének fogalmát? A modern ember természetesen dolgozik a térben és időben való új elhelyezkedésén, iparkodik kialakítani a történeti fejlődés új lépcsőfokozatát, de ez semmit sem változtat az örökkévaló igényeken s azon a kultúrán, melyben az ember két világ: a végeség és végtelenség polgárának mutatkozik be.

Prohászka beszédjének teljes szövegét 1—2. oldalán az Alkotmány jan. 30-i száma közölte. A beszéd elhangzását követően az Ady—Rákosi-vitában ismét a nagyváradi Tiszántúl hallatta a hangját. Mégpedig rövid időn belül két alkalommal is: febr. 6-án és 13-án. A vitába vágóan a lap ekkori számaiban közölt két írás (l. a szóban forgó számok 9., ill. 13. oldalát) közül az első névalírás nélkül látott napvilágot, nem kétséges azonban, hogy szerzője csakis Szűts Dezső lehetett, aki a lapban művészetünk és kultúránk nemzeti jellegével foglalkozó s Tiszántúli álnévvel jegyzett cikksorozatában rendszeresen támadta Adyt. (Szűts Dezsőnek a Tiszántúlbán való szereplésére s cikksorozatára vonatkozóan l. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzetét. 467. l. A cikksorozatnak az Ady—Rákosi-vitához kapcsolódó két darabját közölve l. uo.) A második írás Szűts Dezső említett cikksorozata aznapi darabja után, ahhoz mintegy utószóként függesztve olvasható, s benne Szűts Dezső Rákosi Jenőnek cikksorozatára való reagálását ismerteti, ill. kommentálja. A Tiszántúl febr. 6-i és 13-i cikkének szövegét itt adjuk:

I.

Gyóni Géza versei. A háború a legnagyobb forradalmat a költészet úgynevezett berkeiben idézte elő, kizavarva onnan azokat, akik saját magukat nevezték a világ közepének, s éktelen pávahangon adtak jelt létezésükről. Ezek helyett férfias magyar lélekből jövő költői hangok csendültek fel a fegyverek zöreje között, s meglepetve láttuk egy új magyar talentum föl-szárnyalását. Ez volt Gyóni Géza, kinek gyors népszerűséget adott a verseiben lüktető megalkuvás nélküli hazaszeretet, a magyarság szeretete s annak ostromozása, ami álkultúra, álmodorú. Jele ennek az a tetszés, amely egy nagyváradi kabarében felhangzik. Gyóni Géza versei után, amelyeket egy fiatal művész, Szűcs Belli finom megértéssel, decensen és közvetlenséggel ad elő: „Gyónit, Gyónit”, kiáltozza a közönség, s a magyar verseknek tapsol az éjszakai N.-várad, mintha a hazaszeretet tiszta, szent virága nyílna az éjjel ködös mámorában, s a sok tisztátalan szó zűrzavarját egy lélekből jövő fenséges fohász némitáná el. A mulatók közönsége Gyónit kívánja hallani, s nem Adyt, még mámorosan is magyar ez a publikum, s még az éjjel káp-

rázatai sem veszik el izlését annyira, hogy ne tudjon különbséget tenni Gyóni és Ady közt. Az előbbit hallani akarja. Az utóbbit már nem ismeri, miután megismerte.

2.

A legnagyobb magyar újságíró írt nekem. Ha Nagy Ady Endre vagy Ady Nagy Endre Ő **MAGA** nem támadt volna neki Rákosi Jenőnek, a levél csak az enyém maradna. De Ady szenilis paralitikusnak mondja Rákosit, ezt a magyarságért folyton hadakozó újságírót. Nagy az öröömöm, hogy Rákosi a mienk, magyaroké s nem a nemzetietlenké. Ezért itt a levél:

Kedves Kollega!

Nagyon örvendek a Tiszántúlból megjelent cikkeinek. Mind jó, némely része igen jó, s én szívem szerint gratulálok hozzájuk.

Rákosi Jenő

E levél írója „megállj”-t mondott a destruktív iránynak s Adyéknak. Szeretjük őt ezért s amit tett a magyarságért. Hetvennégy évét a magyar imperializmus gondolatának felragyogása aranyozza be. S az a düh, amelyet belső kis irodalmi ellenségeink üvöltének feléje. Hiába. *Felköpni* a magasba már nem képesek.

A Tiszántúl fenti két írása után a vita következő dokumentumát Ignotus tollából a Nyugat febr. 16-i számának hasábjain olvashatjuk (l. 246—248. l. — Figyelő). Ignotus tárgyyszerű hangra törekvő cikkét észrevehetően nem kevésbé Prohászka Ottokárnak a vitában való, a fentiekben idézett megszólalása inspirálta. A cikk alighanem elsősorban ennek ellenúlyozását szolgálta. Ignotus írásának szövegét alább közöljük:

A Nyugat körül

Barátaim feddenek, hogy nem vagyok elég érzékeny az ízetlenségek iránt, mik újra felvetődnek a Nyugat körül. Lehet. De talán mert valóban tehetetlen is vagyok — s nemcsak én. Ami vitákat annak idején folytattam, ami munkát és küzdelmet végeztünk: tulajdonképp a jóhiszeműeknek szólt s a művészet iránt annyira, amennyire érzőknek, kiket a gondolatlan megszokás megteveszthetett a felől, hogy mi igazában a művészet, az irodalom, az írás, de a becsülettel kimondott igazság meg tudott győzni. Aki azok után, miket a Nyugat éveken át kifejtett, s a Nyugat emberei éveken át írtak — nem túlzás megállapítani, hogy jó javát annak, mi ezen évekbeli magyar irodalomnak nevezhető —, aki ezek után is képes újra elgajdolni ugyanazon szölamokat, újra elsziszegni ugyanazon gyanúsításokat s újra elhinni ugyanazon ostobaságokat, mint a nyolc-tíz év előttiék: az vagy megátalkodottan rosszhiszemű, vagy gyógyíthatatlanul hivatlan, avatatlan és tudatlan úgy nemzeti, mint irodalmi dolgokban. Ilyesmivel szemben helytállni, kiállni, megállni bizonyára lehet hivatás és feladat a legderékabb számára is. De a derékségben ritkán van meg az a fajta lelemény és szívósság, mint a lelkiismeretlenségben — s még ekkor is úgy lelkiismeretnek, mint idegzetnek dolga, hogy az ember képes legyen effélékben — egyébkor, békében, bármily fontosakban — támadni, védekezni és tülekedni olyankor, mikor testvéreinknek és ellenségeikül is felebarátainknak vére fűrésztki napról napra és óráról órára emelkedő árvízvonallal a javakat, melyek körül hajbakaphatunk. Az én idegzetem, megvallom, nem bírja, s úgy látom, hogy társaink, bár személyükben akárhányan egyenesen érdekeltettek, szintén belelankadnak

most az irodalmi polémiaiba. S nem is hiszem, hogy ezzel sokat, alkalmat, kötelességet mulasztanánk. Nem szóltam volna róla, de ebben az összefüggésben s mint biztos mértéket jólesik elmondanom, hogy a Nyugat soha jobban nem állott olvasók és előfizetők dolgában, mint e szorongatásos időkben — hogy generalistól huszárzászlóig hozatja és reklamálja a sáncárokat, s olvasói és előfizetői között azon magyar arányban vegyül a nemzet értelmisége, mint e sáncárokbán. Biztató névsor azok számára, kik háború utánra jóban és lelkekben megújult Magyarországot várnak — a statisztika ellenállhatatlanságával mutatja, hogy a settenkedés éppen arrafelé nem keverhette gyanúba munkánkat, amerre számítását vetette. Nem tartok hát tőle, hogy minden tisztos íróművészetnek ma, akárminő támadással és mesterkedéssel szemben, elég ne volna egyszerűen *lennie*. Ha van lelke a lelketlenségnek *ilyenkor* nekikesni: a Múzsák nem nyelvelhetnek vissza. S hála istennek: nem is szükség, hogy tegyék.

Tragikomikum persze van benne, ha éppen a nemzeti tűz- és vérpróbának ez irgatózatosan komoly napjaiban íródik le egy-egy közhely, melynek a betűje s a való értelme égető és gyilkos voltáról nyilvánvalóan nincs ítélete az ártatlanságnak, mely hagyományos gondolat nélkül valósággal vetette papírra. Olyasmit olvasok például — s legújabb magyar irodalomtörténet gyanánt —, hogy a Nyugat köre szakított a nemzeti iránnyal, s hadat izent az Arany Jánosban megtestesült nemzeti hagyománynak. Nem tudom, tudja-e e vád írója, s tudja-e kiadója, a Révai Lexikon, hogy nyomban ki nyomtatása percében minő értéktelen sajtupapírossá avították ez értesületlen s a valóságot megtagadó állítással az ő lexikonukat. A nem tudás nem mentés, s aki irodalomtörténetet ír, köteles ismerni azt az irodalmat, amelyről ítélt. Aki a Nyugat mozgalmáról ír és ítélt, kivált véglegesen ítélt, annak kötelessége tudni, hogy a tehetség, a hivatottság, az igaz és egyéni művészet tiszteletével természetesen kifejtett a Nyugat körében olyasmi, amit csak Csokonai- meg Vörösmarty- meg Arany-kultusz névvel lehet jelezni — hogy ha ez vagy az az író elvéte különvéleményt mondott, amaz vagy emez a rajongás állt vele vitába saját sorainkból —, hogy Petőfi és Arany két művészeti felfogásnak zászlófelírása költőink közt, kik felfogásukban különbözhetnek, de nem e felfogások kölcsönös tiszteletében, s hogy nevezetesen nincs hívebb és értőbb követése Arany Jánosnak, mint követni őt abban, ami művészetét halhatatlanná teszi: a művészi eredetiségben, újságban és függetlenségben. Hát majom a magyar, hogy szakítás a nemzeti iránnyal, ha kimondják, hogy a művész ott kezdődik, ahol nem utánoz senkit? Hát kitagadottja a világnak s a mának, s nem eleven lény, hanem gramofongép a magyar, hogy szakítás a nemzeti iránnyal, ha a művész magamagát, saját napjait, a mának gondolatait és fejlődését fejezi ki, s nem régi állapotok régi lelkét leheli gépi lélegzettel? Kisebb ember Simonyi őbester, ha a mai magyar huszár árokban és gépfegyverrel harcol — s a sáncárkos és gépfegyveres magyar szakít-e a nemzeti hagyománnyal, ha ma nem úgy forgatja a kardot, mint Simonyi őbester? Petőfi és kivált Arany János hatalmas területtel gyarapította a magyar művészet birtokállományát, mikor a bűbájos Vörösmartyanak, hogy úgy mondjam: nemesi költészet után a népiséget is belehódította a nemzeti művészetbe. Megtagadása-e Arany Jánosnak, és szakítás-e a nemzeti művészetrel, ha ennek tartományába most bevonják a nemzeti életnek a népiségen kívül és fölül növekedett területeit? . . . És így tovább . . . és így tovább . . . nem volna érdemes vért ontani ez életért s életet adni teljességéért, ha ezeket ma még magyarázni s éppen a mai napokban ismételni kellene. Ezek az igazságok épp úgy érvényesülnek a maguk s a velük átítatott igaz művészet belső erejével a magyarság életében, mint maga a magyarság a világ életében.

Ártani tehát nem árt semmi támadás, semmi gondolatlanság vagy mesterkedés, mely az irodalomnak diadallal elintézett perét a háború zavarosára számítva szeretné felújítani. De fájni fáj e hangok közül azt a hangot is kihallani, melyet ma szeretünk a nemzeti értékek érc-készletéhez számítani: a szentéletű székesfehérvári püspökét. Kivált mert ezzel a szentéletű püspököt ugyanabban találjuk, amiben éppen őt fájdalmas találni: értesületlenségben. A katolikus írók és újságírók Pázmány-egyesületében elmélkedett nemrég irodalmi dolgokról, s meglehetősen zavarosan s olyan általánosságban, mely elárulja, hogy alig olvasott valamit azoktól, akikről ítéletet mond, célzott modern és perverz írókra, kiknek kismiska a hazafiság, unalom a magyar róna, és epedésük a Szajna . . . szégyellem leírni, amiket ez ország egyik különben legműveltebb és legkiválasztottabb egyénisége nem állott elmondani. Ha a szentéletű püspök csak annyi figyelemmel kísérte volna az új magyar irodalmat, amennyivel bizonyára elolvasna legalább egy ott írt teológiai dolgozatot, mielőtt valamely szeminárium szelleméről ítéletet mond: tudná, hogy az a Szajna, amelyről a mai magyar írók írtak, ugyanaz a Szajna, amely Petőfinék is szent folyója volt, s ugyanúgy volt nekik szent folyójuk, mint Széchenyi Istvánnak a Themze. Ha a szentéletű püspök annyi érdeklődéssel olvasta volna a mi írónkat, amennyire Bergsont vagy Boutroux-t bizonyára méltatja, tudná, hogy legvilágpolgáribb írónkra sem voltak soha akkora s kivált nemzetietlenítő hatással Voltaire-től Renan-on át Baudelaire-ig és Verlaine-ig a franciák, mint a művelt magyar katolikus főpapokra Bossuet-n kezdve Joseph de Maistre-en és Chateaubriand-on át Dupanloup-ig a francia krisztianizmus. Hogy a nagyműveltségű és apostoli lelkű főpap azt érzi, hogy kötelessége ilyen — bocsánat, de nem tudok rá udvariasabb szót — piaci közhelyekkel bélyegezni meg írókat, kik közt, mint ő mondja, dögiben vannak az Übermenschek: az is a legrosszabb értelemben értett dupanloup-i hatás és hagyomány. Bizonyára: van egyházi hagyomány, mely ilyesmiket vél egy főpap kötelességének. De voltak az egyháznak nagyjai, kik abban látták a nagyságot, hogy maguk teremtettek új hagyományokat a régiekkel szemben. A Kettelerek, a Newmanek, a Manningok s a — Prohászákak. A szentéletű püspöknek csak önmagához kéne hűnek lennie, hogy legszentebb hivatása és küldetése iránt hűtlenségbe ne essék.

Az isten nemcsak irgalmas, de kérlelhetetlen is, és megbünteti a legszentebb életű püspököt is, ha inkább kacérkodik hivatásával, semmint betöltené. A kismiskák közt, kik szava szerint dögiben vannak: a szentéletű püspök úr kétszer is külön ujjal mutat rá arra a költőnkre, kinek a babája kisujja felér eggyel és mással. A szentéletű püspök nem gondolt rá, hogy ez a kismiska az a kismiska, ki szerzetesiesen ájtatos és megszálított munkavégzésével most van lefordítóban az Isteni Szinjátékot, a katolicizmus legdicőbb költői alkotását, olyan magyar nyelvre, ahogy Arany János óta remeket remekbe nálunk nem fordítottak. A szentéletű főpap nem sejtí, mily eretnekség az ő orleans-i militanciája ahhoz a katolicizmushoz képest, amit a Babits munkája jelent. Mint ahogy kemény kálvinizmusában mennyivel keresztényibb az Ady Endre sziklagörgető izsajássága a római kavicshajigálásához képest, amibe a püspök úr nyilvánvaló járatlanságból, nyilvánvaló értesületlenségéből, tehát a felelősség s a lelkiismeret főtisztjénél legkevésbé sem bocsánandó könnyűségből keveredett bele.

De elég lesz már — s szeretném, ha elég volna mindenkorra. Kár értünk, hogy szitkokban, vádokban s csúnya vádolásokban fogyjon az az erőnk, melynek ige a hivatása. Én szívesen viselem a feddést, hogy érzéketlen és tehetetlen vagyok — jobban, mint azt, ha kicsiny érzésekre fordítanék ügyeskedő tehetséget, mikor nemzetem életéről, az emberi nem méltóságának megmaradásáról van szó. Gyógyíthatatlan a babonám, hogy aszerint nézem

szóbaállásra méltó embernek a művelt embert, amint szó nélkül megérti, s ha elfogadja, ha nem: de tiszteli és tisztességnek veszi a tisztos törekvést.

Az Ady—Rákosi-vita további eseményeire l. Az én kálvinistaságom c. 1916. márc. 16-i cikket és jegyzeteit (120., ill. 542. l.).

tekintetes Szerkesztő úr: Az Újság szerkesztője ekkor Szász Endre. — ha már nem főrendiháziságotól jövő: célzás Rákosi Jenő 1903-ban elnyert főrendiházi tagságára.

102. *Az én kálvinistaságom*

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 10 oldalszámozott fólió, 170×210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával a rovatcím: *Disputa*. Ettől jobbra idegen kéztől ceruzával: *petit ritka*. Az OSzK tulajdonában. Jelzete: Quart. Hung. 2162.

Megjelent: Ny 1916. márc. 16. 378—379. l. — *Disputa* — Ady Endre

A cikk a Nyugatban erősen megcsonkítva jelent meg. (Vö. A Protestáns Szemlének c. 1916. máj. 5-i cikkel. 122. l.) A cikkből a cenzúra egy teljes bekezdést hagyatott ki. Más továbbá a Nyugatban a 3. bekezdés 7—8. sorában zárójelbe tett szövege is, aminek enyhébb formát feltehetőleg a Nyugat szerkesztőinek tanácsára, esetleg a cenzúra felszólítására adott Ady. Kötetünkben közlésünk a kéziratot követi.

[*] Eredetiben: s s

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Bek.	Sor	<i>Kézirat:</i>	<i>Nyugat:</i>
1.	6.	fontosságu . . . bornyut	fontosságú . . . bornyút
1.	9.	uj	új
1.	11.	honfiu	honfiú
1.	18.	zsidóság?, —	zsidóság? —
1.	21.	Debreczen'':	Debreczen'':
1.	23.	egyetemért. S milyen	egyetemért, s milyen
1.	27—28.	debreceni	debreczeni
2.	1—5.	No mindegy: a stréber . . . Rákosi-Kremsier Eugén.	Ezt a bekezdést a Nyugatban a cenzúra törölte. A törlést ki-pontozott, ill. üresen hagyott rész jelzi.
3.	1.	No; most	No: most
3.	1—2.	debreceni	debreczeni
3.	7—8.	másodszor (ki tudja? Rákosi még sokáig élhet vagy a családját el akarja helyezni megint?)	másodszor (jó mindenre gondolni)
3.	9.	Debrecen	Debreczen
3.	13.	megmarad	meg is marad

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
1.	3.	század (A szó után törölve: <i>elején</i>)
1.	4.	származásunk s (Az s után beszúrva: <i>egyik</i>)
1.	5.	akkor (Eredetileg nagy kezdőbetűvel írva, az A erősen törölve, fölé írva: a)

Bek. Sor

1. 5. még az (A kiemelt szövegrész után eredetileg: *y*; ez erősen törölve, majd föléje beszúrva: *Ipszilon*; Az eredeti *y* alá írva: *nem*, majd ennek meghagyásával a beszúrás után újra, olvashatóbban kiírva: *nem*)
1. 6. hagyott (Az *ny*-nek is olvasható *gy*-ből az *y* eleje két vonással levágva)
1. 8. Aranyos-Meggyesen (A szóvégi *n* törölve; fölé írva olvashatóbban: *n*)
1. 13. a fia, a (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *kálvinista pap*;- a beszúrás második szavának *a*-ja fölött egy ékezet törölve)
1. 14. Szóval, (A vessző után törölve: *be*)
1. 19. hogy az (Az *az* után törölve: *az*; fölé írva: *én*)
1. 27. guta (A *t* után valószínűleg egy *t* törölve)
2. 1. stréber (A szó után zárójelben beszúrva: *nincs jobb magyar szóm*)
3. 1. Rákosit (Az *R* alatt egy rövid vízszintes vonal törölve)
3. 9. protestáns (A második *t* után egy betűnyi törlés)
3. 12. érdemes (A szó után beszúrva: *volt*)
3. 13. undorral (A második *r* beszúrva)
3. 14. bölcsek (Az eredetiben a szó elválasztva; az első szótag után az új sorban, a második szótag előtt két betűnyi olvashatatlan törlés)

A kéziratához képest a következő mailól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

Bek. Sor

		<i>Kézirat:</i>
1.	1. őszám, Adi	ősöm Adi
1.	2. Szilágy vármegye ... is), a	Szilágyvármegye ... is) a
1.	5. ipszilon	Ipszilon
1.	6. fontosságú), Adi ... bornyút	fontosságú) Adi ... bornyut
1.	7. Jól tette, s jól tette	Jól-tette s jól-tette
1.	9. új	uj
1.	11. honfiú	honfiu
1.	12. használták, s	használták s
1.	15. vagyok, s	vagyok s
1.	16. benne volt	benne-volt
1.	17. internacionalista	internacionálista
1.	18. liberalizmusomban ... zsidóság? —	liberálizmusomban ... zsidóság?, —
1.	20. protestantizmus	protestántizmus
1.	21. Debrecen": nem ... Debrecen	Debrecen": nem ... Debrecen
1.	25—26. Diákkongresszusokról	Diák-kongresszusokról
1.	26. öcsémre, s	öcsémre s
1.	27. ez a — Nándor	ez az — Nándor
2.	1. Baltazár	Balthazár
2.	2. teológus diákokat ... is: akiket	teológus-diákokat ... is: akiket
2.	5. mások, s	mások s
3.	1. No: most	No,: most
3.	2. ifjúsága ... Nyugat	ifjúsága ... „Nyugat”
3.	3. előtt, s	előtt s
3.	6. életében, és	életében és
3.	8—9. élhet, vagy ... megint?), másodsor	élhet vagy ... megint?) másodsor

A cikk megírásához az indítékot Adynak két, közel egy időben lejátszódtott esemény adta. Egyfelől a Debreceni Egyetemi Kör ifjúságának állásfoglalása az Ady—Rákosi-vitában (ez utóbbira l. a Távolság a csatatérről. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.), másfelől Rákosi Jenő 1916. márc. 12-i felolvasása a pesti református teológusok irodalmi estélyén.

Az előbbire 1916. febr. 19-én a Debreceni Egyetemi Kör közgyűlésén került sor. A kör csaknem valamennyi tagjának jelenlétében lezajlott közgyűlés legfontosabb napirendi pontja az egyetemi ifjúságnak a „Dunántúli és a Nyugat között folyó irodalmi vitában” kialakítandó álláspontja volt. A napirend e pontjához kapcsolódva több felszólalás hangzott el, majd a kör elnöke, Ferenczy Károly, a kérdéses irodalmi vita jelentőségét taglaló beszédje végén írásba foglalt határozati javaslatot terjesztett elő, amelyet a közgyűlés egyhangúan megszavazott. (L. K. Gy.-nek a közgyűlésről megjelent tudósítását a Debreceni Egyetemi Kör folyóiratában: Az Egyetem 1916. márc., 4. sz. 24—26. l.—Különlélek.) Két nappal később egy a maga és az Egyetemi Kör nevében írt levél kíséretében Ferenczy Károly a határozati javaslatot elküldte Rákosi Jenőnek, aki febr. 24-én Dunántúli aláírással s rövid kommentár kíséretében Ferenczy levelét és a határozati javaslatot egyaránt közzétette a Budapesti Hírlapban. (L. BH 1916. febr. 24. 1—2. l.) Rákosi Jenő febr. 24-i, a szóban forgó két dokumentumot tartalmazó közleményének szövege a következő:

Levelek

A debreceni egyetemi kör elnökségétől a következő levelet és határozati javaslatot kaptuk:

I.

Debreceni Egyetemi Kör

33/1916. egy.kör.

Debrecen, febr. 21.

Mélyen tisztelt Dunántúli!

A Debreceni Egyetemi Kör ifjúsága élénk figyelemmel kísérte azt az irodalomtörténeti jelentőségű vitát, amely Dunántúli és a Nyugat közt indult meg. És úgy gondolta, hogy nem mehet el e vita mellett anélkül, hogy meggyőződésének kifejezést ne adjon, annál is inkább, mert hiszen — amint ki méltóztatott fejezni — nem is annyira irodalmi vitáról van itt szó, mint inkább ama törekvésekről, amelyek miatt a világháború rémes tüzei égnak.

A Debreceni Egyetemi Kör ifjúsága nem vállalhat közösséget — tekintés bár ezt irodalmi dogmatizmusnak, ami ellen előre is tiltakozunk — olyan életiránnyal, olyan életfölfogással, mely az egyén nézőpontjából ellenkezik azzal az isteni élethivatással, amelyre mindenki hivatva van, a nemzet múltját pedig megtagadva, jövője sírját készíti elő.

Mi szeretjük az irodalmunk múltját s jövőjét. Akarjuk a fejlődését. Örömmel üdvözöljük az új formákat, az új színeket, az új költői meglátásokat. A mostani irodalom termékeit is szeretjük, ha azok egészséges lelki világot tükröznek vissza. Ne vádoljon minket senki irodalmi ortodoxiával! De nem szeretjük, és nem is fogjuk szeretni az olyan irodalmat, amelyik himnusza akar lenni az élet szennyének, betegségeinek, bűneinek! Mutassa be ezt is, de ne hazudja rá a betegségre, hogy egészség, a szennyre, hogy tisztaság, a bűnre, hogy erény!

Úgy látjuk, hogy az az életfölfogás, amelyet a Nyugat, a modernség palástja alá húzódo irodalom, szanktifikál, nem lehet fundamentuma nemze-

tünk jövődõ nagyságának, s ennek a meggyõzõdésének adott kifejezést egyetemi körünk, midõn határozati javaslatomat egyhangúan elfogadta.

Amikor ezt van szerencsém megküldeni, egyúttal õszinte tiszteletünk és szeretetünk nyilvánítása mellett maradok a

Debreceni Egyetemi Kör nevében is mindenkor kiváló tisztelõje és kész híve:

Ferenczy Károly elnök.

A levélben említett határozati javaslat a következõ:

II.

Határozati Javaslat

a Dunántúli és a Nyugat közt folytatott irodalmi vitában való állásfoglalásra vonatkozóan.

A Debreceni Egyetemi Kör mindenekelõtt hangoztatni kívánja, hogy illetékesnek tartja magát a szellemi élet bármely irányú megnyilvánulásával, közelebbrõl az irodalmi irányzatokkal szemben való kritikai állásfoglalásra. Amikor azonban jelen esetben meggyõzõdésének õhajt kifejezést adni: elsõsorban nem irodalmi nézõpontok vezérlik.

A Debreceni Egyetemi Kör fõltétlen tiszteletben tartja az egyéni szabadságot arra nézve, hogy pusztán irodalmi, közelebbrõl költõi látószõgbõl ki-ki tetszése, ízlése, saját legjobb meggyõzõdése szerint alakítsa ki egy irodalmi, közelebbrõl költõi irányzattal szemben értékítéletét. Úgy véli azonban, hogy egy irodalmi irányzat teljes megismerésénél s így helyes megítélésénél nem lehet kizárólagosan irodalmi, mondjuk költõi nézõpontokra szorítkozni, minthogy az irodalom, a költészet mindig az egyén s egy nemzet életének, világnézetének visszatükrözõje, esztétikai, erkölcsi világának kifejezõje, életirányának mintegy szentesítõje.

Há a Debreceni Egyetemi Kör ifjúsága ennek szem elõtt tartásával szemléli a Dunántúli és a Nyugat közt folytatott irodalomtörténeti érdekességû, sõt irodalomtörténeti jelentőségû vitát: *habozás nélkül csallakozik Dunántúli álláspontjához.*

Mert azt az esztétikai és erkölcsi világot, azt a világnézetet és életirányt, amelynek — elismeri — hû, sokszor mesteri visszatükrözõje a Nyugat bélyegét viselõ irodalom — de nem abból a célból, hogy belõle kiábrándítson, sõt hogy tetszetõssé téve propagálja — a Debreceni Egyetemi Kör ifjúsága ideáljaival homlokegyenest ellenkezõnek találja, mert eszményeinek összefoglalata, amelyeknek a megvalósítása körül reá váró nagy kötelességeket szent felelõsséggérzettel látja, érzi, s akarja is érezni: *egy áldozatos életû egyénékbõl álló, tiszta lelkû, erõs testû Magyarország az összemberiség fejlõdésének, boldogulásának munkálásában.*

Amikor a Debreceni Egyetemi Kör ez álláspontját a Dunántúli és Nyugat között folytatott irodalmi vitával kapcsolatban teljes komolysággal kifejezésre juttatja, egyúttal õszinte örömmel üdvözli Dunántúlit, aki a magyar közvélemény számára a helyes megítéléshez szükséges nézõpontokat nemzetünk múltja, jelene és jövõje iránt érzett szeretetbõl — magát még személyes támadásoknak is kitéve — megadta.

A Debreceni Egyetemi Kör 1916. évi február hónap 19-én tartott közgyûlése egyhangúan elfogadta.

Balázs Gyõzõ
alelnök

Ferenczy Károly
elnök

III.

Tisztelt Szerkesztő úr, köszönöm a fentebbi két okmány közreadását. Hogy az akadémiák, az írói társaságok, akik hivatalból őrzik s ápolják az irodalom hagyományait, tisztasága, nemzeti és erkölcsös volta föltételeit és érdekeit, hogy ezek méltányolják az én fölszólalásaimat, azt mindenki természetesen tartja. De hogy az *ifjúság*, amelyet a Nyugat és iránya a magáénak hirdet, hozzá éppen a debreceni ifjúság nyújtja nekem ezt a pálmát: az sem újság ugyan előttem, mert tömérdek levelet kaptam róla. De hogy ez a színvallás ily ünnepi formában történik, és ezzel valóságos nyilvános tanúságtétel erejével bír: az nevezetes dolog, mely mindennél, amit én mondani tudnék, jobban lesújtja ellenfeleimnek képmutató és hazug iskoláját. Üdvözlöm e helyről mindazokat, akik — míg katonáink a fizikai Magyarországot védik a harcmezőn — velem itthon forgatják a fegyvert erkölcsi és szellemi Magyarországunk nagy, nemzeti érdekeiért. Tisztelt szerkesztő úrnak híve:

Dunántúli.

A Debreceni Egyetemi Kör állásfoglalása, ill. Rákosi közleménye még egyszer felszította a Rákosi által Ady s a modern magyar irodalom ellen indított — akkor már erősen lanyhuló — vita iránti érdeklődést. Az egyetemi kör állásfoglalás s annak nyilvánosságra kerülése a Budapesti Hírlapban ugyanakkor egyben a vita utolsó fejezetének kezdetét jelentette. A vita e fejezetének további dokumentumai közül a legérdekesebbek a Magyar Országos Diákszövetség hivatalos lapjában, az Egyetemi Lapokban láttak napvilágot. Az első, az Egyetemi Lapok főszerkesztőjének, egyben a Bethlen Gábor Kör elnökének, Simon Mihálynak S. M. P. szignóval az isonzói front-ról küldött, egyébként a Debreceni Egyetemi Kör állásfoglalásánál korábbról való levele, az Egyetemi Lapok 1916. febr. 29-i számában (1—2. l.). Ennek szövege a következő:

Levél a harctérről

Isonzófront, 1916. február 16.

Kedves Zalán!

Harmadik napja most már, hogy lapot kézbe venni sem értünk rá. Szerencse még, hogy a „Hőfer” naponta telefonsürgöny képében bekocog hozzánk, különben még a harcászati dolgokban is egy egész héttel elmaradtunk volna; így azonban büszkén önmagunkat is olvashattuk megint.

Négy napig jön ide a posta, és két nap a restancia. Te bizonyára csudálkozol azon, hogy miért esik bele felelős szerkesztőd efféle alapigazságok leszögezésébe. Nos, a gondolatmenet nem is olyan egyszerű, és még sincs benne semmi komplikáció.

Azon gondolkodtam el, hogy a *mi* egyetemi ifjúságunk, amely mindig tudta kötelességét, és mindenkor az ifjúi szív lelkesedésével, a magyar lélek igaz nemességével foglalt állást valahányszor a magyarság, a nemzeti kultúra úgy kívánta — a *mi* ifjúságunk, amely olyan méltóságosan tudta a szavát hallatni, amikor mindenféle irányok és különböző -isták tetszetős jel-szavakkal hívogatták zavaros útvesztőik bejárata felé, amely mögött gyökertelen növényzetek festett zöldje riktott — azon gondolkodtam el, hogy ez az igazi és nekünk annyira szívéinkhöz nőtt magyar ifjúság hol van most, hogy sorompóba álljon Dunántúli mellett, hogy vállaira emelje őt, és minden ellenkezőknek, szent tüze ellenállhatatlan erejével, a képibe dobja: „*mi*, magyar ifjúság, tiltakozunk!, *mi*, magyar ifjúság, nem engedjük, hogy ne-

vünk bitorlásával, jogaink kijátszásával, érzelmeink izléstelen kigúnyolással valaki tiszavirág népszerűséget hajszoljon, itt vagyunk, mert magyar szívünk még dobog, és ha kell, rajvonalba is tudunk ám fejlődni!"

No, ez a „rajvonal” becsúszott ebbe a tábori levélbe, de Te, Zalán, meg fogod érteni, és a végső következtetéshez is ez a szócska hoz sokkal közelebb. Ebben van benne a válasz, ez a magyarázat.

Nem találtam meg Dunántúlinál, lehet az is, hogy e rendetlen tábori olvasásnál figyelmemet elkerülte, de neki tudnia kell, és büszkének is kell arra lennie: a magyar ifjúság azzal, hogy ma *nem ért rá* nyíltan vállaira emelni őt, legfényesebben sorakozott mellette. Szent hitvallást tesz mellette, amit neki is becsülnie, tisztelnie és szeretnie kell.

A magyar ifjúság ma katona; a fiatal hazafi a háborúban = katona. Mint ilyen a nemzeti akarat végrehajtója. A végrehajtónak nincsen joga az ítélet jogi részébe beleavatkozni, nem teheti, és nem is ér rá. De nem is volt rá szükség, mert mesteri kézzel elvégzett mindent Dunántúli. És — Istenem — hogyan végezte el! A hangjában ott volt a döntő ítélet hatalmas ereje és a fiatal lelkesedés perzselő tüze. Még az ágyúk dörgő hangja között is észre kellett vennie annak az ezer és ezer magyar ifjúnak, hogy most otthon helyette is hadakoznak, és meg kellett éreznie Dunántúlinak, hogy azok a magyar szívek hálával telnek el iránta, mert az ő feladatukat is olyan gyönyörűen látta el.

Ha majd mind visszajövünk . . . , no, de mi ismerjük egymást, Zalán, és egymásnak nem szoktunk frázist írni. Érzem, hogy a jövő feladat gondolatára lelkünk összecsendül, ha területileg messze kerültünk is egymástól.

Kicsit tűzbe jöttem, még szerencse, hogy itt van a talián, és kint kezdődik is már a zenebona.

Holnap majd írok megint rólunk is valamit.

Igaz szeretettel öllelek,†

S. M. P.

Az isonzói levél közzétételével az Egyetemi Lapok szerkesztői s velük együtt az Országos Diákszövetség vezetői mintegy kinyilvánították nemcsak Rákosi Jenővel való egyetértésüket, hanem a Debreceeni Egyetemi Körrel való szolidaritás-vállalásukat is. Ezt csak aláhúzta az a tény, hogy az Egyetemi Lapok következő, márc. 15-i számában (7—8. l.) a Budapesti Hírlap nyomán leközölték Ferenczy Károly Rákosihoz írt levelét s a Debreceeni Egyetemi Kör határozati javaslatát. Rákosi Jenő meglegédeccsel fogadta az Egyetemi Lapok hasábjain megnyilatkozó állásfoglalást, s ezt az Egyetemi Lapok szerkesztőjéhez (az akkori két szerkesztő, Zsembery István és Hindy Zoltán közül valószínűleg a lapon Simon Mihály helyetteseként jegyzett utóbbihoz) intézett alábbi, Levél a szerkesztőhöz címmel az Egyetemi Lapok 1916. ápr. 15-i számában (2. l. — Hírek) közreadott levelében köszönte meg:

Igen tisztelt főszerkesztő úr, megkaptam az Egyetemi Lapok ama számát, amelyben a kedves isonzófronti levél foglaltatik. Gondolom, része van a figyelemben, mely a lap megküldésében irántam kifejeződött, s köszönöm a szíves barátságot. Meghat, hogy az én békés hadakozásom zaját meghallják még a komoly csaták ágyúdörgésében is. Üdvözetemet küldöm a levél írójának s a lap főszerkesztőinek. Kollégialis köszöntéssel főszerkesztő úrnak híve és szolgálója,

Dunántúli.

Az Egyetemi Lapok hasábjain közreadott dokumentumokon túl a vita kapcsán csupán három írásról tudunk még. Ezek egyike Szírbik Antal A leg-

modernebb aesthetika. A régi és az újmódi költészet — Rákosi Jenő, Ady Endre és táboraik a fizioiógia szögéből nézve c. füzeté, a másik Nagy Barna premontréi szerzetesnek a Keszthelyen kiadott Balatonvidék c. politikai hetilap 1916. márc. 19-i és 26-i számában (l. a szóban forgó számok 1—2. lapját) napvilágot látott cikke, végül a harmadik az Élet c. folyóirat márc. 26-i számának Ady cikke kapcsán közölt glosszája (311. l.). Szirbik füzetére l. A Protestáns Szemlének c. 1916. máj. 5-i cikket és jegyzeteit (122., ill. 564. l.), Nagy Barna cikkét, mely tulajdonképp összefoglaló ismertetése a vita egészének, s az Élet glosszáját az alábbiakban közöljük:

I.

Tollharcok a Nyugat körül . . .

Írta: Nagy Barna

I.

Most, mikor a magyar ismét megvillogtatta csatabárdját kelet kapujában, mikor a külföld is kezd bennünket Aáge Madelung szemével nézni, mikor Gyóni Géza kötetét németre fordítva szerte olvassák Nagy-Németországban, mikor elközelgetett [!] az idők teljessége, kell, hogy végighor-dozzuk tekintetünket a magyar irodalom és a napisajtó fajszeretetének megnyilvánulásán.

Nemrég, még a háború előtt, nagy zaj volt a Parnasszuson, s a nagy lármából kihallatszott egy-egy fülsértő hang, melyre fölhangzott mindig a magyar szívek élénk tiltakozása. De igazában csak most kezdenek foglalkoz-ni nálunk a „nyugatos hazafiság”-gal.

Megmozdultak a föld sarkai, s e világrengés iszonyú lelki megrendülés-sel is járt. Ily nagy istenítélet kellett ahhoz, hogy a magyar lélek ismét ráis-merjen jobb énjére, arra az ősi, tiszta magyarságra, mely nem ismeri a kör-mönfonságot, amelynek hangja egyszerű, mint a puszták harangja . . .

•

Végre elérkezett a visszahatás kora az irodalomban. A nyugatimádók bálványá ledől, papjai végsőt vonaglanak. És ez a vonaglás oly kínos, oly visszataszító.

Nem akarok a háború előtti küzdelmekre visszamenni, hisz azok csak reklámot csaptak a harcias nyugatosoknak. Csak a háború alatt történetekre mutatok rá, mert ezek a hajszáik fájtak legjobban Adynak is — amint meg-írta kolozsvári levelében.

Az első vágást Gyóni adta a Nyugatnak Levél nyugatra c. költeményé-vel. Le is szólták érte a nyugatosok e „földszagú magyar”-t, ki szerintük nem is költő, s ha van is valami jó költészetében, az is tőlük való.

De evvel nem változtattak a helyzeten. A költemény elhangzott, s hangja nem halt el a pusztaságban. Rákosi Jenőnek, a józan magyar írók típusának ajánlja költeményét, és nála meghallgatásra is talált.

*

Gyóni büszkén kiáltja a Nyugat felé: „Hol vagytok most?” És ez a kérdés hangzik véges-végig a költeményen. Hol vagytok, gúnyos mosolygók, ideálra, honra, magyart és múltat szánva nézdelők?

A vihar földjén csak egyet is lássak.
De hol vagytok, haj! Merre csak szemem lát,
Vasizmú hősök verik a gyeheennát,
Mely odvaiból zúgva tör elő.

Kiknek a magyar paraszt egyszerűsége nem tetszik, kik csak élvezni és szidni tudják a „magyar ugar”-t, ezeknek mondja a költő:

E földet s mit rajt terem a zseni,
Paraszterőnek kell megvédeni.
Mert elsodorja véres áradat,
Ki vérengzők közt védtelen marad.
És hová kéne, hogy elbujjatok,
Ha idevárnánk azt a nyugatot.

S a dekadencia híveinek büszkén hirdeti:

Akik megtartják néktek a világot:
Erkölcseben tiszták, harcban óriások,

nem olyanok, mint Párizs éjjeli rémeinek sápadt légiói.

Másik költeményében (Csak egy éjszakára) ugyanezekre és méltó társaikra, a szívtelen, gőgös hadseregszállítókra mondja:

Vakdó csillagnak mikor támad fénye,
Lássák meg arcuk a San folyó tükrébe,
Amikor magyar vért gőzölve hömpölyget,
Hogy sírva sikoltsák: Istenem, ne többet!

*

De mit várjunk azoktól, kiknek olyan ember a vezérük, ki a „Hortobágy poétájá”-ról azt meri írni:

Alkonyatok és délibábok
Mégfogták százszor is a lelkét,
De ha virág nőtt a szívében,
A csorda-népek lelegelték.

Mi volnánk az a „csordanép”, Petőfi vagy talán maga Ady a Hortobágy poétája, ki ezerszer gondolt csodaszépet, s kiből minden más táján a világnak szent dalnok lett volna,

De ha a piszkos, gatyás, bamba
Társakra s a csordára nézett,
Eltemette rögtön a nótát:
Káromkodott vagy füttyörészett.

Igen, ezt mi is elfogadjuk a Nyugat fiáról, hogy bizony sokat káromkodott és füttyörészett az irodalom cégére alatt, s talán ilyenekre mondja Arany:

Fujjad a tilinkót szettevettés szájjal
S kenje meg Apolló fürteidet hájjal . . .

*

A másik költő, Harsányi Lajos, már egyenesen Petőfi szelleméhez fordul segítségért (Prológus az új élet felé), mert

Hazudtak itt a napnyugati bölcsek.
Az idegenség sose volt úr nálunk.
Az izzó tűzben tenger arany vált ki,
És mi magyarok lelkünkre találtunk.

Harsogja szét Petőfi a magyarnak,

... hogy büszkék legyünk eztán
Magunkra és mindenre, mi magyar.

Ne búsuljunk, elérkezett az új idők hajnalhasadása, hiszen

A nagy világ megismerte erőnket,
A géniust, mely hős volt hajdanában,
S mely a kultúra jövő versenyében
Vezetni tud s fog Kelet kapujában!
Ezentúl minden drága és igaz lesz,
Ami magyar. És lesz magyar önérzet!
Magyar pecsétet ütünk mindenekre,
Mit alkottunk s nekünk adott a végzet!

*

A költők után jött Rákosi, a Budapesti Hírlap Dunántúlija. Ezt a harcot talán többen ismerik az újságok hasábjából. Az újságírókirály a sajtó hatalmas csatabárdjával nekiment Nyugat falainak, mint egykoron a Hős Botond Kelet érckapujának. A közhangulat Rákosihoz pártolt, s folytatták a többi lapok a megkezdett csatát, melynek eredőjét nem lesz fölösleges beleillesztenem az események mentébe...

*

II.

Adynak két fiatal fővárosi tanulóhoz intézett levelével kezdődött a harc. Ezek az ifjak megkérdézték Adytól, mit tart Gyóni Gézáról. Kaptak is rá furcsa választ: "... Gyóni (Áchim) Géza sohasem volt költő, s nem is lesz. Ezt még egy világháború sem tudta megcsinálni. Fiatal újságírószimattal s kényelmetlenül kényelmes helyzetében transzponálta igaz poéták formáit s hangulatait. Természetes, elsősorban engem bányászott ki, de szerencsére nem jó bányász... Csak annyi ő, mint a háborús revük szerzői..."

Dunántúli első levelében ezt helyesen nevezi „szörnyű cinikus és pökhendi levél”-nek. Jogosan veti szemére a költőnek, hogy ő is sok tekintetben a francia Verlaine-[e]ket „transzponálta.” De az a kérdés, mit is transzponált tőlük? Affektációt, szemérmertlenséget! „Ady Endre költői iskolája — úgymond — a francia szakácművészet ama fajához tartozik, amelynek büszkesége, hogy akármit: bocskortalpat, tyúkszemhulladékot, varangyos békát — mondom, akármit — úgy elkészít pikáns szószókkal, savanyú lével, fűszerezett leöntéssel, fokhagymás páccal és garníringgal, hogy az ingyen megcsettenti rá a nyelvét, de a természetes és egészséges szája — kiköpi.” Az irodalomtörténet azt fogja mondani bizonyára erre a költészetre, hogy „ez is beletartozik az irodalomba, valamint hogy hozzátartozik a Parnasszus flórájához a — bolondgomba is, mely a babér- és olajfák, a magnóliák és cédrusok tövéen és árnyában lerothadt vegetációból fakad és tenyészik.”

*

Dunántúli megbélyegző szavait magyarázhatjuk a nagy felindulással, melyet Ady szavai kelthettek benne, hisz ő mutatott rá először Gyóni költészetére is, a benne rejlő nemzeti kincsekre, ő adta ki költeményeit, mint egykor Vörösmarty Petőfiét.

Különben azt hiszem, hogy az a levél csak alkalom volt, és nem ok, hisz tudjuk, hogy Ady költői iskolájával Rákosi kezdettől fogva szembe helyezkedett. Most bő alkalma volt szemére vetni, hogy a tettek idején tagjai elnémultak, félreálltak, mert a tüzes pünkösdi lélek, mely áthatotta a népek millióit, őhozzájuk nem jutott el, holott Gyóni szava „e világháború ágyúdörgésén, iszonyú csatazaján és rettenetes gránát- és srápnellzivatarán” keresztül is eljutott hozzánk. „Kitűnt róluk, hogy sem arra nem jók, hogy a háború veszedelmeit elviseljék, sem hogy énekeljék. Róluk kiderítette a háború, hogy, jók voltak arra, hogy egy unott és megcsömörlött kornak babérral jutalmazott szórakoztató pojácai legyenek, de komoly idők, komoly emberek, komoly dolgok számára nem valók.”

*

Dunántúli egy másik levelében csodálattal tapasztalja, „micsoda mély barázdát vágott a magyar közlekiismeretbe” a „magyar parnasszus köz-tisztasága” érdekében írt levele. De elszorult a lelke annak láttára, hogy az Ady-féle irányzat megtalálta útját az iskolákba is, „hiszen az írott betű liszt-harmat és peronoszpóra lehet, amely ellepi egy-egy nemzedék rügyező életét és tönkreteszi a nemzet embertermését egy-egy félszázadra”.

Fölháborodik Babits egyik versén (Nyugat 1915. aug. 16.), melyben azt írja, hogy kedvesének kisujjáért szívesebben áldozná föl

..... a lobogó¹vért,
Mint száz királyért, lobogóért!

És „aki ezt írta, magyar állami gimnáziumban hazafiságra oktatja a gond-jaira bízott gyermekeket”.

*

Akad az ellenfélnek is egy-két védelmezője. A Világban Jászi Oszkár bizonyítja, hogy Ady iskolája nem némult el, sőt adott „néhány irodalom-történeti értékű költeményt is, de azt már nem veszi észre, hogy azt a „néhány” költeményt nem is az ő cinikus hangjukon írták.

Mariay Ödön, a Világ Tiszántúlija, fennen hirdeti, hogy az ifjúságot Adyék „ihlették” meg, és szemére veti a Budapesti Hírlapnak, hogy ott az öregek harcolnak a fiatalok ellen, holott Gyóniban Dunántúli éppen a fiatal költőt védte meg a nem éppen fiatal (38 éves) Ady ellen.

*

Bizonyára vidéki lapok és irodalmi társaságok is kiöltötték fullánk-jukat ez alkalommal. De én csak egy ilyen jelenségre akarok kitérni, melyet magam is szemmel kísérhettem, és amely leginkább kiemelkedik a többi közül.

Ady, ki egyébként is kedvelője volt Erdélynek, a múlt év decemberében ismét Erdélybe érkezett. Kolozsvárra szólította a katonai kötelezettség harcra hívó szózata. De alighogy ideérkezett, megcsendült az irodalmi harcok riadó szava. Talán kissé váratlanul érte a költőt. A Kolozsvári Hírlap karácsonyi száma felsorakoztatta a kolozsvári esztétikusok véleményét Ady ellen és mellett (ilyen is akadt egy).

Elsőnek Csengeri János dr. egyetemi tanár ítélte el Adyt, ezután jött a többi, s közülük csak egy állt melléje határozottan, ez az egy is félig-meddig nyugatos poéta volt.

*

Ady a beteg ember idegességével válaszolt bírálóinak. S jött a szenzációs levél az Újság c. kolozsvári lap hasábjain. Mi elszörnyedtünk e hangra. Ilyen hangon csak Petőfi támadott kritikusi ellen. Nem csoda, hisz meg is okolja: „Rossz idegeimnél jobban bántottak Rákosi Jenő és társai mániákus hajszái is (pár év előtt, mikor költőprimadonnának voltam kénytelen lenni, öröm volt minden bántás).”

Elsősorban Rákosinak ront, kiről bár elismeri, hogy soha jelentéktelen embernek nem tartotta, sőt ható, kormányzó valakinek, de „kártékony-ságát” már diákkorától kezdve vallotta. Nem is olvasta az ő verseit — szövi okoskodását —, legfeljebb egy-egy régi agitációra szánt szocialista verséből szokott idézni, ebben is mindig szerencsétlen kezű ember volt.

Legjobban sérti azonban az embert Adynak az a kijelentése, hogy a Budapesti Hírlap akarta csak költővé tenni Gyóni Gézát, de nem sikerült. S fennhézajzva hirdeti magyar fajiságát (persze csak Jászi Oszkár szellemében) internacionalis volta mellett (1).

Leghevesebben Csengerit, Kovács Dezsőt és Gyalui Farkast támadja, és pedig olyannyira, hogy szinte kétségbe vonjuk szavainak komolyságát. Csak egyet említek kifakadásai közül: Csengeriről, a kitűnő műfordítóról pl. azt írja személyeskedve, hogy úgy fordít magyarul, mint egy rossz varga. Ezt, úgy gondolom, Csengeriről még senki sem mondta. Ez már túlságos „szubjektív vélemény”, csak az a jó, hogy senki sem hiszi el. Ez nem felelet, ez már csak nyílt kihívás lehet. A többi rágalom szóra sem érdemes!

*

Nem mindenre kiterjedő krónikának szántam ez írást, csak ezt a néhány epizódot akartam elmondani a még folyó irodalmi harcról, mely nem hiszem, hogy ne érdekelné mindazokat, kik szebb jövő reményében várják az idők árjainak lecsillapodását, a viharzó éj után a ragyogó, hajnali fénynek, a béke reményzöld olajágának fölvilágását.

2.

Vége Debrecennek. Nos Andreas Magnus . . . Ady dühbe jött a kálvinista városra, mert a Hortobágy környékén vele ellentétes véleményt nyilvánítottak. Az idült és immár gyógyíthatatlan nagyzási mániában szenvedő lantos nedvváladékkal borítja ellenfeleit, s a nála már megszokott izléstelenség-gel belegázol az egész Debrecenbe, annyira, hogy a cenzúra is törölt a nyomtatott káromkodásból. Nem nagyon féltjük ugyan a derék magyar várost, de jó lesz megjegyeznünk, hogy a magyar Ady üti a magyarságot, és májbajos öcsémnek nevezi a rektort, aki tudásból, úri nevelésből bátran leckét adhatna neki.

Nagy Barna fenti írásával, ill. az Élet glosszájával az Ady—Rákosi-vita néven ismertté vált polémia gyakorlatilag lezárul. Csaknem egy évvel később volt azonban a vitának egy váratlan utórezgése, amelyet az akkor már közel 92 éves Léway József idézett fel. Az Ady körüli viták kapcsán ugyanis Vadnai Béla, Léwayval már a háború előtt összekötetésben állt fiatal újságról, interjú készített az agg költővel, aki Vadnainak egy későbbi, az interjú történetére vonatkozó visszaemlékezése (I. R. M. [Rónay Mária]: A történelmi nevezetességű Ady-vita. Vadnai Béla dr. két nagy magyar íróról. I. irodalom 1929. okt., 341—344. l.) szerint akkor több mint két éve már Ady s a modern magyar irodalom lelkes olvasója volt. A Pesti Napló 1917. febr. 2-i számában (15. l. — Tudomány, irodalom) megjelent, V. B. jeggyel aláírt interjúban Léway többek között Gyóni Gézáról is nyilatkozott, a következőket mondva róla:

Megvannak a fogoly író költeményei, az utolsó kötetek, miket még figyelemmel próbáltam olvasni. Megvallom, igen kíváncsi voltam, hogy mit tud ez a fiú, mert Rákosi Jenő barátom igen melengeti kebelén.

— Mondom, erős önfegyelmesséssel lapozgattam költeményeit, tud is verselni Gyóni Géza, ám a Rákosi igen feltűnő barátságát nem értem azért, mert hiszen e fiatal poéta eredetisége nem túl nagy. Lehet, kiforrija magát majd, de ma még távol áll attól a magaslattól, hová barátai emelni szeretnék.

Miként Vadnai Béla említett visszaemlékezésében olvashatjuk, nyilatkozata idézett részével Lévay az Ady—Rákosi-vitába kíván beleavatkozni: „Közvetlenül nem akart a porondra lépni — emlékezik vissza Vadnai Béla —, hiszen Rákosi Jenővel került volna szembe, akit határtalanul szeretett, tisztelt, becsült; viszont a maga részéről gyávaságnak tartotta a további hallgatást.

— Hosszas tanácskozás után végül abban állapodtunk meg, hogy egy nekem adandó interjúban mondja majd el az új magyar irodalomról való véleményét; a beszélgetést aztán a Pesti Naplóban tesszük közzé. Azt is megbeszéljük, hogy egyelőre közvetlenül Adyért nem áll ki, hanem csupán a modern magyar irodalomról mond általában véleményt; de ha Rákosi válaszában újra megtámadná Adyt, akkor a legkategorikusabban védelmébe veszi.”

A Lévayval készített interjú szövegéhez a Pesti Naplóban (H. L.) szignóval Hatvany Lajos fűzött rövid megjegyzést, Lévay Gyónira vonatkozó szavaival kapcsolatban az írva, hogy Lévay „jó ösztönrel taszítja el magától a neveléses túlzásba menő Gyóni-kultuszt. Aki eddig Gyóni ellen szót emelt, annak a nemzeti hagyomány nevében koppintottak a körmére. S íme, most maga a hagyomány erősíti meg a jobb ízlésűeknek Gyóni felől táplált rosszalló vagy legalábbis nem helyeslő ítéletét.”

Lévay nyilatkozatára Rákosi Jenő még a nyilatkozat megjelenésének napján felfigyelt, s a Budapesti Hírlap másnapi, febr. 3-i számában (2. l.) -6. jeggyel s Versekről — poétákról címmel közreadott írásával nyomban reagált is arra. Reagálása nem hagy kétséget afelől, hogy — noha Lévay egyetlen szót sem ejtett ki Ady s a modern magyar irodalom védelmében — Rákosi pontosan észrevette Lévay nyilatkozatának tendenciáját. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy Rákosi nem érte be csupán Gyóni védelmével, hanem ugyanakkor összekapcsolta ezt a „legújabb költői firma” s kimondottan is az Ady és Babits elleni támadással. Reagálásában Rákosi először is az ellen védekezett, hogy ő s Gyóni egyéb barátai, azaz hívei meg szeretnék emelni Gyóni költői rangját: „Kik a barátai, s hová szeretnék emelni — írta Rákosi —, azt nem tudom. Én sohasem láttam őt, sohasem beszéltem vele. Przemysiben kiadott versesfüzete volt az első dolga, ami szemem elé került. Ez pedig tele van olyan versekkel, amelyek a magyar költészet legjava mellé sorakoznak. Fog-e még jobbat vagy csak ilyet is még írni Gyóni, nem tudom, épp oly kevéssé, mint azt, hogy hazakerül-e még valaha szibériai fogságából vagy sem. Én őt sehova sem akarom emelni. Egy költő, akit emelni kell valahova, hamar le is zuhan onnan, ahová baráti kezek vagy pájtások munkája emelték. A költő csak ott marad meg, ahova maga repült fel.” Majd Gyónit védve s ehhez kapcsolva a modern magyar irodalom elleni támadását, Rákosi a következőképp folytatta írását: „Sok verset, sok kötet verset produkált a háború is. A legszebbek közt van Gyóni, a legérdekesebbek közt Emőd Tamás kötete. Ezen nem fordíthat semmi, ezt el kell viselnie Lévay József barátunknak és annak a V. B. nevű barátunknak is, ki Lévayt megszóltatta, de elmulasztotta az öregúr véleményét ki-

kérni a legújabb költői firmáról: Ady Endre és Társáról. Erre, úgy látszik, lapja vezérszemlelei nem voltak kíváncsiak.

De milyen érdekes az, hogy ezek a legeslegmodernebb irodalmi alakok éppen a régi irodalomnak itt felejtett nagyságához mennek véleményért. Mintha ezekben a kasírozott költői berkekben egy kis nyugtalanság és magábaszállás lenne. A forradalmat hirdetik, a fölforgatást, a múlt lenézését, úgy a formára, valamint a tartalomra nézve egyaránt, és egyik a másik után menekül a maga sivár, zavaros, affektált és erőszakolt jelenéből a múlt jeleseihez. Babits Mihály, aki tehetség dolgában nem közönséges figyelemre méltó ember, s aki munkáiban voltaképpen nem követni látszik az új költői evangéliumot, hanem mintha csupán concessiót tenne neki, régebben Dantéhez menekült, újabban Shakespeare-be merült, hogy lelki fürdőt vegyen a füstös gyári munkanapok után, melyeket a Nyugat költői officinában töltött melengető barátai körében.

Ma meg Kosztolányi Dezső tollából kapjuk Byron Mazeppájának virtuóz verselésben való fordítását. Különös, Kosztolányi is a tehetségesebbek közül való. Mintha az, akiben komoly hivatás van, nem állaná ki sokáig azt a pózos, modernre kifestett társaságot. Muszáj nekik időközönként visszaoznani a korcsmából a — templomba.”

Miután Rákosi Jenő Lévy nyilatkozatára reagálva nem csupán Győr-iről ejtett szót, hanem Adyt s a modern magyar irodalmat is támadta, a Vadnai Béla idézett visszaemlékezésében említett eredeti szándéknak megfelelően Lévy másnap, a Pesti Napló febr. 4-i számában (18. l. — Tudomány, irodalom) egy újabb interjú keretében válaszképp maga is kifejtette a nyilvánosság előtt korábban elhallgatott véleményét Adyról s a Rákosi által támadott többi modern íróról: „Hát köszönöm magának a kedves figyelmet — mondta Lévy Vadnainak —, hogy kérésemre elhallgatta azt, amit Adyról és barátairól mondtam. Azonban többé nem titkolom, hogy Adyt és társait tartom legalább olyan tehetségnek, mint aminő Gyóni Géza. Igaz, Ady néha megfélekedezik a szépről, mikor a szívhez szól, máskor meg a szív szorul nála háttérbe, ha a szépről esik szó. Ám Gyóni Géza legfeljebb a témáiban érdekes, mert a háborúról ír, és a háború most mindenkit érdekel. Költőnek, vérbeli költőnek tartom Adyt, Babitsot, Kosztolányit is, meg a többieket is.”

Lévy újabb nyilatkozatára Rákosi már nem felelt. Vadnai visszaemlékezése szerint azért, mert meghajolt Lévy véleménye előtt. S Vadnai, akit Rákosi a két Lévy-nyilatkozat után magához hivatott, idézi is Rákosi előtte mondott ezzel kapcsolatos szavait: „Kérem, nem fogom többé Adyt támadni; szívesen deferálok Lévy Józsefnek — Petőfi és Arany itt maradt élő lelkiismeretének. Ha Lévy ki akarja nyitni Ady számára a magyar irodalom fényes termeinek vaskapuit, ám parancsoljon. Tessék, sétáljon be Ady oda, ahová én állítólag nem akartam beereszteni, s — mit tagadjam — szívből fogok örülni, ha Lévy Józsefnek lesz igaza. Nem vagyok epigon, nem vagyok félmúlt, az igazi tehetségek rajongója vagyok, s szerelmese a nemes tradícióknak. Amíg Lévy József a miénk, addig a kérdésben legyen szent az ő akarata.”

Rákosi Jenő 1917 februárját követően valóban nem támadta többet Adyt. Ennek magyarázatát azonban minden bizonnyal inkább a történelmi-politikai körülmények megváltozásában, a mind szélesebben kibontakozó háborúellenes hangulatban (amikor is polémiái kapcsán Rákosi egyre kevésbé számíthatott az olvasók egyetértésére és támogatására), majd a világháború elvesztésében s a forradalom győzelmében, mintsem a Lévy véleménye iránti tiszteletben kell keresnünk. Hogy valóban nem egyszerűen a Lévy véleménye előtti meghajlásról volt szó, azt mi sem bizonyítja jobban, mint

az, hogy a forradalmak után írt visszaemlékezéseiben Rákosi lényegében minden korábbi Ady-ellenes véleményét fenntartotta, s még frazeológiáján sem változtatott, legfeljebb Ady költői tehetségét és irodalomtörténeti jelentőségét ismerte el jobban, mint korábban (I. Emlékezések. II. köt. Bp. é. n. 181—186. l.).

Mint arról fentebb szó volt, a Debreceni Egyetemi Kör ifjúságának az Ady—Rákosi-vita ismertetett, ill. közreadott utolsó fejezetét megnyitó állásfoglalása Ady cikke megírásának csak egyik inspirálója volt. E mellett a cikk keletkezésében nem kevésbé hatott közre Rákosi Jenő említett felolvasása a pesti református teológusok irodalmi estélyén. A jótékonyági célú irodalmi estre a Református Teológiai Akadémia Kálvin János Körének rendezésében a Teológiai Akadémia Ráday u. 28. sz. alatti dísztermében került sor a Teológiai Akadémia két tanárán, B. Pap Istvánon és Marton Lajoson kívül többek között Rákosi Jenő és Vargha Gyula fellépésével. Vargha Gyula néhány költeményét adta elő, Rákosi Jenő pedig Gyóni Géza költészetéről tartott előadást. Miként az estről a Budapesti Hírlap másnapi számában megjelent részletes tudósításban (Irodalmi est a református teológián. — Rákosi Jenő Gyóni Géza verseiről — BH 1916. márc. 13. 5. l. — Napihírek) olvashatjuk, Rákosi Jenőt a terembe jöttékor a nagyszámú közönség hangos tapssal üdvözölte, előadását pedig „szinte minden mondatnál megszakította... tetszésének és egyetértésének zajos megnyilatkozása”. Rákosi Jenő előadásának tartalmát egyébként csak részben, a Budapesti Hírlap beszámolója alapján ismerjük. De a Budapesti Hírlap által megőrzött részletekből is kitűnik, hogy Rákosi előadásában nem szigorú esztétikai fejtegetésekre, Gyóni költészetének puszta irodalmi méltatására vállalkozott, hanem szavait inkább a napipolitikai, ill. irodalompolitikai aktualitásokhoz igazította. Az előadásnak a Budapesti Hírlap beszámolójában följegyzett részleteit itt adjuk:

Nekem a program szerint most az volna a hivatásom, hogy Gyóni Géza verseiről szóljak. De óvakodom attól, hogy professzoros módon, katedrai és esztétikai nézőpontból bocsátkozzam a versek méltatásába, mert úgy járnék, mint az az ember, akit arra kértek, hogy beszéljen a nap szépségéről, melegéről, csodáiról. Azt kezdte mondani, mily gyönyörű a hajnal, a nap ébredése, a bíbros színek ragyogása, és a hajnalnak a szépségét dicsérte folyvást, és nem maradt ideje, hogy a nap egész pályájának a szépségéről szóljon. Gyóni költészetében is most csupán még a napkeltét látjuk, abban gyönyörködünk, de hogy miképp jut majd delelőre, mit nyújt még amíg lealkonyodik, azt majd csak később tudjuk meg, ha szerencsésen hazater a fogságból. Egyelőre fürdünk az ő fényében, amíg ő a rabság sötétségében él.

Gyóni, családi nevén: Áchim Géza protestáns papi familiából származott, s maga is a lelkési pályához fogott. Am — szerencse vagy sem — kiderült, hogy ez a pálya, a szelid oktatás, az Isten csendes, alázatos dicsérete nem neki való. Költői kitöréséből azt látjuk, hogy lelkében tűz, láva szunnyadt, s benne is megvolt az igazi költőnek az a megnevezhetetlen ösztöne, amely nemcsak Petőfinek, de a szelid Csokonainak, sőt a komoly és higgadt Aranyknak is kezébe adta a vándorbotot. Gyóni költészetéről most nem volna helyénvaló végső, lezáró ítéletet mondani, s a róla való gondolataimat a háborúba kapcsolnom, belekapcsolom abba a szép beszédbe, amelyet az inémt mondott Marton teológiai tanár úr, aki János evangélista nyomán négy jelképes lovat vezetett elénk. Én most fölédzem a győzelem, a háború, a drágaság és a halál lova után a béke lovát is, amelyet a sors, remélem, mihamar elénk vezet. Én azonban nem a jövő békét dicsérni, hanem a háború előtt volt békét ostromozni kívánom. Ez a béke iszappal borí-

tott el bennünket, de a háborúban ontott vér le fogja mosni mindenkiről ezt az iszapot, amint lemosta Gyóni Géza költészetéről is. Gyóni is tévedésekkel terheltlen ment a háborúba, de annak rettenetességei megtisztították a lelket, amint arról több versében vallomást és tanúságot tesz.

Rákosi felolvasásáról, a Református Teológiai Akadémia irodalmi est-jének részletes programjáról egyébként a sajtó híradása alapján (l. pl. Irodalmi est címmel a Budapesti Hírlap hírcikkét. 1916. márc. 11. 10. l.) Ady már előzetesen is értesült. Véleménye Rákosi szerepléséről, ill. a magyar protestantizmus behódoló magatartásáról már ekkor megfogalmazódott. Jól tükrözi ezt az irodalmi est előtt egy nappal, márc. 11-én Csucsáról Vargha Gyulához írt levele, amelyben kifejezve Vargha Gyulának Rákosi Jenővel való együttes fellépése miatt érzett csalódását — lényegében cikke gondolataival egyező módon —, a magyar protestantizmusról is ítéletet mond:

Csucs, szombat.

Méltóságos uram, (talán Kegyelmes, de nem először jártam már ilyen pórul: megbocsát?), köszönöm, hogy kegyes volt kéréseimhez. Köszönöm, hogy most, miután kéréseim igazán semmik voltak, megmaradt a jussom, hogy félreértés nélkül mondhassak ma már mást is. Fáj nekem, hogy Vargha Gyula Rákosi Jenővel és az ő ravaszkodásai révén egy újféle pázmánypéteri főladatot vállal. Ez a borzasztó háború sok ideológiát söpört el, de a magyar protestantizmust, melynek néhány írónakja, sőt főpapja is már-már a fülbe-gyóntatásig pápistásodik, meg kellene mentenünk, mert ők volnának talán a magyarság. Hódolok a tiszta életű, nagy állású s legfőbb-képen a poétaságában kifejezett előkelőségű és maradandó Vargha Gyulának. Bocsáss meg, hogy ezt meg *kell*ett írnom s halásan köszöntöm legtisztelőbb híve

Ady Endre

(L. PIM Ktt A. 109/3. és ItK 1960. 1. sz. 93. l.)

Adynak a magyar protestantizmust bíráló cikke élénk visszhangot váltott ki a protestáns körökben, s lényegében még az Ady—Rákosi-vita utolsó hullámainak elcsendesedése előtt elindítója lett egy Ady személye és irodalmi működése körüli újabb nagyarányú polémianak — Ady életében az utolsónak —, melyben a konzervativizmus és progresszió hívei a protestantizmus táborán belül, zömmel a protestantizmus különböző lapjaiban csaptak egymással össze. E polémiaiban, hasonlóan az Ady—Rákosi-vitához, a polémiaiban vallott nézetek szerint szintén több felfogás különült el egymástól: egyfelől az Ady által képviselt, mindenfajta vallásosságtól távol eső, a protestantizmusban elsődlegesen demokratikus örökséget látó vonal, másfelől az ezzel mereven szembenálló, csaknem bigottan vallásos és szélsőségesen konzervatív irányzat, továbbá egy, a két előbbi közt elhelyezkedő, vallási alapról kiinduló, de liberális, Adyhoz megértéssel közeledő álláspont, végül egy olyan felfogás, amely a két szélső ponton elhelyezkedők kibékítésére vagy legalábbis a nyílt ellenségeskedések megszüntetésére törekedett.

A polémia a mereven konzervatív irányzatnak hangot adó Protestáns Szemle hasábjain indult. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság folyóiratának az évi 4., áprilisi számában a folyóirat Ady cikkében is aposztrofált felelős szerkesztője, Ravasz László, Aleph álnévvel, ill. ró. szignóval két cikkben is reagált Ady írására. A lap sorrendjében elsőként közölt cikkben Ravasz László Ady írásának egészét támadta, a másik cikkel célja csupán az volt, hogy a szerkesztésében megjelent folyóiratot megvédje az Ady által felemlített antiszemita vádjával szemben. Ravasz László szóban forgó két cikkének szövegét itt adjuk:

Az Ady Endre kálvinistasága. Ady Endre nagyon megöregedett vagy elprimadonnásodhatott (lírai költőknél különben ez egyre megy), mert mélyen megsebezte a szívét az, hogy a debreceni diákok üdvözölték Rákosi Jenőt a Nyugat ellen vítkedő hadi tetteiért, és a pesti teológusok ugyan-csak Rákosi Jenőt kérték fel irodalmi estélyükön való felolvasásra. Erre mindjárt eszébe jut Ady Endrének, hogy pedig ő a kálvinista, s menten meg is írja (Nyugat 6. szám), hogy az üdvözlés, a „hajbókolás” mind, mind őt illette volna, és nem a jezsuita Rákosi Jenőt, aki „kálvinista-gyűlölő volt egész életében, és most csak — politizál”, először Ady ellen, azután a Nyugat ellen, azután az Új Magyarország ellen, végül (jó mindenre gondolni) a protestáns Németország ellen. Miután az ő különösen éles pillantásával így felfedezte a jó öreg Rákosi Jenő világraszóló összeesküvését, amely az ő (Ady) személyében tulajdonképpen a magyar, a német (sőt talán a világ-) protestantizmust fenyegeti, jónak látja kitergetni a Nyugat pudlijára az ő igazi kálvinistaságáról szóló bizonyítványokat. Már az magában kedves és érdekes dolog, ha valaki a kálvinistaságát bizonyítványokkal igazolja, mintha valaki a magyarsága mellett — őseit hívja mentőtanúnak. De az Ady Endre elnyűtt, összefogdosott bizonyítványai tartalmuknál fogva is igen-igen érdekesek. Igazoltatik az egyikben, miszerint Ady Endrének egyik őse a XVI. században végrendeletileg „megemlékezett” a kálvinista rektor-lévitáról. (Lehet, hogy tőle származik ez a kodicillus: az elveszett Bimbó tehén ha megkerül, maradjon a fiamé; ha nem kerül meg, akkor legyen a rektor-levitáé; azonban ezt nem lehet megállapítani.) A másik bizonylatból az derül ki, hogy egy másik őse egy borjút hagyományozott a rektor-lévitának; egy valóságos, kézzelfogható borjút. Ez a történelmi (mondhatnám: irodalomtörténeti) borjú az Ady Endre kálvinistaságának a koronatanúja, tehát méltó tisztelettel tekintünk reá. A harmadik bizonyítvány arról szól, hogy anyai dédapja, az aranyos-meggyesi kálvinista pap, a M. T. Akadémia első folyóiratára hetediknek vagy nyolcadiknak prenumerált. (Mit szólna most a Nyugathoz? Bizonyosan Rákosi-párti lenne.) A negyedik bizonyítványt maga Ady Endre állítja ki önmagáról, felségi minőségben. Ebben vigore praesentium adatok tudtára mindenkinek, hogy ő — kálvinista, s Megjelenésével (ezt a fogalmat az ókeresztények a bizáncosan ünnepélyes Epiphania szóval fejezték ki; máskor talán használhatná ezt, ha nem derogál neki, hogy eredetileg egy Jézus nevű, volt megváltóra szabták), tehát: Epiphaniájával a Protestáns és a protestantizmus jelent meg. „Szóval igazoltam magam — hajtogatja be szkrizsorait Ady —, ősi, legősibb kálvinista vagyok, s ha vallásos nem is lehettem, de életemben, munkámban benne volt a protestantizmus . . .”

Hó, itt álljunk meg, mert a szívünk összeszorult. Hiszen lehet évdőni nagy emberek kis bibéivel, de itt nem egy duzzogó zseni morcos kifakadásairól van szó, hanem a magyar köztudatba átment általános gondolatról. Arról van szó, hogy valaki lehet kálvinista — vallásosság nélkül; lehet protestáns anélkül, hogy keresztény lenne, mert a protestantizmus nem egyéb, mint liberalizmus, és kálvinista az, aki a pápistát nagyon utálja, a zsidót mérsékelten szereti. Eszerint a felfogás szerint a kálvinista nagyon jó vallás, mert nagyon keveset kell benne hinni, s mégis igen büszkék lehetünk reá; ha egyáltalában semmit sem kellene benne hinni, akkor meg éppen ideális vallás lenne. Szóval közöttünk él az a gondolat, hogy a kálvinistaság a nyaknak és a gorombaságnak a kérdése, amihez a *hitnek* egyáltalában semmi köze. Ezen az alapon követeli Ady Endre, hogy benne lássuk az eszményi protestantizmust (a Nyugat tipográfiai stílusával: a Protestánst). Azt azonban nem látja

meg senki, hogy itt egy rettenetes közhazugsággal van dolgunk, valami képtelen, ostoba idolummal, amelyik valósággal megbénít minket. Risus paskhalis fogadná azt a férfiút, aki deklarálná, hogy ő nagy zenentalentum, csak éppen hogy süketnéma, kitűnő festő, de abszolút színvak, nagyszerű költő, de soha gondolatlá vált érzései vagy érzése vált gondolatai nem voltak. Az ilyen nyilatkozatot még a Nyugat ostyáiban sem vennék be, de azt egész komoly képpel mondják és hallgatják, hogy valaki kálvinista, bár *nem vallásos*. Buzgó kálvinista, de teljesen hitetlen ember.

Nem tudom, mondotta-e Adynak valaha valaki, hogy ki a kálvinista. Én megüzenem neki. *Kálvinista az, aki az élő Isten felségjogáért küzd.* Mikor Ady Endre is hős férfi-magát erre az oltárra szánja fel, akkor igazán kálvinista lesz, minden bizonylat nélkül. Mindaddig pedig az ő kálvinistaságát csak egy borjú igazolja, és — egy másik borjú hiszi el.

Aleph

(L. Protestáns Szemle 1916. [április] 4. sz. 268—270. l. — Jelek és magyarázatok.)

2.

Antiszemitizmus? Ugyancsak Ady Endre írta: „a kálvinistaság irodalmi lapjában a legszilajabb antiszemitzmust úzi egy Ravasz László nevű, jobb sorsra érdemes, volt ember.” Hálásan köszönjük Ady Endrének, hogy lapunkat irodalmi lapnak s szerkesztőnket legalább volt embernek tartja; hiszen olyan joga és annyi erővel lapunkat leponyvázhatta volna, és szerkesztőnket elnevezhette volna tengeri malacnak vagy hiperdioxidnak is. Azonban — mihelyt a meghatottságtól szóhoz tudunk jönni — sietünk tiltakozni az ellen, hogy mi antiszemiták volnánk. Eszünk ágában sincs. Mi a magyar szellemi életnek az *etikai idealizmus* alapján való szervezését követjük. Tehát háborút viselünk minden léhaság, ledérség, ideáltalanság és erkölcstelenség ellen, akárhol találkozunk vele. Háborút viselünk az érzékiség és a kalmár szellem ellen, mert meg vagyunk gyöződve, hogy valamint nem férfi az, akinek minden gondolata a szexualitás körül jár, úgy nem irodalom és nem művészet az, amelyiknek egyetlen tárgya az erotika, és célja az üzletileg szervezett nemi sztimuláció. Hirdetjük azt, hogy a nyolcadik parancs: ne lopj, ezt is jelenti: ne csalj! s követeljük, hogy gyökerében kiirtassék ez a fogalmi egyenlet: csalni = keresni. Nem csinálunk belőle titkot, hogy utálatosnak és magyar emberhez méltatlannak tartjuk azt a pökhendi, konfidens, bizalmaskodó és cinikus modort, ami eleink szemérmes és tisztességtudó érintkezési formáját kiszorítással fenyegeti. Őszintén megvalljuk, hogy a magyar nemzeti művelődés szempontjából nem tartjuk kívánatos elemnek sem a galíciai bevándorlót, aki pálinkával és hangyasavval kezdi, sem a fiát, a vigécet, aki hadseregszállító, és milliomos lesz, sem unokáját, a szociológust, aki egy „meglátásos és kéjszagú” filozófiát ír szét az újságokba; éppen úgy nem tartjuk kívánatos elemnek, mint ahogy nem tartjuk annak a Bukarestben politúrozott oláh papokat, a becsem্পézzett idegen szerzeteseket, a bécsi zsokéklubban gőgös ürességgel kibélelt arisztokratakölyköket. Egyiket sem a vallása miatt ítéljük el; minden vallás, még a kihalt vallások is, olyan nagy, erős és szent dolog, hogy ha igazán komollyá válik, meg tud szentelni egy embert, és széppé, tömörré tud tenni egy férfi-jellemet. Mi szellemi alkatok és értékelési irányok ellen hadakozunk, mi az Antikrisztus destruktív munkája ellen küszködünk. Maga a zsidóság mint faj és vallás reánk nézve teljesen közömbös volna — mert a világtrombolás oka nem a zsidóságban mint fajban, pláne vallásban rejlik, hanem magában

az emberben — ha a zsidóság a maga sajátos kultúráköziségével ez idő szerint némely rétegében relative aggasztóbb bacilushordozója nem lenne a világlátás bizonyos csíráinak: a hedonizmusnak, az utilitarizmusnak és a történetietlenségnek. Mivel azonban tényleg az, dilemma előtt állunk.

Vagy feladjuk a világlátás elleni harcot azért, mert liberálisok vagyunk, és senkinek az érzékenységét megbántani nem akarjuk, vagy pedig megindítunk egy általános antiszemitizmust, és elkiáltjuk: üsd a zsidót, mert zsidó!

Talán megadatik nekünk, hogy egyik tör sem ejt meg. Mi azt mondjuk: *bélyegezd meg a hitványt, még ha zsidó is!* Azért várjuk és reméljük, hogy a zsidóság nemes, nagy szívei, a tiszta lelkű, rigorista erkölcsű, nagyhitű férfiak, Izrael szenvedő szolgálói, akik fajuk vétkeit hordozzák, és akiken népük bűneinek veresége van (Ésaiás 53.): testvéri kezet nyújtanak, és tanulnak tőlünk igazságot, hogy ellenőrizhessenek minket a szeretetben.

Ez a mi antiszemitizmusunk: a Mózes, a Jeremiás, a Keresztelő János és a Jézus antiszemitizmusa. Summája ott van a tízparancsolatban és a hegyi beszédben.

De azért megdöbbenő, hogy amikor mi az etikai devalváció ellen küzdünk, akkor a Nyugat „szilaj antiszemitizmust” emleget. Azt hiszem, hogy az ilyen filoszemitizmus jobban kompromittálja a zsidóságot, mint a mi „antiszemitizmus”-unk.

16.

(L. Protestáns Szemle 1916. [április] 4. sz. 270—271. l. — Jelek és magyarázatok.)

Ravasz László cikkeit máj. 5-i számában teljes terjedelmében átvette az Erdélyi Református Egyházkerület hivatalos lapja, a Református Szemle. (L. Református Szemle 1916. máj. 5. 18. sz. 283—286. l. — Különfélék.) A Református Szemlének a cikkekkel való egyetértését nemcsak az átvétel ténye jelezte, hanem a lap felelős szerkesztőjének, Nagy Károlynak N. K. jeggyel a cikkekhez fűzött rövid jegyzete is, amely nemcsak üdvözölte a cikkekben megnyilatkozó szellemet, de egyenesen síkraszállt azért, hogy e szellem a protestantizmus jegyében irodalmi téren is „kilépjen a magyar nemzet meghódításáért küzdő világnézetek harcának porondjára”, s e célból egyben sürgette a Protestáns Szemlének teológiai jellegű orgánumból „a protestáns szellemet képviselő társadalmi revüvé” való átalakítását.

A Református Szemlén túl Ravasz László mellé felzárkózott Rákosi Jenő is, aki nem mulasztotta el az alkalmat, hogy a protestáns részről indult támadás ürügyén Ravasz László első cikkének közlésével s a cikkhez fűzött kommentárjával több mint kéthónapi hallgatás után maga is tegyen egy gúnyos oldalvágást Ady irányába. (L. BH 1916. máj. 4-i sz. 5—6. l.) Rákosi Jenő közleményének szövege a következő:

Levelek

Budapest, máj. 3.

Tisztelt Szerkesztő úr, talán nem kérek sokat, ha megkérem, hogy a Protestáns Szemle ez idei 4. füzetéből kivett s ide csatolt cikkekcskének helyet adjon. A cikk címe Az Ady Endre kálvinistásága. Szerzője Aleph. A zsidó ábécé ez Alfája épp oly elmés humorral, mint végül egyszerre magasba szökő erkölcsi komolysággal intézi el Ady Endrének egy kis cikkét, mely Rákosi Jenőről szól. Minthogy pedig ez a polémikus szóváltás az én leveleimből született, s a Budapesti Hírlap hasábjain indult meg, talán föl szabad tennem,

hogy úgy, mint engemet, érdekelni fogja a Budapesti Hírlap olvasóit is. De ha nem is nagyon érdekelné, kétségkívül gyönyörködtetni fogja a protestáns folyóirat munkatársának, mondhatnám, egy felsőbbes szellemnek és egy önzéretes kálvinista írónak játszi, de pusztító szarkazmusa egy elbizott, fel-fuvalkodott, de teljesen üres fejvel és szívvel szemben.

A cikk, tisztelt Szerkesztő úr engedelmével, így szól:

[Dunántúli itt teljes terjedelmében közli a Protestáns Szemle szóban forgó cikkét, majd az alábbi sorokkal zárja a maga írását:]

Tisztelt Szerkesztő úr tán természetesen fogja találni, ha én e csattanós sorok erejét nem veszem el azzal, hogy további megjegyzéseket fűzek hozzá. Tudom, tisztelt Szerkesztő úr, hogy Rákosi Jenő boldog, ha a magyar társadalom bármely rétege őt valamelyest szolgálatra hívja, s ha megteheti, ami ez irányban tőle telik, s ebben sem a maga, sem mások vallása elejbe korlátot nem állít. Azért jólesett látnom, mikor Ady Endre urat, aki az irodalmi harcban pervesztesen a református vallás palástjába menekült további vereségek elől, de ott nem úgy járt, mint az egyszeri cigány, aki meggyóna, hogy az anyja kődménét kiporolta, s a pap vigasztaló szavaira megvallotta, hogy sajnós, akkor végezte ezt a cselekedetét, mikor az anyja is benne volt a kődménben. Ezúttal Ady Endrét a kálvinistaság hivatott és illetékes szószólói előbb kifejtették a szent palástból, s úgy porolták ki, nem a palástot, hanem Ady Endre urat. Tisztelt Szerkesztő úr hűve,

Dunántúli.

Rákosi Jenő fenti írásának megjelenése részben inspirálója volt annak a cikknek, amelyet Ady válaszul Ravasz László támadására A Protestáns Szemlének címmel a Világ másnapi, máj. 5-i számában tett közzé: l. a cikket és jegyzeteit a 122. és a 564. lapon.

Adi (Ódi) István (megolvasható sok helyütt, többek között Szilágy vármegye monográfiájában is), a tizenhatodik század közepe táján végrendeletében . . . egy bornyút hagyott a rektor-lévitának: Az eset nem a tizenhatodik, hanem a tizenhetedik században, 1623-ban történt. L. Petri Mór: Szilágy vármegye monographiája. 1901—1904. III. köt. 305. l. (Vö. még uo. 302. l. és V. köt. 14. l.) Petri Mór adata Szikszay Lajos oklevélgyűjteményén alapszik. — Diószadon, ahonnan származásunk s egy prédikátumunk is van: Az okleveles adatokban még a XVI. században is Od, később Ad néven szereplő Diószad, az Ady-családnak nevet adó Szilágy megyei helység, a XIV. sz. első felétől a XVIII. sz. végéig volt az Ady-család otthona. A család innen kapta a diószadi előnevet. (L. Ady-Múzeum I. 12—15. és EmlAE I. 49. l.) — rektor-lévita: kántortanító, aki a szentségek (keresztelés és úrvacsora) kiosztásán kívül minden más istentiszteleti cselekmény végzésére jogosult volt. — az én legnagyobb, legbüszkébben vallott őszám, anyai nagyapám apja, aki Aranyos-Meggyesen az új M. T. Akadémia első folyóiratára hetediknek vagy nyolcadiknak prenumerált: Pásztor Dániel (1811—1864) apja, Pásztor József (1781—1841), 1806-tól haláláig aranyos-meggyesi református lelkész. Ady Lajos jegyzi fel, hogy nevét Ady egy alkalommal „ujjongva fedezte fel egy a 30-as évekből való akadémiai kiadvány függelékén a kevés számú előfizető — csupa püspök és mágnás — névsorában.” (L. Ady L., 11—12. l.) Mindeddig nem sikerült azonban tisztázni, hogy Pásztor József nevét mint előfizetőt Ady az Akadémia melyik folyóiratában találhatta meg. (Vö. EmlAE I. 261. l.) Pásztor József neve ugyanis az Akadémia első folyóiratának, a Tudománytárnak (1834—1844) a füzetekben nem szerepel. — a tisztaeszlári előnevet használják: Nem ismerjük a tisztaeszlári előnév eredetét, s nem tudunk ilyen elő-

nevű nemesi családról sem, de hogy az előnév a Pásztor családban használatos lehetett, mutatja, hogy Ady édesanyjának gyászjelentésén leánynévként tiszaszézlári Pásztor Mária olvasható. Kovalovszky Miklós utal annak lehetőségére, hogy az előnév esetleg csak származási helyet jelöl. (L. EmlAE I. 223. l.) — *kálvinista pap-nagypám is kálvisebben verselt latinul*: a fentebb említett Pásztor Dániel, aki Ermsindszenten volt református lelkész. Hogy versrással is foglalkozott, arról Ady A magyar Pimodán c., a Nyugatban 1908. jan. 1. és febr. 16. között megjelent cikke II. részében is ír. (L. AEÖPM IX. 158. l.) Ady Lajos pedig megemlíti róla, hogy debreceni tanulmányai idején paszkvillusrásért bajba került. (Ady L., 12. l.) — *a protestantizmus: ... a legteljesebb magyarság*: Ady protestantizmusértelmezésére l. az Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikk jegyzeteit (221. l.). — *internacionalista vagyok*: L. erre a S ha Erdélyt elveszik? c. HSz 1912. nov.—dec.-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 206., ill. 563. l.). — „*Hejh, Debrecen!*”: Idézet Petőfi Egy telem Debrecenben c. verséből. — *Debrecen ... a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főiskoláját s vagyontát földáldozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért*: 1914-ben a debreceni egyetem megnyitásakor az egyetembe olvasztották az ősi debreceni református Kollégium akadémiai tagozatát is. Ady erre céloz. — *Kalksburg*: az alsó-ausztriai helység jezsuita kollégiumáról vált híressé, amely a klerikális szellem egyik kisugárzó központja volt. A kollégium falai között több magyar mágnesifjú is nevelkedett (Apponyi Albert stb.), akik közül nem egy jutott később jelentős szerephez az ország politikai életében. — *a gyönyörű kollégiumot, mihelyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízta*: A debreceni egyetem megalapításakor Bernolák Nándor (1880—1951) katolikus néppárti politikust nevezték ki a büntetőjog professzorává, s ugyanőt választották meg az egyetem rektorává is. — *Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó ócsémre*: Bernolák Nándorról, aki egyetemi hallgató korában vezető szerepet játszott a század első éveiben a budapesti egyetem Szent Imre Köréből kiindult s az egyetem katolikus jellegéért, „keresztény bölcsészeti tanszékekért” stb. küzdő, hírhedtté vált klerikális ifjúsági akcióban, a „kereszt mozgalom”-ban, egy diákkongresszusi szereplése kapcsán nagyváradi újságíró korában Ady már írt egyszer: l. a Diákok kongresszusa c. NN 1902. máj. 15-i cikk jegyzeteit (AEÖPM III. 224—226. l.). — *a stréber ... Baltazár püspök elküldte a teológus diákokat a frontra*: Baltazár Dezsőre l. A tarisnyás ember c. V 1911. júl. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 396. l.). Az esetről, amire Ady utal, nem sikerült közelebbit megtudnunk. — *Rákosi-Kremsier Eugén*: Rákosi Jenő, akinek családi neve korábban Kremsner [1] volt. Hasonlóan említi Ady Rákosit [Kolozsvári kritikáisairól. Levél a szerkesztőhöz] c. 1916. jan. 20-i cikkében (l. 117. l.). — *Mindenkinek tudnia illik, hogy Rákosi Jenő jezsuita*: Rákosi Jenő nyugat-magyarországi katolikus családból származott, s így valóban más vallásúként vett részt a református teológiai irodalmi esten.

Mj: VT (21.); FL (104.); Vál. (370.); Ai (386.); AEPI (III. 506.)

103. *Egy ifjú költő*

Megjelent: Ny 1916. máj. 1. I. köt. 565. l. — Figyelő — Ady Endre

Jékely Aladár (1846—1919): Közjegyzői majd járásbíróági hivatalnokkodás után 1885-től előbb segéd-telekkönyvvezető, később pedig, nyugdíjba vonulásáig, 1913-ig, telekkönyvi igazgató Kolozsváron. Verseit főleg erdélyi, kisebb részben fővárosi lapokban publikálta. Ady költészetére 1907-ben figyelt fel, s rövidesen lelkes hívévé vált annak. 1907 végén az Erdélyi

Irodalmi Társaság egyik ülésén Egy új poétához címmel már verssel köszöntötte Adyt. (L. erre Ady Endre és Jékey Aladár barátsága. Ady-könyv. Dokumentumok az Ady-kérdéshez. Bp. 1924. Amicus. 111—112. l. Jékey versét l. uo.) A vers egyben állásfoglalás is volt az Ady költészete ellen indított támadásokkal szemben, s a nagyság felé vezető úton való továbbhaladásra buzdította Adyt. Jékey később is több alkalommal állt ki Ady mellett. 1914 nyarán írt négy részes Ady c., Ady előtt hódoló verse Ady teljes nagyságának felismerésére vall. Két évvel később az Ady—Rákosi-vita (l. erre a Távol a csatatéről. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.) Ady-ellenes hajszái idején Jékey többek között ugyanezzel a versével, e vers gondolataival kelt Ady védelmére. (L. a [Nyilatkozat] c. 1915. nov. 21-i cikk jegyzetein belül. 502. l.) Végül az Ady iránti nagyrabecsülésnek, meleg szeretetnek egyik szép megnyilatkozása-ként említhető Jékeynek Ady Örízem a szemed c. költeménye parafrázisa-ként írt s a Kolozsvári Szemle 1916. okt. 29-i számában (211. l.) publikált Ady Endrének c. verse, amely az idős Jékey Adyhoz való ragaszkodásának meghatott hangú dokumentuma.

Miként Jékey Ady költészetével, Ady is korán ismerkedett meg Jékey verseivel. Kolozsvári kritikusaírói tett előbb említett, 1916. jan. 20-i nyilatkozata (l. 117. l.) szerint pár versében már mint gimnazista fiú megszerette Jékeyt. A kölcsönös rokonszenv ellenére Ady és Jékey személyesen mégis csak meglehetősen sokára ismerte meg egymást. Az Ady kolozsvári nyilatkozatára okot adó interjúsorozat készítőjének, Kőműves Nagy Lajosnak a Magyar Televízióban 1971 tavaszán elhangzott visszaemlékezése (Gépirásos szövegét l. Magyar Televízió. Iskolatelevízió. Nyolcadikos irodalom. 1. sz. „Ady Endre élete”. 1971. koratavasz. 30—31. l. A PIM gyűjteményében) szerint ugyan Ady már 1909-ben, jún. 28. és júl. 9. közti kolozsvári gyógykezelése idején megismerkedett Jékeyvel, amikor is Lukács Hugó kérésére Kőműves Nagy Lajos elkísérte Adyt Jékeyhez, de ennek ellentmond Kőműves Nagy visszaemlékezésének egy másik helye, amely inkább azt sejteti, hogy erre 1916-ban került sor. 1916-ra teszi Jékey és Ady megismerkedését Révész Béla is (l. Révész, 229. l.). E datálásokkal szemben hitelesnek leginkább az Ady-könyv fentebb megjelölt, Jékey személyes visszaemlékezésén alapuló írása tekinthető. Ez utóbbi a megismerkedés idejeként 1914 nyarat jelöli meg. 1914 nyarán, július utolsó—augusztus első napjaiban, Ady házassága ügyében járt Kolozsváron, s ekkor — mint az Ady-könyv szóban forgó írásában olvashatjuk — „irodalombarátok felhívták a figyelmét Kolozsvár nevezetességére, a mindig fiatalos színű, de bizony már öreg testű poétára, s Ady egy szép napon beállított Jékeyhez”. Ady látogatására s így a megismerkedésre ekkor annál is inkább sor kerülhetett, mert Emil Isac nem sokkal korábban küldte el Adynak Jékey Ady c. négyrészes versét (l. Isac 1914. jún. 26-i levelét Adyhoz. AEVL 476. l.), ami külön is felkelthette Ady érdeklődését Jékey iránt. A megismerkedést követően Ady és Jékey még két-három alkalommal találkozhatott egymással. Jékey Plajbászfreskó c. versének (l. Jékey A.: Versek. 1919. 84. l.) a költőtől származó datálásából (Csucs, 1917.) arra következtethetünk, hogy e találkozások egyikének színhelye Csucs volt. Az Ady cikkében említett találkozásra az alkalmat Ady kolozsvári katonai bevonulása (l. erre a [Kolozsvári kritikusaírói. Levél a szerkesztőhöz] c. 1916. jan. 20-i cikk jegyzeteit. 527. l.) adta. Ady ekkor is — ha hihetünk az egykorú szemtanúk késői visszaemlékezéseinek — lakásán kereste fel Jékey Aladárt. (L. g. i. [Gábor István]: Ady Kolozsvárott. Magyar Nemzet 1942. aug. 23. 191. sz. 13. l.) Révész Béla szerint (l. i. h.) „Jékey Aladárnak izgalmas eseménye volt Ady Endre megjelenése Kolozsvárott, és még vonzalmasabb az aktualitás, mert Ady Endre ifjú asszonyát

is magával hozta. A vén dalnok valósággal hódolattal állott meg az »úzótt álomkirály« előtt, Ady Endre megölelte a külsőre is különlegesen szép öregurat, nemes barátság szövődött közöttük, Jékely Aladár maga mögött hagyta az árvaszéki restanciákat [1], és kávéházakban, vendéglőkben, promenádon mindig Adyékkel volt, a menyecskeit is igen megkedvelte, udvarolt, amennyire egy felbuzduló, öreg lírikustól kitelik, és ez okból a hosszú verzesetet Adyról megtoldotta egy úgynevezett »adalékkal«, s az ódahömpölygés végére odabiggyesztette a lovagi bókját:

Ördög, kit megváltott egy angyal,
Égből hozott fehér arannyal,
Bandi, te vagy. ¶

A kéziratot, egy hamvadó költőlelek kigyulladt ajándékát, Jékely Aladár átnyújtotta Adyéknek." A megtoldott versen kívül Jékely még első verseskötetének egy dedikált példányával ajándékozta meg Adyt. A kérdéses, Jékely Aladár költeményei címet viselő kötetet az OSzK Kézirattára őrzi (l. Duod. Hung. 127.), s benne a következő ajánlás olvasható: „Adom ezt a könyvet Ady Endre poéta öcsémnek szeretettel én, aki szívesen vallom és hirdetem, hogy a »Holnap« mindig legyőzi a »Mát« Kolozsvártt, 1916. január 14. Jékely Aladár." E dedikáció Ady-megnevezése Ady egy korábbi, első találkozásukkor Jékely egyik Ady-kötetébe írt bejegyzését idézi. A kötetben Jékely írásával az állt, hogy Jékely Aladáré, ami után Ady odairta, hogy „akit szeret poétaöccse, Ady Endre". (L. Ady-könyv. 112. l.) Ady és Jékely egymás iránt táplált baráti érzésének melegségéről e két dedikáció is árulkodik. Jékely ajánlásának január 14-i datálásával kapcsolatban meg kell jegyeznünk még, hogy az vagy elírás 24-e helyett, vagy pedig ajánlását Jékely már Ady Kolozsvárra érkezése előtt beírta kötetébe. Talán az előbbi a valószínűbb. Az mindenesetre kizárt, hogy Ady 14-én már Kolozsváron lett volna, miként azt az ajánlás dátumából gondolhatnánk. Ennek nemcsak Ady Kolozsvárra érkezésének a [Kolozsvári kritikusaírók] c. cikk jegyzeteiben említett sajtóhíradás mond ellent, de az Ady-, illetőleg az Adyval kapcsolatos levelezés több ekkorról való darabja is. L. Ady Bölöninek, ill. Papp Viktorinak Csucsáról 1916. jan. 9-én írt leveleit (PIM A. 2/79., ill. MTA K 15/14.), Ady 1916. jan. 16-án ugyancsak Csucsáról Bölöninek küldött táviratát (PIM A. 2/80.), Török Károlyné Fehér Dezsőnének 1916. jan. 2-án írt levelét (Dénes Zsófia: Akkor a hársak épp szerettek . . . Bp. 1957. 248. l.), valamint Ady Kolozsvárról 1916. jan. 18-án Bölöni részére küldött táviratát (Bölöni, 1966. 471. l.). Az említett levelek és táviratok maradtalanul igazolják a sajtó híradását. Legfeljebb az képzelhető el, hogy Ady 18-a helyett már 17-én Kolozsvárra érkezett.

— *mint Simeon az ő énekében örült*: L. Lukács Evangéliuma 2. részének 29—32. versét, melyben Simeon hálát mond az úrnak, mert megláthatta a gyermek Jézust. — *talán harmadik, de lehet, hogy csak a második könyvét fogja nemsohára kiadatni*: Jékely Aladárnak Ady cikke megrásáig két verseskötete jelent meg, az egyik a már említett Jékely Aladár költeményei (Kolozsvár, 1891.), a másik Apró dalok (uo. 1896.) címmel látott napvilágot. Jékely harmadik kötete (Versek) csak 1919-ben jelent meg. — *Talán most vagy mostanában közlünk vagy közöltünk egy friss Jékely-verset a Nyugatban*: Jékely Tavaszunk kérdez c. verséről van szó, mely Ady írásával egy számban, a szám 548. lapján jelent meg a Nyugatban. A verset januári találkozásukkor valószínűleg Ady választotta ki közlésre Jékely költeményei közül. (Vö. Ady-könyv. 112—113. l.)

Ady cikkét Ady Endre Jékey Aladáról címmel teljes terjedelemben közli a Kolozsvári Tükör 1916. május 18-i száma (11. l.). A cikk előtt a Kolozsvári Tükörben ez áll: „A Nyugat legutóbbi számában közli Jékey Aladárnak, a kiváló kolozsvári poétának »Tavasznak kérde» című versét, s ugyanezen számban Ady Endre kedves és meleg szavakat ír az ősz poétáról. Itt közöljük a Jékey Aladáról írt kis cikket.”

Mj: VT (215.); Ai (387.); AEPI (III. 507.)

104. *A Protestáns Szemlének*

Megjelent: V 1916. máj. 5. 10. l. — Hírek — Ady Endre

[*] Eredetileg: előre

A cikk válaszul íródott Ravasz Lászlónak a Protestáns Szemle 1916. [áprilisi], 4. számában Ady ellen intézett támadására: l. erre Az én kálvinistaságom c. 1916. márc. 16-i cikket és jegyzeteit (120., ill. 542. l.). Ravasz László támadására Ady cikkével egy napon s ugyancsak a Világ hasábjain reagált Bölöni György is (l. máj. 5-i sz. 5. l.). Bölöni Ady nevének említése nélkül is Ady mellett polemizáló írásának szövege a következő:

Kálvinista klerikálisok

Kálvinista vagy? „*Kálvinista az, aki az élő Isten felségjogaiért küzd.*” Ha nem ennyi a kálvinistaságod, kiátkoz az egyházból valamelyik tudós professzor.

Itt az ideje, hogy végre megkülönböztessük egymást: *vagyunk kálvinisták*, és vannak kálvinista klerikálisok. A mozgalom szelét érezzük már régóta. Beszélj fiatal teológusokkal, akiket Kolozsvár fog szétröpíteni Erdély falvaiba, májd megtudod, hogy mily világnézeteket cipelnek magukkal. Emlékezz Sárospatakra, melynek iskoláját most telepítik Miskolcra: nem onnan indult-e ki középkori bélyegével a Zoványi-ügy? ! Nézz szét Debrecenben, diákjai nem olyan férfiút választottak-e a minap is ünneplésük tárgyává, akit mindennek el lehet képzelni, csak nem liberálisnak?

Valamikor a kálvinistaság szétszórt vidéki főiskolái és teológiai, ha a hitnek is voltak várai: erősebb várai voltak a gondolkozásnak, a szabadelvűségnek és a szabadszellemű demokráciának. A kálvinizmus nemcsak vallás, és ebben állott erőssége, hanem szabadelvű szervezetével, világius kormányzatával megpecsételt világfelfogás volt, és szelleme megakadályozója annak, hogy klerikális melegágyá váljék. Nem hitvitákban volt az ereje, nem új vallásfilozófiát hirdető professzorokban, nem papi szervezetében, hanem a polgáraiban. A kálvinizmus hatalmát nem a klerikus adta, nem egyházi birtokai (melyek nincsenek), hanem polgárainak hatalma, az az erő, és az a tudat, amelyet minden kálvinista ott melengtetett szíve szögletében, s mellyel valamiképpen a szabad Svájc szabad polgárának érezte magát valamiképpen [!]. Ennek a titkos öntudatnak melege büszkén dolgozott, s hogy milyen eredménnyel dolgozott, benne van a múlt évtizedek haladó Magyarországnak életében. Segített alkotni, és még többet segített gonoszságokat megakadályozni.

Igy volt, és így kellene lenni ma is, ha a kálvinista vezetők az újabb kor hajnalán el nem vesztették volna fejüket. Mindentől megijedtek! A parasztnak a falusi papokkal való elégedetlensége, a tiszteletes urak despotizmusa megszülette a nazaréus apostolokat. Az orvosság nem az volt, hogy parasztvezérekévé nevelték a papot: a szószékről bibliával akarták a híveket visszahódítani. A szocializmus ígéinek terjedésekor nem arra gondoltak,

hogy a kálvinista vallás szociális gazdagságát nyissák meg a népnek, hanem a szószékről fedték meg az agitátorokat. Jött az új, harcos katolicizmus. Nem arra gondoltak, hogy kitágítsák a kereteket, és demokratább szellemben kapcsolják magukhoz a nyájukat: a teológiák professzorai és a vezető papok még Prohászka sem akartak lenni, csak Csernoch Jánosok.

Igy történt, hogy az a kapocs, mely a magyar liberalizmust és a kálvinistáságot összefűzte, ma már szakadozik. Az utóbbi években minden haladó mozgalomból kiesett a magyar kálvinista egyház. Soha nem jött segítségére. És most már az egyházban is kezdenek különválni a polgárok és papi vezetők útjai. A presbiterek még úgy értelmezik a kálvinista voltot, mint ahogy értelmezték Bethlen Gábor óta. De az egyházi vezeték? A Protestáns Szemlében egy ravasz cikk már így hirdeti az új vallást: *Kálvinista az, aki az élő Isten felségjogaiért küzd!*

Te azért küzdesz, kálvinista felebarátom? Én azt hittem: sok minden másért! Azt hittem, hogy a kálvinizmusba belefér egy mai ember egész gondolatvilága. De úgy látszik, a tanár urak már kiküszöbölnek belőle minden mást. Csakis a felségjogok maradnak. Vagy csak a jogok: a hatalom, mely mindinkább kezd összetorlódni némely kálvinista klerikálisok markában.

Egy új klerikalizmus született itt, és már dirigál. Ha vallási kérdés volna, kár lenne rá szót vesztegetni. De az ország és a magyarság, a haladó magyarság kérdése. Mert itt az idő, amikor semmiféle liberális mozgalom nem nézheti barátjának a hivatalos protestantizmust. Hívveink ott ülnek a fehérre meszelt kálvinista templomok padjain, és hallgatják az Úr igéit. Az orgona sípjainak tüdeje a mi zoltárainkat fújja. A szószék az aranycsillagos kék mennyezettel még néhol a mi hangjainkat veri vissza, de a kálvinista egyház pápái már nem a mi eszméinknek szövetségesei.

Ők szemeiket már csaknem oly művészettel tudják forgatni, mint anno domini a jezsuiták, és barátságuk melege azok felé száll, akik a parasztnak visszakívánják a derest és robotot.

Böloni György

A Ravasz László támadásával indult újabb Ady körüli polémia Böloni írását követően Borsos Károly mezőtúri református főgimnáziumi igazgató máj. 9-i cikkével folytatódott. A cikk, amely az Adyval szemben felsorakozottak, valamint az Ady és hívei közti ellentétek áthidalását, a kölcsönös támadások beszüntetését célozta, szintén a Világban jelent meg (l. V 1916. máj. 9. 6.). Szövegét itt adjuk:

Oktalan harcok

Mély fájdalommal látom már évek óta, hogy a magyar kálvinizmus és az úgynevezett progresszív tábor egyes katonái között mind sűrűbben heves összecsapások, afféle előőrsi csatározások folynak. Sajnálatosnak tartom ezt a jelenséget, mert azzal a veszedelemmel fenyeget, hogy utóbb a derékhadak, a két tábor is, harcba kezdenek. Ez a harc pedig, bárhogy végződne is, egyik küzdő félnek sem hozna diadalt, de óriási elonyt jelentene a harmadik tábornak, a közös ellenségnek, a klerikális reakciósnak. Itt igazán beteljesednék, hogy „inter duos litigantes tertius gaudet”.

Nem szabad tehát harcba szállni a két első tábornak, nem szabad ezt az örömet megszerezniök a közös ellenfél részére: ezt kell kívánnia a haladás minden igaz barátjának. De mért is fognának fegyvert egymás ellen? Nincs rá semmi igaz okuk.

Az emberiség szellemi, erkölcsi és anyagi haladásának, jólétének, boldogságának folytonos előbbre vitele, intézményes biztosítása a szabadság,

egyenlőség, testvériség szellemében minden emberi zarnoksággal szemben: — ez tudtommal mind a két tábornak közös programja!?

Komoly férfiakban, akiket ily nagy, közös cél lelkesít, a kölcsönös tisztelet, megbecsülés érzésének kell kifejlődni, még akkor is, ha célkitűzésük nem közös forrásból fakad, még akkor is, ha a cél felé eltérő utakon, más-más módszerrel, más-más eszközökkel törnek. Sőt, kötelességük, éppen a közös cél érdekében, szigorú önfegyelmezőssel kerülni mindent, ami a másik fél érzékenységét sértheti, s megragadni minden alkalmat, ami a két tábornak közelebb hozhatja egymáshoz.

Erről a kötelességről feledkeztek meg mindkét táborból azok, akik hadüzenet nélkül csatározásokba bocsátkoztak. Ezeknek a csetepatéknak véget kell vetni a jövőben. Legyen komoly harc, ha kell, a két tábor között, de az ilyen nyelvtölgötés nem méltó egyikükhöz sem.

Az eddigi sűrűlódások, úgy látom, jórészt túlérzékenységből származtak. Tisztázni kell tehát az álláspontokat.

A kálvinisták, vallásuk lényegéből kifolyólag, igenis törhetetlen hívei a haladásnak, szabadságnak, egyenlőségnek, radikális liberálisok, demokraták, kérelhetetlen ellenségei minden zarnokságnak: — de szigorúan evangéliumi keresztyén alapon állanak.

A progresszívek, igaz, nem vallásos alapon küzdenek a haladás ügyéért, de nem is ellenségei a vallásnak; nem a vallás, de a vallás nevében űzött visszaélések, hatalmi törekvések, a vallás köpenyébe burkolt testi-lelki zarnokság ellen küzdenek; polgártársaik vallásos meggyőződését azonban, akár egy táborban vannak velük, akár nem, tiszteletben tartják, mert a vallást minden ember magánügyének tekintik, s feltétlen hívei a lelkiismereti szabadságnak.

Íme: a két tábornak közönségesen ismert hivatalos álláspontja. Ha a közkatonának ezt szem előtt tartják, akkor megszűnnek a határvillongások. Ám ha egyik-másik közlegény megfélemlézik magáról, illetve a hivatalos állásponttól, nincs joga senkinek a közlegény hibáját általánosítani és az egész tábornak hibáztatni.

Amíg tehát a hivatalos álláspontok nem változnak, illetve nem kerülnek szembe egymással: — nincs igazi ok arra, hogy a keresztyén radikálisok, vagyis a kálvinisták és a progresszívek egymás ellen harcba szálljanak; de megvan rá minden ok, hogy egymást nem bántva, párhuzamosan, sőt itt-ott egymást támogatva haladjanak a közös, nagy célok felé. Bár így lenne a jövőben. Nagy haszna származnék belőle a magyar közéletnek. A harmadik tábor, a klerikális reakciók, igaz, el fognak követni mindent, hogy ez be ne következék, de ez csak egy okkal több arra, hogy amazok le ne térjenek a helyes útról, el ne hagyják magukat csábíttatni a feljükk szálló szírenhangoktól!

Borsos Károly
a mezőtúri ref. főgimnázium
igazgatója

Borsos Károly cikkének megjelenése után négy nappal, máj. 13-án az Országos Református Lelkészegetesület Baltazár Dezső főszerkesztésében és Lencz Géza felelős szerkesztésében kiadott hivatalos közlönye, a Lelkészegetesület is bekapcsolódott a vitába. A liberális irányzatú egyházi hetilap máj. 13-i cikkével (334. l. — Vegyesek) s további cikkeivel egyaránt határozottan Ady mellé állt. A máj. 13-i, V. jeggyel szignált cikk szerzője Veress Jenő vagy a lap társszerkesztője, Veress István volt. A cikk szövege a következő:

Ady Endre és a Prot. Szemle. Ady Endre „Disputa” cím alatt a Nyugat f. évi 6. számában annak bizonyítása mellett, hogy régi, erős kálvinista családból származik, elítéli a dr. Ravasz László által szerkesztett Prot. Szemle antiszemita irányzatát. A Prot. Szemle jelen évi 4. füzetében a következő két cikk foglalkozik Ady Endrével: „Az Ady Endre kálvinistasága” és „Antiszemitizmus?”. Az előbbi cikket Dunántúli a Budapesti Hírlap május 4-i számában azzal a megjegyzéssel teszi közzé, hogy Rákosi Jenő, akit a debreceni egyetemi kör ifjúsága a Nyugat ellen való küzdelemben üdvözölt, a pesti kálvinista diákság pedig felolvasás tartására kért fel — „boldog”, ha a magyar társadalom bármely rétege valamelyes szolgálatra hívja, s ha megetheti, ami ez irányban tőle telik, s ebben sem a maga, sem mások vallása eleibe korlátot nem állít”. Ady Endre tudvalevőleg elítéli a Nyugatban a kálvinista diákság viselkedését Rákosi Jenővel szemben, aki szerinte „jezsuita, kálvinistagyűlölő volt egész életében”. Ady Endre az őt ért támadásokra a Világ május 5-i számában felel, s a többek között a következőket mondja: „Magamat az egyházi átok ellenére kálvinistának tudom... Ha azonban a kálvinista nevezetet köldöknézésre, szemforgató kvekkerségre, „szentgyakorlat”-ot űzők számára foglalják le hivatalosan, akkor — hát akkor, de csakis akkor, nem vagyok kálvinista”. Végül meg kell említenem e vita iratainak felsorolásánál, hogy Borsos Károly mezőtúri főgimn. igazgató „Oktalan harcok” címmel a Világ május 9-i számban elítéli a kálvinisták között dúló harcokat, amelyek csak a klerikális reakciók malmára hajtják a vizet.

E széles mederben folyó polémiáról mondjuk el a magunk véleményét röviden. Ady Endre elítéli a Nyugatban a klerikálisokkal kacérkodó kálvinistákat és a Prot. Szemlében megnyilvánuló antiszemitizmust, hivatkozva igaz kálvinistaságára. A Prot. Szemle kigúnyolja Ady kálvinistaságát, mert annak a vallásos érzelmhez semmi köze. Ha a tényeket így egymás mellé állítjuk, ebben a vitában rokonszenvünk határozottan Ady felé hajlik, aki büszkén ivatkozik az igazi liberalizmuson alapuló kálvinistaságra, amelyet mi — akik a szemforgató kegyességnek ellenségei vagyunk — nem tudunk úgy lekicsinyelni és kigúnyolni, mint azt a Prot. Szemle teszi, amely maradjon meg csak tudományos teológiai szaklapnak, és ne igyekezzék a Ref. Szemle (18. sz.) óhajának megfelelőleg prot. revüvé átalakulni. Egyébiránt — engedje meg a Prot. Szemle — az általa használt harci eszközök: ironia és gúny, a mi ízlésünket nem tudják kielégíteni.

V.

Míg a Lelkészegyesület Ady mellett emelt szót, a Kálvin Szövetség kiadásában megjelent Protestáns Egyházi és Iskolai Lap megkövülten dogmatikus és konzervatív eszmei alapról mereven Adyval és híveivel szemben foglalt állást. Előbb, máj. 14-én, Kálvinista klerikálisok — A Világ és a kálvinizmus — c., Sebestyén Jenő tollából megjelent írásával (l. máj. 14-i sz. 230—232. l.) csupán Böloni fentebb közölt máj. 5-i cikkét s a cikkben megnyilatkozó kálvinizmusértelmezést utasítva vissza, majd egy héttel később, máj. 21-én, Balatoni István mintegy Rákosi Jenő módján, a szerkesztőséghez intézett levél formájában megfogalmazott Falusi levél c. cikkével (245. l. — Belföld) a Lelkészegyesület Adyt védő s a Protestáns Szemlével szembe forduló magatartása ellen tiltakozva. Ez utóbbi cikk álláspontjával a cikkhez fűzött lábjegyzetükkel a lap szerkesztői külön is kifejezték egyetértésüket, érthetetlennek nevezve, hogy a Lelkészegyesület rokonszenve Adyék felé hajlik. A lap máj. 21-i, közvetlenül Adyt is érintő cikkét alább közöljük:

Kedves Szerkesztő Uram!

Nem szeretek sokat írkalni, mert az a véleményem, hogy minden írás értéke annyi, amennyi nemes cselekedetet vált ki az olvasóból. Ma pedig úgy vagyunk, hogy aktivitásunk a haza oltárára hordja a pozitív cselekedeteit, a mellékes harcok és hadakozások üres frázisai sem nem építenek, sem cselekedetre nem hajtanak. Jobbra-balra hadakozik a huszár, hogy az ellent távol tartsa, de mikor a *saját* soraiban vele együtt harcoló huszárok soraiba vág, vagy elmezavarodott, vagy bűnös. Egymásnak segítségére és nem rovására kell igyekezni.

Ilyenféle — befelé hadakozást, saját soraink közé vágást látok a Lelkészegetesület 20. számának 334. oldalán. A szerkesztőség „V” jegy alatt ezeket írja: „A Prot. Szemle kigúnyolja Ady Endre kálvinistaságát, mert annak a vallásos érzelmenhez semmi köze. Ha a tényeket így egymás mellé állítjuk, ebben a vitában rokonszenvünk határozottan Ady felé hajlik, aki büszkén hivatkozik az igazi liberalizmuson alapuló kálvinistaságra, amelyet mi, akik a szemforgató kegyességnek ellenségei vagyunk, nem tudunk lekcinsylni . . . stb. . .”

Engedje meg, kedves Szerkesztő Uram, hogy b. lapjában kiáltsak *vétőt* a Lelkészegetesület közlönyének ilyen állásfoglalása ellen! A magyar ref. evangélikus lelkész karának a helvetica confessioban világosan körvonalazott evangéliumi alapelveken organizált kálvinista egyház lelképásztorai egyetemének felfogását kifejezni, világosan, tisztán képviselni volna a hivatása a Lelkészegetesületnek! S íme, ez a Lelkészegetesület behódol az elvtelen, rakoncátlan, célokat és eszközöket nem válogató liberalizmus igavonójának, mikor az Ady-féle „*liberalizmuson nyugvó kálvinizmusnak*” dicsőítésébe hajtja erejét. Hát ez már igazán több a soknál! . . .

Hát az a kálvinizmus olyan kisszerűvé zsugorodott a kálvinista Róma katonáinak lelke előtt, hogy kell néki fundamentumról gondoskodni a liberalizmusban? . . . Hát nem képviseli-e a kálvinizmus az egész világegyetemet felölelő örökkévaló kérdések összes nagy kérdéseit? . . . Hát magát a liberalizmust is 400 éves harccal nem a kálvinizmus teremtette-e meg és hozta napfényre, amelynek életre hivatottságot és életképességet éppen a kálvinizmus adott?! És nem az-e a tökéletes liberalizmus, amely éppen a kálvinizmuson alapszik?! Nem ez adta-e néki a tejnek italát először, nem ez táplálta-e erősebb eledellel — és tehetetlen aggá lett-e a kálvinizmus, amelyet csak a mai korcs liberalizmus zöltségével kell etetni! ? . . .

Tiltakozom az ellen, hogy a Lelkészegetesület ily bárgyúságot tetelezzon fel felőlünk, mint falusi papok felől! . . .

A másik meg: ami megint bántó — kedves szerkesztő uram, úgy hiszem, önt is bánthatja — mikor azt mondja a Lelkészegetesület, hogy a *szemforgató kegyességnek ellenségei* vagyunk. Hogy Adyék előtt „köldök-néző” kegyesség színében leledzik mindenki, aki Isten felségjogaiért emel szót, vagy imádkozni is merészel, az még érthető, de hogy a ref. lelkészek hivatalos lapja szálljon síkra az Ady-féle „kegyesség” és kálvinistaság mellett, és ezt állítsa oda követendő példa gyanánt, ez ellen már csakugyan egy-értelemmel szót kellene emelnünk.

A Prot. Szemle szerkesztőjét vágni . . . „liberalizmuson alapuló kálvinistaság” védelembé vételével, olyan huszárvágás, mely nem az ellent sújtja, hanem saját bajtársait!

Az ellen is tiltakozunk, hogy a Szemle kizárólag csak tudományos teológiai szaklap legyen, hiszen azért „Szemle”, hogy körülhordozza tekintetét nemcsak a teol. tudományok, hanem a társadalmi jelenségek mezején

is, mely a jelenségeket is feldolgozza, miket a Szemle élesszemű szerkesztősége jól meglát.

Valóban elvárhatnók, hogy a ref. lelkészek lapja ilyen mézesmazzaggal ne szolgáljon az álliberalizmus elvtelen hőseinek . . . Ne legyen uszályhordozó, hanem tűzoszlop a pusztában . . . vezér a hadseregben — a valódi kálvinizmus elvei szerint !

Balatonai István

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapon kívül kifogásolta a Lelkésze-egyesületnek a vitában képviselt álláspontját a Református Szemle is. Ennek a Lelkésze-egyesületet bíráló megnyilatkozását azonban, tekintve, hogy a Református Szemlének a bíráló cikket tartalmazó száma budapesti köz-könyvtárainkban nem található meg, nem ismerjük. Létezéséről csak a Lelkésze-egyesület máj. 27-i válaszából (l. máj. 27-i sz. 374. l. — Vegyesek) van tudomásunk. Mint az a Lelkésze-egyesület szóban forgó válaszából kitűnik, a Református Szemle bíráló írása valószínűleg csak részben kapcsolódott a Lelkésze-egyesület máj. 13-i cikkéhez, s részben a Lelkésze-egyesület V.-jegyű cikkírójának a Református Szemle egy feltehetően a vitába vágó, előttünk ugyancsak ismeretlen körkérdésére adott feleletével függött össze. A Lelkésze-egyesület máj. 27-i, a Református Szemlének válaszoló írását V.-jeggyel szintén Veress Jenő vagy Veress István írta. A rövid válasz szövegét itt adjuk:

A Ref. Szemle maga tudja legjobban, hogy a Lelkésze-egyesület Ady vallás-talanságát nem vette védelmébe, bárha csak úgy szöszre nem hiszi is azt el a Pr. Szemlének, s így tulajdonképpen a legközelebbi gondolatszikrára válszolni sem tartoznánk. — De hát mi gyűjtöttünk paraszat a fejünkre, mikor a R. Sz. körkérdésére válaszoltunk. Rokonszeny sohasem keletkezhetik vallástalan iránt, hanem igenis keletkezik az üldözővel szemben az üldözött iránt, a gúnyolóval szemben a kigúnyolt iránt, az Adyt parasztnak, zsidónak nevezőkkel szemben az önmagát büszkén kálvinista nemesnek tartó Ady iránt, az ő vallásos hitében kételkedőkkel szemben a maga „rég, igaz és bensőséges Istenhez való viszonyára” hivatkozó s protestantizmusához, szavai szerint, „még a kiátkozás után is ragaszkodó” poeta iránt. A vitában, amelynek előzményei is voltak, amelybe a Prot. Szemle is csak beleszólt, így állott a rokonszeny kérdése, amit mi konstatáltunk. Úgy, hogy megítélésünkben a szeretet és szeretetlenség kérdésévé lett a dolog, s hogy a gyűlölködő klerikalizmus szeréértelójává legyen a M. Pr. I. T., attól Isten mentsen. Végtetessé lehetne reánk nézve. Ha véleményünket akarta tehát tudni a Ref. Szemle, meg kellett volna engedni, ha az övétől eltérő is az. — Vagy nem ?!

V.

Miként a Református Szemlének, nem maradt adós válaszával a Lelkésze-egyesület a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapnak sem. A lap máj. 21-i cikkére az első és közvetlen válasz azonban nem a Lelkésze-egyesület, hanem a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap máj. 28-i számának hasábjain (259—260. l.) látott napvilágot. A válasz írója Haypál Benő (1869—1926), a Lelkésze-egyesület munkatársa s a budai Szilágyi Dezső téri református egyház-köztség vezetője, jó egy évvel korábban, 1915. márc. 27-én Ady s Boncza Berta házasságkötésének esketőpapja volt. (Ady temetésekor ugyanő celebrálta az egyházi gyászszertartást. Ezen mondott beszédjének autográf fogalmazványát l. MTA Könyvtára. K 11/90. Ugyanitt K 11/89 jelzetten megtalálható egyébként az esketéskor mondott beszéd autográf szövege is.) A válasz szövege, amelyhez a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap szerkesztői lapjuk változatlan álláspontját tükröző lábjegyzeteket csatoltak, a következő:

Városi levél

A „Falusi levelek” írója május 21-én szinte klinikai példáját szolgáltatva annak, hogy miképpen lehet a legszebb szavak és mondatok köntösbe öltöztetni valamit, amiben sem békeesség, sem szeretet, sem igazság nincsen. E lap olvasói között is vagyunk néhányan, akik fokozott vágygal kívánjuk a békeességet, és nagy lelki szükséggel keressük a szeretetet. A nemzetnek egyetemes fájdalomába és aggodásába szorosabban kapcsolódik bele a mi aggodásunk, mert a vérünkért, a fiúnkért remegünk. Kívánjuk a békét. A napilapok vérontásokról adnak hírt; egyházi lapjaink jobb ügyhöz méltó hősiességgel veszekszenek. Nyugtalanok és nyugtalanítók. Nagy, közös célokért kellene verekednünk, és veszekszünk. Előre veti árnyát a klerikalizmus, és a háború alatt is tervszerű munkával készíti az eljövendő béke idejére a maga külön diadalát. Verekednünk kellene, veritékes munkát, az evangélium igazáért való küzdelmet érte verekedés alatt. Kozma Andor megírta, hogy „aki veszekszik, nem verekszik”. Az antanról írta, de ha egyházi lapjainkat olvasta volna, rólunk is írhatta volna.

Ravasz László tisztelt barátom lelkének egy szellemes lélegzetvételével szelet vetett, és Balatoni István már tele tüdővel fújja a vihart. Meg vagyok győződve afelől, hogy mikor Ravasz László a nyomdafestékes napfényen látta azt a nagyon szellemes, de nagyon bántó ítéletet, amellyel a borjúkhoz utalta Ady Endrét, mert csak ezek híhetik el az ő kálvinistaságát, abban a percben megbánta, hogy egy embernek fájdalmat és néhány száz embernek a más büntésán vigadó kárörömet szerzett. Aki olyan hűséges és megértő figyelemmel tud ülvi a Krisztus lábainál, mint Ravasz László, annak nem lehet bántó szándéka, és nem lehet tartós öröme a kárörömszerzés. A szellemesség suhogó vessző, amelynek csipős fájdalom az ütése. Balatoni István más fegyverrel dolgozik. Vastag dorongot ragad kézbe, és halált mér Ady Endrén keresztül a Lelkészegetesületre. Elmezavarodottnak vagy bűnösnek mondja a Lelkészegetesület szerkesztőségét pusztán azért, mert „V” jegy alatt valaki a kálvinistának jelentkező Ady Endre mellett bátor volt pár szeretetteljes szót szólni a Lelkészegetesület hasábjain.** Bár szokatlanul terrorisztikus a Balatoni hangja, s elmezavarodottnak vagy bűnösnek tartja azt, aki az Ady-ügyben vele dorongra kapni nem hajlandó, mégis félelem nélkül szólok a kérdéshez, mert nem Balatoni Istvánt látom követni való példának, hanem az ő és mindnyájunk urát, a Krisztust, akire ugyancsak rátámadtak, mert a farizeusok törvényszerűségének kényes tilalma ellenére szóba állt a publikánusokkal, és Pál apostolt látom, akit boldognak mondott korának közvéleménye, mivelhogy bölcs és igaz volt.

Régi szokás már, de a mi rohanó időkben szinte általános szokássá lett, hogy az emberek mások után, hallomásból mondanak egymásról ítéletet. Nem érnek rá, vagy restek fáradságot venni arra, hogy alaposan megvizsgálják azt, akiről vagy amiről az ítélet súlyával beszélnek. A falusi magányt pedig fel lehetne használni komoly vizsgálódásra. Olvasta-e Balatoni István Ady Endrének minden munkáját? Ismeri-e őt tetőtől talpig, hogy kiáll a fórumra beszélni róla s ellene? Ismeri-e olyan alaposan, mint ahogy ismerni kell a lelkiismeretes és becsületes bírónak az ügyet, amelyben dönt? Ez különben abban a vitában, amelyben doronggal üt Balatoni István,

* Erre a levélre az a megjegyzésünk, hogy vannak bizonyos bántó dolgok, amelyeket nem lehet szó nélkül hagyni. Bizony jó lenne, ha nem kellene „veszekedni”; de az is jó lenne, ha a másik oldalon levő érdekelttekhez is menne „levél”.

** Bizonyos, hogy az a „V” jegy alatti megjegyzés nagyon tapintatlan és helytelen alakban történt.

nem a leglényegesebb. Hogy mi az érték vagy értéktelenség Ady Endrében, azt majd az irodalomtörténet állapítja meg, amikor kezébe veszi az elfogulatlan kritika szórólapátját. Ami benne értéktelen, azt pozdorjává törí az idő, s ami érték, azt nemzeti kincseink között fogja őrizni az utókor. Megvallom, hogy sokat találtam Ady Endrében, amivel a lelkem nem harmonizál, s aminek ellentmond a világfelfogásom. Az bizonyos, hogy Balatoni István nevét már régen szétrágtá a mulandóság férgé, az enyémnek s a miénkhez hasonló sok másnak ugyanez lesz a sorsa — Ady Endre nevével akkor se bír, amikor a mostani sok kritikusaét már megemésztette.

A jóindulatú kritika csöndes eső, az elfogult kritika fürgeteges zápor. A csöndes eső zajtalanul, szinte titkon munkálkodó áldás; a fürgeteges vihar önnagát bámultatja. Az elfogult kritikus másra gázolva akar kiemelkedni, s az a logikája, hogy lehetőleg nálánál nagyobbra gázol, mert így messze ellátszik. A mi célunk akár a katedrában, akár az emberekkel való személyes érintkezésben nem lehet emberekre való gázolás, másoknak elgázolása, mert az Isten, a mi Atyánk, azt akarja, hogy az emberek megigazuljanak és éljenek.

Szabad-e kidobni Ady Endrét az egyházból, hogy a borjúk csudája legyen? Ha valaki egyházunkból való kitérésre jelentkezik, meggyőződésünknek és szeretetünknek egész erejével igyekszünk a meglazult köteléket megerősíteni, és a kitérni szándékozót egyházunkhoz fűzni. Ady Endrét pedig, amikor jogos vagy ok nélkül való fájdalom kiáltatja a lelkével, hogy ő kálvinista — kinevetjük, és a borjúk közé kergetjük. Tettünk-e már valamit, beszélünk-e vele a szeretet komoly hangján, hogy a mi világnézetünk számára kötöttük volna le és gyümölcsöztettük volna az ő kétségbevonhatatlan kvalitásait? Éreztettünk-e vele testvéri hajlandóságot? Vagy olyan abszolút értéktelen Ady Endre lelke és az emberi lélek, hogy még azok is elmeháborodottak vagy bűnösök, akik a szeretetnek néhány sovány szavával szót emelnek mellette? Nem a Krisztustól van az elfogult kritikának haragos és gyűlölködő hangja. Krisztus csak a képmutatókat ostromozta, és soha nem kergette el magától azokat, akik bármily erőteljes lépéssel közelítettek hozzá. A jó pásztor utána megy annak az egynek, amely eltévedt, s nem doronggal kergeti, nem csípős vesszővel űzi, hanem szeretettel hívogatja.

Ha Balatoni István az utcán jártában egy fillért talál a porban, valószínűleg lehajolna érte, felvenné, megtörölné, és átadná értéknek a közforgalom számára. Még talán a sárból is kipiszkálná. Ha azt gondolja, hogy Ady Endre lelke porba esett, vagy sárban hever, ne restelljen lehajolni érte, felvenni, szeretetével megtisztogatni, mert többet ér a fillérnél. Nagy érték, abszolút kincs, Istennek képe, emberi lélek.

Haypál Benő

A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapban megjelent válasz után a lap máj. 21-i cikkére, ha közvetettebb formában s általánosabb érvénnyel is, válasz jelent meg magában a Lelkészegetyesületben is. A Lelkészegetyesület jún. 3-i számában (382—385. l. — Tárcsa) aláírás nélkül napvilágot látott, jelentős mértékben Ady Lajosnak a szerkesztőséghez írt levelére s Adynak a levélhez csatolt három versére épült válasz szövegét alább közöljük:

Ady Endre vallásossága

Rossz álom volt, ne is szóljunk róla: hogy egy kálvinista poétát — ki nekünk is mondja, hogy „szeretné, ha szeretnénk” — saját testvérei segítsenek megtépni, ők marják rajta a legfájóbb sebet; hogy még azt is ildom-

talannak, sőt bűnösnek, zavarodottnak tartásák, ki kibúvó-ajtó keresése nélkül, szerető lélekkel mer hozzá közeledni, mert kimondták rá a fők a fekélyessé, pestisessé tevő szót: vallástalan. — Te nagyszívű ember, Haypál Benő, hiába érezted te meg annak a fájó törnek szúrását, mely sebet ejt, annak a megremegő szívnek fájalmát, mely sebet kap, hiába beszélsz a jó pástorról, mely felkeresi az ő nyáját, az emberi lélekről, mely abszolút kincs, Isten képe. — Be kell vallanunk, alól maradtunk mi, papok, kik a gyűlölködés oly hangján tárgyaltunk egy kérdést, melyet legjobb lett volna szóba sem hoznunk.

Nem, nem a Lelkészegyesület állásfoglalása, tisztelt B. barátunk, hanem az a kifelé megmutatott gyűlölködés marad a mi szégyenünk!

Levelet kaptunk. Világi ember, egy fővárosi tanár, Ady Endre vérokona írta. Bizonyosan a Pr. E. és I. L. szeretettől csepegő cikkeiből értesült arról, mi foglalkoztatja most az egyházi lapokat, és aztán hozzánk fordult, mint üldözött a menedékhez. Nem kér semmit, nem vádol senkit, csak kiérzik a keserűség a rövid levél minden sorából, s vád minden szava a vitában elhangzott méltatlan kifakadások ellen. Mert hát ugyan ki ne találna kivetni valót az Ady költészetében? De hát feljogosít ez arra, hogy aztán mi meg „emberölők” legyünk? Tanuljunk a kis levélből, mely így szól:

„Nagytiszteletű Szerkesztő Úr!

A „hitetlen”, a „vallástalan” Ady Endrének kb. 50—60-ra menő hitvalló verseiből itt küldök be három nagyon jellemző darabot esetleges felhasználás céljából.

Még egyet: Ady Endrének mintegy 10 év óta *mindennapi*, legkedvesebb olvasmányá — melyet még 2—3 napos útjára is magával visz — egy *Károli-féle teljes (Ó- és Új-) Testamentum*. S még egyet: amikor másfél évvel ezelőtt megházasodott, házasságának egyházi megáldatását — bár bizonyos körülmények ezt rendkívül bonyolulttá tették — elengedhetetlennek tartván, inkább hetekkel elhalasztotta a házasságkötést, semhogy anélkül elégedjék meg.

A nagytiszteletű Szerkesztő Úrnak
Budapest, 1916. május 23.
ismeretlenül is igen régi tisztelője

Ady Lajos,
áll. főgimn. tanár,
az »Orsz. Tanáregyesületi Közlöny« szerkesztője.”

A tisztelet kétségkívül a Lelkészegyesületnek szól, melynek mégsem lehetnek oly elfogadhatatlanok az elveit, a költemények pedig a következők: [A cikk ezután teljes terjedelmében közli Ady: Az Úr érkezése, Imádság úrvacsora előtt és Az Úrknak Ura c. versét.]

Úgy tetszik nekünk, maga a költő szól fenti levélben és a nem általunk kiválasztott versekben hozzánk, a költő, ki egyik verse szerint:

„Szívem küldöm, ez ó frigy-ládát
S kívánok harcos, jó napot.
Véreim, ti dübörgő ezrek,
Tagadjatok meg, mégis-mégis
Én a tiétek vagyok.”

(„Küldöm a frigyládát” c. költemény)

Tudjuk, hogy a kritikának száz toroka szólalhatna meg, s kereshetné a maga vélt igazait. Úgy véljük azonban, most nincs helye ennek, felhevülés befolyása alatt a kritika különben sem igazságos. Ezért nem bocsátkozunk

mi sem semminemű méltatásba vagy ítéletmondásba. Maradjunk csak amellett, amit H. B. oly szenvedélytől ment, fenséges nyugalommal s szerető lélekkel ír: „... Balatoni István nevét már régen szétrágtá a mulandóság férgé, az enyémnek s a mienkhez hasonló sok másnak ugyanez lesz a sorsa — Ady Endre nevével akkor se bír, amikor a mostani sok kritikusaét már megemésztette.”

A fenti cikk után egy héttel később, jún. 10-én a Lelkészegegyesület ismét kiállt Adyért. A lap hasábjain ezúttal Haypál Benő emelte fel szavát Ady mellett, részben újra reagálva a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap máj. 21-i cikkére. (L. Lelkészegegyesület, említett szám 398—403. 1.) Haypál Benő írásának, amely az Ady körüli polémiaán kívül más kérdéseket is érint, itt csak a vitához kapcsolódó részeit közöljük:

Nagy kérdések, apró megjegyzések

A Kálvin Szövetség lapjának, a Prot. E. I. Lapnak május 21-i számában Balatoni István név alatt falusi levelet írt egy kollégánk. Kegyes lelkipásztornál nemkívánatos indulattal támad e levélben a Lelkészegegyesület szerkesztősége ellen az Ady-ügy miatt. Ugyanazon lapnak május 28-i számában városi levelet írtam, és kifejeztem őszinte fájdalommat, mivelhogy a mostani nehéz időkben, amikor mindnyájunknak feszült figyelme a harc-téren küzdő fiainkra tapad, és lelkünk érdeklődése égő szomjjal keresi a békét — egyházi lapjainkban nagy időkhöz méltatlan személyeskedés, kis-szerű veszekedés folyik. Balatoni István egyenesen elmeháborodottnak vagy bűnösnek mondja a Lelkészegegyesület szerkesztőségét, merthogy Ady Endre mellett jó szót mert szólani. Városi leveletem azzal a megjegyzéssel adta ki a Prot. E. I. Lap szerkesztősége, hogy jó lenne, ha az ellenkező oldalon levőkhöz is menne levél. Megbízásnak veszem ezt a szerkesztői megjegyzést, és örülök, ha ez komolyan azt jelenti, hogy békeközvetítést vállaljak. Vannak ugyan aggodalmaim, mert a Kálvin Szövetség lapjának ugyanabban a számában, amelyben az én békekereső városi levelem megjelent, Bernáth I. Balatoni modorában támad a Lelkészegegyesület azon vezércikkei ellen, amelyek a Prohászka-féle közismert indítvánnyal foglalkoznak. Nem is a vezércikkkel, hanem ezeknek írójával bajoskodik. E vezércikknek lényegéről, a szekularizációról, egy szót sem szól, de írójuknak azt mondja, hogy csak a papság nemesebb hagyományaihoz kötő tisztelete tartja vissza attól, hogy a tudatlan jelző mellé még más jelzőt is vágjon a fejéhez. Úgy bánt el Bernáth István a Lelkészegegyesület vezércikkeivel, mintha valaki rózsát venne a kezébe, letépné a szirmait, aztán a kezében maradt csutakról azt kérdezné, hogy hát ez az a híres virág, a virágok díszje? Megmaradok a béke védőjének, s arra az útra megyek, amelyet számomra a Prot. E. I. Lap kijelölt. Békekövetségemet a közös munkaterek megjelölésével igyekszem betölteni, hogy a civódásban emésztődő energiáknak, nagy tudásoknak és nagy érzéseknek, úgy a Bernáth Istvánénak is ne egymás rontásában vagy egymás ellen való védekezésben legyen kimerülése, hanem egyházunk javára legyen megértő s testvéries találkozás.

[A cikk további részeiben ez utóbbi szándék jegyében néhány rövid, különböző aktuális kérdésekhez kapcsolódó jegyzetet olvashatunk. Ezek egyike újra visszatér az Ady körüli vitára. Ennek szövege a következő:]

Kálvinista tróink. Sok nehéz szó és dübörgő vita folyt egyházi lapjainkban mostanában Ady Endréről. Be is fejezhetnénk ezt a vitát. De valami igaz tanulsága mégis maradjon ennek az áldatlan vitatkozásnak. Elmulasztottuk azt, hogy Ady Endrére olyan befolyást gyakoroljunk, amelynek

hatása alatt esetleg még büszkeségünkbe is tudtuk volna tenni a nevét. Gyűlöletessé vált, mielőtt szerettük volna. Olyanformán vagyunk vele, mint a közönyös szülő a gyermekével, akit igazán sohasem szeretett, engedte járnı szemének látásiban és szívének kívánságában, anélkül, hogy valamikor is figyelmeztette volna Istennek ítélő igazságára; mi csodálatosan elnézte csináltait — s aztán csodálkozik, hogy miképpen fejlődött a gyermek olyan ifjúvá és férfivá, amilyen. Ha az istenáldotta embereknek lelkét, ezt a drága kelyhet evangéliumi tartalommal töltötte meg, micsoda értéket adna egyházunk a nemzeti irodalomnak. Ahol poétává születik az emberi lélek, figyeljünk, és főrösszük meg az evangéliumi kútfőben. Figyeljük a lelkeket már az iskolában. Ezt a gondos figyelmet eltanulhatnánk pápista testvéreinktől, akik egyesén tudják egyházi életük körébe vonni poétáikat és íróikat. Ott van pl. Rákosi Jenő. Van-e nála ragyogóbb tollú és ékeesebb szavú poéta és írója a római egyház ügyének? De azért mindent e téren se tanuljunk el pápista atyánkfiaitól. Ha ők csúnya irodalommal szemben pápista irodalmat ambicionálnak, mi szépirodalmat igyekezzünk teremteni.

Haypál Benő

Haypál Benő e második cikkét követően megszólalt még egyszer a vitában a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap is. Jún. 18-án a lap újabb „falusi levelet” közölt Balatoni István tollából (1. szóban forgó szám, 293—294. l.), amely válaszul íródott Haypál Benő máj. 28-i „városi levelére”. Balatoni István újabb cikkét a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap szerkesztője, mint az a cikkhez fűzött lábjegyzetben olvasható, „helyreigazításként” közölték. A cikk szövege a következő:

Falusi levél

Nagy, elvi harcok addig szépek, míg csak elvi kérdések körül forognak, és nem nyomulnak előtérbe nevek, akik iránti rokonszenv vagy ellenszenv lesüllyeszti az elvi harcot a személyi kérdés alacsony nivójára. Ezt a szabályt mindig szem előtt tartom, és ha: az hominem megyek, nem a személyt bántom, hanem az elvet, a gyarlóságot, a vétket, amelyet képvisel, igyekezvén a klinikai gyakorlat szerint a sebet *gyógyulásért* vágni, nem pedig a *test fájdalomdért!*

Ezzel az intencióval kiáltottam *vétőt*, midőn a Lelkészegyesület „V”-je a „liberalizmuson alapuló kálvinizmus” védelmére kél, mely liberalizmusnak *ma* a Világ és a Nyugat a temploma, holott a kálvinizmusnak alapja csak az evangélium lehet, a helvetica confessióban kifejezett világos vallástétel szerint!

Ez a tiszta értelme, kedves szerkesztő uram, az én falusi levelemnek, melybe a „Városi levél” szeretné beleszuggérálni, hogy Adyt vértanúvá teszsem azzal, hogy őt kidobni igyekszem az egyházból, hogy: „borjúk csodája legyen!”

Tiszta lelkiismerettel mondom, hogy ez eszem ágában sem volt! Adynak sem *nevét*, sem *személyét*, sem *értékét* nem bántottam, nem is akartam. Csak „V” álláspontja ellen foglaltam állást, mely a felé a kálvinizmus felé hajlik, mely a „köldöknéz” jelzővel képes elátni az imádkozó és *Isten dicsőségéért* hadakozó kálvinizmust, és azt előbbre helyezi ennél!

Ez szomorú, kedves szerkesztő uram! Ebből a felfogásból ered azután az a szomorú, színtelen, élettelen kálvinizmus, amely üressé teszi a falusi és a szép budai templomot, és amelyet ostorozni eléggé, míg élek, meg nem szűnök. Mégpedig: éppen a Krisztus példáján okulva, aki megmondotta a farizeusoknak, hogy: festett koporsók, és ostorral verte ki a kufárokat az ő

Atyja házából. Jézus gyengéd és könyörülő szeretetre hajló csak a *megtért* bűnössel szemben volt, de a megátalkodottra azt mondá, jobb volna malomkő a nyakán, hogy tengerbe vettessék! Csakhogy a *ma* egyházi emberei közül sokan a disztíngválásban gyengék, midőn Jézus gyengédségével és szeretetével eltakargatják a bűnt, bekötözik a sebet, és ki nem fakad, hanem fertőzteti a testet. Csakhogy legyen „békesség”, „szent szeretet”, amelyben több a rothadás és a veszedelem, mert életet, javulást akadályoz meg! Ezért zül- lenek gyülekezetek, ezért pusztulnak egyházak, és ezért hidegdednek: lelkek!

Hány ilyen szeretettel betakargatott seb van egyházunk testén, azt tán H. B. bátyám is érezte, és tudja már működése folyamán! A seb kivágni és kitisztítani való, csak — bátorság hiányzik hozzá sokszor!

Nyilvánvaló, hogy a védelembé vett Adyt én nem bántottam! Boldogítsa őt liberalizmusa, és világosítsa meg őt a Városi levél világosságáa.

A kategórikus kérdésre: hogy olvastam-e Ady munkáit, és ismerem-e őt? Munkáit: igen, falusi magányomban olvastam, mert nem zárom el lelkem a modern haladás elől, és éppen azért végtelen fájdalommal kell látnom, hogy ez a szép tehetség nem Isten dicsőségéért hadakozik, hanem, mint a kormánylapát nélküli hajó, melyen sok az utas és a munició, maga körül forog nagy íveletben, összevissza, és sem maga a hajó nem jut kikötőbe, sem pedig utasait nem tudja a *biztos* kikötőbe: a Jézus által kijelentett boldogságra és Isten országába eljuttatni!

Vajha sikerülne Ady lelkébe kormánylapátul a Jézus szavát tenni, vajha a pünkösdi lélek őt is beárnyékolná, micsoda felséges tolmácsa lehetne ama magasabb égi igazságoknak, amelyek meglátására Pál elragadtatott: vallom, igaz nyeresége lenne a társadalomnak, a hazának... De így? Fitymáló kevélységgel lenézi a „köldöknéző” kálvinizmust, és a „L-t” ennek védelmére kél, szomorú és bizonyos záloga a megtérni nem akarásnak! Ez a kevélység azt követeli, hogy nagynek tartassék, és tiszteltessék a lenézett kálvinizmus körén belül is, egész az irodalmi esten való előadásra való felkérésig!

A fillért, ha a porból felveszem, igen, a bíróhoz viszem, és nem magamnak tartom, mert nem jogos tulajdonom! Így vegye fel H. B. is Adyt, és vigye a Jézushoz, hogy Ő hozza forgalomba, és kifényesítve adja vissza *igaz* értékét!

Balatoni I.

Balatoni István jún. 18-i cikkével a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap a maga részéről lezárta az Ady körüli polémiait. Ismereteink szerint jún. 18-át követően a vita kapcsán Ady ellenében, ill. Ady mellett nem jelent meg több cikk az egyéb lapokban sem. A vita zárópontja mégsem Balatoni István írása volt, hanem Adynak a körülötte lezajlott vita egészére reflektáló, tizenegy nappal későbbi, jún. 29-i cikke, amely Vallás és demokrácia. Üzenet a protestáns vitázóknak címmel a Világ hasábjain látott napvilágot. (L. a cikket kötetünk 125. lapján.)

A múltkoriban egy félkegyelmű könyv jelent meg: „Rákosi és Ady”: A Szirbik Antal által írt mű pontos címe: A legmodernebb aesthetika. A régi és az újmódi költészet — Rákosi Jenő, Ady Endre és táboraik a fiziológia szögéből nézve. A Budapesten évjelzés nélkül kiadott munka minden bizonynyal 1916 márciusában jelent meg. Ugyanis a megjelenő új könyveket tíz naponként folyamatosan regisztráló Corvina az évi márc. 20-i száma ad először hírt a műről. Jóllehet a Corvina a füzetet 1915-re datálja, de ez valószínűleg pusztán sajtóhibának tulajdonítható. Emellett szól egyrészt az, hogy a Corvina 1915-re vonatkozó éves könyvészeti összesítőjében még nem

találkozunk a munkával, másrészt az 1916. márc. 20-i híradás, végül Ady cikkének idevágó adata is. Mindezt csak alátámasztja Szirbik mindössze 24 oldalas művének két szöveghelye. Ezek közül az egyik szerint „Ady Endre katona lett”. (L. i. m. 24. l.) Tekintve, hogy ez utóbbira a dec. 20-i bánffy-hunyadi sorozás következményeként 1916. januárjában került sor (l. a [Kolozsvári kritikusaíró] c. 1916. jan. 20-i cikk jegyzeteit. 527. l.), s hogy a besorozás tényéről a nyilvánosság először Ady Jeremiás siralmai — mindig c. 1915. dec. 25-i cikkéből (l. 116. l.) értesülhetett, már eleve nehezen képzelhető el Szirbik művének 1915-ös megjelenése. De ezt egyenesen kizárja az, hogy a füzet ugyanazon oldalán Szirbik utal Ady egy írására, melyben Ady megemlíti, hogy hét esztendő telt el szanatóriumban. Ez az írás ugyanis kétségtelenül Ady fentebb említett [Kolozsvári kritikusaíró] című január 20-i cikke. Munkáját Szirbik tehát csak ennek megjelenése után írhatta, illetve fejezhette be. Maga a mű az Ady—Rákosi-vita (l. erre a Távolságtól. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.) legsajátosabb terméke. A rendkívül zavaros gondolatmenetű és naiv megfogalmazású munka, amely „fiziológiai” tényezőkkel próbálja megmagyarázni Ady és Rákosi ellentétét, az Ady—Rákosi-vita kirobbanásának okát elsődlegesen a két személyiség, Ady és Rákosi alkatbeli különbségére, Ady „pökhendi” és Rákosi „önérzetes” egyéniségére vezeti vissza. Ezen kívül okként Szirbik még Ady verseit említi meg, amelyek Szirbik szerint nem felelnek meg a szép alaptörvénynek, s amelyekbe Rákosinak, a „kritikusnak” éppen ezért „feltétlen bele kellett kötni”. Az Ady-versek hibájául Szirbik ugyanazt rója fel, mint amit felró Ady természetének, az affektációt, az erőltetettséget, a hiúság és nagyotakarás megnyilatkozását. Ehhez társul Szirbik összegezésében a logika, a „rendező erő” hiányolása Ady műveiben. Mind e vonásokat pedig Szirbik nagyrészt Ady szeretlen, természetű idegen, kávéházi, lumpoló életmódjával hozza összefüggésbe, aminek megváltoztatása — mint Szirbik kifejti — a „rendezettséget” lenne képes megteremteni Ady műveiben. S noha Szirbik Ady és Rákosi „fiziológiai” összemérésében nem is tagadja meg Adytól az elismerést, sőt műve „agytáblázatán” bizonyos tekintetben Rákosi fölé is helyezi Adyt, munkája egészéből félreérthetetlen, hogy a Rákosi által megindított Ady-ellenes hajszában világnézete, esztétikai felfogása egyértelműen Rákosi mellett kötelezi el. — *dignitarius pietisták*: szenteskedő tisztségviselők. — *Magamat az egyházi átok ellenére kálvinistának tudom, a kálvinistaságnak négyszáz év óta élt és bevált értelmében*: Ady kálvinizmus-, ill. protestantizmusértelmezésére l. az Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikk jegyzeteit (221. l.). — *kvekkerség*: bigottság

105. A föllámadt Jókai

Megjelent: Ny 1916. máj. 16. 624—625. l. — Figyelő — Ady Endre

Ha a nagy francia forradalomról s az első Napóleonnól s koráról ír: L. Névtelen vár (1877). — *A mi szabadságharcunkról írott történelmei*: L. Forradalmi és csataképek 1848—49-ből (1850), Kőszívű ember fiai (1869) stb. — *Az orosz viszonyokat jobban ismeri, mint a magyarokat*: L. Észak honából. Muszka rajzok (1878) és Szabadság a hó alatt (1879). — *a krími hadjáratot tisztábban tudja és meri láttatni, mint Bosznia okkupációját*: Az előbbire l. Véres könyv. Csataképek a jelenkori háborúból (1855), az utóbbira a Boszniai huszárkaland, a Targallyak és a Nyulak históriája c. elbeszéléseket. — *III. Napóleon udvara is ismerős neki, a francia—porosz háború művoltát jól sejt*: L. Az élet komédiásai (1875). — *azokat a könyveket, melyekben Nagy Frigyesről s koráról írt*: L. A két Trenk (1892) és Trenk Frigyes (1893).

Mj: VT (216.); Na (242.); Ai (387.); AEPI (III. 508.)

106. „*Hadak útján*”: versek. (Halmágyi Samu kötetje)

Megjelent: Ny 1916. máj. 16. I. köt. 625. l. — Figyelő — Ady Endre

Halmágyi Samu (1880—?): költő, több vidéki és fővárosi lap gyakori cikkírója, 1916-ban a dicsőszentmártoni polgári iskola tanára. Verseket csak későn, a világháború alatt s a háború hatására kezdett írni. Ady költészetének lelkes híve volt. 1916 elején egy Ady és költészete körüli helyi kaszinói vita kapcsán (l. Ficzay Dénes: Ady Endre levelezőlapja Halmágyi Samuhoz. ItK 1958. 513. l.) Ady Endre magyarsága címmel tanulmányt írt a Dicsőszentmártonban megjelent Vármegyei Hírlapban (l. a lap 1916. jan. 16-i, 23-i, 30-i és febr. 6-i számaikat), melyben főleg Ady verseiből vett bő idézetekre építve, részben az Ady—Rákosi-vita (l. erre a Távol a csatatértől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c. 1915. okt. 17-i cikk jegyzeteit. 376. l.) során elhangzott vádakra is célozva bizonyította Ady magyarságát, hazais népszerűségét, s cáfolta az Ady magyartalanságára, kozmopolita voltára vonatkozó állításokat. A tanulmányt Halmágyi még 1916 februárjában önálló füzetként is megjelentette, s egyik példányát levél kíséretében elküldte Adyhoz, aki febr. 22-én egy Csucsáról feladott lapon rövid pár sorban köszönte meg azt. (Ady köszönő sorait közölve l. Ficzay D.: i. m. és AEVL, 529. l.) Röviddel később Halmágyi — mint az Ady cikkéből kivehető — *Hadak útján* c. kötetét is elküldte Ady-nak. Halmágyi verseskötete 1916. ápr. 20. körül jelent meg, s kizárólag háborús verseket tartalmazott. E versekért Ady különösebben aligha lelkesedhetett, éppen ezért a jelen cikk elismerő hangját részben inkább Halmágyi említett tanulmányának, Ady melletti kiállításának viszonzásaként foghatjuk fel. — *Halmágyi Samunak a világháború óta ez már a második verseskönyve*: Halmágyi első köteté Még egyszer és mindig címmel 1915-ben, ugyancsak Dicsőszentmártonban jelent meg. — *nem hiszem, hogy a legnagyobb siker is megengedtetné vele, hogy például Gyóni Gézává tétesse magát*: Utalás arra a szerepre, amit az Ady—Rákosi-vita során Gyóni személye és költészete kapott. (L. erre a Távol a csatatértől. IV. Levél Móricz Zsigmondhoz c., már említett cikk jegyzeteit.) — *Levelének csak néhány passzusát idézhetem*: Halmágyi Adyhoz írt szóban forgó levele nem maradt ránk. — *ama kettős veszedelemről is ír, amely annyiunk magyarságot és emberségét nyugtalanítja*: Ady feltehetően a kívülről fenyegető veszedelemre s azokra a háború ürügyén bevezetett szigorú rendszabályokra gondol, amelyek lehetetlenné tették minden határozottabban háborúellenes s belső társadalmi változást sürgető hangot az irodalomban és a publicisztikában, s így a magyarságot teljes mértékben kiszolgáltatták az uralkodó körök háborús érdekeinek. Halmágyi levelében az ilyen értelmű kettős veszedelemről eshetett szó.

Mj: VT (215.); Ai (388.)

107. *Ellenségekkel egy szándékban*

Megjelent: Ny 1916. máj. 16. I. köt. 630. l. — Disputa — Ady Endre

1915 második és 1916 első felében a magyar közvéleményt élénken foglalkoztatta az a tervezet, amely elsősorban Németország, Ausztria és Magyarország kapcsolatainak szorosabbra fűzésével egy egységes közép-európai birodalom létrehozását tűzte ki célul. A tervezet megalkotója Friedrich Naumann (1860—1919) liberális német politikus volt, aki elképzeléseit előbb 1915 februárjában Ausztriában és Magyarországon tett körútja során ismertette, majd azokat teljes részletességgel 1915 októberének első napjaiban Berlinben megjelent Mitteleuropa c. könyvében fejtette ki. Naumann elkép-

zelései szerint Németország, Ausztria, valamint Magyarország a lehető legszorosabb gazdasági és politikai szövetségre lépett volna egymással, s e szövetségen belül az egyes államok önálló állami életük jelentős elemeit a szövetséggel létrejövő birodalomnak rendelték volna alá, külön-külön az állami élet gyakorlásának csak másodlagos jellegű funkcióit (helyi közigazgatás, egyházi és iskolai kérdések stb.) tartva meg. E koncepciónak megfelelően Naumann a három országot az egyes országok közti vámok teljes eltörlésével egyetlen egységes világgazdasági területté kívánta egybekapcsolni, ugyanakkor — a gazdasági egység logikus folyamányaként — szükségesnek mondta ki a három ország legfontosabb ügyeinek közös és központi intézését. A közösen intézendő ügyek közé sorolta Naumann az alapvető gazdasági ügyeket, a hadügyet, a külügyet, a közlekedésügyet s a pénzügyet, melyek közös intézésének számos egységes, ill. közös törvény felelt volna meg, mint pl. a birodalomtól kívülről származó áruk vámját meghatározó törvények egysége, az egyforma újoncvas, az azonos bank- és pénzügyi, továbbá az egyforma munkásvédelmi törvények, az egyesületi jog egységesítése stb. Az így megszervezett birodalom élére Naumann a tagországok kormányai fölé rendelt közép-európai központi kormányt kívánt állítani megfelelő, a birodalom különböző közös ügyeit intéző állami szervekkel. A központi kormány s a közös állami szervek tagjait a tagországok küldöttéi alkották volna, de tervezetében Naumann nem titkolta, hogy a birodalom vezetését elsősorban Németországnak szánta, amit közvetve kifejezett az is, hogy Naumann a birodalom minden jellegű közös ügyében az intézkedés, ill. a birodalom egyes részei közt a közvetítés nyelveként kizárólag a német nyelvet jelölte meg.

Tervezetét s a tervezet megvalósításának szükségességét Naumann különböző érvekkel támasztotta alá. Ezek az érvek főleg külpolitikai és gazdasági természetűek voltak. Külpolitikai vonatkozásban Naumann azt hangsúlyozta, hogy a huszadik század világpolitikai és hatalmi viszonyai között lehetetlenné vált a kisebb államok szuverenitásának, külpolitikai cselekvésük önállóságának megőrzése, éppen ezért számukra csak egyetlen megoldás kínálkozik, a csatlakozás valamely nagyobb államhoz vagy az egymással való szövetekezés. A kisebb államoknak a nagyobb államokhoz való csatlakozását, az ezekkel történő egyesülést, ill. a kisebb államok egymás közti szövetekezését Naumann a kor s az emberiség fejlődésének parancsoló követelményeként tüntette fel. Ezt a követelményt érvényesnek mondta ki Ausztriára, Magyarországra, de Németországra nézve is. Külön-külön — fogalmazta meg Naumann — a három állam egyike sem képes arra, hogy megőrizze önálló külpolitikai cselekvőképességét s azt, hogy világpolitikailag továbbra is számottevő tényező maradjon. Magyarország tekintetében pedig még azt is hangsúlyozta, hogy a nemzetiségek elszakadási törekvései miatt a szövetekezést az állami lét, a területi egység megőrzésének parancsa is diktálja.

A közép-európai államalakulat megteremtése mellett felhozott gazdasági érvei között Naumann elsősorban azt emelte ki, hogy Németország korlátlan piacot biztosítana a Monarchiában megtermelt gabona számára, ugyanakkor a német tőkének Ausztriába és Magyarországra történő nagyarányú beáramlása az elmaradt magyar mezőgazdaság korszerűsítésével párhuzamosan rövid idő alatt jelentős nagyipar kialakulását tenné lehetővé, ami számottevően megnövelné e helyeken a munkalehetőséget, gátat vetne a kivándorlásnak, fokozná a vásárlóképességet stb. Mindez, az Ausztriára és Magyarországra is áterjedő gazdasági felvirágozás olyan erővé avatná az új államszövetséget, amely túl a politikai téren, gazdaságilag is sikerrel vehetné fel a versenyt a többi nagyhatalom törekvéseivel szemben.

Az említett külpolitikai és gazdasági érveken kívül Naumannak a tervezete mellett felsorakoztatott egyéb indokai sorában jelentős hangsúlyt kapott az a gondolat, hogy Németország, Ausztria és Magyarország egyesülése Európa kiterjedt részéről küszöbölne ki a háborús konfliktusok lehetőségét, s így az államszövetség az európai s az általános béke egyik biztosítékává is válna, mivel — Naumann felfogása szerint — az államok közti béke csak a mind nagyobb államterületek kialakításával érhető el. Hasonlóan ez utóbbihoz fontos tényezőkként kaptak szerepet Naumann indokai közt az olyan fejtegetések, amelyek a tervezet megvalósulásának esetére a létrejövő közép-európai birodalom keretein belül — részben a németországi viszonyok hatásaként — a politikai demokrácia nagymérvű kiszélesedését, a közígazgatás ésszerűsödését, a vallási és nemzetiségi ellentétek feloldásának lehetőségét s számos további, főleg a Monarchia országaiban állandó feszítőerőként ható probléma megoldását helyezték kilátásba.

Jóllehet tervezetében Naumann mindenekelőtt Ausztria—Magyarország és Németország gazdasági-politikai egyesülése érdekében agitált, a tervezetben Naumann egy pillanatig sem titkolta, sőt világosan kifejtette, hogy a három ország egyesítése csak az első lépése lenne a létrehívandó közép-európai birodalom megteremtésének. Távlabbi célként — egy-két nyugat-európai ország (Hollandia, Svájc) megnyerésén túl — Naumann Románia, Bulgária, a többi Balkán-állam s Elő-Ázsia csatlakozását jelölte meg, utalva arra, hogy így egyrészt szabaddá válna az út India felé, másrészt pedig a területében ily módon hatalmassá növekedett birodalom minden tekintetben felvehetné a versenyt a brit birodalommal, Oroszországgal s az Egyesült Államokkal, s ezáltal az utóbbi három mellett a világ negyedik hatalmi központjává lenne.

Miként Ausztria és Magyarország vonatkozásában, Naumann a későbbiekben csatlakozó országok érdekeit tekintve is számos érvet sorolt fel a Németországgal való szövetkezés vonzóvá tételére. A naumanni elgondolás azonban távolról sem épült a szövetkezés számára megnyerni kívánt államok és népek tényleges érdekeire. A tervezet mögött ugyanis valójában a német burzsoázia egyes csoportjainak törekvései húzódtak meg. A német burzsoázianak e csoportjai elsősorban a világháború harcéri-katonai helyzetének alakulásából, a központi hatalmak villámháborús terveinek megghiúsulásából, Németországnak és a Monarchiának a háború első évében elszenvedett sorozatos vereségeiből, az 1915 elején végrehajtott ellentámadások kudarcából, végül Olaszországnak az egyébként is kedvezőtlen katonai helyzetben az antanthatalmak oldalán történt 1915. májusi hadbalépéséből azt a következtetést vonták le, hogy a központi hatalmak a későbbiek során sem lesznek képesek döntő győzelmet aratni az antanthatalmak felett, éppen ezért Németországnak mérsékelnie kell háborús célkitűzéseit, s a tervbe vett keleti és nyugati hódítások, az egész Európára, valamint a nagy gyarmatterületekre kiterjedő hegemonia biztosítása helyett be kell érnie a Közép-Európa feletti uralommal. Naumann könyve nem volt más, mint ennek az így felfogott uralmi tervnek a megfogalmazása, illetve e terv realizálása érdekében kibocsátott propagandairat.

Noha a naumanni elgondolás egészében nem volt új, s csupán egyik, bár kétségtelenül legjelentősebb változatát jelentette azoknak a tervezeteknek, amelyek a századelőn s különösen a világháború idején hasonló céllal kerültek ki különböző német politikuskok és publicisták tolla alól, Naumann könyve, az abban felvázolt kelet-európai államterv mégis óriási érdeklődést váltott ki mindenekelőtt a legérdekeltebb közép-európai államokban, de Nyugat-Európa országaiban is. Ezt az érdeklődést már önmagában is jelzi, hogy a könyv a háború alatt Németországban több kiadást ért

meg, s az az első német kiadást követően fordításban rövid időn belül napvilágot látott számos más országban, így Angliában, az Egyesült Államokban, Franciaországban, Olaszországban, Svédországban, Svájcban s 1916-ban Magyarországon is. A könyv megjelenését a sajtó, a különböző politikai és gazdasági egyesületek, szövetségek részéről mindenütt élénk reagálás kísérte. A nyugati országok sajtója főleg arra hívta fel a figyelmet, hogy a Naumann-féle terv esetleges megvalósulása hatásos s hasonló ellenlépéseket tesz majd szükségessé, míg a tervezet által közvetlenül érintett országokban a tervezet napvilágra kerülése nyomban heves vitákat robbantott ki Közép-Európa-terv pártiakra s az ezzel a gondolattal szemben állókra osztva a közvéleményt. Heves viták követték a könyv megjelenését magában Németországban is, ahol azonban a burzsoázia nagyobb része, főleg mert túl szűknek, elégtelennek találta azt a területet, befolyási övezetet, amelyet Közép-Európa megvalósulása ígért a német gazdasági tevékenység, a német tőke-kivétel számára, elvetette a naumanni gondolatot. Más megfontolásból ugyan, de elvetette Naumann tervezetét az osztrák burzsoázia és az osztrák közvélemény nagyobbik hányada is. Az osztrák ipari körök nyomban felismerték, hogy a vámok eltörlése a Monarchia és Németország között teljesen kiszolgáltatná az osztrák ipart a fejlettebb német ipar versenyének, továbbá, hogy a német iparcikkek korlátlan beözönlése Magyarországra az osztrák árak legfontosabb piacterületének elvesztését vagy legalábbis az ott addig élvezett hegemon szerep érzékeny megtörését vonná maga után. De nyilvánvaló volt az osztrák burzsoázia s az osztrák uralkodó körök más rétegei számára az is, hogy a Monarchia és Németország egyesítése a gazdasági vezető szerep mellett a politikai vezetést is szükségszerűen juttatná Németország kezébe.

A Naumann könyve körül kibontakozott vita a három közvetlenül érdekelt ország közül talán Magyarországon volt a leghevesebb, az ellentétes nézetek talán itt csaptak össze legélesebben egymással. A vita szélességére jellemző, hogy az a különböző pártállású, más-más világnézeti törekvéseket képviselő lapokon és folyóiratokon túl kiterjedt a legkülönbözőbb ipari és kereskedelmi szaklapokra (Vegyészeti Lapok, Magyar Bőripar, Magyar Gyár-ípar, Magyar Kereskedők Lapja stb.) is. Természetesen nem mulasztottak el állást foglalni a vitában a magyar ipari egyesületek és szövetségek (Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesülete, Magyar Cipőgyárak Országos Egyesülete, Gyáríparosok Országos Szövetsége stb.) sem. A magyarországi vitának, annak kiélezettsége mellett egyik legsajátosabb vonása az állásfoglalások s az azok mögött meghúzódó indítékok sokfélesége volt. Az ausztriai és a németországi polémiákkal azonban megegyezett annyiban, hogy a magyar uralkodó osztály, hasonlóan az osztrák és a német uralkodó körökhöz, nagyobb részben szintén szembehelyezkedett a közép-európai állam koncepciójával. Szembehelyezkedett azzal elsősorban a magyar burzsoázia nagyobb hányada. A burzsoázia e része számára nem volt kétséges, hogy a Németországgal történő gazdasági egyesülés a Naumann által kilátásba helyezett ipari fellendülés helyett a szabad utat kapó olcsó német árak versenyé folytán egész iparágakat tenne tönkre Magyarországon. Ugyanakkor felismerte azt is, hogy az egyesülés gondolatának tényleges célja nem más, mint az, hogy Németország a világháború kapcsán elvesztett vagy erősen veszélybe került piacai helyett ily módon biztosítson a maga számára új piacterületet. A burzsoázia nagyobb részének álláspontjával egyezően elvetette Naumann koncepcióját a magyar birtokos osztály, a nagy- és középbirtokosok többsége is. E körök számára nem jelentett vonzerőt a magyar gabona előtt Németországban megnyíló vámmentes piacterület ígéréte, mivel a magyar gabona értékesítése egyáltalán nem ütközött piaci nehézségek-

be, hiszen a Magyarországon, ill. a Monarchiában megtermelt gabona még a Monarchia szükségleteit sem fedezte. Ezzel szemben riasztólag hatott a szóban forgó körökre egyrészt az olcsó német gabonaféleségeknek a Naumann-féle Közép-Európa megalósulása esetén a Monarchia területére való korlátlan beáramlása, másrészt a naumanni tervezetnek az a pontja, mely kilátásba helyezte a jelentős gabonaféleségekkel rendelkező Románia, ill. Elő-Ázsia későbbi csatlakozását a létesítendő közép-európai államhoz. Mindkét tényező nehezen kivédhető versenyre kényszerítette volna a magyar termékeket, másfelől pedig a gabonaárak nagymértékű csökkenését vonta volna maga után, a magyar birtokos osztály viszont a magas gabonaárak megőrzésére törekedett. De taszították az említett birtokos köröket politikai jellegű megfontolások is. Egyfelől úgy vélték, hogy a közép-európai államszövetségben belül az erős német burzsoáziával szemben szükségszerűen szorulna háttérbe, ill. törne meg addig élvezett politikai hatalmuk, ugyanakkor — különösen Romániának és a balkáni területeknek a bekapcsolására gondolva — erősen tartottak attól is, hogy az államszövetség megteremtése egyenlő lenne a magyar szupremácia, a magyarországi nemzetségek feletti uralom elvesztésével. Mindemellett a birtokos osztály említett része, különösen annak egyes csoportjai (Károlyi Mihály és párthívei) még a magyar burzsoáziánál is nyomatékosabban hangoztatta, hogy a naumanni koncepció a német imperializmus expanziós, világhatalmi törekvéseinek egyik változata csupán, amely gyakorlattá válva a magyar állami szuverenitás teljes felszámolását, sőt a nemzeti lét kockázatát is vonná maga után.

A magyar burzsoázia és birtokos osztály nagyobb részének elutasító magatartásával szemben azonban nem volt jelentéktelen azok tábora, akik a Naumann könyve körüli viták során a közép-európai államterv eszméje mellett foglaltak állást. A magyar burzsoázia bizonyos képviselői pl., noha elismerték egyes iparágak elsovadásának lehetőségét, egészében nem tartották károsnak a Németországgal létesítendő vámunió, ill. a fejlettebb német ipar versenyének hatását. Sőt, a burzsoázia e képviselői a közép-európai államszövetségben a piacterület kitágulása nyomán a magyar tőke és ipar lehetőségeinek éppen a megnövekedését látták. Arra számítottak, hogy Németország oldalán a magyar tőke előtt megnyílik az út Kelet felé, lehetőség támad a nyersanyagok olcsó beszerzésére, s hogy az egész Balkán iparcikkkel történő ellátása — földrajzilag előnyös helyzete folytán — elsősorban a magyar ipar érdekszférájába kerül. S közgazdasági szempontok felsorakoztatása mellett nem ritkán hivatkoztak politikai érdekekre, a magyar állami egység, a nemzetségek feletti uralom megőrzésének fontosságára, aminek zálogát, részben a világháború tanulságaként, kizárólag az erős német szövetségben látták. A burzsoázia szóban forgó képviselőinél a közgazdasági és politikai megfontolások nagyjából azonos szerepet kaptak, ezzel szemben a történelmi uralkodó osztálynak az a része, amely a naumanni tervezethez kapcsolódó vitákban a Németországgal kötendő szorosabb szövetség mellett szállt síkra (az élen Andrássy Gyulával és Apponyi Alberttel), főleg csak politikai szempontokkal érvelt. Ezek az érvek ugyancsak a magyar állami-politikai egységhez, a magyarság uralmi helyzetéhez kapcsolódtak, melyeknek a jövőben való megtartásához Németország nélkül már kevésnek érezték Ausztria és Magyarország erejét.

De a naumanni tervezetnek Magyarországon nemcsak az uralkodó osztály sorából támadtak hívei. A tervezet mögé, annak védelmében nem kevesen zárkóztak fel a magyar társadalmi erők két leghaladóbb táborából, a polgári radikálisok és a szocialisták köréből. Jól tükrözi ezt az a vita, amely a Társadalomtudományi Társaság rendezésében 1916. febr. 22. és ápr. 2. között népes hallgatóság előtt tíz napon át foglalkozott Naumann állam-

tervezetének egyes kérdéseivel. (A vita teljes anyagát közreadva I. HSz 1916. június—júliusi sz., 33. köt. 409—533. l.) A vitában polgári radikálisok, szocialisták és más haladó elemek egyaránt részt vettek, s köztük a magyar progresszió olyan kiemelkedő egyéniségei, mint Jászi Oszkár, Szabó Ervin, Ignotus, Dániel Arnold előadásaikban szenvedélytől áthatott meggyőződéssel álltak a naumanni tervezet mellé, részletekbe menő érveléssel bizonygatva a tervezet valóra váltásának a magyarság szempontjából várható pozitív hatásait. E pozitív hatásokat Jásziék nem egyszerűen csak közgazdasági vagy bizonyos állampolitikai tényezőkben látták. A naumanni koncepciót ők sokkal átfogóbb aspektusból vizsgálták, s a közgazdasági, állampolitikai vonatkozásokon túl elemzéseikben a hangsúlyt mindenkéltől a közép-európai államszövetség megteremtésének általános társadalmi kihatásaira helyezték. Úgy vélték, a közép-európai államszövetség keretein belül szinte egyszerre s automatikusan oldódnának meg azok a problémák, amelyek mindaddig a magyar társadalmi haladás útjában állottak. Kiindulópontul e tekintetben a németországi viszonyok szolgáltak számukra. Németországot ők a demokrácia, a gazdasági, társadalmi és kulturális haladás hazájának tekintették. Sőt, közülük Ignotus a Német Birodalomban egyenesen a szocializmus birodalmát látta. Arra számítottak — miként erre Naumann könyvéből biztatást is kaptak —, hogy az államhatárok kitérülésével, a területi integrálódással a német viszonyok, a korrupciótól mentes német közgazdaság, a szabad kulturális és tudományos élet, a példás német szervezettség a termelés terén stb., szükségszerűen és feltartóztathatatlanul plántálódnának át Magyarországra is. Mindebben elméleti megfontolások is támogatták őket. Ugyanis felfogásuk szerint a mind nagyobb politikai-gazdasági területek kialakulása — a nemzetek közti munkamegosztás, valamint a gazdasági és szellemi kooperáció fokozódása, az anyagi és szellemi javak akadálytalanabb áramlása s más tényezők következtében — már önmagában is a demokrácia kifejlődésének forrása. Hasonló összefüggéseket láttak Jásziék a gazdasági s ebből adódóan a piacterület megnövekedése és a gazdasági fellendülés között. A vámhatárokat a fejlődés gátjainak tartották mind a mezőgazdaság, mind pedig az ipar vonatkozásában. A közép-európai szövetezéstől különösen a magyar mezőgazdasági termelés fellendülését és intenzívebbé válását várták. Ezt a várakozásukat elsősorban a németországi piac nagy felvevőképességére alapozták, s ennek ösztönző hatását figyelembe véve — többek között — a Magyarországon megtermelt gabona mennyiségének legalább 30—40%-os gyarapodásával számoltak. A gabonatermelés e fel-futását, ill. a gabonaeladásból származó jelentős bevételi többletet, az így felhalmozódó tőkét pedig az intenzív magyar iparfejlesztés lehetőségének alapjaként értékelték. Jásziék — szemben pl. a naumanni koncepciónak a birtokos osztályból származó ellenzőivel — nem féltették a magyar mezőgazdaságot, közelebről a magyar gabonatermelést Romániának, a Balkánnak s más területeknek Közép-Európához való csatolásától, miként, bizonyos — véleményük szerint kevésbé fontos — iparágakat leszámítva, nem féltették a magyar ipart sem a fejlettebb német ipar versenyétől. A naumanni tervezetnek a burzsoázia köréből kikerülő híveihez hasonlóan Jásziék is azzal számoltak, hogy a közép-európai szövetségen belül a magyar ipar és tőke kiemelkedő szerephez jut majd a Balkán és a Közel-Kelet iparcikkellátásában és e területek nyersanyagkitermelésének megszervezésében.

Pártfogolták azonban Jásziék Naumann elképzeléseit nemzetiségi politikai szempontból is. A közép-európai egyesülésben Jásziék egyenesen a nemzetiségi kérdés megoldását látták, mivel — miként kifejtették — a Németországgal való szoros politikai és gazdasági szövetség már eleve reménytelenné tenné a kifelé gravitáló nemzetiségek elszakadási esélyeit, s így azok lemon-

danának szeparatiztikus törekvéseikről. Az utóbbi viszont a legliberálisabb nemzetiségi politikát tenné lehetővé, s így a nemzetiségek maximálisan kielégíthetnék nyelvi, kulturális és gazdasági igényeiket. E nemzetiségi politikai képletben Jásziék egyben garanciát is éreztek a magyar állami egység s ezen belül a magyarság általuk feltétlenül igényelt vezető szerepének megőrzésére.

Mіндеzen túl elfogadták Jásziék a naumanni koncepciónak a kis államok külpolitikai, nemzetközi hatalmi szerepéről, valamint a kelet-európai államszövetségnek az európai és az egyetemes béke megőrzése tekintetében hangoztatott tételeit. Miként Naumann, Jásziék is azt vallották, hogy a kis államok a modern korban már nem őrizhetik meg független külpolitikai cselekvőképességüket, s hogy szükségszerűen kell csatlakozniuk valamely nagyhatalomhoz. Az alternatívát e kérdésben számukra a Németországhoz vagy az Oroszországhoz való csatlakozás jelentette. Az utóbbiban, a szláv népek áradatába kerülésben, a magyar államiság biztos széthullását s a magyarság nemzeti pusztulását látták. E pusztulástól félve lehetséges szövetségesként így számukra csak Németország maradt. Az európai, ill. a világbéke vonatkozásában pedig álláspontjuk hasonló volt ahhoz, ami a demokrácia kérdésében is megnyilatkozott. Az egyre nagyobb államterületek kialakulásában egyre fokozottabb garanciát éreztek a nemzetközi béke megőrzésére. Ilyen értelemben már csak azért is váltak a naumanni tervezet híveivé, mert abban az első jelentős lépést látták az európai békét vég képp biztosító Európai Egyesült Államok felé.

Jásziék a naumanni tervezet nyilvánvalóan imperialisztikus, Naumann könyvében is félreérthetetlenül megfogalmazódó elemeire nem vagy legálábbis jó ideig nem figyeltek fel. Olyannyira, hogy a Naumann könyve körüli polémiák során írásaikban, felszólalásaikban már-már a Naumann-féle tervezet egy önálló variánsát alkották meg, amely egyértelműen csak a demokrácia, az általános jólét, a gazdasági-társadalmi fellendülés, a nemzetiségi béke stb. megvalósulásával biztatott.

Jásziék felfogásával sem a polgári radikálisok, sem a szocialisták többsége nem értett egyet. Mindamellett Jászi, Szabó Ervin, Ignotus, Dániel Arnold véleményét a polgári radikálisok és a szocialisták egy része feltétlenül osztotta. Mutatják ezt azok a Jásziék gondolatainak minden részükben megfelelő megnyilatkozások, amelyek különböző szocialista és polgári radikális sajtóorgánumokban kaptak nyilvánosságot. Találkozunk ilyenekkel, a Huszadik Századon kívül — csak a legfontosabbakat említve —, a Népszava, a Szocializmus és a Világ hasábjain egyaránt. S mi több, az említett orgánumok közül a Világban, részben Jászinak a kérdésben ott publikált számos cikke folytán, épp a Közép-Európa melletti állásfoglalás volt túlsúlyban. A Világ, ha szórványosan is, már Naumann könyvének megjelenése előtt, 1915 későtavaszától — nyaratól teret adott olyan cikkeknek, amelyek a közép-európai állam gondolata mellett álltak ki, s az akkor megjelent vélemények túlsúlya megmaradt a lapban egész 1916 nyarának elejéig. Ekkor azonban hirtelen fordulattal egyszerre megszakadt minden a közép-európai államtervezet védő érvelés a lapban. A fordulat hátterében az állt, hogy a német publicisztikában, röpiratirodalomban egyre jobban elszaporodtak az olyan hangok, amelyek a leplezetlen magyarellenesség mellett kendőzetlen nyíltsággal követelték Németország egyeduralmát Hamburgtól a Közél-Keletig, a német nyelv államnyelvként való bevezetését az érintett területeken s az ott elterülő államok államjogi önállóságának teljes felszámolását. Ez a követelés, melynek hangoztatói mind nagyobb számban váltak a naumanni tervezet híveivé, egy csapásra rádőbentette a tervezet polgári radikális pártfogóit is a közép-európai államtervezet valódi céljaira, amit akkortól fogva többé már nem támogattak. (Naumann Közép-Európa-tervére s a

körülötte lezajlott vitákra részletesebben I. Irinyi Károly: A Naumann-féle „Mitteleuropa”-tervezet és a magyar politikai közvélemény. Bp. 1963. 127 l., ill. uő. Mitteleuropa-tervek és az osztrák – magyar politikai közgondolkodás. Bp. 1973. 272 l.

Ady cikke a Naumann könyve körül kibontakozott s a fentiek során ismertetett magyarországi viták egyik megnyilatkozása. A cikk félreérthetetlenül elsősorban azokhoz a polgári radikális és szocialista politikusokhoz, publicistákhoz — mindenekeflött Jászihoz és Ignotushoz — szól, akik a Társadalomtudományi Társaság vitáján, a Világban s más helyeken a naumann-i koncepció mellett kötelezték el magukat. Figyelembe véve e körülményt, nem tarthatjuk egészen véletlennek, hogy a cikk nem a Naumann tervezetét erősen pártfogoló Világban, hanem a Nyugatban jelent meg. Ady, aki nem sokkal korábban állította helyre 1915 őszén megszakadt kapcsolatát a Világgal (l. erre kötetünk jegyzetbevezetőjének 167–168. oldalát), esetleg az újabb sűrűlódások kerülése érdekében is választotta cikke megjelentetéséhez a közép-európai államterv kérdésében passzív álláspontot elfoglaló Nyugatot.

A cikkhez, annak szövege után, I-s jeggyel Ignotus a következő megjegyzést fűzte: „En szívesen oszтанám az Ady félelmét, ha még jobban attól nem félnék, amire ő, úgy érzem, nem vet elég ügyet, hogy a mai Bizánc: Moszkva.”

olykor majdnem egyet s ugyanazt mondanom — Rákosiékkel: Rákosi Jenő s eszméinek szócsöve, a Budapesti Hírlap, kezdeti óvatos tartózkodás után a magyar nemzeti, faji és kulturális önállóságához ragaszkodva, de lényegében nacionalista alapon egyértelműen elvetette a naumann-i államterv eszméjét. (L. Középeurópa. BH 1915. nov. 23. 1—2. l., Alfa: Állami tudat és nemzeti érzés. Uo. 1916. jan. 9. 9—10. l. és Középeurópa. Uo. 1916. jan. 26. 1—2. l.) — *nagyon predestinálnak vallottam mindig magyaroknak Közép-Európába kerülését:* Vö. ezzel a Korrobóri c. 1917 júliusában írt cikket (136. l.). — „*ulula cum lupis...*”: Üvölts a farkasokkal. A középkori latin szólas teljes szövege: *Ulula cum lupis, cum quibus esse cupis.* (Üvölts a farkasokkal, kikkel együtt akarsz élni.) — *Él Kossuth Lajos még mindig:* célzás Kossuth németellenes magatartására. — *Nyugattól tanulva én mégiscsak Bizánc felé kedvelek fordulni:* Ady szavai mögött az Oroszországgal való háborús viszony ellenére is valószínűleg ugyanazt a külpolitikai felfogást kell látnunk, amit két évvel korábban megjelent A szentpétervári út c. 1914. májusi cikkében (l. 72. l.) fogalmazott meg.

Mj: Vál. (372.); Na (243.); Pp (374.); AEPI (III. 509.)

108. *Vallás és demokrácia.* Üzenet a protestáns vitázóknak

Megjelent: V 1916. jún. 29. 9. l. — Ady Endre

A cikk reflexió arra a kiterjedt vitára, amely Ady Az én kálvinista-ságom c. 1916. márc. 16-i cikke nyomán döntően a protestáns lapokban és folyóiratokban bontakozott ki és zajlott le. A vitára részletesen l. az említett

A Protestáns Szemlének c. 1916. máj. 5-i cikket és e cikkek jegyzeteit 120., ill. 122. és 542., ill. 564. l.).

üzenem... Pál apostollal: „senkinek semmivel se tartoztatok, hanem egymást szeressétek: L. Pál apostolnak a rómabeliekhez írt levele 13. részének 8. szakaszát. — *Üzenhetnék viszont az őstamentumi Jeremiással emígyen is... hogy csináljatok csak magatoknak köteleket és jármot, és vegyétek csak azokat a nyakatokba:* L. Jeremiás könyve 27. rész, 2. vers. Ady háború alatti Jeremiás-idézéseivel kapcsolatban l. a Levelek Madame Prétérite-höz c. 1915. márc. 1-i cikk jegyzeteit (336. l.). — *Haypál Bend:*

Személyére s a vitában betöltött szerepére l. A Protestáns Szemlének c. fentebb említett cikk jegyzeteit. — *Nagy Lajos*: L. A gyúrói pap. „Isten és a háború” c. 1915. febr. 28-i cikk jegyzeteit (333. l.). Nem tudunk arról, hogy Nagy Lajos a protestánsok Ady körüli vitájába is bekapcsolódott volna. Valószínű, hogy cikkében Ady Nagy Lajosnak az Ady—Rákosi-vitában való megnyilatkozására utal. — *az igazi magyar protestantizmus demokráta, haladó, bátor és emberies*: Ady protestantizmusértelmezésére l. az Egy probléma: kettő c. 1913. aug. 16-i cikk jegyzeteit (221. l.). — *Prohászka*: Prohászka Ottokár. L. a Jegyzetek a napról. I. Csak urak számára c. BN 1906. márc. 31-i cikk jegyzeteit (AEÖPM VII. 434. l.). — *Zselénszky*: Zselénszky Róbert (1850—1939), nagybirtokos, politikus és közgazdasági író, a reakciós nagybirtokosság egyik hangadó képviselője, mindenfajta haladó gondolat és reformeszme merev ellenzője. Szélsőséges konzervativizmusa még a Prohászka-féle reformtörekvésekkel is szembeállította. — *Berzeviczy*: Berzeviczy Albert (1853—1936), konzervatív kultúrpolitikus, miniszter, esztéta és történétíró, 1905-től haláláig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. — *miket én most velük, persze nyomott betűkben, nem közölhetek*: utalás Ady háború alatti korlátozott megnyilatkozási lehetőségére. L. erre a *Levelek Madame Prétérite-höz* c. fentebb említett cikk jegyzeteit. — *Erdély, „a valódi liberalizmus klasszikus hona”, ma olyan reakciós protestáns részről is, hogy gyászos jóslatot kell néha önmagunkban jósolnunk*: Ítélete megfogalmazásakor Ady nyilván abból indult ki, hogy a személye körüli vitában ellene felsorakozott protestáns lapok mindegyike Erdélyben s köztük az egyik, a Református Szemle meg éppen az erdélyi protestantizmus hivatalos orgánuma-ként jelent meg. (A Protestáns Szemle címlapján megjelenési helyként ugyan Budapest áll, de ott csak a kiadóhivatal volt, a szerkesztőség — miként a Református Szemléé is — Kolozsvárott székelt, a lapot szellemileg onnan irányították.) — *Apai s anyai ágon kálvinista papi ősök szép árnyékai védénének meg*: Ady apai és anyai ősei közt egyaránt több kálvinista lelkeszt találunk.

Mj: AEPI (III. 509.)

109. *Erdélyi ember bánata*

Megjelent: V 1916. aug. 15. 9. l. — Ady Endre

I. *Az öreg saskeselyű*

A Nap-motívummal kapcsolatban l. a Távolság csatától. I. Madarak és pogányok c. 1915. aug. 15-i cikket (99. l.).

III. *Új kereszties hadjárat*

Megint a Gondolatra gondolok . . .: L. ezzel kapcsolatban az Emlékezés nagy halottra c. 1915. aug. 15-i, az Átkozott a Gondolat c. 1916. aug. 6-i és az Emlékezés egy nyár-éjszakára c. 1917. márc. 1-i verset. — *Effélszkről szegény Anatole France is sohat gondolkozott . . .*: A kitétel forrását nem sikerült tisztázni.

II. részként Ady Minden csak volt c. verse jelent meg.

Mj: AEPI (III. 512.)

110. *Regény: Viszonlításra, drága . . .* (Tersánszky Józsi Jenő)

Megjelent: Ny 1916. dec. 1. 794. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: mondanivalómnak

A cikk keletkezéstörténetével kapcsolatban Földessy Gyula a következőket írja: „Ady több évvel azelőtt a Nyugat írói körében előszóval megtagadott minden tehetséget Tersánszkytól egy attól vele szemben tanúsított hetyke, ifjú szélességű viselkedése miatt. Tersánszky háborús regénye elolvasása után [Ady] régebbi nyilatkozata visszavonásaként írta ezt az elismerő bírálatot.” (L. Vál. 446. l.) Földessy Gyulának ez a magyarázata Fenyő Miksa egy 1923-ban elhangzott felolvasásán (l. Fenyő Miksa: Emlék. Felolvasás az Ady-ünnepen. Ny 1923. dec. 1. 545—549. l.) alapszik, melynek során Fenyő Ady kritikusai tevékenysége egyik epizódjaként mondta el a Földessy által említett történetet. A történet, Tersánszky „hetyke” viselkedése Adyval szemben s ez utóbbi ítélete Tersánszkyról, Fenyő szerint Ady és Tersánszky megismerkedéséhez kapcsolódott, azonban mind Fenyő visszaemlékezéséhez, mind pedig Földessy Gyula erre épülő magyarázatához erős kétség fér. Tersánszky ugyanis a maga visszaemlékezéseiben (Tersánszky Józsi Jenő: Nagy árnyakról bizalmasan. Találkozások Ady Endrével. Kis Újság 1949. okt. 4. 6. l. Kötetben l. Nagy árnyakról bizalmasan. 2., bőv. kiad. Bp. 1964. 6—27. l.) határozottan cáfolja a Fenyő által elbeszélt eset valódiságát, s elmondja Adyval való megismerkedésének körülményeit, egy egészen más történetet ír le. A kétféle leírás közül mindenképp a Tersánszkyt fogadhatjuk el hitelesebbnek. E mellett szól egyrészt az, hogy Tersánszky egy interjú keretében már huszonkét évvel szöveget forgó visszaemlékezésének első megjelenése előtt is azonos módon emlékezett vissza Adyval való megismerkedésére (l. Esti Kurír 1927. jan. 5. 2. l.), másrészt pedig, hogy a Fenyő-féle történetnek Schöpllin Aladár nyomán létezik egy más verziója is, melynek azonban nem Tersánszky, hanem Déry Tibor a főszereplője. Ezt a verziót — Tersánszky szerint — maga Déry ismerte el igaznak, aki egyébként, ha kissé szépitve is, meg is írta Adyval való megismerkedésének történetét (l. Ítélet nincs. Bp. 1969. 147. l.), lényegében Tersánszkyt igazolva. Tehát Fenyő s nyomában Földessy nyilvánvalóan a Déry-féle esetben helyezték be főszereplőként Tersánszkyt.

Ady cikke utóéletével kapcsolatban érdekes elmondani, hogy Tersánszky, fentebb említett visszaemlékezései szerint (l. a visszaemlékezés kötetbeli változatát), többek között Ady írásának viszonzásaként írta 1918-ban Ady Endréhez c. versét (l. Ny 1918. máj. 16. 887. l.).

A cikkre nézve l. még Ady Fenyő Miksához Csucsáról írt 1916. nov. 24-i levelét (Feljegyzések, 302. l.), melyben arról olvashatunk, hogy Adynak a Tersánszky-féle kritikába néhány sort be kellett töltenie. Hogy miért, az a levélből nem derült ki.

Én például e regény első, sőt második elolvasása után is szimbólumot . . . véltem találni: Tersánszky regényét először a Nyugat közölte folytatásokban 1916. aug. 1-től szept. 1-ig. Könyv alakban másfél hónappal később, október közepén jelent meg (l. erre Ny 1916. okt. 1. 512. l.) a Nyugat folyóirat kiadásában. Ady nyilván a folytatásos közléskor olvasta először a regényt s önálló megjelenésekor másodszer.

Mj: VT (372.); Vál. (217.); Ai (388.); KF (317.); AEPI (III. 513.)

III. *Ignotus háborús könyve.* (Egy év történelem. Jegyzetek 1914 tavaszától 1915 nyaráig)

Megjelent: Ny 1917. febr. 1. 315—316. l. — Figyelő — Ady Endre

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 9 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Alírást: Ady Endre. Az 1. fólió bal felső sarkában ceruzával szerkesztői jelölés: *Figyelő pr. r.* Ugyanott jobb oldalon a fólió felső

széle alatt idegen kéz két-három betűből álló, ceruzairású olvashatatlan bejegyzése, a jobb alsó sarokban pedig ugyancsak idegen kéz ceruzairásával: 30.—. A cím második és harmadik szava között a szerkesztőtől származó új bekezdés-jel. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 194.

A kézirat és a Nyugat szövege nem fedi teljesen egymást. A Nyugat szövege, a kisebb jelentőségű szövegeltéréseken túl, az utolsó előtti bekezdés végén három, az utolsó bekezdésben húsz szóval bővebb a kézirat szövegénél. Mivel a szövegnek ez a bővítése kétségtelenül Adytól származik — aki cikke kiegészítését annál is inkább elvégezhette, mert január elejétől március közepéig feleségével együtt Budapesten tartózkodott (I. Ady L., 216. 1.) —, közlésünkben a Nyugat szövegét követjük.

Eltérések a Nyugat és a kézirat szövege között:

Bek.	Sor	<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
		Cím: háborús [!] könyve	háborus könyve.
		Alcím: 1915.	1915
1.	7.	háborús ... egybegyűjtése	háborus ... egybe-gyűjtése
1.	11.	háborús ... háborús	háborus [!] ... háborus
2.	1.	három ember	három ember,
2.	2—3.	1. ... 2. ... 3. ... gon- dolkozó-néműsége	1.) ... 2.) ... 3.) ... gondol- kozó-néműsége
2.	3.	fején ... sújtott	fejen ... sújtott
3.	1.	úgy ... lenni ... Háború	ugy ... lennie ... Háboru
3.	2.	háborús	háborus
3.	5.	lévén)	lévén,)
3.	5—6.	Ignotust.	Ignotust
4.	1.	háborús	háborus
5.	2.	szigorú	szigoru
6.	1.	szigorú	szigoru
6.	4.	fantáziája, bizony (megint bizony)	fantáziája, bizony, megint bi- zony,
6.	5.	háborús	háborus
6.	7.	legerősebb	legerősbb
7.	1.	súlyos	sulyos
7.	5.	Sienkievitz	Sienkievicz
7.	6.	a többek között, ... is a leg- maróbb	— többek között, ... is leg- maróbb
7.	9.	poroszkot szegény France teszi	poroszokkal teszi
8.	2.	világőrület	világ-őrület
8.	3—4.	gondolataimat".	gondolataimat.
8.	6.	Oktaviánunk	Oktavián
8.	8—9.	Maeterlinck [!] ... többiek? —: Miként	Maeterlinck ... többiek?, — miként
8.	15.	De azzal	De „azzal
8.	16.	évig ... háboruban	evig ... háboruban
8.	18.	mérhetünk, „Egy	mérhetünk". „Egy
9.	3.	újabb háborús	ujabb háborus
9.	4—5.	termése: a ... hinni-akarás- nak	termése a: ... hinni-akarás- nak
9.	6.	kegyetlenségében ... jósa- gosa s helyettes látója.	kegyetlenségében is ... jósa- gosa.
10.	1.	bús	bus

Bek.	Sor	<i>Nyugat:</i>	<i>Kézirat:</i>
10.	2—5.	vates vezetője: Ignotus, akitől sohse hitte volna valaki is, legrajongóbbja, hogy ha összeomlik is a világ, ő marad, gondolkozik, szenved, gyötör, de vigasztal is.	vates-vezetője: Ignotus.

Törlések, javítások a kéziratban :

Bek.	Sor	
1.	1.	olyan (A szó vége fölött egy vonal erősen törölve)
1.	1.	történnék (A szó után beszúrva: <i>most</i>)
1.	1.	még (A szó előtt egy zárójel törölve)
1.	1.	sem (A szó után egy zárójel törölve)
1.	1.	egy (A szó után beszúrva: <i>többszörös, paradox</i>)
1.	1.	csoda-vallással (A szó előtt egy betűnyi olvashatatlan törlés)
1.	1.	heteiben (A szó után egy betűnyi erős törlés, a törlés után beszúrva: <i>s</i>)
1.	1.	könyvről (A szó <i>r</i> -je helyén egy betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé írva: <i>r</i>)
1.	1.	félelmetes (A szó első <i>e</i> -jének a helyén egy betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé beszúrva: <i>e</i>)
1.	1.	könnyű (A második <i>n</i> beszúrva)
1.	1.	tudósítások (A második <i>t</i> helyén egy betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé írva: <i>t</i>)
1.	10.	megmondani (Az <i>a</i> helyén egy rosszul sikerült <i>a</i> törölve, a törlés fölé beszúrva: <i>a</i>)
1.	11.	nációk (A szó után beszúrva: <i>háborus</i>)
2.	4.	ebben a (Az <i>a</i> helyén egy-két betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé írva: <i>a</i>)
3.	1.	Háború (A szó után beszúrva: <i>valóban (nem hittük)</i>)
3.	2.	Ignotus (A név után beszúrva: <i>háborus</i> ; a beszúrt szó <i>u</i> -ja és <i>s</i> -je között egy betűnyi törlés)
3.	3.	Ignotust. (A név előtt egy betűnyi olvashatatlan törlés, a <i>s</i> helyén egy <i>s</i> törölve, a törlés fölé beszúrva: <i>st</i> . A pont előtt apró törlés.)
3.	3.	szépért (A <i>t</i> fölött egy vessző törölve)
3.	5.	mindentudó (A szó elé beszúrva: <i>szinte</i>)
4.	1.	Utálok (Az <i>U</i> helyén erős, olvashatatlan törlés, a törlés fölé beszúrva: <i>U</i>)
4.	1.	háborus (Az <i>á</i> helyén egy betűnyi törlés, a törlés fölé írva: <i>á</i>)
4.	2.	gyászának (Az <i>n</i> helyén egy <i>m</i> törölve, <i>s</i> fölé írva: <i>n</i>)
4.	5.	kisugárzó (A szó <i>g</i> -je javítva)
5.	1.	időkben (A szó után beszúrva: <i>talán</i>)
5.	3.	félni (Az <i>f</i> fölött két betűnyi olvashatatlan törlés)
6.	2.	fantáziájának (A <i>z</i> után két betűnyi olvashatatlan törlés)
6.	2.	idétlenül (Az <i>é</i> után egy <i>e</i> törölve)
6.	3.	ítélet (A szó végén egy betűnyi olvashatatlan törlés)
6.	4.	fantáziája (Az első és második <i>á</i> javítva, a harmadik <i>á</i> fölött egy vessző törölve)
6.	4.	benne (A szó előbb túl elnyújtottra sikerült két <i>n</i> -je törölve, a törlés fölé beszúrva: <i>nn</i>)
6.	5.	háborus (Az <i>u</i> és <i>s</i> javítva)

- Bek. Sor
6. 5. írásait (A második *i* fölött apró, erős törlés)
 6. 7. sejtőjét (A szó előtt beszúrva: *legerősbb*)
 7. 2. mellett se (A *se* végén egy *m* erősen törölve)
 7. 4. jól (Az *l* fölött apró, olvashatatlan törlés)
 7. 4. tudók (Az *u* javítva)
 7. 5. Sienkievicz (A *c* helyén egy *t* törölve, a törlés fölé írva: *c*)
 7. 6. többek (A szó elé beszúrva: *a* —, a beszúrásból az *a* erősen törölve)
 7. 9. deklarálta (Az első *a* fölött egy vessző törölve, az *á* javítva)
 7. 9. poroszokkal (Az első *k* után két-három betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé írva: *kal*)
 8. 1. fölhasználtam (A szó után beszúrva: *volna*)
 8. 2. világörület (A szó után beszúrva: *s készüldésének*)
 8. 2. demonstrálására (Az utolsó *á* beszúrva)
 8. 7. jön (Az *n* javítva, a betű fölött valószínűleg egy írásjel törölve)
 8. 9. kivételes (A szó helyén törölve: *nagyszerű*, a törlés fölé írva: *kivételes*)
 8. 10. poétában (A szó után beszúrva: *kaptuk meg*)
 8. 10. Csak (A szóval Ady új bekezdést nyitott, majd a *Csak* és az előző mondatot záró *Vergiliusdát.* közé tett kapcsolójellel jelezte, hogy a szöveg folyamatosan szedendő.)
 8. 14. írja: (A szó és a kettőspont között egy vessző törölve)
 8. 15. magától (A szó utolsó két betűje között egy ékezet törölve)
 8. 20. e (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
 8. 20. sem (A *s* fölött egy vonal erősen törölve)
 9. 1. s (A kötőszó előtt egy betűnyi olvashatatlan törlés)
 9. 1. harmadik (A *d* javítva)
 9. 2. már (A szó után beszúrva: *a*)
 9. 3. immár (A szó után beszúrva: *a*)
 9. 3. harmadik (A szó után valószínűleg egy *és* erősen törölve)
 9. 4. termése a: (Az *a* előtt valószínűleg egy vessző erősen törölve, a kettőspont után beszúrva: *kegyellen csodák, de hős*)
 9. 5. szemeknek (A szó után beszúrva: *kegyellenségében is*)
 10. 1. élet-hívésünknek (A második *é* fölött egy felesleges ékezet törölve, az első *k* után két betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé írva: *nek*)

A kéziratban a következő maitól eltérő helyesvári sajátosságokkal találkozunk:

Bek.	Sor	Kézirat:
	Cím: háborús könyve	háborus könyve.
	Alcím: 1914 ... nyaráig	1914. ... nyaráig.
1.	5. heteiben, s	heteiben s
1.	7. könnyű háborús ... egybe- gyűjtése, és	könnyű, háborus ... egybe- gyűjtése és
1.	11. háborús ... háborús	háborus ... háborus
1.	12. háborús	háborus
2.	2—3. 1. a sokat tudó ... 2. ... 3. ... gondolkozonémű- sége ... sújtott	1.) a sokat-tudó ... 2.) ... 3.) ... gondolkozzó-némű- sége ... sújtott
3.	1. úgy ... Háború	ügy ... Háboru

Bek.	Sor		<i>Kézirat:</i>
	3.	2. háborús	háborus
	3.	3. literátus	litterátus
	3.	5. lévén) . . . mindenértő	lévén,) . . . minden-értő
	4.	1. háborús	háborus
	4.	5. tisztánlátása	tisztán-látása
	5.	2. szigorú	szigoru
	6.	1. szigorú bölcs, s	szigoru bölcs s
	6.	2. mintsem	mint sem
	6.	4. fantáziája bizony	fántáziája, bizony
	6.	5. háborús . . . is, s	háborus . . . is s
	7.	1. súlyos	sulyos
	7.	5—6. Sienkiewicz . . . Sienkiewicz könyve, a Bartek Slovik, többek	Sienkievitz . . . Sienkiewicz könyve a „Bartek Slovik” többek
	7.	10. géniusznak	geniusznak
	8.	2. világörület	világ-örület
	8.	3—4. gondolataimat”.	gondolataimat.
	8.	6. Octaviánunk . . . nekem, s	Oktaviánunk . . . nekem s
	8.	7. hamarosan, vagy elbúcsúzó	hamarosan vagy elbucsuzok
	8.	9. Miként . . . Ignotusban, az	miként . . . Ignotusban az
	8.	13. heccelt s	heccelt s
	8.	16. évig . . . háborúban, s	evig . . . háboruban s
	8.	18—19. éve, hogy . . . közöttünk, s . . . dolgozunk, s	éve hogy . . . közöttünk s . . . dolgozunk s
	8.	20. életben, s	életben s
	9.	1. könyvét, s	könyvét s
	9.	2. csoda, s	csoda s
	9.	3. újabb háborús	ujabb háborus
10.		1. bús	bus
10.		2. vátesz vezetője	vates-vezetője

Ignotus könyve — melynek eredeti címe Egy év halál volt (a kötet belső ívjelzéseinél s bizonyos példányok címlapjain is ez a cím olvasható), és csak a címlapok nyomtatása közben kapta az Ady által is megadott címet — az Athenaeum kiadásában 1916 nyarán jelent meg. A könyv Ignotus 1914. máj. 10. és 1915. júl. 25. között írt publicisztikai írásaiból közül válogatást. A kötetről Ady annak megjelenésétől kezdve írni szándékozott: „Ignotus könyvéről, ha élek, írni akarok. Írtam volna, de nyolc hét óta aligha írtam többet nyolcvan sornál — táviratokat beleszámítva” — olvashatjuk idevágóan Ady Fenyő Miksának Csucsáról 1916. aug. 29-én küldött levelében (I. Feljegyzések, 299. l.). Ettől kezdve a cikk kérdése vissza-visszatérő témája Ady levelezésének. Okt. 26-án Ady nevében Csinszka írja Fenyőnek, hogy „Holnap próza megy. Valószínűleg Ignotus könyvéről” (I. uo. 308. l.), majd dec. végén ismét Ady ugyancsak Fenyőnek: „Figyelőt is írtam volna a jubiláris számba, de nem írtál arról: írjak-e Ignotusról? Ha pedig róla nem írok, másról se, ezuttal” (I. uo. 303. l.). Az Ady levelében említett jubiláris szám a Nyugat megindulásának tizedik évfordulójára tervezett 1917. jan. 1-i szám volt. A reklamált felszólítás, hogy írjon Ignotusról a számba, közvetlenül az utóbb idézett levél elküldése után érkezett meg Adyhoz a Nyugat titkárnőjétől, Havas Iréntől. De ekkor Ady az időbeli megkésettség miatt nem fogott már bele, hogy írását a jan. 1-i szám részére megírja. Miként 1917. jan. 4-én Fenyőhöz intézett levelében írta: „Az Irénke dec. 27-én írt felszólítását az Ignotus-kritika ügyében dec. 30-án délután

kaptam meg. Nem is mertem belefogni, hiszen ugyanis lekések velem, — gondoltam. Első magam-fölkínálásával kellett volna nekem azonnal rám parancsolnod az írást. Így, vaktában semmit se mertem, —: hátha más ír, hátha egy Ignótus-szám lesz a jubiláris szám (jó lett volna) s engem ki akarnak hagyni belőle.” Majd más témák érintése után újra visszatér az Ignótusszal kapcsolatos kritikára, megkérdeve, „Megírom-e az Ignótus könyvéről még mindig őrzött lelkeseidemet? (írván persze Ignótusról is.)” (l. uo. 304. l.). Kétségtelen — noha ilyen levél nem maradt ránk —, hogy ez utóbbi kérdésére Fenyő biztató választ küldött, s Ady nyilvánvalóan ennek nyomán írta meg több hónapon át tervezett cikkét.

A cikk lelkesült hangneme feltűnő ellentétben áll azokkal a megnyilatkozásokkal, amelyekkel Ady Ignótus háború alatti publicisztikai tevékenységét kísérte. A háborút kezdettől fogva a magyarság léte érdekében felfogó, a háború mellett tollalá mindvégig kiálló Ignótusszal szemben ugyanis Ady nemegyszer juttatta kifejezésre fenntartásait. (L. a Vigasztaló Anatole Franc c. 1914. aug. 16.—szept. 1-i, a Távól a csatatérről. I. Esztéta és poéta c. 1915. szept. 10—15. közötttről való és a Távól a csatatérről. I. Tűnődés más költőkön c. 1915. okt. 31-i cikket s e cikkek jegyzeteit 79., 102., 107., ill., 321., 354., 432. l.) Hogy ez alkalommal Ady mégis az elismerés, sőt a buzdítás hangján szól a háborús propaganda szolgálatába szegődött Ignótusról, az Ady-nak a háborúval kapcsolatban elfoglalt álláspontja (l. erre a Távól a csatatérről. I. Esztéta és poéta c. előbb említett cikk jegyzeteit) átmeneti módosulásával függ össze. E módosulás hátterében Romániának az antant-hatalmak oldalán 1916. aug. 27.-én történt hadbalépése s a hadbalépés nyomán bekövetkezett események állottak. Az aug. 27-i hadüzenetet követően több százezer fős román hadsereg tört be a katonailag úgyszólván teljesen védtelenül hagyott Erdélybe, annak déli és keleti megyéiből tömegesen kényszerítve menekülésre a magyar lakosságot. A kétségbeesetten menekülő áradata alig egy-két napon belül elérte Csucsát is, s ennek látványa mélyen megrendítette Adyt. Megrendülésének mértékét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az Erdélyre szakadt s az akkori rendkívül kedvezőtlen általános katonai helyzetben a Monarchiára nézve teljes katasztrófával, Erdély, ill. jelentős magyar területek elvesztésével fenyegető háború következtében Ady úgy érezte, kötelessége, hogy odaálljon maga is az országot védők sorába. Hogy mennyire komolyan foglalkoztatta ez a gondolat, jól mutatja aug. 29.-én Fenyő Miksához írt, fentebb már idézett levelének első fele, melyben a következő mondatokat olvashatjuk: „Hic Rhodus: nem kívánnék meghalni még sem, míg szenvedéses életem munkája a maga tűzpróbáját meg nem állotta. De viszont én (kiben komoly és komor hitem szerint magyar fajomnak fátuma és kője él) nem maradhatok el, mikor ég a ház s ha talán egy öntőnyi vizet vihetek, nekem ez súlyosabb kötelességem, mint másnak. Nem Petőfieskedni akarok, sem mások szalvuszkonduktuszát kívánom, de nekem most itt nincs senkim irodalmi s baráti enyéim közül, valaki, aki döntsön. Beszélj Ignótusszal, akít utolsó könyve után kétségbeesetten és forróbban imádozok, mint valaha. Szólj Schöpflinnek, azután írd rögtön, talán Jászival is lehetne telefonon beszélni. Szóval: kérve-kérlek, beszélj, akivel lehet azok közül, kiket sorsom, életem érdekel. Gyorsan végezz s tudass, mert esetleg jelentkezek Kolozsvárról (nem is képezed, milyen borzasztó ez a közelség térben és — szívben.)” Ady bevonulására magától értetődően nem került sor, a Monarchia segítségére sietett német haderő pedig rövid idő alatt felszabadította Erdély megszállt területeit, sőt az év végéig Bukaresttel együtt Románia nagy részét is elfoglalta, a román betörés okozta sokkszerű hatás mégis tartósan bizonyult Adyban. E tény 1916 őszéről Ady több levele is igazolja. Hogy

csak egyet idézzünk ezekből: okt. 7-én írja Bölöniéknek: „Az események s amiket látnom kellett, tönkretettek. Semmi hitem. Minden ellenem s életem eredményei ellen. Annyi erőm talán még lesz, hogy agyonlőjem magam.” (L. AEVL, 534. l.).

Természetesen nincs okunk feltételezni, hogy a román betöréssel összefüggésben Adynak a háborúról kialakított általános felfogásában gyökeres változás állott volna be, de bizonyosnak látszik, hogy az Ignotus könyvéről írott cikk érlelődésének hónapjaiban Adyt nagy mértékben töltötte el annak félelme, hogy a háború nyomán a magyarság vagy legalábbis annak egy része idegen népek uralma alá kerülhet, s ez a szóban forgó időszakban elfogadhatóvá tette számára a magyarság önvédelméről többek között Ignotus könyvében is hangot kapó nézeteket. E nacionalista színezetű szemléleti alapról érthető csak meg Ignotusnak, valamint a magyarság s a Monarchia háborús szerepe igazolására vállalkozó írásainak az a megítélése, amelyet Ady cikke dokumentál.

Sienkiewicz halálakor nem írta meg, hogy Sienkiewicz könyve[1] a Bartek Slovik[1] a többek között, a hősi művoltnak is a legmaróbb szatírja: Nem tudunk arról, hogy Sienkiewicz halála (1916. nov. 15.) alkalmából Ignotusnak írása jelent volna meg. A lengyel író haláláról a magyar lapok nov. 17-én tudósítottak. Az ezt követő napokból s a szóba jöheto időn belül Ignotustól Sienkiewiczről cikket nem találtunk sem a Világban, sem a Magyar Hírlapban, tehát azokban a lapokban, melyeknek akkor Ignotus munkatársa volt. Nem közölt ilyen cikket Ignotustól a Nyugat sem. Itt Schöpflin Aladár emlékezett meg Sienkiewicz elhunytáról. Sienkiewicz Ady által említett regényével kapcsolatban részletesebben l. a Daudet és Kiss c. 1918. febr. 16-i cikket (146 l.). — *De már Anatole France-ról írván az 8 helyen okvetlenül megemlitem, hogy France a Galliába betört rómaiakat barbároknak deklarálta, mint most a poroszokat szegény France teszi egy fényes géniuszának megrítható elhanyaglásával:* Ignotus könyvében nem találtunk Anatole France-ra vonatkozóan semmit, így nem tudjuk, Ady mire utal mondata első szavaiban. France háború alatti szereplésére l. a Távolság csatatértől. I. Madarak és pogányok c. 1915. aug. 15-i cikket és jegyzeteit (99., ill. 350. l.). France-nak a Galliába betört rómaiakról, ill. a poroszokról tett kijelentéseit illetően nem sikerült közelebbit megtudnunk. — *D'Annunzio írta régen: „gyakran megesik, hogy becsúsztam fölperzseli a gondolataimat”:* Nem sikerült kideríteni, Ady D'Annunzio milyen írását idézi. — *Ugyancsak D'Annunzio írta . . . : „más időben talán én is meghódítottam volna egy sziget-tengert”:* D'Annunzio e szavainak eredeti lelőhelyét sem sikerült megtalálnunk. — *Goga Octaviánunk néhány év elbtt mondta nekem, s én nem értem: „nagy földindulás jön hamarosan, vagy elbúcsúzik egy ilyen sekély világtól és élettől.”:* Goga Octaviánra l. a Széld, új jegyzetek. I. Goga Octavián rabsága c. 1912. ápr. 17-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 184., ill. 516. l.). Az Ady által idézett szavak Goga és Ady 1913. januári találkozásán (l. erre a Goga Octavian vádjai c. 1913. máj. 16-i cikket és jegyzeteit. 17., ill. 196. l.) hangzottak el.

Mj: (218.); Ai (390.); AEPI (III. 514.)

112. [Emléksorok az Isonzónál harcoló V/4-es nagyváradi honvédszászlóalj hadiújságjába]

Megjelent: Isonzómenti Tárogató 1917. márc. 31. 12. l. — Ady Endre

[*] Eredetiben: oda

[**] Eredetiben: széles a világon

[***] Eredetiben: rendeltétek

Emléksorait Ady a nagyváradai zászlóalj harctérre kerülésének 30. havi jubileumára írta. Az emléksorokat közlő lap a zászlóalj kézzel írt, litografált sokszorosítással készült, 1916 nyaratól másfél havonként megjelentetett hadilapja volt. A jubileum alkalmából a lap szerkesztője, dr. Váradai Ödön ügybra, a váradai lapok amatőr újságrója, nagyváradai éveinek idején Ady egyik barátja, ünnepi szám kiadását határozta el, s ennek kapcsán felkérte Nagyvárad s az ország számos íróját, művészt, közéleti szereplőjét, hogy a laphoz juttatott emléksoraikkal, üzeneteikkel járuljanak hozzá a zászlóalj jubileumának ünnepélyesebbé tételéhez. A felhívásra Adyén kívül mintegy ötven válasz érkezett, melyeket a szerkesztő a szerzők nevének alfabetikus sorrendjében közölt lapjában. A válaszok írói közt a legkülönbözőbb világnézetű egyéniségekkel találkozunk. Ady-n kívül a szerzők sorában a következő ismertebb nevek fordulnak elő: Fehér Dezső, Bárdos Artúr, Gábor Andor, Gárdonyi Géza, Hegedűs Gyula, Hevesi Sándor, Kabos Ede, Kosztolányi Dezső, Lakatos László, Lux Terka, Marczali Henrik, Purjesz Lajos, Rákosi Jenő és Szabolcska Mihály. A laphoz beérkezett válaszok, emléksorok közül a datáltak mind márc. 1. és 21. közötti keltezéssel íródtak. Valószínűnek látszik ebből, hogy Ady írása is e két dátum közti vagy az e körüli időből való.

A cikkben olvashatókhoz hasonló gondolatokat fogalmazott meg Ady Nótázó, vén bakák c., a Nyugat 1916. jún. 1-i számában megjelent versében.

113. Révész Béla könyve. (Beethoven — Miniature)

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 6 oldalszámozott fólió, 170 × 210 mm. Aláírás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával: *Cikk*; ettől jobbra, a fólió jobb felső sarkában Osvát írásával szerkesztői bejegyzés: *Garmond ritka Sürgős! A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 204/6.*

Megjelent: Ny 1917. ápr. 1. 679—680. l. — Ady Endre
Közlésünk a kéziratot követi.

Elterések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Bek.	Sor	Kézirat:	Nyugat:
		Cím: könyve. (Beethoven—Miniature".)	könyve („Beethoven—Miniature")
1.	2. ujj		újj
1.	3—4. szomorúságok ... hangu		szomorúságok ... hangú
1.	5. poétaságának		poétaságának
1.	6. és az hogy ... más, mint		és az, hogy ... más mint
2.	1. súlyos		súlyos
2.	6. úgy jár mint		úgy jár, mint
2.	7. ujj ... tud		újj ... tud
2.	8. lesz, a		lesz, a
4.	2. súlytalanabb		súlytalanabb
4.	4. gondú		gondú
4.	1. túlzottaknak		túlzottaknak
5.	2. éjszakakákon [!]		éjszakákon
5.	9. ujj		újj
5.	12. monománás [!]		monomániás
6.	1. zúgó muzsikájú		zúgó muzsikájú
6.	2. kevesre		kevésre
7.	2. újabb		újabb
7.	4. kulturája		kultúrája

Bek.	Sor	Kézirat:
8.	2. bennünket, valahogy	bennünket valahogy
9.	3. Ő, s	ő s
9.	4. tönkre menni	tönkre-menni
Aláírás: Endre		Endre.

A cikk keletkezése közelebbi dátumának meghatározásához Ady 1917 márciusából való három rövid levele ad támpontot. A Csucsán feladott három levél közül az első márc. 13-án írta Ady a Nyugat szerkesztőségéhez: „Kedves Nyugat, itt küldök egy verset, a legközelebbi vonat viszi a másikat s a Révész-cikket” — olvashatjuk Ady levelében (l. AEVL 541. l.). A levélben említett két vers közül az egyik minden bizonnyal A Titok arat c. volt, mely a Nyugat márc. 16-i számában jelent meg. A másik vers — Ady következő, ugyancsak a Nyugathoz intézett levelének tanúsága szerint — nem készült el az Ady által tervezett időre, a Révész-cikk azonban igen: „Kedves Nyugat, itt küldöm a Révész-cikket. Második versemmel nem készültem el. De telefonáljanak Schöpflin Aladárnak: nála van egy versem, melyet rögtön átad.” (l. PIM A. 208/37.) Adynak ez a keltezetlenül feladott levele feltehetően még ugyanaznap vagy legfeljebb másnap indulhatott útnak. A levél s vele a Révész könyvről szóló cikk késve érkezhett a Nyugat szerkesztőinek kezéhez. Osvát ugyan még megkísérelhette a cikk elhelyezését a márc. 16-i számban — valószínű, hogy erre utal a kéziratban olvasható „Sürgős” utasítása —, de a nyomda bizonyára nem tudta már vállalni Ady írásának szedését és beleillesztését a kérdéses számba. Hogy mindez valóban így játszódhatott le, arra Ady harmadik, márc. 22-én kelt, a Nyugat titkárnőjéhez, Havas Irénhez intézett levele nyújt bizonyosságot, melyben a következő mondatot olvashatjuk: „Miért nem jelent meg a Révész-cikk, elkésett-e vagy házi cenzura vetemedett rá?” (l. PIM A. 208/49.) Nem kétséges, hogy Ady alternatívái közül az első felelt meg a valóságnak. A Révész Béla könyvről írt cikk keletkezési idejét így a fentiek alapján márc. 13-ára vagy 14-ére tehetjük.

A cikket kéziratossá visszaemlékezésében Papp Viktor közvetlen összefüggésbe hozza Révész Bélának és Adynak az 1910-es években bekövetkezett ismert szakításával. Mint Papp Viktor írja, Ady „Révész... úgy megbántotta... kritikájában... , hogy soha többé nem találkoztak.” (A számban forgó részt idézve l. Dénes Zsófia: Élet helyett órák. Bp. 1967. 304—305. l. 106. sz. jegyzet.) Noha szakításuk időpontját Révész Béla is nagyjából az Ady bírálatának megjelenése körüli időt jelöli meg („Halála előtt másfél évvel...”. l. Révész, 119. l.), mégis aligha hihető, hogy a szakításnak Ady írása lett volna az alapja. Ellentmond ennek egyrészt a cikk egész hangvétele, másrészt pedig Révész Béla erre vonatkozó leírása is, mely ugyan nem nevezi meg a szakítás konkrét okát, annyi azonban az idevágó egyetlen mondatból („Jelentéktelen semmisség, a jellemző komolyság benne annyi, hogy én, aki a magam hibájából, a sokaság miatt nem tudtam Adyval eleget lenni, féltékenységgel, már a sérelmek izgalmával éreztem őt”. l. I. h.) is nyilvánvaló, hogy a szakításban más természetű sérelem játszhatott közre.

Révész Béla könyve: Révész Béla egyetlen hosszabb írást (Beethoven) és tizenöt rövid lírai miniatúrát, meditatív-lírai helyzetképet tartalmazó kötete évjelzés nélkül Budapesten jelent meg 1917-ben Bíró Miklós kiadásában, Erdei Viktor illusztrációival. A kötet pontos címe: Beethoven. Miniature. (Itt voltam). — *Zola híres pályaudvara:* a párizsi Saint Lazare pályaudvar. — *Zuboly, akiről Révész olyan szépen ír:* Zubolyra l. a Távol a

csatától. Szegény Zuboly emlékének c. 1915. ápr. 18-i cikket és jegyzeteit (90., ill. 337. l.). Révész Bélának két írását is ismerjük róla. Az egyik a Népszava 1915. ápr. 15-i, a másik a Világ 1916. ápr. 21-i számában jelent meg. (Mindkettőt l. Zuboly könyve. Bp. 1916. 35—38. l.) Révész egyébként „Zuboly emlékének” ajánlotta szóban forgó kötetét. Ady tán ezért is említi cikkében.

Mj: VT (219.); Vál. (374.); Ai (391.); AEPi (III. 516.)

114. Tömörkény István

Megjelent: Ny 1917. máj. 1. 849. l. — Figyelő — Ady Endre

A cikk Tömörkény pár nappal korábban, ápr. 24-én bekövetkezett halála alkalmából íródott.

Mikszáthnak nem eredeti témája például a kaszavásárló paraszt, de megcsinálta: Ady Mikszáth A kaszát vásárló paraszt c., eredetileg a Pesti Hírlap 1885. jún. 4-i számában megjelent ismert elbeszélésére utal. (Kritikai kiadását l. Mikszáth Kálmán összes művei 36. köt. Bp. 1966. 70—74. l.) Ady-nak e kitétele a Nyugat hasábjain kisebb polemia forrásává vált. A Nyugat következő, máj. 16-i számában (943. l. — Figyelő) ugyanis Rubinyi Mózes Alföldy Mihály álnévvvel Adyhoz írott levél formájában rövid cikket jelentetett meg, melyben Ady nekrológ-cikkének méltatásán túl adatokkal igyekszik bizonyítani, hogy A kaszát vásárló paraszt, Ady állításával ellentétben, igenis Mikszáth eredeti élményéből nőtt ki. Rubinyi Mózes szóban forgó cikkének szövege a következő:

Levél Ady Endréhez

Igen becsült Uram!

A Nyugat c. folyóirat 1917. május 1. számában olvastam igen tárgyilagos, rövid jellemzését szegény Tömörkény Istvánról. Ez a kis cikk a nekrológok alakoskodó túlzásától ment férfias nyíltsággal s melegséggel szól a derék íróról, igazság és kegyelet hangzik felénk minden szavából. Még a nekrológok szomorúfüzei között is megtalálja az igazságnak rejtett kis ösvényét. De ugye, szívesen veszi tőlem, ha egy kis megjegyzését valamelyest kiegészítem. Ezt olvasom szép cikkében: „Mikszáthnak nem eredeti témája például a kaszát vásárló paraszt, de megcsinálta, viszont Tömörkény a klasszikus előrajz után is alig tudta a subát megvásároltatni a parasztjával.” Igazán remek szembeállítás az abszolút és a relatív nagyságnak, a klasszikusnak és a kiválónak, és csak, mondom, a történelmi igazság véletlen ismerete készítet megállapítani, hogy A kaszát vásárló paraszt Mikszáthnak igenis eredeti témája, ha egyáltalán van eredeti téma a világirodalomban. Mikszáth ugyanis 1879. június 26-án szemtanúja volt annak, amint Szegeden a piacon kaszát osztogattak, kaszát válogattak. Másnap, 1879. június 27-én kis újságcikket írt lapjába, a Szegedi Naplóba. Olyan föloldott hírt, olyan sürke semmiséget. Olyan kis laptölteléket. És ebben a névtelen újságcikkben első vázlatát készítette el annak a rajznak, mely később legremekebb művecskéinek egyike lett. Így is kezdí a szegedi cikkében: „A tegnapi kaszaosztogatás alkalmából jut eszembe, hogy mikor a szegedi ember kaszát vesz, legelőbb is . . .”. A rajz első kidolgozásának alapja tehát igazi egyéni élmény — itt még csak *szegedi* magyarról beszél, és nem a magyarról —, s ezt az egyéni élményt csiszolgatta soká a lelkében, míg ez a tökéletes kis fotográfia lett belőle, nem a *szegedi*, hanem a *magyar* parasztnak hú arcma. Ez tehát eredeti témája volt Mikszáthnak, s véletlenül éppen az a témája, mely egyéni élményből szakadva ki, jó alkalom arra, hogy a művészi

teremtés belső munkáját ellessük. Aki elolvassa azt az első, szegedi kis cikket — szinte kacagnak ránk mókás sorai a sárgult papírról —, és összehasonlítja a végleges formával, a riportot a rajzzal, az igazán meghallja a hallatlant: hallja, a költői alkotás mezején hogy' nő a fű.

Készséges, régi híve:

Alföldy Mihály

A Rubinyi cikkében említett Mikszáth-írás A szegedi kasza címmel jelent meg. (Kritikai kiadását l. Mikszáth Kálmán összes művei 56. köt. Bp. 1967. 203—204. l.) A kis karcolatnak a későbbi elbeszéléssel való összefüggésére Rubinyi már három évvel korábban, Mikszáth hátrahagyott írásainak kiadása során A saját ábrázatomról c. kötethez (Mikszáth Kálmán munkái. 33. köt. Bp. 1914.) írt előszavában is felhívta a figyelmet. Cikkében némileg részletesebb formában lényegében csak előszavának eredményeit ismételte meg. Ady azonban nem fogadta el Rubinyi érvelését, s pár soros jegyzetet fűzve Rubinyi cikkéhez, továbbra is kitarított eredeti álláspontja mellett. Ady jegyzetét [Mikszáth kaszát vásárló parasztja. Válasz Alföldy Mihály levelére] címmel kötetünk főszerzőjében közöljük (l. 134. l.). A polémia további menetére l. A Mikszáth parasztja c. 1917. aug. 16-i cikket és jegyzeteit (140., ill. 605. l.). — *Tömörkény a klasszikus előrajz után is alig tudta a subál megvásároltatni a parasztjával*: L. Tömörkény Subavásár c., először a Szegedi Híradó 1888. szept. 2-i számában megjelent elbeszélését (Kötetben először l. Förgeteg János mint közérő. Bp. 1905.) — *Ezt az irodalmi regionalizmust vetettem valamikor a szemére . . .*: L. erre a Jeruzsálem előnyomulása c. NN 1903. márc. 28-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM IV. 57., ill. 322. l.). — *Szeged sajtója akkor találta ki, hogy Budapest kozmopolisszal szemben Szeged a magyar Moszkva*: Ady itt a Szeged és Vidéke c. lappal 1902 nyarán folytatott polémijára utal. (L. A kultúra ígéretei. — A magyar városok — c. NN 1902. júl. 25-i és a Nemzeti főváros — Herosztrateszi munka? — c. NN 1902. júl. 29-i cikkeket és jegyzeteiket. AEÖPM III. 114. és 355., ill. 117. és 356. l.) Ady emlékezete azonban e ponton téved, a szóban forgó polémia nem Tömörkénnyel folyt, s annak során Tömörkény neve nem is került szóba. Hasonlóan ehhez ugyancsak Ady emlékezetének rovására írható, hogy cikkében Ady az 1902 nyarán lezajlott polémiaát egyazon eseménynek tekinti a Bob herceg előadásával kapcsolatban 1903 tavaszán sorra került előbb említett polémiaival. — A kiemelt mondatban a „Budapest kozmopolisszal szemben Szeged a magyar Moszkva” kitétel értelme: a kozmopolita, tehát nem magyar Budapesttel szemben Szeged az igazi magyar város, miként a világ felé nyitott, annak eszmei, művészi áramlatait befogadó Szentpétervárral szemben Moszkva számított a szlavofilág központjának.

Tömörkényről l. még Ady közel fél évvel későbbi, 1917. szept. 30-i felolvasását a szegedi újságról Tömörkény-matinéján (141. l.).

Mj: VT (221.); Vál. (375.); Ai (393.); AEPI (III. 518.)

115. [*Mikszáth kaszát vásárló parasztja*. Válasz Alföldy Mihály levelére] Megjelent: Ny 1917. máj. 16. 943. l. — Figyelő — Ady Endre

A cikk előzményére l. a Tömörkény István c. 1917. máj. 1-i cikket és jegyzeteit (133., ill. 596. l.). L. még A Mikszáth parasztja c. 1917. aug. 16-i cikket és jegyzeteit (140., ill. 605. l.).

Mj: VT (221.)

116. *Mariay Ódön könyve.* (Aranyszájú Zongh)

Kézirat: Autográf ceruzairású fogalmazvány, 4 oldalszámozott fólió, 165 × 210 mm. Alíráás: Ady Endre. A cím fölött Ady írásával: *Figyelő*. Ettől balra, a bal felső sarokban Osvát Ernő írásával: *petit v. F.* A Somogyi-könyvtár (Szeged) tulajdonában. Jelzete: G1 1363.

Megjelent: Ny 1917. jún. 1. 1944. 1. — Figyelő — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Nyugat szövege között:

Bek.	Sor	Kézirat:	Nyugat:
		Cím: könyve.	könyve
		Alcím: („Aranyszájú Zongh”.)	(„Aranyszájú Zongh”)
2.	1.	Dunántul	Dunántúl
2.	3.	majorátusról	majorátusról
2.	4.	hangulatu	hangulatú
2.	5.	tiszántuli	tiszántúli
2.	6.	történeteinek [!]	történeteinek
3.	1.	hajdu	hajdú
3.	5.	megsúlyosítná	megsúlyosítaná

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
1.	1.	először (A szó után két-három betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés fölé beszurva: <i>is</i>)
1.	2.	becsületességére (Eredetileg: <i>becsületére</i> , majd a <i>t</i> után beszurva: <i>esség</i>)
1.	9.	nagyon (A szó után beszurva: <i>ithon</i>)
2.	1.	jeles, (A vessző után beszurva: <i>mély</i>)
3.	1.	érezem: (A kettőspont után apró, pontszerű törlés)
3.	2.	kellene (Eredetileg: <i>kell</i> , majd a szó végére beszurva: <i>ene</i>)
4.	2.	olyasvalaki (Eredetileg: <i>valaki</i> , majd ez elé beszurva: <i>olyas</i> ; a szó után törölve: <i>alig</i>)
4.	2.	jött e (A kiemelt szövegrész után beszurva: <i>könyvvel és e</i>)
4.	2.	könyvben (Az <i>ny</i> után egy rosszul sikerült <i>v</i> törölve, a törlés fölé írva: <i>v</i>)

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

Bek.	Sor	Kézirat:
		Cím: könyve.
		Alcím: (Aranyszájú Zongh)
1.	2.	uriasságára
1.	9.	író, s
2.	1.	Dunántul
2.	3.	majorátusról
2.	4.	hangulatu
2.	5.	tiszántuli
3.	1.	hajdu
3.	4.	természetnézés
3.	5.	megsúlyosít[a]ná
4.	1.	Mindenesetre
		(„Aranyszájú Zongh”.)
		uriasságára
		író s
		Dunántul
		majorátusról
		hangulatu
		tiszántuli
		hajdu
		természet-nézés
		megsúlyosítaná
		Minden esetre

Mariay Ödön (1883—1952): novellista, regény- és színműíró. Bihar megyében született, Kolozsvárott jogot végzett, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba került, ahol az irodalmi és képzőművészeti osztályt vezette. Közeli barátságot tartott fenn Adyval és Móriczcal. A Minden-Titkok versei c. kötetében (1910) Ady Zichy Istvánnal együtt neki ajánlotta A magyarság titkai c. ciklust. Az Aranyaszájú Zongh (Bp. 1917.) Mariay második novelláskötete volt. A kötet első, címadó novelláját Mariay Ady-nak ajánlotta. A novella címe alá nyomtatott ajánlás szövege: „Lelkem egész melegevel: Ady Endrének !”. — *A Dunántúl . . . már végleg a Tiszántúl és Erdély tró-szülöttjeinek javára volt kénytelen lemondani a szellemi majorátusról*: Vö. ezzel az Ismeretlen Korvin-kódex margójára. Panaszkodás és hit c. 1905. ápr.-i és a Móricz Zsigmond (És egy kötet elbeszélés. A címe: „Hét krajcár”. A „Nyugat” kiadása) c. 1908. aug. 16-i cikket (AEÖPM VII. 18. l., ill. uo. IX. 351. l.).

Mj: VT (221.)

117. *Korrobori*. [1917. július]

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 8 oldalszámozott fólió, 170×210 mm. Aláírás: Ady Endre. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 204/4.

A kézírathoz képest a következő maitól eltérő helyestrési sajátosságokat javítottuk:

Bek. Sor

- Cím: Korrobori
1. 1—2. IX., . . . X. . . . Urbsnak
 1. 2. klasszikus latin
 1. 3. múlva . . . új
 1. 4. sehogy sem . . . vajjon
 1. 5. népalakulás
 1. 10. vigadozz, Edomnak
 2. 2—3. hordozzuk.” A jeremiád-író . . . Júda
 2. 4. Vajjon
 2. 7. így-ügy
 2. 12. készülődik, s úgy
 3. 1. vitustáncában
 3. 2. gondolatleánnyal
 3. 5. magát, s
 3. 6. vitustánca
 3. 16. hacsak . . . Úgy
 4. 1 igaz, ugye
 4. 2. egymillió
 5. 2. A Korrobori nagy,
 5. 3—4. ausztrálieiak, ime,
 5. 6—7. szerelemgyűlöletben
 5. 8. várnak, s
 6. 4. kulturák
 6. 7—8. új . . . produkálunk, vagy
 7. 2. férfimediumok
 7. 9. öszvéresedett
 7. 10. kultúra-potenciás
 7. 12. rutén

Kézirat:

- Korrobori.
- IX-ik, . . . X-ik . . . Urbsnak,
 - klasszikus-latin
 - mulva . . . uj
 - sehogysem . . . vajjon
 - nép-alakulás
 - vigadozz Edomnak
 - hordozzuk”. A jeremiád-író . . . Júda
 - Vajjon
 - így-ügy
 - készülődik s úgy
 - Vitus-táncában
 - gondolat-leánnyal
 - magát s
 - Vitus-tánca
 - ha csak . . . Ugy
 - igaz ugy-e
 - egy millió
 - A Korrobori, nagy,
 - ausztrálieiak ime
 - szerelem-gyűlöletben
 - várnak s
 - kulturák
 - új . . . produkálunk vagy
 - férfi-mediumok
 - összvéresedett
 - kultúra-potenciás
 - ruthén

Bek.	Sor		<i>Kézirat:</i>
7.	13.	tudja, miféle	tudja miféle
7.	14.	muzsikálókra, s	muzsikálókra s
8.	1.	Pedig, pedig ez	Pedig, pedig, ez
8.	2.	szégyelnivaló	szégyelnivaló
8.	3.	magyarságféle	magyarság-féle
8.	4.	népalakulással	nép-alakulással
8.	5.	bújnék . . . Nyugatban	bujnék . . . Nyugat-ban
8.	8.	Párizsban	Párisban
8.	8.	fajtákon, s ezeknek mi	fajtákon s ezeknek, mi,
8.	11.	kultúrákhoz	kultúrákhoz
8.	12.	isten	Isten
8.	13—14.	Ex nihilo — nihil . . . kultúreberek	Ex nihil-nihil . . . kultur-em- berek
8.	15.	kultúra	kultúra
9.	4.	Előtípusát . . . új	Elő-típusát . . . uj
9.	5.	népének, s óh, bár	népének s óh bár
9.	6—7.	remekbe készült . . . Kultú- rát	remekbe-készült [Sorvégi el- választás!] . . . Kulturát
9.	8.	föld	Föld
9.	10.	kultúra	kultúra
9.	13.	vigadozz, Edomnak	vigadozz Edomnak
		Aláírás: Endre	Endre.

Törlések, javítások a kéziratban:

Bek.	Sor	
1.	1.	Rómának, az (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>egykori</i>)
1.	2.	népe (A szó után beszúrva: <i>jól</i>)
1.	2.	latin, (A vessző után beszúrva: <i>klasszikus-latin</i>)
1.	3.	volt az (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>az</i>)
1.	5.	biztosabban (A szó után két szó törölve. Az első: <i>úgy</i> , a második olvashatatlan. A törölt két szó közé beszúrva: <i>látom</i>)
1.	7.	rettenetes, (A vessző után beszúrva: <i>de gyönyörű</i>)
2.	1.	„A mi (Az A után egy szó olvashatatlanul törölve)
2.	3.	látta (A szó után beszúrva: <i>volt</i> ; a beszúrás után egy szó olvashatatlanul törölve, majd ez utóbbi után beszúrva: <i>ám</i>)
2.	6.	aki (A szó után apró olvashatatlan törlés)
2.	9.	megrajzolódott (A <i>j</i> helyén eredetileg <i>z</i> ; ez törölve, s fölé írva: <i>j</i>)
3.	4.	amikor a (A kiemelt szövegrész után törölve: <i>his</i>)
3.	11.	sorsomban, (A vessző után beszúrva: <i>maholnapi elnémulá-somban</i>)
3.	15.	Titokba (A szókezdő <i>T</i> eredetileg <i>kis t</i> , ez törölve, majd föléje beszúrva: <i>T</i>)
3.	16.	írni, ha (A kiemelt szövegrész után beszúrva: <i>csak</i>)
5.	2.	Korrobort (Eredetileg: <i>Korrobort</i> [!], ebből az <i>n</i> törölve, s fölé írva: <i>ri</i>)
5.	2.	Korrobort (Eredetileg: <i>Korrobort</i> [!], ebből az <i>n</i> törölve, s fölé írva: <i>ri</i>)
5.	3.	amelyhez (A szó után a gondolatjel beszúrva)
5.	6.	Korrobort (A harmadik <i>o</i> fölött valószínűleg egy vessző törölve)
6.	4.	kulturák (A szó után beszúrva: <i>lemásolt</i> ; a beszúrás után valószínűleg egy rosszul megkezdett <i>z</i> törölve)

Bek. Sor

7. 7. Erejüket (Eredetileg: *Ereje*, ebből az *e* törölve, s föléje írva: *ü*, majd az *ü*-vel összekötve, de a sorban folytatva: *ket*)
7. 11. hogy (A szó után beszúrva: *még*)
7. 12. szepes (Eredetileg: *szepesi*, ebből az *esi* törölve, s fölé írva: *es*)
8. 2. előcsalhatna (Az utolsó *a* fölött egy vessző törölve)
8. 8. fejébe (A szó után beszúrva: *Párisban*)
8. 13. nihil: (A kettőspont után valószínűleg egy vessző törölve)
9. 3. a mágnás s a (Az utóbbi névelő eredetileg *az*, ebből a *z* törölve, s a törlés fölé beszúrva: *nobilis és*)
9. 3. gyámoltalan (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)

A cikk Ady életében nem jelent meg, szövegét először a Nyugat közölte 1924. jan. 3-i számában (3—5. l.). A cikkhez a Nyugat a következő jegyzetet fűzte: „Ady Endre kiadatlan cikke, mely most került elő a Nyugat 1917. évi kéziratmappájából, közlését akkor vele egyetértően cenzúramentes időre halasztottuk.”

A cikk keletkezése a Huszadik Századnak a zsidókérdésről 1917 nyarán rendezett ankétjával függ össze. Az ankét megrendezéséhez az indítékot Ágoston Péternek (1874—1925), a nagyváradi jogakadémia radikális szellemű tanárának a nagyváradi Társadalomtudományi Társaság által kiadott, 1917 márciusában megjelent A zsidók útja c. könyve, illetve a könyv körül támadt kiterjedt polémia adta. Ez a polémia, amelybe úgyszólván a korabeli magyar sajtó egésze bekapcsolódott, tulajdonképpen messze túlterjedt Ágoston könyvének bírálatán, s lényegében a zsidóság faji, etikai sajátosságai és a zsidóság társadalmi szerepe körüli vitává vált. A Huszadik Század szerkesztői előtt éppen ez indokolta az ankét megrendezésének szükségességét. Az ankétba a Huszadik Század társadalmi állásra, vallási és világnézeti felfogásra való tekintet nélkül a magyar értelmiség lehető leg szélesebb körét kívánta bevonni. Ennek érdekében a szerkesztőség körkérdest juttatott el az értelmiség legismertebb s legexponáltabb képviselőihez, melyben egyrészt az ankét megrendezésének okait vázolta, másrészt megjelölte azokat a legfontosabb kérdéseket, amelyeknek megvitatása az ankét során a leginkább látszott szükségesnek. A Huszadik Század körkérdésének szövege a következő:

Igen tisztelt Uram!

Bizonyára az Ön figyelmét sem kerülte el az az élénk és heves vita, mely a tudományos és az időszaki sajtó tekintélyes részében egy nemrég megjelent, a magyarországi zsidókérdést tárgyaló könyvet kísért. A napisajtó is ráterelte olvasóközönsége figyelmét erre a problémára, úgyhogy az ma a magyar közéletet élénken foglalkoztató vitakérdéssé vált.

Ilyen körülmények között hiábavaló volna tovább mérlegelni, hogy vajon ennek a sok érzelmi szállal összebogozott kérdésnek felvetése a mai viszonyok között helyes vagy célszerű-e? Kénytelenek vagyunk a mai helyzetet adótnak elfogadni, és arra kell törekednünk, hogy ezt a nagy horderejű kérdést lehetőleg sok szempontból világítsuk meg.

Hiba volna e kérdésben úgy a felekezeti gyűlölködés, mint túlzott érzékenység álláspontjára helyezkedni, hanem arra kell törekednünk, hogy a magyar tudományos, politikai és irodalmi életnek önálló gondolkodású egyéniségei *sine ira et studio* közöljék közvetlen tapasztalataikon és benyomásaikon alapuló véleményüket ebben a kérdésben, mert csak a tárgyilagosságra és az igazságosságra való törekvés nyugtathatja meg a kedélyeket és vezethet közérdekű megoldásokra.

E megfontolások alapján súlyt helyezünk az Ön nagyrabecsuült véleményére is. Kérem, legyen szíves felfogását elmondani, és válaszában kiterjeszkedni mindazokra a szempontokra, melyeket a magyarországi zsidókérdés egész komplexumára nézve fontosaknak tart. (Faj, vallás, gazdasági helyzet, esztétikai és erkölcsi tényezők, a zsidóság előnyei és hátrányai a magyar kultúra szempontjából, asszimiláció, kiterés, elkülönítés, konzerválás stb.)

Mégis, hogy az egész vitának szilárdabb kereteket adjunk, bátrak vagyunk Önhöz főleg az alábbi három kérdést intézni, ismételve, hogy becses választát eme kérdéseken túlmenve is örömmel és köszönettel vesszük. Három kérdésünk a következő:

1. Van-e Magyarországon zsidókérdés, és ha igen, miben látja annak lényegét?

2. Mik az okai a magyarországi zsidókérdésnek? A magyar társadalom minő jelenségei, a magyarországi zsidók, illetőleg nem-zsidók minő társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai azok, melyek szerepet játszanak a zsidókérdés előidézésében?

3. Miben látja Ön a magyarországi zsidókérdés megoldását, minő társadalmi vagy törvényhozási reformokat tart szükségeseknek?

Abban a reményben, hogy Ön, tisztelt Uram, nagybecsű véleményével hozzá fog járulni e fontos és aktuális kérdés tisztázásához stb... (L. HSz 1917. júl.—aug. 1—2. 1.)

Első pillanatra úgy tűnik, Ady írása e körkérdésre adott válaszok egyike volt. E látszatot csak erősíti Ady Barta Lajos könyve című, a Nyugat 1917. aug. 16-i számában megjelent cikke (l. 139. l.), melynek egyik bekezdésében a következő mondat olvasható: „A Huszadik Században a magyarországi zsidókérdéshez kellett volna szólnom, de szándékom egy csonka s önmagamnak őrzött cikkekébe halt.” Figyelmesebben mérlegelve azonban a rendelkezésünkre álló adatokat, adalékokat, erősen kétségessé válik, hogy a ránk maradt cikk azonos azzal, amire Ady idézett mondatában utal. A kétséget tulajdonképpen már az előbb idézett mondat is felkeltheti bennünk. Ady ugyanis abban egyrészt „csonka”, másrészt önmagának őrzött, ráadásul nem is cikkről, hanem cikkekéről beszél. Bármelyikét is nézzük e meghatározásoknak, aligha illik egy is a ránk maradt cikkekre, tekintve, hogy ez a legkevésbé sem nevezhető csonkának, továbbá Ady nem önmagának őrizte, hisz nem az ő hagyatékában, hanem a Nyugat iratai közt maradt fenn, végül a Nyugat kéziratmappájából előkerült írás Ady cikkeinek szokásos terjedelmével mérve mindenképpen cikk, és semmiképp sem nevezhető cikkekének. De túl ezeken, megfontolásra készített bennünket Ady Lajos könyvének idevágó része, melyben arról értesülünk, hogy Ady minden korábbi, a zsidókérdést illető pozitív álláspontja ellenére a háború alatt mind a magyarság, mind pedig a magyarrá vált kultúr-zsidóság szempontjából „aggályosan nézte” a csatatérre vált Galícia területéről az országba özönlő nagyszámú zsidó invázióját, „s amikor Ágoston Péternek nagy emóciókat keltő könyve, A zsidók útja megjelent, írásban és élőszóban nem habozott inént vázolt aggodalmait hangoztatni. Úgy gondolta, hogy a zsidóság mellett és az általánosító — tehát igaztalan — antiszemitizmus ellen annyiszor történt bátor állásfoglalása jogot ad neki arra, hogy e már akkoriban is kényes, azóta pedig teljesen elmérgesedett kérdésben becsületes és mélyen érzett álláspontját nyíltan hangoztassa. — Csalódott; állásfoglalását sok helyen érzékenyen vették, s »fakultatív antiszemitizmus«-nak és sovinizmusnak minősítették. Ez persze visszahatott óráá is, s keserűen, csalódottan mondogatta akkoriban: Mi jögon vetnek sovinizmust szememre olyanok,

akik az orosz—lengyel zsidóság kérdését nem tudják magyar, hanem csak »általános emberi«-nek nevezett zsidó szempontból elbráolni? S miért ne legyen jogom a magam fajtájának individuális vonásait megvédeni egy olyan nagymérvű beolvadástól, amely már keveredés, s amely keveredés a magyarság karaktervonásait nemcsak elmossa, nemcsak megmásmítja, hanem »általános emberi« szempontból is alacsonyabb rangúvá teszi?» (L. Ady L., 232—233. l.) Mindebből, amit Ady Lajos leír, nyilvánvaló, hogy Ady életrajzában tett megnyilatkozásokon kívül írásban is hangot adott a zsidóprobléma kapcsán felmerült kérdésekben kialakult álláspontjának, eléggé nyilvánvaló azonban az is, hogy Ady öccse által jelzett írásos állásfoglalásának — még ha figyelembe vesszük is, hogy könyvében Ady Lajos bátyja portréját rajzolva bizonyos kérdésekben, így a zsidóprobléma tekintetében is, igyekezett a húszas évek hivatalos szelleméhez igazodni, s hogy ebből adódóan idézett sorait nem kell mindenképp szó szerinti hitelességűeknek tekintenünk — feltétlenül más volt a tartalma, gondolatmenete, mint a megőrződött cikknek. Ez már abból is következik, hogy állásfoglalását — mint Ady Lajos írja — „sok helyen érzékenyen vették, s »fakultatív anti-zsemitizmus«-nak és sovinizmusnak minősítették”. A ránk maradt írásban ugyanis akarva sem találni olyan kitételeket, megfogalmazásokat, melyek bárkinek is okot adhattak volna érzékenységre vagy olyan minősítésekre, melyeket Ady Lajos említ. Érzékenységet tehát csak egy másik cikk válthatott ki, mely valóban a Huszadik Század ankétjára íródott, s melynek írását Ady — éppen a kedvezőtlen reakciók miatt — esetleg be sem fejezte, s így az valóban csonkán kerülhetett a fiókjába. Hogy a Huszadik Század részére írt cikk ki nem adása mögött az említett okok munkálhattak, csak alátámasztja az, hogy Ady a zsidókérdéssel kapcsolatos ankét meghirdetésének idején, július közepén Pesten tartózkodott (vö. Bölöni, 1966. 471. l.), tehát tervezett cikkéről beszélhetett itteni, számára mérvadó barátával, elsősorban Bölönivel, Fenyővel, Hatvanyval, Ignotusszal és Jászival, illetve a félig elkészült cikket megmutathatta nekik, s így lemérhette publikálni kívánt gondolatainak előzetes hatását.

Ha mármost elfogadjuk, hogy Ady a Huszadik Század ankétjára egy másik cikket írt, s hogy a Barta Lajos könyvéről szóló kritikájában erre utal, kérdés, miképp magyarázzuk a jelen cikk keletkezését. Az kétségtelennek látszik, hogy a cikk megírása — mint fentebb már említettük — ugyan-csak a Huszadik Század ankétjával függ össze. Ezen túlmenően azonban — konkrét adatok hiányában — csupán feltételezésekre vagyunk utalva. Legvalószínűbbnek az látszik, hogy Ady, belátva a Huszadik Századba szánt írásának elhibázott voltát, e helyett s mintegy az abban kifejtettek, illetve kifejtetni kívántak korrekciójaként írta meg szóban forgó cikkét. Azonban már nem a Huszadik Század, hanem a Nyugat részére. Ez utóbbit az teszi nyilvánvalóvá, hogy a cikk a Huszadik Század ankétján közzét írások között nem jelent meg, ami már semmiképp sem magyarázható tartalmi okokkal, mert hisz az ankét anyagában a legkülönbözőbb nézeteket valló s világnézetileg legellentétebb megnyilatkozásokkal találkozhatunk. Ady cikke leközlésének tehát semmiféle ilyen akadály nem lett volna. S hogy a Nyugat mért nem közölte a cikket? Ismét csak feltételezésekre bocsátkozhatunk. Talán azért nem, mert esetleg túlzottan ismertté váltak a Huszadik Század részére tervezett, illetve részben megírt cikk gondolatai, s azok után visszás, felemás hatást keltett volna egy más szellemű cikk közzététele. De ha más volt is az ok, az semmiképp sem lehetett, amire 1924-ben a Nyugat szerkesztői a cikkhez fűzött jegyzetükben céloztak. A cenzúra ugyanis a legkevésbé sem gátolta volna a cikk megjelenését, ha azt a Nyugat szerkesztői felvették volna folyóiratuk valamelyik számának anyagába,

hiszen a cikkben érintett kérdések az akkori cenzúra szempontjából teljességgel közömbösek voltak. (Gondoljuk csak meg, ha nem így lett volna, miképp láthatott volna napvilágot a Huszadik Század ankétjának sokkal szélsőségesebb gondolatokat is exponáló anyaga?) Vagyis onkell tétélezhetjük fel, hogy a cikk publikálatlanul maradásának belső, mindenekelőtt személyes természetű okai lehettek. A kérdés végleges érvényű megválaszolása azonban csak megfelelő filológiai adatok előkerülésekor válik lehetségesé.

A magyarság és a zsidóság termékeny összeolvadásának kérdése már váradi újságíró kora óta foglalkoztatta Adyt. „Attól kezdve, hogy Nagyváradon megismerte a zsidóság legértékesebb elemét — írja ezzel kapcsolatban Ady Lajos —: a már teljesen vagy legalábbis majdnem egészen asszimilált s érzéseiben magyarrá lett, kulturált zsidókat, mindhalálig komoly meggyőződése volt, hogy pár százezer eleven, agilis, tanulékony zsidónak beleolvadása a tehetséges, de nehezkesebb, lassúbb vérű turáni milliókba, olyan vérkeveredést eredményez, amelyből nemcsak a magyarságnak, hanem az egyetemes emberiségnek is haszna lesz.” (L. Ady L., 232. l.) Ady-nak ez a felfogása cikkeiben korábban is többször megfogalmazást nyert: l. erre a Goga Octavian vádjai c. 1913. máj. 16-i cikket és jegyzeteit. (17., ill. 196. l.)

„Örülj és vigadozz Edomnak leánya . . .”: L. Jeremiás siralmi 4. vers, 21. szakasz. — „A mi atyáink vétkeztek és míncsenek . . .”: L. uo. 5. vers, 7. szakasz. — *Farkas András*: 16. századi prédikátor, a reformáció egyik első hazai terjesztője. Krakkóban 1538-ban megjelent egyetlen fennmaradt művében, Az zsidó és magyar nemzetről c. verses krónikájában a magyar és a zsidó nép történetének egyes szakaszait veti egybe annak igazolására, hogy a magyarságnak, miként hajdan a zsidó népnek, bűneiért kell viselnie a romlás és balsejort. — *Erdély ama néhai prédikátora . . . aki a zsidó-magyar rokonságot bizonygatta*: Rá Ady A szétszóródás előtt c., a Világ 1914. jan. 4-i számában megjelent versében is hivatkozik. — *pars negativa*: negatív, silány rész. — *a nyelvünk is dadogó, megrekedt nyelv . . .*: L. ezzel kapcsolatban a Van-e magyar nyelv? c. 1910. nov. 16-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 103., ill. 362. l.) — *Vitustánc*: az arc- és végtagizmok gyors, akaratlan rángatózása. Főleg fiatal korban és a terhesség alatt jelentkező idegrendszeri betegség. Nevét Szent Vitus után kapta. — „*A vének megszűntek a kapuból . . .*”: L. Jeremiás siralmi 5. vers. 14. szakasz. — *zoon politikon*: társaslény. Arisztotelész nevezi így Politika c. művében az embert. — *Ausztráliában van egy nagy néptörzs, mely . . . kitalálta a Korroborit*: A korrobori, az ilyen néven ismert kultikus jellegű tánc, az Ady által leírt formában a Baining törzs szokásai közt szerepelt, s a legényavatás ceremóniájához tartozott. A táncot Richard Parkinson (1844—1909) német utazó és néprajzkutató írta le munkáiban. Ady talán ezekben olvashatott róla. — *senyvedő, mert hasonlatlan fajtákkal és fajtákból ösvévesedett polgárok*: Ady-nak a magyar polgárságról való ítéletére l. a Bejelentés és rövid elmélkedés a magyar polgárságról c. 1912. szept. 8-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 199., ill. 551. l.) — *Cholnoky Viktor a Nyugaton egyszer egy könyvről beszélt, melyet meg kellene írni*: L. Cholnoky Viktor (1868—1912) író és újságíró Neomongolizmus c., a Nyugat 1908. jan. 16-i számában (57—59. l.) megjelent cikkét. A cikk az írja fajok hanyatlásáról és a mongol fajok emelkedéséről elmélkedve azt bizonygatja, hogy az írják közé ékelt magyar fajnak mint a mongol fajok egyikének jelentősége, politikai szerepe növekvőben van, s hogy miként a mongol fajok esetében általában, az őt körülvevő írjakkal szemben a magyarságé a jövő. — *Négy esztendővel az ő cikke előtt én ugyanezt próbáltam rajongva bebeszélni egy magyar politikai fejébe Párizs-*

ban: A szóban forgó magyar politikus Vészi József, aki 1904 nyarának végén Párizsba látogatott, s ott Adyval is találkozott. Ady ekkori együttlétükre utal. — *Ézert vagyunk olyan benn Európában, régóta s közel a hanyatló kultúrákhoz*: Vö. ezzel az Ellenségekkel egy szándékon c. 1916. máj. 16-i cikk (l. 124. l.) következő kitételét: „... nagyon predesztináltak vallottam mindig magyaroknak Közép-Európába kerültét, s vallom, hogy ezer év tanulságait s törvényeit még egy világháború sem radírozhatja ki”. L. még Ady Endrének a Holnap nagyváradi irodalmi ünnepségén 1908. szept. 27-én elhangzott előadását. (AEÖPM IX. 266. l.) — *Ex nihil[o]* — *nihil*: semmiből semmi sem lesz. — *egregius*: dicső, jeles. — *prosperálnak*: boldogulnak. — *Ottó császár*: I. Ottó (ur. 936—973) német-római császár. 955-ben Augsburg mellett súlyos vereséget mért a kalandozó magyarokra.

Mj: J (272.); AEPI (III. 519.)

118. *Barta Lajos könyve*. (Az Élet arca, elbeszélések, a Nyugat folyóirat kiadása)

Megjelent: Ny 1917. aug. 16. 321. l. — Figyelő — Ady Endre Barta Lajos elbeszéléskötete 1917 májusában jelent meg.

Barta Lajos könyve nekem nyolc hét óta nagy kő a szívemen: A cikk e mondata jól dokumentálható Adynak a Nyugat szerkesztőségéhez írott leveleivel. Ezekben már 1917. júl. 12-én szó esik a Barta kötetéről irandó cikkről: „Kedves Nyugat, még egy vers s a Bartha [1] cikk *okvetlenül* mennek.” Majd júl. 25-én Ady táviratban ígéri a Nyugatnak: „Összes kéziratokat holnap föladom”, amibe kétségtelenül beleértendő a Barta-cikk is. Ezt azonban Ady távirati ígérete ellenére sem küldte el másnap, mert júl. 29-én írt levelében ezt olvashatjuk: „Kedves Nyugat három hét óta hevertetem a Barta Lajos cikket, holott csak a vége, a befejezés hiányzik. Most már csak a jövő számra jut el körülbelül, mert holnap küldöm.” (Ady leveleit l. Feljegyzések, 306. l.) — *ő írta a legkülönb, legirodalmibb hinterlandos, háborús riportot*: Ady valószínűleg Barta Árnayak a hídon c. a Világ 1915. jan. 31-i számában (7—8. l.) megjelent írására utal. — *Színpadai sikerei nem érdekelték . . .*: Érdekes a cikknek ez a színpadai sikert alábecsülő kitétele, hiszen éveken keresztül vissza-visszatérően épp a színpadon való érvényesülés foglalkoztatta Adyt. (L. erre a [Nyilatkozat írói terveiről] c. 1910. dec. 25-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM X. 111., ill. 373. l.) — *Kaffka Margit, ahiről végre mégiscsak írok*: Kaffkáról Ady több mint hét évvel korábban valójában írt már egyszer. Akkori cikke — Csendes válságok. (Kaffka Margit könyve). L. AEÖPM X. 59. l. — azonban kiadatlan maradt. Jelen cikkében ezért fogalmaz Ady úgy, mintha Kaffkáról még nem írt volna. A szándékolt újabb Kaffka-írashoz az alkalmat Kaffka Az élet útján c. kötetének megjelenése hozta meg. L. erről a Kaffka Margit versei c. 1918. máj. 1-i cikket (148. l.). — *A Huszadik Században a magyarországi zsidókérdéshez kellett volna szólnom . . .*: L. erre a Korrobori c. 1917 júliusában írt cikk jegyzeteit (599. l.).

Mj: VT (223.); Vál. (377.); Ai (394.); Pp (375.); KF (318.); AEPI (III. 522.)

119. *A Mikszáth paraszta*

Megjelent: Ny 1917. aug. 16. 321—322. l. — Figyelő — Ady Endre *A múltkoriban szegény Tömörkény István nekrológiájával sikerült akaratlanul egy Mikszáth-afférré csinálnom*: L. erre a Tömörkény István c. 1917.

máj. 1-i cikket és jegyzeteit (133., ill. 596. l.). A Mikszáth novellája körüli polémia Adynak ezzel az újabb, Cziffra Géza levelét közlő cikkével tulajdonképpen lezárult. Cziffra Géza azonban több mint öt évvel később, 1922 decemberében egy rövid cikk keretében még egyszer visszatért a kérdésre — ismét Ady igaza mellett érvelve. Cziffra Géza cikkét (l. Ny 1922. dec. 16. 1490. l.), mivel érdekes adatokat tartalmaz Adyra s a vitára vonatkozóan, teljes terjedelmében közöljük:

Ady igaza

Úgy hiszem, kevesen lesznek, akik emlékezni fognak arra a kis vitára, amely szegény jó Tömörkény István halála körül kerekedett. A Nyugatban Ady is elparentálta a halottat, és a nekrológba valahogy ezt is beleírta: „Mikszáthnak sem volt eredeti témája a kaszát vásárló paraszt.” Erre az állításra Földváry Gyula [!] nekitámadt Adynak, Ady visszatámadt, belehozta a pórkedésbe az én leveletem is, amelyben bizonyítom, hogy a Családi Naptár egy régi füzetében „egy igen rossz és igen hosszadalmas anekdota keretében látjuk mozogni Mikszáth kaszát vásárló parasztját.” (Nyugat 1916. [!] évf. 16. sz.)

Ady akkor levelet írt. Kért, hogy nézzek utána a dolgoknak, küldjem el neki a naptárt, mert ő „fáradt, beteg, de nyugtalan”. Ezt írta: „Nem szeretem, ha ok nélkül bántanak, de még kevésbé, ha okatlanul bántok. Ezért szeretném látni és megmutatni az igazam”.

Csak hogy a levelet későn írtá, sokáig jött, s valahol Bécsben ért utol. Közben jött október, a forradalom, s csak most került újra a kezembe a könyv, régi holmik közt, véletlenül. De most hova küldjem? Kinek? Megvan a könyv, a bizonyító betű. Megvan az igazság, Ady Endre igazsága. De hova küldjem? Kinek címezzem? Hol van a kéz, amely átvegye, hol van a szív, amely örüljön a maga igazának?

Igy hát magam jelentem: vita volt, barátságos, csendes. Adyt támadták, és Ady támadott. Betegségek, halál egy percre győztek rajta, de most a vitát a Mikszáth parasztjáról mellette döntötte el a legnagyobb perdöntő: az Idő. Tudom, hogy múló, semmi, kicsi dolog ez, de úgy érzem, hogy szimbólum leselkedik az eset mélyén. Jelentéktelen, kicsi per volt ez, de az idő Ady igazságát lobogtatja. És most talán jönnek a többiek, a többi diadalok, a perdöntésre váró nagy, nagy perek emberekkel, eszmékkal, sorssal és Istennel.

Arad, 1922. dec.

Cziffra Géza

Cziffra Gézának e cikke csak látszólag döntötte el Ady javára a vitát. A cikk valójában csupán annyit bizonyít, hogy létezett a Mikszáth által megírt történetnek már korábban is egy irodalmi megformálása. A Mikszáth-kutatás azonban olyan adatokat is ismer, amelyek Mikszáth eredeti élményéről vallanak. (L. erre a Mikszáth-novella kritikai kiadásának jegyzeteit.) Az igazság eldöntése már csak azért is nehéz, mert a Cziffra Géza által említett Családi Naptárban sem a megadott évben, sem a szóba jöhető kötetekben nem található a kérdéses történet. (L. a Mikszáth-kritikai kiadás előbb említett jegyzetét) Mindenesetre elképzelhető, hogy Mikszáth egy korábbi irodalmi megjelenítés ellenére is, ettől függetlenül, a saját élménye alapján formálta meg a maga figuráját és történetét.

—egy Jókai-regényben benne van: A történetet Jókai regényeiben nem találtuk.—
Cziffra Géza (szül. 1900.): hírlapíró, költő és regényíró, az 1920-as évek közepétől Ausztriában és Németországban, a II. világháború után

Nyugat-Németországban filmrendezőként dolgozott. Jelenleg is Nyugat-Németországban él. A kaszát vásárló paraszt téma kapcsán személyes ismeretségbe került Adyval, aki 1918 nyarán rövid verset írt Cziffra akkor megjelent Ketten vagyunk c. verseskötetébe. (A verset Cziffra Géza verseskötetébe címmel I. Ady Endre összes verseinek 1962-től megjelent kiadásában.) Adyval való kapcsolatára I. Sütő-Nagy László Egy Ady-vers keletkezéséhez c. cikkét (ItK 1973. 581—582. l.).

Mj: VT (224.)

120. [Tömörkény István. Bevezető a szegedi Tömörkény-matinén felolvasott verseihez]

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 4 oldalszámozott fólió, 170 × 220 mm. Alírás nélkül. Az első fólió hátlapján ceruzával írt, idegen kéztől származó jelölés, felül: 13/1; alul: —6—; a második fólió hátlapján ugyanúgy felül: 13/2. A negyedik fólió hátoldalán ugyancsak idegen kéztől ceruzával a matinén felolvasott Ady-versek címei: *A titok arat, Emlékezés egy nyár-éjszakára, Készülés tavaszi utazásra, A megcsúfolt ember*. Az egymás alá írt verscímek két erőteljes ceruzavonással x-alakban áthúzva. Az OSzK tulajdonában. Jelzete: An. lit. 112.

Megjelent: Tömörkény István címmel a Készülés tavaszi utazásra c. verssel együtt. Délmagyarország 1917. okt. 2. 5. l. — Ady Endre Közlésünk a kéziratot követi.

Eltérések a kézirat és a Délmagyarország szövege között:

Sor	Kézirat:	Délmagyarország:
	3. versek, bus,	versek bus
	4. galambok (milyenek)	galambok, (milyenek)
	8. nem-akart	nemakart
	9. expiálást . . . tartoznék s	ekszpiálást . . . tartoznék, s
	14. pompás emberi	pompás, emberi
	15. alföldi, magyar	alföldi magyar
16—17.	érdeklődése, szinte	érdeklődése szinte
	18. hallgatta megjelentette	hallgatta, megjelentette
	21. tömörkényi	Tömörkényi
22—23.	hasznosabb mint egy-kettőnké	hasznosabb, mint egykettőnké
	24. ember-fajtát	emberfajtát
	25. még sem	mégsem
30—31.	néhányunknak	nehányunknak

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor

- hangon (A szó után beszúrva: *is*; a beszúrt *is* után két betűnyi olvashatatlan törlés)
- háborús (A szó után beszúrva: *sőtét*.)
- galambok (A második *a* helyén egy *o*-nak sikerült betűi törölve, fölé írva: *a*)
- lehetnének (A szó utolsó *e*-jének helyén erős törlés, fölé írva: *e*)
- szegek (A szó után egy betűnyi olvashatatlan törlés)
- akartam (A szó után idegen kéztől [!] beszúrva: *magamat*)
- alföldi, (A vessző után beszúrva: *magyar*)
- film-munkája (Az első *m* először törölve, majd fölé írva olvashatóban: *m*)

Sor

17. olykor-olykor (A kiemelt szövegrész után eredetileg: *szinte*. Ez erősen áthúzva, s az előbbi idegen kéztől fölé írva: *majdnem*)
22. Irigylendőbb (A szó után beszúrva: *és hasznosabb*)
27. közös (A szó után beszúrva: *kultúra*)

A kéziratához képest a következő mailól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor	Kézirat:
3. bús, háborús	bus, háborus
8. pöröm, s hogy	pöröm s hogy
9. tartoznék, s	tartoznék s
12. félreértők, s	félreértők s
3 16. nálam, s	nálam s
20. Háborús	Háborus
22. humorú	humorú
19—20. mondhatom vagy, Szegeden	mondhatom, vagy Szegeden
23. háborút	háborut
24. átkozzuk, s az emberfajtát	átkozzuk s az ember-fajtát
25. ugye, bölcs . . . mégsem	ugy-e bölcs . . . még sem
26. háborús	háborus
27. kultúra	kultura
28. háborús	háborus

Ady szavai 1917. szept. 30-án a Szegedi Újságírók Egyesülete által rendezett Tömörkény-matinén hangzottak el. A matinéra népes közönség előtt vasárnap délelőtt 11-kor a szegedi Korzó mozi nagytermében került sor. A Tömörkény emlékének szentelt matinét Máztor József, a Szegedi Újságírók Egyesületének elnöke, a Délmagyarország felelős szerkesztője nyitotta meg, majd sorrendben Móra Ferenc, Újlaki Antal (1867—1921) újságíró és Kabos Ede emlékezett meg Tömörkényről, ill. értékelte Tömörkény munkásságát. Ezután került sor a matiné utolsó műsorszámaként Ady felolvasására. A felolvasásról a Délmagyarország soron következő, okt. 2-i száma a következőképp számolt be: „Ady Endre . . . csodaszép szavakban hódolt Tömörkény nagyságának, hirdette, hangoztatta kivételes értékét, helyét a magyar irodalomban. Egy pár mondat volt az egész, de benne volt Ady lelke, szíve a szavakban. Beteget jött le a nagy poéta, de lejött, hogy hitet tegyen Tömörkény nagysága mellett, és eloszlason egy téves föltevést, amit némelyek belemagyaráztak egyik Tömörkényről szóló írásába. Majd gyönyörű lírájának újabb és gazdag terméseiből olvasott fel egy csokorra valót. A Titok arat, Emlékezés egy nyár-éjszakára, Készülés tavaszi utazásra és A megcsúfolt Ember című remekbe készült költeményeit mondta el, igaz gyönyörűségére a hallgatóságnak, amely [a] nagy poétát megillető módon tapsolta és ünnepelte Ady Endrét.”

Felolvasására Ady Kabos Edével együtt egy nappal a matiné előtt, szept. 29-én este érkezett Szegedre. Ady és Kabos érkezéséről a Szegedi Friss Újság szept. 30-i számában (l. 2. l. — Hírek) a következő hírcikk jelent meg: „A matiné két főszereplője, Ady Endre, a ragyogó tehetségű költő és Kabos Ede, a kítűnő író, aki ifjú korában szegedi hírlapíró volt, szombaton este a gyorsal városunkba érkeztek. A Szeged-pályaudvaron a két író lelkes fogadtatásban részesítették az újságírók egyesületének tagjai.” (A Tömörkény-matinéra egyébként Kabos Edén kívül Adyval Csinszka is leutazott Szegedre, aki „1917 őszén” keltezéssel Pehér Dezsőnének írt leve-

leben így számol be újtjáról: „Múlt héten Tömörkény-felolvasás volt Szegeden és Bandi levitt. — Nagyszerűen sikerült és én voltam a parádéja az egész heccnek. — Atyai pártfogód, Kabos is lent volt. Irigy és nem szimpatikus benyomást tesz. Miért? Nem tudom.” L. Dénes Zsófia: Akkor a hársak épp szerettek . . . Bp. 1957. 261. l.) Ady Szegedről való elutazására vonatkozóan nincsenek adataink, tudjuk azonban, hogy a Tömörkény-matinét követően Ady és Kabos tiszteletére a szegedi Kíss vigadóban lakomat rendeztek. (L. Tömörkény-ünnepély. Szegedi Friss Újság 1917. okt. 2. 2. l.)

Ady szegedi felolvasásával kapcsolatban két visszaemlékezés is maradt ránk. Az egyik Móra Ferenc, a másik Hollós József tollából való. Móra visszaemlékezése a Szegeden megjelent Tűz c. hetilap 1919. febr. 6-i számában Szegediek Ady Endréről címmel közölt visszaemlékezések között a lap 8—9. oldalán látott napvilágot. Szövege — a felolvasáshoz nem kapcsolódó utolsó bekezdés elhagyásával — a következő:

1917 őszén Ceglédttől Szegedig együtt utaztam Adyval. Az újságíró egyesület Tömörkény-matinéjára jött le, alighanem az volt az utolsó nyilvános szereplése. Nagy áldozat volt tőle, már akkor is alig bírta magát, s nagyon ráfért szegényre a kdséói ápolgató, melengető szeretete. (A felesége jött vele meg Kabos Ede.)

— Hogy vagyok Szögédébe? — kérdezte tőlem. — Haragusznak-e még rám Szegeden?

— Terád sose is haragudtak — felelem. — Csak az iskoládat nem tudják szívelni. Én azt hiszem, Ady Endre, soha Messiásnak még annyit nem ártottak a tanítványai, mint neked.

— Igazad van — szorította meg a kezemet —, hiszen tudod, közéjük is csördítettem egy-két strófát, de nem ért semmit a bitangoknak, csak tovább csaholnak.

Több szó aztán irodalomról nem is esett. A szegedi lapokról kérdezősködött, csucsai életéről beszélt, panaszkodott, hogy fázik — meleg szeptember vége volt —, s egy-egy korty borral melengette magát.

— A te felolvasásod kész már, ugye? — kérdezte, ahogy Szegedre beértünk.

— Majd az éjszaka csinálom meg, azt hiszem, eltart reggelig.

— No, én már jobban gazdálkodom az éjszakáimmal; ugye, Edus, korán lefekszünk? — fordult Kaboshoz. — Nagyszerű dolog korán lefeküdni. . . .

Hollós József visszaemlékezése, mely elsősorban Csinszkáról szól (ennek felel meg címe is: Csinszka), Az Ember 1946. okt. 26-i számában olvasható (29. l.). A visszaemlékezésnek a matinéra vonatkozó részeit itt adjuk:

. . . 1917 októberében ismerkedtem meg vele Szegeden [ti. Csinszkával]. Tömörkény-émlékünnepély volt. Ady Endre eljött, hogy jóvátegye hibáját — mint mondta — Tömörkénnyel szemben, akit egyszer, még életében, megbántott. . . .

Csinszkával feleségem mindjárt szoros barátságba került. Nem volt nehéz egy melegszívű fiatallal, aki egész szép lelkét nagy, égszínkéék szemében hordta. Bandi volt persze beszélgetésünk fő tárgya; őt magát mások foglalták le, és ragadták el körünkől. Kitűnő humora, csillogó szelleme szinte meghazudtolta fiatalágát. Alig lehetett több húszévesnél. Bár semmi szüksége sem lett volna rá, erősen pirosította arcát, ami akkor még szokatlan volt. „Bandi így kívánja” — mentette magát. Másnap délelőttre tűzték ki a matinét. „Tisztafejű költőt akarok adni a közönségnek” — mondta

Csinszka, és erősen vigyázott, hogy a férje lehetőleg kevés bort fogyasszon. Vacsora után a literátus és kéziratgyűjtő Szalay József társaságára bízta, aki a Dugonics Társaság elnöke volt, mellékesen rendőrőrkapitány; mi hármian színházba mentünk, operaelőadásra. De nem volt türelme. „Mégis visszamegyek Bandihoz.” Már elkésztett, Bandi és Szalay (6 maga is jó ivó) közben erősen a pohár fenekére néztek.

A nagy Korzó mozi zsúfolásig megtelt, Csinszka velünk ült a páholyban, és izgatottan figyelte férjét. A nagy költő szomorú látványt nyújtott. Arcának régi szépsége eltűnt, elmosódott vonásain erősen meglátszottak az álmatlan éjszakák és Bacchus nyoma, kissé ingatagul járt és nyelve nehezen mozgott. Mégis, amikor befejezte egyik versét, „Különös, különös nyár-éjszaka volt”, többen sírtak a padsorokban.

Ebéd után együtt kísértük ki őket az állomásra. Egyszerre csak sehol sincs Ady. Izgatott keresés mindenfelé. Végre megjelenik a vendéglő felől, egy-egy palack bor hónaljai alatt. „Hogy szeretheti a bort, akinek ilyen drága felesége van?” — mondta szemrehányóan feleségem. „De a bor is drága” — felelte hunyorkásan a költő. . . .

Tömörkénnyel nekem pöröm van: L. erre a Tömörkény István c. 1917. máj. 1-i cikket és jegyzeteit (133., ill. 596. l.). — *expialás:* kiengesztelés. — *Egy nekrológomat értettek félre a született félreértők:* A fentebb említett Tömörkény István c. cikkről van szó. A cikk „félreértésének” azonban, amire Ady utal, a különböző lapokban nem találtuk nyomát. Valószínű, hogy Ady szóban elhangzott reagálásokra, megjegyzésekre céloz. — *Mindig fájni fog, hogy pompás emberi figurája, személye nem jutott annyira közel hozzám, mint az Ivóé:* Ady mindössze egyszer találkozott személyesen Tömörkénnyel, Szegeден, 1905. febr. 26-án, a Dugonics Társaság felolvasó ülésén.

Mj: KF (320.); AEPI (III. 524.)

121. *Charles Baudelaire él*

Megjelent: Ny 1917. nov. 1. 742. l. — Figyelő — Ady Endre

Cikkét Ady Baudelaire halálának ötvenedik évfordulójára írta.

Nizzában . . . a „Palais jeté” lármás népsége mellett görgettem a számban az első Baudelaire-sonett első magyar strófáját: 1904 őszéről van szó. Ady ekkor, szeptember közepe és nov. 15. közt, első riviérai útja során hosszabb időt töltött Nizzában, s itt Léda segítségével készítette el Baudelaire-fordításait. Az ekkor lefordított Baudelaire-sonettek a Budapesti Naplóban jelentek meg, kettő, a Pusztulás és a Repedt harang c. 1904. okt. 21-én, egy pedig, *Causerie* címmel, nov. 6-án. Később az eredeti címek elhagyásával Három Baudelaire-sonett cím alatt mindhárom vers bekekerült az Új versek kötetbe. Fordításaira Ady évek múlva is meglegedettséggel emlékezett vissza. Különösen a harmadik sonett fordításával volt nagyon megelégedve, melynek három sorát (első versszak 2—4. sor) saját bevallása szerint „két napi vívódással tudta csak átköltetni”. (L. Révész, 92. l.) Hogy a fordítás milyen nehéz feladatot jelentett, azt Ady Révész Bélán kívül Szép Ernőnek is elmesélte egy alkalommal. (L. Szép Ernő alább említésre kerülő cikkét.) — a „Palais jeté”: cölöpökre épült palota a tengeren. — *Egy képről volt szó, főlegesen merész költői képről . . .*: Ady kétségtelenül ugyanarra a három sorra utal, melynek kapcsán fentebb Révész Bélát idéztük. A kérdéses három sor: „Bennem a szomorúság tengere sírva árad / S ha visszafut, otthagyja fanyar, bús ajkaimon / Maró emlékezetét keserű iszapjának.” — „*Dans les caveaux d'insondable . . .*”: idézet Baudelaire

Un fantom. I. Les ténèbres (Jelenés. I. A sötétség) c. verséből. Az idézet Babits fordításában így hangzik: „Pincémben, hol bús visszhanggá a szó nő,/ hova a Sors vetett, fenéktelen / bűnnek boltjában.”

Ady írása inspirálója volt Szép Ernőnek a Nyugat következő, 1917. nov. 15-i számában megjelent (l. 846—847. l. — Figyelő) Causerie c. cikke megírásának, melyben Szép Ernő elmondja Ady Baudelaire-fordításainak rá gyakorolt hatását, a fordítások, majd az eredeti szövegek megismerése nyomán keletkezett Baudelaire-élményét.

Mj: VT (269.); Vál. (378.); Ai (395.); KF (321.); AEPI (III. 525.)

122. *A Mikszáth csehei*

Megjelent: Ny 1917. nov. 1. 742—743. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: elfogatása

ha már lehet a cseheknek beszélni s a csehekről is beszélni: Utalás az I. világháború vége felé felerősödött, a Monarchiától való elszakadást célzó cseh önállósulási törekvésekre. — *Švehla:* Mátyás udvarában szolgáló cseh vezér. 1466-ban Mátyás seregeinek egy részével betört Morvaországba, de Podebrad Viktorin kiűzte onnan. Visszavonulóban elfoglalta Kosztolán várát, majd a várból támadásokat indított a környék, főleg Ausztria ellen. 1466. dec. 6-án Mátyás seregei körülkerítették Kosztolán várát, ahonnan csapataival megpróbált kitörni. Menekülés közben elfogták, s 1467. jan. 31-én felakasztották. — *Mikszáth Magyarország lovagvárai ciklusában többek között ír egy cseh afférről is:* L. Mikszáth Kosztolán. Swehla vezér bűnhődése c. írását. Az írást magában foglaló ciklus, a Magyarország lovagvárai regékben, a Mikszáth Kálmán munkái. Hátrahagyott iratok 15. köteteként 1917-ben jelent meg új kiadásban. Ady bizonyára ezt olvasta. — *mg Mátyás a horvátok ellen nem indult:* Mátyásnak 1463-ban a török ellen indított hadjáratáról van szó, ahonnan a magyar seregeknek 1464 januárjában a csehek garázdálkodásai miatt vissza kellett térniök Magyarországra. — *Magyar Balázs (?—1490):* hadvezér. 1461—1462-ben Mátyás seregével részt vett a felvidéki husziták, majd a csehек elleni hadjáratban. 1462-től a Felvidék kapitánya. Mátyás később is számos fontos tisztséget és hadvezéri feladatot bízott rá. — *non plus ultrája:* netovábbja.

Mj: VT (224.)

123. *Szabó Dezső könyve.* (Nincs menekvés — regény) [1918 eleje]

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fólió, 163×350 mm. Alíráás: Ady Endre. A cím fölött Ady kézírásával rovatcím: *Figyelő*. Az utolsó fólió hátlapján alul idegen kéztől: *Szabó Dezső*. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 124/3.

A kézírathoz képest a következő mailól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Bek. Sor

Alcím: (Nincs menekvés — regény)

I. 1. Szomorú könyv, s írója

I. 1—2. szomorúsága

I. 3. szomorú

I. 4. Szomorú... szomorú

I. 5. muszáj... Szomorú...

ambíciójú

Kézirat:

(„Nincs menekvés”. — regény

Szomorú könyv s írója

szomorúsága

szomorú

Szomorú... szomorú

muszály... Szomorú... am-

bíciójú

Bek.	Sor	<i>Kézirat:</i>
1.	6. szomjúságait árulja el, s Szabó	szomjuságait [!] árulja el s Szabó
2.	1. akarat-betegséget	akarat-betegséget
2.	3. akaratbetegség	akarat-betegség
3.	3. amellett... túlságosan	a mellett... túlságosan
3.	6. regényhőse	regény-hőse
8—9.	lesz... körülrajzolja, s őt	lessz... körül-rajzolja s őt
4.	2. elem állítani... hely-	elemállítani... hely
5.	2. Úgy	Úgy
5.	4. ővele	ő-vele
6.	2. rossz, és... úgy	rossz és... úgy
6.	3. magyar, s	magyar s
7.	2. kétségbe vonni	kétségbe-vonni
7.	3. túl	tul
7.	4. jó, s csak... hú, s csak	jó s csak... hú s csak

Törlések, javltások a kéziratban:

Bek.	Sor
1.	4. mert (A szó után beszúrva: <i>persze</i>)
2.	1. akarat-betegséget (Az első <i>t</i> után s a kötőjel előtt egy betűnyi olvashatatlan törlés)
2.	2. Dezső hitte. (A kiemelt szövegrész után eredetileg: <i>Ez; ez</i> törlölve, majd beszúrva: <i>De ez</i>)
3.	1. csalódások (Az <i>ó</i> helyén eredetileg <i>a</i> ; ez törlölve, a törlés fölé írva: <i>ó</i>)
3.	5. régen (A szó után beszúrva: <i>jobban</i>)
3.	3. Igazán (A szó után idegen kéztől beszúrva: <i>érdekes</i>)
3.	7. folytonos (A szó után beszúrva: <i>és unalmas</i>)
3.	8. közönséges (Az <i>n</i> helyén egy betűnyi olvashatatlan törlés. A törlés fölé írva: <i>n</i>)
3.	9. magát (A szó után beszúrva: <i>mégis</i>)
3.	9. vagy (A szó után beszúrva: <i>nem</i>)
3.	9. rajzolni: (A szó és a kettőspont között egy vessző törlölve)
4.	2. elemállítani (Eredetileg: <i>ellémállítani</i> . A fölösleges <i>l</i> törlölve)
5.	4. igazságtalankodtak (Az utolsó előtti betű fölött valószínűleg egy vessző törlölve)
5.	4. akik (A szó után kétszer: <i>nem</i> ; az első <i>nem</i> idegen kéztől törlölve)
6.	1. kritikái (A szókezdő <i>k</i> és az <i>r</i> között egy <i>i</i> betű törlölve)
6.	2. rossz (A szó után kétszer: <i>és</i> ; az első <i>és</i> idegen kéztől törlölve)
7.	2. Dezsőnek (Az <i>ő</i> után egy <i>z</i> törlölve)
7.	3. lelkét (Az <i>e</i> helyén eredetileg <i>a</i> ; ez törlölve, a törlés fölé írva: <i>e</i>)

Szabó Dezső szóban forgó könyve 1917 szeptemberében jelent meg Ungváron. Ady róla szóló bírálatá azonban valószínűleg csak 1918 elején íródott. A cikket Ady a Nyugatnak szánta, ezt kétségtelemmel teszi a kézirat élen, a cím fölött található, Adytól származó rovatjelzés, amely egyértelműen erre utal. Hogy a cikk végül is nem jelent meg, az — mint arra a cikk első publikálása során Sára Péter is rámutatott (l. It 1962. 132. l.) — minden bizonnyal a cikk tartalmával, a benne megfogalmazott elmarasztaló ítélettel függött össze. Ezzel az ítélettel a Nyugat szerkesztői feltehetően nem értettek egyet, ezért kerülhetett sor arra, hogy a Nyugat, Ady cikkét mellőzve, Fenyő Miksa tollából közölt bírálatot a könyvről. Fenyő bírálatának elis-

merő hangja mindenképp megerősíti ezt a feltételezést. Fenyő kritikája a Nyugat ápr. 1-i számában (613—614. l.) jelent meg. Ady cikke megírásának idejére, az előbbieket figyelembe véve, leginkább ebből következtethetünk.

mindenkinek meg akar fizetni, akik amott, lenn, Erdélyben vagy bárhol, vidéken, övele igazságtalankodtak: Utalás Szabó Dezsőnek különböző, fegyelmi határozattal történt áthelyezéseire. 1908-ban tanárként párbajvetség címén ilyen módon helyezték át Szabó Dezsőt Székesfehérvárról Nagyváradra, majd később, 1913 nyarán Székelyudvarhelyről Sümegre (l. ezzel kapcsolatban az Üzenet Alef (?) úréknak c. 1913. szept. 16-i cikk jegyzeteit. 237. l.), végül vallásgyalázásra hivatkozva 1914 tavaszán Sümegről Ungvárra.

Mj: AEPI (III. 526.)

124. *Lepedát Milivoj versei.* (Bánatprocesszió 1913—1917)

Megjelent: Ny 1918. febr. 16. 358—359. l. — Figyelő — Ady Endre

Lepedát Milivoj: Személyéről nem sikerült közelebbit megtudnunk. Budapesti közönyvtáraink is csak ez egyetlen kötetét tartják számon.

A cikkel kapcsolatban l. még a Számadás csöndes könyvekről c. 1912. szept. 16-i cikk jegyzeteit (AEÖPM X. 555. l.).

Mj: VT (226.)

125. *Daudet és Kiss*

Megjelent: Ny 1918. febr. 16. 359—360. l. — Figyelő — Ady Endre

[*] Eredetiben: rajtán

[**] Eredetiben: elzavarnak. Összegyűjti

Sienkiewicznek van egy nagyszerű háborús regénye: Sienkiewicz Bartek zwycięzca c., lengyelül 1882-ben megjelent regényéről van szó. A regényt a Budapesti Hírlap A hős címmel Bányai Károly fordításában 1910. nov. 10-től nov. 22-ig 11 folytatásban közölte magyarul. Könyv alakban a fordítás 1911-ben jelent meg. A regényről Ady már egy évvel korábban is elismeréssel ír, eredeti címét azonban tévesen adja meg. (L. az Ignótus háborús könyve c. 1917. febr. 1-i cikket. 129. l.) — *Akkor vezércikként egészen a regényig a pozeni lengyeleket siratta* . . . *Rákosi Jenő*: 1910 őszén megjelent számaiban nem találtuk nyomát annak, hogy a Budapesti Hírlap „a pozeni lengyeleket siratta” volna. — *ennekem látnom kellett egy erdélyi dombi lahásról a székelyeknek ő szörnyű menekülésüket*: 1916 nyárutóján a hadbalépett román hadsereg erdélyi betörésekor a székelyek tömegestől menekültek el Erdély déli és keleti részeiről nyugat felé. Ady Csucsán tanítja volt, a székelyek menekülésének, a menekülők egyik fő útvonala, a Kolozsvár—nagyvárad vasút és műút ugyanis közvetlenül a dombon épült Boncza-kastély alatt húzódott el. A menekülés látványa mélyen megrázta Adyt. Több levele is tanúskodik erről: „ . . . sok hét óta a nevemet se tudom lelni, ellenben van egy jó revolverem. Katonákat, menekülteket vendégeltem s félig megöszültem. Aludni, enni nem tudok, lerongyolódtam teljesen. Eddig fél-tréfa volt a neuraszténiám s most tudtam meg, milyen a komoly. Nem bírom. Leveled és Schöpfliné tartott, biztatott egy-két napig. Jöttek új dolgok, szörnyűségek s igazán azt hiszem, hogy ti Pesten nem is sejtitek, mi történt” — olvashatjuk Csucsán 1916. szept. 29—30-án Fenyő Miksához írt levelében (l. Feljegyzések, 300. l.). majd okt. 4-én írja Ady Lajosnak: „ . . . beteg vagyok.

Az oláh háború előtt három héttel és miatta már beteg voltam. S gondold el, miket láttam, éltem, beszéltem, vigasztaltam (hit nélkül), vendégeltem és sírtam itt, a földönfutók országujtja mellett. Házaink tele katonával, a határrendőrségi kapitányság székhelye Csucsra, s ez még legalább olykor — észbe vévén — ártalmatlan narkotikum (mert sejtethed: élek ártalmassal is, kivéve a veronált, mely nem kapható pár hét óta). Szenvedésem nem az idekötött emberé, de az emberé először és persze, a magyaré, az erdélyié. Mi lesz e förtelmes világgal, s nem volna jobb menekülni halálhuszár-önkéntesként? Édesekre, reád, szegény Bertuka gyermekre, néhány barátomra gondolok s arra, hátha szükség lesz reám, ha marad kedves és lesz még magyar" (I. AEVL 533. l.). Végül Bölöni Györgyékhez három nappal később intézett levelében ez áll: „Két hónap óta álomtalan, szerencsétlen beteg vagyok. Az események s amiket látnom kellett, tönkretettek. Semmi hitem. Minden ellenem s életem eredményei ellen. Annyi erőm talán még lesz, hogy agyonlőjem magam.” (L. Uo. 534. l.) — *vagyok a régi internacionalista magyar*: L. erre a S ha Erdélyt elveszik? c. 1912. nov.—dec.-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM X. 206., ill. 563. l.). — *az Alkotmány*: a magyar főpapság által fenntartott szélsőségesen klerikális és sovinszta napilap. — *Kiss Menyhért*: L. a Távolság a csatatérrel. Szegény Zubov emlékének c. 1915. ápr. 18-i cikket és jegyzeteit (90., ill. 337. l.). — *En legalább két jeremiádot írtam versben székeleyéről*: Az utalást nyilvánvalóan túlzásnak kell tartanunk Adynak ugyanis mindössze egyetlen, Ember az embertelenségben c., 1916. okt. 16-án megjelent. A halottak élen-beli kiadásban 1916 szeptemberére datált versében ismerhető fel a székeleyek menekülésének Csucsán átélt élménye. Az élmény azonban itt is csak áttételes, a vers egész gondolatmenetének alárendelten jelenik meg, s így sem nevezhető a székeleyekről írt jeremiádnak. — *Pilisi Lajos* (1878—1918): radikális szemléletű író, újságíró. Az I. világháború idején a Világ tudósítója. Könyve, amire Ady utal, A megrohant Erdély c., Budapesten 1916-ban megjelent műve. — *Alphonse Daudet* (1840—1897): A múlt század második felében rendkívül népszerű francia regényíró és novellista. Műveiben főleg Dél-Franciaország egyszerű embereit ábrázolta. — *Jakab Ödön* (1854—1931): a népnemzeti irányzathoz tartozó, erdélyi származású költő és író. Tehetségét, műveinek művészi értékét a maga korában erősen túlbecsülték. — *Helmuth Karl Bernhard von Moltke* (1800—1891): porosz tábornagy, 1857-től 1888-ig a porosz vezérkar főnöke. Vezérlete alatt győzött a porosz hadsereg a porosz—francia háborúban.

A cikknek a Bolond Istók 1918. ápr. 1-i számában (2. l.) sajátos visszhangja támadt. A lap Mi történik hűsvét hétfőjén? címmel „rendőri riporterenek” jelentése nyomán gunyoros „hírsorozatot” közzét hűsvét hétfőjének várható s kimagasló eseményeiről. Ennek kapcsán Ady vonatkozásában ezt olvashatjuk: „Ady Endre hosszú tanulmányt ír Kiss Menyhértről, melyben a világirodalom lírikusai közt előkelő helyet biztosít számára Hangay Sándor és Feleki Sándor közt, pont három padsorral Heine Henrik előtt.” A Bolond Istók „híradását” kétségtelenül Ady cikke inspirálta.

Mj: VT (225.); Ai (396.); AEPI (III. 527.)

126. [Az Országos Kaszinó]

[1918 eleje—közepe]

Kézirat: Autográf, ceruzával írt fogalmazvány, 3 oldalszámozott fiólió, 170×210 mm. Aláírás nélkül. A PIM tulajdonában. Jelzete: A. 162.

A kéziratához képest a következő mailól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor

1. még
2. mind a háromban
4. balul járt
- 5—6. úri ... szimpátiák
7. új ... ragaszkodást, s
8. szép-szomorú
9. kutya baja
13. cipszerek
14. félalkotmányos

Kézirat:

- még
mindaháromba
balul-járt
uri ... szimpatiák
új ... ragaszkodást s
szép-szomorú
kutya baja
cipcerek
fél-alkotmányos

Törlések, javítások a kéziratban:

Sor

- 1—2. Akadémia (Az *é* fölött egy második ékezet törölve)
- 2—3. egyformán, (A vessző után egy-két betűnyi olvashatatlan törlés, a törlés után beszúrva: *tudniillik*)
3. vágyakoztam (Eredetileg: *vágytam*, majd a *gy* után beszúrva: *ahoz*)
7. nobilitas (Az *a* fölött egy vessző törölve)
11. rálicitált (A szó végén egy vagy két betű olvashatatlanul törölve)
12. logikátlan (Az *n* helyén valószínűleg egy rosszul sikerült *n* erősen törölve, a törlés fölé írva: *n*)
12. de (A *d* helyén egy betű olvashatatlanul törölve, a törlés fölé írva: *d*)
13. svábok (Az *o* fölött valószínűleg egy vessző törölve)
14. folytatásával s (A kiemelt szövegrész után beszúrva: *követő*)

A cikk cím nélkül Ady fennmaradt kéziratai közt maradt ránk. Megjelenéséről nincsen tudomásunk. Az a körülmény, hogy a kéziraton semmiféle szerkesztői bejegyzés nem található, valószínűvé teszi, hogy a cikket nyomtatásra nem is adták le. A cikk keletkezési idejének meghatározásához a cikk maga nem nyújt elegendő tárgyi fogódzót. A cikk kéziratának grafológia / sével (Rákos Pálné Ács Klára munkája) viszont sikerült meglehetősen pontosan megállapítani a cikk megírásának az idejét. E szerint Ady a cikket valamivel a kötetünkben 1918 elejére datált Szabó Dezső könyve (Nincs menekvés — regény) c. bírálat (l. 144. l.) után, de legkésőbb 1918 közepén írta. Ez a megállapítás összhangban áll azzal a következtetéssel, amire a cikk utolsó, egyetlen konkrét tényre utaló mondata alapján juthatunk. Ugyanis az 1883-ban alapított, a dzsentrit s a magyar uralkodó osztály középső rétegeit tömörítő országos társaskörön a „hullafoltok”, mint Ady írja, a bomlás jelei leginkább a világháború utolsó évében kezdtek kiütközni. A háborús viszonyok, bevonulások, a tagdíjak elmaradása s egyéb tényezők következtében a háború kezdeti szakaszáig pezsgő, majd fokozatosan hanyatló kaszinói élet ekkorra csaknem teljesen megbénult. A cikk szóban forgó, minden bizonnyal erre a tényre vonatkozó mondata tehát ugyancsak a cikk 1918-as keletkezését valószínűsíti.

Kérdés még, hogy cikkét Ady melyik lapnak vagy folyóiratnak szánta. Erre vonatkozóan eléggé megbízható támpontot ad az, hogy a cikk fölé Ady nem írt címet. Mivel cím nélküli glosszaszerű cikkeket publicisztikai tevékenysége során Ady csak a Nyugatba, a folyóirat 1911. szept. 15-én megnyitott Disputa c. rovatába írt, valószínűnek látszik, hogy az Országos Kaszinóról szóló megjegyzéseit is itt kívánta megjelentetni. A Disputa rovat a háború alatt, különösen a háború vége felé meglehetősen ritkán

fordult elő a Nyugatban. Az 1917. jan. 1-i szám után pl. egész 1918. júl. 16-ig egyetlen alkalommal sem találkozunk vele. Talán épp a rovatnak e hosszú időn keresztül való szüneteltetésével is összefüggött, hogy Ady cikke végül is kéziratban maradt.

una eademque nobilitas: egy és oszthatatlan nemesség. — *Nemzeti Kaszinó*: A magyar főurak személyes találkozásának, nemzeti szellemű politikai tudatuk elmélyítésének elősegítésére Széchenyi István alapította 1827-ben. Hamarosan a konzervatív arisztokrácia otthonává vált, mely tagjai közé még a dzsentrit sem fogadta be. Az utóbbiakat épp ez készítette az Országos Kaszinó létrehozására. — *majorizáltatta magát*: kisebbségbe engedte magát szorítani. Ady arra céloz, hogy a kaszinó tagságán belül az idegen elemek kisebbségbe szorították a törzsökös magyarokat.

A cikkel kapcsolatban érdekes adalékot őriz Földessy Gyula 1925. márc. 13-án Hatvany Lajoshoz írt levele (I. Levelek Hatvany Lajoshoz. Válogatta és szerkesztette Hatvany Lajosné. Bp. 1967. 312. l.), melyből kiderül, hogy akkoriban fölmerült a cikknek az Ady-Múzeumban való közzétételének gondolata, de az Ady-Múzeum egyik szerkesztője, Dóczy Jenő, aki az Országos Kaszinó tagja volt, „nem tartotta kiadhatónak” a kaszinóról „leposzkondiázva nyilatkozó” cikket.

127. *Kafka Margit versei*

Megjelent: Ny 1918. máj. 1. 789—790. l. — Ady Endre

„*nom de guerre*”: írói név, álnév. — *a régi versei elé állított első, vallo-másos sorok*: a kötet egyes ciklusainak élén álló mottószerű sorok és idézetek. — „*szűz és stíra szűvél*”: idézet Kafka Utolszor a lyrán c. verséből. — *És megbékélni bizony . . .*: Az idézett versszak Kafka Tán zoltárok elé c. verséből való. A verset Ady több pontatlansággal idézi. Az idézett első sor az előző, zárójelbe tett szakasz utolsó s nem a verset záró strofa első sora. A sor pontos szövege: És megbékélni, bizony! A pontatlanul idézett többi verssor korrekcióját alább közöljük:

Verssor

Hibás:

Helyes:

2. . . . Úr, majd ha hívom?

. . . Úr majd, ha hívom? —

5. Mely kitarul se adva, se kérve,

Mely csak kitarul, se adva, se kérve, —

6. Lehajthatom-e egyszer . . .

Lehajthatom-é egyszer . . .

7. . . . lelkem besimulhat-e . . .

. . . lelkem belesimulhat-e . . .

Mj: VT (227.); Vál. (379.); Ai (397.); KF (323.); AEPI (III. 529.)

128. *Hollósy Simon sorsa*

Megjelent: Ny 1918. máj. 16. 890. l. — Figyelő — Ady Endre

A cikk Hollósy nyolc nappal korábban, máj. 8-án bekövetkezett halálára íródott.

Egy képerre nagyon emlékszem . . .: A Mulató társaság (1888.) c. képről vagy a Mezőszentelés c. vázlatról (1903 után) lehet szó. — *azon a vidéken, ahol ő festett*: Técsőn (Máramaros megye). 1914 októberében a betört orosz csapatokkal heves küzdelmek folytak itt. — *A Rákóczi-induló*: Hollósynak még nagybányai korszakában (1896—1901) elkezdett, több vázlatban és változatban ismert, de végleges formában soha el nem készült monumen-tális kompozíciója. — *zseni volt és nagyszerű pedagógus*: Hollósy 1886-ban magániskolát nyitott Münchenben, melyet élete végéig fenntartott. Növen-dékeit nyaranta Nagybányára, ill. Técsőre vitte el. A Hollósy-iskola mint

a nagybányai irányzat bölcsője nagy szerepet játszott a magyar festészet történetében.

Mj: VT (272.); AEPI (III. 530.)

129. [Vallomás olvasmányairól]

Megjelent: Könyvek könyve. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Szerkesztette és bevezetést írt hozzá Kőhalmi Béla. Bp. [1918.] Lantos kiadása. 81—82. l.

1917 őszén Kőhalmi Béla a Könyvtári Szemle szerkesztőjeként kétszáznál több magyar íróhoz, költőhöz, művészhez, tudóshoz, kiadói és közéleti emberhez az alábbi nyomtatott körlevelet intézte:

Uram!

Mélyen tisztelt

Asszonyom!

Most, hogy a háború véres függőnye mögött hihetetlen hódításokat tesz a magyar könyv, ideje tán arra gondolni, hogy ezt a hirtelen támadt könyvkultuszt el is kellene mélyíteni azok tapasztalataival, akik a könyvvel régóta intim viszonyban vannak. Ezért jutott eszünkbe éppen ma, hogy megkérjük, írja meg — tetszésére bízva, hogy tíz sorban-e vagy százban — *melyek azok a könyvek (nemcsak magyarok), amelyek állandó vagy újra meg újra visszatérő olvasmányai, és hogy*

átmenetileg mely könyvek gyakoroltak Önre mély hatást?

A legutolsó ilyen magyar ankét, a Gyalui Farkas-féle (Legkedvesebb könyveim) tizenöt év előtt volt, azóta egy új, diadalmas írói nemzedék támadt és helyezkedett el. Ennek a nemzedéknek a könyvhöz való viszonya s erről szóló vallomása nyereségesebb lesz a mai olvasóközönség számára a régi ankénál, amely ma már az irodalomtörténeté.

A válaszok előbb a Könyvtári Szemlében, majd kötetbe gyűjtve jelennének meg, ha lehet, még 1918 januárjára.

Nagy örömünkre szolgálna, ha ex librise egy példányát is rendelkezésünkre bocsátaná.

Uram

Fogadja legmélyebb tiszteletem nyilvánítását.

Asszonyom

Kőhalmi Béla

könyvtártsiszt, szerkesztő

(A körlevél egyik eredeti példányát l. Kőhalmi Béla: A „Könyvek könyve” fennmaradt iratai. OSzK KH Fol. Hung. 3045.)

A fenti körlevélre összesen 87 válasz érkezett. Ezek egyike volt Ady írása. Válaszát Ady Kőhalmi Bélához a következő levél kíséretében juttatta el:

Tisztelt barátom,
a kért s talán el is késett választ, holott pár sor az egész, csak most tudom küldeni. Sok hétig feküdtem s idegeim olyan hitványak, hogy néha egy rövid táviratot alig tudok megírni. Pár nap múlva Pesten leszek. Lakásom [át-húzza: címe]: Veres Pálné ucca 4. Igaz becsüléssel üdvözöl jó híved

Ady Endre

Csucsá, 1918. I. 27.

(L. MTA Ktt. Kőhalmi Béla-hagyaték. Közölve l. ItK 1958. 511. l.)

Mint az a közölt körlevél szövegéből kitűnik, a körlevélre érkezett válaszokat Kőhalmi Béla előbb a Könyvtári Szemlében kívánta közreadni. Mivel azonban a Könyvtári Szemle füzetei 1917 végén és 1918-ban papírhány miatt nem jelentek meg, a beérkezett válaszok csak kötetbe gyűjtve láttak napvilágot. A válaszokat tartalmazó kötet, mely 1918. május végén jelent meg (I. Ny 1918. jún. 1., borítólap), Adyén kívül — a kötet csoportosítása szerint — a következők válaszát közli:

Tudósok, egyetemi tanárok: Cholnoky Jenő, Dézsi Lajos, Dienes Pál, Gárdonyi Albert, Jászi Oszkár, Marczali Henrik, Márki Sándor, Pintér Jenő, Riedl Frigyes, Szászy-Schwarz Gusztáv, Vámbéry Ruztem. *Főpapok:* Baltazár Dezső, Giesswein Sándor, Prohászka Ottokár. *Közéleti emberek:* Bedy-Schwimmer Rózsa, Bosnyák Zoltán, Harrer Ferenc, Hegedűs Lóránt, Vadnay Tibor. *Költők, regényírók, színműírók:* Andor József, Babits Mihály, Balázs Béla, Benedek Marcell, Bíró Lajos, Cholnoky László, Csathó Kálmán, Gárdonyi Géza, Harsányi Kálmán, Heltai Jenő, Horvát Henrik, Karinthy Frigyes, Kárpáti Aurél, Kassák Lajos, Kosztolányi Dezső, Kozma Andor, Lengyel Menyhért, Lesznai Anna, Lévy József, Miklós Jenő, Móricz Zsigmond, Oláh Gábor, Szász Arpád, Révész Béla, Szabó Dezső, Szilágyi Géza, Szini Gyula, Szöllösi Zsigmond, Tormay Cecil, Tóth Arpád, Vargha Gyula. *Kritikusok, publicisták, szerkesztők:* Ady Lajos, Bálint Lajos, Bernát István, Bolgár Elek, Elek Artúr, Fenyő Miksa, Fülep Lajos, Hatvany Lajos, Hevesi Sándor, Ignout, Kacziány Géza, Kaposi József, König György, Lukács György, Lyka Károly, Radó Sámuel, Schöpflin Aladár, Sikabonyi Antal, Supka Géza, Szász Zoltán. *Művészek:* Beregi Oszkár, Kőrösfői-Kriesch Aladár, Kürthy György. *Könyvtárosok:* Dienes László, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Gyalui Farkas, Kereszty István, Kremmer Dezső, Szabó Ervin. *Kiadók:* Bíró Miklós, Kner Imre, Révai Mór, Tevan Andor, Tolnai Simon, Wiesner J. Emil.

A válaszok elé írt tartalmas bevezetőjében Kőhalmi Béla részben a körkérdés jelentőségét és a beérkezett válaszokból levonható tanulságokat elemzi, másrészt számba veszi azokat a hazai, valamint külföldi műveket és ankétokat, amelyek az elolvasásra leginkább méltó könyvek jegyzékének összeállítására vállalkoztak.

Jókai regényeit, olyikat talán negyvenévesem, olvasom . . . : Ady Jókai-rajongása, miként azt Ady Lajos tanúsítja (I. Ady L., 23. l.), még az Érmindszenten töltött gyermekévek alatt, Ady első szenvedélyes olvasási korszaka idején, 1886 és 1888 között vette kezdetét. Ez a rajongás változatlanul él tovább Ady következő, már a zilahi diákévekre eső nagy olvasási periódusa idején is. Kávássy Béla, Ady zilahi szállásadónőjének a fia írja visszaemlékezéseiben: „Ady Endre éjjeleken át folyton olvasgatott petróleumvilágítás mellett . . . Majdnem az összes Jókai-regény ott tornyosult az asztalon . . . A Jókai-regények közül az Egy az Isten és a Kőszívű ember fiait kétszer-háromszor is elolvasta, s tartalmát mindig elmondta Édesanyámnak.” (L. EmlAE I. 397—398. l. Vö. még Ady L., 34. l.) A gyerekorban s a diákévek alatt kialakult erős vonzalmat Jókai regényei iránt Adyban bizonyára csak fokozta a Jókaival való váradi személyes találkozás élménye 1902 októberében. (L. erre a Jókai és Jókainé c. NN 1902. okt. 14-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM III. 155., ill. 385. l., valamint Fehér Dezső visszaemlékezését Ady „Ha hív az acélhegyű ördög . . .” c. kötetének 98. lapján.) A Jókai-művek ismételt újraolvasásáról a jelen íráson kívül tanúskodik a föltámadt Jókai c. 1916. máj. 16-i cikk is. (L. 123. l.) — *Köln örömem megtalálni . . . Mikszáthnál . . . egy-egy anekdotának, öletnek, furcsaságnak ismétlődését, elváltozását:* L. erre a Tömörkény István c. 1917. máj. 1-i

cikket és jegyzeteit. (133., ill. 596. l.) — *Arany nagy bűnbánó megtérésem után . . .*: L. erre a Strófák „Buda halála”-ról c. 1911. jan. 1-i cikket és jegyzeteit. (AEÖPM X. 112., ill. 376. l.) — *Shakespeare-re petőfisen áradozó nem írnek*: L. Petőfinek a III. Richárd nemzeti színházi előadásáról az Életképek 1847. febr. 20-i számába írt bírálatát. — *a Torquato Tassot diákkoromban majdnem egészen lefordítottam*: Zilahon, VII. osztályos korában, az 1894—1895-ös tanévben. A németórákon Adyék az évben csaknem az egész év során Goethe drámájával foglalkoztak. Hogy Goethe műve eközben annyira közel került Adyhoz, hogy Ady belekezdett a mű fordításába, abban jelentős része volt Adyék némettanárja, Kerekes Ernő átszellemült, lelkes magyarázatainak. Ez utóbbiról maga Ady tanúskodik Itthon vagyok c., a Szilágy 1903. nov. 26-i számában megjelent cikkében (l. AEÖPM IV. 182. l.), melyben ugyancsak szó esik a Tasso-fordításáról. E korábbi cikkében azonban Ady csak Tasso nagymonológjának fordítását említi, s a mű nagyobb részének átültetése helyett valószínűleg ez fedi az igazságot. Ady fordítása nem maradt ránk, egykori létezéséről csak Ady írásából tudunk. — *mit el kellett olvasnom, kezembe került . . .*: Vö. ezzel a Könyvek és jóslások c. 1914. jan. 1-i cikk első sorait. (61. l.)

A cikk egészére l. még az Önéletrajz c. Ny 1909. jún. 1-i cikket (AEÖPM IX. 343. l.).

Mj: AEPI (III. 531.)

130. [*Üdvözet az Országos Polgári Radikális Párt kongresszusához*]

Megjelent: V 1918. okt. 16. 6. l.

Az Országos Polgári Radikális Párt kongresszusa, melyhez Ady üdvözlő sorait intézte, nagyszámú fővárosi és vidéki küldött részvételével 1918. okt. 14-én este 7-kor a régi képviselőház nagytermében ült össze. A Monarchia felbomlásának napjaiban sorra kerülő kongresszus feladata az volt, hogy meghatározza a pártnak az adott helyzetben követendő kül- és belpolitikai programját. A kongresszus vezérszónokai Jászi Oszkár, a párt elnöke, Szende Pál alelnök és Bíró Lajos voltak. Elsőnek Jászi beszéde hangzott el, amely mindenekelőtt a párt külpolitikai, illetve nemzetiségi programját fejtette ki. Beszédében Jászi elismerte a népek önrendelkezési jogát, ugyanakkor sikra szállt Magyarország területi integritása mellett. Mint kifejtette, a nemzetiségi kérdés megoldásához nincs szükség Magyarországra feldarabolására, s a magyarországi nemzetiségeknek is érdekük az addigi status quo fenntartása. Az ország területi épségének megmentése s a nemzetiségi igények kielégítése azonban a beszéd szerint csak Magyarország demokratizálásával s a legfontosabb reformok (általános választójog, a föld felszabadítása, minden munka hatékony védelme, becsületes adópolitika, szabad kereskedelem) haladéktalan életbe léptetésével képzelhető el. Mindennek előfeltétele viszont, hogy a régi rendet a kormányzásban az ország valamennyi demokratikus pártját és szervezetét képviselő kormány váltsa fel. Miként a beszéd végén Jászi által beterjesztett két határozati javaslat egyike leszögezte, csakis egy ilyen kormány „mentheti meg Magyarország területi integritását, s kímélheti meg a társadalmat forradalmi konvulzióktól”.

Jászit követően Szende Pál a párt belpolitikai programját körvonalazta. Ez a gazdasági összeomlás megakadályozását s a társadalmi-politikai reformok keresztülvitelét célozta. A program legfontosabb pontjai: a régi kormányzati és politikai rendszer felszámolása, a képviselőház azonnali feloszlata, az általános, egyenlő, titkos és a nőkre is kiterjedő választójog bevezetése, a cenzúra eltörlése, a sajtószabadság, valamint az egyesülési

és gyülekezési jog biztosítása, agrárreform s a frontról hazatérő katonák egzisztenciális gondjainak megoldása.

Bíró Lajos harmadikként elhangzó, a hatalmon levők bűnlajstromát a polgári radikálisok követeléseivel szembesítő beszéde főleg propagandisztikus célokat szolgált. Új elemekkel a Jászi és Szende által kifejtetteket nem gazdagította.

Az említetteken kívül a kongresszuson sorrendben még Gyúrió Nagy Lajos, Supka Géza, Benedek Marcell, Kertész Miklós, Vámbéry Rusztem és Turnovszky Sándor szólalt fel, majd felfrissítették a párt végrehajtó bizottságát és az elnöki tanácsot. A végrehajtó bizottságban tagként helyet kapott Ady Endre is, akit a radikális világnézet költői megszólaltatójaként a kongresszus szónokai, elsősorban Szende Pál, többször idéztek s ünnepeltek. (A kongresszusra részletesebben l. A radikális párt kongresszusa. V 1918. okt. 15. 7—9. l.)

A kongresszus ülésének idején Ady, okt. 22-éig, Csucsán tartózkodott, a kongresszushoz szóló üdvözetét távirati úton innen küldte. Az üdvözetet a Világ e szavak kíséretében közölte: „A Radikális Párt tegnapi kongresszusa alkalmával számos üdvözlő táviratot kapott, amelyek között kiemelkedik Ady Endre következő sürgönye.” Jóllehet a távirati úton küldött üdvözet formailag az Ady-levelezés része lenne, tekintve azonban, hogy üdvözetét Ady a nyilvánosságnak, legalábbis a polgári radikális kongresszus nyilvánosságának szánta, s annak hangvétele is publicisztikus jellegű, indokoltnak látszik azt Ady publicisztikai írásai közé sorolni. Az üdvözet szövegét Ady Endre c. könyve második kiadásában (Bp. 1977. 521. l.) először Vezér Erzsébet tette közzé.

expíálni: jóvátenni. — népek szövetezése jöjjön: Ady minden bizonynyal azzal az elgondolással azonosítja magát, amelyet 1918 tavaszán Jászi Oszkár fogalmazott meg, s amelyet teljes részletességgel a polgári radikális kongresszus megrendezése előtti napokban megjelent A Monarchia jövője c. könyvében fejtett ki. Az elgondolás lényege, hogy a Monarchia megszűntetésével teremtdőjön meg öt, külön-külön szuverén állam, Ausztria, Magyarország, Csehország, Lengyelország és a délszlávokat magába foglaló Illyria föderatív szövetsége, a Dunai Egyesült Államok. E koncepción belül Jászi a magyarországi nemzetiségi kérdés megoldása tekintetében elegendőnek tartotta a nemzetiségek jogos nyelvi és kulturális igényeinek kielégítését, és nem látta szükségesnek sem a nemzetiségek önrendelkezési jogának elismerését, sem a területi autonómiák biztosítását a nemzetiségek részére. Jászi koncepciója azonban e ponton — döntően a szociáldemokrata párt okt. 8-án deklarált állásfoglalásának hatására — közvetlenül a polgári radikális kongresszus előtt módosult. A Világ okt. 10-i számában A munkás-ság üzenete c. cikkében Jászi már maga is szükségesnek ismerte el a nemzetiségi területi autonómiák rendszerét, de az elszakadás jogát is jelentő önrendelkezési jogot a nemzetiségek vonatkozásában — ellentétben a szociáldemokrata párttal — ekkor sem tette magáévá. Jászi elgondolása sem eredeti, sem módosult formájában nem felelt meg a politikai realitásoknak. Egyfelől ugyanis a Monarchia népei és nemzetiségei akkor már egyértelműen az egymástól független, önálló államok létrehozásának álláspontjára helyezkedtek, másfelől 1918 kora nyarától az antanthatalmak, összhangban a Monarchiában lejátszódó fejleményekkel, szintén a Monarchia végérvényes felbomlásának s az utódállamok kialakításának elvét fogadták el a közép-európai rendezés alapjául.

A FÜGGELÉK JEGYZETEI

131. *Ady Endre nagyvárad-i írásai.* [Ady Endre nyilatkozatával].
Írta Fehér Dezső

Megjelent: NN 1913. ápr. 3. 3—4. l.

[*] Eredetiben: glóbusunk

[**] Eredetiben: hogy a még

Mária-grüni gyógykezeltetése idején (l. erre a Levelek a hazátlanságból c. 1913. jún. 19-i cikk jegyzeteit. 216. l.) Ady mintegy másfél hónapot töltött együtt Grünben Fehér Dezsővel, egykori várad-i szerkesztőjével, aki főszerkesztőként továbbra is a Nagyvárad-i Napló élén állt. Fehér Dezső febr. 17-én, valamivel előbb érkezett Grünbe, mint Ady, s április 7-éig maradt ott. (L. Personalprotokoll Mariatrost. Sanatorium Maria Grün. 41. l. Meldeamt der Bundespolizeidirektion, Graz.) Ady szavait megörökítő cikkét közvetlenül elutazása előtt küldte el lapjának Váradra. A cikknek csak az első, Ady nyilatkozatát tartalmazó részét közöljük. A továbbiakban Fehér Dezső Ady nagyvárad-i újságíróskodásának jelentőségét méltatja, felidézve Ady várad-i éveinek legfontosabb állomásait, s megemlíti, hogy Ady tervbe vette a Nagyvárad-i Naplóba írt cikkeinek összegyűjtését és kiadását. Erre utal Fehér Dezső cikkének a címe. A cikk szerint a Nagyvárad-i Napló Ady-cikkeit tartalmazó kötetnek még az év őszén kellett volna megjelennie, a Fehér Dezső sugallta tervből azonban nem lett semmi. Mindenestre Ady komolyan gondolhatott írásai kiadására. Erre mutat Ady Fehér Dezsőnek tett s ugyancsak a cikkben említett ígérete, hogy írásai összegyűjtésére hamarosan Váradra utazik, továbbá a Nagyvárad-i Napló egy-két idevágó híradásán (l. Nagyvárad irodalmi élete. 1913. ápr. 20. 4. l. és Irodalom Nagyváradon — Tizennégy új könyv —, 1913. júl. 13. 10. l.) túl Emőd Tamásnak a Nagyvárad-i Napló júl. 25-i számában Ady Váradra érkezése alkalmából írt cikke (öd.: Régi ember régi vére. NN 1913. júl. 25. 4. l.), amely szerint a megelőző éjszakán Ady főleg kötete összeállítására céljából jött Nagyváradra. Emőd Tamás egy későbbi, szept. 10-én Adyhoz írt leveléből (l. Ady L.-né, 258. l.) arról értesülünk, hogy a kötetet december során Emőd fogja elkészíteni, ebből azonban ugyanúgy nem lett semmi, mint Ady korábbi terveitől. A gondolatot Fehér Dezső ápolta tovább, s Ady halála után ennek jegyében adta ki 1919-ben a Zsidó renaissance könyvtár 10. számaként A zsidóságról c. vékony kötetet, melyben Ady-nak a Nagyvárad-i Naplóban megjelent s a zsidósággal kapcsolatos cikkeiből fogott össze néhányat, majd 1927-ben a „Ha hív az acélhegyű ördög...” Ady Endre újságírói és publicisztikai írásai 1900—1904. c., 255 oldalra terjedő összeállítását.

A Fehér Dezsőnek átadott s a cikkben leközölt vers A kényszerűség fája c., először a Nyugat 1913. ápr. 1-i számában A kényszerűség átka címmel megjelent költemény.

Ady Fehér Dezsőnek mondott szavaira l. még Ady Véres panorámák Tavaszán c., a Világ 1913. ápr. 8-i számában, A perc-emberkéék útján c.,

a Nyugat 1913. ápr. 16-i számában s a Csillagok, vén csatalovak (eredeti címén Üzenet Nagy Endrének) c., a Nyugat 1913. jún. 1-i számában megjelent verseit, melyek több gondolati, motívumbeli egyezést mutatnak a Fehér Dezső által lejegyzett szavakkal.

a vér városában, ahogy Ady Endre Nagyváradot . . . elnevezte: L. A Vér városa c. Ny 1910. máj. 1-i novellát (AEÖN 1096. 1.). A novellában megrajzolt város, mint az közismert, Nagyvárad. — *a Láznak ifjú serege:* utalás az Új, tavaszi sereg-számla c., a Világ 1912. márc. 26-i számában megjelent Ady-versre. — *Most, hogy a Balkán-uralomért . . . a dolgozó emberiség vért és pénzét áldozza . . .:* Ady szavainak elhangzása idején folyt az ún. első Balkán-háború (1912. október—1913. május), melyet a kis balkáni államok, Bulgária, Szerbia, Görögország és Montenegró közös terv alapján indítottak a török birodalomnak a Balkánról való kiszorítására. A felszabadító jellegű háborút azonban a háttérben a balkáni befolyásért egymással versengő nagyhatalmak élénk diplomáciai, nemegyszer pedig a katonai beavatkozás gondolatát is tartogató s ezáltal a világháború lehetőségével fenyegető lépései kísérték. — *Moloch:* félig állati, másik felében emberi alakú kánaáni istenség, melynek emberrel áldoztak. — *A nagyváradiaknak dedikálom:* A Nagyváradai Naplóban Ady verse ajánlás nélkül jelent meg. — *Antaeus:* Poszeidón, a tenger és Gaia, a föld istenének fia a görög mitológiában, akit senki sem tudott legyőzni, mert valahányszor megérintette anyját, a földet, új erőre kapott, úgyhogy Heraklész végül a levegőbe emelve fojtotta meg.

132. [Válaszbeszéd a Nemzeti Tanács és a kormány üdvözlő küldöttségéhez]

Megjelent: PN 1918. nov. 19. 5. l.

[*] Eredetiben: szebbet,

[**] Eredetiben: nem adhatott.

[***] Eredetiben: Ember, ez

[****] Eredetiben: ez úzótt magyartalanságban.

[*****] Eredetiben: Újból élő

1918. nov. 18-án a Nemzeti Tanács aznapi ülésén a kormány hozzájárulásával Jászi Oszkár és Kunfi Zsigmond gondolatfelvetése, valamint Hock Jánosnak, a Nemzeti Tanács elnökének indítványa alapján egyhangúlag határozatot hozott arról, hogy a kormány és a Nemzeti Tanács átiratban üdvözlje Ady Endrét. Tekintettel Ady súlyos betegségére, a Nemzeti Tanács úgy döntött, hogy a szóban forgó átiratot még ugyanazon napon nyújtsák át Adyknak. Az átirat megszövegezésével Hatvany Lajost bízták meg, átadására pedig Hock János vezetésével külön bizottságot hoztak létre, melyben a Nemzeti Tanács és a kormány egyaránt képviseltette magát. A bizottságban Hock Jánoson kívül Hatvany Lajos, Nagy György, Wildner Ödön és Mellerné Miskolczi Eugénia kapott helyet. A készülő eseményről a Nemzeti Tanács megbízásából Hajnal Jenő értesítette Adyt. Ugyanő figyelmeztette Adyt arra is, hogy a kormány és a Nemzeti Tanács bizottsága részéről várható üdvözlő beszédek viszonzására készítsen rövid válaszbeszédet. A beteg Ady azonban, mint ezt Hajnal Jenőtől tudjuk, beszédje leírásában csak az első szavakig jutott el. A beszéd további részeit Hajnal Jenő fogalmazta meg.

A Nemzeti Tanács és a kormány által kiküldött bizottság délután fél hatkor (más adat szerint hatkor) jelent meg Ady Veres Pálné utcai lakásán. A bizottságot Ady Csinszka társaságában a lakás szalonjában fogadta, ahol rövid, bensőséges ünneplésre került sor. Az ünneplés első mozzanataként Hock János a következő beszéddel üdvözlötte Adyt:

A Nemzeti Tanács megbízásából a magyar népköztársasági kormányzó hozzájárulásával jelentünk meg Előtted, hogy most, mikor Magyarország örömmámorban ünnepli az újjászületett nemzeti életet, akkor milliók lelkesedésének visszhangjaként köszöntünk Téged, az újjáalkotás előkészítő trombitását. A költők megérzésével és csodálatos ösztönével hirdetted Te már évtizeddel ezelőtt a reánk virradt korszakot. Megérezted a nagy humanista újjászületést, amely az emberiséget a szabad egyenlőség, testvériség erejével forrasztja össze. A költőlélek az a gyújtó lencse, amely a tömeghangulatokat, az újszülött érzéseket tüzes csomókba foglalja össze már akkor, mikor még millióknak lelke csak szétszórt hatásokat tud felfogni. A Te szilaj és csodálatos húrjaid azzal a félelmetes függetlenséggel hirdették a szebb jövődöt, amely a formákban és az elavult gondolatokban kérődöz világnak maga is egy úttörő eredetiséget revelál. A lángész nem tűri a hazugságokat, neki a próféták berkeiben bibliát kell írnia. A vak Homér az oltár tüze mellett hirdette ezredéveknek a harcok dicsőségét. Te a véres háború viharában is a szeretet, humanizmus és a béke új világát hirdetted az emberiségnek. Minden korszaknak megvan a maga Istentől küldött prófétája, aki a korok viharzó eseményeit ösztönében felfogja, és érthető alakban kifejezi. Még a természetnek is megvan önmagában a történetírója. A vízcepp a homokba vagy a kőbe vájja nyomát. A hegytetőről legördülő szikla utat tör a hegyoldalba. A vízár medret mélyít. A kavicsot is árnya kíséri. Hát csak a világázó nagy események, amelyek tragikai fensége oly hatalmas erővel nyilatkozik meg, ne szülné meg a maga íródeákját és prófétáját? A Te neved, Ady Endre, összeforrott a szabadság korszakának születésével. A népköztársaság a nemzet halálját rója le irántad, mert úttörő előmunkása voltál az emberiség szebb hajnalhasadásának. Áldjon meg az Isten értel!

E szavakra válaszol kellett volna Adynak felolvasnia a maga beszédét. De Ady nemcsak a beszéd megírásához, hanem felolvasásához is gyenge volt. Beszédjét így helyette Hatvány Lajos olvasta fel, majd Ady beszédje után ugyanő olvasta fel a Nemzeti Tanács és a kormány átiratát is, melyet a bizottság a felolvasás után külön ez alkalomra készült bőrkötéses díszes albumba (Jeges Ernő grafikusművész munkája) foglalva nyújtott át Adynak. Az átirat szövegét ugyancsak teljes terjedelmében közöljük:

Komor napokat élünk, a magábaszállás sötét napjait. Nem hiszik el nekünk jogunkat a léthez.

Felvonul a magyar huszár még ez egyszer, még utószor megvillogtatja kardjának sugaras acélját. Hajh, hiába! A kardnak most hüvelyében a helye. Az ököljog nem bizonyosság többé.

És a statisztikus kitarja könyveit. Hogy bizonyítson számok erejével. Hajh — láttuk! —, hiába. Nem hisznek a számainknak többé.

Kétségbeesve keresünk támaszt. Hová forduljunk? Nincs merre. Nincs kihez. Nincs hova.

Pedig a szívünk dobog. S amlg dobog, élünk. S amlg élünk, addig jogunk van élni.

De ha ezt a jogot sem ökölrel, sem számokkal nem tehetjük az ellenes világ előtt kézzelfoghatóvá, hát akkor bizony belénkfojtja az életet a gonosz szomszéd. Segítség kell, gyors segítség. Sietni kell. Sietni, nagyon sietni.

Ezért sietünk feléd, ó, poéta. Segíts! Ha betegen is, de segíts! A kisujjadat sem kell mozdítanod, csak mutass könyveid felé!

Ezekből a könyvekből kiált a világ felé a magyarság joga a léthez. Te írtad:

Másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre,
Új arcok, új szemek kacagnak az égre.

Új szelek nyögetik az ős, magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.

Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik.

Új lángok, új hitek, új kohók, új szentek,
Vagy vagytok, vagy ismét semmi ködbe mentek.

Vagy láng csap az ódon, vad vármegye-házra,
Vagy itt ül a lelkünk tovább leigázva.

Vagy lesz új értelmük a magyar igéknek,
Vagy marad régiben a bús, magyar élet.

Te írtad ezt. És megírtad ezt, ahogy szabad, teremtő képzeleted szé-
szélye kívánta, száz változatban, százszer újra meg újra, ahogy szívünkbe,
közönyös magyar szívekbe beleírod a te nagy hitedet végetlen, végtelen
magyar jövődbe.

Most él bennünk a te hited. A vad vármegyeházára láng csapott, földig
égett. Most a te hited fiait vezetik az ország ügyeit, melyet idegen ellenség
a te honi ellenségeid bűnei miatt akar végzetesen megnyirbálni. Nemzeti
egységünket vonják kétségbe.

E kételyben mint a Nemzeti Tanács és a Népkörmány kiküldöttei
elébed jövőnk, mert a tollra és talentumra szegényt hozó, holmi osztrák
tábornokok, főhercegek, császárok és királyok talpát nyaló magyar írók
között csak te s veled együtt némely íróársaid, kiket jólesik néven nevez-
nünk: Babits Mihály, Móricz Zsigmond és Kaffka Margit, csakis ti voltatok,
még egynéhány derék publicista mellett, akik tiltakoztatok az ellen, ami
volt: katonaság ellen, háború ellen, junkerszövetség ellen, császár-királyság
ellen, monarchia ellen, hódító politika ellen.

Bennük és főleg benned, ki elől jártál időben és zseniben, benned él,
Ady Endre, Magyarország szellemi egysége. Nem vagyunk babonások. Azt
valljuk, hogy e földön szellem nincs test nélkül. A benned nyugvó szellemi
egység Magyarország fizikai egységének immár egyetlen bizonyítéka.

Mutass könyveidre, Ady Endre! Mutass szívedre, Ady Endre! Mutass
hitedre, Ady Endre! Mutass a magyar lélek birodalmára, a te szellemi
országodra, amelyet nem száll meg sem cseh, sem oláh, sem szerb, sem német,
s mely a jövőndő magyarok örök országa. Ebben az országban a te utadon
akarunk járni, s kívánjuk, Ady Endre, testvérünk, barátunk, drága jó
Bandi, hogy mihamarább gyógyultan, sokáig járhasd velünk azt a nyílt
utat, melyet te törtél, melyen, mint hív csatlósaid, boldogan járhasunk,
mint oly rég megszoktuk, *utánad*, mindig csak utánad.

Ady ünneplését a feministák képviselőjében megjelent Melleré Mis-
kolczi Eugénia beszéde zárta le, aki a magyar nők nevében üdvözölte Adyt.
Az ünneplés részleteiről másnap, nov. 19-én, egyéb lapok rövidebb híradásai
mellett a Pesti Napló és a Világ terjedelmes tudósításokban számolt be.
Az elhangzott beszédek s az Adyhoz intézett átirat szövege is ez utóbbiak-
ban őrződtek meg.

Ady beszédjével kapcsolatban végül közöljük Hatvany Lajos és Hajnal Jenő visszaemlékezéseit, amelyek a beszéd keletkezésének körülményeit s a beszéddel kapcsolatos eseményeket egyaránt szemléletesen állítják elénk.

Hatvany idevágó visszaemlékezéseit Ady a kortársak közt c., először 1924 tavaszán a Góndör Ferenc által szerkesztett Az Ember c. lapban megjelent munkájában írta meg. A beszédhez fűződő eseményeket Hatvany a következőképp mondja el:

Jászi Oszkáré az a halhatatlan és eléggé meg nem becsülhető érdem, hogy a Nemzeti Tanács valamelyik ülésén Ady Endre betegségét jelentette be, s a Nemzeti Tanácsnak, valamint a kormánynak hivatalos üdvözlétét kívánta tolmácsolni. Mivelhogy a költő nagy betegségére való tekintettel azt határozták el, hogy rögtön üdvözlik Adyt, csak délután, közvetlenül az üdvözlés előtt, ért el a telefon, valamint az a megtisztelő rendelkezés is, hogy a kormány és a tanács által aláírandó szöveget szerkeszsem meg. Alig volt rá tíz perc időm. Nyakra-főre meg is írtam, amit tudtam, míg a Pesti Napló szerkesztőségében várt rám a küldöttség: Hock János, Nagy György Wildner Ödön és Mellerné Miskolczi Eugénia. Így mentünk Adyhoz. Amikor fölértem, épp ráadták Adyra azt a bizonyos szép, fekete kabátot, mert otthon rendesen kis barna házikabátkában járt. Már megint ünnepélyes volt az arc meg a jelenség, már megint egészségesnek, fiatalnak, nagyszerűnek látszott. Hock János odaállt a középre, és egy szép beszédet mondott. Következett volna Ady felelete. Kis papírlapról akarta fölolvasni, de nem tudta elolvasni többé. Nekem kellett vállalni fölé hajolnom, és úgy olvastam el a szívbe markoló pár sort.

Engem annyira megrendített a látvány, hogy nem tudtam fölolvasni, amit rám bízta. Középen elakadtam, valósággal kínos jelenet volt. A tesztület búcsúzott Banditól, engem kért, maradjak ott.

— Ez is megvolt! — szólt, ajkát fájdalmasan biggyesztve. Aztán leült a fotóbjébe, és ezt mondta:

— Azt hiszik, nekem elég ez is!

Úgy látszott, mintha inkább búsítaná, mintsem örülne. Aztán kedves naivitással árulta el örömét. A jelen volt két zsrnalisztának pontos instrukciókat adott, hogy és mint adják le a hírt a lapokban. Engem pedig noszogatót, hogy igyam ki gyorsam a teámat, hogy a magam üdvözlő írását átadjam és teljes szövegben adhassam le a könyvomatosnak. Így élt az örök zsrnaliszta benne. (L. Hatvany L.: Ady. Bp. 1959. I. 164—166. l.)

Hatvanynak ez a visszaemlékezése eredetileg egy mondattal bővebb volt, s ebben Hatvany Ady beszédjét Ady saját írásaként tüntette fel. A visszaemlékezés e mondatának korrigálásaként írta meg Hajnal Jenő a maga visszaemlékezéseit, melyet a Nemzeti Tanács Ady Endre előtt címmel 1924. ápr. 27-i számában ugyancsak Az Ember közölt. Hajnal Jenő visszaemlékezéséből csak a szorosban Ady beszédjére vonatkozó részt közöljük:

Szerénységemet bízta meg azzal, hogy Ady Endre Veres Pálné utcai házába megvigyem a hírt, hogy a Nemzeti Tanács útban van, és jön hódolatát kifejezni október nagy költőjének. A légfűtés nem funkcionált, a lakásban dermesztő hidegség. Ady hosszú házikabátban egy fonott karosszékből üldögélt nagyon sárgán és nagyon betegen. De azért vidáman fogadott, és nagyon örült, amikor elmondtam, hogy micsoda nagy tiszteletadás készül, a magyar nemzet forradalmi tanácsa jön hódolni hozzá. Kedveskedett, mint régi váradi ismerőset mutatott be a feleségének, holott én már csak akkor

kerültem Váradra, amikor Ady Endre nagy ritkán, egy-két napra látogatóba jött. De hát hagytam, hogy együtt voltunk Váradon. Fel kell öltözködni, mondtam, mert jönnek az urak. Gyorsan borbélyért küldött, aki megborotválta.

— Nem hozott hajszeszt? — kérdezte akadozó nyelvel a borbélytól.

— Nem, nagyságos úr. Elfelejtettem . . .

— Mindig elfelejti — szolt rá Ady Endre viccesen. — Pedig nem ittam volna meg. — A borbély elment. Adyné besietett a szobába, kikészítette Ady úr fekete ruháját. Azután sietett ő is átöltözködni, és egy kis pirosítóval élénkítette sápadt arcát. Ady nem tudott egyedül öltözködni. A kis román cseléd öltöztette elég ügyetlenül. Egy negyed óra múlva ott állt díszben az Ady-pár, mind a ketten szépen ki voltak öltözködve, feketében.

— Bandi bátyám — mondom —, a Nemzeti Tanács üdvözölni fogja. Beszéd lesz, amire válaszolni illik. Nem volna jó előre elkészülni egy kis beszéddel? Így szokták ezt a királyok is.

— Jó, nehezen beszélek — válaszolta, és leült az íróasztalához. A felesége papírost és ceruzát adott neki.

Öt-tíz percig gubbasztott az íróasztalánál. Eddig derűsen mosolygott, most valami fájdalom költözött arcára. Nem ment, és sehogysem ment az írás.

Csak egy szót rajzolt a papirosra:

„Dadogva . . .”

Aztán megpróbált diktálni. Csinszka ült a helyére az íróasztalhoz. Ő meg felállt, a diktálás sem akaródzott, egy szót még kihozott:

„ . . . gyáván . . .”

Csinszka hiába várt a folytatásra. Nagyon izgatott volt Ady, de a beszéd nem tudott megszületni. Végül odahívott magához engem, és kérőn, szinte könyörgőn rámmerezett csodálatos szemeit, a ceruzát átnyújtotta:

— Írd meg te . . .

Kimondhatatlanul nagy zavarban voltam, és nagy lámpaláz fogott el. Hogy költhetek én beszédet Ady Endrének? Szinte hipnotizálva, transzban odamentem a könyvtárhoz, megfogtam egy kötetét, és fellapoztam. Úgy tetszett, hogy minden verse alkalmas arra, hogy válaszként hasson az üdvözlő beszédre. Aztán gyorsan leültem, és kinyögtem azt a néhány sort, folytatva, ahogy Ady megindította. A három mondat végére odatűztem az Ady-verset. Öreg betűkkel lemásoltam, és odaadtam Adynak, hogy olvassa el.

— Jó lesz — mondta.

A következő pillanatban éles csengetés. Hock János vezetésével bevonul a Nemzeti Tanács. A szalonban sorakoznak Adyék köré. Hock János előlép, és hálás lélekkel átszellemült beszédet intéz Adyhoz. Ady Endre ragyogott. A tabló történelmi jelenetként hatott, az emberek szemében könny csillogott. Csak Adyék kiskutyája nem látszott meghatva lenni az ünnepélyes pillanatoktól. Odamerészkedett az ünnepi szónokhoz, és mialatt Hock bácsi beszélt, a cipőjét rángatta. Azután Hatvany Lajos olvasta fel a beszédjét, amit Ady Endre szintén boldog mosollyal hallgatott. Most válaszolni kellett volna. Ady Endre elővette a papírlapot, de csak az első szót tudta elmondani. Hatvany mentette meg a helyzetet. Kivette Ady Endre kezéből a papírlapot, és felolvasta — Ady beszédét is.

A Nemzeti Tanács ezután elvonult. Ez is megvolt. És éppen hogy így volt meg.

(Visszaemlékezéseit jelentéktelen eltérésekkel Hajnal Jenő újabban két helyen is megírta: 1. Tiszatáj 1969. 16—18. l. és Kortárs 1969. 1765—1770. l.)

Kézirat: Ceruzával írt fogalmazvány Ady Lajos kezeirásával, 1 oldal számozatlan fólió, 120×175 mm. Aláírás nélkül. A szöveg alatt Hatvany Lajos tintával írt megjegyzése: *Ady Endre megnyitó beszéde a Vörösmarty Akadémiában. Ady Lajos írta. Ady már nem tudta elmondani. Én olvastam fel erről a céduláról. Hatvany.* Az MTA Könyvtárának tulajdonában. Jelzete: K 14/1.

A kézirathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási sajátosságokat javítottuk:

Sor	Kézirat:
2. itt, azok	itt azok
3. bujkálás	bújkálás
4. mementó	mentó
5. megvan	meg van
7. fellebbezést	felebbezést

1918. dec. 1-én, Vörösmarty születésének évfordulóján a Nyugat köréhez tartozó írók egy csoportja elsősorban azzal a céllal, hogy a konzervatív szellemű Kisfaludy Társasággal, a Petőfi Társasággal és a Magyar Tudományos Akadémiával szemben összegyűjtse és tömörítse a magyar irodalom progresszív erőt, Vörösmarty Akadémia névvel új irodalmi társulást hozott létre. A társulás elnökévé az alapítók Ady Endrét, alelnökké Babits Mihályt és Móricz Zsigmondot, főtitkárrá pedig Schöpflin Aladárt választották meg. Az Akadémia tagjai sorába harminc író jelöltek, név szerint: Ady Endrét, Ambrus Zoltánt, Babits Mihályt, Barta Lajost, Bíró Lajost, Bródy Sándort, Füst Milánt, Gárdonyi Gézá, Gellért Oszkár, Hatvany Lajost, Heltai Jenőt, Herczeg Ferencet, Ignóust, Juhász Gyulát, Kaffka Margitot, Karinthy Frigyes, Kassák Lajost, Kiss Józsefet, Kemény Simont, Kosztolányi Dezsőt, Krúdy Gyulát, Laczkó Gézá, Lengyel Menyhértet, Molnár Ferencet, Móricz Zsigmondot, Révész Bélát, Schöpflin Aladárt, Szép Ernőt, Szini Gyulát, Szomory Dezsőt és Tóth Árpádot. Ezek közül utóbb ketten, Gárdonyi Géza és Herczeg Ferenc, nem fogadták el a tagságot. Az újonnan létesült Akadémia mindjárt megalakulásakor jelentős kezdeményezéseket iktatott programjába. Így pl. tervbe vette egy kritikai szemle megindítását, a közhasznú magyar szavak szótárának megszerkesztését és kiadását, Pro Memoria címmel egy, a magyar irodalom egészét átfogó reprezentatív antológia elkészítését s más könyvek megjelenítését. A folyóirat- és könyvkiadási terveken túl a legjobb irodalmi munkák díjazására évenként kiadandó 5000 koronás Vörösmarty-díjat alapított, s egyebek mellett határozatot hozott arról, hogy a haladó írók társulása mellett a maga kebelén belül létrehozza a magyar tudományosság legjobbjainak csoportosulását. Mindez a magyar irodalom és tudományos élet megújódását célozta. Az említett célkitűzésekből és tervekből azonban a forradalmak bukása s a Vörösmarty Akadémia működését lehetetlenné tevő ellenforradalmi változás miatt csak kevés valósult meg.

Beszédét Ady a Vörösmarty Akadémia megalakulását előkészítő, a Fővárosi Könyvtár egyik termében nov. 27-én megtartott értekezletre szánta. Hatvany Lajos fentebb idézett, a beszéd kéziratán található feljegyzéséből, de más forrásokból is tudjuk, hogy a beszédet az ekkor már súlyosan beteg és legyengült Ady végül is nem tudta elmondani. Az ezzel kapcsolatos eseményeket, Ady-nak az említett értekezleten való szereplését meglehetősen jól ismerjük. Az események részleteit ugyanis Tóth Árpád — másnap

kelt, Nagy Zoltánhoz intézett levelében (l. Tóth Árpád összes művei. 5. köt. Bp. 1973. 199—205. l.) —, továbbá a kérdéses értekezletre visszaemlékezve Ady Lajos, Hatvany és Kassák Lajos egyaránt leírják. (L. Ady L., 236—237. l.; Hatvany L.: Ady. Bp. 1959. I. 166—167. l.; Kassák L.: Egy ember élete. Károlyi forradalom. Bp. é. n. 184—186. l.) Noha kétségtelen, hogy a négy leírás egyazon eseményre vonatkozik, az egyes leírásokban több egymásnak ellentmondó mozzanattal találkozunk. Ellentmondásos mindenkéltét annak meghatározása, hogy Ady beszéde s szereplése a Vörösmarty Akadémia mely üléséhez kötődik. A később keletkezett visszaemlékezések közül Ady Lajos e tekintetben a Vörösmarty Akadémia alakuló értekezletét jelöli meg, Hatvany az Akadémia megalakulását követő legközelebbi ülést, míg Kassák leírása egyértelműen csakis a megalakulást előkészítő értekezletre érhető. A visszaemlékezések közti ellentmondást e ponton könnyen feloldhatjuk Tóth Árpádnak a nov. 27-i előkészítő értekezlet mellett tanúszkodó levelével. Ez utóbbi értesítését csak megerősíti a Pesti Naplónak a Vörösmarty Akadémia dec. 1-i alakuló üléséről közölt beszámolója (l. PN 1918. dec. 3. 10. l.), amelynek egyik mondatában szó esik az alakuló ülést megelőző előkészítő értekezletről is: „Az alakuló ülést — írja a Pesti Napló — november 27-én előértekezlet készítette elő, amelyen Ady Endre megnyitó szavai után a tisztikart választották meg, és a harminc tagból álló akadémiai névsort állították össze.” A korabeli adatok tehát kétséget kizáróan bizonyítják, hogy Ady beszéde, ill. szereplése a nov. 27-i értekezlethez kapcsolódik. De ha közelebbről megvizsgáljuk az említett visszaemlékezéseket, nem nehéz megállapítanunk, hogy azok közül az adott kérdésben Kassákén kívül tulajdonképpen Ady Lajosé is az előkészítő értekezlet mellett érvel. Valószínű ugyanis, hogy Ady Lajos alakuló értekezletről írva nem a dec. 1-i alakuló ülésre, melyen — miként azt az ülésről megjelent sajtótudósításokból biztosan tudjuk (l. pl. PH 1918. dec. 3. 7. l.) — Ady betegsége miatt részt sem vett, hanem az ezt megelőző előkészítő értekezletre gondolt. Erre következtethetünk abból, hogy az értekezlet helyeként Ady Lajos nem a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági termét, ahol a dec. 1-i alakuló ülést megtartották, hanem a Fővárosi Könyvtár egyik helységét, időpontjaként pedig november utolsó napjainak egyikét említi. Ady Lajos és Kassák visszaemlékezése között így e tekintetben inkább csak látszólagos az ellentmondás. Ami pedig Hatvany visszaemlékezését illeti: az abban megjelölt alkalom, a Vörösmarty Akadémia alakulását követő „legközelebbi ülés”, dec. 15-én s ugyancsak a Fővárosi Könyvtár előadói termében volt. (L. PN 1918. dec. 15. 9. l. — Napi hírek.) Ha azonban egyéb adatokból nem tudnánk, hogy Ady beszéde nem hozható összefüggésbe ezzel az üléssel, egyedül a Pesti Naplónak az ülésről közzétett híradása alapján is kellő okunk lenne kételkedni Hatvany visszaemlékezésének pontosságában. A lapnak az ülés után soron következő, dec. 2-ára az ülésről írva csak annyit említ meg, hogy azon „Károlyi Mihály miniszterelnök ötezer koronás alapítvánnyal megnyitotta a Vörösmarty Akadémia alapító tagjainak sorát” (l. PN 1918. dec. 17. 10. l. — Színház-és művészet), s ez a szűkszavú tudósítás kétségtelenül Hatvany állítása ellenbizonyít. Hiszen aligha képzelhető el, hogy Ady-nak az ülésen való megjelenése és szereplése esetén az akkor Hatvany szerkesztésében megjelenő Pesti Napló ezt említetlenül hagyta volna.

Ady beszédével kapcsolatban további problémát jelent annak eldöntése, hogy a beszéd hitelesen Ady szövege-e, s hogy ránk maradt formájában mikor fogalmazódott meg. Forrásaink e tekintetben is különböző értesítésekkel szolgálnak. Ady Lajos azt írja, hogy Ady az értekezletre menet „az úton állandóan mormolgatta magában azt a pár szót, amellyel nyilván

az értekezletet szándékozott megnyitni", majd a beszéd elmondásának sikertelen kísérlete kapcsán lábjegyzetben megemlíti, hogy az el nem mondott beszédet másnap délelőtt maga próbálta megfogalmaztatni Adyval, de gondolatai megfogalmazására Ady végül is képtelen volt. Kassáknál viszont arról olvashatunk, hogy Ady beszédét az előkészítő értekezleten „négy sorban” az értekezlet elnöksége fogalmazta meg. Hatvany a beszéd keletkezésé-
sét illetően csak fentebb idézett jegyzetében ejt szót, s e szerint a beszédet „Ady Lajos írta”, s a Vörösmarty Akadémia alapítói előtt Hatvany olvasta fel. E háromféle emléktanyag közül (Tóth Árpád levele a kérdésben nem szolgáltat adalékot) hitelesnek legkevésbé Ady Lajosé látszik, legalábbis visszaemlékezésének az a része, mely az előkészítő értekezletet követő másnap délelőtti fogalmazási próbálkozásokról tesz említést, hisz Ady beszéde megfogalmazva őrződött meg. Legfeljebb arról lehet szó, hogy másnap Ady Lajos további gondolatokat próbált tollba mondatni Adyval, s ez a kísérlete végződött sikertelenül. Úgy tűnik, a kérdésben leginkább Kassák visszaemlékezése jár közel az igazsághoz. Erre vall, hogy a Pesti Napló fentebb idézett beszámolója s Hatvany szóban forgó jegyzete szerint is, Ady beszéde ténylegesen elhangzott az előkészítő értekezleten. S mivel nincs okunk kételkedni ebben, elfogadhatjuk azt is, hogy a beszéd megfogalmazása az értekezlet alatt történt meg. Ellenvetésként ezzel szemben csupán az kínálkozik, hogy a beszédet Ady esetleg még az értekezlet előtt íratta le Ady Lajossal, de ezt a feltételezést semmi sem támasztja alá. Kérdés mármost csak az, hogy elfogadva a beszédnek az értekezlet alatt történt megfogalmazását, mennyiben tarthatjuk a beszédet Ady sajátjának. Ezzel kapcsolatban nem közömbös az a tény, hogy — miként ez Ady Lajos, Hatvany s Kassák visszaemlékezéséből egyaránt kiténik — Ady, ha betegben félig öntudatlanul is, belekezdett beszédje elmondásába, s csak amikor végképp nem sikerült erőt vennie magán, szakadtak félbe szavai. Kassák szerint az értekezlet elnöksége ekkor fogalmazta meg Ady „el nem mondott beszédét”. Lényeges ebből, hogy a beszédet az értekezlet elnöksége fogalmazta meg, az értekezletnek tehát az a két-három résztvevője, aki Ady Lajossal együtt közvetlenül Ady mellett foglalt helyet. S ha a jelenlevők nagy többsége nem is, ők — halk voltuk ellenére is — feltehetően jól hallották Ady töredezett szavait. Mindezt figyelembe véve bizonyosra vehetjük, hogy amennyiben a beszédet valóban az értekezlet elnöksége fogalmazta meg — s adataink alapján ez a valószínű —, a megfogalmazás során a beszédet leíró Ady Lajossal együtt, ha kisebb eltérésekkel is, Ady ténylegesen elhangzott szavait rögzítették. Éppen ezért a ránk maradt szöveget tartalmilag lényegében hűnek tarthatjuk. S hogy stílusban sem lehet jelentősebb az eltérés, tanúsítja maga a beszéd, amely felismerhetően magán viseli Ady stílusának sajátos jegyeit.

Végül megválaszolásra vár még az, hogy beszéde elmondását Ady az előkészítő értekezlet mely szakaszában kísérte meg. A visszaemlékezésekben megőrződött adatok erre vonatkozóan nem kevésbé ellentmondásosak, mint az előbbi kérdésekben. Kassák Ady beszédét az előkészítő értekezlet záróaktusaként említi, ezzel szemben Ady Lajos állítása szerint Ady az értekezlet alatt, már jóval az értekezlet megkezdése után kezdett bele szavai elmondásába, s leginkább ezt sejteti Hatvany visszaemlékezése is, noha ez idevágóan nem ad konkrét meghatározást. Tóth Árpád levele arról, hogy Ady belekezdett volna beszéde elmondásába, nem szól, csupán azt említi, hogy Ady „a tárgyalások közepén egyszerre csak az asztalra csapott, hogy ő »megnyitja« az értekezletet”, a levél e részlete azonban nem annyira Ady Lajos elbeszélésével, mint inkább Kassák visszaemlékezésének egy másik helyével mutat egyezést, ahol Kassák szintén arról, hogy Ady már a

vita folyamán váratlanul meg kívánta nyitni az ülést. Mivel Tóth Árpád levelének szóban forgó kitétele, miként Kassák visszaemlékezésének tartalmilag ezzel egyező része, aligha vonatkoztatható Ady beszédére, a levelet adott kérdésünk szempontjából figyelmen kívül hagyhatjuk. Viszont Ady Lajos, Hatvany és Kassák visszaemlékezésének említett adatait kiegészíthetjük még azzal, hogy a Pesti Napló fentebb idézett dec. 3-i beszámolója Ady beszédét az értekezlet „bevezető szavai”-ként tünteti fel. Megpróbálva ezek után pontosabban megjelölni a beszédnek az értekezleten belüli helyét, mindenekelőtt arra a körülményre kell felfigyelnünk, hogy a Pesti Napló beszámolójával ellentétben Ady beszéde egyik visszaemlékezésben sem szerepel az értekezlet bevezető eseményeként, sőt Kassáknál kifejezetten arra találunk adatot, hogy az értekezlet megnyitásakor Ady a tőle várt megnyitó szavak elmondása helyett mélyen magába roskadva, szótlánul maradt ülve az elnöki székekben. Jóllehet a később keletkezett visszaemlékezésekkel szemben látszólag az egykorú sajtótudósítás értesítését kellene hitelesnek elfogadnunk, mégis, tekintettel a körülményekre, Ady súlyos betegsége, okkal tehetjük fel, hogy a Pesti Napló beszámolója e ponton nem annyira az értekezlet valóságos menetének, mint inkább a rendezők eredeti elképzeléseinek felel meg. Hiszen a visszaemlékezések közül kettő, Ady Lajosé és Hatvanyé, mindössze pár évvel az értekezlet időpontja után, 1923-ban, ill. 1924-ben íródott, olyan időben tehát, amikor az értekezlettel kapcsolatos élmények még elevenek lehettek. Kevésbé valószínű, hogy időben az eseményekhez ilyen közel Ady Lajos vagy Hatvany nem emlékezett volna határozottan rá, ha beszédét Ady az értekezlet elején kísérelte volna meg elmondani. Valószínűbbnek tűnik ennél, hogy a Pesti Napló tudósítása az értekezleten történtek némi „stilizálásával” jelent meg. E következtetés egyben magában foglalja azt is, hogy a három visszaemlékezés közül kérdésünk szempontjából elsősorban Ady Lajosét és Hatvanyét tarthatjuk elfogadhatónak. Annál is inkább, mivel Ady Lajos és Hatvany visszaemlékezéseinek, valamint Tóth Árpád levelének egybevévő tanúsága szerint Ady nem várta meg az értekezlet végét, hanem még azt megelőzően hazavezettette magát öccsével. Vagyis Ady beszédét aligha helyezhetjük az értekezlet végére, mint azt Kassák tizenhét évvel az események után, 1935-ben megirt emlékezéseiben teszi, hanem ehelyett minden jel szerint el kell fogadnunk Ady Lajos állítását, mely szerint beszédét Ady az értekezlet közben próbálta elmondani. S hogy ennek ellenére a beszédét mégis megnyitó beszédként tarthatjuk számon, azt nem a beszédnek az értekezleten belüli helye indokolja, hanem Ady eredeti szándéka, hogy szavait az értekezlet megnyitásként mondja el. E szándékról nemcsak a Pesti Napló dec. 3-i tudósítása tanúskodik, erre vall Ady Lajos visszaemlékezésének fentebb idézett része is, melyből arról értesülünk, hogy Ady az értekezletre menet beszéde szavait mormolgatva nyilván az értekezlet megnyitására gondolt.

Az Ady beszédével s a beszédre vonatkozó forrásaikkal kapcsolatos különböző problémák tisztázása után Tóth Árpád levelének a Vörösmarty Akadémia megalakulását előkészítő értekezletről szóló részeit, továbbá Ady Lajos, Hatvany, ill. Kassák visszaemlékezését alább teljes terjedelmében közöljük. Tóth Árpád levele kérdéses részeinek szövege a következők:

Most pedig én mesélek a Vörösmarty-akadémiáról . . . Tegnapra hívták össze az alakulás előértekezletét. A Fővárosi Könyvtár egy kis termében a következők jöttek össze: Ady, Babits, Móricz, Schöpflin, Hatvany, Kassák, Laczkó, Kosztolányi, Barta, Lengyel és csekélységem. Persze nemcsak ezek voltak meghíva, hanem összesen valami huszonhárom ember, akinek nevét már a lapokban olvashatta a Vörösmarty Akadémiával kapcsolatban. De

persze ezek egy része sohase megy el sehová: Bródy, Herczeg, Gárdonyi, a nagyfejtűek, Szomory, Kemény, Szép, a kényesek. Szép Ernő például azt izente Hatvanyval, hogy őt hagyják ki, fűtyül az egészre, akasszák fel magukat, neki saját maga a legjobb irodalmi társaság. Persze, ezt a „szép ernőiadát” nem vették komolyan, s a névsorban a derék gyermek bentmarad, mert ha őneki nem is kell az akadémia, ő viszont kell az akadémianak.

Én Babitscsal együtt léptem be a terembe — az utcán találkoztunk —, a többiek már ott voltak, utánunk még csak Hatvany jött. Egy üres, hideg terem volt a „tetthely”, egy nagy vaskályhában égett némi frissen rakott tűz. Télikabátokban lődörögtünk, s a legtöbb ember „magában” volt, külön hallgatott és dohányzott. Hatvany volt az egyetlen hangos, és ő szolgáltatta a „társalgás” ama elszánt „fonalát”, mely úgy ahogy összeférelte a dicső nagy írókat. Volt valami a Nyugat-bankett előhangulatából, melyre Ön jól emlékezhetik. Külön kell szólnom szegény Adyról. Talán tudja, hogy Ady rémesen beteg. Nem tudom, mi ez a betegség — mondjuk, hogy a legnagyobb fokú idegkimerültség. Először is Ady nem jár egyedül, mindig az öccse, Ady Lajos kíséri és gyámoltja. Lépten-nyomon elveszti a kontaktust a külvilággal, értelmetlenül és mereven bámul a levegőbe. Ha szól, dühösen és erőlködve összerántja a szemöldökét, belekezd a mondatba, de pár szó után artikulátlan dadogás és hörögés következik, a rossz fogakra boruló nagy, puha szájszélék hullós légysággal és reszketéssel tapogatnak a levegőbe, s az egész impozáns külsejű fej lecsügged. Rémes. Mikor beléptem a terembe, őt is üdvözöltem. Kitoró örömmel köszöntött — évek óta nem láttuk egymást —, „Szervusz, Árpád!” s kezemet szorongatva beszélni kezdett: „El akartam küldeni a könyvemet . . .” — kezdte, de inkább csak sejteni lehetett, hogy ezt mondja. „Hogy vagy?” — kérdeztem tőle az obligát kérdést —, mosolyogva nézett rám, de már nem látott, újra apatikus bámulás következett. Szomorúan ültem félre.

Végre elkezdtünk értekezni. Adyt az asztalfőre ültették, a többiek össze-vissza üldögéltek a hosszú asztal körül. Először a tagfelvételtől volt szó, vagyis arról, hogy a már összehívott 23—25 embert 30-ra egészítsük ki. Parázs kis vitaközlések és szavazások fejlődtek ki. Az első új név Krúdy Gyula volt. A többség elfogadta, de egyszerre csak felpattant Kassák, a „Ma” ultramodernje. Ez egy sovány, feketeingos, hosszúhajú, drótostót-képző ifjú, az akcentusa is tótos, az „a” hangot rövid „á”-val ejti. Kijelentette, hogy Krúdyt, aki azt írta Ibsenről, hogy egy őrült norvég patikus, megveti, és különben is kéri, hogy előbb ismertessék meg vele a társaság alapítói az új akadémia célját, mert nem hajlandó akármibe vaktában bele menni. A merész hang némi megrökönyödést keltett, Babits röviden taglalta a célokat, körülbelül úgy, amint pár szóban már levelem előbbi helyén vázoltam, Móricz pedig keményen rendreintette az ifjút azzal, hogy tíz év múlva esetleg ő is (Kassák) másképpen fog ítélkezni, s a felveendő tagoknál nem a politikát és hitvallásokat kell nézni (bár mindannyian jobb szeretjük a progresszivizmust), hanem a talentumot. Erre még Hatvany is szónokolt Kassáknak, mondván, hogy a jelenlevők közül senki sem híve a „Má”-nak, mégis meghívtuk magunk közé Kassákat is, mivel éppen az a cél, hogy a magyar kultúra minden irányzatának a tehetséges művészei alkossanak egy új, tekintélyes akadémiát. Ady is beleszólt az eszmecserébe, magához intévén Kassákat. Kassák odament Adyhoz, s ekkor bájos jelenet következett, Ady bizonyosságot tett arról, hogy szellemi frissessége olykor mégis fel-fellobog pár másodpercre. Közelhajolt Kassákhoz, s mereven nézte az ingét és tapogatta: „Mi ez?” — „Fekete ing!” — vágta ki a gógös óriás. „Én zöldnek látom!” — motyogta Ady, amire nagy derűtlenség következett, s most

már kedélyesen és békésen folyt tovább a tagválogatás. Gábor Andort nagy többséggel dobtuk, Hatvany és Lengyel ajánlgatták, de Babits és különösen Móricz igen élesen nyilatkoztak ellene. Móricz pláne ilyen szavakat mondott: „Aki ennyire lealjasítja a foglalkozását, nem vehető be egy szigorúnak készülő akadémiába!” Az eset pikantériáját az adja meg, hogy Gábor kézzel-lábbal be akar jutni, s üzentette, hogy ha be nem veszik, felborítja az egész bandát. (Nagy úr most ez a Gábor, a forradalomban factotum volt, igazolványokat állított ki, és rendeleteket írt alá, intézkedett, mint egy néptribun!) Viharos egyetértéssel dobtuk Erdős Renátát, Nagy Endrét, Kabos Edét s Móricz kissé döcögő izléssel ajánlott jelöltjét, Zempléni Gyulát (vagy Árpádot? — igazán nem is tudom most a nevét eldönteni). Csöndes hűmgetéssel tértek az urak napirendre Oláh Gábor fölött, akit Hatvany hozott szóba, de maga se pártolt. Szegény Oláh éppen a napokban írt nekem egy panaszos levelet, hogy kihagyták az alakuló névsorból, amely a lapokban jött. Meg kell még emlékezni az én jelöltjeimről is, akik Nagy Zoltán és Tersánszky Józsi Jenő voltak. Őszintén referálok: Nagy Zoltánt is elvetették, mert „nem elég ismert név”. Egyike a jelenlévőknek még arra sem emlékezett, hogy kötetet jelent meg, s így fogalmazta a szavazatát: „Olyan valakit bevenni, akinek még nincs kötete, rendkívüli kitüntetés volna.” Egy másik jelenlevő szerint N. Z. „oeuvre-je még nem eléggé kialakult”. Segédcsapataim: Kosztolányi, Hatvany, Móricz, lanyhán viselkedtek: Füst Milán és Szép Ernő meg Kemény Simon pedig, akiknek szavazatára számítottam, el se jöttek, így Ön, Uram, sajnálatomra kimaradt... Másik jelöltemmel ugyanígy jártam, órá meg unisono azt mondták, hogy „nem olvasták a dolgait”. Ezek után csak némileg vizsgált a Balázs Bélát jelölők dühös leszavaztatása. Ellenben megválasztották Szini és Gellért urakat. Mindezekből látható, hogy az új akadémiát is csak emberek alkotják, részrehajlók és többé-kevésbé elfogult és igazságtalan lények. Általában mégis meg vagyok elégedve a névsorral, a társaság együtt, ahogy a nevek következnak, valóban a mai magyar irodalom elitje (nem tisztelet a kivételeknek!). — Az ülés további lefolyásáról egyébként már csak kevés érdekeset írhatok. A tisztikar így alakult: elnök: Ady; alelnök: Babits és Móricz; főtítkár: Schöpflin, titkár: csekélységem (mert Kosztolányi, akinek előbb kinálták, elfoglaltságára való tekintettel nem fogadta el a titkári „mindenességet”. Így ért engem a másodleöntésű megtiszteltetés Babits és Móricz kegyes jóvoltából). Határozattá lett, hogy az akadémia évenként a legjobb szép-irodalmi műnek, melyet nem a társaság tagjai írtak, 5000 koronás díjat ad (à la Goncourt-díj). Újabb tagjait lehetőleg az így kitüntetett írókból választja. Pénzügyi dadánk persze Hatvany leszén, aki másokat is pénzügyi tevékenységre fog főzni érdekünkben. Szóval, miénk lesz a jövő, lesz kritikai folyóiratunk, sok matinénk satöbbink, amint illik. Első nagy nyilvános gyűlésünket Károlyi Mihály fogja megnyitni, még december folyamán.

Szegény Adyról hadd írjam még ide, hogy a tárgyalások közepén egyszerre csak az asztalra csapott, hogy ő „megnyitja” az értekezletet, majd ugyancsak a tárgyalás folyamán egyszerre csak kijelentette, hogy „fejezzük be”, s öccse kíséretében eltávozott. Senki sem tudott ezen mosolyogni, megrendítő volt, mindannyian felállva búcsúztunk tőle, mint egy rombadőlt stenségtől.

Ady Lajos könyvében a nov. 27-i értekezletről ez olvasható:

November utolsó napjainak egyikén ygalog indult el velem a Vörösmarty Akadémia alakuló értekezletére, melyet a lakásától nem messze fekvő Fővárosi Könyvtár egyik termében tartottak. Nehezen, karomba kapasz-

kodva s csak többrendbeli pihenővel vergődünk el odáig. A járás nagyon kimerítette, s mire az értekezlet megnyílt, apatikusan, összeesve, előre-görbülten ült bele az elnöki székbe. Nem is lehetett szó sem arról, hogy a tanácskozást vezesse, pedig az úton állandóan mormolgatta magában azt a pár szót, amellyel nyilvánvalóan az értekezletet szándékozott megnyitni. Már javában folyt a tanácskozás Móricz Zsigmond alelnök vezetése mellett, amikor Bandi (a háta mögött ültem az értekezlet alatt) kezét föltartotta, s akadozva, dadogva szólani kezdett. Az akkor éppen felszólaló Schöpflin Aladár elhallgatott, ő pedig a hirtelen támadt süket csendben ezeket tagolta: „A forradalommal . . . ráncszakadt . . . szabadságban és gyászban . . . Ime, mi, magyar írók . . . összejöttünk megbúvni . . . Nemcsak megbúvás ez . . . hanem . . . hanem . . .” — a mondatot nem tudta folytatni. Kínos, várakozó, nehéz csönd támadt, de Bandi semmiképpen sem bírta befejezni a gondolatot. [E mondathoz Ady Lajos a következő lábjegyzetet fűzi: Másnap délelőtt megpróbáltam, hátha tudná folytatni, de már csak gondolat-foszlányok vibráltak „a népek hazája: nagyvilágról”, melyhez most „sírva kiált egy megroppant nemzet”; aztán ismételten is emlegette, hogy „nem dalidókat akarunk” (bizonyára a Lisznai-féle Bach-korszakbeli „dalidók”-ra akart célozni), de végül is nem ment a koncipiálás; a ceruzát letettem, mert szegény Bandi sírni kezdett, s panaszkodott, hogy a feje fáj. „Nem tudom . . . nem tudom tovább . . .” — dadogta, s magam sem lettem volna képes már írni a könnytől, mely e végső összeroppanás láttára elfutotta szememet.] Az értekezlet további folyamán még egy ízben szólalt meg, aztán egyszerűen hátrafordult hozzám azzal, hogy „Nagyon fáradt vagyok, szeretnék lefeküdni.” Az értekezlet tagjai elbúcsúztak tőle, s újból gyalog s ha lehet, talán még nagyobb nehézségekkel, mint jövet, hazavittem.

Hatvány visszaemlékezése Hatvány Ady a kortársak közt c. művéből való:

A Vörösmarty Akadémia alakuló ülésén én kaptam a levelet, hogy nem jöhet, beteg. Csak ezzel válaszoltam: Kaffka meghalt! Az Akadémia legközelebbi ülésére a Fővárosi Könyvtárnak egy földszinti termébe Ady Lajos vonszolta be Endrét. Amint járt, olyan volt, mint egy aggastyán, de mi-helyt leült, a szép prémes bundában már megint a régi ifjú arc, még mindig a régi szikrázó szemek. Most is beszédet akart mondani, bele is kezdett. Ennyit mondott:

„*A forradalommal ráncszakadt szabadságban és gyászban*”, ekkor megakadt, kétségbeesetten nézett jobbra-balra, rángó szájjal újra meg újra eldadogta, kínos taglejtésekkel iparkodott segíteni magán, hiába. Ady Lajostól megkaptam a beszéd szövegét, melyet itt adok:

.....
 Ülés alatt tagválasztásokról lévén szó, egy nagyon ifjú író óvást emelt egy ismert írónak jelölése ellen, kinek világnézetét a Vörösmarty Akadémia tagjai sokszor támadták, s ki viszonttámadással sem maradt adósuk. Igaz, hogy amellett mi bizonyos becsüléssel voltunk az illetőnek, ha nem is épp szimpatikus, de kétségtelen talentuma iránt.

A fiatal, tüzes író szavát igyekeztünk lecsitítani. Mondtuk, hogy mi tisztára az irodalmat, azahogy mindenféle világnézetek tehetséges képviselőit reprezentáljuk ebben a testületben, és éppoly kevésé vagyunk forradalmárok, mint ellenforradalmárok.

— Ady Endre döntsön — szólt az ifjú.

Ady Endre magához intette a fiatal író, és a fiú fekete sáljára mutatott.

— Milyen színű ez ?

— Fekete — volt a válasz.

— Nem zöld? — kérdezte Ady, s kínos mosolyra rándult el arca e salomoni ítélet után. Azután csak hallgatta tagvázlasztó vitánkat, egyedvüen, nem szólt többé, végül bocsánatot kért, hogy rosszul van, és elvezetette magát. (L. Hatvany L.: Ady. Bp. 1959. I. 166—167. l.)

Kassák visszaemlékezésének szövege a következő:

Nemsokára a Vörösmarty Akadémia alakuló ülésére kaptam meghívást.

Ezt az akadémiát 40 taggal a Nyugat köre akarta megteremteni a konzervatív Tudományos Akadémiával, a Kisfaludy és a Petőfi Társasággal szemben. Nem könnyű feladat 40 olyan író együvé tömöríteni, akik ha csak nagyjából is, megegyeznek egymással. A tanácskozás során mindenki tartózkodott a nyílt beszédőtől, s nem a radikális, hanem az opportunistaszárny vitte a szót. Voltak olyanok is, akik Herczeg Ferencet s még néhányat az ő köréből szintén tagnak ajánlottak. De ezek csak olyan előzetes beszélgetések voltak. Ady Endrét akarták elnököknek fölkérni, de ő még nincs itt. Megint betegeskedett. Sokáig várokoztunk rá, végre megérkezett. Lajos öccsével jött, s az ő segítségével is alig tudott végigbotorkálni a szóban. Az öccse támogatta, és beültette az asztalfőn a magas karosszékbe. Lajos ott állt mellette, fél karjával a székre támaszkodva. Pillanatokig csönd volt. Vártuk, hogy Ady szóljon valamit, de ő magábacsüggedten előrehorgasztotta a fejét és hallgatott. Az volt az impresszióm, hogy nem is tudja, hol ül most, kik között, és miért jött ide. Senki sem merte fölriasztani álmatagságából. Megindult az ülésezés, megint Herczeg Ferenc neve körül zajongtunk. A vita egyre hevesebb lett, s már nem a legtisztább parlamenti modorban tárgyaltunk, mikor hirtelen megmozdult Ady. Bágyadtan föl emelte az egyik kezét, ránk bámult a tompa fényű szemeivel, és azt mondta:

— Pszt, pszt! Ezennel megnyitom az ülést.

Általános megdöbbenés. Talán már egy órája folyik a tanácskozás, s ő mintha csak most eszmélt volna rá az egészre. Valaki félénken mondja:

— Bandikám, az ülést már megkezdttük.

Ady nem lepődött meg, megint úgy ül az asztalfőn, mint aki lélekben nincs közöttünk. Nagyon nyomott a hangulat, senki nem mer bátrabban, hangosabban szólni, mintha nem is egy progresszív testület megalakulásáról lenne szó, mintha váratlan haláleset fölött tanakodnánk.

Én Szabó Dezsőt ajánlom tagnak, és ekkor egyszerre megélenkül az ülés. Többen is fölszólálnak Szabó Dezső ellen. Mindenki ellene van, én hangosan védem. Hivatkozom a cikkeire, tanulmányaira és általában a múltjára, amivel föltétlenül kiérdemelte, hogy fölvegyék őt a progresszív írók akadémiájába. A zajongás általános lesz. S most megint megszólal Ady dadogva, alig érthetően, s a fél karjával felém mutat:

— Ma-ga izé, maga fiatal . . .

A többiek egyszerre feléje hajoltak, és gyámoltalanul biztatták.

— No, mondd csak, Bandika, mondd meg, mit akarsz.

— Gyűjjön ide, fia-tal em-ber, gyűjjön ide!

Szörnyen kínos helyzet. Mindenki látja, hogy rám mutat, hogy tőlem akar valamit. Odaállok elé. Mozognak az ajkai, de nem szól, csak mutogat felém a kezével. A mellem felé mutogat.

— Mi az ott, milyen színe van az ingének?

— Fekete — feleltem félhangosan és szégyenkezően. — Fekete az ingem.

Ady tompán, sötéten fölnevet:

— Fe-fe-fekete . . . azt hittem, zöld . . .

Ennyi volt, amit mondani akart. Nemcsak rám, hanem másokra is nagyon kellemetlenül hatottak ezek a pillanatok. Keserű volt a szám, akárha rosszízú ételt nyeltek volna le velem. Nem sértett meg, nem, arról szó sincs. De fáj látnom, hogy ezt a roncs embert ideerőszakolták az ülésre. Mit akarnak vele, mért kínozzák? Leültem a helyemre, és többé egy szót sem szóltam. Szabó Dezső nem került be a tagok közé. Egy ideig még sugdolózza tanakodott a társaság, aztán megválasztották a tisztikart. Ady lett az elnök, Móricz, Babits a társelnökök, Schöpflin Aladár a főtitkár.

Adynak ki kellett volna jelentenie, hogy az Akadémia megalakult, és be kellett volna zárnia az ülést. Ott álltak körülötte, és megpróbálták megértetni vele a történeteket. Kérték, hogy mondjon legalább néhány szót. És mondott valami ilyesmit:

— Én da-dogva és be-tegen és és és . . .

Ebből a néhány szóból is alig lehetett valamit megérteni, de a gyülekezetnek ennyi is elég volt. Az elnökség vagy négy sorban megfogalmazta Ady el nem mondott beszédét.

Az ülésnek vége volt, Ady az öccse karjára támaszkodva kibotorkált a szobából.

A Vörösmarty Akadémia megalakulását előkészítő értekezletet, amiről a fentiekben szó volt, a Fővárosi Könyvtár régi, Károlyi u. (ma Ferenczi István u.) 8. sz. alatti épületének földszinti előadótermében tartották meg, ahová Ady közeli, Veres Pálné utcai lakásából ment el. Ady megjelenését az értekezleten és mondattöredékekig jutó felszólalását külön is jelentőssé teszi, hogy ez volt Ady utolsó nyilvános megnyilatkozása. Ekkorról ránk maradt beszéde pedig utolsó 'rásba foglalt gondolatait őrzi.

A PÓTLÁS JEGYZETEI

134. Milánói levél

Megjelent: BN 1906. okt. 18. 2—3. l. — Tárca — Ady Endre

1906 szeptemberének első felében, megszakítva második párizsi tartózkodását, Ady Lédával hosszabb utazásra indult. Útvonaluk Marseille, majd innen az Adria-társaság Zrinyi nevű kereskedelmi gőzösevel a Földközi-tenger és az Adria partjai mentén Nizza—Génuva—Nápoly—Messina—Málta—Catania—Bari—Triest—Fiume—Velence—Milánó, végül — november közepéig — ismét a francia Riviéra volt. Milánóba okt. 10-én érkeztek. Cikkét Ady a városból való elutazásuk napján írta. A cikkben említett kiállítás, melynek megrendezése összefüggött a Svájc és Olaszország közt épült, a forgalom részére 1906. jún. 1-én átadott Simplon-alagút elkészülésével (nevezték ezért Simplon-kiállításnak is), 1906 tavaszán nyitotta kapuit.

csinálja a honneuröket az idegennek: udvariaskodik az idegennel. — a Dóm: az 1386-tól a XVIII. sz. végéig épült hatalmas székesegyház, a város legnevezetesebb épülete. — expozíciók: kiállítások. — a nyári katasztrófa: A milánói kiállítást a nyár során két ízben is súlyos szerencsétlenség érte. Előbb aug. 3-án délután — valószínűleg villamosvezeték rövidzárlata következtében — tűz ütött ki két részlegben, közte a kiállítás legnevezetesebb épületében, az Esposizione delle Belle Artiban, azaz az iparművészeti pavilonban, melyet ugyan sikerült elfojtani, de az éjszaka folyamán a tűz újult erővel tört ki, s csaknem minden kiállított tárggyal együtt elpusztította az egész pavilont. Egy héttel később aztán, aug. 10-én hatalmas vihar és felhőszakadás okozott újabb jelentős kárt. Ekkor beomlott a léghajós pavilon tetőzete, romba dől a tengerészeti kiállítás épületének egy része, ugyancsak beszakadt a különállóan felépült francia iparművészeti kiállítás csarnokának teteje, erős rongálódás érte továbbá a belga pavilont s a svájci órákiállítás csarnokát. Az aug. 3-ai délutáni, ill. éjszakai tűzvésznek néhány megmentett tárgy kivételével áldozatául esett a teljes magyar kiállítás is. A tűz martaléka lett többek között tizennygy dekoratív szobaberendezés, egyebek mellett a közoktatásügyi minisztérium részére Horthy Pál tervei szerint készült fogadó s a Körösfői-Kriesch Aladár által ugyanoda tervezett dolgozószobák berendezései, nagy mennyiségű Zsolnay-féle porcelán, királyi dísz tárgyak, gépek, közöttük egy 150 km/óra teljesítményre konstruált mozdony. Az aug. 3-ai tűz után, miként az egy héttel későbbi katasztrófát követően is, nyomban határozat született az elpusztult kiállítási részlegek újbóli felépítésére és berendezésére. A magyar kiállítás az olasz kormány jelentős anyagi támogatása nyomán nyilott meg újból. — mintha sejtjenék az idegenek, hogy túlozunk. Hogy megerőltettük magunkat: A kiállítás magyar részlege első s újjáépült változatában egyaránt nagy sikert aratott, s a kiállítás egyik legszebb részeként emlegették. Ez derül ki a milánói kiállítás elnökének Szterényi József kereskedelmi államtitkárhoz intézett s a lapokban is

közzétett aug. 4-i táviratából is, mely egyebek mellett a milánói kiállítás gyöngyeként szól a magyar részlegről. — *Szeretne az ember ditirammbal írni, valahányszor Belgiumról ír:* Belgiumról — erős belga-szimpatíája jeleként — az itt olvasható elragadtatott sorokhoz hasonlóan ír Ady két hónappal korábbi, a Budapesti Napló aug. 15-i számában megjelent A belgák c. cikkében is (AEÖPM VIII. 56. 1.).

Ady fentebb említett útjának a milánói cikk csak az egyik kiállítási beszámolója volt. A másikat az ugyanakkor nyitva tartó marseille-i kiállításról okt. 2-án közölte a Budapesti Napló. (L. A marseille-i kiállítás. AEÖPM VIII. 91. 1.) Ady milánói tartózkodásának emlékét egyébként a jelen cikkben kívül még három írás őrzi, A Holnap élébe és a Jó Csönd-herceg előtt c. vers (megjelentek: BN 1906. okt. 14.) és az Úti levelek — Magyarország és az antimilitarizmus — c., ugyanott okt. 13-án megjelent cikk (l. AEÖPM VIII. 99. 1.). Mindhárom alatt milánói keltezés olvasható. A két vers Holdmotívumra épülő világa s a cikkünk utolsó részének a milánói est szépségét leíró sorai közt meglevő kontraszt-kapcsolatra a cikk első újraközlésekor (Utunk 1977. jan. 21.) Bustya Endre hívta fel a figyelmet.

135. *Utaznak a magyarok*

Megjelent: HSz 1909. május. 492—493. l. — Kortörténeti jegyzetek — (a—y.)

A cikk Ady negyedik párizsi útjának (1909. jan. 18.—jún. 18.) idejéből való, de azt Ady nem Párizsból, hanem a francia Rivieráról küldte haza, ahol márc. 2. és ápr. 8. között tartózkodott Lédával. (Annak, hogy Ady ápr. 8-áig volt a Rivierán, csak látszólag mond ellent az, hogy 1909. márc. 28-án a Pesti Naplóban megjelent A legérdekesebb miniszterelnök c. cikke élén „Párizs, március 26.”, a Pester Lloyd által 1909. ápr. 11-én közreadott Geistige Elephantiasis c. cikke végén pedig „Paris, Ende März” datálás olvasható. — A cikkeket l. AEÖPM IX. 317., ill. 318. l. — Ugyanis Ady még márc. 29-én is Ventimigliában ad fel képeslapot, nevezetesen Schöpflin Aladárnak — l. OSzK Kézirattára, Levelestár —, s ezen többek között azt írja, hogy „Én még 8 napig maradok e vidéken”. Levelezése alapján nincs okunk feltételezni, hogy Ady a jelzett nyolc nap előtt tért volna vissza Párizsba, inkább arra kell gondolnunk, hogy az említett cikkek datálásai „kegyes család” nyomán jöttek létre, hisz a cikkeket közlő két lap olvasóinak szemében is így tűnhettek azok „nyomósabb”, tekintélyt parancsolóbb írásoknak.) Hogy az Ady által sem addig, sem a későbbiekben nem használt aláírással, ill. szignóval megjelent írás valóban Adytól származik, azt az önmagában is árulkodó szignón, valamint a cikk jellegzetesen adys hangján s gondolatmenetén túl bizonyítja az is, hogy a nagyszámú magyar rivierai jelenlétének témája ugyanabból az időből Ady egy másik — kétségtelen szerzőségű — cikkében is hangot kap, mely Levél a Rivieráról. [II.] Magyarok a Rivierán címmel a Pesti Napló 1909. márc. 7-i számában jelent meg. (l. AEÖPM IX. 313. l.) Sőt, sajátos módon ugyanezt bizonyítja egy jóval korábbi, a Budapesti Naplóban 1906. okt. 9-én napvilágot látott cikk is (Jegyzetek. II. Utaznak az oroszok. AEÖPM VIII. 98. l.), és nem csupán cím- és témarokonságával, de egyik mondatával is (Utaznak, gondolja, mert sok a pénzük.), mely félreismerhetetlenül cseng össze a jelen cikk első mondatának végével.

Az AEÖPM IX. kötetéből kimarad cikket a Huszadik Század 1909. évfolyamában Vezér Erzsébet találta meg, s ennek nyomán először ő tette közzé az Irodalomtörténet 1977. évi 4. számában (959—960. l.).

Valami francia tréfás írást olvastam a sznobok nagyszerű hivatásáról: Nem tudjuk, Ady konkrétan milyen írásra utal. — *Bíró Lajos, ... a vademberek között utazó, valósággal megrémült, amikor Magyarországra visszaérkezett:* Bíró Lajos (1856—1931), a neves rovartani kutató és néprajzi gyűjtő, miután 1895-től kisebb megszakításokkal hét évet töltött Német-Uj-Guineában, s a pápua népelellettel kapcsolatos, kereken hatezer darabból álló néprajzi gyűjteményével hazatért, itthon mellőzöttesben részesült. Ady nyilván erre céloz. Bíró Lajosról egyébként Ady már váradi újságíró korában is írt. L. a Nagyváradai Naplóban megjelent Bíró Lajos bogarai c. 1902. máj. 29-i cikket (AEÖPM III. 83. l.). — *extra Hungariam non est vila:* Magyarországon kívül nincs élet. — *Tóth Béla, ha valami kis hasznot mégis művelt az írásaival, azért művelte, mert szerette az utazást:* Természettudományi és orvosi tanulmányainak befejezése után Tóth Béla (l. a Széld, új jegyzetek. III. Tóth Béla mondása c. 1911. dec. 24-i cikk jegyzeteit. AEÖPM X. 437. l.) bejárta a Balkánt és Egyiptomot, később Oroszországba is eljutott. Utjairól beszámoló publicisztikai és szépirodalmi jellegű írásai (Konstantinápolyi emlékek, 1877.; Török históriák, 1888.; Oroszország, 1897. stb.) korának kedvelt olvasmányai voltak. Ady Tóth Bélával kapcsolatos megítélésére, ill. annak változásaira l. a Válasz Tóth Bélának c. 1907. márc. 2-i cikk jegyzeteit (AEÖPM VIII. 494. l.). — *keresztszegi Keresztszeghez és lépmezei Schwartz úr:* A két fiktív névvel a dzsentrit, ill. a dzsentrihez törleszkedő, asszimilálódó, magának nemességet vásárló zsidó polgárt jelöli Ady. (Az utóbbira l. még A pesti arisztokraták c. 1912. dec. 23-i cikket és jegyzeteit. AEÖPM X. 211., ill. 569. l.) — *Nemhiába érezte meg Apponyi Albert, hogy Párizsba nem szabad engedni magyar tudósokat és művészeket:* Utalás arra, hogy kultuszminisztersége idején, 1906 végén, Apponyi magyar festők részére hazai ösztöndíjakat biztosított abból a megfontolásból, hogy itthon maradva művészeink nem szívják majd magukba a nemzetköziség áramlatait. L. ezzel kapcsolatban a Költők c. 1906. dec. 18-i cikket és jegyzeteit (AEÖPM VIII. 131., ill. 452. l.).

136. [*Öregek és fiatalok.* Nyilatkozat Pekár Gyula támadására]

Megjelent: FM 1911. jan. 3. 11. l. — Irodalom

A nyilatkozat előzménye Pekár Gyulának a Független Magyarországról 1911. jan. 1-i számában (13. l. — Irodalom) *Öregek és fiatalok.* Pekár Gyula és a modernnek címmel megjelent alábbi nyílt levele volt:

Tisztelt Szerkesztő úr!

„La jeunesse est sacrée”, mondotta nekem egyszer az öreg Catulle Mendés — ezzel kezdem: szent az ifjúság, szent annak a küzdelme, erőpróbája, még a tévedése is. Hozzáteszek még valamit, egy egészen szubjektív megjegyzést, azt ti., hogy engem, ki nyolc kompakt évet töltöttem külföldön, remélhetőleg senki se vádolhat azzal az ósdi sovinizmussal, mely irtózik a Nyugattól, és a világot se akar az ország határán túl látni. Hisz 10—14 évvel ezelőtt mi, az akkori „nyugatiak”, „párizsiak”, mind Poe Edgarban, Baudelaire-ben éltünk, csakúgy, mint a mostaniak — ösmertük volt Verlaine-t személyesen, könyv nélkül tudtuk és szavaltuk a verseit, s mindennaposak voltunk a Wilde személyes költőbarátainak a dekadens világában. Jártunk a Mme Bachilde zsúrjaira, a Mercure de France szerkesztőségébe, barátkoztunk Jules Bais-val és hisztérikus szatanista körével, sokat beszélgettünk a szomorú Huysmansszal, s ha épp úgy tetszik, hát voltunk „fekete misén” is... Mindezt csak annak az igazolására mondom el, hogy igenis, mi mindezt átéljük, bevettük, azóta, hál’ istennek, ki is adtuk a lelkünkiből—

szóval, hogy e tapasztalatok alapján mi tán mint *connaisseurs*ök ítélnék. Mi nagyon gyönyörködtünk akkor e sokféle, csillogó dekadenciákban, de csak ott, Párizsban gyönyörködtünk bennük. Volt anyyi, hogy is mondjam? . . . tiszteletudás bennük, hogy nem hoztuk haza a zseniális degeneráltság e bálványait a mi becsület, egészségesebb levegőnkbe, s nem állítottunk itt oltárt nekik. Az utánunk jövő nemzedék azonban vállalkozott a veszedelmes importha. A külföld dekadens bálványai ma itt állnak, s ugyancsak sokan, egész iskola tömjénezi őket. Nézzünk a szemükbe!

Újítás? Renaissance? Nem, fiatal barátaim, a fentebb említettek alapján nagyon is szembeszökő, hogy ezek a ma nálunk divatos irányok már rég letárgyalt egzotizmusok a külföldön, túlhaladott formulák már éppúgy a szatanista és szimbolista esztétika, mint az a húsz év előtti René Ghil-féle „instrumentál poézis”, mely a magánhangzókban színeket, a rímekben illatokat lát, s melynek nyelvgyötrő technikájára itt-ott rátalálok a modernek verseiben. Mindezek rég elmúlt dolgok — aki e mestereket követi, nem-hogy modern volna, ellenkezőleg, nagyon is ósdi, maradi. Aztán azok a mesterek! Hisz aki nem halt meg az örültek házában, mint p. o. Baudelaire, a csatornában, mint Poe, a fegyházban vagy a fegyház folytán, mint Wilde — az mind megtért még a vége előtt! Megtért Verlaine, hogy megírja a Sagaisse isteni költeményét, megtért Huysmans, meg Jehan Lorrain, meg még a nagy mágus is, a „legfőbb romlottság” prófétája: Sar Péladan. És önök most kezdik újra felmelegíteni az irodalom e kihűlt ételeit? Nem, hát az nem új — új azonban a francia dekadenciának az a német cinizmusba és brutalitásba áztatott formája, mely nálunk most divatos kezd lenni. Új ennek révén, fiatal barátaim, az önök kíméletlen harcmodora is, mellyel az egész múltat ki akarják szedni a világból. . . De hát elég — mi ne támadjunk, hisz eleget támadnak önök. Et puis la jeunesse est sacré! Polytassuk tovább, beszélgessünk!

Új a modernéknél még valami: a wilde-izmusnak az a ma már az életbe átvitt túlzó foka, mely hovatovább a teremtővel száll perbe, mert tagadni kezdi a nemeket, s a torz kivételt dicsőítve a homoszexualitás és a hermafrodisia esztétikáját állítja fel. Veszedelmes ez nagyon, főként a még önkönél is fiatalabb fiatalságra. Van lelki mélyes is a világon, s egy bármily zseniális, de tudottan perverz embernek a perverz egzotizmusa tönkretelhet egy egész nemzedéket. A külföld, mely kultúrában pár századdal öregebb nálunk, könnyebben kiheverheti az ily mérgezéseket. De a mi fiatalabb magyar egészségünkre ez úgy hat, mintha a hortobágyi parasztnak abszintet adnának: nem esik az jól neki, de . . . beteg lesz tőle! Aztán meg mondják meg nekem, kérem: ez a Wilde-féle lelki-testi aberráció — szép ez? Szép a rák, a tüdővész vagy a paralízis? Nem, fiatal barátaim, én az önök helyén az egészség útjain keresném a zsenit és nem a betegség rafináltan cifra útjain. Genie und Wahnsinn? Nem, a zseni nem betegség, hanem épp maximális egészség. Ott van Goethe, Petőfi, Shakespeare e valamennyien — Wilde-ékat kivéve. Idegszenzáció, perverzítás, kapkodó rafináltság: mindez nem erő, hanem gyöngesség. És nem férfiaság, hanem gyöngesség némely moderneknek az az irodalmi szeméremről való megfeledkezése is, mely brutalitást szegélyez a kifejezésben, s olykor már a patológia exhibicionizmusára emlékeztet. De mindennekelett gyöngesség az a, sajnos, tünet más modernéknél, hogy a külföld kulturális fölénye csak a haza megvetésének érzését váltja ki belőlük. Hová vezet ez? Az „ubi bene, ibi patria” elvre, a sívár internacionalizmusra. . . De hisz önök mindezt tudják, ugye? Viszont tudom én is, hogy vannak bizonyos lelki utak, melyeket lehetetlen fiatalab-bak számára megrövidíteni. Nekik a labirinton végig kell száguldaniok, tombolniok kell, van tehetségük, sőt, amit szívesen tagadnak, van egészsé-

gük is hozzá, hát csak próbálják ki az erejüket! Szent az ifjúságnak ez az ő tombolása! Ezzel kezdtem, s ezzel végzem mint szerkesztő uramnak kész híve,

Pekár Gyula.

Ady nyilatkozata e nyílt levélre adott válaszként jelent meg. A nyílt levéllel a Független Magyarország szerkesztői sem értettek egyet. Ezt a következő, a levél élén közölt rövid jegyzetükben szövegték le:

Pekár Gyula levelet írt a Független Magyarország szerkesztőjéhez. Nekünk írta, de a moderneknek szánta. Olyan nyílt levél-féle, amellyel — sokáig úgy gondolták — el lehet intézni nagy harcokat, és meg lehet békéltetni a legelkeseredettebb ellenfeleket is. Ennek, mi azt hisszük, már lejárt az ideje. Nyilvánosságra hozzuk mégis a levelet, amelynek azonban talán egyetlen mondatát sem írjuk alá.

Miként Pekár írásához, a Független Magyarország szerkesztői Ady nyilatkozatához is csatoltak néhány bevezető sort. Ezek további adalékok szolgáltatnak Ady nyilatkozatának keletkezéséhez, mely a lapban *Öregek* és fiatalok. Ady Endre válasza címmel látott napvilágot. A nyilatkozathoz csatolt bevezető sorok szövegét itt adjuk:

Pekár Gyula a Független Magyarország újesztendei számában nyílt levelet írt a modernekhez. Mi, akik minden véleményt tiszteletben tartunk, kommentár nélkül közöltük Pekár Gyula írását. Nem is tartottuk illekedéseknek magunkat, hogy a választ a békítés ürügye alatt támadó cikkekre megadjuk. Éppen ezért Ady Endrét, a modernnek legnagyobbikát kértük meg, mondjon véleményt [a] Pekár Gyula cikkében foglaltakra. Ady Endre ezeket válaszolta munkatársunknak.

Ady válasza nem elégtette ki a Független Magyarország szerkesztőit. Kifogásuk mindenekelőtt a nyilatkozat hangnemével volt kapcsolatos, melyel ugyanúgy nem vállaltak közösséget, mint Pekár írásának tartalmi vonatkozásaival. Ezt a lap következő, jan. 4-i számában (13. l. — Irodalom) az alábbi rövid nyilatkozattal hozták olvasóik tudomására, kifejezve egyben Pekár Gyulával szembeni sajnálkozásukat is:

Öregek és fiatalok

A Független Magyarország újévi számában Pekár Gyula egyik munkatársunk felszólítására egy irodalmi nyilatkozatot adott a modern magyar irodalomról. Erre a nyilatkozatra Ady Endre a lap mai [1] számában válaszolt. Az audiatur et altera pars elvénél fogva adtuk ki ezt a nyilatkozatot, amelyben foglaltak Ady Endre álláspontját képviselik. Mivel irodalmi kérdésekben ilyen agresszív hanggal nem azonosítjuk magunkat, Pekár Gyula előtt utólag sajnálkozásunkat fejezzük ki.

Pekár nyílt levele, ill. Ady nyilatkozata jelentős visszhangot váltott ki az irodalmi körökben. Erről a Debreczeni Független Újság 1911. jan. 4-i számából értesülünk. A lap ugyanis Ady Endre támadása Pekár Gyula ellen. Forrongás az írók között címmel, az előzmények rövid jelzésével, de forrásának pontos megnevezése nélkül teljes terjedelmében leközölte Ady nyilatkozatát (4. l.), melyhez a következő kommentárt fűzte:

A polémia nagy izgalmat keltett a főváros íróvilágában, s általában helytelenítik Ady Endre válaszában azt a passzusát, amelyben nekimegy a magyar íróvilág elismert jeleseinek csak azért, hogy Pekáron üssön egy nagyot. Pekár támadása a modernnek ellen tényleg olyan igazságtalan és megokolatlan volt, hogy a legrutálisabb visszavágás sem volt túlzott felelet reá, de az is bizonyos, hogy Ady nagyon is túllőtt a célon, amikor azt az író is perzifálta, aki sohasem mutatta magát a modernnek ellenségének.

Pekár Gyula (1867—1937): kis tehetségű, de népszerű és termékeny prózaíró, a szórakoztató irodalom művelője, a forradalmak bukása után jelentős szerepet játszó kultúrpolitikus, politikus. Középiskoláit részben Bostonban, jogi tanulmányait Bécsben végezte. Piatal korában bejárta csaknem egész Európát. — *kompakt*: tömény, sűrű. — *monstre*: nagyarányú. — *Bibi, La Purée*: Személyükről közelebbit nem sikerült megtudnunk. — *desperálttabban*: itt kétségbejöttben.

137. [*Nyilatkozat a pályakezdeésről*]

Megjelent: FM 1911. dec. 24. 51. l.

1911 decemberében a Független Magyarország hat magyar író kért fel arra, hogy nyilatkozzanak pályakezdeésükről. Nyilatkozataik Ahonnan elindultak. Magyar írók pályakezdeése címmel a lap dec. 24-i számának 51—53. oldalán jelentek meg. A nyilatkozatra felkért írókat — Adyn kívül Bíró Lajost, Bródy Sándort, Lengyel Menyhértet, Molnár Ferencet és MórícZ Zsigmondot — a lap „az új, gazdag, hatalmas erőből duzzadó magyar irodalom” reprezentánsaiként mutatta be. A nyilatkozatok sorában első helyen Ady Endre visszaemlékezése áll. Szavai előtt a nyilatkozatot lejegyző újságíró tollából a következőket olvashatjuk:

Ady Endréről a nagyközönség alig tud egyebet, mint hogy itt van, bővös erőkből kipattanva, diadalmasan. Oly hirtelen, ragyogó volt a feltűnése, hogy a nagy ragyogásban szinte azt is elfelejtettük megkérdezni, honnan eredt, honnan indult.

A Vér és arany kötetével egyszerre csak köztünk volt. Új, forradalmi, győzedelmes versekkel. De Ady Endrének e nagy, általános sikert hozó kötete előtt is van múltja. Két kötet jelzi az eddigi utat, a Debrecenben megjelenő Versek és a nagyváradai Még egyszer. Nem kuriózum ez a két kötet, nem is csak azért értékesek, mert Ady Endrének új, harcot hozó írásai következtek e két kötetbe foglalt írások után. Ha Ady Endre beváltotta volna azt, amit a Még egyszer előszavában keseredetten és tépett lélekkel ígér:

Még egyszer meghajolni késztet
A lelkem régi, színes álma,
Még egyszer, im, tárva elétek,
Ami az enyém, ami drága:
Piacra vont az ifjú évek
Álmodni vágyó ifjusága . . .

ha ez a még egyszer tényleg megmaradt volna — hála, nem maradt! — még egyszernek, utolsónak, végsőnek, és a mi irodalmi berkeinkben nemigen fújdogáló szél ezt a kötetet általánossá, nagyon ismertté tette volna, Ady Endre akkor is megtette a magyar irodalomban a magáét, neve akkor is nagy jelentőségű volna.

Felkerestük Ady Endrét, hogy az ő saját szavával mondassuk el indulásának történetét. Íme, ezt mondta.

Ady nyilatkozatát s az ezt bevezető fenti sorokat olvasva szembetűnő, hogy egyikben sem esik szó az Új versek c. kötetéről, s hogy a Vér és arany itt is, ott is Ady harmadik köteteként szerepel. Feltűnő továbbá a nyilatkozatban; a Még egyszer kötet megjelenési idejének egy évvel korábbra helyezése is. Ez a körülmény arra int, hogy a megjelent nyilatkozatot a szövegűség tekintetében megfelelő kritikával szemléljük. Aligha valószínű ugyanis, hogy Ady indulásáról és a beérkezésről beszélve megelégedett volna a költői pályáján a tényleges fordulatot hozó Új versek kötetéről, s e helyett pályája fordulópontjaként a Vér és aranyt jelölte volna meg. Hasonlóképp nehéz elképzelni, hogy az eseményekre való utalásban ritkán tévedő Ady épp egyik verseskötete megjelenésére nem emlékezett volna pontosan. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a nyilatkozat stílusa nélküli Ady stílusának jellegzetességeit, bizvást állítható, hogy a nyilatkozat megjelent formájában inkább Ady elhangzott szavainak kivonata, ill. pontatlan összefoglalása, mintsem hiteles Ady-szöveg.

Ady nyilatkozatát követően a pályakezdés illusztrálásaként a Még egyszer kötet Mesék c. prózabetétes verse olvasható.

első írásaimat, verseimet jó görögtanárom helyezte el a zilahi lapokban: Ady első megjelent írása a Március 20 c. vers volt, melyet a Kincs Gyula (1859—1915), Ady szóban forgó tanára által szerkesztett Szilágy c. lap 1896. márc. 22-i száma közölt. A lapban ezt követően Ady számos verse, ill. prózai írása jelent meg. Zilahon azonban Ady írásai csak a Szilágyban láttak napvilágot, a „zilahi lapokban” megjelölés tehát pontatlan. — *A zilahi kollégium elvégzésével Debrecenben jogászodtam, majd laphoz kerültem:* A zilahi Wesselényi Kollégiumban 1896-ban tette le Ady az érettségét, s az év őszétől jogi tanulmányokat folytatott Debrecenben. Itt hamarosan kapcsolatba került a helyi lapokkal (Debreczen, Debreczeni Ellenőr, Debreczeni Hírlap stb.). 1898. szept. elejétől a Debreceni Főiskolai Lapok főmunkatársa, a hó közepétől önkéntes munkatársa a Debreczeni Reggeli Újságnak és a Debreczennek, dec. 19-étől pedig a Debreczeni Hírlap, majd 1899. ápr. 25-től a Debreczen rendes munkatársa. — *Debrecenben jelent meg első költeményes könyvem, a Versek:* 1899. jún. 17-én. — *Mint újságró kerültem Váradra:* Itteni újságróskodását 1900. jan. 2-án kezdte meg Ady a Szabadság c. lapnál. — *Váradról — Párizsba:* 1903. okt. 7-én Ady megvált váradi lapjától, a Nagyváradai Naplótól, s az elkövetkező hetekben előkészületeket tett arra, hogy tartós időre Párizsba utazzék. Erre 1904. jan. végén került sor. — *Váradon jelent meg ... a második könyvem:* 1903. szept. 26-án

ΚΕΡΕΚ

1. A maria-grüni szanatórium
(A levelek a hazátlanságból c. 9—12. sz. cikkekhez)

2. Zilah látképe
(A „Szép a város. . .” c. 13. sz. cikkhez)

1934
1934

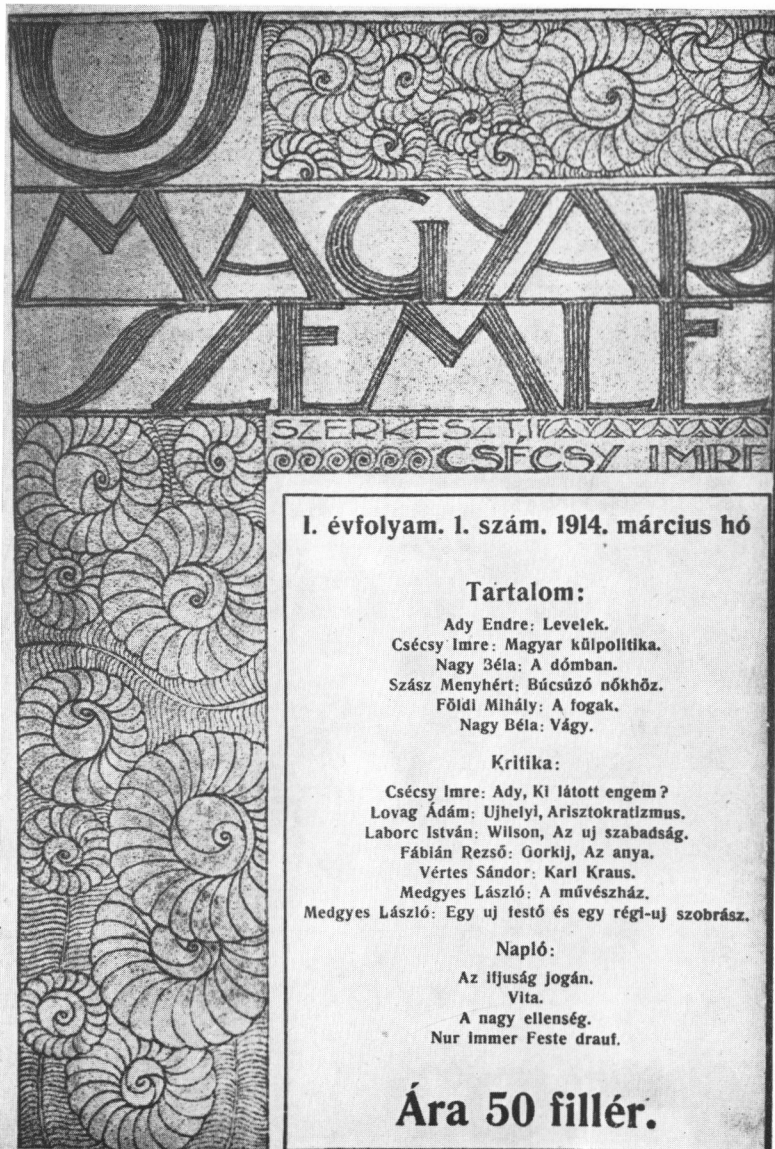
A Galilei-Kör ünnepein.

Barátain, szívenner ifjú testvérei, de semmiképpen se jöttem en azért tihozzatol, hogy rekedt és síros hangommal kiabálós, har-sány szöveget mondjak. Csak egy-szemen eljöttem, eljötem, in vagyol azért, mert már re-gen in vagyol s ha eddig beteg-séggel teretem ki, hívásaitól e-löl, mára azt gondoltam, hogy talán ezután már csak bete-gelbb lehetek s mi nem fog-hatjuk soha ilyen közeliül egy-niást látni. Pedig, talán, egy-mást és így látni inkább ze-

3. A Galilei Kör ünnepein c. 29. sz. cikk kéziratának első oldala
(Eredetije a PIM tulajdonában)

5. Fehér Dezső
(A Fehér Dezső jubileuma c. 45. sz. cikkhez)

6. Az Új Magyar Szemle első számának címlapja
(A Szentpétervári út c. 50. sz. cikkhez)

^{huzás}
^{gond}
^{mel}
~~Levél helyett~~ Gogán
(Levél román barlang)

9. n. r.
Goga Oktavian nevezett
barátommal aligha. gort-
kelt már is meg az
elbén kezét. kelt is ne-
kem fáz de istenem, amig
fázis kelt, amenny az
ben fázisú, fűrés embert
mostanában is, ez alig
gámit. Ma minden, am
jön, fázis, sponzúra, és
se, ezt bizonyosan Goga, a
dél román kelt is egy 7.
nem hivatal s nyugd a 7.
kelt de, ez az affundum
a kelt meg kelt. de

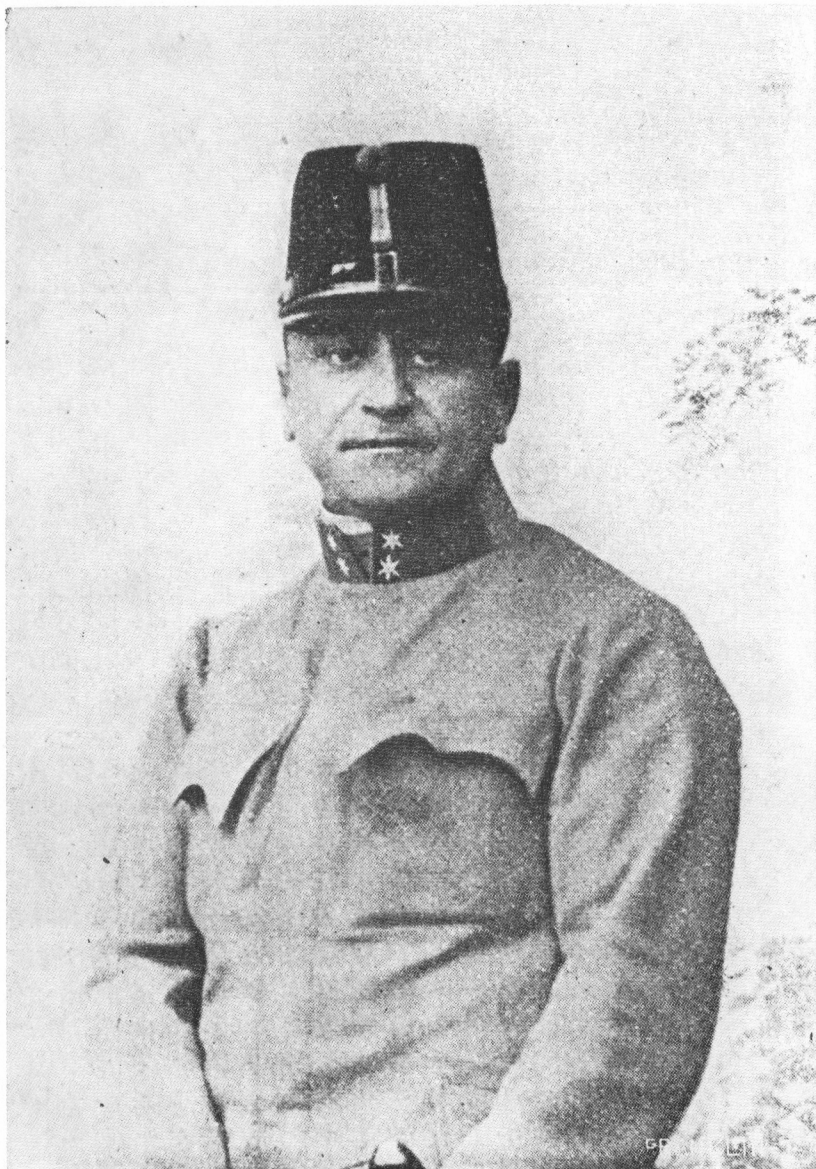
- 1 -

7. A Levél helyett Gogának c. 66. sz. cikk kéziratának első oldala
(Eredetije a PIM tulajdonában)

8. Octavian Goga

(A Goga Octavian vádjai c. 7., A Magyar és román c. 41. és a Levél helyett Gogának c. 66. sz. cikkhez)

9. Bányai Elemér
(A Távol a csatatértől c. 69. sz. cikkhez)

10. Rippl-Rónai József
(A Rippl-Rónai és csekélységem c. 86. sz. cikkhez)

Távol a csatatértől

Az értelemien versek

„Venit summa dies“ és álmokodva nézem ceruzávalrott szavaimat: mire való ez? De felfelmentő emberekem jutnak eszembe, bárálnia Budapeston és a vidéken. Hogy szóljak már valamit, mert még ebben az istenföldben is sajnóvan néz, rém hárszögűni, helytlen ember. S mivel arra is figyelemfelhívok, hogy objektív maradjak is egy tapasztalatlan szerint én Byen csak szubjektív módon lehetek: — így teszek.

Távol is meg a régió karácsony óta két verskötetnyi versem gyűjtött össze. A közzelbő-múlt karácsonykor egy kötetnek már is illett volna megjelennie, ezért külföldi barátom is kaptam. S még ezt a kötetemet is csak hejcsán világotom észre araha végre, mivel sok béna a háború előtt és éreztélmet. S itt nem az a baj, hogy kiestem az időből, de hogy e verseknek bármely nagy-ak-tuáltásuk. A háború előtt tehát még irhatam háború verseket, a háború óta, nem kell magyaráznom, hogy mit feletem. Legelőbb hátalantabb leajaimat a közlés szentélyének látni síkával megvertem elkellet mégis olykor kijelentem. Persze, hogy most lettem azután az igazi értelemien Ady azoknak, akik ilyenek: „szék minden deklaráció. Én a „Borszem Jankó“ című lapot évek óta nem vettem a kezembe, de halom, hogy e kedves s nem mindig új ötöttü papíros merőt foglalkozó kegyebe fogadott. Nehéz jó ével ez előtt, amikor szegény boldogult Lipsey Adam helyén keze slatt a „Jankó“ további ment a csatolódás határára, Párisban étem s onnan távirálban s levélben jelenttem be a kutyakorbácsol. Ma világközönség vagy mi a csoda van, Páris nincs s a hátaf állnak is állololag-tak. Meg szegényelete is, hogy szemem Ádammal gombaszabódom kellett, de hát én nagyon tiszteltem és szerettem s valóban fajt a bán-tasa. Aki ma Lipsey Adam helyén bánat s aki valamikor boldogan dadogott, hogy székem álltam vele, most arra ad modot, hogy valamit röviden kijelentsek. Kínos a Föld mai szegényelege és kínos hazám föld-jenek sorsa. Próbálja valakinek kijaratni, hogy szabadjon s akkor én a legértelmesebb versekkel, jó, derék háborus versekkel fogom helyrehozni, ami kissé nehézen érhető el világéletemben versben vagy prózában alkö-vettem.

Külömben, de boldog emberek élek még mindig a Földön: idegik s idegik van éf meg feledni azt, aki csak annyit vésett, hogy nem hozzájuk hasonlított, éjh, ha már enyvit ir-tam, irjam is, nem egy szabású és nem egy rangu. — így.

II.

Bátor jaj nélkül

Büntetem magam egy káncsáért,
Egy féltől örülté linzom magam:
Minden, amiért éltél örülöm,
Oda van.

Emberségek s a javult Holnap
Külső emelt nagy szerelem
Tört-szédülten sühant a mélységbe
Le velem.

Együtt-fájok azott hitekkél,
Reménytelenül rosszak alult.
Egy hátor jajjal ha megkönyöltek
S nem szabad.

Ady Endre.

Távol a csatatértől

I. Tünetés más költőknél

Mondják s hiszem, hogy ez a háború népek háboruja, sőt egyeseken népháború, demokráta szörnyűség. De vajon miért hiányzik belőle olyan nagyon az Andre Chenier-k, Lamartine-ok, Petőfiek fejeleim ágáias? Szóval, hogyan nem tudott ez a legnagyobb háború a költésbe valamit átadni a boldogult szabadságharcok hangulatából, nehogy D'An-sunzo elérté avel az álmaid, hogy királyka kapofogta s Verhaeren egy könyve kőben fejezetében hódol urának, a belgák nemem királyának. Nekem egyni fájdalommal pődőt, hogy ismerős, aki bölcs, megérő gondolkozó és költő volt egész életében, miért költéséb és meztőlős ma, mint valaha? Miért kell megérteni minden fejedelmét, diktatórtát, állam-ferfút és hadvezért, ha csakha vélelőből nem poroz költő az ember? Valahogyan még sem olyan demokráta ez a háború, amilyennek látszik s nekem fáj (de igazán nem magam-ért), hogy a költők nem tudnak. Ugy látszik, hogy e nemzedék költői özsztársuk megszervezésével, avarj tapasztalóink lejel-tésével nem ittelik a szabadságharcokat éh költő-ösökre. Lehet, hogy ki is maradtak, bár az se biztos, egy olyan jalkolom" kőben kő, pill, melyben majd polifésan, de hallos-komolyan naplók királyának tudják hinni magukat a költők. Amíg irak mostanában a háború és költők viszonyáról, hogy a bötes irások között talán elcsuszáltak e csöppnyi tünetés is.

II.

Sajnálom szegény fiatal

(Akk nem snt-halnak)

Szegény fiúk, kiknek hallatokat
Csak megváltott könyveinkből lehet,
Mit szunak az éh Szajna-habok.

Évezred halt meg, nem csak ezrek
S kötelek egy szent Világ elmaradt
S benne Széptért-köztől emberek.

Az Élet él, üh, gyöz és szalad,
Es nektek hát tudhatni sem lehet:
Milyen szép volt, milyen tágas, szabad.

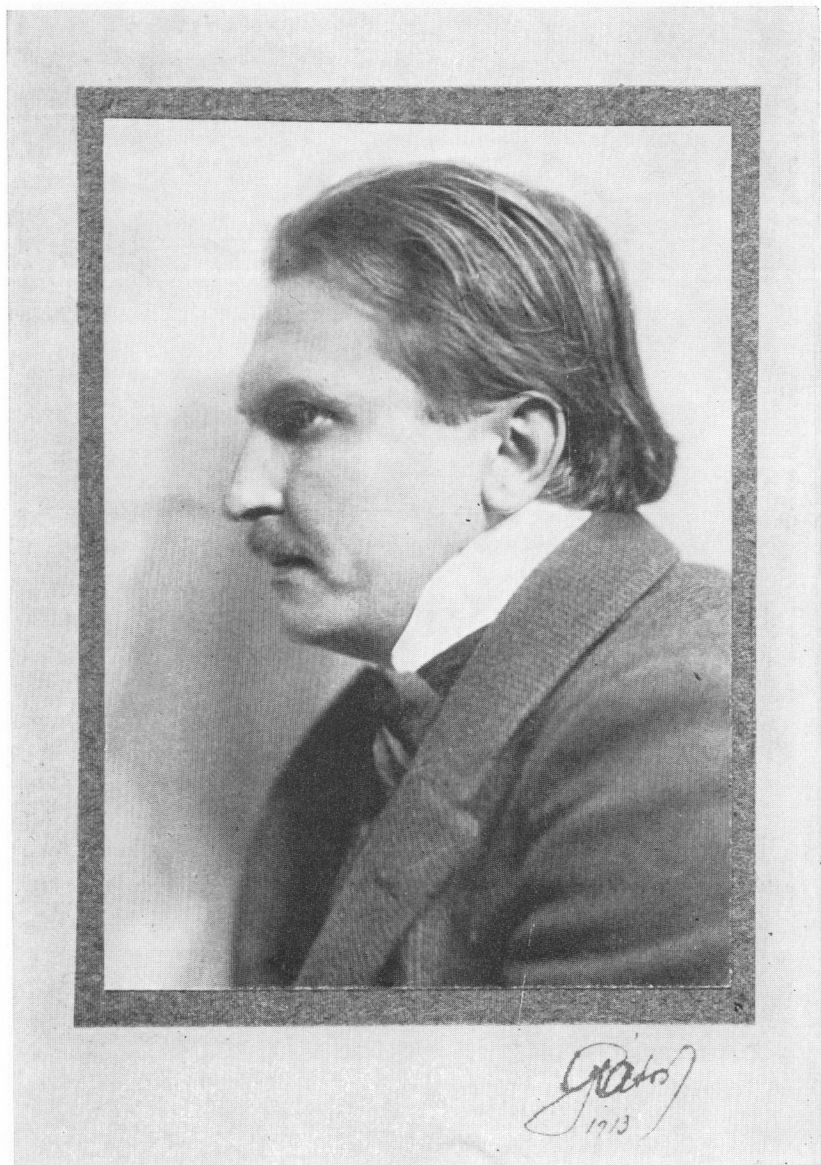
Csak megváltott könyveinkből lehet,
Csak költő emlékeiből szabad
Képzteni a vall szob évekot.

Ady Endre.

12. Rákosi Jenő

(Az ún. Ady—Rákosi-vita cikkeihez. L. a 89., 94—96., 100. és
101. sz. cikket)

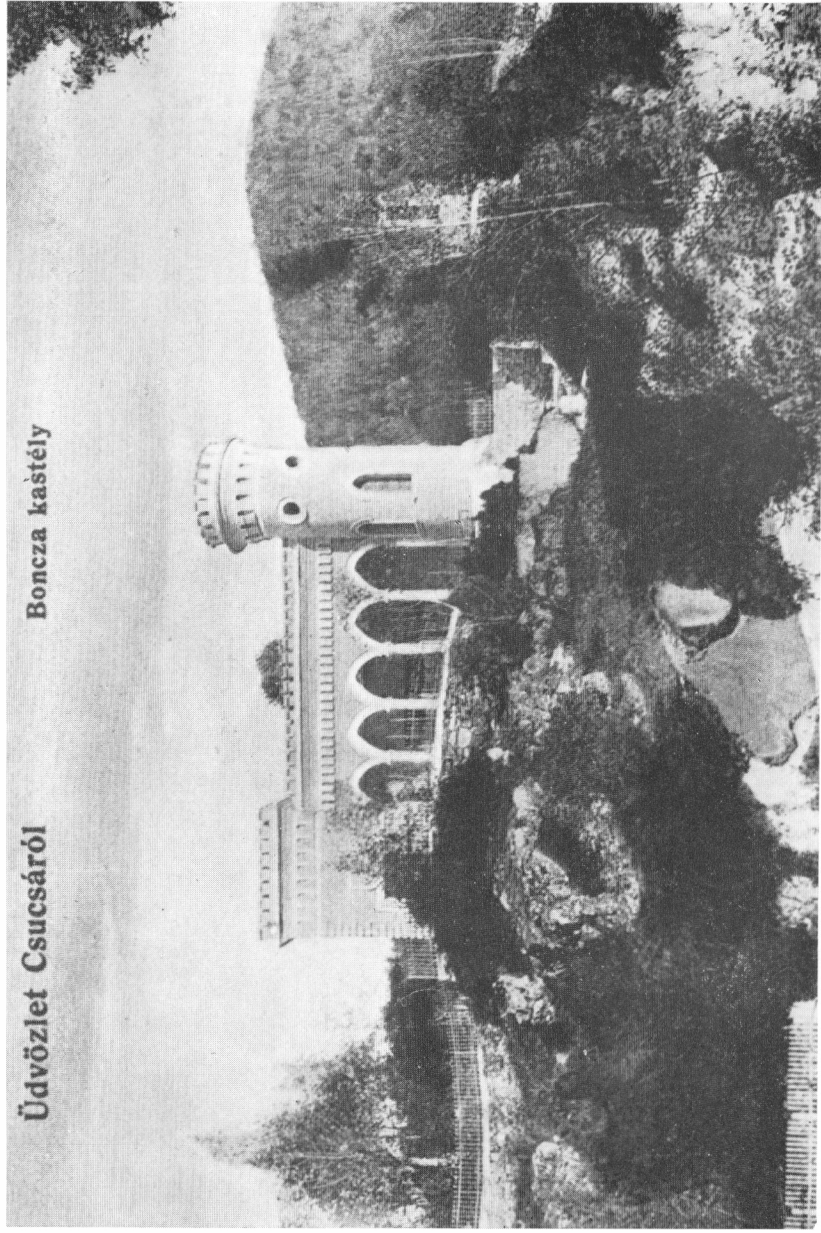

13. Gyóni Géza

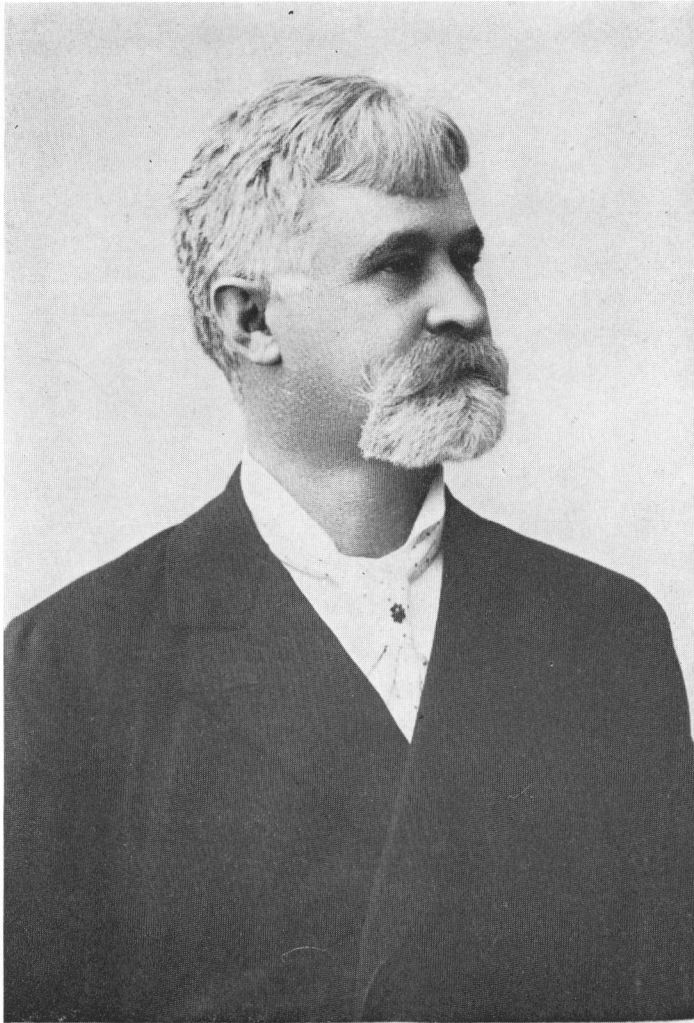
(Az ún. Ady—Rákosi-vita cikkeihez. I. a 12. sz. kép szövegét)

Üdvözlét Csucsáról

Boncza kastély

14. A csucsai Boncza-kastély, ahol Ady háború alatt keletkezett cikkeinek nagy részét írta

cs es kir. udvari fényképeszek.

DUNKY
FIVÉREK

KOLOZSVÁR
MISKÓLCZ
SÁUJHELY
DEÉS

15. Jékey Aladár
(Az Egy ifjú költő c. 103. sz. cikkhez)

16. Tömörkény István
(A Tömörkény István c. 114. és 120. sz. cikkhez)

Korrobori.

A IX-ik, sőt a X-ik században
is meg Románok az ^(egyik) Uraknak, népe meg.
vilette a latin, ^(a kései) orációt. Haromjár is
múlva pedig már kegyen volt az új nép,
amely már sehogysém volt a Geresé. A
Satan jöttül-e ^{vagy} velen, amikor egy-
re bigyosabban ^{látom} ~~látom~~ hogy a Duna-Ti-
oga taja ismét nép-alakulás nagy, teremtés
momentumánál tart? Teremias sírjából
mormogatók mostanában napodint réte-
retek, ^(de az őszön) verset megannak. Az Istennel ő
testamentumából, melyet kedves, zoro-
magyaros magyartalansággal Kardi Geo-
par fordított magyarra. "Istly is viga-
dogy Etomnak leánya, ki lakozol Hlucynel
földében, mert meg szerzed is italmé-
gyen - pohár, megiszegily is oladob."
De Teremias nemcsak ezt írja,
hanem emezt is: "A ~~magyar~~ mi atyánk
vitézfel is nincsenek, mi pedig az ő"

MUTATÓK

NÉVMUTATÓ

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

- Ács Klára 1. Rákos Pálné Ács Klára
 Adi István 120
 Ady Dániel 41, 195
 Ady Lajos 39, 166, 168, 169, 171, 172, 195, 213, 216, 240, 241, 263—265, 320, 336, 345, 348, 349, 351, 376, 441, 448, 486, 526, 560, 561, 571, 572, 602—604, 614, 618, 627—634
 Ady Lajosné 166, 196, 240
 Ady Lőrinc 41, 263
 Ady Lőrincné (Pásztor Mária) 561
 Ágai Adolf 343
 Ágoston Péter 261, 262, 601, 602
 Alexander Bernát 118, 529, 531
 Alexandrescu, Grigore Mihai 208
 Alföldy Mihály 1. Rubinyi Mózes
 Allemane, Jean 82, 324
 Alvinczi Péter 227
 Ambrus Zoltán 187, 188, 189, 190, 263, 627
 Andor József 366, 398, 459, 461, 537, 618
 Andrásy Gyula, id. gróf 229
 Andrásy Gyula, ifj. gróf 581
 Anonymus 220
 Antal Gábor 7, 181, 228
 Apáczai Csere János 501
 Apáti Ferenc 412
 Apollinaire, Guillaume 408
 Apponyi Albert 162, 200, 204, 304, 561, 581, 638
 Aradi Viktor 261
 Arany János 19, 50, 93, 150, 189, 201, 203, 205, 207, 208, 211, 216, 334, 340, 350, 393, 403, 405, 429, 431, 442, 454, 470, 473, 476, 483, 484, 501, 502, 506, 512, 513, 537, 540, 541, 554, 555, 619
 Arisztotelész 363
 Árpád fejedelem 136, 199, 201, 204, 205
 Auer Pál 175
 Babits Mihály 13, 132, 177, 189, 192, 193, 213, 295, 377, 379, 394, 395, 398, 401, 403, 406, 408, 410, 412—417, 419, 421, 422, 425, 426, 438—441, 443, 470, 473, 474, 476—478, 482, 484, 486, 487, 491, 494, 495, 502, 504, 514, 517, 518, 526, 537, 541, 551, 553, 554, 611, 618, 624, 627, 630—632, 635
 Bachilde, Madame 638
 Bácskay Béla 175
 Baich (nagyváradi főhadnagy) 318
 Bais, Jules 638
 Bajomi Lázár Endre 350
 Baksay Sándor 36, 238, 239
 Balassa József 175
 Balassi Bálint 470, 474, 475
 Balatoni István 567, 569, 570, 571, 573, 574, 575
 Balázs Béla 43, 45, 172, 173, 177, 243, 244, 246, 271, 295, 330, 364, 618, 632
 Balázs Győző 545
 Balázi Podluzsányi Zsigmond 75, 308
 Bálint Lajos 618
 Balkányi Béla 374
 Balla Ignác 494
 Baltazar Dezső 121, 226, 543, 561, 566, 618
 Bánffy Miklós gróf (Kisbán Miklós) 78, 319, 320
 Bánóczy László 177
 Bányai Elemér (Zuboly) 90—92, 104, 117, 133, 335, 337, 338, 373, 374, 433, 527, 595, 596, 614
 Bányai Károly 613
 Barabás Béla 277, 280
 Bárczy István 39, 241
 Bárdos Artúr 177, 593
 Baros Gyula 311
 Barrès, Maurice 80, 96, 189, 323, 346, 481
 Barta Imre 175

- Barta Lajos 139, 140, 176, 602, 603,
 605, 627, 630
 Bartha Miklós 532
 Bartók Béla 177
 Báthori Zsigmond 103, 354, 369
 Batthyány Ervin 24, 218
 Baudelaire, Charles 142, 143, 151,
 162, 190, 243, 277, 280, 492, 537,
 541, 610, 611, 639
 Beck Ödön Fülöp 177
 Beck Salamon 175
 Bédy-Schwimmer Rózsa 618
 Beethoven, Ludwig van 132, 483,
 593—595
 Békássy Ferenc 433
 Belia György 284
 Bem József 286
 Benedek, XV. 95, 345
 Benedek Elemér 175
 Benedek Marcell 177, 618, 620
 Benkő Gyula 258, 511
 Beöthy Pál 68, 294
 Beöthy Zsolt 13, 122, 187, 188, 190,
 191, 288, 470
 Berchtold, Leopold gróf 274
 Berczik Árpád 340
 Bérczy Károly 237
 Beregi Oszkár 618
 Berend Miklós 177
 Berger, Philip 256, 257
 Bergson, Henri Louis 541
 Berkovits René 175
 Bernády György 347, 348, 351
 Bernát István 618
 Bernáth István 573
 Bernolák Nándor 121, 561
 Bernstein, Henry 260
 Berzeviczy Albert 126, 470, 585
 Berzsenyi Dániel 340, 430, 431, 484,
 501, 507
 Bessenyei György 501, 502
 Bethlen Gábor 227, 565
 Bibi 162, 641
 Binet-Valmer, Jean-Gustave 260
 Bíró Lajos (etnográfus) 161, 638
 Bíró Lajos (író) 18, 66, 108, 170,
 175, 177, 189, 190, 216, 243, 261,
 262, 315, 316, 318, 319, 468, 618—
 620, 627, 641
 Bíró Miklós 595, 618
 Bismarck, Otto herceg 147
 Bizet, Georges 161
 Blauner Mór 173, 175
 Bocskai István 45, 245, 260
 Boda Dezső 106
 Bogcha Pál 67, 293
 Bókay János, ifj. 16, 196
 Bolgár Elek 177, 618
 Bolyai János 53
 Boncza Berta (Csinszka) 168, 240,
 308—310, 337, 347, 376, 448, 449,
 528, 536, 569, 590, 608—610, 622,
 626
 Bonnot, Jules Joseph 13, 193
 Borsos Károly 565—567
 Bosco, Bartolommeo 455
 Bosnyák Zoltán 618
 Bossuet, Jacques Bénigne 541
 Both István 263, 264
 Botond 335
 Boudrion, Lazarine 372
 Boutroux, Emile 541
 Boyer, Louis 532
 Böhm Aranka 195
 Böhm Károly 88, 336
 Bölöni György 166—168, 171, 173,
 175, 177, 215, 219, 240, 265, 321,
 322, 324, 337, 343, 347—349,
 351, 365, 370—372, 376, 410, 448,
 495, 526, 563—565, 567, 592, 603,
 614
 Bölöni Györgyné (Itóka) 347
 Bölöny József 320
 Brahms, Johannes 161
 Braniste, Valeriu 274
 Brătianu, Ion, J. Constantin 274
 Braun Róbert 177, 199, 208—210
 Bresztovszky Ede 307
 Bresztovszky Ernő 513
 Briand, Aristide 110, 434
 Brieux, Eugène 260
 Brjuszov, Valerij Jakovlevics 143
 Bródy Sándor 18, 33, 37, 103, 109,
 118, 188, 190, 237, 263, 295, 367,
 370, 402, 469, 498, 513, 529, 627,
 631, 641
 Brüll Adél 1. Diósi Ödönné Brüll
 Adél
 Buchinger Jakab 473, 478, 479
 Burján Károly 209, 210, 353, 487,
 488
 Bús Jakab páter 56, 264
 Bustya Endre 316, 637
 Byron, George Gordon, Lord 151,
 554
 Caillaux, Joseph 302
 Caligula, Gaius Caesar 444

- Calvin, Jean I. Kávin János
 Carducci, Giosue 143
 Carmen kisasszony 82, 92, 93, 324
 Casanova, Giovanni Giacomo 237
 Cervantes Saavedra, Miguel de 478,
 502, 507, 508
 Chamberlain, Houston Stewart 211,
 212
 Chateaubriand, François Auguste
 René, vicomte de 541
 Chénier, André Marie de 107
 Chesterton, Gilbert Keith 477
 Cholnoky Jenő 618
 Cholnoky László 618
 Cholnoky Viktor 138, 604
 Cicero, Quintus Tullius 136
 Cincinnatus, Lucius Quintus 212
 Claudel, Paul 477
 Comte, Auguste 320
 Coppée, François 76, 313
 Coriolanus, Marcus 218, 259
 Czák Ambró 177
 Cziffra Géza 141, 606, 607
 Czirbusz Géza 78, 321
 Czóger Gyula 289

 Csajthay Ferenc 444
 Csák Máté 64, 278, 281, 286
 Császár Ferenc 455
 Csáth Géza 66, 189, 286
 Csathó Kálmán 618
 Csécsy Imre 253, 305, 306
 Csehov, Anton Pavlovics 134
 Csengeri János 118, 500, 504, 529,
 551, 552
 Csengery Antal 415
 Cserna Andor 177
 Csernoch János 565
 Csigás Mihály 316
 Csinszka I. Bönca Berta
 Csizmadia Sándor 463
 Csók István 177, 444
 Csokonai Vitéz Mihály 46, 101, 102,
 113, 115, 151, 211, 246—248,
 312, 353, 393, 403, 437, 470, 475,
 484, 492, 496, 501, 514, 524, 540,
 555
 Csongor I. Lendvai István

 Dániel Arnold 173, 175, 582, 583
 D'Annunzio, Gabriele 108, 130, 432,
 469, 481, 592
 Dante Alighieri 296, 395, 406, 483,
 496, 554

 Dapsy Gizella (Nil) 379, 517, 518
 Darwin, Charles Robert 320, 405
 Daudet, Alphonse 146, 147, 338,
 592, 613
 D'Auriac, Jules 211, 212
 Dauthendey, Max 287
 Dávid, Izrael királya 97
 Dávid Lajos 177
 Deák Ferenc 174, 387, 414
 Dehmel, Richard 143
 Dénes Lajos 175
 Dénes Zsófia 170, 265, 266, 270, 320,
 370, 376, 448, 536, 563, 595, 609
 Derby lord 482
 Déroulède, Paul 87, 331, 332
 Déry Tibor 586
 Desbordes Séphine 118, 531
 Désy Zoltán 100, 219, 351
 Detre László 175, 177
 Dézsi Lajos 618
 Dezső Hugó 175
 Dienes Lajos 177
 Dienes László 177, 618
 Dienes Pál 177, 618
 Dienes Valéria 177
 Diósi Ödönne Brüll Adél (Léda) 186,
 243, 345, 376, 434, 496, 497, 513,
 610, 636, 637
 Diósy Márton 532
 Dóczy Jenő 166, 358, 360, 616
 Dohnányi Ernő 177
 Doktor Sándor 175
 Domokos László 234
 Domokos Sámuel 282
 Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics
 320
 Dózsa Endre 118, 501, 504, 506, 507,
 509, 529, 530, 535
 Dózsa György 388
 Dragicsevics Miklós 175
 Dumas père, Alexandre 123
 Dunántúli I. Rákosi Jenő
 Dupanloup, Felix Antoine Philippe
 541
 Durand, Alice 201, 205
 Dutka Ákos 421

 Eckermann, Johann Peter 190
 Éder Zoltán 377
 Édes Gergely 456
 Édy Pál 514, 515
 Eekhoud, Georges 83, 324
 Elek Artúr 189, 618
 Elekes Károly 287, 289—293

- Ember Jenő 175
 Eminescu, Mihai 208
 Emőd Tamás 219, 230—232, 294, 308, 309, 317, 318, 320, 553, 621
 Emődi Aladár 175
 Endrődi Sándor 490
 Engel Lajos 229, 230
 Ényvvári Jenő 177
 Eötvös József 24, 119, 387, 530
 Eötvös Károly 186, 492
 Erdei Viktor 595
 Erdélyi Pál 618
 Erdélyi Viktor 262
 Erdős Renée 177, 632
 Ésaías 65, 286
 Esze Tamás 33, 125
- Faragó Lajos 175
 Farkas András 136, 604
 Farkas Antal 74, 75, 307
 Farkas Pál 13, 192
 Farkas Zoltán 371
 Fedák Sári 68, 186, 293
 Fedics Mihály 353
 Fehér Dezső 68, 69, 155, 170, 293—295, 593, 618, 621, 622
 Fehér Dezsőné 168, 448, 536, 563, 608
 Fehér Miksa 175
 Fejér Gábor 175
 Fejérváry Géza 181
 Fekete Nagy Béla 527, 534, 536
 Feleki Sándor 614
 Fényes László 261, 262
 Fenyő Miksa 13, 171, 172, 187, 191, 192, 213, 214, 299, 330, 353, 406, 441—443, 473, 477—479, 481, 484, 486, 487, 497, 508, 523, 526, 586, 590, 591, 603, 612—614, 618
 Fenyvessy Adolf 173
 Ferenc, II., osztrák császár; I., magyar király 217
 Ferenc Ferdinánd 180—182, 217, 229, 236, 245
 Ferenc József, I. 181, 217, 245, 286
 Ferenczi István 635
 Ferenczi Sándor 216, 360
 Ferenczi Zoltán 618
 Ferenczy Károly 544, 545, 547
 Ficzy Dénes 577
 Fischer Ödön 175
 Flaubert, Gustave 482
 Fogarassi Béla 177
- Földessy Gyula 166, 177, 313, 343, 344, 466, 467, 526, 586, 616
 Földváry Gyula 606
 France, Anatole 79, 83, 99, 128, 130, 162, 320—322, 350, 351, 416, 587, 591, 592
 Frank Miksa 175
 Franyó Zoltán 407, 408, 410, 418
 Freud, Sigmund 405
 Fried Ödön 175
 Friedländer Sámuel 175
 Friedmann Erzsébet (Zsóka) 68, 293
 Fülep Lajos 177, 618
 Fülöp Zsigmond 173, 175
 Füst Milán 177, 627, 632
- Gábor Andor 177, 402, 593, 632
 Gábor István 562
 Gabriel, ille Hungarus 70, 298
 Gál Andor 398, 399
 Gál István 375
 Galantai Gyula 196, 262, 307
 Gallovich Károly 169
 Garami Ernő 270
 Garbai Sándorné 513
 Gárdonyi Albert 618
 Gárdonyi Géza 189, 593, 618, 627, 631
 Gárdos Alfréd 177
 Garibaldi, Giuseppe 332
 Gautier, Théophile 142
 Geleji Frigyes 175
 Gellért Oszkár 627, 632
 Gerő Nándor 175
 Gerő Ödön 173, 175, 260, 315
 Ghil, René 639
 Gidró Jenő 175
 Giesswein Sándor 177, 618
 Goda Géza 315
 Goebel Ödön 418, 419
 Goethe, Johann Wolfgang von 50, 151, 190, 361, 517, 619, 639
 Goga, Octavian 17—19, 63—65, 86, 130, 167, 195—199, 208—213, 245, 248, 271, 275, 277—285, 324, 330—334, 352, 587, 592, 604
 Gold Simon 175
 Goldis László 276
 Goldzieher Miksa 177
 Gorkij, Maxim 134
 Göndör Ferenc 372, 625
 Görgey Artúr 103, 368
 Görög László 175
 Götz Irén 177

Gráber László 175
Gredinár Aurél 528
Grossberger, Herbert 28, 221
Grósz Menyhért 316, 319
Guba Pál 264
Gugl, Hugo 216
Gulácsy Lajos 308
Gulyás József 353
Gulyás Pál (bibliográfus) 343
Gutman Endre 75, 308
Gvadányi József 501

Gyalui Farkas 119, 120, 502, 504—
506, 527, 529—536, 552, 617, 618
Gyóni Géza 116, 119, 124, 508—512,
514, 517, 518, 526, 527, 535, 537,
538, 548, 550—556, 577
György, V., angol király 218
György Endre 316
György Ernő 175
György János 177
Gyulai Pál 426, 460, 484
Gyúrói Nagy Lajos 1. Nagy Lajos

Haeckel, Ernst 88, 320, 335
Hajnal Jenő 622, 625, 626
Hajó Sándor 177
Halasi Béla 175, 262
Halasi Sándor 175
Halász Gyula 413
Halász Imre 414
Halász Jenő 175
Halberg József 175
Halmágyi Samu 124, 577
Halmi Bódog 490, 492
Hangay Sándor 614
Harrer Ferenc 618
Harsányi Kálmán 618
Harsányi Lajos 549
Harsányi Zsolt 177
Hatvany Lajos 36, 51—53, 67, 72,
108, 112, 168—172, 189, 216, 238,
239, 259, 260, 287, 298, 299, 315,
319, 323, 336, 340, 345, 366, 376,
380, 401, 436, 444, 445, 448, 466—
471, 526, 553, 603, 616, 618, 622,
623, 625—634
Hatvany Lajosné 616
Hauptmann, Gerhart 320
Hauser Gáspár 484
Hauser, Otto 96, 323, 346
Havas Emil 443
Havas Irén 172, 294, 328, 590, 595

Haypál Benő 126, 569, 571—575, 584
Hazafi Veray János 508
Hébelt Ede 175, 177
Hegedűs Gyula 593
Hegedűs Lóránt 172, 618
Heine, Heinrich 14, 614
Heinrich Gusztáv 93, 215, 339, 340
Helfferich, Karl 355, 356, 358, 362,
365
Heltai Jenő 62, 63, 66, 189, 263, 271,
367, 402, 618, 627
Henrik, IV., francia király 181
Hérakleitosz (Héraklész) 88, 335,
622
Herczeg Ferenc 13, 14, 118, 162, 163,
187—192, 469, 496, 529, 627, 631,
634
Herczeg Mihály 452, 453, 475, 477
Heredia, José-Maria de 76, 313
Herman Ottó 188
Hermann György 478
Herzog Ede 173, 175
Hetey Zoltán 293
Hevesi Sándor 46, 177, 246, 618
Hindy Zoltán 547
Hock János 622, 625, 626
Hódos Béla 175
Hollós József 173, 175, 234, 609
Hollósy Simon 149, 616
Homérosz 75, 296, 463, 496, 623
Horatius, H. Flaccus, Quintus 343,
356, 437, 471
Horthy Pál 636
Horvát Henrik 178, 618
Horváth Emil 534, 536
Horváth János 311, 313, 511
Hubert, Madame 82, 324, 339
Hugó Károly 455
Hugo, Victor 74, 87, 331, 356
Huysmans, Joris-Karl 639
Iancu, Avram 65, 279, 281, 283, 286
Ibsen, Henrik 631
Ignotus Hugó 17, 19, 50, 54, 62, 66,
70, 79, 102, 103, 105, 108, 115,
129—131, 148, 190, 203, 207, 209,
211—214, 216, 256, 257, 263, 295,
298, 299, 319, 322, 583, 584, 586—
588, 590—592, 603, 613, 618, 627
Illés Mór 175
Irányi Dániel 11, 186
Irinyi Károly 584
Isac, Emil 209—212, 214, 284, 285,
326, 328, 339, 495, 562

- István, I., Szent 454
 Itóka I. Bölöni Györgyné
 Iván Miklós 175, 316
 Ivánfi Jenő 270
 Iványi Ödön 68, 69, 294
- Jakab Dezső 177
 Jakab Lajos 316
 Jakab László 175
 Jakab Ödön 147, 614
 Jamiczky Ottokár 175
 Jankovich Béla 110, 435
 János evangélista 555
 Jánosi András 216
 Jászi Oszkár 44, 77, 83, 104, 108, 119, 168, 172, 173, 175, 212, 213, 244, 245, 252, 261, 282, 283, 314—316, 318, 319, 323, 325, 326, 328, 336, 349, 373, 386, 389, 399—401, 473, 478—480, 526, 530, 551, 552, 582—584, 591, 603, 618—620, 622, 625
 Jászi Viktor 88, 336
 Jaurès, Jean 32, 82, 236, 251, 324
 Jeges Ernő 623
 Jékey Aladár 118, 121, 122, 502, 504, 506—508, 529, 531, 535, 561—564
 Jeremiás próféta 89, 90, 116, 125, 136, 137, 323, 336, 337, 345, 376, 433, 505, 525—527, 531, 559, 576, 584, 604
 Jób Dániel 189, 263
 Jókai Mór 17, 37, 87, 110, 118, 123, 150, 188, 197, 200, 205, 434, 529, 576, 606, 618
 Jókainé Nagy Bella 618
 József, II. 21, 23, 28, 229
 Juhász Árpád 404
 Juhász Gyula 319, 421, 627
 Justh Gyula 119, 301, 303—305, 530
 Justinianus császár 220
 Juvenalis, Decimus Junius 67
- Kabay Gábor 241, 242
 Kabos Ede 42, 63, 66, 240—242, 271, 287, 295, 593, 608, 609, 632
 Kacziány Géza 103, 355, 368, 618
 Kacsovich Tibor Béla 74, 307
 Kádár Lehel 403
 Kadosa Marcell 175
- Kaffka Margit 139, 148, 149, 177, 189, 319, 410, 415, 477, 605, 616, 624, 627, 633
 Kallós Henrik 175
 Kálmán Béla 340
 Kalmár Antal 229
 Kalmár-Maron Ferenc 231—233
 Kálvin János 89, 228
 Kann Zsigmond 175
 Kant, Immanuel 96, 346
 Kapisztrán János 54
 Kaposi József 618
 Kardos Pál 484
 Karinthy Frigyes 189, 308, 477, 618, 627
 Károli Gáspár 136, 227
 Károly, I., román király 211, 212
 Károly, XII., svéd király 27, 220
 Károlyi Mihály 73, 301—306, 581, 628, 632
 Kárpáti Aurél 618
 Karr, Alphonse 318
 Kassák Lajos 177, 407, 408, 410, 618, 627—631, 634
 Kávássy Béla 618
 Kazinczy Ferenc 239, 359, 360, 455
 Kégl János 175
 Kemal, Izmaíl 249
 Kemény Simon 492, 627, 631, 632
 Kemény Zsigmond 78, 200, 205, 311, 320, 415
 Kenessey Béla 35, 239
 Kenéz-Kurländer Ede 169, 170, 216
 Kerekes Ernő 619
 Keresztelő János 559
 Kereszty István 618
 Kéri-Szántó Andor 177
 Kéri-Szántó Imre 177
 Kernstok Károly 173, 175, 177, 315
 Kerr, Alfred 491
 Kertész Miklós 620
 Ketteler, Wilhelm Emmanuel 541
 Khuen-Héderváry Károly 273
 Kincs Gyula 117, 531, 642
 Kinizsi Pál 89
 Kipling, Rudyard 498
 Király István 186, 337
 Kis János 36, 239
 Kisbán Miklós I. Bánffy Miklós gróf
 Kisfaludy Károly 86, 213
 Kisfaludy Sándor 150
 Kiss József 50, 76, 116, 163, 202, 206, 237, 254, 255, 378, 402, 505, 506, 508, 509, 526, 527

- Kiss Menyhért 91, 146, 147, 337,
 338, 433, 592, 613, 614
 Kjellén, Rudolf 457, 458
 Klaniczay Sándor 175
 Klementina orléans-i hercegnő 218
 Kner Imre 618
 Kóbor Tamás 295
 Koburg-Koháry Agost 218
 Koburg-Koháry Fülöp (Koháry Fülöp, koburgi) 24, 218
 Kock, Paul de 490
 Koczkás Sándor 291, 292, 533
 Kodály Zoltán 177
 Kollonich Lipót 48, 249
 Komjáthy Jenő 8
 Kormos Ignác 46, 248
 Kósa Miklós 173
 Kossuth Ferenc 304
 Kossuth Lajos 125, 243, 286, 290,
 531, 584
 Kosztolányi Dezső 177, 258, 286,
 295, 355, 477, 554, 593, 618, 627,
 630, 632
 Kotzó Jenő 316, 319
 Kovács Dezső 118, 501, 504, 506,
 507, 529, 531, 552
 Kovalovszky Miklós 166, 242, 264,
 291, 292, 561
 Kozári Gyula 79, 318, 320
 Kozma Andor 188, 570, 618
 Kozmutza Béla 216
 Kőhalmi Béla 177, 262, 617, 618
 Kőműves Nagy Lajos 499, 510, 527,
 528, 562
 König Dénes 178
 König György 618
 Kőrösfői-Kriesch Aladár 178, 618,
 636
 Krafft-Ebing, Richard 216
 Kraus, Karl 50, 51, 256, 257
 Kreicsi Rezső 175
 Kremmer Dezső 618
 Kreutzer Lipót 178
 Kristóffy József 181
 Kriza János 455
 Krúdy Gyula 33, 34, 62, 63, 66, 189,
 236, 237, 263, 271, 627, 631
 Kun Béla (jogász, függetlenségi képviselő) 119, 531
 Kuncz Aladár 175
 Kunffy Lajos 178
 Kunfi Zsigmond 261, 322, 473, 478,
 622
 Kunszery Gyula 264
 Kupa Árpád 119, 531
 Kutasi Elemér 173, 368
 Kuttán Mátyás 262, 263
 Kürthy György 618
 Laczkó Géza 175, 627, 630
 Ladányi János 175
 Lakatos László 593
 Lakatos Vince 519
 Lamartine, Alphonse de 107
 Lamprecht, Karl 357
 Láncki Jenő 175, 178, 319
 Láncki Leó 20, 217
 Láng Menyhért 536
 Lányi Sarolta 178
 Lányi Viktor 178
 La Purée 162, 641
 László Ary, H. 522
 Lázár Béla 370
 Lázár György 30, 233, 234
 Léda I. Diósi Ödönne Brüll Adél
 Legányi Gyula 175
 Lemaître, Jules 189
 Lencz Géza 127, 566
 Lendvai István (Csongor) 377, 399,
 401, 402, 478
 Lengyel Géza 173, 175
 Lengyel Imre 175
 Lengyel Menyhért 66, 67, 108, 178,
 189, 190, 259, 263, 286, 287, 496,
 618, 627, 630, 632, 641
 Leopold Lajos, ifj. 105, 374, 375
 Lepedát Milivoj 145, 613
 Lesznai Anna 62, 178, 271, 618
 Leszner Rudolf 175
 Lévy József 76, 340, 552—554,
 618
 Lichtenberg Emil 178
 Liebermann Leó 178
 Liebermann Pál 178
 Ligeti Ernő 75, 307
 Ligeti Jenő 424, 432
 Lipcsey Ádám 94, 344, 345
 Lippert 357
 Lisznai Kálmán 456
 Litván György 305
 Lloyd George, David 358, 365
 Lombroso, Cesare 405, 515, 516
 Loósz István 310, 311
 Lorrain, Jehan 639
 Lotharingiai Ferenc István 217
 Lovag Ádám 75, 308
 Lovassy Andor 535, 536
 Lovászy Márton 173

- Lovik Károly 263
 Löwy 201, 205
 Lucaciú László 332
 Lukács György 178, 246, 618
 Lukács Hugó 57, 266, 562
 Lukács Jenő 175
 Lukács László 172, 219, 273, 274
 Lux Terka 593
 Lyka Károly 618
- Machiavelli, Niccolò 278, 281
 Machlup Henrikné Zwack Mici
 (Mylitta) 195, 196
 Madarász József 434
 Madelung, Aáge 548
 Madzsar József 173, 175, 178
 Maeterlinck, Maurice 131, 320, 587
 Magyar Balázs 143, 611
 Maistre, Joseph de 541
 Makoviczky Péter 175
 Maléter István 173
 Mallarmé, Stéphane 277, 280
 Malonyai Dezső 494
 Mandel Zoltán 175
 Maniu, Juliu 65, 274, 276, 279, 281,
 286
 Mann, Thomas 50, 51, 257
 Manning, Henry Edward 541
 Marczali Henrik 593, 618
 Maresch Emil 241
 Márffy Ödön 173, 175, 178
 Margitay Ernő 338
 Marguerite de Valois (Valois Margit)
 181
 Mária Lujza 217
 Mária Terézia 23, 217
 Mariay Ödön 135, 377, 389, 394—
 397, 402, 403, 415, 470, 474, 475,
 511, 551, 598, 599
 Mark Twain 297
 Márki Sándor 618
 Marton Lajos 555
 Marton Manó 262, 313, 316, 317,
 319
 Martonffy Marcell 178
 Marx, Karl 513
 Mátyás, I., magyar király 143, 611
 Maupassant, Guy de 146
 Medgyes Lajos 220
 Medve Miklós 218
 Meister, Hermann 28
 Mejo, Wilhelm 532
 Mellerné Miskolczi Eugénia 622, 625
 Mendès, Catulle 638
- Méray-Horváth Károly 102, 103,
 173, 354, 355, 362, 364, 365,
 368
 Meszlényi Adrienne 434
 Mețianu, Joan (Mețianu János) 324,
 325
 Meyer 201, 205
 Mihali, Teodor (Mihali Tivadar) 273,
 274
 Miháلكovics Tivadar 175
 Mihu, Joan (Mihu János) 272, 273,
 274
 Mikes Kelemen 19, 215
 Mikes Lajos 337, 346, 372, 514
 Miklós Jenő 66, 173, 178, 286, 618
 Mikszáth Kálmán 13, 118, 133—135,
 140, 141, 143, 150, 188, 200, 203,
 205, 207, 208, 358, 529, 596, 597,
 605, 606, 611, 618
 Miltzer Gyula 175
 Millerand, Alexandre 82, 324, 350
 Milotay István 167, 381, 398, 478,
 481, 486
 Mocsányi Ödön 175
 Mocsáry Lajos 119, 530
 Molnár Antal 178
 Molnár Ferenc 18, 66, 188—190,
 200, 202, 204, 206, 263, 267, 402,
 469, 627, 641
 Molnár János 343
 Molnár Jenő 342, 343
 Moltke, Helmuth Karl Bernhard von
 147, 614
 Móra Ferenc 494, 608, 609
 Móricz Virág 370
 Móricz Zsigmond 12, 32, 46, 66, 107,
 139, 146, 168, 183, 188, 195, 213,
 225—228, 236, 246—248, 263,
 295, 336, 371, 376, 383, 384, 386,
 389, 394, 397, 399, 402, 403, 413,
 428, 435, 441, 448, 449, 467, 473,
 477, 478, 484, 508, 511, 525—527,
 533, 544, 562, 576, 577, 599, 618,
 624, 627, 630—633, 635, 641
 Mózes 559
 Mudrany János 175
 Münzer, Thomas 238
 Mylitta I. Machlup Henrikné Zwack
 Mici
- Nádai Pál 178
 Nadas Sándor 170, 172, 263, 397,
 449
 Nagy Barna 530, 548, 552

- Nagy Endre 173, 175, 622, 632
 Nagy Ernő 230
 Nagy Frigyes 124, 576
 Nagy György 20, 30, 31, 217, 229—
 234, 305, 622, 625
 Nagy Károly (református teológiai
 tanár és püspök) 35, 239, 559
 Nagy Lajos (Gyúrói Nagy Lajos) 87,
 88, 126, 333—335, 378, 404, 419,
 424, 585, 620
 Nagy László 178
 Nagy László, Sütő I. Sütő-Nagy
 László
 Nagy Mihály 170, 230, 232, 233,
 317
 Nagy Péter cár 54
 Nagy Péter (irodalomtörténész) 295
 Nagy Samu 403
 Nagy Zoltán 295, 628, 632
 Napóleon, III. 54, 123, 147
 Napóleon, Bonaparte 101, 123, 217,
 218, 353, 576
 Naumann, Friedrich 577—584
 Nemes Aurél 178
 Nemes Emil 175
 Nemes-Lampérth József 178
 Németi Mihály 316
 Németújváriak 64, 278, 281, 286
 Nestroy, Johann Nepomuk 490
 Newman, John Henry 541
 Nietzsche, Friedrich 312, 404
 Nil I. Dapsy Gizella
 Nóbél Sándor 175
 Nowak, Heinrich 28, 220, 221

 Nyáry Albert báró 455, 456
 Nyáry Antal 234
 Nyáry Jenő 175

 Obál Béla 178
 Ocskay László 259
 Ódry Árpád 178
 Oláh Gábor 70, 295, 296, 298, 618,
 632
 Olasz 214
 Ormos Ede 178, 229
 Ortutay Gyula 353
 Osvát Ernő 192, 216, 294, 468, 593,
 595, 598
 Osszián 215
 Otto, I. német-római császár 138,
 605

 Ötvös Béla 294

 Pál apostol 125, 570, 584
 Palágyi Lajos 178
 Palágyi Menyhért 513
 Pap István, B. 555
 Papp Viktor 213, 563, 595
 Papp Zoltán 74, 187, 307
 Paris Anella 104, 370, 372
 Parkinson, Richard 604
 Pártos Jenő 175
 Pascal, Blaise 79, 358
 Pasteur, Louis 430
 Pásztor Árpád 618
 Pásztor Dániel 242, 560, 561
 Pásztor Ida 531
 Pásztor József 120, 560, 608
 Pásztor Mária I. Ady Lőrincné
 Pataj Sándor 229
 Pázmány Péter 126, 227
 Pekár Gyula 162, 163, 438, 451, 469,
 471, 638, 640, 641
 Péladan, Josephin 639
 Perényi Zsigmond 175
 Perl Gyula 175
 Petelei István 118, 529
 Péter Jenő 178
 Peterdi Andor 478
 Péterfi Tibor 178
 Péterfy Jenő 189
 Petőfi Sándor 17, 34, 108, 116, 119,
 133, 150, 189, 202, 203, 206—
 208, 211, 218, 229, 233, 266, 312,
 334, 356, 366, 368, 376, 378, 384,
 392, 398, 399, 404, 415, 417, 418,
 429, 431, 444, 454, 456, 461, 463,
 464, 473, 476, 484, 488—490,
 494—496, 498, 501, 502, 507, 508,
 511, 514, 517, 526, 528, 530, 537,
 540, 541, 549, 550, 552, 554, 555,
 561, 619, 639
 Petrarca, Francesco 424
 Petri Mór 220, 290—292, 560
 Pichl, Anton 216
 Pikler Gyula 200, 204, 252
 Pilisi Lajos 146, 614
 Pintér Jenő 17, 196, 311, 313, 618
 Platón 363
 Podebrad Viktorin 611
 Podharaczký (nagyváradi főhad-
 nagy) 317
 Poe, Edgar 638, 639
 Pogány József 178
 Poincaré, Raymond 302
 Polányi Károly 175, 251, 253, 261,
 262, 316

- Polónyi Géza 37, 240
 Ponori Thewrewk István 58, 266
 Pór Bertalan 175, 178
 Pozsonyi János 289
 Prohászka Ottokár 29, 87, 105, 126,
 181, 229, 335, 375, 536, 538, 539,
 541, 565, 585, 618
 Pulszky Ágoston 340
 Purcsi Barna Gyula 485
 Purjesz Lajos 168, 173, 175, 248,
 260, 292, 365, 448, 449, 518,
 593
 Puskin, Alexandr 237
 Pyrker János László 455
- Rác Gyula 173, 175
 Ráday Gedeon (Rádayak) 118
 Radó Sámuel 618
 Rafael (Raffaello Santi) 243, 483
 Rákóczi Ferenc, II. 24, 25, 33, 218,
 308
 Rákos Pálné Ács Klára 615
 Rákosi Jenő (Dunántúli) 13, 51, 59—
 61, 107, 110—112, 117—125, 146,
 163, 168, 170, 187, 192, 266, 268—
 270, 295, 351, 376—381, 383—
 386, 390—403, 405—411, 413,
 415—422, 424, 425, 428—432,
 435, 436, 438—442, 444, 445, 448—
 452, 455—462, 466—471, 473—
 492, 494, 495, 499, 501, 502, 504—
 507, 510, 511, 514, 517, 518, 522,
 526, 527, 529—531, 533—539,
 542—548, 550—557, 559—561,
 567, 574—576, 584, 593, 613
 Rakovszky István 103, 368, 369
 Ráskai Dezső 175
 Ravasz László 35, 121, 237, 239,
 556, 558—560, 564, 565, 567,
 570
 Rédei József 173, 175
 Reichard Piroska 178
 Reinhardt, Max 46, 246
 Reinitz Béla 234, 319, 372
 Reinitz Ernő 175
 Reiszmann Simon 175
 Rembrandt, Harmensz van Rijn 483
 Renan, Ernest 541
 Réti Jenő 316
 Révai Mór 618
 Révész Béla 132, 133, 166, 189, 324,
 376, 448, 513, 536, 562, 593—
 596, 610, 618, 627
 Reviczky Gyula 8, 378
- Rhédey Claudine grófnő 218
 Richly Rezső 404, 405, 490, 493
 Riedl Frigyes 19, 215, 216, 470, 618
 Rimbaud, Arthur 162
 Rippl-Rónai József 103, 104, 178,
 369—372, 428
 Róbert Károly 286
 Róbert Zsófia 365
 Rochefort, Henri 54, 262, 417
 Rodin, Auguste 95, 296, 345
 Roman-Ronetti, Moïse 202, 206
 Rónai Zoltán 261, 262
 Rónay Mária 552
 Rosenfeld, Maurice 202, 206
 Rossini, Gioacchino Antonio 496
 Rousseau, Jean-Jacques 297
 Rozmanits Timót 293
 Rózsavölgyi Mórné 178
 Rubin László 253
 Rubinyi Mózes (Alföldy Mihály) 134,
 140, 141, 596, 597
 Rudnyánszky Gyula 8, 9, 182, 210
 Rudolf, I., magyar király és német-
 római császár 369
 Rudolf Ferenc Károly József főher-
 ceg, trónörökös 240
 Ruttkay Béla 252
- Ságody Gyula 173
 Salamon (a Nyugat Kiadó igazgató-
 ja) 345
 Salamon Henrik 175
 Salamon Viktor 175
 Salten, Felix 190
 Sándor Lászlóné 316
 Sar Péladan, Josephin I. Péladan,
 Josephin
 Sára Péter 612
 Sarkadi Lajos 175
 Sárkány Ernő 175
 Savanarola, Fra Girolamo 516
 Schiller, Friedrich 146, 356
 Schneckenburger, Max 217
 Schopenhauer, Arthur 484
 Schöpflin Aladár 178, 213, 271, 299,
 307, 413, 591, 592, 595, 613, 618,
 627, 630, 632, 633, 635, 637
 Schreiner József 175
 Schwartz Illés 316
 Schweitzer Pál 485
 Sebestyén Jenő 567
 Sebestyén Károly 13, 192, 193
 Segheşcu 204
 Semler Imre 175

- Semmelweis Ignác 430
 Séra Ferenc 263, 264
 Serája 89, 336
 Shakespeare, William 89, 150, 248, 356, 384, 470, 483, 506, 517, 554, 619, 639
 Shaw, Bernard 96, 346, 355
 Sienkiewicz, Henryk 130, 146, 147, 587, 589, 590, 592, 613
 Sikabonyi Antal 618
 Simon Mihály 546, 547
 Singer Artúr 469
 Soltész Adolf 175
 Sombart, Werner 358
 Somlay Artúr 142
 Somló Bódog 243
 Somlyó Zoltán 258
 Somogyi (nagyváradai hadnagy) 317
 Spencer, Herbert 320
 Stadion Edegróf(St.,gróf) 37, 239, 240
 Steinacker Artúr 175
 Steinfeld Nándor 299, 322, 524
 Stern Ödön 175
 Stichl, Anton 216
 Strindberg, August 309
 Strohmayr István 175
 Sue, Eugène 151
 Supka Géza 618, 620
 Surányi József 170
 Sütő-Nagy László 405, 607
 Švehla (Švehla) 143, 144, 611
 Švehla I. Švehla
 Swift, Jonathan 478
 Swinburne, Charles Algernon 143
- Szablya János 175
 Szabó Dezső 28, 29, 35, 36, 144, 145, 175, 221, 225—228, 237—239, 295, 611—613, 615, 618, 634, 635
 Szabó Ervin 582, 583, 618
 Szabolcska Mihály 23, 187, 189, 210, 218, 593
 Szalay József 610
 Szalay Károly 175
 Szalay László 415
 Szapolyai János I. Zápolya János
 Szapphó 524
 Szarvas Gábor 110, 435
 Szász Endre 531
 Szász János 175
 Szász Menyhért 51, 258
 Szász Piroška 347
 Szász Zoltán (publicista) 173, 175, 315, 398, 405, 511, 523, 618
- Szász Zoltán (történész) 277, 282
 Szász-Koburg Ferdinánd 306
 Szász-Schwarz Gusztáv 618
 Széchenyi István gróf 79, 93, 502, 541, 616
 Széchenyi Miklós gróf 321
 Szegő Ferenc 17, 196
 Székely Aladár 115, 116, 240, 524, 525
 Székely Artúr 244, 253, 262
 Székely Imre 175
 Székely Károly, ifj. 435
 Székely Ödön 290
 Szemere Miklós (tasnádi képviselő) 434
 Szemere Miklós (költő) 489
 Szende Pál 173, 175, 315, 619, 620
 Szendrey Zsigmond 353
 Szenes Ede 330
 Szent Ágoston 358
 Szent István I. István, I. Szent
 Szent Vitus I. Vitus, Szent
 Szentgyörgyi Márta 318
 Szép Ernő 62, 71, 92, 93, 142, 202, 206, 270, 298, 324, 339, 402, 477, 485, 486, 610, 611, 627, 631, 632
 Szikszay Lajos 560
 Szilágyi Géza 178, 618
 Szilágyi István 220
 Szimók Alimp 289
 Szini Gyula 66, 189, 293, 618, 627, 632
 Szinyei-Merse Pál 338, 444
 Szirbik Antal 405, 547, 548, 575, 576
 Szókratész 363
 Szombati Szabó István 228
 Szomorj Dezső 66, 144, 263, 367, 477, 627, 631
 Szöllösi Zsigmond 618
 Sztérenyi József 636
 Sztójka László 534
 Szunyogh Farkas 289, 292
 Szűcs Adolf 178
 Szűcs Belli 538
 Szűts Dezső (Tiszántúli) 294, 495, 499, 512, 514, 522, 523, 538
- Tabéry Géza 75, 308—310
 Taine, Hyppolite Adolf 320, 356, 357
 Tamás Ernő 376, 417—419
 Tankó Béla 225, 228
 Tanódy Endre 175, 316
 Tăslăuanu, Octavian Codru 282
 Teck Mary hercegnő 218

- Telekes Béla 178
 Tell Vilmos 104
 Terentius, Publius Afer 440
 Tersánszky Józsi Jenő 128, 129, 413, 585, 586, 632
 Teutsch Frigyes 248
 Teutsch, Michael 248
 Tevan Andor 618
 Thaly Kálmán 19, 20, 214—216
 Thèbes, Madame 57, 265
 Thoroczka Wiegand Ede 347
 Tinódi Lantos Sebestyén 124, 419
 Tisza István gróf 7, 8, 13, 22, 29, 40, 83, 84, 93, 99, 163, 172, 180—182, 186, 191—193, 195, 210, 213, 217, 219, 226, 229, 238, 245, 271, 272—277, 284, 285, 302, 303, 322, 324—328, 387, 469, 497
 Tisza Kálmán 340
 Tiszántúli (az Élet c. lapban) 402
 Tiszántúli (a Világban) 488, 490
 Tiszántúli I. Szűts Dezső
 Toldi György 442
 Toldi Miklós 438, 439, 459
 Tolnai Lajos 151
 Tolnai Simon 618
 Tolnai Vilmos 215, 216
 Tolsztoj, Lev 146, 147, 320, 357, 365
 Tompa Mihály 344, 429, 442
 Toncs Gusztáv 453, 454
 Torday Gábor 175
 Tormay Cecil 618
 Tóth András 212, 352
 Tóth Árpád 16, 75, 195, 196, 295, 308, 412, 413, 477, 618, 627—630
 Tóth Béla 119, 162, 191, 530, 531, 532, 638
 Tóth Imre 46, 246—248
 Tóth Wanda 189
 Tóthfalusi József 348
 Tömörkény István 133, 134, 140—142, 168, 234, 596, 597, 605—610, 618
 Török Károlyné 563
 Török Lajos 175, 178
 Trenk Frigyes 576
 Tuhutum 220
 Túlontúli Leszidor (Biró Lajos?) 468, 469, 474, 475, 478, 518
 Turgenyev, Szergejevics Ivan 391
 Turnovszky Sándor 620
 Tyrtæus 387, 393, 398, 400, 405, 407—409, 511, 520
 Uitz Béla 178
 Újházi Ede 109, 200, 204, 433, 434
 Újhelyi Nándor 178
 Újlaki Antal 608
 Ürmösi József 175
 Vadnai Béla 552—554
 Vadnay Tibor 618
 Vágó Dezső 173, 175
 Vágó József 178, 315
 Vágó Rezső 175
 Vajda János 149, 151, 312, 378, 470, 496
 Valois Margit I. Marguerite de Valois
 Vámbéry Rusztem 175, 178, 315, 316, 618, 620
 Vámos Béla 175
 Vámos Henrik 173, 176
 Váradi Ödön 593
 Varga Jenő 178
 Vargha Balázs 353
 Vargha Gyula 339, 555, 556, 618
 Varin, Victor 532
 Varjas Sándor 178
 Vas Béla 176
 Vas Gereben 17
 Vázsonyi Vilmos 39
 Vedres Márk 178
 Végh Lajos 176
 Veigelsberg Hugó I. Ignotus Hugó
 Veigelsberg Leó 203, 208
 Venetianer Jakab 176
 Veres Pálné 635
 Veress István 569
 Veress Jenő 569
 Vergilius (Publius Vergilius Maro) 131, 307, 589
 Verhaeren, Emile 108, 355, 432
 Verlaine, Paul 74, 162, 243, 269, 277, 280, 337, 382, 388, 392, 407, 470, 474, 475, 492, 537, 541, 550, 638, 639
 Vermes Károly 173, 176
 Vészi József 42, 56, 243, 605
 Vetschera, Maria báróné 240
 Vezér Erzsébet 315, 620, 637
 Victor Emánuel, III. 432
 Vilmos Henrik 316
 Vincze Sándor 534, 535
 Virágh Károly 289
 Vitályos László 376
 Vitéz János 224
 Vítus, Szent 604

- Voltaire, François Marie Arouet de 358, 541
 Vörösmarty Mihály 118, 189, 366, 403, 415, 431, 470, 473, 476, 477, 484, 508, 513, 529, 540, 550, 627
 Wagner, Richard 161, 404
 Weininger, Otto 405
 Weiss Manfréd 87, 330
 Werbőczy István 147, 219
 Wesselényi Miklós 220
 Whitman, Walt 497
 Wied, Wilhelm 249
 Wiegand Ede l. Thoroczkai Wiegand Ede
 Wiesner J. Emil 618
 Wilde, Oscar 16, 58, 193, 195, 320, 638, 639
 Wildner Ödön 622, 625
 Wilhelm, Karl 217
 Winsloe Christa 171
 Wolfner József 469
 Zápolya János 23, 218
 Zempléni Gyula 632
 Zerkovitz Béla 172
 Zichy István 599
 Zichy János gróf 198, 199, 203, 204, 207
 Zigány Dezső 315
 Zigány Zoltán 173, 176, 315
 Zola, Emile 132, 147, 595
 Zolnai Béla 510, 512
 Zoványi Jenő 564
 Zrinyi Miklós gróf (hadvezér) 358
 Zrinyi Miklós gróf (költő) 96, 227, 473, 484
 Zuboly l. Bányai Elemér
 Zwack Mici l. Machlup Henrikné
 Zwack Mici
 Zselénszky Róbert gróf 126, 585
 Zsembery István 547
 Zsóka l. Friedmann Erzsébet

BETŰRENDES TARTALOMMUTATÓ

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

(Zárójelben a cikk sorszáma)

A bepanaszolt Élet (92.)	108	433	Az én kálvinistaságom		
A clematisos udvar (52.)	75	308	(102.)	120	542
Ady Endre nagyváradi írásai. [Ady Endre nyilatkozatával]. Írta Fehér Dezső (131.)	155	621	Az Érdekes Újság Dekameronja (42.)	66	286
A finom Péter (70. I.)	92	338	Az értelmetlen versek (73. I.)	94	340
A föltámadt Jókai (105.)	123	576	Az Ifjúság kora (44.)	67	287
A Galliei Kör ünnepén (29.)	48	249	Az oláh mumus (81.)	100	351
Ágoston úr esete (72. I.)	93	339	[Az Országos Kaszinó] (126.)	147	614
A gyúrói pap (67.)	87	333	Az öreg saskeselyű (109. I.)	127	585
A Hauser ősembere (75. I.)	96	346	Az öreg vatesz (74. III.)	95	346
A magyar nyelv (93. IV.)	110	434	Az új Gyülekezet (55.)	77	319
A magyarság háza (80.)	100	351	Az új militarizmus (61.)	80	323
A magyar Svájc (78. III.)	99	350	Az utolsó nap (23.)	43	243
A mi kis „kúriánk” (21.)	38	240	Az utolsó nap (26.)	45	246
A Mikszáth csehei (122.)	143	611	Barta Lajos könyve (118.)	139	605
A Mikszáth parasztja (119.)	140	605	[Beszéd az Országos Polgári Radikális Párt nagyváradi szervezetének alakuló ülésén] (54.)	76	313
A milotai Isten-válság (17.)	31	235	Beszélgetés Ady Endrével	—	449
A nagy szolidaritás (77. I.)	98	349	Charles Baudelaire él (121.)	142	610
A névtelen levél (89. III.)	106	375	Csináljunk hasznos jegyzeteket (89. I.)	106	375
A poéta élete (49.)	71	298	Csokonai — A békekötésre (97.)	113	524
A Protestáns Szemlének (104.)	122	564	Daudet és Kiss (125.)	146	613
A protestáns tévedés (1.)	7	179	Désy Zoltán példája (79. III.)	100	351
A protestantizmus ünnepén (25.)	45	245	De versek íródnak (64.)	84	328
A rejtőzködők hazája (20.)	36	239	Die tragische Gebärde (14.)	28	220
A Romlás hősei (82. I.)	101	353	Disputa (43.)	67	287
„A senki Dunája” (88. III.)	105	374	Egy bűnös vers (16.)	30	229
A szentpétervári út (50.)	72	299			
Az Állam siratása (90. I.)	107	432			
Az egyetlenek sorsa (60.)	80	323			
Az élhetetlen halhatatlanság (53.)	76	310			
„Az Elit kálváriája” (88. I.)	104	373			

Egy ifjú író (32.)	51	257	Javitani kell rajta (88. IV.)	105	375
Egy ifjú költő (103.) . .	121	561	Jeremiás siralmai — mindig (99.)	116	525
Egy kicsi kérdés (75. III.)	96	347	Jött éve csodáknak (78. I.)	98	350
Egy probléma: kettő (15.)	28	221	Kafka Margit versei (127.)	148	616
Életrajzom (36.)	55	263	Karl Kraus Budapesten (31.)	50	256
Ellenségekkel egy szándékon (107.)	124	577	Kisbán Miklós könyve (56.)	78	319
[Elszóló] (35.)	55	262	Kis párizsi emlékezés (71.)	92	339
[Elszóló Székely Aladár fényképehez] (98.) . .	115	524	Kiss József ünnepén (30.) [Kolozsvári kritikusaival] (100.)	50	254
[Emléksorok az Isonzónál harcoló V/4-es nagyváradi honvédszászlóalj hadiújságjában] (112.)	131	592	Korborori (117.)	136	599
Erdélyi ember bánata (109.)	127	585	Kozári Gyula könyve (57.)	78	320
És most üzlet (72. III.)	93	340	Könyvek és jóslások (40.) Krúdy Gyula könyve (18.)	61	270
Esztéta és poéta (85. I.)	102	354	Lenn, Erdély földjén (76. I.)	97	347
Fehér Dezső jubileuma (45.)	68	293	Lepedát Milivoj versei (124.)	145	613
Fiatal költők versei (6.)	16	195	Levelek a hazátlanságból (9.)	20	216
Goga Octavian vádjai (7.)	17	196	Levelek a hazátlanságból (10.)	22	217
Gyűlölet és Harc (39.) .	60	270	Levelek a hazátlanságból (11.)	23	218
Háború és háború (63.) „Hadak útján”: versek (106)	83	324	Levelek a hazátlanságból (12.)	24	218
Hadd jöjjön a sajtórátság (34.)	54	260	Levelek Madame Prétérite-höz (3.)	9	182
Hajh, mennyi költő (51.)	74	307	Levelek Madame Prétérite-höz (5.)	14	193
Harc és Gyűlölet (38.)	59	266	Levelek Madame Prétérite-höz (62.)	81	323
Hatvany Lajos problémája (33.)	51	259	Levelek Madame Prétérite-höz (65.)	85	328
Hervadnak az asszonyaink (87. I.)	104	372	Levelek Madame Prétérite-höz (68.)	89	336
Hollósy Simon sorsa (128.)	149	616	Levél helyett Gogának (66.)	86	330
Hősök a költetőgéppen (59.)	80	322	Levél Móricz Zsigmondhoz (89. IV.)	107	376
Igen tsinos Európa (83. I.)	101	353	Levél Teutsch barátomhoz (28.)	46	248
Ignotus háborús könyve (III.)	129	586			
Írók, kik védekeznek (84. II.)	102	354			

Lipótmezei vigasztaló séta (37.)	56	265	Távolság a csatatérről (69.)	90	337
Madarak és pogányok (79. I.)	99	350	Távolság a csatatérről (70.)	92	338
Magyar és román (41.) .	63	271	Távolság a csatatérről (72.)	93	339
Mariay Ödön könyve (116.)	135	598	Távolság a csatatérről (73.)	94	340
[Megnyitó beszéd a Vö- rósmarty Akadémia ülésén] (133.)	156	627	Távolság a csatatérről (74.)	95	345
Miért nem lehet? (77. [III.])	98	349	Távolság a csatatérről (75.)	96	346
[Mikszáth kaszát vásárló parasztja] (115.)	134	597	Távolság a csatatérről (76.)	97	347
Milánói levél (134.)	159	636	Távolság a csatatérről (77.)	98	349
Móricz és a Nemzeti Színház (27.)	46	246	Távolság a csatatérről (78.)	98	350
Napoleon kissé haragos (82. III.)	101	353	Távolság a csatatérről (79.)	99	350
Néhai Ujházi Ede (93. I.)	109	433	Távolság a csatatérről (82.)	101	353
Ne tessék bántani (4.) ..	13	187	Távolság a csatatérről (83.)	101	353
[Nyilatkozat] (94.)	110	435	Távolság a csatatérről (84.)	102	354
[Nyilatkozat] (96.)	112	467	Távolság a csatatérről (85.)	102	354
[Nyilatkozat] (101.)	120	533	Távolság a csatatérről (87.)	104	372
[Nyilatkozat a pályakez- désről] (137.)	163	641	Távolság a csatatérről (88.)	104	373
[Önéletrajz] (22.)	40	241	Távolság a csatatérről (89.)	106	375
[Öreg és fiatalok] (136.)	162	638	Távolság a csatatérről (90.)	107	432
Rákosi Jenőnek (95.) ..	111	445	Távolság a csatatérről (91.)	107	432
Regény: Vizontlításra, drága. . . (110.)	128	585	Távolság a csatatérről (93.)	109	433
Révész Béla könyve (113.)	132	593	Thaly Kálmán regénye (8.)	19	214
Rippl-Rónai és csekély- ségem (86.)	103	369	Tömörkény István (114.)	133	596
Rodin a pápánál (74. I.)	95	345	[Tömörkény István] (120.)	141	607
Rudnyánszky Gyula könyve (2.)	8	182	Tűnődés más költőkön (91. I.)	107	432
Szabó Dezső könyve (123.)	144	611	Új kereszties hadjárat (109. III.)	128	585
Szegény magyarok (Re- gény) (47.)	70	295	Utaznak a magyarok (135.)	161	637
Szegény Zuboly emléké- nek (69.)	90	337	[Üdvözlés az Országos Polgári Radikális Párt kongresszusához] (130.)	151	619
„Szép a város. . .” (13.)	26	219	[Üdvözlő sorok Fehér Dezső jubileumára] (46.)	69	295
Szép Ernő könyve (48.)	71	298	Üzenet Alef(?) úrúrnak (19.)	35	237
			[Válaszbeszéd a Nemzeti Tanács és a kormány üdvözlő küldöttségé- hez] (132.)	156	622
			Vallás és demokrácia (108.)	125	584
			Vallomás a patriotizmus- ról (24.)	44	244
			[Vallomás olvasmányai- ról] (129.)	150	617
			Vigasztaló Anatole Fran- ce (58.)	79	321

TARTALOM

(A dőlt számok a jegyzetekre utalnak)

CIKKEK, TANULMÁNYOK, FELJEGYZÉSEK

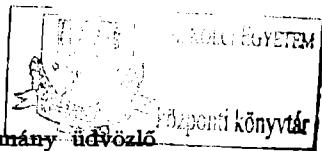
1. A protestáns tévedés	7	179	27. Móricz és a Nemzeti Színház	46	246
2. Rudnyánszky Gyula könyve	8	182	28. Levél Teutsch barátomhoz	46	248
3. Levelek Madame Préterite-höz	9	182	29. A Galilei Kör ünnepén	48	249
4. Ne tessék bántani	13	187	30. Kiss József ünnepén	50	254
5. Levelek Madame Préterite-höz	14	193	31. Karl Kraus Budapestén	50	256
6. Fiatal költők versei	16	195	32. Egy ifjú író	51	257
7. Goga Octavian vád-jai	17	196	33. Hatvany Lajos problémája	51	259
8. Thaly Kálmán regénye	19	214	34. Hadd jöjjön a sajtó-rabság	54	260
9. Levelek a hazátlanságból	20	216	35. [Előszó]	55	262
10. Levelek a hazátlanságból	22	217	36. Életrajzom	55	263
11. Levelek a hazátlanságból	23	218	37. Lipótmezei vigasztaló séta	56	265
12. Levelek a hazátlanságból	24	218	38. Harc és Gyűlölet	59	266
13. „Szép a város...”	26	219	39. Gyűlölet és Harc	60	270
14. Die tragische Gebärde	28	220	40. Könyvek és jóslások	61	270
15. Egy probléma: kettő	28	221	41. Magyar és román	63	271
16. Egy bűnös vers	30	229	42. Az Érdekes Újság Dekameronja	66	286
17. A milotai Isten-válság	31	235	43. Disputa	67	287
18. Krúdy Gyula könyve	33	236	44. Az Ifjúság kora	67	287
19. Üzenet Alef(?) úrénak	35	237	45. Fehér Dezső jubileuma	68	293
20. A rejtőzködők hazája	36	239	46. [Üdvözlő sorok Fehér Dezső jubileumára]	69	295
21. A mi kis „kúriánk”	38	240	47. Szegény magyarok (Regény)	70	295
22. [Önéletrajz]	40	241	48. Szép Ernő könyve	71	298
23. Az utolsó nap	43	243	49. A poeta élete	71	298
24. Vallomás a patriotizmusról	44	244	50. A szentpétervári út	72	299
25. A protestantizmus ünnepén	45	245	51. Hajh, mennyi költő	74	307
26. Az utolsó nap	45	246	52. A clematisos udvar	75	308
			53. Az élheterlen halhatatlanság	76	310
			54. [Beszéd az Országos Polgári Radikális Párt nagyváradi		

szervezetének alakuló ülésén]	76	313	78. Távol a csatatértől		
55. Az új Gyülekezet	77	319	I. Jött éve csodáknak	98	350
56. Kisbán Miklós könyve	78	319	III. A magyar Svájc	99	350
57. Kozári Gyula könyve	78	320	79. Távol a csatatértől		
58. Vigasztaló Anatole France	79	321	I. Madarak és pogányok	99	350
59. Hősök a költetőgépben	80	322	III. Désy Zoltán példája	100	351
60. Az egyetlenek sorsa	80	323	80. A magyarság háza	100	351
61. Az új militarizmus	80	323	81. Az oláh mumus	100	351
62. Levelek Madame Prétérite-höz	81	323	82. Távol a csatatértől		
63. Háború és háború	83	324	I. A Romlás hősei	101	353
64. De versek íródnak	84	328	III. Napoleon kissé haragos	101	353
65. Levelek Madame Prétérite-höz	85	328	83. Távol a csatatértől		
66. Levél helyett Gogának	86	330	I. Igen tsinos Európa	101	353
67. A gyúrói pap	87	333	84. Távol a csatatértől		
68. Levelek Madame Prétérite-höz	89	336	II. Írók, kik védekeznek	102	354
69. Távol a csatatértől			85. Távol a csatatértől		
Szegény Zuboly emlékének	90	337	I. Esztéta és poeta	102	354
70. Távol a csatatértől			86. Rippl-Rónai és csekélységem	103	369
I. A finom Péter	92	338	87. Távol a csatatértől		
71. Kis párizsi emlékezés	92	339	I. Hervadnak az asszonyaink	104	372
72. Távol a csatatértől			88. Távol a csatatértől		
I. Ágoston úr esete	93	339	I. „Az Elit kálváriája”	104	373
III. És most üzlet	93	340	III. „A senki Dunaája”	105	374
73. Távol a csatatértől			IV. Javítani kell rajta	105	375
I. Az értelmetlen versek	94	340	89. Távol a csatatértől		
74. Távol a csatatértől			I. Csináljunk hasznos jegyzeteket	106	375
I. Rodin a pápánál	95	345	III. A névtelen levél	106	375
III. Az öreg vátesz	95	346	IV. Levél Móricz Zsigmondhoz	107	376
75. Távol a csatatértől			90. Távol a csatatértől		
I. A Hauser ősembere	96	346	I. Az Állam siratása	107	432
III. Egy kicsi kérdés	96	347	91. Távol a csatatértől		
76. Távol a csatatértől			I. Tűnődés más költőkön	107	432
I. Lenn, Erdély földjén	97	347	92. A bepanaszolt Élet	108	433
77. Távol a csatatértől			93. Távol a csatatértől		
I. A nagy szolidaritás	98	349	I. Néhai Ujházi Ede	109	433
[III.] Miért nem lehet?	98	349	IV. A magyar nyelv	110	434

94. [Nyilatkozat]	110	435	112. [Emléksorok az Ison-	
95. Rákosi Jenőnek ..	111	445	zónál harcoló V/4-es	
96. [Nyilatkozat]	112	467	nagyváradai honvélt-	
97. Csokonai — A béke-			zászlóalj hadiújság-	
kötésre	113	524	jába]	131 594
98. [Első Székely Ala-			113. Révész Béla könyve	132 593
dár fényképeihöz]	115	524	114. Tömörkény István	133 596
99. Jeremiás siralmai —			115. [Mikszáth kaszát vá-	
mindig	116	525	sárló parasztja]	134 597
100. [Kolozsvári kritiku-			116. Mariay Odón köny-	
sairól]	117	527	ve	135 598
101. [Nyilatkozat]	120	533	117. Korobori	136 599
102. Az én kálvinistasá-			118. Barta Lajos könyve	139 605
gom	120	542	119. A Mikszáth parasztja	140 605
103. Egy ifjú költő	121	561	120. [Tömörkény István]	141 607
104. A Protestáns Szem-			121. Charles Baudelaire	
lének	122	564	él	142 610
105. A föltámadt Jókai	123	576	122. A Mikszáth csehei .	143 611
106. „Hadak útján”: ver-			123. Szabó Dezső könyve	144 611
sek	124	577	124. Lepedát Milivoj ver-	
107. Ellenségekkel egy			sei	145 613
szándékon	124	577	125. Daudet és Kiss	146 613
108. Vallás és demokrácia	125	584	126. [Az Országos Ka-	
109. Erdélyi ember bá-			szinó]	147 614
nata			127. Kaffka Margit ver-	
I. Az öreg saske-			sei	148 616
selyű	127	585	128. Hollósy Simon sorsa	149 616
III. Új keresztés			129. [Vallomás olvasmá-	
hadjárat	128	585	nyairól]	150 617
110. Regény: Viszont-			130. [Üdvözet az Orzá-	
látásra, drága.	128	585	gos Polgári Radiká-	
111. Ignótus háborús			lis Párt kongresszu-	
könyve	129	586	sához]	151 619

FÜGGELÉK

(nem hiteles szövegek)

131. Ady Endre nagyvá-			a kormány üdvözlő	
radí írásai. [Ady			küldöttségéhez]	156 622
Endre nyilatkozatá-	155	621	133. [Megnyitó beszéd a	
val]			Vörösmarty Akadé-	
132. [Válaszbeszéd a			mia ülésén]	156 627
Nemzeti Tanács és				

PÓTLÁS

134. Milánói levél	159	636	136. [Öregek és fiatalok]	162 638
135. Utaznak a magya-			137. [Nyilatkozat a pá-	
rok	161	637	lyakezdeésről]	163 641

JEGYZETEK

Rövidítések	166	Beszélgetés Ady Endrével	449
Előszó a jegyzetekhez..	167	A Függelék jegyzetei ..	621
A cikkek, tanulmányok jegyzetei	179	A Pótlás jegyzetei	636

MUTATÓK

Névmutató	647
Betűrendes tartalommu- tató	661

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

Felelős szerkesztő: Mérey Zsoltné — Műszaki szerkesztő: Berkes Tamás

Terjedelem: 41,75(A/5) ív + 16 oldal melléklet — AK 1684 k 8285

82.8435 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

